

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

184

Nemzeti Folyó-Írás.

ÖTÖDIK ÉV.

1829.

ELSŐ KÖTET,
JANUÁR, FEBRUÁR, MÁRTZ.

A Felsőes Kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ'
ÉS ÁROS' BETŰIVEL ÉS KÖLTSÉGEIN.

TRAKOSTYÁNYI

DRASKOVICS GYÖRGY,

Á ROMAI SZ. EGYHÁZ' KARDINALISA,
KALOCSAI ÉRSEK ÉS KIRÁLYI HELLYTARTÓ.

Szül. 1513^{ben} Febr. 3^{én} m. ft. 1587^{ben} Jan. 31^{én}

301841

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

AZ I^{ső} KÖTET' FOGLALATJA.

Első Füzet. — Januáriusz.

Trakostyányi Draskovics György, R. Sz. Egyház Kardi-	
nalis', Kalocsai Érsek' 's Kir. Helytartó' élete-rajza. V—XII.	
1. Magyar-ország' különös természetű Vizeiről. <i>V. Jankovics M.</i>	1
2. Beleszólás, a' Színjátékok eránt folytatott veteke-	
kedésbe. <i>E. I. P.</i>	7
3. Erdély' Hisztóriájához tartozó Emlék-íráások. Közlés	
<i>Döbrentey Gábortól.</i>	18
4. A' Fejedelem-választás Karinthiában. <i>E. Illés Pál.</i>	33
5. Napoleonnak a' háborút illető Alaprendszabásai.	
<i>(Folytatás) Kiss Károly.</i>	38
6. Lehetséges-e egygyetlen-egy legfelsőbb principium	
a' Tudományokban? <i>Pr. Greguss Mihály.</i>	53
7. II-ik Jó'sef Császár' ítélete a' Rang és Gazdagság	
felől. <i>E. I. P.</i>	58
8. A' Kellemek! Kisfaludy Sándorhoz, Berzsenyihez,	
Vörösmartyhoz. <i>Gr. Dessewffy Jó'sef.</i>	60

Második Füzet. — Februáriusz.

9. Révay Ferencz Al-Nádor' élet-leírása. <i>Kovacsóczy</i>	
<i>Mihály.</i>	65
10. A' Munkátsi Klastrom' bővebb esmertetése. <i>Stromeczky.</i>	76
11. Többféle tárgyú Levelek. <i>N. Apáthi Kiss Sámuel.</i>	93
12. Napoleonnak a' háborút illető Alaprendszabásai.	
<i>(Folytatás) Kiss Károly.</i>	105
13. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. <i>(Folytatás)</i>	
<i>Sup. Kis J.</i>	116

14. Egy pár szó az innepi köszöntésekről, egy köszöntő versel együtt. <i>Sup. Kis J.</i>	- - -	131
15. Bacó' Értekezése külömbféle tárgyakról. <i>S. K. J.</i>		134
16. Régiség a' XVII-ik Századból. <i>Szedes Fábian.</i>	-	137
— Charáda. — Viszszafutók (Palindromi) <i>G—s M.</i>	-	144

Harmadik Füzet. — Mártziusz.

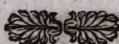
17. Értekezés a' közép-évi Görögökről. <i>Balajthy Jó'sef.</i>		145
18. Torquat Tassó' élete-rajza. <i>Szabó Nepomuk.</i>		166
19. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. (<i>Folyta- tás</i>) <i>S. K. J.</i>	- - -	172
20. Napoleonnak a' háborút illető Alaprendszabásai. (<i>Folytatás</i>) <i>Kis Károly.</i>	- - -	192
21. Montesquieunek némelly jeles gondolatjai. <i>Sup. Kis J.</i>		209
22. Quasi-Recensiók. <i>G—s M.</i> — Az Epigramma' theo- riája ügyében. <i>Bajza.</i>	- - -	217—219
23. Az Időhöz. — Csüggedés. — Biztató felelet. — Senki. <i>Marosközi Gábor, Erdélyből.</i>	- - -	225

TRAKOSTYÁNYI DRASKOVICS GYÖRGY,

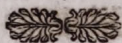
Római Szent-Egyház' Kárdinálisa,
Kalocsai Érsek és királyi Helytartó.

Magyar-országhoz tartozó kisebb szomszéd tartományokat, nagyobb részént a' Töröktől úgymint a' Keresztyénség köz-ellenétől való félelem csatlá hozzá. Ez volt az ösztön, melly Horváth, Dalmát és Szláv szülötteket csoportonként vezeté a' Magyar-táborban, hónjoknak bátorságot, magoknak pedig dicsősséget aratni, ez emelte őket, mind a' polgári, mind a' hadi-pályán nagyra. A' józan vetélkedés hatalmas rúgója a' Nemzeti művelődésnek, a' nagy, a' szép példák hasonlókra serkentenek; 's ebből származik gyakorta, hogy az utánnazók felülmúlják elemképeiket. — Magyar-ország Horváth-országnak köszönheti a' Draskovicsiakat. — Még Árpád véréből való Királyaink' idejéből dicséretes hűségek, mellyet Nagy-Lajos és Corvin alatt, mind a' polgári kormánynál, mind a' csataneszben megbizonyítottak.

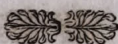

Ragyogott már e' Nemzetség' érdeme tehát a' jelen Dynasztia előtt, de legnagyobb fényt szerze reá György, Bertalannak Utissenich Annának fija, ki 1515-ben született Febr. 5-kén Bilina Várában. — Atyja számos magzatokat nemzett, birtokait a' Török felprédálta, maga a' külföldön halt-meg, 's az örökség, melly gyermekeire háromlott, egy kard vala. —

Elsülyed György is, ha az el nem rejthetendő lelkitulajdonok, Anya-Bátyjának, Zápolya mindenható Miniszterének, az éles szemű 's elméjű Martinuzi Utissenichnek figyelmét fel nem ébresztik. Ez eltökéllé a' gyermek kebelben lappangó erőt napvilágra hozni, a' gyermeket magához vevé, egy ideig szorgalommal neveltette Erdélyben, — 's a' jóvedelmes és az élet-gondjaitól feloldozó Papirendre szánta. Erdélyből Krakóba ment a' gyönyörű reményű nevendék, innét Bolognába, hol az Egyházi- 's Polgári-törvények szorgalommal gyakorolva, jövendő nagyságának alapjait józanon vettegette, míg Bátya minden tekintetben lépcsőről lépcsőre emelkedett. A' Theologiai tudományok' hallgatására mint felkenetett Pap 's Aradi Prépost, Rómába az Anyaszentegyház' Székpontjába ment. Itt vi'ssgálódásait az Egyházi-történeteknek szentelé. Élete' 37-ik esztendejében 1551-ben jelent-meg a' lelkes Ferdinánd Udvaránál, 's mindenki, ki megismérte belbecsét, szerette, tisztelte, Fejedelme a' Jászói Praemonstratensisek Prépostságával jutalmazta 1553, 's ugyan azon esztendőben Titoknakjává nevezte, Oláh Mik-

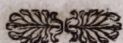

lós Magyar Hierarcha' tanácsára. — Draskovics csekélyebb állásponton sem maradhatott volna homályban, hanem most kiterjedett határkörében munkásságának megbizonyítá, hogy nagyra született. — Ferdinánd napról napra nagyobb hajlandósággal viseltetett eránta, 's annyira megszokta volt személyét maga körül látni; hogy midőn 1555-ben őt a' Római Birodalom ügye az Ágostai-Gyűlésre híva, Draskovicsot magával vivé, 's ott a' Po'sonyi Prépostsággal jutalmazta, még pedig úgy, hogy előbbi jövedelmes Prépostságát is a' békövetkezendő királyi rendelésig megtarthassa. — A' Pápa Apostoli Proto-Notáriusznak, Ferdinánd pedig Gyóntatója' 's Tanácsossának nevezte-ki 1557-ben. — 1558-ban Mária a' szerencsétlen Lajos Király özvegye' halotti dícsérő beszédét tartotta. A' tudós Weránczy Antal, munkássága jutalmául az Egri Püspökséget nyeré, helyét a' Pécsi Püspökségben tellyesen kipótolta Ferdinánd Draskovicscsal, mely méltóságában IV. ik Piusz Pápa, Julius' 17-én 1560-ban megerősíté, Ferdinánd hálául pedig azt rendelé: hogy míg a' a' most nyert Püspöki székből lesz; mindaddig a' Po'sonyi 's Jászói Prépostságokat is bírhasa 's használhasa. Bölesen átlátta György felmagasztaltatása' fennségét, átlátta azon terheket, mellyek a' Püspöki vállat nyomják, ha erejét egyszer'smind a' polgári kormány is kívánja, — de ő, ki ezen örvényes tenger' zátonyait ösmerte; megtanulta már, ügyes vezéreléssel elkerülni.

Ha már Pásztori levele, melyet Megyéje híveihez Apostoli buzgósággal és lélekkel tele, bocsátott, nagy reményeket gerjesztett felőle, tellyesíteni színtett ezeket Lerinuszi Vincze V-ik századbéli Írónak Intő-munkája Magyarra fordításával, melyet Maximilián Főherczegnek ajánlott 1561-ben, Hoffhalter Raphael Nyomtató-műhelyében. Kevéssel ezután Lactantiust adá Nemzetének, kinek nyelve most halálos kórságba sínlődni indúlt.

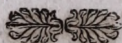
1562-ben Piusz Pápa a' Tridentomi Egyházi Zsinatot folytatni kívánván, az egész Keresztyén világot mozgásba hozta. Oláh Miklós Magyar Zsinatot tartott, mellyben Wránczy Antal megköszönvén választatását, helyette Januáriusz 1-sőjén Ferdinánd mint Magyar-Király képviselőjének választá Györgyünket. — A' Magyar Anyaszentegyház' képviselőji, a' mívelt lelkű, 's nagy tudományú Dudics András, Kinizsi és Kolo'sváry János Csanádi Püspök valának. — Mi nagy volt Ferdinánd' bizodalma Draskovics tehetségeihez, onnét is megbizonyosodik; hogy Bruss Antal Prágai Érsek és Thun 'Sigmond Felső-Ausztriai Helytartónak meghagyá: magokat mindenben Draskovicshoz tartanak, 's a' szükséges tudósítások' szerkeztetését is reá bíznák. — Januáriusz' 18-án, ugyan azon nap, mellyen a' Concilium megnyitott, érkezett-meg Matthisy István Pécsi-Kanonokkal és Titoknokjával Trientben, a' hol 10 holdnapig és 16 napig mulatott. Költségére 6800 Rforint volt rendelve. Januariusz' 31-én Bruss Antalt és Draskovics Györgyöt, öt Püspök és a'

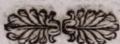
Cardinál-Legátusz' egész udvari tisztsége, nagy pompával fogadta. Februariusz 24-kén Hatalmazó-levelet bemutatta 's idvezlő beszédét tartotta. Mártiusz' 4-én tartott Gyülekezetben Draskovics és Bruss a' Dissidensek' meghívását a' Conciliumra 's a' Német Egyház' megzabolázását sürgették, 's a' Pápai Követek' ellenére, Seripandus Cardinál' oltalma alatt, a' Püspököknek Megyék székelyén való tartózkodását Herculesz Gonzaga Cardinál ellen, bátran és mérséken vitatták. Aprilisz' 18-kán Draskovics ismét új dicsőiséget aratott a' jó 's igaz pályáján, Bernárdi János Ajaccioi Püspök ellen, ki sürgősen tartotta azt; hogy a' Püspökök nyájok' körébe müllassanak, állandóan szóllott György, 's vele minden derék, 's igaz való Apostoli lélekkel megtelt kebel, melly az egész Keresztyénség' javát mélyebben ápolgatta, 's annyira vitte a' Pécsi Megyék a' dolgot; hogy Aprilisz 20-án a' Zsinat' Előülője, a' kérdés eránt Synodalis Decretum szerkeztetést rendelt.

Juniusz 6-án felvétellett azon fontos kérdés, a' mellynek elintézése végett Ferdinánd követjeit küldé, — ezekkel egy fedél alatt mozdíták-elő Fejedelmök' kérelmét a' Francia Püspökök. — Bényújtá a' Cardinál-Követeknek Fejedelmének Ferdinándnak 27 Czikkelybe foglalt kívánságait.

Draskovics ezen Zsinat' történeteit feljegyzé a' maradéknak, de fájdalom, a' munka maiglan valami zugolyban várja feltámadása' hajnalát 's halhatatlanságát a' sajtó által.

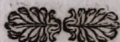
Még Tridentomban mulatott, midőn Ferdinánd őt a' Zágrábi Püspökséggel jutalmazta. Apostoli lélekkel kormányozta ő Megyéjét, melyet gyakorta meglátogatott, a' néphez nemcsak Székes-Templomában; hanem falukban is tartott buzgó beszédeket, oktatásokat, 's hogy a' jónak gyümölcsöző magva maradjon, iskolákat emelt, melyekbe saját nevédeként rendelé Tanítóknak, 's Atyai gondoskodását a' Báni-méltóság sem kissebbítette, sőt a' jó mindenható lelkétől elragadva, két Zsinatot tartott, az utólsót már Kalocsai Érseki czímmel, végzéseit saját költségein kinyomtatattatta 's az egész Országba szerte küldötte. Egyházi foglalatosságai' temérdeksege, elnem vonta őt Báni hivataljától, mellynél fogva társával, Frangepánnal a' Tartomány' zavart állapotját rendbe hozni iparkodott, 's a' határ-széleket olly karba helyhezé; hogy ezek képesek valának a' Török' bérohanásait elfogadni, hanem munkálódásának virágzatjában Bán-társától Frangepántól, éppen midőn karjára legnagyobb szüksége lett volna, megfosztá a' halál. Gubecz Mátyás, a' szomszédvári Horváth parasztnépet fellázasztja 1572-ben Tahy Ferencz ellen, magát Királynak kiáltatja 's pillantati uralkodását gyilkolással kezdi, — hamar sereget gyűjt György, 's a' pártosok ellen Keglevics Mátét 's Alapy Gáspárt küldi, maga pedig nyomba szaguld ezek után a' nyugtalan dúló' megzabolázására, kit, nem sokára gyűlevész népét szerte vervén, elfogott 's Pütkösdi Királyságának 's életének véget szabott. Ugyan ez esztendőben felszólítja őt Bocskay

a' részvétre, támadásában; de György, levelét a' Császárhoz küldé.

A' Török - hatalom veszéllyel fenyegette Horváth-országot, azomban Selim' váratlan halála Stambulba vonta ezt, 's kevésre a' Keresztyénség' nagy vesztére, sikeresen használta a' mindenütt csak Szigetnél nem, győzedelmes Soliman. Draskovics megünvén a' veszélyes fegyverforgatást, hogy Egyházi foglalatosságait buzgóbban végezhesse, Báni méltóságától való felszabadíttatását sürgette, de haszontalan, mert a' Király tanácsosnak tartotta, a' lelket és erőt ott hagyni, hol ez legszükségesebb vala, 's György kívánságát csak 1578-ban Rudolf alatt 12 év múlva érte-el, de nem hogy ez által minden polgári foglalatosságoktól felszabadúljon, hanem hogy ezekkel még inkább terheltessek, mert a' Győri Püspöki-Szék mellett, egyszer'smind az Ország' Cancellárjává is rendeltetett. Érzékeny volt a' búcsú, melyet Zágrábi hiveitől vőn, hanem sem ezeknek kérelme, sem a' Király felszóllítása nem volt elég hatalmas arra, hogy ezen Püspökség' kormányát is megtartotta volna hív követője az Egyházi törvényeknek. Mindjárt átköltözése első évében Szombathelytt Zsinatot tartott, a' mely Ausztriából Jezsuitákat, kiket még Magyar-ország nem bírt, hívott-meg, 's meg is tartotta őket itt Tanítóknak.

Bakács Tamás halála ólta, nem bírt a' Magyar Sz. Egyház Cardinálist, megkérte azért Rudolf XIII-dik Gergely Pápát, hogy ezen méltóságra emelné Draskovicsot, 's a' Sz. Atya annál hajlandóbb volt

az érdemes Püspök felmagasztalására; mennél inkább általlátta, hogy ezzel a' Sz. Egyházi dísze nevededik. De Gergelyt szándéka tellyesítésében a' halál akadályoztatta, V. dik Sziksztus Pápa azomban tellyesíté, 's Deczemb. 18-án 1585-ben a' Szent Ágoston Rendén lévő Szerzetesek' Templomában a' Bécsi Érsek' kezéből vevé a' vörös kalapot. — Febr. 13-án 1586, fényes vendégség tartatott, mellynél Erneszt, Mátyás és Maximilián Királyi Fő-Hercegek is jelen valának. Itt reá bírta Draskovics a' Fő-Hercegeket, azon gondolatra; hogy Rudolfot kérnék reá, engedné a' Thúrótzi Prépostságot a' Jezsuitáknak, a' mi Májusz 19-én meg-is történt. A' Cardinálisi fényes méltósághoz a' királyi Helytartói hivatal és Kalocsai-Érsek czíme is járult. A' következő évvel Sziksztus Pápa fontos tanácskozások miatt Rómába hívta Draskovicsot, ez buzgóan készült a' nagy útra, hanem 1587-ben Január. 31-én pályáját elvégezte élete' 72-ik évében. — Ő szerze-meg Nemzetségének a' Grófi méltóságot 's a' Trakostyányi czímt, — melyek' megfontolásánál minden Draskovics követésére lelkesülhet. — Eltakaritatott a' Győri Anya-templomban.

KOVACSÓCZY.

1.

Magyar-Ország' különös természetű Vizeiről.

Nem csak a' nagy tettek, de a' Honnyi-földnek jeles természeti ritkaságai-is egyaránt híressé, 's dicsőségessé teszik a' Nemzeteket. Fogytakozott ebben édes Hazánk, a' mint annak tudományos történeti bizonyítják, szinte a' XVI. századig, a' midőn az *Auri sacra fames* üzése által már sok századok előtt bejött a) és

a) A' Magyar-országi Bánya-mívelés régibb a' Magyarok bejövetelénél, noha bizonyos az, hogy a' Kún- és Kazár-Nemzetek Ásiában mind arany-mívelő, 's arany-szerekkel gazdagon élő Nemzetek valának, a' mint ezt Pallas Orosz-Országban tett útazásában alő-adja. De sem a' Magyarok ideje előtt volt Bánya-mívelésről, sem pedig már az ő országlások alatt űzött Banyaszi szorgalom történetéről mindedig egy Munka se jött közre, annyira, hogy noha *Selmeczen* dicső emlékezetű Maria Theresia által több Professorok alatt egy Banyász-Académia fundaltatott-is, még-is a' ki a' Banyák' történetéről 's állapotjáról többet, mintsem azt, a' mi II. Maximiliántól először kiadatott, 's a' többi Fejedelmek által gyarapított *Berg-Ordnungban* foglaltatik, akar tudni; annak valóban csak a' külső Országi, de kivált Szász és Slésiai Szerzők könyveiből szükséges nagy munkával mind azt, a' mi a' Felső- és Alsó-(Banatusi) Magyar és Erdély-Országi Bányákról nyomtatásba kijött, feljegyezni. Holott valamennyi Banya-Városok, de kivált Selmecz, Kőrmöcz, Uj-Banya, Nagy-Banya 's a' többiek' Leveles-tárai tele vagynak mai napig legrégebb eredeti Oklevelekkel, melyekkel ezen jeles *Nemzeti*

behívott külső Nemzetbeliek a' Bányász-mesterségben foglalatoskodván, Hazánknak természeti jelességeit-is munkáik által hirlelték, és közre bocsájtották. Elsőknek találtam *Reichersdorf Chorographia Transylvaniae et Moldaviae* Wien 1550. Negyed rétbén b) — és Wernher György a' Kassai, vagy akkoron Szepesi Kamara Praefectussának ilyen czímű: *De admirandis Hungariae Aquis*. Vien. 1551. ismét 4 d. rétbén c) nyomtatott Könyveiket. — Nem czélja Értekezésnek, sem Bibliographiai ismertetet előadni a' Szerzőknek, kik azolta három Századok folyta alatt ezen pályán eleredvén, Hazánk Természeti-Historiájában érdemök szerint említettnek; annál kevésbbé a' Honnyi-földünkön eredt forrásoknak, vagy csurgó patakoknak, mellyek csudálatos, és különös természettel bírnak, leírását közleni; hanem inkább

szorgalom és Gazdaság Történetét voltaképen felvilágosítani lehetne; — ámbátor magának a' Felsőges Udvárnak legnagyobb karával, ez előtt egynehány esztendőkkal a' leg-gazdagabb és több szobákat betöltő nevezetes, még szinte a' XII Századtól eredett Oklevelekkel tellyes Archivuma a' Kőrmőczi Pénzverő-műhelynek, tűz által elemészte-tett. — A' Selmeczi Academia ugyan hirtelen nevezetessé lön a' Külföldön *Delius* és *Born* nyomtatott Munkái, — *Hellnek* vizet szívó Gépelye által; de ezeknek halálokkal nem-csak a' Külföldön enyészett dicsősége, hanem Hazánk Tudóssai előtt-is mostani foglalatossága annyira ismeretlen, hogy már inkább gazdaságbeli Cameralis, mint tudományos Köz-Intézetnek tartatik.

- b) Kijött ezen Munkácska későbbben többször 1595 Coloniában Broniornak Tatár-ország' leírásával in Fol. — Possevin Moscoviájával, — Bongarsius és Schwardtner Gyűjteményében. *Scriptores Rerum Hungaricarum* in Fol. —
- e) Utóbb ismét kinyomtatattott Coloniában 1595. Fol. Herberstein Moscoviai utazásával. — Possevin Moscoviájával. — *Respublica R. Hung.* Könyvetskében az 56 — 95 lapokon, és mind Bongars, mind Schwardtner Script. Rer. Hung. Gyűjteményében.

ezen tárgynak tökéletes kidolgozására, Hazánk' jeles Physicussait és a' Természeti-tudományok' gyakorlóit, eggy ismételten; de a' mi Hazánk jelességeire nézve olly ritka Poétával megismértetni, ki a' csudálatos természetű Magyar vizeket, helyes Német versekben még a' XVI. században széles világgal megismértette.

Joh. Rudolph Rübmann, vagy Felső Magyar-Ország Bánya-várossainak Polgára lehetett, vagy ha nem, bizonyosan Hazánkban netalán a' Segéd-seregek között több időket töltött, mint-hogy ő előtte a' most-is sokaknál ismeretlen *Tar* ígének értelme tudva volt. — Azomban nem csak Nemzetsége, de lakhelye és foglalatossága-is előlünk annyira elrejtetett; hogy még a' Bibliographusoknál-is lehetetlen (ezen Silésiai-nak ítéltt Költőt) feltalálni. — Munkája illy czím alatt jött közre: *Poëtisches Gastmahl*, hol Wernher Györgyöt, mint *königlichen Rath, und Landvoigten von Saren*, Sáros Vármegyei Fő-Is-pányt akara mondani, említi. A' jeles Magyar-Országí vizeket pedig imígy énekli:

Erstlich wo die Wasser zu Steine werden:

In Ungarn da Wagus entsteht,
 Da Carpathus höchst Gibel hat,
 Mit steeten Schnee bedeckt allezeit
 Darauf steets Gewölck in Spitzen leit,
 Das rauh G'birg allda genannt
 Am Nahmen Tatari (Tátra) bekannt;

Die Ungarn nennen ihn *Tarczal* *)
 Heist abgeschoren, blos kahl;
 Weil Carpathus am selben Platz,
 Im höchsten Haupt ist bloss und glatz.
 Und lauter Felsen dabey nah
 Ihr Ursprung hat, die *Weyxel* jah.
Zepusium das Dorf daran
 Da solcher Wasser viel entstahn.
 Die *Lau* und sehr an Wasser reich
 Der *Rauschbrun* einen Weyher gleich.
 Wenn Holtz darein geworfen wird,
 Das bald, ein Rind, wie Stein gebiert.
Corricius auch hie ist gelegen,
 Berühmt von seinen Höhlen wegen.
 Darinn das Wasser wird zu Stein,
 Im Berg wächst der Saffran gemein.

Steine werden zu Wasser.

Vom Schloss Zepusien nicht weit
 Daran Sanct Martins Kirchen leit,
 Ein Wasser mit Getöss entspringt
 Welches mit Murmeln stark herfürdringt.
 Wo es fleusst hin wird es zu Stein,
 Gebiert denselben, gross und klein,
 Und welche da die Erd bedeckt,
 Wenn steter Regen wird erweckt;
 So werdens zu Wasser doch dergestalt,
 Das man's für Kalch zu Mauerwerk b'halt.
 Was ob der Erden wächst gemein,
 Von diesem Wasser sind Sandstein,
 Damit man Häuser baut, mit Pracht.
 Drum spricht man das man Häuser macht
 Aus Wasser, und darinnen wohn'
 Wie klärlich wird gezeigt davon.

*) *Tar* valóban nállunk most-is egygy értelembe verődik a' kopárral, vagy kopasszal, 's azért méltán nevezék Eleink a' *Tátra*-hegyet *Tarczalnak*, nem-külömben mint a' Tokaji-hegyet - is *Tartzalnak*, úgy Sáros Vármegyében Berzeviceiek' elejitől épített Várat *Tarkőnek*, melly azon kopár kősziklán rakatott.

Wässer die durch Eisen fressen.

Auch dessen soll ich nicht vergessen,
 Solch Wässer, die in Eisen fressen
 Sind bey Zepusio voran,
 Welchs Thier es trinkt, muss sterben dran.
 In vier und zwanzig Stunden zwar
 Ein Hufeisen verzehrt wird gar.

Eisen wird zu Kupfer.

Und giebt ein dicken Wust und Rat,
 Aus dem gut Kupfer bald entsteht,
 Welches im Brenn-Ofen gereinigt wird,
 Der Berg auch da *Calcant* gebiert.
 Das ist natürlich Vitriol,
 Schumachers-Schwartz man 's nennen soll.

Regen wird zu Vitriol.

Der Regen in den Berg inschleufft
 Und unten wieder herfür treufft,
 Und wird zu Vitriol behend,
 Welchs von Griechen wird *Calcanth* genennt.
 Mir zweifelt nicht des Wassers Krafft
 Wird ihm von Ertz-feuerstein verschafft,
 Welchen man nennet *Marchezith*
 Der in verborgnen Adern ligt.

Tödlich Wasser.

Ferner am sarmatischen Birgck
 Im Landvoigtey *) Zepusien-Circk,

*) Nálunk már szélesen elterjedett Német-Nyelv gyarapítására csak-ugyan méltóképpen ellehetne hagyni az *Obergespan* nevet, melly csak felében Német, felében Magyar, 's helyette *Landvoigtot* venni fel, melly a' Fő-Ispanyi hivatal eredetével, és Tisztivel voltaképpen megegyez.

Etliche Brunnen daselbst man find
 Die Vieh und Vöglein tödlich sind.
 Viel Wolfskraut wächst in selben Kreiss
 Welches lauter Gifft ist, wie man weiss.

Wasser, das im Sommer ein Eyss wird.

Vom Schloss Zepusien nicht weit
 In eines Berges Höhlen allezeit,
 Ein Wasser fleusst im Winter zwar,
 Welches im Sommer gefrieret gar;
 Davon das Eyss man brauchen thut,
 Den Trank zu kühlen ist es gut.

Ein Brunnen nimmt zu und ab, wie der Mond.

Und unter jenem Brunnen zwar
 Das Wasser ist so tödlich gar.
 Ist einer an dem solcher Art
 Bisher klärlich gesehen ward;
 Das wie da scheint, und wächst der Mond;
 Es auch gleich ab- und zu hat gnomm.
 Und wenn ist es in Neumon Gestalt,
 Der Brunn gar nah kein Wasser halt.

Számtalan Bibliothékák, és eladandó Könyvek' laistromaiban hijába keresvén a' Szerzót, — több mint húsz esztendei fáradságom után, a' nélkül, hogy az eredeti munkát láthattam, a' nélkül, hogy ezen tárgyat egészen előadhattam; — a' nélkül hogy a' Szerzót illőképen megismerhettem: kénytelen valék ezen minden tudós Hazafi előtt becses XVI. századbeli Német töredéket d), az örökké tartandó

d) A' Töredéket találta az Ertekező olly munkában, hol soha-sem kereste volna, t. i. Wolfgangi Hildebrands Kunst

feledékenységtől 's enyészettől megmenteni, hogy vele a Magyar Természeti-tudomány Bibliographiája némű-néműképen szaporodhasson, 's példájával Tudósainkat Magyar - ország' különös természetű vizeinek tudós és tökéletes leírására, mellyben szükölködünk, gerjeszthessem.

J***

2.

Beleszóllás, a' Színjátékok eránt folytatott vetekedésbe.

A' Játékszín' használatos volta világosabb, sem-mint azt, vagy még bővebben bém bizonyítani kellene, vagy kétségbe hozni lehetne. Egy maga a' minden Európai mívelt népek' példája, untig elégséges a' gondolkodó embert a' felől végképen meggyőzni. És megvan győződve fele a' gondolkodni tudó rész hazánkban-is; de nincsen és nem egy könnyen lészen a' számosabb része Hazánkfiainak, melly t. i. nem tanult gondolkodni és széles értelemben véve *Községnek* nevezhető. Ám vigyázzon reá akárki, mi-

und Wunderbuch Frankf. am Mayn. in Henn. grossen Buchhandlung 1704. 4d. réth. 211 — 214 lapjain. De mivel az egész munkat-is ismerni óhajtja, minden Olvasóihoz esedezik annak felkeresése, 's feltaláltatván, bejelentése iránt.

dőn Hazafira akad, ki a' felállítandó magyar Játékszínek mellett buzgódik, — az ritkán fog lenni míveletlen eszű és törzsökös tiszta Magyar, hanem mindenkor vagy külföldi nemzettel atyafias, vagy tudományosan mívelt lelkű, vagy affectált buzgóságú Hazafi. Tiszta Magyar-község, fő characteri vonása lévén neki minden dolgaiban a' bizonyos innepiség, lassúság, meglettség és komolyság, — sem embert, sem tettet, mellyen könnyelműség és változékonyság tünik szemébe, nem kedvelhet. Élénk mímelésekkel, tagok' mozgásival, arcznak jelentményes elvonulásival még prédikáló Papja sem kap fel előtte; annál inkább megveti az a' féléket a' Színjatszóban, vagy szintén magát a' Színjatszót az a' félékért. Mivel a' Színjatszó gyakorta hordozóskodik és nincsen neki húzomos maradása sehol; ez eránt megvetése legfőbb mértékre hág, úgyhogy előtte ez csak ország - kerülő, semmivel bíró, kinek hátán háza, kebelében kenyere. Már azután a' mint becsüli a' Színjatszónak személyét, csak úgy becsüli annak mívészségét-is, az-az: semmire-sem.

Annak valóságos fő okát tehát, hogy Hazánkban a' Színjáték olly nehezen tud lábra kapni, úgy vélném, nem-csak a' külső mostoha körülállásokban és bal-véleményekben; hanem magában a' Nemzet' characterében kell keresni, mellynél-fogva a' *Magyar nem poetai Nemzet*. Egyedül ez az állítás ad kulcsot mind azon jelenményekre, mellyek a' Literatura emelkedésében, legkivált e' mi időnkben nagyon szembetűnőleg kinyilvánósodnak, és most imitt következnek:

1) A' Magyar-nemzet, — mint eredeti és vegyületlen, — *Színjátékokra nem hajlandó*. A' melly

Nemzetezekre hajlandó, az, már akkor mutatta illy hajlandóságának jeleit, midőn még nála a Színek és Játékok nem voltak művészi módon rendbe szedve és organizálva. A' praxis mindenben előbb létezett mint theoria; és a' mit theoriává akarunk tenni, annak már praxisban, — bár-ha homályosan-is, — feltaláltatnia kell. Német-, Francia- és Olasz-országban a' legsetebbb századokban-is mulatozott a' Nép valamiféle sovány Színjátékokkal, mellyeket azután csak később idők hoztak szép rendbe. Tudniillik e'féle mulatozás azon népeknél, poétai karakterökből kifolyó szükséges megkívántatás volt; mellyet ország-szerte béveendő mulatozási intézetté tenni, semmi vesződséggel-sem járt. — A' Magyar-községnél illyesre hajlandóságnak, valamint eleitől-fogva nem vólt nyoma, úgy máig sintsen, ezután pedig még kevésbbé reménylhető.

2.) Nemzetünknek nincsenek *Nép - innepei*. Búcsút, Szentség-napot vagy Patrónusét annak nem mondhatni, még előbb a' hegy-innepet (aranyos Hétfőt), és az aratást bevégező napot, mellyen az alföldi aratók a' kalász koszorút dal-zengés között viszik uraságjuk' udvarára. De ez utóbbi szokás-is leginkább csak Tótokkal vegyült vagy szomszédos köz-népnél tapasztalatik. Egyébb jeles napjait és innepies szokásait, minéműek a' szüret, tor, lakodalom, sirató (menyaszszonyi háznál tartatni szokott kisebb vendégség, p. o. Veszprém Vármegyében), áldomás, Bíró-választás, 's t. e'f. — a' Magyar csak üres zajogással, minden szép symbolicus cselekmények nélkül tölti. Olly nép-innepekre, minöket Németek, Francziák, Schweitzerek, Anglusok és más több Nemzetek

előmutathatnak, nálunk Magyaroknál nem találunk. Mert p. o. a' Bihari hegy - allján eszten-dőnként Szent Péter - Innepén tartani szokott leány-vásár, nem Magyar; hanem Oláh nép-innep. *) A' Szakolczai mészárosok között-is az öreg legény - választás már tótos szokás. **) A' Vármegyék' Tiszt-újjítási Innepét pedig, a' ki a' sok helyt véle járó vad Scénákat figyelem-mel nézte, (bátor analogumát az Ánglus Nem-zetnél tudja-is,) szégyenlheti hogy nemzeti szokásunk, és vissza kívánná taszítani örök-re Árpád' idejébe.

3.) Köznépi *elmés játékok*' nyomaira sem akadunk. Ifjúságunk között imitt-amott gyakoroltatik a' Pünkösti Királynéság, Balás és Gergely-járás, türkölösvi és Leventás; de ezek-is, mint a' mente és pártá múló félben vagynak; nem-is mindenütt bevett és esméretes Játékok. Magyarok, egész Nemzetet, öregét, apraját in-teresszaló olly népjátékai nincsenek, mint Francziának a' bal király-választás; Ánglusnak az öklözés, felfogadás; Schveitzernek a' vad-kecskékkal küzdés, 's a' t. A' minemű mulato-zásaik vagynak, azokban-sem találni valami poétait. Húsvétkor az egymást vízzel-öntözés-ben, Apró-szentek' napján a' korbácsolásban, Farsang végén a' tuskó-húzásban, fonó-házaknál a' disztelen leány repítésben valyon kitalálna szépet és szeretendőt?

4.) *Nevezetes történet dolgokat hirdető régi em-lékjelek* és oszlopok, (minő legujabban Zemplén Vármegyében állítatott) Hazánkban nem talál-koznak. Bitófánál, határdomboknál, vadásza-

*) Acta Musei Nat. Hung. Budae 1818. 4. p. 229.

**) Tud. Gyűjt. 1822. VII. 119.

tot tilalmazó karóknál egyéb nemzeti emlékelet az Országunkon áltutázó nem igen lát.

5.) A' Magyar-nemzet, aszszonyaival-is napkeletiesen bánván, az-az rajtok uralkodván, — nála nem adja magát kézre tárgy a' *romános szerelmekre* 's ezeknek énekben, muzsikában, versekben leendő előadására. Szerelemben fejlődnek a' legfelségesebb characterek. 'S talán itt egyik oka annak, hogy a' Magyar-történetekben (mennyre azokat más Nemzetekéivel legalább én össze-hasonlíthattam) a' Drámákul szolgálható jeles characterek és scénák nem találkoznak olly számosan mint a' régi Görögök és Rómaiak', vagy az újabb Nemzetek' történetes könyveikben.

6.) Természeténél-fogva a' Magyar-község *muzsikai talentomra* sem hajlandó. Mert, hogy Czigányaink muzsika-barátok; azt talán csak nem fogjuk tulajdonítani a' Magyaroknak.

7.) A' mi végre legfőbb, a' Magyar-község még magát a' *poésist sem kedveli*. A' költeményben ő nem talál egyebet hazugságnál. Esmérek több Úri személyeket, kiket a' legszebb versek sem interesszálnak, sőt Írójára-is nem kisebb megvetéssel néznek, mint valami karakteretlen Komédiásra. A' régi idökből Bárdusokat, az újabbakból Improvizátorokat nem nevezhetünk; nem sok lelkes, eredeti nép-mondákat, regéket, nép-danákat-is. Avagy Argirus, Stillfrid, Markalf, Klimius Miklós, Hármass Historia, Farkas Antal erkölcsi Iskolája, és a' Komáromban termő, 's falun Kofák által árultatni szokott Istóriák legyenek-e azok? Ezekből áll t.i. a' Magyar Köz-nép' mulatságos Könyvtára, és ha már ez-is legalább eredeti volna! A' He-

likoni kedvtöltésben *) igen szívesen sürgette-
tik a Magyar danák' és regék' öszsze-szedetése.
Ugy-de hol léteznek e'félékből az öszsze-szedés-
re méltók? Melly regéket újabb Íróink közöl-
nek, azok' eredeti voltáról többnyire kételked-
hetünk; és, én részemről, kívánnék-is arra a'
vidékre vagy azon Magyar lakosokhoz útasítat-
ni, kiknek szájában élve tenyészik firól-fira,
az-az Írótól előmbe adott rege. A' Magyarnek
köznép-danái épen merő soványság. Van kö-
zülök birtokomban a' hazának külömbféle yi-
dékein öszsze-írt és válogatott Gyűjtemény; de,
mondhatom, — többnyire nyúl-faroknyi rövid-
ségökön kívül, — olly kevés öszsze-függés,
szellem, élénkség, érzés és poésis találkozik
bennök, hogy Kiadójok lenni mindeddig elé
nem vágytam.

Ollyan lévén tehát az eredeti Magyar, hogy
már karakterénél és vele született hajlandóság-
gánál-fogva ő csak prosaicus nemzet, és min-
dentől, a' mi poétai ízen tart, idegenkedik;
alig fogja a' Színjáteket ezután-is valaha egész
szívvel, lélekkel megkedvellni, — hanemha a'
nyúgoti mívelt új Nemzetekkel való további kö-
zösködése által annyira csínosul, mívelődik,
símittatik; hogy az e'féle ízlésre-is megérik,
vagy inkább nemzetiségéből kimosdik. És val-
jon a' Játékszín elmúlhatatlan hozzá valója-e
a' míveltségnek? Nem juthatna-e el Nemzetünk
egész kifejlődéséhez a' nélkül-is? Ha egyes mí-
velt lelkű embereket gondolhatni a' nélkül,
hogy a' Játékszínt óhajtották, vagy az által
eszköket szívöket pallérozták volna; miért ne
képzeltethénk egy egész Nemzetet? Első Lajos'

*) 1. Kötet 80 lap..

és Mátyás' idő-korokban, Magyar Nemzetünk a tudományos műveltségnek már elég magas lépcsőjén állott, és nem kellett neki Játékszín, nem-is ohajtotta, nem sínlette, nem sürgette. Ő neki egy nemzeti Akadémia fogna lenni műveltetésének ügyében most-is mindenre minden. Lenne az organuma a valódi tudományok' terjesztésének; mellyekre pedig Nemzetünket elég hajlandónak látjuk. Nem-is vár ő ezekre sem unszólást, sem erőltetést, mint a' Játékszín' megkedvelésére; hanem ön magától ohajtja. Gazdálkodásra, hadi virtusokra és egyébbe reális igyekezetekre, indul ösztön nélkül. A' Magyar-nak, ha ugyan őt nemzetiségében meghagyni akarjuk, vagy tisztán napkeletinek, vagy a' keleti és nyugoti között valami középnek kell maradnia. Nem minden a' nyugoti Nemzeteknek való, díszlik a' mienknek-is. A' Játékszín, név szerint az e' félékhez számlálандó, úgymint a' melly sem Törökök, sem Arabsok (kik pedig már valamikor a' tudományos műveltséget bámulandó nagyra vitték), sem Persák és velünk atyafias egyéb Nemzetek között mindekkorig fel-nem találtatott. Nem egy könnyen fog illy Intézet megfúndáltatni Hazánkban-is. Példa erre a' Pesti Theátrum' viszontagságai. — Azomban adja a' jó Isten, hogy hamis prófétai lélek szölyt légyen ki itt belőlem. Mert ugyan-is mind ezeket velem épen nem valami honnom eránt viseltető ellenséges indulat íratja; minemű ha bennem rejteznék, írásimmal-sem kívánnék Hazámnak kedveskedni; hanem (a' nekünk Tudósoknak saját ellenmondási lelken kívül,) azért írák ezeket, hogy részint azon állításomat, mellynél fogva a' Magyar Nemzetet nem poétainak tartom, valaki nyomosan megczáfol-

ván, annak ideáját verné-ki fejemből örökre; részint pedig azért, hogy — ha állításom valónak meghagyatik: — a' Játékszínnek' ügye mellett való buzgólkodásban, minden illető Felek azt szemök előtt tartani soha ne felejtsék.

A' versbeli szép előadásban gyönyörködők' számára még itt hadd foglaljon helyet az a' jeles Óda, mellyet Abonyban lakozó Tek. Vida László Úrhoz, a' Pesti-Játékszín' egykori Directorához 1813. Szemere Pál írt. Megjelentt a' szép Óda nyomtatásban, Prof. Halitzkynak német fordításával együtt, negyed rétbén Pesten, csak pusztán egy maga néhány lapokon. Ha van vers, melly a' Játékszín használatos voltát élénken rajzolja, tehát ez az. 'S minthogy csak egyes levélkéken jelenvén-meg, kevés kezekben-is forog, feledékenységbe-is mehet; megérdemli, hogy ezen Folyó-írásban, mint állandóbb és bátorságosabb helyen, azylumát találván, örök emlékezetül egész kiterjedtségében feljegyeztessék:

Míg Más, szép Hilvesét rengetve karjában,
A' szerelem' bájos kelyhét ürítgeti,
És vissza ifjúdván fiú játékában
A' rózsakort újra nyarában élheti;

Addig Te elmaradt kedvesed 's fiadtól,
Te, kinek reményit a' Halál elnyelé,
Örömidtől meszsze, tova ten magadtól
Ily panaszszal indúlsz a' jövőendő felé:

„ Nincs, kivel lehetne e' nagy útat tennem,
„ Ki csüggedésemben segéd-kart nyujtana,

„ Kire támaszkodnám, ki fogódznék bennem
„ És együtt pihenne, együtt bolyongana.

„ Majd ha az időnek ónsúlyai nyomnak,
„ 'S vándor-botját kezem fáradtan emeli:
„ Leszen-e, ki terhét feloldván vállomnak
„ Lelkemet a' tulsó partra áltöleli?

„ Látom leszáll a' Nap, ez a' jótét atyja;
„ Az egész természet mély gyászba rejtezik,
„ Az esti lengeteg ötet sóhajgtatja,
„ 'S kiholtát a' mező virági könnyezik:

„ Engem, mikor a' szép földet és az eget
„ Elzárja előlem az örök éj gyomra,
„ Ki sirat-meg forrón? áldva ki emleget?
„ Ki ültet cziprus-fát szendergő poromra?

„ Nem! a' magtalannak tünemény világa,
„ A' hol ő bujdosott csak egy vadon homok,
„ Mellyből a' nyomorult mihelyest kihága
„ Enyészten enyésznek ösvényin a' nyomok.

„ Éljek Nemzetemért? ez fő polgár míve,
„ Ki hírének arany oszlopot-is tehet,
„ Kinek csak könnye van és lángoló szíve,
„ Hazájáért annak csak hálnia lehet”.

Vajha így tünődnék sok nagy Előkelő,
„ 'S ekképen rettegné nevének homályját,
Míg a' köz virágzást nem segíti-elő,
„ 'S magának ragyogva, futja a' nap-pályát,

Ki könnyen tavaszra nyíthatván a' telet,
Hidegen mint a' hold fénylik-le sugára,

Még-is reményje van, hogy a' hív tisztelet
Márványt fog emelni, ha kidől, halmára.

Hasztalan! éltében elveszett a' Hiu.
Dicsőséget arat, ki érdemet vetett:
Ő elfeledtetést, Te nemes Férjfiu,
Hazafi tettebben nyersz örök életet.

RÁDAY védlette nemzeti Színünket,
Mellyet az agg örvény már csak-nem bésodra;
Azt, hogy óvd szokásink', ruhánk és nyelvünket,
VESELÉNYI után vevéd kormányodra.

'S ím az unalomnak temérdek rabjai
A' gondtól enyhülni Te hozzád sietnek,
Megnyílnak előttök hajlékod' ajtai
'S tágul vasbilincse rajtok az életnek.

Itt a' Szenvedőnek menedéke 's honja,
Itt az elnyomatott lehány minden terhet;
A' kinek szárnyait a' föld alá vonja,
Itt repülésének szabad eget nyerhet.

Itten minden Kar, Rang, Vallás és nemzeti
Képezheti lelkét mulatván józanúl;
Az, kihez nem szólhat a' tanács 's holt betű,
E' Világ tükréből foganattal tanul.

Te előteremtven a' régi hőseket
Életet varázsolsz néma tetteikbe;
Te megtestesítéd a' jó erkölcsöket
És azok a' Nézőt szent tüzzelel töltik-be.

Ekkor edződik még az érzékenykedő,
A' kőszikla-kebel először itt vérez,

Elveti ostorát a' kegyetlenkedő,
'S a' tigrisi boszú szelídebben érez.

'S midőn mindenkinek a' Szép 's Jó vezére
És melyjét a' virtus fedezi, mint paizs:
A' setétségnek-is elviszed völgyére,
Figyelmese tévén még a' rosszakra-is.

Hogy lássa a' gonoszt, a' föld' szörnyetegét,
Kit megvesztegetett a' bűnnek maszlagja,
Lássa a' törpéket 's a' hiúk' seregét,
És gyűlölje amaszt, ezeket kaczagja.

Ha van, ki nem segít a' süllyedő Hazán,
Királjáért kinek nem buzog a' vére,
Ha van bíró, a' ki nem fontol igazán,
'S gazdag, ki nem ügyel szegény' sérelmére;

Ha van, ki mostoha édes gyermekéhez;
Magzat, ki szüléit szentül nem tiszteli;
Ha van testvér, a' ki hideg testvéréhez
'S rokon, ki rokonát ál-szívyel öleli;

Ha van házasok közt egymást gyűlölhető,
Ha ki-fogadását megtöri merészen,
Ha van hűtlen barát 's csapodár szerető;
És ha van nem-ember; nálad ember lészen!

Örvendj! a' láncz, mellyel magát egyesíti
Az élökhöz a' holt, neked el-nem szakadt:
A' ki Nemzetének erkölcsét szebbíti,
Az hágy maga után háláló fiakat.

VERIDICUS.

3.

Erdély' Hisztoriájához tartozó
Emlék - írások.

(Folytatás.)

I.

Az Országban lévő három Nemzetnek és Magyar-Országának ez Országhoz tartozó részeinek Artikulussai, mellyeket 'Sigmond Fejedelem, post eius in Regnum regressum, ez Országbeli minden rendek kívánsághára acceptált, keze írásával, peczétivel, és Juramento Thordae coram Dnis Regnicolis solenit. pstito, confirmalni, és megh tartani fogadot. (1598.)

Az Flgd kegl's resolutióiat, mellyet tött Flgd az mi kívánságunkra, kit feő Uraink, és attiank-fiai által ez ellmult napokban, Flgdhez küldöttünk volt, megh értök, és Flgdtül alázatosson vöttük, mellyben hogy Flgd az mi méltó kívánságunkat megh halgatta, és szüviben bé vötte, Flgdk hűsígessen megh igie-kezők szolgálni. Az mennyiből penigh Fgdet tovább kell faraztanunk, köniörgünk Flgdk alázatoson, hagi ebből Flgd meg ne bántassék, sőt kívánságunkat keglmessen approbállia, és keze írásával peczétivel roborálván Juramento etiam megh erőssicze, mellyek ekképen következnek:

Hogy Flgd minden rendbelieket, az eő hitőkben Religióiokban megh tarczón illibate.

Hogy primo quoque tempore hazánk czendes allapattiára megh maradására tanácsival, és ez Országnak értelmivel valamit legh jobbat talál Flgd, azmint ígérte is magát, minden igikezetivel azon légien hogi azt czelekedgie Flgd.

Hogy senkit törvinyiben, se Nemest, se Nemtelent törvénytelen Flgd megne bánczon, se szemillyiben, se jóságában, se marháiban, és bántani másnak ne hadgion. —

Hogy Flgd mindekk igaz törvényt szolgáltat, az szent András Király Decretomának igaz Continentiaia szerint.

Hogy ez Országnak minden Arlssait, mellyet Flgd igasságával Országának pro tempore véghigh roborál meghtarca, és egyebekkelis megh tartassa, mind ez előtte valokat, in ea parte et Arlis, in qua et quibus nem cassaltak per contrariam Constitutionem, mind penigh az Jövendöket.

Hogy Flgd az Jesuitakat tarcza csak Kolo'svárat, noha sok okokbul kívántuk volna Flgdtül, hogi ne legienek Kolo'svárat, és Monostoron, ezenkívül Fejérvárat ne tarcza főképpen Flgd.

Hogy ez üdö alat, ha vagy szavával valaki, vagi czelekedetivel megh bántotta volna, mint illien történet, és hallatlan Casusban, Flgd mindenek megh boczásson, és tellyes életiben senkit se szemillyiben, se marháiban, se jóságában Flgd megh ne bánczon, se mással megh ne bántasson.

Hogi minden Nemes embernek privilegiumát, Donatioiát, Inscriptioiát helyyin és ereiben hadgion Flgd, salvo jure alieno.

Az Várad attiank-fiai az mit Flgd távol létében czelekettek, abbul Flgd őket megh ne báncza, seőt tellies életiben le teött dologh ligien, és abban az állapotban, mellyben most vadk Flgd keglssen megh tarcza. Ezt hozzá tévén, hogi az Catholicusok min-

den Czeremoniaiával Szölössön, és az Szölőssi há-
tárban, mindenképpen libere, et omnimodam, ple-
nariam habeant facultatem appetendi, exercendi, ad-
ministrandi Religionem Catholicam, Váradon penigh
ha valaki beteges megh halando Catholicus ember vol-
na, az Varadiak közöt, ki az Giontatást és Communi-
cálást kívánna, és Szölösrül Papot hivatna; az ollian
pap Varadra bé mehessen de simplici suo habitu
amictus, minden Czeremonia nélkül Kereszt, Causa,
Czengetés, vagi akar miczoda publica, et manifesta
demonstratio nélkül, az betegnek házához, és ott
megh giontathassa, communicáltathassa. Ha penigh
az giontatás, communicálás Mise nélkül megh nem le-
hetne, tehát ibidem az betegnek házánál Miset-is mond-
hasson. Ha penigh az ollyannak halála lenne, tehát
azt tiztessigessen temettethessék, sine tamen Cere-
monjis, az ki akarja késérni, vagi Catholicus, vagy
Evangelicus, szabad ligien késérni; kirül senkit az
Evangelicus papi Predicator ne tilczon, és az ollian
ki késért halottat, az Szölősi Papok határookban ki
várván, azt osztán minden Czeremoniajokkal el vihes-
sék szabadon, és el temethessék.

Giülésünkben és Tanácsban Flgd az réghi bol-
dogh emlekezetű Fejedelmek ideiben valo rendtar-
tás szerint, mindenekk libera voxot engedgien, és az
szerint senkinek bántása ne ligien, se feniegetise, ha
ki böczületessen lelki ismeretit megh akarván menteni
voxat ki mondgia.

Kitül Isten oltalmazzon, és Flgdet sokkaigh megh
tarczia, mint hogy halandok vagiunk, életiben ez után
minket senkinek ne kötelezzon, hanem libera Ele-
ctionk megh maradion.

Idegen Nemzetet Flgd semminémű tiztre ez or-
zaghi dolognak Gubernálásában ne válaszszon, az
fegyverházbéli szolgakon, és hazánk közönsiges ja-
vára valo Mester embereken kívül.

Mivel hogy Flgdt közönsiges jó, és szabad akaratunk szerint, nullo persvadente, hazánk közönsiges jóváért válastottuk, és fogattuk, Flgd azt ne kívánna túllúnk, hagi Országul hittet legiünk kötelesek Flgdk, azonkívül, kit ennek előtte-is az boldogh emlekezetű Fejedelmek kötelesek voltunk, Flgd az mi hűségünk contentus ligien.

Hogy ez ell mult üdőkben, az minémű helyeken az Flgd Birodalmában az Romay Religiót, ereöszak szerint bé vitték, azokrul az helyekrül, melyet Flgdk megh nevezünk, tollaltassék az Religio az két feö ember által, melyek edgyike Evangelicus, az második Catholicus ligien, inquiráltassék sine metu az Comunitás, melyik féll többen ligien azoknak maradgion megh Religióiok.

Hogy Jozágot Flgd olly helyre ne conferallion, honnét Fiscusra ne szálhasson, hagi Flgd se magának, se ennek utánna való Fejedelmeknek kárt ne tégien, és hazáiának fogiatkozást.

II.

Juramentum Serenissimi Principis Sigismundi.

En Sigmond Erdelly Országnak, Moldovának, Havasalföldinek és az Szent Imperiumnak Fejedelme, Magyar-Ország részének Ura, az Arany gyapiunak szentelt vitéze, és Székellyeknek Ispánnya, Eskeszem Attyának, Fiunak, és Szent Lélekk, tellyes szent Haromságnak, egy bizony Istennek, hogy én ez megmondott Birodalmimban, minden Rendeket, Statusokat és Nemzecsigekeket, az eö Törviniekben, Szabadságokban, és Religioiokban, az Arlsok tartása szerint, és réghi jo szokásokban meg tartok. Szent András Király Decretumát, es Magyar-Orzágnak ki irt Decretumát observalom, megh tartom, és igasságot szolgál-

tatok, és minden Fejedelmekk vigezisit, Donatioit, inscriptioit, az magamétis salvo Jure alieno ez mostani előmben irt Arlsokat, vigeziseket per omnia megh tartom, és meghis tartatok; Es mindeneket valamiket az közönsiges Jora, és az birodalombéli Statusokk hasznára, nevekedisire mivelhetek, az én tehetsigem szerint azon lések, törvéntelen senkit megh nem bánatok. Isten engemet ugy segéllyen!

III.

Az Juramentomnak pariaia, kivel Romay Czyászár-nak Országul meghesküvénk. 1598.

En N. Eskezem az élő Istennek hogy az én Kegls Uramnak, Fejedelmeknek, Czyászáromnak II-dik Rudolphusnak az Szent Romay birodalomnak Czyászárának, és Magyar-Országunk Koronás Királyának, kik legitime succedálnak minden üdőben, igaz és hiü lések, és mindenben eő Flge paranczolattiahoz tartom magamat; Ellensighinek ellensige, és barattianak baráttia lések, és ellene sem titkon, sem nyilván, se czelekedetemmél, se tanáczzommal nem járok, hanem tehetsigem szerint minden ellene valo dolgokk ellene állok, és valaminémű rendet és formát ez mi Országunkk Erdelynek, és Magyar-Orzágh részeinek Gubernálásában, vagi per absolutum Principatum, vagi per Gubernatorem Országunkban rendel, mindekben az eő Flge rendelisit acceptálom, fejem fen állásaigh hiven megh állom, és mindenekben az eő Flge akarattiahoz és közöttünk valo rendelisihez tartom magamat. Isten engemet úgy segéllyen!

IV.

A' Török Császárnak 1612-dik esztendőben költ levele, Báthori Gábor Fejedelem letételéről.

Hatalmasságunk' Erdély Országának lakosi, főrenden lévő Bégjei, urak, fő és nemes renden lévő statusi mind közönségesen! Köszönetünk után adjuk értéstekre: a' mi nagy emlékezetű Császári eleink, a' kik már a' ditsőséges Paraditsomban örvendeznek, ez egész világon lévő akár mi névvel nevezendő népeket, mellyek a' mi boldog emlékezetű eleinknek kezei és szárnyai alá hajtották fejeket, nagy Császári kegyelmességgel megoltalmaztak; mellyet az egész világ tud.

Mi is már, Isten kegyelmességéből azoknak nyomdokát követvén, mindeneket, a' kik akarják venni a' mi Császári kegyelmességünket, minden ellenségtől megoltalmazunk; semmi-némű szabadságjokban, törvényekben meg nem háborgatjuk és háborgattatjuk. Tudjátok azért jól ti is, Erdély-Országnak lakosi közönségesen, hogy miolta a' mi ditsőséges eleinknek keze, hatalma és szárnyai alá hajlottatok, sem azoktól sem mi tőlünk bántodástok nem vólt, sem törvényetek ellen nem tselekedtünk, sem magatoknak személyetekben, sem semmi-némű rendetekben, szabadságtokban meg nem háborgattattunk. Mindenképpen hatalmas szárnyunk alatt tsendességben nyugodtatok, a' mi eleink idejében és a' mi időnkben, ellenünk tett vétkeket megengedvén, gratia adatott; és tsak a' mi hatalmunk és birodalmunkban ennekelőtte mitsoda gonoszt tselekedtetek, jól tudjátok: már azokról tovább meg nem emlékezünk, és azokért rajtatok bosszút nem állunk, noha bosszút állhatnánk azokért. Ennekelőtte a' mi megesküdt ellenségünkkel megegyezvén, magunkra,

Országunkra rá jöttetek, sok városinkat, faluinkat, várainkat elvettétek, mellynek most is híre vagyon e' világon. Hogyha a' szegénységet, és jobbbágyinkat nem tekintvén, nem szántunk volna, minden erőnkkel felkelvén, magatokat kitsintől fogva nagyig leváogatván, az Országot porrá és hamuvá tehetjük volna. De a' mi fegyverünkön kívül is a' magatok keresztyén nevét viselő szomszéd-felekezetektől minémű fegyver-zörgést, tsapást szenvedtetek, e' világ tudja: Isten azok által is megvert titeket. — Így lévén a' dolog, mégis a' mi magunk' természeti kegyelmességünkéből a' ti mi hozánk küldött Követeteknek keserves panaszát meghalgtván 's méltó tekintetbe vévén, megkeseredett sorsotokat, hogy a' mi kegyelmességünkéből lett Fejetek és Fejedelmetek mitsoda insolentiákat tett rajtatok, és mitsoda könnyörületlenséget tselekedett, azt megtapasztaltuk. Kiváltképpen nem csak törvényetekben 's régi szokásokban rontott-meg; hanem mind magatok' személyében megbántott, mind pedig javatoktól, kintsetektől törvénytelenül megfosztott 's prédált: mi ezeket nem tsak magatoktól, hanem a' mi Begler-Bégjeinktől hallottuk. — Azon kívül a' mi szomszéd joakaróinkat 's hiveinket felzendítvén, kikkel nekünk igaz frigyünk vólt, azokat felháborította ellenünk; azal sem elégedvén-meg, a' magunk saját Országinkat és azoknak népeit, Havasalföldi és Moldovai hiveinket, jobbbágyinkat elpusztította, elprédálta. Mi ezeket megértvén, sokszor Követinket küldöttük, és levelünkkel intettük, hogy a' szomszéd országbéliekkel jól alkudjék, a' frigyet ne bontogassa: de látván, hogy a' mi levelünk és intő parantsolatunk semmit nem használ; sőt inkább napról-napra ellenünk való dolgokat követ-el, az Ország szegénységét pusztítja inkább, mint sem oltalmazná, kihezképpest mi mind Isten, mind világ előtt protestáltunk sok ízben hogy veszedelmeknek okai ne légyünk, —

Imé azért hozánk küldött magatok Atyjátokfiát Gétzi András követeteket vissza botsátottuk hozátok, és melléje Csauzunkat rendeltük, kitől Országotokba botot, zászlót küldöttünk. Parantsoljuk azért néktek Országostól, hogy ezen fényes parantsolatunkkal oda érkezvén, a' magatok törvénye és szokástok szerint, az Orzágnak nagy rendei közül magatoknak más előtetek-járót, Fejedelmet választván, tegyetek, a' ki a' mi Császári parantsolatunknak engedelmeskedjék, és igazán szolgáljon, és titeket is semmi-némű törvényekben, szabadságtokban meg ne háborgasson, javatokban meg ne károsítson; sőt mindenekben megoltalmazzon benneteket. Mi is ahozképpest a' régi természeti kegyelmességünk szerint benneteket gratiánkba vészünk, és ellenségtektől benneteket megoltalmazunk, szárnyunk alá vészünk, és eddig való vétketeket és gonosz tselekedeteket szemetekre nem hánjuk. De mindazáltal többször ellenünk pártot ne üsse-tek, hűségteket hozánk megtartsátok: mert ha többször effélét követtek, nyugodjatok-meg abban, hogy az Istent hívom bizonyságul, hogy magatokat kitsintől fogva nagyig fegyverre hányatlak, Országotokat porrá tétetem, semmi gratia nem adatik, és minden veszedelmeteknek okai magatok lésztek: a' kik utánatok megmaradnak, átkoznak benneteket e' világ előtt. — Azért ugy gondolkozzatok felőle. Konstántzinápolyban, Mahumeth Proféta' halála után 1021. esztendőben.

SLULTAN AGMET *us. k.*

V.

I-^{sz} *Apafy Mihály levelei Nalátzi Istvánhoz.*

Instructio Generoso Stephano Nalátzi, ad Supremum
Vezerium expedito, data Anno 1664. die 28 Januarii.

Isten ő Kegyelmet *Nándor-Fejérvárra* vivén az
Fő-vezér ő Nagyságához, legelsőben köszönje - meg
hozzánk való jó akaratját, annakutánna találja-meg
ilyen dolgok felől:

1. Ő Kegyelménél legyen a' *Testeknek* páriája,
mellyben fen vagynak írva az *Jenőhöz* foglalt falúk,
azok közül mennyi falúk legyenek, az mellyek, mikor
Jenőt annak előtte az Török birta, oda valók nem
vóltanak, maga tudja: azon kell könyörögni, hogy
azok mostan is az hodolás alól felszabaditassanak.
Erre nem kitsin *fundamentomot* mutata az Fő-vezér-
nek minapiban nekünk küldött levele, kinek is fordí-
tását ő Kegyelme magával vigye el, abban azt írja,
hogy negyven falú vólna *Jenőhöz*; az *Testekben* pedig
hatvan-kettőt irtak. Ugy hiszük szintén, az negyvenen
feljül lévő huszonkét falú foglaltatott most el.

2. Meg kell jelenteni azt is: Fővezér ő Nagysága
parantsolatja szerint mi tellyes tehetségünkkel igyeke-
zünk Magyar - országnak béhodoltatására, tsak hogy
kivántatik, az Fővezér ő Nagysága Hatalmas Császárunktól
szerezzen levelet, mellyet küldjen kezünkbe,
ilyen *continentiával* valót, hogy valakik általunk ha-
talmas Császárunk kegyelmességihez folyamodnak,
sem személyekben, sem javakban meg nem károsítat-
nak, és minden szabadságokban megtartatnak, hogy
így az az levél kezünknel lévén, bízvas biztathassuk
mi is őket: mert ez nélkül kevés hitele lehet töreke-
désünknek, de az meglévén, nagy reménységünk va-
gyon, hogy hatalmas Császárunknak hasznosan szol-

gálhatunk. Sok helyekről már válaszunk is jött, mely csak mutat erre az levélre.

3. Megjelenetheti ő kegyelme azt - is : ilyen nagy dolognak véghezvitele sok költség nélkül lehetetlen legyen, im csak mostan is a' *Székhelyhidban* lévő Német *Praesidium*nak eggyénéhány ezer tallért kell adnunk ajándékon, az Várnak feladásáért. Ha azért a' fényes *Porta* az adó dolgában valami engedelmességgel nem léssen, mind az adónak megadására, 's mind az ilyen költségeknek véghez vitelére lehetetlenség, elérkeshessünk : az ilyen akadályok miatt nem szolgálhatunk hatalmas Császárunknak, a' mint akarnók; mindazáltal mi mindenekben az Fővezér ő Nagysága jó akaratjára hadtuk magunkat; valamint töllünk kitelhetik, hivatalunkban eljárunk.

4. Az *Váradhoz* foglaltatott hodoaltságról való *Teftert* is sollicitálja ő Kegyelme, mely ki is adatik, az mint *Panajot* Uram írta nekünk; mindazonáltal az *Ali Passa* hit levelének *continentiájára* emlékeztetvén ez dologban az Fővezért, melyet ő Kegyelme maga jól tud. Irunk mi is mind az Fővezérnek és *Tihájának*, mind *Panajot* Uramnak ez szerént.

Apafi m. k. (P.H.)

VI.

Aldja-meg Isten Kegyelmedet minden jókkal,
édes Nalátzi Uram!

Kegyelmed levelét vettük, írását értjük, hogy olyan hire jött volna Kegyelmednek, hogy a' Vezér Nándor Fejérvárról elment volna; nem lehetetlen,

mindazonáltal a' dolgok úgy kívánván, a' hol fogja létét hallani, siessen, miköltséget is küldtünk Kegyelmednek. Az mi nézi az itt való állapotokat, Istennek neve ditsértessék! jól folynak: a' *Kolo'svári* Németekkel megalkudtunk 5472 Tallérokban, hozzánk is követeket küldtenek vala, mi magunk is nem késünk az oda való menetellel semmit. Magok a' Németek biztatnak *Szathmárnak* feladásával is; nem régen jött jóakaróinknak is levelek onnét kívül, az kik szüntelen unszolnak a' megindulással. Ők immár készen vagynak, *Patakot*; *Onodot*, *Kállót* — feladják; Azt írják: *Munkátson* is akkor *laboráltak*; itt immár készen vagyon a' dolog, csak ott adná Isten, vihetné végben Kegyelmed az dolgát. Isten hozza Kegyelmedet jó egészségben.

Nagy-Sinken 12-a Febr. Anno 1664.

Apafi Mihály m. p.

(Tit.)

Nalátzi Istvánnak, meghitt Hivünknek adassék.

VII.

*Michaël Apafi Dei gratia Princeps Transylvaniae,
Partium regni Hungariae Dominus & Siculorum Comes etc.*

Spectabilis et Generose, fidelis, nobisque syncere dilecte, salutem et gratiam nostram!

Eddig Kegyelmedet nem tudósíthattuk akadályos dolgaink miatt. Minapi Kegyelmed kívánsága szerént a' végbéli dolgokról írhatjuk Kegyelmednek: hogy noha mi az *oda* bé való állapotokat mostan mi karban lé-

gyenek, nem tudjuk, és ahoz képpest bajos is *determinálnunk* felöllek; mindazonáltal (noha mi jobb karba való állíttatását kívánnók a' végekbéli dolgoknak) de ha külömben nem lehet, akár tsak a' *Contractus* szerint álhathának-meg az végbéli dolgok. Mellyre hogyha Kegyelmed lépni kénytelenítettik: *decláralja* Kegyelmed azt is, hogy annak a' *Contractus*nak végben menetele után is annak a' darab földnek adóját soha egy karban nem hadják, és egyéb aránt is semmi-ben magokat a' *Contractus*hoz nem tartották 's nem tartják a' *Váradia*k; hanem elviselhetetlen terhe viseléssel sanyargatják a' szegénységet úgy annyira, hogy ma is sok faluk pusztán állanak; sőt naponként rabolják és hová-tovább pusztítják azon darab földet. Erdélyre is újjabb-újjabb fenyegetődző leveleket küldenek-bé, mellyek közül a' közelebb való alkalmatosságbélieket Kegyelmed kezéhez is bé küldöttük, *pro informatione*. Kegyelmed bennünket gyakorta tudósíttson, minden *occurentiákról*. Az Magyar-országbéli hadak a' Tiszán által jöttek: egyébaránt minémű levelek jöttek közzülök, Kegyelmed kezéhez küldöttük, azokból egész *informatiot* vehet Kegyelmed, alkalmaztathatja ahozképpest dolgait, ha előfordulnának. Cui sic facturo gratiose propensi manemus. Datum in Civitate nostra Alba-Julia, Die 9-a Mensis Decembris, 1678.

Apafi m. p.

(Tit.)

Spectabili et Generoso Stephano Nalátsi de eadem, Consiliario nostro intimo, Comitatum Hunyad et de Zaránd Comiti, Aulaeque nostrae Magistro, et arcis Devaiensis Capitaneo, ad praesens tempus ad Fulgidam portam Ottomanicam Ablegato nostro; ubique Supremo, Fidei, nobisque sincere dilecto.

VIII.

*Michaël Apafi, Dei gratia Princeps Transylvaniae,
partium Regni Hungariae Dominus, et Siculo-
rum Comes etc.*

Spectabilis ac Generose, fidelis, Nobis
syncere dilecte, salutem et gratiam nostram!

Hogy későnvaló indulásunkkal a' fényes Portának ne-
hézségét magunkra, és a' Hazára ne vonjuk, szükséges-
nek ítéltük az idegeny Hadaknak az Országból való kita-
karodása után, mennél hamarább lehet, meginduljunk;
de az Hadakat hová's melly napra gyűjtessük össze,
Kegyelmetek' tetszésiből akarjuk tselekedni; hogy azért
arról *discurrálhassunk* és végezhesünk, Kegyelmed-
nek kegyelmesen parantsoljuk: *ad diem 10. proxime
affuturi mensis Junii* mi Udvarunkba *Radnothon* (jó
karban hagyván dolgait) *compareáljon*. Et secus non
facturus. Datum in Castro nostro Ebesfalviensi, die
26-a Maji, 1683.

Apafi m. pr.

IX.

Áldja-meg Isten Kegyelmedet minden testi
és lelki áldásával!

Kegyelmed nékem küldött levelit betsülettel vet-
tem: hogy Feleségem és a' Gyermekek egészsége felől
tudósított, azt is kedvesen értettem. Istennek hála!
most én is türhető egészségben vagyok. Mitsoda hírek
légyenek, *Fogarasi, Bécs* alól jövén most, Kegyel-
mednek megmondhatja. Én is inkább innám kegyel-

meddel edgyütt a' Meggyes bort, hogy nem itt a' sok port. Adja Isten, láthassam jó egészségben Kegyelmedet !

Visegrádi táborból, 3-a Augusti, 1683.

Kegyelmednek minden jókat kíván Istentől,

Apafi Mihály u. k.

X.

Az Erdélyi Szász-Papoknak azon kötelességéről, melly szerint tartoztak a' tábori szereket hordoztatni.

Az 1558-béli Országos Gyűlés' végezésénél fogva a' régibb időkben a' Szász Papok' kötelessége volt az ágyúk', puskapor', golyobisok', 's más egyéb hadi szereknek a' tábor után való hordoztatása. A' mi pedig nem kevés bajjal járt; úgyhogy p. o. *Zápolya János* 'Sigmond 1566-ban, Magyar-Országra kiűtni szándékozván, a' végre a' szükséges költségen kívül 100. szekeret, 598 lovat, ezekhez kotsisokat 's a' t. kívánt a' Papságtól *).

Első Rákóti György szabadította-fel a' Szász Papságot ezen tereh alól, a' mint bizonyítja a' Szászvárosi Ref. Papok' laistroma, mellyet *Bod Péter*' kérésire az Ekkle'sia' *Protocollumából* írt-meg *Berzétei József*, Tordosi Ref. Pap.

„ Ez (*Dé'si István*) után *succedált* 1629-ben „ *Nádudvari Gergely*, a' ki hasonlóképpen nagy te- „ kintetű ember volt a' Fejedelem I. Rákóti György „ előtt. Ez nyerte-meg 1636-ban a' Fejedelemtől, „ hogy a' Szász-Papok ezután tábori szekereket 's „ lovakat ne tartozzanak adni.”

*) *Jos. Benkő* Milkovia Tom. I. pag. 333 — 5.

XI.

Gróf Apor István Thesaurarius' levele a' Szászvárosi Tanátshoz. Kolo'svár, Maj. 9-kén, 1696.

Szolgálok és Istentől Kglmednek minden jókat kívánok!

Ugi ertem amaz boldog emlékezetű 's az emberek közöt halhatatlan híré Báthori István, a' kenyer mezején a' Pogányság ellen ditsőséges harczának diadalmának örök monumentumára epitet Kapolna egész ruinában vagion, holot pedig vi Privilegiu azon kapolnát eleitől fogván Kmkk kellet restauráltatni, ugi énis mint eő Felseginek Erdélyi Királyi Thesaurariussa ex officio intem, kérem, sőt authoritate mihi benignissime concessa parancsolomis Kgkk, hoga minden haladek nélkül a' praemittált Kapolnát restauraltatván bé-zsendelyeztesse, ugi hoga a' mikor rövid napon az eő Felsege Hadai arra felé le mennek készen talallyák, külömben ha Ktek negligallya, magokk tulajdonitsa vakmerősegekk büntetésit. Isten Kmeteket éltesse jo egessegben. Kolo'svár 9 Máji 1696.

Kegielmetek

szolgáló jó akarója

Gr. Apor István m. s. k.

(Tit.)

Prudentibus, ac Circumspectis Judici Regio, Sedis et Oppidi Szászvárós, Dnis et Amicis Benevolis.

4.

A' Fejedelem-választás Karinthiában.

(*Meritve Megiserus Karinthiai Év-könyveinek II. Fejezetiből.*)

A' Római-birodalom' el-enyészése után Karinthia csak hamar Bavariához kapcsoltatott, és Thassiló' fiát Throdot abban Fejedelemmé tette. Ezen Ifjút, mint lázitót Nagy Károly klastromba taszította, és a' Karinthiaiaknak Herczegül egy frank Grófot, Ingwont rendelt, 788-dik esztendőben. Karinthiában noha már ekkor Virgilius Salzburgi Püspök és Karinthiai Apostol által a' Keresztyén -vallás hirdettetett: mindazáltal az Evangéliom' világa még ez időben csak igen homályosan égett. A' polgárok és parasztok ugyan vallották az egy igaz élő Istent szívvel szájjal; de azonban a' Lovagok és Nemesek között a' legmélyebb bálvány-imádás uralkodott. Ezek olly szín-okkal palástolták nyakaskodásokat, hogy az új tudomány elég jó volna ugyan, de Lovagokhoz és előkelő rangú Személyekhez nem illenék; mivel a' Keresztyén -hit békés vesztéglő életet, alázatosságot, 's t. e'f. kíván, mellyek mind nem volnának Lovagi tulajdonok.

Illy környülmények közt Ingwon Herczegnek az a' gondolat ötlék elméjébe, hogy Nemeseinek ebbéli pogány bal-vélekedéseket va-

lami különös módon fogja meg-szégyeníteni. Szerzett egy pompás nagy vendégséget, mellyre nemes, paraszt, minden rangi külömbség nélkül, eggyeránt meghívattatott. Megjelenvén és már együtt lévén a' vendégeknek telyes serege, a' Keresztyén-parasztokat mind eggyül-eggyig, a' maga tulajdon asztalához és személyéhez legközelebbre ültette; őket drága étkekkel és borokkal meg-is vendégelte. A' pogány Lovag-seregnek pedig az ebédlő előtt kinn álló, biczegő asztaloknál, fekete kenyérrel, fél-rot-hadt hússal és fanyar borokkal kellett be-érni. Midőn azután a' Nemesek, e'féle meggyaláztatások felett elbámúlva és boszorkodva, ennek okát tudakozták, következő választ nyertek: „ama parasztok és hitvány, alávaló emberek, „lelkeiket a' szent Keresztségben megmosták; „ti pedig még a' bálványozási útálatosságtól „bűdösek vagytok, és így hozzám közel nem- „is jöhettek.”

Több foganatja lett ennek, mint Arno, Salzburgi Püspök' minden előbbi prédikátzióinak. A' Lovagok csoportosan tódultak a' Keresztelő-kőhez. Történt ez U. sz. u. 790. esztendőben. Örök emlékezetére e' dolognak, Ingwon Herczeg azt a' rendelést tette, hogy ennekutána Karinthiában minden Ország-fejedelem, paraszt által tétessék-meg és iktattassék-be méltóságába.

Ez az innepies cselekmény következő móddal vitetett végbe. Egy Glatzendorfi paraszthadának *) volt mások felett az a' privilegiuma, hogy a' Fejedelemnek az Investiturat megad-

*) Had, familia' értelmében; mint e' szóval a' Hazában sok helyen élnek.

hassa. Hihető azért, mivel az tért a' Keresztyén-vallásra legelőször. Mi több: e' had' maradékaikat Glatzendorfi Herczegeknek nevezték - el. Ha már új Fejedelem került az uralkodásra, eljött olyankor egy illy paraszt, és Kärnburgnál (Klagenfurttól egy mért-földnyire) a' szabad mezőn leült egy gömbölyű márvány-kőre, mellyen az Ország' czímere láttatott kivágva. A' kő körül-foglaltatott korlátokkal, mellyeken kívül a' föld népe állott. Az új Fejedelem durva paraszt öltözetben járult elő, kezében pásztori bot. Előtte, két kis zászlók között, mentt a' Görczi Gróf, mint fő-palatinai Herczeg Karinthyában. Mellette a' Fejedelemnek menttek két Ország-Urai; és úgy következett az egész Nemesség, a' Karinthyai Herczeg zászlójával. Balja felől a' Fejedelemnek egy fekete szarvas-marhát hajtottak; jobbjá felől egy kiszolgált sovány szántó-lovat vezettek. — A' márvány-kövön ülő paraszt, mihelyt a' Fejedelmet jönni észre-vette, eleibe kiáltott tót nyelven: „ki, csoda az, a' ki olly büszkén felénk pompás, kodik?” Erre megfelelt a' körül-álló népség: „az Ország' Fejedelme jó.” Kérdezé ezután a' paraszt: „szabad ember-e? igaz Bíró-e? elő, mozdítója-e bődogságunknak? Vallója-e a' Keresztyén - hitnek? Védője-e özvegyeknek, és árváknak?” „Igen-is! (felele a' község) „az, és az-is fog lenni.” — Akkor a' Fejedelem a' paraszthoz járult, neki kezét nyujtá, és fogadást téve, miként az igazságért nem szégyenlene olly szegénnyé lenni, hogy ilyen barmokkal volna kénytelen táplálkozni, minéműek a' szántó-ló és a' marha. Ha ez meglett, kérdé a' paraszt tovább: „hogyan és mi jussal fog Kegyelmed engem e' székről elbírní?”

mellyre a' Görczi Gróf azonnal így felelt: „meg-
 „fognak onnét vásárolni hatvan féningen; — a'
 „marha és a' ló tied maradhat; — a' tisztí ru-
 „hát, mellyet a' Fejedelem a' szür kedvéért le-
 „vetközött, magadhoz veheted; és házad, ud-
 „varod szabad és adótlan legyen örök időkre.”
 Erre a' paraszt a' Fejedelmet gyöngén arczul-
 csapta, mondván: „igaz Bíró légy!” Most fel-
 kelt neki helyt engedni, és a' barmokat magá-
 val elvezette. Fel-hágott már a' Fejedelem a'
 kőre, fordulást tett minden-felé, a' levégbe vá-
 gott mezitelen kardal; a' népnek pedig jó és
 igazságos ítélet-tevést ígért. Ment ezután az oda
 nem messze álló Szent Péter' Templomába,
 hol, az Isteni szolgálat' végezetével, fejedelmi
 ruháját ismét felöltötte, és kis vártatva a' Lo-
 vagokkal asztalt tartott. Ebédelés után által-
 lovagolt az úgy-nevezett Zollfeldre, hol a' Jó-
 szág-osztó-szék állott, napkelet-felé fordúlva
 ülést fogott; mezitlen fõvel és feltartott újjak-
 kal az Országnak, szokás szerint, megesküdött,
 és fogadást tett, hogy régi igazságos szabadsá-
 gait védelmezi, 's azok szerint fog uralkodni.
 Ellenben ő is viszont elfogadta az engedelmes-
 ségi ajánlásokat, és jószágokat osztogatott. A'
 Fejedelem megé, háttal özsze ült ilyenkor
 a' Görczi Gróf, és ő is jószágokat osztogatott,
 mint ezt jussai engedték. A' Karinthiai örökös
 Ország-marschala tartá ezalatt a' Fejedelemnek
 paripáját; az örökös Pohárnok, arany gomb-
 ját; az örökös Étek-fogó az arany-tálat.

Csudás környülmény volt e' dolog körül az,
 hogy azalatt, míg a' Fejedelem a' széken ült és
 osztott, a' Gradneckerek hadának szabadságá-
 ban állott másnak rétjén annyit kaszálni és ta-
 karni, valamennyit az idő alatt kaszálhatott; —

vagy pedig a' birtokos kéntelen volt tőle a' rétét megvásárlani. Még nevezetesebb az, hogy ugyan azon idő alatt a' Portendorfi Nemesek, gyujtogathattak, égethettek szerte-széjjel az Országban, valahol nekik tetszett, és a' hol velők egygyességre nem léptek. Kihalván a' Portendorfiak, ezt a' kárhozatos hatalmat (mellynek eredete az elő-világ' homályában fekszik eltemetve,) a' Mordax Bárók nyerték által.

Végbe menvén mindenek, a' Fejedelem, egész kíséretével együtt a' Szálai Szűz Anya templomába intézte menését, hol az innepies cselekmény pompás Isteni szolgálattal bérekesztetett.

Az utolsó Fejedelem, ki mind a' követ mind a' széket megülte, s' utóbb-is ezen czeremoniához tartá magát: Erneszt Herczeg volt Ausztriában, Atyja IV-dik Fridrik Császárnak. 1414-ben lett Fejedelemmé Kárinthiában. Fia már nem tett úgy; neki, mint Római Császárnak, a' dolog disztelennek látszván. De a' Kárinthiai népnek nyugtatványt kellett kiadnia, melly költ Szent Vitus napján, 1444, arról: hogy e' czeremoniának elmúlasztása sem nekik, sem maradékaiknak ártalmokra nem lészen. I-ső Maximilián Császár, a' régi szokást viszont helyre akarta állíttatni, de háború miatt akadályoztatott. Ferdinánd Császár másképen gondolkodott; magáról ő - is inkább Nyugtatványt adván. Fia pedig, Károly, Ausztriai Fő-Herczeg, 1564. Zollfelden a' Jóság-osztó - székből valósággal megtette az esküvést; mindazáltal a' többi czeremoniáktól megkéméltetett.

E. I. P.

5.

Napoleonnak a' háborút illető Alaprendszabásai,

(Folytatás.)

Jegyzés : Napoleon Maximái a' folyó-szám alatt; — a' német
Kiadó észrevételei egy *, a' magyar Fordítóé két ** alatt
olvashatók.

8.

A' Hadiseregnek, éjjel 's nappal, minden szem-
pillantatban olly képen készen kell magát tartani,
hogy ő akár milyen megtámadásnak ellentálasson.
E' végre tehát szükséges: A' katona mindenkor fegy-
verét, töltéseit készen, és jó karban tartsa; a' gya-
logságnál az ágyúk, a' lovaság, és az útmutatók ké-
szen álljanak; a' külömbbféle sereg-osztályok egymás'
segedelmökre készen legyenek; a' seregek táborjaik-
ban, a' marsközben, állásokban mindenkor védve ma-
radjanak, és a' csata helyhez alkalmazható tulajdon-
ságokkal bírjanak, úgymint: az oldalai (Flanque)
jól takarva, az ágyúk hathatós helyhez tetésben legye-
nek, a' honnét azok mindenfelé munkaságban jöhes-
senek. Ha a' *seregoszlop* (Colonne) marsrendben áll,
elővédjeinek, 's oldalőrjeinek kellenek lenni, ezek
elől, jobbra, 's balra elegendő távulatban a' *tájt*
tisztán tartsák, hogy a' sereg főereje bátorsággal mo-
zoghasson, kiterjeszkedhessék, és alkalmas helyhez-
tetést nyerhessen.

* Montecuculi' memoirjai közül egynehány kisé-
dett pontok, itt említést érdemlenek, hogy ezen maxi-
mák tökéletességekre szolgálnak.

a). Ha már egyszer háborút viselni magunkat elhatároztuk, semmi kétségeskedésre, semmi gyanakodásra nehalgassunk, hanem legyünk abban bizonyosak, hogy a' megtörténhető veszedelmek nem mindenkor történnek-meg; mert azokat vagy a' végzés elháríthatja, vagy az elmeség megakadályoztathatja, vagy pedig azt nekünk okozni ellenségünk nem gondoskodott. A' hadviselés' szerencsés következése felől bizonyosá tehetjük magunkat, ha a' Főhadivezérséget egyyetlenegynek adjuk-által; mert ha a' hadihatalom elvagyon osztva, akkor a' vélekedések és intézetek-is elvagynak oszolva, 's a' feltétel' végbenvitelében így hibázni fog az egyszerűség. Külömben-is a' dolgot mint közöst fogjuk tekinteni, nem mint olyas valamit, melly egyedül a' mi tulajdonunk; azért nem-is járunk benne olly lelkesen-el.

b). Ha a' haditudomány' minden rendszabásait beteljesítettük; bizonyosak vagyunk, akkor a' dolog' kiemenetélét az egekre bízhatjuk, és nyugalommal várhatjuk, a' mit azok felőlünk elhatároztanak.

c). A' Főhadivezér, akármilyen nehézségek-is adják magokat elő, feltett plánuma mellett megmaradjon, és vigyázzon magára, ne hogy a' szerencsés követkeзések őt kevélyé, a' szerencsétlenségek pedig kicsinelküvé tegyék; mert a' háborúban a' jó a' rosszat egymást felváltva igen hamar szokja követni.

d). Ha egy hadisereg erős, és hadra szokott, az ellenségé pedig gyenge, fiatal, vagy a' hosszas nyugalom végett elpuhult katonákból áll; akkor igyekezzünk véle mentől elébb megütközni. De ha az ellenfél' ereje a' miénket felül-múlja, akkor kerüljük-el a' megválasztó ütközeteket; és csak bátorságos táborokba száljunk, ássuk-el magunkat a' szorosságokban (Defilée) és elégedjünk-meg azzal, ha-hogy az ellenséget előmenetelében feltartóztathatjuk. Ha pedig erőnk az ellenségével e-

gyenlő, úgy nem kelletik ugyan az ütközetet elmellőznünk; hanem azt úgy elrendelnünk szükséges, hogy abból hasznót nyerhessünk. Erre való nézve, az ellenséghez közel kelletik táboroznunk, véle az emeleteken *parallél lineában* marsolnunk, az ő táborára vivő utakat erősegeket elfoglalnunk, és azon szorosságokon, melyeken az ellenségnek által-menni kell, magunkat felállítanunk. Igen sokat nyerünk, ha az ellenséget valamely feltételében megakadályoztathatjuk, ha neki idő-veszteséget okozunk, plánját megsemmisíthetjük, vagy ha annak kimenetelét sikeretlené tehetjük. Ha pedig seregünk az ellenségével éppen meg-nem mérkőzhet, vagy nem képes ellene haszonnal munkálkodni, ekkor hadjuk-el a' kinntáborozást, száljunk a' megerősített védelem várakba.

e). Az ütközet' szempillantatában a' Hadivezér legnagyobb figyelmét oldalai' védelmőkre fordítsa. A' vídéknek valamely természetes tulajdonsága leginkább alkalmas az oldalvédelemre; de mivel az illyes védelmek el-nem mozdíthatók, egyedül tehát csak akkor használhatók, ha az ellenség megtámadását helyben akarjuk bevárni, ellenben azok a' megtámadó munkálkodásokban nem használhatók. A' Hadivezér, serege' felállítódását olly móddal rendelje - el, hogy az ellenség' megtámadásait, melyeket a' homlokrende, háta, vagy oldalai ellen végbe-vihetne, vissza-verhesse. — Ha seregünk egyik oldala valamely nagy folyó-víz, vagy járatlan mélységhez volna támasztva, úgy a' másik oldalunk' oltalmára egész lovasságunkat oda küldhetjük, így annak nagy száma az ellenséget felülmúlja, és könnyebben bekeríthetjük. — Ha az ellenség' szárnyait valamely erdőséghez támasztotta, úgy oda könnyű lovas- és gyalog sereget kell küldenünk, kik őt az ütközet' hevében oldalt, vagy hátúl megtámadhatják. Ha

hogy alkalmatosságunk vagyon az ellenség' butyora fel-
dülésára, el-ne múlazzuk, így őt zavarodásba hoz-
hatjuk. — Ha a' mi jobb szárnyunkkal az ellenség' bal
szárnyát megakárjuk verni, akkor a' támadó szárnyun-
kat azáltal, hogy a' legjobb seregünket oda-küldjük,
erősítsük-meg. — Ha az ellenséghez akarunk férni, az
ütközettől megóvni akart szárnyunkat az alatt, míg a'
másikkal előre nyomulunk, vonjuk vissza, így az
ellenséget rakásra verhetjük. — Ha az hely' tulajdon-
sága engedi az ellenség' megtámadására intézett köze-
ledésünket, titokban tartani szükséges, nehogy ő mó-
dot találjon a' maga védelmére. — Ha az ellenségnél
a' félelem legkisebb jelét észre-vesszük, az-az: ha moz-
dulásai rendtelenséggel és zavarodással történnek,
ekor azt üzőben kell vennünk, a' lovaságot előre moz-
dítanunk, hogy ez az ellenség' ágyú-tárajaira, és bú-
tyoraira rohanhasson.

f). A' marsban előforduló mozgások azon csata-
rend' szabásai szerént legyenek, melyet már előre ki-
dolgoztunk. A' mars akkor rendes; ha az, az úthoz és
időhöz vagyon alkalmaztatva. A' mozgó sereg-oszlop'
szélességét annyira terjeszszük szét, vagy húzzuk ösz-
sze, mennyire a' hely' tágassága, vagy szűke engedi,
és arra figyelmezzünk, hogy az ágyutár az országúton,
de elegendő védelem alatt maradjon.

g). Ha egy folyóvízen az ellenség előtt által aka-
runk menni, úgy az általmenetel' tárgya ellenébe a'
parton *ágyútűzhelyet* (Batterie) kell felállítanunk. Nagy
hasznunkra vagyon, ha a' folyó ott egy hajlást téssen,
és azon helyhez közel, hol az általmenetelt végbe-
akárjuk vinni, a' víz átgázolható. Az építendő hid
mértéke szerént, gyalogságot állítunk-fel a' felünkön lé-
vő partra; ez a' túlpartra általtűzel, így a' hidcsinálók
védelem alatt maradnak. De mihelyt a' hid elkészült,

azonnal nem-csak gyalogságot, hanem lovasságot, és ágyúkat-is küldjünk által rajta. A' gyalogság azonnal magát a' *hídvédfőbe* ássa magát (Brückenkopf); igen bölcsen cselekeszünk, ha innetső parton-is földvár által bátorságban tartjuk magunkat, ha p. o. az ellenség megtámadolag viselné magát.

h). A' sereg' elővédjénél megbízott kalauzoknak, és *Pionnier* (útkészítő) századnak kelletik lenni; amazok vezetőül szolgálnak, emezek pedig a' megromlott utakat alkalmasosokká teszik.

i). Ha több osztályokban marsolunk, akkor a' Fő-vezér, mindegyik osztály-vezérnek a' seregek' összezárakozások helyét írásba adja, de ezen helynek az ellenségtől elég meszsze kelletik esni, hogy az összekapcsolódás előtt az osztályokat az ellenség egygyenként meg-ne támadhassa, meg-ne semmisíthesse; ezen okból az összekapcsolódás' helyét titokban kell tartani.

k). A' hadiseregnek ugyan azon szempillantattól, mellyben az ellenséghez közel-ér, úgy kell különbbféle mozgásait elrendelni, valamint az ütközet maga megkívánja. Ha valami veszedelemtől félünk, szorgalmunkat a' félelmünk' mértékéhez kelletik alkalmaztatnunk. Ha valamelly szorúlaton keresztül akarunk menni, akkor az általmenttek a' szorúlaton kívül mind addig megállapodjanak, míg csak az egész sereg keresztül nem mentt.

l). A' hadi-sereg' mozgásának titokban tartására, szükséges éjjel, erdős helyeken, vagy völgyekben marsolnunk, eltakart tájakat keresnünk, népes helyeket, és tűz gyújtást elmellőznünk; az elindúlatra, és a' marsközben megkívántató rendtartásokat tárgyazó parántsólatokat szóval adjuk-ki. Ha marsunk' tárgya, valamelly ellenséges-helynek elfoglalása, vagy az ellenfél őreinek meglepő elfogása; akkor elővédünk csak egy puska-lő-

wésnyire megyen az seregosztály előtt, mivel minden lépten arra kell elhatározva lennünk; hogy mindent a' mi csak velünk egybetalálkozik, rakásra verhessünk.

m). Ha pedig valamelly ellenség' hatalmában lévő úton keresztül akarunk törni, ekkor tétetni kell magunkat, mintha őt egy helyen akarnánk megtámadni, azonban a' készüllet alatt másott törünk által. Célunkhoz érünk úgy, ha p. o. midőn az ellenség bennünket megpillant egy színlett mozgással vissza-látszatunk magunkat vonni, azonban az *ellenmarssal* minekelőtte az ellenség oda érne, az útra törünk. Több Hadivezérek az által-is szabad utat szerzettek, hogy az ellenség előtt olly mozgásokat tettek, mellyek azt szüntelen függőben tartották, az alatt egy más seregosztály elitkolt marssal az útra tört. Az illy esetekben az ellenség szüntelen a' mi mozgásunkra figyelmeztvén, foglalatosságban tartatik, így az útra tört másik sereg osztálynak alkalmatossága lesz, magát ott beárkolni.

n). A' millyen bátorságban érzi magát lenni a' Hadivezér, olly módon üti-fel táborát, olly módokhoz szabja készülleteit. Ha barátságos földön vagyon, osztályoként táboroz, hogy a' katonának alkalmasabb helye lehessen; ellenben közel az ellenségtől csatarendben osztja-el táborát. A' mennyire csak lehet táborát természeti oltalom-tárgyak által bátorságban tartsa, u. m. folyóvíz, nagy hegyek, vagy meredek mélységek által; táborá uralkodó emelet alatt ne legyen, mert így az ellenség' lerohanására kivagyon téve, táborá osztályait természeti akadályok el-ne szakasszák, mert így a' seregek egymást nem segíthetik.

c). Ha hogy egy táborban hosszabb ideig maradni kénytelenítettünk, úgy a' szükséges élelemnek, és más hadi-szereknek kéznél kellett lenni, vagy azok meg-

szerzése könnyen megtörténhessék, a' táborba béhozni minden baj nélkül lehessen. E' végből a' közlekedés (Communication) lineát menten tartsuk, 's arra figyelmezzünk, hogy hátunk megett valamely ellenséges hely ne légyen. Ha a' hadisereg téli szálláson vagyon, úgy azt felhányt földvárakkal bátorságba helyheztessek, és arról gondoskodjunk, hogy a' szálások valamely kereskedő város', vagy hajokázható folyóvíz' szomszédságában légyenek: így a' megkívántató élelmet megszerezni könnyen lehet, a' sereg-osztályokat egymáshoz közel fekvő helységekbe szállítjuk, így azok egymás segedelmökre könnyebb módot nyernek. A' téli szállásokra vivő utakat apró földvárakkal megerősítsük, oda lovas őröket állítunk, melyek az ellenséget figyelemmel tartsák.

p). Ha tökéletes reménységünk vagyon a' győzelemhez, ha attól tartanunk lehet, hogy seregünk ütközet nélkül fogvatkozást szenved, vagy ha valamely az ellenségtől körül táborozott hely' segítségére akarunk indulni, vagy ha az ellenségtől kiküldött seregosztályokat felakarjuk tartóztatni; ezen esetekben ütközzünk-meg. Ütközzünk-meg akkor-is, ha látjuk hogy az ellenség valamely hibát ejtett, vagy ha annak vezérjei között viszálykodások történtek.

q). Ha az ellenség az ütközetet kikerülni látszik, reá kényszeríthetjük, ha hogy annak valamely nevezeteshelyét körül táborozzuk; vagy ha őt, midőn hátrálását egy könnyen végbe nem viheti, véletlenül reá rohanunk, vagy ha midőn magunkat vissza-vonni színelvén azonban hirtelen az eltakart *ellenmarssal* (Contremarche) őt megtámadjuk.

r). E' következő esetekben kikell kerülnünk az ütközetet; ha a' veszteségből több kárt szenvedünk, mint a' győzelemből nyernénk, ha az ellenfélnél sokkal

gyengébbek vagyunk, ha az ellenség új segítséget minden szempillantásban vár, ha az ellenség' helyheztetése igen alkalmas az ütközetre, ha Hadivezéreink között történetből vizsgálódások, vagy érthetetlenségből hibák történtek.

s). Ha az ütközetet megnyerni akarjuk; a' felfegyverezetnek mindegyik nemét czélarányosan állítsuk fel, és csatarendünket intézzük úgy el, hogy mind homlokrendünkkel, mint pedig szárnyainkal az ütközetben résztvehessünk; de a' szárnyak az ütközet alatt vagy természeti oltalmak, vagy mesterséges védelmek által takarva maradjanak. Figyelmeznünk kell, hogy a' sereg-osztályok egymást zavarodás nélkül segíthessék, a' hátranyomattatott, vagy megverettetett zászló-allyak akadályt ne okozzanak. Kiváltképen szorgalmasan igyekezzünk elmellőzni, hogy a' seregosztályok között lévő hézagok nagyok ne-legyenek, mert máskép az ellenség oda tolakodhatna, vagy ott általtörhetne, és így ezen esetben kénteleníttetnénk tartalék (Reserve) seregünket ütközetbe hozni, pedig attól magunkat megfosztani ártalmas. Győzhetünk úgy-is, ha az ütközet alatt a' katonának alkalmatossága a' hátrálásra nincsen, vagy ha az zászló-allyakat olly helyheztetésbe állítjuk, mellyben azok kéntelenek vagy győzni, vagy halni.

t). A' megütközés' elején mindjárt az ellenség' nyakára kell rohanni, így a' katona vérszemet kap, a' veszélyt nem-is tekinti; ha pedig helyes felállítódásban vagyunk, ágyúink-is haszonnal munkálkodhatnak, akkor nem árt az ellenséget, kivált ha gyengébbek vagyunk nálánál, bevárni. Az ütközetnek elszánt akarattal kell megtörténni, az elfáradott, vagy sokat szenvedett seregeknek jókorán segedelmet nyújtani, más pihentek által felváltatni, a' tartalék sereget mentül tovább lehet megkell kémélleni, és mindég olly védelemről gondos-

kodjunk, hogy a' megzavart zászló-allyak menedék-helyet találjanak.

u). Ha pedig kénytelenítettünk egész erőnkkel az ütközetbe keveredni, igyekezzünk csak estve megütöközni; mert így akár mikép esne-is ki a' csata' vége, az éj elválasztja a' verekedőket, a' nélkül, hogy egész erőnkől kifogynánk. Módot-is találhatunk a' szerencsétlen esetben, hátrálásunkat rendesen végbe-vinni a' győző féltől nem üzettetve magunkat jól-felállítani.

v). Az ütközet alatt a' Fővezérnek olly helyen kell állani, a' honnét ha csak lehet, a' verekedő seregosztályokat szeme előtt tarthassa; ahol valami történt, onnét tudósítást kell neki kapni, hol a' szükség hozza magával oda annak idejében segítséget küldeni; hol az ellenség már tántorodni kezd, a' támadást ott megújítani; ha valamelly helyet az ellenfél gondatlanul elhagyott, azt szükséges mindjárt elfoglaltatni, nehogy a' történt hiba helyre-állíttassék. Ha megvagyon verve az ellenség, minekelőtte ő öszszetudná magát szedni, üzőbe kell venni; de ellenben ha a' győzelemre reménységünk elenyészne, minekelőtte tökéletesen veszedelemben forganánk, jó móddal vissza-kell magunkat vonni.

w). Elmésségét megbizonyítja az olly Hadivezér, a' ki az ütközetre kész seregeket a' készületlenek helyett, a' fenytékhez szokottakat jó modjával használni tudja. Azon légyen, hogy az ellenség meggyengült, vagy elbontakozott osztályaira rohanhasson, azokat megsemmisíteni igyekezzék. A' hátráló ellenség' nyomát soha el-ne veszítse, azt a' szorulatokban, minekelőtte magát csata-rendben állíthatná, széjjel-verje, bontsa.

x). Alkalmatos helyheztetés az, ha a' fegyverkezet' mindegyik neme, szolgálatja szerint az ütközet alatt munkásságba jöhet, hogy híjjában helyet ne foglaljanak a' haszonvehetetlenek. Sík térségen akkor állíthat-

juk-fel magunkat, ha elegendő lovasságunk vagyon. Akadékos vidéken, ha gyengék vagyunk; tágos helyen, ha elegendő néppel birunk; gyenge erővel a' leghegyesebb tájt keressük, ott-is minden-völgyeket árkolással elrekesgessünk.

y). Ha valamelly tartomány' megtámadtatásából hasznót akarunk szerzeni, arra figyelmezzünk, valjon azon tartomány könnyen elfoglalható-e, vagy nem. Ha eltökéltettük magunkban azon tartomány' megtámadtatását, annak minden erőből kell megtörténni, leginkább olyas helyen vigyük azt végbe, hol az ellenség legnagyobb kárt szenvedhet.

z). Ha a' háborút haszonnal akarjuk viselni, e' következendő Alaprendszabásoktól soha ne távozzunk; u. m. Ha az ellenség' erejét a' miénk számával és morálisi erejével felülhaladja, olly ütközeteket tegyünk, mellyek rémülést okozzanak mindjárt a' hadév elején az ellenség földén; seregünket annyi haditestekre osszuk, a' mennyi csak veszedelem nélkül megeshet; a' seregnél szoros fenytéket tartsunk; a' segedelmet nyújtó földnépével jól bánjunk, az ellenségeskedőkkel pedig erősen; hátrálásunkat jól oltalmazzuk; magunkat minden helyen megerősítsük; a' Fővezér' helye a' sereg' középpontján légyen, honnét a' rendelések annak idejében a' külömbbféle seregekhez juthassanak. A' Fővezér tegye magát a' nagy folyók', utak', csatornák' birtokába, így a' közlekedése annál könnyebb. A' várakat körül-táborlások által, a' tartományokat pedig ütközetek által kelletik elfoglalnunk; mivel pusztá képzelődés az, hódításokat ütközetek nélkül tenni. Végtére értenünk kell az elfoglalt tartományokat megtartani, bennük erővel, és szelidséggel bátorságban maradni.

*** Seregoszlopnak mondjuk azt, ha egy sereg több nagyobb, vagy apróbb osztályokra, csapatokra törődik, és*

ezek egymás után a' helyi tulajdonságához képest állanak, vagy marsolnak. Mentül kisebb részekre törődik a' homlokrend, annál hosszabb az oszloprend, és annál nehezebben fejthetők innét szét, a' mi pedig nagy bajt szokott okozni; mivel az homlokrend később állhat-fel, és a' részek később jühetnek munkásságba.

A' tájt tisztán tartani annyit tesz, mint mindent a' sereg' mozgása' közében elmellőzni, a' mi csak a' kifejtődést hátráltathatja, úgymint: a' nyugtalanító apróbb ellenséges csapatokat elkergetni, helybeli akadékokat az-az: elromlott hidakat, felvált útakat, kiárasztott csatornákat, az útra rakott fákat, szekereket 's a' t. elmellőzni, a' tájt tisztán tartani, kötelessége az Elővédnek.

9. A' hadisereg' erejét mozgásainak szaporaságából kilehet számlálni; a' gyors mars felemeli a' sereg' morális erejét, és megszorítja a' győzelemre mutató módokat.

* Montecuculi állítása szerint a' sereg' munkálkodásának titokban tartása igen jó, mivel a' Hadivezér' intézeteinek elhíreltetésére időt nem enged. Igen hasznos tehát a' vigyázatlan ellenséget váratlanul meglepni, és minekelőtte bennünket észrevenne reárohanni, rakásra verni. De mivel a' nagy sietség a' sereget igen gyengíti, a' késedelem pedig a' használható alkalmatosságoktól bennünket megfoszt; azért tehát a' jót a' rosszal minden oldalról mértékbe kell tennünk, és a' cél-erányosabbat választanunk. — Marschal Villars-is azt állítja, hogy a' háborúban minden attól függ, mikép tudjuk magunkat az ellenség előtt tekintetben tartani, és ha egyszer megrémlett tőlünk az ellenfél; igyekezzünk rettegéseit még megnagyobbítani. Villars példája' tanításával megegyezett hadimozgásai szaporák, merészszek, és jó foganatuak voltak. — Fridrik Király ta-

nácsa-is, rövid, de szapora háborút viselni, a' hosszú táborozás a' hadiseregnél megcsökkenti a' fenytéket, az országot népetlenné teszi, a' segítségek' kútfejét kiszárítja.

10. Az olyan hadisereg, a' mellynek igen kevés ágyúi, és lovassága vagyon, mellőzze-el a' nagy ütőzeteket; ön-gyengeségét marsának gyorsaságával, az ágyúk' hijjánosságát a' mozgások' helyes tulajdonosságával, a' lovasság' csekélységét az helyheztetés' választásával igyekezzék kipótolni. Az ilyen szorgos körülállásokban a' katonák' lelkesedését kell felingerleni.

* Franciaországban 1814-ik hadévben ezen Alaprendszabás szerint viselte magát Buonaparte. Ő, ámbár serege a' Moszkai és Leipzigi szerencsétlenségek miatt, 's az Eggyesültek' seregének a' Francz-földön tartózkodása által elkedvetlenedett-is; de még-is egy kis korig képes volt jól elintézett mozgásaival a' hijjánosságot helyre-hozni. Champ-auberti, Montmiraili, Monttereaui és Rheimsi győzedelmei a' Francia sereg' kedvét ismét felemelték. A' több csatákban szolgált öreg vitézek jó példát adtak a' sok fiatal katonáknak; de Páris' bevétele, és ennek következései Buonapartét kénytelenítették a' fegyvert letenni. Azonban ezen követkeзések inkább a' körülállásoktól, mintsem a' kénytelenségtől okoztattak, mert ha a' Francia Fővezér a' Loiron általmenvén, meggyengült seregét az Alpeni és Pyrenei armádákkal könnyen összekapcsolhatta; — úgy seregét 100 ezerre szaporíthatván, a' csataszínen újra megjelenhetett volna. Ezen sereg annál inkább elégséges lett volna új győzedelmeket szerzeni; mivel az Eggyesültek' seregei Franciaországban, barátságtalan földön voltak, az Olasz, Francia erősségek pedig az Eggyesültek hátok megett még el-nem foglalva fennállották.

****** *De már a' környülállásokban volt a' kéntelenség, a' miért lelette Buonaparte a' fegyvert. Ó, ha a' Loiron túl nyert volna-is ülközeteket, a' mi még kérdés; mivel az Alpeni seregnek magához húzásával, a' déli Francia-országi eggyesült haditestet is nyakára vonván, a' Pyrenei ármádának az Angol-Spanyol sereggel-is baja lett volna; deteszem azt, hogy győzött volna-is, még-sem kerülhetne volna-el a' felette függő végzést. A' nép nagy áldozatokat képes tenni, örömmel-is teszi, de tudni kell neki miért? a' katona-is mint az áldozatokat tevő nép' polgár-társa, szereti tudni miért csatáz? miért hal? Ezen kívánságaikat épen kinem elégítheti az eggyes ember privát Interesszéje, ha bár az mily fellelgező légyen is. A' 10-dik szám alatt említett Alaprendszabás szerint, a' háborút nyolcz évek óta viseli már a' mindenben szűkölködő Görög-nemzet.*

11. Egymástól távollévő, 's külömböző, egymással kapcsolódásban nem álló arányozatban munkálkodni *olly egy hiba*, mellyből mindég többek-is eredni szoknak. Az elvált seregosztályok jobbára csak egy nap tudják magokat az elválás előtt kapott parancsolatokhoz tartani, más napi munkaságok csupán a' történettől függ. Környülállások szerint vagy nincs ideje a' seregtől elküldött osztálynak a' hozzá intézett parancsolatokat bevárni, vagy ha azok elérkeznek, kéntelen azokkal épen ellenkezőleg magát viselni, e' pedig a' főseregnél *zúrzavart* okozhat. Alaprendszabásul szolgáljon tehát, hogy a' sereg minden osztályait *eggyüt tartsa*, nehogy az ellenség a' részek közé bétörhessen. De ha még-is kéntelenek vagyunk ezen Alaprendszabástól eltávoznunk, akkor az elküldött sereg-osztálynak a' főseregtől függetlenül kellettük munkálkodni, csupán azon tárgyat szükséges meghatározunk, a' hol az egybekapcsolódás jövőendőben megtörténjék. Azon meghatározott tárgy felé kell azután az elvált seregosztálynak tartani, és ha csak lehet minden ollyas csatákat, mellyek az osztályt veszélyben hozhatnék, kikerülni.

* *Alvinczy* Főhadivezér' kormányja alatt az Ausztriai Ármáda két hadi-testre oszlott, ezeknek egymástól függetlenül kellett munkálkodni, de úgy, hogy Mantuánál össze-kapcsolódhassanak. Ezen haditest' egyyike 45000-el *Alvinczy* alatt maradt; ennek *Montebello* ellen kellett nyomulni, és pedig azon pozitzió ellen, melyet a' Franczia-sereg az Ets folyó' partján elfoglalt. A' másik *Provera* Hadivezér alatt az Ets' folytában mozgott, és Mantuának a' körüláborlás alól való felszabadítását vette tárgyául. *Buonaparte* az Ausztriaiak' intézetit megértvén, ha bár azzal egybekapcsolt szándékokat meg nem foghatván-is, sereg osztályainak összehuzására magát elhatározta, és mindenkép igyekezett azokat a' hadimunkaságra készen tartani. Újabb tudósítások szerént csak hamar általlátta a' Francziák' Fővezére, hogy azon *Coronnán* által *Montebellon* túl elnyújtzott ausztriai Sereg-oszlop az Ets folyón *Dolcénél* általmentt, a' *Rivoli* hegylapon *Incanole* felé vívó úton-álló lovassággal, és ágyukkal össze akar zárakozni. De mivel azon hegy-lap *Buonaparte* hatalmában volt, csak hamar az Ausztriaiak' összekapcsolódásoknak magát ellene szegezni eltökéllette. Útnak indította seregét, már reggel 2 órakor a' *Rivoli* hegylapon volt. Így ura lévén azon pontnak, hol az egybekapcsolódás elintéződött, rendeléseinek jó foganatjáról nem kétségeskedett. Az Ausztriaiak' ellene tett rohanásait mind vissza-verte, 7000 katonát elfogott, 12 ágyú, és több zászlók hatalmába estek. Délután 2 órakor a' *Rivoli* ütközetet *Buonaparte* már megnyerte, ekkor hallotta, hogy *Provera* *Anghieránál* Etsen általment, 's útját Mantua felé tartja, *Alvinczy*' üzetését Alvezéreire bizván, egy seregosztállyal *Provera*' intézetének megakadályoztatására indult. Gyors marsolása képesé tette őt *Provera*' megtámadására, és így a' Man-

tuai őrizet a' felmentő sereggel egybe nem kapcsolódhatott. A' körülábrló francia sereg büszkélkedett abban, hogy a' Rivoli győző kormányja alatt harcolhat a' Mantuából kirohant őrizetet vissza-is verte. Buona-partéval jött seregosztály pedig nem gondolván a' terhes mars' sulyával, dühösen rohant Provera' felmentő seregének homlokrendére, Santo Giorgionál azt hátulról egy más csapat, odalt pedig Augereau megtámadván, minden felől bekerítették, és a' maga feladására kényszerítették.

**** Elküldött** (*entsendet, detachirt*) seregnek nevezük az olly hadilestet, melly a' főseregtől a' rendes csataszintől távol más vidékre, valamelly tárgy elérésére, vagy valamelly diverszio véget, elválva, függetlenül munkálkodik. Bátor, és elhatározott seregosztálynak kell az illyennek lenni, az ezt vezérlőnek pedig okos, előrelátó, és hadifortélyos tisztnek. Éjjel-nappal talpon álljon az illy sereg, minden alkalmat, az ellenségnek ártani tudni használjon, munkálkodása' foganatáról, ha-csak lehetséges, tudósítsa a' Fővezért, szabad útját elne veszejtse, hahogy a' szükség kívánja, a' fősereghez zárakozni tudjon. Illyen elküldött sereget nagy ügyességgel vezérelt 1799-ben mint Híszár Kapitány, most nyugalomban élő Őrnagy (Major) Bárá Buday Ignác (lásd Tud. Gyűjt. 828. X k. 94 l.) minekutánna az ellenséget a' körülábrlolt Ferrara' felmentében többször megakadályoztatta, Modenából a' Francziákat kiűzte, Luogi citadellát elfoglalta, Imola, Forli, Cervia, Rimini, Pesaro, és Sinigalia erősségekből az ellenséget kiűzte; San leot, Fárot megvívta; Mondolfoból kiűrt Francziákat öszszevagdalta; 2174 embert, 50 ágyút, és 16 mozsarat elfoglalván, 5 hónapi távolléte után a' fősereggel diadalmasan öszszezárakozott.

KISS KAROLY.

(Folytatása következik.)

6.

Lehetséges - e egygyetlen-egy legfelsőbb principium a' tudományokban ?

Alig kezdett a' múlt század' végefelé a' Német-országi tanító-székekről hangzani a' Criticismus, már-is mind ellenkezői, mind kedvelői a' roppant systemában ezt a' nagy hibát sejtették; hogy nem volna annak valódi talpköve vagy alapja, az-az egygyetlen-egy és legfelsőbb principiuma. Az illyetén principium alatt többnyire olly mondást vagy ítéletet (propositiót) értettek, mellynek igazságától és foglalatjától (forma et materia) valamennyi, a' tudományos philozophia' körébe felveendő ítéletek' és értelmek' (notiones) igazságának és foglalatjának függeni kellessék. A' hol illyen principium nincsen, ott nincsen valódi tudományos systema! — Így hangzott mindenünnen, 's így gondolkoznak még ma-is sok jeles philozophikus fejek. Millyen szerencsével küzködtenek légyen az említett hiba' megigazítása és az egygyetlen-egy legfelsőbb principium felállítása körül Reinhold és Fichte, tudva vagyon az olvasó 's a' literatúrával megbarátságosodott Közönségnek. Azomban azon vélekedést, melly szerént nincs tudomány egy ollyas principium nélkül (t. i. a' fent előterjesztett értelemben) könnyen megczáfolhatta volna, csak

egy pillantású vissza - tekintés a' gondolkodás és mennyiség' tudományokra (Logica et Mathesis). Mert ezeknek a' tudományoknak egyike sem elégszik-meg egyetlenegy legfelsőbb principiummal, se formájokra, se foglalatjokra nézve, a' mit itten bővebben kifejtteni szükségtelen. Igaz ugyan, hogy a' mostani században voltak és vannak olly mély, éles elméjű bölcsek, kik vagy gúnyolódva tekintének a' száraz Logikára, vagy épen ki-is keltek ellene; mivel t. i. a' phantaziának helyt nem akar adni; mi csuda tehát, ha rövid idő múlva talán az ő érdemes és tiszteletre méltó testvérét-is, a' Mathesist, hasonló sors éri? Mert valóban arra jön a' dolog ezekben az extrémumokra hajtó időkben, a' mit Cicero mond de divinat. II. 58. „Sed nescio, quomodo nihil tam absurde dici potest, quod non dicatur ab aliquo philosophorum.”

De fogjunk a' dologhoz! Hát ugyan-csak nincsen egység, (unitas) összekapcsolás, egyszerűval, systema a' tudományban, (az igazságot nem-is említem) ha ez nem nyugszik egyetlenegy legfelsőbb talpkövön, mint p. o. egy (legalább a' képzeletben) felfordított pyramis vagy torony - oszlop? És micsoda talp-kő ez? Egy sarkalatos ítélet! Látom, mint szomorkodik ezen a' kérőtételen (postulatum) a' megfogás (conceptus) és okoskodás (syllogismus.) Mert ezek-is bizonyos nemei és formái a' gondolkodásnak, benne-is szükséges az egység és össze-kapcsolás, ha minden emberi gondolkodásban változhatatlanul megkívántatik az egység. Hogy juthatna az ítélet ilyen kirekesztő jushoz? Sőt, ha valami gondolatnak uralkodni kell egy bizonyos tudomány' körében és össz-

sze-kapcsolni az oda tartozandó sokféleséget (varium); ezen fő méltóságot inkább csak a megfogásnak, vagy-is ideának tulajdoníthatjuk. Mert akármilyen gondolatok' sorában csak a legfelsőbb idea olly elementom, melly le-felé minden alább-való megfogásokban és észrevételekben (perceptiones) egészen előfordúl; de megfordítva, az alábbvaló elementomok' sokfélesége az uralkodó legfőbb ideából semmimódon ki-nem vonattathatik, hanem másонnan, nyilvánvaló és esmeretes légyen, szükséges. Péld. ok. ezen megfogásból: *Ember*, semmiféle felbontás által ki-nem húzhatom csak Európának-is mindenféle nemzetségeit; de alólról kezdve felfelé, valamennyi individuum, faj és nem, és valamennyi felosztás principium csak gondolható, mind feloszlatik a' legfelsőbb megfogásban: *Ember*. 'S épen így támad egy bizonyos rend és logikus egység, mellyben a' gondolkodó elme tökéletesen megnyugszik.

De hiszen, hogy egy idea légyen az egyetlen-egy és legfelsőbb principium akármilyen tudományban-is, arról úgy sincs szó, hanem hogy azon principium egy sarkalatos ítélet légyen, az kívántatik-meg! Tegyük tehát fel, hogy valamelly tudományban az illyetén drága kőre már reá akadtak volna a' tudósok és bölcsek; mit hozol-ki belőle akár millyen okoskodás által? Nincsen okoskodás, mellyben nem volna szükséges két előljáró ítélet (praemissae.) (Mert az úgy nevezett egyenes következésű okoskodások mind közbevetések, a' mit csak a' megrögzött előítélet és halvélekedés nem lát által.) No de az a' két előljáró ítélet egymástól annyira független, hogy egyik a' másikból semmiképen nem érthetődik, sem igazságára, sem

foglalatjára nézve. Légyen p. o. ez egy sarkalatos ítélet: minden állat halandó. Próbálja bár ki-ki elme élet, hogy kihozhatja-e abból ennek igazságát: minden ember állat; ezt, ha-csak másonnan nem, az említett principumból soha-sem hozza-ki. Így hát mind a' két ítélet: minden állat halandó, és minden ember állat, egymástól függetlenül, mindegyike különösen, mint igazság vevődik, valahányszor belőlök ezt akarom megmutatni: hogy az ember is halandó. Ebből nyilván kitetszik, hogy egy feltett legfelsőbb principium mellett még igen, igen sok másféle, a' felsőtől független ítélet, mint alsó előljáró kívántatik, hogy csak egy csekély gondolatbeli lántzra vagy sorra szert tethessünk, melly valóban még meg-nem érdemli a' tudománynak dicső nevezetét!

Hogyha már a' mondottakat össze-húzzuk, feleletünk a' felvételre kérdésre ebben fog állani:

1.) Hogy a' tudománynak systemája nem csupa kihozás és mintegy lefonás, sem egyetlen-egy legfelsőbb ítéletből (Fichte szerént), sem egyetlen-egy legfelsőbb megfogásból vagy ideából (Hegel szerént); mert ez részszerént lehetetlen, részszerént nem nyújt olly sokféleséget, a' millyen nélkül meg-nem állhat semmiféle valódi tudomány.

2.) Hogy minden tudomány sokféle, egymástól független igazságokat foglal magában, és hogy az a' vélekedés, melly szerént valamenyi, egy bizonyos tudomány körében előforduló ítéletek egy első sarkalatos ítéletnek igazságától függenek, nyilvánságosan hamis.

3.) És utóljára , hogy az-az egység , mellyre minden tudomány törekedik , 's mellyel az emberi ész megelégszik , egyébben nem áll, hanem csak *egy uralkodó ideában* , honnan mind egy magas hegyről az egész hozzá tartozandó vidéket láthatni. Egyéberánt a' tudomány , vélekedésem szerint , igen hasonlít egy nagy folyóvízhez. A' mi itten a' befolyás és a' vizeknek sokasága , az ottan a' gondolatoknak és esméreteknek sokféleségök és össze-kapcsolások. De valamint nevetséges volna p. o. a' nagy Dunát csak egyetlen-egy forrásból a' Dunaeschingi várban származtatni , épen olly nevetséges akár millyen tudományt igazságára és foglalatjára nézve , egyetlen-egy legfelsőbb principiumból (légyen ez idea , vagy ítélet) mintegy lefonni. Végezetre valamint a' Duna , sok és temérdek testvéreivel együtt csak-ugyan egyetlen-egy ágyat téssen ; úgy minden igazi tudomány , minden tagjaival együtt csak egy orgánikus egész téssen ; egy felsőbb rangú egységet , t. i. az sokféle gondolatokat és esméreteket maga alá össze-gyűjtő és élesztő idea szárnyai alatt.

7.

II^{dik} Jó'sef Császár' Itélete a' Rang és Gazdagság felől.

Második Jó'sef Császár a' gazdagságot gyakran az értelem antithézisének (ellen-tételének) szokta nevezni. A' ki tehát tehetős és fő-rangú volt, az ő vizsga tekintése előtt annak ugyan derekasan megkellett állnia, ha tőlle valamit megnyerni akart. Mert az illyentől ő megkívánta (és ezt méltán), hogy a' neki gazdagon hatalmában álló segéd-kútfőket, — melyeket a' szegénynek talentuma kéntelen nélkülözni, — lelkének annál foganatosb kimivelésére fordítsa. Az ide szolgáló számos bébizonyítások közzé számlálendő az itten következő levél, mellyet ez a' lelkes és igazságos Monarcha egy rangbeli Aszszonysághoz németül írt:

„*Madame !* “

„ Épen nem látom által, miért volna köteles
 „ egy Monarcha, alattvalói közzül valamelyikre hí-
 „ vatalt azért ruházni, mivel az nemes ágyból szü-
 „ letett. Valyon kérelmében Aszszonyságának vagy-
 „ nak-e fontosabb indító okai, mint a' minőket
 „ Aszszonyságának én említettem? Nem mondja e
 „ Aszszonysága, hogy meghalálozott férje érdemek-
 „ kel telyes Generál és nagy-tekintetű házból szár-

„ mazott Lovag volt? És ezért Aszszonysága a' maga
 „ Familiája' számára, — név szerint második fijának,
 „ ki épen most érkezett útazásaiból haza, — az én
 „ kegyelmemtől Gyalog - seregeim között egy Com-
 „ paniát ígér? Lehet az ember Generál' fia, a' nél-
 „ kül hogy legkisebb indulatja volna hadi-tisztségre;
 „ re; lehet jó házból származott Gavallér, minden
 „ egyéb érdem nélkül, minthogy történet' játékából
 „ megnemesült. Én Aszszonyságának fiát esmérem;
 „ tudom azt-is, mi kívántatik katonához. E' két tárgy'
 „ néző - pontjából úgy találom, hogy Aszszonysága
 „ fiának hadi emberhez kellő készülete épen nincsen,
 „ és hogy sokkal jobban el-van foglalva születési
 „ rangjától, mintsem magamnak tőle olly szolgálato-
 „ kat ígérhetnék, mellyekkel Hazája valaha büszke
 „ lehetne. Azért, Madame, én magát sajnálom,
 „ hogy fia sem hadi-tisztnek, sem státus-emberének,
 „ sem papi-személynek nem való; röviden véve,
 „ hogy ő semmi - sem egyéb mint Nemes, és ez
 „ tellyes szívvel lélekkel. Köszönje Aszszonysága
 „ kedvező szerencséjének, hogy fiát-is nevezetes jó-
 „ szágok' bírásába tehetette, mellyeknél fogva az én
 „ egész kegyelmemet nélkülözheti. Reménylem, elég
 „ részre-hajlatlan fog Aszszonysága lenni azon okok'
 „ bélátására, mellyek engem olly elhatározásra kén-
 „ szerítettek, minő talán Aszszonyságának kellemet-
 „ len fog lenni, de általam szükségesnek találtatott.
 „ Isten maradjon Aszszonyságával! Íram Laxem-
 „ burgban, Aug. 4. 1787,

jóakarója

Jó'sef *m. s. k.*

8.

KISFALUDY SÁNDORHOZ, BERZSENYIHEZ,
VÖRÖSMARTYHOZ.

Depositis apud hos habitat Concordia telis,
Hos colit in tenero Gratia nata sinu.

Ovidius.

A' KELLEMEK.

1. **T**iteket, és Vitézt *) kit magos fénnébe
Az Ég felfogadott, némellyek leczkéznek,
Óh engedjete - meg a' kevélységébe
Mesterkélve sikló ellenséges kéznek!
2. Koránt sem utánczó' szűk utánozása
Vezete titeket Helikon' útjába,
De a' szép Természet' boldog felfogása,
A' láng ész, a' láng szív, tett Lant' birtokába.
3. Még ő is, kis fiúk' elbízott mestere, **)
Ki a' Görög-lábat rajzolt kézre szedte,
Ki több fás regulát fásan írni mere,
Gyönyörű dallotok' mindég kedvellette.
4. De azért Istenit még nem hangzanának,
Melódiájokkal meg nem igéznének,
Bár mi Görög-lábon folyvást indulnának,
Ha szívet és lelket nem melegítnének.

*) Csokonai Vitéz Mihály.

**) Lásd Papp Ignácz' Magyar Poëziszt.

5. A' szellem, melly| tárgyát lobogó szikrával
Fel fel-melegülve, csendben által-hatja,
Nem szóll soha sehol a' jó szív' híjjával,
Ó a' belső béke, 's kellemek' magzatja.
6. A' békét! a' békét! Egek' e' hív lyányát
Ti jók ezentúl is térden imádjátok,
Kínul a' titkos gög' felfútt tudományát,
A' tépő 's tépetett szíveknek hagyjátok.
7. Ádázos dühökben hadd henteskedjenek
Egymásba ütközve, a' szilaj vér-vágók,
Vagy mint a' hóhérok, pallossal ejtsenek,
Vagy éljenek vadként, marva egymást rágók.
8. Vagy hasonlítsanak a' dongó darázshoz,
Ki zúgva felleppen ártalmas szúrásra,
Hol meghült, hol meleg édes vér-folyáshoz
Vágyván közelít'ni, lakadalmozásra.
9. Be szerencsétlenek! és Ti mi okosak!
Hogy zajos útjokból egészen kialva,
Inkább nem akartok, olly tudományosak
Fényleni, mint futni veszetekké válva.
10. Kellemekis ugyan méz-üröm keverve
Rózsa-zöld úton (a' midőn kél kénynek)
Tövistek hullatnak szelídeden merve,
De soha-se durvák, soha-se kemények.
11. Enyelgő tréfaság, nyájas csipkedések
Abban a' mit szőnek, abban a' mit szóttek,
Nem nehézkes gyilkok, nem mérges döfések,
Nem titkos rágalmak, kedvesek előtttek.
12. Ki nem látszik rajtok, a' tetszőskedésnek
Piperével rakott-híú gondossága,
Nem kíván egygyik is tetszeni ékesnek,
'S így bájol benne a' kecs'-pongyolasága.

13. Nincsenek kinyalva, még is kisimúltak
A' külső öltözet' illendő bájában,
Egygyütt érkeznek-meg, mert egygyütt indultak
A' Nap-isten 's Múzsák' fény-világlásában.
14. Redős leplezetben könnyédeden lépnek
Mi szelid! mi nemes! szerény tekintetök,
Uraknak tetszenek, tetszenek a' Népek,
Meglep minden élőt füszeres ihletök.
15. Karon fúzve lépnek, látszik hogy testvérek;
Mind-egygyikben más más a' kéj' vegyítéke;
Azt nem mondja senki nekik ki nem térek,
Angyal jár mellettök, előttök a' béke.
16. A' szelek megszűntek, a' hol megjelennek,
Minden patak cseppje csereg csendesebben,
A' sűrű vadonon ha keresztül mennek,
Csattog a' csalogány sokkal édesebben.
17. Derül a' hol járnak, és léptök' alatta
Bokorként virágok zöld gyepen serdülnek,
Kikelet kíséri, és ki-ki halhatta
Hogy ők nem hervadnak, hogy meg nem vénülnek.
18. Hellászból költözve lengő friss szárnyakon,
Végig ált' repülték a' szomszéd vadságot,
'S megpihenvén nálunk, a' sok szép halmakon
Azt vélek, elhagyták hogy Török-országot.
19. De mint megdöbbentek! a' légnek ürében
Hallván magok körül sok nyilat repesni,
Mellyet ez, és amaz, parancsolt, mérgében,
Ártatlan barátira elpattanva esni.
20. Bár mi sértetlenek, feltekintvén Égre,
Úgy mintha félnének, nyugtább hely't keresnek,
'S azok a' kik vihart hoznak csendességre,
A' harapó nyilat ítélik mérgesnek.

21. Mitsoda? — hát itten (e'képen szóllának)
A' Béke' fiai egymás közt csatáznak?
És a' gyöngy szelidség' híres Vallásának
Honnyában, szintúgy nincs nyugta semmi háznak?
22. Van — felel egy szó-hang — „csak némelly lantosok,
(S nincsen arany lantjok) a' hűrt szakadásig
Ív-feszülve zúzván, mint nyíl'-szállt Dallosok
Felnyújtózkodnának a' magas Átlásig.
23. De az igaz Dallók, kiket Menny' kegyelme
Isteni sűgárral égig dicsőített,
Itt is érzik hogy nem fekszik dűhben elme,
'S a' Béke-oltárnál letették a' hitet.
24. Bátrak de kegyesek, nem kínozza őket
A' hír-vágy 's feszesen felkészültt elmésség,
Kerülik meszsziről a' veszekedőket,
Mert csak-nem ragadás a' sárga epésség.
25. Kivált igasságot 's mértéket kedvelnek,
Könnyű nem útféli természetességet,
Mindennapiságot soha-sem emelnek
Egékig, nem húznak sárba fellengséget.
26. Báj a' mihez nyúlnak, és még sem óhajtnak
Kelettől Nyúgatig fennten harsogtatni,
Szerénytelenséggel előre nem hajtnak
A' sok tömjén fűsthöz magokat szoktatni.
27. Ők nem csupán egymást szeretik, dicsérik,
A' felekezeti lélek alszik benne,
A' jót 's gyengét kegygyel, de nem vassal mérik,
Még azokban is, kik titkon rajtok mennek.
28. Nem hangzatka nálok az érzés — lehelnek
Olvadozó vágyat, ha lágy szív kénynyére,
Bő rímen kívül is érzeteket lelnek
Az elhagyott barát' kegyes védelmére.

29. Mert hazug ecsettel soha-se rajzoltak,
Nem szokták a' festett képet bémázolni,
És a' mit ok nélkül hajdan felpolczoltak,
Azt ismét ok nélkül végig lepiszkolni.
30. Becsülik a' régi, a' szent barátságot,
Vad elme-szíkranak azt fel-nem áldozzák,
Fekete az a' ki barátjába vágott;
„Ugy é hogy Kegyetek' lelkét nem hordozzák?
31. Kegyetek az önkényt nem nyújtják ölekre,
Külömben Kellemek lenni megszönnének,
'S mivel szemet és fült emelnek Egekre,
Minden szavok 's hangjok tisztán folyó ének.”
32. A' Grátziák ezen szókon megnyugvának,
A' testté vált szó-hang nagyon kéré őket,
Hogy el ne mennyenek, hogy itt maradnának,
A' jókért túrnék-el a' veszni térőket.
33. 'S repülvén előttök csapkodó szárnyával,
Derültt Ég keresztül Nap' 's Föld' közepette
Fenntebben a' Sasnál mikor száll fijával,
Őket a' Tisztától Dunához vezette.
34. Ott megpihentetvén, kíséré hozzátok,
Hol rendre nálatok ütöttek-fel széket,
Ott áldás volt minden, nem hallatszott átok,
'S hárman hármatoknál leltek menedéket. —

GR. DESEWFFY JÓ'SEF.

9.

RÉVAY FERENCZ

AL-NÁDOR,

RÉVAY JÓSEF és SIMON NEVENDÉKEIMNEK
példa gyanánt festve.

Nagy embereink', 's hogy ezek számosan vannak, azt mindenki feltalálja ha Hazánk' történeteinek bár melly részét átfutni nem restelli, életök olly kevésbé van kiemelve Honnunk' közös viszontagságaiból; hogy azokat, kik bennök fontos szerepeket játszottak, alig, vagy éppen nem ismerjük. Méltó tehát Biographusi tollat fogni 's a' maradéknak egy tündöklő csillagot fenntartani, hogy azt idővel a' homály ne fedné. Súlyos munka, nagy számú Történetíróinkból kik nem gyakran ellenkeznek egymással, egy képnek alap-vonásait egy idomos egészbe gyűjteni. Súlyos munka, mert nevezetesebb Nemzetségei hazánknak, Levél-tárait, méltán legnagyobb kincseiket, nem örömet nyitogatják. Ez volna pedig az egygyetlen szer, melly által parlag Diplomatikánk és Genealogiánk derületet nyerhetne, ez által Nemzetünk Nagyjainak érdemei ismeretesebbek lehetnének; mert tudjuk azt, hogy ott fejlődik a' Nemzeti 's lelki erő, hol viharok és veszélyek váltva tanyáznak. — Setétebb napok pedig egünkön nem komolykodának, mint Lajos Királyunknak Mohácsi csatája után. A' nagy sír sokakat elnyelt, de gyászos ormán némű-néműkép kijózanodott ártalmas ön-szeretetéből a' Nemzet.

A' Révay Nemzetség régi 's érdemes, a' Szeremségnek Réva nevű vára adá őt' Hazánknak. Derék elédje Jakab, 1163 III-ik István Király alatt már Magyar-országi birtokos vala, szerette mindenkor ivadéka a' csatákat, mellyek a' dicsőség' mezeji valának; hanem nagyobb ragyogásra csak Jakabnak kilenczedik unokája László jutott, a' nagy hatalmú 's lelkű Magyar Király Corvin Mátyás alatt. László volt tulajdonképen egy hosszú hős sornak törzsöke, mellynek ivadéka máiglan vidámon virágzik. Eszteleky Annával három fiai maradtak őt gyászolni, János, István és Ferenczünk, János az Oszmán fegyvere alatt hült-el, Istvánról más alkalommal szóllándunk.

Ferencz 1489-ben született. A' szülék' szorgalma kifejté az ifjúnak magas erejét, és ez belső hivatásánál-fogva a' törvényes pályát választotta. Sokak' szemé függött a' sokat ígérő ifjún, de senki-sem szeretete annyira mint Báthory István, ki őt Titoknokjának fogadta, 's barátja, 's atya lett, hűté az ifjú lángját, 's élesztgeté a' hol szunnyadozni látszék. Rövid idő múlva a' Nádor minden titkaiba beavatta, és saját valása szerint 'a Királynak - is ajánlotta. 1521 Orbán Pápa napján költ Királyi levelében, megerősíté a' Révay nemzetség' címét, és a' fennálló farkas szájába két piros rózsza mellé egy fehérét tett, Ferencznek nőtelenségét kívánván jelenteni. — Dicséretesen említi Ferencz őseit, magáról pedig hősiükről ezt mondja: „ut prope unicum sis inter Pannoniae nostrae Secretarios specimen et exemplum.” — Azomban János' fővétele napján az Ország elvesztette Királyját. Ezen méltóságra Corvin Mátyás' kincstárából rablott kincstől elő-segélve leginkább Zápolya János vágyott, és ártalmas szédelgésében magát a' sors által elfoglalására meghatalmazva hitte, párt-hívei által részint ígéretekkal, részint ajándékokkal sokakat reávelt hogy Tokayban kiáltanak Királynak. —

Ez megtörtént. A' koronát, Perényi Péter minekutánna Sáros-Patak' hírtokában megerősítettett, Jánosnak átadá, ez Székes-Fehérvárra, Lajos' pompás eltemetésére, és ön megkoronáztatására össze-hívta a' Rendeket, 's Várday Pál' gyengesége által, kit Esztergomi Érseknek nevezett-ki, megkoronáztatott — 's a' polgári hadra tágas ösvény nyíttatott.

A' nemesség' józanabb része, melly Zápolya fel-fúvalkodásából semmi jót-sem látott a' Nádor' véleményéhez szítozott. Ez Mária Királyné' testvérét Anna' Ulászló leánya' férjét és Ausztriának Herczegét, fiatal de érett elméjű 's jó erkölcsű Fejedelmet törekedett a' Magyar trónusba iktatni. Ez Ferdinánd Ximenezs Spanyol Cardinalis' nevendéke vala.

Révay Ferencz' mindjárt a' villongások elején Báthoryhoz jótévőjéhez, Zápolyának még a' Temesi ostromtól ellenéhez szítozott, hasonlóan gondolkoztak Batthyányi Ferencz, Slavonia, ' Croatia 's Dalmatia' Bánja, Enyingi Török Bálint, Batthyányi Orbán, Pekry Lajos, Gyulay István, Varjasy Imre, Nádasdy Tamás, Oláh Miklós Székes - Fehérvári, Peregi Albert Pécsi Prépostok, Broderics István Szeremi Püspök, Bedégi Nyáry Ferencz, Seredy Gáspár, 's többek kik egyedül a' haza' javát tekintették. Mária az Özvegy Királyné a' Nádorral Komáromba Országgyűlést hirdetett, hanem Zápolya a' leveleket elfoglalta 's ezáltal Báthoryt kénytelenítette a' Gyűlést Po'sonyba át-tenni, 's ugyanazon napon, az-az November' 25-én Szent Katalin napján, midőn Zápolya ismét kihirdettette, hogy az Isten' kegyelméből és a' Magyarok' köz megegygyezéséből Magyar Királynak választatott, nyitotta-meg a' Po'sonyi Gyűlést, úgy-mint a' ki ezelőtt negyven - egy esztendővel hozott törvény által erre a' tetre megvolt mint Nádor hatalmazva. A' Gyűlés' elején a' törvényes egygyességek szerint Báthory kinyilatkoztatta hogy a' trónus Annát,

Ulászló' leányát és ennek férjét illeti, 's Ferdinánd választása harang-zúgás és ágyú-dörgés alatt kihirdetett, egyszersmind követek rendeltettek, kik elválasztatásáról őt tudósítanak, 's ez által a' Polgári egyenlenségeknek 's gyűlölségeknek alapja hosszas időre megvult vetve.

Ekkor pusztíta népével Szeged' gazdag tájjékán Tschurnopewics János, ki magát daczosan Iván Czárnak nevezte. Némelly Szerbusszal elhitette hujában, hogy ő a' régi Szerbusz Deszpoták' ivadéka, a' gazdagságot reméllő pór-nép számosan gyűlt rabló zászlója alá, gátolatlan prédálás által megtelt kincstára, a' zsoldot pazérlón fizette, 's nem sokára 10000 fegyveresre szaporoda koborló csapatja, mellynek hízkelkedései felfűvalkodóvá tévé, 's szeszes feje koronáról álmodozgata, az 10000 fegyveres mind Zápolyának mind a' Német Gyűlésekkel elfoglalt Ferdinándnak hatalmas indító ok volt Iván Czár' kedvezését keresni. Követségek jöttek hozzá 's ez által még nevedett daczos délczégsege, melly őt kimondhatatlan kegyetlenségekre ragadta, örvöngő örömmel legeltette a' legembertelenebb kinzásokon szemeit, 's örvöngve úszott ő és zabolátlan népe a' bujaságnak fertelmeiben. Sikeretlenek voltak mind az al- mind a' törvényes Király' részéről az izenetek, Iván egyhez-sem hajlott, míg csak az édes ajakú Révay, hazája' javáért minden veszélyt, melly nyilvánosan fenyegette megvétvén, a' döllyfösnek pór-táborába nem költözik, hogy őt Ferdinánd' pártjára vonja, és ezt megerősítvén, az Ország' népét minden zaklatástól felszabadítsa.

Hallott Iván Czár R é v a y' jöveteléről valamit, azonnal kegyetlenségének, vérrel mocskos áldozatainak sáppadt hagyományjait sátora elől eltakarította, 's a' régi karók' helyébe újjakat verettetett a' követek' számára. Látta Révay a' rettentő készüléteket, de megijedni nem tudó bátorsággal lépett a' büszke pór-

hoz, ennek nem lelki, hanem kül-erőtől költsönözött méltósága, Ferencz' nyugodalma által megal-lyasodott, ékes-szóllása pedig annyira lecsendesíté békételen lelkének sötét zavarongásait, hogy udvariságra olvadva Révayt alakolt szelídséggel bőséges asztalához meghívna, 's kényeit vele megosztaná; cselesen várván a' pontot, hol Révay' fekete gyanúja elszunnyadna 's annál bizonyosabb áldozat lehetne. Az ember-ismerő Révay' figyelmét el-nem kerülhette Iván' szándéka, 's minekelőtte véghez-viteléhez fogna; a' Király nevében, saját szerzeményéből ékes ajándékokat nyujta, 's ez által annyira megnyerte Iván' szívét, hogy az magát seregénél azonnal Ferdinánd Király szíjójának kiáltatná. Innét sietve vissza-tért Pósonyba, hol az Ország' színe Ferdinándot várta — 's Juliusz' 31-kén Kőszegen elébe-mentt.

Augusztusz 1-jén az Óvári-várat megnyitotta Amade István, a' Nádor' felszóllítására. — Itt hallotta Ferdinánd Mária' testvérétől a' minden szívét örvendeztető hírt, hogy Anna neki egy fiat szült. — Innét 8000 fegyveressel Győr felé indúlt, előtte 300 lovaggal Nádasdy Tamás és Révay Ferencz menttek. Győr hamar meghódolt; Komárom két napi ellenkezés után. Az Esztergomi Káptalan, Várday Pál Zápolya által neveztetett Érsek futása után, a' hűség eskét Ferdinándnak tette - le.

Sikerült Révaynak, mind okokkal, mind testvéri szeretet által István' testvérét Zápolya' pártjától elvonni. — Ez lázzadó seregével Fikeressy János és Fogasy Ambróval, Pest és Buda között kevés veszteséget szenvedve a' reájok lövetett ágyúk által, a' záró lánczot-is eltépven, Komárom és Esztergom között telepítvén csapatját, Ferdinándnak ajánlotta hűséges szolgálatját, a' miért Királyi kegyelemből Sellye Mező-városát nyeré a' Wág vize' mentében.

Míg ezek történtek, Zápolya öszszeháborodott Tsarnejevicsal 's Perényi Pétert ellene küldé, hanem ez az első ütközetben Bakics Kelement és Bezerédy Ferenczet elvesztvén, megfutamlott. — Szerencsésebb volt Czibak Imre, ez Perényi futó népével megszasztotta a' pór pártoskodót, hanem ez megerősödvé támadta-meg Szegedet éjjel, 's épen midőn Zákány István gazdag Kereskedő' háza pusztításával foglalatoskodna; láb-ikrájába megsebesítettett, hívei őt Dorosmán elrejtették; de Enyingi Török Bálint, ki Ferdinándot ismét elhagyá, feltalálta, 's fejét győzedelme' jeléül Zápolyához küldötte.

Augusztusz 19-kén Ferdinánd Ó Buda alatt táborozott, — 's Szeptember' 29-kén az Ország-gyűlést megnyitotta, itt hívei naponként nevedektek, ezáltal bátorodva koronázását 3-dik Novemberre rendelte, mellyen az Ország' legnagyobb díszei, a' hölgye Anna, 's Mária jelen valának. November 4-kén Zápolya és Verbőczy a' Haza 's Király ellenségeinek hirdettek, birtokaik elvétettek, 's ezeknek nagy része Királyi-adomány által azonnal Thurzó Elek, György és Ferencznek adattattak, szint illy keménységgel bántak az Ország' Nagyjai Erdődy Simon Zágrábi Püspök, Alsó-Lindvai Bánffy János, Bolondóczi Bánffy Antal, Tahy János és Homonnai Drugeth Ferenczczel, a' többi szítóknak egész a' békövetkező Katalin napjáig engedelem adatott a' megtérhetésre, 's ezen Végzések gyors követek által mind Erdélyben mind Magyar-országban köz-hírré tétettek.

Más nap, az Egyházi Nagyok közzül tizen-három férjfiú és harmincz Mágnás esküve Ferdinándnak hűséget, ezeken kívül, példájokra sokan odahagyták Zápolyát. Vasárnap feloldotta Ferdinánd az Ország-gyűlését, 's Révay Ferencz nagy örömeire, Báthory Istvánt, kit Perényi Péterrel a' Rendek Korona-örzőnek választottak, megerősíté Nádori Méltó-

ságában, az utóbbit pedig Erdélyi Vajdaságában. Fő-Cancellárnak Várdai Pál Esztergomi Érsek, Al-Cancellárnak Szalaházy Tamás Veszprémi Püspök, Ország-Birájának Thurzó Elek, Ecsedi Báthory András Fő Kincs-Tárnoknak, Révay Ferencz Királyi Képviselőnek neveztettek az ítéletekben. Nem kérelmére, hanem érdemeinek megjutalmazására tisztelte meg Ferdinánd, Ferenczet ezen fontos hivatallal, hogy Révay tulajdonai által a' zavaros időkben erre erő és fény hárámoljék. Új ösztönül szolgált Révaynak felmagasztaltatása, hogy kezdett pályáján haladjon, 's Ferdinánd meggyőződve hihette, hogy sok viszály-vihar-nak kitett koronája, egy hatalmas támaszt talált. — Hivatalát az új Personális a' pörök által ellepetett Országban, a' fegyverek dördületei között úgy viselte; hogy mind a' Nemesség, mind a' Fejedelem egészen megelégedve javalnák bánása módját, és dicsérnék igazság szeretetét. Azért Ferdinánd, némelly kérdéses pontoknak az Al-Királyal való eligazítására 1531-ben Varjasy Nagy Imre Al-náddal őt küldé Visegrádra, hol Zápolya részéről Várallyai Szaniszló Fehér-vári Püspök és Baksay Bernát jelentek meg. Ezen egyengetés' következtében az Esztergomi Érsek vissza-nyerte azon birtokait, mellyek Zápolya részén valának, More László pedig, ki kémélletlenül rablásokat gyakorlott, mind a' két Király' birodalmaiból számki-űzetett. 1533-ban jelen volt Ferencz Bécsben, midőn Ferdinánd Solejman' követjeit nagy pompával és inneplések között nyilván kihalgatta, hanem dolga' elő-mozdítására semmit-se tett, és Magyar-ország úgymint az előtt két Király között fő nélkül volt.

1537-ben Révay Ferencz Bárnak neveztetett, 's ez által, ő hozá e' fényes Nemzetségbe, melly még most-is dicsőségesen virúl, ezen méltóságot. Zápolya a' Révay' messze terjedésű munkálódásainak ártalmát naponként érezte, azért ígéretekkal és bíz-

tatásokkal pártjára törekedett vonni, de sikertelen, mert a' hűségtelenség' szavai inkább-inkább megerősíték hűségében. 1539-ben Paghi Károlyi Pállal és Asszonyfalvai Ostffy László Zápolya' küldöttjeivel ismét Esztergomban találjuk, hol a' két rész jobbágyainak pöreit intézgeti.

A' sok kérelemre Ferdinánd az Ország' javára figyelmetesebbé lett, 's először-is Budát mint Anyavárost akarta megvenni. Ez eránt Révay már sikeres elő-lépéseket tett, Acsády János Budai Bíró, Pálczán, Bornemisza Tamás és György, Bácsi Benedek és még más hét Szenátorokkal az átadásról igaz hittal alkudozni kezdett. Ugyan ekkor küldötte Izabella, megunván Martinuzzi' fűsvénykedéseit és Petrovics' durvaságát, Perényi Péter és Révay Ferenczhez Pelsöczi Bebek Imrét, hogy ez tudósítaná Révayt arról: hogy nem fog késni Budát át-adni, 's ezért Ferdinánddal alkudozni kívánna, ha követei szabad menedéki levelet nyernének. Révay megígérte hogy személyesen megjelen Ferdinándnál az özvegy követjeivel, egyszer'smind Rakovszky György Túrótz Vármegyei Al-Ispán által Januáriusz 15-én 1541-ben írt levelében Ferdinándot mindenről tudósította. A' Király nem akarván elillanni engedni a' vissza nem kerülő szerencsés alkalmat, feleletében, melly Januáriusz 23-án költt, mindenben helyben-hagyá Révay' lépéseit, sőt azon ígéreteknek tellyesítésére-is kötelezte magát, mellyeket ez Buda át-adóinak teve. Izabella' tehetetlensége mellett hajó-törést szenvedett szándéka, Buda' át-adása eránt, 's Ferdinánd, Zápolya eltakarítása után kényszerítve vala Birodalma' állapotását fegyverrel keresni, 's szerencsétlenül választva Roggendorf Vilmost, ki Belgiomban koszorúkat szerzett, de már évnél 's tunyasodni kezdett, küldé Buda ostromára, kezére került volna ez, ha a' makacs Fő-Vezér a' Magyarok tanácsainak okosan engedvén ezeket megve-

téssel fel-nem háborítja, minden dicsősséget magának 's Német-seregének kívánván szerezni. — Minden vér nélkül a' törvényes Királyé lehetett volna Buda, ha Roggendorf Révayt meghalgtván, szavát követte volna. Révay minden haszonkeresésnél magas'b, hű polgárja Hazájának, 's hű jobbágya Királyának, példátlan kincs-megvetéssel, ok-levelek által oda igéré Szklabina várát, minden hozzá tartozandó birtokokkal a' fentt- említett Budai polgároknak, ha Buda Ferdinándnak hódol.

Révay, Bornemisza Tamással abban egygyezett-meg, hogy ez eggy alkalmas éjt várna-bé, hol a' setéség is elő-mozdítsa szándékjokat, és akkor egy régi, már feledékenységbbe mentt kis kaput a' Boldogságos Szűz Templománál, melly a' Német-sírkerten keresztül a' Dunához vezetett, nyisson-meg, hol Révay ezer fegyveressel de egyedül Magyarral lopózkodjék-bé, a' többi kapukat pedig nyissa-meg a' künn táborozó seregnek.

Révay, mivel hadi erővel nem parancsolhatott, azonnal pontiglan tudósítá Roggendorft mindenről, de ez Ferencz' feltételére semmi módon sem akart reá állani, annyira hogy Révay, szavának kezesét Mihály fiában ajánlá. Roggendorf az ajánlást kész volt elfogadni, 's a' dolgot egésszen Révayra bizá, csendesen a' mint a' dolog kívánta sikeres rendeléseket tesz' Ferencz, 's a' legnagyobb remény virúl szívében, hogy az Ország' legékes'b gyémántját a' törvényes Király' koronájához vissza-csatolja. A' végre-hajtásra Juniusz' 13-ka volt határozva. Ekkor Roggendorf nem biz Révay hűségében, 's a' nélkül hogy ezt szándékáról tudósítaná, négy száz Némettel megelőzi Révayt Roggendorf' fija az említett helyen, megnyílik halkan a' kapu, nyugtalanúl, és zajjal rohannak-bé rajta a' Németek, ott találják az át-adókat, de jel-szavokra nem tudnak felelni. — Mind elszomorodnak ezek,

midőn Révay többszöri felszóllítás után se szállal-meg, hanem Német-nyelvet hallanak. Szó-váltás tá-mad közöttök, az elbizott Németek nyertéseknek hi-vén magokat zajra fakadnak, Battyányi Orbán, ki az örök' vi'sgálatjával foglalatoskoda figyelmetes, lész' a' szokatlan neszre, 's oda - felé siet, a' honnét ez zúg, ellen-fegyvereseket lel, — fegyverre kerül a' dolog, 's a' kevéssel ezéltött lármázó Németek szaladásnak erednek — nyomba követi őket Petrovics, kit a' moraj álmából felrezzentett, néhány Németek el-estek, 's Buda a' Török vérpadjára került.

Bornemisza és Pálczán félvén a' várbeliek' bosszú-jától, az első voltak, kik életöket futással siettek megtartani. — Bornemisza szív-repedve vált-el a' vár-tól, hol szerette hölgye és egygyetlen leánya epe-dének, Pálczán vagyonján kívül semmit-se vesztett. Mind a' ketten Révayhoz futottak 's könnyes szemek-kel tévének szemre-hányásokat, — 's mind addig míg Ferdinánd, veszteségöket Királyi bő-kezűséggel ki nem pótolta, Révay' vagyonjában mint testvérek osztozkodtak. —

Más nap Martinuzzi kemény vi'sgálatot tett az árulók eránt, sokan fejöket vesztették, Acsádi a' Város' Bírája 's a' kulcsok át-adója, szintén Bácsi Ferencz Szepesi Prépost, a' Szent - György piarczán négy részre vagdaltattak. Késő bánat lepte-el Rog-gendorf' lelkét, és nem sokára nem sebében, mellyet azon szerencsétlen csatában hol Ferdinánd kipótolha-tatlan kárt szenvedett, kapott; hanem fájdalmában, hogy életének minden dicsőssége agg: napjaiban el-hamvadott, Csaló - köz' Somorja Mező - várossában halt-meg. —

Tetszett Ferdinándnak Révay hűsége, 's őt az 1542-iki Ország-gyűlése' 28-ik Czikkelyének bizonyí-tása szerint Túrótz Vármegye örökös Fő - Ispányjá-nak, és Thurzó Elek' halála után 1543-ban Ma-

gyar - Ország Al - Nádorjának nevezte-ki. — Az első Méltóságot maiglan mindenek' javallásával, köz - dícsérettel viseli a' Révay Nemzetség, mellyről többet 's bővebben szóllunk más alkalommal. Mennyire tisztelte az Ország' színe Ferenczet, kitetszik abból, hogy némelly szemtelen rablás végett Bakics Pállal hosszas pörben egyeledvén, ennek megbüntetését az 1550-dik Ország-gyűlésében, a' mint a' 60-dik Czikkely bizonyítja, hatalmas közben-járásával nem kételkedé; hanem haszontalan vala már minden mozdulása; mert Révaynak legbecsesb és legimádottabb kincse, szerette hölgye Gyulay Borbála, Bakics várában meghalt.

Révay Luther' oktatásait állandóan követte, 's magával ezeknek állapítójával tudos vizsgálódási levelezéseket folytatott, mellyekből kitetszik, hogy némellyekben Zwinglihez szíott. — Kedvelte a' tudományt és tudósokat. Veránczy Ferencz tőle kérte Bonfin Antalnak Magyar-országi Históriája' negyedik és ötödik tizede kéz-íratát, a' mint ezt a' tudós Bihorosznak Martziusz 5-kén 1550-ben költ levele bizonyítja.

1544-ben Ferdinánd vagy nem tudta, hogy Révay Luther' követője, vagy Révay még valóban nem volt az; mert úgy nehezen bírta volna reá hogy oktatásai tisztelőit abajgassa, — a' mint ezt Juliusz 1-én tette. Szklabina várában emelte Révay az első Evangelicus templomot, a' másodikat pedig Styavnyicskai birtokában, 's itt az Isteni szolgálatot váltogatva a' Szent Ilonai Plébános tartotta, ki a' Katholika hitet elhagyá.

Az 1552-iki Ország-gyűlésén bár beteges állapotban vala, a' Forgács Nemzetség ügye miatt megjelent, 's ennek jóra fordulását szerencsésen eszközölte, utolsó munkálódása volt ez, mert 1553-ban November 1-én Po'sonyban elragadta a' halál, — te-

temei innét birtokai' Fő-helyére Szent Mártonba vittetek, sír-köve most-is mutatja nyugalma' helyét. Élete fájdalom! csak 64 évre terjedett. Négy fiú, Ferencz, Mihály, Lőrincz, János, és két leány tisztelte benne Atyját, — Borbála isméretlen férjét megelőzte az örökké valóságban, más leánya pedig Forgács László' nője vala.

KOVACSÓCSY.

10.

A' Munkátsi Klastrom' bővebb esmertetése.

T. T. Balajthy Úr a' tavalyi Minerva' 2-dik Negyedjében azzal-is érdemesíti magát, hogy a' *Munkátsi*, vagy a' helynek hol fekszik, nevezetétől, *Csernek-hegyi Klastrom'* régi, 's ujjabb állapotját közli az Olvasókkal. Ír róla, vagy hibás kútfőből merítve tudományát, észre nem vévén a' hijányt; vagy ki nem merített, 's kétes isméretet adván a' Közönségnek, a' való helyet; csak-úgy mint a' külföldi mérészebb Írók, mikor Magyar-ország' Statisticáját írják; azonban mindent össze-viszsza írnak. — Fogám tollamat, hogy azokkal, kiknek kedvek volna legalább írásból tudni valamit ezen elég híres Klastrom felől, valódibb fogások szerint, és kimerítőleg ismértessem azt; ne hogy rosz ka-

lauz után indulván, bal-vélekedésbe essenek eránta. Szent hát a' czélom, de szentül-is akarom én azt vinni: — nem piszkálni az Író érdemében; hanem csendes indulattal rajzolni a' Klastromnak, mellynek magam-is egy időben lakója valék, Statisticáját, 's a' mellett az említett Írón-is igazítani itt ott, a' hol hibázik.

Tagadhatatlan, hogy az egyébként-is szép vidékű Munkátsnak méltóságát, díszét nagyítja, szembetűnőbbé teszi a' két oldalról, őrangyalként, egymás ellenébe, majd egyforma távolságra a' Várostól, dombjaikon emelkedő Vár, és Klastrom. Gyönyörű fekvése vagyon a' Várnak, de gyönyörű a' Klastromnak-is — kivált miolta a' régi Templom széjjel bontatott. Ez egészen útját állja vala a' helyette új, 's finom ízléssel épült Templomnak, úgy, hogy belőlről egyebet sem talált az ember az egymást érő falaknál; most pedig ezen szükségtelen épületnek elvételeivel derék Simmetriájúvá lett mind belső, mind külső tekintete a' Klastromnak. — Helytelen tehát B. Úrnak a' régi Templom leontása eránt való vesződése, de még helytelenebb az együgyűségnek' kárhooztatása. — A' régiségek addig tartatnak fenn, míg bizonyos, és elegendő ok nintsen elbontatásokra; mihelyest pedig valami régi épület bár mi módon veszedelmes, ártalmas, vagy tsak haszontalan-is, a' józan ész inti azt kimozdíttatni helyéből; már pedig ezen régi Templom magától-is roskadván, hasadozván, sőt boltozatjáról kövei-is hullván, nem-csak hasztalanná, de a' mellette elmenőknek veszedelmessé is lett, 's minek is épült volna már jó régen, annak előtte az új Templom, ha az ótska tartandó lett volna? — De különben-is, minek egy háznak két Egy-

ház?! — Könnyen tudhatta ezeket B. Úr, nagyon közel lakván a' Klastromhoz. Ha tudta — tehát maga ellen szóll ; ha nem tudta, — tehát mérészen ír.

Alkotását ugyan annak köszöni a' Klastrom, kinek a' Munkátsi Vár-is: t. i. Podoliai Koriathovits Tódor Herczegnek, ki I-ső Lajos Királytól, a' néki adott Jószággal az Indigenatust is elnyervén, Munkácsi Vezérnek írta magát. Ezen állításomat minden kétségen kívül valóvá teszi csak az ő tulajdon keze írása-is, melly mint Adomány-levél a' maga eredetében tartatik fenn a' Po'sonyi T. Káptalan' levél-tarában, a' mellett hogy a' hazai, 's külföldi Íróknak meg-eggyezése és hiteles hagyománya-is az. — Megjegyzésemértónak véltem ide csatolni azon környülállást-is; hogy miért épen Sz. Miklósnak, és nem más Szentnek ajánlotta legyen fel Koriathovits Herczeg a' Klastromot, és a' Templo-mot? Ezt írtt Datumok' fogatkozásában, hagyományból közönségesen tudjuk: hogy Koriathovits H. egykor vadászatra kimenvén, egy nagy csörgő kigyótól (mellyet Párkánynak nevez a' Köz-nép) Lavátska-hegy' tavánál támadtatván meg, Sz. Miklósnak segítségül hívására a' fene vadon, lántsájával azt átszegezván, szerentsésen győzedelmeskedett, és halá-adásúl ezen Szentnek tiszteletére szentelte-fel a' Klastromot. Egy kő-táblán, melly az ó Templom' falából kivan véve ábrázoltatik ezen viaskodása, mettzéssel, 's orosz fel-írással. *) — Ide való

*) A' kimetszés, melly járatlan kezét, 's kevés szorgalmat árul-el, Koriathovits Herczeget könnyű tábori öltözetben tünteti előnkbe, az előtte düjjedt szemmel, mérget habzó tátott szájjal agyarkodó helyzetbe álló, 's rea-rohanni törekedő kigyótól megrettent ágaskodó ménjén feszült ülésben, midőn izmos karjával hosszú lántsáját nyelig döfi a' Vad' torkába derekáig. —

azon észrevételem-is; miért nem más, hanem Sz. Bazilius Rend' Szerzeteseit iktatta-be Klastromába? Ennek oka az, hogy maga Koriathovits H. Napkeleti Anyaszentegyház' híve lévén, lakosokat-is, ezen Vidéknek a' Tatárok által még IV-dik Béla Király alatt lett elpusztítása után, többnyire Oroszokat, Napkeleti Hitűeket hozott-be, 's Sz. Bazilius' rendéből, melly a' Napkeleti Anyaszentegyháznak egy Rendje, választja Szerzeteseket lelki Atyáknak, annyival inkább, hogy — a' mit köz hagyományból tudunk — Koriathovits H. az építendő Vár-hely' szemlélésére a' dombra, mellyen később fel-is építettett az, felmenvén, ott két Remetére talált, kik-is Bazilitáknak vallván magokat, számokra más helyen Klastromot építtetni ígért, mit utóbb tellyesített-is.

Koriathovits H. historiájához tartozik még ez-is: hogy ő ezen Csernek-hegyi Klastromon kívül, még egy Apátza-Klastromot-is alkotott Dominica Felesége' kívánságára Podheringi hegyen, Munkáts' szomszédságában, 's egyebeken kívül élelmekre egy falut rendelt, melly mai napiglan *Leány-falú* nevét fenn-tartja. — Fel-is állott ezen Apácza-Klastrom (Sz. Bazilius Rendű ez-is) egész a' Rákoczyak' idejéig; de akkor Körtvélyesi, 's több más Klastromokkal együtt kiraboltatván, 's elpusztítatván, tsudára Temploma még-is épségében marada. Később osztán Podhering helysége' Parochialis Templomává vált, 's majd a' mi emlékezetünkig állott fenn; most mind kettőnek csak Talp-kövei látszatnak. — Ezen Klastromból egy *Akilina* nevű Apácza a' Csernek-hegyi Klastromnál, (melly ezen Klastrom' Dipticájából megtetszik) mint Majoros-gazdaszszony szolgált holtig, 's

szolgálatja béréből egy rendbéli Mise-mondó ruhát, egy Kehelyt, melly mostanáig megvan, szerezhén, a' Templomnak ajándékozta. — Ezen Podheringi Klastromról Bárdosy után emlékezik, de röviden, Bazilovits a' maga: „*Notitia foundationis Koriathovitsianae*” munkájában. — Bőkezűségét Koriathovits Herczegnek hirdeti még a' Beregszászi Római Catholicus hívek' részére a' Templomnál általa fundált, 's fel-építetett Betegek-háza-is.

Mennyit tett legyen a' Munkácsi vidéknek ékességére Koriathovits H. a' felhozottakból világos. — Meg-is maradtak mai napiglan épségekben, kiállván mindennemű zivataroknak nem kevés csatáját szerencsésen, a' Vár ugyan, mint Országunk egyik paizsa, mellyben legdrágább kintse, t. i. a' Királyi korona több ízben menedék-helyét találta veszedelmeiben, — a' Csernek-hegyi Klastrom pedig olly annyira nevedezett; hogy a' Munkácsi Görög-szertartású Catholica Megyének Anyjává lett, mellytől születtek a' fő lelki Pásztorok, t. i. a' Püspökök (melly fényes Praerogativáját Munkátsnak Dioecesis Canonisatio alkalmával Róma-is elismervén, noha a' Püspöki - Szék utóbb Unghvárra vitetne-is által, Munkács azután-is Dioecesis Anya-Városa maradott-meg álhataratosan) — kiknek Lajstromát, hogy itten röviden érintsem, maga e' jelenvaló munkámnak tárgya kívánja: —

Első Munkátsi Püspök volt János, *) ez Ulászló Királynak 1481^{-dik} esztendei helybeha-

*) Ennek, 's több más utánna következett Püspöknek nevén kívül, nagyon keveset hagyta reánk a' múlt homályos kor, még nemzetségi neveik-is többeknek ismételtenek előttünk. — —

gyó Decretumából nyilván-való. — *Második* Munkátsi Püspök volt *László*, kit hivataljába I-ső Ferdinánd Király 1530-ban erősített meg. — *Harmadik* Püspök volt *Hilarius* (*Lárionának* is nevezik történet' könyveink) kit II-dik János Király 1561-ban tett azzá. Ez az, kinek szabad tetszést engede II-dik János, hogy halála után maga válaszszon magának következő Püspököt, mint azt Gyakó-várban költ Privilegiuma bizonyítja 1561 eszt. Januar. 25-én (Lásd bővebben Bazilovits.) — *Negyedik* volt *Benedek*: ez II-dik Maximilián Királytól 1569-ben neveztetett-ki. — *Ötödik* volt a' *II-ik László* Püspök, II-ik Rudolf Király által 1597-ben választatott. — *Hatodik* *Sergius*, 1601 Mátyás Fejedelemtől választva lévén. — *Hetedik* volt *Petronius*; Püspökké lett 1623-ban Gábor, Római és Erdélyi Herceg választása mellett. — *Nyolczadik* volt *II-dik János*, (*Gregorovits*) 1627-ben Gábor Fejedeleme- nek kinevezése által.

Kilenczedik Püspök volt *Basilus*, Püspökké lett 1633-ban, kit Rákóczy György Erdélyi Fejedeleme választott. Ez ama Taraszovits Basilus Püspök, kit Rákóczy Fejedeleme fegyveres kézzel hurczoltata-el az Oltártól, 's a' Munkátsi-Várban három évig tömlöczöztete, és csak III-ik Ferdinánd Király közbevetésére bocsáta-ki onnan. Okául ezen iszonyú történetnek azt adja B. Úr, hogy Rákóczy Fejedelmet sértette volna meg Taraszovits; de hogyan sértette? azt önként elhalgatja, adja azonban azon kínoztatásnak okát Bazilovits a' maga Notitiájában, kinek saját szavait hozom elő: „Turbulento aevi
„illius tempore, quo introductum Calvinii Do-
„gma in Hungaria altius radices figere, ac di-
„latare coepit, praenominatus Praesul, Basi-

„lius Taraszovits, Catholicae fidei eorum acer-
 „rimus defensor exstitit” — — „Quapropter
 „Princeps Georgius Rákóczy summo in eum fe-
 „rebatur odio, utque cum Clero, et populo a
 „Sacra recederet Unione, miris illum modis
 „per suum Arcis Capitaneum Joannem Bálingh
 „in tantum urserat, ut pro disunito a Romana
 „Ecclesia semet declaraverit; interea paulo
 „post poenitentia tactus, quia Catholicam pu-
 „blice professus est fidem, ab Ara in Sacro Epi-
 „scopali vestitu a tremendo Missae Sacrificio
 „Anno 1640 raptatus, in squallore carceris diu-
 „tissimi macerabatur” Part. I. Cap. 15. — Ezek-
 ből igen világos, mi adott légyen Rákóczy Fe-
 jedelemnek a' reá megneheztesre okot, tud-
 niillik a' buzgó Püspöknek, Martyrokéhoz ha-
 sonló, meg-nem tántorítható Apostoli álhatatos-
 sága a' Catholica Hithez. — Jeles Püspök, ki
 a' 17-ik Keresztyén században Keresztyén Catho-
 lica Hitért tömlöczőt szenvedett, 's fő Pásztori
 Hivatalától elmozdítottván, számkivetésben
 végzé szent élete' földi pályáját.

*Tizedik Püspök volt Ratossinszky Péter Parthe-
 nius, ez 1649-ben I-ső Leopold Császártól a' Cle-
 rus nagy ohajtására neveztetett-ki, és VII-dik
 Sándor Pápától erősítettet meg. Ezen Püspök
 mindjárt hivataljának kezdetén olly szerencsés
 volt, hogy egyszerre 63 nem egyesült - hitű Pa-
 pokat öt Esperestjeikkel hozott a' Sz. Uniora,
 kik az ő X-ik Innocentius Pápához 1652. Január.
 15-én Rómába írt levelekben magok vallják,
 hogy Jakusits György Egri Püspök őket tisztes-
 séges levele által meghívta légyen Unghvárra,
 és ott a' Vár Kápolnájában Parthenius, (a' ki már
 akkor kineveztetett Püspök volt) és Gábor Ba-
 silita Atyák által az Unioról alkalmas beszé-*

det tartván előttök, a' mit czélzott, a' Sz. Lélek munkálkodása által, könnyen végre is hajtá, t. i. hogy ők akkor Sz. Mise alatt a' Catholica Hit-Ágazattjait a' tisztelt Egri Püspök előtt fenn szóval közönségesen vallották.

Ezen részes történetből igen sokat következtet egyszerre B. Úr azt mondva: hogy „1649. „eszt. Aprilis 24-kén Unghváron a' Római, és „Görög szertartásu Ecclesiák közt az egygye- „sülés (Unio) tökéletességre menvén; vala- „mint az egész egyesült Papság, úgy különö- „sebben a' Csernek-hegyi Klastrom - is szem- „betűnőképen pártfogoltatott koronás Feje- „delmeink által” az-az, azt következteti: hogy általjába a' Munkátsi Dioecesis csak Parthenius Püspök alatt vette volna fel az Uniót; addig pedig mind Schismaticusok voltunk. — Bizony bátor következtetés ez! Én azt tartom: hogy a' Csernek-hegyi Klastromnak Sz. Basilius rendén lévő szerzetesei, és az azokból vált Püspökök soha-se voltak nemegyesült hitűek; hanem Koriathovits fundatiojának kezdetétől fogva, mindenkor a' Római Catholica Anyaszent-egyházzal valának egyesülve. (Még maga Koriathovits is hogy a' volt légyen, már a' fellyebb mondottakból-is eléggé megtetszik.) — Ezen állításomat be-is bizonyítom: 1-őr arról senki-se kételkedik, hogy Parthenius, és az utánna volt Püspökök mind Catholicusok voltak; mert ezek már a' Római Pápáktól confirmáltattak Püspökségökben. Már pedig se Partheniusról, se más Püspökről-is sehol-se találhatni, hogy confirmációja előtt az Uniót felvette volna; így tehát azon religioi-vallásban maradtak mint Püspökök, mellyben voltak mint Szerzetesek, és így Püspökségökben 's Szerzeteségökben egygyek,

az-az: a' Római Catholica Anyaszentegyházzal egyesültek. — 2-or Eggyetlen-egy Taraszovits Püspökről vagyon tudva; hogy ő Schismaticus lett, ez épen semmi benyomást nem okozhatta, ha az előtte való Püspökök-is azok lettek volna; már pedig ez -is csak Rákóczy Fejedelem' unszolására lett azzá; de képtelenség lett volna őt Schismatismusra kényszeríteni, ha már csak-ugyan Schismaticus volt akkor-is, és nem Catholicus. — 3-or Az Egri Káptalan a' maga 1641-kén Sz. Háromság' Vasárnapján Jászón költ Káptalanbéli kinyilatkoztatásában így fejezi-ki magát: „Reverendissimo Domino „Basilio Taraszovits, Episcopo Ecclesiae Graeco - Catholicae Munkácsiensis” az-az: a' Munkátsi Görög - Szerzetesü Anyaszentegyházat (mellynek Taraszovits-is Püspöke volt,) Catholicának vallja; már pedig ha ezen Római Catholica Káptalan akkor-is, mikor tudván-tudta, hogy Taraszovits Püspök a' maga Catholica Hitében megbukott, az Ecclesiát még-is Görög-Catholica Ecclesiának vallja; csalhatatlan jele, hogy a' Munkácsi Püspöki Ecclesia, melly akkor nem más, hanem a' Csernek-hegyi Klastrombeli vala, világ-szerte Catholica Ecclesiának esmertetett; de képzelhetetlen, hogy annak esmertetett; — ha valósággal, 's minden időben a' nem lett volna. — 4-er Ha a' koronás Fejedelmeknek pártfogása caracteristica jele a' Catholicismusnak; úgy B. Úrnak ön meggyőződéséből következik állításomnak valósága: hogy a' Csernek-hegyi Klastrom mindenkor Catholicus volt, és a' Püspökök, kik ezen Klastrom' Szerzeteseiből választattanak, Catholicus Püspökök voltak valamint Successorai, úgy Antecessorai-is Partheniusnak; mert maga

bizonyítja: hogy „Felséges Koronás Királyaink mindenkor kész segedelmet nyújtottak a' „Klastrom' Szerzeteseinek, 's kegyesen oltalmazták azokat jussaiknak minden megháborítói ellen,” 's maga előhozza I-ső Mátyás, Izabella, II-ik Maximilián, Ferdinánd, Magyar Ország Királyait, hogy „pártfogások szárnyai val fedezgetik vala jussok', és szabadságok' háborgatói ellen a' Munkátsi Klastrom' Szerzeteseit.” — Már pedig ezen pártfogások a' Klastrom kezdetétől fogva, és utánna szakadatlanúl történnek. Tehát a' Munkátsi Klastrom, mint Ecclesia, mindenkor Catholica egyesült hitű volt.

Tizeneggyedik Munkátsi Püspök volt *Zéján Joannicius*, kit Báthory 'Sophia, Rákóczy Erdélyi Fejedelem' özvegye neveze-ki 1660-ik eszt. Ez, a' Klastrom' régi templomát, Multyánszky Moldvai Fejedelem' költségével, a' hová felszenteltetése végett járt, 1661 felépítette, melly templomnak 1823-ban a' felhozott okokra nézve széjjel bontatnia kellett. Miszticzén, a' hol Jósága volt és mint Püspök lakott többnyire, Residentziáját, 's Jóságát Sz. Basilius Rendnek eltestálván, a' Miszticzei Klastromnak eredetet adott. — *Tizenkettődik* Munkátsi Püspök volt *Ardán Porphyrius*. — *Tizenharmadik* Püspök volt *Rákoveczky Methodius*. — *Tizennegyedik*, *Jó'sef*; I-ső Leopold Császártól neveztetett-ki 1689-ben, és VIII. Sándor Pápától megerősítettett. Ezen nagy emlékezetű *de Camellis* János Jó'sef Püspököt, és *de Camellis* Isaiás Abbást, Szent Basilius Rend' Szerzeteseit, Gróf Kolonits Leopold Cardinális és Ország-Primása Rómából kerítette ide. A' Püspöknek nagy érdemei egyebeken kívül ezek: A' Csernek-hegyi Klastrommal Rá-

kóczy Fejedelmek által elidegenítettett fundationalis jószágát vissza-nyerte. A' Clerus' Egyházi szabadságát kieszközlötte, és salva Gvardiát nyert a' Munkátsi Klastromnak. — Ezen fáradhatatlan életű embernek teste Eperjesen nyugszik akkori Minoríták', most pedig Püspöki templom' kriptájában. Isaiás Apát pedig 1700-ban Szatthmár Vármegyében lévő Bikszádi Klastromnak vala Szerzője és Apátja. Szabolch, és Szatthmár Vármegyében a' Catholica Hitnek hirdetésében sok ideig tett buzgó fáradsági után a' Klastromba éjszakának idején gyilkosoktól megtámadtatván, dirib-darabra apríttatott - fel. — Mátyromságát sírja felett növvő veres fű bizonyítja máig-is.

Tizenötödik Munkátsi Püspök volt *Hodermárszky Jó'sef*. 1707-ben I-ső Jó'sef Császártól kineveztetve lévén, de a' Püspökségre szükséges megerősíttetését a' Római Pápától azon okból, hogy ő a' pártoskodó szövetség ellen a' Császár' részéről kiküldött seregnek vezére lévén, és azért irregularisnak ítéltetvén, a' Felséges Királyoknak több rendbeli közbenjárások mellett - is nem nyerhetvén meg; nyolcz esztendő elfolyta után, mint nevezett és fel-nem szentelt Püspök utóljára kéntelenített Püspöki hivataljáról lemondani, 's úgy osztán mint Infulatus Csernek-hegyi Apátúr, és Sz. Basilus Rend' Praelatusa, e' mellett Munkátsi következő Püspöknek Generalis Vicarius adott alkalmatosságot; hogy a' Csernek-hegyi Klastrom Abbatia nevezetet kapott. — *Tizenhatodik* Püspök volt, a' III-dik Károly Királytól kineveztetett, és XI-ik Clemens Pápától helybe-hagyatott *Bizántzi György Genadius* 1716-ban. Ezen Püspök, egyébb érdemein kívül a' *Krasznobrodi Klastromot*,

(Zemplén Vármegyében hol a' Bóldogságos Szűz csudálatos képe tiszteltetik) 1612-iki zürzavaros időben lett elpusztulása után 1729-ben megújítá, és keríté vissza a' Szent Basilius Rend Szerzeteseinek. Úgy nemkülömben Mária-Pótszon Szabolch Vármegyében, azon nagy Templomnak, mellyben csak-ugyan a' Bóldogságos Szűz' tsudálatos képe tiszteltetik, fundamentát veté, és maga költségével jó magosra fel-emelvén magát örök emlékezetre méltóvá tévé.

— Tizenhetedik Püspök volt *Olsávszky István Simeon* 1733-ban VI-dik Károly Császártól neveztetett-ki, és XI-dik Clemens Római Pápától confirmáltatott. — Tizennyólczadik Püspök volt: *Blazsowszky György, Gábor* 1738-ban még Antecessora' idejében Segéd-Püspöknek szenteltetett-fel. — Dioecesis dolgaiban feljárt akkoron tartott Ország-Gyűlésére, de vissza-jövet az úton megbetegedvén nem sok idő múlva el-is végezte rövid de szorgalmatos élte' pályáját. Teste Ungh Vármegyében a' Kis-Bereznai Klastrom' Templomában, hová betegen vitette magát, temettetett-el.

Tizenkilenczedik Munkátsi Püspök volt *Olsávszky Mihály, Manuel*. 1743-ban Mária Theresia Királynétól neveztetett-ki, és XIV-ik Benedek Pápától confirmáltatott. Ezen nagy Apostolnak minden tetteit, mellyek ívekre terjednének, sok lenne itt elő-számlálni, nagyjából csak némellyeket hozok-fel: — Ő a' Genadius Püspöktől elkezdett Pócsi roppant Templomot külső 's belső ékességeivel tökéletességre vitte. Az ő eszközlésénél fogva Gróf Károlyi Ferencz a' Pótsi Klastromra fundatziót tett. Ő a' Pótsi Klastromnak felét felépítette. Ő a' Munkácsi Püspöki Residentziát, Oskolát, Parochialis

Házat alkotá, 'sa't. De ezek mind kicsinyek az ő Apostoli cselekedeteihez képest, mellyek őt a' Megyére nézve halhatatlanná, a' Haza', és Fejedelme' kedvelttjévé, Pap-társai' Példájokká, a' szükülttek', árvák' és özvegyek' gyámjokká tették. — Tetemei nyugosznak a' Pótsi Templom' kriptájában. — Ezen Püspöknek arany idejében Koriathovics Herczegnek bőkezűségivel vetekedő Rácz Demeter, Gróf Károlyi Háznak Plenipotentziariususa, az előbbi szük 's már megavúlt Klastrom helyett, a' mostani Munkátsi Klastromot két emeletre csinos munkával építtetni kezdé, mellyet 1772-ik eszt. el-is végezett; hozzá-adván a' Csúrt, borházat, és kert' kőfal-kerítését. Ennek továbbá köszöni alkottatását a' Pótsi Klastromnak-is fele, és a' Nagy- Károlyi Oroszok' Parochialis szép temploma. — Élt ezen Ns férfi az Ország-nak mint katona, Polgári-státusnak mint Gróf Károlyi Ház inkább Atyja mint Plenipotentziariususa, az Egyházi-státusnak mint Jótévője és mindenkor dísze Munkátson, a' hol született. — Nyugszik holt teste ezen Klastrom' templomának magányos kriptájában, felette van márvány táblán a' felül-írás. *Husadik* Püspök volt *Bradács János*, 1767-ben Mária Theresia Királynétől kineveztetett, és XIV-ik Clémens Római Pápától megerősítettett. Ő idejében rendeltetett a' Munkátsi Dioecesis' hét Kanonokból álló Káptalanja. Munkátsi nem rég épült Residenztiájában meghalálozván 1772-ben által hozatott a' Klastromba, hol-is a' kriptába temettetett el. —

Ezen eddig elő-számlált Munkátsi Püspökök mind Szent Basilius Rend' szerzetéből választottak, és pedig többnyire ifjuságoktól fog-

va a' Szerzetben neveltettek, némellyek pedig világi Papokból Szerzetesekké lévén, emeltettek Püspöki érdemre. Az utólsón kívül mind Csernek-hegyi Klastromban laktanak. —

Huszonegyedik Munkátsi Püspök volt *Bacsinszky András*, 1772-ben. Erről tudva van, ki által neveztetett legyen Püspöknek, és mellyik Pápa által erősített-is meg; valamint az-is, hogy mit nyért-ki maga számára Unghváron, mit a' Nevendék Pápság', mit a' Curatusok' javára. Lásd erről F. M. O. Minerva 1148 — 1150 lapjain. Ezen Excellentziás Püspök 1798-dik eszt. a' Munkátsi Klastrom' új templomának maga tette-le fundamentoma' kövét; B. Úr pedig a' többit-is hozzá adja, hogy maga költségével fel-is építtette azt. Szörnyű sokat mond! E' kicsinybe-is megtetszik, melly nagyot hibázik az Író Úr; mert e' Templom' felépítése mindenestül a' Szerzet' ön költségével 's igyekezetével esett-meg. — A' tisztelt Író továbbá azt kárhoztatja, hogy a' Templom mennyezetén ördögök vannak festve t. i. az utolsó Itélet' leábrázolásában. Minthogy a' Napkeleti Anyaszentegyháznak szokása szerint majd minden Templomban megyan az ilyen ábrázolás; nagyba vág bele B. Úr, mikor ezt bírálja, vagy ismeretlenségét árúlja-el ez által. Mi pedig a' szemérmes szemeket sértő testállásokat illeti; az egy tátott szájon kívül, melly a' kárhozat' torkolatját tünteti, 's egy kis borzadással tölti-el a' nézőt; semmi más testállás, melly vagy a' szemet sértené, vagy a' képzelődésbe behatna (ha csak az magának sérthető situatiókat nem terem) telyeséggel nints. Hasonlóúl a' tárgy' ismeretlenségét tudatja a' Közönséggel B. Úr, midőn a' Klastrom' könyv-tárát gyalázzván pókháló leptének

írja, bár értse ezen gúnyolását physical, akár pedig morális értelemben. Hogy ezen Klastromnak esmeréséhez elegendő physical tapasztalás híjjával vagyon B. Úr; már az előadattakból eléggé megtetszett; hogyan tudhatja tehát belső elrendeltetését a' Klastromnak? következésképen a' könyv-tárt, könyvek számát és minéműségét-is, holott a' külső falait se esmérte jól? Ha pedig a' második értelemben érti azon gúnyolását, annyit mond, a' mennyit nem-is gondolt: hogy t. i. ő minden Szerzetest esmér, 's tudja, ki, mikor, mit csinál, olvas-e könyvet, és millyent? mert ez szükséges arra, hogy — pókháló ne lépje a' könyveket. Minthogy tehát minden okfő nélkül egy egész Szerzetről illy mérészen ír; bizonyítja, hogy még az-is, mi légyen a' Szerzetesek' kötelessége 's foglalatossága, eddig esméretlen dolog előtte.

Végezetre B. Úr azt-is veszi észre, hogy a' Szerzetesek hússal élnek a' Klastromban. Azt mondja, hogy a' Klastrom' fundatiójától fogva egész 1825-ik esztendeig a' Klastrom falai közt semmiféle négy lábú, és szárnyas-állatnak húsát meg-nem ették az itt lakó Szerzetesek; holott azt csak Bazilovits notitiájából-is, honnan ezen statistikai tudományát többnyire merítette könnyen kitudhatta volna B. Úr, hogy nem több 70 esztendőnél, a' mint a' hús ételektől megszűntek légyen; Koriathovits fundatiójának pedig több négy száz esztendejénél-is. 2-or Nem-is a' Klastrom' falai közt; mert úgy magából következne, hogy túl a' falon szabad lett volna a' hús-étel, de az se való, hogy a' négy lábú, és szárnyas-állatnak húsát meg-nem ették; mert vannak lábas és szárnyas állatok elegen, mellyek akkor-is étkül szolgáltak. 3-or A' köz megegy-

gyezéshez, melyet okának mond B. Úr a' bevett hús' evésnek, még egyébnek-is kellett hozzá járulni; és nem hogy bővebben tálalhasanak, hanem e' szerént még kevesebbel érhesék-be.

Ezek az én, Munkátsi vagy -is Csernek-hegyi Klastromot tárgyazó rövid foglalatba egybe-szedett statistikai észrevételeim, mellyeket híven oklevelekből, 's más hiteles kútfőből merítvén, kívántam e' Klastromot érdemoldalról is a' Publicummal megismertetni. Erre, hogy egyenesen megvalljam, alkalmat adott egyedül Balajthy Úrnak F. M. O. Minervája múlt 1828 esztendei 2-dik Negyedjében ezen Klastromról közönségessé tett statistikai leírása; mellyben jóllehet Munkáts' nevezetességei közt második helyt ad annak, mégis ezen himes czím alatt jobbára csak őt szenvedőleg illető, vagy baloldalról esmertető tárgyakat hord-elő; érdemeit azonban, mellyek által nevezetessé lett, kénje szerént elhalgatván, Statistikájának velősebb részét oda-hagyta. — Egy részről szinte sajnoson esett, hogy ezen hecses Szerzet-házról, mellyből a' közjóra nem kevés, de tetemes javak háromlottanak, csak illy alacsony, 's megvetőleg ír B. Úr, — más részről mintegy kötelességemnek-is véltem azt a' reá méltatlanúl kent szennytól megtisztítani. — Mert egyéberánt, a'mi ezen Klastromnak valódi Statisticáját illeti, azt B. Úr előtt jó előre kiadta Bazilovits Joannicius ezen Szerzetnek volt Provincialissa, vagy Protohegumenje, ki political 's egyszerűsmind egyházi tekintetekre kiterjeszkedvén, két rendbeli könyveiben: „*Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits*” czím alatt, Diplomatie előadja ezen Klastromnak kezdetét, viszontagsá-

git, érdemeit. De minthogy ezen munka deáknyelven íráttatott, és azonkívül maga útján kisésem hirdettetett, kevés kézhez kerülhetett eddig. Ezen alkalmatossággal tehát azokat közönségessé tenni elnem mulatom. Foglalatjok alább csillag *) jegyzék alatt következik. Ezen Diplomaticai munkából e' rövid rajzolatomat merítettem többnyire, B. Úrnak ellenvetéseire védlőképen alkalmaztatva, a' Munkátsi Klastromot közelebbről esmertetni ohajtván, hazai nyelven közlöm Hazámfiaival.

SZTROMECSKY.

*) Múltó ezen munkáról bővebben értekezni. Több éveket tölté a' szorgalmas Író mind a' régiség' homályával elfedett történeteknek nyomozásában; mind a' hiteles kútfőknek, mellyek Koriathovits történeteit érdekelvén külföldiek, és többnyire régi Orosz és Lengyel eredetűek, megszerzésébe; mind pedig az Okleveleknek gyűjtésében, mellyek vagy a' Klastromot, vagy az abból vált Püspököket, Megyét, környéket illeti. Kijött végre Kassán Ellinger Typographiájából az egész munka két jó nagy Negyedrétt kötetben, a' Csernek-hegyi Klastrom költségén, ezen cím alatt: „Brevis notitia Foundationis Theodori Koriathovits „olim Ducis de Munkáts, pro Religiosis Ruthenis Ordinis „S. Basilii M. in monte Csernek ad Munkáts, Anno 1360 „factae, exhibens Seriem Episcoporum Graeco-Catholicorum Munkátsinensium, cum praecipuis eorumdem, aliorumque Illustrium Virorum gestis, e variis Diplomaticis, Decretisque Regiis, ac aliis Documentis autenticis „potissimum concinnatam; Authore R. P. Joannicio Bazilovits, Ordinis S. Basilii M. in Ven. Monasterio de monte Csernek Protohegumeno.”

I-ső Kötetje kijött 1799. észkendőben: mellynek három része magában foglalja: 1-ször Koriathovics eredetét, genealogiáját, tetteit, bejöttét Podoliából. 2-szor a' Munkátsi Püspökök' számát rendszerént, tetteiket elég hosszú nyomozással. 3-szor külömbféle ok-adomány Leveleket. 4-szer több nevezetes Férfiaknak visait tetteit. 5-ször

11.

Többféle tárgyú Levelek.

I.

Gyakran lehete tölem hallanod, édes Barátom, hogy Bécsben töltött időm ifjukorom' legszebb szakaszát tevő. Ha e' mellett szabad még egyszer a' *legszebb* kifejezéssel élnem, tehát elmondom, hogy ilyen időszakasz volt 1825-dik év' négy utolsó és az 1826-dik' három első hava is. Pozsonyban töltém ezt az időt; ott látám Felséges Asszonyunk' *Augusta Carolina'*

Krasznobródi, Pótsi, Miszticzei, és más Monostorok' eredetét, nevedekését. 6-szor a' Munkácsi Püspökségnek, Káptalannak, Nevendéknek alkottatását, canonisatióját, és által-vitelét Unghvárra. — 60 évre terjed.

II-dik Kötetje, mely 1804/5-bejött-ki sajtó alól, foglalja: 1-ször a' Munkácsi Megye' Hierarchicus-statusa' esmértetését. 2-szor a' Dioecesis', és Szerzet' jelenkori (1804) állapotját. Ez-is három részből álló, 55 évre tölt. — Észreveheti az Olvasó a' Szerzetnek mennyi pénze hever benne! — hever valóban; mert kevés példány kelvén-el, a' többi több száz példányok hevernek a' B. Úr szerint pókháló-leptte Tárban, és így szegény Bazilovitsnak (hogy elhunyt Beregszászinkkal mondjam) nem-csak oleum, et opera, de aránya-is nyugosznak munkájában. — Felszólítom itt mind a' két Haza tudós Olvasóit; hogy ezen munkának, (mellynek köttetve kemény táblába 5., papiros táblakba 4. Rfrt váltóba az ára) megszerzésével, mind Tárokat egy hasznos munkával bővítsék, mind az elhunyt Író fáradsága jutalmát legalább az utánnavalókkal éreztessék. — A' munkát megszerezni kívánók a' Szerzet - Elöljárójával értekezhetnek.

fején a' karmazsin bársony-koronát, a' gyémántokkal ragyogó arany gerezdekkel. A' koronázás' innepén, ha valaki távolról nézte Pozsonyt estve, azt gondolhatá, hogy a' földszínén is ragyogva lebegnek a' csillagok' myriádjai. A' tropéumokon állott felülírások közzül e' két Distichont tartám méltóbbnak a' megjegyzésre:

Tu das cor populo, Tibi nos, Carolina, Coronam;
Plus dare nec populus, nec Carolina potest.

Gloria magna quidem est sacra fulgere Corona;
Sed, Carolina, Tibi maxima — Gentis amor.

A' Cs. Kir. Familiát, úgy több ottani Mágnásokat öröömöm vala már Bécsben látni. Az említett Országgyűlés alatt jutta nekem is az a' szerencse sor-súl, hogy sok egyéb Nagyok közt ott látám először, 's ott ismerém-meg Gróf *Széchenyi Istvánt*, Gróf *Illésházyt*, *Vay* és *Szegedy* Aranykulcsosokat, Báró *Prényit*, *Bartalt*, *Rohonczyt*, *Somsichot*, kiknek ha nevöket érintem, már elég; a' többit elmondja neveik mellé az érdem maga. Ritkán voltam úgy az ülésekben, hogy *Athené* *Areopagusa*, *Róma* *Forum*, 's *London* *Westminstere* eszembe nem jutott volna. Ha voltak és vannak ott jeles hazafiak és szónokok — ezt mondám magamban — itt is vannak.

Bécs különösen két jeles hazafi' barátságával ajándékoza-meg 's teve boldoggá engem; *Nagy-Ajtai Cserey Farkas* Májor és Aranykulcsos, és az idvezült *Igaz Sámuel* Táblabíró Urakéval. De ezen utóbira nézve *Kind* után így kell sohajtanom:

Nur zu verlieren müssen wir erwerben;
Ach! Alles blüht zu welken und zu sterben!

Pozsony nekem barátot — de a' szó' legszorosabb értelmében barátot — csak egyyet ada, kinek ártat-

lan tiszta lelke kimondhataatlanúl vona magához engem. A' kit itt érdeklek, el fogja ő szivem' lobbanását érteni, midőn e' soraimat olvassa. — Azon idő alatt nézém-meg a' régi magyar Koronát is a' Palliummal együtt. — Gróf *Apponyi* akkor állítattott-fel Pozsonyban egy jeles épületet a' Vármegye-házhoz közel, hogy oda Könyvtárát tegye, 's közhaszonra czélzó nemes igyekezetből, szabadon és nyitva álljon az olvasni szeretők' számára. Az épület' csinos homlokfalán ez áll nagy betűkkel: LITERIS IN PATRIA AUGENDIS.

A' kedvező sors három ifju *Kazinczyt* is engede Pozsonyban ismernem, *Andrást*, *Józsefet* és *Victort*. Lavateri szemekkel kívántam vonásaikat kémlelgetni, 's bár a' mi közliszteleltű Széphalmi lelkes és most is tüzzel-teljes Veteránusunk' portraitját régolta nem láttam ('s fájdalom! nem is bírom azt,) ohajték arra visszaemlékezni, 's próbálgattam kitalálni, mellyik volna a' virágzó három ifju közzül ő hozzá hasonlóbb; mivel hiszem azt, hogy a' családi vonás ritkán téved-el valamelly rokonban egészen. A' mennyiben a' reminiscentia segédem lehet, *Victort* épen nem találám a' mi tisztelve-szeretett Öregünkhöz hasonlónak; *Józsefet*, kivéven nyúlánk természetét, talám leginkább; bizonyos vonás miatt valamennyire *Andrást* is, a' most Zemplény Vármegyei Al-Jegyzőt, kivel gyakran együtt valék. Nem írhatom-le, édes Barátom, millyen érzéssel néztem e' három derék ifjakat. Ha századok múlva is szent előttünk az a' hely is, hol valamelly nagy ember megfordult, nem lehet e, 's nem kell e a' Széphalmi Tudóst még rokonaiban és onokájiban is tisztelnünk? Vagy csak ezen okokból is nem tekinthetek e' gyönyörűséggel Pozsonyra vissza?

Tartózkodtak egy ideig az akkori Országgyűlés' kezdetén magyar Szinjátszók is Pozsonyban, 's dí-

cséretet arattak ugyan, de jutalmat keveset; pedig e' nélkül amabból elélni, magában dicső dolog ugyan, de a' becsültetés mellett sem szeret az ember éhezni; ugyanazért a' Társaság elbucsúzott és elment onnét. Az *Árva és a' Gyilkos*, a' *Kérők*, a' *Tudálékos*, és *Zrínyi* nevű darabokat jelesen adták, mint a' többit is. Zrínyiben a' *Szemere'* jambusai felségesen hangzottak *Czelesztin* Úr' ajkairól, kié *Jurancs'* rolléja volt. Az *Árva és a' Gyilkos* czimű darabban az árva, néma fiú' rolléját felül alig múlható ügyességgel játszotta *Vásárhelyi* Úr. *Komlóssy*, *Magyar* és *Megyeri* Urak, valamint *Kántorné*, *Újfalusi* né's *Komlóssyné* Asszonyok akármelly játékszinre felléphetnek. Kántornénak különösen mindenkor ezernyi taps jutott.

II.

Áldom a' természetet, édes Barátom, azért, hogy belém mind a' társas élethez mind a' csendes elvonuláshoz egyenlő hajlandóságot ada. Valamint gyönyörűséget nem tudnék lelni, ha szép körű társaságba nem mennék; úgy megelégedetlen lennék a' csendes magány' örömeit nem kóstolva, hol érkezésem senki nem vígad, 's távozatomon senki búsong magamon kívül. Még azt jegyzem-meg itt, hogy kevésből, de nyílt- és tisztaszívűekből, 's ne csupa férfiakból álljon az a' társaság, mellyben lenni szeretek; mivel sem a' feszes tónusú, sem az igen zajos kör nem kedvenczem. A' Múzá' száma elég egy falusi kellemes társasághoz. A' melly palotában gőg, bizodalmatlanság és feszesség uralkodik; ott reám nézve únalmasan mennek ónlábakon az órák; ilyenkor szeretném a' legpompásabb palotát

egyszerű vityillóvá tenni, hol fellegszárnyakon repülnek az édes órák, melyekhez a' pillanatokat is drágán megfizetnénk. Az én gondolatomat mondá-ki *Niemeyer*, Angliai útazásában, midőn azt jegyzi-meg, hogy a' melly nagy társaságban igen sok meghívottak együtt vannak, mint Londonban az úgy nevezett *Raut*-ban (*Rout*), unalom ott az egygyüttlét, hozzátévéen, hogy „*Jede extensive Erweiterung des geselligen Umgangs ist intensive Beschränkung.*“

Hát azért mit mondjak, édes Barátom, hogy a' természet nekem is szeretnitudó szívet adott? Köszönetet mondjak e neki, vagy átkozzam őt ezért? Vagy mindeniket tegyem? Azt mondom, ezerszer boldog a' ki szeret, hanem tízezerszer boldogtalan, a' ki igen szeret. Azonban mit tehetünk? Már *Plutarchus* azt mondá egy helyen az ő *Biographiájában*, ha jól emlékezem, *Szolon'* életírásában: *Az ember' lelkébe a' szerelem' indulatja már a' természettől beoltatott, és a' szerelem olly igen tulajdona, mint az érzés, gondolkozás és emlékezés.* A' tréfás *Bürger* is ezt zengi egy dalában:

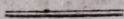
Morgen liebe, was bis heute
Nie der Liebe sich gefreut;
Was sich schon der Liebe freute,
Liebe morgen, wie bis heut.

De ki győzné mind azt előszámlálni, a' mit a' szerelem' magasztalásáról ifjabb éveimben csak én is olvasék? 'S ki tudná tagadni, hogy a' szerelem a' szalmatetős kunyhót is mennyország' pitvaraivá teheti? Valljuk-meg azonban e' mellett azt is, hogy a' milyen boldoggá, olly boldogtalanná is teheti a' szerelem az embert, kivált azt, a' ki igazán tud szeretni, az az, a' ki csak egyet de állhatatosan tud szeretni. Ugy, de a' ki mindég csak egyhez hajól, mint a' napraforgó a' naphoz, mint a' mágnes az északi sark-

hoz, 's csak abban az egy teremtésben találja minden boldogságát, mit érez, mit cselekszik akkor, midőn az eggyetlen imádott alakot tőle vagy hitszegés, vagy halál, vagy egyéb előfordúlható eset elszakasztja? Örökre elfelejtse odalett kedvesét? Ezt nem teheti. Másnak adja e szívét? Ezt annálkevésbbé tudná tenni. Még akkor is örökre hív maradjon e hozzá? Igen is, ezt teszi ő! 'S talál ebben boldogságot és gyönyörűséget? Talál olyant, minőt kivüle senki sem. Ez a' legnagyobb áldozat, mellyet az ember valakiért tehet. Olthatatlan hívsége az eltűnt boldoglét' álmoképeit mindég előtte lebegteti, 's ez viszont némelly gyönyörrel vegyült sorvasztó kint és fájdalmat nyögöz a' szívre; úgy, hogy a' ki híven szeret, élve hal, 's halva él. — Ha olly igen érzékenyek nem volnánk, mind máskép' lenne. De miért bír az ember olly gyenge érzéssel? 'S miért dobog mejjemben is olly érzékeny szív? Ah! ezt is a' természet adja belénk, 's a' nevelés azt még érezni tudóbbá képezi; különben, ha lehetne, néha örömet nem akarnék olly érzékeny lenni. Ha érző szívvel bírunk, a' boldogságot is nagyobb mértékben tudjuk érezni, az igaz! de nagyobb mértékben a' keservet és bánatot is. Ez okozza, hogy én mindég az élet' boldog álmait szeretném emlegetni, 's mindég azoknak álomi múlandóságát keseregni! — De miért szaggatom-fel szívem' orvoslatlan sebeit? Oh, miként van az, hogy eltűnt gyönyörűségeiről is olly örömet emlekezik az ember? — Itt van *Schiller*' válasza:

In Worten

Erleichtert sich der schwer belad'ne Busen!

III.

A' magyar Olvasó-közönség megúnta már a' tolcsaták' seregét. Ezt csak azért nem csudálom, mivel a' nagyobb rész úgy szeret olvasni, hogy írá-sinkban időlopó mulatságot leljen; ide tartozik a' di-lettant olvasó-felekezet. — Azonkívül a' nyelvcsíno-sítást emelő theoriák mellett való viadalt sokan leve-gőbe vagdalkozásnak, szükségtelen betűkoptatásnak, papiros-vesztegetésnek és haszontalan időtöltésnek mondogatják. Ehez járul az, hogy az ezelőtt írás-ban és köz-szájban használt magyarságunkat úgy is tökéletesnek tartják, 's így nem látják szükségesnek a' jobbítást. Illy fonák princípiumok teszik az Ol-vasót makacsá, hogy jobb-ízlésű nyelvet nem csak nem akar tanulni, hanem arról még hallani sem sze-ret. Ne csudáld tehát, édes Barátom, ha neked ö-szintén megvallom, hogy én a' czélerányos tollviada-lok' (akár grammaticaiak, akár aestheticaik legyenek azok) olvasásától még most sem vagyok idegen. Ta-lám az volnék, ha nyelvünket úgy nem szeretném, a' miként szeretem. De bosszszankodom ama' képte-lenségen, midőn elgondolom, hogy Iskoláinkon a' gyenge Grammatistát megbüntetni jónak tartják, ha az, a' latin Grammatica ellen legkissebb hibát ejt is; és nagy szégyen a' humaniorákon pályázó ifjunak, a' latin nyelvben syntactice vagy grammaticice botlani; — 's e' mellett Íróinknak ősi szép anyanyelvünkön ejtett hibáikat csekélységnek, sokan éppen semmi-nek nézik! Hogyan eggyez-meg ez a' józan-okosság-gal? hogyan a' nyelv- és hazaszeretettel? hogyan le-hetne ezt az inconsequens tapasztalást elhallgatni 's nyúgodtan eltűrni? Csak a' mi szeretetre- 's szána-kozásra méltó magyar nyelvünk legyen e parlag mí-veletlenségre; 's örök durva egyformaságra kárhoz-

tatva? Csak Nemzetünk' sorsán uralkodik e olly kíméletlen Geniusz, hogy nyelvünk minden cultura nélkül, örök átok alatt maradjon? — Kelj-ki, magyar-szellemű Barátom, te is azok ellen, kik a' nyelvcsinosításért kárhoztatnak bennünket! Czáfold-meg az igazságtalan 's értetlen vádolókat szent ügyünk mellett! Utasítsuk őket e' nem rég kijött német munkára: *Handwörterbuch der deutschen Sprache, ganz neu bearbeitet, mit vielen auch fremden, in der deutschen Sprache aufgenommenen neuen Wörtern sehr bereicherte Ausgabe. 2 Theile. Leipzig, bei Fr. Aug. Leo.* Utasítsuk őket továbbá ezen munkára: *Über den Unsinn und Barbarei in der heutigen deutschen Literatur. Herausgegeben von Dr. Th. Schacht. Mainz, bei Florian Kupferberg.* — Illyen munkákat kell azon Pseudo-Magyarokkal megismertetni, kik csak a' Magyar nyelv' ügyében fáradozókat tudják az újítás' és csinosítás' (az ő fejek szerént, *rontás*) bűnével vádolni. Nézzék-meg az illyenek, hová vitte a' német nyelvet *Schiller* és *Göthe* már jóval ezelőtt? 's hova emelkedik az még most is, szembetűnő culturával, ugyan *Göthe*' korában? Ha tehát — minekutánna illy remekírók vívtak-meg a' német nyelv geniuszával — még is találni nyelvökön símitani valót; mikor érte-el a' mi nyelvünk azt a' culminatiót, mellynél tovább haladnia nem lehetne 's nem kellene? De illyen volt a' közgondolkozás, édes Barátom, ama reánk nézve boldog időszakban is, mellyben a' Széphalmi Nyelviskola' halhatatlan Mestere látván, melly igen hátra van a' hazai nyelv, *Klopstock*' szavai szerént így sóhajta-fel:

Altes Jahrhundert! hebe das niedergesunkene Haupt
Noch einmal empor, und gib uns den Segen, den du hattest;

's mivel a' Nyelvművészek csak eszközök a' boldog időkor' és szerencsés század' jótévő kezeiben, — ő

maga lett az a' geniusz, a' ki által vettük az áldást, és hálaadó örömjazzal mondhatjuk-el már most utánna a' következő sort:

Und es hebt aus seinem Grabe sich auf, und segnet!

Tudod, mennyit kelle *Kazinczynak* eltűrnie, mennyit kiállania, mennyit hallania, midőn Szép Literatúrájának kilencz kötetei a' világ előtt megjelentek! Mennyi kárhoztatóji lettek 's vannak még ma is — a' *minorum gentium* olvasók közt — az ő Neo- és Xenologismusának! Mint győzödelem után szomjúzó 's rendülni nem tudó Plänkler (tirailleur), bátran szembeszállott az ellencsata' tüzével, 's ő rajta esett legtöbb karczolás. Mivel azonban neki is engedtek, utóbb ő is engede másoknak; azt mondván, az egykor igen is dagályos és czikornyás-tollú kezdők felől: — — — — — „ezen versezeteik mellett, arra az ő oláh-czifrájokra, a' halmozottra, mellynek az üveg-klárisz is gyémánt — behúnyom szemeimet; idővel elhagyják azt.“ — Már most Literatúránk' jelen álláspontja méltán úgy tekintethetik, mint az ő nemes küszdésének diadalmi jele. Már kezd az előbbi vádolók' száma kevesedni, kezdi a' csínosabb nyelvet megszeretni, 's kezd elnémúlni. De így kelle ennek a' természet' útján is következni; mert a' homály el szokott a' világosság elől tűnni. A' Széphalmi tűz pedig nem lelete nemjótévő, nem lelete nemáldott termékenységű; mert világíta is, melegíte is.

IV.

Minap egy valakitől azt hallám, hogy André's Jurende' német Kalendáriumokban több az érte-
resszés tudományos cikkely, mint minden Folyó-

írásinkban. Én tudakozám tőle, minő forrásból ered ez az ő zavaros véleménye? — „Tapasztalásimból — felele ő; — mert azok a' tudományos kultúrát előbbre viszik. Volna kedvem azon úgy is kevés hazai Folyóírásinkat járatni, de resteltem és únom már azt az örök békaegérharczot olvasni, mellyel minden magyar Folyóírás tömve van a' csömörletig.“ — Elmondám neki erre mind azt, a' mit előbbi levelemben hozzád a' Kritika' megesküdt elleneiről írtam. E' mellé még azt vetém, hogy olvasó-közönségünknek koránt sincs olly helyes oka panaszolkodni, mint van az Íróknak, a' Könyváros- és Nyomtatóknak. Íróink teljesítik azt, a' mi kötelességök; Könyvnyomtató- 's Árosaink is elég áldozatokat tesznek; de a' Publikum' nagyobb része megéri azzal, ha valamellyik hazai Folyóírást vagy Szerzőt — félig ismerve is — gúnyolhatja. Illy hibás vélekedés és gondolkozás mellett valóban lehet csudálni, hogy Literatúránk odajutott, a' hol áll, 's hova ezt leginkább magok az Írók vitték. Hát ha még az Olvasók' hamvadó tüze a' szent ügy' előmozdításában eléggé fellobbant volna! Tekintsünk Angliára! Nem egyszer történt Londonban az, hogy egy nyomtatott Színjátékból, egy Románból, egy Pamphletből, még a' melly napon reggel 3—4000 példányok valának a' könyváros-boltban, ugyan azonnapi estvére egyetlenegy példányt két árán is örömetst megfizettek volna. — Az *Evangelical Magazin* nevű ekkleziái Journálnak 22000 Abonnense van. — *Hume*-nak e' munkája: *Anglia' története*, *Bowyer* által új kiadást nyervén, 800 tallér az ára. — *Don-Quixote*-nak egy új kiadása, melly négy kötetből áll, 700 talléron adatik. — *Scott Walter*, az ő húsz évi literáriai fáradozásai által 350000 tallért vett-be. — *Moornak Lalla Rookh* című versezete, egy évben nyolcz kiadást ért; 's a' kiadás' jussának áltengedé-

séért a' Költő 18000 tallért, *Lord Byron* pedig *Murray*-tól 84000 talléron felül kapott. — *Ackermann* ezen című munkájának: „*Microcosm of London*,“ melly három kötetből áll, 108 tallér az ára.

Mindezekre azt felelé beszélgető-társam, a' mit tőle bizonyosan vártam: — „*Anglia*’ gazdagságához — úgymond — mi nem tehetjük magunkat.“ — Igen is, — mondám; — de nálunk erejéhez mérve sem szerez magának könyveket a' Publikum. Nem nagy fejtörésbe kerülne kiszámlálni Folyóírásaink' Előfizetőjének summájából; hányadik ember szerzi meg Hazánkban azokat. Sőt láthatni azt-is, hogy vannak egész Vármegyék, mellyekből vagy csak három négy, vagy éppen egy előfizető sincs Folyóírásunkra; 's ha vannak, azok is többnyire magok az Írók. Mit lehet még erre mentségül mondani? — Midőn egy Németországi utazó azt mondá Londonban egy Könyvárosnak, hogy igen sok olvasni-szerető lehet ott, mivel annyi könyv elkél, a' mellett is, hogy a' könyvek olly drágák; ezt a' választ vevé a' Könyvárostól: Igen rosszúl menne a' mi kereskedésünk, ha csak annyi könyvet vennének Londonban, a' mennyit olvasnak. — Íme, Angliában tehát a' szobabeli pompás bútorok között elmúlhatatlannak tartják minden jobb házaknál a' könyvtárt is! Ezzel már eleget tesz hazafiúi kötelességének az Anglus. Így már előmozdítatik az ügy; boldogúlnak az Írók, úgy a' Könyvnyomtató- 's Árosok is. Ez az oka, hogy Angliában a' legkisebb tekintetű munka is velinen, pompás kiadásban jelen-meg. Ez az oka, hogy ott gőz-présre van szükség, melly egy nap 7000 ívet is benyomtat. Ez az oka, hogy amá híres *Lackington* nevű Könyváros Londonban, kinek könyvboltja legszébbnek tartatik az egész világon, — egy guineével kezde kereskedni, 's rövid idő múlva egygy évi jövedelme reáment 6000 font sterlingre. — Nálunk

is, a' kitől könnyen kikerül, csak szerezné-meg magyar könyveinket és Folyóírásinkat, már ezzel leróvná hazafiúi adóját; ha ezek szinte haszontalanul hevernének is nála.

A' mi illeti a' Recensiókat, Kritikákat és Antikritikákat, igaz, hogy ezekben talám némelly Írók kedvetlenséget is okoztak, és el kell mondanunk, a' mit *Kazinczynk* egy hozzám küldött levelében írá; hogy t. i. „a' sok Grammatikázás úgy ront, mint a' sok Aesthetikázás. Kell Grammatika, kell Aesthetika; de a' nyelv és mesterség körül inkább kell ízlés, mint tudomány.“ — Igen kegyetlenek némelly Íróink az afféle munkákban, úgy, hogy tökéletes igaza volt Gróf *Dessewffy* Urnak e' tárgyban azt valani, a' mit egy levelében így nyilatkoztatott-ki előttem: „*Fonákul kezd indulni Literatúránk egy időtől fogva; — elő akarjuk azt mozditani, hozzáédesíteni a' sokféle nyelvűeket az Országban, kiváltképpen a' külföldiesedett Nagyjuinkat. És íme, ha azt mondja valaki: a' kímélés' lelkével kell eltelnünk, és nagyobb szükségünk van sarkantyúra, mint ostorra, kikelnek a' - - - - - , 's azt kiáltják: sújtsd-le a' kontárt! Ettől a' tónustól el kellene szokni, különben igen sokan még jobban fognak a' magyar Literatúrától idegenkedni. Vagy legyünk elmések, mikor csipkedünk, vagy kegyesek, mikor pirongatunk.*“ — Illyen lélekkel, illyen gondolkozással kellene minden Recensióknak készülni; de hol és hányat lelünk ezzel a' tónussal írottat? — Én magam is több értekezésimben javallám a' Recensiók' és Kritikák' helyesebb módját követni; javallák ezt más egyebek is; azonban még is sok literátori perek jutának kezembe, 's ezek közt olyanok is, melyeket csak félig olvastam el, és akkor azt kelle mondanom, a' mit *Pope* az Angliában igen divatba jött hosszú Epitaphiumokra írt, ezen Epigrammában;

In your epitaphs, J am griev'd
 So very much is said;
 One half will never be believ'd,
 The other never read.

Magyarúl ezt teszi: „*A' ti Epitáphiumaitok felet-
 te hosszú; 's ezt sajnálom, mert felét senki sem hi-
 szí, felét pedig senki sem olvassa-el.*“

(Ezen levelek' folytatása következik.)

N. APÁTHI KISS SÁMUEL.

12.

Napoleonnak a' háborút illető Alaprendszabásai.

(Folytatás.)

12.

A' hadiseregnek *csupán-csak egy* operatzio-lineá-
 jának kell lenni, de ezt szorgalmasan igyekezzünk
 megörzeni, és csak akkor hagyhatjuk-el, ha igen ve-
 szedelmes környülállások arra kényszerítenének.

* A' hadisereg' közlőlineája azt mondja Montecuculi
 bátorságos és jól elrendelt légyen, mivel azon Ármáda,
 melly az operátziólineájától eltávozik, és azzal összekap-
 csolódásáról nem-gondoskodik, a' veszély' szélén botorkáz,
 és abban, mint több példák bizonyítják, be-is bukik.

Valóban az olly hadisereg nem álhat fentt sokáig; és a' legnagyobb veszedelmeknek kivagyon téve, ha azon út, mellyen élelmét, segedelmét, hadi-szereit kapni szokta, elegendő bátorságban nincsen, ha tár- és kórházai, tápláló helyei rosszul vagynak elrendelve.

**** Tápláló-helynek** (*Etappen-Station*) nevezzük az olly helységeket, mellyekben az operátzio talpától annak lineáján a' hadimunkásságban foglalatoskodó sereg után jövő segítségek, tartalékok, vagy más sereg-csapatok a' nélkül, hogy a' szükségnek, vagy késedelemnek kilegyenek téve, minden idővesztés nélkül élelmet találnak. Az illyen táplálóhelyben bő tárháznak, elegendő őrizetnek, ügyes kormányozónak, és hadibízatosnak kell lenni, kívált ha az, az ellenség földén vagyon. A' tápláló-helyek nagy segítségére vagynak a' munkálkodó seregeknek, ezeknek hűjjánosságával több veszélynek kivagyon téve.

13. A' külömbféle seregtestek közt a' marsban tartandó távokat, a' vidék', környűllálás', és az intézet' tárgyától függ.

***** Ha az ellenségtől távol marsolunk, akkor a' seregoszlopokat több útra eloszthatjuk, így ágyúink, társzekereink megkémélve maradnak. De ha az ütközetre indulunk, ekkor a' külömbbféle haditesteknek összszezárt oszlopot, és csatarendet kell képezniük; a' Hadi-vezérek arra figyelmezzenek, hogy azon seregoszlopok elei, mellyeknek egyszerre kelletik az ellenséget megtámadni, egymást megne előzzék, és mihelyt a' csataszínre érnek, egész erejüknek kifejtődésére elegendő tért igyekezzenek nyerni. Az ütközetre vezető marsnak legnagyobb vigyázattal, előrelátással kell megészni, azt tanácsolá Fridrik Király, és ajánlá vezéreinek, hogy ők gondos vigyázók legyenek, a' vidéket jól megvi'sgáltassák, a' megtámadó - alkalmat elne múlasszák, és mind

olyan mód' birtokában lépjenek, mellyek az ütközet' szerencsáját elősegítik.

* A' vissza-húzódásnál, azt tanítják több hadítudósok, hogy az erő együtt maradjon; a' mars összezárkozva történjék-meg, kivált ha magunkat az első alkalmmal a' megtámadó munkásságra elég erősnek érezzük; mivel így; mihelyt alkalmas helyet találunk az ellenséggel való megmérkőzésre, vagy ha segedelmet nyertünk tartalékunktól, könnyen felállíthatjuk magunkat az ütközetre. Moreaunak visszahúzódása ilyen volt, midőn az egyesült Ausztriai és Orosz Ármáda az Ada folyón általmentt. A' Franczia-hadivezér legelöszször-is azon igyekezett, hogy ő a' Milánóból kijött Franczia-sereget a' veszélytől megoltalmazhassa, azután magát a' Pó, és Tenár folyók közt felállíthassa. Táborát két igen alkalmas oltalomhoz, u. m. Alexandriához, és Valencziához támasztotta, ilyenkép a' Turini, és Savonai útat-is, mellyeken hátra-húzódását könnyen végbenvihetné, ha seregét a' Neápoly-országból Toskanában sietőséggel igyekező *Magdonald'* seregével egybekapcsolhatja. Moreau kéntelen volt Piemontban és Toskánába történt néplázadás végett az említett helyheztetését elhagyni, Asztiha vissza-mentt, itt hallotta, hogy Céva' bévétele miatt a' Genuai tengerparttól ellegyen zárva. Minekutánna többször minden erejét haszontalan fordította volna Céva' visszavételére, a' hegyek közt reméllette a' menedék helyet. A' sereg' bútýorát tehát, és a' nehéz ágyúszert Fenestrella Collon által Franczia-országba vitette, magának pedig a' szent Bernard' havasán utat nyitott, és könnyebb ágyúival Loanóhoz jutott. Ezen ügyes mozdulása Moreaut Franczia-országgal kapcsolódásba hozta, és Macdonald' seregére-is figyelmezhetett, ezzel egybe-is kapcsolodhatott volna, de Macdonald a' Trebia' partján három csatában meg-

verettetett, Moreau' készülétét haszontalanná tette. Végre mégis Suvarow késedelme miatt az Apenini hegyeken öszszezárazott a' Franczia-sereg, és Genua' oltalmazásába magát helyeztette.

¶ ** *Ha egy ütközetben embert, ágyút igen sokat vesztené egy megveretett sereg, ereje már elégtelen volna az ellenséget feltartoztatni, ekkor hasznosabbnak látszik a' sereg megmaradott részeit több csapatokra osztani, mellyekkel igyekezzünk az operátzio-lineán valamelly várban, vagy megerősített táborban menedék helyet keresni. Így menekedhetünk meg egyedül a' végső veszélytől, mivel a' győző ellenség nem tudhatja magát elhatározni, mellyik csapatot vegye üzőben. Egyébiránt-is könnyebben marsolhat a' kicsiny sereg, mint a' nagy, és a' külömbféle tárgy felé tett arányzat hasznára vagyon a' hátrahúzódóknak. Bülow azt mondja. A' megtámadás concentrálva, a' hátrahúzódás pedig excentrálva legyen.*

14. A' hegyek között több olly helyhezetek vagynak, mellyek igen erősek. Ővük magunkat az ilyenek' megtámadásától. A' hegyek közt történendő csatákban a' haszon a' táborozástól függ, az - az : ha akaratumban áll az ellenséggel majd oldalt, majd hátul - támadásaiban - megütközni, táborunkat majd amott felütni, az ellenség előtt magunkat hirtelen elrejtteni, ismét előtte fenyegetődve megjelenni. A' hegyek közt esendő csatákban jobbadon a' támadó vesz, ha itt támadólag (offensive) munkálkodunk-is, igyekezzünk ellenségünket megtámadtatásunkra kényszeríteni.

* A' Franczia-sereg Brünet' vezérlése alatt 1793-an ámbár mindenkép igyekezett-is a' tenger-melléki havasok közt Rauss, és Fouches bérceken lévő táborokat ostrommal megvívni; de hijjában estek minden erőlködések. A' Piemonti katonaság' bátorsága a' nyereséges

oltalomban csak nevedett, a' Franczia kiválogatott Gránátérosok pedig jobbáramind halva maradtak. *Buonaparte* 1796 mimódon kényszerítette az előbbeni két erős táborot minden csata nélkül a' magok feladására, a' 14 szám alatt olvasható Alaprendszabás' valóságát bémbizonyítja.

15. Több tapasztalásokon épült igazság az a' haditudományban, *hogy semmit olyast ne tegyünk, a' mit az ellenség akarja hogy tegyünk*, már csak azért sem, mivel azt ellenségünk akarja. Az olly csatahelyet-is, mellyet az ellenség már kikémlelt, és esmér, elkerülnünk. Az-is tökéletes igazság, hogy az odalt, vagy hátul megtámadható ellenséges táborot, *homlokban* soha megne támadjuk.

* *Villeroi* Franczia-vezér 1701-ben, *Eugen Herczeg'* Chiarinál felütött táborát megbocsájthatatlan vakmerőséggel támadtatta-meg. Sokan haditisztei közzül, maga *Catinat* is, az *Eugen* táborát győzhetetlennek állíták; de *Villeroi*, kiadott parancsolatától mégsem állott-el, katonáinak java, minden nyereség nélkül, el-is vezett az erős ostromnál. — *Herczeg Condének* 1644-ben, mivel az előbbeni Alaprendszabástól elállott, minden foganat nélkül estek-ki a' Bajor-sereg ellen végbe-vitt munkasságai, *Gróf Merci*, Freiburg' síkján állította-fel lovaságát, és ágyútüzhelyét, gyalogságát a' hegyek közzé. Többször ismétlett erőlködés után maga általlátta Condé, hogy a' Bajorokat lehetetlen légyen állásaikból kitolni; de mi-helyt az együt-függések' lineáját fenyegette elbontani, azonnal felszedték táborokat, és Schwartzwaldon túl állíták-fel magokat.

** *Buonaparte* Szmolensknél az 1812-diki hadévben több okokból hiányt a' csatát kikerülő Oroszokkal megütöközni, és midőn látná, hogy ezek, szándékát semmiképen tel-

lyesíteni nem akarnák, olly csatarendben állítá-fel seregét, a' melly szemlátomást veszedelmes volt, azt vélvén, hogy helyezete' tetemes híjánoságát az Orosz hadivezér észrevévén, őt megtámadni elnem mülasztja. De Barclai de Tolli általlátván *Buonaparte*' intézetét, jóltudván a' 15 szám alatt lévő *Alaprendszabást*, már csak azért-sem ütközött-meg, mivel azt maga az ellenség kívánta, és így nagyobb tettek' végbevitelére, seregét *Buonaparte*' boszszújára megkémelte.

16. A' *fegyver - becse' hírének fenntartása* legyen első gondja a' megütközni akaró hadivezérnek; — katonáinak megkiméllése legyen csak a' második; mert nem ritkán a' mérészségben, és nyakas megátalkodásban vagyon az ember élete 's boldogsága megállapítva. A' hátrahúzódásoknál, fegyverünk' becsének elvesztése mellett gyakran több embert áldozunk-fel, mint két nagy ütközetben. Azért az ütközetben míg csak zászlóink alatt bátor katonák vagynak, a' győzelelemről ne kétségeskedjünk. *Álhatatosságunk' bére a' megérdemlett diadalom lesz.*

* 1645-ben *Condé* alatt a' Francia-hadisereg *Nördlingen* alá nyomult, hogy azt körültáborolja. *Merci* a' Bajor-sereggel *Donauverthez*, és *Nördlingenhez* támasztott, 's igen jól megerősített táborban állott. *Condé* azonnal megtámadást parancsolt, az ütközet rettenetes lett. A' kártékony tűzben keveredett Francia-gyalogság közepe és jobb szárnya, ámbár a' lovaság segítségére jött - is, széjjel verettelvén, megfutamodott. Itt el volt már veszelve az ütközet, *Condé* kétségbe-esve öszszeszedte zászlóaljainak maradékát, *Turenne* alatt még a' tűzben álló balszárnyához húzódott. Ezen *álhatatosság* felélesztette a' katonaság' bátorságát, elszánva rohantak a' Bajorok' már győzedelmekben dicseksző csoportaira, *Turenne* pedig megváltoztatván csata-rendét, az ellenség' derekára nyomult. Újra forrt az ütközet; a' besetétetett éjhomálya elősegíté a' Franciaák' bátorságát, több

Bajor hadiosztályok magokat körülvéve lenni vélvén, magokat feladták. Így az egész csata-mező több ágyúkkal Condé' birtokában esett. Merci magát visszahúzáván, másnap virradóra, már Nördlingen magát feladta.

****** *Ügyes hadat viselt 1675-ben Türenne Francia-hadivezér Montecuculi ellen. Ennek serege Strasburgnál a' Rajnán való általmenetelre minden készüléket megtett. Türenne Montecuculinek minden mozgásaira szorgalmasan figyelmeztet, és mihelyt Ottenheimnél Strasburgtól 3 óra járásnyra a' Rajnán hidját felállította volna, állal jött e' folyón, és annak jobb partján Wilstädtnél tábort ütött. A' Strasburgi híd ilyenkép oltalmazva volt, és Montecuculit könnyen elzárhatták a' Francziák Strasburgtól. Montecuculi ekkor egy közönséges mozgással az Ottenheimi hidat kezdette fenyegetni. De mihelyt Türenne észrevette ellensége' szándékát, seregének egy részét Wilstädtnél hagyta, többivel pedig Ottenheimnél visszament a' Rajna' bal partjára, ezen álásából könnyen segedelmet küldhetett ő a' Strasburgi, és Ottenheimi hidak' védelmezőinek, ha hogy Montecuculi egyiket, vagy a' másikat megtámadni szándékozna. Montecuculi látván, hogy ezen említett két hidon szerencsáját nem teheti, Strasburgon alól akart a' Rajnán általmenni, és ezen okból Offenburghoz vette magát, de itt sem tellyesthette akaraját, mivel Türenne egy Szigetben hatalmas ágyútűzhelyt, palánkokkal megerősítve, állított-fel, a' honnét a' Császáriak' hídépítéseit megakadályozhatta. Utóbb Türenne Montecuculit Offenburgtól-is, honnét élelmét kapta, elzárta, míg Caprara seregétől-is elszakasztotta volna; de egy ágyú-golyó a' derék hadivezér' életének hátrált szabott.*

18. *Az ügyetlen hadivezér, ha őt rossz helyhelyzetében nálánál sokkal erősebb ellenség megtámadja, a' vissza-húzódásban keresi menedék helyét; a' bölcs ellenben magán mérészségével segít, és az ellenség*

ellen indul. Ezen mozgása tétovázatba hozza az ellenséget, magát mire határozni egyhamarjában nem tudja. Ezen határozatlanságból a' *bátor* hasznot hajthat, vagy győzedelmet remélhet, vagy pedig egész nap ide 's tova hajlódó mozgásával foglalatosságban tartván az ellenséget, éjjel magát elárkolhatja, és jobb állásba helyezheti seregét. Az ilyen *bátor tettével* megmenti *fegyvere' becsét*, ezen valóságos *morális erejét* hadiseregének.

* *Türennét* a' Spanyolok 1653-ban egy rossz helyzetben lepték-meg. Ő ugyan visszavonhatta a' Somme folyón magát, Peronnénél minden baj nélkül általmehetett. De ő attól tartott, hogy ezen *hátra tett mozgása elkedvetleníti seregét*, a' *bátor-tettben* kereste nyereségét, a' Spanyolokat sokkal gyengébb erejével megtámadta. Egyg' óráig tartott küzdés után jó helyzetbe jutott, hol bátran várhatta az ütközetet. Délután 3 óra lett, a' Spanyolok még-sem támadták meg, ő azonban az éjjel' körülárkolta magát, más nap a' Spanyolok épen nem tartották tanácsosnak az ütközetet, felszedték táborokat, 's onnét elhúzódtak.

19. A' *védelemből, támadó munkásságba* átlépni, a' *legsúlyosabb* munka a' háborúban.

* Ha *Buonaparténak* legelső haditetteit tanuljuk, láthatjuk azokban, hogy a' *tudomány a' merni* értéssel *párosodva* mire nem mehet. Itt megismerünk tanulhatjuk azon módokat, mikép kellesék *védelemből támadó mozgásba* jönni. A' következő *Beaulieutól* kormányoztatott mindenben bővelkedő 90,000, embert, és 200 ágyút számoló sereg ellen, a' Francia Reszpublika csak 30,000, és 30 ágyút állíthatott. Ezek-is az élelem' minden nemében szűkölködtek. Roszszul voltak ruházva, a' lovasság' lo-

vai hitványok voltak, az ágyúkat eléhezett erőtlén öszvérek húzták. Egyszóval állásában a' Franczia-sereg nem-élhetett többé, előre vagy hátra mozgni kényszerítetett. Buonaparte esmérte azon nyereséget, melly abból eredhetett, ha a' Francziák a' hadév' elején Beaulieut egy megválasztó ütközettel meglepnék. Lélekre, és szívre-ható felszólítással figyelmetessé tette a' sereget Buonaparte, hogy-ha még továbbra-is a' mostani védelem helyezetben maradnak, a' legsanyarúbb sors őket elnem kerülheti, a' belső zűrzavaroktól megrongált Respublikától semmit, a' győzelemtől pedig mindent remélhetnek. „*A' termékeny Itália' síkján bővség uralkodik Katonák! szöla ő, vagyon-e kedvetek, állhatatoságtok, oda eljutni?*” Látván serege' felelevenedett bátorságát, azt használni akarván, minden erejét összeszedte, rárohant Beaulieura, győzött Montenotténál, Mile-simonál, Mondovinál, így katonái bizodalommal ragaszkodtak az új vezérhez, 's mindegyik kész akaratú lett. Rövid idő múlva láthatni azon sereget, melly kevéssel az előtt a' kopár sziklákon majd hogy éhen meg nem halt, Itália' meghódolásában diadalmaskodni. A' hadév' kezdete után egy hónappal a' Szárdiniai Király béke-kötésre kényszerítettetett, Miláno elfoglaltatoit, a' mindenben bővelkedő szállásokon elfelejté a' Franczia katona előbbeni nyomorúságait, és több czélerányos készülétek, minden fogyatkozásait csak-hamar kipótolták, 's nagy tettekre lelkesítették.

20. A' háború' plánumában felvett *operátziós-lineát el-nem kellett* hagynunk. A' haditudományban a' legnehezebb dolgokhoz tartozik az, ha p. o. operátziós-lineánkat kényszerítettünk megváltoztatni, és azt ügyesen végbe tudjuk vinni. Azon hadi-sereg, melly operátziós-lineáját okosan megváltoztatni érti,

megjádza az ellenséget, mivel az nem tudhatja, hol legyen alkalmatossága a' legnyereségesebb megtámadásra.

* *Fridrik Király* hadévének közepette-is gyakran megváltoztatta plánumában az operatzió-lineát, de ebben könnyebségére volt néki a' mindenben bővölkedő Német-ország, a' mellynek közepén ő hadi munkálkodásait tette, ott mindent, a' mi csak a' seregek' szükségel' kielégítéseire megkívántatott, ha bár tulajdon országától elis volt zárva, minden baj nélkül kaphatott. *Türenne* is 1646-ban megváltoztatta operatzió-lineáját, de ez-is Német-országban történt-meg. Ezen példákat csak akkor követhetjük, ha ellenségünket jól esmérjük, és ha azon tartományban, mellyben háborúnkat viseljük, a' nép fellázadásától nem-félhetünk.

21. Az olyan sereg, a' melly magával vártvivő nehéz ágyúszert, sok beteget visz, *rövid, és biztos utakat* tegyen; mert máskép tartalék seregétől, a' honnét segedelmét várhatja, messze eltávozik.

* Ezen Alaprendszabástól, kivált a' hegyes tartományban, soha el-ne távozzunk, kivált a' hol útunkban erdős, vagy mocsáros akadályokra találunk, ezek által a' társzekerek és az ágyúk a' szoros utakban feltartóztatnak; az ellenség az őrizet sereget könnyen szétverheti a' nélkül, hogy a' tartaléktól segedelmet kaphatnánk.

22. Egy jó, és alkalmas tábornok választani értő tudomány abban áll, hogy ugyan azon helyheztesésből mindjárt *csatarendben* felállíthassuk magunkat. Eggyátaljában ágyúink úgy legyenek helyheztetve, hogy azok minden akadály nélkül munkásságba jö-

hessenek. *Táborunknak* olly tájt válasszunk, mellyen az *ellenség ne-uralkodjék*, és a' mellyet észrevétlenül be ne tudjon keríteni. Ellenben uralkodjunk mi az ellenség felállításán, és alkalmatosságunk-is legyen őt hátulról megtámadni.

* *Fridrik Király* azt mondja, ha bizonyosok akarunk lenni, hogy táborunknak jó helyet választottunk-e, arra nézzünk, vallyon a' mi kicsiny mozgásunk nem hozza-e az ellenséget nagy mozgásokba; vagy pedig ha őt magát hátra-vonni kényszerítettük, vallyon képesek vagyunk-e azt még hátrább-is tolni? Az oltalom háborúban leginkább táborunk' *homlok-rendét, és szárnyait* igyekezzünk *elárkolni*, és arra figyelmezzünk, kivált ha magunkat még hátrább vonni kelleit, hogy hátunk elég bátorságban legyen.

23. Ha helyezetünket az ellenség *bekerítéssel* fenyegeti, igyekezzünk minden erőnket össze-szedni, és *megtámadó mozgással* fenyegezzük azt. Az ilyen fenyegető mozdulatunkkal őt minden erejének kifejtésében, és szárnyainkat háborgatásában megakadályoztatjuk.

* 1798-ban épen ilyen mozgást tett Rastadtnál *Dessaix* Francia-vezér. Csekély erővel lépett előre, és magát egész nap *Főherczeg Károly*' erős és jól elintézett támadásainak ellenébe szegezte. Estve pedig minden háborgatás nélkül, legnagyobb rendben, hátra-vonta magát. *Moreau*-is Biberachnál azért ütközött-meg, hogy a' *Schwartzwaldon* általintézett hátravonulását menten tarthassa. Egynehány nap azután ugyan azon okból keveredett *Schlingennél* csatába, hogy előbb bútyorait a' *Hünningai* hidon a' *Rajná*n általtehesse, és

hogy ön-maga - is seregével azon a' folyón minden baj nélkül által-mehessen. De azt megkelletik itt jegyeznünk, hogy az illyes fenyegető mozgást ha csak lehet estvefelé kell tennünk, mert ha a' csata hosszabban tart, könnyen eláruljuk magunkat. Az éj' és az ellenség bizonytalansága a' csata után szükséges hátravonulásunkat elősegítik, de hogy ez annál bátorságosabban történjék-meg, szükséges, hogy táborunk' lineáján sok tüzet gyútsunk, így titokban tarthatjuk mozgásunkat, már pedig az nagy haszon a' hátra-húzódásoknál, ha egy napi marsot az ellenség előtt nyerhettük.

KISS KÁROLY.

13.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

Tizennegyedik Levél. Polyklet Krantorhoz.

Közben járó Tisztviselők. — Nép Tribunusai. — Censorok. — Procensorok. —

Utolsó levelemben röviden lerajzoltam Róma igazgattatását. A' Quaestoroktól fogva, kik az épület alján állanak, az annak tetején lévő Consulokig a' jussok világosok, az elsőségek esmeretesek, a' kötelességek törvénnyel meghatározottak, 's azt lehetne gondolni, hogy semmi fontos hivatal sem találhat he-

lyet azok mellett mellyekről eddig szollék. Azomban vagynak mégis olly polgári tisztségek, mellyek amazoktól egészen különbözők lévén, serény nevezet alatt birtokossáiknak némelly esetekben olly tekéntetet adnak, melly a' Consuloknál nagyobb; sőt még ezeknek magoknak-is veszedelmes lehet.

A' nép Tribunusainál kezdem-el, kiknek nevök olly sokszor harsog füleimben. A' két rendbeliek között folyt gyászos tzivakodások' idejében vévén származásokat, a' vissza-vonásnak ezen gyermekei, azolta sem tagadták-meg soha-is eredetöket. A' Királyok kikergetése után 16 esztendővel, a' nép a' nagyok' uralkodását megunván, 's hitelezőinek telhetetlensége miatt utólsó szűkségre jutván, a' várost mellyet már nem tartott hazájának elhagyta, 's megesküd't hogy soha-sem fog oda vissza-térni; ha tsak régi adóssági elnem engedtetnek, és az a' jus nem adatik néki, hogy különös tisztviselőket választhasson, kik őt óltalmazák 's jussaira vigyázzanak. A' Senátus és a' Patriciusok ezen elpártuláson méltán megrémülvén későn vették észre; hogy minden uralkodás megszűnik ott, hol jobbagyok nincsenek, féltek hogy az ollyan el-lent-állás, mellynek tárgya se vala, velek mindent elvesztett, 's utóbb annak a' népnek minden kívánságát megtették, mellynek kevés engedés által-is könnyen eleget tehettek volna.

Az adósság' elengedése csak némelly feltételek alatt engedtetett-meg, egyedül a' fizetésre tehetetlenek részesültek ezen kedvezésben; mindazok kik a' törvény betűi szerint hitelezőknek rabul voltak általadva, szabadon bocsáttattak, 's a' népnek szabadság engedtetett a' maga védelmére polgári tisztviselőket választani. Mindjárt Gyűlések tartattak 's a' már győzedelmeskedett ügynek gyámolók választattak, kik nép Tribunusainak neveztettek, vagy azért hogy a'

nép' bóldogságára ezek vigyáznak, vagy azért hogy a' nép közzül vétetnek.

Ez még nem volt elég: egy törvény melly mindjárt a' Tribunosok választása után következett, megtiltott azokon akármikép-is erőszakot tenni, azt mondván, hogy a' ki ez ellen vétkezik, átokban legyen az Istenek előtt, javai elvétessenek, 's Ceresnek szenteltessenek és minden polgárnak szabad legyen azt büntetetlenül megölni. Ezen törvény megtartására kiki esküvéssel kötelezte magát és maradékait, rettenetes átkok mondattak azokra kik ezen esküvést megszegnék. Azután a' nép győzedelmesen vissza-tért új tisztviselőitől vezéreltetve, a' városba; 's hogy ezen kiköltözésének szent jele maradna azon hely, mellyre a' városból mentt, szent hegynék neveztetett, 's azon a' rettenetes Jupiternek templom építettet.

Eleintén csak két Tribunos választatott, kevés-sel azután még három adatott hozzájuk, 's 297 dik Esztendőben számok' tízre neveltetett. A' nép szerette védőit sokasítani, 's a' Senatus nem ellenzette, reménylén, hogy mennél többen lesznek annál könnyebb lesz közöttök egyenetlenséget támasztani. Sok esztendőig Curiánként való gyűlésekben választat-tak. De nem sokára észre-vette a' nép, hogy ezen gyűlésekben a' fő Tisztviselők előlülése alatt a' Patri-cziusokhoz hasonló Augurok szerencsétlen jeleknek sokszori hirdetése által a' választást akadályoztatták. Publius Volero Tribunos, ezen akadályt a' vallás megsértése nélkül elhárítani akarván, 282-dik Esztendőben azt végeztette egy maga nevét viselő törvény által (Lex Publica); hogy a' Tribunosok Tribusonként való gyűlésekben választassanak, mellyek nincsenek az Augurok tzeremoniájok alá-vetve, minthogy olyan előlülők vagynak, kik az Isteneket megkérdezni nem kötelesek. Minden esztendőn a' Decemberi Idu-sok' 4-dikén újj Tribunosok neveztetnek-ki, 's azon

hónap' Idusainak 10-dikén kezdik-el hivatalbéli foglalatosságaikat. - A' szolgálatban lévő Tribunusok közül sors vetés által választatik egy a' gyűlés' előülőjévé. Az előtt, ha egy nap a' választásra nem volt elegendő, azoknak kik már választva voltak, magoknak volt jussok a' többi tisztitársaikat választani. A' választás' ezen neme cooptáziónak neveztetett. Három száz ötödik esztendőben Trebonius törvénye azt rendelte, hogy a' Tribusok addig voksoljanak, míg a' tíz Tribunusok' száma kinem telik.

Jóllehet eleintén a' Tribunusok' hatalma koránt sem volt olly nagy kiterjedésű mint utóbb, még-is mindjárt eleitől fogva nagy változást okozott Róma' igazgattatásában. Minden egyesületeknek és fő tisztviselőknak tekintetét igen meggyengítette. A' Tribunusok annál hatalmasabbak voltak, minthogy jussok nem annyira a' tselekedésben mint a' gátolásban állott, 's ugyan azért lehetetlen volt meghatározni, hol keljen megállapodnia. Mindjárt eleitől fogva minden időben lehetett látni, hogy a' népet nyilvánáságosan minden törvényes hatalom ellen-is védelmezték, a' Senatusnak és minden rendbéli tisztviselőknak végzéseit viszsza vetették, 's egy szavokkal semmivé tették az igazság kiszolgáltatását; a' katona-szedést, az adó-fizetést megakadályoztatták, 's még a' gyűlések végzéseinek-is ellent-állottak; 's a' bódult nép tapsolt ezen rút tselekedetekre, mellyeket úgy nézettek vele, mint a' hatalma eránt való meghódolás' jeleit.

Azzal sem elégedtek-meg hogy magokat mindennek ellene szegtek, hanem mindent-is merészeltek próbálni. Tudva vagyón hogy a' tisztviselők' választását egész öt esztendeig felfüggesztették, a' legérdemessebb polgárokat törvénybe idézték, a' győzedelmest Triumphusi szekereből kihúzták, hadivezéreket sőt még Consulokat-is fogságba tettek, 's ugyan azon népet mellynek magokat védőinek mondották lenni,

fő-embereinek személynében sokképen gyalázták. De hogy egyetlen-egy példával világossá tegyem melly igen vissza-éltek légyen hatalmokkal: egy Cajus Veturius nevű Római férjfiú halálra ítéltetett azért, hogy egy Tribunus elől az útról ki nem tért.

Még a' vallás-is, mellyet az Istenek, az emberek indulatjainak zabolául rendeltek, kéntelen a' Tribunusok határtalan hatalmát nevelni; az ő személyek szent és sérthetetlen, sőt *sacrosanctus szentségesszent* névvel neveztetnek. Nem csak minden megbántatások Istenkáromlásnak tartatik, hanem kemény büntetés alatt megvan tiltva rólok a' beszélgetés közben csak sértést jelenthető szót-is mondani; 's akarmit engedjenek is meg magoknak, különös törvény nem engedi mikor a' néphez beszélnek, beszédöket félbeszakasztani.

E' szerént erősek lévén az őket oltalmazó sérthetlenség által, 's mindenkor támogatván a' benne és kicsapongásaikban kevélykedő köz-néptől, büntetlenül sértegetik ezen a' tisztviselők közzé sem számított emberek, a' felső hatalmasságokat azoknak curulis székein, 's végre magokat a' törvényeken fellyül emelték.

A' nép ügyének ezen büszke gyámjai, tsudálatos elenyhítés által kevélységet és egyszerűséget, nagyravágyást és színes alázatosságot egyesítenek magokban. Nem bírnak eggyel-is azon pompás megkülömböztetések közül, mellyek itt a' náloknál sokkal kevesebb fontosságú tisztviselőket-is szembetűnőkké teszi az útszán, 's más közös helyeken csak egy viátor nevű szolga megyen előttök, de a' ki nagyobb félelmet, 's engedelmességet támaszt, mint a' Lictor. A' polgárokat egy szavával megállítja, fogságba viszi, a' nélkül hogy ellentállást tapasztalna; 's ez a' nép, melly elsőségben olly igen büszkélkedik ellenkezés nélkül,

enged azon hatalomnak, mellyről azt hiszi, hogy ő-tőle árad-ki.

De leginkább a' Senátusban ötlük szembe ezen tekintetnek és alacsonyyságnak vegyülete. Ugyan ezen emberek, kik azt tetszések szerint össze-hívhatják, 's a' tárgyat, mellyről tanácskoznia kell, eleibe szabhatják, a' tornáztban maradnak míg a' Senátus tanácskozik; ott padokon ülven várakoznak, míg a' dolog meghányása - vetése elnem végeztetik. Azután a' Consulok jeladására bebocsáttatván egyszerre egészen elválnak, 's büszkén és kevélyen megitélik azoknak tselekedeteit, kik úgy merték magokat mutatni, mint uraik. Azomban mai napon, midőn hatalmok nagyobb kiterjedésű, 's jobban megvan erősítve, már a' Senátusban foglalnak helyet, és több ott nagy ékeszollással tartott beszédek-is emlegettetnek; de az ott ülés' szabadságát csak-úgy lehet nézni, mint hatalmoktól való félelemből származott just. Ha a' végzést, melly eleikbe terjesztetik jóvá hagyják, ezen jóvá-hagyásokat a' végzés alá-írt T. betű jelenti-ki, 's akkor egész erővel bír. Ellenkező esetben, ha egy Tribunus a' többi tiszti-társaival egyetértőleg ezt a' szót mondja *veto* (tiltom); akkor a' végzés végképen elvan törölve.

E' szerint a' mit 300 jeles férfi a' közjóra nézve hasznosnak ítél; azt egygyetlen-egy rossz polgárnak tsupa akarátja vagy inkább képzelődése elronthatja.

A' nép gyűléseiben, akarmi legyen-is ott a' tárgy, a' törvény-székeknél, mindenütt hasonló erővel bír ezen szerentsétlen szó. Sokszor történt hogy kéréssel, könyörgéssel, reménykedéssel próbálták a' Tribunussal az ellene mondását valamelly fontos törvélynél vissza-vétetni.

Ha makatsságát semmi meg-nem győzheti, 's a' rendelés, mellyet tenni akarnak igen sürgető szükségű; akkor a' Senatus azt parancsolja a' Consuloknak,

hogy nevezzének Diktátort, 's a' hatalom parancsol, midőn az okosság szava nem hallatik.

A' Tribunusok' törvényhatósága nem terjed a' városon kívül egy mértföldnél tovább; sőt még által sem szabad nekik menni ezen határon, kivéven a' Latinus pompás Innepek alkalmával, midőn minden tisztviselők egy seregben az Albai-hegyre mennek, a' Latiumi tartományhoz tartozó népek boldogságáért áldozni.

A' Tribunusoknak kötelességek házaikat éjjelnappal nyitva tartani, minthogy minden szempillantásban tartoznak Polgártársaiknak segítségül lenni. Egyik legszebb 's talán legveszedelmesebb jussok abban áll, hogy akarmelly foglyot-is kiszabadíthatnak, míg reája ítélet nem mondatott; ez természeti következése azon jusnak, melly szerént minden gyűlést eloszlathatnak 's minden végzésnek ellene állhatnak.

Ezen hivatal, ha annak lehet nevezni, egészen a' népet illetvén, csak Plebejusok által gyakoroltathatik.

Hajdan ezek mindnyájan külömség nélkül tarthattak reá számot, mai napon midőn közöttök híres emberek-is nagy számmal vagynak, rendszerint csak ezek közül választatnak a' Tribunusok.

A' Patricinsok' kik mindenkor telhetetlenül kívánják a' hatalmat akár honnét jöjjön is az, nem átallottak ezen tisztségre-is vágyni, mellyből már csak neve miatt-is ki kellett volna zárattatniok. Sok nagyok, kik külömben születésekkel olly igen kérkednek, szántszándékkal lemondottak arról, Plebejusoktól fiokká fogadtatták magokat, 's magok-is Plebejusokká lévén, alacsonyság által léptek a' magok rendjének ellenségei közzé.

Tsuda természetű kevélység! nagyra-vágyásból elhalgat, hogy azután nagyobb erővel újuljon-meg; 's hamis alázatossággal ortzája alatt kész volna Jupi-

ter thronusának - is neki menni 's fejét abban öszszetörni!

Illyenek ezen hires Tribunusok, tárgyai a' nép szeretetének, a' Nagyok gyűlölségének 's mind a' két felekezet rettegésének. Én, kinek a' Rómaiak részrehajlást okozó viszálkodásaikban semmi részem nincsen, 's ki minden őket háborgató indulatoktól megválva csendes szemlélőjök vagyok, szüntelen kívánván ezen szertelen nagyságnak okait kinyomozni, sokszor kérdeztem magamtól, ha vallyon az ilyen határtalan hatalom, mellyel némelly tisztviselők a' többieknek rövidségével bírnak; hasznos-e vagy káros az Országnak. A' szerént ítélvén a' mi naponként szeminkbe tünt azt gondolám, hogy lehetetlen az által a' köz-jónak nem gátoltatni. Más felől ha meggondolám hogy minden intézetnek, melly azt romlással fenyegeti, szükségesképen elkell enyészni; lehetetlennek látsza előttem, hogy a' Tribunusok tekintete több mint négy századok olta fenntarthatta volna magát; ha ezen maga javáról olly igen értelmesen és világosan gondolkozó nép, benne ollyan hasznokat nem látna, mellyeket én nem tudok észre-venni.

Hijjában kérdezősködtem ezen tárgy felől több kisebb vagy nagyobb mértékben jeles polgároknál. Mindenkor vagy Patriciúsokat vagy Plebejusokat találék benne, 's előbbeni bizonytalanságomban maradék. Végre egy ollyan Centurióval találkozván, ki a' katonai szolgálatból már régen kilépett, beszélgetésünk a' polgári igazgatás külömbféle természetéről kezdett folyni.

Az, többfélét kérdeze tőlem az Athénei Polgáralkotmányról, én viszont a' Romaiakéről kérdezősködtem; 's minekutánna mind a' két részről költsönös bizodalom támadott bennünk, bátorkodám kérni, mondaná-meg vélekedését ezen Tribunusokról, kiket mindennap máskép rajzoluak-le előttem.

„Fiatal idegen! mondá mosolyogva, — a' legegyszerűbb mesét sokszor legnehezebb megfejtetni, 's csak azért merem ennek megfejtését próbálni, minthogy egyik rész mellett sinsz okom fogni. Egy köz polgárnak fíja lévén, gráditsonként egy Legiónak első Kapitányává lettem (Centurio principibus); két polgári 's három arany koronát nyertem, 's Rómában van egy kis becsületem és tekéntetem. Eggyeránt távol vagyok mind a' Plebejusok alacsonyágától mind a' Patriciusok kevélységétől, 's részre-hajlás nélkül szólhatok mind a' két felekezetről, mind a' kettőtől bizonyos tekéntetben idegen lévén. Hogy Tribunusainkról jól ítélhess vissza kell menned eredetek' idejére. Egy sokáig méltatlanságot szenvedő nép, elszenvedhetetlen állapotjának változtatását kívánván, tsekély engedéssel megelégedett volna; a' Pátriciusok mindent elvesztettek, minthogy mindent magoknak akartak tartani. A' Plebejusok védelmezőket nyertek, a' nagy gonosznak síralmas orvoslását! Ezen védők az oltalmazásról a' megtámadásra léptek által, 's a' bosszú-állás tovább mentt mint a' sértés. Tribunusaink szüntelen merészek, indulatosok, sőt igazságtalanok-is voltak, de valyon lehet-e csupa szép szóval, meggyőző beszéddel a' nagyokat a' nekik olly igen kedves jussaikról való lemondásra bírni? erre őket csak az erő kényszeríthette, 's az erőtl az igazságtalanságra csak eggyetlen-egy lépés van. Ez a' veszedelem nem kicsiny; mind az által mi következett belölle? Fő tisztviselőink rettegnek hivatalaikban annak meggondolására, hogy eggy ollyan hatalom vigyáz reájok, melly egyenesen és hamar megbüntetésüket kívánhatja, mihelyt kötelességök' útjáról eltérnek. A' Tribunusok minden tisztviselőket megsérthetnek, de más felől minden praerogatívákat eltörölnek, ők a' Plebejusoknak mindent vissza-adnak a' mit tőlök a' nagyok azon ellene-álhatatlan fontosság által, mellyel a' születés és a' gazdagság minden

Országban bír, elragadoznak; 's a' Patriciusok akár-mennyit vesztettek-is, mégis most-is fellyül-haladják gazdagsággal, tekintettel, 's valóságos hatalommal a' Római népnek egyéb részét. Erre talán azt fogod mondani, hogy a' Tribunusok mértéktelen-hatalma tartós, önkényű uralkodássá válhat. Ez csak képzelt veszedelem ha ők a' tiszviselőkre vigyáznak, ő reájok-is viszont van vigyázás, 's egy olyan hatalom, melly csak-egy esztendeig tart, 's akkor-is szüntelen ellenkezésekkel küszködik, nem teheti magát állandóvá. Gondold-meg tovább azt-is hogy az a' Veto, mellyel a' Tribunusok sokszor vissza-éltek, magokra nézve-is veszedelmes, mert mihelyt közölök csak egy mondja-is ezt-ki akar egyik akar minden tiszti-társai ellen, mindnyájoknak szándékát semmivé teszi; csak kevés ügyesség kívántatik a' többi egyesületek részekről, hogy ilyen elhatározó ellen-mondást eszközöljenek. Végre ha valamelly intézetnek jóságát megakarod ítélni, ne nézz akkor egyes személyekre, hanem fordítsd figyelmedet következéseire. Róma virágzó állapotban van; ez a' szó mindenre megfelel."

Ezen minden elő-ítéletektől megvált ősz férjfiúnak szavai felvilágosítottak azon ellenkezések felett, mellyeket addig haszontalanul próbáltam megmagyarázni. Altal-láttam, hogy a' nyugtalanság nem rendetlenség, hogy a' heves vetekedések nem mindenkor elromlás' jelei, és hogy egy hathatós kormányozás ideig-oráig tartó erőszak-tételek között-is állandó boldogságra vezethet. Görög-országban az Eforusok' hatalma csak-nem olly széles kiterjedésű volt, és Spárta tovább virágzott 600 esztendőknél. Cleomenes eltörlötte azokat 's a' köztársaságis velek együtt elenyészett. Róma midőn a' Tribunusokat felállította, semmi közösülésben Lacedemonnal nem volt, 's hihető hogy mind a' két köztársaságban hasonló környülmények születték ugyan azon intézeteket.

A' Római szabad köztársaság' kezdetével az igazgatás' minden részei a' Consulokra voltak bízva, kik mellé utóbb, minthogy foglalatosságaik igen nagy számúak 's terhesek voltak, kitsinyenként külömbféle nevezett alatt más munkás társak rendeltettek; 's 310-dik esztendőben két tisztviselőt állítottak-fel, kik Censor nevet nyertek, minthogy fő foglalatosságok a' Polgárok' megszámlálása volt (census).

Irtam már egyszer, hogy Servius Tullius Király mikor a' Centuriákat akarta alkotni, minden Rómaiakat értékek' mennyisége szerint 6 Classisra osztotta. Ezt az igazság mértéke szerint kívánván véghez-vinni, minden polgárral esküvés alatt bemondatta a' maga és felesége' nevét, gyermekei' szabadosai' és rabszolgái' számát, 's egész értékének miben és mennyiben léteét. Ezen munka, hogy titkos indító okát elmellőzzem, az adónak illendő mérték szerint való felosztását lehetségessé tette; egész erejét és segedelem kutfejét kimutatta 's egy tekéntettel megláttatta, mennyire bízhatik az Ország magához mikor valamelly fontos dolgokhoz akar fogni.

Midőn a' Rómaiak a' Királyságot eltörölték, gondosan megtartottak mindent a' mi abban hasznos volt, 's a' Censorság olly fontosnak látszott nekik, hogy azt melly eleinten csak csekély hivatal volt, nem sokára a' legelső méltóságok közzé emelték.

Ezen tisztviselők' választása a' Márs mezején a' Centuriáinként való gyűlésekben megyen véghez. Mihelyt kineveztettnék, azonnal a' Capitoliumba mennek hivatalokat által venni 's esküdni, hogy annak gyakorlásában a' szoros igasság' 's egyenesség' szabásait fogják követni. Minden tisztviselők között egyedül ezek lépnek-be mindjárt választatások napján a' hivatalba. Minthogy tekintetek' természete azt hozza magával, hogy az mind a' kettejekkel közös legyen, 's mind ketten minden hivatalbeli dologban egymással

megegygyezzenek; azért ha valamellyik a' két Censor közül kötelességében elnem jár, mind a' kettő kéntelen letenni hivatalát 's ujjak választatnak helyekbe? Ez megtörtént a' többek között kevés idővel ezelőtt, midőn a' Gallusok Rómát elfoglalták; 's ugyan azért szerencsétlenséget jelentő dolognak tartatik valamikor ismét történi.

A' Censushoz minden ötödik esztendőben véghez kell menni. Midőn az ideje eljő, a' nép a' Mars mezejére össze - hivattatik hol Centuriák szerint rendbe állittatik. A' Censorok fellépnek egy magasabb állásra, ott Curulis széken ülven egy kiáltó által a' Polgárokat egyenként név szerint felszólíttatják. Kiki ezek közül bemondja mivel bír; a' Censorok a' birtoknak becsü-árát szabják és a' Polgárokat egyik vagy másik Classishoz vagy Tribushoz számlálják szabad tettzések szerint, a' nélkül hogy meghatározásokat más törvény-szék által változtatni lehetne. Mellyik Centuriába vétessék valaki, azt az érték határozza-meg; az egyik vagy másik Tribusba vetetés a' személyes tekintettől függ 's mind a' kettőre nézve a' Censorok a' legfőbb ítélő - bírák.

Ezen jusnak egy igen nevezetes következése van. Minthogy a' Senátus tulajdonképpen nem a' tisztviselők' gyűlése, hanem-csak az első Classisbéli polgárok' egygyesülete a' Censorokon mint mindenféle rangnak szabad kényű osztogatóin áll valamely polgárt abba bévenni, vagy abból kizárni. Midőn a' nép megszámláltatik, a' kikiáltás a' Classisok és Tribusok szerint történik, elkezdődvén a' Senátuson. A' kit legelsőben neveznek, az a' Senátus' fejedelmének hivattatik (Princeps Senatus), 's az rendszerint Consulságot viselt 's magát tiszta erkölcsökkel megkülömböztető férjli. Ezen tisztességes nevezet, melly reáruháztatik, nem ad ugyan semmi főbb hatalmat, de ad nagy tekintetet, 's jöllehet ezen méltóság határok köz-

zé van szorítva, mégis annak birtokosa egész életében megtartja ezen nevezetet.

A' Senátorok után a' Lovagok kiáltattnak-ki, kik közül a' legelsőben szállíttatottnak (Princeps juventutis) ifjúság fejedelme a' megtisztelő' neve. Azután a' többi Polgárok következnek azonrendel, melyet a' Censoroknak kiszabni tetszett. Ettől fogva ki-ki esméri helyét a' szabad köztársaságban, 's azt az új felszámlálásig vagy Censusing megtartja.

Azon idő közben, melly egyik Censustól fogva a' másikig van, a' Censorok minden változást' mind az értékben mind a' polgárok' egyéb állapotjokban számba vesznek, mindent szép rendel fel-írnak Jegyzőkönyveikben, mellyeket senkivel sem közölnek. Azonkívül vagynak a' tartományokban kiküldötjeik, kikre Procensor vagy Subcensor nevek ruháztatnak, 's kik az ott lakóknak számáról, értékéről 's a' t. új tudósításokat küldenek-bé. Ezen tudósítások a' Censorok könyvei mellé tétetnek, 's mihelyt az új Census ideje eljő, minden Polgár újra az őt illető helyet foglalja-el. Ekképpen a' Római nép szüntelen olyan mozgásban van, mellyet egy igazságos felsőség kormányoz.

Az ilyen változtatások, nem-csak az érték' nevedésére vagy fogyására nézve lelnek helyet, a' Censoroknak még egy különös jussok-is van, melly hivatalokra mindentől megkülömböztető billeget nyom, t. i. az Erkölcsökre való legfőbb és tellyes hatalmú vigyázás. Az olyan vétkek, mellyek a' törvény-székek' ítélete alatt vagynak, nem tartoznak az ő vigyázások alá, ők a' személyes hibákat, a' személyeknek 's az embereknek külön magokviséletét ítélik és büntetik-meg. Ha valamelly fontos környülmények között, hol bátorság kívántatott, gyávaságot mutatott, ha szántó-földjeit elhagyja romolni, ha ok nélkül nötelen marad, ha értékét eltékozolja vagy esztelen és

mértéktelen költségeket tesz, ezen 's ezekhez hasonló esetekben a' Censor büntetése alá esik, ki a' vétkest gáncsolással illeti, melly notának neveztetik, 's melly tulajdonképpen nem gyalázat; mert mind a' mellett-is léphet valaki tisztségekre, csak jobb maga-viselete által megbizonyítsa, hogy ezen gáncsolás más Censorok előtt eltöröltetett. Az a' gáncsolás mellyel a' Censorok egy Senátort illetnek, abban áll, hogy nevét a' megszámolás alkalmával kihagyják. Az ilyen, ettől-fogva kimarad a' Senatorok közzül a' nélkül, hogy valamelly felső hatalmasság ezen határozást változtathatná. A' Censorok senkinek-sem tartoznak számadással, mindazáltal szokás a' Senátornak kizáratatása okát tudtára adni. Ezen tudósítás a' lovagokra nézve nem talál helyet, kik hasonló módon letétetnek 's kiktől ezen felyül a' szolgálatra adott ló 's annak tartására rendelt pénz-is a' mellyet aeshordeariumnak hívnak elvétetik.

Azt beszéllik hogy Scipio Nasica Censor, egykor a' számlálás alkalmával egy lovagot vett észre, ki maga kövér, lova pedig igen sovány volt. Megütközvén a' Censor ezen, kérdezte az okát. „Ez onnét van felele a' lovag, hogy a' lovamat a' szolgám abrakolja, magamról pedig magam gondoskodom.” Ezen felelet mellett-is, melly egy Római Censoron kívül akárkinek neheztelését elvette volna, a' vétkes kizáratott a' lovagi rendből.

A' nőtelenek egy bizonyos házassági adót (aes uxorium) fizetnek, a' többi Polgárok' büntetése abban áll, hogy alsóbb Classisba vagy Tribusba tétetnek; 's a' legnagyobb büntetés az, ha valaki a' nép legutólsóbb classissába vettetik (caerites) hol a' gyűlésekben a' voksolás jussától megvagnak fosztva.

A' Censorok, mind a' büntetésben, mind a' jutalmazásban eggyeránt szoros igazságot követvén, a' jó polgárokat megkülömböztetik 's felsőbb rangba hely-

heztetik, hol jó tulajdonságaik jobban kitetszenek. Így a' csak büntetni tudó törvények' tehetetlenségét potolvánki a' Censorok, az embereket a' jóra vezetik, 's megérdemlik az erkölcs tanítóknak szép nevét (magistri, praefecti morum) melyet viselnek-is.

A' Censorok azonkívül még az országútakra, hidakra, emlékekre 's a' t. is tartoznak vigyázni. Ők alkudoznak az Árendátorokkal 's művészekkel, megítélik ezeknek műveit, 's kifizettetik nékik a' Senátustól e' végre meghatározott pénzt. Az ország' fundusai 's javai-is az ő ügyelések alatt van, 's annak minden jövedelmeit ők adják-ki, mikor szükséges, árendába. Sokszor a' Senatus és a' nép az adó felosztását is reájok bizza. Ujj adót ugyan nem szabad nékik senkire vetni; de minthogy ők veszik számba 's ők becsülik-meg minden polgárok' értékét, könnyen két annyira-is felemelhetik a' becsű által az adót, 's ezen büntetést gyakran gyakorolták-is.

A' Censorok a' Centuriánként való gyűlésekben neveztettnék-ki. Eleinten hivatalokat öt esztendeig tartották-meg; de minthogy ezen hosszú idő az esztendőnként szokásban lévő tisztviselési változással, melyet a' Rómaiak olly igen kedvelnek, nem fér össze: azért az ő hivatalok tartása-is 18 hónapra határoztatott-meg, mellynek végződésével legfontosabb hivatalbéli tetteiket írásban feljegyzik, melly a' Nymphák' templomába eltételek.

Valamint minden fő-tisztviselők' úgy a' Censorok-is eleinten kirekesztőleg a' Patriciusok közül választattak; 402-dik esztendőben a' Plebejusok-is just nyertek ezen hivatalra, mellyre most rendszerént egy Patricius és egy Plebejus választatik; sőt 622-dik esztendőben egyszerre két Plebejus választott. Akárki-is életében csak egyszer lehet Censor. A' választás többnyire valamelly Consularis férjfirasik, 's nagyobb megtiszteltetésnek tartatik mint a'

Consulság. Ezen fő hivatalban sok Rómaiak hiresekké tették magokat feddhetetlenségök és ügyességök által; különösen dicsérik Marcus Portius Catót, ki Censorius vezetéket nyert azon ritka tulajdonságaiért mellyeket Censorságában bizonyított.

S. K. J.

14.

Egy-pár szó az innepi köszöntésekről,
egy köszöntő versel egygyütt.

Ez előtt a' mivelt emberek között uralkodó szokás vala, azokat, kik hozzájuk közelebből tartoztak, jeles ünnepi alkalmakkal megköszönteni 's erántok jótkívánásaikat kinyilatkoztatni. Ez a' szokás a' barátságtól és szeretettől vette eredetét, 's több tekintetben hasznos-is volt. A' barátságos köszöntés 's annak megköszönése felnyitotta egymás eránt a' szíveket, 's azáltal gyakran olly neheztelések-is, mellyek a' külömben kedves feleket egymástól elidegenítették, megszűntek, 's a' barátság' kötele újra megerősítettett.

De a' magában jó szokással utóbb sokan vissza-éltek. Sokan a' köszöntéseket a' szívnek minden részvétele nélkül 's gyakran könyvnél-

kül tanult formák szerint vitték véghez, vagy tsupa külső tisztelet' jeléül kényszerítve 's parancsolatból tették azt a' mivel a' szív önként tartozott volna áldozni; sokan haszonkeresést és képmutatást gyakorlottak a' szíves részvétel' színe alatt. Ekkor az értelmesebbek egy szívvel, lélekkel igyekeztek, ezen vissza-élést eltörölni 's igyekezetök sok helyen szerencsésen elérte tzelját. De úgy látszik, hogy a' vissza-élésel együtt az-is megakar szünni a' mi a' szokás' eredetekor jó volt. Mái napon nem kevesen vagynak, kik a' megvilágosodás' egy szükséges részének tartják az e' féle köszöntéseket egészen elmúlatni, 's azt kérdik: mi haszna van a' jót kívánásnak? Az ilyen megvilágosodás, fényt csak igen keveset, meleget pedig semmit-sem ad, 's azt lehet viszont méltán kérdeni: vallyon a' jó embernek mindent a' csupa külső haszon és nyereség szerint kell-e megítélni? 's vallyon nem nyereség-e az-is, ha a' szívek az egymás eránt való jó akaratra felhevülnek? Külömben-is, számtalan esetekben, még a' legjobb szándékunk mellett sem adhatunk embertársainknak egyebet a' jót kívánásnál. Miért nyomnánk-el a' természet' ellenére a' jó kívánásokat, mikor az bennünk önként származik, 's miért zárnánk magunkba, mikor a' szív unszol közlésére? Illyen szempontból kell az itt következő barátságos köszöntést-is tekinteni:

Egy hatvan-hat esztendő's Költőhöz.

Életed' kockája kettős hatot mutat,
'S most-is gyorsan járod az Irói útát;
Bár a' vénség hóval fedezi fejedet,
Fiatalkori kedv éleszti szívedet.
A' Tudósok között valódi Főnix vagy,
Eszed' régi dísze most-is eggyeránt nagy;
Felhők nélkül ragyog egészséged' ege,
Vigan múltat nálad a' tréfák' serege.
Tsípős Szatirát zeng lantodon minden húr,
'S bár minden újj nyílad, újj bohóságot szúr;
Még-is, minthogy elméd' méltóságát érzed,
'S a' bünt nem a' személyt 's azt-is szánva vérzed,
Megharagudni rád, óh páratlan tsuda!
Még soha egy okos teremtés sem toda.
Ezerszer mondja bár más, hogy a' szépeket
Tsak ifjak bájolvák; én kilencz Szüzeket
Esmerek, kik téged most-is úgy szeretnek,
Mint még fija voltát a' szép kikeletnek;
Mert Isteni tüzed olly erőben éltet,
Melly benned győzelmes Alcide'st szemléltet.
Az a' mi vagy 's mit tész, bizonyos reményt ad,
Hogy hetvenen túl sem némul-el víg hárfád.
Óh soká vidíts még szíveket általa
'S Nesztoréként nyúljon életed' fonala! —

15.

Bacó Értekezései külömbféle tárgyakról.

*(Folytatás.)**Az Újjításokról.*

A' most születettekben mindenkor van még valami formátlan ; 's hasonlóképen van a' dolog az új intézetekkel-is, az idő' szüleményeivel. De másfelől valamint azok, kik familiájokat először emelik-fel magasabb tisztségekre, rendszerént több tekintetben megkülömböztetik magokat jeles tulajdonok által maradékaik felett; úgy hasonlóképen valamelly dolognak kezdete és mintegy mustrája (ha külömben szerentsésen üt ki) többnyire jóval felyülhaladja az utóbbi időbéli utánazásokat. Mert az emberi természetben a' rossz vagy a' hiba a' természeti törvényeket követi mozgásában 's mennél tovább fut, annál több erőt nyer; a' jó ellenben, mint az erőszakos mozdulásoknál szokott lenni, legerősebb akkor mikor elindul.

Minden orvoslás egyszer'smind újjítás-is; 's a' ki az újj orvos szereket elfogadni nem akarja, az új nyavalyákat várjon; mert az idő a' legnagyobb újjító. Ha már tsupán az idő-folyása-is mindent rosszszabbá tesz, 's az okosság és szorgalom pedig jobbítani nem igyekeznék, melly véghetetlen sok nyomoruságnak kellene következni?

Azt meg kell vallani, hogy az, a' mit a' régi szokás béhozott 's megerősített, ha nem egés-

szen jó-is, mégis alkalmasint illik az időhöz, 's a' melly víz úgy szólván egy ágyban foly, annak részei egymással egyben függenek; de az új nem mindenütt 's nem mindenkor van a' régivel illendő egybefüggésben; 's a' mi nyereséget annak nagyobb használhatóságából reménylhetünk, azt másfelől elvesztjük azon zürzavar által, melly az újságból 's az egyben függésnek nem létéből származik.

Az újjítások olyanok mint a' jövevények, vagy idegenek kik inkább tsudálkozással mint hajlandósággal fogadtatnak. Ez mind jó volna, ha az idő egy helyben maradna; de az szüntelen forog a' maga kerületében; 's következképen a' régi szokáshoz makatsón való és értetlenül ragaszkodás szintén úgy zürzavart okoz, mint az újjítás, 's ki a' régít szerfelett tiszteli, az a' maga századjának tsúfjává lesz.

Okosan tselekszik az, ki újjításaiban az időt veszi például, melly legtöbb újjításokat tesz, de tsendesen, apródonként, halkal és tsak nem észrevetetlenül. Mert azt úgy nézzük, mint bizonyos igazságot, hogy minden újság reménytelenül és váratlanul jó, 's hogy egyiknek ad a' másiktól elvesz valamit. A' ki az újjítás által nyer, az nyereségét az időnek és a' szerentsének köszöni; a' ki pedig vesz, az újjító ellen zúgolódik.

Az Ország bajainak orvoslásában csak a' legnagyobb szükség idején kell újj próbákhoz folyamodni, vagy csak akkor, mikor az újjításnak haszna világos; 's akkor-is gondosan kell vigyázni, hogy a' változtatásokat épen csak a' jobbitás' kívánása okozza, ne pedig a' változtatások' kívánása az újjításokat. Sőt minden újjítást, ha szinte talán el-nem kerülhetjük-is, gyanusnak tartsunk.

A Külföldi utazásokról.

A' külföldön utazás, az ifjúságban esmereteket nevel, az érettebb korban tapasztalásokat gyűjt. A' ki idegen Országokban utaz a' nélkül hogy annak a' Nemzetnek mellyet meglátogat nyelvét illendőképen értené, az nem annyira utaz mint iskolába jár. Igen jó, ha az utazó fiatal emberek mellé nevelő, vagy vigyázó adatik, csak-hogy ez azon Nemzet nyelvét értse és azon Országban már előbb volt legyen, hogy nevéndékét megtaníthassa mit kelljen nézni 's megjegyezni 's mire kelljen figyelmezn.

Napi könyvet-is okvetetlenül kell tartani, mellybe a' nevezetesebb tárgyak beíratassanak.

Hogy külföldön utaztunk, azt inkább okos beszélgetéseinkel mint öltözetünknek 's szokásainknak külföldi szabásával bizonyítsuk-meg; 's még beszélgetésünkben-is inkább arra vigyázunk, hogy serényen és okosan tudjunk felelni, mintsem hogy minduntalan utazásunkról regéljünk. Azon kívül a' kimívelt embernek különösen azt-is meg kell magaviselete által mutatni, hogy nemzeti szokásait 's erköltseit nem tserélte-el idegenekért, hanem inkább amazokat ezekkel csak ékesítette és mintegy bokrétaival díszesítette.

16.

Régiség a' XVII-dik Századból. a)

Bacchusnak véletlen rabsága ideiének leg-iobb
korában.

1.

Csudálatos nagy dologh, b)
Az szerencse mint forogh;
Soha meg-nem álhat.
Síma az eő tengelye,
Hamar fordul kereke;
Nyughatatlan állat.

2.

Megh kereűl szép színy alatt;
De titkon méregh hasad
Édes beszédében.
Eő ingyen sem ielenti,
Az mikoron eltöri
Az ágot kezedben.

3.

Bacchus szép példa ebben,
Kinek minap mindenben
Iár vala kedvére;
De lásd, mint tréfálá megh,
Erreűl szóllok, halgasd megh
A' szerencse véghre.

4.

Amaz kedves ideőben,
Kit az sok vendégshéghben
Bor itallal teőltének,
Szintén farsangh utólylán
Mikor hegedű hangyán
Az Szeűzek-is szeőknek.

5.

Estve vacsora után
Tizen-két óra elmúluán
Szunnyadozván az bortul,
Érkezik illyen híre,
Kin feől posdula vére,
Hirtelen az Marstul:

6.

Níncsen talán hireddel,
Hogy nagy roppant sereggel
Ellened fegyvert vont
Az hires Jejunium,
Bizván az diadalom
Hogy néki Laurust font.

7.

Im csak által ellemben
 Vagyon rendelt sereghben
 Ellened, így dul ful
 Mondván: vagy te nem regnálsz
 — — — — — c)
 Vagy pedig eó megh ful.

8.

Amaz híres keszöczét,
 Kinek hallottad hírét,
 Tette Generállá;
 Az sok próbákon forgó
 Ellened igen morgó
 Borsót kalauzzá.

9.

Az peőkdeüzeó kására
 Bízta mint baráttýára
 Az seregh utólytýa.
 Az csík mák dirigállýa
 Elhídigyed meghis állýa
 Két feleöl az szárnyát.

10.

Az közepjn az Sán czban,
 Ugy mint halak az sárban
 Vannak mint feő rendek,
 Ezek mellett két feleöl
 Áluán Austriga eleöl,
 'S több idegen rendek.

11.

Halván ezt, megh iede,
 Csak hamar talpra kele,
 Mondván: ez nem tréfa,
 Nosza hamar Drabantok,
 Jó vitéz veleős koncok
 Eülytetek mind lóra!

12.

Azért az mint leheté,
 Csak hamar fel készeüle
 Eöis Vitézível,
 Minden rend tartás nélkeül,
 Mivel hogy hirteleneül
 Kiszállá népével.

13.

Látrán ezt az keszeöcze,
 Hogy Bacchus ninesen mesze,
 Az sereghnek szölla:
 Ihol van az ellenségh
 Teölle félny nem szeükségh,
 Mienk lesz az páma.

14.

Senki megh ne iedgyen,
 Hanem vyunk mind szemben,
 Ereössenis allyunk.
 Kezeünkben ugyan peöngyön,
 Kin ellenségh retteghyen,
 Leöveöldeözvén vyunk.

15.

Azomban nagy kiáltás,
 Sok Trombita harsogás,
 Kit Kokasok fuynak,
 Az ház heyakat eülvén,
 Az seregh feöl zeöndeülvén,
 Edgymás ellen ífutnak.

16.

Vinak mind a' két feleöl,
 Az keszeöcze iar eleöl,
 Biztattya seregét,
 De mégh az harcz kétséges,
 Hull mind két feleöl sebes,
 Várván az harcz végét. d)

17.

Talál kiki társára,
Nem hágy peökny kardgyára
Akar ki js könnyen,
Oltalmazván életét,
Ugy forgattya fegyverét,
Elveszny ne keöllyeön.

18.

Keözeötteök az Hadnagyok,
Mint hogy vagyónis gondgyok,
Ereössen forgodnak,
Elseöben is fordulván
Seb esék az homlokán
Vitéz Tehén husnak.

19.

Nyargall edgy keövér Oryán
Bacchus ellótt forgatván
Vitéz káposztás hus,
Leöveöldeöz pisztolyával
Edgy temérdek kolbászsza
Az ereös disznó hus.

20.

Ió futó nyul czimer
Bízáván, valamit nyer
Forgodik az nyárson,
Ugyan vér taytékot tur,
Álly félre, mert mayd meg szur
Eleötte az harczon.

21.

De az másik részreülis
Mint edgy megh busult Tygris
Puffadoz az kása,
Amaz kemény tyuk hussal
Edgy kalán lágy tésztáual
Viva az gombóczra.

22.

Vékony pánczél ingében
Túró van az keblében
Forgódik az Táska,
Az káposztás sereghben
Szép safrányos köntösben
Hánkodik az ikra.

23.

Amaz cziffra 'sák vászony
Forgolódik Tyúk hátón
Leöveöldeöz borsóval,
A' lencsének megh esék,
Mert az feye be teörék
De megh leövék vayal. e)

24.

Az Csikmák köteleket,
De csak szép kicsinyeket
Olay alá készétt;
De az kása meghfázott,
Mint hogy szegény megházott,
Kemencze alá fut.

25.

De mind az feő rendekis
Az idegen népek-is
Ereössen forgódván,
Csuka hagymával borsal
'S eczettel és tormáual
Hány ellent lud hussal.

26.

Az Pontty-is igen nyargall
Az seütni való jászszal
Edgy öregh rostélyon,
Olly igen ellenkezik
Hogy ugyan által ázik
Levé az pánczéron.

27.

Forgódik az Austriga,
 Vagyon ereős paizsa,
 Nem fél akár kiteől,
 Mellette habarnicza, f)
 Fémlik ennek az háta
 Fa olay kenyőőteül.

28.

De im az fordulásban
 Esik vala a' vayban
 Ama öntött sigér,
 Ki miatt baráttjának
 Csak megh mentsék, harcsának
 Teőreött levet igér.

29.

Ketsege megh iede,
 Alégh látszik az szeme
 Pástétomban buyék,
 Az Csik hogy ereőssebben
 Állana az sereghben,
 Káposzta levet irék.

30.

Zeöld petresilyom alá
 Hogy onnét irányozná
 Pisztráng az szalonnát,
 Elbuyék tál eczetben,
 Áll titkon itt az lesben,
 Keresteteti magát.

31.

De ellene az Hurka
 Kinek likas az farka,
 Darával leőveöldeöz,
 Noha eő rosszul iára,
 Mert elfogya darája,
 Már senkit nem cöldeöz.

32.

Kergeték ott ereőssen,
 De elszalad eüressen
 Méghis haza felé.
 Tudom, hogy eő is nem ieön
 Ezen az souány ideön
 Edgy darabig eleő.

33.

De mihelyt az el-futa,
 Mindgyárást megh indula
 Bacchus is az lesben,
 Szalad az mint szaladhat,
 Futis valamint futhat,
 Hogy ne essék kézben.

34.

Nosza már most ki meri,
 Bezzegh vagyon keleti
 Az ió futó lónak.
 Igen siet utánna,
 Add meg magad, kiálttya
 Csuka az Lud-husnak.

35.

Nyargall igen az borsó
 Léven olayos korsó
 Kezében edgy tálon,
 Az fekete lév után
 De eő is barna lován
 Által usza gáton.

36.

De im megh bizá magát,
 Meghfordítá kappannyát,
 Az ki nyargall vala.
 Kedves metélt étek,
 A' kiben csak az vétek,
 Hogy hussal feőtt vala.

37.

Ereössen ellenkezők,
De megint megh tollaték,
Megyen az mint mehet.
Futnak már minden feleől,
Boldogh ki meheteleől,
Eöreül az ki nyerhet.

38.

Utánna hát vitézek,
Leszen jó nyereséghtek,
Fut az Bacchus népe.
Már eő czifra tareyát
Kinn bizza vala magát
Tik hus eleytette.

39.

Megh ied az Disznó feő,
Nézd mely igen feőnn peők eő,
Szoross néki az út.
Eltévedett uttyában
És elméne, edgy házban
Iedtében szorult.

40.

Nem veszi azt tréfára,
De elfordult uttyára
Maga-is a' faczán,
Ki eleőbb edgy vas nyárson
Nagy, kevélyen tollassan
Nyargalla az konyhán.

41.

Fut utánna sietve
Tollait eleytette
Fogolyis az nyárson;
De szegény nagy szégyent vall,
Mert káposzta teyben hal
Eleven az hidon.

42.

Az megh hízlalt ludak-is
Szép gyeönge tyukfiakis
Szaladnak ereössen;
De mesze nem mehetnek,
Mert forró vízben estek
Szegények véletlen.

43.

Némely pedigh ezekben
Fazékban buyt, és ott eül
Hagymát borsot raghuán,
Némelly só keözeött ázik,
Fél talám, hogy megh fázik
Tüz mellett az konyhán.

44.

Ezek mind feő feő rendek,
Hát a' szegény legények
Vallyon mit csinálnak?
Elhittem, hogy ezekis
Mert megh esett nékik-is
Ereössen szaladnak.

45.

Minnyáyan elfutának,
De bizuán-is lovoknak,
Bacchus méghis megh tér,
Gondoluán, ha elein
Vesztett, talám az végén
Szegény valamit nyer.

46.

Forgoduán pallosával
Edgy keövér disznó labbal
Kösznök ugyan orditt.
Más kezében pisztolya
És az boros korsóya
Sokakat megh sérit.

47.

De minnyájan az edgyen
Vannak, forgattyák szörnyen,
Szegény rosszul iára;
Mert elnyerték fegyverét,
'S kin nyargalla, kecskéjét
El leövék alatta.

48.

Nincsen már, min szaladgyon,
El-is esett az fagyon,
El-nyerték korsóyát.
És eőtet ott megh nyomák,
Sokan szegényt megh bírák,
Keötözik az karyát.

49.

Bacchus rabbá így esék,
Kivel megh elégedék
Jeyunium népe.
Hogy jó rabot fogának,
Azon mind vigadának
Leön az harcznak véghe.

50.

Elfoglalá hatalmát,
Teömleöczben veté magát
Jeyunium Bacchust,
Elvonták az konyhárul
Le-eüték az orrárul
Tudom az keövért hust.

51.

Mert edgy seöpreös hordóban
Ugyan azon órában
Rekeszték nyavalyást,
Kinek megh itta borát,
Vendégelvén baráttját
Minap az voluptást.

52.

Vagyon ereös foghsághban
Nem nyuytnak az marhában
Még csak tehén hustis
Ió izeün megh ennéje g)
Szegény, ha elérhetné
Az hitván teüdeötis.

53.

Illyen nehéz inséghe,
Kit maga sem reméllé
Hozza eőtet véghe
Az két szineü szerencse,
Kinek édes beszédgye
Sokat viszen vízre.

54.

Ez veszedelem vala
Éyfélkor, hogy szóllana
Kokas az gerendán,
Gyászollyák szegény Bacchust
Másnap reggel, mint karok
Piarczon sétaluán.

55.

De mikor látták vallyon
Rabságh után szabadon
Már a' szegény Bacchust,
Szabadits meg Ur Isten,
És adgyad, hogy kedvessen
Ehessünk hamar hust. h)

Közlí SZEDER FÁBIÁN,
az Esztergomi Kir. Gymnásium'
Igazgatója.

Jegyzések.

- a) *H*ogy ezen Versezet a' XVII-dik Századból való, Orthographiája mutatja, és az, hogy a' 204-lapból álló kéz-iratban, mellyből ezt lemásoltam, a' hol az Esztendő kitétetik, sehol-sem olvasni 1693-díknál későbbit.
- b) A' kéziratban nincsenek a' Versek egymástól elválasztva, hogy sok helyet ne foglaljanak. A' Stróphák azonban újra kezdődnek.
- c) Itten az Irónak vigyázatlansága miatt egy vers kimaradt.
- d) Ezen utolsó vers helyett ez volt elsőben írva: igen sok yaygatván, a' helyes szövegződés miatt tett javításnak vonásai a' Kéziratétól különböznek.
- e) Szinte ezen két utolsó vers helyébe-is ezt tette valamelly későbbi író: Mert az fejét megh kenék a' jó íros-vajjal.
- f) A' Habarnicza, egyébként vizikigyó, talán itt angolnát jelent.
- g) Ennéye, vagy ennéje, valamint, fognája, tehetnéje 's a' t. nem ritkaság az enné, fogná, tehetné 's a' t. helyett a' régieknél.
- h) Azon régi Kéziratban, mellyben ezen Poéma találtatik, (és a' melly T. T. Heliser Jó'sef Úrnak Esztergom Vármegye és Szabad Kir. Városa topographiai, statistikai és geographiai tekintetben vett, nem sokára nyomtatásban megjelenendő leírása, Szerzőjének Birtoka,) a' több latún versen és egyéb jegyzeten kívül illy czimű Magyar Versek-is vannak: Elfordult Világh sorsa. — Belleváry Dávidnak maga Viczmándy Mihály lakodalmában esett sorsának újabbban iob formában írt Ritmusok. 1675. — Novum Carmen, Udvari Viola. — A' Bor és Víz között nagyobb méltóságért való vetekedés. — Kökényesdi házában Szathmárott Compánok által dedicált Uy Esztendeő. Stephanus Gymóti Anno Domini 1668, Die 25-a Xbris. — Egy némínémeű Helvetica Vallásban lévő Keöreösztény leülki Pásztornak panasza és jeövendeülései az Ecclesiának. 's a' t.

Charáda.

Makkot szereti az első,
 Foga éles alsó felső.
 Zeng a' másik szerelemben,
 Mostan búban, most örömben.
 Az utolsó útnak
 Szolgál másnak és Szántónak.
 Tud egészszén melegíteni.

Kan-dal-ló.

Visszafutók, (*Palindromi.*)

1.

Egy Múltság hátulról,
 Legfőbb szükségéről szoll.

Bal-láb.

2.

Egy nagy város, mondom íntve,
 Partokat hol Duna ront;
 Viszsa most reá tekintve,
 Lebeg mint-egy nedves pont.

Pest-lsep.

3.

Állítsd lábára fejére,
 Régi Nemzet most-is áll!
 Része szabadságra ére,
 Az igától már el-vál.
 Fénylett szépen tudományban,
 Fénylik most-is hagyományban.

Görög.

G—s M.

17.

A' közép-évi Görögök.

Minden Népeknek 's Nemzeteknek volt olyan idő pontjok, a' mellyben homály fedte esmeretlen vóltokból kiverekedni kezdettek; a' tökéletesedés útján fáradhatatlan szorgalommal, nyomról nyomra menvén, a' ditsősség főpontjára eljutottak, és azon munkásság, álhatalosság 's vitézi bátorság által hatalmoknak, nagyságoknak 's jólléteknek alapját megvetvén, darab ideig virágoztak és díszlettek, 's végre az erköltstelenség, bújálkodás, tunyaság és puhaság által bódogságokat elásván, 's magos póltzokról lassan lassan alászálván, vagy egészen elenyésztek, mint a' hajdani Babilóniai, Assyriai, Mediai, Macedoniai, Római 's a' t. ropant Birodalmak, vagy Nemzetiségeket elvesztvén, a' legsanyarúbb rabszolgaság alatt nyögnek, mint a' ditsősség legmagasabb tetőjére jutott régi Görögök' ivadékjai, kik bár több ízben erőlködtek is azon erőszak' földig tipró igája alól kiverekedni, melly polgári alkotmányokat öszverogyasztotta; mindazáltal kéntelenek az alatt még most is meghajolni, 's még ma is Hazájok' nemzeti szabadságok' 's függetlenségek' védelméért hartzolni.

A' közép-évi Görögökről akarván szólni; nem czélom, de a' tölem felvett tárgy ter-

mészete sem engedi azt meg, hogy egész a' Perikles' ditső idejéig felmenjek, *) hanem a' közép századokon kezdvén a' dolgot a' vonásokat a' Históriából és a' hitelre méltó Utazók' írásaikból kölcsönözöm.

Minckutánna Görög-ország, ez a' tudományok' s hasznos és szép mesterségek' Hazája, s a' legfelségebb elmék' böltsője, megszűnt maga lábán álló Ország lenni, lakosai is a' rab-szolgaság' járma alatt annyira elbutultak, s

*) A' régi Görög-ország állott 1-ör a' tulajdonképpen úgy nevezett Görög-országból, mely ismét három fő részekből állott, úgymint: a) Pelloponésusból, (melly ma Moreának hívattatik) mellynek nyolcz részei voltak, ú. m. Achaja, Sicion, Corinthus, Argos, Elis, Arcadia, Messenia és Spárta. b) Hellásból (ma Livadia) mellyben hét Tartományok voltak, ú. m. Attica, mellynek Fő-városa volt Athéne, Boeotia, Phocis, Locris, Doris, Aeolia és Acarnania. c) Thessaliából, mellynek ma Janiah a' neve.

2-or. A' Görög szigetekből, mellyek voltak: Euboea, Cyprus, Rhodus, Créta, Thasus, Samothrace, Lemnus, Lesbus, Chios, Samos, a' Cycladesek, Spóradesek Aegina, Salamis, Ithaca, Corcyra, Pharus és fekete Corcyra.

3-or. Kis Á'siai Görög-országból, melly Jóniát, Aeoliát és Dóriát foglalta magában.

4-er. Nagy Görög-országból (Olasz-országba) mellynek nevezetesebb Városai ezek voltak: Cume, Rhegium, Sybaris, Croton, Locri Epizephirii, Hula vagy Elia, Thurium Zande, vagy Messana, Syracusa, Catana Camarina, Agrigentum s a' t.

5-ör. Európának, Á'siának és Áfricának a' fekete és közép-tengerre fekvő partjain letelepített gyarmatokból, mellyek között nevezetesek voltak: Olinthus, Amphipolis, Potiderea, Bizantium, Tomi, Tysas, Odessus, Olbia, Chersonesus, Theodosia, Panticapaeum, Tanais, Phanagoria, Sebastopolis, Phasis, Trapezus, Sinope, Heraclea, Chalcedon Lampsacus, Abydus, Telmissus, Patara, Selga, Tarsus, Mopsvestia, Naucratis, Cyrene, Apollonia Epidamnus vagy Dirrachium, Massilia vagy Marseilla, Rhoda Emporium és Sagunthus. És

6-or. A' Nagy Sándor győzedelmei által az Egyiptomba Kis-Á'siába, Syriába, Babyloniába, Bactriába és Indiába elterjedett Görögökből. — Itt a' tulajdonképpen úgy mondatott Görög-országról van szó, és a' szigeteikről.

annyira elkorcsosodtak, hogy dicsó Eleiknek hajdani nagyságok' emlékezeténél egyéb alig maradt fenn nálok, 's olly sok századok' lefolyta alatt, most kezd Oskolák' és Nevelő-In-tézetek' felállítása, kereskedése 's függetlensége visszszanyerhetéséért való viaskodása által, a' tudatlanságból 's butaságból kiverekedni, 's halhatatlan emlékezetet nyert Őseik virtusainak némelly szikráit magából néminémüképpen kitündököltetni. — Valamint más meghódoltatott Népeknek, úgy a' Görögöknek sem szült Hazájok, azolta, hogy a' Törökök' hatalmok alá estek, Nemzeti történet-írókat. *) A' Historicusok, ha említik is őket, csak történetből említik, a' másokkal való öszveköttetés' tekintetéből. Ha tehát rólok valamit akarunk tudni, a' Törökök, Venétziaiak és más Európai népek' kronikáikból kell azt merítenünk.

*) Míg Görög-ország a' maga ditsósságében díszlett, addig történeteit előadó Írókban, nem látott fogyatkozást, kik között legnevezetesebbek: Herodotus, Thucydides, Xenophon, Polybius, a' Halicarnassusból való Dionysius, Diodorus Siculus, Flavius Josephus, Plutarchus, Flavius Atrianus, Appianus, Aelianus, Dio Cassius, Herodianus, Zozimus és mások, és az úgy nevezett Bizantiumi Írók, kik is név szerént ezek voltak: Procopius, Agathias, Theophilactus, Simocatta; Georgius Syncellus, Theophanes Isaaci, Nicephorus Constantinopolitanus, Constantinus Porphyrogenneta, Johannes Scylitzes, Georgius Cedrenus, Nicephorus Briennius, Anna Comnena, Simeon Metaphrastes, Michael Glycas, Johannes Cinnamus, Constantinus Manasses, Nicetas Acominatus, Choniates Georgius Acropolita, Georgius Pachimeres, Theodorus Metochita, Nicephorus Gregoras, Johannes Cantanenus, Georgius Gemistus Pletho, Georgius Codinus, Johannes Ducas, Nicolaus Chalcocondiles 's a' t. Az újjabbak közül legnevezetesebb Anacharsisnak régi Görög-országban tett útazása, mellynek dicséretes Írója az ifjú Bartelemy Úr volt, melyet fordításba a' mi Literaturánk is bír.

A' Görög Nemzet' rabszolgasága, nem a' Törökök által lett Constantzinápoly megvételeével kezdődik. Több annak hatszáz esztendejénél, mióta ez a' Tartomány a' Nemzetek' törvényén kívül van. A' keresztes Hadak előtt, egy hatalmas Ország' Tartománya lévén, részt vett Görög-ország annak minden történeteiben. Szerencsétlen volt, ha gyáva Fejedelem' kezében volt a' kórmány; ellenbe boldog volt, ha bölts Fejedelem ült a' Thronuson, 's annak szelíd igazgatásának minden jótéteményeibe részesült. Mint minden más Tartományokban, úgy itt is egymást váltották-fel a' jó és mostoha idők. Az Europaiaktól csak gyengén általmaztatván, ki volt téve az Északi Nemzetek', úgy mint a' Scythák', Gothusok' 's Herulusok' bűtéseiknek. De ez az ömledező ár, más erányzatot vett, és az ez által elpusztított Tartományok ismét helyre állottak, midőn azokat az Europai Nemzetek megtámadták, és azon érzékeny fájdalmat, melyet ezen szerencsétlen Tartományok hat századok' lefolyása alatt érezni kéntelenítették, a' Görögöknek az Europaiak okoztak, mert nem a' Musulmánok, hanem a' keresztes hadat viselők voltak Országjoknak valóságos ledöntői.

Vessünk bár egy pillantatot azon igyekezetre, mellynek az előre tett ígéret szerint, meg kellett volna szabadítani Görög-országot. Ez a' keresztes hadak által elpusztított, elnyomattatik, 's húsz külömbféle Fejedelemségekre szaggattatik. A' Görögöket éri az a' csapás, melly a' Saracenusok ellen volt erányozva. Dominico Michaëli, a' Venétziai Doge, a' második keresztes had alkalmával elpusztítja Rhodust, Scio, Samus, Mitiléne, Paros, An-

dros és Lesbus szigeteit és minden Cyclades szigeteket; elragadozza a' gyermekeket, 's eladja mint rabszolgákat; hasonló pusztulás éri Peloponnésus' minden tenger-partjait, és azon hajós-sereg' Vezére, a' ki Görög-ország' megszabadítására küldődött, méltán megérdemlette, ezt a' rá kitett Sír-írást: Terror Graecorum hic jacet.

A' következett keresztes hadak, nem csak megújítják, sőt még vérengesebb néző-színt terjesztenek elő. Ámbár a' Császári jus védjeinek adták légyen is ki magokat, mindazáltal semmi sem volt nehezebb, mint a' Constantzínápolyi Thronuson ülő 's más egymást gonosz tetteik által, attól megfosztott Familiák tagjainak, ahoz való jussokat megmutatni. Angelus Isaáknak egy a' fogságból elillantott fia, színes okot szolgáltat a' Latiumbélieknek a' Főváros előtt megjelenésre. *Itt van, úgy mond a' ti magunkkal ide hozott törvényes Fejedelmek, mi nem azért jöttünk, hogy néktek kárt tegyünk, hanem hogy segédelmekre legyünk.* III-ik Alexis Császár hatalmasan ellent áll a' Kereszteseknek, de végre kénytelen a' lángba borúlt Constantzínápolyból kiszaladni. Az Atyja neve alatt Császárrá lett Angelus Isaák nem késett a' keresztesek eránt való háládatosságát kimutatni: *Ha én, úgymond, ismét a' Thronusra ülök. azt én az Isteni kegyelemnek, és a' ti vitézségteknek fogom köszönni.* De a' keresztesek' kívánságai, olly szerfelett valók voltak, hogy Isaák azokat ki nem elégíthetvén, kénytelen volt nékiek ezt mondani: hogy az ő thrónuson való megtartathatásának, és erántok tartozó kötelessége tellyesíthetése-nek egyedül való eszköze abban álljon, ha néki hadisereget adnak és időt engednek. Isaáknak

azomba az ő illy maga megalatsonyítása semmit sem használt, mert a' keresztesek azon *háládatlanságért*, hogy *elfelejtette azt*, hogy *koronáját nekik köszönheti*, néki hadat izennek. A' gyalázzattal illetett királyi korona bajnoki homlokot kíván, melly annak fénnjét visszaadhassa; azomban olly nyomorúlt vetélkedő társak állván most elő, a' kik annak csekélységet érő darabjai felett czivakodtak, a' kedyező szempillantást Venetzia elszalasztani nem akarta, és azt az ő politicája tudta használni. A' keresztesek, mihelyt Urai lettek Constantzinápolynak, részszerént telhetetlenségből, részszerént vad Nemzethez illő durvaságból, a' Várost prédára bocsátották, kiket későbbben a' Törökök is követtek, de feljúl nem haladhattak. A' Birodalom a' Velentzei Köztársaság és a' Latiumbéliek között felosztódott. *) A' Flandriai Gróf Bálduin csak az alatt a' feltétel alatt nyeri-el a' koronát, **) hogy a' legszébb Tartományok' feldarabolását megengedi, A' Frankus Császárok' birodalma, mint az előt-

*) Candia szigete a' Montferati Marquisé lett, mellyet azután a' Venetziainaknak adott-el; Salonichinek is ugyan ő tétetett Királyává. A' Bloisi Gróf Nicaei Herceggé lett. Ville Harduini Gottfriednek az Achajai Hercegség jutott. Az Oláh Bárók, a' kik rossz Geographusok voltak az osztózás közben kotzkát vetettek ollyan Városokra, a' melyekről semmit sem tudtak. A' Venetziainaknak esett rész sokkal szembe tűnőbb volt. A' Doge' Titulusához ragasztotta a' *Római Birodalom három nyolczad részének Ura titulust is*. Húsz Venetziaini Familiák hatalmukba ejtették a' Köztársaságtól adatott jutalom gyanánt az Archipelagus szigeteinek nagyobb részét. Annak esett akkor hatalmába mind az, a' ki mit legelőször elfoglalt. 1205-ben Áthene feledékenységre ment, és ez Követeket küldött, hogy egy vagy több Urakat kérjen ki magának.

**) Hat Oláh és hat Venetziaini Bárók nevezik ki az Augustusok és Constantinusok követőit.

tők uralkodóké is, nem egyéb volt szakadatlan Anarchiánál. Azok az öt idegenek, a' kik a' Napkeleti Birodalom' Thronusán ültek 60 esztendeig uralkodtak. Ezen Császárok közzül az utolsó II-ik Balduin, szaladása közben elveszti mind koronáját, mind kardját. Görögország ezen időtől fogva megszűnt lenni. A' Latiumbéliiek voltak annak ledöntői, ezek nyitottak a' Musulmanoknak ösvényt, s ezek készítettek azoknak utat annak meghódoltatására. Ha a' Paleologusok az uralkodásra alkalmosabb férjfiak lettek volna is, még is meghaladta volna erejüket, hogy egy feldarabolt Státust újra felállítsanak és megerősítsenek. Az itt egymás után következett Fejedelmek alatt minden zavar és rendetlenség volt. Az egész Birodalom már csupán csak magából Constantzinápolyból állott, midőn 1453-ban II-ik Mahomet a' fél-holdat a' Város' füstölgő falaira kiszégezte. A' Latiumbélieknek béütesektől fogva, Görögország, se Státust nem formált, se valamely Státushoz köttetett rész nem volt, hanem csak különböző Uralkodók alá vettetett Fejedelemségek zavarékja. *) Minden Város, minden Erősség a' Venetziaiaktól és Törököktől tízszer foglaltatott-el, tízszer vesztetett-el, és ugyan annyiszor nyerődött vissza. A' Görög Nemzet szerencsétlenségére mind a' két hatalmasság, a' Keresztyén Venetziaiak szintúgy mint a' Mahomedanus Törökök ugyan azon egy politicát követték. A' Görögök sem az egygyik sem a' má-

*) A' Gui de la Roche, a' Brienne 's több más Francia Familiák, Peloponesusba több apró Fejedelemségeket állítottak-fel. Görögországnak voltak Athenei, Corinthusi, Patrasi, Argosi 's a' t. Herczegjei 's Grófjai.

sik résztől nem pártfogoltattak úgy mint alattvalók. — Mindeniktől megvettetve lévén, úgy bántak velek mint ellenséggel, mint gyarmattal, mint meghódoltatott néppel; úgy hogy mindenik igazgatás alatt a' rabszolgaság és nyomattatás' szakadatlan járma alatt éltek. A' mi más Tartományokra nézve csak mulólag való, az, Görög-országra nézve rémítő egyformaság volt. A' História még eddig egy illy sokáig tartó nyomorúság' második példáját mutatni nem tudott.

Venétzia, melly a' magának Európában új Birodalmat felállítani tudott ellenség' hatalmát 's ügyességét becsülni eggyeránt tudta, 1454-től fogva, II-ik Mahomettel alkudozásokba ereszkedett. Azomban ez a' Szultán folytatja a' maga hódoltatásait, Áthenébe Basát ültet-bé, és Peloponnesus' felét elfoglalja; mellyre való nézve 1463-ban a' Köztársaság kéntelennek látja magát lenni, hogy előrehaladó lépéseinek akadályt vessen. Esztei Berthold, a' Köztársaság' Fővezére kiszáll Modonba, és Árgost 's Nápoli di Malvasiát ismét visszafoglalja. A' Görögök, kik az ő akkori Uraik ellen harczolókbán szabaddítóikat nézték, a' Venétziaiak' fegyvereit segítették. Leontárit és Corinthust kivévén, az egész Peloponnesus megszabadított. Ezen utolsó Város' ostroma alkalmával Berthold megöletetik; hadi-serege elveszti bátorságát, és az őrző-seregek, a' tőlök elfoglalva tartott erősségeket elhagyják. A' Livádiai Basa minden ellentállás nélkül előre nyomul, a' nem védett Tartományt visszafoglalja, 's mindenféle kicsapongásokra vetemedvén, akadály nélkül áll véres boszszút a' Görögökön. A' Latiumbéliek is, kik a' tőlök sokáig nem oltalmaztathatott föl-

dön szorúlt állapotban voltak, a' leggyalázatosabb ragadozásokat követték-el. A' Fővezér Orsato Giustiniani nem úgy folytatta a' háborút mint katoná, hanem mint tengeri-rabló, a' ki-nek példáját a' többi katona-tisztek is követik. Egy más Venétziai Vezér, a' ki Misitrát ostrom alá fogta, minthogy a' Várat meg nem vehette, a' Városon áll boszszút és azt porrá égeti. Szerencsésebb lépéseket tévén egy harmadik Vezér, Áthénét elfoglalja és azt prédára bocsátja. Átaljába véve, a' Venétziaiak és Törökök közt folytatott háborúkban, mind a' két rész Görögországért harczolt, úgy nézvé az, mint valamely prédát, nem pedig mint olyan Tartományt, a' mellyet olyan állapotba akartak volna helyheztetni, mint a' mellyben más birtokaik voltak. Venétzia, melly alattvalói közt a' száraz föld lakosainak a' második Classisba adott helyet, a' Görögöknek csak a' harmadikba akart helyet engedni. Még akkor is, midőn Venétzia mellett fogtak fegyvert, az ő katonái a' Köztársaság' katonáival nem elegyítették össze, hanem a' hadi-seregnél a' legutólsó rangban voltak. Ha még akkor is megvetéssel viseltettek erántok, midőn segedelmekre szükségek volt, mimódon bántak volna vélek illendően 's igazságosan, mihelyt segedelmek felesleg való lett? Sőt inkább annyira kínoztattak, hogy utóljára nem tudták, a' had' iszonyatosságai nyomták e nehezebben vállalkat, vagy a' békesség' gyalázatos nyomásai? A' Törökök' járma légyen e nehezebb vagy a' Venétziaké?

Venétzia a' háború alatt is úgy bánt a' Görögökkel mint Ottomanniai alattvalókkal. Így 1469-ben Enosra, egy minden Török őrizet nélkül lévő 's csupa Görögöktől lakott Városra

ütven a' Venétziai hajós-sereg, a' kereskedés' ide halomra gyűjtött minden kincsei az Olaszok' zsákmányi lettek; a' Görög Templomok megfertéztettek, és végre minékutánna a' kegyetlenség minden népre barbarusi hideg vérséggel elkövetődött volna, a' Város porrá égetődött, és az elcsábított Róma, ezen alávaló győzedelemért hálákat buzog az Égnek. Negropont az Archipelagusi Velentzei gyarmatok' Fővárosa 1470-ik Eszt. a' II-ik Mahomet' hatalma alá esik; de Velentze akkor még elég hatalmas lévén, nyakasan folytatja a' háborút. A' Görög Nemzet kéntelen lévén megszűnés nélkül viaskodni, egy hadakozó Nép válék belőle. Kiváltképpen könnyű lovassága által különböztette meg magát, mellyet Mocenigó Péter ügyesen tudott használni. Ez a' lovasság a' Stratioták' neve alatt volt esmeretes. Azomban a' mi a' rendetlen háborúban gyakran meg szokott történni, ezek a' Stratioták a' magok tulajdon Attyokfiait a' Görögöket kirablották, mintha ellenségeik lettek volna. Mocenigo elpusztítja Mitilene és Délos szigeteit, a' Pergamoi és minden más Törököktől elfoglalt tengerpartokat. Pallérozott Nép rontja-le a' régi pallérozódás' utolsó maradványait, midőn azt barbarus Nép védi és óltalmazza!! Ennek a' húzomos ideig tartott véres háborúnak az 1479-ik eszt. békességekötés vetett véget, mellynél fogva a' kölcsönös hódoltatások vissza adattattak. Melly gyászos történet vala ez azon szerencsétlen népre nézve, melly mind a' két rész' kegyetlenségét tapasztalta! — Húsz eszt. tartott a' békesség; 1499-ik eszt. ismét kiüt a' háború, melly a' Görögökre nézve nem vala egyéb, az égetésnek és pusztításnak megújítá-

sánál. Modont a' Törökök ostrom alá fogják, és utóljára rajta erőt vévén, a' Városban egy házat sem hagynak meg, egy lakosnak sem kegyelmeznek meg, hanem mind kardra hányják. Talán egy Város sincs Görög-országban, a' melly több izbe elpusztítatván, több izbe ne emelkedett volna fel hamvaiból. — A' Velenczei Vezér Benedetto Pesaro megveszi Aeginát 's kirabolja Mitilénét és Tenedost. Zanchio (Navarin) a' Nestor régi Pylotza a' Törököktől és Venétziaiktól ismét meg ismét elfoglaltatik. Itt, mint több más Városokban mint ellenséggel úgy bántak a' lakosokkal, mind a' Keresztyén mind a' Török diadalmasok. Végre az egymást érő szerencsétlenségnek az 1503-ik eszt. kötött békesség vetett véget. A' Velentzések Santa Maurát visszaadják a' Fényes Portának, és annak a' Köztársaság, a' maga Lepantóra Modonra és Coronra ezen Törököktől elfoglalt Városokra való jussait általadja.

Ezen idő pontig, Rhodus szigete, melly a' XIV-dik század' kezdetétől fogva a' Jéru'sálemi Sz. János Rendje' Vitézzeinek birtokában volt, a' Keresztyénség' legnevezetesebb véd-bástyájának tartódott. Szelim fenyegette a' szigetet, de annak meghódoltatásának dicsósága az ő követőjére Solimánra maradt. Esmeretek az ezen emlékezetre méltó ostrom' környüll állásai, az ostromlók törekedései 's veszteségei szintúgy mint az ostromlottaknak csudával határos vitézségek és megrendíthetetlen állhatatosságok. Hogy az erejekben lévő 's erejeket vesztett Institutiók közt lévő külömbiségről ítéletet lehessen tenni, hasonlítsuk össze a' Rhodus' 1522-ik eszt. lett foglalását, és Máltának 1798-ban történt megvételét.

A' Fényes Porta és Venétzia közt az 1503-dik eszt. kötött békesség után lefolyt 35 eszt. ugyan annyi fájdalom esztendei voltak, és éppen annyi keservet okoztak, mint a' háború' kegyetlenkedései. — 1537-ik eszt. ismét kiütött a' háború, a' melly csak három esztendeig tartott, de mint az előbeniek, ez is tellyes volt pusztítással. Több Velentzére nézve szerencsétlen hadakozások után, a' Köztársaság 1540-dik eszt. Nápoli di Romániának és Malvásiának általengedése által vásárlotta-meg a' békeséget; ugyan ekkor Török kézbe kerültek Scio, Pathmus és Cesina szigetei is, mellyek a' Köztársasághoz tartoztak, valamint Nios, Stampalia és Paros szigetei is, mellyek néhány Velentzei Familiák' külön birtoki voltak.

Ezen háború'ban a' hitszegés mind a' két részről egyforma volt. A' Capitulatziók sehol se tartattak meg, és az őrző-seregek bizodal-miknak áldozati lettek. A' hitszegésben a' Keresztyének a' Törököknél nem voltak utóbb. Az Európai Fejedelmek, sőt maga a' Pápa is több ízben ingerelte a' Törököket Venétzia ellen. Ez 1480-ik eszt. Nápollyal hadba keveredvén, maga hívta a' Törököket Olasz-országba. Ezek megveszik Otrántót, de minthogy a' Persiai háború miatt a' had folytatásával kénytelenek voltak felhagyni, Otrántóba őrző-sereget hagytak, a' melly azon feltétel alatt, hogy egész katonai tisztelettel mehessen-el onnét, feladja magát. Abban a' pillantatban, mellyben a' Törökök hajókra akartak ülni, rájuk rohantak, nagyobb részek felkonczoltatott, a' halált kikerülttek pedig vasba verettettek. —

Az 1537-ik eszt. háborúban a' Venétziaiak Dalmátziába Szalonit ostrom alá fogván, a' Tö-

rök őrző-sereggel olly egygyességre léptek, hogy az onnan szabadon kiköltözködhessék. De ezen alku ellenére, az őrző-sereg kardra hányattatott. Lehet e csudálni, ha a' Törökök is éppen olly kevésbé tettek eleget köteleztéseiknek?

Cyprus szigete, melly egymás után következett Uraitól, ú. m. Comnénustól, Richárdtól az Ángoly Királytól, és a' Templáriusoktól elpusztítatott; a' Lusignani Fejedelmek alatt kipihenhetette volna magát, ha 350 a' szent földön elszegényedett, szentelt Vitézeknek a' szigeten olly sok földbéli jutalom nem osztódott volna. Végre a' sziget a' Venétziaiaknak kezekbe került, kik azt, mint minden más birtokaikat vas-járom alá vetették. II-ik Szelim panaszt tesz, hogy Cyprus az ő alattvalói kereskedéseket nyughatatlankodtató tengeri tolvajok Asyluma légyen, 's ennél fogva Nicosiát ostrom alá véteti. — Az erősség feladja magát. A' lakosok' életek felől bizonyosokká tett egygyezés megtapodásával, több konciztatik-fel húszezer embernél a' legkegyetlenebbül. A' Lepantói híres ütközet Cyprust nem mentette meg; az 1573-ik eszt. békességben a' sziget a' Törököknek engedődött által.

Az Európaiaknak erkölcsök, a' napkeletiek' kegyetlenségeknek szemlélése által elkorcsosodott, sőt azoktól némelly szokásokat is vettek-bé. A' Smirna ellen küldött Expeditióban, minekutánna a' Várost porrá égették volna, a' katonák a' Pápa hajós-seregét vezérlő Legatusának 137 főt ajándékoztak, a' ki azért 137 aranyat fizettetett.

Azon háborúban, mellyet a' Venétziaiak az Uskokok ellen folytattak, ezen haramiák köz-

zúl hatvannak a' feje küldődött Venétziába, mellyek itt Áldozó-csötörtökön, az Innepfényesítésére kifüggesztettek. *Ezek úgymond a' Zarái Érsek, igen kellemetes bémomást okoztak.* Ez a szokás sokáig fenn maradt. Még 1684-ik eszt. is Török-fők küldődtek Venétziába, 's a' Kőztársaság mindenikért két zechinét fizetett. A' Sz. Márk' piattza a' Szerálj kapujához volt hasonló.

A' Candiai híres háború (melly 1644-iktől fogva 1669-ig tartott) kiütven, ennek első esztendeibe a' Venétziai fegyver, fényes győzedelmeket nyert. Több tengeri ütközetek után elfoglalták Tenedos, Stalimene (Lemnus) és Szamothraki szigeteit. De a' Fényes Portának ekkor egy ügyes Ministere volt, a' ki egyszer'smind nagy Hadi-vezér is volt. Kiuperli visszaveszi Szamothrakit és Stalimenét és csak Tenedos marad a' Venétziaiak birtokokban.

A' Candia Városa' ostromoltatása igen nevezetes a' Históriába. A' Francziák a' Vár' oltalmazásában öszszezsátolták magokat a' Velenztésekkel. Ha a' féketlenség 's erőszak homályt vontak is vitéz tetteikre, mindazonáltal dítséretekre szolgál az itt kimutatott szándék. Szép volt látni, midőn Herczeg de la Feuillade 500 önn-vállalkozottakkal és a' Navaillesi 's Beauforti Herczegek 6000 főből álló reguláris hadisereggel Versaillesst és a' XIV-ik Lajos udvara' pompáját elhagyták, hogy meszsze földön a' pusztítás és öldöklés földjén a' halállal trutzoljanak. A' Beauforti Herczeg itt dicsősséges halállal végezte-el életét, 's hasonló sors érte több bajnok-társait is. Sajnálni lehet, hogy a' Navaillesi Herczeg magát két hónap múlva Vitézzeinek maradványival visszazavonta. Mind-

azáltal ott maradt a' derék *Morosini*. 69 visszavert rohanás, 83 kiűtés, és 1364 mina felvettetése után kénytelen magát feladni; de tisztességes alkura lép, és a' Köz-társaság, a' szigeten három kikötőnek marad birtokában. Ő volt az, a' ki kevéssel azután Peloponnesust is meghódoltatta. — 1784-be tette meg erre a' nagy készüléteket, Santa Maura, Previsa, és Coron szigeteit elfoglalván. A' Mainották, a' kik most is legerősebb védjei a' szabadságnak, szerencséseknek tartották magokat, hogy Keresztyéneket láttak Moreába kiszállani; eleikbe repültek 's kezet nyújtottak nekik szándékjuk végrehajtására. A' Svéd Königsmark, a' Köztársaság Fővezére, kétszer veré meg a' Török tábort. A' következő esztendőben Venétzia elfoglalja Ő és Új Navarint, Modont, Argost és Nápoli di Romániát. Athéne is a' Velentzések kezébe esik, de annak kapuit agyuk ontják rakásra, 's a' Keresztyének golyóbisai végzik-be az Ottománusoktól elkezdett pusztítást. Még ma is siratják a' szép Mesterségek a' Parthenon' omladékait. Egyedül Malvasia maradt a' Törökök' birtokokban. A' Scio szigete' lakosai 1694-ik eszt. segíték az ezen szigetre lett kiszállásokban a' Venétziaiakat, de ezek néhány szerencsétlen ütközet után észre veszik azoknak erőtlen voltokat, a' Város' erősségeit hát felvettetik 's visszavonulnak. Rettenetes 's megkérdelhetetlen volt a' Törökök' bosszújuk. Az ezen szigeten lakó Keresztyének megbüntetések példa nélkül való volna, ha ivadékaik 130 esztendővel azután hasonló pusztulást nem tapasztaltak volna. Az Archipelágusnak és Moreának igen kevés Városai vagynak olyanok, a' melyek illy szívet vérző

romlásra ne emlékeznének, és még ma is azt lehet mondani Görög-országról, a' mi hajdan egy Áthénébéli emberről mondódott: hogy testének semmi részét sem lehet úgy megilletni, hogy sebet ne érne az ember. Az 1699-ik eszt. Carlovitzi békesség azomba meghagyja Venéziát, csak nem mind azoknak bírásokba, a' mellyeket elfoglalt. Kezébe marad Morea a' Corinthusi föld szorossáig, Aegina és Santa-Maura szigetei, a' Cattarói tengeröböl torkánál fekvő Castelnouva és Dalmátziába három erősség; ellenben az Athénei és Lepantói tengeröblöktől északra fekvő Váratat vissza adja, úgy mindazáltal, hogy azoknak erősségeik lerontassanak. Ezen híres Hadivezér' melyképe, a' kinek köszönheti Venétzia ezt a' dicsőséget, a' fegyverházba, ezzel a' felyúlírással állíttatott-fel: *A' Peloponnesusi Morosini Ferentznek életébe.* Ámbár a' Fényes Porta ezen vesztéseket későbbben mind vissza foglalta légyen is, mindazáltal hatalmának hanyatlása, ezen időtől fogva kezdődik. De a' Görögök szerencséjük, fájdalom! nem kezdődött-el ezen idő-ponttal. A' Velentzeiek' uralkodása Peloponnesusba éppen olly kegyetlen volt mint az Ottomannusoké. Talán azért érzették mélyebben az amazok által lett elnyomattatást, mivel reménységekbe megcsalatkoztak; sőt a' mi több, azért, mivel az Atyafiak közt való gyűlölség még kérlelhetetlenebb, mint az azok között lévő, a' kik egymás eránt idegenek. A' helyett hogy a' Görögökre nézve, a' Római Köztársaság' azon fenék törvéennyét követte volna, mellyel az a' meghódoltatott népeket magához kapcsolta, polgári just adván azoknak; a' helyett, hogy az Európai absoluta Monarchiák' példá-

ját követte volna, egyforma törvények alá vetvén az újj alattvalókat a' régiakkal, 's őket hasonló sorsban részeltetvén; a' Velenczei Köztársaság a' Törökök' fenék-törvényét követte. Nem akarta, hogy a' két nép össze elegyedjen 's össze köttessen. A' Venétziaiak nem szabadítók, hanem ragadományból élő hódolttatókhoz hasonlóak voltak. Ez előtt fél századdal, midőn a' Köztársaságra nem annyira mosolygott a' szerencse; igyekezett a' Görögöket a' maga részére vonni, bódogabb jövődőt ígervén nékiek. Pénzre lévén szüksége, a' Patriciatust a' többet ígérőknek áruba bocsátotta, 's megengedte, hogy abba idegenek is lépjenek. „*A' Görögök' nagy lelkű 's Királyi Nemzete úgy mond a' Venétziai Kormánysház egy végzésében (Decretumában) különös tekintetbe vevődik, mivel sok ideig volt a' királyi páltza a' kezében, és a' Köztársaságra nézve érdemessé tette magát.*“ A' szerencsétlen Venétzia háládatos volt; a' Görög nagy Familiáknak Patriciusi rangot 's mindennek szabadságot ígért, de a' midőn győzött, elfelejtette a' véghez vitt hív szolgálatot, nem emlékezett-meg ígéreteiről, 's a' legkeményebb rabszolgaság alá vetette Görög-országot. Illy hasznos, 's őt' győzni segített szövetségesei eránt háládatlansággal viseltetvén, megvont tőlök minden jutalmat; az ő ön-hasznát kereső indulatja, a' lakosok nagyra-vágyó kívánságoknak legkevesebbé sem tett eleget. Semmi sem változott-meg, hanem csak a' Görög-ország' Uraicserélődtek-fel, újj Tyrannusok váltották-fel a' régiakat; Venéziából nagy számú Helytartók (Proconsulok) mennek 's szélednek-el Görög-országba; az Ágák' fűsvénysége tűrhető a' Proveditorok' tehetetlenségekkel egybe-hason-

lítva. Még azt is a' mi minden fájdalmaikat enyhítette volna, t. i. Vallások' oltalmazását is, az újj Uralkodók megtagadták tőlök; a' Fanatismus, a' fösvenység által okoztatott nyomorúságot nevelte. Legkissebb külömbség sem tevődött a' Görög Templomok és Moschéék között. Nem elégedtek-meg azzal, hogy polgári szabadságok' elnyomói voltak, hanem Vallásbeli üldözői is lettek. És a' mit a' Venétziai igazgatás' elfordultságáról méltó megjegyezni, az ő Ágenseinek erőszakoskodásai nem személyes (Individualis) gonosz tettek voltak, hanem a' Status rendszabásainak alkalmaztatásából vették eredeteket. Tudva van közönségesen ez a' tudomány; mindazáltal méltó itt felhozni Fra Paolonak azon javaslatát, mellyet a' Fő-Tanátsban előadott, regulákat ajánlván, mellyeket a' gyarmatokra nézve követni kellene: „Meg kell úgymond arról emlékezni, hogy a' gyarmatokban semmi sints bizonytalanabb, mint a' Görögök' hűsége; meg kell a' felől győződni, hogy azok könnyen a' Török járom alá adhatják magokat ismét, a' melly alatt van Nemzetek' maradványa; úgy kell velek bánni, mint vad-állatokkal, fogaikat's agyaraikat el kell tördelni, meg kell őket alázni, kiváltképpen pedig el kell tőlök zárni minden alkalmatosságot, mellynél fogva magokat Vitézekké formálhatnák. Kenyér és bot, ez az, a' mire szükségek van, a' felebaráti szeretetet hagyjuk más alkalmatosságra.” Az illy emberiséget levetkezett fenék törvényből származott javaslatok, nem okozhatnak e borzadást a' leghidegebb vérű emberekben is!

A' Carlovitzi békekesség 1713-ik eszt. felbomol. A' Görögöknek legkissebb könnyebbse-

gekre sem szolgált az, hogy a' Venétziaiaknak hatalmok alá estek. De újj nyomorúság fenyegette őket, a' Török hatalom alá való visszaeséssel. Mert egy rabszolgaságból a' másikba menni által, a' Nemzetekre nézve minden időben fájdalommal tellyes crisis. A' peres földön, minden lépés, omladékokkal 's a' lakosok' holt testeikkel fedeződik-be. A' Corinthusi Velenzésekből és Görögökből álló őrző-sereg' egy része, a' védő-alkura való minden tekintet nélkül kardra hányódik. Egy részének úgy tettyzik, mintha meg akartak volna kegyelmezni, mivel a' Török hajós-sereg az elfogottakat, az ostrom alá fogott Napoli di Romániához viszi; de az ezen Vár' őrseregének szeme láttára konczolják-fel a' Törökök a' Corinthusi őrsereg' maradványát. Tinében ellent-állás nélkül feladja magát a' félénk Helytartó. Csak magok a' Görögök állanak ellent az ellenségnek, 's hűségeknek szomorú áldozati lesznek; azok, kik a' fegyver' élitől megkímélődnek, Afrika' partjaira hurczoltatnak. A' Móreai Helytartó erőtelenebb lévén, mintsem hogy az ellenség' béütését megakadályoztathatta volna, a' Városokat és Falukat maga meggyújtja 's maga konczolja-le a' lakosokat. Napoli di Romania, mint-hogy vitézi módon állott ellent, kegyetlenül elpusztítatik; itt és más Városokban az Érsek és a' Papság, a' Valláshoz és szabadsághoz való ragaszkodásokért, fejekkel fizetnek. Kevés hónapok alatt Morea, melly 25 eszt. oltalmazta Candiát, a' Venétziaiaktól elvevődött. Ebben az időben egy nagy lelkű Férjfiú, Venéziának halhatatlan szolgálatokat tett. Az ő neve az emberi Nemzet' betsületére való vonásokra emlékeztet. Gróf Schulenburg, a' ki több

helyeket elfoglalt és Corfut megtartotta, a' Venétziai kormányzékától szolgálatiért nem kívánt egyebet, hanem hogy Protestans hite sorosinak szabad Vallásbéli gyakorlás engedődjék. A' hadi dicsősségre való vágyódásnak, soha sem volt nemesebb célja, 's soha sem nyert méltóbb jutalmat. A' Törökök és Venétziaiak között kötött 1718-ik eszt. Passarovitzi békeség, mindenik részt annak birtokába hagyta, a' mellyben volt az újjabb időben történt nagy változásig. *)

Ezen idő ponttól fogva a' Törökök, a' kik (1333-ik eszt. Európába jővén, 1360-ik eszt. Adrianápolyban, 1453-ik eszt. pedig Constanztinápolyban magokat erősen megfészkelvén), egymást érő hódolításokat tettek, csupán csak birtokaik' állandósága mellett hadakozhatnak, de minden újjabb foglalásokkal fel kell hagyniok. Ezen Birodalom sebes nevedezésének okai voltak: a' Fanatismus' vakmerő bátorsága, a' vak engedelmesség, a' Szultán személyéhez való határtalan ragaszkodás, a' hadi-sereg könnyű móddal való kiállíthatása, a' földön a' Vezératus lehetősége, és a' Mátyrok koronájának az égben való elnyerhetése, Europa' akkori állapotja, mindenek felett pedig az, hogy az Ottomaniai uralkodásban több vitéz, bátor, fáradhatatlan Fejedelmek következtek egymás után. Igaz ugyan, hogy az első tíz Császárok után, nyomorúlt Uralkodók is ültek ketten,

*) A' Venétzia' birtokába volt a' Köztársaság elenyészéséig: Venétzia, Dalmátzia szigeteivel egygyütt, Albaniába, a' Cattarói, Butrintói, Pargai, Previsai és Bonizzai vidék, a' Jóniai tengeren Corfu, Santa Maura, Cephalonia, Ithaka, Zante, Asso, a' Strophadesek és Cerigo. Görög-oroszának több része a' Török hatalom alatt maradt.

hárman a' Thronuson ; de az ő uralkodások gyengeségét az őket követőknek ügyességek és nagy lelkek ismét helyre hozta. Nehány Amuratesek , Mahometek , Selimek , Solimánok 's több más Szultánok , a' régi és új História legnagyobb Ország' kormányához legjobban értő , 's gyakran a' legnemesebb lelkű Férfiaival is össze hasonlítathatnak. — Egyébkor pedig a' nagy Vezérek , minéműek voltak Kiuperli , Ochiali , és Topál Ozmán teszik azoknak a' Fejedelmeknek uralkodásokat nevezetessé ; a' kik annak legkisebb fényt sem adtak , kiváltképpen III-dik Achmettől fogva , csak gyáva 's elaszszonyosodott Szultánok ültek a' Thronuson. Ha szinte megtartották azt a' szokást , hogy parancsolataikat Császári kengyelvasaikról adják ki ; mindazáltal elmúlt az az idő , melyben IV-ik Amurath közönséges Jántsár módra öltözködve , 's fejét lovának nyergére lehajtva szunnyadjon. A' Szultánok' puhaságával a' Keresztyének' elnyomattatása még inkább nevedett.

1718-ik eszt. fogva 1769-ik esztendeig a' Görögök' állapotja nem egyéb volt a' rabszolgaságnak állandó egyszerűségénél. A' fényes Porta és Orosz Birodalom 's Ausztria közt ezen idő-szakaszban kiütött háborúknak legkisebb szembetűnő befolyások sem volt az ő állapotokra nézve. 1756-ik eszt. a' Törökök a' pestis' metelyét Görögországba vivén , rettenetes volt az az által okoztatott pusztulás , a' népnek fele része elragadtatott , és még ez a' hiány ki nem pótolódott , midőn 1769-ik eszt. ismét kiütött a' háború és a' Görögöket új szerencsétlenség lepte-meg.

Az ezen idő-ponttól fogva e' mái napig Görög-országra nézve magokat előadott Történetek újjabbak lévén, sokkal esmeretesebbek, mintsem hogy azok az olvasó Közönség előtt tudva ne volnának; mellyre nézve béfejezem Értekezésemet, az újjabb Görög-országot meglátogatott tudós utazók' írásaikra, és a' mai történeteket híven feljegyző újságokra útasítván az érdemes Olvasót,

BALAJTHI JÓ'SEF.

18.

Torquat Tassó' élete-rajza.

Torquat Tasso egy volt az Olasz-földnek legjelesebb Költői közzül. Élete a' tudományos világ előtt sokkal esmeretesebb, mintsem hogy arról szót kelleni tenni; de mivel a' tulajdon környülállásos *Biographusok* néha a' dolgot nagyitva adják-elő, és gyakran olly feleslegvalót is mondanak, hogy a' miatt még a' szükségeseket is általugorja az ember az ő munkáikban, azért reménylem; hogy sok ilyenekben gyönyörködő Olvasóelőtt, nem lesz kedvetlen dolog, ezen nagy Költőnek élete sorsára egy futó szempillantatot vetni.

Torquat Tasso, ez az ő halhatatlan munkái által a' köz-híre szert tett; viszontagsági által pedig

a' szomorú részvételnek sajnálkodásra méltó tárgyává lett nagy Költő, született a' Nápolyi tenger kebelnek öble mellett lévő igen gyönyörű kiességű vidéken, *Sarentó* Várossában 11-ik Mártziusban 1544-ben. Vele is, úgy mond *Szerdahelyi Aloyz Úr in poesi Narrat. pag. 129. not. sub b.* az történt, a' mi *Hommerussal*, hogy t. i. születése helyéért több Városok vetekednének. Az ő familiája egy ága volt ama' régi híres *Taxisi*, vagy olaszosan mondván *Tassi* háznak. Atyja Tasso Bernárd, egy volt Századjának legnagyobb Költői közzül, 's bizonyos tisztí hivatalt viselt a' *Salernói* Herczegnél. Ez a' Vice-királyal való izetlenkedések miatt elhagyá Nápolyt, 's Tasso Bernárd őt mint kegyes jótévőjét követte, ezen tette után jó darab ideig öröm jövendőkkel kecsegtette Bernárdot a' szerencse, de nem sokára keserűség zavarta örömét, a' mostoha viszontagságok üldözőbe vevék őt elannyira, hogy minden jószágától megfosztatván, Hazájából számkivettetvén, 's majd csaknem gyámolától is elfelejtetve; semmi egyébbségre nem talált, miut némelly Olasz Herczegeknek bőkezűségére, kik t. i. szerencsétlenségét is tisztelték híre miatt, mellyre még akkor fia homályt nem vont.

Fiaának Torquat Tassónak jeles tehetségi korán kitüntek, hét esztendő korában a' Görög és Deák nyelvet kezdette tanulni Nápolyban a' Jesuiták' vezérlése alatt, 's ezen kedvelt tanulmányiban olly gyors előmenetelt tett; hogy már 9 esztendő korában folyó, és kötött beszédben jól írna görögül és deákul. Fel vannak jegyezve némelly kis beszédjei, mellyeket azon időben nyilván mondott, valamint azon szív-reható versei is, mellyeket Anyjának írt akkor, midőn annak a' mindeneken egyformán uralkodó halál a' rövid életnek fénnyét kitörülte szeméből. Tizenhét esztendő korában az esmeretes *Rinaldo* című ver-

sezetét bocsátotta Világ eleibe, Esztei Lajos Kárdinálnak ajánlva. Ezt a' munkát egész Olasz-ország nagy kedvességgel, és közönséges helybehagyással fogadta, egyedül maga Tasso látta-bé annak hiányosságát, és azt egy tökéletesebb munka által iparkodott elfelejtetni. A' költői mesterségre való hajlandóságát 's erős vonzódását Atyja ugyan tikkasztani akarta, mivel az akkori időnek szokása szerint úgy szóllván, egyedül csak a' Törvény-tudomány volt az az egygyetlenegy út, mellyen valaki jeles lelki tehetsége által szerencsét és egyszer'smind ditsősséget is örökíthetett; 's e' volt annak oka: hogy valamint ő előtte *Petrarcha* és *Ariost*, későbbben pedig *Corneille* és *Boileau*, úgy ő is Atyjának forró kívánsága szerint a' törvény-tanulásra volt rendelve; de valamint amazoknál, úgy ő nála is a' költői-*Genie* minden akadályoztató nehézségeket meghaladván, őt azon pályára hívta, mellyen azután halhatatlanságot és nyomorúságot egyformán kellett találnia. Elmellőzván hát az éppen kedve ellen lévő törvény-tanulást, magát egészen a' régi Költők' és *Philosophusok*' tanulására adta.

Az Atyja látván, hogy fia ellen intézett, 's a' törvények' erőltetett tanulását sürgető törekedése sikeretlen volna, végre engedett fia hajlandóságának, így az ifjú Tasso lassan lassan a' költői erőt, melly nála rész szerint a' természet' ajándéka volt, rész szerint pedig *Homerusból* tanult, tökéletes érettségre vitte. Az Atyja utóbb néki Esztei Lajos Kárdinálnál udvari Gavallérságot szerzett, a' kivel is Tasso nem sokára Francia-országba utazván, IX-ik Károlytól különös megkülömböztetéssel fogadtatott; azonban a' Kárdinállal való némelly czivódási a' heves indulatú Tassót arra bírták; hogy elhagyván Francia-országot, Ferrarába visszatérne, a' hol Eleonora Herczegnének közbevetése mellett *Alphonsus* Her-

czegnek ismeretségébe jutott, ki őt, hallván már előbb költői szép hírét, tártt karokkal fogadta, és eránta több különös megkülömböztetésekkel lévén, néki udvarában helyet és időt engedett arra, hogy megszabadított *Jérú'sálemét* elvégezhesse. Kedvező szerencse mosolygott itt Tassóra, de éppen ez támasztott ellene irigyeket is, kik kaján szemmel nézván Tassónak szerencsáját a' Herczegi udvarban, őt azzal vádolák: mintha Eleonóra Herczegnével titkos szerelmeskedésben volna, ez a' vád nem volt ugyan csupa költemény, de mindazonáltal Tassóra nézve, ki az illendő tiszteletnek és szeméremnek határit soha által nem hágtá, igen nagyított megsértés volt.

Egyébb eránt a' mi Tassót illeti, azt lehet fölöle mondani: hogy az ellenkező esetekkel soha egy Költő sem küszködött annyit, mint ő, egész élete nem egyéb volt, mint a' változó szerencsének furtsa játéka, úgy hogy a' tiszteltetések és lealacsonyítások egyformán látszattak ellene özszeesküdni. Ugyan az a' természet, melly néki a' költésben ditsősséget szerzett, temérdek rosszat is szült azzal a' külömbséggel; hogy a' nyomorúságokat fájdalmasan viselte, a' tiszteltetéseket pedig háborodott elméje miatt nem érezhette. Képzeldésének tüzes fellengőssége miatt, mellyet a' tanulás által nagyon megerőltetett, de még más némelly okok miatt is, elméjében annyira megháborodott, hogy közönségesen eszelősnek tartatnék. Gyanakodott igen azok eránt, kik körülötte voltak, azt gondolván: hogy azok élete után törekednek, 's egy napon annyira megfejtkezett magáról, hogy a' Herczegnének egyik inassát meg akarná ölni. Most már éppen nem kételkedtek eszelősködése felől, maga a' Herczeg is, a' mint Tassó egyik levelében vallja, atyai szorgalommal gondoskodott róla, de ő szomorúságának egyszeri felhevülésében Ferrarából eltávozott, 's gyalog minden költség nélkül Olasz-

országnak nagyobb részét bevándorlotta, azután ismét vissza tért Ferrarába, 's kedvesen fogadtatott, ismét eltávozott, ismét visszatért, de most már nehezteléssel fogadtatott; mivel legnagyobb rágalmazásokra fakadott a' Herczeg, és ez ő háza ellen, mely hálaadatlan tettén Tassónak a' Herczeg annyira megilletődött, hogy megfélelkezvén éránta, elébb mutatott szíves hajlandóságáról, őt a' bolondok' tornyába záratta, az előtt pedig Olasz-ország hangzotta mindenfelé Tassónak szép híre kapott nevét. A' fogság, ez a' kedvetlő sanyarú sors annyira nevelte Tassónak nyavalyáját; hogy magát szüntelen körül véve lenni képzelné olly kísértetektől, melyek őt mindenétől meg akarnák fosztani. Elméjének illy zavarodásában egy Barátjának ezt írta: „vettem két „rendbéli leveledet, de az egyik mihelyest elolvastam, mindjárt eltűnt, és azt gondoltam: hogy a' „kísértet ragadta-el azt tőlem, mivel az volt éppen „az, melyben te arról szóllasz. Ma ellopta egy ke- „nyeremet, mely előtttem volt, egynehány nappal „ez előtt egy tálat tele gyümöltsel.” Minden más tárgyról jól gondolkodott, szívreható verseket, 's Filozofiai értekezéseket írt, beszédjével mind azokat megbájlta, kik őt meglátogatták. Tassónak költői szép híre végre arra bírta a' Herczeget, hogy őt fogságból megint kiszabadítaná. Kiszabadulása után Tassó szüntelen szomorú életet élt, a' mi mély gyanakodásának következése vala. Estve éppen azon nap előtt, melyen a' költői borostyánnal való pompás megkoszorúztatásának kellett volna megtörténni, megszűnt élni. Pápává választatván t. i. VIII-ik Kelemen, ennek a' Római székhelybe való beiktatását szép versezettel dicsőítette Tassó Rómában, a' honnét be- tegsége miatt visszatért Nápolyba, 's itt négy hónapokat szerencsésen eltöltött barátinak körében. Ezen idő alatt *Cinthus* Kárdinál, hogy őt ismét Rómába

vehesse, a' Pápánál kieszközlötte Tassónak a' *Capitoliumban* fényes megkoszorúztatását, ezen tudósításra Tasso Nápolyból elindul, 's 1594. Nov. hónapban Rómába ér, hol jeles megkülömböztetéssel fogadtatik. Bémutattatván a' Pápának, ez őt különösen megdítsérte, 's néki a' többi között ezt mondá: „bár koszorút nyujtok néked, hogy az tőled annyi díszet vegyen, mint a' mennyit szerzett azoknak, kik te előtted azt megnyerték.” Hogy pedig az ünneplésnek még nagyobb díszet adjanak, azt tavaszig halasztották; az alatt pedig Tassónak egészsége mind jobban jobban fogyott, érzette közelgető halálát, 's magát Sz. *Onuphrius* Klastromába vitette, a' hol is részesülvén buzgó lélekkel a' végső Szentségekben, lelkét annak, kitől vette, által adta 25-dik April. 1595-ben, életének még nem egészen 52-ik esztendejében. Lelketlen tetemét *Cinthius* Kárdinál tisztességesen eltakarította az említett Klastrom' Templomának tetem-boltjába, 's nyolcz esztendő múlva ugyan-ott Kárdinál *Bevilaqua* néki emlék-követ emeltetett.

Tasso *character*' nemességét egy igen ingelhető érzéssel kötötte-össze. Társaságokban ámbátor természeti bátortalanságú volt, még is gyakran helyes elmésségei, *incidentiái* voltak. Egykor az ő jelenlétében dicsérték *Montaldo* Kárdinálnak bőkezűségét, 's a' jelenlévők között egy szűk markú fősvény azt mondá: a' Kárdinál könnyen adakozhatik, mert maga örökségéből semmit nem ad, hanem csak élete fogytáig való jövedelmeiből; és az Úr! felel Tasso, hány élet-időre bírja a' maga javait? — Más alkalmatossággal, midőn egy nagy társaságban mindenektől külön válva mélyen hallgatna, egy a' jelenlévők között azt mondá: hogy az ő állása és mély hallgatása eszelősködését árulná-el; Tasso erre így fe-

lett: látott e az Úr valaha olyan bolondot, a' ki hallgatni tudott volna?

SZARÓ NEPOMUK.

19.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

Tizenötödik Levél. Polyklet Krantorhoz.

Törvény-hozás. — Törvények. — Nép-végzések. — Senátus' végzései. — Rendelések. — Parancsolatok, 's a' t.

Gondolatidat egészen a' Rómaiakra kívánván függeszteni, feltettem magamban, hogy törvényeikkel megemesmerkedtesselek. A' törvény-könyv azt a' Nemzetet, mellytől származik, egészen lefesti, annak jó és rossz tulajdonságait egész egyben függésekben előadván. Minthogy büntető törvényeknek csak akkor lehetett helyek, mikor már a' vétkeket 's bűnöket gátolni szükséges volt; természet szerént következik, hogy míg azok hallgatnak, addig még nintsenek nagy vétkek, ha pedig amazok szóllnak, akkor ezeket is lehet gyanítani. Hasonlóképpen a' polgári törvények is szoros összekapcsoltatásban vagynak a' polgári igazgatás' alkotmányával, felfedezik a' Nemzet' vétkeit; az élesen látó lélek észreveszi azokban a' nemzeti nagyság' titkos okait, megtudja határozni,

mellyik Nemzetnek millyen rangot kelljen adni. Már hosszas és fáradtságos munkával nagy részét kivontam azon törvényeknek, mellyeknek ezután mi is engedelmeskedni tartozunk; de elijedvén a' munkának nagyságától, lemondok, ámbár nem örömet, elébbeni szándékomról, melly a' magam által kiszabott határokat általhagná, 's megelégszem azzal, hogy a' Római törvényhozásnak okfejeit terjesztem elődbe.

Nem fogok itt veled azon eredeti törvényekről beszélni, mellyek minden népekkel közösök. Valahol az emberek társaságban élnek, mindenütt letették külömbféle nevezetek alatt rendelt fő-tisztviselők' kezeibe szabadságoknak egy részét, hogy a' többivel bátorságban élhessenek; 's ezen letett részek' egyesítéséből származott az, a' mit természeti törvénynek lehet nevezni; melly minden népek között azon egy, 's mindenütt az Istenek eránt tiszteletet, a' felső hatalmasság eránt engedelmességet, kinek kinek tulajdona és törvényes jussai eránt kiméllést parancsol. Mindent ezen változhatatlan okfökhöz lehet visszavinni, melly egygyetlen egygy forrása minden békességnek és polgári boldogságnak, ezen tekintetben mind a' Görögök', mind a' Rómaiak' sőt még a' Scythák' törvényei is hasonlítanak egymáshoz. Csak mindenik Nemzet természetének sajátosságát lehet bennek észre venni; egyszerűebbek, keményebbek a' vad Nemzeteknél, szelidebbek és szövevényesebbek a' csinosodottaknál.

Leginkább mindenik Népnek saját és különös törvényeit szükség megismereni; azokat, mellyek annak erkölceit lefestik, előmenetelét vagy hanyatlását megmutatják, 's jövőndő sorsát előre látatják. Ezek visszavisznek bennünket alkotóikhoz, tiszteljük őket mint az emberi nemzet' jóltévőit; ha annak boldogsága volt céljuk; 's utáljuk ellenben, ha azt a' legszentebb dolognak megfertőztetése által rossz útra vezették.

Az első Rómaiak a' törvényeket csak azoknak általhágása, 's a' büntetéseknek elkerülése által esmerték-meg. Latium' külömbféle részeiből a' végre gyűlvén össze egy helyre, hogy a' törvényeket truczolják, magok is nem sokára érezték azoknak szükséges voltát, 's kénytelenek voltak bölcsességgel oltalmazni azt, a' mit erőszakkal nyertek. Romulus adta nékik az első törvényeket; ők elfogadták azokat, az utánna következett Királyok újjakat ajánlottak a' szerént, a' mint a' tapasztalás szükségese tette, 's azok is szentül bévétettek a' nép gyűlése által, mellyre a' Királyok a' megerősítés' jussát bírták. Mind azon törvények, mellyek a' Királyság' eltörltetéséig hozattak, összeszedettek egy különös gyűjteménybe, melly Papyrius' törvénykönyvének neveztetett Sextus Papyrius Senatorról, ki azt az utolsó Tarquinius alatt egybeszerkeztette.

Jóllehet ezen törvénykönyv utóbbi törvények által legnagyobb részént semmivé tétetett; még is emlétek belőle némelly töredékeket, mellyek az első Rómaiak' egyszerűségére 's erkölcsaik' keménységére mutatnak.

Annak, kit a' villám megüt, nem szabad segítségére menni, ha tüstént meghal, azon helyen temtessék-el minden halotti pompa nélkül.

A' Városban minden a' lágyság' 's költségeskedés' terjesztésére czélozó mesterségnek gyakorlása megtiltatik.

Az, ki földének szántásakor a' mesgye-követ ekéjével kiforgatja, az alsó világi Isteneknek adatassék ökreivel egygyütt.

A' melly gyermek az Atyját megveri, átkozott legyen, még ha bocsánatot kért és nyert volna is.

Ezen kemény törvények között örömmel lehet sejdíteni némelly vonásait azon atyai jósnak is, melly ezen régi idöket megkülömbözteti; egy bünte-

tés alá esett polgárt sem volt szabad ökör-adására büntetni, ha csak már elébb egy juhnak adására büntetve nem volt.

De elég legyen ennyi egy törvénykönyvről, melly már kiment a' szokásból. A' legjobb fel van belőle véve az utóbbi törvénykönyvekben, a' többi pedig csak úgy nézethetik mint történeti régiség.

A' Királyság eltörlése semmi változtatást sem tett a' törvényhozás módjában. A' törvény ajánlásra nézve a' Királyok helyébe a' Consulok és Praetorok léptek, mint amazoknak úgy emezeknek is jussok volt a' jósolási jeleket magyarázni, 's azután a' Nép-gyűlések adtak az ajánlott törvényre javallást, melly mindenkor multhatatlanul szükséges volt. A' Tribusonként való gyűlések felállittatásától fogva a' Nép' Tribunusainak ajánlására is tétetnek törvények; ezek tulajdonképpen Plebiscitumoknak vagy nép-végzésekként neveztetnek, eleintén csak a' Nemzet' egy részét kötelezték, de nem sokára köz erejűekké lettek. A' Törvények és a' Plebiscitumok, következéseikre nézve egyenlők, de okfejükben igen különböznek.

E' szerént azon törvények, mellyek hajdan a' Királyok, utóbb a' fő tisztviselők által ajánltattak, 's az a' végre öszszegyült nép által eleinten Curiánként, 's utóbb Servius Tullius Király idejétől fogva Centuriánként való gyűlésekben elfogadtattak, az Ország polgári alkotványát formálják. Sokáig nem birtak azok a' Senátus' megerősítése nélkül törvényes erővel; de 467-ik Esztendőben egy törvény a' nélkül, hogy a' megerősítés jussát eltörlötte volna, kötelességivé tette a' Senátusnak mindent helybenhagyni, a' mi a' nagy gyűlésekben meghatározott.

Plebiscitumok, a' Nép' Tribunusai ajánlására a' Tribusonként öszszegyült nép által készittetnek, a' Senatusnak minden részvétele nélkül.

A' törvények mindenféle vallásbeli Ceremoniáknak alá vagynak vetve; egy jósoláskori szerencsétlen jel elégséges azokat félre vetni; míg a' Plebiscitumok, mellyek a' jósolás jussával nem bíró Tribunusok által ajánltatnak az e'féle akadályoktól mentesek.

Általában véve a' törvényekben a' Nagyok' befolyását lehet észre venni, kiknek voksei a' Centuriánként való gyűlésekben leghatalmasabbak; a' Plebiscitumok ellenben a' Plebejusok hasznára czéloznak, kik a' Tribusonként való gyűlésekben mindent tehetők.

Sem az egygyik, sem a' másik rendbéliek nem fogadtathatnak el, míg három vásárokon, mellyek minden kilentzedik napon fordulnak elő, 's mellyekre a' falusi Tribusokban lévő is a' városba jönnek, ki nem hirdettettek. Ezen halasztás szükségesnek találtatott, hogy a' nép valamelly Szónoknak ékes-szólása által el-ne tsábíttatnék, 's időt nyerne azon kötelességeknek, mellyeket az új Törvény parantsol, meggondolására.

A' törvények között vagynak olyanok is, mellyek megszentelteknek (*sacratae*) hivatnak, minthogy Szentség-törés volna azoknak eltörlését próbálni. A' Római nép, melly a' maga által csinált törvényeknek nagy részét eltörlölheti, ezeknek mindenkori megtartására kötelezte magát. Az a' Szolnok, ki ezeknek által-hágását javasolná, tüstént halált szenvedne, emlékezete átokban maradna 's javai elvétetnének. A' szentelt törvényeknek fő tárgya a' nép' Tribunusainak felállítása.

A' törvények és Plebiscitumok után a' Senatus-Consultumok vagy Senatus' végzései következnek. Ezek valósággal ugyan nem törvények, de törvényes erővel bírnak addig, míg valamelly világos törvény vagy más rendelkezés által semmivé nem tételnek. A' Senatus' végzései eránt való tisztelet természeti kö-

vetkezése azon tiszteletnek, melyet a' Senatus maga eránt gerjeszt, 's melly időről időre nevelkedett mindenkor megmaradott, 's a' fiúi tisztelethez hasonlít.

A' Senatus' végzései leginkább az Ország igazgatásának főbb ágazatjait tárgyazzák; a' Provinciák' sorsa eránt rendelkezéseket tesznek, a' főbb hadi-tisztek' fizetését meghatározzák, 's az alattok szolgálendő katonák számát kiszabják; 's általjában mindenre kiterjednek, a' mi az egész Országra nézve fontos, kivén a' választásokat, a' fiúvá-fogadást, a' háborút, vagy békességet, 's a' polgárok' megszententziázását; melly tárgyakról végezni kirekesztőleg a' nép gyűlések dolga. Ha valamely előre nem látott eset adja elő magát, mellyről még törvény nintsen, akkor ideig óráig a' Senatus' végzése pótolja ki azt, melly minden Polgárokra nézve kötelező erővel bír, míg helyette a' szokott mód szerént törvény nem hozatlatik.

Ezen végzések olyan hatalomtól származván, melly egyedül a' népnek enged, nagy czeremoniával tételnek. Elsőben a' Consul a' Senátorokat a' gyűlésre kiszabott napokon, az az a' Kalendákon, Nónákon és Idusokon összehívja. Minckelőtte a' gyűlésbe bémennie, áldozik 's a' jósolási jeleket megkérdezi; ha ezek nem kedvezők, a' dolog szerentsébb napra elhalasztatik. Ha pedig kedvező jelek mutatják magokat, a' Consul bémegy a' gyűlésbe, bémentekor minden Senátorok felkelnek; leül 's a' többiek is mindnyájan elfoglalják helyöket. Azután előladja a' dolgot, 's kéri a' Senátorokat, hogy tanátskozzanak felette. Midőn a' tanátskozásnak vége van, a' Consul rendibe kikérdezi kinek-kinek vélekedését, elkezdvén azon, a' ki akkor Princeps Senatus, vagy a' már választott de még hivatalba nem lépett Consulokon, ha olyanok vannak jelen; ezektől a' több Tisztviselőkhöz megyen által, utóbb a'

esupa Senátorokhoz, 's az olyanokon végzi, kiknek a' nélkül, hogy még Senátorok volnának, a' Senátusban tanátsló vokok van. Sokszor azok, kik valakinek vélekedésében megegygyeznek, ahoz mennek, ki azt a' vélekedést előladta, 's akkor egy tekintettel lehet látni, mellyik részén van a' többség. A' Senátus végzései csak úgy készülhetnek-meg, ha legalább száz Senátor jelen van. Néha megtörténik, hogy azon szempillantásban, mellyben a' végzést megakarják határozni, valaki az ellenkező félből felkiált: *Számláltassék-meg a' Senátus*; 's a' gyűlés eloszlik, ha az elegendő szám ki nem telik.

Ha minden czeremoniák véghez mentek, ha a' végzés a' többség által elfogadtatott, 's ha a' Tribunusok ellene nem mondtak; akkor írásba tétetik az, mellyben elől az idő, a' hely, a' jelenlévő Senátorok' nevei 's Tribunusai jegyeztetnek-fel; azután az ajánlott végzés az ajánlónak nevével egygyütt következik, 's végre a' megerősített végzés szóról szóra. Hogy az végre hajtathassék, szükség még azt az Ország' tárházába a' többi törvények és Országot illető írások közzé is eltenni.

Ha történik, hogy a' Tribunusok vagy csak egy Tribunus is magokat a' Senatus akaratjának ellene szegeznek, akkor a' Senatus nem tehet végzést. Mindazáltal, ha az egész Senátus egygy értelemben van, 's az ajánlott rendelést az Ország' javára nézve szükségesnek tartja, meghatározza azt, 's az illyen meghatározás Senatus tettzésének hívatatik (Senatus auctoritas). Ez ha szinte foganat nélkül marad-is, el-tétetik a' Senátus' levél-tarába, mint hazafiui buzgóság' jele, hogy a' nép' gyűlölsége azokra essék, kik az illy reája nézve hazsnos rendelést akadályoztatták.

Róma illyen módon igazgattatott három századig. Jöllehet a' maga törvényeit indulatosan szerette, még is érezte, az olyan tökéletlen törvény-

könyvnek híjánosságait, mellynek részei különböző időkben foltoztatván össze, nem formáltak olly egészet, mellyben a' későbbi törvények az előbbieneknek természeti következései lettek volna. A' törvények annak a' felekezetnek billyegét viselték, melly által ajánltattak; czimboráskodás fogadtatta el őket; mások ellenkező lélek által lelkesítetve ezeknek megszorítására, vagy semmivé tételére czéloztak; mind egygyül egygyik sokat vesztettek tekintetekből, midőn köz-egygyezéssel a' Senatus és a' Nép azt végezték: hogy követek küldessenek Görög-ország' minden városiba 's különösen Athenébe, kik törvényeinkkel megismerkedjenek, 's azokat utóbb hazájokkal közöljék. A' legjelesebb polgárok közzül hárman választattak ki ezen nevezetes követségre; a' köztársaság, a' Római néphez és küldetések méltóságához illő kísérést rendelt melléjük.

Melly dicsőség Görög-országra nézve, melly dicső diadalma az észnek! egy már híressé lett nép tőle kér törvényeket, 's amaz ennek jóltévőjivé lessz; de viszont a' sorsnak egy csuda fordulása által megerősítetvén, utóbb békókat vett arra a' Nemzetre, melly őt megvilágosította!

Nem sokára a' Római követek visszatértek, minekutánna minden népeink' rendszabásait össze-szedték. Figyelmes vizsgálás után hamar szembetűnővé lett, melly véghetetlen nehéz ennyi különbféle törvények közzül azokat, mellyek a' Római néphez illenek kiválasztani, módosítani, annak természetéhez alkalmaztatni, 's azokból egy olly tellyes törvény-könyvet készíteni; melly minden időben 's minden környülmények között útmutatásul szolgálhatna. Ezen czélnak elérésére a' Tribunusok Sestius Consult arra birták, hogy a' Senátust összehívna, 's annak egy olly végzést ajánlana, melly szerént tíz fő tisztviselők választatnának, 's nem tovább, ha-

nem csak egy esztendőre a' Consuloknak minden jussaival, sőt még azokkal is, mellyekkel hajdan a' Királyok birtak, felruháztatnának. Ezen végzés' értelve szerint minden egyéb Tisztviselőket fel kelle függesztetni, 's egyedül a' felső hatalmasságnak ezen tíz tisztviselői tartozának az új törvényeket rendbe szedni. Heves ellenmondások után végre ezen végzés elfogadtatott. A' Centuriánként való gyűlések összehívatattak, a' Consulok forma szerint lemondottak hivatalokról, a' Praetorok, Aedilisek, Questorok, sőt még a' Tribunosok is követték ezen példát, 's azoknak helyébe Decemvirek (tíz férfiak) neve alatt tíz Tisztviselőt választattak, 's minden hatalom azoknak adatott által. Azok magok között azt rendelték, hogy csak egy előtt vitessenek tíz napokig a' veszők, 's tíz nap múlva a' hatalomnak ezen jele egymás után mindnyájokra szálljon. A' többiek az alatt csak az által valának egyéb köz-polgároktól megkülömböztetve, hogy egy Accensus nevű tiszti szolga ment előttök az útszákon. Megfeleltek a' benne vetett bizodalomnak az igazság nyomása ellen, a' nagyok megtartattak igazságos jussaik birtokában, 's Róma soha sem volt boldogabb mint ezen első Decemvirek' igazgatása alatt.

A' kormányozás' gondjai nem vonták-el figyelmeket főtárgyoktól, minekutánna a' Görög törvényeket a' Rómaiakkal összehasonlították, mind a' kétféléből kiszedték azokat, mellyeket a' Római Népre alkalmaztathatónak gondolták lenni, 's munkájokból bemutatóul egy rajzolatot készítettek 's azt közhelyre kitették, hogy kiki szabadon írná-fel róla ítéletét. A' legértelmesebb Polgárok ítélete szerint némelly jobbítások tétettek rajta; azután általadták az új Törvénykönyvet a' Senátusnak, melly azt egy végzése által helybehagyta. Ezen első helybenhagyása után a' Római nép is egy Centuriánként tar-

tott gyűlésben voksolt reája, 's hogy ezen cselekedet nagyobb innepiséggel menne véghez, a' Pontifexek, Augurok, és minden egygyesületbeli Papok előtt történt a' megerősítés. Azután Róma véd-isteneinek áldozatok tételtek, 's a' törvények tíz réz-táblákra vétetvén, a' Forumnak legszembetünőbb helyén felakasztattak. Az ezen nagy munkára szánt esztendő' vége felé közelítve, a' Decemvirek még egy esztendőt kívántak hogy munkájokat tökéletessé tehesék. A' nép meg lévén igazgatásokkal elégedve, kívánságokra reállott, 's gyűlések tartatván, újj Decemvirek neveztettek-ki, Appius Claudius is, ki az előbbienek között magát leginkább megkülönböztette újra választatván.

Ekkor az eddig igen dítsért igazgatás hajó-törést szenvedve, mindjárt másnap a' választás után irtozva látá a' nép, hogy a' piacon 120 Lictorok jelentek-meg, veszszeikben fejszék is lévén. Utálatos önkényű uralkodás következett a' Decemvirek hazugszelidségére; félelmeknek vagy gyűlölségeknek minden tárgyai feláldoztatának, magok ezen emberek, kik bölts törvényeket adtak, számos halálos sententziákat mondanak. A' szabad köztársaság már végső romlásához közelgete, midőn Appiusnak egy rút cselekedetére a' nép egyszerre pártot üt, 's fegyvert ragad; a' Legiók hozzákapcsolják magokat, 's ezen csuda rémítésű hatalom egyszeribe szélyel-veretik. Az igazgatás' régi formája vissza-állíttatott, 's a' Decemvirek' számadásra vonása meghatároztatott; de azok nem várták-meg azt. Appius és egygyik Tiszti-társa magok ölték-meg magokat, a' többiek örökre elhagyták a' földet, mellyet vérrel bémocskoltak.

Mind ennyi nyomorúságok között is a' törvényhozás' munkája véget ért; még két táblák adattak az újj Decemvirek által a' tíz régiekhez; 's ezen törvény gyűjtemény, melly a' tizenkét táblák neve alatt

esmeretes, a' Rómaiak' egész törvény-tudományát magába foglalta.

Hatvan esztendővel ezen olly híres törvény-könyvnek elkészítése után a' Gallusok a' Capitoliumot kivéve, egészen elfoglalták a' Várost, elégették; a' tizenkét táblák is a' tűz prédájává lettek, de ismét vissza állítottattak azon másolatok szerint, mellyek rólok véve voltak; hogy a' maradék' számára bátorosabb módon adattathatnának által, az ifjak által könyv nélkül megtanultattak. Ezen felséges törvény-könyv a' Rómaiak' örökös csudálkozásának és tisztelének tárgya, kik nem máskép, csak kevélykedve szóllanak róla, 's mindnyájan úgy nézik, mint az emberi bölcsesség' legszebb remekét.

De minthogy valamelly Nemzetnek törvényhozása csak annyiban állapodhatik-meg, a' mennyiben az a' nép maga is megvan állapodva, a' Római birodalom' szünetlen nagyobbodása, a' gazdagság' nevedése, 's az abból következett vétkek, újj törvényeket tettek szükségesekké. A' tizenkét táblák' törvényeihez, mellyek úgy nézetnek, mint a' szabad köztársaság polgári alkotmányának alapjai, szüntelen újj törvények 's népvégzések járultak az eleitől fogva szokásban volt mód szerint.

Még a' legtökéletesebb törvény sem láthat mindent előre; számtalankép összszeszövädö 's változó újj környülmények minduntalan hijjánossá teszik; 's az emberek, mindég elmésebbekké lévén, szüntelen újj módokat gondolnak-ki annak elmellözésére. Ugyan azért több tisztviselőknék, kiknek kezébe valásbéli, vagy polgári hatalom van adva, szabadság engedtetett ollyan rendelkezéseket (Edicta) szabni, mellyek a' törvények' elégtelenségét kipótolják. E' szerint a' Pontifexek vallásbéli, a' Praetorok törvénykezési, 's az Aedilisek közbátorsági dolgokban szoktak parancsolatokat kiadni, mellyek törvények' ere-

jével bírnak, míg ellenkező rendszabások által elem töröltetnek.

A' Provinciákat igazgató tisztviselőknek is van jussok e'féle parancsolatokat adni, mellyek közzül némelleyek általvétetteknek (edicta tralatitia) nevezetnek; minthogy rendszerént a' Városi Praetor' parancsolataiból vagynak kivonva, a' többiek pedig csupán valamelly helyet vagy tájékat illetők.

Az eddig mondottakhoz képest az egész Római törvénytudomány a' tizenkét táblák' törvényeiből, az újj törvényekből, a' népnek és a' Senátusnak végzéseiből és a' parancsolatokból áll. Nem próbálom a' törvényhozásnak minden ágazatjait külön külön vizsgálni; a' mi benniek legfontosabb van, azt előladják azon történeti hagyományok, mellyeket veled közölni szándékozom. Ma csak a' tizenkét táblákról szölk, 's azoknak foglalatját 's legnevezetesebb szabásit adom elől.

Az első tábla, a' polgári törvénykezés' módjáról szölk; 's ezen szövevényes tárgynak minden ágaira kiterjed, úgy hogy kiki könnyen általláthatja ügyének törvényességét, vagy igazságtalanságát.

A' második tábla, mindenféle tolvajságokat tárgyz; az éjszakai lopás halállal büntettetik, úgy hasonlóképpen a' nappali is, ha a' tolvaj fegyveres kézzel van. Ha a' vétek nyilvánosságos, az az: ha a' tolvaj a' tetten találtatott, de nem fegyverkezve; akkor megveszszöztetik, 's általadatik annak, a' ki nek kárt tett. Ha a' tolvajság nem nyilvánosságos, az az: ha a' vétkesre a' nélkül, hogy a' tetten kaptott volna, reá bizonyosodik; akkor a' tolvaj két annyit, 's a' Praetor' parancsolatja szerént négy annyit tartozik fizetni, mint a' mennyit ellopott. Az a' Bíró, kiről kiválgosodott, hogy magát meghagyta vesztegetni, halálra ítéltetik.

A' harmadik tábla az adósságok eránt tesz rendelkezéseket, még pedig igen keményeket. Az olyan adós, kinek adóssága törvényesen be van bizonyítva, harmincz napi időt nyer annak megfizetésére módot keresni. Ezen idő elfolyta után ha nem találja-fel a' kívánt summát; a' Praetor eleibe hivattatik, 's mint rabszolga általadatik a' hitelezőnek. Ennek jussa van nyakára kötelet 's lábaira lántzot vetni, csak a' lántz tizenöt fontnál nehezebb ne legyen. Illyen állapotban háromszor egymás után a' vásárra viszi, 's a' város hirdetője fennszóval kikiáltja, mennyi summáért van fogva a' szerencsétlen, hogy a' gazdag polgárok szánakodásra bírattassanak. Ha senki sem találkozik, ki helyette az adósságot letenné, a' hitelező Róma várossának határin kívül eladhatja, sőt meg is ölheti. Ha több hitelezők jelentik magokat, szabad az adósnak testét magok között elosztaniok.

A' negyedik tábla az atyai hatalomról szól. Ezen hatalom, melly a' természet' első törvényje Rómában nagyobb kiterjedésű mint akárhol másutt; sőt azt mondanám, hogy kegyetlen, ha kútfeje olly tiszta nem volna. Az Atya, kinek tsuda természetű gyermeke születik, tartozik azt azonnal megölni; minden időben jussa van gyermekeinek mind életére mind halálára; eladhatja őket rabszolgaságra, 's ha magok iparkodása által kiszabadúlnak, ismét eladhatja őket egész harmadszorig; szabadsága van őket minden indító ok előhozása nélkül az örökségből kizárni, házából kikergetni, vagy velek a' mezőn mint rabszolgákkal dolgoztatni. Valamit gyűjthetnek vagy takarékosságok, vagy szorgalmok által, mind az az atyjoké lesz; ugyan azért az ő vagyonok is, valamint a' rabszolgáké, kikhez atyjokra nézve mindenben hasonlók, peculiumnak, az az szolgai-jószágoknak nevezetik. De ezen jussokkal csak az olyan Római polgárok, kik tiszta eredetűek (ingenui) bírnak egész mértékben,

A' fiúnak valamelly országos hivatalra emeltetése felfüggeszti az atyai hatalom' gyakorlását, de ha a' hivatal viselésnek vége van, a' fiú ismét engedelmeskedni tartozik, 's az ideig való uraság után tartós szolgaság következik.

Ha az atya világosan megegyezett fija házasságában, akkor nints hatalmában azt eladni; mert igazságtalanság volna, hogy egy olyan aszszony, ki szabad emberhez ment férjhez, rabszolgának feleségévé lenne.

Ezt az egygyet kivévén, külömben az atyai hatalom egész erejében fenn marad, sőt még unokáira 's unokái' gyermekeire is kiterjed, egyedül a' Familia fejének halála vethet neki határt.

Az ötödik tábla az örökségeket és a' tutorságot regulázza. Csak Római polgárok lehetnek a' polgárnak örökösei; minden idegen ki van zárva az örökségből. A' ki maga nyert polgári just, az egy eredeti Rómainak egész jószágában nem lehet örökös; csak az anyai részről való örökséget kaphatja-meg.

A' gyermekek és az unokák kéntelenek az atyaik' örökségét általvenni akár mennyi teherrel jár is az; az ilyenek saját örökösöknek (haeredes sui et necessarii) neveztetnek. Az olly rabszolgák, kiket urok halálos ágyán szabadságba helyezett, 's örököseivé tesz, köteles örökösöknek hivattatnak (haeredes necessarii), 's azok is tartoznak, mint már nevek is mutatja az örökséget elfogadni. Egyébb örökösök lemondhatnak az örökségről, 's azért önkényű örökösöknek hivattatnak (haeredes voluntarii aut extranei).

Minden Római, ki a' polgári jussal tellyes mértékben bir, tehet javairól testamentomot, 's a' neki testált hagyományokat elfogadhatja, 's minden testamentom tételeknél tanú lehet. Ezen végső rendelkezések sok különös rendtartásokkal mennek véghez, az azoktól megmenekedésre legközöségesebb és leg-

szokottabb mód az, hogy az örökös hét tanúk eleibe hívatatik. A' táborban a' katonák még rövidebb úton érnek a' célhoz, hol azon szempillantásban, midőn a' hartzra készülvén, öveiket felkötik, fenn szóval kinevezik fegyveres társaik előtt örököseiket, és ezen kinevezés elégséges erőt ad végső rendelkezőknek.

A' tótorság az atyai részről való rokonokra van bízva, kik közül a' legközelebb valót kötelezi reá a' törvény, ha a' Familia atya testamentom nélkül halt-meg.

Mikor rokonok nintsenek, a' Praetor ad tótort az özvegynek 's gyermekeinek.

Ha a' tótör valamelly árvának vagy özvegynek javaival hűségtelenül sáfárkodott, két annyit tartozik visszaadni, mint a' mennyit ellopott vagy elvesztett, 's azon kívül gyalázatos hírrel büntettetik.

A' szabados vagy felszabadított, mindenkor pátronusa' tótorsága alá tartozik. Az aszszonyok szünet nélkül való tótorság alatt vagynak. Mig gyermekek, addig a' tótör gazdálkodik javaikkal, 's törvényes korra jutások után is jussa van tekintetét közbe vetni, mikor rosszszül gazdálkodnak; ha férjhez mennek a' tótör hatalma alól a' férje alá esik.

A' hatodik tábla a' birtokról 's a' házassági elválásról szól.

Külömbség tételik a' szenteltt (res sacra divina) és az emberi jussú (res profana humana) birtok között; az első a' Pontifexek törvényhatóságok alatt áll. Illyenek a' templomok, sírhalmok 's a' t. A' szent helyek' birtokát nem lehet másnak általadni, egyéb mikor meg vagynak fertéztetve vagy szentégtelenítve.

Az emberi jussú birtokok, vagy ingók vagy ingatlanok. Mind a' kétféle ismét vagy mancipi, az az olyan, mellyet másra nem lehet, vagy nec mancipi, mellyet másra is lehet általszállítani.

Valamelly dolognak tulajdonosává úgy lehet az ember, először: ha azt a' birtokos a' Praetor előtt általengedi; másodszor: ha valaki valamelly ingatlan jószágnek, két, valamelly ingónak pedig egy eszten-deig birtokában van; harmadszor: ha nyilvános kótya-vetyék alkalmával vásárol; negyedszer: ha valami adjudicáltatik, az az: ha valaki osztály' alkalmával, valamelly törvényesen neki ítelt résznek bírásába a' Praetor által bététetik; ötödször: ha valami néki ajándékba adatik. A' Rómaiak' bőkezűsége, ezen utolsó módot igen közönségesé teszi.

A' törvényadás' ezen ágáról nem szóllok bővebben, ha minden részeiben meg akarnám világosítani, több idő kellene hozzá, mint a' mennyit reáfordíthatok, 's olyan események volnának szükségek, mellyekkel nem bírok.

A' házassági elválás, melly ezen táblának második czikkelyét teszi; sokkal fontosabb, mintsem hogy kevés szóval elég volna róla emlékezni; azt egy különös levelem' tárgyává teszem.

A' hetedik tábla a' vétkekkel és büntetésekkel foglalatoskodik, mellyeknek rémitő seregét nem rajzolómlé; hanem csak azt jegyzem-meg, hogy a' törvények megengedik a' táliot, vagy visszafizetés' büntetését, melly szerént azt, a' ki egy polgárt valamelly tagjától megfosztott, ugyan azon tagjától meg kell fosztani, ha csak a' megsértett fél meg nem egygyez. A' megsértett fél' legközelebbi rokonnak jussok van bosszút állani.

A' nyolczadik tábla a' falusi jószágokra, a' szolgaságra, kézi-mesterségekre, 's a' t. terjeszkedik-ki; egygy igen széles mező, melly a' Római polgároknak nézve fontos, de másokra nézve nem.

A' tizedik tábla a' temetési szokásokat illeti. Meghatározza a' halotti czeremóniákat, leírja annak külömbféle nemeit, 's kiszabja, melly időben kelljen

az utolsó tisztességet tenni. Az ilyen kötelességek' tellyesítésében, egy nép sem mutatott több Isteni félelmet mint a' Rómaiak. Semmit sem mulatnak-el, a' mi által rokonaik' emlékezetét tisztelhetik; 's halálokon való bánatjokat kinyilatkoztathatják.

A' tizeneggyedik és tizenkettődik táblák nem foglalnak magokban különös tárgyakat; csak a' tíz előbbenieknek pótoléjkok.

Sajnálom, hogy ezen híres törvény-könyvnek csak rövid summázatját rajzolhatom elődbe. Mint-hogy azt igen nehéz megérteni, csak rövideden illettem olyan tárgyakat, mellyek bővebb magyarázatot kívánnak; az az Oskuszok nyelvén van írva, egy Campaniai népén, melly vad elébb Rómában szokásban volt, de már most alig érthető deák nyelvet beszélt.

Nem lehet tagadni, hogy ezen törvények legnagyobb részént szabad kényű uralkodóktól látszanak származni, 's vad népeket szándékoztak zabolában tartani. Eggyeránt emlékeztetnek bennünket mind a' Decemvirek' erköltsi természetére, mind a' Rómaiak' eredetére. Nehéz megfogni, hogyan fogadhatta-el ez a' nép, melly hitelezőinek keménysége miatt pártot ütött, 's mellynek védelmezésére már több mint 40 esztendőktől fogva Tribunusok állították-fel, az olyan törvényeket, mellyek a' szerencsétlenek eránt olly kegyetlenek. Ez az elfogadás úgy látszik azt mutatja, hogy ezen idő előtt nagyobb szolgaságban volt, mint maga most hiszi. Az illy kemény rendelkezések kicsinyenként a' polgárok jussainak kiterjedése által eltöröltettek. 429-ik esztendőben egy törvény eltiltotta az adósok' lántzra-vetését, 's csak azoknak javaira adott a' hitelezőnek just. Hasonlóképpen eltiltatott a' Római polgár' megveszszőztetése is. Végre 630-ik esztendőben Sempronius híres törvényje meghatározta, hogy a' Római polgárra csak a' nép' végzése által mondathassék halálos ítélet; a' nélkül mind-

azáltal, hogy ezen jus a' katonákra kiterjedne, kik mindenkor olyan büntetés alatt maradtak, millyent vezéreik diktáltak. Láttam néha, hogy a' vétkes azon szempillantatban, mellyben őt a' Lictor megakarta fogni, csak ezen szóra: *Római polgár vagyok*, elbocsátatott. Ha az Ország ellen elkövetett vétkekért vádoltatik, az egybe gyűlt nép által ítéltetik-meg; egygyes személyek ellen tett vétkekre a' rendes törvényszékek mondanak ítéletet; de akkor is lehet a' gyűlésekre appellálni. Mind a' két esetben szabad a' vétkesnek a' megérdemlett büntetést elkerülni, ha az ítélet' kimondása előtt önként számkivetésbe megy.

Ha az olyan Polgár, ki valamelly főben járó vétkekért idéztetik törvénybe, a' sententzia' kimondásakor megjelenni nem akar, akkor egy törvényszéki szolga reggel jó idején lakásához megy, trombita szóval meghivja, 's csak ezen rendtartással mondhatják-ki a' bírák voksaikat ellene; olly igen nagy vi-
gyázás van, midőn polgár' élete forog kérdésben.

Altaljában a' Decemvirek, az általok adott törvényekben a' nép hatalmának gyengítésére czéloztak, minthogy önkényű uralkodásra vágytak, 's ezen titkos czélozásból származott az is, hogy a' 12 táblák' törvényei a' Patriciusok és Plebejusok között való házasságot megtiltották. Ezen sérelmes törvény 308-dik esztendőben eltöröltetett.

Hasonló czélból a' 12 táblák halálos büntetést szabnak a' gúnyoló-költők és a' Pasquillus írók ellen; de minthogy csak a' Decemvirek saját haszna kívánta azt, hogy azok, kik áll-orczáikat levonhatnák, elnyomattassanak; azért ezen rendszabás mindjárt elkergettetésök után kiment a' szokásból, és Sempronius' törvénye által egészen eltöröltetett.

A' tizenkét táblák törvényeinek kihirdetése után a' Római törvényhozás minden Polgárok előtt ösmertessé lett ugyan, de a' ki magának igazság-szol-

gáltatást akar nyerni, annak különös rendtartásokat kellett követni, 's bizonyos szóllás formákkal élni, melyeket csak a' Patriciusok, mint Clienseiknek természeti védelmezői tudtak, úgy hogy a' nép, ha szintén ösmerte is jussait, még is csak a' nagyok közbe-jövésével gyakorolhatta azokat, sokáig ilyen függésben maradt, míg egy váratlan környülmény attól megszabadította.

Négyszáz negyvenedik esztendőben Cnejus Flavius, Appius Claudius coecus Törvénytudónak író-deákja, ellopta ettől a' törvénykezéskor kívántató szók és szóllások' lajstromát, 's annak mássát közönséggé tette. Ezen szolgálatja olly kedves volt a' nép előtt, hogy Flavius, ámbár csak egy szabados fija volt is, Tribunussá, Senátorrá, Gurulis Aedilissé tételt; 's hogy emlékezete fenn maradjon, a' munka, mellyet megesmertetett, Flavius polgári törvénnének neveztetett.

Flavius még egy másik hasonló szolgálatot tett a' népnek az által, hogy a' fastusokat, vagy az esztendőt által előforduló napoknak és azok használhatóságának feljegyzését közönséggé tette. A' Pontifexek, kik annak egyedülbirásában voltak, gondosan elrejtették azt a' közönség elől; de Flavius alattomban hozzá férvén, a' titkot kinyilatkoztatta, 's hogy ezen feljegyzés annál hitelesebb legyen, Aedilissége' idejében azt egy értz oszlopra vésette. Addig a' Pontifexek tetszések szerint kormányoztak vagy gátoltak minden országos foglalatosságokat, sőt még az egyes emberek között való törvénykezést is még maga a' Praetor sem tudván, melly napon legyen neki szabad törvényt szolgáltatni.

E' szerint már ma minden Polgárok esmerik a' törvényt, 's tudják, melly időben 's mi módon lehet azokhoz folyamodni; azonban azoknak kultsa vagy magyarázatjok módja, most is különösen a' Pa-

triciusok' kezében van; 's ezen az ő rendekre szorított titok, közzülök már sokakat a' legfőbb tisztségekre emelt.

A' Római törvények egygyenként való fejtegetésében mélyebben nem bocsátkozom, megelégszem azzal, hogy azoknak alapjait kijelentém; bizonyosan lesz alkalmam alkalmaztatásokról is elmélkednem. Minthogy azok csak a' Rómaiak számára vannak készítve, nem illik rólok meghatározó ítéletet mondanom. Ha egy Nemzetnek virágzó állapota, törvény-könyvének jóságát bizonyítja, soha sehol ezekénél jobb nem volt; de ha az emberi Nemzet többi részének azután szabad ítélni, a' mit vele érzetett, úgy soha sehol veszedelmesebb mint ez, nem iratott.

S. K. J.

20.

Napoleonnak a' háborút illető Alaprendszabásai.

(Folytatás.)

24.

A' helységekben szállított seregeinket, kiváltképen ha az ellenség bennünket véletlenül megtámadott, *mentül távolabb* az ellenség' felállításától, és a' *legbátorságosabb* helyen szedjük össze. Így időt nyerhetünk, minekelőtte a' megtámadtatás tökéletes lenne, sereg-osztályinkat összehúzni.

* Márienthali ütközetet *Türenne* 1645-ben csak azért vesztette-el, mivel ezen Alaprendszabásra nem ügyelt. Ha ő seregét a' helyett hogy *Erbsthausennél*, a' *Tauber* folyón túl *Mergentheimnél* szedte volna össze; sokkal hamarébb megtörténhetett ezen, mint az előbb említett helységnél, hol *Merci* az össze gyűlt 3000 Francziát könnyű erővel megverhette, ellenben a' folyótól oltalmazott sereg nem olly könnyen lett volna a' veszélynek kitéve. Az elveszett ütközet után azt kérdezte valaki *Türennétől*; miért vesztett? „Azért, felele a' Vezér, — mivel hibát ejtettem, de ki a' háborúban soha hibát nem ejtett, a' bizonyosan nem-is sokáig hadakozott.”

25. Ha két hadisereg egymás ellen csatarendben áll, az egyik a' szerencsétlen esetben hátravo-

nődását egy hidon által kéntelen lenne végbe vinni, a' másik pedig az egész környékben minden akadály nélkül hátrahúzhatja magát, ilyen esetben a' *nyereség* mindenkor *emennek* részén vagyon.

* *Buonaparte*' 1813-ki hadévét olly gyászosan elvégző Leipzigi ütközetben, a' Francziák' állása veszedelmes volt. A' Hadivezér, ki olly környülállások közzé jönne, mint a' Francziák a' Leipzigi ütközet előtt voltak; ha ő *megtámadólag* (offensive) munkálkodik-is, a' szerencsére keveset építhet, azon légyen tehát, hogy visszahúzódását minden okkal-móddal annak idejében bátorsággal megtehesse. Ha tárgyát *minden baj nélkül* elakarja érni, igyekezzék földhányásokkal, elárkolásokkal az ellenség' támadásai ellen magát oltalomban tartani, és míg ő így csekély erővel az ellenségét zabolában tartja, az alatt társzekerei, és más nehezebb bűtyorai a' *szorúlaton* (Défilé) általtakarodhatnak. Mihelyt a' seregek p. o. a' hidon általmentek, azonnal olly helyezetben álljanak-fel, mellyben a' *hátvéd*' (Arriergarde) általjövetelét elősegíthessék; a' a' *hátvéd* a' *hidvédfőben* (Brückenkopf, Tête de pont) mindaddig tartsa-fel az ellenséget, míg az egész magát hátra-húzó sereg, táborából ki- és a' hidon által nem takarodott. A' *revolúzió-háború* alkalmával láttuk azt, hogy a' földhányásokat és árkolásokat nem igen használták; de láttuk azt-is, hogy egész seregtestek egy szerencsétlen ütközet után végképen elenyésztek, és így a' *Nemzetek*' sorsa csupán *eggy* ütközettől függött.

26. Valóban a' józan okosság rendszabása ellen vét az a' Hadivezér, ki az egymástól *független*, *össze nem kapcsolódott* apróbb seregtesteket egyen-

ként az ellenség' *összszezárakozott* ereje ellen ütközetbe viszi.

* Mivel az Ausztriaiak illy hibát ejtettek, elvesztették a' Hohenlindeni ütközetet a' Császári hadisereg *négy seregoszlopra* (Colonne) volt felosztva, azok hogy Ampfingennél ismét *összsze*kaptcsolódhassanak, egygy iszonyú nagy erdön keresztül marsba ereszkedtek. Ampfingennél akartak ők a' Francziákra rohanni. De ezen külömbféle, egymással úgy szólván együtt kapcsolódásban nem lévő seregtestek, kénytelenek lettek egyenként olly ellenséggel szembeszállani, a' melly előre-vigyázva egész erejét, egy előtte esmeretes vidéken egygyüttartotta, a' környülállásokhoz magát alkalmaztatva mindenfelé forgathatta. Az Ausztriai Ármáda egész bűtyorával az erdőnek egy szoros útján felakadott, a' Francziák ezen alkalmat használni akarván, előről, hátulról megtámadták, és a' nélkül hogy a' négy seregoszlop egymást segíthette, tökéletesen megverték. Az Ausztriai Hadivezér csupán-csak az éj' setésége segédelmével szedhette össze a' megveretett, és szétszórt zászlóallyait. Ezen ütközet az egész 1803-iki hadév' szerencsáját a' Franczia' fegyverhez tűzte, ennek következése olly fényes és hadiérdemekkel tellyes volt, hogy Moreaut a' század' *legdicőbb hadivezérei* közzé helyeztette.

** Buonaparte ugyan azt mondja: (lásd Gourgau Memoir. T. II. p. 26,) hogy Hohenlindennél a' hadimozgásokban semmi kombináció, és genie nem volí. De tudjuk azt, hogy a' szerény erkölcsű Moreaunak személyes ellensége volt, a' fényes hiúságon, a' Franczia Nemzet' kárán-is mohón kapkodó Usurpátor. Ne csudáljuk tehát, ha hogy Buonapártól a' derék Reszpublikánus' érdemeit itt's ott mocskolni látjuk.

27. Ha minket az ellenség' ereje valamelly erős helyhezetünkből kiszorít, ilyenkor seregünket *jól meszsze* szedjük össze a' csata-szintől; így bennünket az ellenség nem olly hamar keríthet-be. Nincs annál ártalmasabb, mintha a' már úgy-is megverett-tett seregosztályok egybekapcsolódások előtt egyenként *ismét megtámadtatnak*.

* Már csak azért-is nagy hasznunkra vagon az, ha mi az elvesztett ütközet után a' csatahelytől *jó meszsze* szedjük össze magunkat; mert úgy a' győzelmes ellenség bizonytalanságban marad jövőendő felállásunk felől. Ha ő a' megvert osztályok' űzésökre elosztaná erejét, úgy ő léssen kitéve a' veszélynek, hogy az elosztott részek egyenként megverettetnek, kiváltképen, ha igyekeztünk sereg-osztályainkat *mentől előbb* összeszedni, azokat az ellenség' szétment seregoszlopai *közzé* tolni, és azokat egymástól így elszakasztani. — *Mélás* Ausztriai Főhadi-vezér ilyen mozgással nyerte-meg 1799-ben a' Genuai ütközetet, a' Franczia sereget *Championet* vezérelte, ez azáltal igyekezett az Ausztriaiakat Turintól elzárni, hogy a' több mozgásban jött seregosztályai Mélást hátulról megkerülni törekedtek. De Mélás megértvén *Championet*' szándékát; hátrafelé tett mozgása által az ellenséget megcsalván, ezt arra a' vélekedésre hozta, mintha az Ausztriaiak tökéletesen magokat visszahúznák; Mélás' intézete azonban az volt, hogy minden erejét a' Franczia seregek' összezárakozások helyén összeszedhesse, a' Francziákat így egyenként megtámadhatta, és széjjel-szorta. Ezen hadimozgásnak, melyben az Ausztriaiak ereje, gyorsasága, és gondos vigyázata olly szépen kifejtődött, foganatja Piemont' nyugalmas' birtoka lón.

28. Az ütközet előtt való estve seregünktől valamelly részt *soha - se* küldjünk-el, mivel a' környül-állások egy éjjel igen megváltozhatnak, az ellenség, állását vagy egy hátra tett mozgása által elhagyhatta, vagy ha új erőt kaphatott, bennünket megtámadhat, és így készületünket megsemmisítheti.

* *Jourdan*, a' Francia Sambre és Maas mellyéki seregek' vezére annál nehezebben vonhatta magát hátra, mivel a' Communicatio-lineáját elvesztette. De mihelyt észrevette *Jourdan*, hogy *Főherczeg Károly* Frankfurt-ba igyekezete végett erejét szélllyel osztaná; azonnal Würtzburgban magának utat nyitni eltökéllette, itt csak két osztály Ausztriaiak állottak. Ezen mozgást *Jourdan*, mert ellenében csupán azon két osztály állhatott, szerencsésen végben-is vihetett, ha magát vigyázatlanul *Lefebre* seregétől elnem szakasztotta volna. Ezt ő *Schweinfurtnál* operatio-lineája' védelmére hátrahagyta. Ezen hiba, és a' Francziák mozgásában történt lassúság *Főherczeg Károlynak* kezébe nyújtotta a' győzedelmet. A' *Főherczeg* igyekezett minden erejét össze-szedni. *Kray*' és *Wartensleben*' osztályai az ütközetben hozzákapcsolódván őt képesé tették 30000-ből álló Francia-sereg ellen 50000-et állítani. Győzött a' *Főherczeg*, a' Francziákat a' Mainhegyek' veszélyes útján meg- és visszazaverte.

29. Ha megütközni akarunk, igyekezzünk *minden erőnket* összeszedni, mivel nem ritkán csupán *egy Zászlóally'* jelenléte is megválaszthatja a' nap dicsőségét.

* A' legkisebb segítség-is annak idejében, azt mondja *Fridrik Király*, ha hozzánk érkezik, bizonyosá teszi a'

nap' szerencsáját, mivel így az ellenség minket mindig erősebbnek tart, mint valóban vagyunk.

30. Nincs *veszedelmesebb*, és a' haditudomány Alaprendszabásaival *ellenkezőbb*, mintha a' Hadivezér a' csatarendben álló ellenség' *szemeláttára* oldalmarsokat akarna tenni, kivált ha az ellenség olly emeleten áll, a' *melly alatt* az oldalmarsolóknak elhúzódni kellett.

* *Fridrik Király* mivel az ellen vétett, elvesztette 1757-ben a' Kolini ütközetet; a' Burkusok akár minő vitézül harczoltak-is, 15000-et, és igen sok ágyút vesztettek; az Ausztriaiak pedig alig ötezeret, és következése az elvesztett ütközetnek annál súlyosabb lett, mivel a' Burkus Király kénytelen volt Prága' körül táborolásától elállani. Roszbachnál gyalázatosan elvesztették a' Francziák az ütközetet; mivel ők a' Burkus Ármáda előtt vitték végben oldalmarsokat, 's ezen vigyázatlanság annál károsabb lett, mivel *Soubise* Herczeg a' Francziák vezére, szorgalmatlanságból minden elő- és oldalvéd nélkül tette veszedelmes mozgását. A' Burkusok' 6 gyalog Zászlóallya és 30 lovas százada megverte a' Francziák' számos seregét. Ezek 7000 embert, 27 zászlót, és sok ágyút vesztettek-el, a' Burkusok alig 300-at. Fridrik Kolinnál elvesztette seregét, de *Soubise* Roszbachnál seregével becsületét-is, mind ketten azért; mivel azon Alaprendszabást, melly az ellenség' csatarend előtt történendő oldalmarsot végben vinni tiltja, elfelejtették.

31. Az ütközet előtt *gondoskodják* a' Hadivezér annak jó és rossz következései felől, annál-is inkább, ha az ellenséget valamelly nagy tudományú, bölcs Hadivezér kormányozza; jól megrakott tárházak, és

helyesen megerősített táborvidékek legyenek készen; mert ezek' hijjával *nagy veszélynek* vagyon kitéve a' meggyőzetett.

* Ama nagy tudományú *Sachsen* Hadivezér azt mondja: „a' háborúban a' történet' véletlen eseteire tá-
„maszkodnunk nem tanácsos, a' bölcs Hadivezér dicsé-
„retes tulajdonsága önnerejében, és katonai vitézségek-
„ben helyezettett bizakodásában áll. Ha győz, igye-
„kezik győzedelmét a' lehetőségig használni; mert meg-
„nem elégszik a' csatahely' birtokában maradásával,
„győzedelme' fényét a' hasznos következésben keresi.”
A' Marengoi ütközetben az első napi győzedelmét hasz-
nálni elmulasztván az ausztriai sereg, más nap meggyő-
zetett, és Olaszország' birtokából kiesett. *Mélás* látván,
hogy a' *Francziák* magokat visszavonják; a' munkál-
kodás' további intézetét a' vezértanács' (*Generalstaab*) fe-
jére, *Zach* nevű Ezredesre bízta, ő pedig *Alexandriá-*
ba ment. *Zach* is azt vélvén, hogy az egész *Franczia-*
sereg szét lenne verve, a' seregosztályokat mars rendbe
helyeztette; pedig azon táj, hol az *Ármáda* a' mars-
nak folytatására jövő parancsolatot várta, alig egy óra-
járásnyi tágságú volt. Négy óra volt délután, midőn
Dessaix *Franczia-vezér* seregosztályával *Buonapartéhoz*
ért, 's így a' két ellensereg' erejök mértéke egyenlő lett.
Buonaparte ugyan mindjárt elnem tudta határozni, te-
gyen-e új támadást, vagy pedig *Dessaix'* seregét hátra-
húzóadásának oltalmára használja? De midőn észre-vette
seregének megütközni elszánt kívánságát, határozatlan-
sága csak hamar elenyészett, az Ezredek' homlokrende
előtt elnyargalván fenn-szóval kiáltotta: „*Ma már eleget*
hátráltunk, tudjátok, hogy én leginkább a' csatahelyen sze-
retek aludni!” A' sereg egyszívvel lélekkel kiáltva éltet-
te a' Vezért, 's a' jövendő győzedelmet bizonyossá tette.

Buonapárte támadást parancsolt. Az Ausztriaiak elővéde' (Avantgarde) az egészen megverettette szaladásban, volt Francziákat mindenfelől előre nyomulni látván, megrettent, visszafordult, a' főseregre nyomult, kevés idő múlva ez-is hevesen megtámadtatván, tökéletes rendetlenségbe jött és meggyőzetett.

Daun sorsa 1760-ban a' Torgaui ütközetben hasonló volt. Az Ausztriaiak' állása igen helyes volt. A' balszárny Torgauhoz támasztva, a' jobb, a' Stipiczi emeleteken, a' homlokrend pedig takarva volt számos tavak által. *Fridrik Király'* intézete Daun' jobbszárnya megkerülésében, és háta megtámadásában állott. E' végből seregét két részre osztotta. Az egyik rész *Ziethen* alatt, míg ő a' másikkal az emeleteket megkerülné, homlokban támadta-meg az Ausztriaiakat. Daun megértvén a' Burkusok' mozgásának célját, homlokrendének megváltoztatásával *Fridrik* ellen szegezte magát, őt hátra-is nyomta. *Ziethen* mivel a' csatazajt mindinkább távolodni hallotta, abban nem-is kételkedett, hogy a' Király megverve ne légyen, véle tehát magát összekapcsolni igyekezett: útjában *Ziethen* a' tartalékban álló 5 Zászlóalgyra bukkott, ezen véletlen segítséget azonnal használván, megtámadta az Ausztriaiakat, a' Stipiczi emeletekről lehajtá, 's így a' csataszin' birtokába jött. Alkonyodott már a' nap, midőn a' Király *Ziethen'* szerencséjét megértette, ő-is tehát az éj setéségét használván, seregének megmaradott részeit össze-szedé, *Torgaut* megtámadta, és elfoglalta. Daunnak épen akkor örvendeztek nyert győzedelmének vezérei; midőn épen híre jött, hogy seregét a' Burkusok újra megtámadták. Daun azonnal vissza-vonta magát, 's nagy veszteséggel az *Elbe* folyón általment.

32. Az elővéd (Avantgarde) kötelessége nem annyira az *előre*, vagy *hátra* menetelekben, mint a' mesterséges hadi-forgolódásokban áll. Az elővéd könnyű gyalog- és lovasságból álljon; de tartalékul (en reserve) készen álljon a' nehéz lovasság, és a' lineagyalogság-is; az ágyúknak-is kéznél kelletik lenni. Az elővédnél kiválasztott seregnek, ügyes, a' hadifortélyokban járatos, tapasztalt merész Vezérnek kelletik lenni. A' gyakorlatlan sereg, az ügyetlen Vezér az elővédnél nagy kárt okozhat.

****** Az Ausztriai Ármádánál a' nehéz sereghez számlálják: az 58 Linea-gyalogságot; 8 vasaslovas, és 6 drago-nyos Ezereket, a' könnyűsereghez ellenben: a' 17 Határ-őrző, 1 Tirolvadász, 7 Chevauxlegers, 12 Huszár, 4 Uhlán Ezereket, és a' 12 vadász Zászló-allyakat.

***** Fridrik Király azt mondja: „Az elővédnél a' fel-
„ fegyverkezett' minden neméből találkozzék valami,
„ az elővédet kormányozó Vezér tökéletesen értse a'
„ táboritudományt, szaguldó csapatjai által mindenkor
„ tudósítva légyen az ellenség' hollétéről. A' háború-
„ ban hivatalos kötelessége az Elővédnek nem az üt-
„ közetben, hanem az ellenséget szemmellartásban áll.
„ Ha vissza-húzza magát az ellenség; az elővéd ekkor
„ minden módon nyughatatlanítsa azt, és a' fősereget
„ bátorságos előre-mozgásában takarja.

33. A' sereg bútyorát és az ágyúszert, marsunk alatt addig valamelly szoros útban *béne* vigyük, míg csak abból a' sereg maga ki nem ért, *oltalom* alatt hagyjuk tehát azt *hátra* mindaddig, valamig meg-nem bizonyosodtunk, hogy seregünk' eleje a' szorulat' torkának birtokába nem-jött. Hátrahúzódsunk-nál pedig a' *hátvéd* mindaddig *oltalmazza* a' torkolatot; míg csak az ágyúzók és a' társzerek a' szorú-

latból ki nem értek; ha ezen rendtartást elfelejtjük, nagy akadályokra találunk, és nagy veszteséget szenvedhetünk.

* Semmi - sem nehézítheti - meg annyira a' sereg' marsát, mint a' sok bútýor. Mantuánál *Buonaparte* 1796-ban csak hogy kicsiny seregével gyorsan mozgasson, a' vártívó nehéz ágyúinak gyújtólýukait beszegeztette, talyigájit pedig öszszetörette. — *Moreau* - is 1799-ben midőn Itáliából kihúzódott, inkább elvált az egész tartalék ágyúszeritől, seregének bútýorát - is a' Fenestrellai-Collon Franciaországba küldötte; mintsem azokkal szükséges szapora marsolását megnehezítené. — Ezen példák követésre méltók; mivel a' gyors mozgásunk által győzedelmet szerezhethetünk, könnyen kipótólhatjuk akkor szenvedett veszteségünket. Ellenben ha meggyőzzettünk, akkor azon bennünket megnehezítő eszközök' megmentése és védelme igen súlyos, és veszélyes, szerencsénk még, ha azokat annak idejében elhagyhatjuk.

34. A' csatalineában álló seregosztályok közt, *ürestért*, ha-csak abban az ellenséget becsalni nem szándékoznánk, ne hagyjunk; mert azon könnyen betörhet az ellenség, és osztályainkat könnyen egymástól végképen elszakaszthatja.

* *Lothringen Herczeg* 1757-ben az Ausztriai Ármádával Prágát *takarva védelmezte*, észrevette ő, hogy a' *Burkusok* az ő jobb szárnyát bekeríteni akarják, az említett szárny gyalogságának homlokrendét ő tehát megfordítván, azt a' sereg' közepére horogformára felállította. Ezen mozgás minden rendetlenség nélkül meg - nem történhetett; mert a' sereg-oszlopok' eleje igen gyorsan ment, hosszúra elnyúltak így azok, és

midőn a' jobb oldalra felállítának magokat, az előre domborodó szegeletek között ürességek támadtak. *Fridrik Király* ezen hibát azonnal használni elnem mulasztotta, *Bevern* Herczegnek magát az ürességek közé kellett nyomni. *Lothringen* így megis verettetett, és *Prágába* nagy veszteséggel beszorított.

*** De megkelletik azt-is jegyezniünk, hogy az ellenség csatarendjében történt szakadékok közé addig bé ne nyomuljunk, valameddig bizonyosak nem vagyunk, hogy elégséges erőnkkel az ellenség oldalait környúl szárnyalhatjuk-e, vagy nem; mert csak így bonthatjuk szét az ellenség csatarendét, és így verhetjük-meg egyenként az elszakasztott részeket. Ha elegendő erőnk nincsen a' környúl-szárnyallásra, úgy tarthatunk attól, hogy az üres szakadékokba benyomult osztályainkat a' nálunknál erősebb ellenség feltartóztatja, és megverheti.*

A' hadban valamelly helyet oltalmazni, vagy azt takarva védelmezni, nem mindegy. Az oltalmazó bent van a' megtámadtatott helységben, a' takarva védelmező pedig kívül áll, 's ott küzd az ellenséggel.

35. A' sereg' táborának olly tulajdonsága legyen, hogy anuak külömbféle osztályai egymást minden esetben *segíthessék*.

* 1813-ban az egyesült Fejedelmek táborá *Dresdennél* az *Elbe* bal-partján lévő emeleteken, bár ha jónak tetszett-is, *hibás volt*; mert az keresztül volt egy inély hoszszú földszakadék által szakasztva, 's így a' balszárny a' sereg derekától, és jobb szárnyától elvált. *Buonaparte* éles szeme előtt nem maradott felfedetlen ezen hiba. Minden lovasságával és két erős gyalog seregosztállyal megtámadta a' balszárnyat, 's azt minekelőtte segítséget kaphatott volna, tökéletesen meg-is verte.

36. Ha az ellenség' homlokrendre *folyóvíz által* takarva védelmeztetik, a' folyón pedig több *hidvédelmei* vagynak, ekkor őt *nem tanácsos* előlről megtámadni, az illy megtámadás több részekre osztaná seregünket, és így kilennénk téve a' legnagyobb veszélynek. A' folyóvíz ellen illy esetben *sakhtábla* rajzolatú formába kell közelednünk, így csupán egynehány csapatokat, azokból-is csak a' legelsőket támadhatja-meg az ellenség, mert másképp ő forgánd veszélyben. Ha azon pontot meghatároztuk, a' hol a' folyón általmenni akarunk, még a' parthosszában a' könnyű seregek ide 's tova szaguldoznak, addig a' meghatározott tárgy felé *legnagyobb hirtelenséggel* tolódjunk, és minden időhalasztás nélkül a' hid' készítéséhez fogjunk.

* Ha a' mi részünkön lévő parton valamely helység lenne, akkor *ott tanácsos* általmenetelünket meghatároznunk; mivel így a' hid csinálókát védő seregek, a' házaktól takarva lesznek, és bátrabban kárt tehetnek a' hidcsinálást akadályozni akaró ellenségben.

** *Ha az ellenség a' parton túl valamely helységbe vesi magát, ott igen nehéz az általmenetel, mivel ő onnét a' házaktól védve nagy kárt tehet hidcsinálóinkban. De ellenben ha azon helységben vagy épen semmi, vagy igen csekély ellenséges erő lenne; már ilyen esetben tanácsos ott a' hidcsinálás; mert, mihelyt a' folyón általtörtünk, azonnal önvédelmünkre találunk, és így a' helységet mindjárt hidvédőnek használhatjuk.*

37. Ha mi olly állásban vagyunk, mellyről túl a' partra *áltlövöldözhetünk*, ilyenkor már több módok állanak szolgálatunkra, mellyekkel az általmene-telt könnyen véghez vihetjük, kiváltkép ha állásunk tére számos lovaságnak helyt adhat. De hasznunk

csökken, ha a' folyó-víz 300 öl, az-az: 750 lépés szélességű; mert ekkor a' *kartátslövések* nem hatnak által a' túlpartra, a' partot védelmezők magokat félre húzhatván, a' nagyobb ágyú-lövések elől bátorságban tehetik magokat, így a' hídépítés' oltalmazására általhajokázó gránátosokat az innetső partról elegendőképen nem védelmezhetjük, azok az ellenség lövéseinek *egésszen* kilesznek téve. Az ellenség t. i. 200 ölnyi messzeségre ágyú-tűzhelyet állít-fel azon pont ellen, a' hol a' túl-partra szállani akarunk, innét kártékony tüzet adhat az általmenőkre; mert a' mi az innetső parton álló ágyú-tűzhelyünk az övétől 500 ölnyi távolságra vagyon; ebből látszik, hogy az ágyúzásban felül-halad bennünket az ellenség. Az ilyen esetben a' folyón való általmenetel majd hogy nem *lehetetlen*; ha csak alattomban az ellenséget meg-nem lepjük, vagy pedig általmenetelünket valamely sziget elő nem segíti. Az illy széles folyókon általmenetelünket igyekezzünk a' folyónak hozzánk *kikanyarodásánál* végbe vinni; mert itt ágyútűzhelyünket jobbra balra felállítván, *kereszt-lövéseket* tehetünk a' túlsópartra. — A' szigetek' és a' folyók' felénk *kikanyarodásaik* természetes hídvédfőül szolgálhatnak nekünk, és nagy hasznait-is vehetjük. Ha csak 60 öl, az-az 130 lépés szélességű a' víz. ekkor a' hídépítők, és az ezeknek oltalmára általküldött seregeink az ágyútűzhelyeink' oltalmában vagynak. És ha még az illy keskeny folyónak felénk *kikanyarodása-is* vagyon, már ekkor az ellenség a' híd-csinálást semmikép meg-nem akadályoztathatja. Az ellenség' ügyes vezére nem is igyekszik többé azt akadályoztatni, hanem egyedül az általmenetelt meg-nehezíteni.

* Az *ellenség' szeme-láttára* valamely széles folyón való általmenésnél, *Fridrik Király* a' hadi munkásságban

nem tartott semmit *nehezebbet*, a' kivánt következesek, azt mondja ő, csupán szándékunk' titokban tartásától, mozgásunk' gyorsaságától, a' seregosztályoknak adott parancsolatok' tökéletes végben-vitelétől függ. — 1705-ben *Eugen Herczeg* a' Francziáktól szorongattatott Piemont|Fejedelmének segítséget vitelében, az Ada folyón Italiába által|akart| menni, a' túlsópartot *Vendome* vezér alatt őrzötték a' Francziák. Eugén minekutánna olly alkalmas állásba helyheztelné magát, honnét a' túlsóparton tüzével uralkodhatott, 20 ágyúra tüzhelyet állított-fel, a' parttól parallel lineában fekvő hegy hanyatláson felhányt földvédekben pedig a' gyalogság a' Francziák' tüze ellen bátorságba tette magát; szorgalmatosan dolgoztatott Eugén a' hidépítésén, midőn *Vendome* elérkezett. Ez midőn látná, hogy az építést semmi módon nem akadályoztathatja, seregét *Eugen* ágyútüze körén kívül felállítván, két szárnyait a' folyóhoz támasztván, félközt formált. *Vendome* ezen állását még földhányásokkal, és farakásokkal-is megerősítette, ezen állásából a' hidon általtörő sereget ő könnyen megálmadhatta, és zavarodásba hozhatta. Eugén alig pillantá-meg a' Francziák' állását, azonnal a' kész hidon való általmenetelt lehetetlennek állította, fel-is szedetvén táborát, másfelé vette útját minekutánna a' hidat elrontotta. — Ehez hasonló munkával kényszerítette 1809-ben *Főherczeg Károly* a' Francziákat Lobau szigetben visszahúzódní. Az Ausztriaiak' két szárnya Eszlingen körül a' Dunához volt támasztva, félkörben állottak a' folyó balpartján. *Buonaparte* az Ausztriaiak' derekára ütött, az első lineát által-is törte ugyan, de a' tartalék seregek őthatalmasan feltartóztatták, 's minekelőtte még az ágyuit általhozhatá, a' Duna hídja elromlott. Ezen szerencsétlenség, és a' *Főherczeg*' helyes állása kényszeríték őt nagy veszteséggel, 's nagyobb zavarodásban a' csatahelyet elhagyni, 's magát Lóbauba visszavonni.

****** Valamelly vidéken uralkodni (*dominiren, beherrschen*) annyit tesz a' *haditudományban*, mint olly emeleten állani, mellyről mindent könnyen észrevenni mi történik alól, és ha oda foganattal, vagy ágyúval, vagy apró tüzi fegyverrel lelövöldözhetünk, p. o. a' Budai vár uralkodik a' Dunán és a' környéken; a' Budai váron pedig a' Sz. Gellért és a' Sváb hegyek. A' Budai várhegyről legjobb foganattal lehetne akadályoztatni a' Dunán intézett hídépítést. — Ellenben a' várat, a' hegyek között kitörő támadó sereg ellen oltalmazni bajos lenne.

38. Nehéz a' magával elegendő híd-készületeket hordozó ellenséget, a' folyóvízen intézett általmenetelésben megakadályoztatni. Ha p. o. a' folyóvizet őrző sereg egyszer'smind valamelly várkörültáborlat' védlőtakarására-is vagyon rendelve, és ez illy sereg' vezére azt általlátja, hogy az ellenséget a' folyón szándékozott általjövetelésben fel-nem tartóztathatja, igyekezze seregét a' folyóviz, és a' körüláborlott vár között olly állásba helyheztetni, a' honnét az ellenséget, ha által - is jött a' folyón, a' víz felmentésére arányzott útjában megakadályozhatja.

* Kétségkívül az ilyen állást, mellyből az ellenséget útjában feltartóztatni akarjuk, elébb jól megvi'sgáljuk, megerősítsük, így a' várt körüláborló sereget az ellenség meg-nem támadhatja, valameddig bennünket meg-nem győz, vagy elnem kerül; ez utólsót önnveszélye nélkül nem cselekedheti, mivel mi megerősített állásunkból így alkalmatosságot nyernénk őt oldalt, vagy hátul megtámadni. E' mellett még az-is a' nyereségünk, hogy mi magunkat beárkolván erőnket egygyütt tarthatjuk, azonban az ellenség kéntelen magát felosztani, mert a' folyón felütött hídját-is védelmezni, bennünket megtámadni, és egyszer'smind a' várt kö-

rültáborló sereget-is nyughatatlanítani kéntelen. Ha pedig elnem osztaná erejét, úgy őt könnyen *elzárhatjuk* hidjától, és két tűz közzé vehetjük.

39. *Türenne* 1645-ben kéntelen volt magát számos ellensége előtt Philipsburg felé visszavonni. Itt ugyan a' Rénus folyón nem talált hidat, de ő a' vár, és a' folyó közt lévő tért használni akarván, táborát ott felütötte. Tanúságul szolgáljon ez a' várt-építő tiszteknek, kik valamelly helyet megerősíteni, vagy hidvédfőt építeni akarnak. A' vár és a' folyó közt szabadtérség légyen, hogy így a' sereg ne legyen mindjárt kéntelen a' várba beszorúlni; hanem hogy a' folyó, és a' vár között csatarendben felállithassa magát. Azon sereg p. o. a' melly magát az ellenségtől szoríttatván Mainzhoz vissza-húzza, a' legnagyobb veszélynek kivagyon téve, mert egy napnál több kívántatik míg az hídon általmegy, és Kasszel közt pedig a' tér *sokkal kisebb*, mintsem ott magát a' sereg *összeszorulás nélkül* felállithatná, legalább is 200 *toise* mélységű tért kellett volna Kasszel és a' Rénus között hagyni. Szükséges tehát, hogy ezen Alaprendszabás szerint építsük a' nagy folyóhoz tartozó hidvédfőket; mert másképp igen kevés hasznát venné a' sereg hátra húzódása védelmében. A' katona-nevelő intézetekben a' mikép tanítják a' hidvédfő építést, e' csak kisebb folyókhoz, és kisebb seregosztályhoz alkalmazható.

* 1741-ben Marschal *Sachsen* általment a' Moldova vízén Csehországba, hogy egy 14000 álló Prágában igyekező ellenségnek útját elállja. *Sachsen* 1000 gyalogot a' Moldova partján azzal az intézettel hátra-hagyott, hogy ezek magokat a' hidvédfővel általellenben lévő emeleteken beárkolják. Így bátorságossá tette megtörténhető vissza-húzódását; mivel seregosztályait a' *megerősített emelet, és a' hidvédfő közt* felállithatta. Ezen példa-adások esméretlenek maradtak a' mostani Hadivezé-

rek előtt, vagy az illy előregondoskodást érdemetlennek találták.

****** *Toise* a' hadiépitésben vett mérték, 1 *toise* 2 hüvelykel kisebb 1 *bécsi-ölnél*.

40. A' támadó- vagy oltalom-háború tárgyára egyformán hasznosak a' megerősített helyek. Igaz ugyan hogy ezek magányosan felnem tartóztathatják az ellenséget, de mégis módot nyújtanak, mikép lehessen a' *győzedelmest* útjában *megakadályoztatni*, *erejét gyengíteni*, *nyughatatlanítani*.

* Az egyesültek' fényes győzelmei az 1814-ik hadévben, sok Haditiszteket arra a' gondolatra hozták, hogy a' várak *hasztalanok* lennének. De azon iszonyú roppant nagy seregek, mellyek akkor az Alpen-hegyeket, és a' Rénust általhágták, képesek voltak számos seregosztályokat a' Franciaország' határait védő várak' körül táborlására, a' nélkül hogy a' Páris felé nyomuló nagy sereg' erejéből valamit vesztené, visszahagyni. Az ilyen nagy sereg munkálkodhatott a' nélkül hogy a' veszélynek, a' megtörténhető hátrahúzóadásoknál ki lenne téve. De a' csaták' történetében soha sem láttuk még az Európai Hatalmasságok' erejét úgy, mint akkor egyesülve. — A' Francia-országot körül vevő várlinea tehát csak *szenvedőleg* (passive) viselhette magát. Előtte a' balgatagság, ha azt vélne valaki, hogy minden *veszély nélkül* által-törhetjük a' sok megerősített várakkal megrakott országhatárát, és hogy bizvást lehetne háborúskodnunk, ha ezen várak minden *körültáborlat*, vagy *figyelmező vigyázat nélkül* hátunk megett hátra-is maradnának.

KISS HÁROLY.

(Folytatása következik.)

21.

Montesquieunek némelly jeles gondolatjai.

Előszó.

A' nagy Írók' érdeme nem egyes, szép és jeles gondolatokban, hanem sok, szép és jeles gondolatoknak szép és mesterséges öszszeszerkeztetésében áll. Akármelly nagy Írónak-is egyes gondolatjai, a' szép egészből különvéve és kiszakasztva elvesztik nagy részét annak a szépségnek és hathatóságnak, mellyet az öszsze-szerkeztetésben egymástól nyernek. Az egyes gondolatok' kiválogatása tehát nem arra való, hogy az által az Író egész munkájának olvasása szükségtelenné tétessék, hanem inkább hogy ajánltassék és megkedveltettessék. — A' nagy Írók' egyes gondolatjai csak egymástól elszedett lánczszemek, de arany lánczszemek.

Az a' Fejedelem, ki a' vallást szereti és tőle fél, olyan oroszlán, melly az őt simogató kéznek 's édesgető szózatnak enged; az a' ki a' vallástól fél 's azt gyűlöli, olyan mint azon vadállatok, mellyek rágják azt a' zabo-

lát, melly őket a' mellettek elmenőknek megtámadásától visszatartóztatja, az a' kinék éppen nints vallása, olly fene vadhoz hasonlít, melly csak akkor érzi szabadságát, mikor másokat öszszeszaggat és felfaldos.

Ha szintén a' vallás az alattvalókra nézve haszontalan volna is, a' Fejedelmekre nézve még akkor is szükségesnek kellene azt tartani; minthogy csak az azon egygyetlen egy zabola, melly azoknak, kik külfömben semmi emberi törvényektől sem félnek, szájokba vettethetik. Az Isten szereti az embereket, minthogy nékik vallást adott boldogításokra; ha ő szereti az embereket; úgy bizonyosok lehetünk, hogy kedves előtte ha mi is szeretjük őt, az az eránta az emberiség' és szeretet' kötelességeit gyakoroljuk, és ha nem sértjük-meg azon törvényeket, mellyek alatt élünk.

Az Istenséget tiszteletben kell tartatni, de érette soha bosszút nem kell állani; az Isten ellen elkövetett olyan vétkekre nézve, mellyek nem a' közönség tudtával történnek, nints helye a' világi büntetésnek; akkor a' dolog csak az ember és Isten között megyen véghez, 's az Isten tudja a' maga bosszúállásainak mértékét-is, idejét-is.

A' bűvös bájosok' és eretnekek' büntetésében igen nagy vigyázás szükséges; mert a' legjobb ember lehet valaki, legtisztább erköltsökekkel birhat, 's minden kötelességeit tellyesítheti, és még-is eshetik bűvölés bájolás és eretnokség' gyanujába.

Szeretheti valaki vallását, 's annak minden parancsolatjait megtarthatja, a' nélkül, hogy szükséges volna azokat gyűlölni 's üldözni, kik hasonlót nem cselekesznek.

Az embernek nem ád a' maga vallása just, az azt nem vallókat a' végett szolgaságra kényszeríteni, hogy annak elterjesztésén annál bátorságosabban munkálkodhassék.

A' vallás' törvényei nem egyebek, hanem hogy a' vétek eránt támaszszanak az emberben gyűlölséget, 's különösen ne idegenítsék-el őt az emberek eránt való szeretettől és szánakozástól.

Vallás' dolgában elkell távoztatni a' büntetési törvényeket; mert azok a' lelkeket kegyetlenekké teszik.

A' vallás' változtatására hathatósabban indítanak az édesgetések, mint a' büntetések.

A' történet-írók tele vagynak vallásbéli háborúkkal, de ezen háborúkat nem a' vallások' sokasága, hanem az uralkodó vallás' türelematlensége az elméknek ezen elszédülése okozta, mellynek terjedését az egész emberi okosság elsetétedésének kellene tartani.

Azok, kiknek vallások valamelly Országban csak eltűretik, rend szerint hasznosabbak a' Hazának, mint azok, kik az uralkodó vallásban élnek; minthogy amazok kénytelenek dolgozni, 's a' polgári társaságbéli legterheesebb mesterségeket is űzni. Másfelől minthogy minden vallásnak olyan parancsolatai vagynak, mellyeknek megtartása a' polgári társaságnak hasznosok, igen jó, ha azok buzgón megtartatnak. Semmi sem élesztheti pedig jobban ezen buzgóságot, mint a' vallások' sokasága.

A' különböző vallásbéliek olly vetélkedő társak, kik egymásnak semmit el nem néznek, kiki közülök vigyáz magára, hogy valamit olyat ne tegyen, a' mi felekezetét betstelenítené, 's az ellenkező felekezet megvetésének és

rágalmazásának tárgyává tehetné. Mindenkori tapasztalás-is bizonyítja, hogy egy új vallásbeli felekezetnek valamely Országban való bevetetése legbizonyosabb eszköz volt a régi felekezet vissza éléseinek orvoslására.

Ila egyszer valamely Ország' törvényei több vallásbeli felekezeteket megszenvednek, szükség, hogy ezeket egymás eltűrésére-is kötelezzék.

Az olyan vallás, mellynek sokféle külső gyakorlása vagynak, szorosabban magához kapcsolja a' híveket, mint a' mellyekben kevés gyakorlások találatnak. Az olyan dolgokhoz, mellyekkel minduntalan foglalatoskodunk nagyon hozzájuk szokunk.

A' népekre nézve a' nyomorúság is hathatós indító ok a' valláshoz való ragaszkodásra.

Az embereknek különös nagy vigasztalásokra szolgál az olyan hely, hol az Istenség' jelenlétét nagyobb mértékben érzik, 's hol együtt hallathatják erőtlenségök' és nyomorúságok' szózatját. Azon népek, mellyeknek templomaik nintsenek, kevés buzgóságot mutatnak vallások eránt.

A' külső Isteni tisztelet' pompás volta kellemesen hat az emberekre 's valláshoz ragaszkodóbbakká teszi őket.

A' vallásnak tiszta erkölcs tudománnyal kell bírni, ha az embereket szorosan magához akarja kapcsolni.

Vagynak olyanok, kik szüntelen versengnek a' vallás felett; de úgy látszik, mintha az ilyenek egyszer'smind azon is vetélkednének, mellyik tartsa-meg közölök kevesebbé annak parancsolatait. A' versengés által nem csak jobb Keresztyénekké nem lesznek, de még jobb polgárokká sem.

A' Szent Írás olly tartomány, mellyben minden felekezethéli Keresztyének béütnek ragadozás végett; olly csata-mező, hol ellenségeskedő Nemzetek egymással özsze találkoznak és ütközeteket próbálnak, 's hol egymással sokféleképpen verekednek és kotzódnak. A' magyarázók legnagyobb részént nem azt keresik a' Szent Írásban, mit kelljen hinni, hanem azt a' mit magok hisznek; nem nézik azt ollyan könyvnek, mellyben a' hit' czikkelei foglaltatnak, hanem ollyan munkának, mellyből saját tudományoknak tekéntetet adhatnak, ugyan azért annak értelme sok helyeken egészen el van tsúfítva.

Sokaknak a' vallás nem annyira megszenteltetés' eszköze, mint versengéseknek mindekkel közös tárgya. Az udvari emberek, a' fegyver-viselők, sőt még az aszszonyok-is azt kívánják, hogy bizonyíttassanak-meg nekik az ollyan dolgok, mellyeket nem hinni erősen elvagnak tökéllve. Ezen magok eltökéllésére nem okok bírták őket; soha sem vesződtek az általok tagadott vallás igazságának vagy hamiságának vizsgálásával; ők ollyan pártütők, kik az igát érezték 's lerázzák magokról, minekelőtte esmernék. Ugyan azért hitetlenségökben sem állandóbbak, mint hitekben, szüntelen való áradás és apadás van lelkökben; melly őket minduntalan egyyikből a' másikba veti.

A' fényűzés abban a' mértékben nevelkedik vagy fogy, a' melly mértékben a' szerencse' javai egyenetlenebbül vagy egyyenlőbben vagynak felosztva.

Ha valamelly Országban a' gazdagságok mindenütt egyenlőképpen volnának elterjedve, nem találhatna abban a' fényűzés helyet, mert

ez a' mások' munkája által nyert könnyű éle-
ten fundáltatik.

A' fényűzés továbbá egyarányúságban van
a' városoknak, kivált a' fő városoknak nagy-
ságával. Mennél több emberek laknak együtt,
annál hiúbbak 's annál inkább kívánják mago-
kat mások felett csekély dolgok által megkü-
lömböztetni. Ha olly nagy számmal vannak,
hogy nagy részént egymás előtt esméretlenek,
akkor még inkább igyekeznek magokat megkü-
lömböztetni; mert a' megkülömböztetés czéljá-
nak elérését jobban reménylhetik. Ezen re-
ményt a' fényűzés adja, kiki a' saját sorsa felett
való sorsnak külső jeleit a' maga sorsa jelei-
vel teszi. De éppen a' magok megkülömbözte-
tésének felettébb való kívánása egyenlőkké te-
szi őket mindnyájokat, 's nem nyer senki-is
megkülömböztetést; minthogy minden ember
akarja magát láttatni, senki sem nézettetik.

Minthogy a' Monarchiákban a' gazdagságok
egyenetlenül vagynak el-osztva, azokban szük-
séges a' fényűzés. Ha ott a' gazdagok sokat
nem költenének, a' szegényeknek éhel halásra
kellene jutni.

A' fordítások olyanok, mint az apró réz-
pénzek, mellyek szintén olly kelendők, mint
az arany pénz; sőt a' köznépre nézve még kön-
nyebben is használhatók, de mindazáltal még-
is csekély belső betsűek.

Az időszaki Folyó-írások igen hibáznak,
hogy csak az új könyveket emlegetik, mintha
az igazság valaha új volna. Míg valaki minden
régi könyveket nem olvasott, addig alig van
oka az újjakat azoknál feljebb betsülni.

A' természet úgy látszik, böltsen gondos-
kodott, hogy az emberek' esztelenségei hamar

elmúlók legyenek, 's a' könyvek azokat halhatatlanokká teszik. Az esztelennek meg kellene elégedni azzal, hogy a' vele élőknek unalmat okozott. De még a' jövőendő mesterségeket is kívánja gyötörni, azt akarja, hogy esztelensége győzedelmet vegyen a' feledékenységen, mellyben mintegy koporsóban eltemetve maradhatott volna; megakarja a' maradékkal tudatni, hogy ő esztelen volt.

Valamelly Nemzetnek az örömben való mértékletlensége mindenkor együtt jár a' fényűzéssel; egygyik a' másikat szűli.

Az emberek egymással élés végett lévén teremtye, egyszer'smind olyan czéllal is születnek, hogy egymásnak tessenek; 's az, a' ki az illendőség rendszabásait meg-nem tartaná, annyira elvesztené tekintetét, hogy semmi jót sem tudna tenni.

Az erkölcsök' csínossága a' maga megkülömböztetés' kívánságából származik, 's egy-eránt hízelkedik mind a' csínos erkölcsűeknek, mind azoknak, a' kik eránt gyakoroltatik.

Az udvariság' reguláit megvetni annyit tesz, mint saját hibáinak tágas kaput nyitni.

A' társalkodás a' nevetséges esztelenségeknek, a' magánosság a' vétkeknek észrevételére tesz bennünket alkalmatosokká.

A' gondviselés a' gazdagságok' elosztásában bámúlást érdemel. Ha azokat csupán a' jó embereknek adná, nem különböztethetnének-meg eléggé a' rénytől, 's nem éreznék egész semmiségüket; de ha meggondoljuk, kik bírnak vele legnagyobb mértékben, minthogy a' gazdagokat megvetjük; ezen megvetés kitsinyenként a' gazdagság' megvetésére-is szoktat bennünket.

A' pénz' szeretete azt tselekszi, hogy a' kincset a' természeti határoknál nagyobb mér-

tékben haszontalanul gyűjtjük, és szint olly haszontalanul őrizzük, vágyásainkat végtelenül megsokasítjuk, 's indulatainkat sokkal nagyobb mértékben felgerjesztjük, 's egymást sokkal nagyobb mértékben megvesztegetjük, mint különben a' magára hagyott természet tselekedné.

A' középszerű szerentsének az a' haszna van, hogy sokkal bátorságosabb és tartósabb. A' rossz emberek nem tartják akkor érdemesnek javainkat elragadozni.

Az egyes emberek' józan esze és boldogsága, nagy részént talentomaiknak és értékeknek középszerűségében áll.

Az igen szerencsés és az igen szerencsétlen emberek egyeránt kegyetlenségre hajlandók, mint a' szerzetesek és hódoltatók bizonyítják. Csak a' középszerűség, 's a' jó és rossz szerencsének elegyülése tesz bennünket szelídekké és szánakozókká.

Az erkölcsökre nézve nagy nyereség a' régi szokások' megtartása. Minthogy a' megromlott népek ritkán visznek véghez nagy dolgokat, nem ők alkotnak polgári társaságokat, nem fundálnak városokat, 's nem szereznek törvényeket, 's minthogy ellenben az egyszerű és sanyarú erkölcsűek állították-fel a' legjobb intézeteket, a' régi életmódhoz szoktatni, rendszerént annyit tesz, mint a' rényhez visszavezetni.

Az erkölcsöknek nints erősebb gyámola, mint az ifjaknak az öregek eránt való tiszteletre és pontos engedelmességre való szoktatása.

Olly vakok vagyunk, hogy nem tudjuk, hogy mikor kelljen örülnünk 's mikor szomorkodnunk. Csak nem mindenkor ok nélkül van mind örömünk, mind szomorúságunk.

22.

(QUASI-RECENSIÓK.)

S. Patak. 1827. A' dogmatika Theolog. első vonásai. Kezdő tanító számára készítette Somosy János, a' Refor. S. Pataki Anyaoskol. azon tudom. rendes Tanítója. (8vo. 444 lap.)

Ámbár a' tudós Szerző kereken kimondja (13 lapon) hogy mindaddig a' Supernaturalismushoz ragaszkodik, míg a' természet felett való isteni kijelentés' lehetetlensége meg-nem mutattatik; (a' mi sohasem történik-meg, de a' miben mi igen csekély erősséget latunk a' szerint a' cánon szerint: a posse ad esse non valet consequentia; sőt az ellenkezőket lehetetlen másképp megczáfolni, hanem-csak ezen az úton: ab esse ad posse!) mégis igen távol van a' mai módos Sionörzöktől (mind Hahn Úr Lipsiában, vagy a' Berlíni Egyházi Ujság' Kiadójai) és az egész könyvből kitetszik egy csendes és mérséklett előadás' módja. A' bevezetés után, melyben a' Bibliologia-is előadatik, következnek a' Dogmatikanak három főrészei, úgymint: a' Theologia a' legszorosabb értelemben, t. i. az Istenről; ezután a' Soterologia, vagyis a' megváltásról; utóljára az Eschatologia, vagyis az utolsó dolgokról. Helyben nem hagyhatjuk hogy a' t. Szerző az Ágostai-vallást követő Evangelikusokat általjában Lutheránosoknak, a' maga vallásán lévő Evangelikusokat pedig mindenütt Reformátusoknak nevezi (p. o. 399 lapon); holott mind a' két Ekklezsia szoros és igazi értelemben *reformat*a. De ollyatén neveket (mint p. o. Kálvinyista, Zvingliános, Lutherános 's a' t.) mint elmúlt időknek és okoknak szülötjeiket annál inkább temesse-el a' mai tudós és megvilágosodott ember, mennél könnyebben megzavarodik és megmocsoktatik általok a' szabad protestans Egyháznak értelme, és mennél hajlandóbb a' tudatlan, azt Sectának tartani.

Budae 1828. Notitiae politico-geogr. Statisticae
I. R. Hungariae partiumque eidem adnexarum.
Auctore Ludov. Nagy Nob. Hung. etc. Tomus I.

A' munka, ajánlva ő Excellent. Gróf Illésháznak. Sokkal hasznosbb volna, ha-csak a' kútfejek, melyekből merítették, szorgalmasabban kineveztettek volna; mert különben tudományos czélokra nem leszen használható. Ezen első darab egy rövid bevezetés és a' Magyar Királyok' előszámálása után, Magyar-országnak 40 Vármegyéit betűrend szerint terjeszti elénekben; így következnek a' Hajdú Városok, a' XVI Szepességi Városok; végezetre a' Jászok' 's Kunok' földje. Minden Vármegyében, a' hol vannak, első a' szabad K. Városok, második helyt kapnak a' Mezővárosok 's úgy következnek a' faluk és puszták mind betűrend szerint; a' házak' és lakosok' száma vallásbéli különbséggel sehol sincs kihagyva. Imitt amott a' földes uraság' neve és egyéb jegyzések-is fordulnak elő. Legbővebben vannak leírva a' szabad és püspöki Városok. E' szerint az első darab szerint csupán csak Magyar-országnak (az az, kivéven a' Tóth és Horváth-országot Littoralával együtt) népszáma tészen 8'775671. Legnépesebb Vármegyék Pest és Bihar, amaz 479920, ez pedig 428018. Torna legkissebb 29083. A' sz. K. Városok' lakossainak száma 527026 (a' könyvben nints kitéve) ezek között Pest legnagyobb 56577, legkissebb Rust 1190. Bérekeszti ezt az I. darabot minden lakhelyek' laistroma.

Ámbár a' Szerző, munkája' homlokán Jób mondását tette-ki („6: 24, tanítsatok-meg engem és vesztegségben leszek: és ha va-„lamit vétettem, adjatok énnékem megértenem.”) 's ez által az igazító, nem-csak minden kéméllés nélkül kirohanó kritikának a' fegyvert kezébe szolgáltatja; mégis ezen tudósítással csak Következendő kevés észrevételekre veszünk alkalmatosságot. Mindjárt az első lapon azt állítja a' Szerző, hogy Magyar-országnak a' neve Hunnosoktól származik, kik a' Rómaiakat meggyőzték és Árpád alatt ezt az Országot 886 esztend. meghódoltatták volna. Illyetén historikus hypothésis, és még illy egyenesen (categorice) kitéve, hogy nemondjuk mesének, legalább illyen munkában nem áll jó helyén. Ugyan azon az lapon meg-
lepetve olvassuk, hogy a' mi Karpatusunk' csúcsai akármelly Alpesekeket felyülhaladnak. De Townon szerint a' Lomniczi te-
tő nem magasabb 8316 lábna, holott p. o. Montblanc 14700,

Montcenis 8670, 's a' t. melyek nyilván az Álpesekhez fognak tartozni? Általában nem kéméli a' Szerző az epithetumokat és superlatívusokat, így p. o. a' Tiszába iszonyú nagy vizek (ingentes) folynak-be. De Horátzius' intése után: ubi plura nitent, non ego paucis offendor maculis. Rövid vizsgálásunkat ezzel a' kérdéssel légyen szabad béfejeznünk; vallyon tudja-e' a' tisz. Szerző a' *templum* és *oratórium* között való külömbiséget? A' Szerző munkája szerént a' két valláson lévő Evangelikusoknak Magyar-országban nincsen templomok; csak oratóriumok, néhol *non insplendida*, *non inelegentia* sőt *insignia* p. o. Pesten és Kassán. Ellenben a' Római-vallást követőknél egy oratoriumra se lehet akadni. Hogy imitt-amott vannak könyörgésre szolgáló szobák és házak, melyek csak oratóriumok, tagadhatalan; de a' mi nem szoba és házforma, az templomnak neveztetik, a' mint ezt az 1791 eszt. 26-dik czikelyben-is olvasuk. A' mit az országos törvény meg-ad, a' privátusoktól méltán megkivánhatjuk. Továbbá a' Debreczeni és S. Pataki helvet. Oskolák nem neveztetnek *Lyceum*oknak, hanem *Collégium*oknak; Eperjesen se tudnak valamit egy ágost. *Lycéum* felől, ennek-is historikus alapon álló neve *Collégium* és pedig *districtuale*. De ilyen a' szokásba jött nevezetek' elkerüléseit jóval szaporíthatnók a' munkából, ha fürkészni kedvünk volna; noha ez oly hiba egy *statistikus* és *geographikus* könyvben, mintha valaki azt írná, hogy a' Londoni Sz. Pál temploma oratórium, vagy hogy N. Britanniában nincsen *Collégium*, csak *Lycéum*.

A' Mottóban a' *quo*, *qua* helyett „nescio quo natale solum” 's a' t. kétség-kívül nyomtatásbeli hiba.

G—s M.

Az Epigramma' theoriája' ügyében.

I.

Czáf, és Igazítás.

(Kazinczyhoz írt Levél' Töredéke.)

Legközelebb *Bajza'* Értekezését olvastam az Epigramma Theoriájáról *). Az sok jót foglal magában, de foglal sok nem

*) Tud. Gyűjtemény, 1828. VII. XII. Kötet. a)

a) Lásd Minerva, 1828, IV Negyed, lap 2000.

jót-is. Ő ellenzi, hogy Francia ízlésű epigrammákat adjunk? 's miért? Nem nyerne-e nyelvünk ezáltal-is több színűséget, nem szoknék-e azon könnyűséghez, melly nélkül leginkább szűkölködik. Ő a' gnóákat általán fogva kiakarja zárni a' poézis' köréből. Hogy kisebb becsűek az epigrammáknál, tagadhatatlan; de nem lehet-e azokat-is költői színbe öltöztetni, nem lehet-e azokra-is Költői szellemet fuvallani? Megvallom, *Schiller*' lelkes gnómáit nagyobb gyönyörrel olvasom *Martial*' 's *Lessing*' némelly epigrammájánál. *Schillernek* általam fordított, 's az *Aspasiában* megjelent darabjait *száraz reflexióknak* nevezni, hirtelenkedő ítélet volt annyival-is inkább, mivel ezek között a' *nyomozók* 's *legszebb tünetény* gyönyörű epigrammák. De legnevetesebb midőn az *Okajtság* című darabot, a' mi nem epigramma, mint epigrammát nagy recensensi fontossággal, 's sanyarúsággal rostálgatja. Mit ítélnénk, ha valaki *Ovid*' alagyáit, vagy *Horátz*' lyriconjait, mint epigrammákat recenseálná? Ez mutatja, hogy *Bajza* még nem éredett egészen-meg, 's felette távol van példányától, *Kölcsy*ttől; egyszer'smind azon reflexióra-is vezet: hogy *Kicsinységünk* sohasem tűnik úgy elő, mint midőn nagyot játszani akarunk.

SZERÉNYI.

II.

Szükséges felelet egy hivatlannak szükségtelen észrevételeire.

Nekem üres fecsegőt fest az üres fecsegés.

KAZINCZY.

Dolgozásra szolítatván a' Tud. Gyűjtemény' Redactiója által még alig határozottam-el magamban, melly neméről fogok a' poézisnak szólni, már érzettem, hogy theoriai vizsgálatim sokakat fognak fejemre lázítani. Régóta ismerem tudniillik Költőinket, az íróknak ezen ingerlékeny nemét, tapasztaltam, hogy igen kevés van közöitök, kit a' művészség' szeretete olly mértékben gyúlasztana, hogy a' theoreticus' gáncsait túrván, a' művészség hasznáért saját dicsőségét megtagadni tudná. Mert

ahhoz, hogy valaki a' művnek tökélyét vagy fogyatkozásait a' theoreticussal egy formán értse, studium által művelt ítélet kell, poétáinknak pedig legnagyobb része tanulgatni nem igen szeret, ámbar ők azok, kik a' *tudós* cím után leginkább sovárganak. Hogy gyanúm nem volt alaptalan bizonyítja az, hogy epigrammai theoriám' megjelenése után egynémelly tiszteletlenséggel vádolgatott; egy más, ki különben Evangeliumok 's Epistolákkal foglalatoskodik egyyik költőnknek kétségbe vett elmésségét védelmezgeti; egy harmadik valamennyinek legdühösebbike, mérges tréfák által küszködik komoly gancsolatimat megeczafolni. A' *Szerényi* alakjába bújt *Szentmiklós*y pedig, ez a' különben jámbor úri ember, kinek eddigleni recensenseink nem tudni, melly kedvezés vagy kíméletből csak complimenterket osztogattak és saját kárára elkényeztették, nem volt elég erős megbírni reflexioim' súlyát 's így történik vala, hogy tüzetől elkapatva, magának ollyakra engedjen szabadságot, melyeket ha Róma' nyelven szólnék nem kételkedném *petulantia*-nak nevezhetni. Rendes dolog midőn egyy író, ki tizenöt év óta küszd és viv pályáján, még mind eddig olvasni meg nem tanult; ki tizenöt, vagy több év óta epigrammákat dolgozik, 's pedig nagyobb kedvvel mint minden egyebet, arról miben álljon az epigramma' becse vagy fogyatkozása csak a' minapában kezdett elmélkedni, 's ezen elmélkedésnek-is a' legfonákabb ideák lettek resultatumi. Ígylőn, hogy a' miket az epigramma' theoriája ügyében *Czáf* és *Igazítás* gyanánt mond, megtagadják az olvasótól azon parányi eleményt-is, hogy mosolyogjon; 's csak szánakodást indítanak.

Az olvasó' béketűrésével él vissza, ki az érthető dolgok' aprólékos magyarázatjába ereszkedik: de az Orbilius vétke-e, ha a' tanítvány' elméje olly kevésbé fogékony, hogy magyarázatra szükség van.

A' nagy érdemű Czáfoló' és Igazító' két első észrevétele azt mondja, hogy én a' Francia ízlésű epigrammákat ellenzem, hogy én a' gnómakat *általán fogva* ki akarom zarni a' poézis' köréből. Értekezésem 44-dik Czikkelye az, melly a' Francia epigrammákról szöll, 's ott az mondatik, hogy a' rímelt sorok — mellyekben a' Francia epigrammaticusok dolgoznak — nem olly alkalmasak a' költés' ezen nemére, mint a' tellyes modulatójű distichon. Ezen okból örvend az értekező, hogy epigrammatistáink, érezvén a' magyar nyelvnek minden most élők

között alkalmasabb létét a' görög distichon harmóniájának vissza-zengésére, epigrammákat distichonéban kezdettek írni, 's ezáltal bennünket azon helyhezetbe tettek, hogy jelennen, minekutánna egykét jobbainknak szívet és fület bájoló distichonaikban az epigramma olly tökéletre hágott, nem lehet okunk többé, félni hogy valamelly gondolatlan eléggé durva lehessen epigrammatistáinkat a' Francziák' kevésbbé tökéletes modjára vezetni. Kérdem a' sok érdemű Czáfolt és Igazítót, hol van itt ellenzése a' Francia ízlésű epigrammáknak? Van e e' helyt egyéb érdekelve, mint a' külső forma, egyéb mint a' technica? Mik azok a' Francia ízlésű epigrammák? vannak-e illy lények a' poézis' széles körében, 's ha volnának egyet teszen-e a' Francia ízlés az általam szóba vett Francia epigramma' technicájával? Nem épen az e a' Francia epigrammák' karaktere, melly a' martialiaké? 's a' martiali epigrammák, ki vannak-e zárva a' poésis' köréből? Fervescis, sanguine et ira scintillant oculi, dicisque facisque quod ipse non sani esse hominis, non sanus juret Orestes.

E' helyt arra-is tanít bennünket egyszer'smind a' Czáfolt és Igazító, hogy ha epigrammákat a' Francziák' módja szerint rímekben írunk, nyelvünk *könnyűség- és többszínűséghez fog szokni*. Valóban becses tanúság! Költőink Tinódi óta mai napiglan a' költés' csak-nem minden nemeire használták a' rímeket, de azok mind nem elégségesek még nyelvünket könnyűséghez és többszínűséghez *szoktatni* (melly beszéd!). A' Czáfolt' postulatuma nem-de csak akkor fog betöltetni, ha epigrammákat-is rímelt sorokban írunk? Melly kipótolhatatlan veszteség tehát, hogy Szentmiklósynak egy epigrammája sem képes nyelvünket könnyűség és többszínűséghez *szoktatni*!

Térjünk a' gnómákra. Kivel magyaráztatta magának Szentmiklósy értekezésem 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. számmal jegyzett cikkelyeit, mellyek a' gnómákról szólnak, mellyeket minden értett, egyedül ő nem? Megtanítsam-e a' tizenöt évű író olvasni? Megtanítsam-e, a' világos dolgoknak fonák magyarázatot adni mit teszen? Így szokott-e Szentmiklósy mindent olvasni mint ezen kérdésbe hozott értekezést, mellyről — bár mód és út van mutatva benne, hogyan kell gnómákat forma segéde által poétai művekké alkotni — azt költi, hogy a' gnómákat általan fogva számüzte a' poézis' köréből? Valóban nem csudálhatni az igen-is szembeszökő tudományszükét,

melly a' Czáfoló' és Igazító' minden még olly parányi kifejezéseiben - is mutatkozik. Mert félszeg tanulásnak mi lehet természetesebb következése félszeg tudománynál? Ha Szentmiklósy jól megolvassa, vagy egy a' dologhoz értő által megmagyaráztatja magának említett czikkelyeimet, reményilem érteni fogja, a' mit én mondtam, hogy a' gnómák epigrammákká; következőleg, költői művekké válhatnak a' forma segéde által, vagy a' Czáfoló és Igazítóí piperés nyelv szerint a' *Költői színbe öltöztetés* és a' *Költői szellemnek rájuk fuvallása által*. Juvat immemorata ferentem ingenuis oculisque legi manibusque teneri!

Hogy Szentmiklósy a' Schiller' gnómáit nagyobb gyönyörrel olvassa Lessing' és Martial' némelly epigrammájánál, az semmit nem bizonyít egyebet, mint hogy Szentmiklósy a' Schiller' gnómáit nagyobb gyönyörrel olvassa Lessing' és Martial' némelly epigrammájánál. (Melly módja a' czáfolásnak, melly igazítás!) Mert egyes emberek' tetszése nem aesthetikai törvény, a' Szentmiklósyé pedig annál inkább nem, minthogy az aesthetikai tudománynak olly kevés jeleit árnlgatja - el. Legyen elhítetve a' haragra gerjedt úr, hogy az ő gnómáit-is sokan olvassák nagyobb gyönyörrel epigrammájánál, holott az aesthetikusnak eszébe sem jut, hogy azokról emlékezzék, a' midőn emezeknek némellyikét, melly talán egy szerencsésebb óra' szüleménye volt, méltó dicsérettel fogja érdeklenni.

Melly szép dolog a' tudomány, melly szép az értelem, sohasem érzettem inkább, mint midőn a' Czáfoló' és Igazító' észrevételeit olvastam. Ime, ha ez a' jó úr megtanulta volna, mi legyen a' gnóma, mi az epigramma, egyebet fogott volna ellenem például felhozni, mint a' *Nyomozók's Legszebb tünemény*, mellyeknek egygyike a' szónak legsajátabb értelmében gnóma, a' másikanak pedig igen kevés híja, hogy nem az. 'S ha a' dolgokat értenie olly sok erejébe nem kerülne, könnyű szerrel értésére esett volna az-is, hogy midőn Schiller' gnómái száraz reflexióknak neveztetnek, az elnevezés nem általányosan, hanem relative van véve. Az epigrammának a' tárgy eleven jelenléte életet és lelket ad; a' gnóma pedig csaknem mindenkor valami holt gondolatot, valami abstractumot foglal magában személy és kép nélkül. Innen a' gáncsolt tropus, mellynek magyarázatjára úgy hiszem egyedül Szentmiklósynak lészen szüksége.

Ha a' derék Czáfólónak eddigleni észrevételeit keresztyéni szánakozással tekintette az olvasó, lehetetlen hogy el-ne moso-

lyodott legyen azon kapkodásra, mellyel *Ohajtás* című darabját vízbe-halóként megmenteni igyekezik. Mire azt olly nagy recensensi fontossággal, mire olly sanyarúlag rostálgatni — mond ő — holott az nem epigramma? Reményilem nem kell Sokratesi bölcsesség hozzá, hogy a' Czáfoló' tendenciája kitaláltassék. Ki akar csuszszanni a' jámbor a' recensensi vaspálcza alól, de már késő. Ha *Ohajtását* úgy ítélnéd-meg mint elegiát, azonnal kész volna azt epigrammának visszanevezni, 's ha recensensi üldözéssel fel-nem hagynál, végtére a' négy distichon éposz nevet-is viselne. Miattam lehet az *Ohajtás* elegia, epigramma, vagy a' minek azt neveznie tetszik, mert ott, hol altalam felhozva van, nem elegia vagy epigramma, hanem olly költemény gyanánt áll, mellyben niucs fokonként emelkedő vagy eső következése a' gondolatoknak, 's e' szerint úgy vélem példaként allhatna, ha Oda vagy dithyramb volna is. Bizonyossá teszem Szentmiklósyt, hogy-ha epigrammában actioi haladásnak helye volna, Hunyadi Lászlóját, melly dráma akart lenni, hoztam volna fel például, hol a' dramaköltőnek az actiói haladással való ismeretsége nem nagy mértékben mutatkozik — 's a' tett lógicátlan nem volt volna.

A' miket ezentúl az igen sok érdemű Czáfoló és Igazító mond, 's lelkének elkeseredéséből mond; azok ellen nincs fegyverem.

*Auf das empfindsame Volk hab' ich nie was gehalten; es werden
Kommt die Gelegenheit, nur schlechte Gesellen daraus. —*

Göthe.

BAJZA.

23.

Az Időhöz.

Nézd a' kies napok mi hamar elhúnynak,
Évek elsietnek, századok elmulnak,
Lám miként öleli, bölcső sírhalmodot,
'S ezer évek múlta egy pertzé olvadt.
Mint feslik az élet varázsló kelyhéből
A' szerencse, 's hogy fut a' boldog öléből
A' szíves barátság színlett fedelében
Mint lopodz az álnok, a' megcsalt szívében,
Mint küzd az elnyomott fanyal gondjaival,
'S apadoz reménye nővő fájdalmival,
Ha vissza tekintesz a' múltak ködében,
Elhaladt éveknek setét örvényében.
Láttad a' port egykor testé feléledni,
'S az ujjon lett embert a' gonddal küzdeni.
Hogyan nevekede száma, a' nem esmért
Földet hogy koboza csekély élelméért.
Láttad miként nyíla a' lélek köd leple,
'S halkal világúla az észnek éjjele,
Mint levének aprós könnyű találmányok,
Századok multával, lelkes tudományok,
Mi módon egy kiseded elejtett gondolat,
Az észről felfogva sok nagyra sarjazatt.
Hogy váltak az egygyes kunyhók lakosiból,
Nagy, 's dicső Nemzetek riadván álmokból.

Miként emelkedik a' magas tetőkre,
 Sok óriási nép, 's mint hüll-le örökre
 A' köz szeretetre nemzett embereket,
 Gyűlölség mint ölél 's veszté-el nevöket,
 Láttad a' mit jónak, szépnak talált egykor,
 Miként zúzta szélyel a' másik idő kor.
 Ó! mond: — setét kebled' gyanús üregében,
 Örökös útnak változó körében,
 A' nagy Jelenések mindég így váltódnak?
 'S nintszen egy végső pont, hol megállapodnak?
 Élő érzeményünk álom, vagy valóság?
 Van é még e' földnél egy boldogabb ország?

Csüggedés.

O! elég volt! — nem győzöm már!
 Sors kegyetlen ostromid,
 Szünjenek, haj kevéssé bár,
 Szívem vérző csapásid!
 Szülőimet, gyermekimet,
 Lángolva mit szerettem,
 Vagyonomat, épségemet,
 Úgy is már elvesztettem.
 O! ne véld, hogy elenyészet
 Irántad hű szerelmem,
 Míg a' régi hévvel szeret,
 Kedves vérző kebelem.
 De ha a' vész viharjait,
 A' kevély tölgy kiálja,
 Nem bírja-el ostromait,
 A' hajlangó nád-szála;

Mért titkolod? — te is érzed,
Erőd felyül bár múlja,
Ha gúnyolva meg is veted,
Hogy emészt a' sors' súlya.
A' mit férjfi szíved bírhat,
Az enyim nem győzheti,
Lankadt szemem ott csak sirhat,
'S kínját úgy emésztheti.

Bíz t a t ó f e l e l e t .

O! szünjenek panaszaid,
A' kegyetlen sors ellen,
Én is osztom fájdalmaid,
Lánggal égnek e' melyen.
Sokat vesztél — de nem mindent,
Hív szerelmem éled még,
Tiszta élted nem vádol bent,
Lelkeden nagy bűn nem ég.
Kegyes szíved jól esmérem,
Vádolni hogy tudnálók!
Hív szerelem, mély szemérem,
Abban a' tulajdonok.
Hajlik a' nád a' viharban,
'S azért szélyt nem törheti,
De a' dühös vész a' porban,
Az agg tölgyet vetheti.
Nem titkolom én is érzem,
Szíved' kínzó terheit,
Láthatád már ollykor szemem,
Eggyes férjfi könnyeit.

Hogyha szíved' fájdalmait,
 Többé már nem győzheted,
 O! ne csüggedj, panaszait
 Hív keblemben öntheted.

S e n k i.

Hol tanyád a' Grönland jegesült lapályin?
 Vagy a' forró Niger pállado partjain?
 A' nagy Dolagir — a' Chimborászo csúcsán?
 Vagy a' hullámok közt egy magános sziklán?
 Kicsiny!! ki nem vidulsz Hazád ha említik,
 Ki nem lobbansz lángra, hogy ha sértegetik.
 Kinek rozsdá eszi kardját hüvelyében,
 Nem vér sebesebben szíve hív melyében.
 Rongálva ha látja édes anya-földét,
 'S néki nem áldozza utolsó erejét.
 Nézzed a' vad Kaffert szorult kunyhójában,
 Bárdolatlan feje, véres igájában;
 Melly édesen tudja Hazáját szeretni,
 Mint tanulta érte életét megvetni.
 A' fagyos Eszkimo jéghegyei mellett,
 Ki nem esmér nyarat, csak a' zordon telet,
 Haza vágy — a' Tiber' langos széleiről.
 Viszsa az Ohio bájos téreiről.
 Hol vagy hát! elfajult — por lepi velődöt,
 Idétlen terheddel, gyalázod a' földet.
 Hírt, nevet, o gyáva! — roszbán sem találtál,
 A' világ nem esmért, *Senki!* mert nem voltál.

MAROSKÖZI GÁROR, Erdélyből.

BETHLEN FALVAI
GRÓF TETURZÓ GYÖRGY

MAGYAR-ORSZÁGI NADOR,

Szül. 1567ⁿ Szept. 2^{án} Mht. 1616ⁿ Decem. 24^{en}

Pesthen, Schmid Ján. Kömettszo Jrtézetből.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

Nemzeti Folyó-Írás.

ÖTÖDIK ÉV.

1829.

MÁSODIK KÖTET,
APRILISZ, MAJUSZ, JUNIUSZ.

A Felséges Kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ'
ÉS ÁROS' BETÜIVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

Él Magyar, áll Buda még!

KISPALUDY KÁROLY.

Ezen II.^{dik} Kötet' foglalatja.

Negyedik Füzet. — Aprilisz.

Bethlenfalvai Gróf Thurzó György Magyarországi			
Nádor' élet-leírása.	<i>M** J**.</i>	-	233
1. Felkiáltás a' Haza' ügyében!	<i>Udvardy János.</i>	-	245
2. Az ártatlan Szenvedő.	Angol-Történet.	<i>N. A. Kiss Sámuel</i>	272
3. Egy régi koporsóra.	Késő éjji Phantazia.	<i>Kelemen János Erdélyből</i>	281
4. Csermák' jeles hangművész' emléke.	<i>Sebestyén Gábor.</i>	-	289
5. Példás Próbálat.	Keletföldi elbeszéléss.	<i>Edvi Illés Pál.</i>	291
6. Napoleonnak a' háborút illető	Alaprendszabásai.	<i>(Folytatás.) — Főhadnagy Kis Károly.</i>	293
7. Szatmári virágok.	<i>Toldy.</i> — Borének. — Nincsihez.	<i>N. A. Kiss Sámuel.</i> — Plátó' mondása. — Logo-	
	<i>griphus.</i> — Charáda. — <i>G—s. M.</i>	-	300

Ötödik Füzet. — Május.

8. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. (<i>Folytatás</i>). — <i>Super. Kiss János.</i> - - - -	309
9. Bacó' Értekezései külömbféle tárgyakról. (<i>Folytat.</i>)	323
10. Vashington Irving' Írásai közül némelly darabok. (<i>Folytatás.</i>) <i>Főhadnagy Kiss Károly.</i> - -	336
11. A' Néger Rabszolgák' sorsa, egy példában. <i>Edvi Illés Pál.</i> - - - -	356
12. Válogatott Darabok az Ánglus-Szemlélebből. Időnkre 's Hazánkra alkalmaztatva. <i>Egy Társaság által.</i>	364

13. Az Indianusok melly szépen kiadtak a' Keresztyén Térítőkön. <i>Edvi Illés Pál.</i> - - - -	373
14. Florushez Horatziusból. <i>S. K. J.</i> - - - -	
15. A' Magyar Flaccusz' Venuzája Kazinczyhoz. <i>Belicz Jónás.</i> - - - -	375

Hatodik Füzet. — Juniusz.

16. Linné Károly' Élete-rajza. <i>Szabó Nepomuk.</i> - -	389
17. A' híres Ánglus Költőnek Pópenek külömbféle jeles gondolatjai. — <i>S. K. J.</i> - - - -	403
18. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. (<i>Folyta- tás.</i>) — <i>Sup. Kiss János.</i> - - - -	410
19. Van-e egyes vagy individnális ész? <i>Prof. Gregus Mihály.</i> - - - -	421
20. Válogatott Darabok az Ánglus Szemléből. Időnk- re és Hazánkra alkalmaztatva. <i>Egy Társaság által.</i> (<i>Folytatás.</i>) - - - -	432
21. Napoleonnak a' háborút illető Alaprendszabásai. (<i>Folytatás.</i>) — <i>Főhadnagy Kis Károly.</i> - -	446
22. Számvetésbéli különösség. <i>Prof. Gregus Mihály.</i>	459
23. A' halál' megszerettetése. <i>Keletföldi monda. Edvi Illés Pál.</i> - - - -	462
24. A' pajkos gazdag és a' kíváncsi szegény. <i>Példázat.</i> <i>Edvi Illés Pál.</i> - - - -	463
25. Hazai és külföldi apróság. * * * - -	464
26. Nelli' emlék-könyvébe. <i>Fogarasy János.</i> — Foj az élet. <i>Édes Albert.</i> — <i>Elvire.</i> — <i>Faddira. N. A. Kiss Sámuel.</i> - - - -	466—468

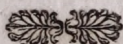

BETHLENFALVAI
GRÓF THURZÓ GYÖRGY,
MAGYAR-ORSZÁGI NÁDOR.

Legnagyobb férjfiakat, kik a' polgári állapot' kór-
mányján hírrel és dicsőséggel állottak, szült ezen Nem-
zetség, míg lételének örvendhetett. — Ezek közül
emlütünk mi egyet, ki Ősei' fényes sorában méltó
az érdem' csillogó koszorúját szép tetteiért elvenni,
's halhatatlan lenni a' magyar égen. Ez Bethlenfal-
vai Thurzó György. Született 1567-ben September'
2-kán Létava várában Trentsin Vármegyében. Atyja
Ferencz, ki Györgyünket második feleségétől Kata-
lintól ama' halhatatlan Zrinyi Miklós, Szigethi Hős'
leányától nyerte, mint a' Történetírók feljegyzék,
igen derék ember volt. Halhatatlan érdemeit 's hasz-
nos szolgálatit a' Hazának, II-dik Maximilián 's II-
dik Rudolf Császár Magyar Királyok alatt tette,
mint Kamara-elölülő 's Fő-Udvarimester. E' jeles
férjfiú fiának nevelést nem adhatott; mivel a' halál
elragadta, míg György életének tavaszán a' gyerme-
ki-kor' szárnyain ártatlan játékait üzte. De a' mit

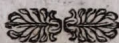

Ferencz szeretett magzatjának nevelésére nem tehetett, megtette azt Ghymesi Forgách Imre, a' ki tudományjaiért felette becsültetett 's a' Magyar Mágna-sok között első széket fogott. Melly nagy kedvellője volt Forgách a' tudományoknak, 's barátja a' tudósoknak, megmutatják a' Német-tudósokkal való levelezései. Tudományja emelte-fel őt Hazájában annyira, mellyben e' tájban ez igen bizonyos lépcső volt a' legelőkelőbb hivatalokra. E' kiképzett 's tudományokban jártas férjfiú megvetette György' neveltetése talpkövét, melly, mi helyesen volt eltalálva, a' következtetés megmutatta. Szerencsés volt a' választásban, mellyet az ő árvája' tanítóiban tett. Gerstmann Bazil Sileziai, Sartorius Nicodem Beszterczebányai, Erhard M. Semniczi, Primo János Galgóczi Pap a' Vág' mentében valának tanítói. Vezérlésök alatt nevedett György, 's előmenetele nagy reményt gerjesztett felőle a' gyámatyjában. Ez okból nem készt fiát azon tudományokkal minél előbb megismertetni, mellyek egy polgári emberben megkívántatnak. Fiatal éveinek virágjában vala György, körülövedzve szép ismeretekkel, 's Forgách elvégzette magában, hogy tudományja' gyarapodására, a' tapasztalás' megszerzésére őt Ernest Herczeg', II-dik Rudolf Császár' testvére' udvarába küldje. Elméne oda tizenhét esztendőskorában, mint udvari nemes ifjú. Melly nagy mezeje vala itt Györgyünknek, hogy tapasztalást szerezzen a' Herczegi udvarban! kisdudor köréből egyszerre egygy idegen 's meszszevilágba tétetve, ölelve ragadt mindent, a' miről elhitette magával, hogy az neki az ő fényes polgári pályáján valahára szükséges leend. Sok nagy 's értelmes emberekkel megismérkedett, kik az ő tapasztalását 's előmenetelét nem kevésbé gyarapították. De a' tudni-vágyó Györgynek nem volt sokáig szabad e' Német udvarban tanulni az emberek' ismeretét, mel-

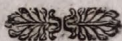

lyet egy illy udvarban az ezerféle alakú hajlandók, egy figyelmes vizsgálónak ajánlanak. Anyja meghala, 's kénytelenített mostani lakását elhagyni 's hazájába térni, mint egyetlenegy örököse számtalan jószágainak, hogy azokat kezére vegye, 's kezdett pályáját félbeszakasztja.

Magyar-országba volt tehát ismét, 's széles tudománya kitérte előtte a' fényes pálya' arany kapuját, a' polgári legmagasabb hivatalokra. Előbb Marsz véres mezeje kecsgettette, 's tüzesen kötött fegyvert Hazája' védelmezésére. Ruszkai Dobó Ferencz, 's Erdődi Pálffy Miklós alatt vívott a' győzelem' véres koszorújáért. Erdemei, melyeket a' zászlók alatt szerzett, arra bírák II-dik Rudolf Császárt, hogy 1592-ben az Ország' Ezredesévé tette. E' méltóság vala azon lépcső, mellyen Thurzó olly magasra emelkedett. Hűsége 's Királyához vonzó szeretete mind inkább vitte közelebb az udvarhoz, 's Királya' szívéhez, 's közelítésének minden nyoma királyi szelidséggel 's kegyességgel fogadtatott. Sebesen csapongott Thurzó a' hír' szárnyain felfelé! 1598-ban Császári, Királyi Tanácsos, 1599-ben Főpohárnok, 1602-ban September' 12-kén Fő-Commandánsa lett a' Dunán innen lévő Magyar-seregnek 's Besztercebányai határnak. Minden méltóságot tartózkodással 's illő tekintettel fogadott, úgy annyira, hogy a' nép eléggé nem magasztalhatta. Felderült azomban ama' nevezetes 1604-diki esztendő. Ez szerencsétlenségek' fonala volt Magyar-országra nézve; Thurzónknak pedig olly időszakasz, mellyben az Ausztriai Házhoz való hűségének legfontosabb próbáit adhatta. Ekkor törtek ki tudniillik ama' káros zűrzavarok, mellyeknek Bocskay István Erdélyi Fejedelem volt szerzőjük.

A' mit Bocskay az irtóztató pártütés' véres útján kezdett Hazánk' sebesítésére tenni, azt Bethlen Gábor Herczegnek kellett volna, felingereltetve a' Török Szultántól végrehajtani. De Bocskay egy nyugtalan 's ezer tatárt gondoló ember, katona tiszt Báthory Herczeg zászlóji alatt, azt vélte hűtelen szívében, hogy a' sors inkább választotta 's hívta őt mint Bethlent azon veszélyek' árasztására, melyeket Bethlen forralt és koholt. Becsúszott a' Török udvar' barátságába, és tettetett, 's füstön, szélen épült just nyervén Erdélyországra; noha Váradon lakván Császári Királyi Tanácsnok volt, frigyét kötött a' Török követtel Rudolf Királya ellen. E' bűnös szándékát 's hűtelen elpártolását senki se sejdítette. Akkor fedeztetett-fel, midőn Bethlen 's a' Temesvári Basa, kik Lippa várát kívánták elfoglalni, Basta György, Császári Királyi Hadivezértől megverettettek. Bethlen tudniillik elvesztette nyálábját, itten egyik ruhája' zsebjében levelek találtattak, 's ezek között olyanok is, melyek Bocskay gonosz szándékát illették 's napfényre hozták. E' rettenetes felfedezés siettette a' pártütés' kitörését; mivel az elpártolt Herczeg épen a' felfedezésben érte óhajtott pillanatját, 's körülvéve békétlen seregétől fényre hozta gonosz plánját. Nyíl módra repültek rendelkezései, hogy minél számosabban érkezzenek zászlóji alá, 's teljesedéséhez jusson pártoló szándéka. Jóllehet a' Császár' Generálisai: Basta György, Gróf Dampiere, Barbiano János Jakab, Belgiojosoí Gróf (az előtt Carthusianus Barát Rómában) minden igyekezetöket arra fordították, hogy seregeiket, melyek a' gyakor vagdalkozásokban elhullának, szaporítsák, 's a' Herczeg' erejét megtörjék; még sem hajthatták részökre a' Szabolcs Vármegyei hét Hajduvárosokat, melyek saját interesszékért készek voltak Bocskay oldalánál vért ontani. Ez az ő nemes hazafiúságokat támadta-meg, 's meg-

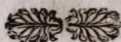

vívta azt saját Hazájok' veszedelmére, minekutánna megígérte nékik, hogy a' Főispán' hatalma alól őket felszabadítja; (ezt Rudolf 1606-ban, 's a' halhatatlan Mária Therezia 1746-ban erősítette-meg), mivel ekkor sebes patakként, minden gát nélkül esküdtek részére, 's ők valának, kik ekkor Magyar-országban a' legiszonyúbb kegyetlenségeket elkövették, 's irtóztató tetteik által felülhaladták a' pogány Törököket-is. Bocskay katonaságát derék vezérekre bízta; ezek között Homonay Bálint, Rhédey Ferencz, Dengelegi Somogyi István, 's Németh György voltak az előkelőbbek; ezek' mestersége által alatta szolgáló Hajdujinak ábrányját úgy annyira hajtotta hatalma' járma alá, hogy ellene kezdeni semmit se bizakodtak, míg végre ön-kényjéből a' hajdúk' főemberét Lippay Balást megölette, hogy ez hasonló kívánt nagyságra 's hatalomra Bocskayhoz lenni. Elhatalmazott tehát Bocskay, 's szemé' olly férjfiak' elcsábítására szállongott, kikkel, mint eszközökkel élhessen bűnös céljának elérésére. Figyelme azomban 's igyekezete senkit olly buzgalommal nem vadászott, mint Thurzó Györgyöt, ki hív alattvalója maradt a' Királynak. Mit nem követett-el, hogy ez érdemes embert hálójába kerítse! Ismérte ő György' mély behatásait a' polgári dolgokba, 's jól átlátta, mennyit fogna általa nyerni. Nem volt semmi csalárdság, semmi ravasz cselekedet, mellyet elő nem vett volna Thurzó' megnyerésére 's szándékainak teljesedésére, mellyekkel az ábránydiság' országában, 's az ő éretlen politicájából folyó álmódásaival György' nemes tulajdonai ellenkeztek. Elővette a' legdrágább ajándékokat, ezekkel kívánta a' nagylelkűt vakítani; de mesterkedésének minden maximáji foganatlanok voltak, visszapattantak, mint a' falnak hányt borsó, a' csábító beszélgetés, a' mézes ígéretekkel tellyes beszéd' szvádája illetés nélkül enyészett a' levegőben. In-

gatlan álla Thurzó, mint a' magas fenyő az erdő'szelei között, 's hajthatatlan, mint ama' szirt, melyre a' dühös szél csapott; a' nagy kísértet' rémítő zivatarja Királyához való hívségét el nem tiporta. Men-nél többet ajánlott, ígért Bocskay; annál kevesebbet hajtott reá, annál inkább forradt szíve az ő Királyához. Lelke' nagysága, political belátásai most ragyoghattak leginkább, midőn a' szerencsétlen Honra a' pártoskodás' fergetege csaknem végső veszélyt hozott. Híven adta kezét a' hazaszeretett Geniuszának által, hogy ennek oldalánál Nemzetének javára Magyar testvéreivel haljon, vagy győzzön. Nemes elszánása 's dicső választása vala ez a' hazai szeretet buzgóságának, 's elhatott a' Császár fülébe. Rudolf elbámulván a' Grófnak illetén akaratján, nem késett őt jutalmazni, kinek semmi része sem vala a' Bocskay' fekete szívvel kezdett 's folytatott játékában. Megajándékozta őt Orava Uradalmával, melyet eddig 25216. magyar forintért zálogban bírt; 1606-ban Mártius' 7-én áltvette azt Thurzó, mint örökös Főispánja Árva-Vármegyének. Alig döntöttek azomban a' semmiség' örök tavába egy esztendő Bocskay' szélveszes lépései, Thurzónak igazságos oka volt ismét hazafiúsággal tett nemes cselekedetéért jutalmat várni, 's a' kész Királytól elfogadni. Rudolf a' Tokai Uradalommal ajándékozámeg, 's szabadságot adott egyszer'smind, hogy Grófi czímerét ujlag díszesíthesse, hogy e' díszjelek emlékei legyenek az ő szép tetteinek.

Elérkezett az idő, hogy Thurzó egy fényes szolgálatot tegyen Hazájának, 's érette polgártársai' ezer tapsaitól körülvéve fogadja-el dicsőségének teljes koszorúját. Mátyás Fő-herczeg kénszerítette Rudolf Császárt letenni az Ország' kórmányját, ki Ticho de Brahe híres égbész' (Astronomus) oldalánál azt éppen nem

folytatta, 's tele a' szomorú jövődönék várakozásával, melyet, mint mondják, Ticho barátja a' csillagokból vert fejébe, hogy t. i. egyik fia megfogná ölni, palotájába zárkozva Prágában ült. Mátyás Csehország' Királyává választatván 1608-ban Junius' 24-kén Prágában figyelmesekké lettek a' Magyarok-is, 's Mátyást kívánták Királyoknak tenni, minekutánna Rudolf neki minden just Magyar-Morva-országra 's Ausztriára nézve áltengedett volna. De mennyit kellett még e' ezél' végrehajtása előtt rendbeszedni! A' Hazában sok rendetlenségek voltak még, mint megmegannyi szomorú maradványjai Bocskay' pártütésének, melyek a' Hont nem kis veszedelmekkel fenyegették. 46. esztendeig vala a' Nádorispáni szék üres. A' Rendeek között semmi egyesség sem uralkodott, 's a' béke csak azon gyenge talpkövnön állott Hazánkban, melyet a' Bécsi eggyezés rakott II-dik Rudolf alatt, hol a' Protestánsok Religiójok' szabad gyakorlását, 's templomokat nyertek Magyarországbán; de panaszaik le nem voltak csillapítva. E' mellett egy súlyos gond fárasztotta még az egyenetlen Rendekeket, a' korona, Hazánk' fő kincse nem volt közöttök. Kívül az Országon vala az, 's I-ső Ferdinándtól vitetvén-el hajdan, most II-dik Rudolfnál volt Prágában. E' kérdés támadt közöttök: ki fogja már közülök e' nagy kincset, melyet egykor a' dicsőült István nyert és hordozott, visszahozni? A' választás eggyező akarrattal Thurzóra szállott, ki mint Generalisa egy Magyar lovasságnak az Ország' nevében menjen Csehországba, 's Rudolftól a' koronát visszazavegye. E' parancsolat' 's kötelesség' végbenhajtásában szerencsételtett, a' koronát visszaszakapta. 1608. vala azon emlékezetes esztendő, mellyben a' koronát 56. esztendő'számkivetése után visszatérítette, 's az epedő Rendeeknek Po'sonyban pompásan általadta. Melly nagy örömmel fogadtatott Földijeitől illy jeles szolgálatja

után! De Hazája öröménél nem állapodott-meg, hanem Thurzó nemes törekedését nem sokára fényesen jutalmazta-meg. 1609-ben a' hálás Nagyoktól Náadorispánnyá választatott, minekutánna ez Illésházy István után kiürült. E' felemeltetése által a' polgári méltóságok' legfelsőbb 's csillogóbb polczára volt méltó az Ország' szava szerint, 's a' választott Király II-dik Mátyás az új Náadorispánt hivatalában megerősítette. Volt-is a' Királynak fontos oka Thurzó' választatásán megnyugodni; mivel ez volt az, ki Illésházy oldalánál a' pártoskodó Hajdúkat, 's Schilachi János álmodott Királyokat túl a' Tiszán 's a' Duna' környékein rendbeszedte, minekutánna e' békétlenek azon frigyben 's eggyezésben részt venni nem kívántak, melly Bécsben kötöttetett, 's Bocskay' pártoskodásainak határt vetett. Thurzó vala az továbbad, ki Mátyásért, míg Főherczeg volt, 15 zászlókat nyert a' Hajdúktól, mellyel diadalmasan ment Cseh-országba. Felemeltetése tehát a' Náadorispáni méltóságra érdemlett bére volt tetemes fáradságainak, mellyeket az Ausztriai Háznak tett; 's ne csudáljuk, ha a' Magyar történetek beszélnek, hogy ő 2-dik volt Illésházy után, ki a' Protestansok közül e' magas ranggal megtiszteltetett. Ez egy csalhatatlan jele 's bizonyossága annak, melly igen becsülték e' korban a' való érdemet dicső Őseink. —

A' Po'sonyi Ország-gyűlésen végbement beiktatása e' méltóságba, 's nem vala most már szorosabb gondja, mint hivatalának az özsze gyűlt Rendek között megfelelni. — A' hűtelen Törökök a' Hazát pusztították, meghatározatott tehát, hogy a' nyugalom tőlök 30000 talléron vásároltassék-meg. E' mellett rendelések tétettek a' megfogytakozott seregek' bétöltésére, 's rongált várak' megerősítése felől. Egyszer'smind meghagyatott Thurzó Náadorispánnak, hogy

azon *fa koronát* birtokába vegye, mellyel az örökös nélkül kiholt Bocskay bírt. E' korona vasból volt készítve, külsője arany abroncsokkal, 's drága kövekkel ragyogott. Ezt a' Török Nagy-Vezér Császárnak nevében adta Bocskaynak a' pártütő Rende' jelenlétében Rákosmezőn azon csalárd állítással: hogy az a' Constantinápolyi Görög Császárok' elfoglalt kincstárjokban találtatott. Ez alkalmatossággal egy zászlóval, királyipálczával 's karddal-is megajándékozta. Mehemet e' koronát Bocskay' fejére kívánta tenni, 's őt Magyar-ország' Királyává nevezni; de ő ezen méltóságot kerülte, mintha fontos okai volnának arra, hogy ezt teszi; a' koronát azomban megtartotta, 's minden kincsénél felyebb becsülte. — E' koronának kellett most Thurzó' kezeibe jutni, ne talán olly ember nyerje-meg, kinek fekete szíve kész vele visszaélni, 's a' közjónak boldogságát háborítani. Thurzó minden igyekezetét arra fordította, hogy e' koronát felkeresse, 's Homonay Bálint örököseinél reáakadt, ki azt Bocskaynak minden kincseivel elragadta volt, minekutánna hasztalanúl törekedett Bocskay után Erdély-országi Herczeg lenni. 1610-ben Junius 30-án Thurzó e' koronát őrizetül az Ország' kincstárjába tette-le.

Melly buzgón fáradozott Thurzó a' Haza' javának előmozdításán, a' polgári csendes élet' napjaiban; szintúgy szorgoskodott a' békétlen villongások' lecsillapításán-is, mellyek a' Hazát helyyel, közzel zavarták. Tele volt az, e' szomorú időszakaszban a' kiöntatott vér' párolgásával, mezsei holt testektől fejelettek, perzselt falui fájdalmas érzést támasztottak a' bámuló vándorban; gyilkolás, öldöklés uralkodott még a' Nagyok között-is, 's rettenetes alakban dúlta a' Hazát. Nevezetes erre nézve azon szoros vizsgálás, mellyet Thurzó Csejten, vagy Csachticzon Nyitra Vár-

megyében 1610-ben végre hajtott, hol érdemlett büntetésöket vették azon személyek, kikkel Báthory Erzsébet mint eszközökkel élt, a' maga várában 600 leányok' megöletésében. Melly irtóztató geniusz lebegett ezen időben Hazánk felett, e' szomorú eset elegendőképen bizonyítja! —

Minden cselekedeteiből, mellyeket Thurzó méltóságának magas polczán végrehajtott a' Haza' javára, mély belátás, okosság, a' dolgok' bölcs megfontolása, a' magamérséklés sugároz. A' vallásnak forró tisztelője volt, buzgódott a' Protestáns vallás mellett, mellyet az ő familiája követett. II-dik Mátyás megerősítette a' Protestáns vallás' hasznára Bécsben 1606-ban Augustus' 6-kán tétetett végzést; ezt Thurzónk tellyesíteni szorgalmatosan igyekezett. 1610. Zsinatot tartott Zsolnán, mellyre minden Agostai-hitű Grófok, Bárók és Nemesek hivatalosok valának.

Hét esztendőök ama' tanújelek, mellyek századok múlva-is fogják hirdetni, melly méltán ülte Thurzó Náadorispáni székét. Tovább folytatta volna még nemes törekedéseit, 's élete a' Hazának, a' Királynak lett volna szentelve; ha a' halál az örök álom' homályos országába nem hívta volna 1616-ban December' 24-dik napján. Nyugodtan 's fényes tetteivel ragyogva mint a' jótévő, 's hanyatlani kezdő nap nézte az árnyékvilágot, 's nem félt az elválás' borzasztó órájától, sőt inkább vidámon kezdett Teremtőjével foglalatoskodni, kitől lételét vette, 's azt felebarátjai' hasznokra fordítani igyekezett. Elválása példás 's épületes vala, érzékenyen, de nem elkeseredve tanítá a' körülállókat, kiknek szemei zápor gyanánt hulltának a' bánat' könnyeit; mint kelljen egy Keresztyénnek a' halál' keserű poharát remegés nélkül üríteni, ha pályafutását itten alant elvégezte! — Esztendővel

előbb, mint sírjába alkonyodnék, reáemlékezvén a menyjei kinyilatkoztatásnak ezen szavaira: „Tégy rendelést házadról, mivel meghalsz te és nem élsz!” számos jószágairól rendelést tett. Testamentomát II-dik Mátyás Po'sonyban 1615-ben Januárius' 19-kén királyi szavával erősítette-meg. Így süllyedt e' nagy ember izzasztó munkáji után a' föld' hideg ölébe megpihenni! Holt teste a' következő esztendőben Februárius' 19-kén fényesen temettetett-el Biccse'n Trencsin Vármegyében. Felette Ábrahámides Izsák tartotta a' szent beszédet, 's hathatós ékeszöllással magasztalta halhatatlan érdemeit. Zavodszky György pedig hív tanácsnoka a' dicsőült Nádorispánnak e' szomorú versekkel követte alvó helyére:

Solstitium brumale fuit, cum Pannoniae Sol
Thurzo Palatinus, Patriae Pater occidit. Eheu
Instat naufragium, serva nos Christe Redemptor!

E' derék Grófnak képe az Árvai várbeli Templomban természeti nagyságában márványból van kifaragva, 's jeles írásokkal ékesítve, mellyek a' jámbor Vándort e' nevezetes férjfiúnak cselekedeteivel ismértetik-meg. Nem messze ezen, édes érzést 's tiszteletet gerjesztő bálványtól láthatni a' falon azon sisakot, mellyet viselt, azon buzogányt, mellyet Hazája' védelmére nem egy ízben emelt.

Maradéki számosak voltak. Kétszer közelített a' szerelem' rózsás lánczán Hymen' édes oltárához. — Előbb 1585-ben Forgács 'Sófiával, utóbb 1592-ben Czóbor Erzsébet Kisaszonnyal. — Első házasságából három gyermeke volt, nevezetesen: *Ferencz* fia, *'Su'sanna* és *Judith*

leányai. — Másodikból pedig kilencz. Fiait *János*-nak és *Imrének* hívták. János életének reggelén műla-ki. Imre pedig Wűrtembergában tanulván, a' Szász Választó Fejedelem' megegygyezésével a' Magnificus Rector' méltóságát nyerte-el az Egyetemnél (Universitas), 's a' Thurzói népmzetséget tovább szaporította. — Leányait: *Borbálának*, *Ilonának*, *Mária - Annának*, *Katalinnak*, *Annának*, *Erzsébetnek* 's *Sófiának* hívták. — Borbálát Monyorókereki Gróf Erdődy Kristóf, Ilonát Gróf Illés-házy Gáspár vette feleségül.

M * * J * *

1.

Felkiáltás a' Haza' ügyében.

Érezni tudni! ebből áll a' Pallérozódás; akar-
ni készen lenni! ebből áll a' Hazafiúság.

Ti! kik a' Haza' csorbáit fájlaljátok; Ti
nemes Lelkek! kik a' fáklyát legelől vinni ke-
zetekbe ragadtátok; Ti Hazafiak! kik orvosló
írományitokkal mind magatokat, mind a' saj-
tókat fárasztjátok: kinek beszélltek érzékeny
szívek? — A' Hazának? a' hegyeknek? a' té-
reknek? a' folyóknak? a' falaknak? — Jaj ezek
nem éreznek, ha bár angyal nyelven szóltok
is hozzájuk! kérés, intés, fenyegetés, irtódzás,
esdeklés, morál, virtus, vers, próza, mese,
parabola, szatira, predikáció, imádság, mind
haszontalanok! — nincs szívek érezni! — nincs
kezek megtenni!

Vagy a' Hazafiakhoz szóltok? óh ezek a'
Haza' terheitől úgy elvagynak foglaltatva, hogy
még a' magok' kipihenésökre sem nyerhetnek
időt; ha pedig még enyh óráikban is a' ti pa-
naszaitokat hallják: kétszeresen vérzik szívek
a' Haza' terhétől sújtoltatva!

Vagy a' boldogoknak beszéltek? óh ők
gondjokat tudják magoknak viselni, — kerülik
ők a' boldogtalanság' műhelyét, — fáj a' szívek
ha koldust látnak, 's inkább bezárják előtte
ajtójokat, — nem szeretnek ők a' siralom' völ-

gyére csak pillantani-is, megleégesznek azzal, ha megbízottjaik szakaszonként kiviszik hozzájuk a' préslest! — A' kiknek hallani kellene barátim szavaitokat, azok nem laknak itt; a' kik pedig itt laknak, azoknak könnyebb volna nem hallani.

Ha a' nemzeti Folyó-írásokat olvasom: jé! melly temérdek gondözönben érzem magamat, midőn a' magyar elmék' rajozó ideáikat megtestesülve látván, álmélkodom, pihenek, 's magamon kívül ragadtatom! — Minden szó a' józan elme' szava, és minden tétel a' józan Filozofia' tétele! Úgy látszik, mintha ég föld frigyet kötve indulnának a' tirann előit' megrögzött édes járma ellen, 's a' természetnek ama' neveltetésünk által elcsikartt ártatlan együgyű tiszta jussait akarnák viszsztatörvényelni! — Látom a' Tudóst a' tudományiakban, a' Nevelőt a' nevelésiekben, a' Törvénytudót a' törvényiekben, a' Kormányozót az igazgatásiakban, a' Tanítót az iskolaiakban, a' Nyelvtudóst a' filológiakban, a' Hazafit a' polgáriakban, a' Magyar a' nemzetiekben, az Embert a' keresztyéniekben felszóllalni, javítani, remekelni! mindent látok az egy orvosláson kívül.

De ha a' szó csak a' Haza' légjén elenyézik, és azoknak füleikbe nem hat, a' kiknek kellene; ha a' sok szónak sincs több haszna a' hallgatásénál; rakjuk-le hát fegyvereinket, pihenjünk, henyéljünk, mulatozzunk; — minnek őrizzük a' Hazát, ha azok nem őrizik, a' kiknek leg-jobban kellene, és a' kiknek egy jelenlétek hathatósabb volna sokónk' szájánál, karjánál, pennájánál? A' melly méhkason a' tolvaj méhek erőt vesznek, úgy bődögítja-ki magát, hogy a' rablók közé állván, velek egy-

gyütt prédálja önnön honját. Felséges példa a' nemkövetésre!

Ha szabad minden Hazafinak a' maga javallatját beadni, az én javallatom rövideden tehát csak abból állana, hogy ne fárasztjuk magunkat haszontalan se az írással, se az olvasással; hanem éljük-át zavaros rövid életünket a' mint élhetjük. A' ki fortélyokkal boldogúlhat, és elég okos a' mások gyengeségeiket gazdag uzsorával a' maga alattomos hasznaira fordítani, ám boldogúljon; a' ki pedig nem boldogúlhat, tűrjön, szenvedjen, kínlódjon; — a' természet' milliom ajándékait használatlan engedje elreppenni, a' maradékra azt az örökséget hagyván, hogy ő-is a' mint tud, úgy boldoguljon, ez lévén vezérszava: *Mundum, quo vadit, vadere sinas*, úgy hogy ha minden jussai legázoltatnának, ha a' falatja szájából kicsikartatnék-is, tanulja-meg azt hideg vérrel elszenvadni, és egy darab fához hasonló bóldog lenni! — Így tehát már készek vólnánk a' Haza' bóldogíttásán veréjtekező igyekezetünkkel, 's többé ezen tárgyban pennát se kellene fogni, és én-is bézárnám örökre ezen elkezdett soraimat.

De, két óriási ösztönt látok előttem, a' melly engem nem csak a' mások' írásbeli buzgóságok' meghidegítésétől eltílt, de még magamat-is a' háládatlanság' örök vádjá alatt írásra kényszerít; egyik a' Hazafiúi kötelesség, — másik a' maradék' állapotja és ítélete. — Amaz kívánja, hogy a' Hazában ingyen élő tag és here senki se legyen, hanem kiki tehetsége szerint a' Hazának szolgáljon, és háládatosságát el-ne múlászsa; mert a' Hazának nem csak fegyverrel lehet szolgálni, hanem pennával-is, és jó néven veszi mindentől, a' mivel és a' men-

nyivel bír, értékéhez mérséklett szolgálatját; — emez pedig azzal vigasztal, hogy a' maradék fáradhatatlan munkáinkat és írományainkat látván, soha se fog bennünket hidegséggel, tudatlansággal, pallérozatlansággal és henyeléssel vádolhatni, ha bár olly szerencsések nem lehetünk-is, hogy öneki egészen bóldog Hazát hagyhattunk volna. — Írjon tehát kiki, a' ki csak szépet és jót írhat a' Haza' tárgyaiban, járjunk el méhekként a' tudományok' virágos mezejekre, és ki ki azon virágokra szállván, melyekhez kedve van, szedjünk kincset, gyűjtsünk gazdagságot, és boldogítsuk a' Hazát 's maradékot, még a' mérges füvekből-is mézet szedvegetvén.

Minthogy pedig minden Író csak arról ír, a' mihez ért, és a' mi az ő céljára tartozik, (a' mint mondják, szén-égetőnek tőken a' szeme), tehát ebből nyilván világos, hogy még eddig minden érintett tárgyak vagy értekezések csak részintiek, melyekből majd annak idejében egy tökéletes egészlet lehet csinálni. Ne-is fájlalja azt egy Író-is, hogy az ő javallata tüstént nem tellyesítettik; mert úgy örökös tellyesítéssel foglalatoskodnánk, sőt néha egyikkel a' másikat gátolnánk. Plánun szerént kell minden bölcs intézetnek végbe menni, és akkor egy költséggel tíz annyit meg lehet tenni. — Elég még most, ha írománnyaink olvasókra és kedvellőkre akadhatnak; igen-is sok, ha a' gondolatok' érlelésekre, 's öszszeponlatjokra szolgálhatnak!

Illyen gondolatoktól élesztetvén, bátorkodom én-is a' Haza' javára czélozó észrevételeimet benyújtani, és a' több érző szívekéivel egygyesíteni; úgy gondolván: hogy több szem,

többet lát, és néha a' rossz tanács-is segíthet a' jobbnak tökéletesítésére; legalább kötelességemnek eleget teszek, ha jó szándékomat'ja' Hazának bebizonyítottam.

Mikor a' Haza' böldegítéséről, 's az ezt tárgyazó intézetekről van szó; legelőször-is a' czélt kell meghatározni, és úgy osztán az eszközöket ahoz mérsékelni. Mi hát a' fő czél? erre három kérdés adhat feleletet, t. i. 1.) azt akarjuk e, hogy a' Haza csak addig legyen boldog, míg mi élünk, a' maradék-is böldegítse magának, ha akarja? vagy 2.) hogy a' Haza csak bizonyos időkig, csak egynehány századokig álljon fenn, azután mint más régi roppant Birodalmak, ez-is a' semmiségbe visszazérjen? vagy 3.) hogy a' Haza örökké virágozzon, gyarapodjon? A' kérdés lélekben járó, — nem tréfa, — és nem ok nélkül válik önként három részre; mert valójában ezek közül valamellyik határozza-el, mi tévők légyünk, bizonyos lévén az, hogy mind a' három esetben más eszközökhöz kell nyúlni, és a' czélnak, 's az eszközöknek eltévesztésök vagy elcserélésök olly labyrint, a' melly rosszszabb a' czéltalan életnél.

De, — ha meggondoljuk Eleink' drágába került megtelepedésöket, Óseink' vérengző háborúikat, 's jussaik' fentartásokért elkövetett rettentő áldozatjaikat; ha megtekintjük rendíthetetlen Kormányainkat, tántoríthatatlan Törvényeinket, hatalmas Intézeteinket, örökös Fundátzióinkat, 's nagyot ígérő Ekkle'siáinkat; ha figyelmünk alá vesszük egyes Polgártársainkat, ezeknek iparkodásokat, szerző, gyűjtő munkásságjokat, a' maradékjok' böldegőségéről való gondoskodásokat, és mintegy az örök időkre czélozó építéseiteket, teremtményeiket;

ha megítéljük Íróink' és Szerzőink' fáradhatatlan munkásságjokat, a' Haza' boldogságának minden titkos szegletecskéit felfürkésző szerénységjeket, 's az eddig csak a' pium desideriumok' országjokba számkiűzött felséges ideáikat; úgy látszik, maga a' dolog szól, 's mindenek egy szívvel, lélekkel a' harmadik kérdésre voksolnak, 's azt kiáltják nyers hanggal: hogy a' Magyar Hazának, az örökkévalósággal truczczolni kell!

Tudjuk hát mi a' cél? tökéletesen! Most már egy lépéssel odább lépven, az a' kérdés következik önként: hogy megegyez e ezen célban minden Hazafi, vagy valakinek kifogása van ellene? Mert ha nem minden tag egygyezmeg benne: akkor ismét híjába kezdünk a' dologhoz, — szinte olly sikertelen és nevetséges lesz minden igyekezetünk; mintha a' cél és eszközöket cseréltük volna-el, 's a' legnagyobb buzgóságunk, veréjtékünk, csak fanátizmusul tulajdoníttatik. Ha a' célban nem minden Hazafi egygyezne; akkor szakadás volna a' Hazában, és az ellenkezők, minden kérdésen kívül nem Hazafiak, hanem csak a' Haza' vért szopó nadályai volnának; — ha pedig minden Hazafi megegygyez a' célban; akkor esküdjön-fel a' Haza' oltáránál, minden vagyona' elvesztése alatt Hazafinak, — és ilyen készüllettel hozzá lehet fogni a' célhoz.

Célrt érni, eszköz nélkül lehetetlen. A' hozzáfogásban tehát, legelső lépés az eszközök meghatározásai. — Az eszközök terhekkel vagynak párosítva, mellyek mindazáltal annál könnyebbek, mennél több vállakra eloszlanak, úgy hogy, ha a' teher alá minden Hazafi vállat vet, az tehernek sem látszik. — Hogy pedig

a' teher alá minden Hazafi tartozik vállat vetni, az onnan bizonyos: mert ő Hazafi, akarta a' célzt, tehát akarja az eszközt-is, ha élni akar; de különben-is, mi lehet édesebb eledele a' lélekesméretnek azon nyugtató érzelemnél, hogy mi a' mi' tejét szopta Anyánknak, a' melly mindenünket adta, személyünket, vagyonunkat, bátorságunkat védli, minket ezerekkel gazdagít, mi, egy két fillérkével életet, egészséget, megmaradást és bódogságot szerezhettünk? Mi lenne úgy a' Hazából, ha minden Hazafi elszökne, midőn a' közteherről van a' szó? vagy mi volna nemtelenebb, mint álnoksággal élni, a' többi Hazafi' buzgóságát a' maga hasznára fordítani, abból u'soráskodni, csak a' haszonban, 's nem a' terhekben-is részesülni? ez nem egyéb volna a' nemes vérútálta csalásnál. —

Ha tehát a' Hazánkban hibát érezünk, és a' labyrint' kigázolhatatlan kelepceibe hova tovább bényűgöztetni véljük magunkat; azt kell már most kifürkésznünk, hogy ez a' baj onnan származik e, hogy a' célok' eszközeiket eltévesztvén, egyik cél' elérése végett a' másiknak eszközeihez találtunk nyúlni? vagy onnan, hogy a' célban nem minden Hazafi egyyez? vagy onnan, hogy az eszközöket nem minden váll akarja emelni? vagy nem mindenik eggyeránt nyom e? és a' harmadik kérdés helyett, nem az elsőt érzük e el?

Valamint csak a' mozdúlhatatlan kőre alapúltt épület lehet örökös minden zivatarok' veszélyi között; úgy csak egyedül a' kivétel nélkül tiszta és igazságos erkölcsi nemes lelkűségen eggyesedett társaság lehet állandó minden kísértetek között. De ha a' társaság' lelkébe csak legkisebb helytelen vonás és nem igazságos ki-

vétel bécsúszamlík, a' melly idővel több kivételnek alkalmatosságot szolgáltatván, végre a' legborzasztóbb visszaéléseknek helyet adna, mint a' világ' kezdetitől fogva máig; úgy má-tól fogva a' világ' végéig, az ilyen társaság ma-ga magát emészti, veszedelme' magyát ön ma-gában hordozván, — létele csak századokat, — ezredeket csak a' híre számlálhatván.

Igaz, hogy vagynak nagy lelkű Hazafiak, kik sokszor három, négy magokat kivonók' helyeit-is bétöltik; vagynak, kik a' mellett, hogy életök' mécsét a' Haza' kormányjánál a' terhes hívatalokban égetik-el, még a' külső ter-hekre-is kitekintenek, 's szörnyű áldozatokat tésznek; vagynak nemes Lelkek, kik sokszor életöket, kedveseiket, 's mindenöket a' Haza' boldogságáért kockáztatják; de midőn az ál-tal a' kivonók még jobban hízlaltatnak, a' ba-jok még jobban nevednek, az erő még in-kább fogyatkozik, és végre nem győzvén a' terh-nek sokát, megcsügged, lerogyik, engedni kö-teles. Mi haszna van hát a' buzgó Hazafiúság-nak? és mit nyer, a' ki magát különösen czé-gérezi? nem kinevettetést e? — Illyen állapot-ban volt hajdan Jeremiás, midőn a' Hazája' ve-szedelmét jövendölte, és fájdalmában már vég-re sírni se tudott, úgy látta a' Haza' végpuszt-ulását, és még se hittek neki, míg meg nem lett!

Ha a' természet mindenben bizonyos tör-vény szerént munkállódik, a' melly örökkön örökké ugyan az, és csalhatatlan marad, 's ké-telkedhetetlen igazság és tapasztalás, hogy ugyan azon okok, örökkön örökké ugyan azon műveleteket-is hozzák-elő; ha az egész természet alkotmányja, rendje, és létele, nagyban mint

kicsinyben csak az aequilibriumon állhat fenn, és nem szenved, hogy egyik mérő serpenyő a' másikat lenyomhassa, hanem maga magát egyenletbe hozza; — ha bizonyos az, hogy az igen megerőltetett természet végtére törvényt ront, és csak azért engedi magát erőltetni, hogy az egyenletet annál dühösebb orkán' módjára vissza szerezhesse; — ha nyilván van az, hogy a' jó idő után rossz, a' rossz után jó, a' nagy csendesség után nagy zavar, a' nagy zavar után nagy csend szokott lenni, és ez a' rend bár meddig késsen-is, de előbb utóbb csalhatatlanul bekövetkezik; ha szemeinkkel látjuk, hogy még olyan dolgok-is megtörténhetnek, a' mellyek még soha se történtek, mennyivel inkább, a' mellyek már megtörténtek; ha igaz az, a' mit a' Keresztyén Vallás' felállítója, az Idvezítő Úr Jézus Krisztus, a' jóltételről, a' jutalomról, és a' mértékről tanít; úgy hát kétségen kívül való, hogy a' Haza' alapja' letételében, ha ugyan azt örökössé és rendithetetlenné akarjuk tenni, a' legnagyobb Isteni félelemmel, igazsággal, szentséggel, ártatlansággal és előrelátással kell foglalatoskodni. Láttunk már, hallottunk és olvastunk sok hazai lángokat, mellyek a' visszaélést máglyákon pörkölni kívánván, bűnöst és büntelent egyre pirítottak, 's a' Hazát egy harmadik kézre juttatták! Így volt eleitől fogva, valahol csak a' legszentebb törvények visszaélésre fordítottak, és a' legbölcsebb Fejedelmek-is kijátszattattak! — Így lesz örökké, valamig a' Törvény' szentsége, csak legkisebb igazságtalanságra-is és visszaélésre fondoríttatik, 's kivétel megengedtetik! Köz a' Haza, köz a' törvény, köz a' haszon, köz a' tereh, köz a' béke, köz a' háború, köz a' jó, köz a'

rosz; hogy tegyen hát két annyit, a' kinek felényi van, és semmit, a' kinek két annyit van?

Mi volna könnyebb, mint olyan áldott Fejedelmek alatt, a' kik nem csak bennünket hátráltatni nem kívánnak; de sőt önnön boldogságunkra kézen fogva vezetni akarnak, nekik engedvén, egy kis áldozattal véghetetlen kincset, örök talpkövet szerezni magunknak? Hiszen ha magunk megegyezésünkkel-is milliókat eszközölhetnénk; bizonyosan a' Fejedelmünk' segítségével miliárdokra gyarapodnánk! Vagy abból áll a' Hazafiság, akármelly nagy kincset-is megvetni, ha az egy kis áldozatba kerül? és jó gazdaság az, 10 forintot ki nem adni oda, a' honnan esztendőnként 1000 forint lenne a' gyümölcs? Ne vádölljunk senkit, ha a' Hazánkban sebeket érzünk, magunkban keressük mind okát, mind orvosságát. — Szent a' törvényünk, szent a' Constitutió! de épen ebből az bizonyodik-meg, hogy az, nem kárunkat, hanem javunkat akarja. Ha pedig a' Constitutió azzal ellenkeznék, a' mi javunkra van, akkor az volna legnagyobb ellenségünk, a' miben menedékünket reménylettük. Nem a' betű' értelmét kellene nézni, hanem a' mondás' lelkét. Hiszen lehetetlen olyan általános polgári törvényt szabni, a' melly minden örök időkre kivétel nélkül szolgálna, sőt az a' törvény, a' melly ezelőtt csak 300. esztendőkkal élet és idvesség volt; ma már ugyan az a' törvény mondom, lehet a' legkegyetlenebb halál és gyilkosság. Az idők változnak, az ember érik, és örökké előbbre halad; s hát már a' megért kort-is ama régi bőcsőorbéli törvények kötelezzék? Próbáljunk ma egy eke' ellopásáért valakit felakasztani, mit szól

a' lélekesméret? pedig Hazánk' első századjai-
ban, ez igen szükséges és hasznos, sőt elkerül-
hetetlen Articulust volt. De ma már ezt nem
szóról szóra kell érteni, hanem csak a' lelkét
használni, hogy t. i. a' mi a' közjónak kárára
van, azt meg kell gátolni; mert az a' törvény
akkor illy okból hozatott. Nem ellensége hát
a' mi törvényünk semmi intézetnek, a' melly
nékünk boldogságunkat eszközölheti. Vagy az
illyen intézeteket, Nemesi jussaink' s privilégiumaink' megsértéseinek tartjuk? igen-is azok,
a' mennyiben a' nem követések rövid időn min-
den jussainktól megfosztanak. Én azt gondol-
lom, hogy a' Nemesség és nemes vér, még ál-
dozatokra-is készen van minden órán; annyi-
val inkább a' maga örök boldogságának megál-
lapítására nem vonakodik egy kis segítséggel
a' közjón könnyebbíteni. De hát van e haszna
a' makacsságnak, és a' passivitas nem tíz annyi
áldozatba kerül e, mint az activitas?

Ha jó a' törvényünk, telyesítsük; ha pe-
dig nem jó; csináljunk jót és éljünk vele. Mi-
nek tesszük e' külömben-is bajos életet még
erővel és mesterséggel-is bajosabbá? Hiszen nem
élünk örökké, csak ideig óráig való polgárok
vagyunk, semmi szerzeményünket el nem visz-
szük magunkkal; mért nem tudjuk hát rövid
pályánkat ró'sákkal béültetni, és mind magun-
kat, mind másokat boldogokká tenni? vagy ha
magunk nem akarunk, legalább másoknak ezt
engedni? Nincs szebb, mint e' világon a' ter-
mészetnek minden lépten, nyomon, minden fű-
ben, fában reánk várakozó ártatlan örömei kö-
zött munkás kezekkel élni, hát mi erről tudni
se akarunk? Óh kedves Hazám! részre-oszlás,
szakadás van kebeledben! két részre szakadtak

a' polgárok, az érzők' és az érzéketlenek' felekezetjekre! forrnak az indulatok, hevülnek a szenvedelmek, ellenkeznek a' kények, munkálódik az Antagonismus; boldog, ezerszer boldog Haza! ha mind ezek a' te örök lételed' alapjára munkállódnak!

Szólljak e még többet? előadjam e a' bajokat in concreto? Cassandrae quia non creditum est, ruit Ilion! Uraim! a' ki boldogul él, a' ki a' gazdag asztalok mellett a' hízelkedők' víg társaságjokban, 's a' bütfelajtó nemes borokban szerencsés részesülni; az nem tudja mi a' baj? és azt gondolja, hogy az éhező szegény is, vagy szinte boldog mint ő, vagy mint a' féle barom, boldogságra nem-is való. De a' ki a' megvetttetett szegény sorsúak között mindennapos, és érzékeny szíve mind őket, mind a' Hazát átöleli; lehetetlen ennyi látvánságra némán vesztegelni!

Tele van a' Haza kitanúltt, pallérozott, és elkészültt ifjakkal, — mind kész emberekkel, a' kik lótnak futnak, élnek halnak, esdekelnek a' hivatalért, és egymás' szájából húzzák ki a' kenyeret; de mivel a' hivatalokat csak a' tehetős gazdagok' fiaik foglalják-el, a' kiknek módjuk van utakat csinálni, vagy több esztendőig-is ingyen szolgálni 's várakozni, holott hivatal nélkül is élélhetnének; a' legbecsületesebb szegény legények elhagyattatva, csak a' kegyetlen providentiával küszködve, elvénülnek! — Hát illy álnok Syrenek az oskolák, hogy a' szegény ifjút a' munkától nagy ígérekkel elcsábítván, ifjúságjok' arany idejét keserves tanulások között eltöltetik, és mikor kitanultak, minden pártfogás nélkül elhagyják, és a' kétségbeesés' parttalan tengerén hanyják

vessék? Mennyivel boldogabb lett volna mind ő, ha a' munkához hozzá szokván, jó ízűen használná a' természet' tiszta ajándékait; mind a' Státus, ha olly sok dolgozó kezeket, 's olly sok szerencsétleneket megmenthett volna? Mi lesz már az ilyenekből? avagy nem kén-teleníttetik e a' legbecsületesebb erkölcs-is meg-tántorodni? vagy a' Hazának annál veszedel-mesebb tagja 's elkeseredett ellensége lenni?

De hát a' szegény dolgozó parasztnak, a' nyomorúlt adózó népnek sorsa, sok helyeken, mivel jobb a' baroménál? hány van, a' ki több esztendei adójával adós ne volna? hány egész sessió van, a' kinek két ökröcskéjénél, vagy lovacsájánál több semmije sincs? nem azért marad ő adós, mintha makacs és gonosz volna, hanem azért mert semmije nincs. De hogy is volna? holott a' mije terem, az nem elég az adójára, hát még a' sokféle conventionatu-sok' kielégítésökre, hát még a' maga házané-pe' esztendei tartására hol szerez eleséget? a' kereső nyári időt nagyobb részint az Uraság' és Vármegye' robotján tölti-el, — részint az a' legboldogabb, a' kinek legtöbb cselédje van, de más felől az a' legboldogtalanabb-is. A' pa-rasztot így hagyni lehetetlen, hiszen ha az egész Státus arra támaszkodik, tehát legelőször-is azt kellene tántoríthatatlan alapra állítani, külömben calculálni lehetetlen. Illyen panaszok minden szegelyetben találkoznak, és talán egy ál-lapot sincs, a' mellynek ne volnának a' maga szívet-fojtó gyötrelmei. De hogy a' sok sérel-mek' előszámlálásaival unalmas ne légyek, ezekről inkább elhalgatok, és az orvoslások-nak azon módjára térek által, mellyet csekély értelmem szerint, a' több érzékeny Hazafiak'

javallataik közé én-is bátorkodok bényújtani.

Én, csekély tehetségem szerént úgy ítélek, hogy akármelly bölcs Státusnak fő céljának kell lenni, a' Hazának örökös alapot alkotni, az az: olyan intézeteken alapítani a' Hazát, hogy az, örökké állandó és virágzó legyen, és sem a' belső meghasonlásra okot és alkalmatosságot ne adhasson, sem a' külső erőszaktól ne retteghessen. Ez volna tehát értelmem szerént a' főcél, ennek eszközei és céltársai így következnének:

I.-ször.

Én a' Haza' boldogságának legelső alapját a' népességben tartanám, a' méhkasnak példájára. Mert mennél több ember van a' Hazában, annál nagyobb a' consumo, az igyekezet, a' pallérozódás, a' kereset, találmány, szóval az élet' forrása. Ha tehát a' népességet ismét czéllá tesszük, ennek eszközei lennének e-képen:

a.) Minden Hazafinak, ha csak egy talpnyi földet bir-is, ha csak külső hivatalban nincs, jószágá' vesztése alatt benn kellene lakni a' Hazában. Ebből az a' véghetetlen haszon lenne, hogy a' temérdek pénz nem menvén-ki külső Országokba, a' külső Ország megcsökkenne, a' Haza pedig annál jobban gyarapodna. Csak egy nagy Úrnak-is mennyi cseléd kell! melly temérdek sok nép él-el utánna és általa! hát ha minden nagy Úr itt lakna, és ha magyar cselédet nem tartana-is, legalább a' jövedelmét itt költené-el! De még az a' haszna-is lenne, hogy ha az Urak itt lagnának, itt csináltatnának a' magok jószágaikon paradicsomokat, és sok ezernyi embereknek

dolgot adván, még ezzel nem a' legfelső jót eszközölnék; hanem midőn még a' külső országi Herczegeket, Lordokat, Paireket-is ide szoktatnák magokhoz, a' Magyar Kanahánba, ezen dúzs Édenbe; ezzel már a' boldog Magyar földet egész Európa' szemfényjévé változtatnák! Csak a' mi szerette kegyes Nádorunk' egy udvarának mennyit köszönhetünk, hogy közöttünk lakik! hiszen ha ő Budán nem lakna, Fővárosunk sem volna; és ha ő meglakhatik a' Magyar Hazában, miért nem minden, valakinek ebben föld jutott?

b.) A' ki csak olyan állapotban van, hogy egy Aszszonyt eltarthat, a' nőtelenséget rangja' elvesztése alatt meg kellene tiltani. A' ki nem a' szépnemet, hanem csak a' feleséget útálja, az a' társaságnak nem tagja, hanem pestise. A' ki gyermekeket nem nemz, az nem polgár, hanem Cosmopolita; mert a' Hazához semmi se köti úgy az embert, mint az ő ártatlan kis gyermekei, 's ezeknek boldogításokról való szorgalom.

c.) Minthogy a' legmértékletesebb, legtisztább életű házaspár az, a' melly legtöbb gyermekeket nemz; tehát az ilyenekre ha egyéb tekintet nem volna-is, legalább a' gyermekeik' nevelésökben segíteni kellene rajtok, stipendiumok és fundátziók által.

d.) A' fajtalanság a' legkegyetlenebb büntetések alatt tiltatna-el és számkiűzetne örökre az emberi társaságból, de úgy hogy a' fejérszemély soha bűnösnek ne tartatna, hanem a' férjfi, mint gyilkos tekintetne 's lakolna.

e.) A' szegény jó erkölcsű házasúlandók, még segítséggel-is gyámolittatnának.

2-szor.

Minthogy a' népesség csak azon egygyetlen egy esetben lehet a' Haza' javára, ha a' Haza

minden tagnak foglalatosságot tud adni, hogy senki se heverjen; tehát második fő gond lenne a' munkáról való rendelés-tétel. Ha tehát ezt ismét czélul vesszük, ennek eszközei lennének:

a.) Legjobban a' földes Uraságok.

b.) A' Státus csináltatna országútakat, kanálishozásokat, lecsapolásokat, a' rettentő árvizek eleibe töltéseket, vízregulázásokat, — partszakadásokat bétöltetne, szélhordta homokokat béülttetne, szederfákat, selyembogarakat tenyésztetne 's a' t. Mind megfizetné maga magát örökösen, 's a' pénz, minekutánna annyi ezereket táplált, ismét a' forrásra visszatérne.

c.) A' pallérozott mezei gazdaság lábra állíttatnék. Ennek semmi egyéb serkentő eszköz nem kellene, hanem csak minden legkisebb külföldi productumokat áttallýában kizárni. A' legnagyobb fény, pompa, luxus, nem árt semmit, csak minden a' honni productumból álljon-ki. Ekkor a' gazdáknak kész lévén a' piartz, mindent a' mi remek, előmutatni fognak. A' szegény jobbágyság' mezei gazdaságára nézve pedig jobb módot nem lehet javallani, mint van ezen czimű munkában: *Gazdasági Reguláziók tüköre, Pesten, Trattner és Károlyi betűivel. 1828.* — Ennek az a' véghetetlen haszna-is volna, hogy az Urbárialis sessiókon nem csak a' paraszt kapna, hanem még mindennemű speculánsok, árendátorok, practicus gazdák, tiszték, hivatal nélkül való emberek, — és ezek mellett még melly temérdek cselédség becsületes kenyérbe jönné!

d.) A' fábrikák, a' kereskedés, és minden kigondolható mesterségek, művészségek, mellyek szinte temérdek kezeket munkával tartanáknak, magoktól önként virágzásba jönnének.

e.) A' magyar természetényeket külső Országokra kivinni, ez volna leghatalmasabb rúgója [szorgalmunknak! de mi hátráltat? a' nagy vám? Hát ennek valyon nem mi magunk vagyunk e okai? vallyon nem sokkal kegyelmesebben akar e mi velünk kegyes Fejedelmünk bánni, mint mi gondoljuk? De ha így jobbnak látjuk, ám tíz annyival-is fizetjük.

f.) A' Czéhek mind eltörültetnének.

3-^{szor}.

Minthogy az embernek egész életebeli boldog vagy boldogtalan állapotja az egy neveltésében határozódik; de a' Státus' boldogságára-is legtöbbet tesz, ha nevelt és pallérozott polgárokkal bővölködik; mert az értelmes emberrel sokkal könnyebb boldogúlni, mint a' butával, és még a' kapa nyele-is másképp áll annak kezében, a' ki egy kis mathezist tud; tehát a' nevelés' tárgyában kellene a' leghatalmasabb intézeteket állítani. Ezen célra:

a.) A' Tanítóknak mind, még a' legkisebb falusi oskolákban-is Diplomaticus személyeknek kellene lenni, a' kik az egész Paedagogiát alaposan tudják, és erkölceikre nézve-is fedhetetlen szelid 's mintegy tükör életüek.

b.) Az oskolák, a' hozzájuk való nagy kerttel együtt, a' Státus' tárgyai volnának.

c.) Minthogy minden ember valamelly különös tárgyra születik, mellynek elvesztése mind önéki, mind a' Státusnak legnagyobb kára; a' gyermek' tálentumát pedig a' Tanítója esmeri-meg legjobban; tehát úgy kellene nevelni, hogy a' parasztok és jobbagyok külön, a' mesteremberek külön, a' katonák külön, a' tudományra születettek-is külön oskolákba küldtetnének annak idejében, és mindenik annyira

taníttatnék, a' mennyi az ő hivatalához megkíván-
tatik.

d.) A' gyermek nem szajkónak, hanem okos-
valónak neveltetnék. A' tanítás' elementumát nem
abstractumon, hanem concretumon kellene kezdeni.
A' gyenge elmét játékkal kellene tanítani, hogy észre
se vegye a' tanulást, nem pedig erővel. A' Mathezis
a' legszebb játék, ha abstractummá nem válik, e' nél-
kül pedig semmi életneme el nem lehet. Dolgozni,
az élet' terheit, bajait, szükségait, örömeit tudni, —
az emberek' sokféle tulajdonít esmerni, — élni —
kell tanítani. Ez alatt megérvén a' gyermek' esze,
utóbb a' nemi ösztönökről, a' visszaélés' rettenetes
következéseiről, a' mellynek koldusa az egész emberi
nemzet; — a' házassági életre 's kötelességekre tö-
kéletesen kitaníttatván, végre minden gyermek által-
adattatnék a' maga vallási iskolájába, és így a' val-
lást legutóljára okos észszel tanulná. Ezt kitanúlván,
mehet kiki, a' hová Tanítói alkalmatosnak ítélték.

e.) A' deák nyelvet lehetetlen kárunk nélkül
eltörölni. Ugyan-is ez örökös mustrául és tükörül
szolgál nyelvünk' kipallérozására, minden pallérozó-
dás' forrása abból ered; mint az arany a' gyémántal;
úgy összeillik a' magyar nyelv a' deákkal. Egész
Európa nem tudna metrumon írni, ha a' magyar
nyelv a' deákkal nem vetekedhetne. Micsoda egy
német hexameter? hanemha egy nevetséges carica-
tura! prózának jó lehet és felséges; de ne akarjon
bennünket elhitetni hexametri méltóságával. Csak a'
magyar nyelvben élhet Athéne és Róma; de viszont
a' magyar nyelv-is a' deák által érheti tökélyét. —
Továbbá, a' Magyart, csak a' deák nyelv teheti uni-
versalis emberré, ezzel bejárhatja nem csak Hazáját,
de az egész pallérozott Világot-is. Americában most
állították lábra a' deák nyelvet. Sok magyar Tudós
van, a' ki a' deák és magyar nyelvénél többet nem

tud, a' magyar nyelvel nem; de a' deák nyelvel közöülhet egész Europa' kincseivel. A' ki deákúl tud, az többé nem szorúl nyelvmesterre, ha akarja, magától megtanúlhat a' szobájában akármiféle nyelvet; de nem ám megfordítva, és így a' deák nyelv a' nyelvek' kulcsa. De hány ezernyi ezereknek tápláló kenyeret ad a' deák nyelv! a' melly ha nem volna, ők mind szükölködnének. Kár azt az ellenvetést tenni, hogy az ifjú legtöbb idejét ezen tölti-el híjába. Nem idővesztés az alaptétel, bár melly sok időbe kerüljön is, sat cito, si sat bene. Maga a' deák nyelv' tudása többet ér némelly három négy tudománynál, a' mellyel ma az ifjú' idejét a' Praelectionon töltetik, holott azt csupa könyvolvasásból jobban megtanulhatná, kivált ma, midőn minden tárgyban olly tökéletes könyvek jönnek-ki, hogy sok meséllő és diktálló praelectiont megsemmisítenek. Azt-is kár vitatni, hogy a' gyermek' elméjét korán a' judiciumokhoz kell szoktatni. Nem jó a' természetet soha megerőltetni, ez által a' teste' alkotja úgy megromlana, hogy egész élete és gyenge compactiója csupa betegség volna, és még a' szellő-is ártalmára lenne, sőt ha 30 esztendőskor érne, igen vén korba jutna. A' gyermeki lelket a' természet érlelje-meg, ne az erőszak, hizlalni kell azt, a' testi érzékeinek a' tágas természetből eledel adás által, nem fogyasztani a' maga megerőltetése által. A' judicium már a' lélek' mécsét fogyasztja, a' melly huzamosan a' nagy erős embert-is minden nedveitől megfosztja, annyival inkább a' gyenge gyermeket koldussá tenné, elhozza maga a' természet annak idejét. A' deák nyelv' tanulása a' gyermekkorra nézve a' legalkalmatosabb időtöltés; mert úgy szólván, játékkal a' legnagyobb kincsre tesz szert, sőt a' nyelvtanulásra csak egyedül a' bohó gyermeki elme legalkalmatosabb. A' csikó lovat míg meg nem érett, kéméljük minden erőltetéstől; mert tudjuk,

hogy egész jövőendő becse, csak a' csikó kori kényeztetésétől függ; így van mindennel a' dolog. Német ország teli van a' Doctorok' lármáikkal, hogy az egész Nemzetjek azért nyomorodik-el, mert az ifjú ideje előtt a' judiciumos tudományokba kerül, nem lévén időt töltő deák nyelv. Tudnak ök-is deákul; de azt ök megfordítva tanulják, t. i. utoljára hagyják, előbb abstractumokat tanulnak, holott a' nyelvtanulásra egyedül a' gyermeki kort alkotta a' természet legbölcsebben. Csak kár, hogy a' deák nyelvet még ma-is sok helyeken abstracte tanítják, sőt tanultatják, és pedig nem a' maga nyelvén, hanem deákul, és a' mi több, versekben, hexameterben, azzal, a' ki még mikor tanul scándálni? Szegény gyermekek! de meszsze jártok a' természeti józan úttól! Legelső lépés a' nyelvtanulásban az anyai nyelv' grammaticájának tökéletes tudása, azután bátran kezdhet akármibe.

f.) A' lányok' nevelésökben szinte azon módot kellene tartani, mint a' fiakéban; — szintűgy születnek ök mindeure felséges talentummal, mint a' fajak. Melly kár azt ki nem művelni! holott igen nagy jegyzést érdemel, hogy a' lángész, ha ki nem műveltetik, és annak idejében magának illendő eledelt nem kap; foglalatossága' tárgyaúl, soha azért el nem aluszik, kitor az mindenben, és ha jóban nem tud, a' rosszban bámúztatja magát. Sőt az aszszonyi-nem, talán még nagyobb lélekkel születik, mint a' férjfi-nem, és ez az oka, hogy olly retteneteseznek tartjuk az aszszonyi fortélyokat, mellyekből még a' legnagyobb Filozofus sem tud kívánczorogni, de nem műveltettek! Ha az aszszonyi-nem szintűgy kitaníttatnék, mint a' férjfi nem, nem csak felényi baj nem volna a' világon; de a' legfelségesebb, eddig homály alatt lap-pangott tárgyak, mellyeket csak egy aszszonyi lélek képes felfedezni, felfedeztetnének; legalább én bizonyos vagyok benne, hogy ha az ifjúság' nevelése

bölcs és tudós aszszonyi személyek által vezéreltetnék ; sokkal nemesebb vérrel nevededne-fel az ifjú. Mért nem illene-be egy bölcs aszszony, még az universitási cathedrara-is? de meg kell jól jegyezni, hogy vagy igazi tudós és Filozofus, vagy tudatlan legyen az ember ; mert a' féltudós, akár férjfi, akár aszszony, kiálhatatlan féreg a' földön. — Minden hát csak a' bölcs neveléstől függ. A' rossz házasság csupán csak a' rossz nevelésnek, és a' legrútább tudatlanságnak czimere. A' rossz anya rossz lyányt nevel, ha tehát a' lyányok-is, mint a' fiak, szinte azon tárgyakra neveltetnének, a' mellyekre születtek ; egyenesen magát az ujjal mutató természetet követnének, pedig ebből áll a' boldogság. Most legközelebb Franciaország, azután majd egész Európa egy aszszony-nak fog köszönni olyan kiucset, a' mellyet semmi tudós férjfi-val eszközölni nem lehetett, t. i. az Egyiptomi Vice-király' háremjének belső állapotját. Nem kell az aszszonyi nemtől megtagadni, a' mi őt illeti ; sok aszszony tanulatlan fővel-is, nemesebb tagja az emberiségnek, az ő kitanultt férjénél. Hát ha még ki-is míveltetett volna ! De csudálatos dolog-is őket így elmellőzni, holott az anyák többet nevelik a' gyermekeiket mint az atyák, és a' nevelő tudatlan legyen ? Egy szóval: az aszszony-is ember, az ember pedig a' pallérozódásnak tüköre.

g.) Ha jó polgárokat akarunk nevelni, az iskolához veteményes kertek szükségesek, a' hol fiak, lyányok, eggyeránt minden szükséges munkákat játszva megtanúlhatnak.

4^{sz.}

Minthogy az egész Státus, az adózó és dolgozó szegény népen alapúl, ezen alapot kellene a' legbátorságosabb, mozdúlhatatlan köszik-

**lára helyheztenni, a' paraszt' sorsán könyörölni.
Ezen czélra:**

a.) Látván, hogy az előítélet mennyire elfoglalhatja a' pallérozatlan embert, még a' maga szemmel látható és kézzel fogható boldogságának ellenére is; látván, hogy melly nehéz és csaknem lehetetlen a' neveletlen emberekkel boldogulni, ha valamelly jó intézetet akarunk csinálni; sem a' Tisztje, sem a' Papja nem képes őt a' megrögzött szokása' fertőjéből kitanácsolni; tehát a' jobbágyság' nevelése és pallérozódása szintúgy a' Státus tárgya volna, mint az Egyetembéli neveltetés. A' paraszt mind azt tudni köteles, a' mi az ő hivatalát életében követi, a' mit egy jobbágnak, egy cselédnek tudni kell. Ugy boldog mind ő, mind a' Haza. — Melly temérdek sok munkás kéz megmenekednék a' tömlöczöktől, hóhér-lásoktól; ha a' szegény paraszt a' szükséges neveltetést megszerezhetné volna! A' durvaság és érzéketlenség minden rosznak kútfeje a' földkerekségén.

b.) Midőn a' paraszt, a' mezei gazdaságtól elfogatik és út csinálásra, 's más ilyenekre szorittatik; ebben tíz annyi kárt vall a' Státus, mint hasznót lát. Ha az Ország' heverő rablégioi, mint dologra ízmos emberek, út csinálásra, kanális ásásra, vizek' regulázásaira használtatnának; ha a' katonaság béke' idején a' Haza' munkájára fordíthatnék, talán már készen is volna a' Haza' boldogsága.

c.) A' szegény paraszt-is szintúgy ember, mint mi, és nem barom, sem machina; tehát arról kellene szoros rendelést tenni, hogy a' jobbágy ne sarczoltassék. Jó szíve van a' szegény parasztnak, sőt a' legjobb; de a' rossz vélebánás által még a' barom-is elromlik, a' kéntelenség és a' mi telhetetlenségünk teszi őt sokszor a' legnagyobb gonosztévővé. A' rézség, korhelység, pajkosság, mind a' kéntelenség-

nek, maga elszánásnak, kétségbeesésnek és a' sorvasztó, csikorgó szegénységnek következése, a' melly ha a' boszszuállásnak bizonyos nemévé változik; a' szokás által természetté válik, és néha egész helységek megfekélyesít.

d.) A' parasztnak élő földjét kellene jól regulázni. Ha a' legelője az Urasággal közös, ha a' földjei apró darabokban szanaszét, és a' falutól legmeszszebb elszórva vagynak, 's nem trágyázhat; így csak pazér-lás, vesztés, 's haszontalan a' föld, minden csak bitang és Csáti' szalmája!

e.) Minden falu, minden udvar, és minden legkisebb üres föld, sőt a' hol lehet, még a' rét-is, gyümölcsfákkal beültetessék, és eleven kerítéssel, spallérral, nem pedig náddal, sövénnel 's deszkával békerítessék.

f.) A' legelő-mező, kivált a' homokos helyen, topoly, ákác, és fűzfákkal beültetessék, ez által a' klíma-is szelídebb lesz, a' fa pedig esztendőnként elég tüzelőt ad minden Sessióhoz; mert mennél többet vágatik, annál gazdagabb rőzsével fizet, a' trágya pedig nem égettetik-fel a' konyhán.

5.^{ször.}

Minthogy akármelly társaságot csak az egyesült erő, akarat 's érzelem tarthat-fel, a' legkisebb meghasonlás-is veszedelmes lévén; szoros intézetnek kell lenni az egyességek, hazaszeretetek, nem hatalommal és erővel, hanem örömmel sőt büszkeséggel való érzésére 's fenntartására. Ezen célra:

a.) Ha már a' vallási egységet fel nem állíthatjuk is, (ámbar én ebben semmi lehetetlenséget nem látok); legalább a' vallási gyűlölség örökre eltöröltes-

sék, meggondolván, hogy a' Hazában és Vallásban az a' legveszedelmesebb, legalább való szeméttag, a' ki gyűlöl, nem a' ki gyűlöltetik.

b.) A' Papok' fizetéseit a' Státus szedje-be, ne a' Pap maga, és a' Státus fizesse érdemökhöz képest.

c.) Semmi állapot és rang ne legyen grádusok nélkül; a' mellyekben pedig grádust nem lehetne csinálni, legalább nemzeti jutalmak állittassanak-fel, a' mellyek bár melly csekélyek-is, csak hogy grádusosak légyenek, elégségesek lésznek a' tagok' sziveiket szüntelen vágyólkodásban függőleg tartani, 's a' roszról elefejtkeztetvén, jóra, remekre, felségesre sarkantyúzni.

d.) Minden faluban légyen tánczház, a' hol az ifjúság szünnapok' estvéj in a' nemzeti mulatságra öszszegyülekezzék, a' Bírónak és esküdt embereknek hivatalos, a' Papnak és Szüléknek pedig önkényes jelenlétökben. A' magyar táncz, magyar dalok, és magyar nyelv virtusnak tartassanak. — A' ki magyarul nem tud, nem lesz szabad pipázni. A' csúfolódás pedig a' legrútább véteknek tekintessék.

e.) Minden helységben legyen betegház, és halottház, a' hová a' szerencsétleneket tüstént a' legalkalmasabb helyre lehessen vinni.

Ezen előszámlált főczélokon és eszközökön kívül, vagynak még számtalan sok mellyékes czélok és eszközök, mellyek a' Haza' boldogságára tartoznak; de azoknak kidolgozásokat, valamint ezen csekély észrevételeim' megítélőket, vagy talán megjobbításokat-is, a' mélyebben látó érzelmekre bízom. De minekelőtte ezen értekezésemet bézárnám, még egy két szót kívánok említeni azoknak, a' kiknek kedvek és több idejek van erről bővebben gondolkodni.

Én igen szükségesnek tartanám, a' Státusnak olyan intézeteket tenni, hogy a' felsőbb oskolákból kilépő minden ifjú ember, legalább is egy esztendeig utazzon, még pedig gyalog, hogy így az eddig való oskolai theoriáját praxissá változtatván, lássa - meg a' nagy világot elébb, és úgy térjen vissza Hazájába hivatalt viselni. — Így ismérné-meg az ember a' maga kicsinységét, ha a' Hazáján túl lépven, megláthatná tanultt elmével a' nagy világot, a' természetnek szörnyű kezeit, és az Isteni bölcsességnek kimeríthetetlen mélységét. Mit tud az, a' ki Hazáján túl nem volt? kevélykedni, parancsolni, káromkodni, a' szegényt baromnak nézni, szenvedelmeinek kiállhatatlan rabja lenni; ezek azok a' tulajdonságok, mellyek a' hivatalt viselésére épen alkalmatlanok. Kiváltképen pedig a' Papi személyekre elmúlhatatlannak tartanám az utazást.

Még azt-is igen bölcs rendtartásnak tartom némelly Országokban, hogy minden jobbágygyermek, bizonyos esztendőig tartozik katona lenni. Ez, az utazásra és tapasztalásra nézve igen nagy haszon; mert egy az, hogy az éretlen házasságok, mint legveszedelmesebb pestis elkerültetnek; más az, hogy a' Státus, regulához szokott jó polgárt kap ingyen.

Ha csak így volna-is Hazánk alapítva, nem öröm volna e élni? és nem dicsőség volna e Magyarnek, még jobbágyának-is lenni? Azon kellene lenni, hogy az életet édessé tegyük, és a' bajt, mikor van elménk, megkevesítsük, 's a' természetben mindent javunkra fordítsunk, semmi alkalmatosságot használatlan el-ne eresztünk; és még-is az ellenkezőt akarjuk?! Élni és éltetni, — ebből áll a' földi boldogság! hogyan

lehetne hát az boldog, a' ki sem maga nem élhet mások miatt, sem mást nem hágy élni maga miatt? A' ki a' közjótól magát izolálja, éppen azon veszedelembe esik, a' mellytől való féltében magát izolálta. A' közjót kell mindennek előtt dúzs gazdaggá tenni, akkor ne féljen senki az elszegényedéstől, külömben híjába való minden igyekezet! Melly nehéz dolog mi nálunk a' jó gondolatot másokkal közölni! A' szegény Író nem csak fáradtságit és éjszakáit feláldozza; de még tulajdon vagyunkáját-is a' közjóért kockáztatja, és mind híjába, rajta vész munkája, egy két nemes érzésű olvasó ki nem fizetheti egész költségét! Az a' boldog Státus, a' hol a' könyvet dedicálni nem szorúl a' Szerző, — de mi Patronust sem kapunk, kinek dedikáljuk; minek írunk hát? minek fáradozunk? hagyjunk veszni mindent, ha veszni tért! Szent Isten! melly kín, egy boldog Hazában boldogtalannak lenni!

Csudálatos dolog! a' nagy Urak legnagyobb szükségét szenvednek, — multa petentibus desunt multa. — De ha szükségüket úgy kívánják fedezni, mint elkezdették, a' jobbágyok' kizsárolásokkal, az árendások' confiscáltatásokkal, a' cselédek' 's tisztek' kimustráltatásokkal, 's fizetésök' legkisebb scálára vételekkel; úgy sokáig meg nem állhat a' társaság, mert hát hogyan éljünk? Nekünk szegényeknek minden reménységünk csak abból áll, a' gazdagok által és után élhetni; de ha már a' gazdagok többé reánk nem szorulnak, hát hogyan élünk? nem irtózunk semmi munkától, semmi hívattól, csak adjanak; de ha nem adnak, hát mit csináljunk? Mennyi sok temérdek lélek szenved, kínlódik, éhezik, czudarkodik, megtántoro-

dik, és még a' legbecsületesebb erkölcs-is végtére a' tömlöczben találja menedékét. Csak az útaxó, melly drágán áll-meg egy korcsmában a' dúzs magyarföldön? holott Bécsben felényivel kijöhetne! és mire mind ezen csigázások? egyedül arra, hogy a' Szabók, Theatralisták, Fiakerek, Boscók, Paganínik, Giraffák tündökölhessenek, és a' kalaptól fogva a' suvixig újabb fényel vakíthassanak. — A' természet igen kevés megéri, — nagyon kevés kell arra, hogy az ember boldog legyen, nincs kívül a' természetben szükség vagy híjánosság, — belől van a' fogyatkozás!

Valamig együtt tartunk, nincs erő velünk megvívni, a' meghasonlás vesztett-el minden Országot. A' Mohácsi veszélytől fogva, minden kárunk a' meghasonlásból, ez, a' vallási czivódásból, ez pedig a' magános haszonféltésből következett, és hogy megmaradt a' Haza, csak annak köszönhetjük, hogy mindég voltak nemes Hazafiak, kik a' közjót eleibe tették önjavoknak.

Nem reményleném, hogy valaki nyílt szívemet vakmerőségre magyarázná, — a' nyílt-szívű embertől soha se lehet félni; mert ha még a' Haza él, csak az ilyenek által él. — Sem sérteni, sem gúnyolni nem akartam senkit; de a' mit, a' nép közt legtöbbet forogván, észrevettem; kötelességemnek tartottam bejelenteni, úgy gondolkodván: hogy jobb a' bajnak eleit venni, mint végét várni, és tanácsosabb azt írásban, mint a' maga valóságában szemlélni. Buzgóságból, szeretetből, és jó szívből folynak szavaim.

2.

Az ártatlan Szenvedő.

(Angol történet.)

Néhány héttel ezelőtt — úgymond Lady H** — tudakozódtam azon helyen, hol magokat a' fejér-cselédek, házi szolgálat' felvállalása végett jelenteni szokják, — ha eggy ügyes lyány vagy aszszonyszemélyt kaphatnék házamhoz, a' ki lyánykáimat nevelné 's tanítaná. Mindjárt más nap megjelene nálam egy fiatal fejér-személy, ajánlván magát az említett szolgálatra. Külseje sokat ígért felőle, 's arczáin igen sok jeles tulajdon' bélyegeit leheté látni. Midőn tőle azelőtti szolgálatja' helyéről bizony-ság-levelet kértem: szemeit alászegezve válaszóla szerényen, hogy ő soha nem szolgált; hanem ő egy szerencsétlen idegen, a' ki már semmi emberi pártfogásban tökéletes vigasztalást nem nyerhet, és minden óhajtása csak abban áll, hogy vegyem házamhoz, a' hol alkalma legyen, szorgalma 's ügyessége által, előttem magát kedvessé tenni. — Elhatározván magamban egészen, hogy befogadom, több kérdezősködésim után kitudtam, milly jól érti ő azon nyelveket-is, mellyeket a' pallérozottabb világ megkíván; 's miként sajátja mind azon ügyesség, melly a' szép nemet díszesíti, jöllehet őt

még 22 évűnek sem lehetne gyanítani. Különös maga kedveltetéssel bánt gyermekimmal; de fájdalommal vegyült vidámságot sejdített magán, 's gyaker ízben látám, hogy midőn magzatimat öltözteté 's tanítgatá; szemeiből eltitkolhatatlan könnyek szökének-alá. Ez a szív-olvasztó jelenés és sok egyéb dolgok, mellyeket szavaiban 's tetteiben tapasztalni lehet, nyúgtalan vágyat indítanak bennem annak megtudására, kicsoda 's honnét való legyen ő? Midőn azonban e' kívántsíságotam észrevevé, fájdalmasan esdeklő pillantást vete reám, így szólván: „Ah, édes aszszonyom, ne kívánjon tőlem olyast kitudni, a' mivel magamat meggyűlöltetném! gyalázatom' elmondását ne kívánja hallani; kívált midőn megvagyok a' felől győződve, hogy történetemet, ártatlan és tiszteletre méltó személyek előtt kinyilatkoztatnom nem lehet, az illendőség' megbántása nélkül!”

Más nap férjem bejött ama' szobába, hol *Peggy* (így nevezé magát a' személy) egy szugolyban enyelge magzatim között. Most *Grace* úrtól jövök — úgymond, — ama' jó barátomtól, a' kivel csak mostanában ismerkedém-meg, és a' ki felől már annyi dícséretet mondtam. Feljuték a' szobájába, a' nélkül, hogy engem észrevett volna, 's én ő reá pillantván, megál-lék, bámúlva a' meglepő szomorú jelenést. Egy tűkörnek általellenben ülven ő, láttam, milly édesen tart mindenik térdén egy kis gyermeket, 's miként áznak könyjeitől az édes atyai csókok, mellyeket azokra hintegete, majd egyiket majd másikat szorítván szívéhez. Utóbb észrevett engem, 's zavart megindulással így szólla: „Most az Úr engem egy csalárd nóm miatt való keserű panaszim közt lepe-meg, a'

kit mind a' mellett sem tudok nem szeretni, 's a' kinek hibája nem elég arra, hogy ártatlan gyermekim eránt való láng-szeretetemet előlthatná. Ő, a' nyomorult, elhagyá magát csábítatni Lord *Riot* által, 's midőn a' minap falusi jószágomon valék, az alatt elszökött vele. A' Lord ugyan bűnéért már életével fizete; de hova juthata kedves *Peggyim*, mind eddig sem nyomozhatám-ki. Megtenné e az Úr-is azt a' szívességet, hogy felőle tudakozódnék? Kár lenne, ha egygy olly szeretetre méltó személy a' végső veszélyre jutna! Íme, itt van 500 font sterling! fordítsa ezt, édes barátom, az ő holétének kitudására, hogy ő a' szükség és kétségbeesés miatt, a' vétkek' örvényébe mélyebbre ne rohanjon."

E' szavaknál gyermekeim felriadának, keservesen kiáltozván: „*Peggy* meghalt! A' mi kedves *Peggyink* oda van!” — Mi legott hozzásiettünk, és olly ájulásban leltük őt, mellyben néhány órákig volt, a' nélkül, hogy az életnek legkisebb jelét mutatta volna. Végre, minekutánna szemeit viszont felnyitá, epedő pillantattal néze reám, így szólván: Ah! édes Asszonyom, már most ismer engem! vétkes vagyok, igaz; de szerencsétlen inkább, mint vétkes! mivel az asszony kíváncsi vala környülményimet tudni, most elbeszéllem sorsomat egész mi voltában, 's nem titkolok-el abból legkevesebbet-is.

Én — úgymond *Peggy* — egy szegény árendás' leánya vagyok, a' ki az ifjabb *Grace* Úr' édes atyjának jószágát birja. Mikor mintegy tíz esztendő's valék, történt, hogy az ifjú *Grace*, ki szinte akkor jöve-vissza fő-iskolájiból, vidékünkön mulatá magát vadászattal, 's beszólt

az atyámhoz-is. Ő nekem azonnal olly férjfiúnak látszék lenni, a' ki egészen különbözött mind azoktól, kiket azelőtt ismerék. Utóbb minden jelenléte nagyobb gyönyörűséget ada nekem, a' mit előbb soha nem éreztem, 's búcsúvétele mindég olly megilletődést okoz a szívemben, mint a' legdrágább kincsnek elvesztése. Ezen idő olta környünket választá-ki magának rendes mulató-helyül, és látogatásai sürűbbek-is, továbbtartók-is lettek; 's illy alkalmammal nekem holmi kis ajándékot hozni soha el-nem mulasztá, melly azt szülte, hogy eránta viseltető hajlandóságomat előtte — nem akarva-is — elárúltam. Mintegy három év múlva kimúlt az ifjú' édes atyja az öreg *Grace* Úr. Édes atyám' környűlményei most nagyon kedvezőkké lettek, birtokára nézve naponként gyarapúlt, a' nélkül, hogy ennek rugótolla valaki előtt tudva volt volna, 's így az atyám olly szerencsés helyzetben álla, hogy nekem a' leggondosabb nevelést adhatá, 's mindenre megtanított, a' mire csak lehet. Most kezdém leginkább észrevenni, kinek köszönhetem mind ezen jótéteményeket, 's ez a' gondolat gyenge szívemet a' legforróbb, legelevenebb hála' érzetével hatá-meg. Minél finomabbak lettek érzésim, annál jobban visszatartám magamat, és valahányszor engem jótévőm meglátogatott, mindenikünk láthatólag kényszerített titkolással rejtegeté hajlandóságát; én azért, mivel a' kinyilatkoztatást illetlennek tartám; ő viszont azért, mivel a' kijelentés még korán fogna történni. — Tizenhatodik évembe jutván, őszintén kivallá *Grace* Úr előtttem, hogy engem hölgyének óhajt választani. Tessék elhinni asszonyom, bár érzékeny indulattal vevém a' kinyi-

latkoztatást, még-is néműnémű vonakodással kellett a' szerencét elfogadnom, 's a' lépést — minthogy szegény lyány valék hozzá képest — ártalmasnak véltem lenni az ifjúra nézve, kit úgy szerettem, mint a' lelkemet. — Öt éveket, — a' legboldogabbakat, mellyeket valaki e' földön kóstolhat, — töltöttem-el új helyzetben, hév szorgalommal kívánván egymásnak igaz boldogságát nevelni. Mindenkor szívesen szeretett férjemet három gyermekkel ajándékozám-meg, szeretetre méltókkal, kik tökéletes másolatai azon képnek, melly mindúntalan lelkem előtt lebege.

Midőn egy estve későbben jöve haza férjem, mint rendesen szokott, egy megsebzett Nemest hozza magával, 's a' mint lehet, csendesen, hogy meg-ne rémüljek. Ez Lord *Riot* volt, a' kegyetlen, a' háladatlan, kinek életét férjem a' magáé' veszélyeztetésével tartá-meg, kiszabadítván őt egy megbántatott férjnek boszszuálló kezei között. Attól lehet tartani, hogy sebei halálosak, tehát a' seborvosok tölünk hazavinni nem hagyák, 's ennek következésében hat hétig kellett nálunk fekünnie, melly idő alatt én, szánakozástól és férjem' kívánságától indítva, kötelességemnek tartám, néki az ő bajaiban segédül lenni, a' mit ő — a' háladatlan! — azzal fizete-meg, hogy illy rettentő sorsra juttatott. Midőn búcsút vett tölünk, 's köszönetét a' háladás' indulatjával kívánta kijelenteni, nagy megzavarodás' jeleit mutatá. Mihelyt felgyógyult egészen, azonnal küldé számomra Lord *Riot* egy igen sokat érő nyaklánczot, melly ragyogó gyémántokkal volt kirakva, 's ekkor férjem épen falusi jószágán vala. Viszszaküldém a' gazdag ajándékot. Más-

nap bejelenteti magát nálam, kívánván látogatásomra lenni; de legott ellene mondek azon mentséggel, hogy férjem' távollétében férjfi látogatást el nem fogadok. Mind e' mellett-is, szobalyányomat megajándékozván, ennek esz- közlése által, harmad nap múlva szobámba jö- ve. Legnagyobb felindulással feddém a' lyányt, hogy engedelmem' hozzájárulása nélkül bátorco- dott a' Lordot bebocsátani; vendégemhez egy- gyet sem szólva, egy másik szobába futék, 's az ajtót magamra zártam. Ezolta egy ideig semmit sem hallék a' Lord felől; de — ah! — nem szűnt-meg alacsony szívében ördögi ár- mányt forralni. Egy estve — szokásomon ki- vül — korán és szerfelett elálmosodván, le- fekvém ágyamba, 's minden érzékenység nél- kül voltam, míg más nap idegen ágyban, Lord Riotnak, az én becsületem' átkozott és kegyet- len gyilkolójának házában ébredék-fel. Ekkor lármát ütven, leugrottam az ágyról. Míg siet- ve magamra vettem ruháimat, rémítő sorsom elevenen álla szemeim előtt. Az ajtóhoz ro- hantam; de zárva leltem azt. Ekkor ollyanná levék, mint a' bódúlt. Dühösségemben túkröt és minden porcellánt ezernyi darabokra tör- tem, 's valami kezembe kerülhete, mind ama' gonosztévőnek arczatjához hajítottam, a' ki megíjedvén űrűtségemen, elillanta egy hátúlsó ajtón, mellyet azonnal bezárt maga után. Né- hány fejérszemélyeket küldé-be hozzám, kik egy kevésbé magamhoz tudának hozni; de mi- helyt érezni 's gondolkozni képes lettem; azon- nal emlékembe tűntek férjem' és magzatim' ked- ves képei. Bódúltságomat rettenetes fájdalom váltotta-fel, úgy, hogy szünet nélkül sírtam és zokogtam. Még három hétig voltam ezen kétség-

be ejtő helyzetben , mint tömlöczben ; 's valamikor Riot előmbe jöve , legott kiüte rajtam a' bódultság. Végre annyira össze tudám szedni magamat , hogy neki a' legrútabb szemrehányásokat tettem azon gyalázatért , mellybe engem egész életemre nézve süllyeszte ; mivel elrablá becsületemet , elszakasztá jó férjemtől és magzatimtól , kikkel már soha sem bátorkodom szembejöni.

Folytatván e'féle szemrehányó beszédemet , nagy neszt hallánk a' grádics alatt. *Riot* hirtelen a' mellékszobában függő egy pár pisztolyért futott. Az ajtót befeszítették , hol azonnal férjem toppana-be. Lord Riot reátüzelt pisztolyaival , 's hallánk-is , hogy elesett valaki ; de nem várakozhattam addig , hogy a' dolog' kimenetelét láthattam volna. Megbántatott férjemre futólag vetett pillantásom iszonyúbb vala most nekem , mint ha rablómat kelle látnom. Nyitva lévén az ajtó , kirohantam az útszára. Elfuték , magam sem tudván , hova ; 's végre egy boltba juték , hol az asztalnál leültem , és az ájulás viszont elzsibbasztott. A' házi-asszony résztevő indulattal bánt velem ; elmondám neki szomorú történetimnek egy részét , 's mivel azt nyilatkoztatám-ki előtte , hogy háznépemtől , barátimtól , sőt — a' mennyire lehet , — a' világ elől-is kívánnám magamat elrejteni ; eszközlése által az asszonyhoz juték szolgálathá , 's itt felleltem ama' vigasztalást , melly a' koporsón innen számomra leheté , t. i. az asszonynak pártfogását és szíves hajlandóságát.

Ezzel bevégzé *Peggy* a' maga' rettenetes történeteinek elmondását. Mivel férjem és magam-is becsültük , szíves szánakozással részt vettünk sorsában , igyekezvén őt egyszer'smind

megnyugtadni az eránt, hogy történeteiben semmi sincs, a' miből a' legkeményebb bíró, 's a' legérzékenyebb férj-is valamelly szemrehányást tehetnè. — Ah! édes aszszonyom, — felelé *Peggy* — tudom ugyan, hogy lelkem ártatlan és tiszta; de még-is hogyan mehetnék jó férjem' elébe? Mit fog felőlem a' világ ítélni, hogy három hétig egy gonoszlelkű férjfi' házánál válek? Ah, szeretett gyermekimre gyalázatot, 's rokonimra szégyent hagyhatok csak utánnam! — De érzem, nyomorúságom' vége gyors lépésekkel közelít már felém! — Midőn ezeket monda, képe nagyon elváltozék, 's kértük őt, hogy fekünnék-le, 's egy kevésbé nyúgodná-ki magát.

Ezután egy pár óra múlva, egy Nemes jöve házukba, kijelentvén abbéli kívánságát, hogy férjemmel minél előbb szólhatna. Ez *Grace* Ur volt. — Éreztesd forró örömdet, édes barátom! — így szólla férjemhez; — örülj velem! az én kedves *Peggym* ártatlan! Ő most is olly tiszta lelkű, mint az előtt vala. Lord *Riot*, az a' gonosztévő, ezer aranyat ígervén szobalyányunknak, ezt arra bírá, hogy adna nőmnek álomitált, 's midőn maga felől sem fogna tudni, vitetné az ő házához. — Édes *Peggym*! Vajha csak egyszer láthatnálak még! — Midőn a' Lord látta, hogy erőszakkal-is lehetetlen nőm' hajlandóságát megnyernie, a' czimborás szobalyálynak sem akarta megajánlott bérét kifizetni; 's ugyanazért, hogy a' Lordon bosszút álljon, kinyilatkoztatá 's megmutatá nekem, nőmnek hollétét. — A' felsőségtől hatalmat és segédet kérvén magam mellé, erőszakkal betörtem ama' gonosztévő' házába. Pisztolyait reám gyújtotta; de lövése az áruló szobalyánt érte. Ekkor kardot ránta; de én két

ízben szúrám keresztül gonosz szívét. — A' szabályany nem hala-meg mindjárt a' sebben, hanem mind eddig életben volt, 's a' halállal való küzdéseiben vallá-ki egész mívoltában, ezt a' pokolbeli özszeesküvést.

Mi *Grace* Urat vígasztaltuk, 's mondánk, hogy *Peggy* nálunk van bátorságban; de most gyengélkedő az egészsége, azért épen most nyugszik az ágyon. De a' bús férj sokkal nyugtalanabb volt, hogy sem magát meg tudta volna tartóztatni nőjének mindjárti meglátásától. — Én előre menék szobájába, kijelenteni a' jó férj' idejöttét. Midőn *Grace* Úr édes-kínos érzéssel közelíte hozzá; felült az ágyon *Peggy*, de halálos érzések támadának lihegő kebelében. Mozdulatlan és borzasztó pillantattal néze szomorú férjére, 's igyekezett valamit mondani; de csak egy szót sem adhata. Végre megfogá férje' kezét, ajkaihoz szorítá, szendén viszszasülyedt, és csókok közt elszálla lelke.

Fordította francziából

N. A. KISS SÁMUEL.

3.

Egy régi koporsóra. *)

(Késő éjji Phantazia.)

Ím' egy koporsó az elavult századok' korából! A' kertész kétes remények közt emeli-ki, Mammon táplálékát gondolván bele zárva; — az izmos kapcsok feltöretnek, a' nyílás közt lévő öntetés egybehajtogattatik 's a' nehéz fedél' fel-emelésén erőlködő csak elbámul — hogy arany helyett egy hamvakkal tellyes 's az alja felől félig elsorvadt érczveder tűnik gazdag nyereséget leső szemeibe. — Csalódtál jó ember! az egy koporsó az elavult századok' korából, látod nem mostani szabású; hanem négyszegű, rövid 's benne az érczveder egy pogány' hamvaival..... Háh pogány?! — halljad tűz által megtisztult lelke e' felbolygatott csontoknak és hamvoknak, hogy káromkodik a' porfi a' kevély semmi! Elbízottan kérkedve új bölcsességével, a' láng-eszekből szívott tudományocskájával; büszkélkedve igaz Isten-esméretével, világosodásával; mint a' nagy Bíró az utolsó napon, ítéletet menydörög a' porok felett. De hiszem mit? — ezer, vagy tám még több esztendő' köze rekeszt-el bennünket egymástól;

*) Találtatott N. Váradi Tekintetes Gyulay Antal Úr' kertjében Nov. 11. 1826. Kolo'svárott a' Hidelvei Fertályban.

én látva világodat, társalkodva időd' Tudóssainak észbeli szüleményeivel; látva után-korodat mostanig és a' történetek' folyását; felvilágosodva, nem mint te, az ég' nagy Prófétája által; béavatva az előtted esméretlen szentséges titkokba az Évangéliom által, mint ideig és alkalmatosság szerénti bíród méltán vádolhatlak, ítélni te! — Pogány! mert nem a' kereszt alatt vitézkedtél; pogány! mert bálványok előtt hajtottál térdet; pogány! mert halálod után engesztelő áldozatul küzdő Gládiátorok' vére párologott sír-dombodon; pogány! mert... de... ah... ezennel mejjem' bal részében setét vádak emelkednek. A' kis-bíró méltósággal ül székebe, mérőserpenyőjét előveszi, megreszketteti tüzes tekintetével a' vakon felforrott indulatokat, csillapodásra inti a' bigott vért 's íté! Haj! 's kemény bíró ez! az arany' vakító sugára nem hatalmaskodhatik rajta; a' tettettett ártatlanság nem lágyítja-meg keménységét könyjeivel, sem a' szép bűnösne bájoló tekintetével habozóvá nem teszi ítéletében. A' vétkesnek keblében vádlással poklot gyújt, viperákat termeszt. A' vakmerőt olly félénké teszi, hogy a' levél-zördültől-is úgy fél; mintha az Arkangyal' trombitája riasztaná számadásra a' nagy bíró eleibe — az utolsó napon. —

Háh! szűnj-meg — érzem vétkeket — vádoltam a' rég elhunytat, holott tudtam: ne íté! és nem ítéltetel. Magam-is mi vagyok pedig? buborék az indulatok' tengerében; erőtlen vitézze a' keresztnek, ki a' legszentebb morált tudom; de nagy részént csak a' főben marad, a' szívbe való befolyását ezer gyengeségek ellenzik, 's nem vagyok elég erős a' hitvány ha-

ramiákat elverni a' boldogság' ösvényjéről; kétes vándor az élet' pusztáján a' bölcselkedés' fényjében's éjjelében, a' gondolatok' tekervényjében's ellenkezésében, a' hit' világában's homályjában.....

Megvagyok alázva! a' bigotság' sustorgó tüze elaludt zúdult kebelemben, a' kevélység kiszállott agyamból, szemem túl lát már a' tömény füstökön; letettem a' vak buzgóság' fekete palástját, 's mint minden kor' gyermeke, minden vallás' sorsossa, mint a' világ tág templomának felszentelt áldozó papja — úgy állok itt a' türedelem' fejr biborában. Jőjj hát e' tájékra te türedelmetlenség' menydörgéseitől elrettent lélek! Jőjj, mert szemrehányás nélkül értekezek veled. A' halál' kétségeitől csigáztatott emberi Nemzet' nevében kérlek és kényszerítlek, — akár az Elúzion' kies határain lebegsz a' boldogság' szellőjin, akár a' furdalások' tűz-katlanjában emésztődöl: (ha csakugyan lánczaid engedik) jőjj és fejtsd-meg a' boldogság' titkait, vagy irtóztass-el a' büntetés' iszonyatosságaival! Mert látd a' végetlen tudásra, esméretre és tökéletesedésre erőlködő kevély ember, megjárta már a' meny' czirkalmait, a' forgó abroncsokat, 's megmérte az azokon hempelygő roppant világok' útját; a' napok' tűz-tengerének mennyiségét meghatározta; a' földtekét úgy esmeri, mint a' gyermek a' kezében lévő agyag-golyobist, mellyet czérna-szállal megméregetett; — hatalmas ő, parancsol az elementumoknak, gátot vét a' víznek, a' tűz intésére lángjait magába fojtja, 's a' menyköveket kedve szerént fékezi; de a' halál' éjjelét ki nem burkolhatja gyászlepedőjéből, 's az ember a' halál-tusakodásban most a' háborgó ten-

geren túl révpartot reméll, majd a' kétség' mélységén tévedez, 's azt véli, hogy ott az élet örök éjszakába alkonyodik. — A' legnagyobb bajnok, a' leghatalmasabb győző sem volt elég erős megküzdeni a' setétség' képeivel, 's a' ravatalt sírdombjáról fel-nem rughatta egygy érczmejjű tirán-is, hanem hódolt a' rettenetes elégtévőnek 's elszunnyadt. Szeretnénk pedig tudni valamit a' titkokból-is még pedig a' halál' titkaiból; mert ott bölcsességünk meg-akad, vi'sgálódásaink hajótörést szenvednek, 's a' kevély tudós leforrázva jó haza a' kriptákból.

De talám igen-is sokat kívánok, agyagba zárva lelki látásokra törekedek; — hiszem a' mennyeeiek közé avattattaknak nem szabad kijelenteni a' titkokat. Lám az Ember-Isten' szenvedésének napján Szentek jöttek-ki a' penészes sírokból, a' méltatlanság' jajjai felháborították őket a' nyugalom' ápoló karjai közzül; de újra visszatértek szóttalanúl, 's bizonytalankodó atyjokfiait a' kétség' tengerében hagyták fuldokolni. — Látom ezen igazságot 's helybenhagyom; de csiklándó képzetem álmait valósulva szeretné látni. Egy örökkévalóság' követjét látni, — sokszor lehetőnek gondolja szédelő agyam. De Egek! milly sokan elköltöztek már a' földszínről! Ezt mammon sáppasztotta-el, azt lelki esmérete furdalta agyon, — ezt a' vadkor' szüleményje ('s a' mívelt századoknak-is kedvelt vérjátéka) a' háború zúzta-össze, azt a' békeség' lágy párnája fullasztotta-meg, — ezt a' szerelem' édes-keserű kínjai fogyasztották-el, amazz az irígység' vad-tüze emésztette-meg, — ezt a' Háropokráteszek analizálták, azt a' szentség' palástja alatt lappangó sátán gyilkolta halálra,

ezt a' bigottság 's Istent engesztelő bőjt száraztotta-ki a' világból, az maga ásta sírját, hogy Mártir legyen; — 's hány ártotta magát a' halál mesterségébe és lett ön-gyilkos? hánynak volt koporsója a' tenger 's halai? hánynak 'sírját égette-ki a' tűz? hányat nyeltek 's borítottak-el a' tűzokádó hegyek, hogy még csak sarujinak porát se láttuk? hány okosnak szakadt nyaka, hogy lába alá nem ügyelt, hanem a' csillagokon kalandozott? hány bolond repült a' levegőbe, hogy valahol a' magasságban hydrogenium stratum legyen koporsója 's teste meg-ne rothadjon, mint a' mumiáknak? — Valójában sok ment-el, ki hittet, reménnyel, ki megátalkodva a' minden élők' útján, — úgy hogyha az Árkangyal' túrt szájú réz trombitája megriadna keletről nyugot felé; annyian jelenének-meg egyszerre, hogy kevésnek maradna épségben szemfedele a' nagy szorosságban — és vissza egy se jött! Pedig, azt hiszem, sokan voltak, kiket válthatatlan kötelek 's vágyak kötöttek a' földiekhez; de erőt a' halálon nem vehetvén — még eddig oda maradtak.....

Ah! az erőlködő lélek alatt elfáradt a' szolga — test — ledülök a' koporsóra. Ím' egy kis szellő lengeti holló-hajfürtjeimet 's kedves szag ütközik szagló érzékembe, — olly kedves, mint ha Paphiának mirtusz berkein csókolt volna az ámbroziákat, ... ahá! te vagy tündér alak e' koporsó' koborgó lelke! Hát a' menny' kapuját bezárták előtted 's kiszorultál pogány létedre, vagy a' pokol' lánczait rázván-le magadról, most kínjait kerülöd? Jójj, hadd öleljelek-meg 's szorítsalak rontsolt szívemhez! ... Szegény lehattél te-is, mint én; mert porod nem rejtette márvány, csak alávaló, de leghaszno-

sabb termés-kőből vágta-ki azt a' nem művész. Tehát szólhatok a' szegénnyel!... hm! két szegény! lélekben és testben-is, testben-is lélekben-is; mert tölcserrel a' szent esmereteket agyunk' üvegébe nem töltötték. Mit kérdezhetek én, kinek gondolatom csak szalmás házom' tetejéig ér 's nem feljebb — oda, mint a' Diogéné, hol szédítő magosságot látott Sándor-is? Mit tudsz te felelni, te — hihető rabszolga — kinek elméjét a' szabadabb gondolattól rablanczaid zörgései elrettentették, kit a' szegénység' ostromlói a' számtalan szükségek a' melázásból felrikoltoztak, és a' bölcsesség' rongyos köpenyegét sohajtásaid lengedeztették? — De még-is kérésem úgy hiszem nem oktalan, 's te arra megfelelhetsz. Hiszem az eloszláskor, midőn tested' nehezebb anyagjából kireppenve szabad-valód az ég' halmaira szárnyalt; látta ott a' végetlen tökéletesség' felsőbb grádussait, mert a' mindenható fényesség lepattantotta szemeidről a' hályogot, 's ködök nem borították láthatárodát. Láttad az örök idők' pihenő darabjait, a' századokat és ezredeket az örökkévaló' parancsaira figyelni; láttad a' köz-pontot, honnan elindulva a' világok' nagy golyobissai az Istenség' ujjai czirkalmazták-ki útjokat; láttad a' cél't, melly felé siet az ég' egybeülelkezve a' földel, az angyal az emberrel, a' hold' sáppadt lakossa a' nap' kormos lakossával; láttad a' vétek' vakmerőségét a' földön az időben, a' setétség' szomorú homályját, melly árnyékolta a' földet; hallottad az ártatlanság' sóhajtásait, mellyek a' Mindenható' tronusza előtt imádsággá olvadoztak; láttad, hogy rohant az emberiség a' kárhozatra; láttad, hogy fogadta az ég' követje Attya előtt az emberiség' meg-

tartását, 's hogy küldetett-el az időnek teljességében!.... Látd eljött ő, idvezlették eljöttét az elementumok, 's napkelet biborlángba öltözve hódolt Bethlehemnek. Elsülyedve találta az emberi okosságot a' tudatlanság' tengerében: Vallás helyett ámitást, Isten' papjai helyett báránybőrbe öltözött farkasokat, Uralkodók helyett vérszopó nadályokat, igazság helyett álnokságot, kegyesség helyett vad fánátizmust; ezeket találta ő a' földön, 's égi tudományjával legelsőben-is meggyújtotta az értelem' világát, — erős beszédére egybeolvadtak az ércbálványok, — az édes simpathiát a' földiekhez idézte 's a' kételkedő haldokló' szívében meggyújtá a' remény' élesztő világát, — 's többé a' halál nem vala irtózatoss; mert a' setét völgyön túl Elúzion nyíltt-meg, 's a' vándor csak pihenni feküdt a' koporsóba. De majd a' viszketege emberi elme elhagyta a' Nagy-Mester' tanításait; kicsúfolta a' szeretetet, a' reményt átkozni kezdte, 's némellyik (Istenem!) az örökkévalóságot kaczagta. Illyen lett látd nagy része az embereknek, 's innen van már, hogy némelly ártatlan együgyűségében boldog, más bölcselkedvén megbolondul, másnak élete egy sivatag pusztá, mellyen elégedetlen lelke csak sovárog. Innen van, hogy az Égész megjárva a' menny' minden abroncsait, beszárnyalva tűz lelkével a' sok ezer világokat, mint egy menyköötött úgy tér-meg, 's azt mondja: hogy ő a' nagy rendszerben világot vagy lakhelyet az emberek' lelkének nem talált.....

De nem úgy van ez úgy e? nem-is lehet! mert az oszláskor semmivé lenni — oh be sivatag és kétségbe ejtő gondolat! Lesz egy jobb élet — ott — túl — a' vándor cometák' czirkal-

main, túl a' roppant Uránusz' forgó holdjain vagy Sziriusz' temérdekségén, hol az esztendőök századok, 's ha mi ott esztendőt élnénk; könyörögnénk a' halálnak, rázza-le agg vállainkról az életet 's nyomorúságait — ott vagy egyébütt; — mert a' nagy üregben sok hajlékok vagynak. Elpirul ott az Atheusz 's Naturalista; eltördelődzik az égmérő bölcsek czirkalma; meghomályosodik Herschell' néző csője; megvalósulnak a' metaphysicus' abstractumai; megzavarodnak a' mathematicus' calculusai, a' chronologus nem fogja megkülömböztetni tudni az estvét a' nappaltól, a' perczeket az ezredek-től, az ezredek az örökkévalóságtól; — mert ott nem lesz idő és tér.....

Szárnyalló lelkem! ha az éj egy órája! ne borongj az örök homályokon, hadd félben a' lelkekkel való társalkodást, ímé lankad a' test erőlködésed alatt, hajóljunk nyugalom-ra! hiszem paraditsom a' jámbor' földi élete, ha lelke tiszta 's az álmokat szemeiről nem űzik-el a' kis-bíró' riasztgatásai; lelkemet pedig nem nyomja bűn. Csendesen szenderedem-el majd a' halál' álmában-is 's örök reggelre ébred-dek-fel!

KELEMEN JÁNOS,
Erdélyből.

4.

Csermák' emléke.

Csermák Antal jeles hangművésznék eredeti magyar nótái, nem csak a' két Magyar Haza; hanem a' külföld előtt-is ismértesek. Ő a' magyar Mu'sikusoknak, és a' mennyiben a' nemzeti nótáknak a' Nemzet' characterére-is befolyások vagyon; az egész Magyar-nemzetnek tellyes dicsekedése lenne, ha mindenben, különösen az italban jobban magára vigyázni, 's nagyobb mértéket tartani tudott volna. De a' híres *Corelli, Daquin, Gebel, Händel, Lully, Marais, Martini, Matheson, Mayr, Mondonville, Mozart, Paganini* 's több külföldi remek és bámúlásra méltó Mu'sikusok, jelesen Violinisták között-is ott találjuk *Ábel Károly Fridriket*, ki a' bort mértékletlenül szerette, és ha valami munkához fogott; előre mindenkor felhajtott egy butella Buřgundiait; de azért még-is fejedelmi Mu'sikus volt, 's köz tiszteletben tartatott. a) *Csermák* nem annyira sokat ivott, mint gyengélkedő természete nem bírt-meg sokat, 's neki a' kevés-is hamar megártott. Be-tsülöm én őt minden gyengeségei mellett-is, ő mint jeles hangművész mindenkor becsülést érdemel, bár mint ember szerencsétlen és va-

a) Lásd L'advocat. Hist. Dictionar. magyar kiadását.

lóban szánakozásra méltó volt-is. Vonulhat-el a' fény mellett árnyékozat-is; de mindenkor amaz tűnik szembe. Ubi plura nitent, non ego paucis offendar maculis. Nam (a' mint ugyan csak Horátz mondja) vitiis nemo sine nascitur optimus ille, qui minimis urgetur. — A' Genienek gyengébb oldalára inkább fátyolt illő vetnünk, mintsem ezzel azt-is, a' mi benne szép 's nagy, eltakarnunk. *Csermák* Veszprém-ben igen nagy szegénységben 's elhagyatott állapotban hala-meg. Tisztelői utóbb négy esztendőkkal sírja felett kőből emlék-oszlopot emeltetének a' Veszprémi temetőben illy feljúl-írással:

CSERMÁK ANTAL'
TÖBB JELES MAGYAR NÓTÁK'
SZERZŐJÉNEK
PORAI FELETT!
KI MEGHALT LI-dik ESZTENDEJÉBEN
OCTOBER' XXV. MDCCCXXII.

A' NEMZETI CSÍNOSODÁS' KEDVELLŐI ÁLTAL
EMELTETETT M. DCCC. XXVI.

Múlt 1827-dik Esztendőben a' Duna mentiben több jeles honi Mu'sikusok-is halának-el: mint *Árvai János* Győrött, *Paltsi Czigány* Komáromban, (kiről a' Magyar Kurir a' 42-ik szám alatt szépen emlékezik) és *Bihari János* Pesten. *Bihari* megérdemelné, ha sírja felett a' helybéli mu'sika-kedvellők emlék-oszlopot emeltetnének!! *Corelli Arcangellónak* († 1730) Rómában a' Sz. Péter Templomában vagy on állóképe ezen feljúl-írással: *Corelli Princeps Musicorum*. — Nagy ösztöne az élőknek a' megholtak' tiszteltetése.

SERESTYÉN GÁBOR.

5.

Példás Próbálat.

(Keletföldi elbeszélés.

Egy Persiai Schah' Nagy-Vezére, vonakodik egykor Urának parancsolatját teljesíteni, mivel azt nem találá igazságosnak. A' Schah e' dologon szörnyen felcsattanva, tüstént kiadott rajta és helyette Vezérnek mást nevezett-ki. De miután a' Schah' haragjának első felforranása elgőzölgött, a' kegyelméből kiesett Tisztet maga eleibe hivatá. „Te ugyan megérdemlenéd, (monda neki a' Schah,) hogy makranczos voltodért keményebben büntesselek; de csak a' mellett maradok, hogy hívtalodat többé nem viseled. Számos évekig nekem tett szolgálattidra, nézve pedig, mind azt magadnak tartod, valamit vezérkedésed folytában tőlem vettél.” — „Felséges Uralkodó! (viszonlá a' Vezér,) én azon kincsek nélkül, mellyeket kegyelmességed reám halmozott, nem szűkölködöm. Esdeklek engedelemért, hogy azokat lábaidhoz vissza letehessem. Ha pedig még-is valami kegyelmet méltóztatol hozzám mutatni; tehát, kérlek, ajándékozz nekem ezekért, a' te roppant Országodban egy puszta falu-helyet, mellyet én szorgalmam, gondosságom és iparkodásom után embereim' segít-

„ségével viszont felépíthessek , és elhenyélt
„szántóföldeit viszont termőkké tehessem.” A'
Schah tüstént parancsolatot ada, hogy egy illy
falu kerestessék-fel és adassék az előbbi Vezér-
nek tulajdonul. Sok és hosszas keresgélések
után hírül adaték a' Schahnak, hogy illyen
puszta falut nem találhatni-fel sehol. Az elbo-
csáttatott Vezért a' Schah most ismét hívatá,
és monda neki: „Sajnálom, hogy kívánságodat
„nem teljesíthetem. Ollyan falu, a' millyent
„magadnak te kívántál, az én Országomban nin-
„csen.” — „Ezt én jól tudom, (felele a' Vezér;)
„mert , miólta a' Nagy-Vezéri hívatalt reám
„bíztad, nem tiltottam sem iparkodást sem fá-
„radtságot , hogy mindenütt virágzó állapotot
„és műveltséget terjeszszek-el Országodban. Az
„én kérésem csak arra való volt, hogy tudósí-
„tsalak Országodnak akkori állapota felől, mi-
„dön engem hivatalomtól elmozdítottál; hogy kö-
„vetkezőmnek megahaghasd , miként gondos-
„kodják ő-is , valaha, az ő mostani tisztségé-
„ből leendő kiléptekor, melly szerént végbe
„vitt dolgairól szintén úgy adhasson számot,
„mint én adtam.”

6.

Napoleonnak a' háborút illető
Alaprendszabásai.

(Folytatás.)

41.

*Kétfélekép' lehet egy vár körül táborlását bátorságosá tenni, úgymint: Meg kell vernünk a' várat takaró-
védő ellenséges hadisereget, el kell zárnunk azon tárgy-
tól, merre munkásságunkat irányozni szándékozunk,
és által kergetnünk valamely hegyen, folyóvizen,
vagy más természetes akadályon. Ennek védelmére
figyelmező sereget (Observations-Corps) kell felállítanunk,
a' melly mindaddig helyben marad, valameddig a' körül-
táborlás tart. Ha pedig a' vár' segítségére rendelt ellenséges sereg' szeme láttára, a' nélkül,
hogy elválasztó ütközetben ereszkednénk, akar-
nánk a' várat megvívni; szükséges arról gondoskod-
nunk, hogy a' körül táborlás' egész idejére elegendő
éledelemünk, hadi-szerünk, és ágyú-tárainkon kívül
circumvallatziós lineáink elég erősek, és contraval-
latzióink pedig bátorságosak legyenek. Ezekre kell
fordítanunk minden körüllevő helységeket, emeleteket,
erdőket, mocsárokat, és át-nem gázolható ingo-
ványokat; minden figyelmünket arra fordítsuk, hogy
a' vár' felmentésére jönni szándékozó ellenséget za-
bolában tarthassuk. Ebben az esetben állítsunk-fel
egy figyelmező sereget, ez mindent szemmel tartson,*

a' körül táborlott várhoz vivő minden utakat elzárjon. A' circumvallatziós lineák képesé tesznek bennünket, hogy a' körül táborlásra fordított sereg' egy részét a' figyelmező osztályhoz küldhetjük, így helyhez tetésünk annál bátorságosabb lesz. Ha a' vár őrizeténél négyszer számosabb sereget fordíthatunk a' körül táborlásra, akkor a' figyelmező osztályt egynehány napi mars távolatra állíthatjuk fel a' körül táborlott helytől. Ha nem lennénk olly erősek, a' figyelmező sereg akkor, vagy igen közel a' circumvallatziós lineához, vagy éppen mellette álljon fel, hogy mind a' két helyhez tetés egymást *bátorságban* tarthassa.

*) *Montecuculli* útmutatása szerint a' körül táborlásnál ne a' *leggyengébb* része ellen a' vivandó várnak, hanem intézetünk' végrehajtására *legalkalmasabb* és *czélerányosabb* helyre állítsuk fel magunkat. Ezen rendszabás szerint viselte magát *Bervik* Marschal-is, midőn 1706 Nizza ellen ki volt küldve. A' Király' parancsolatja, és *Vauban*' tanácsa ellenére elhatározta magát *Montalbani* tájról Nizzát megtámadni. Mivel pedig serege nem elég erős volt, azért mindenek előtt táborát bátorságosá tenni igyekezett. Az emeleteken földvárakat hányatott, így a' *Var* és *Paillon* folyók közt volt egész tért elzárta, és oldalait azon földvárakhoz támaszthatta. Így bátorságba helyhez tetette magát minden véletlen meglepetés ellen. Annál inkább gondoskodni-is kelle neki erről; mert ha a' *Szavojai Herczeg* a' *Tende* Collon általtörne; *Bervik*nek akkor seregét öszszeszedni, és minekelőtte az ellenség magát erős állásba verhetné, véle szembe szállani szükséges volt; ellenkezőkép' erőtlensége miatt kéntelenítettne a' körül táborlástól elállani.

Sachseni Marschal-is, midőn a' számos sereg által oltalmazott *Brüsszelt* nem elég erős sereggel vívná,

tudósítást kapott, hogy *Waldek* Herczeg a' vár' felmentésére jönne. Sachsen sokkal gyengébb volt, mintsem hogy ő *Waldek* ellen figyelmező sereget küldhetett volna, azért *Wolumbach* körül a' vidéket megvi'sgálván, azt a' csatára alkalmatosnak találta; olly készüléket is tett, hogy *Waldek*' közeledésével *Wolumbach*hoz nyomúlhasson, 's így a' nélkül, hogy körül táborlása' munkásságát félbe szakasztaná, elkészülve a' csatára készen várta a' Herczeget.

42. *Fequires* azt tartja, hogy a' vártvivók a' mentő-sereg közeledését *soha se várja-be a' circumvalláció lineában*. De hibásan gondolkodik, ha ezt egyáltalában helyesnek állítja; mert *közönségesen véve* a' háborúban *nincs* meghatározott rendszabás, minden a' körülállásoktól függ; azért több esetekben *hasznos* a' circumvallációban maradás, más esetekben pedig *káros*. Az ügyes Hadivezér érteni tudja a' körülállások' különbözőéseit.

*) *Mons*' körül táborlását önszemélyében kormányozó *XIV. Lajos Francia Király* 1691. tudósítást kapván, hogy az *Orániai Herczeg* nagy sereget gyűjtött. *Notre Dame de Hallig* előre nyomult, a' vár felmentésére nagy készüléteket tesz. Hadi-tanácsot tart a' Király, mitévők legyenek, ha a' Herczeg ellenök jönne. *Luxemburg Marschal'* vélekedése azt tanáclá, hogy most hasznos lenne Oránient a' circumvallációban maradvá bévárni, tanácsát következő okokkal támogatta: A' Francia-sereg vagy elég erős, vagy gyenge; ha gyenge, úgy nem tanácsos az árkolások közül kimenni, mivel a' vidék alkalmatlan a' védelem csatára, ellenben ha elég erős, úgy-is célerányos az erősek megett maradni; mert így a' körül táborlás' munkásságai félben nem szakadnak.

Türenne 1650. Dünkirchent vívta, már kinyitotta a futóárkokat (*Laufgräben*, *tranchée*) midőn a Spanyol sereg a vártól egy óra járásnyira megjelent, és a várat felmenteni készülleteket tett. Türenne a Spanyoloknál ámbár erősebb volt, még-is kiment circumvallációjából, mivel az ellenségnek nem voltak ágyúi; lovassága elég, de ez az ingoványok közt munkálkodni nem volt képes. Türenne tehát igyekezett a Spanyolokat minekelőtte magokat megerősíteni, és ágyúkat szerezni, megtámadni és megverni. Győzött, és intézetének helyességét bém bizonyította.

Bervik Marschal 1753. Philipsburgot vívta. *Szavojeni Eugen* Herczeg a vár felmentésére megjelent. Bervik megemlékezvén *Luxemburg* tetteire, a circumvallációban maradást hasznosnak tartotta. Hogy Eugen-is úgy gondolkodott, jele; mert nem merte Berviket megtámadni, azt várta, hogy árkolásai közül kijönne.

43. A kik a circumvallációt és más egyéb várvívást oltalmazó segedelmeket, mellyeket az *Ingénieur-tisztek* a körülábrlárnál nyújthatnak, *felesleg valóknak* állítják, vagy *helyteleneknek* kárhoztatják, nagyon hibáznak; mivel így magokat sok segedelemtől megfosztják, mellyek soha sem ártanak, ellenben sok jót 's oltalmat okoznak. Egyébb eránt a körülábrlás tudományjának rendszabásai még nincsenek elegendőn kidolgozva. A haditudomány ezen nevezetes része az ókortól olta kevés előmenetelt tett, úgy szóllván ott sincs, hol 2000 év előtt volt. Az *Ingénieur-tisztek* igyekezzenek tehát, a haditudomány ezen részét-is, a többivel hasonló tökéleteségre vinni.

*) Ha gyengébbek vagyunk az ellenségnél, azt tartja *Sachseni* Marschal; ne maradjunk a körülábrlásnál árkolásaink megett, mert ekkor az ellenség igyekez-

ni fog földvárainkat egyik vagy másik felén ostrommal bevenni. Ha pedig erőnk hasonló az ellenségéhez, úgy sem tanácsos a' bent maradás. Ha pedig erősebbek vagyunk, akkor circumvallátzió nélkül-is ellehetünk, minek fáradoznánk annak csinálásán? Ámbár Sachsen a' circumvallátziót haszontalannak tartotta, még-is maga gyakran használta.

Provera és Hohenzollern Hadivezéreik 1797. *Wurmser*től oltalmazott Mantua' segítségére jöttek; de őket a' Francziák' St. Georgeni circumvallátziója feltartóztatta, így Bonaparte időt nyert Rivolitól ide sietni, és a' két Hadivezér' intézeteit megsemmisíteni. Bonaparte szüntelen abban a' vélekedésben volt, hogy 1796. csupán a' circumvallátzió' hijánosága végett volt kéntelen Mantua körültáborlását megszüntetni.

44. Nem mindég engedik a' környülállások, hogy *kórházaink'*, vagy *éléstáraink'* védelmére valamely városban elegendő őrizetet hagyjunk; ilyenkor igyekezzünk legalább a' *citadellát* az első meglepés ellen bátorságba helyheztetni.

*) Egy Zászlóaly p. o. nem elegendő egy egész város' védelmére, de egy *citadellát* hathatósan őltalmazhat. Igyekezzünk tehát, a' hol csak lehet, kivált hol kórházaink vagy más táraink vagynak, illy móddal azt védelmezni. Ha a' városnak citadellája nincsen, erre annak valamely *magosabb részét* lehet fordítani, tegyük azt különbféle megerősítések által védelmezhetővé, hasznát kétség kívül fogjuk tapasztalni.

45. A' vár a' benn lévő őrizetet csak *ideig védheti*, így csak *ideig* tartóztathatja-fel az ellenséget. Ha ezen idő lefolyt, 's a' vár' erősegei romlanak, már akkor az őrizet *fegyverét lerakhatja*. Ebben minden kimivelt Nemzetek egyet-értenek; csak még azon vetélkednek a' hadi-tudósok, hogy milyen erős

légyen az ellentállás, minekelőtte a' *Várnagy* magát feladja. Némelly Hadivezéreket azt állítják, hogy a' várat feladni *soha sem* szabad; ha a' *Várnagy* más módot nem talál, *tűzzel vetesse* ön maga a' *falakat*, *éjjel rohanjon-ki*, és *fegyverrel nyisson utat magának*, így a' *Várnagy* serege legalább negyed részét megszabadíthatja.

*) *Gróf Thungen* ellen 1705. *Hagenaut* védték a' *Francziák*. *Peri* a' *Várnagy* tudta azt, hogy az *ostromot* ki nem tarthatja; de azt-is tudta, hogy *alkudozásban* másképp' nem ereszkedhet, ha csak magát seregével *hadi-fogságra* nem adja. Elhatározta tehát magában, *fegyverrel utat nyitni*. Hogy intézetét titokban tartsa, az ellenséget megjátszhassa, egyszer'smind, hogy *alattavalói'* bátorságokról megbizonyosodjon, *hadi-tanácsot* tartott. Ő itt kinyilatkoztatta, hogy magát a' *vár-romon* hősként meghalni eltökéllette. A' jelenvaló veszedelem színe alatt az egész őrizetet *fegyverbe* lépette, és minekutánna egynehány *puskásokat* a' tört résre állított volna, a' várból *kitörésre* parancsolatot adott. Legnagyobb csendel ment-ki a' városból. Szerencsés következése lett mérész tettének, minden veszteség nélkül *Savernébe* értt. — Az újkorban két nevezetes *várvédelem* példát láttunk. *Massénától* *Genuában*, *Palafoxtól* pedig *Saragosában*. *Masséna* minekutánna *vitézül* mind addig *védelmezte* magát, midőn már az éhség, betegség *eggyeránt gyötrötték* az őrizetet; *alkudozásba* ereszkedett, és minden *bútyorával*, *fegyverével*, és *hadi-becsével* a' várból *kimentt*; *Palafox* pedig, minekutánna egy háztól a' másikig *védte* magát a' város *omladékai között*; az éhségtől, *éjjel nappal szüntelen tusától* *összekínzott*, *lövöldözött katonái halva*, *sebesítve heverték*, *feladta* magát. *Saragosa*, valamint a' *védelmező*

Spanyolok, úgy a' vártvívó Francziák bátor állhatatoságok miatt, a' hadi-történetben örökös hírt szerzett magának. Palafox a' védelem alatt, a' mit csak a' rettenhetetlen bátorságtól, hadi-tudománytól kívánni 's várni lehet, mindent megtett. A' *valóságos erő az akarat*tól függ, azért azt gondolom, hogy a' Várnagy választatásában nem annyira a' tudományt, mint *karakter erősséget* kell tekintenünk; mivel a' Várnagy' legszükségesebb tulajdonságai: az *el-nem csügged bátorság, erős állhatatoság és nagy szívű szorgalom*. A' Várnagy leginkább értse nem csak a' katona őrizet', hanem a' *lakosok' lelkét-is* a' védelemre hevíteni. A' mellyik Várnagnak nincsenek ezen tulajdonságai, ott ha a' tudomány a' vár' védelmére *mindent* elkövet-is, az őrizet alig áll-kí két ostromot, magát feladni kénytelen, és mérész alkudozásban lépni nem képes.

**) A' *mi Hazánk' történetében-is látunk örökké nevezetes várvédelmeket*; Zrinyinknek *Szigetben erős védelme, onnét kirohanása, hős halála*; Dobónak *Eger, Juranicsnak pedig Kőszeg győzedelmes oltalmok, és más többek például szolgálhatnak a' hadi tudományban, feléleszthetik a' Nemzet' lelkében a' szunyadozó hadász szellemet, megvalósíthatják azon Maximát: hogy az erő az akaratban vagyon, hogy minden nagy, szép, híres' végbenvitele öntehetségünkben vagyon elrejtve, annak kifejtődése önmagunktól függ.*

Említést érdemel itt, még független szabadságokért mostan vérző, izzadó *Hellenektől* védelmezett híres *Missolunghi*, örök emlékken fenn marad annak hős védelme. *Missolunghi' halhatatlan* oltalmazói elnyomattatván a' nagyobb durva erőtlől, megfosztatva minden segedelemtől, elzárva az őket szabadítani óhajtó honfaiatól, elfelejtve, rabszolgaságra kárhoztatva a' Keresztyén Európától, éhségtől, dögahaláltól özszerongálva; mindaddig védelmezték magokat, meddig csak a' szó' leg-

szorosabb értelmében *szivtől, lélektől* kitelhetett. Kedvelte-
jeiket végre magok közé vévén, a' véneket, elbeteged-
teket, mint a' *Hazaszeretet'* bús áldozatit, minekutánna
a' vár falaival együtt a' *levegőbe vetették*; Április' 26-án
1826. kirohantak, hogy a' rablánczoktól, vagy halál,
vagy fegyver által megmenekedhessenek. Összedült
falakat talált a' durva győző, életben *egy Helent* sem;
de annál több örökké élő *hősen holtakat*, kik Athéna's
Agropolis' őltalmazóit hasonló védelemre lelkesíték. —

KISS KÁROLY.

7.

Szatmári virágok.

Nincs szerencsétlenebb neme a' dolgozásnak,
sem untatóbb ága az olvasásnak, mint az *al-
kalmi vers*, — tudniillik: az a' közönséges,
invita Minerva. Örvendetesen válik-ki a' gya-
nús *ómenü* rendből Szatmárnak két rendbéli
legújabb szüleménye, mellyel két hív fiai id-
vezeltetnek. Közöljük azokat, meglévén győ-
ződve szíves elfogadtatásokról.

1.) *Epigrammák* tűzi felvilágosításban, Méltósá-
gos Vécsei és Hajnácskői ifjabb B. Vécsey Miklós
Urnak, Cs. K. Kamarás, és T. N. Szatmár Várme-
gye' Főispáni Helytartójának jeles beiktatása' ünnepe'
estvéjén. Nagy-Károlyban, Gönyei Gábor' bet. 1829,
4-rét 4 lap.

1.

Nyúgszik az ősz bajnok, de nyomán hős gyermeke felkél,
 'S lelke' hevültében bátran előre tekint.
 Indúl! ím ragyogó pályád meszszeré kinyílik,
 Hol deli fénnel atyád' csillaga lángol elől.
 Díszes az út, de nehéz; kötelesség' terhei várnak;
 Hon 's fejedelm tőled kérnek erőhez erőt.
 Híve Királyodnak ha maradsz majd, 's híve Hazádnak,
 Vécsey szent vérnek szent folyadéka maradsz.

2.

A' ki minap ragyogott az egész Országnak előtte,
 'S bajnoki lelkével védte Megyénknek ügyét:
 Szép Haza! vedd azt most vígan fejedelmi kezeiből,
 'S új életre hevülj, lángkebelére ha dőlsz.

3.

Vécsey száll 's más Vécsey kél; két nap ragyog: eggyik
 Estveli bíbor alatt, a' másik reggeli fényben.

4.

Ősz atya! homlokodon zöldel a' pálma; pihenj-el;
 Ifjú! pálmádért pályafutásnak eredj.

5.

Vécsey, Szatmárnak valamerre határai nyúlnak,
 Kedves név; örvend néked öreg 's fiatal.
 Vécsey hív atya *volt*, az idős, míg éle közöttünk;
 Íme jön a' fiatalb, 's Vécsey hív atya *lesz*.

6.

Van koszorú, de becsesb a' szív' hálája nemesnek;
 'S gyöngyöket a' dagadó köny' folyamatja halad.
 Vécsey Szatmárnak, nemes ősz! hálája feléd száll,
 Vécsey Szathmárból könypatak áldja neved'.
 Viszszatekints pályádra, 's fiad gyúladjon utánad,
 'S könnyeket és halát majd fog aratni veled.

A' következőnek értésére ezeket szükség megjegyeznem: Gróf Károlyi György, a' felállítandó magyar nyelvmívelő társaságnak egygy, az az első kö-zül való, nagylelkű 's bőkezű Alapítója, uradalmai-ban szolgáló minden tisztjeinek, szolgálatajok' mine-műségéhez 's idejéhez mérsékelt penziót rendelt ak-korra, midőn korok miatt kötelességeik' súlyait töb-bé elbírní nem foghatják. Ezen kegyes és emberek' boldogítására czélzó köz követést érdemlő elhatáro-zásnak nyilvántételét nyomban követvén, a' minden jóktól tisztelt Gróf' névnapi ünnepe, tisztviselőji ezen sorokkal jelentették-ki jóltévőjöknek meleg há-lájokat:

2.) Méltóságos Nagy-Károlyi Gróf Károlyi György Ő Nagyságának, kegyes Uroknak, nemes lelkű jóltévőjöknek, az uradalmaiban szolgáló tiszt-viselők, forró hálájoknak jeléül, e' *versemléket* szen-telik. Nagy-Károlyban, Aprilis' XXIV. 1829. Nyomt. Gönyei Gábor. 4-rét.

Motto:

*Hell, wie der Thau, worin sich Blumen baden,
Lass, Zeus, du Höchster! seine Tag' entfliessen,
— — — — —
Mög' er nach mehr als zehn Olympiaden,
Wie jetzt, sein Ross mit Vollkraft noch umschliessen!
Des Frohsinns Myrthe müsse seinen Pfaden
Stets auf Hygea's Zauberwink entspriessen.*

MATTHISSON.

Idvez légy Szeretett! idvez légy disze nemednek,
Károlyi szép törzsök' méltó fakadéka, nemes Gróf!
Idvez légy, és híveidet, kik örömré hevűlvén,
Könnyek alatt ragyogó szemmel járulnak elődbe,
Fénypalotáidból kegyesen letekintve fogadd-el!

Nem Te valál? ki szelíd gonddal sorsunkra vigyázván,
 Meszsze jövődönknek kinyitottad előre határit,
 Égi reményt láttatva velünk? hogy tettei' bérét
 Élte' telén biztos nyugalomban várja-be szolgálád;
 Mostoha napjaitól hogy az árva ne féljen előre;
 Bús felhőji között délszínre találjon az özvegy;
 'S gyermekiért az atyát keserű gond' vésze ne hánnya.

Fenndobog a' tele szív jöltévőjének előtte,
 'S lángszavakat keres a' forró szent hála, de nem lél;
 Csak remegő ajakon töredeztet néma sóhajtást,
 Csak dagadó könyben túkrözteti keble' haboztat.
 Hősek' gyermeke! jer, 's nyújtsd szentelt jobbodat, ajkunk
 Hogy melegitse-fel azt, 's szemeink' gyöngyébe feredjen;
 'S boldog lész, mert bldogokat tudsz tenni körüléd,
 'S élted' célja felé, pályád' fénylepte határin,
 Emberi szép tettnek kísér hű képe, keresztül.
 Boldog lész; mert kedveseit nem hagyja-el a' sors,
 A' kik ajándékit nemesen használni, miként Te,
 'S embertársaikat szerelemmel ölelni tanúlták,
 'S életadó napként áldást elszórva ragyognak.
 Károlyi! végy koszorút tőlünk, végy gyermeki halat,
 'S ünnepi ömledezést! *Neked* ég minden kebel és szív,
 Minden ajak' rebegése *Tiéd!* légy idvez örökre!
 És mikor a' Haza fűz fiatal fűrtödre borostyánt,
 'S áldozatid' bérét magos ének' zengzeti nyújtják;
 Vagy mikor a' sokaság' fennhangzó tapsai várnak,
 Míg a' Pesti mező dobogó paripáid alatt reng:
 El ne feledd, hogy híveidet meszszeré 's közletről
 Hozzád hű szeretet' szakadatlan lánczai vonják.

Közli TOLDY.

B o r é n e k.

Lyányka! tölts nekem magyar bort!
A' Magyar — ha jót óhajt —
Borral telt kupát köszönt-el,
Szélnek adva holmi bajt.
Így kisebb borúji tűnnek,
'S hogyha érzi nagy sebét,
Még iszik, 's ahoz sohajt-fel,
A' ki mindenen segít.

Tölts! de Somlyait — kis Angyal!
Jót kívánuok illy boron:
Élj, 's ne légyen bú te rajtad
Szőkefűrtű Jámboron.
Légyen e' dicső Hazának
Sok leánya, sok fija!
Kik miatt kevély lehessen
Századokra -- Hunnia!

Isten adja, Somlyó vára,
Mint Honunk' több romjai,
Mellyeket búsan mutatnak
Szirteink' hegyormai, —
Keljenek-fel hamvaikból,
Díszesíteni a' Hazát,
És ragyogva felderíteni
Tűnt reményje' csillagát!

Lyányka! tölts nekem magyar bort!
A' Magyar — ha jót óhajt —
Borral telt kupát köszönt-el,
Szélnek adva holmi bajt.
Így kisebb borúji tűnnek,
'S hogyha érzi nagy sebét,
Még iszik, 's ahhoz sóhajt-fel,
A' ki mindenben segít.

Tölts viszont e' kelyhbe, Lyányka!
Tölts! de most Tokaj' levét!
Ez vidítja-fel szívünket,
'S tartja-fenn dicső hevét!
Hajts ebből te-is, szívecske!
Szép kis ajkaid' helyén
Jobb ízűn iszom, 's belátok
Így a' titkaidba én.

Isten adja: valamerre
Mondanak Tokaj' nevet,
Írtyelve emlegessék
A' magyar hős szellemet!
'S a' ki külhazákban iszsza
Jó borunk' híg balzsamát,
Szittya-nyelven zengje mind el
Víg körében — Bor-dalát.

Szívem' kis borúji tűnnek!
Ah! de érzem egy sebét!
Bort iszom, fel-is sóhajtok; —
'S rajta semmi nem segít!

N i n c s i h e z.

Érző szívet ád vala lyánynak az ég;
Tud szánni, sóhajtni, ha lát epedőt;
Ah! látod e' kint, deli lyányka, te — rég',
'S nem szánod az ifjat alig pihegőt!

Szép két szemed égi sugárban evez,
Melly angyali tiszta kebelre mutat;
Jó lelked igézve sokakra behat,
'S mind foglyod, akárhol akárki nevez.

Én buba merült rabod, éveken ált'
Értted lobogok, 's te tudod hevemet;
Ah! látod elődbe kitárt szívemet,
Hozzád, esedezve gyakorta kiált.

Választ de nem ádsz soha semmi felől;
Némán veszed annyi nehéz kínomat,
Így tiprod egyre virágaimat,
'S hogy kétes az ügy, az emészt-meg, az öl.

Érző szívet ád vala lyánynak az ég;
Tud szánni, sóhajtni, ha lát epedőt:
Ah! látod e' kint deli lyányka, te — rég',
'S nem szánod az ifjat — alig pihegőt!

N. A. KISS SÁMUEL.

Plátó' mondása. *)

Három üreg van testedben:

Legmagasb lakásu fej,

Így a' béborított mejj,

A' legalsóbb lágy béledben.

Képe im dicső létednek

Méltó tárgya figyelmednek!

Három lélek vagy erő

Három üregben verő.

Várban lakik az okosság,

Onnan ragyog világosság,

Ottan ül az igazító,

Istenséghez hasonlító!

Mély forrásban szived dobog,

Diadalmas zászló lobog,

Hol fedő és boldogító

Lakik 's egyszer'smind hódító.

Titkon dolgoz a' természet,

Hol valami elenyészett,

Helyre tud mindent állítani,

Táplálva felvidámítani.

Boldog ember, boldog nép,

Kiben tűnik ezen kép!

Kiben ész uralkodik,

És csak így viaskodik

Ő alatta az erő

Győzni, halni-is merő,

A' hol nem pirúl szolgálni,

A' mi nem pirúl táplálni!

*) Lásd főképen: Timaeus és de Republ.

Logogriphus: (v. *Betűs-mese.*)

1.

Ember, marha nyög alatta,
 A' mit három kinevez,
 Szabadságát oda adta,
 Buta teher kit fedez.
 Toldjad-meg egy sziszegővel,
 Bátor néha szomorít,
 Húz magához nagy erővel,
 Csalfa fénytől szabadít.
 Még a' szépnek-is vidéki,
 Nem csak minden tudomány,
 Még a' jó-is hódol néki;
 Rosz kerül csak 's otsmány.

I—v—g

2.

Test nélkül rólam semmit sem tudni, hanem test
 Nem vagyok, eszmélés ezt bizonyítja neked.
 Bárha fejem' veszttem, nem dönt-le halál' nyila engem,
 Sőt csak fő nélkül létem örökre marad.

I—lek

C h a r á d a.

Kérdés és felelő egy isteni szűz' neve, hajdan
 A' böltssességet benne imádta pogány.
 A' kérdésre felel tüstént egy római Császár;
 Már eleget mondtam, fejtsd-ki találva mesém'.

Mi—nerv

Igazítás. Az első Kötet' 144 lapj. a' Charáda 6-ik sorjában olv.
 másnak helyett Mársnak, és a' végső sorja után ezen sza-
 vakat: Képzeletet vídámítani.

8.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

Tizenhatodik Levél. Polyklet Krantorhoz.

*Patronusok és Cliensek. — Nemesség. — Triumphus. —
Koronák. — Katonai megtiszteltetések.*

Próbáltam rövid rajzolatját adni Róma igazgattatásának; láttad abból, mint nyomatott, 's viszont mint győzött a' nép a' külömbféle gyűlésekben, melly álhatalatosan harczolt a' Patriciusok' felekezete ellen, mint szedte-el kicsinyenként azoktól jussaik' legnagyobb részét, 's miképen vetette-le lánczait, a' nélkül, hogy azokat egészen öszszezúzni próbálta volna. Kétség kívül csudálad, hogy azon emberek, kik szerencsés előmenetelektől megvoltak részegedve, 's kiknek mind erejek, mind akaratjuk volt sokáig tartott megaláztatásokért bosszút állani, az utolsó lépést meg nem tették, 's végképen el nem törölték azon megkülömböztetéseket, mellyeket olly igen irigylettek. De nem; még ellenségeskedésökben-is nemes indulatúak, még haragjokban is nagy lelkűek lévén, a' nagyok' magasságára a' nélkül törekedtek felemelkedni, hogy őket egészen magokig lehúzták volna, azért iparkodtak mellettük helyet foglalni, hogy velek egyenlő fénnel ragyogjanak, 's nem azért, hogy őket saját alacsonyságjuk által lealázzák.

Az ilyen mérsékelt magaviselet, melynek olly dicsőséges következései voltak, ollyan népre mutat, melly semmiben sem hasonlít egyéb népekhez. Nehéz megmagyarázni, hogyan állapotodhatott-meg egy felháborodott 's ollyankor mindég vak sokaság' heves hajlandóságával, 's hogyan mutathatott még akkor-is tiszteletet azok eránt, kiket megtámadni nem félt. Ezen mérséklést és tartózkodást több okok szülték, leginkább pedig a' következők: az a' mély tisztelet, mellyel a' Rómaiak eleik' szokásai eránt viseltetnek; a' Patriciusoknak azon bátorszívű ellentállása, melly szerént jussaiktól csak a' végső szükségben állottak-el, 's a' kénytelenségnek engedvén, azoknak egy részét feláldozták, hogy a' legfontosabbakat megtarthassák, végre a' szerencsés következésekkel gazdag Patronusi-jus (Patronatus) ez a' nemes lélekből származott felséges intézet, melly az azt alkotó hősnek olly becsületére válik. Ennek hatalmas esze előre látta azon zürzavarokat, mellyeket a' nem rég épült városban a' polgárok egyik részének, a' többiek hátrátételével engedett elsőégi jussok okozhatnának, 's a' visszavonás' ezen csiráját a' jóakarát' plántájával akarta elnyomatni.

Rómába érkezésem után mindjárt az első napokban a' temérdek sokaság között, melly Cnejus Octavius' házáat szüntelen ostromlotta, igen szemembe tűnt, hogy némelley polgárok majd minden nap jöttek hozzá. Ezek korán hajnaltól fogva eltöltötték a' tornáczokat, barátságosan beszélgettek a' házi szolgálkkal, kiknek esmerőseik látszattak lenni; a' házura eleibe törekedtek jutni, kivel nagy tisztelettel szóllottak, 's kitől viszont szíves köszönést nyertek, 's meglegedve elmenttek, hogy ugyan ezen foglalatosságot másnap ismét folytatnák. Magyarázd-meg kérlek, így szóllék egy reggel Syrushoz, kik ezek az emberek, kiknek tiszteletbéli áthatatosságát csu-

dálva látom, ők sokkal alázatosabbak 's kivált pontosabbak mint a' barátok szoktak lenni, 's más felől semmi sem mutatja, hogy reménkedő könyörgők, vagy alkalmatlankodó hitelezők volnának.

„Ezek felele Syrus, Octavius' Cliensei; olyan polgárok, kiknek ő védőjök, 's kik viszont igazságos viszsza-szolgáltatás szerént néki, vagy familiájának gyámolul szolgálhatnak. Ezen intézet görög származású, sok idővel ez előtt szokásban volt Thessaliában, sőt Athénében-is, de Rómában nagyobb erővel 's több méltósággal bírt. A' Görögök Clienseikkel keményen bántak; megalatsonyító foglalatosságokra kötelezték azokat, sőt még testi büntetésekkel is fenyegették. Itt ezen özsze-köttetés mindenképpen az illendőség' útján megyen; valaminthogy azt a' böltesség gondolta-ki, a' törvények fenntartották, 's maga a' vallás-is megszentelte, úgy az által az egész népre az atyai jósnak 's a' fiúi szeretetnek áldása-is elterjesztetett.

Midőn Romulus a' népet két rendre osztotta, fenn akarván ezek között az egygyességet, mellyet a' kevélység és irigység félbeszakaszthatták volna, tartani: egy közös kaptsolat által kívánta őket özsze szorítani, mellynél fogva egygyik a' másik nélkül ne lehetne-el. Azért azt parancsolta, hogy minden Plebejus válaszszon a' Patriciusok közzül egy Patronust, vagy védelmezőt, kinek attól fogva Cliense vagy védelmezettje legyen. Mind kettejeknek cleibe szabta kötelességeiket, mellyeket meg is tudott kedveltetni. A' közvélekedés, mellyet az idő még jobban megerősített, tökéletességre vitte munkáját; 's ezen fel-séges intézetnek köszöni Róma a' maga megtartatását azon fergeteges időkben, midőn saját kebelében menyköveket rejtett.

„A' Patronusok minden dolgokban tartoznak Clienseiket tanátsokkal és tekintetökkel segíteni. A-

zok magyarázzák-meg nekik az általok nem értett törvényeket, azok védelmezik őket a' törvényben, midőn jussaik megtámadtatnak; a' közönség előtt minden ügyeiket ápolgatják, gyermekeikről gondoskodnak, 's nekik a' fő tisztviselők 's a' kegyelmek' osztogatói előtt szószóllóik, a' kereskedésben vagy egyéb igyekezeteikben előmozdítóik, 's a' szerencsétlenségben felemelőik, sőt azt is mutatta a' tapasztalás, hogy a' híres familiákban az illy alázatos tisztelők a' testamentumokban 's a' kandidáltatásokban eleikbe tettettek a' rokonoknak. Egy szóval: a' Patronus, ki ezen nevet igazán megérdemli, úgy vigyáz Clienseire, mint az atya gyermekeire, azoknak jó magokviséletét a' maga betsületének nézi 's örül boldogságokon.

A' Cliens még többet tesz Patronusáért; attól minden alkalommal tanácsot kér, szolgálatjára mindenkor kész, 's minduntalan személye körül van. Midőn az magát a' Senátusba, törvényszékekbe vagy a' nép' gyűléseibe viteti, ő soha sem mulatja-el gyalog utánna menni, hogy a' vitetés triumphusi pompához hasonlítson. Bizonyos tekintetben nagy fényű védelmezőjétől függ; a' gyűlésekben voksát annak tartozik adni, sőt annak leányának kiházásához-is köteles fizetui, ha a' Patronustól ki nem telik; valamint váltságáért-is, midőn hadifogságba esett. Ha értékét valamelly szerencsétlenség és veszedelem elragadja, akkor is segítségül kell lennie. Ha örökös és testamentom nélkül hal-meg, egész vagyona a' Patronusra száll.

Mind a' kettőnek meg van tiltva egymást törvénybe idézni, egymás ellen akármelly esetben-is tanúbizonyságot tenni, vagy magát a' másik ellenségével egyesíteni. Az a' Patronus vagy Cliens, a' ki-ről illyes valamit meglehetne bizonyítani: az árulásról szólló törvény' büntetése alá esnék. Akárkinek is

szabad az ilyeneket megölni; tsak úgy nézettelnek, mint az alsó világ Isteneinek szentelt áldozatok, 's emlékezetök átok alatt marad az emberek között.

„A' gyermekek' örökösei lesznek azon jussoknak, mellyekkel Attyaik a' Cliensek eránt birtak, a' nélkül, hogy ezen utólsók akármelly esetben-is Patronusaikat elcserélhetnék. Romulustól fogva ezek ugyan azon familiához tartoznak, a' nélkül, hogy ezen rend megmásítatott volna. Ha valamelly Patricius familia kihal, akkor Cliensei új Patronust választhatnak; valaminthogy az új polgárok-is, kiket Rómában minden nap olly sok környülmények hívnak, ezen tekintetben valamelly fényes házhoz kapcsolják magokat. Sőt e' részben kéréseik megelőztetnek; minthogy a' Patriciusok igen becses dolognak tartják, ha sok Cliensektől vagynak körülvéve, nem kéméllik sem fáradságjokat, sem ígéreteiket, csak hogy azoknak számát nevelhessék.

„Azonban meg kell vallani, hogy az idő, a' nélkül, hogy ezen intézetet eltörölte volna, elvette azt, a' mi benne legnemesebb és legszívrehatóbb volt. A' Patriciusok' nagy részének temérdek gazdagsága 's az abból múlhatatlanul származott kevélység őket gögös védelmezőkké tette; a' Cliensek ollyan kíváncsi, hízelkedő, csapodárkodó, szolgálatot színló szíveség és hűség nélkül való udvarlókká lettek, kik megszenvedtetnek a' nélkül, hogy szerettetnének. Az előtt az asztalhoz ültettetvén, némü némüképpen a' familiához számláltattak. Ez a' szokás most még csak némelly öreg Rómaiaknál van még, kik a' régi erkölcsöket fenntartani törekednek. Máshol mindenütt reggelenként némelly élelem osztogatatik-ki a' Clienseknek Sportula név alatt. Ez a' szó egy kosarat jelent, mellyben a' rabszolgák ezen alamisnát adják. Még többször pénzüi fizettetik ezen mindennapi adomány, 's nagyobb betstelenségére válik an-

nak, a' ki adja, mint a' ki elveszi. De mind ezen változások mellett is a' Cliensi jus még most is nagy tiszteletben van. Az okfő nem másúlt-meg, a' törvények ugyan azok; csak az erkölcsök' változása okozott a' következtésekben elfajulást, a' nélkül, hogy az intézetet bántotta volna."

„De hát akkor, mondék én, midőn olly soká, olly hevesen meghasonlott a' két rend egymás ellen, elvesztették-e ezen olly világos törvények' erejeket? minthogy a' Plebejusok' egész társasága nyilvánságosan megtámadta a' Patriciusokat, minden Cliensek vétkesek voltak 's mindnyájan halálos büntetést érdemlettek." — „Én-is gondolkodtam már erről, felele Syrus: valóban nehéz a' Római nép' erőszakosságait a' fejeik eránt való Cliensi tisztelettel meg-egyeztetni. A' történetírók, kik ezen nevezetes dolgokat számunkra feljegyezték, azoknak csak következtéseivel esmerkedtetnek-meg, 's mindnyájan hallgatnak az olly különös környülményekről, melyek ezen ellenkezést felvilágosíthatnák. Nem mehetünk e' részben a' talánozásnál 's hozzávetésnél tovább: hihető, hogy akkor-is az történt, a' mit a' mi időnkben kevesebbé fontos alkalmakkal látánk. Mindenik Cliens titkon kémelte Patronusát, míg szomszédját indúlatosan üldözte, 's az egész rend elérte czélját, a' nélkül, hogy egyes tagjai vétkeseknek látszattak volna lenni. A' tiszteletnek ezen árnyéka továbbá a' kétfelék özszeeggyezését-is elősegítette, mikor egyszer annak szükséges voltát látták, 's könnyű volt az olly köteleket szorosabban özszevonni, melyek csak felbomolva voltak, de el nem szakadtak.

„Ha ezen özszekeöltetésben a' haszon inkább a' Patriciusok' mint a' Cliensek' részén látszik lenni, másfelől ezen utólsók-is élhetnek a' külföldiekre nézve patronusi jussal. A' Rómaiak által meghódolta-

tott népeknek szokások a' legnagyobb tekintetű familiák közül magoknak Patronust választani, ki a' reájok vetendő adót mérsékeltesse, a' köz-társaság által hozzájuk küldetni szokott tisztviselőkre vigyázó szemmel legyen, 's minden dolgaikban különös közbenjáróságot viseljen. Rendszerént meghódoltatójokra ruházzák ezen sokszor jövedelmes tiszteletet; 's mint-hogy a' polgárok minden külömbség nélkül emelkedhetnek a' hadivezérségre, egy Plebejus, ki Rómában Cliens volna, Királyok' védelmezőjévé választathatik. Így most Sicilia a' Marcellusok familiájának védelme alatt van, melly a' Plebejusok közzé tartozik, de már régtől fogva Rómában a' legnemesebbekhez szám-láltatik."

„Sajnálom, édes Syrusom! mondék, hogy is-mét félbe kell szakasztanom beszédedet; de nem fog-hatom-meg, hogy valaki nemes és egyszer'smind ple-bejus is lehessen.” — „Észrevételed másutt minde-nütt igaz volna, felele; de Rómában nem az. Bi-zonyos az, hogy minden Patriciusok nemesek, ha a' szó betű szerént való értelemben vétetik. De itt különösen azokat jelenti, kik Rómában a' legfőbb méltóságokkal fel voltak ruházva. Sok plebejus fa-miliák nemesek, 's viszont ezen titulust sok patricius familiáktól meg lehet tagadni. Ha valamelly előbb kevésé esmeretes polgár főtisztviselésre jut, akkor újj embernek neveztetik, az a' maga familiája ne-mességének megveti fundamentomát, 's minden ha-sonló tisztség, mellyet maradékai viselnek, újj fényt ád reá, 's eggy egy gráditsal feljebb-emeli. Hogy ennek hiteles emlékezete fennmaradhasson, a' törvé-nyek just adnak mind azoknak, kiknek elei az Or-szág' főhivatalait viselték, azoknak képeit nyilváno-san felállíthatni. Ezek rézből, márványból, fából 's legtöbbnyire viaszból készíttetnek, 's a' külső tornázt-ban, a' háznak legjelesebb részében sorba helyhez-

tette, annak legszebb ékességül szolgálnak. Tokokba vagynak téve, mellyekből csak különös czeremoniáknak, p. o. Triumphusoknak, Ovatióknak 's halotti pompáknak alkalmával a' városban hordozás végett, vétetnek-ki. Ekkor minden familia kedvetelve mutogatja nagyságának ezen jeleit; ekkor kiki láthatja, millyen jussokkal bír az a' köztiszteletre, 's a' nagy emberek' emlékeztének ezen tisztelése által a' maradékok azoknak követésére serkentetnek.

„A' képek' jussát azok nyerik-meg, kik főpapi, dictatori, consuli, praetori, censori és curulis aedilisi hivatalokat viseltek. Ezekhez kell még az Interrexet vagy ideig való Királyt és az áldozatok' Királyát is számlálni. Jóllehet ezek közül az egyik tsak egynehány szempillantatokig uralkodik, a' másik pedig csak pusztá titulussal bír, még-is ezen hivatalaik által fényt terjesztenek familiájokra, 's úgy látszik, hogy a' királyi névvel mindenkor együtt járó, nagy méltóságnak és hatalomnak emlékezte, még a' szabad köztársaságok' polgárit is tisztelettel tölti-el.

„Azonban a' Curilis méltóság nem elégséges arra, hogy valaki a' képek' jussát gyermekei számára megnyerhesse; hanem a' végre annak minden kötelességeit-is kell tellyesíteni. Egy olyan megkülömböztetést, melly a' legkésőbb maradékokra-is kiterjed, csak nagy vígyázással kell adni. Azt tehát azoktól, kik hivatalokban hűségtelenek voltak, megtagadják; sőt még sok idővel halálok után-is, ha kivilágosodik, hogy valamelly gyalázatos tselekedetet követtek-el, emlékezetek ellen processus folytattatik 's képeik közhelyen összszezúztattnak.

„A' nemesség mái napon Rómában igen hatalmas és nagy tekintetű egyesületet formál, mellynek tagjai úgy látszik, minden fontos hivatalokat felosztanak magok között. Mikor választásra kél a' dolog, a' sokaság természet szerént figyelmét reája függeszti,

számba veszi Eleinek szolgálatjait 's hasonlókat vár tőle. Hijában bizonyította-meg minden századok' tapasztalása, hogy a' Hősök régi Ősök nélkül születnek 's maradék nélkül halnak-el; a' vélekedés elrontja az okoskodás' foganatját, 's minden ember általadja maradékaira a' maga nevének dicsőségét vagy gyalázatját.

„Ha a' polgári felső hatalmasság' tagjai, monda továbbá Syrus, illy fényes megkülömböztetésekben részesülnek, elgondolhatod, hogy egy hódoltató nép még többet tesz hadi seregeire nézve. Azon jutalmak, mellyek itt a' magokat megkülömböztetőknek adatnak, tulajdonképen hadi megtiszteltetéseknek (honores militares) neveztetnek, 's azon tettnek fontosságához vagynak alkalmaztatva, melly azokra érdemesnek ítéltetett.

„Az olyan fővezér, ki olly győzedelmet nyert, melly miatt legalább ötezer ellenség elesett, kérhet magának triumphusi pompát. Ezen esetben az ütközetről egy hiteles tudósítást küld-bé a' Senátushoz, 's abban mind az ellenség' veszteségét, mind a' magáét; melly előbb a' Quaestor előtt esküvéssel megerősíttetik, befoglalja; azután győzedelmeinek hasznait előszámlálja, 's kérését kifejezi. Ha a' győzelem az Ország' határit terjesztette, ha nem felette sokba került, 's ha általa a' háború véget ér, 's ha a' Senatus, a' Nép, sőt még a' Tribunusok-is a' dolog eránt egygyetértenek, úgy a' Triumphus' pompája meghatározatik.

„Ekkor a' fővezér, hadiseregeit vezérelve visszavonul Rómába, 's egy különös végzés által megengedtetik neki, hogy a' városban, de csupán egy nap katonai kormányozó lehessen, 's olyankor a' legfőbb tisztviselőknek, még a' Consulnak hatalma-is, hódolni látszik neki. A' törvényszékek' ülései megszűnnek, minden közfoglalatosságok felfüggesztetnek. Minden

örül, minden vígan mozog ebben a városban, hová számtalan népség tódul össze a legmeszszebb fekvő tájékokról - is az ilyen pompát látni, melynek sokszori előfordulása sem gyengithette-meg a nép szémei előtt való fontosságát.

„A pompás menetel kezdődik. Muzsikálók serege jelenik meg, kik egyszer'smind győzdelmi dalokat is énekelnek; azután hófejérségű 's megaranyozott szarvu ökrök következnek az ellenségtől elvett prédával 's olyan táblákkal egygyütt, melyekre a meghódoltatott tartományok nevei vagynak írva. Továbbá a hadifoglyok jönnek lánczot viselve, 's ezek után a Lictorok, kiknek veszsző kévéjük repkénnyel vagynak koszorúzva. Ekkor olyan gyermekeknek, kik napkeleti legdrágább fűszerektől gőzölgő tömjénező edényeket visznek, kettős sora között jó négy fejerlovak által vonatott pompás kotsiban a fővezér. Azt, aranyprémű bársonyruha, elefánt csontból készült sceptrum, borostyán koszorú, és így a Királyság minden jelei ékesítik; de hogy a hatalom ezen jelei őt meg ne részegítsék, ugyan azon kotsin egy arany koronás szolga ül hátul, 's időről időre ezt súgja néki lassú szóval: el ne felejtse, hogy ember vagy. Hasonló czélból, hogy t. i. a triumpháló egyszer'smind meg-is aláztassék, kéntelen az letenni arany gyűrűjét, 's a plebejusoknál szokásban lévő vas gyűrűt venni újára.

„A fővezér körül a hadiseregnek főbb tisztjeit lehet lóháton látni. A bémenő sereget a katonák rekesztik-bé, kik mindnyájan a fővezér dicséretét éneklék, de egy mindenkor eltűrt zabolátlanság szerint, ezen dicséretök közzé vidám csúfolódások-is vagynak elegyítve.

„Minden egyesületek papjai, a Senátus, 's minden rendbéli tisztviselők hasonlóképen fényesítik ezen pompás czeremoniát, melly minekutánna a vá-

roson keresztül megy, a' Capitoliumban megállapodik. A' triumpháló egy arany koronát tesz Jupiter' oltárára. Azután az a' végre szánt barmok' feláldoztatása véghezmenvén, mindjárt a' templomban vendégséget ad, melly inkább a' helynek szentségére, mint az ételek' pompásságára nézve nevezetes. — Végre elkövetkezik az éjszaka, a' fővezér az élébeni rendben vissza kísértetik házához. A' fáklyák' sokaságának világa, a' nép' kiáltozása 's az éjjeli pompázással mindég egygyütt járó rendetlen zsibongás ezen óriás nagyságú innepnek leírhatatlan formát ad.

„Ezen pompás naphoz semmiben sem hasonlít a' reakövetkező, 's a' hajnal végképen elüzi a' legszebb álmát, mellyet emberi teremtés valaha láthatott. Az, a' ki az előtte való napon Rómában minden volt, már ekkor semmi hatalommal nem bír; hadiseregei kimennek a' városból, 's ő a' bársony ruhát feltseréli polgári öltözettel. De más felől a' triumpháló hadivezér attól fogva tüstént a' legjelesebb polgárok közzé számláltatik; curulis széken ül, a' nyilvános játékok' alkalmával triumphusi koronát visel, a' Senátusban helyet foglal, maradékai a' képek' jussával élnek, neve Róma' évkönyveibe béíratik, 's az egy napig tartó dicsőség örökké tartó emlékezetet hágy maga után.

„Ezen rajzolatot féltem iszonyító környülményekkel elcsúfitani; de mindazáltal elhalgathatom e előtted, hogy azon szerencsétlen foglyok, kik a' triumpháló előtt mennek, ennek parancsolatjára, minnekelőtte a' Capitoliumba bemenne irgalmatlanul meggyilkoltatnak?

„Nem minden nyereség dicsőséges, nem minden ütközetek elhatározók. Ha a' győzelem bizonyos volt ugyan, de nem igen fontos következéseket szült; vagy ha a' háború utánna még tart, akkor a'

Senatus a' kicsiny triumphust engedi-meg, melly Ovationak-is neveztetik, minthogy abban csak kosok (oves) áldoztatnak. A' fővezér ekkor nem kocsin, hanem lóháton megy-bé a' városba, repkény helyett myrtussal van megkoszorúzva; a' hadi trombita helyett a' szelid zengésű sípot fúvatja; köntöse fejr, kezében egy olajágot tart, melly kevesebb vérontást látszik jelenteni. Jóllehet az Ovation a' Rómaiak előtt sokkal alább való a' valóságos triumphusnál, még-is gondosan fenntartatik emlékezete, 's mindenkor számba vétetik, mikor valaki familiájának a' köztiszteletre érdemes voltát megakarja bizonyítani.

„A' győzödelem után, ha a' fővezér bátorságot 's ügyességet mutatott, 's katonáitól, mint első bírától szerettetik; ezek mindjárt az ütközet helyén kiáltják őt Imperátornak, kinyilatkoztatván ez által, hogy érdemesnek tartják őt vezérlésre. Ezen szempillantattól fogva Lictori repkénnyel fonják-bé vessző-kévéjüket, katonái azzal ékesítik dárdáikat 's a' Senatushoz küldött levelei-is hasonlóképen azzal kerítettnek körül. Ha magaviseletét a' Senatus-is helybenhagyja, azon esetben közös könyörgéseket parancsol, 's vagy Triumphust vagy Ovationt rendel számára, vagy pedig csak az Imperator nevet erősítmeg, mellyet azután mindaddig visel, míg Rómába vissza nem tér.

„Ha ezen főbb tisztségekről aláfelé tekintünk, így folytatá Syrus, ott is találunk megkülömböztetéseket mindenek számára, kik magokat a' hadi seregben jelesítik; 's akármelly karbéliek legyenek-is ezek, egy szép cselekedetök sem hagyatik soha jutalom nélkül. Az ilyen mindég nagy becsben tartott megtiszteltetések, kicsinyenként kivonják a' familiákat első homályokból, 's fontosabb jutalmaknak készítenek utat számokra.

„Annak, ki az ellenség' táborába vagy sántzai-ba legelsőben tör-bé, tábori vagy sántzi korona adatik (*corona castrensis seu vallaris*), mellynek arany sugárjai vagynak, 's a' sántzpalánkokat képezik.

„A' *corona rostrata*, vagy orras korona, hajó-orraihoz hasonlító csúcsokból van formálva, ez azon vezérnek adatik, ki tengeri győzödelmet nyert, 's csak kevés Rómaiak tiszteltettek-meg vele. Ettől különböz a' hajós korona (*corona navalis*), mellyet az nyer-el, a' ki valamelly ellenséges hajó elvételekor legelsőben rohant abba-bé.

„A' bástyás korona (*corona muralis*) annak jutalma, ki legelsőben mászott fel valamelly ostromlott városnak bástyáira, vagy legelőször ment-bé azoknak törésén. Ezen korona ezüstből van 's arany tornyokkal ékeskedik.

„A' városmentő koronát (*corona obsidionalis*) melly az előbbeninél fellyebb becsültetik, az olyan vezér nyeri-el, ki akár városban, akár táborban ellenségtől békerítve lévő Rómaiakat a' békerítés alól felszabadít. Ez csupán csak az ellenség' táborozó helyén szedett füvekből készítettik, nem valamelly becses értzből, mint a' többiek. Ugy gondolkodnak a' Rómaiak, hogy az, a' ki polgár-társait megmenti, csupán csak tisztelet által jutalmaztathatik-meg, 's a' jutalom' becsét neveli annak egyszerűsége.

„Ugyan ezen okból a' polgári korona-is, mellynek Rómában olly igen nagy betse van, csupán cserfalevelekből áll. Ez annak adatik, ki egy Rómainak életét valamelly ütközetben megmentette. Azt kellene gondolni, hogy ennek adására számtalan alkalom van egy csak nem szüntelen hadakozó népnél; de az azt követelő olly sokra köteleztetik, hogy igen nehezen érheti-el czélját. Elsőben az kívántatik, hogy az ellenség' kezeiből megszabadított katona Római polgár legyen. Továbbá az azt megölni akaró

ellenséges katonának azon helyen meg kell ölettetni. Ez sem elég; szükség még, hogy az a' hely, hol a' cselekedet történik, az ütközet' egész napján az ellenség' hatalmában maradott légyen. Végre a' haláltól megmentett Rómainak magának kell a' dologról bizonytságot tenni, semmi egyéb tanúbizonyosság nem fogadtatván-el.

„A' katonai jutalmakat mindenkor a' győzödelem után osztja-ki a' vezér az öszszegyült sereg előtt, kihívja a' hadi rendből az illy érdemes katonákat, mindenikhez egy, a' cselekedetre alkalmaztatott rövid beszédet tart, és saját kezével adja által nekik a' jutalmat. Egyedül a' polgári koronára nézve van kivétel: a' megszabadított polgár maga nyújtja azt által a' vezér' jelenlétében szabadítójának; ezt fennszóval megtartójának és atyjának nevezi, 's egész életében fiúi szeretettel és tisztelettel tartozik éránta viseltetni.

„Kevesebbé fontos alkalmakkal a' vezérnek az al-tiszteknek gazdagon megaranyozott vagy megezüstözött kardot, pajzst, vitézkötést, a' lovagoknak: sisakot, drága pántzélt, a' közkatonáknak karperetzeket, arany lánczot, dárdát 's a' t. adnak. Az e'féle jutalmak a' legalsóbb familiákban-is szintén olly nagy gonddal őriztetnek, mint a' nagyoknál az ősök' képei; mutogatás végett a' háznak legszembetűnőbb helyén tartatnak, és bizonyos alkalmakkal a' nép előtt viseltetnek. Az ilyeneket nyerők gráditsonként a' legfőbb katonai tisztségekre lépnek, Centuriókká, katonai Tribunusokká, fővezérekké lesznek. A' gyűlésekben a' legfőbb polgári hivatalokra juthatnak; 's tettel a' legjelesebb familiákhoz számláltatván, az ezeket illető hasznokban és becsületekben-is részesülnek.

9.

Bacó' Értekezései külömbféle tárgyakról.

*(Folytatás.)**Az igazságról.*

Mi az igazság? ezt kérdé hajdan a' tsúfolódó Pilátus; de nem vala szándéka ezen kérdésre feleletet várni. Mindenütt vagynak ilyen emberek, kik gondolatjaiknak szüntelen ide's tova szédelgésében gyönyörködnek; az erős okok és meggyőződés által való bésorompóztatást rab-ságnak tartják, 's nem - csak a' tselekedésben hanem a' gondolkodásban - is zabolátlanságra vágnak. A' bölcselkedőknek nincsenek ugyan már e'féle különös felekezeteik mint hajdan voltak, mindazáltal csak-ugyan találkoznak ma-is olly szeles és habozó elmék, kik az illyen régi bölcselkedőket hajlandósággal 's merész-séggel utól érik, ha szintén észszel és lelki erő-vel utánok jóval hátra maradnak-is.

A' tévelygésnek és hamisságnak a' világ előtt nem egyedül azért van becse, mint hogy az igazság' nyomozása 's feltalálása nagy munkába kerül; azért sem egyedül, minthogy a' feltalált igazság gondolatink' szabad járását gátolja; hanem különösen azért - is minthogy a' hamissághoz természeti megromlott hajlandóság von bennünket. Egy bölcselkedő, a' Görögök'

eggyik újjabb oskolájából ezen dolog felett vizsgálódván nem tudja elgondolni, miképen szerethetik az emberek a' nem igazat önmagáért az olyan esetekben, mellyekben az sem nem gyönyörködtet, mint a' Poéták költeménye, sem hasznot nem hajt, mint a' Kalmárok hazugsága. De ez kétségkívül onnét jó, minthogy az igazság a' tiszta és fényes napvilághoz hasonlítván nem mutatja a' világi komédiázásokat 's bolondoskodásokat olly kellemes és szemfényvesztő formákban, mint az éjjeli setétségben világosító fáklyák és mészek. A' világ' szemei előtt az igazság talán tartathatik igaz gyöngynek, melly nappal ragyog legszebben; de annyira nehezen juthat, hogy gyémántnak vagy karbunkulusnak nézettessék, mellynek pompája, a' színeknek külömbfélekép' változó játékában tündöklék - ki. A' hamisság' vegyülése mindenkor neveli a' gyönyört. Ha az emberi lélekből minden képzelet, hízeltető remények, hamis vélekedések 's a' dolgok' bétseről való helytelen ítéletek 's több effélék kiirtatnának, úgy bizonyosan sokaknál nem egyéb maradna hátra, mint elcsüggedés, eltompulás, búbamerülés, elkedvetlenülés 's magával meg nem elégedés.

Az Egyházi atyáknak egyike, a' Poésist, azért hogy a' képzelő erőt hiu képekkel eltölti, igen sanyaruan az ördögök borának nevezi; jóllehet a' költemény csak árnyéka a' hazugságnak, tulajdonképen pedig nem az olyan hazugság ártalmas, melly a' lelken csak keresztül megyen 's azt alig illeti-meg; hanem az olyan, melly magát a' lélekbe befészkel, millyenről fellyebb szólánk. Azonban mind a' kétő árthat a' megromlott hajlandóságú és ítéletű

embereknél. Az igazság (melly csak maga ítélni-meg magát) arra tanít, hogy vizsgálása, mely őt mint jegyest megkéri, esmérése, mely őt maga eleibe viszi 's meggyőződéssel való elfogadása, mely a' vele élés' és mintegy ölelkezés' örömét szüli, az emberi természetnek legfőbb java.

Egy költő, ki különben a' többieknel alábbvaló bölcselkedési felekezetet díszesített, nagyon szépen mondja: hogy kellemes a' part-ról nézni, miképp küzködnék a' hajók a' tengeri szélveszekkel, kellemes egy erős és bátor-ságos várból látni az alól dühösködő ütközetet 's a' harcznak külömbféle viszontagságait; de semmi-sem kellemesebb, mint az igazság' hegye oldalán állani (mert tetején hígabb és finomabb a' mindig tiszta lég, mintsem hogy eltűrhet-nénk) 's onnét szemlélni a' mellette lévő völgy-ben a' tévelygéseket, a' kétségek között szédelgő embereket 's az életnek fergetegeit és szél-veszeit.

De az ilyen szemlélésnek szánakozással, nem pedig gőggel és kevelységgel kell egybe köttetve lenni. 'S épen abban áll a' földi meny-ország, ha a' lélek a' szeretet' tüztől elevenedik, a' gondviselés' kebelében nyugszik 's az igazság egébe felemelkedik.

Ha a' Theologiai és Philosophiai igazságról a' polgári dolgokban való igazságra vagy inkább igaz mondásra térünk, még a' kik azt nem gyakorolják azok-is általlátják, hogy a' foglalatosságoknak egyenes és nyílt szívvel való folytatása az emberi természetnek különös díszére válik; a' hamisságnak hozzá elegyítése pedig hasonló a' nemesebb értznek ónnal való vegyítéséhez, mely amazt hajthatóbbá teszi ugyan,

de egyszer'smind alávalóbbá is. A' görbe és tsúszó járás a' kígyókhoz illő, mellyek hasokon másznak, nem lábaikon mennek. Egy vétek sem alacsonyítja-le 's gyalázza-meg olly igen az embert, mint az, ha hamisnak és hitszegőnek találtatik. Montaneus arról értekezvén miért tartatik a' hazug név olly nagy szégyennek és motsoknak, így szól igen elmésen: ha a' dolgot jól felveszszük, az a' ki valakit hazugsággal vádol, nem egyebet mond neki, hanem hogy az Isten eránt vakmerőnek 's az emberek eránt gyávának mutatja magát. Mert a' hazug ember az Istenből tsúfot üz, a' halandók előtt pedig mászkál.

A' Pártütésekről és belsőháborúkról.

Igen fontos dolog, hogy a' nép' pásztorai a' Politikai fergetegek' előjeleit esmérjék. Az ilyen fergetegek akkor szoktak leginkább támadni; midőn mindenek egyenlőségre sietnek, mint a' természetbélieliek-is a' nap' és éj' egyenlőségekkor leginkább dühösködnek.

Valamint gyakran a' szelek' siket zúgását már távolról előre hallani, 's a' tenger dagadását már a' fergeteg' támadása előtt sejdíteni lehet; úgy van a' dolog a' Politikai szélveszekre nézve-is.

— — Ille etiam coecos instare tumultus

Saepe monet, fraudesque et operta tumescere bella,

Gyakran int, hogy dühös zenebonák fenyegetnek 's alattomban tsalárd praktikák és háborúk készülnek.

Ha gyakran gunyírások repdesnek a' közönség előtt, ha az országlást keményen rostáló 's ótsárló beszélgetések vétetnek észre, ha ugyan az ellen külömbféle ártalmas újításokról szólló hazug hírek szórattatnak-el mindenfelé, 's ezek a' köznéptől mohón felkapattatnak; akkor bizonyos, hogy az e'féle dolgok közellévó pártütésre mutatnak. Virgilius a' hírt, midőn annak származását leírja, a' Gigások' legfijatalbbik testvér-húgának mondja lenni :

Illam terra parens, ira irritata Deorum

*Extremam (ut perhibent) Caeo Enceladoque sororem
progeniuit.*

E' szerént a' hírek elébbeni pártütések' maradványai volnának; de bizonyos, hogy némelykor a' közelgető pártütéseknek-is előljáró postái.

Azonban helyes megjegyzés az-is, hogy a' lázasztó hírek és lázadások között csak-nem semmivel sincs nagyobb külömbség, mint a' férjfi és leány testvérek, a' férj és a' feleség között. Különösen igaz ez akkor, ha a' gonosz annyira elterjedett, hogy az országnak legdicséretesebb 's méltán helybe-hagyást és közszeretetet érdemlő rendelkezései-is balra magyaráztatnak és gántsolás tárgyává tétetnek; mert ez világos jele a' nagy mértékre hágott elégedetlenségnek, a' mint Tacitus igen jól mondja: *Conflata magna invidia, seu bene seu male gesta premunt*; ha egyszer a' meglegedetlenség nagy mértékre lép, mind a' jó mind a' rossz tselekedeteket érdekli a' gántsolás.

De abból hogy az e'féle hírek a' közelgető lázadásnak jelei, nem következik, hogy azoknak erőszakos elnyomása által elejét lehetne a'

lázáadásnak venni, mert többnyire könnyebben elenyésznek, ha megvettetnek 's számba nem vétetnek; ellenben ha igen törekedünk azokat megfojtani, rendszerént csak azt viszzük véghez hogy annál tovább tartanak.

A' rendelések és törvények eránt való engedelmességnek azon nemét-is gyanúsnak kell tartani, mellyről Tacitus ezen szavaiban emlékezik: *Erant in officio, sed tamen qui mallent imperantium mandata interpretari, quam exsequi*; engedelmeskedtek, de úgy, hogy uralkodóik parancsolatait inkább szerették magyarázni, mint véghez vinni.

A' parantsolatokat rostálgatni, gúnyolódások által erőtlenné tenni, mit tesz egyebet, mint a' jármat rázni, 's levetését próbálni? Kiváltképen ez az eset van akkor, mikor a' parancsolatok' pártfogói és védelmezői félénk és gyenge; gátsolói pedig merész és durva hangon beszélnek.

Ha a' fejedelmek, kik a' nép közös atyjai tartoznak lenni, valamelly felekezethez kapcsolják magokat, akkor-is, Macchiavelnek egy helyes megjegyzése szerint, könnyen felfordúl az Ország, mint az olyan tsónak, melly egyik vagy másik részére felesleg hajlik. Mikor a' fejedelmek a' magok tekintetével az egyik felekezet részére állanak, 's szorosabban kaptsolódnak ehez, mint azon egészhez mellyet kormányozniok kell; olyankor rendszerént azzal kezdődik-el a' háborgás, hogy hatalmokból kivetkeztetnek.

Ha továbbá tzivódások, kettős viadalok, magános pártoskodások félelem nélkül 's nyilván gyakoroltatnak; az annak bizonyosága, hogy a' fejedelem eránt való tisztelet elenyészett.

Mert az ország' Nagyjai' mozgásának ollyannak kell lenni, millyen a' Plánétáké, mellyek az első mozdítónak mozgása szerént sebesen, de saját mozgásaik által egy kevésbé mégis tartóztatva forognak. Ha tehát a' fő Nemesek és a' nemzet' Nagyjai saját mozgásaiktól erőszakosan elragadtatnak, 's Tacitus bölts megjegyzése szerént szabadabban tselekesznek, mint fejedelmekről meg-emlékezve lehetne; szükségesképen zavarodásnak kell lenni az egész test minden részeinek mozgásában-is. A' tisztelet kiváltképen az, a' mivel az Isten a' Királyokat körül övedzi, de a' mellyről azt-is mondja, hogy lefogja rólok oldozni.

Ha végre az Országok' négy fő oszlopai, a' Vallás, az igazság-szolgáltatás, a' józan Politika, és a' Nemzet' gazdagsága megrázattatnak vagy dűlni készülnek; akkor igen nagy ok van az egektől a' jövőndőre vídám kilátásokat kérni. De elég legyen a' pártütések előjeleiről. Külömben-is elmélkedésünk további folyamatjában még egyszer másszor lesz alkalmunk a' dolgot megvilágosítani; mondjunk most valamit a' pártütések matériájáról, azután azoknak okairól mellyek azokat nevelni szokták, 's végre az ellenek tanátsolható orvosságokról.

A' pártütések' matériája, vagy az azokra alkalomadás különös figyelmet érdemel; mert azoknak eltávoztatására legbátorságosabb mód, matériájokat (ha még nem késő) eltörölni és semmivé tenni. Ha egyszer könnyen gyúló matéria van közel, senkisémm mondhatja-meg melly részről eshetik-bele gyújtó szikra.

A' pártütésekre kétféle dolog ad alkalmat: a' nagy szükség és a' dolgok folyamatjának megünása. Semmisem bizonyosabb mint az, hogy

annyira kívánják a' zenebonát a' hányan vagnak az olyanok, kiknek szerentséjek semmivé lett 's értékök elfogyott. Azért mondja Lucanius a' Római birodalomnak a' polgári háború kiütésekor volt állapotjáról:

*Hino usura vorax, rapidumque in tempore fenus.
Hinc concussa fides, et multis utile bellum.*

Itt az emésztő, nagy hamar és hirtelen nevedő uzsora, ott a' hanyatló hitel és a' sokaknak használó háború. Mikor a' háborúból sokan hasznót várnak; az bizonyos jel hogy az ország belső nyughatatlanságoktól félhet. Ha különösen a' Nagyoknak elszegényedése 's alá szállása a' köznép szorongó szükségével egygyütt van, akkor legnagyobb veszedelmek fenyegetik az országot. Mert azon pártütések, melyek eredeteket a' gyomorból veszik, leggonoszabbak.

A' dolgok folyamatjának megünása 's az alattvalóknak a' kormányozóktól való elidegenedése, hasonló rossz következtetéseket szokott a' Politikai testben szülni, mint a' millyeneket a' természeti emberi testben a' rossz nedvességek szülnék; kitsinyenként természet rendjén kívül való hévségeket és gyúladásokat okoz.

A' veszedelem' nagyságát egy fejedelem se ítélje abból, hogy elégséges vagy elégtelen ok van-e a' szívek' elidegenedésére adva; mert ezáltal igen sok józan észt tulajdonitana a' köznépnek, melly elégszer a' maga hasznát - is lábaival tapodja. Abból se ítélje-meg, hogy a' panaszkok, melyekből a' gyűlölség származott, nagyok vagy tsekélyek. A' gyűlölség éppen akkor szokott legveszedelmesebb lenni, mikor az alattvalók többtől félnek mint a' mennyit érez-

nek. Dolendi modus, timendi non item, a' fájdalomnak van határa; de a' félelemnek nintsen. Azonkívül a' nagy nyomattatásnál a' mi békételenségre ingerel, ugyan az a' bátorságot is elveszi és gyávává teszi; a' félelemnél pedig ellenkezőképen van a' dolog. Továbbá a' fejedelmek vagy országok, az alattvalók' elidegenedését 's a' tartós és uralkodó elégedetlenséget azon okból se tartsák tsekélységnek, minthogy talám ezen idegenség már többször-is vagy hosszasabban is lappangott a' szívekben, a' nélkül hogy az országra nézve valami veszedelmet okozott volna. Jóllehet nem minden felfelé emelkedő gőz és köd végződik égi háborúval, mégis igazán ellehet más felől mondani, hogy noha a' terhes felhők sokszor zivatar nélkül mennek is el fejünk felett; de csak ugyan végre öszzecsoportosodnak 's leomlanak, és a' példa beszéd szerint az igen feltekert húr a' legkissebb rándításra-is elszakad.

A' pártütések' okai e' következők: a' valásbéli dolgokban való ujjítság; az adózás; a' törvények' és szokások' változtatása; a' szabadságok' és privilegiumok' megsértése; a' mindezekre terjedő nyomás és nyomorgatás; méltatlanoknak tisztségekre és főhivatalokra emelése, külföldiek vagy idegenek; drágaság; fizetés nélkül elbotsátott katonák; kétségbe-esésre juttatott czimborák vagy factiók; végre mind az, valami a' népet ingerli, valamelly közös ügyben egygyesíti 's öszzeszekövetkezésre bírja.

A' mi a' pártütések' lecsillapítását illeti, vagynak némelly általános de nem egyes esetekre szabott eszközök, mellyekkel azoknak elejét lehet venni, 's azokról fogunk itt egy-két szót mondani. A' tulajdonkép' való orvoslást a'

betegség' különös állapotjához kell alkalmaztatni, 's arra nézve inkább tanácsot mint regulákat lehet adni.

A' pártütések' eltávoztatására a' legelső eszköz ez, hogy azoknak matériája, mellyről fellyebb szóllék, t. i. a' jobbágyok' szegénysége és a' szükség mennél nagyobb gonddal és szorgalommal elháríttassék. E' végre szükséges a' kereskedést illendő szabadsággal felruházni és előmozdítani; a' mesterségeket és kéziműveket virágoztatni; a' henyélést és tunyaságot kiírtani; a' fényűzést és tékozlást bölcs törvények által illő határok közzé szorítani; a' szántóföldeket és falusi jószágokat jó művelés által mennél nyereségesebbekké 's jövedelmesebbekké tenni; az elmúlhatatlanul szükséges portékáknak igazságos árrokat szabni; az adó kiszabásában 's kivetésében bölts mértéket követni; 's a' t.

Általjában őrizkedni kell attól, hogy (békesség idején midőn a' fegyver nem pusztít) a' népesedés nagyobbra ne nevedjék, mint a' mennyit az ország' esztendőnként való termése eltarthat. Annak számbavevésénél pedig, ha a' népesség felesleg való-e vagy nem, nem tsupán 's egyedül a' lélek számára kell tekinteni. Ha szintén kevesebb számmal vagynak is az olyanok, kik sokat elvesztegetnek és keveset keresnek, még-is jobban elszegényítik az országot, mint az olyanoknak sokkal nagyobb száma, kik takarékosan élnek 's a' mellett keresnek-is. Ha tehát a' nemesség és a' főbb karbeliek a' köznéphez képest felette igen megsza-
porodnak; az Ország hirtelen elfog szegényedni. Ugyan ez történik akkor-is, ha a' Papok' száma felesleg nagy; mert azok az Ország töke-

pénzét nem szaporítják, valamint akkor-is, ha többen tanulják a tudományokat, mint a mennyin tisztségeket és hivatalokat kaphatnak. — Minthogy a nemzetigazdagság a külföldtől veszi nevedekését, (mert a nevededésnek valahonnét kell elvétetni) azt-is figyelemre szűkség venni, hogy egy nemzet a másiknak, három félét ad-el: a portékák készületlen matériáját, elkészített kézi műveket és a vitelt. Ha a kereskedésnek ezen három kerekei jól forognak, akkor a gazdagság napról-napra gyarapodik, sokszor pedig azis megtörténik a mit a költő mond, hogy a matériánál többet ér a reá-fordított fáradság és munka, mikor tudniillik a munkáért és a vitelért való fizetés többet tesz, s az Országot jobban meggazdagítja, mint a készületlen portékák materiája.

A kormányozók különösen tartoznak arra-is fő gondot fordítani, hogy a kész pénz nemmelly kevés emberek által el ne rejtettessék s mintegy el ne nyelettessék; mert különben az Ország sok kints és nagy bőség mellett is éhséget szenvedhetne. A pénz tsak úgy használ mint a trágya, ha nem egy helyben van, hanem elteríttetik és széllyel szórattatik. Ez leginkább úgy megyen véghez, ha az ú'soráskodás, a Monopoliumok és nagy darab földeknek legelőkké változtatása, ezen mindent elnyelő örvények elháríttatnak, vagy legalább határok közzé szóríttatnak.

Ha a meglegedetlenséget, a szívek elidegenedését orvosolni vagy legalább az abból származó veszedelemnek elejét venni akarjuk, a jobbágyoknak azon két nemére kell figyelmünket függesztenünk, mellyek, a mint tudnivaló, minden országokban találtnak, t. i. a na-

gyokra és köznépekre. Ha talám ezek között csak az egyik rész neheztel, zúgolódik, akkor a' veszedelem nem szinte igen nagy; mert a' köznép' mozgása késedelmes és lassu, mikor a' nemesség által nem bujtogattatik; a' nemesség pedig tehetetlen, mikor a' köznép a' felzendülésre nem hajlandó 's arra nints elkészítve. Akkor fenyeget igazán veszedelem, ha a' hatalmasok addig várakoznak, míg a' köznép zúg, 's olyankor fakasztják - ki gyűlölségöket. A' költők' egy elmés leleménye szerint az ég' lakosi össze - esküdtek egykor Jupiter ellen, 's azt lántzra akarták vetni. Ezt megértvén Jupiter, Minerva tanácsára, a' százkezü Briareust hívta segítségére. Ezen példázat kétségkívül arra akarja a' fejedelmeket tanítani, melly igen szükséges és hasznos legyen a' köznép' szeretetét megnyerni és megtartani.

Hasznos néha némelly megleégedetlen 's rossz indulatú lelkeknek valami kevés de mértékletes szabadságot-is engedni, hogy belső fájdalomok magát kiforrja és mintegy kigőzölögje, tsakhogy ezen szabadság szemtelenséggé és zabolátlansággá ne váljék. Mert a' ki a' rossz nedveket a' testbe visszaveri 's a' seb' genyetségét a' belső részekre behatni kényszeríti, az igen veszedelmes söt halálos kelevényeket támaszt.

Az elkeseredett szívek' enyhítése 's tsillapítása végett néha Prometheussal azt lehetne tetetni, a' mit Epimetheus tett; mert annál hathatósabb orvosság nintsen. Midőn Epimetheus látá, hogy Pandora' iskátulájából minden nyomorúságok és tsapások elő-repülnének, sietve bézárta azt, 's legalól benne a' reményt viszsza tartóztatta. Valóban egygyik legjobb orvosság a' nép lázzadása ellen abban áll, ha az

igazgatók a' jobbágyokban a' reményt mestersegesen táplálni és élesztetni, 's a' népet egyik reményről a' másikra vinni tudják. Legbizonyosabb jele a' bőlts kormányozásnak az, ha a' jobbágyokat akkor mikor nekik nem engedhet, remények által tudja édesgetni, 's általjában minden dolgot olly vigyázással intéz -el, hogy semmi zúgolódás vagy zsibongás se láttassék ollyan veszedelemmel fenyegetni, melyet kikerülni nem lehetne. Ezt annál könnyebb véghez vinni, minthogy mind az egyes embereknek, mind a' czimboráknak vagy Factióknak természetekben van, magoknak hízkelkedni vagy legalább abban a' mit dicsőségekre válni vélnek, kérkedni; ha szintén azt tulajdonképen nem hiszik-is.

Esmeretes, de azért mégis igen jeles regula a' közös meglegedetlenség veszedelmeinek elkerülésére az-is, hogy megakadályoztassék egy ollyan főnek választása, ki alatt a' zúgolódó 's elkeseredett nép összsze-gyűlhessen 's egy testet formálhasson. Az illyen fő, vagy alkalmas vezér alatt ollyan embert értek, ki nemessége vagy egyéb tekintete által magát egyebek felett megkülömböztetni 's a' meglegedetlenekkel kedveltetni 's szerettetni tudja, kire minden szemek függesztve vagynak, 's kiről az a' vélekedés van, hogy magát az országlás által megbántottnak tartja. Az illyen emberekre nézve az országlók dolga az, hogy őket vagy megnyerjék mégpedig nem-csak valamennyire 's kevés időre, hanem egészen 's tökéletesen, vagy pedig helyéből elnyomassák ugyan azon feleketnek valamelly más fő embere által, ki magát ellenek szegezze, 's a' nép szeretetét megosszassa 's mintegy kétfelé vágja.

10.

Washington Irving' Irásai közzül
némelly darabok.

(Folytatás.)

Rip van Winkle.

Következendő elbeszélést *Knickerbocker Ditrich* hátrahagyott papirosai közt találtam-fel. Ezen Newyorki öreg úr szorgalmasan foglalatzkodott az amerikai hollandus tartományok története' megvizsgálásában, és az ott megszállott jövevények első maradéki szokásainak kismérésében. Nem annyira a' könyveket, mint magokat az embereket illették az ő historiai vizsgálódásai; mivel a' könyvek igen csekélyül elégiték ki a' felvett tárgyban kívánságát, ellenben azt tapasztalta, hogy az öreg polgárok, kiváltkép' ezek' feleségei igen sok tanúságos regéket tudnak beszélni, ő valahol csak a' szorgalommal kerített alatsón tetős, terebély, sikamor fák alá épített házban lakó eredeti hollandus nemzetségre bukkant; úgy tekinté azt, mint valamelly zömök, metál kapcsolatokkal elzárt, gothus betükkal írt régi könyvetskét, 's illyenből a' szorgalmas tanulást soha sem mulasztotta-el.

Szorgalmatos vizsgálódásai gyümölcse a' hollandiai országlás alatt volt tartományok' történet leírása lett, mellyet ő egynehány esztendőkkal ezelőtt ki-is adott. Ezen munka' literaturai karaktere felől külömb-

féle kritikai vélekedések jöttek-ki; de ezek valóban egy baktával sem voltak a' kritika alávelt könyvnel csinosabban írva. *) A' könyv érdeme a' történetek' hűséges elő-adásában állott, ennek igazságán is ugyan többen kezdtek kételkedni; de későbbben hitelessége tökéletesen helyre-állított, és az óta a' munkát mint egészen gyanútlan oklevelet minden könyv-gyűjteményekben fel-vették.

A' könyv' kiadása után csak hamar meghalt az öreg úr. Most már tehát nem fájhat neki ha azt mondjuk, hogy ő idejét nevezetesebb munkák' készítésére inkább fordíthatta volna. De mivel ő is szeretett maga módja szerint nádlován nyargalódní, és ha bár szomszédjai' szemökbe itt 's ott port hintegetett-is, 's így azok büszkeségöket nem kevésbé bántottamag, azért tévedésein és bohózatain inkább szána-kozunk, mint boszszankodjunk; annál-is inkább, mivel az öreg úrnak esze ágában sem volt valakit megbántani. A' kritikusok akár mikép bírálják-is érde-meit, de őt többen, kik a' publikum előtt tekintetben vagynak, még mostan-is nagy tiszteletben tartják. Ugymint a' mézeskalácsosok, ezek mézesbábjaikat mostan-is az öreg úr' ábrázat modellájában nyomják, és így őt épen olly halhatatlanná teszik, mintha képmása a' *Vaterlooi Medáilán*, vagy az *Anna Királyné fillérjén* jeleskedne.

Hudson partján felfelé utazó, emlékezhet a' Kaatskil hegyekre, ágai ezek az Appalachán hegytör-

*) Több fiatal íróink' itt 's ott megjelent kritikái sincsenek kiműveltebb előadással írva, mint a' rostájok alá vett munkák, 's a' mellett sem nem vonzanak, sem nem tanítanak, jobb volna tehát a' literatúránkra olly hasznos kritikát, mélyebb belátású, 's nagyobb tapasztalású hazafiakra bízni.

'söknek. Meszsze lehet ezeket, mikép emelkednek-fel méltóságos magoságra, és minő pompával uralkodnak az egész vidéken, az említett folyó egész nyugoti táján látni. Az esztendő' minden része, mind-egyik nap, úgy szólván minden óra' időbeli változása változást okoz ezen hegy varázs színében, formájában. Ezt körül-belől a' gazdasszonyok tökéletes barometernek tekintik. Jó az idő, 's álhatatos? ekkor a' hegyeken pirholagban burkolt kékszín leng, és büszke bércei' környezetét a' tiszta estvéken láthatni; ha pedig a' vidék egészen csak legkisebb felhő légyen-is, ekkor a' hegy csúcsain ködös koszorúk gyűlenek össze, mellyek a' lenyugvó napban sűgár-koronaként lángolva fénylenek.

Ezen bájhegyek' alján egy falutska' bodrosan füstölő kéményeit könnyen észrevehetni, zsindeles háztetei épen ott, hol a' hegyek' kékszíne a' vidék zöldjében átfolyik, tündöklenek-ki a' fák sűrűje közzül. Régi kicsiny falu ez, mellyet a' Neuyorki gyarmatok kezdetekor egynehány hollandus nemzetség a' derék *Stuyvesant Péter* (nyugosztallya őt az Isten) kórmányozása' első korában szállottak-meg. Nem rég ezelőtt az első szállóktól épített házak közül egynehányakat lehetett itt látni, ezek Hollandiából áthozott apró sárga kövekből voltak épülve, zöld zsalú volt ablakaikon, a' ház' felcsúcsorodott végein bádog kakasok forgottak.

Ezen falucska' egyik már romladozó házában lakott, még az Angoly uralkodás alatt több esztendeig egy bizonyos *Rip van Vinkle* nevezetű jó szívű, de egygyűgyű ember. Ő, fajzata volt azon *Van Vinkléknek*, kik magokat *Stuyvesant Péter* bajnok korában megkülömböztették, és neki *Fort Cristiániát* körüláborló harczában késérei voltak. De a' mi *Ripünknek* ősei hadász karakteréből igen kevés jutott. Mondottam, hogy ő jó szívű, de egygyűgyű ember volt, mellette

azonban jó szomszéd, és papucs alatt engedelmeskedő férj-is. Egyébiránt a' falu lakosai, ezen utolsó tulajdonságát csupán az emberek előtt őt olly kedveltető szelíd természete végett gyanították; mivel jobbadon oda haza a' papucs fenyíték alatt lévő férjfiak a' házon kívül-is béketűrők és engedelmesek szoktak lenni. Kétség kívül, mert a' szilajabb karakter a' házi gyötrődés' katlanjában megolvad, hajlékony lesz, és mivel az ágy kárpítja alatt tartott prédikációk hathatóságokkal felül-múlják a' világ' minden más prédikációit; ha hogy a' béketűrés és a' hosszszas szenvedés' súlyát tekintetbe vesszük. Illyen formán a' haragos aszszonyokat tűrhető Isten-áldásának tarthatjuk: *Rip van Vinkle-is* tehát jól meg volt így áldva.

Bizonyos az -is, hogy Ripet a' falu aszszonyai mind igen kedvelték, a' nőnem, szokása szerint a' familia perlekedéseknél neki mindenkor pártját fogták, elsem is mulasztották az estvéli mulatságok közt Rip' házánál esett perpatvarban az aszszonyt okozni. Még a' gyermekek-is ujjongatva örvendeztek, ha Ripet valahol az útszán meglátták. Ő ezek' játékánál szeretett mulatni, malmót jádzeni; sárkányt repíteni megtanítottatta őket, kísértetekről, boszorkányokról, Indusokról hosszszan tudott nekik mesélni. Akarhol kószált ő a' faluban, mindenkor egy csoport gyermek volt nyomában, csintalan tréfát üztek ezek belőlle. Még a' kutyák sem ugatták-meg a' szelíd Ripet, ő ezekkel-is barátságot kötött, tudta mind-egyik kutya' nevét, esmérte ereje' tehetségét.

Rip' karakterében csupán az a' nagy hiba volt, hogy nem hajlott házi foglalatosságaihoz, nem azért mintha, nem lenne szorgalmatos, vagy türelmes; mert ő képes volt akár minő nedves kősziklán-is tárdzida hosszszaságú rúddal egész nap, minden zúgolódás nélkül éhen, szomjan, ha soha egy keszeget

sem fogott-is horgászni. Vállán a' puskát, óránként elkóvájgott az erdőben, mocsárok közt, hegyeken völgyeken egyenlőn megeledett, ha hogy egy evétkét, vagy egy vadgalambot löhetett. Szomszédjai' meghívásokra a' munkára mindenkor kész volt, ő volt szüntelen az első nem-csak a' közönséges vigadozásoknál, hanem a' kukoritza tisztításnál és a' kőfal kerítések felépítésénél-is. Őt a' szomszéd aszszonyok, hová férjeik menni nem akartak, elküldöztették. Ő mindegyik' szolgálatjára kész volt. Egy szóval Rip, mindenki' dolgában gyors és fáradhatatlan, csak az önmagáiban nem volt; mivel ő házi kötelességeinek kielégítését, és vagyonja rendbe szedését lehetlennék tartotta.

Önvalломása szerint fogatlanok voltak minden fáradságai tulajdon házában, szántóföldjét legroszabbnak tartotta az egész tartományban, ha szüntelen rajta motoznék-is, terméketlen maradt az, vélekedése szerint az eső-is csak akkor esett, ha neki nem volt szüksége. Kertjei kerítései mind ledülledtek, gyümölcs-fái kiszáradtak, veteményei tele paréval, gyom lepte-el földjeit. Így lassanként egy napról a' másokra ősíjósága fogyott, végre csak annyi maradt, a' hol egy kevés tengeri-búzát, egy kevés kolompért, azt-is leghitványabban az egész faluban termesztették.

Rip' gyermekei, mintha bitangok lennének, rugósak, szilajok voltak, ugyan csak Rip nevezetű legidősebb fia szörre bőrre hozzá hasonlónak látszatott atyja' ócska gúnyjával annak szokásait örökségül kapni. Ezen fiu gyermek, mint a' csikó, szüntelen anyja' sarkában kullogott, atyja hoszszú bugyogója volt rajta, a' sáros időkben lucskos, minden nap borzas és mocskos volt.

Rip' szerencséjére azon bohó boldogok' egyike volt, kik az egész világot semmiben sem veszik,

kiknek mindegy akár fekete, akár fehér kenyeret egyenek, csak hogy azt minden fáradság nélkül ehessék, kik egy fillér nyugalmas birtokában koplalni inkább szeretnek, mintsem, hogy egy tallér után nyúlának. Ha hogy Rip a világban egyesegyedül élhetett volna, a' legtökéletesebb megelégedésben fityörézhetne; de így, mivel lomhasága és gondolatlansága miatt nemzetségét elszegényítette; felesége őt mód nélkül gyöttrötte. A' boszszús aszszony' nyelve, reggel, délbe, estve szüntelen mozgásban volt, a' mit csak a' férj tett, mind rossz, mind helytelen volt, mindeért pirongatást szenvedett. Rip a' sok szidalmakra csak vállát vonogató, fejét csóválta, szemeit az Egek-re emelte, türedelemmel egyetsem mukkant. De ezen szelidség az aszszonyt még inkább nagyobb haragra gerjesztette, az ütleket ilyenkor hogy ki-kerülhesse, csak mentől előbb a' háztól elillantani igyekezett, a' mezőre sietett, és ott, hol mindegyik papucs alatt nyögő férj úr szokott lenni, talált csak menedék helyet. Az egész háznál egyedül Volf nevű kutyája volt a' gazda' pártján. Ez épen olly koros volt, mint az ő papucs alá jutása, Ripné férjéhez hasonló lomhának tartotta a' kutyát. Volf bátor volt, mint akármellyik a' legrengetegbebb erdőben vadat üző kutya-is; de természetes bátorsága, a' mindent gyötreni, és legyalázni tudó aszszonya nyelve előtt egészen elenyészett. Mihent Volf a' ház udvarába jött, elvesztette minden kedvét, lelóggó borzas farkát lába közzé húzta, füleit lekonyította, Ripnére félve tekingélt, és mihent a' seprőnyél, vagy a' főzőkanál' legkissebb neszét hallotta; fogait vicsorgatva kiszökött az ajtón.

Mentől tovább nyögött Rip a' házaselet' nyűgében, annál rosszszabbul folytak dolgai, a' mellett hogy a' kaján indulatot az idő ritkán teheti nyájasá, a' nyelv szűrő fullánkját mindinkább szokja hegyesíteni. Rip elejintén, ha nője' zordonsága házából kiűz-

te, vigasztalást, menedéket a' helység alacsony csapszéke lóczáján özsze-gyűlni szokott bölcsek klúbjában talált. A' csapszék' czimere III-ik György Királyi Ő Felsége' veresre mázolt képe volt. It' szoktak a' férjfiak hosszú nyári nap között az árnyékban üldögélni, a' falu pletykáiról feleslődni, semmiről álmos hosszú történeteket beszélni. Azonban hány Státustanátsos sokat adott volna azért, ha ezen falusiak' mély bölcsességű beszédét hallhatná; kivált ha történetből valamelly általútagzóól holmi régi újságlapokat kezekhez kaphattak, midőn a' tudákos, gyors mozgású törpe oskola-mester *Van Bummel* az újság foglalatját gondosan elhabogta előttök; minő tüzzel vetélkedtek valamelly nyilvános dolog környűállásain, következésein, midőn az több hónapok előtt minden nevezetesség nélkül megtörtént.

Ezen gyülekezet' itélet tétele átaljában *Beeder Miklós*, egy megkorosodott lakos' gondolkozás módjától függött. Ő reggeltől estvélig a' csapszék' ajtaja előtt ült, csak annyit mozgott, mennyi szükséges volt, hogy a' fa-árnyékában ülhessen. A' csapszék körül lakók napórának tarthatták őt; mivel üléséből láthatták a' nap' járását. Igaz ugyan, szavát hallani ritkán lehetett, mert ő szünet nélkül dohányzott. Pártosai ugyan, (mert mellyik nagy embernek ne lennének pártosai, és ellenségei) Beeder, ha egy szót se szolt - is, viséletéből vélekedését értették. Ha az előtte elolvasott tárgy neki nem tetszett; erősen dohányzott, rövid de vastag füst masszát bocsájtott ki száján; ellenben ha tetszését megnyerte, nyájasan, és halkal fújta maga előtt a' füstöt, vagy a' pipát kivette szájából, és a' dohány-gőzt bodrosan bocsájtá óra előtt fel, vagy nagy reátartósággal fejével egyet bukkantott.

De ezen bölcsek' tisztos gyülekezetéből-is kitudta végre Ripet nyugtalan nője üzni, nagy robajjal fel-

bontá a' társaság' szent csendét, az érdeemes tagokat mind legyalázta, még *Beeder Miklós'* méltóságos személye sem volt ment az erőszakos aszszony' nyelve hegye előtt, őt mint férje elrontóját, dologtalan lomhává tévőjét dühösen vádolta.

A' szegény Rip ilyenkor kétségbe esve, hogy házánál a' kellemetlenségeket, csipkedő pirongatásokat kikerülhesse: puskájával az erdőre ballagott, valamelly ledült fa törzsökére ült, 's ha valamit vadásztáskájában talált, üldöztetése bajtársával híven megosztotta, Szegény Volf! sohajtá Rip ilyenkor, valóban gazdaszszonyod kutya-modon bánik veled; de légy békével jó állapot, míg én élek, segíteni soha meg nem szünök. Az eb ilyenkor hizelkedve csóválta farkát, értette ura' gondolatjait, és ha a' kutyák ilyenkép fejezik - ki sajnálkozásokat; úgy bizonyára Volf is szánta szívéből urát.

Rip így vándorlása közben eggy őszi-nap' az evét-vadászat alkalmával gondatlanul a' *Kaatski-hegyek'* legmagosabb domborodására mászott. Fegyvere olykori pattanása bontá csak fel a' zengeteg erdő' mélycsendét. Lehegve, elfáradva leheveredett már déluán a' hegy' füves oldalára. Innét messze láthatott az iszonyú nagy fás vidékre. Távolatban folyt előtte a' méltóságos *Hudson*, más oldalról leláthatott a' hegy' mély torkába, a' hol vadonan, durván több letöredezett fa és szikla darabok örökös nyugalomban heverték; gyengén világíthatott ide csak a' lenyugvó nap vissza-vert fényje. Leheveredve maradott ő itt gondatlan álmélkodásban, estve lett, a' hegyek' meghosszabbodott árnyéki homályosá tették a' völgyet, látta Rip, hogy míg a' faluba ér igen setét fog lenni, mély sohajtás nyomult-ki szorúlt mejjéből, nője' háttartalan haraga juta eszébe.

Midőn éppen fekte' helyéről leakart menni, a' távolatban nevét kétszer kiáltani hallotta, körül nézte

magát, de eggy által repült varjún kívül senkit-sem látott. Képzelete játzíságának vélte a' kiáltást, tovább lépdegélt; de nevét ismét az estvéledő égben kétszer hangzani hallotta. Volf' szöre felborzadt, vinyogva, halkal morogva ura' lábaihoz sompolyodott, félve tekintgéltt le a' völgybe. Rip szorongató iszonyatot érzett szívében, meredt szemmel vizsgálta a' völgyet, míg végre eggy, a' hátán viselt terh miatt meggörnyedett csudás termetet a' kösziklán felfelé feléje mászni látott. Csudálkozott ezen pusztá vadonban még embert is látni; de mivel továbbá azt vélte, hogy valaki a' szomszéd vidékből lenne, ki segedelmét kívánja, lesietett hozzája.

A' jövevény' furcsa termete Rip' csudálkozását még inkább nevelte. Ez egy vastag erős legény volt, torzonborz haj, ősz bodorszakál fedte a' nagy főt. Gúnyája régi hollandusz szabású volt, izmos vállán valamivel megtöltött nehéz hordót emelt. Ripnek intett, jönne közelébb hozzája, lenne segítségére. Rip a' jövevényt ámbár irtóztatónak, gyanúsnak találta, de segítségét még sem tagadhatta-meg tőle, és így lassan egymáson segítve, a' terh viselésben egymást felváltva a' mély útról, a' melly kétségkívül egy zuhánónak száraz medre volt, felbotorkáztak. Fáradtságos útjokban Rip olykor az előtte kitátott mély nyílásból kihangzott, messze eldőrdült a' menydörgéshez hasonló morajt hallott. Meghökkennt ilyenkor, de ha felgondolta, hogy a' hegyek közt gyakran megtörténhető szélvész zaj lehetné, megnyugott szívében, tovább ballagott. Minekutánna a' völgy torkolatját áthágnák egy amfiteátrumhoz hasonló, meredek szirtekkel körül vett, lekonyult fák ágaitól befedett üregbe értek. Innét csak némellykor pillanthatni a' kék égre, vagy az estvéli lengő felhőkre.

Ha csudálkozott-is Rip, miért hozzák-fel a' tele hordót a' vadon erdőbe; de azt kérdeni a' jövevény'

különös furcsasága végett, bátorsága nem volt, egygyet-se szólva mászkáltak.

Az amfitheátrumban léptekor csudálkozást okozó új tárgyakat látott, a' barlang közepén tekézett egy társaság. Mindegyik külföldiesen volt öltözködve, egynehány rövid Vamszot, mások Janklit, övökben hosszú kést viseltek; nadragjok, mindnyájoknak igen bő bugyogó volt. Egyiknek ábrázatja széles, a' másinak nagy feje, a' harmadiknak pisla sertés szeme volt. Egyiknek ábrázatja merő órból állott, a' másinak álcsonjtja kidomborodott volt, mindegyik fején czúkor-süveg forma kalap kicsin veres kakastallal. Szakálljaik külömbféle színű, állású volt, egy közöttök előjárónak tetszett lenni. Ezen tekintetes, ragyás ábrázatú öreg úron széles paszomántos Vamsz volt, teste kövér, derekán széles öv, kalapja hegyesebb a' többinél, kakastalla - is sokkal nagyobb volt. Ripet ezen csudálatos tekéző grup' Tiszteletes *van Schaika* falu prédikátor' szobájában függő öreg flamländi képre emlékeztette. Azon képet a' gyarmat szállításakor még a' Hollandusok hozták által a' tengeren.

Rip leginkább megütközött azon, hogy a' társaság ámbár szembetűnő jó kedvel vígadozott, mégis mindnyájan komorak voltak, mintha közülök az örömben részt senki nem venne. Mély csend volt a' gyülekezetben, ennél melancholikusabb társaságot Rip soha-sem látott, csak a' teke gördülését lehetett hallani; de ez menydörgő robajjal áthatott a' hegyek legmélyebb völgyein, szikláról sziklához ütődve rettentő zúgást okozott.

Midőn Rip a' mulatókhoz közelednék, mindnyája megszűnt játszani, szobor meretségű tekintettel, olly ijesztőn, olly fénytelen ábrázattal néztek reája, hogy szíve ijedtében, akadozva vert, térdjei hajladoztak, majd elájult. Utitársa ezalatt kiüríté a' hordót, erős pálinka vólt benne, nagy üveg-poharakba szűrte,

intett Ripnek, hogy szolgáljon a' társaságnak. Rettegve, félve engedelmeskedett Rip, amazok pedig felbonthatatlan halgatással szürcsölték az italt, ismét a' játékhoz fogtak.

Rip' félelme lassanként múlni kezdett, szíve szorongatása könnyebbedett, ha senki reá nem figyelmeze, egyet kettőt kortyantott. Az italizét ő gyalog fenyő-magból főzött szeszélyhez hasonlónak találta. Az ő természete már születése óta szomjas volt, nem csuda tehát, hogy az edényekben gyakran betekintgélt. Egy korty után a' másik, míg elvesztvén minden eszméletét, szemei kápráztak, feje hajladozott, előtte az egész társaság keringélt, míg végre lábáról leroskadott, 's mély álomba merült.

Felébredésekor Rip épen azon hegy lapon feküdt, honnét a' törpét feléje jönni látta, szemeit az álomtól kitörülgeté, a' legtisztább feljöttében látja a' napot. A' közelbokokban vigan hangicsáltak a' fürgé madarkák, a' sas magosan lebegett a' tiszta levegőben. „Vallyon itt aludtam volna az éjjel” mondta ő magában, de vissza-emlékezvén a' múlt éji estére, gyanakodása megszűnt; mert a' hordót czipelő törpe, a' hegytorok, a' szörnyű sziklák közt lévő vad magányos barlang, a' komolyan tekéző társaság, az üveg-edények eleven képből voltak előtte. „Az az átkozott teli edény, sohajtá magába, mikép megártott, hogyan menthetem magam feleségem előtt?”

Puskája után nyúlt, de a' jól megolajozott fegyver helyett egy rozsdás csövívre talált, azt vélte, hogy a' tekéző társaság tréfából puskáját kicserélte. Volf sem volt mellette, nem láthatta sehol, elejéntén azt gondolta ugyan, hogy valamelly fogoly után iramlott, fűtyölt utánna, hívta nevére; de csak a' sokszorozott

viszhang felelt ujjongatására, kutyája vissza nem jött többé.

Most elhatározta magában mulatozása helyét akár mi módon felkeresni, a' társaság' valamelyikétől hova lett kutyája, fegyverét ki cserélte - el megtudakozni. Felkelt fektéből, tagjait megmerevedve érezte, inai hajlékonyságokat elvesztették. „Itt fekvésem nem jól esett mondá ő, a' nedves föld fájdalmat, a' múlt vígadozásom reumatizmust okozott, haj! mit nem kell még szenvednem Vanvinkle aszszonyságtól”! Nem csekély fáradsággal lement ugyan a' völgybe, fel-is találta azon völgy-torkolatot, a' mellyen a' törpével a' tekéző helyre ment; de a' honnét most legnagyobb csudálkozására egy sebes víz-zuhanatot, egy szikláról a' másokra esve, lehabzani látott, a' barlangot nagy robaj tölté - el. Rip igyekezett a' hegy párkanyozatján lemászni, a' terebély bokrok között majd a' magasra futó venyegékben, majd a' fagyökereiben fogodva tört magának útát.

Végre elért oda, a' hol a' barlang' amfiteatrumát a' szikla-darabok nyílásai közt gondolta; de bemenetelre nem talált, a' szirtek' áthághatlan falazati magasan felnyúltak előtte, a' mellyekről a' víz-zuhanat hulláma tajtékozva a' mély mederbe esett, a' honnét még inkább elterjedve tovább tovább hömpölygött. Nem mehetett semmikép tovább, füttyölte kutyáját; de a' varjak' felriasztott krákogásánál nem hallott egyebet, ezek kerengve eggy elszáradt fa-tuskó felett fenn a' levegőben kóvájogva rebdestek. Mi tévő légyen, nem tudta. Dél felé közeledett az idő, hogy reggelre semmit-sem evett, gyomrában érezte; fegyvere, kutyája elvesztén szomorkodott. Felesége elébe menni félt, de a' hegyek közt meghalni, mégsem kívánczozott. Fejét csóválta, szemét az Égre meresztette, rozsdás puskáját vállára vetvén, szív - szorongatva haza-felé ballagott.

Faluhoz közeledtével sokakkal találkozott ugyan, de egy esmerőssel sem. Ezen ő nem kevésbé álmélkodott, mivel ő az egész környékben esméretes volt. A' vele össze-találkozottak' ruhájok sem volt olyan, a' millyennek ő látni szokta. Mindenki csudálta őt - is, mindegyik ő reája tekintő mosolyogva ajakához nyúlt. Ezt látván ő többszer tudatlanul-is kezével ajakát érintvén, milly nagy volt csudája, midőn tapintásával szakállát lábnyi hosszaságúnak lenni találta.

Bé ért a' faluba. Egy csoport esmeretlen gyermek futkosott ott nyomában, a' csintalanok utánna kiáltoztak, ősz szakállára mutogattak, köztök játszótársai közzül egyre sem esmért. A' falu maga-is nagyobbbnak, népesebbnek tetszett előtte; a' hol azelőtt az épületnek híre sem volt, most több sor házak állottak. Esmeretlen nevek voltak az ajtók felett, esmeretlen ábrázatokat látott az ablakokból kinézegetni. Egyszóval minden tárgy esméretlen volt már előtte. Rip' feje szédelgett, a' világot maga körül megbahonázva hitte. Hogy honnyában légyen, bizonyos volt; mert amoda látszottak a' *Kaatskil-hegy* bércei, ott pedig a' kék távolatban méltóságosan fénylett a' széles *Hudson*. Mindegyik domb, völgy, csermely, úgy, és ott volt, hol az előtt; zavarodását tehát a' Rip a' tegnapi italnak okozta, elméjét megtévelyodva lenni gondolta.

Nem kicsiny fáradsággal találhatott tulajdon házára, néma félénkséggel közeledett oda, minden szempillantatban hitestársa rikoltó hangját hallani gondolta. Háza romlandóban volt, teteje beroppadt, az ablakok összetöredezték, az ajtók sarkaikból kiestek. Eggy eléhezett kutya, Volfhoz sokban hasonló sompolygott az udvarban. Rip azt nevéen szollítá; de a' kutya morgott, fogait vicsorgatta, elfutott. „E' már „valóban barátságtalan fogadás — sohajtá magában, „még a' kutyám-is fut már előttem.”

Rip a' szobákba lépett, a' mellyeket, hogy igazságot szóljunk, Ripné mindenkor csinosan tartott; de most mind elhagyott, össze-rongált állapotban volt. Ezen pusztá magányosság eloszlatta félelmét, feleségét nevérol szóllítá, szintúgy gyermekeit, de senki sem felelt, némán maradtak az üres szobák.

Innét csak hamar távozott, régi menedék helyét, a' falu csapszékét kívánta meglátni; de ezt sem találta többé előbbeni állapotjában. Egy nagy magas faház állott a' régi alacsony helyett, kitöredezett ablakai, kopott kalap és szoknya darabokkal voltak bédugdosva. *Union Hotel. Jonathan Dovlille!* szókat lehetett a' csapszék ajtaja felett olvasni. Az esméretes terebély fa helyet most egy hosszú rúd volt a' földbe ásva, a' hegyében ennek egy veres hálósapkához valami hasonló volt tűzve, ennek alatta pedig több csikos és csillagos zászló lobogott. Rip ezt mind nem értette. A' csapszék' czimjén megismerte ugyan III-ik *György Király* mejképét, de még ez-is változást szenvedett; a' veres ruha helyett mostan hajtókás kék katona köntös, királyi-bot helyett kard, a' hajportalan fön pedig három szegeletű kalap. *General Vashington!* irás volt a' kép körén.

Mint az előtt, úgy most-is, sok nép volt ide gyűlve, Rip közölők egyetsem esmért, még a' karakter vonások is elváltak az emberekben változva. Az előbbi lassú, béke, és nyugalomkedvellő hely helyett munkás nyughatatlan zajgó kötekedő lett. Rip híjjában kereste szemeivel a' bölcs *Beeder Miklóst*, sehol sem láthatta annak szelid ábrázatját, kettős állat, szép hosszú szárú pipáját. *Bummelt*, az újságlevelet fejtegető oskola-mestert sem láthatta; most e' helyet egy sovány, epekorságú legényke hánytavetette magát, zsebei tele voltak dirib-darab írott papirossal, nagy tüzzel beszéllett a' *polgárok jussairól*, a' választó

törvényről, a' Kongresz' tagjairól, szabadságról, 1775 Juliusz 16-kán történt Bunkershilli ütközetéről, a' mellyben a' sokkal számosabb Angol királyi hadisereget az Amerikai polgárok megverték, és más nemzeti tárgyakról; de az ilyenek Rip' elméjét még inkább öszszébb zavarták.

A' hosszú ősz szakállú Rip, ro'sdás puskájával furcsa nevetséges öltözetében, a' sok aszszony nyomában, még több kurjongató gyermek, a' csapszék' vendégei figyelmöket magára vont. Hozzá többen közeledtek, tetőtől fogva talpig vi'sgálták, csudálva bámulták. Az előbb említett hetyke legényke volt az első, ki hozzája tolakodván, félre húzta, fülébe azt súgta, hogy *kinek szándékozna választó szavát adni*; de Rip elbáméskodva semmit sem felelt. Egy másik büszke ifjú láb-új hegyre ágaskodva azt kérdé tőle, hogy *Federalista e, vagy Demokrata?* Rip ezen kiejtésekét épen nem értette, míg végre egy harmadik már koros, bátor, magában elbizott kevély, gömbölyű úr könyökével széjjel lökdösvén minden előtte állót, csipőjére támasztván könyökét, mintha éles szemével Rip' szívéig akarna látni, csúcsos kalapját szemére csusztatván, rövideden de durván, azt kérdezte: „Micsoda járatban vagyon, puska miért vagyon a' vállán? miért csödit annyi embert maga után, miért tész a' választásnál akadályoztató lázzadást? „Jaj Uram — kiálta Rip, nyughatatlanságot tenni épen nem akarok, béke szerető ember vagyok én, hív jobbágya *György Királynak*, kit az Isten sokáig éltsen!” — „Ez egy Torry — Spion szökevény, elűnét vele!” kiálta a' sokaság — nagy bajjal tudta a' csúcsos kalapú Úr a' zajt lecsillapítani, és midőn még tizszer büszkébb ránczba szedte volna ábrázatját, trécselő hangon kérdé Ripet; mi járatban lenne, mit keresne itten? De a' szegény alázatosan csak azt állítá, hogy neki semmi rossz szándéka nem lenne, egynéhány jó esme-

rősei, szomszédjai megtekintésekre jött ide, kik a' csapszék előtt mulatozni már rég időtől óta szoknak.

„Helyesen—szólla a' hivatalos Úr—nevezd őket?”

„Rövid gondolkodás után kezdé Rip: „Hol vagyon *Beeder Miklós?*”

Halgattak mindnyájan, végre a' sokaságból megszólamlott egy, vékony hangon mondá. „Micsoda-*Beeder Miklós?* ő már tizen-nyolcz esztendő előtt meghalt, oda van, elis temettetett becsületesen, a' sirjához tűzött keresztfa mindent nyilván előad, mi történt véle élteben.”

„Hol vagyon tehát *Brom Dulher?*” kérdé tovább Rip.

„Ez a' háború kezdetén a' hadi-sereghez ment — szóla egy másik — némellyek azt állítják a' *Stoney point* ostromlásakor elveszett, mások pedig azt hiszik, hogy ő egy nagy tengerszélvészkor a' vízbe fulladott; nem jött többé vissza, annyi bizonyos.”

„Hol vagyon *Bummel* az iskola mester?”

„Ez-is a' csatába ment — volt a' felelet — híres *Militz-hadivezér* lett, most a' *Kongreszben* ül.”

Rip' szíve szorongatásba jött, midőn annyi változásokat hallott. További tudakozódásai csudálkozását, még inkább nagyobbíták; mivel szörnyű nagy idő hézakot vett észre, ezen felakadott egészen elméje: *Háború — Kongresz — Stoney pointi ostrom — Militz-hadivezér* 's a' t. esméretlen tárgyak voltak előtte, nem mérészlott tovább tudakozódni, hanem elkeseredve felkiáltott. „Nem esméri közületek senki *Rip van Winklét?*”

„Mit? Rip van Winklét? szóllanak többen, azt igen-is, amoda áll ő a' fához támaszkodva.”

Rip hirtelen oda tekintett, és valóban önmassát látta ott, úgymint ő volt, minekelőtte a' hegyek közé mentt, olly lomhán, rongyosan volt öltözve mint ő. Rip most már egészen magán kívül lett; önvaló-

ságán kezdett kétségeskedni, már majd elhitte, hogy ő nem Rip, hanem más valaki lenne. Zavarodása közt kérde őt a' csúcsos kalapú: „No mond-meg hát valahára ki vagy? hol születél?”

„Azt az Isten tudja, — szóla Rip megfélemedve — „én nem vagyok már többé én, már most tudom más, valaki vagyok; mert a' mi én voltam valaha, az amoda áll, az viseli az én valóságomat. Még ugyan tegnap este én magam voltam én, de elszenderedvén, a' hegyek közt, puskámat elcserélték, minden valóságom elváltozott, most már ki légyek, nem tudom.”

Egymásra tekintett az ott álló gyülekezet, újakkal homlokokat érintvén egymásnak értésökre adták, hogy a' jövevény esze helyén nem lenne, fegyverét is rosszal azért cserélték fel, nehogy magában vagy másban valakiben kárt tenne. A' csúcsos kalapú pedig megboszoszankodván onnét eltávozott. Ez alatt egy csinos, fürgé menyecske is a' csudálatos embert látni kívánván, keresztül tört a' sokaságon, csecsemős gyermekét karján tartotta; ez megijedvén a' szakálos Riptől, sírásra fakadott. „Csit-csit kicsiny Rip — szólla az anya; helyes bohócska, az öreg meg-nem esz téged.” A' gyermek neve, a' menyecske külseje, szava hangja, új emlékezeteket szült Rip' zavart elméjében. „Mi a' neved jó aszszony?” kérde nyughatatlankodva, „*Gardinier Judith*” felele az. „Az atyád neve pedig?” „Oh a' szegény ember! — sohajta „*Judith* — az ő neve *Rip van Vinkle* volt, húsz év előtt elment vadászni, az ólta hírét sem hallottuk, kutyája nála nélkül jött vissza; ő a' szegény vagy agyon lőtte magát, vagy az Indusok magokkal hurczolták, 's megették, senki sem mondhatta soha, valamit bizonyost felőlle, elvesztekor kicsiny leányka voltam.”

„Hát az anyád hol vagyon? akadozva kérde Rip félre jobbra, 's balra tekintgért.

„Ez-is meghalt nem igen rég, boszszújában egy vérere megrepedett.”

Ezen tudósítás valamennyire megnyugtatta Ripet, már nem volt kitől félni — örömében az aszszonyt gyermekestől megölelte. Atyád vagyok én — kiáltá Rip, valamikor a' fiatal *van Vinkle*, most már mint látom előregedtem, nem esmér reám senki közülletek?”

Mindenki csudálkozott, bámulva halgatott, míg végre egy vénaszszony kilép a' gyülekezetből, jól megnézte Ripet. „Ugy valóban szóla rekedt hangon, ez minden bizonynyal *Rip van Vinkle*. Isten hozott régi jó szomszéd, mond-el, hol voltál húsz esztendő óta.

Rip csak hamar elvégezte története' elbeszélést, mivel húsz esztendő nála csak egy éjben múlt-el. A' halgatók szemet meresztettek, csudálva fejeket csóválták, többen nem hitték, mit Rip beszélt, némelyek pedig esztelennek vélték.

Végre elhatározta a' társaság, hogy az épen oda közeledő *van Derdonk Pétert* megkérdeznék, mit lehetne Rip beszédében hinni. *Van Derdonk*, ivadékja volt az épen illy nevű történet-írónak, ezen tartomány' történetéről írt-is ő valamit. Péter a' falunak legkorosabb lakosa, jól esmérte az egész vidéket, annak csudás esetit, álmélkodást gerjesztő regéit újain tudta előszámlálni. Péter azonnal reá-is esmért Ripre, ennek csudálatos esetét hihetőnek állította. Egyszer'smind elhitette a' gyülekezettel, hogy a' *Kaatskil* hegyek tele vagynak illy történetekkel, az őse-is téssen többről írásában említést. Péter még azt-is bebizonyította, hogy a' híres *Hudson Henrik* (az illy nevezetű tartomány' és folyó-víz' feltalálója) minden húsz esztendőben hód-újulásakor egész hajós

népével ünnepet szokott ülni ; mivel neki a' végzéstől megvagyon engedve, hogy ő a' nevét viselő tartomány' és folyó-víz' bődögságára vigyázzon. Péter atyja is látta ezen hajós népet régi hollandus köntösében a' hegy barlangjában tekét játszani, önmaga is hallotta már egy szép nyári-délután, a' kigördített teke' zör-gését.

Hogy ezen hosszú történetet rövideden végezzük, a' gyülekezet szét oszlott. *Judith* magával vitte atyját. Rip vejében könnyen reá - esmért azon gyermekre, ki leginkább szeretett hátán nyargalódní. Ez egy vig, erős földmivelő volt, háza, gazdagsága takaros, a' legjobb rendben állott, ipát szerette, mindenkor ápolgatta. A' mi pedig az öreg *Rip van Vinkle* fiát, és örökösét illeti, e' hasonló volt mindenben atyjához, ennek tulajdonságai reá átszállását is minden viseletében bebizonyította. Az öreg Rip ismét a' régi lett, előbbi szokásait hiven követte, hajdani társaira sokakra talált; de mivel ezek nem a' legjobb állapotban voltak, azért a' vagyonosabb fiatal korbéliekkel inkább társalkodott, ezek' szeretetét csak hamar meg is nyerte. Mivel veje házánál dolgozni neki szükséges nem volt, azért régi henye helyét, a' csapszék lóczáját ismét elfoglalta, és így ő a' falu Patriarchája lett, őt mindenki, mint a' háború előtt élt tisztes régiséget nagyra becsülte.

Sok időben került az, míg ő a' mostani beszéd módját tulajdonává tehetné, és azon elaludt húsz esztendő alatt történt eseteket megérthette, u. m. hogy zendülés, háború volt, így ők az Angolok' jármát nyakokról lerázták, ő pedig III-ik *György Ő Felsége'* hiv jobbágysából az *eggyesült Státusok'* szabad polgára lett. Rip eggy átaljában nem volt politikus, a' Státus

változásai őt kevésben illették; de előtte volt mégis egy ollyas Despotzia, a' mellytől ő irtózott, mellyben ő sokáig nyögött, honnét megszabadulásának ő felettébb örült, úgymint: a' házasság élet' jármától. Mert már ő a' háztól azabadon ki 's bé járhatott a' nélkül, hogy felesége kegyetlenségétől legkisebbet-is kellene félni. De mihelyt megholt hitvese' nevét halotta, el nem mulasztotta fejét csóválni, vállát vonogatni, szeméit az Égre emelni. De ezek nem megszomorodása, hanem sorsához bizakodása és nyügből megszabadulása' bizonyos jelei voltak.

Rip elszokta csudaesetét minden vidékinek beszélni, a' ki csak *Doolizle Úr' Hoteljában* bétért, eleinte észre lehetett ugyan venni, hogy előadásában mindenkor más-más tárgyakat kevert, jele hogy álmából nem rég ébred-e fel; de későbbben egyformán beszélt-el mindent. A' környékben minden férjfi, aszszony, öreg, fiatal el tudta *Rip van Vinkle'* csudás történetét könyv nélkül beszélni. Sokan ugyan mindenkor kételkedtek a' dolog valóságán, és azt merték állítani, hogy Rip nem volt akkor eszén, így bajosan lehetne beszédének hitelt adni. A' régi Hollandus lakosok azonban egész kiterjedésében hiszik az esetét. Még most-is hallani állítják sok nyári délután a' *Kaatskil* hegyek közt *Hudson Henrik'* menydörgéshez hasonló tekézése' moráját. Azok pedig, kik a' páros élet' gyötrő nyügeből sohajtnak, szív szakadva ohajtják, bár-csak tudhatnának Rip van Vinklét megtévelytő, húsz évig tartó alvást varázsoló italból hörpönteni.

KISS KÁROLY.

(Folytatása következik.)

11.

A' Néger Rabszolgák sorsa egy példában.

A' Miszsiót segéllő Drezdai Eggyesületnek harmadik évi Tudósításaiban, Szierra-Leonába (Áfr.) küldetett Miszszionár Beckauer által, egy Négernek következő viszontagságai közöltetnek azonképen, mint ez maga neki azokat Londonban 1823. elbeszélte.

Én (így szóll a' Feketének tudósítása Beckauer Maszszához intézve,*) a' Bambai Király' fija vagyok. Atyámat, Anyámat még harmad évi koromban elvesztettem. Eggyik testvér-bátyám, ki Királlyá lett, nevelt tizen-hatodik évemig. Ez idő tájban bátyámnak, valamelly aszszony miatt, más Királlyal háborúja támadott; meg-győzetett és futnia kellett. Bátyám maga-is számos háznépvel lévén, átallottam neki tovább-is terhére lenni; azért elköltöztem Banjában, hol egy másik bátyám lakott. Itt a' Király befogatott és rabszolgaképen elárúlt eggy embernek, kinek osztán mezejét éjszakánként az elefántoktól őriznem kellett. Ez az élet - mód nekem nem tetszett, azért eltökélém magamat, Bambába, ez idő alatt ismét Királyságára jutott bátyámhoz, vissza - térni.

*) Maszsza, Négerek nyelvén Vallás-tanítót jelent.

De fele útamon bizonyos Hadi-vezér' foglyává lettem, ki engem nem sokára, valamelly Scláv-kereskedőnek egy kapocsért eladott. Ez elhurczolt Le városának piaczára, és ott fél-mércze sóért elcserélt. Most jutottam egy Országba, mellynek neve Sobembeg, hol sok egyéb Sclávokkal a' Ning folyamon ladikokra ültettek. Mentünk közben néhányat közülünk leöldöstek és megettek; de engem a' jó Isten megtartott. Holmi, előttem esméretlen helyen viszont sóért árúttattunk-el; azután pedig egyszer néhány avult ruhadarabokért. Már a' szorultság és inség miatt nagyon el-erőtlenedtem; 's midőn ekkor engem és némelly más bal-sorsosimat egy rét felé útnak indítani akartak; lankadtság miatt földre rogytam. Az Uram, vigasztalásul, jól pofon vágott, és bizonyossá tett, hogy lefogna öletni nem sokára. Akkor még inkább sirásnak eredtem; de odább kellett mennem vele, míg nem elérttünk egy erdőt, mellyben az éj beborulásakor vásár tartatott. Az erősek és élénkek közülünk mindjárt találtak vásárlókat, nekem sokáig várnom kellett, míg nem végre hozzám vetődött egy férjfi ember, ki valami kevés sóért megvásárlott 's magával lakásához elvitt, Cocosz-dióval élesztett, és mihelyt viszont erőmre kaptam, újra el-árult. Új Gazdám azonban csak hamar tovább adott rajtam. 's most olly városba verődtem, hol testvér-bátyámnak egy fiára akadtam, ki ott valamelly Kovácsnál dolgozott. Vigasztalásomra azt értém tőle, hogy itt a' rab-szolgákat nem eszik-meg. De, fájdalom! itt nem maradhattam húzomosan, hanem jutottam egy más helyre, hol még megvan az-az iszonyatos szokás, *)

*) Az Ember-evés és az emberhúsnak szinte mészárszékekben árúttatása (Gviánában), az emberekkel való kereskedés, embereknek elevenen megégetése vagy áldozása, az elagott familia - főeknek elevenen elásása vagy agyon - ütése

hogy az embereket megemésztik. 'S ez a' nyers nép akkor tartott épen Innepet. Kezeikben botokat tartva, mellyeken az épen most felevett emberek' kaponyái dugdosva voltak, tánezot jártak a' város körül; és én már remegtem a' hasonló sorstól, minemű azon le-öldösött szerentsétleneket érte: midőn örömemre tapasztaltam, hogy senki-sem vásárol-meg. Végre, miután gazdáim így sűrűen változtak, és majd sóért majd viselt ruhákért 'st. effélékéért elcseréltettem: kerültem kezeibe egy embernek, ki elég jól bánt ugyan velem; de utóljára ő is megint kevés puska-porért oda adott. Ekkor újra sok külömbféle kezeken menvén által, lettem Sclávja egy Haszon-bérlőnek, ki telyes emberséggel tartott, jószágán velem dolgoztatván. Hanem egykori nap az a' szerencsétlenség értt, hogy egyik lábomon sebet ejtettem; 's az én jó Uram at-

(mint hajdan a' Ceos szigetén, Joulis Város' lakosai, ma pedig a' Hottentoták között); mind ezek, való, hogy iszonyatos szokások, az emberiséget egészen megtagadó cselekmények, és idő-korunknak árnyékos felire tartozandó gyászos dolgok. És vajha ezeken kívül több ilyeneknek találkoznának a' Nap alatt. De fájdalom, vannak még több illy iszonyatos szokások-is! Csak egy párt említek itten: — Olly tartományok-is vagynak, hol az emberi-nem' szaporodása' ügyében, egy barbar Magisztratusnak tisztévé van téve az, hogy a' természet erányzását bészorítsa vagy fogyaszsza. Formóza Szigetén a' férjfiaknak tilalmaztatik házasodni 40 esztendejek előtt; az aszszony-személyek pedig, midőn 36-dik élet-évök előtt terhbe találnak esni, idétlen szülést eszközölnek, Magisztratus' rendeléséből, ki e' dolog körül olly erőszakkal él, melly mind anyának mind magzatnak életét eggyeránt veszélyezteti. (Ferguson Essai on the History of Civil Society Part. III. Sect. 4.) — Hát a' herélés' gyalázatos manufacturájához mit szóljon az Ember-barát! Fenn áll ez maig-is Felső-Egyiptomban, Siout Városától nem messze, Zawyet-ed-deyr nevezetű faluban, — mellyet pedig még azon felül nagyobb részint Ke-

tól tartván, ne talán munkára használatlan lennék: eladott egy Scláv-kereskedőnek, ki által Portugallusok' birtokába jutottam, érettem ezek egy vas-rudat adván. Ezek voltak az első fejer emberek, kiket életemben láttam; és nem kevésé ijedtem el megpillantásokra, mert őket hittem még az igazi ember-evőknek. Azon nagy hajón is, melyre vittek; nem különben a' végetlen tenger' meglátásán el-szörnyűködtem. Mert az utóbbit még az előtt soha nem láttam; az első szinte megfoghatatlan volt előttem, hogyan úszhatik illy roppant ház. De még szorongatóbb lett félelmem, midőn a' hajó-fedélre leültettek, és két fejer ember, kezeikben késsel hozzám járulván, azzal fejem körül hadoráztak. „Most véged van!” fo-házkodám magamban, mert azt véltem, hogy le-akarnak vágni; de nem követtek-el rajtam egyebet, minthogy hajamat le-nyirták; melyre elvittek szoros helyre a' fedél alá, hol már sok Feketék voltak, és

resztyének laknak. Innét szolgálnak heréltekkel (Eunuchen) szerte-szélllyel minden Török-tartományokba. A' gyalázatos munkát (melly ott helyben és az egész tájon-is útáltatik) Coptus Szerzetesek viszik végbe. A' mely Ifjúrabszolga 300 piaszterre becsültetik; mi után ez operatiót kiállotta, ezeret ér ott helyben-is. Melly töméntelen nyereség elfojt minden szánakozást. Esztendőnként 150 herélt készül. Mindazáltal ezt a' szokást a' legújabb időkben, mind Egyiptomban mind Syriában, már igen hagyogattják; mivel ezen tartományokban, a' herélteket tartó emberekre felette nagy figyelem van; e'féle fény-üzés t. i. csak Dúsgazdagoktól telhetik, a' kik pedig Muhamedanus országokban egyébként is kísértő tárgyak a' Fejedelmek' kapzsiságára nézve. — Winkelman szerint, az ember-herélés is a' régi idők' maradványa. Gyakoroltatott különösen a' Lydiaiaknál, kik még az aszszonyokon-is végbe-vitték azt a' rút operatiót, kiket azután nyírett hajjal járattak 's különböztettek-meg a' tisztességes aszszonyoktól.

kik között szintén egy földimre is találtam. Még azon reszketve minden tetemimben, kérdezém ettől, valyon miféle emberek volnának ezek a' fejérek. Azt felelé, hogy ő sem tudja; de hihetőleg a' vízből jönnek. „S azután mit csinálnak velünk még majd? Kérdém „továbbá. Aligha meg nem esznek,” lön a' felelet. És ezt én annál könnyebben elhittem, mivel semmi mód' el-nem gondolhattam, mi egyéb célból zárának-be olly szoros helyre, hol enni elég bőven kaptunk; — minden bizonnyal olly célból, gondolám, hogy elébb ott meghízlaljanak. Egy közöttünk találkozó Fekete végre ki-ragadott belső szorúltságinkból. Értésemre adá, hogy ő már volt Portugall-Országban; és tudja, hogy a' Fejérek, embereket nem esznek, hanem dolgoznunk, — azt kell számokra. Egy kis időre ez nagy vigasztalásul szolgált nekem; de, mikor csekély idő haladtával lábainkra nehéz békókat vertek, ismét nagyon neki szomorodtam, 's bizonnyal hittem, hogy végem lesz. Azonban a' Fekete, a' Fejérek' parancsolatjára, biztatott, lennének nyugodtt elmével, mivel az e'féleket csak az Anglusok miatt cselekednék, ugymint kik felette gonosz emberek, és ha reánk találnának, nagy tűzökkel össze-égetnének. Ez a' hír megint inkább csak új töprenkedésbe döntött. Eggyik reggel tehát, midőn a' fedélen illy örök félelemben voluánk az Anglusok és nagy tűzök miatt: a' Fejérek' eggyike csak nézgett ám valami üvegen által, fejét meg-meg rázta, lábaival tombolt, és meg-parancsolta, hogy a' békókat rajtunk szorosabbra vegyék, és vigyenek ama' lyukba a' fedél alatt. Mi után itt néhány óráig feküdtünk és féltünkben lélekzenis alig merészeltünk, hirtelen rettenetes lárma ütött ki a' fedélen. Utánna ismét csendesség lett, 's a' mi zár-helyünkre szolgáló ajtót megnyitották. A' Fejérek többen-is hozzánk alá-szálltak, velünk kezét fogtak, mondogálván „jól! jól!” és lánczainkat leszedték,

mellyeket azonnal a' Portugallusokra kötöztek. Ezek Anglusok voltak, édes Maszszám! kikiről nekünk azt mondták, hogy majd elégetnek; holott rajtunk semmit végre nem vittek, csak mind egyre azt szórták „jól! jól!” és vizet innunk untilg adtak. Ezen Anglusok' egyike, arczámat meg-veregette, arra a' dologra állított, hogy főzzek fekete Atyamfiainak. Ezt naponként kellett tennem, valamig a' Scláv-hajón tartattunk, — és tettem örömet-is.

Látod ezekből, Maszsza; hogy engem az Isten kivezértett Országomból és hazámfiain közzül a' rab-szolga-hajóra. Azután elküldé az Anglusokat, és engedé találnom kegyelmet. Ő sok jót tett én velem, és fija által szabadított a' pokoltól. Ő neki legyen tisztesség mind-örökkén.

Azután (folytatá beszédét a' Néger,) az Anglusok Szierra-Leonába vittek - el, holott ismét szakács lettem. Free-townban *) partra lépén, legott 3 héti voltam maradós; mikor mindnyájan felruházkodva ide Regents-townba hozattunk.

Eddig a' valódi Keresztyén-segítség által megmenekedett Fekete. — Kinek ne éledeznék szíve a' pusztaság' e' nyomorult fijának kegyes Hitén? Ki ne óhajtana mind azon Intézetek' virágzását, mellyeknek tiszta célja, embereket megemberíttetni?

Azon kérdésre, vallyon azelőtt ő is evett e ember-húst, a' Néger így válaszolt: „igenis ettem, — minden honnosim esznek azt, — és ha ki ellenkezőt akar elhíttetni maga felől, hazudik. Midőn nállunk valamely Király a' másikkal háboruskodik, a' hadi foglyok' fejeik le-üttetnek; ekkor a' Győztesek dob-szóra tánczolnak a' holt-testek körül. Mikor elfáradtak, azokat tűzön megsütik és elköltik. Én egy Királyt

*) Olv. fri-taun, szabad Város; Angl.

esmerék, kinek sok gyermekei voltak. Ez mindég a' Sclávokat vásárolta, öldöste és sütötte gyermekei számokra való táplálékul. Ezt én magam láttam; mert abban az Országban laktam."

Mindezekből a' szerencsétlen Feketének viszonyosságai és szenvedései megértethetők már eléggé. De ő még ingyen sem mondotta-el mind azt, a' mit kiállott. Nem említette nevezet szerint a' sok sebeket, melyek testén a' számtalan bélyegzés miatt okoztatnak. Tudniillik mind azon tartományokban, hol Néger-rabszolgák találkoznak, legalább az Amerikaiakban *), az illy szerencsétlenek megbillyegeztetnek. Melly munka az Antillákon imígy szokott végbevitetni: A' billyeget, melly vékonyra lapított ezüsből van, megtüzesítik, és reá nyomják vagy a' kéz karokra vagy vállokra, melyeken előre a' bilyeg' helyét zsirral bekenték, és olajba áztatott papiros-darabbal beborították. Az illyen billyegzés által a' bőr kevésbé felkél, és a' jegy soha el-nem múlik. A' több ízben eladott Négerek és Négernék immár testöknek ezen részein ollyanok, mintha tätovirozva volnának; mert természet-szerint mindenegy tulajdonosnak külön-külön billyege van.

Az ember-adás-vevés' manipulátziója körül pedig, többek közt, az nevezetes, hogy a' Néger-kereskedők az ő rabszolgáik' árúba - bocsátását szintén nyilvános újság - levelekbe - is beiktatják. Így az Éjszak-Amerikai városban Charles-townban kijövő, és *City Gazette* czímet viselő Anglus Újság-levél legközelebb az 1828. Jan. 10-ik datum alatt, az itt következő hír-adást közlötte:

**) Az Amerikai Tartományok között egyedül Mexico az, melyben Néger-sclávok nem találkoznak.

„Jövő Szerdán, ugymint Jan. 16-án Baker Cal-
vinnál, kótya-vetye által, készpénzel fizetésért, kö-
vetkezendő dícséretes Négerek fognak elárultat-
ni: u. m.

„Cain, jeles Házi-szolga és kocsis, 20 esztendős.

„Rachael, tökéletesen kitanult Szakács, 35 esztendős.

„Hetty, jóra-való házi gyerkőcze, 15 eszt.

„Mózses, futó-gyermekek, 14 eszt.

„Lóra, valami nagyon jó tulajdonságú személy,
„derék szakácsné és szolgáló; öt gyermekeivel
„egygyütt.

„Azután eladni való lesz egy Mulatt - leány,
„17 esztendős, jeles varró, egyszer'smind szoba-
„leány; továbbá egy jó szoptató dajka; végre egy igen
„dícséretre méltó sereg mezei Néger, szám szerint
„120-an, rizs- munkáláshoz szokottak; van közöttök
„jó fűrő-faragó, fűrészelő, szántó, hajókázó ember.
„Ezen sereghez tartoznak még 51 tele kezek (az - az
„legszebb időkorú emberek), huszonhata 11 — 19,
„tizenhárma 8 — 11 esztendős, — és csak igen kevés
„számú vén Négerek vagynak közöttök.”

12.

Válogatott Darabok az Ánglus Szemléből.
Időnkre 's Hazánkra alkalmaz-
tatva egy Társaság által.

I.

*A' Kiadó személyének és természetének
megesmeretése.*

Non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem
Cogitat, ut speciosa dehinc miracula promat.

Horat. ars poet. V. 143.

Nem lobbant olly lángot, mellynek füst a' vége,
Füstből lessz itt a' tűz' tartós fényessége,
Hogy utóbb a' sok szép eltöltsön tsudával.

Sokszor tettem azt a' jegyzést, hogy az olvasó ritkán kedvell-meg valamelly könyvet, míg nem tudja, ha annak írója fejr-e vagy fekete, vig kedvü-e vagy kedvetlen természetű, feleséges-e vagy nőtelen 's még több e'féle nevezetességek, mellyek a' munka' helyesebb megértésére felette hasznosok, tudtára nem adatnak. Ezen minden olvasókban olly természeti újság kívánást szándékozom mindjárt eleinten kielégíteni, 's azért azon személyekről kik ezen munkán dolgoznak némelly tudósításokat közlök. Minthogy pedig az össze-szedés' szerkeztetés' és jobbitgatás' terhe én rajtam fordul-meg, azért illendőnek tartom a' magam történeteinek kezdeni.

Én Szala - Vármegyében egy nemes Helységben születtem, hol őseim már Nagy Lajos idejétől fogva köz birtokosok voltak. Rokonimtól azt hallottam gyermekségemben, hogy az Anyám midőn velem három hónapi viselő volt, azt álmodta; hogy bírót fogna szülni. Nem tudom onnét származott-e ezen álom hogy az Atyám Nemes Biró volt, vagy onnét, hogy akkor familiánk egy processussal vesződött; mert nem vagyok elég hű azt hinni, hogy valamely reám várakozó méltóságot jelentett volna; jóllehet szomszédink erre magyarázták. Az a' komolyság, melyet már mint tsetsemő mutattam az Anyám álmának tellyesedést látszott ígérni. Mert ettől magától hallottam, hogy semmiféle bábjátékokat nem tudott velem jól megszerettetni.

Gyenge koromnak egyéb történeteit, minthogy semmi nevezetést sem foglalnak magokban hallgatással elmellőzőm. Egész gyermekségem' idején akaratosnak és komornak tartattam; de Mesteremnek igen kedvében voltam, ki azt szokta rólam mondani, hogy talentomaim jelesek és sok jót ígérnek. Alig mentem belsőbb iskolákra, midőn mély halgatásom által magamat megkülömböztettem; mert azt kivévén a' mit az iskolai gyakorlásokban szóllanom kellett, alig szóllottam nyoltz-esztendőök alatt száz szót; 's valóban emlékezem, hogy valaha egymás után három tellyes mondás jött volna ki számból. Mig az Universitáson voltam olly nagy szorgalommal tanultam, hogy kevés nevezetes könyvek találatnak a' régi és újabb tudós nyelvekben, mellyekkel meg-nem esmerkedtem volna.

Az Atyám' halála után külső országokba szándékoztam utazni, 's elhagytam az Universitást, ollyan hirem lévén, hogy egy tsudálatos természetű fiatal ember, de a' mellett elég tudós volnék, ha tudományomat mutatui akarúám. Az esmereteknek kimond-

hatatlan szomjúzása Európának minden tartományait megjáratta velem, mellyekben valami újjat vagy különöst reményltem látni.

Utobbi esztendeimet Pesten töltém, hol most-is lakom, 's a' közös mulató helyeken gyakran megfordulok; de a' hol mind a' mellett-is tsak két vagy három jó barátomtól esmertetem, kikről minden órán különös tudósítást fogok közölni. Nincsen sehol egy mulató helyen is olly össze-sereglés mellyben gyakran meg-nem jelennék. Néha a' hét választó Fejedelmeknél halgatom a' Juratusok' beszélgetéseit. Mászor a' Magyar-Casinóban szívok egy pipa dohányt 's egyik mellék szobában húzom-meg magamat, míg a' vendégek magokat külömbféleképp mulatják. Egy hétben egyszer felmegyek Budára a' sétáló helyre, a' Játék-színben-is gyakran jelen vagyok. Egy szóval, tsak egynéhány embert látok össze-tsoportozni 's együtt beszélteni, közikbe elegyedem, a' nélkül hogy számat csak egyszer-is másutt megnyitnám, mint barátim társaságában.

Illyenképen leginkább csak úgy élek a' polgári társaságban mint az emberek' nézője. Ezáltal kicsinyenként sok hasznos esméretekre tettem szert a' nélkül, hogy valamelly mesterséget űznék, vagy hivatalt viselnék. Jól megtanultam mit kelljen tudni egy katonának, kalmárnak és művésznek. A' házi gazdának vagy Atyának kötelességei egészen esmereteselek előttem, 's a' gazdaság körül ejtett hibákat, valamint más emberek' foglalatosságaiiban és mulatságaiban előforduló hibákat-is sokkal jobban észre tudom venni mint azok, kik azokat ejték; valamint a' játszó' hibáit a' körülöttök állók könnyebben észre-veszik mint magok. Semmi felekezethez soha hevesen és indulatosan nem ragaszkodtam, 's ezen tekintetben-is tökéletes részre hajlatlanságot kívánok írásban mutatni; ha csak

valamelly felekezetnek ellenséges indulatja arra nem kényszerít, hogy a' másíknak pártját fogjam.

Ha meggondolom mennyit láttam, olvastam és hallottam; hajlandó vagyok makacs halgatásomat kárhoztatni, 's minthogy nintsen semmi időm sem kedvem azt a' mivel szívem tele van élő szóval előadni, feltettem magamban, hogy írásban fogom kinyilatkoztatni, 's magamat míg még élek egészen kinyomtatattani. Barátim sokszor mondották, hogy nagy kár annyi tapasztalást és tudományt a' mennyivel bírok némaságom által eltemetni. Ezen okokra nézve gondolatimat külömbféle tárgyakról tudokra adom polgár társaimnak; 's ha ezeknek ártatlan örömét vagy javát előmozdithatom azzal a' belső nyugvással hagyom-el a' világot, hogy nem éltem benne egészen haszontalanul.

Még három fő dolog van, a' mikről semmit sem szóllottam 's a' miket némelly fontos okokra nézve legalább egy ideig magamnál tartok t. i. nevemet élet koromat és lakásomat. Megvallom hogy olvasóimnak minden illendő dolgokban örömet kedvökre járok; de ezen három pontról még most lehetetlen szóllanom, noha jól általlátom, hogy könyvemet kelen-dőbbé tennék. Ezen három titoknak kinyilatkoztatása kivenne abból a' homályból, mellyben sok esztendőtől fogva élek, 's a' közös helyeken köszöntések' és udvariságok' tárgyává tenne, mellyeket soha - sem kedveltem; mert nekem legnagyobb kín az, ha valaki megszöllibt vagy merőn reám néz. 'S ugyan ezen okra nézve titkolom - el ábrázatom' 's ruházatom' mi-voltát is, noha nem lehetetlen, hogy munkám' folyam-tájában mind a' kettőre nézve fedezek-fel valamit.

Egyébberánt mint minden fontos dolog, úgy ezen munka-is; egy jó barátokból álló társaság által fog készíttetni, kikről némelly nevezetességek mind-járt itt következnek.

II.

Tudósítás a' Kiadónak Társairól.

— — — — Ast alii sex

Et plures uno conclamant ore — —

Nem csak egy beszéll így, hanem mindnyájan ezt kiáltozzák — —

Társaságunknak első 's legtisztesebb tagja D**** Úr, ki Vas-Vármegyében egy igen régi familiából vette eredetét. Valárik ezen vidéken jártasok, mindazok esmerik ezen Úrnak talentomait és érdemeit. Magavi-seletében 's alkalmaztatásában sok különösségek vagya-nak, de azokat józan esze okozza, melly szerént csak azért külömböz sokakban a' világ szokásaitól, mint-hogy ezeket helyteleneknek tartja. Mindazáltal külö-nösségeivel nem csinál magának ellenségeket; mert sem nem akaratos, sem nem zörgölődő, 's mennél ke-vesebbet törődik a' módikkal, tzeremoniákkal; annál alkalmasabb azoknak, kik őt esmerik kedveskedni. Gyakran tartózkodik Pesten, hol háza-is van, 's azt mondják, hogy azért mondott le a' házassodról, minthogy egy szomszédságában lakó csintalan indú-latú szép özvegy megcsalta szerelmét. Ezen kedvet-len történet előtt ő nem csak igen csinos hanem nyal-ka-is volt, szerette a' mulatságokat 's néha nagy ele-vensége miatt egyben másban ki-is csapongott. De másfél esztendőtol fogva, miolta az említett özvegy vele olly rosszszul báut, egészen megcsendesedett; 's noha természete a' vígságra hajlandó, még-is már most olly keveset gondol személyével, hogy soha-sem tsinosgatja magát. Ő most ötvenhatodik esztendejé-ben van, nyájas jó kedvű és egészséges; mind falusi jószágán, mind Pesten jó házat tart, nagyon ember-szerető, 's olly lebotsálkozó 's lekötelező; hogy inkább

szerettetik mint tiszteltetik. Tisztjei megvagyonosodnak, tselédjei jó kedvűek, a' fiatal aszszonyok szeretettel viseltetnek eránta és az ifjak örülnek ha társaságában lehetnek. Mikor valakihez látogatni megy, az ott lévő tselédeket nevöknél fogva nevezi, 's mindig beszél velek míg a' gráditson lekisérik. Azt-is kell még róla említenem, hogy azon Vármegyében, hol jószágai fekszenek, a' Köz-gyűléseken fontos személyt játszik, 's nagy befolyással bír.

A' második rangot közöttünk S*** Úr foglalja-el, ki egy igen nemes gondolkozásu, 's minden tudományokban 's azok között a' törvényekben-is igen jártas Tudós. Ezt az atyja, ki szép jószággal bír fényes polgári hivatalokra szándékozott készíteni; de fíja, ellene állhatatlan hajlandóságot érezvén magában a' tanuláshoz és olvasáshoz, egészen a' tudományok' gyakorlására adta magát, 's most is egészen azokkal foglalatoskodik. Mind a' régi mind az új írókkal esmeretesebb mint akárki más. A' könyvek eránt kényesebb izlése van, mint a' millyent a' mi időnk szeret; a' honnét azoknak nagy részök nem tetszik néki. Minthogy a' régiekben 's azoknak történeteiben és szokásaiban felette jártas; azért mindent igen élesen vesz-fel 's szorosan megítél a' mi az ujjabb időekben történik. A' művészek munkáinak megítéléséhez igen jól ért 's a' Színjátékok' nézésében nagyon gyönyörködik. Tompa eszünek ugyan senkitől sem tartatik; de azt csak meghitt barátjai tudják, hogy nagy elmésséggel bír.

Harmadik személy társaságunkban K***. Úr, egy híres és gazdag nagy kereskedő, kifáradhatatlan szorgalommal józan okoskodást és sok tapasztalást eggyesít. A' kereskedésről magas gondolatjai vannak, annak minden részeit jól érti, 's azt állítja, hogy illetlen az Országot fegyverrel nagyobbítani; minthogy az igaz hatalom a' mesterségek' gyakorlásán 's Nem-

zeti szorgalmon épül. Azt-is vítatta egy társaságban, hogy a' szorgalom és szerénység tartósabb birtokot szerez mint a' vitézség, és hogy a' tunyaság több nemzeteket tett semmivé mint a' fegyver. Rövid szóval mondván a' takarékoságról igen sok szépet tud mondani, 's egyik legkedvesebb szava-járása az, hogy a' ki egy fillért meggazdálkodik az egy fillért nyer. Megkell vallani, hogy az a' ki a' kereskedés' minden nemeihez ért kellemetesebb társalkodó, mint a' ki a' tudományok' minden ágazataiban jártas; 's minthogy K*** Úrnak igen természeti ékes-szólása van, az ő beszélgetésének értelmessége szint olly gyönyörködtető mint akármelly tudósnak elméssége.

Társaságunkban Kapitány M*** a' 4-dik személy, kinek mind vitézsége mind józan értelme nagy, de szerénysége még sokkal nagyobb. Ő azok közzé tartozik, kik sok érdemekkel bírnak; de talentomaikat nem tudják megesmertetni azokkal, kiknek azokat esmerni kellene. Egynehány esztendeig Kapitány vala és több ütközetekben nagyon vitézül viselémagát. De minthogy semmi kilátás nem nyílt előtte, kilépe a' szolgálatból. Sokszor panaszolkodott előttem azon, hogy jóllehet a' katonai szolgálatban az érdemek olly igen szembetűnnek, mégis sokszor a' szemtelenség elnyomja a' szerénységet. De soha sem hallottam hogy kemény kifejezéssel élt volna, midőn ezen dologról beszélt; hanem azt mondja azért jött-el a' Világ' színe elől, minthogy nem tudta magát a' Világhoz alkalmaztatni. Sőt menteni szokta a' Hadivezéreket, ha azok az érdemeket nem mindenkor esmerik 's jutalmazták méltóképen. A' hatalmasnak, így szól; ki rajtam segíteni akar szint olly nehéz én hozzá férni, mint nekem ő hozzá. Ebből azt hozza-ki, hogy annak, ki a' katonai életben szerencsére akar szert tenni; minden hamis alázatosságot meg-kell győzni 's magához és a' maga tehetségeihez olly bizo-

dalommal viseltetni, melly kész legyen Előljáróit magára figyelmesekké tenni, 's a' többi hívatatra vágyók' ostromlásán keresztül hatni. Azt állítja, hogy nem kevesebbé gyávaság annak a' mire érdemesek vagyunk keresésében restelkedni, mint a' háborúban mikor megtámadás' ideje van késedelmezni. Illyen részre hajlás nélkül beszél ez az Úr magáról-is másokról-is.

Hasonló szabad lelkűség uralkodik egész társalkodásában-is. A' katonai életben sok tapasztalásokat gyűjtött, mellyeknek elbeszélésével a' társaságot gyakran igen kellemesen mulatja; mert sem nem hatalmaskodó, jóllehet az alatta lévőket illendő engedelmességben tartja; sem nem alacsonyán hizelkedő, noha Előljáróihoz engedelmességgel szokott viseltetni.

Hogy pedig társaságunk csupa komoly és a' jelenkor csinos szokásaival udvariságaival 's mulatságaival egészen esmeretlen emberekből állani ne láttassék; közöttünk van a' csinos erkölcsű 's kellemeskedni termett F*** Gábor Úr-is, egy jó házból való ember, ki idejére nézve már életének estvéje felé közelget; de minthogy személyére mindég nagy gondot fordított 's mindenkor könnyen élt; az idő mind homlokán kevés ránczot csinált, mind elméje vidámságában csak csekély kárt tett. Ő személyére nézve nagyon szép ábrázatu 's deli termetű; az olyan csevegésekben mellyekkel a' férfiak az aszszonyokat mulatni szokták igen jártas. Mindenkor egész életében csinos öltözetben járt, 's minden régibb és újabb módik olly friss emlékezetben vagynak nála; mint másoknál esmerőseik és barátjaik. Tud mosolyogni, ha valaki szól hozzá, 's igen könnyűden nevet. Minden módinak történeteit eltudja beszélni, 's megtudja mondani mikor millyen kalapok, főkötők voltak szokásban, mellyik aszszony kezdett legelőször hosszú ruhát viselni, hogy görbeségét eltakarhassa, 's mellyik

és melly esztendőben csináltatott vizsont rövid öltözetet, hogy pitzin lábait megmutathassa. Egy szóval minden tudományja az aszszonyi világra van beszorítva, 's mikor más vele egygy idős emberek arról beszélnek, mit mondott ez 's amaz Minister egygyik vagy másik alkalommal; ő azt emlegeti: mikor 's kivel tántzolt ez 's ama Herczeg az udvarnál 's mellyik Dámával esett szerelembe. E'féle beszélgetései által nagy mértékben felvidámitja a' társaságot, 's nem tudok senkit-is közöttünk, ki őt igen finom ízlésűnek és erkölcsűnek nem mondaná 's mint ollyant nem dicsérné, kivévén magamat, ki általjában igen ritkán szóllok. 'S hogy lerajzolását béfejezzem, a' szerelem dolgán kívül talpig derék és becsületes ember. —

Nem tudom hogy azt, kiről most fogok szólni társunknak nevezzem-e, mert csak ritkán látogat meg bennünket; de valahányszor hozzánk jön, mind annyiszor nagy örömet szerez mindnyájunknak. Ez egygy igen philozophiai gondolkozású, széles tudományú, fedhetetlen életű, és igen jó nevelésű Pap. Gyengélkedő egészségű lévén nem vágy fő-papi méltóságokra, mellyek idejét igen elfoglalhatuák; de minthogy igen értelmes és tudós, sokan szeretnek tőle tanulni. Ritkán kezd maga valamelly tárgyról beszélni; de valamikor közöttünk van, mindenkor örömet alkalmat adunk néki valamelly vallásbéli dologról szólni, ő pedig arról olly hathatósággal és olly fontossággal értekezik, mint az ollyan ember, ki a' 'Világ' kedvezésétől semmit nem vár, ki minden ohajtásainak célja felé siet, 's kiben a' testnek erőtlensége - is a' jövődök' reményét éleszti és eleveníti.

(Folytatása következik.)

13.

Az Indiánusok melly szépen kiadtak a' Keresztyén Térítőkön.

V alamelly Keresztyén - vallásos Egygyesület Sco-
tziában e' legújabb években két Miszszionárt bocsáta
Éjszak-Amerikába, azon megbízással, hogy a' Dela-
ware-Indiánusok között az Evangeliomot predikálnák.
Midőn a' tiszteletes Atyák, rendeltetésök' helyére
megérkeztek, és jövetelök' célját a' Népnek bejelen-
tették; az ottani nép' főbbjei azonnal özsze-gyülekez-
tek és tanácskozás alá vették azt a' kérdést: valyon
tanácsos lessz-e az idegen Tanítókat hebotsítani. Két
hétig tartó érett meggondolás és meghányás-vetés
után a' Miszszionárokat szép udvarisan e' következen-
dő felelettel vissza-utasították:

„Mi mindedig böl dogoknak éreztük magunkat
„annak a' nagy Léleknek óltalma alatt, kiben hiszünk.
„De azért nem kevés hálával tartozunk tinéktek, hogy
„gondoskodtok rólunk miképen minket-is a' ti gon-
„dolkodástokra bírhatnátok; és ennél fogva rész-vételt
„mutattok a' ti atyátok-fiai sorsa eránt a' vadonságban.
„Megkínálástokat el-is fogadtuk, ha eszünkbe nem ju-
„tott volna, hogy közöttetek, Keresztyének között
„egy nemzet él, mellyet ti, színe miatt, rabszolgák-
„ká tettetek; — mellyel minthogy emberei feketék, ti
„keményen és kegyetlenül bántok. Ha ezt néktek
„Vallástok megengedi; tehát mi az azt Tanítóknak bi-

„zodalmunkat nem ajánlhatjuk. Mert nem látjuk által, mi akadályozhatna titeket, színünk miatt minket-is született rabszolgáitoknak; és a' veres emberek feketék gyanánt nézni. Azért elhatároztuk magunk között, hogy, minekelőtte beszédetekre halgatnánk, elébb cselekményeiteket közelebbről megvizsgáljuk; és elébb elvárjuk, míg a' köztetek élő feketete atyafiak azon szerencsében fognak részesülni, mellynek reánk nézve való megszerzésében olly barátosoknak mutatjátok magatokat. Mi úgy gondoljuk, hogy eggy olly nép, melly olly régolta és olly sokat szenvedett miattatok; legelsőben tarthat számot figyelmetekre. Gondoskodjatok ezen szerencsétlenekről, vagy küldjete Tanítókat a' fejer emberek közé, hogy őket oktassák, miképen a' Nagy-lélek nem gyönyörködhet abban, ha ti az ő fekete gyermekei eránt méltatlanok vagytok. Ha ti ezt cselekszitek, mi-is viszont örömmel fogjuk hagyni, előttünk elbeszéltetni azt, a' mit a' Nagy-lélek gondolatairól tudni ti véltek. Mostan pedig nem fogtok gyűlölni azért, hogy mind két Miszszionáraitokat halával vissza-küldjük. Szívessen fogjuk őket nálunk látni későbben, mihelyt értésünkre esendő, hogy a' fekete népnek szabadsága a' fejérektől ismét vissza-adattatott; mert a' nélkül a' feketék bódlogok nem lehetnek, és ugyan azért a' ti Istentek eránt is bizodalomra nem kaphatnak”.

Kérdés, valyon Vadak adhattak-e illy helyes, — és igen is értelmes feleletet? Azonban ez, mint polgarosodott Európának gondolatja - is, igen derék, és minden megfontolásra méltó.

14.

FLORUSHOZ.

Horátiuszól.

Florus, ki olly híven szolgálod 's tiszteled
A' jó 's vitéz Nérót, ha valaki veled
Eggy olly szolgán, a' kit kelendővé tenne
Vagy Gábi vagy Tibur, illy alkura menne:
Imhol e' jó legény, tetétől talpig szép,
Adj ötszáz forintot, szolgálatodba lép.
Nálam rég szoktatva van szófogadásra,
Ugrik 's fut akármelly csekély jeladásra;
Tud egy kis Görögöt sokban sokra mehet,
Lágy agyag, belőle mindenféle lehet;
Sőt, ha nem cifra is éneklő szózatja,
Urát a' bor mellett azis múlathatja:
Nem szaporítok szót; a' melly áros száját
Vásítja, gyanússá teszi portékáját;
Nem épen a' szükség hajt az eladásra
Még szegény létemre nem szorultam másra.
Derék fi! más árron tartaná más kalmár,
Néked oltsón adom; mert rég esmérlek már.
Csupán egyszer bujt-el a' ház padlására,
Félvén, hogy vétkéért korbáts száll hátára.
A' jelentett hibán ha fel nem akadnál;
Hanem alkuvódnak a' mennyit kér adnál
Ez pénzedet bátran 'sebjébe tehetné,
E' tettéért semmi törvény nem büntetné.

Tudva 's kész akarva vennél hibás szolgát;
 Kimenthetné, ha pert kezdenél-is, dolgát.
 Én-is elmentedkor megmondám előre,
 Ne tarts bennem számat gyors levelezőre.
 De mit használt tudnod adnom restvoltomat,
 Ha mind a' mellett-is így sérted jusomat?
 A' mi több: hazugnak láttatol feddeni,
 Az ígért verseket hogy kések küldeni.

Nem régen Lucullus' táborozásában,
 Egy vitézt mindentől, mit szolgálatjában
 Keresett, megfosztott egy tolvaj' gazsága;
 Míg azt mély álommal nyomta lankadtsága.
 Ó mint egy éh-farkas dühös agyarokkal
 Martzangolván mindent, 's magát-is másokkal,
 Rá üt az ellenség egy magas várára,
 'S megvévén tág kaput nyit gazdag prédára.
 E' jeles tetteért nem-csak tisztelhetik,
 Szép summa pénzel-is nyertessé tétetik.
 Nem soká egy más várt ostrommal megvenni
 Akarván a' Vezér, itt kezd próbát tenni,
 'S ilyen szókkal, mellyek lelket adhatnának
 Akármelly félénknek szóll a' katonának:
 Menj jó szerencsével, Mars' derék magzatja,
 Oda, hol vitézség a' szép czélt mutatja;
 Nagy jutalmát fogod venni érdemednek.
 Habozol? Mi oka lehet késésednek?
 A' ravasz köz legény ezt a' választ adta:
 Az menjen, erszényét a' ki ellopatta.

Barátom magamat festem e' példával:
 Ifjúságom' sorsa úgy hozta magával,
 Hogy Roma nevelne, hol kezdtem tanulni
 Achilles' haragját 's boszuját bámulni.
 Athéne kevésé tovább gyarapított
 Annyiban tudnillik, mennyiben tanított
 Fejért feketétől megkülömböztetni,
 'S az igazat Plató nyomán fejtegetni.

De e' kedves helyről hamar elragadtak
A' mostoha idők, 's olyan fegyvert adtak
A' had zajjai közt tudatlan kezembe,
Melly vitéz Caesárral nem szólhatott szembe.
Utóbb, hogy Philippi megnyirte szárnyamat
'S az árvíz elmosta tsekély vagyonomat;
A' szegénység, melyly olly merész szokott lenni,
Helyet a' költők közt kényszerített venni.
De most, midőn többé nem nyom már szükségem,
Hol találna elég írt esztelenségem,
Ha készebb nem volnék napjaimat alva
Tölteni, mint hitván verseket koholva.
Az idő szüntelen tölünk prédát vesz 's vár,
A' szerelmet, tréfát 's bort elragadta már,
'S a' lantot-is készül kezemből csikarni
A' nagy erő ellen mit merjek akarni?
Más felől kedve-is sok olvasónak sok,
Te dalt szeretsz, másnak tetszenek Jambusok
Van olyan-is, a' kit bár melly versek' java
Sem bájol, ha benne nem tsíp Bion' sava
Eggy ízlésű Vendég alig van három bár,
Egynek ínye édest másé savanyút vár.
Mit adjak? A' mi ott remek, itt közszerű
'S a' mi viszont itt sós, az amott keserű.
De mást elhalgatván mit gondolsz, Rómában
Irtak-e annyi gond 's vesződség árjában?
Ez arra kér, kezes hogy legyek helyette,
Az, hogy költeményit hallgassam, 's érette
Mindent, a' mit kedvem szeret, félre tegyek,
Más kettő, hogy nálok látogató legyek
'S a' város' két végén tettek szert lakásra;
Látod, gyönyörű mód van a' sétálásra.
Hát sűrű serege az útszán járóknak
Melly ürességet ad a' gondolkodóknak!
Itt egy Áts, kit Úrrá tett sok arendája
Ront rád 's vele vivők' 's öszvérek' tsordája,

Ott tsiga húsz má'sás kővel lassan forog,
 Vagy halotti szekér kínosan csikorog.
 Másutt dühös eb fut, 's iszapos disznó jó
 Menjen már 's verseljen magában a' költő!

A' költők mindenkor völgyeket 's halmokat
 Szerettek 's kerülték a' nagy Városokat,
 Zöld fák' árnyékiban örömet szunnyadó
 Patronussok, Bacchus lévén törvényadó,
 'S te azt várod, hogy én ez örök lármában
 Énekeljek 's járjak jó költők' nyomában?

Sok, ki lakni csendes Athénát választja
 'S ott hét évig magát könyvekkel hervasztja;
 Ha kinn jár bálványok' szótalanságával,
 Sértetik a' néptől hangos hahotával,
 'S én itt, hol hab habot, zaj zajt nem szűn üzni,
 Itt próbáljak szókat lant' számára fűzni?
 'S az illy fáradtságot mért tartsam méltónak?
 Azért-e hogy tessek egy vagy más bohónak?

Rómában egy Rhetor 's Prokátor testvére —
 E' hív pár-ravaszan járt egymás kedvére,
 Csak dicséreteket hallotta kicsiny 's nagy;
 Ha egyik elkezdé: Őcsém, Mucius vagy,
 Köszönettel adós másik sem marada
 Bátyjának szintannyit, — Grachus nevet — ada,
 Hasonló hagymáz bánt rossz költőket minket,
 Halljad; ha nem hiszed vad dicséretinket:
 „Enyim tüzes, ennek szelíd hang éneke
 Mind kettő a' kilencz Mu'sák' fő remeke.”
 Azután osztózni láss Föbus' templomán
 Hol olly kevés költő jár dicsőség' nyomán;
 Végteére jöjj, ha van időd, meghallgatni,
 Mint szoktunk egymásnak pálmát osztogatni,
 'S miképp verjük ama játszó bajvivókkal,
 Egymást költsönösen magasztaló szókkal.
 Engem az egyiknek vara'sló pálczája
 Alcaeussá teve: mit mondhatok rája?

Mit mást hanem hogy ő Mimnermussal felér,
Vagy Kallimachussal, vagy akárkit mást kér?
Egyebekkel együtt mind ezt megkell tenni
Annak, a' ki kapós író kíván lenni;
Másképp társaiban ingerel darázs-rajt.

Ha költő nem vagyok, nem várhatom e' bajt
Már szert tettem józan eszem' bírására:
Mért adjam fülemet rossz vers' hallására?
Mert ámbár száz okos a' himpelléreket
Nevesse, ők vígan irkálnak verseket,
Részeg kedvel néznek magok munkájokra
'S némát-is unszolnak magasztalásokra.

Ha ki pedig akar jól írni, mit nem tesz?
Mihelyt tollához nyúl, kemény bíróvá lesz.
Minden szót, mellynek nints ereje 's kelleme
'S Istenek' nyelvének rangjára érdeme,
Ha erősen áll-is, kimozdít helyéből,
Bár, műve ki nem ment még szent rejtekéből.
O szókat, mellyekben, van velő van elme,
Homályból napfényre hoz gondos figyelme;
Ámbár a' mostoha idő keleteket
Elvette 's penésszel fedte szépségeket.
Az újjakat nyájas artzával fogadja,
Ha Atyjok, a' szokás' voksát rájuk adja
'S a' sebesen 's tisztán folyó víz árjának
Módjára, melly kövér termést ad tájának
Kintseit mindenütt bőven szaporítja,
'S hazáját szép 's gazdag nyelvel boldogítja.
Itt fattyat nyes, amott gazt írt éles késsel,
Fanyarnak jó ízt ad dajkás műveléssel;
'S mind ez melly sok kinnal megy véghez elrejt,
'S beszédét enyelgés' könnyű hangján ejti.
Mint a' tanult Mimus csak tréfálni látszik,
Akar Szatírt akar vad Cyclopsot játszik.
Készebb leszek hitvány költőnek tartatni,
Csak magamat tudjon rossz munkám mulatni,

Mint jó verset írni ennyi fáradsággal,
'S mégis fizettetni háládatlansággal.
Egyszer egy Argosi fő Polgár' elméje
Megbomlott, 's a' szín volt esze' keleptzéje,
Üres theátromban tsuda játékokat
Vélt látni 's részegen dicsérte azokat.
Külömben helyes volt minden más tétele,
Baráti 's szomszédi megalkhattak vele.
Mint férj, megelőzte párját nyájassággal,
Mint gazda, remek volt szelid jámborsággal;
'S ha bár legjobb borát szolgája meglopta
Tüstént a' palatzkot fejéhez nem dobta,
Uton útfélen is eléggé felderült,
Eszszel járt, kotsikat, vermeket ki-került,
Mikor rokonai' gondjával végtére
O bor 's húnýor által szert tett ép elmére
Igy szóllott: Barátim, bizony megöltetek,
Midőn józan fejű emberré tettetek;
Oly tévelygésnek lett miattatok vége,
Mellynek irigylendő vala édessége.

Ha illy nyavalya bánt minden versátsokat,
Legjobb, gyermekeknek hagyni a' bábokat,
'S nem Római dallá szókat szerkeztetni,
Hanem a' bölcsesség' lantját jól pengetni.
Én is hát zárkózván tsendes rejtekemben
Ezt teszem, 's így szóllok magamhoz szívemben:
Ha szomjadat sok víz nem győzné oltani:
Megfognád Orvosnak bajodat mondani;
'S hogy szíved szüntelen több több birtokra vágy
Arról vallást tenned bal szemérmed nem hágy?
Ha melly javasolt fű' vagy gyökér' ereje
Sebednek nem lenne enyhülés' kútfeje,
Nem tekintvén hogy ki mit dicsér 's mit szeret,
Elvetnéd az olyan fiúvet vagy gyökeret,
'S midőn a' kába nép' hite azt állítja,
Hogy a' bolondságot a' pénz meggyógyítja

Bár látod, hogy kincstől bölcs nem lett életed ;

Mégis azon vak nép' tanácsát követed ?

Am ha ezüst 's arany okosabbá tenne

'S félelmet 's rossz vágyást szivedből kivenne ;

Ugy már méltó szégyen' tüzével gyulladnál ,

Ha fősvényebb lelket esmernél magadnál.

Ha saját birtoknak szokás-is nevezni

Azt a' mit kész pénzen tudtunk megszerezni ,

Sok dolgokat (kérdesz törvény-tudókat bár)

A' velek-élés is magunkévá tesz már ;

Tied a' szántó-föld , melly táplálásodra

Kenyért ad , 's Orbius' tisztje ha számodra

Gabonát 's bort termeszt , azt a' vallás teszi :

Hogy az az Űr , a' ki termését megveszi.

Pénzt adsz néki , 's minden szükséges dolgokat

Kapsz tőle , szőlőt , bort , 's tojással tyúkokat ,

'S így apronként tész szert olly föld birására

Mellynek két 's több ezer forint is volt ára.

Mit nyersz vagy mit vesztesz , ha józanúl ítélsz ,

Akár régen akár csak minap vettből élsz ?

A' száz év előtt vett jószágnak gazdája ,

Szintügy , ha mást hisz is esze' babonája ,

Vásárolt étkekből eszi vacsoráját ,

'S vásárolt rőseivel fűjteni kályháját.

Azonban azt a' mit nyárfákkal hív gondja

Magának meggyezett sajátjának mondja ,

Mintha sajátunknak hívhatnók bölcs okkal

Azt , a' mit számtalan viszontagságokkal

Pénz , szép szó — erőszak 's halál más kezére

Juttat minden óra' nem vártt ütésére.

Ha hát szünet nélkül tartó birtokokat

Nem lelünk , 's mikép hajt egy hab más habokat ;

Ugy más' örökösét más örökös hajtja ,

'S elüzi , mikor szebb örömit ohajtja :

Mit használnak faluk ; sok barom-seregek ?

Mit rengetegekhez toldott rengetegek ?

Ha nagyot kitsinnyel vág Orcus' kaszája ,
Kit megnem kérlelhet minden kints' bányája ?

Márvány, elefánt-tsont, drága kő, festett kép,
Bársonyruha, ezüst 's több más efféle szép,
Soknál esmeretlen, némellynek bár lenne
Módja megszerezni, nem lel kedvet benne.
Mi legyen az oka hogy két testvéreknek
Egyike a' játszó gyönyörűségeknek
Inkább szeret kényes étellel hódolni ,
Mint Heródes' kövér földén országolni ;
Másika bár gazdag, mindég gyötri magát,
Tüzzel-vassal irtván oltsón vett parlagát ?
Azt az őket őrző Genius tudhatja,
Ő, ki kinek kinek szívét igazgatja,
Kivel-kivel együtt támad 's hal szünetlen
Változik képében, most vig majd kedvetlen.

En azzal a' mim van élek tetszésemre ,
'S fordítok a' mennyit illik szükségemre ,
Mondjon örökösöm akarmit felőlem ,
Hogy annál, mint hagyok, többet nem kap tőlem ;
De figyelmem' tárgya az sem szűnik lenni ,
Kit kelljen vig böltsuek , kit korhelynek venni ,
'S mint ad a' józan ész törvényt az okosnak ,
Kit hívjon fösvénynek , kit takarékosnak.

Mert más a' jószágot szórni tékozolva ,
És más élni vele hasznát meggondolva ,
Hogy se a' mit költesz, ne sajnáld bús gonddal ,
Se rakásra gyűjtni ne vágj sok bolondal ;
Hanem nézvéen élted' sebes folyására ,
Gyorsan vigadj, játszó gyermekek' módjára.

Csak szennyes szegénység rabjává ne tegyen ,
Bú nélkül evezek , bár kis hajóm legyen.
Ha vígan nem lobog kevély vitorlája
Dühös szélveszeknek sem leszek prédája ,
Holott sorsom olly ész, érdem, érték, 's rang lett ;
Melly fők közt végsővé végsők közt fővé tett.

Nem vagy fősvény? Jol van. Hát egyéb vétkekre
Nem hajlasz? Mit felelsz ezen kérdésekre?
Nem puffadsz-e hiu dicsősség' gőzétől?
Mentt vagy-e haragtól 's halál' félelmétől?
Alom, jövendőlés, késértet 's más tsuda,
Bűvös Thessália ha mit szülni tuda,
Nevetség' tárgyává lett-e már lelkednek?
Köszönöd-e minden új részét éltednek?
Nem hajgálsz-e átkot hibázó hívedre?
Jobbá szelidebbé lész-e vénségedre?
Mit használ lábodból hogy már kivétett
Egy tüske, ha szúrást nem egy hanem több tett?
Ha még mindenekben nem tudsz bölcsen élni,
Kitanult mesternek óvd magadat vélni.
Evés, ivás, játék elég időt vett-el,
Hagyd-el a' vendéglő asztalt köszönettel;
Ne légy boros fővel ifjak' nevetsége,
Kikhez jobban illik öröm' részegsége.

15.

A' Magyar Flaccusz' Venuzája
KAZINCZYHOZ.

Nos, id quod maxime debet, nostra patria delectat, cuius rei tanta est vis et natura, ut Ithacam illum in asperrimis saxulis, tamquam nidulum, affixam, sapientissimus vir (Ulysses) immortalitati anteponeret. —

CIC. DE ORAT. CAP. XLIV.

Itt e' századokon kasul ömlédező 's tekenőjét
Pajkos feldagadásival ostromló zavarékos
Rába-folyam' menttében, hol négy szép Megye' szögje
Ütközik össze*), midőn feleimhez alá 's felútaza
A' kibeszéllhetetlen tárgyak közepette lepetten
Elkocsikázok; melly kegyes íhlés gyúl kebelemben!
A' balpartra tekintve szemembe mi tűnik? Az, a' mit
Száz 's ezerek közzül itt egy, elnyargalva se láthat!
Egy csupa rejtekhely mélyen sülyvedve homályba!
A' bokrok 's csalitok fedik-el magok íme parányi
Kis körít a' kised falunak! — palotát ne keress itt.
Nincsen az! — oszlopokon csüggő bolt-árkosok-is, vagy
Köz nemes épületek nem honniak itt! — Maga a' kis
Nép-sereg a' fecskék' módjára csinálja agyaghól
Ház-falait, 's fedelét maga természetete növetből

*) Soprony, Vas, Veszprém és Győr Vármegyék Marczaltőnél,
hol, mindenütt a' Rába-parton útaza, fél óra alatt négy
Vármegye' sarkalatján mehet keresztül az útas.

Ósi szokása szerint csínnal galyabítja magának.
Két kis szent hajlék a' többi között felemelve
A' seregek' nagy Urának felszentelve mutatja
E' kis nép' forró buzgalmát 's tiszteletét a'
Szentek' szentje eránt, maga csak kalyibákba vonúlván
Annak imáadására kövekből Templomot alkot. —

Jersze, Te, Költőink' ősz atyja, barátja, Kazinczy!
Nézd velem e' kis tájt árnyékba 's homályba temetve
'S két jelesebb 's népesbb helységek' közé szorúlva
Itt a' balparton bellyebb a' kis helyet — Andrást *)!
Ez vala, ez Venuzaja (alig hiheted) koszorúzott
Pályafutó társadnak, Kisnek — Kisnek, ama' nagy
Lelkes Költőnek, Bölcsnek, Főpapnak, az ékes
Tollú Férfiúnak, kit egész tudós hona tisztel.
Itt vete első sűgárt rá, csecsemőre, Apolló,
Itt ölelé 's pólalta - be őt, gyengét, kegyes anyja —
A' boldog, kit ezer nyelv boldognak nevez; itt volt
Rengő kis bölcsőbe szorítva magával egészen
Jól tehetetlen gyermeki korban; itt feselének
Teste' de főképen lelkének gyenge virági!
Itt ezek a' bokrok, ligetek, partok, cserék, erdők,
E' dagadó 's apadó, fűzes veszzsókkal övedzett
Kígyozó folyam első gyermeki tetteinek hív
Néma tauúji valának; amott a' fűz-megyű réten
Szedte kökörcsénjét — a' szép szűz 's tiszta kor' éhét —
'S alkonykor hazatért sziszegő p trücskökre figyelve.

Majdan emitt a' szőke rekettye-bokor' csivatagja
Most repülő sárkánynak adott főt, majd pedig ívet
A' madarakra nyilat szóró kis fűrge vitéznek!
Most a' kertek alá pajtásaival tavaszonként
A' piszegő ludak, a' zsibongó kis sárga zsibákhoz
Bajnok - társaival seregelve futott 's hevüléssel
Verte-ki a' laptát vagy repton fogta-fel. — Ismét
Változik a' jelenés: pliczkest, csürköst, katonásdit
Vagy karikást felváltva javall 's gyakorolja szemessen
Szárnyasi Títánnak míg nem nyugtokra lefutnak. —

*) Szent - András, Soprony Vármegye' csúccsán, Szany és
Marczaltő, két népes és vásáros helységek között. Itt so-
kan, a' köz beszédben, Andrásnak nevezik. —

Estve, midőn a' csorda' kolompos zajja között a'
Bőgő barna bikát bömbölve szemügyre vehette,
Vagy mikor a' nagy evő 's a' sírva visítva magas port
Rúgó nyáj sebesen falu hosszát erős rohanással
A' mosadékra lihegve futott, lóczára kiülve
Vagy játéka között, ezeket szemlélte, kacagta.

Eljött a' tél-is. Gyermekek minden idő-táj,
A' mellyik mikor eljön, legszebb része az Évnek,
A' mikor érettebb korúak kifakadnak az ellen
A' mi jelen van 's a' múltat dicsérve sohajtják! —
A' mi szerény kis Hősnünk akkor sem maradott a'
Tarka kemencze megett! Kitekíntgetvén az időnek
Vészes fergetegére, kivágyott látni, csudálni
A' rohanó orkánt, havat és szélhordtta fúvatot! —
Csendesedik 's el-is áll a' vész, ragyog a' nap az égen,
Ő kifut, új tért lát 's nem örült úgy Cólon az új föld'
Felfedezésekor, a' mint ő dobogott örömeiben!

Most új plant gondol; majd a' fúvatagnak alá 's fel
Járja tömött tetejét, majd szánra kap 's azt vonogatja
A' fúvatag' halmára, a' honnan alá rohanik-le!
Majd pajtásait össze-idézi sereggel, azokból
Kettőt vagy négyet szánkába befogva, visítva
Nyargalnak falú' hosszában a' Római népnek
Farsangon gyakoroltt Carnevalját, észre se véve
Mímelvén 's az idős nézők mosolyogva tekintvén,
Viszsa az ártatlan gyermek 's gyerkőcze korokra!

Itt 's így képzelem én a' Jancsit (Jancsit, az édes
Boldog Anyának nyelve után) enyelegve korához
Képest tölteni ártatlan szép éveit. Itten
Képzelem a' hív vért, felelt, rokonit 's azokat, kik
Gyermeki dolgainak szeretett osztályosi voltak,
'S most buzgón nevezik! — 'S mikor én itt hív feleimhez
Vagy megyek e' parton, vagy vissza-jövök, 's gyönyörök köz'tt
Nézdelem e' kised Venuzát, a' Flaccusz' hazáját,
Gondolom: itt e' zöld bársony fedi talpa nyomát, ott
A' kidagadt Rábának kis szakadéka fereszté,
'S a' por, melly itt rám száll, volt játéka kezének! —

Nékem-is, ifjúnak, darab évig lakhelyem itt volt,
E' volt Arkadiám, voltam honi társa Kisünknek,

Bár ha csak addig, míg a' nap' huga, Lúna Kisaszaszony
Három sort hazudott *) ; lehetek hát lelke' tanúja.

Serdüle már akkor testével lelke-is. A' szép
Bölcsesség' helye Soprony már kebelébe ölelte
'S ott a' szent forrás epedő lelkének italt és
Telhetetlen gyönyörűséget nyújtott vala. Akkor
Már ajakit bájjal kenték a' szűz Kegyek. Akkor
Zenge kis idvezlő dalokat már innepekenként
Szép hona' kedvelt Lélekpásztora' tiszteletére,
'S mint a' kis Czedrus sebészen nevedve az égnek
Felhójit veri nagy terebélyzett ágaival, 's a'
Kis makkból iszonyú eser 's tölgy csírázik idővel,
'S a' puha Pásztor egész nyájával alatta tanyát üt:
Igy ő ritka erőt sejd.tvén csírjaiban már,
Éjjeli, nappali lelkesedéssel iparkoda fellyebb
'S még fellyebb törekedni nemes czéljára naponként,
Mígnem társainak 's bölcs Doktorinak leve díszek.
Látium' és Hellász' tudós hagyományi bűváros
Lelke előtt holtan se maradtak halva, temetve
Mintha koporsóból magyarul szólnának előtte!
A' Brittusz', Gallusz' 's Teutónak szinte temérdek
Kincsei nyelvekkel majd mind feldúlva valának
Általa 's olly gazdag volt gyenge korába' gyümölcse,
Hogy gyengéd alakát letöréstől féltetni kellett! **) —

*) *Három hónapig, míg a' Hold, egész változása' során háromszor ment által, melyben hazudni mondatik, mivel a) csak mi reánk nézve úgy tetsző változás az, és b) mikor a' hold nő, akkor a' D betűnek hasát mutatja, mintha jelentené: Decresco; mikor pedig fogy, akkor C betűt mutat, mintha mondaná: Cresco — 's mind a' kettőben hazud. Innen mondatik: Luna mendax.*

**) *Egy Nagy Méltóság, azt kérdeztetvén Secretariussa által egyik derek Professorától, ha nem fogna-e az Ifjú megbízottságból megrestülni, ha megajándékozná? A' nyájas Professor azt felelte: próbálja-meg bár ő Exc-ja, ajándékozza neki K. Cz., még se fog meglassúdni! Úgyis attól féltjük, hogy a' tanulásban leroskad. — Ez akkor történt, mikor Herkules' választását (L. Kis János' Versei' III Köt. 5 — lap) az eredeti Angoly-nyelvből magyarra fordította.*

Itt 's így feshének termő bimbóji, virági,
Mellyeknek meszszebb terjed'tt kora illatozása
'S a' bölcsök gazdag termést jóslának azokból *).

Széphalomig zengett legelőszőr - is éneke' hangja,
És Te, Apolló' hív Szent Papja, örökre hevültél,
Mint hajnal' piros ágyából kikelő 's derülő nap'
Tiszta sugárinak örvendünk; 's megcsalt-e reményed?

Mint terjeszti világát 's szép melegét-menyezetjén?
Mint Bölcs, mint Költő, mint Főpap mennyi sugárral
Fényleti érdemeit Hona' és Vallása' javára?
Mint hata a' szép fény a' thrónusig és mi dicsősség'
Nimbusza vette körül? Mint vívta-ki rényje az érdem
Fontta dicsó koszorút 's törölle-le nemének homályját, **)
A' Lovagok' fényes seregébe magát felemelvén? —
Mind ezeket nem-is érdeklek, bölcs férfiú! Nálad
Szint' olly tudva valókat, mint: hogy nap fut az égen!

Csak születése' helyét, Szent Andrást, Flaccuszi lelke'
Kis Venuszját a' feledékenység' özönéből
Óhajtám a' hív maradék' számára kikapni,
Hogy valahára Homer' kétes sorsára ne jusson,
A' kinek honja felett hét város' népe czivódott ***).

Óhajtám egyszer'smind nagy példába' mutatni,
Mint terem Andeszben vagy csak mezején csuda Máró ****),
Hogyha nagyokra terem 's bölcs 's hív sáfara tüzének!

RELICZ JÓNÁS.

*) A' mindenes Gyűjtemény' Redactiója, közölvén a' 18 eszt.
Ifjúnak Belgrád' megvétéléről írt Verseit a' Közönséggel,
figyelmetessé tette psychologus olvasóit, hogy millyen Férj-
fut várhatnak ollyan Ifjúból! —

**) Sírak 22: 7.

***) Ama vers szerint ezek: Smyrna, Rhodos, Colophon,
Salamis, Chios, Argos, Athenae.

****) Virgiliusz, Latium' Költőjének Atyja, maga, mint tud-
va van, azt írja születése' helyéről: Mantua megennit —
de Ladvocat azt úgy módosítja, hogy Mantua mellett
Andeszben és pedig a' mezőn született legyen a' világra,
hol az anyja elszülvén őt, valamelly árokba ejtette.
Lásd Ladvocat Hist. Dictionar. Lap. 559.

16.

Linné Károly' Élete-rajza.

Tetessék halhatatlanná érdemes leírással az, ki különös elmebéli tehetséggel a' tudományokban, szép művészségekben olly előmenetelt tett, mellyben a' léleknek méltósága látszik, melly jelesen újított, 's az ész' ismereteit gyarapította. *Erdélyi Muz. 3. Füz. 121. Lap.*

Svédzia, sőt lehet mondani, hogy északi Europa, még soha olly Tudóst nem szült, ki ön találmányival olly szerencsés és gazdag javítója 's gyarapítója lett volna a' tudományoknak, mint Linné Károly; kinek ítélete a' tudományokban úgy tekintetett volna, mint közönséges törvények, 's leghelyesebb meghatározások, és kinek neve ez által a' föld kerekiségének minden pallérozottabb tartományiban olly ismeretes, és halhatatlan lett volna, mint Linné Károlyé.

Egy *Tycho de Brahe* dicsősége marad ugyan mindenkor Dániának; de még is azon tudomány, mellyben ő jeleskedett, mutatott már az ő idejében is, ő utánna pedig még sokkal több olly férjfiakat, kik az eredeti találmányok' érdem becsének dicséretét elnyerték. Nem említem itt a' Brittusokat, mert még magok az ő halhatatlan geniek is egyenként véve, nem munkálkodtak olly kiterjedőleg minden tartományaik-

ban, nem volt annyi tanítványjok mint Linnének a' fűvészség' ágazatjában, és átallyába a' természeti tudományokban.

Ezen nagy férjfiúnak híre közönségesen ismeretesebb, mintsem az a' tövises és fáradságos út, mellyen olly nagy hirre kapott. Ha életének folytat mélyebb figyelemre vesszük; tapasztalni fogjuk, hogy valamint más nagy embereknek, úgy néki is különös esetei voltak. Luthernek törvényt kellett volna tanulni, sőt már tanulta is azt; de egy véletlen eset egészen más fordulatot adott kezdett pályájának; sétálás közben kedvelt barátját Eleket a' villámlás agyon sújtja, ezen történetbéli ijedésre elhatározza magát Luther az Isteni tudományok' tanulására, és íme! századjának legnevezetesebb embere, az Anyaszentegyháznak Reformátora leve. Illyen forma különös eset béklyejezi Linné' életét is.

Linné Károly, ez a' nevezetes természet-vizsgáló, de különösen fűvész; született *Smaland Provinciának Rashult* nevű falujában 1707-ben 24-ik Májusban. Atyja ugyan ott Prédikátor volt, kinél az a' kívánság, hogy fia valaha segédje és következője lehessen, meghalladott minden egyéb ideát és kilátást, mellyet a' gyermekből kitűnő tanulékonyság, és genie gerjeszthetett volna atyai szívében. Atyjának első oktatása oda erányzott, minden beszélgetése, útmutatása oda czélozott, hogy Károly fia jövőendőben Prédikátor lehessen, és ez történt, az akkori vak buzgólkodással tellyes időnek szokása szerint, anyjának némelly fogadása miatt.

Azonban egy történetbéli környülállás egészen más tudomány-osztályra indította az ifju Linné' hajlandóságát. A' fűvészkedésben igen gyönyörködő Atyjának mint falusi Prédikátornak házánál volt egy derék kert, mellyet az illatozó virágoknak külömbféle tarkasága szépített; mert a' Prédikátor kedvelli

vala nagyon a' virágokat. Atyjának ezen hajlandósága csak hamar felindította erre a' gyermeknek szeretetét, kinek-is már foglalatosságává lett a' virágok' öntözgetése, bojtása, tisztogatása. Ezen kis kerti munkáról való szorgoskodás rövid idő múlva legnagyobb gyönyörűsége lett Linnének, kapott maga-is egy darab földet a' virágok' plántálására, és ez volt (meg kell gondolni a' kis környülállást) az ő tanulmányjának iskolája. Mert hogy a' virágok' plántálására nyert darab földet jól tarkázva beültethesse; kiszokott életének még akkor csak 9-ik évében, a' szomszéd ligetekbe és mezőkre sétálni virágok' és fűvek' szedése végett, melly foglalatossággal valamint tudás vágya, szintűgy nevelkedett kisdud *botanikai* ösmérete-is. Az Atyja nem tilalmazta tőle ezen ártatlan örömet, mint-hogy ez által a' reá szabott foglalatosságok csorbát épen nem szenvedtek.

Azonban Linné az iskolai tudományok' bővebb isméréte végett 1717-ben a' *Werjői Gymnasium*ba küldetett. A' természeti tudomány eránt való hajlandóság, melly már akkor szívében mély gyökeret vert, véle vándorolt, 's minden üres óráit annak szentelte. A' *Gymnasium*' *Rectora Lanaerius*, ki maga-is nagy barátja volt a' fűvészkedésnek, kedvelte az ifjút. Linné igen keveset volt oda haza, hanem tanult a' mezőkön; ez a' szüntelen való járkálás, mellynek okát, és következtét a' Tanítók által nem látták, és mellette az-is, hogy némelly tanulmányokból hátra maradt; arra indította a' Tanítókat, hogy Atyjánál őt bévádolnák, hogy a' tudományok' gyakorlására rendelt időt többnyire csak fűvek' és pillék' szedésében tölti, azért sokkal tanácsosabb volna, ha őt valami kézi mesterségre adná. Az Atyja tehát a' gyakor és fontos panaszkok után eltökéllé magában, hogy fiát, mivel a' tanulásra henyesége és ügyetlensége miatt alkalmatlan, az iskolából kifogja, és valami kézi

mesterségre adja, a' mi meg-is történt, tzipős mesterségre adatván az ifjú Linné. De, a' tudományoknak megbecsülhetetlen nyereségére, egy szerencsés *Genius* a' természeti tudományoknak ezen ékességét a' kaptafa mellől felszabadította, és ez volt *Rothman* Werjői Orvos, (megérdemli, hogy neve a' későbbi világ előtt-is ismeretes legyen) ki észre vévén az ifjú Linnének jeles elmébéli tehetségét, reábeszélte annak szüléit, hogy fogadások' tellyesítéséül tennék fiokat a' természet' Papjává, a' jó tanátsra hajlékony Szülők elfogadák a' mély bélátású embernek bölts javaslatát, és az ifju Linné örömmel hagyta-el tanító-mesterének műhelyét, 's vissza ment a' tudományok' oskolájába. Szüléinek reménysége, kik nem egyebet, hanem csak Prédikátort akartak látni jövődöben Károly fiokban, a' fűvészkedés eránt való hajlandóság által most már úgy szóllván, egészen elenyészett; kivált az Anya ezen változtatással olly meglegedetlen volt, hogy második fiát, Linné Samut, sz. 1713. mindég iparkodott azután a' kerti foglalatosságtól visszatarthatni, hogy, a' mint ő mondá, bátyjának rossz példáját ne követné.

Azomban Linné Werjőben legszebb előmenetelt tett az ő kedves tanulmányjában a' *Botánicában*, nagy előmozdítója lévén *Rothman* Orvos Ur, ki őt házába fogadta, könyvtárát használás végett néki általengedte, és őt minden tőle kitelhetőképen segítette *Academiai* pályafutásának elején, mellyet életének 20-kán kezdett. Későbbben a' *Lundi Universitasba* költözött, nem ugyan a' szerentse javaival; de ajánlásra méltó szép tulajdonságival, 's tudományos ismeretivel gazdagon megrakva, hol-is bizodalmát és barátságát nem sokára megnyerte eggyik legjelesebb Tanítójának *Stobacus Kiliánnak*, ki őt házába fogadván, tehetsége szerént segítette, alkalmatosságot nyújtott néki tudományos ismeretinek bővítésére, a' mit Linné

igen jól tudott használni. Elkezdte itt egy fűvész-könyvet írni, 's feszített szorgalommal tanult gyakran fél éjjelig-is. *Stobaeus* ezt a' késői fennmaradást észrevévén, azt gondolta, hogy Linné talán az éjjeli időt játéokban, dombérozásban tölti. Ezt hogy voltaképen kitanulhassa, egyszer késő éjjel Linnét meglepi; de mikép álmélkodott! midőn őt egyedül magát találá a' holtak' társaságában, a' legnagyobb fűvészek' munkájában elmerülve.

Mennél jobban megismerte Linné kedvelt tanulmányjának kiterjedését; annál inkább nevelkedett az ő tudás vágya. Ezt hogy kielégítse, minden nehézségeket és rémitő gondolatokat megvetett. *Lunelban* való esztendei mulatása után eltökéllé magában, hogy Hazájának főiskoláját az *Upsalai Universitást* meglátogatja, melly épen akkor az ő kedves tanulmányjának egy igen jeles Tanítójával diszeskedett. A' kilátások Linnére nézve itt igen szomorúak voltak, az Atyjá, mint falusi Prédikátor, őt nem igen segíthette, kéntelen volt hát magát mostoha sorsához alkalmaztatni, 's maga kedveltetése által tanuló társaitól nyert segedelmet, hol egyiknél, hol másiknál evett; azoknak kopott 's vásott ruháját viselte, 's szakadozott lábbéljét maga foltozgatta. De mind ez el nem fojthatta tűzét szeretett tanulmányja eránt, a' szerencsés jövendőnek eleven képzése mindég nagyobb ösztönt adott néki.

Azomban nem sokára csak ugyan meg-is változott az ő sorsa, és pedig igen szerencsésen; mert az *Upsalai botanica* kertben össze találkozáván *Celsiussal*, (egy volt akkor az *Upsalában* lévő legjelesebb férjfiak közül) Svétziában a' természeti tudományoknak helyreállítójával, ezen nagy férjfiú sajdítván Linnében a' fáradozatlan szorgalmat és éles elmét, sorsa felől tudakozódott, 's értvén mostoha állapotját; azonnal iparkodott őt jobb sorsba helyheztetni. *Celsius* még

ekkor a' bibliai plántákról való halhatatlan munkáján dolgozott, szüksége volt segítségre, 's ezt senkiben jobban fel nem találhatta, mint az épen erre termelt Linnében; házához veszi hát őt, és részelteti tudományos fáradozásiban. *Ruidbeck* pedig egy tehetős gazdag Úr fiának nevelését reábizta, 's magának a' fűvész kertben leczkéket adatott. Ebben az időben kezdette már Linné az ő újj *Systemájának* talpkövét megvetni. Egy tudós és velős értekezés által, mellyet ő *de nuptiis arborum* adott, *Upsalában* mindenek figyelmét magára vonta. A' tudományok' *Academiája* épen ezen idő pontban a' tudományos ismértek' gyarapodása, kiválképen pedig Svétziának belső jelességei miatt több *projectumokkal* foglalatoskodott, a' többi között azzal-is: hogy *Lapponia'* bővebb ismerése, és *productumainak* vizsgálása végett rendeltessenek oda utazások. *Celsius* e' végre Linnét ajánlá. Az ezen elég nagy utazásra rendelt, és csak 60 tallérból álló úti költséget a' tudományos társaság szerezte és adta. Linnét nem annyira a' kitett csekély summa, mint a' becsület érzés, és kedvelt tanulmánya eránt való buzgó hajlandósága arra birta; hogy az utazást felvállalná, 's 1731-ikben Aprilis hónapban útnak indult minden úti társ nélkül, néhány darab viselő ruha, 's egy papirossal és író - tollakkal megrakott bőr táska volt mind az, a' mit magával útra vitt. Ezen veszedelemmel, és sok nehézségekkel megrakott utazásnak átaljába a' tudományokra; de leginkább a' fűvészkedésre nézve igen nagy haszna volt 's 1735, kiadta *Laplandiai Flóráját*, mint tudományos utazásának igen derék gyümölcsét.

Távollétében a' legketsegtetőbb reménységekkel biztatta magát Linné, szaporított tudományos ismeretei miatt helybehagyást, köz-tetszést várt visszajöttekor, 's várakozásának vidám mosolygással látszott a' szerencse-is megfelelni. Leczkét adott a' ter-

mészeti tudományból, a' mit igen sokan hallgattak, és mindenektől becsültetett. De e'béli csak igen kevés ideig tartó örömét nem sokára a' kaján irigység felzavarta. Bizonyos *Rosen* nevű Professor irigységből annyira vitte a' dolgot, hogy Linnének a' letzkeadás-is megtiltatnék, melly rendelés az érzékeny Linnének természeti hevességét annyira felháborította; hogy *Rosen* Professor ellen kardot rántana. Ezen felhevülését, ha bár jóvá nem hagyhatja-is; de legalább mentheti az a' szomorú helyzet, mellyben munkáságának legkedvesebb körétől, 's *subsistentiájának* egyik főbb eszköztől megfosztatott.

Az *Upsalai* kilátások dugába dülvén, más útát kellett hát Linnének kezdeni, mellyet néki a' szerencse önként mutatott, azt javasolták t. i. néki: hogy *B. Reiterholm Dalecarlieni Gubernátornak* fiait nem melly más természet vizsgáló ifjakkal kövesse útjukban a' Svétziai tartományon keresztül *Laplandba*, melly utazásnak főbb célja volt a' bányászságnak közelébbi ismerete. Engedett a' javaslásnak Linné, 's útjukban legtovább mulattak *Fahlunban* a' Svétziai réz-aknánál. Itt Linné az értz-tudományról és bányászságról letzkét kezdett adni, 's a' többek között megismerkedett a' tartománybéli Orvossal *Moraeussal*, leányával pedig, kit utóbb *Hymen* óltára eleibe is vezetett, szerelmes szövetségbe esett, és épen ezen tselekedete mozdította-elő azt a' pályát, mellyen azután Linné olly ditsően fényeskedett. Előtte az *Academiai* élet nem egyéb volt, mint kedves kívánságának folytatása. De hogy ezt tovább-is üzhesse, *Doctorrá* kellett lennie, ez pedig még akkor csak egy külföldi *Universitásban* történhetett-meg, mellynek végre hajtására 100. aranyat nyert kedvelte Szépétől. A' *doctori* borostyánt egy *Hollandiai Universitásban* akarta Linné megnyerni; valóban nagy út kevés költség mellett! örömmel folytatja hát útját *Koppenhágán* és *Hambur-*

gon keresztül. Tudós kíváncsisága mindenhol újj táplálékot keresett és talált, kiváltképen kedve telt *Hamburgban* úgy annyira, hogy itt való mulatozása alatt mind utóbbi rendeltetéséről, mind pedig erszényjének szűk voltáról megfeledkeznek. Eljutott végre *Hollandiába*, 's *Hardervikban* 24-ik Juniushban, 1735-ben *promoveáltatott*. Itt ismeretségébe jutott *Börhavnak*, 's mivel költsége nagyobb részént még útjában elfogyott; tehát ezen szorultságában *Börhavhoz* folyamodik. Tudományos szép ismeretei sokkal jobban ajánlák őt, mintsem úti levelei. Épen ekkor kezdettek a' Hollandusok legnagyobb kedvelői, 's baráti lenni a' fűvészkedésnek. A' virágok eránt való költségek és hajlandóságok ismeretesebb, mintsem hogy arról szükség volna szólni.

Az *Ostindiai* Kereskedő társaságnak egyik tagja *Clifford* igen gazdag Úr, *Börhavnak* ajánlására magához vette Linnét olly szándékkal: hogy 1000 forint fizetés, szabad szállás, és élelem mellett háziorvos legyen, 's egyszer'smind a' *Hartecampi* mesterséges nagy kertjében a' virágokat leírni és rendbe szedni. Igen kedves foglalatosság volt ez Linnére nézve, mellyet nála a' háládatosság elfelejthetetlené tett. Ezen kedvelt foglalatosságiban másfél esztendő tölthött, 's 1735-ben Hollandiában legelőször adta ki legnagyobb folio formában *Systema naturae* nevű munkáját, mellyben egy árkuson mind azt láthatni, a' mi a' természet' országához tartozik. Ezt követte 1736. 12-öd rétbén nyomtatva illy című munkája: *Fundamenta botanica*, mellynek világosítását adja a' *Filozofia Botanicában*. 1737-ben pedig megjelent eme jeles munkája: *Hortus Cliffortianus* in fol. 37 réz-táblákkal, mellyek a' *Hartecampi* kertnek ritka plántáit mutatják; ezt már 1736-ban megelőzte eme kis munkátska: *Musa Cliffortiana*; azután jött napfényre *Genera plantarum* nevű munkája, mellyben

a' plántáknak 935 nemei minden tulajdonságaikkal együtt megneveztetnek; 1737-ben pedig megjelent a' *Critica botanica* is; 's 1738-ban a' *Classes plantarum* nevű munka. *Hartecampban* való tartózkodása alatt volt Linnének alkalmatossága Angoly és Francia Országokat is megjárni, a' többi közül egykor *Börhave* ajánló-levelet adott néki ama' híres Angolyhoz *Sloanehez*, mellyben magát így fejezi-ki: ezen levelemnek általadója érdemes egyedül az Urat látni, és csak egyedül az Úrtól láttatni, ki mind a' kettőjüket együtt látja, az nehezen látott még két olly nagy férjfiakat, kik egymáshoz olly igen hasonlók lettek volna.

Minekutánna már majd három esztendőt töltött volna Linné Hollandiában, mind inkább inkább nevelkedett benne Hazája, és szerelmes Szépe éránt a' lát-vágyás. Oda hagyja hát Hollandiát Május hónapban 1738. 's először-is Párisba ment, hogy ott *Jussieu*, *Guetard* és más híres *Botanicusokkal* ismeretségbe jönné, azután Szeptemberben *Stockholm*ba érkezett; de itt nem nagy figyelem lévén eránta; kénytelen volt orvosi tudományának gyakorlása által élelmét keresni, a' mi eleintén ugyan sok nehézségekkel volt öszveköttve, de végre a' mejj gyengeségének orvoslásában tett szerencsés próbái köz-tudomásra esvén; a' Királyné-is *Ulrica Eleonora* rendeltetett magának valamit Linné által, 's így egyszerre hozzá tödultak a' legtehetősebb betegek. Most már kedvezvén a' szerencse sorsának, magát mint Orvos *Stockholm*ban megfészkelte, 's hajdani jótévőnéjét, szerette Szépét feleségül vette Juniushan 1739. Küszködött ugyan Linné még azután-is a' mostoha szerencse viszontagsággal; de jeles tehetségei kitünvén, sorsa jobbra fordult. A' *Status Minister Gr. Tessin*, ki a' Tudósoknak és tudományoknak különös barátja és kedvellője volt; pártfogója lett Linnének-is; ekkor

kapott Linné hirre, 's ennél fogva azután jutalomra is, reá bízattatott a' természeti ritkaságok' elrendelése, és a' tudományok' *Academiájának* Elölülőjévé neveztetett.

Mivel pedig, a' mint fellyebb-is említettett, az *Academia* volt egyedül a' szorgos munkálkodásnak ama köre, mellyben Linné leginkább kívánt élni, most már a' hatalmas pártfogás által könnyű volt néki azon szándékát-is teljesíteni, mellyet elébb gyámultalansága miatt végre nem hajthatott. 1741-ben *Botanica Professornak* neveztetett *Upsalában*, a' hol is fő gondját a' *botanica* kertnek javítására fordította, a' miről 1748. illy czímű munkát adott-ki: *Hortus Upsaliensis*. Az Atyja megérte azt az örömet, hogy fiának nevelkedő dicsőségét megláthatta; mivel ő 1748-ban életének 70-be halt-meg.

Az *Academia* Linnének fényével és dicsőségével most újj időszakát kezdte. Az ő *classicus* irási, mellyeknek zsongéjét már Hollandiában kiadta, közönséges helybehagyást nyertek, és a' természeti tudományoknak *reformatioja* *Upsalából* egész Európába elterjedett. Több *Academiák*, és Kormányzések iparkodtak a' tudományoknak ezen lelkes javítóját magokévá tenni. Göttingából, Pétervárából tisztelettel tellyes meghívások érkeztek hozzája. Soha úgy még nem kerestetett Európának olly meszsze lévő Tartományiba, soha nem hivattatott egy *Svecus*-is, mint Linné. Még maga a' Spanyol Udvar-is utánna volt ennek az északi Tanítónak, 's őt legketsegtőbb ígéretekkal édesgette magához, ígervén néki 2000 Piaszterből álló fizetést esztendőnként, azon felül nemes rangra való emeltetést, és hogy mind e' mellett mint egy *naturalisált* Spanyol *Protestáns* maradhasson.

De mind ezen édesgetések nem voltak arra elegendők, hogy Linnének szívében Hazája eránt való

szeretetét elnyomhatták volna. De Hazája-is háládatosan tisztelte 's betsülte az ő érdemét; mert 1753. az északi csillag rend' Vitézévé (*Eques stellae polaris*) tétetett, három esztendő múlva pedig Nemesség-is kapott. 1766. III-dik Gusztáv duplázta fizetését, ajándékozván néki egy kis falusi jószágot-is, minekutánna már maga a' *Hammarby* jószágot megvásárlotta volna. Ezen jeles megkülömböztetés és jutalmazás, az a' közönséges hír és kedvesség, melyet *Upsalában* nyertt, legédesebb jutalma volt munkás fáradtságának. Legtöbb 's legjelesebb Europai *Academiáknak* tagjává lett. Legtávolabb való vidékekről-is jöttek ifjak, hogy őt hallgatnák. A' fűvészi utazások' és tanítások' alkalmatosságával többnyire 2—300 tanulni vágyó ifjak követték őt, kik illy utazás' alkalmatosságával több tsapatokra eloszlottak. Ha egy új 's még eddig előttök ismeretlen fűvet találtak; trombita szóval adtak jelt az özszejövetelre, és nagy figyelemmel halgatták a' derék Tanítónak tudós észrevételeit az új talált plánta felől.

Az ő Oskolájából ismét más tudós férjfiak kerekedtek, kik közül többen bővítették Linnének felfedezését és nevét, a' világnak legtávolabb lévő részen-is ismeretessé tették. Így tselekedett *Hasselquist*, *Kalm*, *Osbeck*, *Forskael*, *Sparmann*, *Dr. Solander*, *Thunberg*, és más többek, kik mind az ő tanítványi voltak.

Szakadatlan munkálkodása után, mellyel a' tudományoknak és a' világnak használni akart, meghalt 10-ik Januariusban 1778. *) Azon szerencsés öregség

*) Haláláról a' Svétziai Biográf ezt a' tudósítást adja: Majus hónapban, midőn épen a' *botanikai* kertben leczkét adna 1774. szélütést kapott, mellyre nagy gyengülés következett, 's ezt ő úgy tekintette, mint közelgető halálának előljáró postáját. Tagjaiban annyira elerőtlenedett, hogy

mellett-is, melyet ért, még-is igen kora és szomorú eset volt az ő halála. A' tisztelkedés, melyet néki holta után tettek, érdemihez, polgártársihoz, és az ő felvilágosodott Fejedelméhez méltó vala. Lelketlen teteme különös pompával az *Upsalai Fő-Templomba* tétetett. A' Király különös emlék-pénzt-is veretett halálára, mellynek egyik felén látszatott Linnének mejj-képe és neve, másik részén pedig a' szomorú *Cybele* tálat tartván kezében állatoktól és plántáktól körülvéve, emez irással: *Post obitum Upsalae die 10-a Januarii 1778. Rege jubenté*, az az: holta után *Upsalában* 10-ik Januáriusban 1778. a' Király' parancsolatjára. Maga *Gustáv*-is, azon beszédében, melyet 1778. az Ország' özsze gyűlt Rendeihez tartott, sajnálkodva említi azt a' kárt, melyet Svétzia Linné halála által vallott. Valóban fénye volt Ő Hazájának, 's tudós ékessége Századjának. Halhatatlan Refor-

nagy fájdalom nélkül még csak nem-is mozdulhatott. Őszszel egy kevéssé neki vette magát, a' mit tanulmánya eránt való erős vonzódásából annak tulajdonított; hogy III-dik *Gustáv*-tól néhány száz ritka plántákat kapott ajándékba. Ezen plántákat *Surinamból* hozta magával *Dahlberg*, Svétziai Tiszt, és *Spiritusban* olly példásan megtartotta; hogy azoknak virágjait, leveleit és gyümöltseit tökéletesen lehetne látni. Linné ezekkel múlatta 's erősítette magát, ezen plánták' rendbeszedésén dolgozott, és egy illy című írást készített: *Plantae Surinamenses*. Ez volt utolsó munkája; mert *Juliusban* 1776. másodszori szélütés érte, melly őt annyira elerőtlenítette, hogy napló könyvében arról maga-is így panaszkodik: Linné sántikál, nagy fáradtsággal mozdíthatja magát, érthetetlenül beszél, 's alig irhat. Ugyan azon esztendőben egy erős köszvény támadta-meg jobb felét, kéntelen volt azután szüntelen ágyban fekünni, lelki és testi ereje mind jobban jobban fogyott, 's végre egy száraztó hideglelés elhozta a' tudományokra nézve elég kora és sajnos halálát.

mátora volt ő a' természet tudományának, alkotója egy jobb rendszernek, melly róla *Systema Linnei*-nek neveztetik.

Characterében és természetében voltak több különösségei; de voltak némelly főbb tulajdonsági-is más nagy férjfiakéhoz hasonlók. Valamint *Newton*, úgy ő-is nagy imádója volt az Istenségnek, kit természeti mély ismereteinél fogva, mélyebb, mintsem közönségesen szokott lenni, elmélkedéssel tudott tsudálni. Tanító szobája felibe ezt írta: *Innocui vivite, Numen adest*; az az: fedhetetlenül éljetek, az Isten-ség jelen van. Valamint más nagy férjfiak, úgy ő-is vidám mértéklete mellett tudós próba-tételeiben és munkáiban mintegy elragadtatott, és innét származott az a' hevedség-is, mellyel soká fontolgtatott vélekedését szokta támogatni, és mások ellen gyakran majd a' tzivódásig védelmezni. Tulajdona volt a' ditsőség-kivánás és a' kérkedés, hogy ez hiba volt benne, azt senki nem fogja tagadni; de más részről azt-is meg kell vallani, hogy ezen magas önérzés nélkül soha nagy ember nem lett volna. Mert egy érzéketlen ember illy nagyságra soha fel-nem juthat.

Termetére nézve Linné kicsiny volt, 's görbedt járása még kissebbé tette. Szemei valami különösét jelentők és tüzesek voltak, társalkodása vidám és kedveltető, házi takarékosága különös, melly alkalmassint következése volt élelméről való előbbi szorgoskodásának és nyomorult állapotjának. Szó, gondolat, élet, mind rendszeres volt nála. Emlékezete igen korán meggyengült, mert ugyan ez a' férjfiú, ki a' füveknek és virágoknak tulajdonságait olly pontosan osztályozta, ki ezen különböztetéseket olly helyesen, és név szerént emlékezetében tartotta; utóbb annyira megfeledkezett, hogy midőn egykor Ipának levelet írta, annak nevét feleségétől kérdené.

Linnének házi életéről az ő tanítványa és barátja *Fabricius*, ki véle két esztendeig társalkodott a' többi között így szóll: Nyáron kikisértem őt a' falura, ott a' mi életünk a' természet' kebelében vidám és meglegegedett volt, semmi erőltetést nem ismért. Mi nem meszsze az ő jószágától egy paraszt házban laktunk. Linné közönségesen reggel 4. órakor kelt-fel, és 6. órakor jött minket felköltetni, azután fölöstökömölt, és 10. óráig letzkéket adott az *Ordines naturales plantarum*ról; ennek vége lévén, a' szomszéd hegyekre *botanikai excursiókat* tettünk délig. Nap lementekor házába mentünk, és az estvét barátságos társalkodásban töltöttük. Minden vasárnapon meglátogatott bennünket házi-népével együtt, 's mi ezen alkalmatossággal mindenkor muzsikusokat fogadtunk, 's a' pajtában kimondhatatlan örömmel tántzoltunk; a' jó öreg az alatt egygyel közülünk beszélgetett, 's jó ízűen szívtá pipa dohányját, néha néha felugrott, és a' lengyel tántzot jobban eljárta, mint társaságunkból akármellyik fiatal. Télen pedig *Upsalában* házához által ellenbe laktunk, háló vörös köntösében, prémes zöld sapkában, 's pipáját kezében tartván, majd minden nap meglátogatott bennünket. Minden egy ív írása egy aranyot hozott neki, ellehet hát gondolni, minő nevezetes summa kerekedett az ő sok írásiból; azon felül *Academiai* fizetése, Orvosi *praxisa*, és tanítványtól kapott alkalmatosságbéli ajándékok igen gazdaggá tévék őt. Férjfi ága egyetlen egy Károly fiában kihalt 1783. életének 42-dikébe. Az *Academiai* hivatalban *successora* volt Atyjának, 's mint tudományának méltó örököse magát jelesen kimutatta.

17.

A' hires Anglus Költőnek Pópenak külömbféle jeles gondolatjai.

Az esztelen sokszor foglalatoskodóbb mint a' legszorgalmasabb méh. Az e'féle eszközök-is szükségesek a' Politikusoknak. Az országokkal talám úgy van a' dolog mint a' fal-órákkal, melyek sok húzó-ón nélkül szükölködnek, hogy legfinomabb és legszükségesebb részeik rendes mozgásban tartassanak.

A' szerénység mindenkor hasznunkra szolgál. A' keveset követelő ember csendesen él; ellenben a' dicsőségre vágyó szüntelen nyugtalanodik hogy olyannak láttassék, a' millyen valósággal nem. Ha eszünk's talentomaink vannak, a' szerénység azokat legjobban megesmerteti másokkal; ha nincsenek: akkor is a' szerénység legjobb mód gyengességünk' elrejtésére. Mert valamint a' szemérmesség néha a' fajtalan leányokat tisztességes személyeknek nézetheti; úgy a' szerénység-is az esztelent eszesnek nézeti.

Ha azon esztelenségeket, mellyeket másokban nem szenvedhetünk, magunknál mentjük: akkor azt bizonyítjuk, hogy inkább szeretünk magunk esztelenek lenni, mint másokat eszteleneknek látni.

Hibáinkat megvallani soha-sem kellene szégyenlenünk; mert ezen megvallás annyit tesz, mintha azt mondanánk: hogy ma okosabbak vagyunk, mint tegnap voltunk.

Heves indulataink olyanok, mint a' forró hideglelés' paroxysmusai. Ha szintén a' paroxysmus' szempillantatai erősebbekké tésznek-is bennünket, de utóbb annál inkább erőtlenné.

A' mit Cicero a' hadakozásról mond, azt a' tudós versengésekre - is lehet alkalmaztatni. A' hadakozásban soha-sem kellene elfelejteni, hogy annak a' békesség a' célja. De általában szólván az igaz versengők olyanok, mint a' vadászok, kiknek minden örömök csak a' kergetésben áll.

Azok, kik szüntelen mások tselekedeteinek vizsgálásában foglalatoskodnak, azokhoz hasonlítanak, kik mindenkor a' magok' házán kívül vagynak, 's kik mások házaikba mennek, hogy ott mindent rendbe szedjenek, az alatt pedig a' magokét elhagyják pusztulni.

Azon öregek, kik szünet nélkül a' múlt időt dicsérik, azt akarják velünk elhitetni; hogy az ő idejekben nem voltak esztelenek, de szerencsétlenségeikre magok az ellenkezőt bizonyítják.

Valahányszor valamelly szegény embert igazán háládatosnak látok lenni, elhitetem magammal, hogy a' millyen háládatos most, szintén olyan nemes szívű adakozó lenne, ha meggazdagodnék.

A' Rhetorika' virágjai a' Prédikátiókban és bölcselkedési értekezésekben olyanok, mint a' búza - földön a' kék és piros virágok. Azokat kik mellett elsétálnak, mulatják; de annak ki az aratásból hasznót vár, kárt tesznek.

A' ki hazugságot mond, nem veszi észre, melly nehéz munkát vállal magára; mert ezer új hazugságot kell kigondolnia, hogy az elsőt támogathassa.

Az a' ki magát minduntalan mások dolgaiba avatja, úgy jár, mint a' ki a' méhek' dolgozását igen sokszor 's igen közelről nézi; kíváncsiságáért gyakran megcsipdestetik.

Sok magányszeretők csak úgy hagyják-el a' világot mint Éva Ádámot, hogy az ördöggel külön társalkodhassanak.

Az Úri vagy úgy nevezett Fő- és a' Paraszt- vagy közép-rendbéli társalkodás között csak az a' különbség van, hogy ugyan azon dolgok kicsiny szobában vagy nagy szalában, kicsiny vagy nagy asztalnál, egy gyertyánál vagy huszonnégy métsnél mondatnak.

Két Aszszonyok ritkán lesznek máskép', hanem csak egy harmadiknak kárával jó barát-nékká. Úgy szövetkeznek össze mint a' régi időbeli Királyok szövetkeztek, kik szövetkezésük' előjeléül valamelly szegény állatot feláldoztak. Hasonlóképen két Aszszony-is azután lépnek egymással szoros barátságra, ha elébb egy harmadikat össze-téptek.

Az öreg emberek nagy részént olyanok mint az ó Krónikák, mellyek unalmas, de igaz történeteket beszélnek a' régi időkből, 's mellyeket csak e' részben érdemes megkérdezni.

Valamint a' szép gyermekek a' rút atyának nagyobb kissebségére válnak mint a' rútak; minthogy az utólsók jobban hasonlítanak hozzá; úgy hasonlóképen a' másoktól lopott szép-gondolatok nagyobb becstelenségére szolgálnak a' rossz Irónak, mint a' maga hitvány gondolat-

jai. Ha pompásan öltözött szegénytlátunk, világosan tudjuk, hogy az öltözet nem az övé.

Az Aszszonyok olyan szemekkel nézik szeretőiket, mint a' kártyákat. Eggy ideig játszanak velek, 's mikor egyszer nyertek, félrevetvén ujakat kívánnak, 's gyakran az ujakkal elvesztik azt, a' mit az avítottakkal nyertek.

A' tetszeni 's szerettetni kívánó Aszszony úgy bánik a' férjfiakkal, mint a' Schach-játszó a' játékbéli parasztokkal. Nem függeszti egyre szemeit olly igen, hogy a' másokra is melly talám nagyobb hasznot hajthat, ne nézne.

Az Aszszonyok ollyanok, mint a' rejtett mesék, 's általjában abban eggyeznek a' rejtett mesékkal, hogy nem tetszenek többé ha egyszer megvagynak fejtve.

A' férjfinak, ki valamelly szép Aszszonyt lát, szintúgy nincs oka kívánni, hogy annak férjévé legyen, valamint annak, ki a' Heszperidák' kertjének arany almáit csudálja, nincs kívánni; hogy azokat őrző-sárkányá legyen.

Arra hõg minden nemes szívû emberek egy hitûek és vallásuak legyenek, nem kívántatik több, hanem csak az: hogy minden nap egymással társalkodjanak.

A' bölcs és értelmes ember' hírét 's nevét legbizonyosabb 's legrövidebb úton megnyered úgy; ha azt a' mit más mond, jóvá hagyod.

Szolgálatunkat és szívességünket legkevesebbé érdemlik-meg azok, kik tőlünk legtöbb szolgálatot kívánnak, 's rajtunk legtöbbet alkalmatlankodnak.

A' legkellemesebb társalkodások udvariságokból és hazugságokból állanak.

A' ki barátjának hízelkedett 's hízelkedésével kedvet talált, bizonyos lehet benne hogy maga rossz ember, barátja pedig esztelen.

Melly kevésbé becsüli az Isten a' gazdagságokat, azt világosan általláthatjuk abból, ha meggondoljuk, kiknek adja azokat.

Legtöbb panaszok vagynak a' háládatlanság ellen intézve; de ezen panaszok helytelenek 's a' hiuság ellen kellene őket intézni. Csak a' rossz emberek lehetnek szembetűnőképen 's szántsándékkal háládatlanok. De kevés ember van, ki azt nem gondolná hogy több jót tett, mint a' mennyit az a' kivel jótéteményét közlőtte, érdemlett; míg az utolsó viszont a' maga részéről azt hiszi, hogy kevesebb jó tettetett vele, mint a' mennyit érdemlett.

Az Aszszonyok általjába véve jobban szeretik a' szomorú mint a' vígjátékokat. Ennek oka talám az, hogy a' szomorú játékokban az ő nemek rendszerint imádtatik, a' vígjátékokban pedig nevetségessé tétetik.

A' fősvény nevet többször kapja-el az ember csekély dolgokban, mint nagy költségekben való takarékoság által. Soknak csak kevéssel kellene esztendőnként többet költeni mint költ, 's megmenekednék a' fősvénység' gyalázatjától.

Némelly emberek esze olyan mint a' tolvajlámpás, melly csak a' vívőnek szolgál 's csak annak útját világosítja-meg.

Némellykor a' legjobb emberek' becsületét legjobban rongálja a' rágalmazás; valamint rendszerint a' gyümölcsnek javát vagdalják-meg a' madarak 's rongálják-meg a' férgek.

Sokszor csudálkozva látjuk, hogy az olly emberek, kik legrútább cselekedeteket vittek véghez, tellyesek kevélységgel és hiusággal.

Nem gondoljuk - meg hogy a' lelkiismeretnek a' rűt cselekedetekért való mardosása, és az a' szégyenlés, mellyet a' vétkes érez, ha azokról szó van, nagy részét teszik annak, a' mit kevélységnek nevezünk.

Bizonyos dolog 's tagadhatatlan igazság, hogy sehol sem lehetünk nyugodtabbak és sohasem csalatkozunk-meg kevesebbé, mint mikor értelmes emberekkel élünk. Sokkal nagyobb fáradtsággal szerezhetünk magunknak tekintetet egy rossz, mint egy jó társaságban. Mint-hogy a' rosszban több a' hiúság, mint az ész és az okosság, azért igen nehéz neki tetszeni, 's nem könnyű munka az esztelent maga és más eránt jó kedvűvé tenni.

A' kitsiny lelkekkel úgy van a' dolog, mint a' szűk nyakú palaczkokkal. Mennél kevesebb bor van benne, annál nagyobb lármával adják azt ki magokból.

Sokan visznek véghez bölcs 's még többen ügyességet mutató cselekedeteket; de nemes cselekedetek véghez vitelére igen kevés ember alkalmas.

Az Atheus csak bolond ki az Istenségből csúfot üz; de a' képmutató sokkal rűtabbúl játszik az Istennel és vallással. Könnyebbnek találja térdeit meghajtani, mint valamelly jó cselekedet' véghezvitelére felkelni; 's hasonló azon szemtelen adóshoz ki mindennap meglátogatja hitelezőjét, 's nyájosan beszélget vele, a' nélkül hogy adósságát valaha megfizetné.

A' ki valamelly vízen hajón által akar menni, sok révészekről körülvétetik, 's kiki ajánlja neki szolgálatját; úgy látszik mintha mindének egyedül vele foglalatoskodnának. Ugyan ez az ember, mihelyt a' másik parton van, sem-

mi figyelmet nem támaszt maga eránt, senki sem gondol vele, 's magát hagyják menni. Ez képe a' Ministereknek, mikor a' hivatalba bés és abból kilépnek.

A' familia igen gyakran nem egyéb, mint olyan emberek' társasága, kik egymásnak ártani igyekeznek. A' vérség' vagy sógorság' kötelei csak egymással ellenkező és harczoló haszonkeresésnek kútfejei. A' fiú az Atya' halálát kívánja; a' fiatalabbik testvér irigyli az öregebbiket; az öregebbik irigy szemmel nézi a' testvér húgainak kiházásításokra tett költségeket. Ha a' férjfitestvérek közül valamelyik megházasodik; akkor ismét új egyenetlenségre és viszálykodásra adatik alkalom. E'féle következtetéseket többeket-is nem ok nélkül lehet várni a' familiákban, mint igen természeti dolgokat; 's mind a' mellett-is nem tudom, hogyan mindnyájan hajlandók vagyunk azt hinni, hogy nincs igaz bódogság és igaz nyugalom másott, hanem csak a' familiák' kebelében.

Lehetetlen, hogy a' rosszsz indulatú ember a' köz jót szerethesse. Mert hogyan szerethetne az ezernyi ezer embert, ki soha egy lelket sem szeretett.

18.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.*(Folytatás.)***Tizenhetedik Levél. Polyklet Krantorhoz.**

Szólnokok, — ezeknek befolyások, magok megismeretetésüknek 's hivatalokba lépésüknek módja.

A' hatalommal felruházottak nem mindenkor gyakorolhatják azt, 's úgy látszik, hogy egy elrejtett erő mindenütt hartzol a' hatalom ellen. Akármelley igen igyekeztem-is a' külömbféle hivatalokat, mellyek Róma' igazgatását teszik, egymástól megválasztani, a' minden rendű tisztviselőket felosztani, 's foglalatosságai' természetét vagy jussai' kiterjedését meghatározni; csak igen híjános rajzolattal bírnál mind ezekről, ha a' polgároknak egy nemével meg nem esmerkedtetnélek, kiknek a' közdolgokba igen nevezetes befolyások vagyon, még minekelőtte valamelly valóságos titulussal bírnak-is. Ezek szoktak, ha bár minden polgári hatalom nélkül vagynak-is, mindent mozgásba hozni, 's annál nagyobb erővel hatnak a' népre; minthogy mindent annak nevében tévén nem félhetnek; hogy ettől olyan lépésekért mellyeket magok vélnék tenni, számadásra vonattassanak. Szüntelen gátolják a' legbölcsebb 's legszükségesebb törvényeknek bevételeit-is, a' már bevettek mesterségesen foganatlanokká teszik, a' legjelesebb polgárokat fontosoknak

látszó ürügyek alatt ítéletre vonatják, vagy jól megérdemlett vádok ellen védelmezik; a' menyköveket nem magok szórják, de kit üssenek azok; azt magok határozzák-meg, 's hasonlók lévén az olyan kórmányoshoz, ki csendesen parancsol a' felzúdult tengernek; tetszések szerint intézik háborgásait a' dühösködő népnek, melly ekképen az ő vágyásaiknak 's indulataiknak hajlékony eszközévé válik.

A' Szólnokok (Oratores) ezek, kik a' nélkül, hogy világos jussokkal bírnának, egygy olly titkos egyesületet formálnak, mellynek befolyása magát mindenütt érezteti, 's melly nyilvánosságos tekintet nélkül minden hivatalokban osztatik, 's a' Római népet észrevétlenül arra szoktatja, hogy mindenütt ugyan azon neveket hallja, 's ugyan azon embereket lássa. A' Szólnokok már szokszor háború és békesség felett Ítéző-bírák voltak, a' népek és Királyok sorsáról végeztek, a' magok hazáján belső háborút támasztottak, és saját tetteik' boldogtalan következesei miatt, a' magok által indított pártütésekben elvesztek.

Minden Római fő tisztviselőknak szükségesképen Szólnokoknak kell lenni. A' két rendet egymástól elválasztó vetélkedések, a' költsönös vádolások és vádoltatások, az egyenlő természetű követelések arra kényszerítik a' különböző felekezetek' fejeit, hogy egyenlő fegyverekkel hartzoljanak. Sokszor a' köz-jó tiszta szeretete 's a' jeles elme által való elragadtatás érdemes polgárokat-is lelkesített már olly ékes szözlásra, melly nekik örökre helyet ad a' legnagyobb Szólnokok között. Én most nem ezekről fogok szözlani; hanem az olyanokról, kik az ékes-szözlás' mesterségét csak úgy nézik, mint csupán személlyes céljaik elérésének legbizonyosabb módját, kik azon tálentomokat, mellyekkel őket az ég' kegyelme megáldotta, rút nyereség kívánás által lealacsonyítják; 's

kik a' nemes cselekedetek' gyakorlását másokra hagyván azoknak csak pusztá neveit harsogják.

Szerencsétlenségünkre mind azt a' mit ezen tárgyról mondani fogok, nagy részint lehet alkalmaztatni Görög-oroszagra-is, melly hajdan szintén úgy dicsekedhetett nemes tetteivel mint hatalmával 's melly most a' külső ellenség és saját elfajúlása által nyakába vetett kettős járom alatt nyög. De a' nagyra-vágyás itt sokkal másképp mutatja-ki magát mint Görög-oroszágban, 's kezdetében magát mérsékelvén, utóbb a' szemelőtt lévő tárgyak' véghetetlen kiterjedésének mértéke szerint, mind felsőbb és felsőbb gráditsra lépett 's szertelenül megnevekedett.

A' mi Hazánkban a' Szólnok' első szüksége a' hír-név szerzés; megelégszik azzal ha neve Attikának külömbféle helységekben harsog; a' valóságos polgári hasznok, mellyeket nyerhetne csekélyebbek, mint sem hogy figyelmét magokra vonhatnák. Rómában ellenben a' hatalom, a' becsület 's még a' gazdagság-is kirekesztőleg azoknak tulajdonai, kik azt igazgatják; 's a' fő tiszttviselések, valamint a' kisebb hivatalok' száma is olyan nagy, hogy minden utánnok járókban gerjeszthetnek reményt. Itt az egész föld-kerekiségének aranyja és a' világ bíró hatalom osztatik-el, 's a' ki a' véghetetlen prédából legkisebb részt nyer-is; egyszerre gazdagabb, hatalmasabb 's függetlenebb, mint a' Királyoknak nagy része. Illyen pálya nyílik a' Rómaiak előtt, 's mindazok, kik fényes tselekedetekkel híresekké lettek, 's kiknek nevök jeles tettekre emlékeztet; nehézségek nélkül lépnek abba, 's kisebb vagy nagyobb előmenetellel futják azt talentomaik minéműségéhez képest. De ha olyan polgár akar a' világ nagy piacznán ragyogni, kinek sem fényes születése sem gazdagsága nincsen, 's ki hazájának még semmi jeles szolgálatokat nem tett; az ollyannak mindent ön magától kell várni, minden nélkül szűkölködik, 's min-

dent ki kell pótolnia. Az ilyennek első gondja hamis alázatosság alatt elrejtteni céljait, mellyeket különben vetélkedő társai mindjárt eleinten végképen meggátolnának. Kéntelen lévén egyedül magára támaszkodni, a' semmivel sem gondolás' fátyolával takarja-bé nagyra vágyását, melly magába bé-lévén szorítva, annál erősebben munkálkodik, 's annál sebessebben lángol. A' gazdag provinciák, mellyek körülötte szüntelen osztogattatnak-ki, a' hirtelen gazdagodások 's megtiszteltetések, valamit hall és lát mindezek gerjesztik reményit; azt maga-is hizelkedő csalódások által mind inkább és inkább neveli, annak bételyesedését édes álmai jelenvalóvá teszik, mellyek böven osztják néki azt, a' mit a' valóság megtagad. Végre szerencsés környülmények megengedik, hogy a' becsület útján első lépését megtegye, 's akkor a' hiu kerengélést elhagyván egyenesen célja felé megyen. De mennyi béketűrés, mennyi munka kívántatik míg oda érhet! Athénában minden, ki magában talentomokat érez, vagy merészsege által azokat kipótolja, bátran szól a' nép gyűléseiben, neki elég hogy polgártagja az Országnak, 's van jussa annak dolgaihoz hozzá szólnani, 's ha igyekezete nem fogantatos; akkor a' közönség' szava vissza küldi őket azon helyre, mellyet soha-sem kellett volna elhagynia. Ellenben Rómában a' Szólnoki-székre csak a' fő-tisztségekben lévőknek van jussok fellépni, minekelőtte valaki azzal felruháztatnék, sok ideig kell magát a' törvény-székek előtt való ékes-szóllás által megkülömböztetni, 's csak iparkodással és fáradsággal szerezheti-meg lassanként ezen a' nép előtt olly kedves talentomokat és az azokkal hasznosan élés, ügyességét.

A' Római ifju a' köz-társaság' hadi-seregeinél való szolgálattal kezdi pályá futását, 's ha abban dicséretesen viselte magát; just nyer, a' haza dolgáról bátran szólni, 's annak munkálkodásait vagy javál-

ni, vagy szabadon gáncsolni. Tíz esztendeig tartó katonai szolgálat után a' polgári életre térvén a' törvénytanulásra adja magát. Nem sokára minden törvényeket esmer, tudja azokat kelletekor előhozni, 's mindeniknek történeteit-is fejtegetni; megjelenik a' törvénytisékeknél és a' nép' minden gyűléseiben, 's így készíti polgár-társait arra, hogy benne egy az ország javával szorgalmasan foglalatoskodó embert nézzenek. Eleinten valamelly híres törvénytudó mellé adja magát, azt minden közhelyeken kíséri; nyomos mellette maradásával úgy használja annak tanításit, hogy szüntelen ujjakat nyer tőle. Mint ügyes tanítvány, mindenütt dicséri tanítója' talentomait, részvételt támaszt abban maga eránt, megnyeri bizodalmát, 's tudományának titkait kitanulja. A' tanító-is maga részéről jó hírt szerez tanítványának, annak nevét dicsérettel emlegeti, nem gondolván-meg, hogy abban utóbb veszedelmes vetélkedő társat fog találni. Az alatt az ifjú észre-vétetlenül kiformalja magát a' köz dolgok' ügyes folytatására, 's azoknak tekervényes útjait megesmeri. A' mit nappal látott, azt éjjel megeleveníti elméjében, eszibe juttatja a' beszédeket mellyeket hallott; elmélkedik rólok, 's eltelik velek; próbálja papirosra tenni a' mi szívét leginkább megillette; a' mi eszébe nem jut, azt a' maga módja szerént készíti-el, 's a' képzelődés kipótolja emlékező tehetségének elégtelenségét. Neki bátorodván ezen próba által, tárgyat választ magának, plánja kivan csinálva, szorgalommal dolgozik rajta 's nem sokára mosolyogva nézi első munkáját. Új nehézség adja magát elő; az elmondás akadályt vet neki; 's vagy lekell az olly fáradtságos munka után az aratás reményéről mondania, vagy az akadályt megkell győznie. De mit nem tesz a' nagyság szomjúzása? a' fiatal nagyra-vágyó lankadatlanul törekedik nyelvének szép kimondást 's beszédjének tisztább hangot adni, 's azt illő és jelentő test

ábrázolatokkal kifejezni. Utóbb a' legkisebb csekélységek-re is ügyelvén megtanulja mint kelljen ruháját kellemesen felemleni, gyakorolja magát a' könnyen 's tetszetősen járásban, sőt hogy minden szépen öszsze illyék, még haját-is mesterségesen rendeli-el.

Ekkor fellép egy törvény szék előtt, 's jó fogannattal viseli valamelly szegény polgár' ügyét. Talentoma tüstént észre-vétetik 's magasztaltatik. Grádicsonként egész az ország' dolgaira kiterjeszkedik, 's világosságra hozván a' titokban szerzett talentomokat a' nép gyűlése előtt próbálja, valamelly bévádolt polgárnak ügyét védelmezni. Esmervén az indulatok' hatalmát, mellyek őt magát-is emésztik, minden titkos eszközök által eleveníti halgatóiban azon villám sebességű gerjedelmeket, mellyek a' sokasággal a' legfontosabb dolgokban-is hevenyében meghatározásokat tétethetnek; szerencsés ha az általa védelmezett ügy a' processus folytatás módjától idegen lévén, inkább szólnoki buzditások' mint rendes fejtegetések' tárgya, 's inkább a' szívnek mint a' hideg okosságnak törvény-széke előtt határoztatik-el!

Melly véghetetlen nyereség a' szólnokra nézve, hogy a' Római nép olly igen könnyen 's hirtelen megszokott gyulladni. Erről történeteinek minden levele ad bizonyosságot. A' legfontosabb esetek rendkívül való és váratlan környülmények által okoztattak. Lucretia' töre, Virginia' halála, eggy adóssal méltatlanul bánás, hirtelenül bosszúság lángjába hozták ezen tüzes és egyszerű szíveket, 's az ügyes szólnokok az e'féle környülményeket az országlás formájának megváltoztatására tudták használni.

De már az ifjú ügyész megkülömböztette magát ékes szóllása által, már beszéllik a' városban, hogy ekkor 's ekkor illyen 's illyen ügyben fog szóllani; 's ezen hír nagy sokaságot gyűjt özsze. A' birák és nézők egyenlő figyelemmel halgatják őt. Kife-

jezése pontos, ékes és tettetéstől megvált; feleletei elmések; rövidek, 's kellemmel tellyesek. Ha valamely híres vétkest akar megmenteni; félénknek, bizonytalannak, habozónak látszik lenni. Nem örömet kezd szóllani, úgy látszik átall egy rossz polgárt védelmezni; értésökre adja halgatóinak, hogy csak 'szószóllói kötelessége bírhatja őt erre, 's reményli, hogy az ügynek magyarázatja, olyan környülményeket hoz világosságra, mellyek talám a' dolognak más ábrázatot adnak. Minekutánna halgatói' lelkökben kétséget támasztott, által-megy a' tettek' megvizsgálására; azok közül egyet-sem tagad, de mindnyáját más formába öltözteti, vagy ha azokat el-nem változtathatja, dicséretes szándékot tesz-fel abban, ki a' legvétkesebb dolgokat követte-el. Kicsinyenként jobban felhevül-vén az isteneket 's embereket hívja bizonyságúl, könynyeket facsar-ki a' nép' szemeiből a' bévádoltnak sebhelyeire mutatván, mellyeket ez mint nép' védelmezője a' hazáért való háborúban kapott; meglágyítja azokat, kiket meg nem tud győzni, 's a' vétkest nem annyira az okoknak mint az alkalmas szempillantatban felgerjesztett indulatok' ereje által megmenti a' büntetéstől.

Ha úgy lép-fel mint vádoló, 's ha valakit felakar áldozni, egészen megváltoztatja maga viseletét. Komoly és innepi hangon kezd szóllni, sajnálja, hogy a' törvények' keménységét kell azon emberek ellen, kiknek oltalmazójok tartozna lenni, segítségül hívni; de Róma' boldogsága kényszeríti őt ezen kedvetlen lépésre. Illyen kezdet után előterjeszti vádolásának okait, 's a' méltatlanul elárult köz bizodalmat bosszú állásra hívja. Ha valaki felelni akar neki, a' védelmező okokat ravaszul foganatlanokká teszi, minden ellenvetéseket megfejt, a' legvilágosabb próbák kétségesekké lesznek, még a' délifény-is homályossá tétetik; egyszóval ellenségét szüntelen újjított megtámadásokkal elnyomja, 's annak a' kit elakar veszteni, kárhoztatását kívánja. Valóságos Proteus lévén minden

formát magára vesz, hogy célját elérhesse. Sokszor még úgy-is tettet magát, mintha az ékes-szóllás segítségével megvetné; kifejezései keresetlenek, előadása lassú, úgy látszik, mintha mindent elakarna távoztatni a' mi halgatóit megillethetné. De hirtelen megállapodik; azután tettetvén, hogy szíve érzésének engedni kénytelen, mint hegyről rohanó folyam, vilám sebességével elragad mindent a' mi ellene akar állani. Akarmi legyen az ügy melly mellet szóll, lehetetlen az illy ravasz beszédben az igazságot megismerni. 'S illyenkor kénytelen az ember Catóra emlékezni, ki Karneadesnek egyik Rómába küldött követünknek beszédét hallván azt mondotta, hogy mennél előbb ki kell az illyen embert Rómából parancsolni, kinél az igazságot a' hazugságtól nem lehet megválasztani. Az akkori Rómaiak egészen mások voltak mint a' mostaniak.

A' fiatal védelmező a' nélkül hogy szószóllásának minden jutalmáról lemondana, igen mértékletes fizetést kíván; a' gazdagságra vágyás, melly utóbb mikor a' szer reá kerül megfog újjulni, most elrémül egy hatalmasabb vágyás előtt. De a' szempillantat, mellyben ennyi fáradság' gyümölcsét szedni kell, végre elközelget; nyilvános jelentést tesz, hogy Quaestorságot keres, 's megjelenik a' nép' gyűléseiben fehér togába öltözve melly keresetének jelensége. Csak két egész esztendő múlva reménylheti szándéka' boldogulását, de azért nem-csak el-nem hagyja magát ijjeszteni, hanem kettőzteti iparkodását 's buzgóságát. Ekkor megváltoztatja maga alkalmaztatását; minekutánna már tálentomai által magát megkülömböztette: most alázatossága 's Isteni félelme által kíván magára figyelmet vonni, szorgalmasan eljár a' templomba, minden polgárok előtt azoknak idejekhez, rangjokhoz 's foglalatosságaihoz alkalmaztatott beszélgetésekkel teszi magát kedvessé. „Jó Atyám! — így szóll mély tisz-

telet kifejezésével az öregekhez: Soha-sem láthatjuk-e tehát többé azon dicső és szép napokat, melyek a' régi Rómában ragyogtak? Jaj! minden elfajul, nagyon megszűnt estünk eleinktől. „Édes fiam, úgymond az ifjaknak, té még öseidet-is fellyül fogod haladni; bóldog az a' haza, ki sok ilyen gyermekeket számálhat millyen te vagy!” A' nagyokat sajnálja hogy szüntelen ki vagynak a' nép szemtelenségének téve.” „Valyon, így szól, a' születés és rang soha-sem fognak-e tehát tiszteltetni ezen megromlott városban? valyon mindenkor sértegettetni látjuk-e, a' legjelesebb embereket még az egész közönség előtt a' leghomályosabb származású Plebeiusoktól-is?” A' szegény sorsú polgárokkal gabona osztogatásról, gazdag prédáról, szántó-földek ajándékozásáról beszélget; olyan általa csinált és a' nép javára czélozó plánokat sejdítet, melyeket az okosság még most nem enged ki nyilatkoztatni. A' legszegényebbeknek csekély ajándékot ad. Oh barátim! így szól forró szívességet színlő hangon, csak keveset tehetek érettetek. Oh ha a' vak szerencse csak egy kis részecskét adna-is nekem abból, a' mit olly sokakra eltékozol; melly édes örömet könnyebbitném sorsotokat! 'S a' köznép melly mindenkor reményl; mert mindenkor szerencsétlen, ekkor is hisz az olly sokszor megcsaló ígéretnek.

Az alatt a' Quaestorválasztásra rendelt gyűlés kihirdettetik; sok munka és kérés után annak előlülőjétől megnyeré a' Candidátusok' Laistromába való felirattatását. Engedelemért könyörög, hogy az özsze-gyűlt néphez beszédet tarthasson. Kérése tellyesített 's ékes-szóllása még soha olly dicső fényben mint ekkor nem inutatta magát. A' haza szeretet, a' törvények eránt való tisztelet, a' polgárok' boldogsága egygyetlenegy czélja látszik lenni minden gondolkodásának. Némelylek talentomai által vakittatnak-meg, mások ígéretei által szédítettnek-el; mindenek meg-

eggyeznek, hogy az égnek olly áldott embere tűnik-fel benne, ki Rómának dicsőítésére termett.

Az elhatározó szempillantat végre közelget, a' választás napja kivan szabva. Minekutánna hogy a' néptől jobban láttatnék a' Quirinalis hegyen megjelent, a' Mars mezejére érkezik, kísértetve sok rokonitól 's barátitól, valamelly jeles férjfiúnak társaságában ki kérésének nagyobb fontosságot adhat. Általa megtanított emberek széllyel járnak a' gyűlésben, dicséretét nagy ügyességgel terjesztik, — leginkább a' falusi Tribunusokból valókhöz csatolván magokat, ezen egyenes szívű 's egyszerű emberekhez, kik a' városiak' fortélyoskodását nem esmerik, 's ugyan azért mindenkor készek annak eszközeivé lenni, a' nélkül hogy ezt magok csak gyaníttanak-is. „Én őt esmerem — így szóll egyik az ő kész szolgái közül —, ő igen derék polgár” — Adnák az Istenek, kiált a' másik, hogy hozzá hasonló tiszviselőink volnának! —

Ő maga se mulat-el a' maga részéről semmit, a' mivel barátjai iparkodását elől segítheti; végig megy a' nép sorain ollyan ruhába öltözve, melly, hogy háboruban kapott igaz vagy költött sebhelyeit mutathassa, előlről nincs begombolva 's úgy igyekezik ezen katona-népnek szeretetét megnyerni, melly a' vitézséget mindennél fellyebb becsüli. A' felső ruha alatt nem szabad olly köntöst viselnie, mellybe megvesztegetés végett pénzt rejthetne-el; de ezen böles rendelés rút módon foganatlanná tétetik. Kevés lépésnyi távolyságban általa rendelt emberek titkon pénzt osztogatnak-ki, 's utóbbra még többet ígérnek; míg a' hivatalt kereső a' rényről beszél; oldala mellett a' vétek dolgozik számára. A' voksolás kezdődik. Melly forró könyörgés, melly alázatosság, melly mászkálás! Oh vannak példák, hogy ezen kevély Rómaiak, legutólsó polgár-társaik előtt-is magokat megalázták, azoknak kezeit legnyájasabb hízelkedéssel szorígtatták, leg-

kisebb környülményeik felől-is nagy részvétellel tudakozódtak, reájok csapodárkozásaikat, reménykedéseiket halmozták, sőt még térdjeiket is ölelték az olyan embereknek, kikre még egy nappal előbb megvetve néztek, 's kikkel talán másnap kegyetlenül fog-nak bánni.

Hogy a' hivatal-kereső még nagyobb népszerűtet mutasson, egy embert-is tart maga mellett azok közül, kik itt Nomendátoroknak hivattatnak, 's kiknek egyyetlenegy talentomok abban áll, hogy minden Tribusból minden személyeknek nevöket tudják. Ennek segítségével akadozás nélkül minden polgárt nevén szollít-meg, 's ezen olly vastag 's olly sokszor gyakorlott ravaszság soha sincs kívánt foganat nélkül.

A' vokspk őt választották, szerencsésen megtette az első lépést melly mindenkor olly nehéz szokott lenni, 's ettől fogva már maga lesz saját szerencséjének kovátsa. Ha a' Quaestorság' Aedilisség' vagy Tribunusság' viselésében magát megkülömböztette 36 esztendő korában; Curulis méltósággal ruházthatik-fel, sőt minthogy egy a' házi Atyák eránt régtől fogva szokásban lévő tisztelet a' fő hivatalok keresőjének annyi esztendőt elenged, a' hány gyermekből a' Familia áll; még előbb is azon czélra juthat. Ha az új tisztviselő a' Nép szeretetét megtudja nyerni, 'vagy ha azzal a' mesterséggel, melly azt kipótolja alkalmas időben jól tud élni; hamar végig megy a' nagyságok ösvényén, 's akkor talentomait dicsőségesebb játékszínén gyakorolván, a' szerencsének magasabb gráditsára lép, mellyet egy halandó kívánhat.

De a' szerencse nem mindenkor koronázza-meg a' hivatal keresőnek iparkodásait jó foganattal; egész maga viselete minden szempillantatban nagy vigyázatot kíván. Egyyetlen-egy gondatlan lépés, egyyetlen-egy helytelen szó elégséges arra, hogy az-az épület, melly olly nehezen emeltetett - fel össze düljön; 's a'

Nép kedvezése könnyű árnyék módjára eltűnhetik az elől, ki magát annak birtokában lenni vélte. A' nagy Scipio a' Quaestorságot kereste, a' hivatal keresésben vetélkedő társa egy egyszerű erkölcsű férfi volt, ki atyjairól reá maradott szántó-földjeit maga munkálta. Ennek megkeményedet bőrű 's parasztos kezeit látván Scipio így szólla hozzá mosolyogva: Barátom te talán a' kezeiden szoktál járni? A' nép ezen a' maga tagjainak legnagyobb részét érdeklő tréfa által megsértetvén voksait annak adta, ki a' tréfa tárgya volt, és Scipio megtanúlhatta, hogy még azok-is tudják a' virtust becsülni, kik azt gyakorolni megszűntek.

S. K. J.

19.

Van-e egyes vagy individuális ész?*)

Ezen sokak előtt talán nem-csak szükségtelen, hanem nevetséges kérdésnek-is **) megfejtése a' mái időkben sokkal fontosabb következéseire

*) Ész, — ratio, Vernunft, λογος. Ebben az értelemben veszem. Elme inkább talentom és génie, értelem intelligencia, okosság rationalitas, prudentia tehát az észnek következése.

**) Megjegyzésre méltó dolog ez-is, hogy az érzés által történő esmérésben találkozik némelly embereknél Idiosyncrasia, de ilyen Idiosyncrasiát az ész által leendő esmérésben mái napig nem találtak Psychologusaink, bizonyosan azért, hogy az ész nem valami individualitas, hanem valami közönséges.

sőt okaira nézve-is, mintsem első tekintettel látszik. A' ki bár meszszirol-is figyelmez a' mái tudós villongásokra, főképen a' hitbeli dolgokban, Franczia-, de különösen Német-országon, egy részről hallja ezt a' tábori szózatot: a' mit hinnem kell, azt az eszemnek, mint a' legfőbb isteni ajándéknak megbíralása alá kell vetnem; mert világos és fontos ok nélkül valamit igaznak tartani és hinni embernek, mint okos állatnak lehetetlen! Ellenben az ellenkező seregtől így hangzik vissza: a' hit magasabb pólczon áll, mint a' tudomány és az ész; hitbeli dolgokban az észet felségesb tekintet (auctoritas) alá kell vetni, (de miért? —) a' ti eszetek romlott és nem közönséges, sőt inkább individuális vagy egyes, ezen az úton annyi vallás támad, a' mennyi individuális ész romlandó várakat épít magának 's a' t. *)

Épen nem kívánásunk e' helyen kimondanunk, hogy mellyik táborhoz tartjuk magunkat; (mi haszna volna-is ennek, míg kérdésben forog az egyes ész?) nem-is intézetünk theologikus czívodásokba bé-ereszkednünk és az emberi észnek romlottsága' helybe-hagyása által Istennek alkotmányjaira homályos köntöst teríteni; sőt ámbár csak-nem mindegyike az említett ellenvetéseknek különös vizsgálásra méltó; mi azomban mostanában csak ez egyre fogunk ügyelni, hogy mi légyen az, a' mit individuális vagy egyes észnek tartani némelly mái fellengősen bölcselkedőknek és minden szabad

*) Hogy ez nem költemény, csak-nem minden lapon bizonyítja nevezetesen a' Berlini Evang. Egyházi újság, továbbá a' Párizsi csillag nevezetű ujság 's a' t. Lásd egyszer'smind: Über den Obscurantismus von Pahl. Tüb. 1826.

okoskodást mint istentelenséget bélyegzőknek tetszik? De itt bizonyos resultátumra nem jöhetünk, ha nem bocsátjuk előre az említett két szónak értelmét. Tehát először-is ez a Kérdés támad: mi az individuum és individuális? továbbá: mi az ész? 's így utóljára: van-e individuális ész?

1. A' szószármaztatás szerint individuum eloszthatatlan, elválaszthatatlan. A' hol nincs mit elválasztani, az eggyes, vagy hogy több részt nem különböztethetünk-meg abban, (mint p. o. az atomusokban és monadésekben) vagy hogy minden részei eggyesülve érzésünk' eleibe egy dolgot vagy lételt bizonyos időben és hézagban terjesztenek, így mondjuk p. o. hogy egy bizonyos kő,- fa,- állat,- ember, individuum. Hogy tehát valamit individuumnak nevezünk, annak az oka a' dolognak, vagy mint egyszerűnek megfogása, vagy mint valóságosan eggyesültnek érzése és észrevétele (perceptio), vagy annak legalább mint olyannak képzelhetése; noha ez az elsőnél-is mindenkor feltétetik. Egyéberánt kétségkívül az egész individuum' megfogásának valóságos gyökere eszmélésünkben nyugszik, melly magában (az *én* szerint) tökéletesen eggyes és egyszeres, de mellyhez mintermészetesen egy kiterjedett sokaságot kapcsolván, egy individuumot látunk támadni, mellynek egyformán az eszmélő lélek és a' test' részei, és csak ezt nevezük embernek. Röviden tehát individuum minden eggyes létel, minden vagy érezhető, vagy legalább mint olyan képzelhető dolog magában, mint egész, nem mint rész — quodlibet ens est unum, mondták a' Scholastikusok. Az individuumot tovább reális (nem logikus) subjectumnak-is ne-

vezhetjük, mert ő bizonyos tulajdonságoknak valódi tartójok és egyesítőjök. Már *individua-lis* tulajdonság olyan volna, melly más individuumban fel nem találhatnák, ennek ellenke-zője a' *közönséges*. De talán ezen száraz (azom-ban rövid) nyomozások már elegendők czé-lunkra 's így által-mehetünk a' második, nem éppen könnyebb kérdéshez:

2. Mi az ész? Nem csak azért, hogy a' gö-rög, római és német nevezetei sok értelműek 's majd szorosabb majd tágabb értelemben ve-vődnek; hanem talán még inkább azért, hogy az észnek mintegy *tagadó* gyökere van miben-nünk, mellyből az emberi lélek' élete lassan-ként fejlődik-ki és vég nélkül nevededik, tá-gúl, emelkedik, virágzik, gyümölcsöz. Mert abban, ember létünkre csak-ugyan megkell egyyeznünk, hogy az ész mibennünk ollyas va-lami, melly a' természet által a' többi nekünk esméretes állatoktól 's barmoktól megtagadta-tott. De hogy magában az ész nem tagadás, sőt legállítóbb állítás, arról ellenmondhatatlanul bizonyosságot tesznek nem-csak a' beszéd, az eszmélés, az egy nagy társaságba lépés és léphetés, az ön határozás' tehetsége, hanem még inkább kifejtésének sokféle és felséges munkáji, mellyeket pallérozott embereknel és egész nemzeteknél szemlélünk — de barmoknál híjjába keresünk. Az emberi észnek bizonyos értelemben határjai nincsenek, se az igaz' nyo-mozásában, felfedezésében 's tudománybeli tö-kéltetésében, se a' szép' alkotásában, se a' mesterséges munkásságban, melly által valósá-gosan hatalmat nyerünk a' külső természetre; végre nincs ne plus ultra a' valódi (barmokkal nem közölhető) jónak kimerítésében és hatha-

tós elgyökereztetésében! 'S a' mi több, mind ezek által mindég magasabban emelkedünk annak az eredeti 's mindenható észnek esméréterre, bámulására, szeretetére, kiben a' minden-ség' felséges urát imádjuk. Lehetetlen, hogy jobban megne esmérjed a' Mestert, kinek vég-hetetlen munkájába napról-napra mélyebben bélátni iparkodol! Így hát ez az emberi ész nem-csak tudományos erő vagy eszköz, hanem egyszer'smind cselekedtető-is; nem-csak vilá-gosító hanem melegítő-is; nem-is csak egy kü-lönös erő vagy tehetség, hanem valamennyi lelki 's testi (de főképen lelki) erők' 's tehetségek' közönséges tökéletesítője, nemesítője. Az ész a' barmokra nézve kirekesztő és különös, de az emberekre nézve közönséges czímerünk és karakterünk, ámbár melly alacsony poten-tziában-is találjuk azt sok individuumban és nemzetben. Az emberi észnek végczélja nincs egy bizonyos idő-pontra kiszabva, nincs bizonyos hézagra kiszegve, az ő czélja maga a' vég-hetetlenség, a' magában elvégezett tökéle-tesség, és ennek utólsó kútfeje — Isten! Ez volna tehát az emberi észnek rajzolatja, ha leg-tágabb értelmében vesszük, mint egygy eszmélő, az állatoktól megkülömböztető, létünket ne-mesítő erőnek. Szorosabb és értekezésünk' czél-jához alkalmaztatott értelemben az ész esmérő erő. Hanem esméreteinkben viszont nevezetes külömbségre akadunk, úgyhogy azoknak jó része egygy észrevételekből és képzeletekből áll, más része pedig közönséges képzeleteket és hasonló sokféleséget össze-kapcsoló megfo-gásokat foglal magában. Az elsőket érző és ki-vülről megillethető erőnek (*sensui objectivo*), ezeket pedig ismét az észnek tulajdonítjuk.

A' közönséges képzeletek közül azokat, melyek bizonyos nemű tökéletességeket jelelnek, többnyire ideáknak nevezik, 's innen érthetődik, miért nevezik magát az ész-is ideákra törekedő erőnek és tehetségnek. Az illyefén idea nem valami egyes vagy individuális, hanem inkább olly közönséges, melly minden bizonyos nemű közönségesnek valódi kútfeje. Da a' természet' véghetetlen kincstára csupa egyes lételeket mutat; az ész az egyeseket rendbe szedi, a' fajakat nemek alá, a' nemeket ismét felsőbb nemek alá, ezeket az ideák alá 's végre mindent az elvégezett tökéletesség', vagy is az Absolutum' ideája alá özsze seregít. Már a' közönséges esméretekben elérendő igazság nem áll csupán azoknak helyes megfogásokban és elrendelésökben, hanem azoknak az egyes vagy özsze-kapcsolt lételekre olly szükséges rávitelekben (ítéletekben), hogy a' tárgy az esmérettel, az objectivum a' subjectivummal tökéletesen megegyezzen, a' nélkül hogy a' subjectivus vagy objectivus character elveszzen. Igy tehát az esmérő ész mindenkor közönségesen esmérő erő, 's még akkor is; mikor egyes lételekről gondol és íté, valami közönségest (praedicatum) von reájok. (Mert valamennyi ítélet belső foglatatjára nézve a' categorikus vagy egyenesen kimondó formát mint végső gyökerét nézheti, a' mi az elválasztó ítéletből nyilvánáságosan kitetszik, a' feltételekben pedig könnyen megmutattathatik.) Egy szóval az esmérő ész csak közönségesen esmérő erő, csak a' közönségesre és igazságra, a' közönséges igazságra úgy, mint az igaz közönségre törekedik, csak ezekben lakik, és közönségesen, igazságon 's ennek megfogható okain,

mellyek szülik esmére teinkben a' szükségest, ezeken kívül ész nincsen. *)

3. Ezek így lévén a' harmadik 's legfőbb kérdésre nem lészen nehéz felelni, t. i. *hogyan-e egyes vagy individuális ész*, és ha van, miben áll? Ha individuális ész annyit tézen, mint: csak individuumban lakó, csak subjectumban, tehát in concreto mint tulajdonság gyökerező ész, úgy minden ész individuális, mert mi nem esmérünk olyan valóságot vagy lételt, mellyben az abstractum ész subjectum volna. De ez által az individuális ész kárhóztatók semmit sem nyernének, mert így az ő eszek-is individuális volna és azt mint olytant mások előtt épen semmi privilégium nem illetné. Azomban nem kell elfelejtkeznünk, hogy illy formán, valahány tulajdonság található a' mindenségben, ez mind individuális volna; mert magában a' tulajdonság meg nem áll, hanem csak az individuumban és subjectumban, de így az egész individuális' megfogása tudományjokra nézve haszontalan lenne.

De ha továbbá individuális ész annyit tenne, hogy *különös* és nem közönséges, az-az nem emberi ész: úgy az vagy alább való, vagy fellegősebb lészen, mint a' közönséges de csak ugyan ész marad mind a' két esetben; mert ha az individuális ész — nem ész; úgy az-az individuum kiben lakik, se nem ember, se nem emberhez hasonlító, 's így minden vítatásunk ellen

*) Hogy a' legokosabb állatoknál (ha szabad így szólani) még az egyes esméretek-is igen csonkák, ez szükséges következése az ő ész-híjánosságoknak. Mi légyen az egyes dolog vagy létel, ezt valóban lehetetlen világosan érteni megfogás és beszéd nélkül.

tüköri kép ellen való viaskodás. Ha azomban ész, de alább való potentzián álló ész, úgy ön magától elenyészik a' közönséges, magasabb potentzián álló ész előtt, valamint a' hathatós világosság mintegy elnyeli a' gyengébbet, mivel az alábbvaló közönséges a' magasabban elenyészik. De illy módon, az-az alábbvaló különösnek nevezett ész magasabb lépcsőre emelkedne, különösségét elvesztené, közönségessé válna, mert egyéberánt nem volna — ész. Hasonlóképen, ha a' különös ész fellyebb potentziájú, mint az uralkodó közönséges, annak fényjét vagy szemlélhetjük, vagy nem. Az utolsó esetben az illyen ész mi reánk nézve még nem ész (noha magában ész); ha pedig ragyogását elfogadjuk és kitartjuk, ismét fellyebb emelkedünk 's nagyobb tért nyerünk, melly előtt az előbbeni össze-zsugorodik. Így tehát, ha van is különös és individuális ész, ez vagy természete szerint közönségessé válik, vagy már magában közönséges, noha ezt minden lépcsőnként érő emberi individuum még által nem láthatja. Okoskodásunk' igaz voltát bizonyítja és erősíti az egész tudománybeli pallérozás' históriája. Minden idea, principium, okoskodás, össze-szerkeztetés, tudomány, találmány 'sa' t. mint individuális productumok jelennek meg az esméretek' piattzán; de ezzel a' practensióval, hogy közönséges ész találtatik benne. Ha ez valóságosan úgy van, úgy hogy a' concretus ész (az első értelemben) azokban, mintegy tükrökben közönséges képét megtalálja 's megesméri; úgy megmaradnak, akár millyen akadályokat-is hordjon össze az esztelen Egoismus; de ha nincs benne ész, elenyésznek mint a' köd a' napnak hathatós sugárai

előtt 's az emberi tébolygások' hyperboreus setétségébe vissza-vonúlnak. Ímé, ezen második értelemben sincs bizonyos characterű egyes vagy individuális ész!

Hát mi tévők legyünk? Egy részről büszkeség volna az individuális ész ellenzőket tudatlansággal vádolni, más részről pedig ember telenség volna ugyan azokról azt feltenni, hogy ők az individualis ész színe alatt az egész emberi ész ellen háborút akarnak indítani és pedig ész fegyverrel; nem marad így hátra csak egy harmadik feltétel, t. i. ez: hogy az individuális észszel perlekedők az *individuális vélekedést* össze zavarják individuális észszel. Hiszen individuális véleményeknek számok légio, ezt história, ezt mindennapi tapasztalás bizonyítja. No de individualis vélekedés azért individualis, hogy bizonyos emberi individuumokban, az-az bizonyos eszes és különösen modificált subjectumokban tűnik, nem pedig azért, hogy az ész volna individuális. Továbbá a' vélekedés, mint olyan, csak effectus, az ész, mint olyan, csak erő és egy ok több okok közül az emberben. De ha az effectus individuális, abból nem következik, hogy a' Concausa-is individuális, sőt inkább a' concausáknak bizonyos össze-kapcsolása és munkássága szüli az individuálitást. Ezeknél fogva az egész kérdés, van-e individuális ész? végképen erre határoz tathatik-meg, hogy bizonyos eszes individuumokban találkoznak különös vélekedések; egyéberánt a' kérdésnek okos értelme nincsen; mivelhogy minden ész valami közönséges lévén, individuális közönséges ész = 0, az-az: semmi-sem volna.

Keljetek-ki tehát ti, kik a' valódi észnek birtokában vagytok vagy lenni véltetek, de ne az individuális ész ellen, hanem individuális vélekedések ellen! És viszont ezek ellen ne azért, hogy individuálisok vagy legalább nem olly kiterjedtek, mint a' tiétek, hanem csupán csak, hogy hamisak és igazság benne nincsen a' külső álortzán kívül. Mert nem a' nagyobb vagy kisebb száma azoknak, kik valamit igaznak tartanak és hisznek, az igazságnak vagy hamiságnak esmérhető jele, (ámbar okos embereknek velünk megegyezésük múlhatatlanul szükséges az igazság' keresésében) hanem inkább az okoknak megfoghatósága és fontossága, vagy pedig csekélyisége és megfoghatatlansága. Mutassátok-meg, hogy a' ti eszetek magasabb polczon áll, mint a' ti ellenségtéké, és az ész mellett viaskodók egy szempillantatban tinétek fognak hódolni. Hanem hagyjátok a' régi rozsdás fegyverek között nyúgodni a' Tradíció által reátok szállott vagy lassanként önmagatokban csírázó és nevedező előítéleteket! Ne nézzetek a' személyre, a' sokaságra, az idő hosszaságra, az elterjedésre, ha tiszta szívből igazat találni kívántok, mert ezek csalfa kalauzok. Mivel elterjedett a' babonaság és Ádám idejétől mái napig-is fogva tartja a' köznépet, azért az igaz legyen? Mivel több Muhamedánus lakik a' föld' hátán, mint Keresztyén, azért az Alkorán igazabb legyen? Mivel nem barátod valaki, azért állítása ne legyen igaz? Az örök igazság' csendes országában lármás kárhoztatásnak polgári jussa nincs, nincs személy számkivetés, nincs szolgaság, nincs idő és hézag határ, ahoz más úton lehetetlen csak közelíteni-is, ha csak nem világos és hathatós okok' vezérlése alatt! Mert

a' mi a' testi systémánkban a' napfény, az az igazság a' lelki mindent felvevő országban; amaz nem-csak világít, hanem melegítve éleszt-is, úgy cz-is az ész, minteggy eszköze és tüköre által világít, hevít, lelkesít.

Utóljára ti, az individuális ész ellen harczolók vigyázzatok, ne hogy ellenségtek inkább nállatok találja a' valódi individuális ész zászlóját (az-az: nem valóságosan közönséges és igaz vélekedéseket;) 's arról soha el ne felejtkezzetek, hogy az emberi észnek vagy *magasabb polczáról vissza fordúl*ni, vagy *egy lép-cső*n megmaradni természete szerint lehetetlen; mert nem-csak Heraclitus mondja, hogy az igazság kimeríthetetlen kútban fekszik; hanem maga a' legbölcsebb és isteni tanító-is így szóll tanítványaihoz (Ján. 16, 12. 13.) „még sok dolgok vagynak, mellyeket néktek kellene mondanom, de mostan el nem hordozhatjátok; mikoron pedig el-jő amaz, az igazságnak lelke, minden igazságra *vezérel* titeket.” De vezér és vezető csak ott szükséges a' hol célunkhoz még nem értünk, 's innen következik az, hogy igazságra törekedő pályafutásunknak ebben a' világi rendben semmiképen végét nem állíthatjuk!

GR—S. M.

20.

Válogatott Darabok az Ánglus Szemlélő-
ből. Időnkre 's Hazánkra alkalmaz-
tátva egy Társaság által.

(Folytatás.)

III.

A' Szemlélő leveleinek ajánlása.

Non aliter quam qui adverso vix flumine lembum

Remigiis subigit: si brachia forte remisit.

Atque illum in praeceps prono rapit alveus amni.

Virg. Georg. I. V. 201.

Mint ki sebes vizek ellen hajóz 's nagy erővel evezget ;

Hogyha kifáradván evezését félbe szakasztja

Megfordul, 's víz folyta szerént lesietget hajója.

RAJNIS.

Olly reménnyel vagyok, hogy a' közönség ezen leveleimet figyelmére fogja méltóztatni, 's hogy legalább egypár száz Olvasóim fognak találkozni, kik azokból hasznos dolgokat tanulni 's magoknak nem mes mulatságot szerezni akarnak. Részemről nem kémélem fáradságomat, hogy munkám hasznos időtöltést adhasson. E' végre igyekezem az erkölcsi tanúságokat elmésséggel eleveníteni, 's az elmésséget erkölcsi tanúságokkal mérsékelni, hogy Olvasóim ha lehet mind a' két tekintetben kielégíttessenek. Hogy pedig jó feltételeik ismét hamar el-ne enyészszenek, napról-napra újabban szándékozom azokat serkenteni

's az uralkodó vétek' útjáról elhívni. A' lélek ha csak egy nap hever-is parlagon, esztelenségeket terem; mellyek csak szorgalmas és tartós munkával gyomláltathatnak-ki. Socratesről az mondatott: hogy a' bölcselkedést az égből lehozta 's az emberek között lakni szoktatta; én pedig azt tartanám fő dicsőségemnek, ha az mondattathatnék felőlem, hogy a' bölcselkedést a' Bölcsék' tanuló szobáiból, az oskolákból 's a' Könyvárosok boltjaikból az életbe, a' közös mulató-házokba, 's a' mindennapi társaságokba hoztam.

Azért értekezéseimet különösen bátorkodom ajánlani mind azon nemes familiáknak, mellyek napenként a' fölöstöközésre egy órát szoktak szánni, 's igen ohajtanám hogy minden reggel egy-egy levelem úgy nézettetnék, mint a' kávézás mellé szükségesképen megkívántató dolog.

Bacó azt jegyzi-meg, hogy a' jól írt könyv, az a' vele vetélkedő rossz könyvekhez képest, a' mi Mós'es kigyója volt melly az Égyiptombeliekét elnyelte. Nem vagyok eléggé hiu azt gondolni, hogy egyéb nyomtatott könyveket az én munkám szükségtelenné tesz; mindazáltal Olvasoim' meggondolására bízom, nem, jobb-e az embernek magát megesmerni, mint azt holmi Német vagy Franczia Újság-levelekből megérteni mi történik Amerikában vagy Török-országban 's nem jobb-e magunkat olly könyvekkel mulatnunk, mellyek tudatlanságunk', indulataink', 's balvélekedéseink' orvoslására tzeloznak, mint ollyan írásokat olvasnunk, mellyek bennünk egy vagy más rossz indulatot gerjesztenek?

Ajánlom továbbá ezen levelek' olvasását azon Uraknak-is, kiket úgy kell nézmem, mint Rokonaimat és társaimat, az az a' Szemlélőknek, kik a' világban élnek a' nélkül, hogy benne valamit tennének, kiknek vagy azért hogy birtokosok, vagy azért hogy természetők szerént hivalkodásra hajlandók sem-

mi más foglalatosságok nintsen egyéb hogy körül-
néznek, 's egy szóval kik a' világot Szinjáték gyanánt
nézik, 's az abban játszókról józanon akarnak ítélni.

Vagynak még mások-is, kiket Olvasóimnak kí-
vánok, azok tudniillik, kik mikor reggel onnét ha-
zúl elmennek iratlan papiroshoz hasonlittatnak, az az
lelkeikre nézve egészen üresek és semmit sem tud-
nak mondani, mind addig mig valamelly újságot nem
olvasnak, vagy valakitől valamit nem hallanak. Az
illy szűkölködő lelkeket sokszor szánokozva szemlé-
lem, midőn látom, hogy a' legelsőtől kivel öszveta-
lálkoznak tüstént azt kérdik mi újság? 's úgy sze-
degetnek magoknak materiát a' gondolkodásra. Az
ilyen szegény emberek déltájig semmit sem tudnak
beszélni, azután pedig tökéletes megbírálóji az idő-
járásnak, 's tudják hónnét fuj a' szél, és megérke-
zett e a' Bétsi-posta. Minthogy ők a' velek elsőben
öszve találkozóknak könyörületességétől függenek, 's
egész nap jozan vagy hiú sőt szentelen beszédűek,
a' szerént, a' mint reggel jó vagy rossz gondolatokat
kaptak valakitől; azért kérem őket ne menjenek - ki
szobájokból addig mig tölem egy levelet nem olvas-
nak. Fogadom hogy minden nap olyan józan és hasz-
nos gondolatokat közlök velek, mellyeknek egész na-
pi társalkodásikban jó következései lesznek.

De semmiféle embereknek sem lesz írásom hasz-
nosabb mint az aszszonyoknak. Sokszor gondoltam
magamban, hogy még eddig nem fordítottatott elég
gond a' Szép-nem' tulajdonképen való foglalatossá-
gainak és multságainak kitalálására 's meghatározá-
sára. Ezeknek időtöltései még eddig nagy részént
tsak olyanok, hogy hozzájok, ha úgy nézettetnek
mint okos teremtmények kevésbé illendők. Az öl-
töző asztal foglalja magába a' foglalatosságoknak leg-
fontosabb részét. A' tsipkés Iskátulának felforgatása
ad nekik legtöbb munkát, 's ha valamelly tizifra por-

tékákkal telyes bóltban egyet fordúlnak, egész nap alkalmatlanok másról, mint a' tziſra ruháról gondolkodni. Legnagyobb foglalatosságjok a' varrás, kötés és főzés 's legnehezebb a' mézes sütemények' készítése. Ebben áll rendszerént a' fő- és közép-rendü asszony személlyek' dolga; jóllehet megvalom hogy vannak közöttök nemesebb gondolkodásuak-is, kik életöket okos lelkekhez illő foglalatosságokban töltik, kik a' hasznos esméretek' tanulását 's a' legszebb asszonyi kötelességek' gyakorlását fő ditsőségeknek tartják, 's a' lélek szépségét a' testi kellemekekkel egyesítvén, magok eránt nem tsak szeretetet, hanem tiszteletet-is gerjesztenek. Az ilyenek számát kívánom ezen munkámmal szaporítani, 's azért arra törekedem, hogy ne tsak ártatlan, hanem hasznos multságúl-is szolgáljon, 's Szépeinket legalább nagyobb gyermekségöktől elvonja. Mint-hogy öket kik egyéb eránt-is az emberi természetnek legszebb remekei, örömet a' legnagyobb tökéletességre akarom emelni, kifogom jegyezni mindazon hijánosságokat 's hibákat mellyek disztelenítik, mind azon jeles tulajdonokat mellyek ékesítik nemöket. Mihez képest reménylem, hogy szép Olvasónéim, kiknek olly sok üres idejek van ezen munkám' olvasására, annyival inkább sem sajnálnak minden nap egy fertály órát fordítani, minthogy foglalatosságjok mulasztása nélkül tselekedhetik.

IV.

Az olyan Ifjakról, kik csak a' gyönyörűségek vadászszák, 's az olyan Öregekről, kik elmúlt ifjúságjokat kívánják-viszsza.

Habet natura, ut aliarum omnium rerum, sic vivendi modum; Senectus autem peractio aetatis est tanquam fabulae: Cujus defatigationem fugere debemus, praesertim adjuncta societate.

Cic. de Senect. Cap. 23.

A' természet, mint egyéb dolgoknak, úgy az életnek-is határt szabott; az öregség pedig elvégezése ez életnek, mint valamelly komédiának: mellyben arra kell vigyáznunk, hogy megne fárasztson, annál inkább hogy reá ne únjunk.

Virág.

Azon nevetséges kívánságok között, mellyeket a' társalkodásban naponként hallhatunk, egy sem méltatlanabb a' becsületes emberhez, mint az midőn fiatalabbak akarunk lenni, mint valósággal vagyunk. Úgy veszem - észre, hogy ezen kívánság olyan tárgyak szemléléséből származik, mellyek valamelly elmúlt cselekedetünkre emlékeztetnek, 's vagy bánjuk, hogy azon cselekedetet többé véghez nem vihetjük, vagy pedig szégyenljük, hogy azt valaha véghezvittük. Az olyan ember, ki csak azért kívánja-viszsza ifjúságát, mivel inai és csontai híjával vagynak azon erőnek, mellyel előbb bírtak, eltévelyedett és megromlott elméjét árulja-el. A' szerént, a' mit az előhozott Római Író mond, szint olly képtelen dolog az, ha az öreg ember az ifjúságnak erejét kívánja, mintha az

ifjú eggy ökör' vagy ló' erejét óhajtaná magának. Mind a' két kívánság eggyaránt ellenkezésben vagy a' természettel, mellyet minden igazságos, törvényes és a' józan észről helyben-hagyott dolgainkban vezérül tartozunk választani. De ámbár minden öregek valaha ifjak voltak, 's minden ifju reményli öreg korra jutását; mindazáltal úgy látszik, hogy ezen két szakaszai az életnek természet szerint össze nem férhetnek. Ezen szerencsétlen eggyet nem értés részént az ifjúság' hiú büszkeségéből 's kicsapongó indulatosságából, részént az öreg korral eggyütt járni szokott esztelen kicsinylelkűségből 's helytelen maga sajnálásából veszi eredetét. Az olyan ifjúról, ki minden erejével a' virtus után törekedik, 's az olyan öregről, ki nem vágyakozik feslett életre, nincsen szó ezen értekezésben; hanem az olyan ifjú uracskák, kik érett gondolkozású férjfiaknak óhajtanak láttatni, 's az olyan esztelen öregek, kik amazoknak hiú büszkeségöket irigy szemekkel nézik, szolgáztatnak itt tárgyat a' megvetésre és kigúnyolásra. Megvallom, hogy ezen utolsó szó kemény hangzásuak; de vallyon lehet-e másképp bánni az olyan ifjú emberrel, ki egyedül az érzéki gyönyörűségeket vadászsa, 's az olyan öreggel, ki ollyas mivel kíván élni, a' mivel állapota szerint többé nem élhet. Midőn az ifjú emberek közönséges helyeken cselekedeteikkel nyilván elárulják, hogy ők vétkes kívánságaiknak rab-szolgájik; az okos ember reájok nézve egyebet nem reménylhet, mint megvettetést érdemlő öregséget, ha csak a' halál bolondságaiknak közepette őket meg nem állítja. Midőn az öreg elmúlt gyönyörűségeiért sopárkodik, természettel ellenkező hajlandóságot bizonyít az eránt, a' mit a' gondviselésnek rendes folyamata szerint többé semmi vissza nem hozhat. Ha csak öreg kora miatt aggódik, minden valóságok között, a' legfőbb angyaltól fogva a' legalábbvaló fér-

gekig, leginkább ellenkezik a' józan okosság' rendszabásaival. Milly sajnálkozást gerjesztő képzetek támadnak bennünk egy feslett életű öreg ember látásánál, ki az ördögökkel együtt egyedül maga elégedetlen az egész teremtésben a' gondviselés' útjaival, míg a' többi teremtmények magokat annak önként alája vetik. De vizsgáljuk - meg egy kevésé, mit vesztett ő el esztendejinek száma által. Nem elégítheti ugyan ki indulatait úgy, mint ifjúságában; de az ész, mellyet azok többé meg - nem zavarhatnak, most sokkal nagyobb erővel és hatalommal bír. Eggy öreg nemes ember, ki egyszer egy barátjával némelly régi történeteiről beszélgetett, így kiáltott-fel: Ah barátom, akkor még jó idők voltak! Az igaz felele amaz, de akkor nem voltunk olly nyugodtt szívűek, mint most vagyunk. Nem csekély elégtételnek kellene azt gondolnunk, hogy útunk' folytatásában már kiállottuk a' napnak hévségét. Ha maga az élet nem egyéb hideglelésnél, mint valójában a' heves ifjú korban nem-is egyéb; azon gyönyörűségek, melyeket abban kóstolunk, csak egy hideglelőnek álmodozásai, és szint olly nevetséges az életnek ezen szakaszát visszakívánni; mintha a' felgyógyult ember azon felséges palotáknak, gyönyörű sétáló-helyeknek és virágzó mezőknek elvesztését sajnálná, melyekkel nyavalyája alatt nyugtalan álmaiban magát gyönyörködtette.

A' mi a' józan 's természetünkhöz méltó gyönyöröket illeti, mellyek jó hír-névben, örök boldogságnak reménylésében, jó emberektől való tiszteltetésben és az azokkal való társalkodásban állanak; ezeknek ízlésére annál alkalmasabbakká tétetünk, mennél inkább szaporodik esztendeink' száma. Ha tartós egészséggel bírnunk, a' józan ész előtt életünknek utolsó szakasza elsőséggel bír a' többi felett. A' jóra fordított ifjúságnak édes emlékezete, csendes,

tiszta és nemes gyönyörűséget gerjeszt a' lélekben; azok pedig, kik olly szerencsétlenek voltak, hogy ifjuságokra nem emlékezhetnek örömmel vissza, azal legalább vigasztalhatják magokat, hogy nem kísértetnek többé bolondságaiknak ismételésére. Helyesen van mondva, hogy a' ki sokáig akar élni, korán elkezdjen öreg lenni. Késő valami dolgot akkor hagyni félbe, mikor tőle már úgy-is megfosztattunk. Annakokáért szükséges az ifju kor' vétkes hajlandóságait még addig elhagyni, míg az öregség bennünket tehetlenné nem tesz; mert egyéberánt a' vétkes indulatok megmaradnak szívünkben, ha bár alkalmatlannokká lettünk-is kielégítésökre.

Azon esztelen hajlandóság, melly szerint sokan a' mulatságos társaságokban fényeskedni 's csekély elsőségekért dicsértetni kívánnak, okozza; hogy az ifjuság megveti az öregeket, és hogy ezek olly nehezen tudnak az ifjuság' tulajdonságairól lemondani. De ez mind a' két Nemnél felforgatja a' dolgok' rendes folyamatját és a' léleknek természeti elrendeltetését, melly szerint mindent a' természet' és józan ész' helybenhagyása után kellene választanunk, vagy elmellőznünk, a' képzelődésnek hiú játékává és zavarodássá változtatja.

A' virtust követő személyeknek öregsége, akár mellyik Nemből valók legyenek, ollyan tekintettel bír, melly annak az ifjuság' minden örömei felett elsőséget szerez. Ha abban gyönyörűség találhatik, midőn mások bennünket megtisztelnek, nekünk örömet szolgálnak, 's tőlünk bizodalommal tanácsot kérnek; bizonyára ezek egy virtust követő öregnél soha sem hibázhatnak. Ha mind a' két időszakasznak elsősegeit 's fogyatkozásait össze-hasonlítjuk, olly nagy egyenlőségre találunk, hogy bámulva kell szemlélnünk, mért van olly kevés eggyetértés az ifjak és az öregek között. Az ifjuság, Cicero' megjegyzése szerint, sok-

kal inkább ki van tétetve a' halál' veszedelmeinek , mint az öregség ; 's valyon hol van egy fiatal ember , ki több jussal állithatná maga felől , mint az öreg , hogy a' jövő éjjel életben fog maradni. Az ifjú sokkal elébb eshetik betegségbe ; az ő nyavalyái sokkal erőszakosabbak 's felgyógyulása kétségesebb. Igaz ugyan , hogy az ifju több napokat reményl , mint az öreg , de az ő reménysége rossz fundamentomon épül ; mert semmi - sem nevetségesebb , mint a' bizonytalanságra támaszkodni. Az öreg , ámbár magának ezen tekintetben nem hízelkedhetik , még itt is boldogabb , mint az ifjú. Ő már leélte azt , a' mit az ifjú csak reményl ; ő már élt sokáig , az ifjú csak kíván sokáig élni. De ah ! van-e vallyon az emberi életben valami , a' mit sokáig tartónak nevezhetnénk ? A' minek egyszer végeződni kell , sokáig tartása által nem nyer nagyobb becset. Ha az órák , napok , hónapok és esztendőök elfolynak ; mind egy , akármellyik órában , napon , hónapban vagy esztendőben haljunk meg. A' jó Színjatszónak megmarad dicsérete , akármellyik jelenésben végezze játékát 's hagyja ott a' Játékszint. Így van a' dolog minden okos ember' életére nézve-is. Akármi rövid élet elegendő neki arra , hogy becsület-szeretésének 's virtusának próbájit adhassa. Ha megszűnt kötelessége szerint élni , már akkor sokáig élt ; ha pedig élete végéig a' virtusban megmarad , reá nézve egyenlő következéssel bír , akár rövidre , akár hosszúra terjedjen földi élete.

V.

A' Szépek' kedveltjeiről.

— — — Sed tu simul obligasti
 Perfidum votis caput, enitescis
 Pulchrior multo. — — —

Hor. L. II. Ode VIII. 5.

— — Ellenben fejedet miólta
 Meg-meg átkoztad, gonosz, ékeesebb vagy
 Sokkal.

Virág.

Nem lehet kellemetesebb mulatságot gondolni, mint a' Szép-nem' azon kedveltjeinek történeteit, kik ezen város' asszonyainál időről-időre kedvességben vannak; kivált ha minden fejérszemély őszinte vallást tenne arról, micsoda okokból tetszik néki ez vagy amaz férfi, 's ha minden ferjfi megmondaná, milyen cselekedetével, vagy minémű öltözetével nyert leginkább kedvességet a' Szép-nemnél. Részemről ugyan mindig színtollal könnyen észre-vettem, ha valaki azért öltözködött, hogy a' Szép-nemnél kedvet találjon, mintha valaki vadászathoz vagy pályafutáshoz alkalmaztatott ruházatot vett magára. A' Szép-nem' tetszését vadászó férfiú megkülömbözteti magát egyebektől járása 's egész magaviselete által. Ruházatjában gondatlannak 's néha egy kevésé restnek-is kíván látszani, maga alkalmaztatásában egy bizonyos szelidséget 's érzéktelenséget vetet-észre, azon czélból, hogy mindenik tekintetben másnak láttassék, mint a' mi valósággal. Valamint a' madarászok azon madaraknak énekeit iparkodnak követni, mellyeket hálójokba akarnak keríteni; szintugy a' Szép-nem' kedvét vadászók mindig hasonlítanak

társalkodásokban valamiben azon Széphez, kit részökre igyekeznek hódítani. Ők jól tudják, mi történik a' familiákban; teljesek aprólékos szolgálatra kész gondoskodással, nem esmérletlen előttök, mi hasznos a' nátha ellen, 's a' nélkül ritkán mennek valahová, hogy zsebökben kis orvosságos üvegecske ne volna arra az esetre, ha hirtelen valami betegeskedés adná-elő magát.

Az újság-kívánás, a' mi uralkodó indulatom, 's mérem mondani, eggyetlen gyönyörűségem volt egész életemben; arra bírt gyakorta, hogy több szerelmes történeteknek folyamatját, és az ollyaknak, kik azokban legszerencsésebbek voltak, erkölceit 's tulajdonságait vizsgálóra vegyem. De minden vizsgálataim mellett-is csak egy józan eszű embert sem találtam, ki minden Szépeknél közönségesen kedvességben lett volna. Vagy valami különös magaviselet, vagy valami csudálatos életmód, vagy kicsapongó képzelődés, egy szóval, a' mi a' férfiak előtt nevetségessé tenne, szerzett nekik a' Szépeknél kedvességet. Nagyon sajnálnám, ha azon boldog embereket, kiktől itt szóllok, megbántanám; de ha az ilyen öreg aszszony szolgákat megvizsgáljuk, úgy fogjuk találni, hogy azon szerencsések magokat minden időben megkülömböztetik a' Szép-nem miatt támasztott perlekedésök, ruházatjuk' különözése 's a' Szépek körül végbe-vitt esztelen szorgalmatoskodások által. Ezen kívül ollyan hirben kell lenniük, hogy más Szépektől kedveltetnek; mert méltó megjegyezni, hogy az asszonyi Nemnek könnyen gondolkodó része azon törekedik, hogy vetélkedő társnéjinak rabszolgáit magához csábithassa. Egy barátom azt vallotta, hogy midőn valamelly Szépnél kedvességbe kívánt jönni, csak arról támasztott benne gyanúságot, mintha őt azon aszszony, ki a' szépségben vetélkedő társnéja, kedvelné; 's azonnal céljához jutott. Az irigykedés természeti tulajdonságok

a'Szépeknek, 's gyakorta készebbek egy kellemetlen emberhez kapcsoltatni, mint azt másnak engedni. Némmely szemtelen ember csak az által tesz szert az aszszonyok' szeretetére, mivel elég ügyességgel bír őket megakadályoztatni, hogy magokat egymás előtt kinyilatkoztatnák. Ha azt megtudhatnák, hogy ő egyik Szépnél sincsen igazán kedvességben, bizonyára mindenik első szempillantásban megvetést mutatna éránta. Hanem szeretik őt, mivel a' módi úgy hozza magával, és az egymás ellen dolgozás őket egymásnak követésére tanítja. A' mi őt legszeretetre méltóbbá teszi, az; hogy ő, a' csintalan, mint ők nevezik, legállhatatlanabb teremtmény a' világon, hogy nagy elmésséggel 's víg kedvel bír; hogy mindég tud valami nevetségest mondani, 's azon felül a' legrettegetesebb 's legveszedelmesebb nyelve vagyon, ha őt megbo szszantanák,

A' ki a' Szépeknek kedveltjek akar lenni, az se okos ember, se bolond ne legyen. Az egész dolog abban áll, hogy kellemesen csacsogni, 's mulattatni tudjon; okoskodásra 's helyes ítéletre nincs szükség. Azok között, kik a' Szépek körül forgolódnak, leginkább tetszenek azok, kik őket naponként látogatják. Ezek olyan önvállalkozott katonák, kik ingyen 's előmozdittatás' reménye nélkül szolgálnak. Nékik elég, ha a' templomból vagy más közönséges helyről Szépeiket haza kísérhetik, ha őket meglátogathatják, 's ha unalmas idejeknek egy részét ő velek tölthetik-el. De szóljunk most az olyan ifjú uracskákról, kik a' Szépek' ártatlanságával kényekre játszanak, 's kik magokat a' mostani század' legjelesebb elméjinek tartják, mivel nékik semmi-sem állhat ellen. Nagy számmal vagynak az ilyen hódítók városunkban, midőn a' Nemesség faluról ide betakarodik. Jól tudják ők mind azon eseteket, mellyek az udvarnál, vagy a' városban történnek;

ők a' jó nevelésnek azon nemében részesültek, melly kizár minden jó erkölcsöket, az-az, melly szerént közönséges helyeken az illendőség' rendszabásaihoz alkalmaztatják magokat, titkon pedig minden feslettségekben elmerülnek.

Az olyan asszonyok, kik szerelmes történeteikben lelik gyönyörűségöket, arra törekednek, hogy senki, még az ilyen közönségesen esmeretes hódítók se kerülhessék-el hálójokat. Nem szokván soha-is okos emberek' ítéleteinek halgatásához, csak a' hízelkedésekben, mellyekben ringatják, találják kedvöket, 's nem tudnak a' között külömbséget tenni, a' mit mások előttök beszélnek. Különös az, hogy mennél híresebb valaki csapodárságáról, annál nagyobb kedvességben vagyon előttök; 's az olyan nyalka ifjú, ki sok Szépeknek szerelmét bítangolja, azon okból kedveltetik, hogy előbbi győzedelmeit az ő lábaikhoz rakja, 's nékik leszen rab-szolgájok.

Ha valamelly társaságban olyan embert látunk, ki testével különös mozdulásokat tesz, ki minden tárgyról nagy fontossággal beszél, ki a' körülötte lévőekkel keveset látszik törödni, 's mégis alattomban arra ügyel, hogy ezen gondatlansága által másokat részére hódítson; bizonyosak lehetünk benne, hogy ő már sok Szépeknek hecsületét elrontotta. Kevély járás, kiduzzadt mejj, lenyomott kalap, kimért lépés, ravaszúl körültekintgető szemek: ezek azon jelek, mellyek az asszonyok' kedve' vadászójit megkülömböztetik. Nem lehet ugyan mind ezen csudálatra méltó tökéletességeket minden egygyikben feltalálni; de haj! ezeknek egyike-is elég a' Szépeket ezenként hálóba keríteni. Ha egy ilyen tökéletességekkel bíró ember ezen felül illendő tanúltságra-is tett szert; szükséges volna a' közönségnek hírüladni, hogy míg ő a' városban tartózkodik, feleségein-

ket 's leányainkat bátorságos helyre vitethetnénk. Megesik néha, hogy az ilyen kellemetes emberek, sok elegyes verseket, némelly Színjátékokat olvastak 's Ovidius' leveleinek fordításait bétéve tudják. Oh ha lehetséges lenne, hogy az ilyen ember olyan hív, mint szeretetre méltó volna! de ezzel sokat kívánánk. A' Szépek örömet megosztják egymással az ilyen kedves, hívtelen embert. „Örömet mutatunk eránta egy kis kedvezést, csak - hogy kedves csacso-gásában gyönyörködhessünk, midőn ő akár egy le-gyezőnek vesszőjit számlálgatja, akár az azokon ta-nyázó kis szerelmekről beszélget, akár olly sok kel-lemes mondásokkal tisztel - meg bennünket, mel-lyekben olly tanultságú ember, mint ő, soha sem lát fogyatkozást. „Bizonyára mentséget érdemel az ol-lyan asszonynak gyengesége, ki ilyen megtámadta-tások által meggyőztetik;” így beszél magában sok Szép, olyan hódítóknak szemlélésekor, kik fel sem ve-zsik naponként egy Szépnek becsületét, 's jó hírét, nevét lábaikkal tapodni.

Kétségen kívül igaz, hogy a' szerelemben több-nyire szokás a' születésbéli elsősegeket a' legtökélte-sebb virtusoknak eleibe tenni. A' Szépek nem félnek attól, hogy ostobaságjokért 's tudatlanságjokért meg-útáltassanak; hanem azt igen jól tudják, hogy míg szépségöket 's kellemes ábrázatjokat megtartják, so-kak' óhajtasinak tárgyai maradnak. Bizonyára mind a' két Nembéliek nem tanulnak egyebet a' sok eszte-len Románokból 's a' semmire való társaságok' gya-korlásából, mint azt: hogy a' tökéletlenségekben kel-lemesek legyenek, és egy szeretetre méltó csapodár-nak, vagy egy hitetlen Szépnek tulajdonságával bír-janak.

21.

Napoleonnak a' háborút illető
Alaprendszabásai.

(Folytatás.)

46.

A' várkulcsa' valóban ér annyit, mennyit az őrizet' szabadon bocsájtása, kivált ha ez elszánta magát a' szabadon bocsájtásért utolsó emberig a' várat védelmezni. Azért *nyereségesebb* egy becsületes alkuba ereszkedni, minekutánna a' szolgálat legszorosabb kötelességei nagy ideig tökéletesen tellyesedtek, mintsem az ostrom' bizonytalan következésére támaszkodni.

* *Villars* Marschal' ítélete szerint, egy Várnagy sem mentheti azzal magát, ha az egész őrizetet alkudozás szerint hadifogságba adná, hogy a' Fejedelem seregét életben akarta tartani. Mivel a' védelemre magát eltökéltett őrizet soha fogságban nem eshet, mert a' Hadivezér, ha tudná-is, hogy ostrommal a' várat beveheti, inkább lép az őrizettel becsületes alkuba, mintsem az ostromnál 10 ezer embert elveszejtsen.

47. Gyalogság, lovasság, és ágyúzó-sereg egymás nélkül nem lehet, azért ezek minden alkalmatosságban úgy álljanak, hogy akármelly környüállásokban egymást segíthessék.

* *Fridrik Király* azt tartja: a' Hadivezér minden figyelmét arra fordítsa, ha táborát bátorságban, szálásait nyugalomban akarja tartani; hogy a' sereg' mind egyik neme minden alkalmatosságban egymásnak segítséget nyújtassanak.

48. A' gyalogságot *két* rendben állítani legalkalmasabb, mivel puskával tüzelni csak így lehet, a' harmadik rend tüze igen *tökéletlen*, és az elsőben *kárt-is tehet*.

* Úgy tetszik mintha a' gyalogság' két rendben állása a' *négyszeg* (Quarée) formálásnál igen gyenge lenne, mivel így a' lovas-rohanat ellen csekély gátot vehetne. Ha bár a' *rendtűznél* (Glieder-feuer) a' harmadik rend munkátlanságban áll-is; de annál hasznosabb a' *négyszeg formálásnál*. Azon kívül pedig a' két rendben állított sereg csapatokra szakadásakor *hosszú* oszlopot okozna, e' pedig a' marsot *nagyon nehezítené*. Az erősegek védelmekor pedig, mivel a' gyalogság úgyis két rendben áll, a' harmadik tehát *tartalékul* szolgál.

** *Az Ausztriai seregnél a' gyalogság mindig három rendben áll, a' linea-tűzben csak a' két első rend lövöldöz. A' harmadik rend pedig e' következő esetben használtatik: a' lineatűznél segítségül van, az elesetteket vagy a' megsebesítetteket kipótolja; a' szét szórva tüzelők' lánczát formálja; tartalékul szolgál; oldalvédre használtatik; vagy ha a' szükség úgy kívánja, a' linea meghosszabbítására fordítatik. Azt az egyet mégis hasznosnak találnám, hogy mihelyt a' két előbbi rend tüzelni kezd a' csapat lövöldözésnél, a' harmadikat azonnal bátorságba hátrább kellene vinnünk; mivel ott, a' hol most a' fegyver gyakorlás rendszabása szerint áll, az ellenség tüzének, a' nélkül, hogy munkáságba jönné, egészen kivágyon téve. A' lovasság ellen*

úgy-is mostan már ritkán formál négyszeget a' gyalogság, hanem könnyebben és hirtelenebben rakásra (masszában) zárakozik, így pedig az össze-zárakozott, csak két rendből álló csapatok-is elég sűrűk, elég erősek a' lovasságnak hathatosan ellent állani, annál-is inkább, mióta a' gyalogság a' bajonéttal való küzdést tanulja, nagyobb bátorsággal ragaszkodik fegyvere neméhez.

49. A' gyalog csapatok közé lovasságot állítani nagy hiba, haszna ritka, kára pedig számtalan. A' gyalogság által megvagyon így akadályozva gyors forgásában a' lovasság, a' gyalogságis könnyen zavarodásba jöhet. Ha a' gyalogságot a' lovasság oltalmában megakarnánk erősíteni, állítsuk-fel ezt akkor a' gyalog sereg osztály' oldalvédelmébe.

* Sachsen Marschal azt tartja, hogy az olyan felállítódás' észrevehető hijánossága félénké teszi a' gyalogságot, mivel általlátja, hogy mihelyt a' lovasság megverettetik, ő-is veszélyben forog; a' gyalog visszanozott segedelmében bízó lovas-is elveszti bátorságát, ha az tőle elválni kéntelen. Türenne, és más több akkori Hadivezérek gyakran a' gyalog csapatok közé lovasságot állítottak; de mivel a' tapasztalás őket megtanította, hogy az igen káros lenne, felhagytak véle, kevés követőkre is találtak. Kivált mióta könnyű ágyúk-is használatba jöttek, igen nevetséges lenne tehát azt ismét szokásba hozni.

** Legelőbbször-is Gusztáv Adolf Király használta a' lovasságnak gyalog csapatok közé felállítódását. A' Breitenfeldi ütközetben 1631. ily módon támadta-meg Tilly seregének balszárnyát. Pappenheim' vasasai gyakor rohanatokat tettek, de vissza-verték azt mindég a' Svéd pusksók közé helyeztetett Banner lovassai, így a' Király Tillynek fe-

dellen centrumát hátul, és oldalt megtámadhatta. De Gusztáv Adolfot sem látjuk többé más győzedelmes ütközetiben az említett csatarendet használni, legalább a' Lüczeni ütközetben semmi nyomára sem akadunk.

50. Az ütközetek' kezdetén, közepén, és végezetén *mindenkor hasznosak a' lovas rohanatok*, de leginkább azokat a' homlokrendben foglalatoskodó gyalogság' oldalai ellen kelletik küldetünk.

* *Fő-Herczeg Károly* midőn a' lovasságról beszéll, azt ajánlja, hogy mihelyt azon szempillantatot elérkezni látjuk, melyben a' lovasságot foganattal használhatjuk; azon tárgy ellen hagyjuk rohanni, melytől az ütközet megválasztását reméljük. A' lovasság' gyors mozgását tekintetben vévén, *alkalmas az, az egész hadi-sereg lineája hosszában munkálkodni. A' lovasrohanatnak egyesített elég erős maszával kell megtörténni, apró lovas csapatok gyengék, könnyen elszélednek. Ha a' vidék' tulajdonsága azt megengedi, hogy az egész felállítódás lineára használhatjuk a' lovasságot; akkor ezt olly móddal állítsuk oszloprendben a' gyalogság megé, hogy onnét a' hová csak szükséges, könnyen, minden akadály nélkül foroghasson. Ha valamelly helyheztetést a' lovasság által takarva akarunk védeni; akkor azt elegendő távolatban húzzuk hátra, hogy onnét azon sereg ellen sebes vágatva rohanhasson, a' melly a' takarva védett helyheztetést megtámadni akarná. Ha a' gyalogság oldalait akarjuk a' lovassággal oltalmazni; akkor azt az oltalmazandó szárny megé állítsuk-fel. Mivel a' lovasság' hatósága eggy átaljában támadó, azért rendszabásúl szolgáljon az: hogy azt elegendő távolatban állítsuk-fel azon tárgytól, a' melly ellen azt használni szándékozunk, mivel csak így képes a' lovasság legnagyobb*

erőszakkal rohanatokat tenni. A' mi a' lovas *Tartalék-segedelmet* illeti, azt csupán az ütközet végezetével' használjuk, akár véle megválasztó rohanatot akarnánk tenni, akár pedig visszahúzásunkat oltalmaztatni szándékoznánk.

**** Bonaparte azt jegyzé-fel, hogy Vaterlónál kiadott parancsolatja ellen keveredett ütközetbe a' Gárda-lovasság, így délután öt órától óta megvolt fosztva lovas Tartalék-segedelmétől, ennek pedig más időben nagy hasznát vehette, és az ütközetet el-nem veszítette volna.**

51. A' lovasság' kötelességei közé tartozik, a' *győzedelmet használni*, a' megvert ellenséget *megakadályoztatni*, hogy az többé magát *összse ne szedhesse*.

* Győzünk, vagy győzetetünk, mindenkor hasznos a' Lovas-tartalék; mert már gyakran megtörtént, hogy a' győző győzedelmét foganattal használni nem tudhatta, csak azért, mivel a' megszaladott ellenséget, *nem lévén lovassága*, üzetni elmúlasztani kénytelen volt, így a' megverettetett ellenség magát ismét *összse-szedhette*. A' hátrahúzóadásunknál-is nagy haszna vagyon a' *hátvédnél* a' lovasságnak, mert csupán csak így tartóztathatjuk fel a' nyakunkon lévő ellenség' lovasságát.

52. A' Lovagsereg mellett *még szükségesebb* az ágyú, mint a' gyalogság mellett, mivel a' lovasság *csak villogó fegyverrel* verekedhet, tüzi fegyverével nem. Ezen szükségből eredett tehát a' lovas ágyúszer. A' lovasságnál, valahányszor az rohan, vagy helyben áll, vagy rohanása után *összse-szedi* magát, mindenkor szükséges az ágyú.

* Könnyű-, vagy a' lovas-ágyúszer *Fridrik Király* találmánya. Ausztria-is utánna, ha bár nem elég tö-

kélltetes állapotban, használatba vette. A' Francziák 1796 kezdettek véle ütközni. A' zendülés csatáiban megbecsülhetetlen hasznát vették ezen fegyver nemének a' Francziák, és azt lehet mondanunk, hogy az egész haditudományban változást okozott; mivel könnyű gyorsasága miatt, a' hol csak az ágyúra szükségünk vagyon, foganattal használhatjuk. *Bonaparte* Memoirjában azt mondja, hogy az olyan ágyú-tűzhely, melly meszszebb hat az ellenségénél, azt oldalba lövöldözheti; rajta uralkodhat, és a' győzedelmet megválaszthatja. Ebből következik tehát, hogy a' könnyű ágyúszer' *karátás tüze* a' lovasság oldalai' oltalmazására, és az ütközet foganatos kezdetére nagyon szükséges, együtt kell tehát ezen két fegyver-nemet tartani, hogy a' hol a' szükség úgy kívánja együtt foroghassanak, egymást segíthessék, egymás mozgásait védelmezhessék.

53. Valamint a' mars közben, úgy a' helyheztetésben is az ágyúszer' *nagy része* a' gyalog és lovas-sereg osztályoknál légyen, a' többi pedig az ágyú-tartalékban maradjon. Mindegyik ágyú a' taliga ládájában lévőkön kívül 300 *töltést* hordjon magával. *Ennyi* két ütközetre *elég*. —

* Mentől jobb a' gyalog-sereg, annál nevezetesebb és annál szükségesebb azt a' *megkémelés* végett ágyúval segíteni. Marsban az ágyúk a' *seregek előtt* vitessenek; mert ez felemeli a' katona bátorságát, ő annál nagyobb bizodalommal megyen az ellenségre, ha látja; hogy a' sereg oldalai ágyúkkal vagynak oltalmazva. A' tartalékban álló ágyúkat a' megválasztó szempillantatban, és akkor-is mentől többeket kell az ütközetbe vinnünk. Az ellenség így elveszti minden kedvét ellenünk *valamit veszedelmest* végben vinni. Nincs példánk, hogy egy 60 ágyúkból álló tűzhelyet az ellenség megtámadna.

54. Ágyú-tűzhelyünket mentől alkalmasabb helyre, és önállásunk *előtt mentől nagyobb távolságban*, de úgy hogy a' veszélynek kinc legyenek téve, állítsuk fel. Igen hasznos, ha azok uralkodó emeleteken állanak, hogy akadályozva ne legyenek *minden* arányra tüzelni.

* Azon 18 ágyúból állott tűzhely, a' melly az Orosz sereget a' Moszkvai ütközetben takarva védelmezte, például szolgál az ágyuk' *foganatos* helyheztetésökre. Egy gömbölyű emeletről olly hatalmasan tüzelt az a' Francziákra, hogy ezeknek legbátrabb támadásait is több ízben vissza verte. *Kétszer* törték által a' Francziák az Orosz-sereg derekát, de ez *mindannyiszor* magát azon ágyú-tűzhely oltalma alatt ismét össze-szedte. Végre csak-ugyan elfoglalták a' Francziák azon kártékony ágyú-tűzhelyet; de megvívásánál *Montbrún és Caulaincourt* több száz katonákkal halva maradtak.

55. Ha hogy a' Hadivezér minden fáradság nélkül *biztos helyeken* eledelmes tárházakat állíthat-fel, *soha se* helyheztessé seregét *pihenő szállásokra*, maradjon *táborában*.

* Sokkal *tanácsosabb* a' hadisereget táborban szálva tartani; mert itt a' hadifenyítékre inkább figyelmezhetni, a' hadász szellem-is elevenebb marad. Ellenben a' helység szállásokon a' katona nyugalom örömébe merülve *elpuhul*, ahoz ragaszkodik, fél elhagyni azt, hogy ismét a' nyughatatlan táborban menyjen. A' tábori szoros szolgálat, a' földnépétől elválva élő *unatkozás* kívánságot gerjeszt ő benne, mentől elébb az ellenséggel megmérkőzni. A' táborban álló sereget *nem lepheti-meg* az ellenség olly könnyen, mint a' szálláson fekvőket.

Feuquières Marschal' tanítása szerint, ha kénytelenek vagyunk szállásokra térni, azokat úgy intézzük-el, hogy a' szállás línea előtt *táborhelyünk* is legyen a' hol a' hadisereget gyakran fegyverbe állítani lehessen, így megbizonyodhatunk, hogy valyon a' szolgálat *tökéletesen* tellyesedik-e; és képesek-e a' külömbféle seregosztályok mentől elébb fegyverbe lépni.

56. *Ügyes Hadivezér*, hadász lelkű Nemzet, czélerányos katonai szerkesztetés, helyes tanítás módja, szoros katonai fenyíték minden esetre *jó hadisereget* szereznek. Egyébb eránt a' fanatizmus, hazaszeretettel a' nemzetibecs, a' legfiatalabb katonákból-is *hősöket* tehet.

* Ezt nem csak a' köz-katonákra, hanem a' *tisztekre-is* lehet alkalmaztatni; mivel a' háború nem természetes tulajdonsága az embernek, a' ki a' háború indító okain gondolkodni szokot; azt más móddal-is szükséges a' csatára ösztönözni. Azon hadisereg, melly *hőstettek* végben vitelére alkalmas, lelkesedve vagyon az, és Hadivezéréhez *határtalan hajlandósággal* ragaszkodik; mert máskép hogyan szállhat szembe a' legnagyobb veszéllyel, midőn a' háború okai őt nem igen illetik? A' külföldi segítő seregekben leginkább észre lehet venni a' hideglomhaságot, ha csak azt a' Fővezér lelkesíteni nem érti.

** A' *haditisztek* tulajdonságjoktól, tudományjoktól, alkalmas voltoktól igen sok függ; szükség tehát, hogy a' legnagyobb szorgalom által magok hivatalos kötelességeiknek eleget tegyenek, tudományokat magoknak szerezzenek; mert alattokvalóiknak boldog, vagy boldogtalan sorsok csupán tőlök függ. A' hadász lelkű köznépből könnyen lesz jó katona, ezt ha *ügyes tisztek* vezérlik, bizonyos a' győzelem; ellenben ha ezek nem értik kötelességeiket tellyesíteni: a' legjobb sereg-is szerencsétlen lesz. A' tisztek választásánál *szükségesebb* tehát az elmetehetségre,

mint a' születésre, a' melly úgy sem adhat egy bölcsen kormányozott országbán-is elsőséget, tekinteni. A' születéssel nincs egybekapcsolva az hadra alkalmas lét; nagyobb tapasztalás, elnem csüggedő szorgalom kívántatik arra. „Öreg katona vagyok én — azt mondja Herbert Taylor Nagybritániai Generál-Adjutáns (lásd m. eszt. 30 Decemb. Times, és Ofner- und Pesther-Zeitung 18 Januar. 829 Nro. 6.) — Európának minden hadiseregeit láttam; de mondhatom, ámbár nemzeti büszkeségünket „megtalálom-is bántani, hogy az Angoly hadisereg azok közül „való Európában, a' mellyben legtöbb tapasztalatlan, és tudatlan tisztek vagynak. Száraz földi seregünknel nem esmérek „(már ez igen sok) egy tisztet sem, ki igyekezne hivatalos kötelességeit annak fundamentomából megtanulni. Azt gondolom, „hogy igen bölcsen tenné az Országlás, ha mindegyik haditisztet, ki Kapitány lenni akar, szoros próbatétel alá vetné, hogy „érti-e a' haditudományt, úgymint a' tengeri szolgáltságban lévő „Kadétokat szokták, kik Hadnagyok akarnak lenni. A' szoros próbatétel alá magdt kitenni kéntelen; igyekezni fog minden hasznos tudományokat megtanulni. Valják-meg főbb haditisztjeink, kik „a' szolgáltságban körültekinthettek magokat, alsóbb, fiatalabb tisztszeink, kivévén a' mindennapi fegyvergyakorlást, millyen kevesen „értik a' tábori-erősítés', hadviseelés', és igazgatás' felséges tudományját? A' ki az utolsó háborúban szolgált, láthatta, ha vala- „melly fiatal tisztre bízott egy helység' védelme; jobbra tetemes hibákkal drulta-el tudatlanságát. A' Francziák ebben sokkal előbb valók; reménylem azonban, hogy mi-is már a' jobbülés útján vagyunk, de legelőbb a' haditiztség-vásárlást kellene „eltiltani.”

A' Khinaiak' Mongoltörzsökből állott hires, győzhetetlen hadiseregét, mi tette oly nevetéséges hitványjára? a' sok tudatlan csupán születési jusból előrelépett fiatal tisztek. A' Mandarinok' fiainak már csak azért vagyon jussok tisztséget várni, mivel Mandarin az atyjok; ezen fiatal, éretlen eszű Mandarinok pedig csak fényűzésben, üres hiúságban töltik szolgáltságok idejét, a' Hadi-státust csak úgy tekintik, mint a' mellyben cifra ruhában járni, mulatkozni, pénzüket elkölteni legjobb alkalmok vagyon. Ritkán tartózkodnak a' hadiseregnél, hosszabb engedelemmel bejárájk az egész birodalmat, de nem tapasztalás szerzésből, hanem kedvtöltésből. Jaj annak a' Státusnak, mellyben a' hadisereg illy údtalatos állapotra jutott, az illyen rosztól őrizzen minden Nemzetet a' Honn'-Géniusza.

57. Ha valamely Nemzetben nincs *hadász szellemű törzsök*, 's melly országban nincsenek *katonatanuló intézetek*; onnét bajosan, vagy épen lehetetlen jó hadisereget várni.

* Ezen igazság tagadhatatlan, kivált ha a' seregnek a' megjobbított szisztéma szerént kell háborút viselni, mellyben minden a' rendtartástól, ügyességtől, gyorsaságtól és a' lelkes álhatatosságtól függ.

** *Azon Nemzettől várhatunk csak nagy katonai tetteket, mellynek polgárai-is hajlandók a' fegyverhez, a' melly Nemzetben meghült a' hadász-tűz, abból ritkán válhat jó, tökéletes katonai pedig soha sem. A' honvédelme a' polgári kötelességekkel legyen egybe kapcsolva. Össze-olvadva szeretem látni a' polgári Státust a' hadival, a' hol úgy nincs, ott különködés, meg hasonlítás lelke uralkodik, ez pedig elpuhítja a' polgárt, a' katonát pedig durva Szoldateskává teszi, mind kettő bizonyos jele az elkorcsosodásnak, a' nemzeti lélek elromlásának. Figyelmet érdemel e' tárgy, mert a' tökéletes Nemzetiségnek bizonyos jele a' katonai-erény, e' tehet bennünket más Nemzetek előtt tiszteltesé, a' hadilélekkel bíró Nemzet hírt, nevet szerezhet magának túl a' tengereken-is, tehet bennünket Felistenekké. Ebben valahí' kételkedését nem-is gyanítom, nem-is tárgyam azon érdemeiket mind elő-számlálni, mellyeket a' hadivirtus szerezhet, ezt magában érzeni tartozik minden hazafi, azt gyarapítani tartozik még a' gyenge Nő-nem is.*

A' melly Nemzet' fiataljai czélerányosan neveltetnek, a' hol a' katonai-állás helyesen organizálva vagyon; ott a' hadiláb jó törzsökből áll, ott jó sereget, a' legnagyobb veszélyekben elnem csüggedőt, tántoríthatatlan hivat lehet gondolnunk.

Miképen lehessen a' népet czélerányosan nevelni? millyennek kelletik lenni a' katonai organizációnak? Nagy két kérdés. —

58. Az első *dicséretes tulajdonsága a' katonának*: a' terhes fáradtságokat, fogyatkozásokat, gyötrő szükségét nagy lélekkel *eltűrni* tudni; a' második: a' *viléz bátorság*. Szegénység, nyomorúság, halálos veszedelmek, *valóságos iskolái a' katonának*.

* A' fiatal katonának *olly vitézül* kell magát viselni mint a' legkorosabbnak. A' katonának maga megkülömböztetése gyakran csak egy szempillantattól függ. A' szolgálathoz szokottságból, a' hosszas háború ideje alatt lesz bátor a' katona, a' vitéz tettek' végbenvitele természetévé válik. Így tanulja-meg a' katona a' háború minden nyomorúságait, szűkölködéseit zúgolodás nélkül eltűrni. A' hosszas hadtapasztalás oktatja őt mikép lehet több több fogyatkozásait kielégíteni, a' jelenvalóval megelégedni, áthatatos türelmével jobb jövődöt reményleni. *Bonaparte* bölcsen mondja azt: hogy a' nyomorúság a' katona oskolája, mivel azon mesztelen nyomorúságot senki sem képzelheti, a' melyben ő az Olasz-országi hadisereg' kormányját átalvette, de ő mindjárt az első hadévben halhatatlan fénybe állította azt. Ugyan azon hadisereg, a' mely *Montenottenál*, *Lodinál* és más több ütközetekben győzött, egynehány hónapok előtt alig tudta mesztelenségét rongyaival takargatni, az élelem szűke miatt Zászlóalylként szökdöstek-el, valamelly nagy tetre alkalmatlannok, elkedvetlenedve voltak.

59. Ezen öt jószágától, úgymint: *fegyverétől*, *töltésétől*, *bútyorától*, *négy napi élelmétől*, és *fejszétől* soha sem kell a' jó katonának elválni.

* *Bonaparte* is megesmérte, millyen nagy haszna van annak, ha a' katonának fejszéje vagyon. A' gyalog katona nagyobb hasznát veszi mint kurta kardjának, a' mely úgyszólván egészen *szükségtelen*. Egy fejsze, szekercze, könnyű, mindegyik katona magával egygyet elhordozhat. A' kompániában elosztott egynehány fejszék könnyen elvesznek, ebből következik, hogy gyakran tűzre való fát, kunyhónak való galyt sem lehet

a' katonának vágni; de ha mindegyiknek vagyon fejszéje, arra úgy fog gondot viselni mint fegyverére. Ha a' vezér magát valahol elárkolni, vagy valamelly táborban a' hosszabb maradás végett kunyhókat csináltatni akarna; a' fejszék' *megbecsülhetetlen* hasznát leginkább fogja tapasztalni.

60. Minden úttal - móddal kedvét kell keresni a' katonának, hogy *Zászlójánál maradjon*, ezt semmi mással inkább úgy kinem lehet eszközteni, mintha a' koros katonákat *tiszteletben* tartjuk. Igen jó a' katonának zsoldját szolgálatja idejéhez szabni. Igazságtalanság a' fiatal katonát is úgy fizetni, mint az öreg szolgát.

Montecuculli azt mondja: hogy egy sereget a' háborúhoz szoktatni nem olly nagy munkába kerül, mint közöttte a' *szoros hadifenyítéket* behozni. Nagy érdem az tehát, ha egy seregtestnél sok *koros szolgált katonák* vannak. Az öreg katonát tehát nagyra kell becsülni, meg kell őket kémélni; mivel mennél többen szolgálnak egy Zászlóalában, annál jobb. A' koros katonának nem csak zsoldját kell megnagyobbítani, hanem őt a' fiatalbaktól megkülömböztető jellel is meg kell jutalmazni. Ha a' katona látja hogy hosszas szolgálatjával érdemeket szerezhet, örömmel marad, ha szolgálatja ideje lefolyt is, a' zászló alatt, a' hol ő becsülettel megöszült.

**) A' *haditudósok* különböző vélekedésben vagynak, hogy mennyi időre szabják a' katonai szolgálat' korát. Némelyek azt állítják, hogy azt rövidre határozni tanácsos; mivel így a' nemzet' fiataljai mind lehetnek katonák, a' hazatértek pedig, mint gyakorlott fegyveresek; a' *Hazát fenytő veszély* nehéz napjaiban alkalmas *Hazavédők* lehetnek. Mások pedig ellenkező véleke-

deben vagynak; mert azt mondják ők: alig tanulta-meg a' katonai terhes szolgálatját, már elbocsajtását kívánja; midőn leginkább hasznát lehetne neki venni, kilép a' szolgálatból, így az Zászlóallyaknál ritka lesz a' koros katona. Némelyek még halálíg tartó szolgálatkört szabnak; mert azt állítják ők, hogy a' hadielethez szokotból, ha haza kerül, szorgalmatos polgár nem lehet. Ezen állítások megbiráldását kinekkinek józan okosságára bízom; de azt előadnom mégis szabad legyen, hogy a' tábori szolgálat vagy terhes, vagy könnyű. Ha terhes: miért viselje azt egynehány halálíg, miért nem segít a' köz-ügyben mindenki; ha könnyű: miért nem akar abban mindegyik tapasztalásokat szerzeni. Azt-is merem állítani: hogy csupán azon hazakelt katonákból leszzen oda haza szorgalmatlan, lomha, kötelezkedő lakos, ki már katonasága' ideje előtt is semmirekellő volt. Figyelmezzünk arra, hogy csak a' java a' legénységnek legyen katona, az erkölcstelének kilegyenek zárva ezen érdem-szolgálatból; úgy a' jók katonaságjuk' ideje alatt-is jók maradnak, hasznos tapasztalásokat szerzeni igyekeznek, a' mellyeket hazatértekkor az otthoni élet' szükségére alkalmaztatni érteni tudják. Se rövid napyon, se igen hosszú ne legyen a' szolgálat ideje, legyen alkalmas középkorú, de ezen erőt, egészséget, fiatal kort kívánó életre, valahit halálíg kárhoztatni, szörnyű nagy barbariesz.

61. Nem-csak szóval, hanem példa-adással-is kell a' katonát, midőn tűzbe megyen, a' bátor-ságra buzdítani. A' koros katonák alig halgatnak a' szóra, a' fiatalok pedig az első ágyú lövéskor elefelejtik. Ellenben a' hadév folytában, hamis 's a' katonát elkedvetlenítő hírek' megczáfolására, elcsábítására; igen hasznos holmi eleven előterjesztéseket a' sereg elejbe bocsajtani, így a' táborozók jó kedvben maradnak, a' katonaság-is a' beszélgetésre alkalmatosságot kap. Rövid, nyomtatásban megjelenő napi-parancsolatok ezen tárgyaknak elegendően megfelelnek.

* Ha lelkes de rövid beszédbe foglalva, a' Vezér gondolatját csata előtt a' haditest eleibe terjeszti; nagy

béfolyása van annak a' katona szívére p. o. midőn 1703. Hornbeck ostromlására igen késedelmesen, kedvetlenül léptek a' Francziák, Villars előrelép, hangos szóval kiáltá: „Mit? tehát nékem mint Franciaország Marschaljának kell az ostromlóajtorján elsőnek lennem, ha megakarjuk támadni az ellenséget?” Ezen egynehány jókor kimondott szavaknak hasznos foganatja lett; tiszt, és közlegény versent rohantak a' falakra, 's a' védelmezett falakat majd minden veszteség nélkül megvívták.

***) *A' hadi ékesen-szólásnak rövidnek, fontosnak, értelmesnek kelletik lenni. Az ütközet előtt hosszú elcizfrázott buzdlásnak nincs helye. A' katonához szóló, ha bátorságot akar alattavalói szívébe önteni, magának-is bátorinak kell lenni, hogy annak, miről említést tett, ön példa-adásával ösztönöző erőt adjon. Hogy az illy példaadásoknak mindenkor hathatós foganatja volt a' megválasztó veszedelmes környüldállásokban, a' haditörténetek elegendően bebizonyították.*

KISS KÁROLY.

(Bérekesztése következik.)

22.

Számvetésbeli különösség.

Hall József, egy manchesteri Ángoly (lásd Ofner gemeinnütziges Blätter 1829. Nro. 28.) minapában ezen találmányra akadott, hogyha akármilyen számsor, csak, hogy az utolsó számbetű (Zahlziffer) az elsőnél kisebb legyen, rendben megfordíttatik, és így megfordítva az elébbeni számsortól lehúzzattatik, a' maradék (residu-

um, differentia) mindenkor 9 által elosztható. P. o. $542 - 245 = 297$, melly maradék 9 által tökéletesen elosztható. *) Hall Úrnak feltalálása valóságos, 's a' nélkül, hogy benne valami pythagorikus titkot keresnénk; e' következő számvetésbeli felbontásból könnyen érthetődik. Az egész dolgot úgy lehet tekinteni, mintha a' számsor' megfordítása után, minden számbetű maga magától lehúzzattatnék, ámbár az ő tizedrészü betse (valor decimalis) változik — a' közép számbetűn kívül, a' hol t. i. olyan találkozik. Maradjon-meg az előbbeni példa: $542 = 500 + 40 + 2$, a' megfordított lészen $245 = 200 + 40 + 5$. Már 500ból, az az ötször 100ból 5 kell lehúzni, az az minden százból egyet, marad tehát ötször $+ 99$. $40 - 40$, marad semmi $= 0$. Végre 2ből 200, az az kétszer 100, vagy-is minden egyestől 100 kell lehúzni, így hát a' maradék kétszer $- 99$. De ezek a' partialis maradékok 9 által tökéletesen oszthatók, következőleg az egész (totalis) maradék-is. Mert tudva vagyon, hogyha valamely egyszeres (simplum) valami szám által osztható, úgy a' kétszeres, háromszoros és akármely sokszoros-is ugyan az által osztható lészen. Hanem hogy a' számsor' megfordításánál a' partialis maradékok egy átaljában mindég 9 által oszthatók, kitetszik innen, hogy mindenkor egy tízes' potenciájának valami sokszorossától egy tízes' potenciájának ugyan az az sokszorossa húzzattatik-le, melly operáció által csupa kilentzesek támadnak. Egyéberánt a' mi fenn említett principiumunkból az-is kitetszik: hogy épen

*) Hogy valamely számsor 9 vagy 3 által osztható, abból-is könnyen kitetszik, a' nélkül t. i. hogy szükséges volna a' divisio, hogyha a' számbetűk' summájában a' 9 vagy 3 tökéletesen felmegy, p. o. 1233, itt a' számbetűk' summája éppen 9, és az egész szám-is 9 által tökéletesen elosztható. Ennek az okát kiteszszük egy különös jegyzésben.

nem szükséges Hall Úr után a' számbetűket rendesen megfordítani, csakhogy a' subtrahendusban épen azok a' számbetűk forduljanak-elő, mellyek a' minuendus' sorában találatnak. Hogy állításunk' és kifejtésünk' igazsága szembetűnő légyen, egy példát egészen kiteszünk itten:

$$\text{Minuendus} = 7248 = 7000 + 200 + 40 + 8.$$

$$\text{Subtrahendus} = 4782 = 4000 + 700 + 80 + 2.$$

$$\text{Maradék} = 2466 = 3000 - 500 - 40 + 6.$$

Már az említett principium szerint, hogy t.i. minden számbetű maga magától húzattatik-le, de megváltoztatott decimális betsével, ez lészen a' mathematicus operáció:

$$\begin{aligned} 7000 - 700 &= 7(1000 - 100) = 7(10^4 - 10^2) = 7. + 900 = +6300. \\ 200 - 2 &= 2(100 - 1) = 2(10^2 - 10^0) = 2. + 99 = +198. \\ 40 - 4000 &= 4(10 - 1000) = 4(10^1 - 10^3) = 4. - 990 = -3960. \\ 8 - 80 &= 8(1 - 10) = 8(10^0 - 10^1) = 8. - 9 = -72. \end{aligned}$$

$$\text{Totális maradék} = +2466.$$

Jegyzés. A' számbetűk' summája a' kilentzesnek valamennyi productumaiban tizig, mindenkor = 9. 1. 9=9; 2. 9=18, és 1+8=9. 3. 9=27 és 2+7=9; 4. 9=36 és 3+6=9; 5. 9=45, és 4+5=9. Ezek a' productumok vissza fordítva a' kilentzesnek többi productumai, úgymint 6. 9=54, 7. 9=63, 8. 9=72, 9. 9=81. A' mi pedig a' hármas' productumait illeti, ezeknél a' számbetűk' summája vagy 3, vagy 6, vagy 9. Péld. ok. 1. 3=3, 2. 3=6, 3. 3=9, 4. 3=12 's a' t.

Ezekből nyilvánságosan kitetszik, hogy valamint a' kilentzes minden productumaínak számbetű summája (Ziffernsumme) 9 ád, a' hármasnak pedig 3, 6, 9, úgy megfordítva, ha valamelly számbetű summában tökéletesen felmegy a' 9 vagy 3, ugyan az egész szám-is 9 vagy 3 által mindenkor elosztható lészen.

23.

A' halál' megszerettetése.

Kelet-földi monda.

Midőn Ábrahám Pátriárcha utóljára már kétszáz esztendő lett; megparancsolá Isten a' halál-angyalnak, hogy az ő hívének' lelkéért menjen-el; de egyszer'smind meghagyá néki azt-is, hogy azt tőle ne erővel, hatalommal, (mint más emberektől,) hanem szép módjával kérje-ki, hogy Ábrahám azt mintegy önként engedje által neki. Akkor a' halál-angyal magára vevé alakját egy megélemedett, lelkében testében félig kiholt, 's második gyermekségre jutott öregnek, és Ábrahám' ajtaja eleibe állá. „Jőjj, bé, öreg! ülj-le nálam, és minekelőtte mást „mívelnénk, erősítsd-meg magadat étellel, itallal.” Így szólla hozzá Ábrahám. Az öreg, kehelve, pihegve, és mankókon támaszkodva az asztalhoz hurczolá magát. Vesződsséggel tudá csak a' kanalat is szájához vinni, és a' benvalót-is nagyobb részeit elfolyatá. Feje, keze, ellenkező erányzatokban remegtek. A' poharat, mellyet szájához tenni akart, majd az orrához, majd a' szeméhez vitte, és végre-is ruhájára, szakállára kidönté. Ábrahám, ki előtt az illy alá-szállt emberi erőnek látománya egészen újság és esméretlen vala, az öreget soká-

ig sajnálással, elegy bámészkodással szemlélgeté. Végre kérdezé tőle: „Jámbor öreg! valjon „hány esztendő vagy már? legalább ezer csak „lehetsz!” „Nem én, (vala a' felelet,) csak „kétszáz kettő.” „S azután (folytatá Ábra- „hám,) ilyen azon emberek' élete, kik kétszáz „és két esztendősek?” „Úgy van, ilyen” lett a' felelet. „Óh Istenem! — felrivalkodék „ekkor Ábrahám; — így hát ne hagyj érnem „még két esztendőt, és vedd vissza lelkemet „inkább mindjárt mostan!” Alig mondá-ki e' szókat, könnyörgése meghalगतva lett, és lelkét a' halál-angyal pártúl fogá.

E. I. P.

24.

A' pajkos gazdag és a' kíváncsi szegény.

Példázat.

Scheheli a' kegyes Schach egykor reggel a' Moschéba méne, hogy ott áhítózását végezze. Történetből valamelly gyermek-iskola mellett jöve-el, hol két férjfi-gyermek tűnék szemébe, kik közül egyik valamelly gazdagnak, másik holmi szegénynek fia lehetett. A' gazdagnak fia egy darab czukros kalácsot tartá kis kosarában, a' szegényé egy szelet száraz kenyeret. Míg azután az a' gazdag' fia az ő czukros ka-

lácsát evegeté, a' szegény' fia kért tőle egy kicsinyt csemegéjéből. „Ha kis kutyám lészesz (mondá pajkosságában amaz,) tehát adok csemegét.” „Szívesen biz' én (felele emez,) leszek kis kutyád.” Ekkor viszonozá amaz: „Nosza! tehát ugass és ordíts mint a' kutya; kapsz azután czukros kalácsot.” Mellyre a' szegény fiú ugatott mint a' kutya, és kapott egy darabka czukros kalácsot. 'S mikor már így egy kis ideig egyike mint eb ugatott, másika neki csemegét nyújtott volna; a' Schach, ki mind ennek szemlélője vala, magát a' könyhúllatástól nem tűrtőztetheté tovább. Kérdék tőle kísérei, valjon miért sírna. Akkor ezt adá feleletül: „nem látjátok e, mit tesz emberből a' kívántsíság? Ha ez a' szegény fiú az ő száraz kenyérével megelégednék, nem tette volna magát emberből kutyává.”

E. I. P.

25.

Hazai és külföldi apróság.

Minap a' Budai német Újságban (lásd ennek 42 Nro.) az Esztergomi Professor, Dr. Romy Boromaeus Károly Úr, két római nyelven az angoly emancipációra írt verset közlött az Újságot olvasó Közönséggel, ilyen hévezetéssel, „mivelhogy sok Angoly-és Német-Újság felvette

ama' tudós Dresdai-humanistának, Böttigernek, (egy Protestánsnak) a' Catholikusok' emancipatiójokra készített szép, három distichonjait; méltó, hogy egy Esztergomi Róm. Catholikus Magyar-nak-is hat distichonjai az Újságok által köz hírré adattassanak." Böttigernek *Irené's Cantilénája die aequinoctii vernalis*, következő:

Ver redit et cum vere novus post nubila Phoebus.

Pax sit vobiscum! terra polusque canunt.

Terra polusque canunt. Furor et mala rixa facessat!

Sed quis, dicite, quis pacificator adest?

Wellingtonus adest et Peilius. Occidit hydra.

Vicit lux tenebras. Orbis uterque favet.

Az Esztergomi Magyar-nak hat distichonja így hangzik:

Wellingtonus adest et Peilius, ut concordia terris

Brittorum sedes figeret alma suas.

Opposuerunt quidem livor, discordia castra,

Sed vertit Ducis vis facile in cineres.

Regni palladium, suavis concordia tandem

Natales vidit post mala fata bonos.

Jubila dicamus! felix qui jubila cantat,

Exaltanda venit gloria jam Domini.

Jam inter fratres concordia plena triumphet,

Et vigeat rursus intemeratus amor!

Sitis concordem! concordia vincit ubique:

Rectius en vestrum crescit ubique bonum.

Hogy az első békességes dalotska köz híre botsátását megérdemli, nem ellenzük; de a' mi az utánna éneklett hat distichont illeti, keréken kimondva azt kívánnók, hogy úgy, a' mint azokat olvassuk, az Újságba soha se jöttek volna ki. Mert ámbár az első heptámeter, és a' *jam* az ötödik distichonban, egy később tudósításban ugyan abban az Újságban megiga-

zített (amaz így: *Wellingtonus adest dux*, ut 's a' t.) még-is több prosodikus hibát ('s csak ezeket feszegetjük) találhat ottan minden közepszerű humanista-is. A' két *t Brittorumban* nem dicsekedhetik se római, se ángoly auctoritással; a' pentameternek három tagú végzése: *cineres, domini*, épen nem követésre méltó szépség olly rövid versben! De hogy lehet hosszú az *u*, „sed vertit *ducis*”, hogy lehet hosszú az *us*, *rursus intemeratus amor*? Hat distichonban legalább-is három prosodikus hiba — e' sok Magyar-országra! a' hol még jó deák verseket hallani nem ritkaság. *) Ezt a' czáfot nem valami kritikus csiklándósságból tettük ide, hanem azért, hogy a' pallérozott külföld illyenekre akadván, virágzásában előmenő Literatúránkra ne nézzen megvető szemmel, látván, hogy mi magunk a' minálunk ejtett és Újságokban megjeleni nem piruló hibákat épen nem palástoljuk; sőt azokat egyenesen felfedezve a' tökéleteségre törekedőket vígyázóbbakká tenni iparkodunk.

*) Ezen alkalmatossággal nem titkolhatom-el örömet, melyet éreztem olvasásában ezen könyvnek: *Gott erhalte Franz den Kaiser! Erinnerungsbuch der Unterthanenliebe 2-te Aufl. Wien, 1828.* Valamennyi Magyaroktól eredett deák versek találkozni ebben a' könyvben, egyikben sem akadtam prosodikus hibára; különben a' Külföldiek' deák verseikben hibákat lelmi épen nem mesterség.

26.

Nelli' Emlék-könyvébe.

Viríts, lyánka, míg éltednek
Kertén örömek szélednek,
De ne úgy, mint az olly virág,
Mellyet titkos bú' férge rág;
Hanem, mint ró'sa, melly büszkén
Áll ártatlanság' tövisén,
Mellyet hív örök kerítnek,
'S reá védfátyolt terítnek.
Ne nyíljon annak kebeled,
Ki csélcsapul enyelg veled,
'S osztán pillangó módjára,
Szállong más violájára.
Hidd-el, a' Szíren szó 's ének
Sokat törbe kerítének.
Ha majd az édes szeretet
Hymen karján feléd vezet;
Egy hív férjet, hív szeretőt,
Szelíd hévvel öleld-meg őt.
Elég intés, — többet nem ád
Szívem, Angyal! — Isten hozzád !!

FOGARASY JÁNOS.

Foj az élet.

A' gyors fojam, zöld partjai közt suhan,
 Olly néma csendel mint mikor a' liget

Kigyója, félénk rejtezéssel
 A' fedező leveles közé tsúsz.

A' fennt borongó fellegeket sebes
 Bár láthatatlan szél, ragadozza-el;
 Így tűn időnk, így foj-le éltünk,
 Így halad-el siető korunk-is.

Mint darvak, akként nap nap után repül,
 'S a' több az elsőt nyomba követve el-
 Elvándorolnak, 's mint Noénak
 Szárnyasa, vissza nem-is kerülnek.

ÉDES ALBERT.

E l v i r e.

Elvi haragjában tüzlángnak adá dalait mind,
 'S jót teve a' közzel, nyér vala önmaga-is.
 A' miben úgy sincs tűz, hadd vessen lángot az egyszer;
 Szép, ha lobogni tudott, bár hamu lesz csak utóbb.

F a d d i r a.

Faddi Epigrammát költ csak, mivel ez rövid — úgymond;
 Olly rövid-is, hogy ehez langesze nincs beható.

N. A. KISS SÁMUEL.

VERBOCZI ISTVÁN
II^{ik} ULASZLÓ KIRÁLYALATT ORSZÁG-BÍRÁJA ÉS
KIRÁLYI KÉPVISELŐ, JÁNOS KIRÁLYALATT FŐ-
CANCELLARIUS.
Szül. 1475^{ben} Mht. 1541^{ben}

Pesthen, Schmid Ján. Kőmetsző Jutatózathöl.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

Nemzeti Folyó-Írás.

ÖTÖDIK ÉV.

1829.

HARMADIK KÖTET,

JULIUSZ, AUGUSZTUSZ, SZEPTEMBER.

A' Felséges Kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

**ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ'
ÉS ÁROS' BETŰIVEL 'S KÖLTSÉGEIN.**

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

Ezen III^{-dik} Kötet' foglalatja.

Hetedik Füzet. — Juliusz.

Verbőczy István, híres Törvénytudó, a' Magyar hármas Törvénynek Szerzője.	473
1. A' mai Idők. (Eggy Észak-Ámerikai Újságból, az úgy nevezett Newyork Enquirerből kölcsönözve.) <i>Balajthy Jósef.</i>	485
2. Anekdoták és Charaktervonások híres képírók' életéből. <i>Gaál György.</i>	489
3. Pompejus futása. <i>Galvácsi László.</i>	506
4. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. (<i>Folytatás.</i>) <i>S. K. J.</i>	516
5. Napoleonnak a' háborút illető Alaprendszabásai. (<i>Bérekesztés</i>) <i>Kiss Károly.</i>	528
6. Emmi. <i>N. A. Kiss Sámuel.</i>	544
7. Eggy Leánykához. <i>N. A. Kis Sámuel.</i> — Jutalom Kérdés. <i>Közli Gróf Andrássy György.</i>	546—548

Nyolczadik Füzet. — Augusztusz.

8. Görög szokások a' Török Birodalomban. <i>Szabó Nepomuk.</i>	549
9. Bacó' Értekezései külömbféle tárgyakról. <i>S. K. J.</i>	563
10. Népek' vándorlása, kereszthadak és középkor. <i>Bajza.</i>	569
11. Lilla. (<i>Eredeti hazai Rómán.</i>) <i>N. A. Kiss Sámuel.</i>	582
12. Történeti Értekezés T. Balajthy Jó'sef Úrnak azon Görögtörténeti Darab-írásán, melyet a' Felső Magyar-országi Minerva e' folyó 1829-dik Esztendőben 5-ik Évi I-ső Kötetének 17-ik száma alatt, e' Nevezettel : A' középevi Görögök, kiadott és közre bocsájtott. <i>C. I.</i>	600

13. Osszián' barlangja. <i>Toldy Ferencz.</i>	-	-	611
14. Válogatott Darabok az Ánglus Szemléből. (<i>Folytatás.</i>)	-	-	613
15. Hazai Literatura. <i>Kazinczy Ferencz.</i>	-	-	624

Kilenczedik Füzet. — Szeptember.

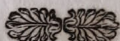
16. A' tanuló gyermekekkel való bánás módról. <i>Szabó Nepomuk.</i>	-	-	629
17. Polykletus' utazása, vagy Római Levelek. (<i>Folytatás.</i>) <i>S. K. J.</i>	-	-	652
18. Többféle tárgyú levelek. (<i>Folytatás</i>) <i>N. A. Kiss Sámuel.</i>	-	-	666
19. Pajáczó Éneke. <i>Honváry.</i>	-	-	671
20. A' Tavas. Thomson Évszakaiból. <i>S. K. J. —</i>	-	-	673

VERBŐCZI ISTVÁN,

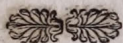
híres Törvénytudó, a' magyar hármas
Törvénynek Szerzője.

Született 1475-ben Erdélyben Szőkefalván, a' Küküllői Székben. Mihelyt gyermekkorát elhaladta, a' Budai Universzításba került, melly ekkor egyike volt a' legnevezetesebb fő iskoláknak, 's mellyet a' leghíresebb Férjfiak Bonfinus, Galettus Martius, Ugoletus, Brandolinus, Lippus, és egyebek igazgattak. Innét Bécsbe költözött a' tudományt szomjuzó Ifju 1500-ban, hogy ott mind tapasztalásait nevelje, mind pedig a' Római törvényt tanulja. Olly nagy, 's álhatalatos szorgalommal tanulta Verbőczi a' törvényt, hogy abban ő 's az vele a' legnagyobb tökéletességre ment. Hogy magánosságába visszatért, jeles és tudományjához illő tisztelet vára reája, t. i. az Ország-bíróság 's Erdélyi Vajdaság' hivatalánál Protonotáriussá tétetett, végre a' Királyi Táblánál. Mind ezen méltóságok

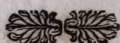

kat jelesen viselte Verbőczi több esztendő' lefolytáig, melly által nem-csak hírt szerzett magának, hanem a' Hazának legfontosabb, 's leg-hasznosabb szolgálatokat tett.

Verbőczi idejéig egy rendbe szedett Törvény-könyv nélkül szűkölködött Magyar-ország, a' királyi Decretumok, a' honni törvények, a' Magyar-Constitutiónak czikkelyei szananét valának eddig szórva, 's csak egyenként lehetett azokat imitt-amott olvasni. A' törvénykezésnek több bevett szokásai nem-is valának írásba foglaltatva. A' Bírák tehát szabad kényők szerint cselekedtek. Nem volt törvénymérték, mellyhez magokat alkalmaztathatták volna; innét szükségképen következett, hogy különböző, 's egymással gyakran ellenkező szokások hozattak-be. Több ízben kérték a' Királyt a' Rendek, hogy e' zürzavart eligazítsa, Törvény-könyvet szabjon az Országnak, 's azt helybenhagyásával bélyegezze, erősítse-meg. A' Király az ő részéről semmit el-nem mulatott, hogy a' Nemzetnek ezen kívánságát teljesítse, 's minekutánna egy értelmes Férfiúról tudakozódott volna, kire e' munkát bízhasa — Verbőczi választott e' nagy munkának végbenhajtására. Reabízták tehát, hogy az Országnak eddig szokásban volt rendelkezéseit egybeszedje, részekre, 's szakaszokra osztott könyvbe helyheztesse, 's így terjessze a' Király' elejébe.

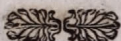

Verbőczy fáradhatatlan szorgalma által, e munkát elkészítette, 's minekutána a' híresebb Törvénytudók által jól megvi'sgáltatott volna, 1514-ben Szent Erzsébet napján II. Ulászló Királytól nyilván megerősítettett, 's a' Rendek' megegyezésekkel állandó foganatú törvénynek ismértetett 's vétetett-be egy Diploma által. De még hátra vala e' munkának törvényes és közönséges kinyilatkoztatása, hogy egy Törvény-könyvnek teljes erejét megnyerje; ez most a' Király részéről támadt akadályok miatt más időre halasztatott, az alatt a' Király-is kimúlt. Verbőczy, ki már a' Királyi képviselő-méltóságot bírta, nem akarta tovább azon kincset Hazájától élvonni, mellynek gyűjteményén; folytában tartó fáradozással több álmatlan éjjeleken dolgozott, elhatározta magában, hogy ezen Corpus Jurist, úgy a' mint volt, minden változás nélkül közre bocsátja. Tekintetének erejével tehát 1520-ban kinyomtatattatta. Későbbben ezen munka külömbféle kiadásokban jelent-meg, így adatott-ki másodszor 1545-ben, 's ekkor Várdai Pál Érseknek ajánltatott. Hasonlóképen 1561-ben levélben jött-ki, Singern Jó'sef által, Nádasdi Tamásnak ajánlva Bécsben. — 1571-ben Kolozsvárat Heltai betűjével, negyed rétben. 1581-ben Bécsben. 1628, 1637, 1660-ban levélben ismét Bécsben. 1560-an Magyar fordítással jött-ki Lócsén negyedréiben. 1696-ban Nagyszombatban levélben a'

Királyoknak rézre metszett képeikkel. Magyarra fordíttatott ezen munka Vörös Balázs Bihar Vármegyének Jegyzője által 1565 -ben Debreczenben levélben; mellyet egyéb Magyar kiadásokon kívül követett Tótfalusi Kiss Miklós fordítása 1698 - ban Kolozsváratt levélben. Vagyon Német fordítás - is, Vagner Ágoston után Bécsben 1599 levélben. Így támadt a' még ma-is isméretes, és gyakorlott Tripartitum Juris Hungariae Consuetudinarii Verbócziani.

1520-ban a' szomszéd Törökök szárazon szinte mint vízen nagy hadi készüléteket tettek; már több véghelyeket a' fegyvernynyugvásnak erejével elfoglaltak, és a' környéket dúlták, pusztították. Lajos Király tehát tartván attól, ne talántán a' Törökök' merészségek tartományjait a' háború' lángözönével elborítsák: e' szorgos szükségben követséget rendelt X. Leo Pápához, hogy a' veszélyben forgó keresztyéniséget, és Religiót szívére venné, mellyet a' Pogányokkal való háború elsemmisítéssel fenyeget. — Verbóczi vala az, kire a' Király ezen követséget bízta, hogy végre hajtsa, ő vala, kinek ékesenszóllásához a' Magyar Nemzetnek legnagyobb bizodalma volt; és Verbóczi, a' ki titkon örvendett azon, hogy illy alkatossága akadt, melly által egy szép szolgálatot fog tehetni Hazájának. Nem - csak sietve követte szívének erre való vágyakodását, hanem feltet-

te azt - is magában , hogy — mivel az Ország' kincstára igen kiürült — ezen hosszú útát saját költségén teszi-meg. A' Szentséges Atyához érkezvén, a' legforróbb indulattal fejezte - ki, a' Hazának javára czélozó szándékát. A' Szent Atya meggyőzetvén azon veszedelemről, mely a' keresztyénséget környékezté, megindulván a' Magyar Követ' hathatós beszédén , szívesen kívánt 's akart volna Magyar-országon segíteni , ha a' pénzbéli szükségét ő is nem szenvedte volna ; így tehát egyebet nem ígérhetett, mint azt , hogy mihelyest lehet , Magyar-ország' ügyét szívére veszi , 's annak súlyain enyhít. 'S valóban nem sokára Verbőczi visszajövedele után megjelent Cajetanus Cardinalis Magyar-országban nem csekély értékű arannyal , hogy az által a' háború' költségei könnyíttessenek.

Ezen jeles hűségéért , 's figyelmet-érdemlő készséggel 's engedelmességgel végre hajtott követségeért a' Király Verbőczinek Dobrovina Várát adta ajándékban , Zsóryom Vármegyében a' mellette fekvő helységekkal , 's jószágokkal , mellyeket Verbőczi a' Zápolya békétlen , 's nyughatatlan idejéig bírt.

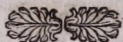
Verbőczi tehát egy olly Férjfiú volt , a' ki a' Törvénytudományt különösen kedvelte , 's azt olly mértékben tette sajátjává , hogy méltó volt nem-csak külömbféle , 's szembetűnő mál-

Vajdáig, 's Illyriai Bánig letettek. A' Nádorispány méltóságától megfosztatott, 's Verbőczy ellenére vevé azt fel. A' Királyhoz egy Deputatio rendeltetett, melly őt a' Gyűlésre meghívja. Egy idei tétovázás után meghallgatta azt a' Király, 's a' meg nem elégedettek' részére hajólt, a' kik tehát azonnal Rendeléseiknek jóváhagyását, 's aláíratását sürgeték, 's megnyerék; de szörnyen megbánván a' Király ezen cselekedetét, Száikánus Esztergomi Érsek által a' hűtelen Rendekeknek valódi kemény feleletét, 's teljes ellenkezését adatta tudtokra. Egyszer'smind megparancsolá, hogy kiki közülök, ha csak úgy nem kíván tartatni, mint Király-személyét sértő, haza takarodjék, 's csak a' Király által meghatározott napon jelenjen meg Budán.

1527-ben tehát tavaszkor meghívá a' Király a' Rendekeket Budára, hová Verbőczy, 's Zobi-is — mint fő okai 's gerjesztői ezen meghasonlásnak — meghívattak, hogy tetteiknek okát adják, 's azokat megigazolják; mivel pedig Verbőczy meg-nem jelent, Pribéknek nevezetett, méltóságától megfosztatott, 's számkivetetett.

A' Mohácsi szerencsétlen ütközet után, minekutána a' különféle-hajló felekezetek' csudáji

kezdének egymás ellen küzdeni, és Zápolya a' Királyi-széket meglepte volna, állandóan szí-
tott hozzá Verbőczi; az új Király őt ezen haj-
landóságáért Cancellariusának nevezé, és Ver-
bőczi — a' ki Hazáját soha meg- nem szünt sze-
retni, 's kinek előbbi megbukását-is csupán an-
nak heves szeretete okozta — mint Cancellarius
arra fordította minden tehetségét, hogy az ősz-
szedült Országon segítsen, kebelében a' harcz
lángját vagy kioltsa, vagy azt legalább kisseb-
bítse. Könyezvén panaszlá gyakran azon szo-
morú esetet, melly a' szerencsétlen Honnt ron-
gálja, feláldozta minden erejét hogy I. Fer-
dinánd, 's Zápolya Királyok között a' békes-
séget helyreállítsa, mellyet végtére több hasz-
talan fáradozásai után csak ugyan végrehajtott;
melly miatt Verbőczinek Brodericus Püs-
pök, 's Frangepán' társaságában Bécsbe kellett
útaznia, hogy ott a' már megkötött békének
bizonyosságlevelét felcserélje.

1539-ben Zápolya több ízben használta
Verbőczit, 's őt Zsigmond Lengyel Királyhoz
küldötte követségbe; hogy ennek Leányát, Iza-
bella Herczegasszonyt kérje Zápolya János
Király' feleségéül. Követte Verbőczit Brodericus
Püspök ezen útjában, 's a' követség az ohajtott
célt elnyerte.

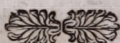
János Király' halála után 1540-ben, az öz-
vegy Királyné Izabella, elvégezte magában,

hogy Szolimán Török Császárhoz követséget rendeljen, melly az ő Férjének halálát jelentse, és egyszer'smind a' Királynét, kisedet fiát, 's az Országot oltalmába ajánlja, ha hogy Ferdinánd fegyveres erőszakoskodás által háborgatná birtokában. — Verbóczi, 's Eszek a' Pécsi Püspök valának ezen követségnek fejei, a' reájok bízott dolgot pontig, 's azon túl-is telyesítették; mivel tovább mentek, mintnékiek meghagyatott, és a' Hazának java engedte volna; könyelműleg hágták azon ígéretet által, mellyet egykor Ferdinándnak János Király tett, hogy t. i. az ő halála után Ferdinándra szálljon az Ország: minden ékesenszollásokat arra fordították, hogy Szolimán Török Császárt Magyar-ország megszállására, 's Ferdinándnak teljes kiüzetetésére bírják.

Általlátta a' fortélyos Szolímán, melly könnyű volna mostan a' zavarban halászni; használta ezen környűllállást, roppant haddal ütött Magyar-országra, bévevé csalárdsággal annak fővárosát Budát, 's Izabella Királynét kisedet fiatskájával Erdélybe parancsolá távozni.

De megbüntettetett Verbóczi-is könyelmű álhágásáért a' Történetnek büntető keze által; mivel, midőn Verbóczi 1541-ben Constantiná-

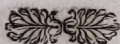

polyból vissza-térne , Szolimán Császár Budán kényszeríté őt maradni , hol naponként 500 Aspert *) kapott fizetésül.

Kevésre becsültetett a' Törököktől - is, kiknek barátságokat annyira vadászta, 's csak nem sklavi módon bántak vele. Most serkene már lelkiismérete, késő bánkódás marczongolta azt, 's elkészerítette napjainak mind egyikét; de ezen szégyenét, 's a' boldogtalan Hazának lealatsonyíttatását nem sokáig múlta-fel; az epedés ugyan azon 1541. esztendőben nyította-fel néki a' sírt. Igen köz, 's szegény módon temettetett-el Budán a' czinteremben.

Igy végezé-el Verbőczi, ki az ő nagy tehetségéért, és szép eszéért, bölcsességéért a' külföldiektől 's hazafiaktól annyira becsültetett — így fejezé-bé egy ilyen Férfiú életének lenyugvó esztendejit! A' csendes, 's megelégedett Vénség helyett a' sors dühösségét, a' gyálázatot, a' Törökök' kegyetlenségöket kellett érze. Egy illy Férfiú így leve saját, 's gondolatlan tanácsainak szomorú áldozatjokká, mellyekkel a' virító Hazát ledöntötte, 's esetét immár életének végső lehelletéig hasztalan' síratta a' szánakodásnak legforróbb könnyei-

*) Török pénz' neme, tészén 1/4 garast.

vel. — Nagy summa pénzt hagyott a' szükségben lévőknek számokra, 's templomépítések-re. — Feleségéről semmi bizonyost nem tudunk. Eggyetlen-egy fia Imre maradt utána, a' kit János Király Tolna Vármegye Fő-ispányjává nevezett, 's a' ki különös hűsége által akarta atyjának botlásait helyre-hozni ; de osztán maradék nélkül hala-ki, 's így holt-ki benne a' **Verbőczy Nem.**

1.

A' mai Idők.

(Eggy Északi-Ámerikai Újságból, az úgy nevezett Newyork
Enquirer-ből költsönözve.)

Mindenek előtt esmeretes lévén, mi-is tudjuk a' Farkasról és Juhász-gyermekekről való mesét: ez, makány tréfából gyakran kiáltott így fel: a' Farkas! a' Farkas! 's utóljára el-jött a' Farkas. Épen e' történt rajtunk-is; mi-is gyakran kiáltottunk így fel: mostohák az Idők! rossz-
 szak az idők! és most már valósággal jelen
 vagynak. Igaz ugyan, hogy ha széjjel nézünk
 magunk körül, mindenütt kedv töltő 's víga-
 dozó mulatság, piperéskedő csinósság, vesz-
 tegetés és a' tündérkedő módinak játéka tűnik
 szemeink eleibe. A' Játék - színek, Tántz - há-
 zak dugva tele vagynak; csoportosan gyűlnek
 a' savanyú vizekhez és Fürdökhöz; a' mulat-
 ságos ki - kocsizások 's kedv - töltő társaságok
 mindennapiak, annyira, hogy azt kelljen hin-
 nünk, hogy a' mai Idők nem rosszszak és hogy
 a' pénznek bőviben vagyunk. Azomba helyhez-
 tetésünk' igaz volta nyilván vagyon. Kereske-
 désünk, melly jóllétünk' legfőbb kútfeje, az
 újj Vám - lajstrom béhozásával, nagyot csök-
 kent. Hajóink, mellyek a' Kereskedőknek, ke-
 reskedés - segédjeinek, tengeri Hajósoknak 's

munkásoknak, jövedelmet 's hívatalt adtak, a' Hajó-építő Helyeken leszerszámozva hevernek: — a' mi béviteli kereskedést folytató kereskedőink 's apróság-árosaink, szorgalmatosan kirakják portékáikat, de vevőkre nem találhatnak. A' Pearl nevű útszát, a' gazdaság és kereskedés' lakhelyét, kevés vidéki Kereskedők látogatják-meg vastag tekerts Banknotákkal, hogy Őszi és télre való vásárlásokat tegyenek. Mindenfelé újj épületek emelkednek-fel, mivel a' tőke-pénzesek, örömeztobb megleégesznek száztól három forint kamattal, mintsem hogy pénzüket illy rossz időben veszedelmes 's bizonytalan kotzkára kitegyék; azomban az újj épületek üresen állanak, mivel sokan mezei jószágaikba mennek-ki, és kevesen költöznek-bé. Honnan van ez a' csak sajdíthatóképen elmúlándó szükség' és pénz' szűke idején uralkodó, kedvtöltő mulatságra 's vesztegető tekozlásra való szomj és készség? Ez a' hajlandóságnak és szokásnak, kiváltképen pedig annak a' következése 's gyümölcse; hogy az emberek, a' Jól-lét' külső színét igyekeznek vele fedezni, vagy világosabban szólván, hogy külső-képen gazdagoknak szeretnek láttatni (to keep up appearances).

Ez a' hiúság, és nem az őszinteség szülte Jól-lét' csalárd, külső színe fedezésének kórsága, oka sok szükségnek. Miért él az olyan ember, a' kinek ezer Dollár (Tallér) jövedelme van, úgy 's olyan költséggel mintha két annyi lenne, midőn nyilván tudja, hogy annyi jövedelme nincs? Azért, hogy külsőképen gazdagnak, tehetősnek láttassék lenni. Miért látogatja meg Barátival esztendőnként, a' sava-nyú vizeket, víz-eséseket 's más költséges nyá-

ri mulató helyeket? Azért, mert baráti, őt 's Famíliáját itt szokták meglátogatni, 's azért, hogy külsőképen gazdagnak láttassék lenni. — Így élnek a' mai világban! A' ruhába való pompázás, a' gyönyörködtető mulatságok, a' nagy társaságok 's más egyéb e'féle költségek, olyan dolgok, a' melyeket egyszer'smind kell tselekedni, hogy külsőképen gazdagoknak láttassanak lenni. Ez a' mai Idő balgatagsága, mellytől magát elcsábíttatni senki-sem engedi, hanem csak ezen csaljáték fő Személyei, mivel, „a' külső-színt” az igazság, a' figyelmetes vizsgálónak mélyen bélátó szemei előtt nem fedezheti-el. Ez, gyakran szóll így magába, vagy valamelly barátjához, midőn az illy kifinomult 's mívelt Uracsot a' habzó Champagnert hörpölni és az esztendő szakaszainak csemegéit eszegélni látja: „Honnan van az, 's hogy tud ez az ember arra rá menni, hogy külsőképen ilyennek mutatja magát?” Ez az áldozat sokszor, a' kedves, de nagyra vágyó Feleség, — a' szeretett, de elkényeztetett Leány, a' sokat ígérő, de zabolátlan Fiú kedvéért tevődik és a' gyáva Atyának ál-finom érzése, csak sietteti azt a' mostoha időt, mellybe az idéző 's ítélet végrehajtó Tiszt (Sherif) megjelen, 's ezen külső színnek véget vet, és a' mellybe a' koldús botra való szorulás valósággal elő áll. Valójába a' Férjnek és Atyának, nem szent kötelessége azt tellyesíteni, hogy Felesége 's gyermekei kedvökért, a' világot csalfa módra elhitesse, hogy ő jó lábon áll, midőn sokkal kevessebbel bír, mint a' mennyit költ. A' Mesteremberek, a' kik a' népnek munkás részét tesszik, 's magokat az illy csalóka szín által néha elámíttatni engedik, az illy szeleburdi embe-

rektól, a' legérzékenyebbül szoktak rendszereént megcsalattatni.

Annyi bizonyos, hogy az Aszszonyok, a' mint némellyek hiszik, nem mindenkor okai, az ezen mindent feldorbézoló agyaskodás folytatásának; mert az Aszszonyok sokszor feláldozták már nagyra-vágyásokat, hiúságjokat 's kedvre élésöket, ha a' férj, készségeket, kötelességek érzését, 's akaratjokat a' házi bóldogság eszközlésére komolyan hajtotta. A' világ' gyönyörűségeivel való csekély élés felett magosan felémelkedtek, nemes lélekkel nyújtottak kezet Férjök hanyatló állapotjának helyrehozására, felhagytak minden aszszonyi piperével 's minden módira fordított költséggel; szoros házi rendet és kéméllő takarékossgot vittek-bé a' Házba 's álhatatosságok által minden bemérséklést tartván, Férjeknek mustra gyanánt szolgáltak 's annál fogva, tőlök a' veszedelmet 's kóldus botra való szorúlást elhárították. — (Bóldog Újj-york Városa, midőn az ilyen Aszszonyoknak nincs szükibe! Sok az Atlanticum tengerén innen lakó Dámákat lehetne ide Oskolába küldeni). Ez mind, az értelmes és nemes érzésű Feleség' munkássága, hajlandósága és kötelessége körébe tartozván, azt nem kell előtte eltitkolni, a' mi ő reá-is közvetetlen tartozik. Mi ezt a' komoj leczkét azért hirdetjük, mivel kiváltképen azoknak, a' kik a' kereskedésből élnek, a' takarékossg és a' magok határok közzévaló szorítása, most kiváltképen felette szükséges. Ha szinte hibázunk-is, mindazáltal tartunk tőle, hogy a' mai Idők nem olly hamar javúlnak-meg, mint mi kívánnánk és akkor elmúlhatatlanul szükséges lesz a' Jól-lét külső színét, az-az a' gazdaság

hiú tettetését egészen félre tenni 's minden költségeinket, előre néző okossággal, határok közé szorítani, hogy így, azon veszedelemmel fenyegető fellegekkel, mellyek fejünk felett tornyosodni kezdenek, és a' mellyek lassan-lassan nyomúlnak-elő, bátran szembe-szálhassunk. (Vélekedésünk szerint ez a' jó letzke, mellyet az úgy nevezett Newyork Enqvirer közöl, ráillik némelly ide való Városokra-is).

BALAJTHY JÓ'SEF,

Munkátsi Prédikátor.

2.

Anekdoták és Charaktervonások híres képírók' életéből.

Cimabue.

Szül. Fiorenzában 1230, megh. 1300.

Cimabuét illeti tagadhatatlanul nagy része azon becsületnek, hogy a' művészség, melly századokig vadságban 's homályban temetkezett, újra felvirúlt. Úgy látszott ugyan, hogy némelly Görög képírókban élt még honi művészségök' hajdani dísze; egy Protogenes', egy Apelles' lelke hirtelen nem tűnhetett-el; de már csak némelly gyenge szikrákban pislogott, 's a' leghíresb művészek-is, kiket a' Fiorenzai

tanács Görög-országból kihítt, régen elvesztették a' varázs hatalmat, azt felidézni.

Cimabue ezeknek műveiket éles szemmel megvizsgálta, 's rövid időn meghaladta. Irott-képei csudák voltak társaiéji mellett; 's különösen az, melly Santa Maria novella, Fiorenzái egyház' számára készült, olly közönséges figyelmet gerjesztett, hogy temérdek nép követné azt a' küldöttséget, melly muzsika zengés és örömjaj között tette által rendeltetése helyére.

Anjoui Károly, Szicziai Király Fiorenzába ment Cimabuet meglátogatni, míg ez egy, a' város kapujához közel házban az említett képet írta. Mivel a' fejedelmet oda való útjában számos nép követte, a' művész házát körülvette, 's a' levegőt örömkialtással töltötte-el: azon órától fogva az a' külváros *Vigak' külvárosának* (il Borgo de gli allegri, későbbben il Borgo allegri) nevezteték, melly név máig fenn van, ámbár az a' tájék már régtől a' belső városnak egy részét teszi.

Giotto.

Fiorenza mellett szül. 1276. megh. 1336.

Giotto szegény parasztnak fija volt, 's későbbi hírére azon történetnek köszönhetette, hogy Cimabuétól észre-véttetett, mikor nyáját őrizvén, mulatságul rajzolgatott. Cimabue magához vette tanítványul, 's benne felébresztette azon szellemet, mellynek utóbb több Pápák' és Királyok' kegyét köszönhetette. Hiu lévén, mint Parrhasius, nevét arany betűkkel irogatta-fel képeire.

IX Benedek Pápa egy jeles festőt akart Rómában bírni; 's ezért egy műv-értőt Fiorenzába küldött, azon egyetlen városba, hol akkor a' mesterség virágzott, azon meghagyással: hogy minden ott élő művéstől egy képet hozna; hogy ezek szerént maga tehesse a' választást. 'A' követ Giottóhoz-is elment. Ez minden elfogadás nélkül egy szelet papirost fogott 's író-önt, 's a' legnagyobb sebességgel, egy vonással olly tökéletesen kerek ☉ kört húzott, mintha legjobb czirkalommal élt volna. Menj Uram! monda, add által ezt ő Szentségének, 's tégy tanúságot, hogy ezt jelenlétedben tsináltam. 'S midőn az képet kívánna, folytatá a' mester: csak menj; jót állok érte, hogy Ő Szentsége ügyességemnek ezen próbájával is meg fog elégedni. 'S reménysége meg-nem csalatkozott. IX Benedek csudálta a' módot, mellyel Giotta mesteriségét megmutatta, 's a' ☉ győzött minden próbákon, mellyekkel sok képíró kedvét kereste.

Ez a' ☉ utóbb közmondásba ment által; mert, ha az Olasz valakinek nagy butaságát akarja festeni, azt mondja: te kerekebb vagy mint a' Giotto' Ója (tu sei piu rondo che l'O del Giotto).

A' Fiorentzai köztársaság ezen művést sírjában-is tisztelte, azt márvány szobrával ékesítvén.

Memmi Simon.

Szül. Színnában 1285. megh. 1345.

Memmi jeles arczfestő volt; 's mint historiai festő is a' művészet' ezen akkor még kevésbé tökéletes ágában hírt szerzett magának.

Ő festette a' Petrarca által elhíresedett Laura' képét is, kitől igen becsültetett. Memmi lehetett egy az elsők közül, kik, nem hogy alakjaiknak több kinyomást és jelentést szerezzenek, mint a' mennyit ecsetjeik által adni tudtak, azon rendes segítséggel éltek, személyeik' ajkai közé papiros-szerepeket (Rolle) adni, mellyen fel volt írva az, mit arczvonásokban előadni híjába igyekeztek. Így festé Memmi az ördögöt, miképen ez Szent Rajnár által kiűzetik; a' megfélemllett gonosz lélek' szájából papiros-sallangok függenek ezen felírással: Jaj! nem győzöm többé! (Ohi me! non posso più!).

Calandrino.

Fiorenzában élt 1350-d. év körül.

Calandrino nem fénylett ugyan művésztársai között; de annál inkább kitüntette magát karaktere, 's kívált hiszékenysége által, mellyet *Boccaccio* Decameronjában-is át-küldött a' maradékra. Minden középszerű fejek' szokása ellen Calandrino két eleven lelkű, és elmés művésszel kötötte magát össze, kik nem-csak tovább láttak nálánál, de gyakran őt tevék vídám szeszélyök' mulattató tárgyává. Ezek *Bruno* és *Bufamalco* voltak.

Egyszer azt hitették-el vele, hogy Fiorenza' közelében bizonyos kisded fekete kövecsek találtatnak, mellyek által az ember láthatatlan lesz. Alig tudta-meg ezt, égett benne az ezen varázs után való vágyás. Már előre elgondolta magában, mint fog majd látatlanul a' pénzváltók' házaikba belopózni 's ott zsebjait arannyal tele tömni; mint fog a' vendégházakban kénye,

kedve szerint dőzsölni, a' nélkül hogy a' fizetés' unalmas és ízetlen foglalatosságával kellene bajlódnia. Bruno és Bufamalco még szebb kinézésekkel bízatták, 's ajánlották magokat őt buvárzatában segíteni, hogy részt vehessenek ők-is szerencséjében. Napvirradat előtt — mondák — legjobb illy valamit mívelni, mert akkor hívatlan vendégektől nincs mit félni; ők azonban ezen tanácsnak okát igen is tudták.

Calandrino, vidám képektől körül lengetve, követte őket ki a' város' kapujin, 's útjában minden fekete kövecskét felvett, hogy a' reménylett kincset el-ne szalaszssa. Kísérőji azután egy darabig előre hagyták menni, úgy tévén, mintha néha-néha valamit felvehnének. Calandrino gáncsolta késedelmöket, zsebjeit nagy buzgóan töltögette, 's mivel a' számtalan kövecsnek már helyet sem tudott, köpenyegét zsák formára hajtotta öszsze, 's tele szedte úgy, hogy már alig bírná. Látván ezt a' két társ, jónak tarták vissza-térni a' városba. Hova lett Calandrino, mond az egyik, én sehol sem látom; 's kereste szemeivel mindenfelé, mintha nem venné észre. Mit fogadsz, felel Bufamalco mesterkélt neheztelessel, ő vissza-ment a' városba, 's bennünk most nem kért tanácsunkért magában nevet. Meg hallván ezt Calandrino, nem kételkedett többé szerencséjén, hogy a' sok kövecs közt, mellyeknek terhe majd a' földig lenyomta, legalább egy olyan csudakő leszen. Nem-is motszanván legott haza felé vette útját. Ott nem a' legszelídebben fogadta szelíd hölgye, midőn előtte a' sok ezer kövecset kiöntené; eszeveszettnek hívta, idő-pazarlónak, ki a' reggel' arany órájít balgaságokra fordítja inkább, minthogy gondos

házi atyaként keresete után járna. Ez a' köszöntés annyira tűzbe-hozta festőnket, hogy aszszonyát talán agyon ütötte volna, ha Bruno és Bufamalco, kik távolról követték, szegénynek segedelmet nem hoznak. Sokára tudták a' haragost lecsillapítani, mert ő azt hitte hogy feleségének látta a' varázs' erejét megsemmisítette; nem is csuda: sokszor hallotta, hogy az aszszonyok tisztátalan lények, kiknek befolyások sok becsületes föld'fiját elrontott.

Ámbár ez a' komiko-tragikai Anekdót eléggé hebizonyítja hősünk' hiszékenységét; még egy illyent felhozunk. Bruno és Bufamalco, örökké új meg új tréfákon tünődven, egy más festővel is, kit *Nullonak* hívtak, frígybe állottak, ki cselei és ármányjai által magát tökéletesen méltóvá tette bizodalombokra. Meglévén plánjok, egykor reggel a' Calandrino szomszédságába vették magokat, 's mindegyik a' magának kijelelt helyet foglalta-el. Csak hamar kijött Calandrino házából, hogy dolgai után járjon. Akkor elébe jó Nullo 's egész bámúlással megszólítja: Ej ej barátom! mi bajod van néked? Mi csoda szerencsétlenség ért ez éjjel; hiszen te nem vagy többé, a' ki voltál? Hogy nézel-ki? 's még ki mersz menni az útszára? — Calandrino bizonytalan tekintettel nézett reá, mondván hogy nem érti őt, hogy ő igen jól érzi magát. Adja az Isten! — felelt Nullo, — hogy megcsalaktam légyen; de én búsulok érétted. Ezzel ott hagyá. Calandrino tovább ment, de csak hamar Bufamalcót találta-elő, ki mindjárt első tekintetre sajnálkozását jelentette-ki rossz színén. Boldog Isten — kiálta — honnan ez a' halályság? Hiszen te halálos beteg vagy, barátom. Mi baj ért? Most Calandrino maga-is ké-

telkedni kezdett egészséges létén, 's valóban azt gondolta hogy a' hideg bántja; midőn Bruno a' rémülés' színében hozzá jó, 's az egekre kéri, hogy azonnal haza menne, mert külseje valóban nagy szerencsétlenséget hágy jövendőlni. Eredj édes barátom! — monda, — minden kése-delem árthat; te olly halavány vagy, mintha már csak ajkaidon lebegne szegény lelked. Édes Iste-nem! — kiált Calandrino, — mind inkább szo-rongódván, mi lesz belőlem! Csak lassan, mon-da Bufamalco, lassan! menj haza tüstént, de vigyázz, hogy nagyon ne mozogj; feküdjél-le azonnal, és melegen tartsd magadat; ez min-den, a' mit mi hamarjában javasolhatunk. Ca-landrino akarattjok szerint cselekedett; mind a' kettő karjait fogva nagy gonddal haza kísérte; 's otthon levetkezni 's lefekünni segítette. Ő azonban mind inkább halavány lett, 's ez által feleségét nagy félelembe hozta. Nagy készség-gel 's gonddal ajánlkozott Bufamalco legott egygy ügyes orvost elhívni. Ez, a' tréfáról meglévén tanítva, nem soká késett. Nagy csudálkozva néz-te a' beteget, megvizsgálta egész testét, 's vég-re midőn hasát-is mindenképen tapogatta volna, igen megijedve fel-kiálta: Valóban! úgy van; s' fájdalom, úgy van! Calandrino szívdobogva várta halálos ítéletét. 'S igazán tudni akarod ba-jodat? — kérdi igen komolyan a' gyógyász; — akarod tudni? Tudjad tehát Uram! te — te vise-lős vagy. — Calandrino csak hogy meg-nem halt ezen hallatlan eseten való megrémülésében. Én szerencsétlen! zokoga, mi lesz énbelőlem! Fe-lesége-is majd megbódult a' történeten 's resz-ketve kifutott a' szobából. Hősünk pedig elébb meg-nem szűnt zokogni 's jajogni, míg az orvos meg-nem ígerte neki, hogy egészségét még

viszsza-nyerheti, mert jókor hívatta-el őt; de kénytelen neki megmondani, hogy a' nyujtandó orvosság sokba fog kerülni, mert hat kappan 's igen drága füvek kellenek hozzá. Mindent, mindent feláldozok- mond a' viselős bajnok — csak a' szülés' nehéz munkájától szabadíts-meg Uram! 's legott Bufamalcónak pénzt ada által a' szükséges szerekre 's azon felül három aranyat, előre nem látható szükségekre. A' szer el nem vétette célját; kópírónk kevés nap múlva elhagyta nyoszolyáját 's mindenfelé kikürtölte gyógyszerának ügyességét, a' ki-is illy példátlan szerencsétlenségtől megmentette. A' Galén' unokája pedig a' három festőbajtársal a' kappanokat jó izűen megette, 's nem kevés poharat üritett a' képzelt beteg' örök üdvösségére.

Bufamalco, vagy Bonamico.

Szüil. Fiorenzában; élt 1350 körül.

Hogy ennek Karakterét még jobban megvilágosítsuk, a' mondottakhoz még ezeket adjuk hozzá. Bufamalcóra volt bízva egynehány kép egy Fiorenzai Apácza-klastrom' számára. Megjelenvén a' csarnokban, melly műteremül volt néki szánva, 's igen roszul 's piszkosan lévén öltözve, egy Apácza kérdezte mért nem jőne maga a' Maestro? Ez őt igen megbántotta; de elrejtván bosszúságát, monda: a' Mester azonnal itt lesz. Elhagyván az Apácza a' csarnokot, kópírónk két széket tett egymás felibe; tetejökre egy ibriket, arra kalapot, az egészre köpenyeget borított 's ezt a' rendes alakot ahhoz a' falhoz állította mellyen a' festendő kép

alja már elkészült. Ismét eljövén az Apáczák, 's kérdezvén őt mit akarna ezen nevetséges phantómmal? azt felelte: Ez a' Maestro, a' kit olly igen kívántok látni; 's ha tán nemis az, legalább arra tanítsa kegyelmeteket, hogy nem a' ruha teszi az embert. Szégyent vallva hagyták-el a' csarnokot a' szent szűzek.

Bruno, kiről Calandrionnál emlékeztünk, azt kérdé tőle egy nap, hogy adhatna alakjainak több kinyomást, mintsem eddig tudott adni tehetségeinek minden feszítései mellett. *Bufamalco* mosolyogva azt válaszolta, hogy ahoz nem kell egyéb, mint egy a' festett arcz' szájából kifüggő írás, mellyen a' célba vett karakter írva találtatik: mint azt már *Memmi* is tette. *Bruno* ezt a' tanácsot híven követte; őt ismét más festők utánózták, 's nem sokára ebben a' dologban egymást meghaladni igyekeztek, alakjaik szájába nem-csak egyes felkiáltásokat adván, de egész kérdéseket és feleleteket úgy, hogy írott képeik a' szónak leg-sajátabb értelmében *conversatiói darabok* voltak.

Spinello Aretino.

Született Arezzóban, 1328.

Aretino egyebek közt a' gonosz angyalok' veszedelmét-is festette, 's ezek közt *Lucifernek* olly undok szörnyét alkotta, hogy maga-is eliszonyodott belé. Ez az alak űzte azután mindenütt 's gyötrötte éjjel és nappal. Egykor megjelent neki álmában az ördög egészen úgy, mint ő festette, 's rettentő fenyegetések közt felrázta álmából, kérdezvén tőle hol látta őt, hogy olly igen eltalálta? — *Spinello* annyira

elrémult ezen látványtól, hogy szemei ettől fogva mindég elmaradnának forgatva, 's eszét soha tökéletesen vissza nem nyerné.

Orgagna András.

Szül. Fiorenzában 1329. megh. 1389.

Ez a' mívész költő, szobrász, képiró és építőmester volt egyetemben. Az utolsó ítéletet festvén, barátjait a' paraditsom' fényjében, elleneit pedig a' pokol' tűzei közt tűntette-fel.

Mazzochi Pál, Uccello nevezettel.

Szül. Fiorenzában, 1389. megh. 1472.

Uccello minden tehetségét egy képre fordította, melly által dicsőségét megállapítani reménylte. Olly titkon dolgozott pedig rajta, hogy műhelyét legjobb barátjainak sem nyitná-meg. Elkészülvén az, nézésre kitette nem keveset tévén-fel annak becséről. *Donatello*, egy híres szobrász, csak hamar éreztette véle, mennyire hibázott légyen, hogy barátjai tanácsait megvetette. Akkor tárod-ki épen munkádat a' világ előtt — monda — mikor azt elkellene takarnod.

Egyszer a' négy elemet (elementum) adta elő allegóriai alakokban; a' tengert halak jelentették, a' földet vakandok, a' tüzet egy szalamandra, a' léget pedig egy Cameleon által akarta megjelelni. De Cameleont még nem látván soha, egy tevét (Camelus) festett, melly tátott szájjal szíja-bé a' levegőt.

Tommaso Guidi, Massaccio nevezettel.

Szül. Fiorenza' tartományában, 1402.

Hogy mesterségének minden erővel neki fekhessék, minden emberi társaságot került. Senkit sem látott, mindég bezárkózott, semmivel sem gondolt a' mi műhelyén kívül történt, 's nem-csak öltözetében de táplálatra nézve is annyira elhagyta magát, hogyha meg *kellett* neki valahol jelenni, külseje igen keletlen béhatást okozott. Innen az ő gúnyneve *Massaccio* : melly annyit tesz, mint egy idomtalan maszsa.

Gentile Bellini.

Szület. Velenczében 1421 megh. 1501.

Ámbár a' Nemesek közzé való felvétel Velenczében nehezen ment, Bellini a' tanács által mégis Sz. Márk' lovagjává tétetett azon jussal, hogy patriciusi ruhát viseljen. Látván tőle némelly képeket II. Mahomet, a' Reszpublikát arra kérte, hogy Bellinit Konstantinápolyba küldené. Bellini tökéletesen megfelelt a' Császár' várásainak. Mindazáltal Szent Jánosnak (kit a' Törökök nagy Jósként tisztelnek) feje' vételével egészen meg nem volt elégedve, t. i. azt gondolta, hogy a' fő' elválasztása a' nyaktól nem természetes. Hogy ítéletének helyes voltát megmutatná, azonnal egy rabot hívatott elő, 's a' művész' szemei előtt egy vágásra leütötte fejét. Bellini eliszonyodván ezen kegyetlenségtől, a' szerencsétlennek kimélést akart kieszközölni a' nagy Úrtól, azt mondván:

hogy olly híven sehoggy sem utánazhatja a' természetet. Mahomet pedig azt parantsolá, hogy a' véres előképet jól megnézné: de Bellini annyira elvesztette minden kedvét a' további dolgozásoktól, hogy a' Császártól haza-menetelére engedelmet kérne. Mahomet ezt neki megadta, nyakába tulajdon kezével egy nehéz arany lánczot akasztott, 's kegyének sok drága zálogaival ajándékozta-meg. Mások után (lászd Nougaret, Anecdotes des Beaux-arts. Paris 1776) Bellini' kéréseire a' Császár a' szegény rabnak kegyelmezett.

Antonello da Messina.

Szül. 1430 körül.

Van Eyck flammandi művész' találmánya olajban festeni, csak hamar Olaszországban is ismértes lett. Alfonz, a' Nápolyi Király, nagy summákat költött, hogy egynehány olajfestést bírjon. Ez Antonello' kíváncsiságát annyira ingerelte, hogy azonnal Alfonzo' udvarába sietne, az új leleményt megvizsgálgatni. Meglepve annak jelességeitől minden akkor divatban volt festő módok közt, eltökéllé magában, hogy ezen tüneménynek nyomait kifürkészsze. A' nélkül, hogy valakinek szólna, elment Flandriába, 's Brügében *Van Eyckot* kereste-fel. Nem mint művéstársa, hanem mint a' művésszég' barátja 's a' *Van Eyck'* érdemeinek tisztelője jelent-meg nála. Ennek megmutatására 's a' flamman festő' bizodalmanak megnyerésére némelly lelkes Olasz művészek' számos kézírajzaikat 's terűjiket (Skizzen) terjeszté elébe, mellyek után, mint hazájában

nagy ritkaságok után, *Van Eyck* mohon kapdosott. Antonello azokkal neki még kedveskedt-is tisztelete' jeléül, 's ez által annyira megnyerte bizodalmát, hogy az munkája közben-is bé-eresztené műteremébe, melly szerencsével még senki-sem dicsekedhetett. Az alatt hogy a' művészt egy el-nem fogódott néző gyanánt Olaszországi mindenféle víg történetecskékkel mulatná, szemét a' festéklaptól elsem mozdította, 's arra fordította minden figyelmét, mint készíti *Van Eyck* a' festékeket, melly olaj-nemekkel él, 's a't. Kevés nap múlva tudta a' titkot. Vígán repült most hazájába vissza, hol rövid idő alatt magának sok pénzt keresett. Azonban a' feltalálás' dicsőségeért a' flamman művészszel nem vetélkedett, 's tudományját csak titokban fordítgatta hasznára.

Bellini János,

Gentile' öccse, Szület. Velenczében 1422, megh. 1512.

Ezt a' művészt illeti a' dicsőség, hogy az olajban festés' módját, melyet Antonello mindenképen titkolgatott, ő hozta divatba. Bellini még könnyebben jutott ennél a' titok' megismeréséhez. Velenczei nemesnek ruhájában ment Antonellohoz, 's nála arczképét rendelte-meg. Míg ez, őt nem ismervén, se' semmit nem gyanítván, a' képpel foglalatoskodott, Bellini' éles szeme a' festékekkel való bánást kitanulta, 's felfedezését több egyéb festőkkel is közlötte, kik azt mind inkább elterjesztették.

Buccafumi Domonkos, Macarino nevezettel.

Szül. Sienában, 1484. megh. 1549. Antonello' tanítványa.

B. szegény paraszt' fia volt, 's gyermek-éveit mint pásztor élte. Egykor midőn zsebkésével egy cserépköre mindenféle formákat rajzolgatna, *Buccafumi*, egy Sienai polgár arra sétálván meglátta, 's rendkívül való tehetséget sejtván, magához hívta, egy festőhez adta tanulás végett, fizetett érte 's egészen kitartotta. Az ifjú csak hamar méltónak mutatta magát ezen pártfogásra; nagy előmeneteleket csinálván a' mesterségben, 's háládatosságból jótévője' nevét vette-fel, mellyet-is mint híres művész utóbb halhatatlanított.

Antonio da Messina, ki, a' mint érintettük, művészi titkát igen szorgalmatosan őrizte, lelkes tanítványját mégis beavatta abba, nem sejtván, hogy ez a' bizodalom egyszer annak éltebe fogna kerülni. *Buccafumi* t. i., kinek barátságát és bizodalmát *Andrea del Castagno*, ki hasonlóképp parasztból lett festő, nagy mértékben kereste, minden gyanu nélkül megajándékozta szeretetével, De *Castagno* csak az olajfestés' titka után vágyódott, melly által pénzt és becsületeset ígért magának. Hízeltetés által 's más útjain álszívességének annyira megnyerte *Buccafumi*' bizodalmát, hogy ez nála nélkül már el-sem lehetett, nála lakott, 's mindenét, a' mi je volt 's a' mit tudott, vele testvéri szeretettel közölte. De ezzel *Castagno* meg-nem elégedett. Birtokában lévén már a'

titoknak, azt kizárólag-is akarta bírni, hogy annak hasznaival-is ő egyedül maga élhessen. A' nyereség' nagysága, mellyet fukarsága még nagyobbra festett neki, annyira elvakította, hogy barátjának halálát végezné-el magában. Késő setét éjjel az útszán megleste, összedőfte 's ott hagyta fetrengeni vérében: maga pedig haza-ment. Buccafumi félholtan találtatott, haza-vitetett Castagnóhoz, 's nem sokára áruló barátja' karjai közt meghalt.

A' gyilkost senki gyanuba nem vette. Tiszteelve polgártársaitól, fejedelmétől becsülve a' dicsőség' és gazdagság' ölében még sokáig élt ezután. De halálágyán a' lelkieméret' hatalma a' vallást belőle kizsarolta. Az egész Város eliszonyodott ennek hallására 's átkozta emlékét a' kárhozatos tettnek.

Lippi Filep.

Szül. 1431. („*Serie degli Uomini i più illustri*” szerint 1400);
megh. 1488.

Lippi, élte' tizenhatodik évében a' Carmeliták' rendébe lépett, 's még utóbb-is eltökéltnek látszott a' világ' örömeiről lemondani; midőn *Massaccio* a' rendnek parancsára a' klastrom' egyik kápolnáját kifestené. Lippi nagy gyönyörűséggel nézte a' dolgozó művészt, 's napról-napra nagyobb kedvet kapott annak a' mesterségnek élni, melly így elragadta. Kívánsága nem sokára szenvedelem lett; nappal 's éjjel rajzolgatott, terükben gyakorolgatta magát, 's klastromi kötelességeit el-elmúlasztván; végre nyilván kicserélte a' fenyítékét a' festői ecsetért.

Már nem kis hírt szerzett magának, midőn egy múlato tengeri hajózáskor korzáróktól hirtelen megtámadtatnék, 's kísérijével együtt rabságba vitetnék.

A' szolgaság' igáját súlyosan viselé tizen-nyolcz búval teljes hónapig. Végre a' történet' kedvezése által eszközt talált lánczainak megkönnyebbitésére. Midőn t. i. egyszer Urát jó kedvben találná, egy darab szénnel annak vonásait olly híven lerajzoló a' falra, hogy az illyenekről nem-is álmódó Török nagy mértékben elbámúlna. Lippi kérte, hogy festékeket hozatna neki, a' mi nem sokára meglett. Így azután több képeket írt olajban, 's ezáltal Urának csudálkozását annyira nevelte, hogy ez a' mesterséget egyenesen búbjának tartaná.

Valamint, ha nem mindég-is, de sokszor megtörtént, hogy a' szép mesterségek' kecsai a' vadságon erőt vevének: így lett Lippinek-is a' Múza szerencséje; mert sorsa napról-napra megkönnyebbedett, míg a' Török egy jobb pillanatban szabadságával-is megajándékozná, általlátván, hogy művész valóban jobb sorsot érdemel a' szolgaságnál. Lippi, örülve hogy lánczaitól megszabadult, vissza-tért Fiorenzába; de csak hamar új lánczokban találta-fel magát, a' szerelem' legédesb lánczaiban, mellyeknek terhe olly vonzó vala, hogy azoknak lerázása helyett, újakat és újakat keresne, hogy ismét újakért felcserélje.

Látván Medicisi Cosmus Herczeg, mint veszik-el a' szerelem' örömei minden idejét Lippinek, mert egy képet, mellyet már sok havak előtt munkába vett, el-nem hagyák véle végeztetni: egy szobába záratta, hogy a' munkára kényszerítse. De hasztalan. Másod nap Lippi

azon posztózatokon, mellyek a' drapperiák példányául szolgáltak neki, az ablakon lebo-
csátkozott, 's így tömlöczéből megmenekedett.

Nem sokára Lippi Szpolétóban ismét egy Dámába szeretett, 's olly hévvel, hogy barát-
jainak tanácsára szépe' féltékeny férje' fenyege-
tőző intéseire semmit nem hajtván, mindent
koczkára tett, hogy szerelme' tárgyát hatalma
alá vegye. De a' felboszszantott férj az által
megelőzte, hogy méreggel megölette.

Ifjabb Lippi Filep.

Amannak fija, szül. 1460. megh. 1505.

Nem sokára elérte azt a' hírt, mellyet
atyja szerzett magának. Fiorenza annyira ked-
velte őt, hogy halála' napján minden Kal-
márboltok és tárok bezárattak abban az út-
szában, mellyben ő lakott, 's a' fiatalság és
az öregek fájlalnák ezen jeles művésznek kora
kihunyását.

Gaál György.

3.

Pompejus futása.

A' gondolkodni szeretőnek figyelmét méltán magára vonja a' Farzali véres ütközet. E' vete véget ama nevezetes polgári hadnak, mellyet az elsőségre vágyó Cézár a' Crassus szerencsétlen vége, Julia szomorú halála után tekintetének, 's semmi megszoríttatást esmerni nem akaró hatalmának megállapítása véget a' dicsőségen kapó Pompejus ellen indított. Ez öltözteté fegyverbe a' Vót, az Ipat, a' Barátokat, az atyafiakat, a' számtalan hazafiakat egymás ellen. E' föröszte vérbe több ezereket, kik vagy a' haza-szeretete, vagy a' szabadsági buzgóság, vagy a' pénz, ajándék, ígéretek 's a' boldogabb jövődőknek reménylése által lelkesítetve, vagy a' kéntelenség miatt lettek a' Had-Istenének felszenteltjeivé. E' rontá-le végképen Róma köztársasági arany szabadságát. E' veté azt egynek határtalan kormányja alá. Ezen veszté-el a' szüntelen győzni tanult és szokott minden egyéb ütközetekbe nyert javait és dicsőségét. Ezen harczola egymás ellen két olyan vezér, kik közzül mindegyiknek nevét nemcsak a' Római birodalom, hanem a' világ minden esmeretes része borzadó tisztelettel emlegeté. —

Nevekedni engedte Pompejus a' Czézar hatalmát, mindenkor igyekezett abban, hogy a' haza mellett tett szolgálatjai méltó érdemadással jutalmaztassanak - meg. Barátainak intéseikre, a' földből is elegendőnek mondotta tekintetét katonákat teremthetni elő; ha a' szükség úgy hozná magával, amaz' erejének megtörésére. Csak igen későn vette észre magát, 's akkor midőn már sem a' szép szó, sem a' parancsolat nem bírhatták Czézárt a' Proconsul-ságról való lemondásra, 's katonáinak eleresztésére; Róma' parancsolatját költsönös kívánsággal visszanozta ő Pompejusra nézve.

Fegyvert kelle tehát fogni Rómának Róma ellen. De alig hogy a' Rubicón keresztül jött Czézar, Arimint, Anconát és még egynehány városokat kevés munkával elfoglalhatott; megfélemlített azonnal Pompejus, megrémült a' város, úgy - hogy még azon nap' mellyen a' hír Czézárt Rómához közelgetni meghozá, Pompejus a' részén lévőekkel együtt Rómát oda hagyta, 's Brundusiumban keresett menedéket. Nem a' volt ugyan neki célja az ide lett költözésben, hogy itt Czézárt bevárja; hanem hogy innen minél bátrabban és hamarább Görögországba szállíthassa népét, — a' honnan később, mint hajdan Camillus Ardeából jöjjön haza a' boldog állapotba maradt Rómának vissza-vételére. Siettette szándékát, és a' 3-dik napon már mindnyájan búcsút vettek Brundusiumból, 's megérkeztek a' célba vett helyre épen R. é. 705-ik — Kr. e. 49-ik esztendő őszének végén. Semmit nem kételkedett abban Pompejus, hogy ellensége a' telet Itáliában fogja tölteni; de megcsalattak reményi. Mert az előrelátó Czézar, ki az ő gondolatit sejdíthette,

mindjárt a' következő esztendő Januáriusában, a' legalkalmatlanabb téli időben lepte - meg — ki seregét szélyel a' Görög tartományokban téli szállásokra rendelte. Előbb megérkezett még-is Asparagiumból Pompejus Dyrrhachiumhoz, mint Czézár — hol most egyik, majd a' másik részére hajlott a' szerencse az apró csatában, míg-nem a' Czézár bizonyítása szerént-is, tsak abba múlt: hogy Pompejus győzedelmi koszorúval nem vetett véget a' kezdett háborúnak, mivel a' kedvező környületeket hasznára nem tudta fordítani.

Veszedelmesnek tartotta tovább Czézár magára nézve a' Dyrrhachiumi táborozást, hol ellensége semmiben szükségét nem látott. Által tette hát innen seregét Thessáliába, hol Pompeji megvétele után a' Farzali mezőkön táborozott. Külömböző javallatok származtak ekkor a' Pompejus táborában, sokan Itáliába menni, 's azt vissza-venni tartották legtanácsosabbnak. Könnyű - is lett volna ekkor végrehajtani ezen Afranius által leginkább sürgetett szándékot, mert a' tengeren semmi akadály magát elő nem adta, — azomban minden igaz hazafinak szíve Pompejushoz hajlott ekkor-is Rómában, melly ha szinte akart volna sem volt elegendő ereje az ellentállásra. De Pompejus, dicsősége kissebbitésének érzette meg-szaladni mintegy attól, kit már most kergethetett. E' mellett Scipiót és más Fő-tisztjeit szélyel Görögországban hagyni az ellenség kezében rút dolognak tartotta. Ezen okok által indittatva indult ő Czézár után Thessaliába, 's vele szembe táborba telepítette - le seregét, olly czélból, hogy a' megütközés késleltetésével nagyobb nagyobb inségre juttassa őt. Elengedte még-is

csak-hamar magát a' hízelkedőknek nyájas szavai, a' rágalmazóknak gúnyolási által ezen reája nézve szerencsés következtetést hozható czéltől mozdíttatni. Jelt adott a' megütközésre nem annyira jó kedvűből, mint kéntelenségből. Ugyan ezt cselekeszi Czézár. Össze-üt a' két atyafi sereg, 's a' szövetségesei által, — kik a' 70 ezer hazafiakkal, Plutarchus és Appianus bizonyításai szerint, mintegy 300 ezerre teltek — tüzesen folytatja a' hadat.

Csak fele részét tették ezen sokaságnak a' Czézár követői; még-is igen hamar kezde győzetni a' Pompejus tanulatlan 's rendet tartani nem tudó serege. Ezt látván Pompejus, sátorába vette magát, 's itt mintegy megnémúlva várta a' bizonyos meggyőztetésnek végét mindaddig, míg a' megszaladtakat űző ellenség táborát lármával betölté. Ekkor egy „*hát még a' táboromba is*” felkiáltással félbe szakasztá mély halgatását, megváltoztatá öltözetét, 's néhány barátival estve-felé, gazdag asztalt hagyván Czézárnak és egész seregének — Larissához sietett; melly csak-nem egyedül tartotta-meg minden egyéb Thessaliai városok között Pompejus eránt való hűségét. Itt a' lakosoknak esdek-lő kéréseikre-is csak addig mulatott, míg egy kevésé magát kipihente, 's a' Dio bizonyítása szerint az útra szükséges dolgokat kaphatott. Ekkor a' Tempén keresztül 30 lovas követőivel éjjeli sok tébolygási után elért a' Görög-tengerhez, hol abba a' Peneus vize szakad. Egy halász kunyhóban nyugodta itt ki az éjszakának hátra lévő óráit. Reggel, bizonyosan a' hajóknak nem léte miatt — csak a' legmeghittebb embereivel, a' többieket Czezárhoz küldötte vissza, — egy csónakon indula Lesbus felé, hová

még Dyrrhachiumból küldötte Feleségét, és a' kisebbik fiát Sextust. De csak hamar egy nagy hajó, mellynek Ura Peticius Római polgár épen ekkor beszéllette, ha Plutarchusnak hiszünk, hajósainak a' Pompejus megaláztatott állapotjáról vólt legközelebbi álmát, — örömmel fogadta őt a' két Lentullal, Favonnal, 's később' Galácia Királyával Dejotárral együtt keblébe. Ugyan e' tette által Mitylenébe-is szeretett Corneliájának 's kedves fiának öleléseikre.

Itt minekutánna az időnek alkalmatlan volta miatt két napot mulatott, négy nagy hajókon említett barátival, feleségével, gyermekével, 's több hozzá-tartozókkal Rhodus felé indult. Szomorúan kelle az itt benem fogadtatott Pompejusnak tapasztalni, hogy mint tűnik - el az árnyék a' nap megsetétülésével, vagy lementtével; úgy állottak-el ő tőlle szerencsétlen állapotjában ezen szigetheliek, — kik, a' mint ilyenkor megszokott esni, a' győzedelmestől való félelem miatt a' meg-győzetettet befogadni nem mérészelték. Attaliában Pamphilia városában kerese hát magának 's a' vele lévőeknek egy kevés megnyugovást. Hol minekutánna tudtára esett hogy Cato 300 hajókkal Corcyrában, Varus pedig más sereggel Áfrikában tartózkodik, felettébb kezdette fájlalni a' Czézár okossága, a' maga gondatlansága — a' mások hibás javallása, Scipio' pénz szeretete, 's ezeknél fogva az ütközet siettetése miatt lett megcsalattatását.

Pénzt szerze itt öszsze követői által több Városoktól. Kinyilatkoztatta egyszer'smind, hogy ő a' Provinciákban semmit nem bízik, 's azért-is külső segítségről kezdett a' vele lévők-

kel együtt tanátskozni. Legbátorságosabb védelmet gondolt ő találhatni a' Párthusoknál. Dio nem hiszi hogy ezekhez akart volna folyamodni, kik a' Crassus táborozása óta felettébb haragudtak a' Rómaiakra. „Nem-is kereshetett ott úgymond védelmet veszedelmében, hol mikor jól volna dolga semmitsem nyerhete”. Már az előtt ugyan-is a' Párthusok Pompejusnak hozzájuk küldött követeit tömlöczre vetették, de ha Themistocles hajdan, e' mi századunkban pedig Napoleon vég-romlásokban a' legnagyobb ellenségeiknél esedeztek a' pártfogásért; nincs benne semmi képtelenség, hogy Pompejusnak legalább szándéka volt ezeknél keresni menedéket, — de a' melly céljától azután baráti mozdították-el. — Váltak kik Jubához javallották a' folyamodást; de mind maga Pompejus, mind a' többiek gyengének ítélték ennek hatalmát a' Czézár üldözéseinek ki-kerülésére.

Nem volt tehát már előtte egyéb hátra, hanem hogy a' Theophanes javallatjára a' 13 esztendősi Egyiptomi Királynál Ptolemaeusnál; kinek atyját Gabinius által állította országába vissza, esedezzen az óltalomért. Úgy látszik hogy még Brundisiumba lett költözésekor annyira megfélemlert, hogy e' miá többé semmi rája nézve hasznos szándék lelkében nem származhatott, 's minden bátorságát elvesztette, mellyet mindenkor a' veszedelmek elkövetkezése előtt kell úgy össze-szedni, hogy az a' legnagyobb szerencsétlenségben is el-ne veszítse jelenlétét. Nem sokkal tanátsosabb lett volna e' Pompejusnak illy szorult környületekben tengeri erejét keresni-fel, — épségben maradt népével össze-csatolni a' véres ütközetből ki-

menekedteket, 's így újj próbát tenni ellensége ellen; mint kétségbe esve a' bizonytalan pártfogásért könyörögni? Megmutatta a' kimenetel-is káros és veszedelmes voltát ezen szándéknak, — mellynek következéséül ő Cyprusba hajókázott. Innen elegendő pénzel és 2000 fegyveres társaival Égyiptomba sietett.

Pelusiumnál táborozott ekkor a' gyermek Ptolemaeus Cleopatra nényjével az uralkodó szék felett. Pompejus m. e. a' kikötőbe ért volna, követeket küldö a' gyermek Királyhoz, kik nevében annál segedelemért esedeznének. Nyugtalan várta ő ez alatt hajójában, mit fognak a' gyermek Király Fő emberei — kik közt a' legnevezetesebbek Pothinus Fő udvari Tanácsos, Achillás Fő hadi-vezér, és a' Király nevelője Theodotus voltak, sorsa felől határozni. Midőn némellyek Pompejus befogadását, mások ellenkezőt tanácsoltak; Theodotus mind-egyiket veszedelmes dolognak lenni állította. Az elsőbbet, mert úgy, így szól: Czézár ellenségünk lesz, — azomba Pompejus valamelly zavarodást szerezhet Égyiptomban; az utólsóbbat, mivel úgymondá — Pompejust haragítjuk magunkra. Meghatározottat tehát ennek okoskodása szerént, hogy Pompejus megölettessen, 's ezen dolognak végbe-vitelére a' különös batorságú, dühös Achilles neveztetett-ki. Ez Septimiussal, — ki az előtt Pompejus katonája volt, 's Gabinius által hagyatott Égyiptomban — Salvius Kapitányjával és még vagy két közkatonával egy halász csónakon indult-el Pompejus elfogadására. Vették észre mindjárt a' Pompejus társai a' közelgető veszedelmet, 's intették őt, hogy minél hamarább távozzanak-el a' szerencsétlenség elől.

Azomba míg így tanácskoznak, megérkeztek a' Király követei, 's először-is Septimius deákul, azután Achilles görögül köszöntötték Pompejust, — mentegetvén egyszer'smind Királyokat, hogy a' fővénytörölások miatt nagyobb fénnel itt még nem fogadhatja őt. Kérték hát, hogy addig-is, míg a' parthon — hol egynehány hajók fegyveresekkel tölteni láttattak, illendő pompával tisztelné Egyiptom, tsónakjokba ülne. Engedett kérésöknek, 's m. u. Kapitányát, Filep szabadosát, Scene nevű szolgáját az Achilles csónakjába küldötte, maga Corneliától lett búcsúvétele után Sophoclesnek ezen szavaival lépett-be hozzájuk: *οεις προς Τυραννον εμπαρωεται, καις 'σι θ'λλος, λ'αν ελευθερος μολη.*
 „Valaki Tyrannushoz megy-be, annak szolgáljává lesz, bár mint szabad ment légyen-is „hozzá”. —

A' mint evezének a' Pompejust végveszedelemmel fenyegető part felé. így szólítja ő meg az elesmert Septimiust: „*imé hol találkozom össze az én volt régi kedves katonámmal!*”! Melyre amaz — kit most-is az elkövetendő istentelen gyilkosság tusakodtatott magával, csak fejével inte jóvá hagyást. Mély csendességben halgattak a' többiek-is, — Pompejus pedig kezdte olvasgatni azon görög beszédet, melyet már az előtt a' Ptolemaeus köszöntésére készített. Így közelítettek-el azon parthoz, hol lett a' minden jókat reménylett Nagy Pompejusnak szerencsétlen vége. Ugyan-is midőn a' Filep segítségével fel-akarna már ülőhelyéből állani, hogy annálinkább láthatná azon sokaságot, melly gyanúja szerint az ő tiszteletére 's elfogadására gyűlt össze Pelusiumnál; hátúlról először-is Septimius, azután a' többi társai ke-

gyetlenül kezdték vagdalni. Mellyre ő lesvén, felső ruháját arczára vonta, 's így minden szó és jajgatás nélkül állotta-ki a' halálos esapásokat. Cornelia pedig és a' vele lévők látván e' szörnyű gyilkolást, az oda nem nagy távolságra megállapodott hajójokból, keserves sírások közt tértek sietve Cyprusba vissza. Ugyan ez idő tájban Cassius Pontusba, Cato és Scipio Afrikába, Cnejus Pompejus, Pompejus' nagyobb Fia, Labienus, Scapula Hispaniába széledtek-el. —

A' halálos sebekben kimúlt Pompejus feje Alexandriába vitetett. A' Pelusiumi partra kivettetett testét pedig a' hűséges Filep, minekutánna ki-ki meglegedett annak nézésével töredezett hajó darabokból csinált roguson égette-meg, 's hamvait egy oda érkezett vén Római emberrel, ki valaha Pompejus alatt katonáskodott — temette-el.

Ez a' Nagy Pompejus szerencsétlen vége, igazi példája az emberi erőtelen és töredékeny életnek, ki midőn nem-csak Rómában, hanem a' világ' minden esmeretes részeiben szakadatlan szerencsével élt, abban az időben, mikor leginkább látszott hatalmában és dicsőségében fényleni, hirtelen megbukott; 's születése napját megelőző napon, 30-ik Septemberben 14 esztendő múltával azután, mikor hajdan a' tengeri tolvajokon és Mitridatesen vett győzedelmének pompáját tartotta, azon a' tengeren, mellyet hajdan békességgé tett, annak embereitől, ki neki köszönhetette Királyi székét, öletett-meg R. é. 706-ik eszt. Kr. e. 48-an 58 esztendőskorában. — A' fejét Czézárnak, mikor ez Alexandriába megérkezett, hűségnek és engedelmességnek jeléül ajánlották az Égyiptomiak, —

mellyet ő megkönnyezvén a' város alatt méltó pompával temettetett-el, és sírja felett Nemesinek templomot építtetett, mellyet azután a' Trajánus alatt üldöztetett 'Sidók rontottak-le. Gyűrűjét mellyen Dio szerint 3 oszlop, Plutarchus szerint pedig egy szablyát tartó oroszlán volt metzve, Rómába küldötte. Pothinust és Achillást lenyakaltatta; Theodotus pedig, ki ekkor szemesen kikerülte a' Cézár bosszúját, később A'siában Brutus és Cassius parancsolatokra a' legkegyetlenebb kínzások közt végeztetett-ki.

Czézárt nem menthetjük ugyan fel azon igazságtalan gyűlölség alól, mellyel Pompejust keserű kimeneteléig üldözte; ezen említett cselekedetei mégis eránta, mellyeket annak halála után tett, dicséretére szolgálnak.

Pompejus bár ez utolsó ütközetben a' katonai dolgokban való járatlanságát árulta is el: de ritka vitézsége élete minden szakaszaiból kitündöklök, mellyet a' szépen kimívelt ész, a' gyönyörűségekben való mértéktartás, egy a' legnagyobb szerencsében - is mindennel jól tenni kész, szelíd és nyájas szív ékesítettek. Egyike vala ő azon rendkívül való lelkeknek, kik az ő szép adományjaik által arra hívattatnak, a' mi *nagy és fénylő*, hogy a' kedvező időszakokban nagy személyt játszanak. —

Galvácsi László.

4.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.*(Folytatás.)****Tizennyolczadik Levél. Polyklet Krantorhoz.***

*Külső kormányozás. — Tartománybeli Városok. —
Gyarmatok 's a' t.*

Vége az olly régen, 's olly nyughatatlanul várt leveleket vettem. Hogyan írjam-le az azoknak olvasásából származott örömet! Te élsz 's az Isteneknek könyörögsz; 's kimeríthetetlen jószágoktól bóldogabb jövődöket reménylesz. Oh! könyörgésed már megván halgatva; minekutánna a' te sorsod eránt meg vagyok nyugtatva megszünök a' magamé felöl aggódni; a' jövődö kellemesebb színben mutatja magát előttem. Ha azt nem félhetem a' mi előttem legdrágább mit félhetnék magamra nézve? Azonban megkell vallanom nem egyszer rettegtem ha meggondolom millyen veszedelmeknek tett - ki egygy ollyan bizodalmam, melly csak szándékom szerencsés foganatjában találhatta menttségét. Ha csupán a' magam életét látnám koczkára téve, nagy vigasztalásomra szolgálna; de az engemet érő nyomorúság reád-is egygyaránt eláradna; téged-is bele kevernék veszedelmembe, 's a' mi magamra nézve csak oktalauság, az te reád nézve vétek lenne.

Cleon maga adta kezembe, a' mit hozzámhozás végett reá bízál, 's azt mondotta hogy az általam nevedben néki tett ígéreteket nem - csak teljesítetted még, hanem többet-is cselekedtél. Ugyvagyon, az Atyai szív kimeríthetetlen forrása a' szeretetnek és nemes lelkűségnek; az idő 's a' távolléttel kicsinyenként a' legerősebb érzéseket-is meggyengítik; de az atyai szív elevenségét még inkább nevelik. Örömetst kifejezném háládatosságomat 's te halgatást parancsolsz. Soha sem esett nekem nehezebben az engedelmesség mint ezen esetben.

Arra serkentesz hogy folytassam tudósításimat, ezek kétségkívül inkább a' tárgynak fontossága mint az előadás formája által vonják magokra figyelmedet. Kevésé lévén jártos az Írás-mesterségében csak bizonytalan kézzel 's hijánosan rajzolom - le az előttem lévő nagy képet. Megakarom veled ösmertetni ezt a' fényes Játék-szint mellyen én olly csekély személyt játszok; törekedem le-festeni a' játszókat 's azoknak részvételre gerjesztő műveleteit, de a' játék finomsága esetemnek utólérhetetlen 's egyedül saját érzéseimet fejezhetem-ki. Ohajtanám hogy kijelelted volna a' tárgyat, mellyet kellene választanom. Hacsak egy czél volna a' szemem előtt, talán a' felé egy kis szerencsével törekedhetném, míg most a' környülmények kényjére bologván mindent a' mi magát előmbe adja, félig meddig megilleték 's képeimet minden mesterség nélkül 's rendetlenül készítem-el. Az ollyan tudatlan tanítványhoz hasonlítok, kivel egy ügyes orvos gyógyító plántákat szedett, 's ki vaktában szedvén mindazokat mellyek keze alá jönnek, mesterére bizza a' megválasztás gondját. De Atyámnak írok, ki megtudja bocsátni erőtlenségemet. Vajha mellettem volna, hogy azt támogathatná!

Ujra elkezdem tehát levelezésemet, mellyet a' bizonytalanság velem' félbe - szakasztott. Sokszor

lesz okom sajnálni, hogy észre-vételeim olly kevésé egygyeznek-meg titkos kívánságiddal. Azt reménylettem, hogy Róma' igazgatásában fogok találni erőtlenségre 's rendetlen voltára mutató jeleket, melyekből ezen a' világot elnyomó uralkodásnak végét lehessen jövendölteni; mostani Oriási hatalmát szerencsés környülményeknek tulajdonítottam. Bizonyosan használtak-is e'féle környülmények a' Rómaiaknak; általok minden népek elpuhulásban vagy meghasonlásban találtattak 's többnyire pályafutásoknak végén voltak, minekelőtte Róma a' magáét elkezdette volna. A' haza szeretet 's az attól elválhatatlan vitézség, és maga feláldozás, Görög-országban Macedoniában 's Cárthágóban már akkor elenyésztek volt, mikor Rómában legfőbb gráditsra léptek. Mindazáltal csak - ugyan főképen az igazgatásbéli nagy bölcseségnek kell azt a' virágzó 's álhatatos erőt tulajdonítani, melly olly sok nagy tetteknek kútfeje volt. Mennél közelebbről 's jobban megnézzük a' Rómaiakat, annál rettenetesebbeknek találjuk őket; 's elenyéztésekre új népeket kell a' természetnek szülni.

Minden Nemzeteknek különös politikájok vagy igazgatásbéli mesterségek van, melly azoknak erőtlenségéhezképest takarja magát titokba; itt a' titok mély a' nélkül, hogy egészen elvolna rejtve. A' Senatus és az Országfeje sűrű homályba fedezik járásokat; de céljok szembetűnő, melly abban áll, hogy birodalmoknak, csak a' világ végénél kell megállapodni. A' nép közé elegyedvén hányszor nem hallottam azt, csendes kevélységgel beszélni arról a' fő hatalomról, mellynek minden Nemzetek felett ki kell terjedni. Egész bizonyossággal tesz végzéseket ezeknek sorsárol, csudálkozik, hogy némellyek közülök, még ellent-állani merészelnék, 's beszédje másott mindenütt örűltség szüleményjének látszanék lenni, csak Rómában nem az. Itt az, sem nem egy meggondolat-

lan nép' felhevüléséből, sem nem valamely esztelen emberek szempillantatnyi felbuzdulásából származik, hanem olly mély meggyőződésből, melly a' maga erejét esmeri, 's melyet hosszas tapasztalas megtantrithatatlanná tett. Itt mindenektől megesmert regulának 's az országlás törvényje egyik okfejének tartatik az, hogy Rómának mindeneken kell uralkodni, minden akadályokon kell győzedelmeskedni, 's hogy azt egy ellene álhatatlan sors az egész világ birására hívja. Polgárjai néha az, ezen elmozdithatatlan célfelé mennél hamarább vivő eszközök éránt vélekedésekben különböznek; de az okfő éránt mindnyájan egy értelemben vagynak. Romulus, ki azt legelőször gondolta ki, szerencsésen béiktatta minden polgárok' szívébe. Ezen hős midőn csekély épületét felemelte, ollyan mozdithatatlan alapokra helyhette azt, mellyek utóbb azon csuda roppant alkotványt - is elbírhatták, mellyet akkor már elméjében forgatott. Merész kezekkel elkészítette azt a' végetlen nagyságú rámat, mellybe utóbb minden Nemzetek renddel belefértek; az utánna következőknek csak annak megtöltésével kellett foglalatoskodni. Az aprób részeken történhetek tetemes változtatások a' szerént, mint az idők és környülmények kívánták; de a' plán nem másé hanem az övé. Ebben minden azt a' tökéletes egészt 's szép össze-egygyezést mutatja, melly a' nagy elmék' remekjét megszokta különböztetni. Romulus alkotta az első Római Legiót, a' Senátust és a' Pátronusi just; 's különösen az ő felséges gondolatja volt minden meggyőzött népeket Róma dicsőségével össze-kapcsolni, 's azokat annak lelkével bétölteni 's új hódolatások' eszközeivé tenni. Mennél hevesebben ellene állottak, annál méltóbbaknak tartja őket polgárjai közé számlálni. Új győzödelméhez csatolván őket némű-némű vigasztalást nyújt veszteségökért, 's a' maga hasznát, minden meghódoltatott népekével össze-

kapcsolván, a' maga dicsőségét mindnyájok' munkájává teszi. Ebben kell keresni ezen kevély város nagyságának okait, 's nem a' hiu jósolatokban, mellyeket az elme a' tudatlanok vezetése végett gondolt-ki. Ugy vagyon, az Istenek minden nép sorsát meghatározták. Az egyiknek ezt mondták: te mindenkor mászni fogsz; a' másoknak: te minden egyéb népeken uralkodol. De örök-végzésik a' szerencsés előmenetelt a' vitézségnek, az állhatatosságnak, 's a' maga feláldozásának rendelték jutalomul, melly azoké, kik azt keresik, nem a' kik henyélve várják.

Oh! ha Görög-ország a' vissza-vonásokat elfelejtván ezen szerencsés úton járt volna, melly igen különböznék sorsa a' mostanitól! már magában-is hatalmas lévén, 's régtől fogva a' csinosodása közép pontja gyanánt nézettetvén, sorsához kapcsolta volna mind azon népeket, mellyeket annyiszor meggyőzött, könnyű munkával megnyerte volna azt, a' mit Róma csak hosszas fáradozás után nyert-meg; a' művészségek birodalma az övével együtt terjedett volna, 's a' napkelet a' természet törvényeit követvén az emberi nemzetre nézve az életnek és világosságnak termékeny kútfeje lett volna. Valamint minden embernek saját napja, úgy minden népnek saját századja van. Athéné, Sparta, Thebe, egymás után ragyogtak, a' nélkül hogy birodalmaik' határjai killyebb terjedtek volna. Eltaszították kebelekből azokat, kik közöttök nem mást, csak csendes helyet kerestek; esztelen keménység által ellenségekké tették azokat, kik hü frigyeseik lehettek volna; 's valamint a' magas tserfa, ha egy védelmező erdőtől nem vétetik körül, utóbb kénytelen a' szelek dühösségének engedni, úgy ezen virágzó városok-is a' magok erejökre hagyattatván, egy hatalmas ellenség megtámadása alatt elestek.

Itt a' dolgoknak, ellenkező folyamatjuk van. Mihelyt valamelly nép meghódoltatik, azonnal csendes-

sége van. A' meggyőztetést tüstént a' rend követi. Róma meghatalmazottakat küld hozzája, kik az igazgatást által veszik, 's nevében gyakorolják. Az adó menyisége megvan határozva; nem esik a' népnek nagyon terhesen, mint-hogy attólfogva nem tartván hadi-seregeket, az a' mibe előbb védelmeztetése került: most az őt oltalmazó törvényes hatalom' fizetésére fordítatik; tökéletes bátorságban élhet, 's kicsinyenként régi függetlenségének érzését elfelejtván új hazája dicsőségének örül, sőt azt nevelni szereti.

A' köztársaság kezdetében a' meggyőztetett népek Rómába vitettek. Romulus' egyik törvényje nem engedte, a' meghódoltatott városok' ifjait megölni, vagy rabságra kárhozatni, sem a' szántó földeket miveletlenül hagyni, 's legelőkké változtatni; de minnekutánna Róma eléggé megnépesedett 's nagyságához alkalmaztatott határt nyert: nem adott többé a' meggyőztetett népeknek polgári just, hanem a' lakosoknak külömbféle feltételek alatt szabadságot engedte a' magok honjokban. Némellyek, mint a' Latiumi népek, a' Római népnek közvetetlen frigyesei. Ezek sok fontos szolgálataiknak, 's szövetségek régiségének tekintetéből csak-nem egészen eggyé lettek meggyőzőikkel; a' fontos dolgok' meghatározásában voksoltak, 's szélessen kiterjedő jusokkal bírtak; de a' Tribusokba nem voltak bészerveztetve; a' köztársaság hadi-seregeinek fő részét tették, a' nélkül hogy a' Legiók közé felvétettek volna. A' Consulok tudtokra adták a' külömbféle városoknak mennyi gyalog vagy lovas katonát kelljen-ki állítaniok; 's azokat magok szedték, magok ruházták 's fegyverkezték-fel, és a' magok költségén tartották; 's ezen hadi-seregek mindenkor Római hadi-vezérek alatt voltak.

A' Latinusoknak saját törvényjeik vagynak, elfogadhatják a' Rómaiakat, de nincsenek alája vetve a' Pretor parancsolatjainak. A' Latinusok minden első-

ségeinek, kötelességeinek, jussainak, törvényeinek 's a' t. gyűjteménye Latiumi törvénynek (jus Latii) neveztetik; ezeket annál nehezebb megtanulni, mint-hogy csak-nem minden városban különböznek. Tudásuk egy tisztviselőre nézve szükséges, de az idegeneknek nem fontos. Itáliának egyéb népei az úgy nevezett Itáliai törvényel éltek (Jus Italicum.) A' mint ezen Országnek tartományai egymásután elfoglaltattak, Róma azoknak lakosait majd kedvezőbb majd súlyosabb feltételek alatt frigyeseivé tette. Ezen különbségek fejtegetésébe nem bocsátkozván-bé, elégnék tartom megjegyezni, hogy az Itálusok kevesebbé fontos jusokkal bírtak, mint a' Latinusok, Róma közdolgaiban nem volt vokok; de az adót magok vettették ki magokra, a' katonákat bizonyos kötések szerint adták 's magokat saját törvényeik szerint igazgatták.

Illyen helyhezetben voltak régtől fogva Latium és Itália népei Romára nézve; csak-nem mindnyájan hívek maradtak hozzá a' Hannibál ellen folytatott háborúban. Nagyobb részint nekik köszönhetette megszabadulását, 's jutalomúl közakaratul Romai polgárok-ká kívántak tétetni. Kevélyen vissza-vettetvén, mindnyájan egyszerre fegyvert fogtak. Róma három esztendeig, igen kemény háborút folytatott, melyben mind a' két részről háromszáz ezer ember veszett-el. Végre Máriusnak és Syllának egyesített táalentomai által győzött; 's váratlan nagy lelkűséggel megadta a' hódolóknak azt, a' mit a' fenyegetődzőktől megtagadott. Ettől fogva Itália' népei minden kivétel nélkül részt vesznek a' gyűlésekbéli választásokban, minden tisztviselésekhez közöket tartják, a' légiók közé bevétetnek, némelly csak a' város lakosaihoz tartozó különös törvényeken 's vallásbéli czeremoniákon kívül a' Rómaiaknak minden jussaikkal élnek. Mindazáltal megkell jegyezni, hogy czen kedvezések nem terjednek a' polgári törvényeken túl, és hogy a' szövetséges

népek nem részesülnek pénzbeli hasznokban és egyéb tulajdon értelemben vett polgárokat illető adakozásokban. Még bizonyos egyéb törvények-is, mellyeket ezen tartomány a' régiékből megtartott, tesznek néminemű különbséget ezen népek és az igaz Rómaiak között. Azonban ezen aprotékos különbségek naponként kevesednek, 's nem sokára egész Itália csak egy népet fog mutatni.

A' Provinciák neve alatt Itálián kívül minden meghódoltatott tartományok értetnek. Mihelyt valamely Ország elfoglaltatik, a' Senátus azonnal tíz követeket küld, kiket szándéka felől tudósít; ezek a' reájok bízott dolog' végre hajtása eránt a' győzedelmes hadi-vezérrel értekeznek, 's az össze-gyűjtött népnek ünnepi pompával tudtára adatnak új terheik és kötelességeik. Némely Provinciák kémelést mások keményen bánást tapasztalnak, a' szerint a' mint kisebb vagy nagyobb mértékben mutattak a' meghódoltatás előtt vagy közben a' Rómaiak eránt ellenséges indulatott. Néha ugyan azon Provinciában egyik városnak megengedtetik hogy tisztviselőit maga választ-hassa, 's magát saját törvényei szerint igazgattassa, míg a' többiektől minden e'féle jusok megtagadtatnak.

Minden Provinciába egy kormányozó küldetik ki, foglalatosságainak kisebb vagy nagyobb fontosságához képest majd egy majd más titulust visel. Ez parancsol a' hadiseregeknek, valamint az igazságot is ő szolgáltatja ki. Mindenkor van vele egy Quaestor is, ki bizonyos tekintetben képviselője, de kinek fő foglalatossága a' Provincia jövedelmeire való felvigyázásban áll.

Municipiumoknak olyan külső vagy tartományi városok hivattatnak, mellyeknek lakosai Római polgári jussal bírnak. Ezen megkülönböztetés jutalomképen adatik valamely fontos szolgálatért. De ha a' fő-város eránt kötelességeiket elmúlasztanák, kemé-

nyen megbüntettetnének. Azon esetben Róma nevez nekik tisztviselőket, 's praefectura név alatt maradván minden jussaikat elvesztik.

Ha valamely városnak Főtisztviselői hivatalbeli foglalatosságoknak gyakorlásában a' köztársaság eránt való különös buzgóságnak szembetűnő bizonyságait adták, az olyanok személyekre nézve ajándékoztatnak-meg polgári jussal, 's ezen fényes jutalom minden polgár-társaikon felyül emeli őket. E' szerént egész népek és egyes emberek versent törekednek azon egy czélhoz jutni; 's úgy látszik mintha az egész emberi Nemzet egy hegyről sietne feléje.

Altaljában a' melly igen törekedik Róma a' meghódoltatott Országokban a' nemzeti szabadságot elrontani, szintén olly gondosan kémelli a' polgárok' személyes szabadságát. Tisztviselői a' rendet fenn tartják, az igazságot kiszolgáltatják, 's az igazgatás' minden ágazatjaira vigyáznak; de kinek-kinek megengedik hogy vallását, törvényeit 's szokásait szabadon kövesse 's tulajdonával békével éljen. Ha valamely Provinciától föld-birtokot kíván a' győző, azt rendszerént azon tartomány közös fundusaiból szakasztja-ki; 's a' köztársaság vagy öreg katonáinak jutalmazására fordítja, vagy legszegényebb polgárjainak, kikből ott gyarmatokat (coloniae) csinál, ajándékban 's örökségül adja.

A' gyarmatok szállítása bizonyos készülétekkel megy véghez. Minekutánna a' Római nép, mind a' föld elosztásának módját, mind az elszállítandó polgárokat meghatározta, ezek bizonyos biztosok vagy meghatalmazottak által szép rendben elkészíttetnek új lakhelyökre. Itt a' szükséges áldozatok után a' földek kiosztogattatnak. Ha a' várost kell építeni, annak fundamentoma különös Czeremoniákkal vettetik-meg, mellyeknek béhozása Etruria népeinek tulajdonittatik. Ha mostoha környülmények az új város'

gyarapodását gátolják: nem szabad azon helyen mást építeni, minthogy az ilyenkor szokásban lévő vallásbéli Czeremoniákat nem lehet ismételni. A' köztársaság ekkor csak egy kevés számú polgárokkal szaporítja nagy csendességben az elébbeni lakosokat. Mind ezek a' Római polgárok jussaival élnek, a' nélkül mindazáltal, hogy a' gyűlésekben voksolhatnának.

Ezen a' Provinciákban ide's tova elszórt gyarmatok vigyáznak, hogy ezek engedelmességben maradjanak. Bétöltik azokat az Anyahazának nevével 's az azeránt való tisztelettel. A' meghódoltatott népek észre-vétetlenül béveszik annak nyelvét, szokásait és vélekedéseit. E'képen Róma a' köztársaságban mindenütt feltaláltatik, 's lelke mindeneket elevenít. Egyszer'smind pedig midőn birodalmát így erősíti, szünet nélkül megmenekedik, sok nyugtalan és zenebonás polgárjaitól-is, kiket a' szegénység veszedelmessé tesz, 's kik az őt tápláló hazának zsírvát kiszívják, 's azokat nem-csak szorgalmas földművelőkké, hanem buzgó térítőkké-is teszi. Sőt még azon rabszolgák-is nevelik nagyságát, kiknek felette megsokasodott száma a' közbátorságot veszedelmeztetni látszik; ezek felszabadítás által Rómaiakká válván a' fő város' jótéteményeivel gyarapítva, visszatérnek honjokba, 's annak nevével és dicsőségével a' földkerekségét bétöltik. Mind az a' mi másutt a' Nemzetek elenyészését okozza, itt nevedezésére szolgál annak a' népnek, melly még a' romlás magvait-is hasznos eszközökké tudja változtatni.

Illyen polgári igazgatás formájával bír ez a' nép, mellynek csak vitézségét szokás magasztalni; de melly plánjainak mesterséges öszszeszövéseért-is örök emlékezetet érdemel. Ezen makats álhatatossággal követett reudnek köszöni Róma azt a' fényt, mellyel minden Nemzetek szemeit megvakítja. Erről az útról soha-sem távozott-el, még a' legnagyobb vesze-

delmek között sem. A' Királyság elenyészett; de Rómulus' lelke élt és él a' Senátusban, hol főméltóságokban megőszült, hosszas tapasztalás által felvilágosodott 's vad indulatok jármától megszabadult férfiak csendes vérrel tanácskoznak olyan közdolog felett, mellyek az egész világra nézve fontosokká lettek. Első alkotójoknak főgondolatja vezérli őket minden cselekedeteikben; valamint az, úgy ők-is az emberi Nemzet' hason felével békókat csináltatnak a' másik hason félnek számára.

Fájdalom! nálunk olly sok híres emberek hijában vizsgálták olly mélyen a' nép igazgatásának nehéz mesterségét: annak ok fejeit felkeresték, következéseit kifejtegették; Görög-ország kevélykedett munkáiban; 's ezen olly egyszerű 's amazoknak vizsgálódások elől elrejtezett igazságot egy fél vad fogta-fel! Igaz tehát hogy a' nagy elme még a' tudatlanság kebelében is teremhet; magán kívül senkire sincs szüksége; az égtől magától származván, mindent halhatatlan eredetétől költsönöz. Oh Romulus megérdemled az óltárokat, mellyeket hazád számodra szentelt! Te alkodtad annak dicsőségét; Aristoteles és Plátó csak saját nagyságokért dolgoztak.

Ezen elől-adásom szerint a' Római igazgatásnak más népek meghódolatására 's kormányozására czélzó menetele törvényesnek lázhatnak lenni. Minden Nemzetek még a' legbölcsebbek-is törekednek a' többieket magok alá vetni; úgy látszik hogy a' jussok a' dolgok' szerencsés folyamatjából születnek, 's a' dicsőség elfedezi az igazságtalanságot. De ezen kevély 's egyszer'smind álnok város, a' maga nagyságát szintén úgy köszönheti csalárd politikájának mint fényes hadi tetteinek. Egy nép sem tudja olly nagy ügyességgel azt a' titkos mesterséget gyakorolni, mint kelljen más népek' szabadságát alattomos úton 's módon semmivé tenni, azokat törvényes fejeik ellen

fellázasztani 's közöttök olyan meghasonlásokat támasztani; mellyek az ő segedelméhez való folyamodást szükségessé tévén mindnyájoknak vesztét okozák. A' Senátus, hol a' leghiresebb hadi-vezérek, kik az ütközetben Achillesek, a' tanácsban Uliszsesek-is helyet foglalnak a' meggyőzetett népek sorsáról végezésben, 's azoknak, mellyek még ellentállanak, elenyészését előre csendesesen elkészíti. Az a' Királyoktól szövetségeseiket elszedi, Jobbágyaik' hűségét megvesztegeti, 's láthatatlan ellenségeket szerez nekik, sokszor a' magok Országában, néha épen saját familiájoknak kebelében-is. Észre-vétetlenül a' leghatalmasabb birodalmak' alapjait-is kiássá. Ha a' Rómaiakkal viselt háború őket egészen semmivé nem tette, a' velük kötött békesség bizonyosan tökéletességre viszi romlásokat. Ravasz és álnok egygyezéseikkel még több népeket vetettek magok alá a' Rómaiak mint fegyverekkel. Így, egy két értelmű 's szabad kényők szerint magyarázott szó Chártágó' romlását okozta. Ha pedig valamelly Nemzet, hosszas ellentállás után tisztességes feltételek alatt magát alájuk veti, annak lánczait nagy ügyességgel naponként nehezebbekké teszik 's tudós mesterséggel koldusságra juttatják.

E' szerint a' győzedelmes és hatalmas Róma szintén úgy bánik a' nagy Országokkal, mint virágzásának kezdetében bánt azon erőtlén népetskékkal, mellyek akkor körülötte voltak. Ugyan azon út és mód, ugyan azon eszközök, mint a' legkisebb, úgy a' legnagyobb Országok-is előbb mint-sem erő által meggyőzettek volna, alapjaikban egy csalárd politica áskálásai által el-gyöngítettek, 's utóbb minnyájan elnyelettettek a' hatalomnak ezen szörnyű tengerétől, melly semmi partokat sem esmer.

5.

Napoleonnak a' háborút illető
Alaprendszabásai.

(Bérekesztés.)

62.

A' sátorok nem egészségesek, jobb ha a' katona *azoknélkül* táboroz (*bivouacquirt*), az alvó katona' lábainál égőtűz a' nedves földet-is melegével megszáritja, egykét szál deszka, egy kevés szalma fejénél védi a' szél ellen. A' sátorok, az ellenség' figyelmét magokra vonják, száma elárúlja a' sereg erőségét, és a' helyheztetés milyenségét. A' sátor *nélkül* táborozó sereg tüzének füstjét, meszszeről az ellenség gyakran az atmoszféra kipárolgásának tartván, megcsalódik, a' tűz rakások' számát könnyen meg-sem számíthatja.

* A' sátorok *nélkül* való táborozás' hasznát megismervén, okunk vagyon kívánni, hogy a' katona fegyverkezetéhez szekercze, és még valami más árkoló eszköz is adassék. Ha a' katona ilyenekkel bír, könnyen építhet magának kunyhót. Igen jó kunyhókat láttam én *ágakból hantokkal megrakva*, az ilyenekben fődözve vagyon a' katona mind az eső, mind a' hideg ellen.

63. A' *hadifogottaktól* vett híradásokat, minek-előtte azoknak hitelt adnánk, meg kell *jól* vizsgálunk. A' közlegény csak annyit tud, a' mi a' zászlójánál történik. A' tisztek - is legfeljebb csak azon sereg-osztály' mozgásairól tudnak valamit, a' mellynél ők szolgálnak: azért a' Hadivezér a' fogottaktól hallott híreket csak annyiban tartsa hihetőeknek, mennyiben azok az *elővéd' jelentéseikkel* össze-eggyeznek.

* *Montecuculli* azt jegyzé-fel, hogy az elfogottakat egyenként kérdezzessük-ki, azoknak vallomásaik egyenlőségéből tudhatjuk csak-meg mennyiben hihetünk nekik; az ellenség tisztjeitől neis kérdezzünk mást, csak hogy honnét kapják ők a' segedelmet, és a' vidék' tulajdonsága millyen, a' hol az ellenség táboroz. *Fridrik Király* azt ajánlja, hogy a' fogottakat agyonlövésssel fenyegetessük, ha hogy hamis tudósításokat észre-vennénk.

** *Én embertelenségnek tartom az elfogottakat agyonlövésssel való fenyegetéssel olyas valamire kényszeríteni, a' mi által azon hadisereg, hol azok szolgálnak, a' mellynek zászlói alá örökös hívséget esküdek, kárt szenvedhetne. Az elfogottnak semmit nem valló álhatalóságában inkább erkölcsiséget, hív szerénységet, mint nyakas akaratosságot kell tekintenünk. Gyenge 's ügyetlen Hadivezér az, a' ki a' fogottaktól kicsikart híreken akarja az ütközeti plánt készíteni. Egyébből - is a' haditörvények' egyik tizikelye a' fogottakkal mint fegyvertelen ellenséggel emberséges bánást parancsol, annak általhágóját kemény büntetésre kárhoztatja, elnem lehet tehát gondolni, mikép vetemedhetne a' Hadivezér olly durvaságra, hogy a' fogottat azért agyon lövesse, mivel az, zászlójához hív maradni magát eltökéllette. Jele hogy Nagy *Fridrik Király* korában, a' katonaságban csupán megvásárolható zsoldost tekintett a' világ, ki, ha egykor elfogatva Fejedelme fizetéséből kiesik, azt el-is árúlhatja.*

64. A' háborúban igen sok függ a' hadigazgatás *egyenlőségétől*. Ha tehát csupán csak *egy* hatalmas-sággal viselünk háborút, viseljük azt csak *egy* hadi-sereggel, *egy* operacio lineán, *egy* Hadivezér kormányja alatt.

* *Főherczeg Károly* azt tartja, hogy a' győzedelmet csupán csak össze-eggyezett erővel, hatalmas elhatározottsággal, 's akaratunk' végbenvitelére fordított nagy gyorsasággal szerezhetjük-meg. Ugyan azon egy tárgy után esdeklő több emberek, ritkán egygyeznek-meg az igyekezetök' elősegállítására meg-kívántató módokban, ha csak őket *egyenek* akaratja nem kormányozza, e' nélkül intézetöket soha végben nem vihetik, a' kitűzött tárgyhoz soha elnem jutnak.

65. Sok szószaporítások, kétségeskedések, haditanácskozások után mindég az történik-meg, a' mi már régóta történni szokott; ha az Hadivezér, kormányját ekép viseli, az-az: azon párt véleményje marad-meg, a' melyik *legfélénykebb*. A' Hadivezér' valóságos ügyessége, erős önnelhatározottságában vagyon helyheztetve.

* *Herczeg Eugén* azt mondja, hogy a' haditanácskozások semmit-sem érnek, legfellyebb is a' Hadivezér' tudatlanságát palástolják-el. Kerülje a' Hadivezér még a' legveszedelmesebb szempillantásokban is a' haditanács-tartást. Elégedjék-meg azzal, ha seregének legügyesebb főtisztjeit egyenként kikérdezgetheti, azoktól nyerhet némi-némű felvilágosodást, a' melyhez aztán önnintézetét szabhatja. Ha az Hadivezér ezt cselekszi, ugyan öneki kell mindenről felelni, de abban mégis bizonyos lehet, hogy önnmeggyőződése szerént cselekedett, és hogy hadimunkásságában titkai felnem fedeződnek, e' pedig jobbadon a' tanácskozáskor megszokott történni.

66. A' Főhadivezér *érheti csak azt fel eszével*, millyen nevezetes lehet ez vagy amaz a' környülál-lás; *akarhatja erejével, bölcs előrelátásával* minden előforduló nehézségeket *csak ő* győzheti-meg, mel-lőzheti-el.

* Az, a' ki engedelmeskedik, légyen bár a' neki kiadott parancsolat akár millyen, ha hibák történtek is, *mentve vagyon*, ha ő a' parancsolatot tellyesítette. A' Főhadivezér már más környülállásokban vagyon, *ő rajta nyugszik* egyedül a' hadisereg' boldogsága, és az ütkö-zetek' következése. Mivel ő szüntelen figyelmez, vizs-gálódik, előre gondoskodik, természetévé válik a' bizo-nyos ítélő erőt szerezni tudó hatalom, ezáltal ő minden környülállásokban a' valóságos tárgyat sokkal hamarébb felfoghatja, mint akár mellyik alatta lévő Vezér. *Mar-schal Villars* jeles háboruiban jobbadon mindég az alatt szolgáló Vezérek vélekedésök ellen cselekedett, és majd mindég szerencsés következéssel. Igaz az tehát, hogy a' Főhadivezér, a' ki *önnereje, tudománya szerint* a' hadi-sereget kormányozni, 's *akarattját tellyesíteni* tudja; *sen-kilől nem függ*, szerencsés lesz.

67. Ha a' Hadivezérek 's tisztek *megvagynak hatalmazva* a' veszélyes környülállásokban alkudo-zás és feltételek szerint a' fegyvert lerakni, káros következési lehetnek, mert a' nép hadász lelke meg-csökken, elenyészik, mert így a' gyáva félénkségnek pártját fogjuk. Rendkívül való környülállások, rend-kívül való tetteket szülhetnek. Mentül *nyakasabban* védelmezi magát valamelly seregosztály; annál lehet-ségesebb hogy segítséget kap, vagy önnmagát fel-mentheti. Sok dolgok lehetetlenségnek látszanak, de azokat csak olly nép vihette végben, mint a' mellyik-nek nem maradott más hátra; mint a' *győzedelem, vagy a' hős halál*.

* 1759-ben *Fridrik Király* 18 ezerrel *Fink* Hadivezérét Maxen felé küldötte hogy az Ausztriaiaknak Csehországban vivő útjokat a' hegyek közt elálja; de ő a' nagyobb erőttől elnyomattatván, több tüzes tusa után 14 ezerrel együtt a' fegyvert lerakta. Cselekedete annál gyalázatosabb volt, mivel *Wunsch*, a' lovasság' vezére álhatatos lévén, magát semmi módon feladni nem akarta; hanem seregével utat nyitott magának, szerencsésen megszabadult.

68. Nincs *bátorságban* az olyan Fejedelem, Nemzet, Hadivezér, ki azt elszenvedi, hogy a' haditisztek a' szabad csatamezőn *alkudozás szerént* fegyveröket lerakhatják; ez a' hadiseregben káros *következtéseket* szülhet, ha bár az alkudozás' tartalma többekre nézve hasznos lenne is. Gyalázat az, magát a' veszélytől megmenteni, ha fegyvertársait még *nagyobb* dönti. Tilalmas légyen ez minden hadisereg-nél, becstelenségre, halálos büntetésre érdemesnek találtassék az olyan gyáva haditiszt; a' katonák-is, kik az ütközet alatt alku szerént a' veszélytől megmenekedni akarnak, *tizedeltessenek-meg*. A' fegyver letetését parancsoló Főtiszt egy gyáva áruló, de még az-is, ki ebben *engedelmeskedik*, a' halált mind a' két rész érdemli.

* A' közkatonák előtt nincs tudva a' hadivezér' akaratja, nem-is lehet őket annak cselekedete végett feleletre vonni. A' Hadivezér parancsolván a' fegyver lerakást, a' katona engedelmeskedni tartozik, hogy a' *hadifenyíték' törvényei épen* maradjanak. A' hadifenyíték' *szoros fentartása* a' hadisereg-nél szükségesebb, még mint annyi ezer ember. Úgy látszik tehát, hogy *egyedül* a' Vezérek tartoznak felelni a' kötött alkudozás miatt, csupán ők érdemlik a' büntetést, mert nincs példa,

hogy a' katona megtagadná a' legnagyobb veszélyben is kötelessége tellyesítését, ha bátor és mérész férjfiak voltak a' Vezérek.

** Ezzel egészen megnem egyezhetek, mert vagynak olly környülállások, mellyekben a' hadi törvény' világos értelme szerint nem-csak nem tartozik az alattvaló engedelmeskedni, hanem még köteles is a' helytelen parancsolatot letartóztatni; az illyen esetek közé számlálom e' következendőt is, úgymint: Egy megerősített tábort védelmez 6000 ember; több gyarlóságok alá vagyunk mi emberek vetve, a' Vezér-is alig vevén vissza az első meglámulást, alkuba lép az ellenséggel, a' tábort, mellyet még védelmezhetett volna, mellynek védelmére a' katonaság-is magát bátorsággal ajánlja, által-adni kész; az alattvalók ellenvetéseket tesznek, és ő azokra nem halgat, csak a' feladást sürgeti; de most felfelül egy a' haditisztek közül, és kinyilatkoztatja, hogy a' tábort még védelmezni lehet 's kötelesség is, azért a' Vezér hatalma megszűnt. A' rangban utánna valónak általadatik a' kormány, ki a' tábort megis tartja. Kérdezem most már, hogy hibás-e az illy engedetlenség? Vélekedésem szerint ez egy cseppet sem sérti-meg a' hadifenyítéket, ellenben még azt felfemeli, és az egész hadisereg előtt tekintetese teszi. Hát még ha egészen világos a' Vezér árulása, az ellenséggel egyetértése, ilyenkor is tartoznának az alattvalók engedelmeskedni? Itéletem szerint nem, még inkább tartoznak az árulót elfogni, és a' törvényes megvisszavételére által szolgáltatni.

69. Csupán csak egy mód vágyon becsülettel hadifogságba esni, tudniillik, ha a' katona egyenként fogattatik-el, vagy ha fegyverének önvédelmére többé hasznát nem veheti. Az illyen környülállásokban alkudozások nem történhetnek, a' becsület

fenntartásával meg-sem eshet, mivel csupa kénytelen-ségből kellek magát feladni.

* Mivel elegendő időnk marad mindenkor a' magunk megadására, azért azt csak a' legveszedelmesebb esetekben tehetjük. A' bátor ellentállás egy példáját itt említeni el-nem múlászthatjuk, a' mellynek valóságáról a' közönséget bizonyossá tehetjük. A' 27-dik Francia gyalog Regementből Gránátos-Kapitány *Dubreuil* Kompániájával kivolt küldve a' hátráló hadisereg mozgását takarva tartani, itt őt egy erős Kozák-csoport mindenfelől körül-vette. A' Kapitány, maroknyi népét négyszegben állítván magát hathatosán több rohanások ellen védelmezve, egy erdőcske' széléhez igyekezett jutni, nemis volt már onnét meszsze, midőn katonái, hogy mentől előbb bátorságba juthassanak, szétbontakoztak, 's erdőbe futottak, a' Kapitányt egynehány bátrakkal a' Kozákok' kényekre hagyták. De midőn a' sűrűben Kapitányokat magokkal lenni nem látták, megszégyelvén tettöket, ha fogva lenne is, a' Kapitányt megszabadítani eltökéltették. Ellenszegezett bajonéttal ki-rohánván tehát az erdőből, utat törtek magoknak a' Kozákok sűrű dzidás csoportjain, a' magát még akkor-is védelmező, de már több vett sebeiből vérző Kapitányhoz, azt magok közé vévén, ha nagy veszély között-is, az erdőbe jutottak.

** *Szabad legyen nekem is itt egy nem mindennapi nemét a' bátor ellentállásnak, és elszánt védelemnek példa gyanánt említenem: Egy fiatal magyar katona (nevét elhalgatom, a' szerény érdemeit önn-mejjében érezi) egy kicsiny bátor gyalog csapattal az 1813 hadévben a' Franciaáktól védelmezett Hoheimban, a' Main parti szőlőkön által, egymászwán egy nem eléggé védelmezett épület' magas falait, a'*

városba jutott, tömve voltak az utszák Francziákkal, kívül álltak az ostromló Ausztriaiak. Az ellenség megpillantván ezen bátran betódult csupatot, megrémlett az első pillantatra, de látván csekély számokat, ellenek indult. A Magyarok elszakadva a többtől, kéntelenek voltak magokat vissza-vonni, szüntelen tüzelve egy nyílt útszán ki a városból, vissza a szőlőben, itt egy borházba vették magokat. A tornácra, ablakokra a fiatal Előjáró elosztván kevés népét, jól arányzott tüzével védelmezte a kis épületet; az ellenség többször próbálta megvívni, de mindenkor vesztéssel vissza-veretett, a magok feladására is meghívták őket a Francziák, de ők tüzzel feleltek, eddig jól folyt a védelmezők dolga, de most tűz támadott a 'sindeles ház-tetőn., füst, láng csapkodott - bé a védett szobában, ezt ugyan kéntelenek voltak a Magyarok elhagyni, de azért meg-nem adták magokat, hanem leszaladván az égni kezdett falépcsőökön, betörvén a pincze vasajtóját, ennek bolthajtása által a láng, a vasajtó által pedig az ellenség óngolyója ellen, bátorságban voltak; de vesztég mégsem maradtak itt sem, hanem az ajtó két kerek szellőző lukain több lövéseket tettek, és mindaddig ott benn maradtak, valámig kiverettetvén az ellenség Hoheimből, a borházat is elhagyni kéntelen lett. Itt 19 holt Francziát olvastak a győzők, magok közül csak egy volt halálra, nyolcz pedig könnyen sebesítve.

70. Eggy elfoglalt tartományban a Hadivezér körülállásai több nehézségek alá vagynak vetve. Ha keményen bán a néppel, ezt bosszúra ingerelheti; az ellensége számát ezáltal is szaporítja; ha pedig lágyan, a szemtelen nép könnyen kifoghat rajta. Azért tehát a győző komoly férjfiasan, de egyszer'smind igazságosan, 's kegyesen igyekezzék magát viselni, 's minden zendülést kezdetében elnyomni.

* A' Rómaiaknál senki *addig* nem juthatott a' sereg kórmányhoz, *valameddig* több polgári hivatalokat *benn* a' Reszpublikában nem viselt, így szerezhették magának elegendő tapasztalásokat, az elfoglalt tartományokat *polgári tekintetben* - is figyelemmel kormányozni tudni. De mostan a' Hadivezérek csupán azon tudományban járatosok, mellyek a' pusztá hadviselésre szükségesek, azért kénytelenek lesznek az elfoglalt tartomány polgári kórmányját, olyas valakire bízni, ki átaljában nem a' sereghez tartozik, de így mind azon a' háborúval együtt járni szokott helytelen zsarolások, terhes nyomások szembetűnővé lesznek. Ezen jegyzés figyelmet érdemel. Ha a' katonatisztek a' békeévekben a' diplomatikát tanulgatnák, ha a' külső Hatalmasságoknál tartózkodó követségek mellé adatnának, úgy ők azon ország' törvényjeit, azon nemzet' szokásait, tulajdonságait esmérni tanulnák, hová őket egykora' háború környülállásai kívánhatják. Megtanulhatnák azt miképen kellessék alkudozásba lépni, a' mellyek a' háború szerencsáját előmozdíthatják. Az ilyen tulajdonságokkal bíró Hadivezér bátorságosabban megmaradhat nyert hódításaiban, mivel a' háború minden rúgótallai markában nyugszanak.

Ha valamelly tartomány' birtokába jutott hadisereg *erős fenyítéssel* magaközt *rendet* tart, alig vagyon példánk, hogy ilyenkor a' földnépe felzendülne, de e' mellett a' *hadibiztosoktól sem nyomattassanak* a' lakosok. Ezen tárgyakra figyelmezzon tehát leginkább a' hadivezér, és azt kieszközölni értse, hogy a' sereg' fogatkozásai kielégítenének, a' kiírt adózások a' földnépe közt igazságosan osztassék-fel, és azok' jó móddal való beszédéről gondoskodják, figyelmezzon arra, hogy a' beszédelt adózás haszonra fordítassék; mert másképp a' szükségét, a' nép adózása mellett-is szenvedő katonára, könnyen erőszakoskodásokat követ-el.

71. Semmi kinem mentheti azon Hadivezért, a' ki a' szolgálatban szerzett tudományját nem a' *Haza-javára* fordítja, hanem annak inkább *kárát* eszközli, az ilyen *vélkes cselekedet* a' vallás, a' morál, és a' becsület Alaprendszabásai ellen nagyon.

* Azon *hamis hírre* vagyódók, kik indulatoskodással a' *közönséges haszon* örve alatt *polgárt a' polgár* ellen fel-fegyverkeztetik, mit hozhatnak magok mentségéül? A' katona *legfőbb erénye* az országlás mellett híven maradni, a' törvények végrehajtását, az igazság kiszolgáltatását elősegélleni.

72. A' Hadivezért a' háborúban történt hibájából a' *Fejedelemtől*, vagy annak *Miniszterétől* kapott parancsolat *kinem* mentheti, kivált ha a' parancsoló távol nagyon a' hadszíntől, és úgy az legújabbban előforduló környüállásokat épen nem esmérheti. Ebből a' következik, hogy az olyan Hadivezér, a' ki a' *rosznak* esmért intézeteket *végben viszi*, büntetésre érdemes. Az ő kötelessége ilyenkor az intézet megváltoztatásáért *ellenvetéseket* tenni, és inkább elbocsájtatását megkérni, mintsem a' hadisereg *nyilvános* veszélyében eszközteni. Minden olyan Hadivezér, a' ki hibás felsőbb parancsolatoknál fogvást egygüttközetbe ereszkedik és azt elveszti, hibázik, az ilyen esetben engedelmeskedni nem tartozik. A' Fejedelmé hibás parancsolatját csak úgy viheti végben, ha az a' hadszínen maga jelen nagyon, ilyenkor ő láthatja a' környüállások minémüségét, hallhatja a' Hadivezér ellenvetéseit, és azokat gondolóra veheti. Ha Fejedelmétől olyan parancsolatot kapna a' Hadivezér, mellynek értelme szerint a' nyert győzedelmet az ellenségnek által-engedni, vagy magát meggyőzöttettni engedni kellene; vallyon tartozik-e engedelmeskedni?

73. Egy jó Hadivezér' legelső tulajdonsága a' *mérsékelt okoskodás*, mert ez által láthatja csak által minden körülállások' valóságát. Elnem kell magát sem jó, sem rossz hírek által *csábíttatni* engedni. Az naponként gyakrabban, vagy csak egyszer nyert tudósítások emlékezetében csak olyan helyet foglaljon el, a' mellyre azok méltók; mivel azon tudósítások, megítélések, és azok felől tett végzések, következései a' figyelmetes vizsgálódásoknak. Vagynak olyan emberek, kik fizikai, és morális értelmök szerint minden dologról *más más képzeletet* nyernek. Ezek ha bár elegendő tudósok is, ha *bátrak, bölcsék* legyenek is, a' természet *mégsem* teremttette *Főhadivezéreknék*.

* *Montecuculli* állítása szerint a' Hadivezér' első tulajdonsága a' háború esmérte. Ezen tudományt csak hosszas tapasztalás által tehetjük csak tulajdonunká, véle senki nem született. Soha nyughatatlan háborgó ne legyen, mindég józanon gondolkodjék, parancsolatiban semmit össze ne keverjen, ábrázatján valamelly megháborodás jelét ne engedjen észrevehetővé lenni, az ütközet alatt hidegen, a' parancsolatok' kiadások alatt nyugodalmasan viselje magát, a' megfélemletteket értse felbátorítani, a' bátrak számát nevelni, értse a' megvert sereg osztályokat össze-szedni, a' hátrálókat az ütközetbe vinni, kétséges körülállásokban minden véletlen esetet igyekezzék hasznára fordítani, magát, ha *az Haza java kívánja*, merje *feláldozni*. Ezek ollyas tulajdonságok, mellyeket nem - csak a' *Hadivezérben*, hanem minden *fegyverviselőben* feltalálni lehessen.

** *Ezen szép tulajdonságok közé még azon észt-is számlálunk kellenek, a' mellyel mindenkit megkülömböztetni képesek vagyunk, az-az: kitkit karaktere' minéműsége szerint használni tudhatjuk.* Villars Marschal *szorgalmatosságát* leginkább alati-

tavalói tulajdonságaiknak kitanulásdra fordította; mivel az egyik, azt mondja ő, bátorsága végett a' sereget veszélyes megtámadásokra vezetni alkalmas, a' másikat hideg természete előre látóvá teszi a' nélkül, hogy bátoratlan legyen, az ilyen alkalmas valamelly tartomány' védelmére. Ha az Hadivezér alattavalói különböző karaktereit annak idejében használni tudja, bizonyosan reménylheti serege' szerencséjét.

74. A' hadszín földrajzolatját jól tudni, vi'sgálódásokat tökéletesen érteni, a' parancsolatokat értelmesen kiadni, a' seregek' mozgásait egyszerű 's könnyű mozgásba hozni, olly tulajdonságok; a' mellyekkel azon tiszteknek kell bírni, kik a' Hadivezér' Tábornoki szolgálatjára rendeltetnek.

** Több tudományos haditestek vagynak egy seregnél, a' mellyek között mind egyikének más más kötelességei vagynak. Ezek közt főhelyet foglal-el: a' Tábornok-test (Generalquartiermeister-Staab, Étatmajor) és a' Várnok-test (Ingenieur-Corps). Mig kint tsatáz a' hadisereg, addig a' tábornokok vagynak tanácslosegédül a' Hadivezérnek mellé adva (ez okból neveztem őket L. F. M. O. Minerva 1829. 1. k. l. 189. Vezértanácsnak) de mihelyt a' sereg vagy valamelly várat viv, vagy azt benn oltalmazza, megszűnik a' tábornokok tiszte, és azt általveszik a' Várnokok. Ezeket többen közönségesen váréplítőknek, várerősítőknek nevezik; de mivel ezen kifejezet nagyon össze-szorított; mert nem-csak épít, hanem oltalmaz-is; azért tehát talán jobb lenne őket Várnokoknak, ez kiterjedtebb és rövidebb, nevezni. Egyébiránt vigyázzunk a' katonai hivatalok, és dolgok nevei megmagyarosításában; mert úgy mint Nagytudományú Holéczy Úr, kinek a' literatúránkra nagyra terjedő érdemeit tisztelettel esmérjük, a' töle írt Martinestei ütközetben (Tudom. Gyűj. 1829. 5 k. l. 50) Fő-, Al-, és Alfő-Kapitányokat említ, semmi esetben helyesnek nem találhatom. Majd egyszer ha időm, 's helyheztetésem engedi, a' hadi-tisztségek' nevökről, és a' haditudományban előforduló mesterszavakról, egy bővebben esmértető szótárt szándékozok kiadni.

* Régenten a' Főtábornok (Chef des General-Staabes) egyges kötelessége a' volt: hogy azon készületeket meg-

tegye, mellyek a' háború elintézetére megkívántattak, és a' mellyek a' Főhadivezér meghatározott munkálkodásával valami egyezésben voltak. Az ütközetben figyelmezni kellett neki a' parancsolatok' kiadására, és azoknak végrehajtására. De az újabb időszakban nem ritkán, ha példánakokáért a' Főhadivezér attól tartana, nehogy parancsolatja közlésével az *intézet titka* felfedeztetnék; az egész seregtestnek ütközetbe vezetését a' *Tábornok-tisztre bizza*. Ezen eddig megvetett újítással nagy hasznok vagynak egybekapcsolva; mivel így a' tisztek alkalmatosokká lesznek a' *theoriával* a' *praxist-is egybekapcsolni* tudni. Ezenkívül még az egész hadisereg előtt magoknak tekintetet szereznek; mivel a' katona jobbadán hajlandó azon Hadivezér felől, a' ki magát a' harczolók sorában soha nem mutatja, nem a' legjobb ítélettel lenni.

75. Az *Agyúzók-vezére* (Artillerie-General) kötelessége a' hadisereg egész *operázióját* érteni, mivel hivatalában áll a' külömbféle sereg-osztályoknak a' megkívántató fegyvereket, és tüzi-szereket küldeni. A' helyhezetek változását, a' tábori mozgásokat mindenkor előre tudja, mivel csak úgy lehet alkalmatos a' megtörtént *fogyatkozásokat* azonnal *kielégíteni*.

* Minekutánna tudjuk azt, minő hasznos mindegyik haditestnél olly Előjárónak lenni, ki a' fegyver és a' tüzi-szer' kiszolgáltatására ügyel; gondolom hogy azt-is érzenünk kelletik, hogy milly hasznos lenne, egy különös haditestet állítani, a' melly csupán a' sereg táplálásáról gondoskodnék; mert mostan ezen nevezetes szolgálat neme olyanokra bízatik (megkell értenünk, itt a' Francia-seregről vagyon a' szó) a' kik jobbára csak a' háború kezdetével állíttatnak-fel; ezek sem a'

haditörvényeket, sem háborúi szolgálatot nem értik. A' katona őket kevésre becsüli, mivel tudja azt, hogy ők csupán a' magok hasznokért szolgálnak, és ezen tárgyak' elérésére akarmilyen gazságot - is elkövetni képesek.

76. *Útszorúlatokat, vizátgázolatokat könnyen kifürkészni, biztos kalauzokat szerzeni, a' lelki pásztoroktól, és Postamesterektől tudósításokat kérni, a' földnépével hamar egygetértésbe lépni, kémeket küldeni, fogadni, leveleket feltartóztatni, érthetetlen foglalatjokat megfejteni, a' Fővezér' minden tudakozódásaira válaszolni tudni, ezen tulajdonságokkal az Elővéd-Vezérének bírni kell.*

* Régenten a' fiatal tiszteket azáltal szoktatták az elővéd nyugtalan szolgálatjára, hogy őket apró seregosztályokkal *abrákért, szénáért* széjjel küldözgették. De mostan mivel a' *rendben hozott adózásokkal* szokták táplálni, azért a' tisztek *szaguldozásokkal* gyakoroltatnak az elővéd külömbbféle rendszabásaira. Egy szaguldozó seregecske vezetője, úgy szólván, *független* a' Főseregtől, ettől se pénzt, sem éledelemet, egyszóval semmi segedelmet nem szokott kapni; így tehát az egész hadévben *önnmagára* vagyon hagyva, csak abból mit maga szerezhethet, tarthatja seregét. Az illy szaguldó vezetőnek a' *vitézséggel a' ravaszságot, az ügyességgel a' mérészséget* egybe kell kapcsolni; ha zsákmányolni akar, vigyázni kell neki, hogy maroknyi népét a' veszélynek soha ki ne tegye. Így *szüntelen* nyughatatlanságban, szüntelen veszélyben forogván előre gondoskodóvá lesz, hozzá szokván a' független bátorsághoz, elegendő tapasztalásokat szerez.

77. A' Főhadivezér vagy *tapasztalása*, vagy *Genieje által szerzi-meg* magának a' megkívántató tulajdonságokat. Az *alsóbb haditudományt* (Taktikát) a' mozgások' mesterségét, a' várnok, és ágyúzó tisztok' kötelességeit a' könyvből tanulhatjuk; de a' *felsőbb haditudománnyal* (Strategiával;) csupán a' hosszas tapasztalás által esmérkedhetünk-meg, a' nagy *hadivezére*inek hadéveinek *olvasásával* világosodhatunk-fel. E' szerint mivelte-ki magát *Nagy Sándor, Hannibal, Czézár*. E' szerint *Gusztáv Adolf, Türenne, és Fridrik Király*. A' harczolókat *eggyüt tartani*, a' meg *sérthető részt* a' helyheztetésben észrevehetővé *soha sem tenni*, a' tartalék sereget *mentől inkább* kémélleni, azt nyereséggel használni, olly módok, mellyek a' győzedelmet elősegítik. A' szövetkezett seregben *hűséget*, a' meggyőzött népben *engedelmességet* csak akkor *tarthatja-fel* a' Főhadivezér, ha fegyvere hírével *tekintetet* szerzett magának.

* *Főherczeg Károly* azt mondja: A' jó Hadivezér csak *hosszas tapasztalás*, és elnem *csüggedett szorgalom* által lesz. A' mit önnmaga életében lát, az nem elég, mivel mellyik ember esmérete eléggé hosszú, vagy megvolna tömve tanúságos cselekedetekkel? Így tehát csak akkor lehet valami jó Hadivezér; ha *maga tudományját* a' mások *esméretével* megszoríthatja, és az előtte élt Hadivezére' tetteit vi'sgálja, nagy következeteket szülő hadieseteket, és esméreteket a' haditudománnyal *össze-kapcsolódásba* hozni szorgalmatos fürkézettel tanulgatja.

78. Olvassuk tehát *Nagy Sándor, Hannibal, Czézár, Gusztáv Adolf, Türenne, Eugen, Fridrik* hadéveit, és gyakran, figyelemmel olvassuk. Ezen olvasásban vagyon helyheztelve a' *valóságos mód*

nagy Hadivezér lenni, és a' haditudomány' titkait kitanulni. A' *természetes Genie* a' szorgalmatos tanulás által *felvilágosodván*, magának *Alap-rendszabásokat* szerez, és azt mind *elmellőzni* igyekszik, a' mit azon nagy férfiak *helytelennek* találtak.

* Hogy ezen tanulást *valamikép* megkönnyebbitsem, gyűjtöttem ezt össze. Minekutánna az újabb kor háborúinak történeteit olvasnám, rajtok gondolkodnék, igyekeztem ezt példákkal észrevehetőkké tenni. *Ha előmozdítám* vele a' *Haditudományt* szívemből örülök.

** *Hasonló* szent kívánságtól *ösztönözve* írtam *Hazánk* nyelvén, jegyzetemmel *meg-bővítve* ezen Alaprendszabásokat, *hibázik* valaki, ha mást gondol. A' szerény megveti a' kaján irigységet, kineveti a' szoroskeblű minden dongóban elefántot képzelő kicsiny lelküséget, a' megalázott Skláv-lélek porba, sárba fetrengve nem tudja mi történik felette. A' sas benéz a' fénynapba, a' bagoly csak a' setétet keresi, a' hitvány pletyka némmel *előcskúlt asszonyok* tulajdona, a' férjfiat utálatossá teszi. —

KISS KÁROLY.

6.

E m m i.

Vígán folya P. Városában a' múlt téli kilenczhéti fársáng; örült kiki, hogy a' földet hó borítván, jó szán-út volt. Minden héten a' közönséges Bálók, Piknikek és számtalan sok házi-múlattságok tartattak; úgy, hogy mire a' minden zajt lecsendesítő hamvazó-szerda eljött, minden sorsú ifjak és lányok kedvökre kitánczolhaták magokat, egészségöket, ruhákat és pénzüket. — A' fársángnak szinte derekán tudósíttatott a' Publicum német hiradó-levelek által — jóllehet a' város magyar, vagy legalább Magyar-ország' közepén van, — egy nevezetes *Noble-Bál* felől, mellybe maskara-ruhában és álorczával nem volt szabad bemenni. E' tudósítást *Emmi* Kisasszony-is olvasván, mivel ő német születésű vagy legalább nevelésű volt, elhatározá magában, hogy elfog ama' hirdetett Bálba menni, 's ott magát a' magyar izlésű Kisasszonyoktól különösen megfogja különböztetni. Mig *Emmi* a' maga' bálruháját, — mellynek alját csupa rózsaguirlandok övezék körül — csinosan elkészítteté, azalatt eljöve a' Bál' napja-is, melly felől magának *Emmi* felette sokat ígért. Ekkor majd nem egész nap toilettjénél ült *Emmi*, 's majd állva, majd ide 's tova forgolódva nézegeté magát; 's még arczultatjának-is különös mesterséges bájvonásokat kívánván adni, száját, szemét 's orrát szüntelen mozgatá, 's ide-oda vonogatá. Végre meghatározá magában, minő arczvonásokkal fogja majd a' sok ifju Gavalléro-

kat megbájni 's szívöket meghódítani a' többi szüzek' bosszújára. — Minden készületét jónak találta már *Emmi*, csak az egyébberánt módi arcszínével nem vala megelégedve, minthogy igen-is halvány volt. Ugyanazért kívánván ezen bajról-is tenni, arcziprosító festékét mindjárt elővévé, 's arczait valóságos természeti rózsákká rajzoló. Az első mázolat legjobban ütött-ki, hanem azt még egy kevésbé halványnak tartá; még egyszer carminirozni kezdé tehát arczait, 's ezt mindaddig folytatá, míg azok durva pirosságú bazsarózsákká levének. Míg azonban így vesződnek, az jutott eszébe, hogy fejérszőke szemöldökét jó lenne megbarnítani; kapja tehát az ezt orvosló üvegecskét-is, melly tiszta fehér porral volt tele, 's a' kívül reáragasztott czédulácskán ez az írás látszott: *Poudre pour faire noir les cheveux. Fabriqué par Mr. Vaudeville, à Paris.* Ezzel igenis megbarnítá szemöldökét, úgy, hogy az korom-feketeségű lett; ruhájára 's kendőjére gazdagon önte pézsmá-olajt, 's végre csakugyan jól elkészültnek találta lenni magát a' fényes bálra. Fogadott *Emmi* magának egy szánat, 's ezen viteté magát a' Bálházig. Itt leszállván, kényesen lépegetve suhant-fel a' grádicson, 's eljutván a' szála-ajtóhoz, az oda rendelt őr egészen hajdúi hangon kiálta hozzá: *Hé, Maskara! félre innét! Tudva van, hogy a' Bál-tudósítás' következésében ma nem szabad ide maskarában bejönni.* — Pirúlva voná most magát *Emmi* vissza, 's kénytelen vala szégyenletében haza menni. Viszont tükréhez állott a' *Coquette*, 's átlátta, hogy képe bizonyosan álarczot mutat, szemöldökeinek vastag fekete festéke 's arczainak álkermes színű mázolatja miatt. Elszégyenülve 's bosszankodva kezdé most képeről a' képtelen vastag mázat ledörzsölni, más ruhát-is vett magára, 's nem olly rendkívül czifrán mint előbb, hanem a' bálruka egészen megfelelő csinos ruhában, természeti színnel ment a' Bálba vissza; 's ekkor őt az előbbinek épen

nem ismerve, tartózkodás nélkül, és minden becsülettel bebocsátá az ajtóhoz őrnek állított hajdú.

Könnyen el-lehet gondolni, hogy *Emmi* Kissasszony a' vele történt dolog után, az egész Bál' folyamatja alatt inkább volt kedvetlen és szomorú, mint vidám, 's e' miatt rosszúl-is mulatá magát; de legalább az a' haszna lett, hogy utóbb soha sem bátor-kodék mázolt arczczal és sikoltó tarkabarka öltözzettel csak közelíteni-is a' Bálhoz.

Ez a' történet-is be-illik egy tanúságos mesének !

7.

Egy Lyánykához.

Szép szemid miként kigyúlnak !

'S szende változásba mégy.

Arczaid miért pirúlnak,

Lyányka, most előttem így ?

Évek óta festegettem

Néked a' szerelmi bájt ;

Mégis eddig árva lettem ,

'S szívem értted égve, fájt.

Mondtam: a' szerelmi érzet

Melly dicső, melly isteni !

Ah ! de kebled úgy sem érzett ,

Nem kívánt elérteni !

Most, hogy itt lelém kezedben

Selymen ezt a' hímzetet,

Mellyre bájjal és szeliden

Látok öntve életet;

Szép szemid ragyogva gyúlnak,

'S szende változásba mégy.

Arczaid miért pirúlnak,

Lyányka, most előttem így?

Rejtenéd, de kandi szemmel

Nézem a' remekmivet:

Ámor ott feszült ideggel

Czélba vészen egy szívet;

Itt galambok édelegnek

Párosan, szerelmesen,

'S csókban élők a' jelennek

Balzsamát szemérmesen.

Boldog én! 's viszont nem boldog!

Részem itt öröm 's halál!

Kedvre hívnak a' galambok, —

'S a' nyíl engemet talál!

Szép szemid ragyogva gyúlnak,

'S szende változásba mégy!

Arczaid miért pirúlnak,

Lyányka, most előttem így?

Jutalom Kérdés.

Azon számtalan kedvezések mellett, melyeket (halálával légyen mondva) Atyai módon gondoskodó Kormányunk, mindenfelé kiterjedő figyelme által, a' Magyar Bányászat részint már eddig nyert, részint pedig jövőre nézve fiúi bizodalommal várhat, még a' Bányászok hazafiak kezeiben sok és hatalmas eszköz van a' Bányászat előmozdítására. Egy valaki ki e' vélemény mellett, még arról is megvan győződve, hogy t. i. az alatt-valóknak (és pedig nem önhaszon miatt) szent kötelességök a' Kormány bölcsen tett Intézeit munkás kézzel elősegíteni, és így hálájokat kimutatni, kíványa ezen eszközöket a' mennyire lehetséges kitanúlni és köz hírre tenni, és ezáltal a' Felső-Magyarországi, Szomolnoki Hegykerület-bányászatának (közvetve pedig az egész Bányászatnak) előmozdítására (mert jó példák legjobb tanítások) tehetsége szerint munkálódni, ennél-fogva e' következő Jutalom-Kérdést teszi-fel:

Micsoda eszközök vannak, a' Felső-Magyarországi Bánya-egyesületnek hatalmában a' Bányászatot egész kiterjedésében tökéletesíteni?

A' legjobbnak ismért felelet száz arany jutalmat fog kapni. A' feleletek 1830-dik esztendei Szeptem. 8-ikáig a' Bánya-egyesület Fő-Jegyző Trangous Jó'sef Úrhoz Iglóra (Szepesben) egy választott Jegymondattal beküldethetnek. Mellről nyugtatvány adatik, 's mellyel a' Jutalmat nem nyert írások kiváltathatnak. A' Jutalom egy kilentz tagból álló erre különösen megkért Küldöttség által fog elítéltetni.

Közlő Gróf Andrássy György.

8.

Görög szokások a' Török Birodalomban.

A' széles kiterjedésű Török Birodalomban az Ozmanok után legszámosabb a' Görög nép, kivált ha ezen nevezet alatt a' görög K. valláshoz tartozandókat mind értjük. L. Hasznos Múlat. 1823. 2-ik fél eszt. 138 lap. Moldvában, Oláh-országban, vagy-is Havas alföldön, és Szerbiában tulajdon görög vallású, és a' Portától kineveztetni szokott Hospodároktól igazgattatnak; de ezek magok-is a' Belgrádi Basa' parancsától függnék. Európának azon legtermékenyebb tenger-parti Tartományiban, mellyekben a' hajdani Hellenek nagyságának dicső nyomdokit még a' mái csinosult világ-is bámúlva szemléli, ú. m. Maczedoniában, Thessaliában, (Janjah) Livadiában, (Hellás) Moreában (Peloponesus) a' Thraciai Chersonesusban, a' fejer és földközi tenger-szigeteiben az újj Görögök nevezete alatt részént külön gyarmatokban, részént pedig a' Törökökkel, Zsidókkal, 's a' t. vegyest laknak; az A'siai Török Birodalomban legszámosabbak Natoliában vagy-is Kis-A'siában, és Sziriában, egyéberánt pedig minden Török Tartományban el vannak széledve.

Testi külsejeket a' mi illeti, a' Görögök átallyában szép képűek 's jó testalkotásúak, va-

lamint hajdan, úgy még most-is találni mind a' két nembéliek között olyanokat, kiket valamint deli termettel, szintúgy bájoló arczvonással megajándékozott a' bőven adakozó anya természet, közzűlők sokakon valósodik még ma is ama hajdani közmondás: *görög szépség, görög műveltség*; ők többnyire jeles lelki tehetséggel-is bírnak, 's noha a' had' súllya sem akadályoztatja a' tudományokban való előmenetelüket, mindazonáltal még-is a' tudományoknak derültt ege, melly Őseiknek olly dicső fényben ragyogott, reájok nézve egy kevéssé beborúlt, és ez egyik oka, hogy olly babonás hitűek; e' felett a' despotai Török Uralkodásnak rajtok való terhes igája, 's vélek való vad bánásmódja őket igen hajlandókká tevé a' fortélyos ravaszságra, gyanúskodásra, akaratoskodásra, irigységre, önhaszon keresésre és lázzadásra. Bátorszívűség, és hősi tettek által sokan megkülömböztetik magokat, 's nem ritkák közöttök az olly férjfiak, kik azon czélból, hogy a' Hazának használnak, magokat Leonidási elszánással önként feláldozzák, a' mint ezt a' Törökökkel való legújabb viaskodásaik elég nyilván bizonyítják. Nagy benne a' tűz, az elevenség, de nagy a' könnyelműség 's állhatatlanság-is. Heves indulatjoknál fogva mindenkor készek lévén másoknak vélekedését megtámadni, a' szóval való vetekedés gyakran az illendőség határát-is átlalhágja, 's pörlekedő czivódássá válik; de valamint könnyen haragra lobbannak, szint olly könnyen ismét lecsillapodnak; mert nem rossz lelkűek, hibás tetteiket megbánják, de ezt nem tekintvén, csak hamar ismét cserepet szegnek. Bő beszédűek, 's mindenkor tűzzel 's bizonyos erővel (energia) gya-

kran hallani tőlök némelly elmés, víg's tréfás mondásokat-is. Erejökre nézve elég tehetősek, munka győzők, dolog közben mindég jó kedvűek, még testmozgások-is igen eleven, nálók valamint a' beszéd, szintűgy a' cselekedet-is szenvedelemmel történik, és magán hordozza az eröltetésnek billegét. A' barátságban igen szívesek, tántoríthatatlanok, és arra egész a' rajoskodásig készek; szenvedelmesen szeretik Hazájokat és gyermekeiket. Eggyik legjelesebb tulajdonjok a' vendég-szeretet, és gyakran még ellenségeik eránt-is különös nagy lelkűséget mutatnak. Valamint a' férfiúi, szintűgy az aszszonyi Nem-is sok elevenséget mutat beszédjében, viseletében és cselekedetében. Néha midőn több görög aszszonyok együtt beszélgetnek, azt gondolnád, hogy minduntalan egymás hajába kapnak.

Beszédjeket a' mi illeti, az *Romeikának* neveztetik, 's ez nem egyéb, mint a' hajdani görög és deák beszédből való keverék, sőt még más nyelvekből-is van valami hozzá toldva. Majd minden Tartományban, minden Szigetben más szóejtés, más beszédmód uralkodik. Mint-hogy pedig a' Görögök leginkább a' tengerparti környékeken és szigetekben laknak; azért többnyire ügyes hajósok és halászok, némellyek közzűlök kereskedést-is űznek, valamint külömbféle mesterségeket-is: a' selyem-szövésben, szőnyeg-készítésben, és képfestésben pedig különösen jártasok. A' földművelésben nem igen gyönyörködnek, marhát keveset tartanak, gabonát, bort egyedül csak a' magok szükségökre termesztenek, ellenben pamukkal, selyemmel, fa-olajjal és finom ízű gyümölcselel idegeneknek is bőségesen szolgálnak; a' kertészkedésben kü-

lönös szorgalmat mutatnak. Selyem-bogarakkal, és selyem készíttéssel még magok a' tehetősebb aszszonyok és leányok-is bajlódznak, noha egyéberánt idejeket csak a' pipere asztalnál, vagy a' mulatságokban szokták tölteni; a' házi gazdálkodást illető dolgokat cselédjeikre, a' gyermekek' gondviselését pedig Paramánákra (dajka) bízzák. A' leánykák mellett lévő Paramánák a' háznál maradnak, ha bár a' leánykák már felserdültek-is, és ezen esetben a' Paramánák úgy tekintetnek, mint második Anyák, és ha nevendékjeik házassági életre kelnek; akkor az azok férjeinek házába vélek együtt ők-is elköltöznék.

A' társasági mulatságoknak átaljában, különösen pedig a' táncznak, éneknek és játéknak a' Görögök igen nagy kedvellői, azomban még is ritkán találkozik, kivált a' főbb rendűeknél, mind a' két nemből vegyes társaság; mert ő náluk-is, valamint a' Törököknél, azon szokásnak kellene lenni, hogy a' vőlegény ne elébb láthassa a' menyasszonyt, hanem csak a' menyegző napján; de mivel a' Görögök nem zárják-el a' szép Nemet török módra, 's ott, hol Törökök nem laknak, nekik fátyolozatlan fővel-is szabad kijárást engednek; innét a' férjfiak az ő más nemén lévő rokonjaikat meglátogathatják, egyéberánt pedig a' két nemnek öszvejövele még nagy ünnepeken-is igen ritka eset. A' férjfiak bizonyos napokon öszszejönnek a' Helységben újságot olvasni, vagy olvasását hallani, a' felől beszélgetni, költött újságokat regélni, vagy pedig kártya, koczka, pár é vagy nem pár? játékokra öszsze vergődnek, 's ezt pénzbe, dióba, vagy borsóba játszák. Néha vendégeskednek-is, a' midőn a' vendégek vidám szív-

vel és tekintettel szoknak megjelenni, 's ilyenkor a' legnevezetesebb étel, egy megtöltött, a' Kemenczében egészen megsütött, 's azután a' lehetőségig megtisztított bőrével ismét behúzott bárány szokott lenni; de vannak e' mellett külömbféle fűszerekkel készültt hús eledelek-is, valamint zöldség, gyümölcs, vaj 's a' t.; ebéd, és vacsora között pedig olajfa bogyót csemegéznek. Evés után a' fejer népek tüstént eltávoznak, a' férjfiak pedig ülőhelyeikben maradván, virág koszorúkkal ékesíttetnek, azután borral megtöltött kancsók kerülnek elől, 's a' vendégséget adó iszik vendégjeinek egészségéért, a' mit ezek azonnal viszonoznak, 's így azután dőzsölés közben arról versengenek, hogy ki tud többet inni? ez alatt bétoppannak a' mu'sikusok, és alakosok, énekelnek, és az ünnep egy körbe való tánczal végződik. Ha bár a' Szép-nem az illyes mulatságokban a' bévett szokás szerint részt nem vehet-is, mindazonáltal, nagy kedvellői lévén ők-is a' táncznak, énekelnek és muzsikának, gyakran szintúgy mulatnak mint a' férjfiak, és nem csak a' táncz-palotákban, szobákban, vagy kertekben; hanem kint a' szabad ég alatt, a' mezőkön, a' hús patakok mellett, leginkább pedig a' terebély fáknek híves árnyékában. A' leányok-is néha Anyjoktól, 's öreg Anyjoktól kísértetve (de ezek csak mint a' játéknak nézői) öszve sereglenek a' tánczra, 's majd egy nagy körben tánczolnak mindnyájan, majd pedig egy, külön válva a' többtől, magánosan tánczol, tapsolván a' nóta szerént kezeivel, mint a' duda szóra ugrándozó magyar betyárok.

Valamint hajdan a' Pátriárkák' idejökben, úgy a' Görögöknél még most-is a' helységeken

kívül vannak a' kútak, és valamint hajdan a' Zsidóknál, úgy most a' Görögöknél-is a' hajdon leányok' kötelessége, ezen kútakból ivó vizet haza hordani, melly alkalommal közönségesen, minekelőtte vizet merítenének, korszókat, vedreiket lerakván, magokat egy kis ideig tréfás beszélgetéssel, vagy tánczal mulatják. A' hajdani görög-táncz még egészen nem ment feledékenységre, a' Theseusi- vagy-is Kanadiai-táncz, mellyben a' leányok könnyű öltözetben virágokkal koszorúzva, a' legények pedig világos színű kurta ruhában felbokrétázva jelennek-meg; a' Pyrhai- vagy-is Juhász-táncz, szintúgy szokásban van, mint az újjabb Arnautikai- és Oláh-táncz, 's némelly ünnepeken illyes valamit látni náluk épen nem újság. Valamint pedig a' régi görög világban, úgy most is a' legénység futással, árok-ugrással, küszködéssel, czélra való dobással 's a' t. mulatja magát; a' fürdés pedig valamint hajdan, úgy most is legkedvesebb örömei közé tartozik a' Görögöknek. Még a' legzsugoribb férjfiú-is tartozik feleségét 's leányait legalább-is egyszer egy hónapban eleresztetni a' nyilván való ferdőkbe, hol többnyire egy egész napot töltenek; mert az illyes ferdőket, mellyek minden népesebb helységekben találtnak, nem csak egyes személyek, hanem egész társaságok-is meglátogatják, 's azokban szint olly multságok történnek, mint a' mi nevezetesebb ferdőinkben.

Házaikat a' mi illeti, azok többnyire mint a' Törököké, felyül laposok, 's fedél helyett enyv nemű agyaggal vannak bémázolva az eső viszontagsági ellen; egy emeletűnél magosabbat keveset lehet látni, 's legtöbbnyire magas kőfallal kerített kerttel vannak öszveragasztva.

Igen nagy ritkaság nálok a' világos szoba, mert a' török szokás szerint nálok-is a' házakon kevés ablakok vannak. Szobáik többnyire, valamint asztalaik-is kerekeseek és alacsonyok, székek és ágyok helyett alatsón és vánkosokkal jól megrakott padok szolgálnak, mellyek valamint ülésre, szintúgy fekvésre-is alkalmaztathatók. Mivel pedig részint legkellemesebb, részint pedig meglehetősen meleg éghajlat alatt laknak; azért se kályhára, se kandallóra szükségök nincsen, de ha még-is olly hideget éreznének, melly a' lakó-szobák' melegítését nem csak tűrhetővé, hanem épen szükségesé-is tenné; akkor egy három lábú vas serpenyőben fojtott szénből élesztett tüzet tesznek az asztal alá, mellyre egy nagy vastag, gyakran gazdagon kivarrott szőnyeget terítenek úgy, hogy annak széle mindenfelől a' földet éri, 's azon melegednek.

Még a' viseletjek-is sokat hasonlít a' török öltözethez, 's egynéhány évek előtt sok Görögöt nem lehetett ruhájáról megkülömböztetni a' valóságos Töröktől, csak épen fejeér és zöld turbánt nem szabad nekik viselni, valamint más akármiféle zöld színű ruhát sem; mivel a' fejeér turbán egyyetlen egy esmertető jele a' Töröknek, zöld színű ruhát pedig egyedül csak Mahomed maradékinak szabad viselni. A' mióta megtiltatott nekik a' török turbán, és ollyan hosszú ruha, millyent az előkelőbb Törökök viselnek, azolta igen könnyű őket egymástól megkülömböztetni. Valamint a' Törökök, úgy ők-is kedvelik ruházatjokban a' tarka színt; bő-szárú nadrágot, mellyet szőr, vagy selyem övvel szorítanak a' csípőre, úgy nem különbben egy kurta, vagy hosszabb mejj-

re valót-is mindnyájan viselnek. A' főbb rendűek és tehetősebbek hosszabb köntösben járnak mint mások, a' szegénység pedig megleégszik egy kis kurta dolmánnyal (Jacke). Fejőket némellyek színes turbánnal fedezik, de legtöbbször még-is kalpagot, vagy kucsmát (Kula) viselnek, lábbeliek csizma, czipő, papucs.

A' Görög Papok, (Pópák) kiknek nem tilalmas a' nősítés, közönségesen fekete hosszú ruhában járnak, szakált csak a' Jeru'sálemi búcsú-járásból megfordúltaknak szabad viselni, a' többiek pedig mint a' Laicusok bajszosan járnak. A' Görögök' lakhelyein Sz. Basilius Rendén lévő több Szerzetes Klastromok-is találtnak, a' Szerzetesek (Kalugyer) magokat a' többi szerzetesi fogadásokkal az örökös tisztaság' megtartására-is kötelezik; a' Szerzeteseknek legnagyobb része Laicusokból áll, kik se írni, se olvasni nem tudnak. Vallási tekintetben a' Pátriárkától 's Püspököktől függnék, a' közönséges Fő a' Konstantinápolyi Pátriárka, kit mindenkor a' Szultán nevez-ki.

A' hívságos gyönyörködés, piperéskedés nagyon lábra kapott a' Görögök között-is, 's minthogy náluk a' fekete haj, 's a' sűrű szemöldökkel fedett nagy fekete szemek a' szépségnek különös jelei szoktak lenni, azért piskolczból (antimonium) gubacsból, és szagos olajból készültt szerrel kenik hajokat; melly kenőcse, lassan lassan a' szőke és veres hajat megbarnítja, sőt szemök' szőrét és szemöldökjüket-is ugyan ezen kenőccsel mázolgatják 's feketére festik; körmeiket pirosítják, vagy képek után fejtírtik, főbéli csinosságjuk azonban igen egyszerű. A' főbb rangú Aszszonyságok kedvelik és majmoltják a' hajdani Görögneknek azon leírhatat-

lan ékességeit, mellyeket az álványokon, 's régi rajzolatokon még a' szép mesterségekben elég előre haladott világ-is bámulva csudál; hajfürtjüket igaz gyöngyel körül tekergetik, vagy pedig hajokat tekeres formára vévén, azt virágokkal ékesgetik; a' közrendűek pedig a' hajnak ékesgetésekor némelly tarka, vagy fekete tollak mellett egy szál Gém-tollat tűznek hajokba, néha pedig csak egy friss virág koszorú ékesíti fejüket, valamint egy kötöt bokréta a' keblöket. Minthogy pedig a' karcsú természetben különös szépséget képzelnek, azért már gyenge ifjúságjoktól fogva úgy özszeszeszorongatják, fűzőgetik magokat, hogy gyakran több nehézségeket, mint ezen balgatagság' szomorú következését kénytelenek szenvedni, 's elszorítván gyomrokat, igen keveset ehetnek; de mind e' mellett-is az ő piperéskedésöket nem lehet tetzvägynak nevezni, mivel még akkor-is szorgosan csinosgatják magokat, midőn egyedül csak a' házbéliektől láttatnak. Viseletjekben sokan az Európai és Török öltözetnek valami kellemes keverékét választják, legtöbbsnyire hosszú, vékony ruhát, jól testhez álló, feszes mejjre valót és drága övet viselnek. Hajokat a' homlok felett elnyírják, a' többít pedig hátokra 's vállaikra szabadon eresztik, vagy pedig néha tekercsbe fonván pántlikával fejekre körül kötözik magas csúcsú turbán formára. Ha a' házból kimennek, muschelin fátyollal fedik-bé fejüket, vagy más valami kendő forma ruhával eltakarják; a' fátyollal való fedezést külömbféleképen gyakorolják azon tekintetből, hogy némellyek előtt bájoló szépségöket láthatóvá tegyék, vagy pedig valami éktelenségöket elrejtsek, úgy hogy ebben az ő ügyességöket mël-

tán csudálni lehet. Selyemből, vagy finom bőrből készültt czipellőjük arannyal, ezüstel, igaz gyöngyel, vagy fényes kövekkel ki van czifrázva; mert átaljában a' görög aszszonyok az illyes hiúságokban igen gyönyörködnek. Minthogy pedig az illyes ragyogványokra erszé- nye szűk volta miatt nem mindenik tehet szert; azért a' valódi drága köveknek 's igaz gyön- gyöknek szerepét gyakran a' hamisak játsszák.

Valamint pedig mind a' két Nemen lévő Görögöknél a' viselet nem csak a' rangra és te- hetőségre, hanem még a' tájakra nézve-is kü- lömbféle; úgy minden Tartománynak, minden kissebb, vagy nagyobb Szigetnek vannak vala- mi különösségei. Skió' szigete, melly kis Á'sia' környékéhez közel fekszik, 's olly kikötő hel- lyel bír, mellyben öszvegyűlnék majd csak nem mind azon hajók, mellyek Natoliából Konstantinápolyba, 's innét kis Á'siába evez- nek, ez a' Szkió szigete mondom, könnyen meggyőz minket a' görög viseletnek külömbfé- leségéről; mert ezen kis szigetben két egymás- tól egészen különböző viseletre találunk. A' Metelin (Mitylene, Lesbos) szigetbéli Görög- néknek, kik a' Skióbéliektől északra, de nem igen távol laknak, azt a' nem egészen helyte- len szemrehányást teszik; hogy öltözetjekkel a' felettébi tetzvágyot árúlják-el, és nem igen figyelmeznak az illendőségre. Takarékosabban, 's egészen másképen öltöznek a' Cimoli kis szi- getben lakozók, kik valamint szépségekről, úgy tetzetőségekről-is eléggé esmeretesek. A' márványjáról igen elhíresedett Pároszban, és a' földközi tenger' több szigeteiben egészen más viseletet látunk. Legjobb ízléssel választottnak mondatik a' Naxos szigeti viselet, de a' sziget

fő-városában lakozó aszszonyok azon nevetség-
ges hiúságról vádoltatnak; hogy minden ékes-
ségeiket, drágaságaikat fitogtatják, magokat
számos cselédekkel késértetik, ellenben igen
szűken, takarékosan élnek, látogatóba ritkán
mennek, de viszont ők-is kevesektől látogat-
tatnak.

Különösek a' Görögöknél a' menyegzői
szokások-is, mert nálok az Atya fiának, a' Gyám-
atya gyámola alatt valónak mátkát választ, 's
gyakran már gyermek-korokban egymásnak el-
jegyeztetnek, a' házassági egybekelés-is több-
nyire már az eljegyzés napján meghatároztatik.
A' menyegző előtt való estve az össze-házasu-
landóknak házas rokonaik öszvegyűlnek a' vő-
legény házánál, 's őt mátkájával együtt öröm
pompával kísérik a' ferdőbe; de sokkal pom-
pásabb, czifrább és lármásabb a' következő
napon az esküvésre való menetel, kivált azon
helyeken, hol Törökök nintsenek. A' lakodal-
mi sereg előtt megy a' vőfény czifrán felbokré-
tázva 's pántlikázva, követik őt a' mu'siku-
sok, énekesek, tánczosok, alakosok és más
egyébb bohóskodók menyegzői dallokkal kur-
jongatva, ezeket lassú 's pompás lépéssel nyom-
ba követi a' menyaszszony számtalan aszszon-
yoktól és hajadon barátnéitól kísértetve,
egész a' lehetőségig felékesítve, fátyollal béte-
rített 's koszorúzott fővel; ezekután lépdegél
a' vőlegény hasonlóképen koszorúzott fővel nő-
telen barátnak kíséretében, ezt végre több kí-
vántsiakkal követik a' menyegzői hivatalos
vendégek. Az új házaspár ereklyékkel, 's más
szenteltt portékákkal tele van aggatva; a' va-
gyonosabbak' menyegzőén csínosan öltözött le-
ánykák virágokkal 's zöld ágokkal hintik-be

az útat a' vendégek előtt, kiváltképen pedig az oltárt virágokkal különösen felczifrázzák. A' mint az új házaspár a' Templomba bélép, azonnal sípoknak és hárfáknak kísérése mellett egy menyegzői ének énekeltetik, az oltáron viasz gyertyák égnek, az oltár lépcsők pedig tarka szőnyeggel behúzatnak, az újj házaspárnak, 's ezek minden rokoninak palma-ág nyújtatik; az oltárra helyheztetik azon képet, melly Jó'sefnek Máriával való eljegyeztetését ábrázolja, 's ez eleibe áll a' Pópa papi fényes ékességeiben. A' jegy-gyűrűk, valamint a' jegyesek' fején lévő koszorúk-is az oltárra tétetnek, a' Popától megáldatnak 's elcseréltetnek úgy, hogy a' vőlegény' koszorúját 's gyűrűjét a' menyaszszony, ezét viszont amaz kapja; még ezek történnek, az alatt a' kar Zsol-tárokat énekel, azután némelly Imádságok 's Énekek' mondása után elkezdődnek az öszszes- adatás' czeremoniái. Az újj házaspárnak t. i. egy bársonyba kötött 's ezüstbe foglaltt Biblia fejére tétetik, 's fölibe tartják az imént említett képet-is, végre a' Popa egy veres borral megtöltött csészét nyújt a' menyaszszonynak, mellyből ez iszik és tüstént nyújtja azt a' vőlegénynek, ki hasonlóképen abból egyet hörpent; azután azt a' földre ejtvén, a' millyen hirtelen csak lehet, mind a' ketten jobb lábokkal reá lépnek és öszszetiporják, mondván: *így gázol- tassanak öszsze mind azok, kik közöttünk egye- netlenséget akarnak támasztani.* Midőn a' tem- plomból vissza-mennek, egy posztóval behú- zott szitát vetnek a' menyaszszony eleibe, mellyre ennek reá kell lépni úgy, hogy a' szita az ő lába alatt elpattanjon; mert ha ez nem történik, rossz jelenségnek (omen) tartatik.

Átaljában a' Görögök igen babonás hitűek, mert magokat rossz történetnek kitétetve vélvén, keblökbe köpnek, hogy a' rosztól megmenekedhessenek. Halotti kísérettel öszszetalálkozván, nagyon megrémülnek; ha pedig az úton kígyót látnak, abból valami jót jövendölnek. Tudva soha nem ülnek sírhalomra azon hiú félelemből, ne hogy valami szerencsétlenség érje őket; ellenben az erdők' ligeteiben bugyborékoló forrásoknak természet felett való erőt tulajdonítanak, 's azoknak seiyem és vászon darabokat áldoznak, a' körülöttök lévő fákra szegezvén azokat. Nagy divatban van nálók az álom hüvelyezés-is, 's azt hiszik; hogy minden álom valami jót, vagy rosszat jelent, azért nem ritkák nálók a' sok álom magyarázó, álnok csalafinták, kik bűbajosságokkal megkerítvén a' könnyen hívőket, üres ámitgatásaikért magokat jól megfizettetik. Az újjonnan született kisdedekre ereklyéket, csengetyűket 's veres pántlikákat aggatnak, kezeiket, lábaikat bekormozzák, vagy hamuzzák 's a' t. hogy a' rossz szem ne ártson nekik.

Halotjaikat megkérlelhetetlenül siratják, hajokat tépik, mejjeket, képeket öszszekörmölik, azt gondelnád illyenkor, hogy tébolyodtak. A' halotti kíséret' alkalmával némelly borzas és öszsze körmölt mejjú síránczó vén banyák csoszognak a' koporsó előtt, síralmas énekszóval dicsérvén a' meghóltat, ki többnyire nyílt koporsóban 's föld-szint vitetik. A' hólt test virágokkal 's egyéb csecsebecsékkel felczifráztatik. Nőtelen és hajadon személyek koszorúzott fővel vitetnek a' sírba, a' koporsót gyász-ruhába öltözve lassú lépésekkel késérik a' rokonok és jó barátok. A' halotti gyá-

szos esetben részt vevő virágot hint a' holttestre, vagy pedig szagos vízzel locsolja-meg azt, mindent elkövetnek, hogy a' halotti kíséretet pompássá tegyék, az eltakarítás után pedig a' meghóltak legközelebbik rokona adjameg a' halottas tort. Kőfállal kerített temetők nintsen, hanem a' régi szokás szerint halottaikat az út mellé temetik, a' sírt közönségesen igen egyszerű faragott kő fedezi, ezen néha egy kis kő-oszlop-is áll, mellyen az elhunynak neve olvastatik, 's életbeli állapotja rajzoltatik; a' sír-köveken való írások rövidek, és nem kérkedények. Cyprusok és Platanusok, mellyekkel kedveseik' sírjait körül ültetik, a' temető-helyet árnyékaik miatt igen kellemes setalóvá formálják. A' több napokig tartó Húsvéti ünnepekben szokják meglátogatni a' halottak' sírjait, szent előtők eldődeik', rokonjaik' és jó barátjaiknak sírhalma, és az a' gondolat, hogy őket soká, vagy soha többé nem láthatják, eltűrhetetlen fájdalmat látszatik benne okozni, némelleyek lakhelyeikből a' Török által kiszorítván, kedveseik' sírjaihoz futottak, a' honnét csak nagy erővel lehetett őket elvonni, és sokan, még minekelőtte a' nekik kimutatott új lakó-helyre költözködhettek volna, fájdalmokban elhaltak. Most több K. Hatalmasságok pártolván a' Görögöket, kecsegteti őket a' reménység, hogy a' földművelés és tudományok nálók-is ismét virágzásba jönnek, úgymond egy Német-Író illy czímű munkájában: *Sitten, Gebräuche und Trachten der Bewohner des Osmanischen Reiches. Prag 1828*, mellyből ezt közli

Szabó Nepomuk.

9.

Bacó' Értekezései külömbféle tárgyakról.*Folytatás az igazságról.*

Minden esetekben hasznos orvosság az-is, ha az igazgatók az országlás ellen törekedő felekezeteket egymással özszevesztik, vagy legalább közöttök bizodalmatlanságot támasztanak. Ott igen rosszszúl van az Országnak dolga, a' hol a' kórmányszék' barátjai egymással viszálkodnak, ellenségei és rossz akarói pedig szorosan özszetartanak.

Gyakran tettem azt a' jegyzést, hogy néha a' fejedelmi emberek' szájából vígyázatlanúl kibocsátott elmés és csípős mondások-is mint annyi szikrák pártütést gyújtottak. Caesar halálos sebet ejtett magán ezen mondásával: Sulla írás-tudatlan volt, nem lehetett Dictator. Ez az egy pár szó végkép elenyésztette azon reményt, mellyei még akkor a' Rómaiak magokat táplálták, hogy Sulla a' Dictatorságot lenné. Gálba azon szavaival buktatta-meg magát: hogy ő nem vásárolja hanem szedi a' katonákat; mert a' katonák elhitették magokkal, hogy nem fognak ajándékokat kapni. Probus is ezen szavai miatt vesztette-el életét: ha élek, a' Római birodalomnak nem lesz többé katoná-

ra szüksége. E' miatt a' katonák elvesztették minden kedvet 's eltöltek boszszúsággal. Még sok e'féle példákat lehetne említeni. Valóban igen sok függ attól, ha a' Fejedelmek a' kényes környülmények között 's a' kétséges időkben jól meggondolják, mit mondanak, kivált e'féle rövid sententziákban, mellyek nyilaként repülnek 's szíveknek legbelsőbb rejtekéből látszhatnak származni; mert több szókból álló hosszabb mondásaik 's beszélgetéseik nem szólnak olly élesen, 's nem gerjesztenek olly nagy figyelmet.

Végre minden esetre tartsanak a' Fejedelmek egynehány katonai tapasztalásokról és vi tézségekről híres férjfiakat magok közül, hogy a' pártütést mindjárt kezdetében elnyomhassák. Mert illyen férjfiak nélkül nagyobb szokott a' lázzadások' alkalmával a' Fejedelmek' udvarában a' félelem és rettegés lenni, mint a' mennyit a' veszedelem érdemel; 's az Ország abban a' bóldogtalan állapotban van, mellyet Tacitus ezen szavaiban említ: ollyan indulat uralkodott a' szívekben, hogy a' gonosz tselekedetet kevesen merték tenni, sokan kívánták, 's mindenek elszívelték. De az illyen hadi-tisztek hűséges emberek, 's általjában inkább a' közönség előtt jó hírűek, mint valamelly felekezethez, kivált a' köznéphez szítók legyenek, 's a' főrendűekkel-is egyet értsenek. Külömben az orvosság rosszabb lenne mint a' betegség.

Az Istentagadásról.

Nem olly nehéz az Alkórán; Talmud és Legenda' legcsudálatosabb regéit-is, mint azt

elhinni, hogy a' világ' alkotmánya okos ész nélkül áll fenn. Azért az Isten sohasem-is tett csudákat az Istentagadás' megczáfolására, mint-hogy e' végre elégségesek azon munkái, melyek a' természetben láttatnak. Azt azomban nem lehet tagadni, hogy a' természeti bőltsekedés' silány esmérete hajlandókká tesz az Istentagadásra, de ugyan annak alapos tudománya ismét viszsza vezet a' Vallásra. Mert midőn az emberi értelem itt, ott második rendbeli okokat lát, néha azt gondolhatja, hogy vizsgálódásával már czélra jutott, 's nem szükség tovább mennie; de ha elmélkedéseit folytatja, 's az okoknak egymással összefüggését 's mint-egy egész lántzolatját észre veszi, utóbb ismét az Istenbe 's a' gondviselésbe való hithez kell folyamodnia. Pontosabb vizsgálódás után úgy fogjuk találni, hogy magok a' Leucippus 's Democritus és Epicurus bőltsekedési oskoláik-is, melyek leginkább vádoltatnak Istentagadással, a' Vallást még inkább megerősítik. Mert még hihetőbb, hogy négy változó elemek és egy ötödik változhatatlan lény, melyek öröktől fogva jól elvagynak rendelve, Isten nélkül nem szükölködnek, mint az, hogy az Atomusok' serege és a' számtalan csirák, melyek vaktában 's rendetlenül ide 's tova repdesnek, a' világban látható rendet és szépséget Isteni alkotó nélkül előhozhatták volna.

A' Szent-Írásban ez van: azt mondja a' balgagat az ő szívében, nintsen Isten; nem így mondatik: ezt gondolja az ő szívében; mellyből azt lehet kihozni, hogy tulajdonképen nints meggyőződve, hanem inkább tsák elakarja hitetni magával, hogy nintsen Isten, minthogy kívánja, hogy bár ne volna. Mert az Isten' lé-

tét nem más hanem csak az tagadja, kinek használna, ha Isten nem volna, 's a' kinek nem használ, ha van. Hogy az Istentagadás csak a' szókban áll 's nem a' szív' meggyőződésén fundáltatik, azt legvilágosabban által lehet abból látni; minthogy az Istentagadók az ő vélekedéseket olly igen emlegetik és védelmezik a' közönség előtt, mintha magoknak nem hinnének, 's mások' megeggyezése és jóváhagyása által kívánnának vélekedésökben megerősítettetni. — Néha azt-is látjuk, hogy az Istentagadók magoknak tanítványokat keresnek mint egyéb felekezetek. Sőt, a' mi leg megfoghatatlanabb, né-melleyek közzülök készebbek voltak minden kint és halált szenvedni, mint vélekedésöktől elállani; holott ha igazán meg voltak győződve, hogy nints Isten, mi szükség volt a' dologgal annyit törődniük?

Epicurus azzal vádoltatik, hogy csak a' maga jó híre' neve, fenntartásáért tanította azt, hogy vagynak ugyan bizonyos bódog valóságok, de a' melleyek csak a' magok boldogságában gyönyörködnek, a' világ igazgatásába pedig nem avatkoznak. A' köz vélekedés azt tartja, hogy ő ezt csak a' maga ideje kedvéért állította, de maga nem hitt Istent. De úgy látszik, hogy igazságtalanságot követ-el ezen vélekedés, mert eme' mondása felette szép és Isteni: nem azzal bántjuk-meg az Istenséget, ha a' köznép' Isteneiben nem hiszünk, hanem azzal, ha az Istenséget ollyannak gondoljuk, millyennek a' köznép gondolni szokta.

Maga Plátó sem fejezhette volna-ki jobban magát. Ebből kitetszik, hogy jóllehet elég merészséggel bírt az Isteni igazgatást és gondviselést tagadni, de annyival még sem, hogy az Isten' lételet tagadta volna.

A' napnyúgoti Indusok nyelvében különös Istenségeik' számára vagynak nevek, de olyan név nintsen, melly általjában Istent jelentene; valamint ha a' pogányoknál a' Jupiter, Appolló, Mars 's a' többi nevek szokásban lettek volna, Istent jelentő szó pedig nem találtatott volna. Ez azt mutatja, hogy a' legvadabb népeknek is van képzetek a' dologról, ha szintén azt egész kiterjedésében nem foghatják-is fel. E' szerént az Istent-tagadóknak szintén úgy ellenek vagynak a' legbárdolatlanabb emberek-is, valamint a' legélesebb eszű böltsekedők.

Ollyan Istentagadó, ki böltsekedési vi'sgálódások által lenne azzá, kevés van, talán itt ott egy Diagorász, Bion, Lucianus és némelly egyebek. Számok azért látszik a' valóságnál nagyobbak lenni, minthogy mind azokat, kik valamelly Vallás ellen kikelnek, vagy a' babonát ostromolják, az ellenkező felekezet-től Istentagadók' nevével billegeztetnek-meg.

Legigazábban Istentagadók a' képmutatók, kik szüntelen az Istent 's a' Vallást hordozzák szájokban, a' nélkül, hogy szívek valamit rólok tudna, úgy hogy utóbb szükségesképen meg kell lelkiesméretöknek keményedni.

Az Istentagadásra alkalmat adnak a' hit' dolgaiban való szakadások, ha nagyobb számmal vagynak; mert a' csak kétfelé hasonlásnak-is mindenkor az a' jó következése van, hogy mind a' két felekezet' buzgóságát éleszti és gyűjtja; de a' számos szakadások Istentagadásra visznek. — Egy másik ok az, ha a' Papok botránkoztató életet élnek, ha annyira van a' dolog, hogy Sz. Bernáttal azt kell állítani: most nem lehet így intenünk: millyen a' Pap ollyan legyen a' Nép, mert a' mái napon a' Népnek nem

szabad ollyannak lenni a' millyen a' Papság. — Egy harmadik ok a' Szent dolgok felett való tréfálásban és csúfolódásban áll, melly a' Vallás eránt való tiszteletet apródonként egészen elenyésztí. — Végre ezen okok közzé kell számítani az ollyan időket-is, mellyekben a' tudomány nagyobb mértékre hágott, 's külső békeség lévén, az Ország' boldogsága virágzik; mert a' szerencsétlenségek és nyomorúságok a' Vallást mindenkor betesebbé teszik az emberek előtt.

A' ki az Istenség' lételet tagadja, az az emberi Nemzetet megfosztja méltóságától; mert semmi sem bizonyosabb mint az, hogy testünkre nézve rokonaik vagyunk az oktan állatoknak, és hogy ha más felől lelkünkre nézve, az Istennel rokonságot nem tarthatunk, felette alávaló 's nyomorúlt teremtések vagyunk.

Az Istentagadók, az emberi természetnek fellyebb emelkedhetését, 's nemesebb indulatokkal ékesedhetését-is gátolják. Vegyünk példát a' kutyáról, 's lássuk, melly büszke és jeles indulatot mutat ez, mikor az ember által, ki néki Istenségnek vagy főbb valóságnak látszik lenni, buzdíttatik és serkentetik. Valóban ezen állat sohasem emelkednék olly bátorságra, ha magánál fellyebb való erőre nem támaszkodnék. Hasonlóképen az ember-is több bátorságot, erőt és magához való bizodalmat érez, ha az Isteni-gondviselésbe való hit és az Isten' kegyelmébe való bizodalom által lelkesíttetik, mint akkor érezne, ha csak magára és saját erejére kellene magát hagyni. Valamint tehát az Istentagadás mindenképen; úgy azért is útalatot érdemel, minthogy az emberi Nemzetet megfosztja a' maga természeti erőtlenségén való felyül emelkedéstől.

Mint az egyes emberekkel, úgy van a' dolog a' Nemzetekkel-is. A' Rómaiak' nagy lelkűségét egy Nemzet sem érte-el soha-is. Halljuk, mit mond erre nézve Cicero: „Ha még olly igen szeretjük 's még olly sokra becsüljük-is magunkat, öszszegyűlt Atyák! még sem haladjuk fellyúl a' Spanyolokat népességgel, a' Gallusokat erővel, a' Poenusokat ravaszsággal, a' Görögöket mesterségekkel és tudományokkal, sőt még az Italusokat és Latinusokat sem ezen tartományt és népet megkülömböztető bizonyos természeti tulajdonokkal; de az Istenek eránt való félelemben és tiszteletben, abban az egygyetlen egy böltseségben, melly szerint általátjuk, hogy mindenek a' halhatatlan Istenek' akaratja és rendelése szerint történnek, abban van minden egyéb Nemzetek felett elsőségünk.

S. K. J.

10.

Népek' vándorlása, kereszthadak és középkor.

(Schillerből.)

A' társasági alkotmánynak újabb rendszabása, melly Európa 's Á'sia által éjszaken alkotva az újabb népekkel a' napnyúgoti Királyság' romja-

in hozatott-be, szinte hét század' lefolyta alatt elég időt nyerhete magát ezen új, ezen nagy nézőszínen 's új szövethatások között megpróbálni, jó és rossz oldalainak mindenikét kifejteni, 's különböző minden alakjain és változatban keresztülfutni. A' Vandalok' és Svévek', Alánok' és Gothok', Herulok' és Longobardok', Frankok' és Burgundok' 's tb. utójik végtére már meghonosodtanak azon földön, melyet atyáik karddal vívtanak-ki, midőn a' vándorlás' szelleme, a' rablói lélek, melly őket ezen új Hazába vezette volt, a' tizenegyedik századnak folytában más alakban 's más ösztönrúgók által bennök ismét feléledett. Európa délnyugoti Ásiának visszaadása most a' pusztításokat és népözönt, mellyeket hét század előtt ezen Világ' északi részétől venni 's eltűnnie kellett, azonban igen hasonlatlan szerencsével; mert valamint a' barbár népeknek temérdek vérözönbe került vala Európában örök Királyságokat alapítani; szinte olly áldozattal kellett most Keresztyéni utójiknak néhány várost, néhány erősségeket Syriában megvenniök, hogy azok két századdal később ismét elveszendők legyenek.

A' balgatagság és dühösködések, mellyek a' kereszthadak' terjedését szülték, az erőszakoskodások, mellyek annak kivételét nyomban követték, a' jelenlét által elfoglalt szemet nem igen vonhatják magokra. Ellenben, ha tekintjük ezen történeteket összefüggésben az előttek lefolyt 's utánok következő századokkal; akkor az ő származatok eléggé természetesnek fog látszani arra, hogy bennünk csudálatot gerjeszsen; következtetéseiben eléggé hasznosnak, hogy vizsgálatunk egy valamely

egészen más érzeménybe fel ne oszoljon. Ha okait tekintjük, úgy ezen Keresztyéni hadküldemény a' szent földre olly egyszerű, olly szükséges szüleményje a' maga századának, hogy bár melly gyakorlatlan-is, kimerítőleg elébe állíttatván ezen történetek' históriai praemisáji, önkényt reá fogna bukkani. Ha következeit nézzük, fogjuk észrevenni az első világos lépést, melly által a' vakhit önnön maga kezdi a' rosszakat megjobbítani, mellyeket századok óta az emberi nemnek okozott, 's talán nincs históriai problema, mellyet az idő tisztábban megfejtett volna, mint ez, mellyel a' genius, ki a' világtörténetek' fonalát szövi, magát az emberi okosság előtt olly nyugtatólag kimentette volna.

Ama' természetlen 's erőbágyasztó nyugalomból, mellybe Róma minden népeket, kik felett magát uralkodóvá tévé, elsüllyesztett; ama' szolgai puhaságból, mellybe egy számos embervilág' munkáló erejét elfojtotta volt, szemléljük az emberi nemet, a' közép-kornak határt nem ismerve zajló szabadság-ösztönéből vándorlani, hogy a' két szertelennek boldog közép-pontján nyúgodhassék, 's a' szabadságot renddel, nyugalmat munkálattal, különféleséget egybefüggéssel jótévéleg egyesítse.

Egyike a' nehezebb kérdéseknek az, ha ezen szerencsés állapotot, melly bennünket jellennen örvendeztet, mellynek közeledését mi legalább bizonnyal hiszszük, az emberi nemnek hajdani viruló létéhez képest nyereség gyanánt nézhetjük e, 's ha mi Róma' és Görögország' legszebb korához képest jobbultunk e valóban? Görög-ország és Róma *nagy Görögöket* s *nagy Rómaiakat* nevelt, — de a' Nemzet so-

ha, még legvirítóbb korában sem emelkedhetett-fel *nagy emberekké*. Vad kietlenség volt egész Világ az Athenebélinek Görögországon kívül, 's ezt ő még boldogságai közzé-is számlálta. A' Rómaiak önkezeik által bűnhődtek, minnekutánna urodalmoknak egész nézőszínén egyebet római polgárnál 's római rabszolgánál nem hagytanak. Státusainknak egyike sem osztogathat római polgárjust; de a' helyett olly javat bírunk, mellyet, ha római akart maradni, római polgár nem bírhatta, 's ezt olly kézből bírjuk, melly nem vette-el mástól, mit egynek adott; 's a' mit egyszer adott vala, többé vissza nem veszi. Nekünk tudniillik *emberi szabadságunk* van; olly vagyom, mellynek — bár millyen különböző a' római polgárjustól? — becse annál inkább nevededik; minél többen osztakozunk véle, melly semmi kormányalkatnak változékony nemétől, semmi Státus-ingadástól nem függve, az igazságnak józan és' rendületlen alapjain nyúgszik.

A' nyereség tehát nyilván van, 's a' kérdés egyedül az volna, ha a' célhoz nem volt e közelebb út-is? 's e' hasznos változás nem fejtette e ki magát kevésb erőszakkal a' római Státusból, 's az emberi Nemnek szükségképen kellett e ama' gyászos időszakaszt, a' negyedik századtól egész a' tizenhatodikig keresztülfutni?

Józan okosság anarchiai Világban nem lehet tartó. Gyakorta egyenlő értelemre törekedvén veszélynek teszi-ki magát, inkább a' rendet szerencsétlenül védeni, hogysen egykedvűleg nélkülözni.

Szükséges feltétele volt e a' népek' vándorlása 's az ezt-követő középkor szerencsésebb korunknak?

A' dolog felett Á'sia adhat néminemű világo-
sítást. Miért nem virult-fel nagy Sándor' tá-
borozása alatt egyetlenegy Görög szabad Státus-
is? Miért van Chína egy szomorú állandóságra
kárhoztatva, hogy örök gyermekségben aggjon-
el? Mert Sándor emberiséggel hódoltatta-meg
a' népeket; mert az ő kisded Görög csoportja
elenyészett a' nagy Király' millióji között; mert
a' Mancsú' csordáji China' iszonyú térein ész-
revétlen eltűntenek. Csak embereket győztek
ők meg, törvény és szokás, Religió és Státus
sértetlen maradtak. Despoták által elnyomott
Státusokra nézve nincs egyéb szabadulás a' vég-
enyészetnél. Kímélő győzők, csak növevényt
tenyésztének táplálni a' sínlődő testet, 's nem
tehetnek mást, minthogy a' betegséget megörö-
kítik. Hogy egy mételyes tartomány, egéssé-
ges győzőjét meg-ne mérgezze, hogy a' Német
Galliában Rómaivá ne fajúljon, miképen a' Gö-
rög Babylon' falai között: azon formának kel-
le szétromboltatnia, melly az ő utánzóí szelle-
mének olly veszélyes lehetett vala, 's az új né-
zőszínen, mellyre most lépett, minden tekin-
tetben erősebb félnek kellett maradnia.

Megnyílik Scythia' vadonja 's napnyugaton
egy sivatag fajzat torlódik-ki. Pályája vérrel
jeelve, megette városok süllyednek hamuba
's az emberi kéz' műveit 's a' föld' termékét
egyenlő dühösséggel tapodja-szét. Döglelet és
éhség pótolják, mit tűz és vas elmúlasztának:
de az élet egyedül azért enyészik-el, hogy he-
lyette egy sokkal szebb virúljon-ki. Nem szám-
láljuk a' holtakat, mellyeket rakásra halmo-
zott, nem a' városokat, mellyek hamuba dől-
tek, szebben lesznek ők felkelendők a' szabad-
ság' kezei között, 's egy jobb fakadéka az em-

beri Nemnek fogja őket lakozni. Minden mesterművei a' szépségnek és pompának, bujaságnak és elfinomodásnak semmivé válnak; drága emlékek, mellyek az öröklétnek emeltettek porba süllyednek, 's egy balgatag önkény áskál a' józan rend' intézetin; de közepette még ezen vad zajongásnak-is kitetszik a' rendelő kéz, melly az előkor' kincseiből a' születendő emberi Nem' számára kiválasztatott, 's észrevétlen szabadúl-meg a' jelenidő' mindent szerteromboló haragjától. Egy sivatag homály terjed most-el a' pusztulásnak ezen tág mezején 's csábító ingerrel nem bír többé, nem ellenállással elnyomorúlt, elbágyadt maradványa lakójinak egy új hódoltató' szemei előtt.

Tágas tér maradt most a' színen 's egy új emberfaj, melly frissítő gyarmatjául a' kiürült napnyugotnak éjszak' erdeiben nevededett, századok óta csendben 's ön magától nem tudva bírja azt. Erkölcei durvák és vadak, azok törvényjei-is; de tiszteli ő durva módjában-is az emberi természetet, mellyet finom rabszolgájiban az egyedül-uralkodó nem becsúl. Hábor-talan elmével 's meg nem kísértve az adománytól, mellyel a' meghódolt Római kínálja, hív marad a' Frank saját törvényjéhez, melly által győzödelmes leve, kevélyebb és bölcsebb hogy sem a' szerencse' eszközeit szerencsétlen' kezeiből fogadná-el. Hamvai felett a' római pompának üti-fel vándor- sátorát, 's lándsáját, melly fő kincse, a' meghódolt földön 's a' bírói székek előtt szegezi-ki, 's maga a' Keresztyénség, ha egyébként békójiba kívánja a' vadat vonni, kénytelen ezen rémítő fegyvert derekára övezni.

'S íme, most eltávoz minden idegen kéz a' természet' fijától. Byzáncz és Massilia,

Alexandria és Róma között széthányatnak a' hidak, honába siet a' félénk kalmár, 's a' tengereket bujdokló hajó árbocztalan nyugszik a' révben. Egy folyamokkal 's erdőkkel teljes sivatag, egy vad erkölcsök' éjszakája hullámszik Európa' torkolatjánál, 's egy egész föld' részét elzárja.

Hosszszadalmas, nehéz 's nagy emlékezetű háború kezdődik most; vad germániai szellem küzd egy új éghajlat' gyönyörjeivel, új szenvedésekkel, a' példák csendes hatalmával, az özszeomlasztott Róma' hagyományival, mellyek még új Hazájában-is ezer hálókkal leselkednek utánna, 's jaj egy *Klodion'* utódjának, ki Tráján' uralkodó-székén magát Trájánnak véli! Ezer hangok riadnak-fel a' Scythiai vadont emlékezetébe hozni. Uralkodás' szomja és szabadság, dacz és állhatatosság, fortély és mérészség keményen ütköznek egybe, az erő' borzasztó törvényje visszatér, 's századhoszszat nem látni, hogy a' párolgó fegyver elhűlne. Szomorú éjszaka, melly minden fejeket elsetétít, függ Európa felett 's csak néhány sugárok csillámlanak-fel, hogy a' hátra maradt homályt még rémítőbbnek mutassák. Úgy tetszik az örök rend elfutott a' Világ' kormányjától, vagy távolabb czélt üzve lemondott a' mostani Ember-nemről. De eggy a' maga minden gyermekeinek egyenlő anyja menti-meg azon közben az elcsüggedő tehetetlenséget az oltár' zsámolyánál, 's a' vas szükség ellen, mellytől fel nem oldozhatja, megerősíti őt az önáldozat' hitével. Az erkölcsöt az elvadult Keresztyén-ség' óltalmába bízza, 's a' közép fajnak megengedi, hogy ezen ingadozó gyámbothoz támaszkodjék, mellyet az erősbeknek ereje szét-

rontsol. De ezen hosszas háborúban együtt melegszenek-el Státus és polgár; a' német szellem hatalmasan védi magát a' szívbilincselő despotismus ellen, melly a' korán elgyengült rómaít eltapodta. Elevenebb szökellettel foly a' szabadság' forrása, 's győzhetetlenül és teljes erőben érkezik a' későbbi emberfaj azon szép századhoz, hol végtére az embernek és szerencsének egyesült munkája által vezetve, a' gondolat' világossága az eltökéllés' erejével, a' bélátás a' hősi tehetséggel párosúl. Midőn Róma Scipiókat és Fabiusokat nemzett, nem voltanak bölcsei, kik rényök' czélját megmutatták volna; midőn bölcsei virágoztak, a' despotismus a' maga áldozatit megfojtogatta, 's az ő megjelenésöknek becse az elgyengült században elveszett volt. A' görög rény sem érte-el a' Periklesi és Sándori tiszta időpontokat; 's midőn Harun a' maga Arabjait gondolkodni tanította, keblöknek tüze már elhűlt vala. Egy jobb genius volt az, melly az újabb Európára ügyelt. A' középkori hosszas fegyvergyakorlat a' tizenhatodik századnak egy egésséges, izmos fajzatot alkota, 's az ész, melly most a' maga zászlóját kiterjeszti, erővel teljes bajnokokat nevelt.

Melly éghajlatt alatt hozta a' fej a' szívet lobogásba, 's hol fegyverkeztette-fel az igazság érzete *) a' bajnokot? Melly helyen hanemha itt

*) Vagy a' mi annak tartatik. Nem szükség, úgy hiszem, mondani, hogy itt az *anyag' értéke*, melly megnyerett nem jó számításba, hanem a' kezdetbe vett munka' nehézsége; nem a' műv, hanem a' reá fordított szorgalom. Lett legyen az akármí, melly miatt a' küzködés támadt, az mindég a' józan okosságért való küzködés volt; mert csak okosság' útmutatása által fedeztetett-fel a' hozzá való jus, 's egyedül ezen jus miatt forrtanak a' viták.

tapasztaltatott azon csodatűnemény, hogy a' csendes vizsgáló elmélkedései az öldöklő csata' hadi lármájivá váltanak legyen, hogy az önszerelem' szava a' meggyőződés' erősebb szava mellett elnémult, hogy végtére az ember a' legdrágábbat a' legnemesbért felszánni képes lehetett. A' görög és római rény legfenntebb szárnyalatiban sem emelkedett a' polgári kötelességeken felül, soha; vagy csupán csak egyetlenegy bölcsben, kinek neve korának legnagyobb szemrehányása volt, a' legszentebb áldozat-is, mellyet a' Nemzet a' maga hőskorában tett vala, a' Hazáért volt. Egyedül a' középkor' folytában szemlélünk Európában olly léleklobbanást, melly az észnek egy magasabb bálványjáért a' Hazát-is feláldozza. 'S miért egyedül itt, 's itt-is csak egyetlen egyszer ezen tűnemény? Mert egyedül Európában, 's itt-is csak a' középkor' lefolytánál találkozott öszsze az akarat' hatalma az ész' világával, 's egy férfias emberfaj egyedül itt szállíttatott által a' bölcsesség' karjába.

A' históriának széles egész tartományjában, a' Státusok' kifejtődését az ész' kifejtődésével igen hasonlatlan haladásban látjuk. A' Státusok egyyévű növények, mellyek rövid nyár alatt elvirulnak 's a' nedvek' bősége miatt sebes rothadásba mennek-át; a' felvilágosodás lassú növény, melly, hogy megérjen, szerencsés eget, gyakor ápolgatást és a' tavaszoknak egy hosszú számát kívánja. Honnan ezen különység? Mert a' Státusokat szenvedélyek szülik, mellyek minden kebelben gyűjtványra találnak, a' felvilágosodást ellenben az ész, melly idegen segédek által fejtődik-ki; az újabb 's újabb találmányok, mellyeket az idő és esetek

csak lassanként hordanak eggyüvé. Mi sokszor virágzik 's hervad-el az eggyik növény, meddig a' másik csak egyetlenször-is megérhet! Melly bajos tehát az, hogy a' felvilágosodást a' Státusok várják, 's a' későbbi okosság a' korábbi szabadságot még meggleli. A' világ' történeteiben csak egyszer adta-fel magának az előlátás ezen problémát, 's mint fejtette-meg, láttuk. *)

Csak Európában vannak Státusok, mellyek felvilágosodottak, erkölcsösek és egyszer'smind

*) Szabadság és Cultura, bár millyetén elválhatatlanúl legyenek a' magok fő teljességében egymással egyesülve, 's teljességekhez csupán ezen egyesület által emelkedve, nehéz őket még-is a' magok eredetében összekapcsolni. Nyugalom a' Culturá' feltétele, 's még-is a' Szabadságnak semmi sem veszedelmesb, a' nyugalomnál. A' régikor' minden elfinomodott' Nemzetei Culturájok' virágát önnön szabadságokon vették-meg; mert *nyúgalmat az elnyomatástól nyertek*. 'S épen azért vált romlásokra a' Cultura, mert romladékony anyától vette lételét. Hogy az újabb népek ezen áldozattételtől megkéméltessenek, az az: hogy náluk Cultura és Szabadság egyesüljön, a' nyúgalmat eggy egész más úton kelle megnyerniök, mint a' despotismusé. De egyéb út nem volt lehető, mint a' *törvények*, 's ezeket, a' még szabad ember csak önnön maga alkothat magának, a' mire csak a' haszon' átnézése és tapasztalása, vagy pedig az ellenkező' balkövetkezései fogjak őt elhatározni. Amaz azt tette-fel, a' minek még jövőendőben kellett történnie, és így egyedül a' törvénytelenység' balkövetkezései által kényszeríthetetik. De a' törvénytelenység igen rövid tartékony-ságú és sebes lépésekkel vezet az önkényes hatalomhoz. Meddig az okosság a' törvényeket feltalálhatta volna, addig az anarchia rég despotismussá lehetett vala. Hogy tehát az okosság időt találjon magának törvényeket alkotni, a' törvénytelen lételnek meg kellett vala hoszszabúlnia; 's a' középkorban ez történt. —

függetlenek-is, egyébhol mindenütt vadság lakozik a' szabadsággal, szolgaság a' műveltséggel. De egyedül Európa-is volt az, melly háborgó évezredekén vívta magát keresztül; 's ez évezredekét csak az ötödik és hatodik századi pusztítás hozhatta-elő. Az nem őseiknek vére, nem az ő fajzatjoknak karaktere, a' mi atyáinkat az elnyomás' jármától megmentette, mert az ő hasonlólag szabadon született rokonaik, a' Turkomannok és Mancsuk-is meghajtották nyakokat a' despotismus alatt. Nem Európai földszín és éghajlat, melly nekik ezen sorsot osztá; mert ugyan ezen földszínén 's éghajlat alatt szenvedték a' Brittek és Gallok, a' Hetrurok és Lusitánok a' Rómaiak' jármát. A' Vandalok' és Hunnok' fegyvere, melly kímélet nélkül öldöklötte nyúgotot, 's amaz erős népfaj, melly a' megtisztult nézőszínt magáévá tette volt, 's egygy ezer esztendejű háborúból győzhetetlenül tért-meg, — ezek voltak a' mi szerencsénk' teremőji; 's imígy találjuk-fel a' rendnek lelkét újra két legborzasztóbb jelekben, mellyeket a' história felmutathat.

Úgy tartom, ezen hosszas kicsapongást nem szükség mentenem. A' históriai nagyobb epochák szorosban vannak egymásba fonódva, hogysem egykik a' másika nélkül felvilágosíthatnék. A' keresztthadak' története csak kezdete azon talány' felfejtésének, mellyet a' történetek' Philosophusa magának a' népek' vándorlásában feladatva szemlél.

A' tizenharmadik században lőn, hogy a' Világ' geniusa, ki eddig homályban teremtvé szőtt a' leplet félrevonta, hogy nagy munkája' egy részét mutassa. A' setét ködfátyol, melly Európa' láthatárát ezer esztendeig borította,

ezen időpontban foszladoz szét és tisztább ég tekint-le. A' papi egyformaság' és political e-
gyenetlenség', hyerarchia' és feudalismus' eggye-
sült nyomorúságainak, teljes számmal és ismét
kiürülve a' tizenegyedik század' elfolytánál, a'
maga legirtóztatóbb születésében, a' szent há-
ború' lármáji közt, magoknak kelle saját enyé-
szetöket elkészíteni.

Egy vakbuzgalom nyitja-fel ismét az elzárt
napnyúgatot, 's a' felnőtt gyermek kilép az
atyai hajlékból. Elbámúlva pillantja-meg ma-
gát az új népek közt, örvend szabadságának,
örvend merészségének a' thraciai Bosphorus-
nál, elpirúl Byzánczban a' maga vad ízetén,
bárdolatlan, tudatlan létén, 's megrémül Á'siá-
ban a' maga szegénységén. A' mit onnét veve
és haza hozott volt, mutatják Európa' törté-
net-könyvei; napkelet' históriája — ha volna
egy — még fogná mondani, a' mit ő ezekért
ada és hátrahagyott. De nem úgy rémlik e,
mintha a' Frankok' hőslelke még egy mulékony
életet lehelt volna a' haldokló Byzánczba? Vá-
ratlanúl szedi a' Comnenusokkal össze magát
's a' Németnek egy rövid látogatása által fel-
erősödvén, megyen-e' pillantat óta nemesebb
léptekkel a' halálra.

Megette a' keresztes vitézeknek építi-fel
hídját a' kalmár, 's a' kelet 's nyugat között új-
ra feltalált köteléket, melly egy harczi szédü-
let által mulékonyan kapcsoltatott össze, meg-
állapítja, 's megörökíti a' még hatalmasb ke-
reskedés. A' levanti hajó ismét üdvezli jól is-
mert folyójit, 's gazdag szállítványa szorgalom-
ra ingerli a' sovár Európát. Nem sokára szük-
ségtelen leszen neki a' hetevénycsillag' vezér-
fáklyája, 's erős törvénnel önmagában bizto-
san ereszkedik az ismeretlen tengerre.

Á'sia' vágyai hazájába kísérik az Európa-it; de itt saját erdei nem ismernek többé rá, 's más zászlók lebegnek várai felett. Elszegényedvén saját Hazájában, hogy Euphrát' partjain ragyoghasson, végtére lemond függetlensége' imádott bálványjáról, maga ellenséges uralkodó hatalmáról, és megengedi rabszolgájának, hogy a' természet' törvényjét arannyal váltsák-meg. Önkényt nyújtja karjait a' rabbi-lincsre, melly őt ékesíti ugyan, de a' soha meg nem szelídülhetőt meg-is szelídíti. Királyi méltóság emeli-fel magát azonban, hogy a' szántóföld' rabszolgái emberekké válnak, 's a' pusztulás' tengeréből támad-fel egy termékeny Ország — a' *polgári Közönség*.

Róma és Athéna a' polgári háborúból szolgáltatásba mennek át — az új Európa szabadságba. Miért leve Európa szerencsésebb? — Mert itt egy túnedékeny phantom tette azt, a' mit ott a' maradandó hatalom; mert egyedül itt találkozott kar, melly eléggé erős vala az elnyomatást gátolni, de félszeg elnyomást gyakorlani.

Mi másként veteményez az ember 's mi másként hagyja őt a' sors aratni? Újabb jusokról 's újabb legyőzendő koronákról álmadoz a' Nemes-ség; 's engedelmesebb szívet hoz vissza uralkodó-jí' lábaihoz. Bűnbocsánatot 's paradicsomi gyönyörűségeket keres a' jámbor zarándok a' szent koporsónál; egyebet és többet nyér, mint a' mit magának ígért vala. Á'siában találja-fel újra saját emberilétét, 's innét hozza magával Európai rokonainak a' szabadság' magvait. —

RAJZA.

11.

L I L L A.

(Eredeti hazai Román.)

A' régi zavaros időkben, midőn haza-földünket az ellenség' lábai tapodák, igen sok üldözött háznép a' leggyászosabb helyzetbe jutta. Több nagy Nemzetség lett akkor a' végső elhunyas' veszélyének sajnálkozásra méltó áldozatja. Kínosabb időpontot egy hazára nézve gondolni sem lehet. A' ki fegyvert nem foghata, vagy kivándorlás vagy gondos elrejtőzés által védheté csak életét. Bár nehéz is igaz Magyarnek idegen honba menhely után menni, még ez mind csak kivihető volt azoknak, kik az elútazásra bő testi-erővel bírtanak; de az öregek és a' magokkal sem bíró neveletlen gyermekek, oh ezek maradának leginkább a' gyámtalan életre! bár ők azok, kik a' legnagyobb szánakozást érdemlik, midőn mostoha sors jut nekik osztályrészl. Illy szomorú csapás érte ugyanazon időben a' többi közt ama' derék Nemzetséget - is, mellynek már ma semmi nyoma nincsen, 's a' mellyből *Lilla* is származott. Ez a' szeretetre-méltó lányka, — minnekutánna szülei három dühös Tatárok által özszeaprítottak: — egy magyar Katonatiszt által bevitetett egy vidéki faluban lakott középsorsú öreg emberhez, ki magát alacsony viskójában meghúzván, élemedett korban síratá, hogy embernek e' világon embertár-

sától kell a' maga életét féltennie, 's igen gyakran elveszteni-is. A' Katonatiszt áltadá a' kis ártatlant az említett öregnek, mondván: Ime, öreg bátya! vedd magadhoz e' kis árva lyányt; ő jó nemzetségből való születés, de vérontásnak dühült három Tatárok felkonczolák a' Szüléjit. Nálad e' kis ártatlan legjobb védhelyet talál, mivel a' szegény ember illy esetben, midőn a' marczona véres had alatt a' föld-is reng, legbátrabb lehet, nem lévén prédára való kincse. — Szives örömmel áltvenném, Uram; — így szólt az öreg, — ha neki rangjához illő gyámot adhatnék; de hisz' Uram, látja, hogy én csak szegény ember vagyok. — Illy mentségnek most itt helye nincs; — felele a' Katonatiszt. — A' gyermeket fogadd-be! legalább így megmaradhat élete, 's most még házi környülményidhez-is könnyen hozzászokik. — No már így jó-szívvvel hozzám veszem őt; — rebegé a' leánykára szánakozva tekintő jó öreg. — Ekkor a' Tiszt még utólján ezeket mondá: Még egyszer szívedre kötöm, jámbor öreg, hogy e' kis leányt, utóbbi felelet' terhe alatt és jutalom-nyerés feltétele mellett, gondosan ápoljad. Illy esetben tartozunk ezen szeretet' munkájával. Ha nekem oldalamon fegyver nem volna, senkinek sem adnám őt által. Im'itt van egy rajzolt czimer is; ezt úgy nézzed, mint e' kis leány' utóbbi szerencsáját. Ha nekem a' jövőre nézve sorsom örökre tiltani fogná idejöveteletem, 's e' kis *Lilla* nevű lyány felserdülne, soha másnak ne add őt férjhez, csak olyyannak, kinek ez a' czimer ismeretes, és kinél az illető Familia' sorsa tudva leend. Reád bizom ezeket, mint olly öregre, kinek lelke bizonyosan tisztá, 's szíve bizonyosan érezni tudó. — Bennem helyezett bizodalommal vissza nem éltem soha, 's nem fogok most-is, — szólt az öreg; — 's a' kívánatokat minél pontosabban teljesíteni fő gondom lesz, ha

élek. — Most a' Tiszt az öregtől áldás kívánással elbúcsúzván, elméne.

Lilla két évű gyönyörű lyányka volt ekkor. A' szalmatetős vityilló' vén gazdája egy magánál négy évvel fiatalabb hűgával tölté hátralévő napjait csendes magányban, minthogy nője már azelőtt régen elhala; két fiai pedig mint katonák, dicső halált nyérének, 's méltót az irigylésre, mivel a' honért és nemzeti szabadságért harczolva veszének - el a' csatamezőn.

Míg *Lilla* kicsiny volt, az öreg sokszor reá-függeszté könnyekkel-ragyogó szemeit, 's az eleven leányka már a' szűkebb és sanyarúbb élethez-is hozzászokván, semmi fájdalmat nem ismerve, nyájosan és vidáman töltögeté gyermeki játékkorát.

Minő szerencsés — így szóla magában több ízben-is az öreg gyámatya; — minő szerencsés ez a' kis leány még a' szerencsétlenségben is! Minő bőldog az emberi valóság, mikor még olly évszakában él, hogy sem a' múlt, sem a' jelen, sem a' jövő kor nem tud homlokára bánatot redőzni! Nagy nemből származott e' lyányka, mégis a' szigorú sors' játszi szelének adá őt által a' végzés, 's borzadok, elgondolván, mire juthat ő még! Újra látom e' kis ártatlan' szívreható példájában, hogy nagyság e' földön csak a' szívben van; születés, nagy rang, birtok és hatalom, — mindezek csupa földi múltó dicsőségek, múltó javak, mellyek inkább vannak a' változó kényű szerencse' birtokában, mint a' miénkben. Állandó kincset fogok ugyan azért szívedbe-is rejteni, kis árva *Lilla*, mellyet ha bírni fogsz, mint szegényis gazdag léssesz. Magam szegényen születtem, 's úgy evezgélek e' vándor-életen által; érzem — oh mégis érzem tulajdon elsőségemet! Az igazságot és erkölcsi nemes indulatot igyekezvén életemben gyakorolni, legnagyobb kincsemnek tartám ezt, olly kincsemnek, melly nélkül

a' biborpalást, a' fejedelmi korona, sőt maga az élet is odaveszti becsét. Sokat engede már lefolyt éveim' hosszú sora látnom. Sokakat láték lebukni, nyugtalankodni, zúgolódní 's epedni nagy kincsek közt-is, míg a' velem egysorsúak megelégedve, minden panasza nélkül éldelék ama' gyönyört, mellyre szert tehet sovány étel 's barna kenyér mellett-is a' Halandó.

Csak egyszerű hajlék alatt, de csendes nyugalomban nőtt-fel a' kecses *Lilla*; rózsá-arczáin a' meglepő kellem a' bájos lelkes vonásokkal; eleven tanú volt arra, hogy őt a' természet a' Szép-nem közze valódi remeknek alkotá. Serdültkorára jutván a' szelidlelkű leány, sok szem akadott-meg rajta, 's egész valója nyilván bizonyítá, minő szép marad a' remek alak még olly ruházatban-is, melly nem valamely külföldi selyemfárikából kerüle; hanem itthoni mezőkön természetk, itthoni kisdud házakban fonák és szövék azt, a' mindenkor örömet fáradó hazai kezek. A' mit ön-kezekéji fontak, abból készüle számára viselő ruházat; de a' melly pénzecskét szorgalma által szerezhete, szabad volt azon csinosabb ruhát-is vennie. *Lilla* tehát nem pompás, de illendő, nem vékony, de tiszta öltözetű vala, mint olly házhoz illett, mellyben most lakása volt. Szelid és kedveltető magaviselete 's házi szorgalma olly szeretetreméltóvá tevé őt gyámszüléji előtt, mintha valamelyikének tulajdon gyermeke volt volna. Gyakran is mondák ők magok közt: *Lilla* valóban szerencsés teremtés, mivel ollyanná született a' pompás kastélyban-is, hogy valaha, midőn reákerülne, dolgozni, tűrni sőt szenvedni-is tudjon.

Az öregek soha nem mondák Lillának, minő sorsa vala kis korában, miként jutta hozzájuk, 's melly nagy birtokkal voltak szüléji megáldva, míg őket a' csapás nem érte. 'S mindezt ők különös előrevigázatból és jószívüségből hallgaták-el, tartván

attól, hogy ezen hír' megtudásán a' lyányka talám majd elfogna szomorodni, 's így hozzájok sem lenne olly nagy bizodalma, mint eddig volt; egészen azt hívén a' lyány, hogy ő az öregnek leánya volna. De mivel gyámanyját az öreg házigazda mindenkor hűgának nevezé, gondolá *Lilla*, hogy édes anyjától ő bizonyosan korán megfösztaték. Ennek következtében gyakran kérdé az öregtől: Kedves atyám! ugyan mikor múlt ki az élők közzül édes anyám? 's mi okozta kora halálát? — E' tudakozásra, melly mind a' lyányra nézve fájdalmas, mind az öregre nézve szívreható volt, — mindannyiszor bús könnyek boríták az ősz élemedettnek arczeit, úgy, hogy egy szót sem válaszolhata. — Most látom újra — mondá magában ilyenkor az öreg; — most látom újra, minő boldog az ember, míg a' reménylő szív a' titkok' leple alá nem láthatván, reménylett boldogságát mint valót — úgy tekinti, 's neki mint valónak — úgy örül. De jaj! nem takar előttem a' kárpit olly titkot, melly nekem csak képzelt boldogságot is adna! Ne is tudd, szegény *Lilla*, még most ama' reád nézve szomorú titkot. Egészen árva vagy te; mivel sem én atyád nem vagyok, sem az én régen elhalt nőm édes anyád nem volt, a' ki téged soha nem is látott. Sűrű könnyeidre nem is teheté ő magát reád nézve méltóvá; de még sem árt azokat hullatnod. Akármelly embertársunk is megérdemli, hogy nemes lelkéért sirassuk és fájjaljuk elhúnytat, bár őt személyesen soha nem láttuk is. Ha nagy kincs vész - el, illik, hogy érezze azt szívünk, jóllehet nem a' miénk, hanem egyes embertársainké, vagy szinte az egész Köztársaságé is az. Hamar sírba tudjuk zárni a' legnagyobb érdemmel ragyogott ember' hideg tagjait is, hamar eltudjuk őt feledni; de gyakran megtörtént, hogy ő már porrá, szelek' játékivá lett, 's még akkor sem találtunk egyre is, a' ki vele rokonlelkű volna. Nagy kincs az

igaz ember a' halandók' egész csoportjára nézve, 's ritkább mint minden e' világon, drágább mint minden hegyek' drága érczei 's minden tengerek' drága gyöngyei.

Igy beszéle sokszor magában a' jó öreg, 's jószívű társának ezerszer áldotta porait.

Udvary nevű Familiáé volt a' falu, mellyben az öreg lakott. Ugyan egy fiatal *Udvary* gyakran megfordult itt, mivel vaddal bőves erdején az ifjú birtokos, vadászatokat szokott tartani több jó barátival együtt. A' mulató vadászcsoporthoz jelen vala mindenkor egy *Várhelyi* nevű derék ifju is, ki a' már szépen felnevelkedett sudartermetű leányt néhányszor egy kis juhnyáj mellett meglátván, ez ő neki mindannyiszor szemébe tűnék. A' *Lillára* való visszaemlékezés *Várhelyi* szívébe nagyon belopóztatván 's itt nyugtalankodván, ez — a' gyönyörű leányt viszonlatni szüntelen égett, úgy, hogy erősen feltevé magában a' vele minélelőbbi megismerkedést. — Ritkán enged a' tiszta szerelemvágý csendes nyugalmat az ifjak' lángoló szívének mind addig, míg a' kegyelt leány a' szent ártatlanság' arczpirulatjával 's a' nyájas ajak' rég ohajtott bájjengzetével ki nem nyilatkoztatja ama' titkot, melly által a' leányt szerető férjfi bizonyossá tétetik annak rokon szerelme felől. Ugyanezt kelle az ifjú *Várhelyinek* is tapasztalnia, még pedig sokáig; mivel e' célnak elérése hosszszas időt kíván a' józaneszű 's finom ízlésű leányok körül.

Várhelyi felülván egykor lovára, tündér képzetek közt odajutott ama' kis magányos hajlékhoz, melly öreá nézve már most is nagyobb kincset rejte, mint akarmelley villongó tornyokkal ékeskedő büszke vár. Elérván oda, leszálla paripájáról, 's az öreghez azon üres ok alatt ment-be, hogy útjában nem messze mintegy száz juhot, 's ezek közt néhány igen

szép egészséges bárányokat látott, melly kis nyáj az öregé lévén, kívánná megtudni, nem adna-e belőlök akár egy-két pár fiatal anyajuhot, akár annyi bárányt pénzért? — Én, Uram — úgymond az öreg; — most egyet sem adok-el; sajnálom, hogy nem szolgálhatok; hanem leányom nem régiben azt mondá, szeretne a' magáiból négy bárányt eladni.

Várhelyinek olly hangok valának ezek, mintha neki menyből az angyalok zengték volna le azokat. Ezalatt *Lilla* bejövén a' szobába, megkérde őt az öreg a' bárányok eránt, mellyre így szólt: Igen-is, atyám, ha megengedi, tulajdon bárányaimból eladok négyet; úgyis szűk az akól, 's majd a' télen annyit bajos-is lenne tartanunk. — Erre kinyilatkoztatá az öreg, hogy bárányaival szabadon teheti leánya mind azt a' mi neki tetszeni fog. — Négyét eladom tehát — úgymond *Lilla*; — (*Várhelyihez* fordúlva) hanem azt eleve megmondhatom, hogy azokat két talléron alól épen nem adom, mivel bárányaink szépek és kövérek.

Várhelyi 's a' leány kimenének most a' juhokhoz, mellyek ballagva legeltek, a' jó kedvű bárányok pedig szökdelve játszadoztak a' zsiros gyepen. — Im' Uram, — szólt a' leány; — itt vannak eladó bárányaim! egészséges és vidám mindenik. — Mi lesz tehát árok? — kérde *Várhelyi*. Mellyre *Lilla* röviden csak azt válaszolá, hogy azokat két talléron alól nem adja.

Várhelyi csak futólag pillantván az eladó bárányokra, titkosan szegezé szemeit az ártatlan szerény lánykára, ki őt bájkellemivel úgy elakasztá, hogy alig tudá szétjáró gondolatit össze-szedni. Most a' bárányok' kiszabott árát megígérte 's adta *Lillának* az ifjú, de még most sem lévén ennek nyúgalma, búsongva tünődék, hogy viszont más alkalommal minő ürügy alatt jöhetne *Lillához*; míg azonban felta-

lálván magát, ahoz így szóla: szép és jó lányka, légy olly szíves, hagyd e' megvásárlott bárányokat még legalább négy vagy öt napig itt maradni, nem kívánom ingyen. — Tiszta örömmel — úgymond a' lány; — kész örömmel; hanem én azért semmivel sem kívánok többet, addig úgysis itt lehetnek, olly kicsinységért soha nem várok jutalmat.

Ezután *Lillával* eggyütt *Várhelyi* haza felé balagván, ez a' lánnyal édesen nyájaskodni kezde, kinek a' menés közben karját is karjára füzé. — Ne nyúljon az Úr hozzám! — így szólt az ártatlan; — én csak szegény lány vagyok, és illetlen akárkinek is, magához nem hasonló helyzetűvel és sorsúval enyelegni. — Bocsáss-meg, ártatlan teremtés! — felele *Várhelyi*; — hisz' az inkább dicsőségedre válik, mikor feletted állván rangommal, téged barátságomra méltónak ítéllek. — Úgy-e? — monda *Lilla*; — bizony büszke lehetnék e' mondásért, ha nem tudnám, hogy Uraknál épen ez ama' szokásban lévő pusztá mézes hang, mellyel a' csábítás egy nyomon jár. Nem! én az Úr' barátságára méltatlan szegény leány vagyok. — Engedj-meg, angyalom, — szóla *Várhelyi*; — engedj-meg, 's hidd-el, hogy szívem nálad nélkül boldog soha nem lehet. — Haha! későn ébred-fel az Úr — viszonzá *Lilla*; — ha szint-olly karban állanék-is, minőben az Úr van, még akkor sem tudnám illy hízeltgő mondásait minden előbbi ismeretség nélkül igazaknak hinni, most annyival inkább nem; 's hogy ezt illy nyíltszívvel kimondom, engedelmet kérek. — *Várhelyi* most lelke' forró hevéből elmerüléssel mondá: Tisztelem én a' nyíltszívűt, édes leányka! 's tisztelném még akkor-is, ha legnagyobb vélkeimet hányná szememre; tehát nyíltszívűségédért bocsánatot kérni nincs okod. De óh! miért nincs az emberszív úgy alkotva, hogy belélatni lehetne? Lányka, mire esküdjem, hogy ez a' szív

nélküled soha boldog nem lehet? Esküszöm arra, ki-
nek csillagvár a' hona, ki az érző szívet adta, hogy
téged igaz szívből imádlak! — Ez-is csak üres hang,
— felelé *Lilla*; — mert földi halandót imádvá szeret-
ni csupa képtelenség. Illyenek' hallásához füleim
szokva nincsenek; azért velők se magát ne fáraszsza
az Úr, se pedig engem ne próbáljon. Igenis, jó vol-
na részből, ha szemeink a' szívbe néha beláthatná-
nak, de részből az nem nagy öröm lenne, mivel
több csalárdot és rútat látnánk azokban, mint igazat
és tisztát. — Így beszélgetve haza jutának.

Várhelyi nem tudván tovább mit tenni, nagy
szívszorongással üle lovára, még egy sokat jelentő
pillantást vete *Lillára*, 's azután elsuhant az alacsony
sövénykerítésű de nagyon kedves udvarról. A' mi
történni szokott minden olly szeretőkkel, kik az ohaj-
tott leánytól nem nyernek egy 's kétszeri kinyilatkoz-
tatás után megnyugtató feleletet, az történék most
Várhelyivel - is. A' megvetett szerelem nagyobb
lángra lobbana szívében, 's ujjabb eltökélléssel gon-
dolkozék arról, még mit lenne jó elkövetni; annak
kitudása végett, hogy *Lillának* van-e mégis őeránta
kölsönheve, vagy épen nincs. Nyúgtalanúl kelle vár-
nia, míg eljőne a' negyedik nap, melyet a' bárányok'
hazavitele végett határnapúl tett. — Az alatt a' leány
sem lehete szíve' lángjai miatt az, a' ki volt előbb.
Mikor maga nemis álmodott *Várhelyiről*, ennek sok
szép enyelgő szava titkosan tűnt az ő kebelébe visz-
sza. Csudálatos — így szólla magában egykor; —
csudálatos az, miként szeretik tündéralmaim lopva-is
füleimbe varázsolni mind azon édes hangokat, mel-
lyeket olly makaesúl megveték; előmbe rajzolni sze-
lid vonásait amaz ifjúnak, kiből — a' mint most em-
lékezem — igazszívűség 's nemes hajlandóság tün-
döklék-ki. De nem, oh még sem hízelkedek olly na-
gyon indulatimnak, sőt helyesnek tartom, hogy vele

csak olly könnyen számolék. Hamis a' legtisztább szív-is illy esetben, 's a' hamarhivő gyakorta holtig a' legboldogtalanabb üldözöttje marad meg-gondolatlan tettének.

A' négy napok eltelvén, olly különös vágygal méne *Lillához Várhelyi*, a' bárányok' hazavitetésének palástja alatt, mintha titkon azt sejdítette volna szíve, hogy a' szép szűz neki még valahára tulajdona fog lenni. *Lilla* hasonlóan érze magában nemakarva-is olly kis hajlandóságot, mintha vágyott volna *Várhelyit* minélelőbb látni, szenvedelmét azonban még sem hagyta magán uralkodni. Megérkezék *Várhelyi*, 's a' bárányokat legott szorgalommal tudakozá, felettte nagyon örülvén, hogy szerencséje vala *Lillától* illy kellemes állatocskákat venni. Szokott nyíltszívűséggel adá *Lilla* tudtára *Várhelyinek*, hogy a' bárányok egészesek és vidámok. Nézzük-meg őket — monda *Várhelyi*; — nagyon tudok ám én a' szép juhoknak örülni. — Ha úgy tetszik — viszonzá *Lilla*; — kísétálhatunk, nem messze van a' kis nyájunk. — Vajha meszsze volna! — gondolá magában a' lángszerelemű *Várhelyi*; — kezemen annál jobb alkalom lenne, vágyamat előtted újra kinyilatkoztatnom.

Kimenvén mind ketten a' legelőre, *Várhelyi* hozzá kezdett azon jelentgetésekhez, melyeket már egyszer *Lillának* előada. De híjába kívánta az ifjú a' leányt a' maga hív és tiszta szerelme felől meggyőzni; mert a' leány annak minden szerelemvallásira könnyelműséget mutatott, 's neki most-is azt felelé, hogy ő szerelem' ügyében nem olly hamar hiszen az illy őreá bár ezernyi szépséget halmozó beszédnek-is. Hasztalanúl monda *Várhelyi*, minő szent czélja volna *Lillát* egyenesen hölgyének választani; mivel erre viszont így felelt a' szép eszű leány: Czélját bár nem kétleném-is az Urnak, azért az el-nem sülhet. Tudom, némelly gazdagok, kik alacsony gerjedelműek, azért válasz-

tanak szegény sorsú leányokat nőül, hogy ezekkel úgy bánhassanak mint a' laptával. Ha valami nem tetszik a' férjnek, azonnal ezt mondja a' szegény feleségnek: Semmitsem hozál házamhoz, fel is az út, alá is, — elmehetsz haza koldúskenyérre! Ha-ha! velem ugyan soha sem fog gazdag férj így tehetni! maradok inkább szegény, élek csendes nyúgalomban, és kezemet vagy senkinek sem, vagy pedig hozzám hasonló helyzetű ifjúnak, igaz és jószívűnek fogom adni, ki szegény házuknál velünk marad. — Felette nagyon sajnálnám — felele *Várhelyi*; — ha felőlem is így gondolkoznál, gyönyörű leányka. De higgy nekem, 's lágyúljon-meg gyémántszíved eggy olly ifjú eránt, ki téged nem megcsalni, nem laptájává tenni, hanem boldogítani kíván. Tudd-meg, hogy én nem kiterjedő világi javakat, hanem ártatlan tiszta szívet ohajtok nyerni, 's nálad illyent találok; azért kérem szívedet 's jobbot, mellyeket ha bírhatnék, a' tapasztalás utóbb meggyőzne téged azon igazság felől, hogy nőmből rabot tenni nem akarok. Egyébből éretted kész vagyok minden javaimról lemondani 's házatoknál maradni, hogy én se legyek gazdagabb mint te. Akkor sem fog engem olly rettentő csapás érhetni, melly engem sorsommal megelégedetlenné tudna tenni, mindaddig, míg téged bírnálak. Szándékomat atyádnak is kifogom jelenteni; biztat a' remény, hogy ő sem fog ügyemben akadályt lelteni,

Legalább én azt kívánom — úgymond *Lilla*; — hogy atyámnak e' dologról semmit elő ne hozna az Úr. Ő már életkorának utolsó éveiben van, 's a' dologhoz ereje nincs; én pedig leánya lévén, tartozok körülte maradni míg él. Akkor édes az öregnek-is halálálomba szenderedni, ha szemeit az nyomja-be, kit olly igen kegyelt, 's ki őt forrón tisztelve halálig szereté. Legutolsó lehelletével-is hála röppen így az ősz

haldokló jeges ajkairól, 's ez arra száll, ki neki benyomván szemeit, utolsó földi jótévője vala.

Felette nagyon búsula *Várhelyi* e' váratlan feletlen, sok tündőzése után mégis abban állapodék valameg, hogy szándékát az öreg előtt-is kinyilatkoztassa; 's ezt azonnal teljesíté is, mihelyt haza jutának.

A' minő reménytelen, szintolly örvendetes volt az öregnek *Várhelyi* jelentése, 's annak igaz öröme-érzete ragyogó könnyeket gördíte-le bádjadtt szemeiből, ama' barázdákon, mellyeket arczaira a' második gyermekkor vona. — Szerencséjén leányomnak örülők — így szólt az öreg; — de leányom szegény sorsú, 's neki nincs más kincse mint jó szíve; azonban a' fülmile bár melly dicsőn zengis, gyávaság lenne tőle napba tekinteni, 's versenyt repülni a' madarak' királyával. Többnyire boldogtalanok a' házások, mihelyt rang, születés és birtok nem egyforma köztők; 's a' minő távol van egyik házasság rangja, születése 's birtoka a' másiktól; szintolly messze van mindegyiknek szíve azon középponttól, hova nekik eljutni 's ott egybe-olvadni kellene, hogy boldogul élhetnének együtt. Azért leányomat a' férjhezmenésre nem unszolom; ő lássa, ha kedve lesz, visszatartani nem akarom. Még fogok majd ezeránt *Lillával* beszélni. Tessék az Úrnak még e' napokban szegény házunkat megkeresni; majd bővebben-is szóljunk a' dolog eránt, hisz' a' fát sem vágják egy csapással le.

Míg az öreg így beszélgetne *Várhelyivel*, az ott kin forgódott *Lilla* is bejött, 's a' látogató ifjú mindeniktől elbúcsúzván, a' leánynak azt a' szíves ajánlást jelenté, hogy rövid nap múlva itt fog teremni. Lovára most mintegy fél reménnyel 's vidámon üle-fel az ifjú, 's haza ment.

Az öreg érteni hagyá ekkor *Lillának* az ifjú *Várhelyi* célját, 's minekutánna *Lilla* mostis azt felelte volna, hogy ő szegény leány léttére gazdaghoz menni

több okokra nézve nem akar, 's még most atyját-is el-nem hagyja; az öreg örömittasan és olvadó szívvvel mondá: Leányom, úgy látszik, az egek azt az örömet akarják velem, haláloamat megelőző napjaimba kóstoltatni, mellyet reád nézve mindég forrón ohajték, mióta ismerlek. Azt fedezem most fel előtted, a' mit soha nemis gyanítál. Te nekem leányom nem vagy, és - - - -

Lilla. Egek! (kezeit összekulcsolva feltartja.)

Öreg. És én csak gyámatyád vagyok.

Lilla. Egek! Irgalmazzatok! (elnémúl.)

Öreg. Ezelőtt tizenöt évvel, midőn honunkban a' Tatárok voltak, hozott téged hozzám egy derék magyar katona, mint emlékezem — nagy tiszt lehete. Lován hozott ő téged ide az ölén tartva, 's csak azt mondá, viseljem gondodat; szüleid — úgymond — elveszttek, tehát neveljelek-fel, utóbb számot kér tőlem, megis fog jutalmazni. Nagyon örülök pedig — folytatá az öreg, — hogy illy szomorú sorsod mellett szegény házámnál felnevelhetélek, 's benned olly természetet, olly szívet látok, minőt beléd óltani vágytam. Ebben már bőven megvan jutalmam. Ime, most *Várhelyi*, születésedhez illő 's józaneszű fiatal ember ohajt téged hölgyének; használd azért, édes gyermekem, a' szerencsét, mellyet az isteni gondviselés ád neked. Ha szívedet az ő szívéhez hajólni sejtéd, hozzámehetsz; nem azért, mintha többé nállam tartani nem akarnálak; — sőt távozatod édes keservet hagyván szívemben maga után, azt sem tudom, szerencsédén örülve e, vagy elválásodon epedve húllassak több könnyeket; — hanem, hogy magadat jobb sorsba helyezzed, mivel a' mint tudod, mi szegények vagyunk, 's már most életünknek egy kis időváltozás-is könnyen elszakasztja fonalát. De sorsodat még most *Várhelyinek* ki nem nyilatkoztatom.

Beszédét most az öreg abban hagyván, *Lilla* hosszas nyúgpontja után így sohajta-fel: Mit hallok? Álom-e vagy valóság? Én árva vagyok, mégis olly szerencsés, hogy illy kegyes, illy jószívű gyámatyához juték! 'S mégis elhagynálak-e téged? Nem, *Lilla* nem lesz hálátlan. Erántam mindenkor kimutatott szíves atyáskodásod tőlem akkor-is olcsón lenne megfizetve, ha éltemet a' legkinósabb szenvedéseknek, sőt az éhelhalásnak is kitenném. A' ki csak egyszer-is tapasztalá, hogy e' földi vándor - életben eránta valaki tiszta 's változatlanul igaz szívet mutatott, — irigylé-sig elég vala már boldogsága; mivel ennyit talám fél-ezredig élhetve is olly kevés halandó lenne szerencsés kóstolni, mint a' minő kevesen adják e' világon a' hív, az igaz és a' tiszta szív' égi malasztjait. — Ekkor az öreg felelé: Rólam való dicséretes aggodalmad el ne vonjon téged, édes jó leányom, azon rendeltetésed-től, melly itt alant minden leánnyal közös. Miattam áldozattá ne tegyed magadat; úgyis meggyőzél már engem a' felől, hogy szíved az áldozattételre mindenkor kész a' jóért. — Valamint soha semmiben ellened nem valék, kedves atyám, — így szólt *Lilla*, — parancsodat teljesíteni most-is szent tartozásának ismeri hálá-datos *Lillád*.

Ezen utolsó szavait alig fejezé - be a' leányka, legott belépe *Várhelyi*, 's amazokat, kiktől kedvesen fogadtatott, vidámon köszönté. — Édes jó öregem! — úgymond az ifjú; — most imé viszont eljövék, hogy valami bizonyost tudhassak. Édes leányka! hát te mire határozád eddig magadat? — Én — így felel a' leány, — eléggé kinyilatkoztatám ugyan már magamat mind az Úr mind kedves atyám előtt, 's vonakodám a' lépéstől; de tisztelve szeretett jó atyám eránt szenvedőleg akarván magamat viselni, tőle függök; ám tegye velem azt, a' mi neki tetszeni fog, az ő szava szent nekem.

Most a' szerénység arra vitte az édes leányt, hogy kimenjen, 's az öreget magát engedje *Várhelyivel* együtt lenni. Ekkor az öreg az ifjúhoz fordulván, ehez így szóla: Tehát, Uram, elhatározám magamban egészen, hogy leányom az Úr lehet három feltételek alatt. *Először*: ha magyar emberségére 's becsületére nekem őszhajú öregnek-is kezet ad az Úr, fogadván, hogy leányomat mindég fogja becsülni 's szeretni. *Másodszor*: ha nekem az Úr (elővévén és mutatván egy czímert) megtudja mondani, mellyik familiának czimere ez? hol lakott? él-e még abból valaki? ha nem, minő sorsa lett, 's birt-e nagy jószággal? A' *harmadik* feltételt majd e' napokban *Lilla* fogja kikötni; addig amazoknak végére járhat az Úr, 's ha kívánatunk ki lessz elégítve; olly áldást fog nehezedő nyelvem az Úr' ügyére mondani, melly e' földön a' tisztalelkűekre száll csak. — Szívesen teljesítek mindent, — úgymond *Várhelyi*; — mindent, valamit erőm tehet, ha mindjárt életemet kellene-is kockára vetnem, ha sárkányokkal kellene-is megvívnom.

Elviteté már most *Várhelyi* a' megvett bárányokat is, csak azért, hogy azokra való pillantása mindenkor eleven visszaemlékezés lenne *Lillával* tett ismeretségére. Megvallá most őszintén, hogy a' bárány-vételt csak olly palástnak választá, melly alatt a' leánykához jöven, vele barátságosan beszélhetne. — Gondolám én azt úgy-is, — így szólt az öreg; — no de semmi az! sokat kigondoltat a' fiatalokkal a' tiszta szerelem' igaz érzete. — Most elbúcsúzván tőlök az ifjú, ígérte, hogy az előadott feltételeket iparkodik minél előbb teljesíteni.

Azulán értekezvén gyámatyjával a' leány, ennek az elbeszélte, minő két kívánatot tett vala fel *Várhelyinek*, teljesítés végett, ha *Lilla*' kezét akarná megnyerni; megmondá neki azt-is, hogy a' harmadik fel-

tételt a' leány önkénye szerint adhatja-elő. Megdöb-
bent a' leány, midőn hallá, hogy az öreg őt *Várhe-*
lyinek odaigérte; 's az eddig titkolgatott szerelmi haj-
landóság szent tűzre lobbant a' leányban. — Engedje
tehát, kedves atyám, — mondá *Lilla*; — hogy a' har-
madik kíváнат enyim legyen, 's ezt Várhelyi teljesítse,
ha akarja, hogy övé legyek. — Jól lesz, — viszonzá
az öreg; — csak ollyat kívánj, a' mit én-is jóváhagy-
hatok. Halljam tehát, miből áll az? — Fogadja-meg
nekem *Várhelyi* Úr, — így szólt érzékenyen a' leány; —
hogy örök háladoságból mind kedves atyámat, mind
az öreg nénét magához veszi, 's ott éljenek nyugalom-
ban; ellenkező esetben ő drága jó atyám' karjai köz-
zül engem soha kivenni nem fog. — Szíves indulato-
dat köszönöm, édes leányom, — rebegé az öreg; —
de nem fogadhatom-el azt. A' jótét csak addig marad
igaz boldogsága a' jótévőnek, míg az megjutalmazva
nincsen. Magadra nézve kívánhatsz tőle akármit,
csak azt ne kérjed, hogy engem magához vegyen.
Őneki teher volna mindégi nála-létem, magamnak
pedig unalom. Szebb a' háladoság mikor szívből jó,
mint midőn kézzel fizetik azt meg; amaz holtig sem
fogy-ki, — emez által pedig gyakran egyszer 's örökre
le van az adó róva. Azzal a' tiszta lelkű, — ezzel a'
haszonleső szokott inkább megelégedni. Jószívűsé-
ged' nem kétlem, 's gyámatyád ezt az indulatot ma-
gát-is holtig bő jutalom gyanánt veszi tőled. —
Atyám! Kedves atyám! — rebegé *Lilla*; — inkább
el-sem hágylak tehát. — Ezt ne tedd, — így szólt az
öreg; — sőt indulj rendeltetésed' útjára, 's vezessenek
azon téged az égi karok, míg itt vándorolsz.

Azalatt elérkezék ide *Várhelyi* kimondhatatlan
örömmel, így szólván az öreghez: Szerencsém van
a' jelentett kíváнатokat teljesíthetni; melly miatt most
olly vidám lélekkel jövök ide, minővel még soha-sem.
Az *elsőt* a' mi illeti: én öreg Uramnak kezemet adom,

'sa' mi nekem legdrágább — becsületemre 's magyar emberségemre fogadom, hogy *Lillát* siromig fogom szeretni, becsülni. A' *második* kíváнатot érdeklő tudósításra-is rásegéle sorsom' angyala, melly egy pontig ebből áll: E' czímer a' derék *Jenő* familiáé, 's ebből már ma csak egy ágot tudunk létezni. Egy másik ága ezelőtt mintegy tizenöt évvel a' 'Tatárjárás' idején egészen elenyészett, mint ezen hiteles irományok bizonyítják. Mi lesz még a' harmadik kíváнат? — Semmi; — felelé az öreg; — *Lilla* is megelégszik az előadattakkal. Isten áldja-meg az urat *Lillával*!

De megengedjen kedves atyám és *Várhelyi Úr*, — mond a' leány; — még nekem az a' harmadik jegyzésem van, hogy ha kezemet *Várhelyi Úrnak* adnám, ezt az én kedves jó atyámat az öreg nénémmel együtt venné az Úr hozzánk, örök hála' jeléül; mivel jó — igen jó, kegyes és jámbor öregek ám ezek. — Nagyon szívesen! — úgymond *Várhelyi*; — már azt úgylis eleve feltevém magamban; igen szívesen! Szerencsémnek fogom tartani, ha nálunk éldelik hátralevő napjaikat, békével, nyugalomban, boldogul. — Nem teszszük azt, édeseim! — viszonzá az öreg; — csak azt jelentsd-ki most kedves leányom: Szeretted-e ezt az érdemes Urat annyira, hogy szívedet 's kezedet neki adhatnád? — Szeretem; — így szólla egy kis hallgatás után, szelíd arczpirulással a' szerény *Lilla*.

Most az öreg (egybekapcsolván az ifjú 's a' leány' jobb kezét) könyhúllatások közt így jelenté-ki szíves ohajtását: Az egek áldjanak-meg titeket édes gyermekeim, igaz, hív és megelégedő szívvel! Lakjéktek veletek mindenkor a' béke' angyala, hogy boldogok lehessetek. Ti most inneplitek eggyetlen tavasztok' napjait; szedjétek azért az édes ártatlanság' múltékony örömvirágjait csendes vidámsággal! A' természet' folyásában az elmúlt tavasz sokszor előző viszont; de a' ti vidám korotok' elmúlt örömei soha — soha vissza

nem térnek. Adhat ez élet sok édes ártatlan örömet; de csak annak, ki az örömadó szempillantatokat észrevenni 's okosan használni tudja.

Szavait így végezvén az öreg, a' fiatal pár köszöné az atyai áldást, 's a' szíves kíváncsítást érző-szívvvel viszonzá. Nem sokára *Lillával* egybekapcsolá *Várhelyit* a' házasság' szent rózsakötele. Azután az öreg kijelenté *Lilla*' férjének, miként jutott a' leány kis korában az ő kezére, 's minő nemzetségből való. Így *Várhelyi* szorgalmas és ügyes keresés után amaz ősi nemes jószágot is birtokába vette, melly az ellenséges zavarodások között elveszett *Jenő Miklóse* vala, kinek leánya *Lilla* volt.

Az a' magyar Katonatiszt soha-sem jött a' kis árva leányt nevelő öreghez vissza. Hihető, hogy ő is a' hont védve tette azt az áldozatot, melly legdrágábbba kerül ugyan; de mégis mindenkor örömmel tette 's teszi azt az igaz Magyar a' jó Királyért 's jó Hazáért.

Az öreg mindégi ottlakás végett nem akarván a' fiatal párhoz menni, gyakran meglátogató kedveseit, kik őreá sok jókat halmozván, igyekezének az öregnek hátralévő napjait minél könnyebbekké 's gond nélkülvalóbbakká tenni; mindazáltal ez, három év múlva csendesen elnyúgodva költözék-által az örök hazába, fájlalva minden ismerőseitől.

Lilla és *Várhelyi* olly tiszta boldogságban éltek e' földön, minőben csak azok élhetnek, kik olly érzéssel, olly szívvvel bírnak, mint ők bírtanak. A' bárányokra való visszaemlékezés olly édes hajdant tünete-viszsa reájok, melly itteni boldogságjoknak a' koporsóig virító koszorúja lett.

N. A. KISS SÁMUEL.

12.

Történeti Értekezés

T. Balajthy Jó'sef Úrnak azon Görögtörténeti Darab-írásán, melyet a' Felső-Magyarországi Minerva e' folyó 1829^{-dik} Esztendőben 5^{-dik} Évi 1^{-ső} Kötetének 17^{-dik} száma alatt, e' Nevezettel: A' Középévi Görögök: kiadott, és közre bocsájtott.

Ezen Görög történeti Darab írásban: mint tudós értekezésében a' Magyar Minervának; igen szembetűnő e' két eltökélt állítás u.m. 1. *A' Görögöknek az Európaiak okozták veszedelmüket: — Nem a' Musulmannok, hanem a' Keresztes-Hadak viselői voltak Országjok' valóságos ledöntői* p. 148; és *a' Látziumbeliek, kik's a't.* A' 2-ik Melly szembe-tűnőbb: „*Maga a' Pápa-is több ízben ingerlette a' Törököket Venetzia ellen. 1480-ba a' Pápa Nápollyal hadba keveredvén, maga hívta a' Törököket Olaszországba.*” Igen kár hogy Balajthy Jó'sef Úr elől nem hozza azon kútfő írást (a' melyet én Voltair Universalis Historia példájának ösmérek) vagy azon időbeli Író, a' melyekből az illy állításait szedhetette: hogy t. i. a' hihetőség, sem mesére, sem valami kajsza gondolatra ne esne. — Én követem, Vitri Jakabot, Nicetást, Flenryt.

A' Keresztes-Hadak' eredete.

A' XI-dik Században a' Mahometánusok Spanyolországnak nagy részét bírták, együtt lévén erejek Afrikával, nem kevés szorgalmat okoztak az Európai Keresztyén Nemzeteknek. Napkeleten csak-nem

az egész Á'siai része a' Görög Birodalomnak már hatalmában volt: — 's a' mint a' Törökök lejövén Kaukasus Hegyeiről Szeleutziába 1071-be Mahomet vallását fel-vették, Románus Diogenest Napkeleti Görög Császárt nem-csak fogytig megverték, elfogták; hanem egész Constantzinápoly falai elébe vitték pusztításaikat, és rablásaikat, mellyből rémülve látszattak az égő Városok, és vidékek' felemelkedett füstjei. Ez időtől fogva a' Napkeleti Thrónus örült, ha csak adózással, és esztendei ajándékokkal-is megtarthatta Boszforuson túl felségi hatalmát.

Ez időben már Európa-is megrettent a' Mahometánus hatalomtól, mert a' Napkeleti Keresztyénség csak-nem egészen odalévén; annak veszedelmes ereje széleit harapdálta Kis-Ás'iából, minden erővel arról kellett gondolkoznia, mitévő legyen? 's mint lehessen a' fenyegető veszedelemnek ellene állani? A' midőn 1074-e Mihály Görög Császár VII-ik Gergely Pápnak ily értelmű levelet küld: „Az én Thrónusom alig áll: Á'siába minden hadi erőm oda-van, és mindent a' Török hatalom bír, az én naprol-napra nevedő veszedelmemből lássa Európa, és a' Napnyugoti keresztyénség legbizonyosabb veszedelmét, ha menekedéséről, és óltalmáról előre nem gondolkozik. Kérem Szentségedet, ne késsen nagy tehetségével, az Európai Keresztyén Fejedelmeket, és Nemzeteket segedelmemre, és a' Napkeleti Anyaszentegyháznak mint testvérnek gyámolára felbuzdítani. Hogy ha a' veszedelemnek erőszakos árvizét elnem nyomhatjuk is; legalább annak határt szabjunk, és a' keresztyéniséget oltalmazzuk, — az Erős Isten l sz mellettünk.

Azon leveleiből 7-ik Gergely Pápnak: mellyeket ennek következtében minden Európai keresztyén Fejedelmekhez, különösen Henrik Császárnak, Vilhelm Burgundiai Herczegnek, Hazánkba pedig Salamon Királynak írt, világosan kitetszik, 1: Hogy e'

nagy Pápa, egy nagy Európai Hadisereget szándékozott, még azon esztendőben Napkeletre küldeni. — Ama boldogtalan veszekedése IV. Henrikkel gátoltam meg abban őt. Kitetszik 2-or hogy igen hibás vélekedés; ha valaki azt állítja, hogy a' Keresztes seregek csupán a' Szent-földnek vissza-vételéül, csupa Szent és ájtatos szándékból vették vala eredetöket. Európai politika volt ez akkor, a' megnevekedett Török hatalom ellen, valóságos segedelem a' Görög Császárnak. — Egyébként a' Keresztyének megmentéseis; mert mint bántak a' Törökök a' keresztyénekkal, utób Otrantó Városa példáját fogja adni.

1095-be ismét megjelentek Elek Komnenusnak Követi a' Pápa előtt épen a' Piaczentziai Anyaszentegyház gyűlésében, és csak-nem azon kifejezésekkel mint fellyebb említénk, esedeztek előtte a' segedelemért, még azt-is hozzá-tévén: hogy a' Törökök tám magát Konstantzinápolyt azóta megvitták volna, ha a' tenger meg-nem gátolta volna őket. II-dik Urbán Pápa azonnal segedelmet ígér, 's a' mint eziránt szándékát kijelentette, több ezren, mingyárt ott Piaczenczában, a' jelenvaló igen számos világi Urak és Nemesek közül béíraták magokat a' Szent Hadra, és azt fogatták; hogy személyesen jelen akarnak abban lenni.

A' Pápa kinek már régen szeme előtt forgott a' Mahometanusok rettenetes hatalma, és a' Keresztyének veszedelme; meg-nem elégedett a' Piaczentzai cselekedetével, Franczia-országba ment személyesen, és Clermontban végben-vitte ama rettenetes Hadierőnek felállítását egy hatalmas beszéddel; melly magában elegendő volt egész Á'siát a' Törökök hatalma alól felszabadítani. Közel 400000 jól felfegyverkezett Hadinép indult Napkeletnek, mellynek csupán-csak a' Lovassága 100000 Vasasokra ment, kik mind leginkább Ritterek 's Nemes férfiak voltak. De még Konstantzinápolyhoz közel nem vol-

tak, midőn a' Görög Császárhoz a' gyanakodásnak, és az egész Görög nemzetbe a' Fotzius lelke fellázzott; melyek annyira mentek: hogy nem-csak a' kötött szövetséget meg nem tarták a' segéd Ármáda iránt, hanem még semmit elsem is mulasztottak, melly annak előnyomulását meggátolhatta; sőt már akkor inkább hittek a' nekik hizelkedő Pogányságnak, mint a' Napnyugoti Keresztyénségnek, — a' Törökökkel titkon czimboráztak. E' volt pedig a' kötött szövetség: hogy a' Görögök a' Kereszteshadat mind élelemmel mind Hadi-erejekkel segítsék; ellenben ezek, minden Várat, és Tartományokat, melyek a' Görög Birodalomhoz tartozandók, és a' Törököktől elvesznek, ugyan azoknak vissza-adják. — Semmit meg nem tartott a' Görög Császár: sőt a' mint Antiokhiánál, a' Törökök mintegy 300000-en körül-vették a' keresztyén seregeket, segítségekre csak egy lépést sem tett. Kibeszélhetetlen áldozattal kellett annak magát kiszabadítani a' véletlen veszedelemből; és ha egy Pap a' Sz. Lándzsát kinem gondolta volna ott, a) mellyre mintegy Szentjelre a' keresztyénség felbátorodott; nehezen lelte volna szabadulását. Ez az ellenségeskedése és hitetlensége a' Görögöknek volt mindjárt eleinte, annyi panaszoknak, kicsapongásoknak az oka; mert a' szükség és éhség törvényt, és határt nem ösmér. — E' volt az oka, hogy azután a' Keresztesek többé a' megvett Tartományokat sem adták vissza.

A' második Keresztes-hadnak 1147-ben egy része Spanyol-orzágnak a' Szaraczenusok ellen ment: a' második része pedig Konrád Német Király vezérlése alatt Konstantinápolyra; — a' hol, a' midőn Konrád Manuel Görög Császárnak azt nyilatkoztatta vol-

a) Az Antiokhiai Templomnak oltára megett egy Lándzsára talált, 's kihírlette hogy az a' Lándzsa légyen, melly a' keresztfán a' Krisztus oldalát nyitá-meg.

na-ki, hogy ő Ikoniumot szándékozna legelőbbször-is megvívni. Mánuel ki másként dícséretes Fejedeleme volt; azonnal tudtára adta azt az Ikoniumi Szultánnak, 's elhíttetvén Konráddal, hogy csak 8 napra volna szükség magával eledelt vinni, mivel ezután igen bő tartományokra jutna; olly kalauzokat adott néki, kik az ő parancsolatjára a' Keresztyén seregeket, egy kietlen száraz kősziklák közé vezették, azután éjszaka idején tölloek elszöktek, az egész ármádát minden eledel nélkül a' legnagyobb veszedelemben hagyták. A' Törökök már akkor titkon a' hegyek, és magossak teteit elfoglalván, egymás után az egész keresztyén hadat csakhogy elnem veszítették. A' Németeknek nehéz vasai hasztalanok voltak, mivel az ellenséget seholsem érhették. Konrád győzhetetlen Hada a' szünet nélkül való mardosások, 's ráütések, de még jobban az éhség által, mellyet mind az embereknek, mind a' lovaknak szenvedni kellett vala; olly annyira össze-romlott, hogy a' 70000 válogatott fegyveresekből alig maradt 20000, ez-is ló, és fegyver nélkül. Nicetés akkorbéli Görög-író így szól Manuelről „természettől gyanakodó Fejedeleme, semmit a' mit csak egy gonosz lélek kigondolhat elnem mulasztott a' Napnyúgotiaknak elvesztésére: hogy nem-csak őket, hanem még maradékaikat is örökre eljessze Birodalmától.”

Egy Országnak, Nemzetnek, Thronusnak megmenekedése a' vég veszedelemtől, kimondhatatlan áldozatot, véghetetlen bajokat, költséget, szenvedést, az országnak egész fundamentomáig való megrengettetését előre feltéshi; mint a' halálos betegségben a' megszabadulás az embert földhez veri. Mért nem fogadták-el hát a' Görögök a' szövetség feltételeivel a' két első Keresztés-hadakat? — győzhetetlen erő, és segedelem volt ez, melly olly szent, olly hív, és igaz lélekkel ment hozzájuk. Mért voltak ezek íránt olly hitetlenek, olly ellenségesek, olly nehezek. Bizonnyal

lehet mondani, hogy ha ők e' rettentő hadi-erőhöz ragaszkodtak volna, csak lassú hírek lenne most a' Mahometánusoknak, soha Török Európát nem látta volna. — Sem több Keresztes-hadakra szükség nem lett volna, még most-is fénylene a' Görög Thronus (elmellőzvé az Isteni örök végezéseket, melyek a' Thronusokat felemelik, vagy földhez-verik). A' vagy, hogy addig tartott-is az, valyon nem az Európaiak Jérusálemi országlásának köszönhetik-e? ezt ki-ki láthatja, a' ki e' történetekben jártas. Mert ekkor nem hízelkedtek volna; hanem minden gát nélkül egy erővel rajta mentek volna. Nem II. Mahomet, hanem már Emad Eddin Zenghi, 's bizonyly Szaladin.

Minden kétségkívül meggyengült a' Konstantzinápolyi Thronus mikor a' Napnyúgotiak elvették azt. De ezt ezeknek minden esetre cselekedni kellett, mert amazoknak hitesegezségök egyéb szert nem adott Európának a' menekedésre, és a' Török hatalom meggátolására.

Azonban vissza-vették ők ismét Thronussokat a' Török erővel és melly hatalmas Birodalommal voltak, Hazánk történetei mutatják. De tegyük hogy elgyengült: — Nem de I-ső Lajos Hazánk' nagy Királya, a' midőn Amurates Török Szultán 1382-be a' Görögök kedvezésével Európába által jött, Drinápolyt elvette, és Fővárossává rendelte; így szállítá-meg Palleologus Jánost t. i. hogy ha ő azon Országokat mellyeket elveend a' Törököktől, addig-is átengedi néki míg azokból hadiköltségei vissza-térnek; a' Tengeren át-veri Amuratest, és a' Töröknek minden birodalmát Európában semmivé teszi, Konstantzinápolyt minden veszedelemtől megmenti. „Nem-csak el-nem fogadta János Görög Császár e' hatalmas ajánlást, hanem a' mint Íróink bizonyítják még szorosabban összekapcsolta magát a' Törökkel. Mellyért Lajos megboszszonkodván, és a' nagy veszedelmet előre látván,

a' Görög Császár ellen akart indulni, és tám még akkor vége lett volna a' Napkeleti Thronusnak, ha a' Pápa, (a' Latziumbéli) nem lett volna annak megtartója, ki Lajost megengesztelni tudta.

Igaz, vagy tökéletes mondás - e tehát Balajthy Úrtól ez? A' Görögöknek az Európaiak okozták veszedelmöket; nem a' Musulmánok, hanem a' Keresztes-Hadak, a' Latziumbéliek voltak országjoknak valóságos ledöntői. .

Azt mondjuk tehát, hogy nem egy, melly már magában a' Politikai józan Kritika ellen volna; hanem mint minden más országlások' úgy a' Görögök leromlásának is több okai voltak. 1-ső A' Thronus gyilkosságai's az ebből származott belső egyenetlenségek, az ország megzavarodásai, elgyengülése; a' Törökökkel való Czimborázás, és mind ezekkel a' Törököknek megnevekedett hatalma. 2-dik: Fotziusnak lelke, mellyel a' Napnyugotiak ellen voltak minduntalan. 3-dik: a' két első Keresztes-Hadaknak (tett hitők, és fogadások ellen-is) elnem fogadása. 4-dik Amuratesnek készakarva való átbocsájtása. 5-dik: Magyar Király Nagy Lajos hatalmas segedelmének és ajánlásának megvetése. 6-dik: Hogy II Mahomet Török Szultán a' Világon volt.

Menjünk a' második állításra; mellyben a' Római Pápának mind lelki, mind világi személlye bántatik. „Maga a' Pápa-is u. m. több ízben ingerlette a' Törököket a' Venetziaiak ellen, sőt u. m. 1480-ban a' Pápa Nápolyal hadba keveredvén, maga hívta a' Törököket Olasz-országba.” Mikor az ember igazat szándékozik írni és hirdettetni, soha oda nem kell tenni „több ízben” vagy pedig: illy sértő állításokban a' hitel végett azonnal utánna kell adni az idők helyeit, és igaz esztendeit, magát az Írót.

A' mint II. Mahomet Török Császár Konstantzinápolyt elfoglalta 1453-an és a' mint 1456-an Belegrád alá jött azon feltétellel, hogy onnan Német, és Olaszországba benyomúljon, és ha lehet egész Európát Mahomet zászlója alá hajtsa, a) az egész Napnyugoti Keresztyénség megrettent. — 'S a' mint ismét 1469-en Mahometnek fogadást tett, minden Keresztyénséget kiírtani; a' szorgalom és gond nagyobbra nevededett. Innen eredt Miklós Pápának 1454-ben Frankfurtra a' Német Birodalom Gyűléséhez ama szívre-ható Beszéde a' Török ellen való Hadra. — Innen 1456-ban ama híres és győzedelmes Skanderbég, vagyis az Aquileai Pátriarcha a' Pápa' kérésére, és költségén a' *Venetziái tartományból*. Innen a' mint II Mahomet Korintot, és Moreát magájévé tette 1459-ben. II Pius Pápának ama nagy fáradozásai Mantuába, és a' *Venetziái Tartományokba*, hogy a' Keresztyén Fejedelmeket a' Török rettentő ereje ellen segítségül hívja. — Innen 1463-ban ugyan azon Pápának ama nagy és erős Hadiflottája, tulajdon és az Anyaszentegyház költségén; mellyen maga akart a' Törökökkel szembe szállani, hogyha a' halál le-nem ragadta volna. — Innen hogy az utánna következő Pápának megkellett vala esküdni, hogy a' Törökök ellen való háborút a' Venetziáikkal egyetemben, folytatni fogja. Innen 1468-a II. Pál Pápának III. Fridrik Császárhoz hatalmas javallása, hogy egész Német országot a' Törökök ellen felköltse, és a' Magyarokkal együtt tartson, és ezeket segítse, mint Európa kapuját; és hogy velle a' Török háborút együtt elkezdje, mellyre ő kész volt minden kincseit és erejét feláldozni, és a' melly Hadra már minden Olasz-országi Herczegeket, *Venetziával* együtt össze-is szövetkezte-

a) Olvasd Hunyady Jánosnak Levelét a' Miklós Pápához: és az I. Mátyás Királyét a' Római udvarhoz.

tett. — Innen 1471-ben a' Regensburgi Német Birodalom Gyűlésében, azután pedig 1472-ben minden Keresztyén Fejedelmekhez való Küldöttjei a' Török háború végett. — Innen, a' Pápa Flottájának Karafa Cardinalis vezérlése alatt, egyjűtt a' *Venetziai* és Nápolyi flottákkal ama szép és nevezetes győzedelme Attália Várossánál Pamfiliában. IV - dik Szixtus Pápa u. m. Fleury, annyira kiűrité az Anyaszentegyháznak kintsét a' Török háborúkra, hogy kéntelenített országaira új adót tenni, sőt a' Papi méltóságokat is pénzen eladni; hogy folytathassa azokat. Hogyan ingerlette tehát a' Törököt a' *Venetziaiak* ellen? Továbbá:

1480-ban u. m. Balajthy Úr: a' Pápa Nápollyal hadba keveredvén, maga hívta a' *Törököket* Olaszországba. Mutassa-meg Balajthy Úr hogy 1480-ban a' Pápa, Nápollyal háborúban volt? Én legalább nem találhattam meg e' háborút. Talán ezt akarta Balajthy Úr mondani. —

VIII. Innotzentzius Pápa 1485-en Ferdinánd Nápoly Királya ellen hadat indított; mert felettéb kegyetlenkedett alattvalóin, de kívált a' Papságon, és semmi jó tanácsnak helyt adni nem akart. Midőn látta Ferdinánd hogy a' Pápa ereje ellen semmit nem tehetne: előre megegyezett véle bizonyos feltételek alatt. De alig hogy a' Pápa vissza húzta hadi erejét; mindennek ellene mondott, és előbbeni kegyetlenségét követte. A' Pápa erre őt excommunicálta, de ő az excommunicációval nem gondolván nem csak hogy jobbulni nem akart; hanem még napról-napra rosszabb, és engedetlenebb lett. A' Pápa tehát ekkor megfosztá őt Országától (tudni való dolog, hogy Nápolyország a' Pápa feuduma) és arra a' *Franczia* Királyt

VIII. Károlyt hívta; kinek ugyan azon jussai voltak arra. Ferdinándnak Követe az Alexándriai Püspök, személyesen protestált ugyan a' Pápa előtt e' dolog végett, és az Anyaszentegyház' közönséges Gyűlésének ítéletére kiáltott; mindazonáltal Ferdinánd három esztendő múlva engedelmeskedett, mivel megrettent a' Franczia Királynak hatalmától, kinek a' mint mondanék csak-nem azon jussai voltak e' Thronushoz.

Azért hogy a' Pápa a' Nápolyi Királyt excommunicálta, 's megfosztani akarta országától, következik-e az, hogy a' Törököket hitta Nápolyra Olasz-országba? Melly megfordult értelem ez? melly erőszakoskodás, és igazságot tapodó beszéd? Bizonylyal T. Balajthy Úr a' Pápa és a' Katholikus Anyaszentegyháznak gyűlésében annyira ment, hogy a' Francziákat Musulmannoknak; a' Pápát Bethlen Gábornak látta.

Ha pedig T. Balajthy Úr éppen 1480-dik Esztendőről akar szóllani; ím ez a' Történet:

A' Törökök felvett plánumokban Rhodus szigetet megakarták venni: de az oda való Szerzetes Vitézek kivált Ambusson vezérlése alatt olly erősen védelmezték azt, hogy a' Törököknek nagy veszteséggel elkellett onnan távozni. Most ők a' Keresztyénségen boszszút akarván állani, kivált a' Pápán és Nápolyon, kik legnagyobb segítséggel voltak a' Rhodusiakhoz, Olasz-országnak menttek; és éppen a' szerencsétlen Otrantó Várossát érték legelőször Kalábriában, melyet 17 napi ostrom után meg-is vettek. 12000-re megyen azon szerencsétleneknek száma, kikből kevés rabokat tévén, mind ledaraboltak, és az egész Várost kipusztíták. Azon szerencsétlenek számában volt az odavaló öreg Püspök-is, kit a' Pogányok ketté fűrészeltek. Ez a' szent Prelatus kit az öregség szintén földig görnyesztett, olly nagy lélekkel szenvedte az iszonyú kint, hogy azon magok a' Törökök

csudálkoztak, és meg-nem szűnt utolsó lélegzetéig a' szerencsétlen keresztyén polgár-társait a' Krisztus hitének álhatatos megtartására inteni. Más 800-at egészen mesztelen a' Városból kivezettek, és egy völgyben leöldöstek. Még rettenetesebb kegyetlenségnek példáját adták a' Törökök Chalcis Várossán Negropontban.

A' mint a' Törököknek e' kegyetlensége Otrantó Városán elhíresedett, egész Olasz-országban ijedés és rettegés terjedt-el. Maga a' Pápa az első ijedésre Rómát oda-hagyni, 's Francia-országba akart szaladni; de azután meglelkesedvén, 's bátorodván azonnal 24 Tengeri Hajókat felfegyverkesztetett, ezeket a' Nápolyi Hajókkal össze-kötvén, olly erővel sietett Otrantó segítségére, hogy a' Mahometánusok nyakra-főre oda hagyák Otrantó Városát 's Hajóikkal futásnak indultak. Ekkor osztán történt meg, hogy a' Keresztyének a' Törököknek a' Város vissza-vételében vissza-adták a' költsönt.

Sajnálja és fájlalja Balajthy Úr, a' Keresztyén vezérek keményszívűségét, és politziátlanságokat a' morál ellen, és hogy nem követték magának a' Krisztusnak e' szavait: „Szeressétek ellenségeiteket, jól tegyetek azokkal kik titeket gyűlölnék; hogy fiai legyetek a' ti Atyátoknak ki mennyégben van” vagy pedig ezeket: ellene ne álljatok a' gonosznak, hanem a' ki megüti a' jobb orczádat, fordítsd néki a' balt-is, és a' ki elveszi a' köntösödöt, add oda a' palástodat-is. „Józanon kell ezeket érteni, mint maga az üdvezítő akarta, és olly körülállásokban, mint ő akarta. Háborúban a' kard a' Haza törvényre, nem pedig a' katonának kényje, és kedve, vagy akarattya.

Lehet-é képzelni mint boszszonkodhatik Balajthy T. Úr a' Jehova Sz. Istenre, hogy olly kegyetlenül öldöстette az ártatlan Kananeusokat. — § Midőn tehát Balajthy Úr ezt állítja, és mondja „maga a'

Pápa-is több ízben ingerlette a' Törököket a' Vene-
tziailak ellen: sőt 1480-ba a' Pápa Nápollyal hadba
keveredvén; maga hívta a' Törököket Olasz-ország-
ba; akár honnan vette, hazugság, csak egy betű sincs
ebben igazság.

C. I.

13.

Osszián' barlangja.

Londoni Professzor Garnettnek Skocziai útazása' lel-
kes festésében Osszián' barátjai egyebek közt ezt ta-
lálják. Nem messze Dunkeld' városától, igen romános
vidéken, egy részint természetes, részint a' mesterség'
kezét eláruló sziklaterem vagyon, felosztva több szo-
bákra. A' vidékiek ezt Osszián' barlangjának nevezik,
's hihető, hogy az agg énekesnek, mikor az eset ma-
gával hozta, védhelyül szolgált. A' legnagyobb szobá-
nak egyik falán a' következő sorok olvashatók, mel-
lyekkel *Malvina* látszik *Osszian'* árnyékát megszólítani:

Mi leng körülöm itt a' puszta téren?

Oszkárom kél-é álmaimba' fel?

Eltűnt a' kép! illatban oszla-fel,

'S üres léget szeg nyúlógó karom.

*Ébredj-fel hát, panaszló énekem,
'S legyintsed lelkemet, Oszkár dicse!
Ébredj, Fingálf! Osszián!
Vegyüljön-össze fájdalmas dalunk!
Szelmába' nem csüng többé a' csiga,
Mióta Kajrbár által hullt-el Oszkár!
Morván az őz gondatlanul kereng,
Nem félve többé Oszkár' jó nyilatól.
Emléket lát fenyéren a' vadász,
'S így szól: Aludj' békében, elszunyadt hős!*

A' mesterség' értőji tudni fogják, melly szép,
melly igen szép természet szól ezen kevés, ezen egy-
szerű elégiai hangokban.

TOLDY FERENCZ.

14.

Válogatott Darabok az Ánglus Szemlélőből. Időnkre 's Hazánkra alkalmaztatva egy Társaság által.

(Folytatás.)

VI.

A' képzelt betegségekről.

— Egrescitque medendo. Virg. Æneid. XII. 46.

„Az Orvoslás miatt megbetegszik.

A' következő levél maga megmagyarázza magát, 's nem szűkölködik mentség nélkül.

Kedves Úr!

Én azon sínlődőkhez tartozom, kik képzelt betegnek neveztetnek; 's megvallom az Úrnak, hogy testemnek vagy inkább lelkemnek ezen rossz állapotját az Orvos-tudományba avatkozás által szereztem magamnak. Alig kezdettem orvosi könyveket forgatni, azonnal úgy találtam, hogy az erem rendetlenül vert, 's ritkán olvastam valamelly betegségnek leírását a' nélkül, hogy azon betegségben ne képzeltem volna magamat lenni. Egy híres Doctornak értekezése a' hideglelésekről tolvaj hideglelésbe ejtett. Ekkor külömbféle olly munkák' olvasásához fogtam,

mellyek a' száraz betegségről íratlak 's következképen száraz betegségben szenvedtem, 's mind addig Hektikusnak tartottam magamat, míg jól meghízván, kénytelen valék képzelődésemet szégyenelni. Nem sokára azután a' köszvénynek minden jelenségeit a' fájdalmakat kivéve éreztem magamban; de ezen betegségből ismét kigyógyított egy derék Tudósnak a' köről és fővényről írt munkája, ki az Orvosok' módja szerint egyik betegséget másikká változtatván, köszvény helyett kő miatt szenvedővé tett. Végre kitsinyenként minden betegségek' gyűjteményévé olvastam magamat; de történetből Sanctoriusnak híres értekezését kapván-meg, eltökéllettem egészségem' dolgában azon regulákat követni, mellyeket abból szedegtettem-ki. A' tudós Világ előtt eléggé esmeretes ezen Doctórnak elmés találmánya, ki, hogy tapasztalásait szerencsésebben tehesse, egy bizonyos Mathematikus karszéket gondolt-ki, melly olly mesterségesen függött rugókon, hogy szintén úgy meglehetett vele mérni mindent, mintegy fonttal. Ez által megtudhatta, hány lat gőzölgött-ki a' bevett eledelből, 's hány maradott testének táplálására és hány ment-el tőle a' természetnek egyéb útján.

Illyen karszéket szerezhén magamnak, attól fogva azon szoktam tanulni enni, inni és aludni; úgy hogy a' három utolsó esztendőben igazán szóllván, fontban élek. Kiszámláltam, hogy mikor egészséges vagyok, épen kétszáz fontot, egy napi bőjtölés után egy fonttal kevesebbet, 's egy jó ebéd után, eggyel többet nyomok; és így ezen két változó font között ingadoz testi állapotom. Szokott és mindennapi életem módja szerint kétszáz és fél font nehézségű vagyok; 's ha étel után tapasztalom, hogy ennek valamelly kis hija van, épen annyi bort iszom, vagy kenyeret eszem, hogy rendes nehézségem meglegyen. Legnagyobb vendégeskedésemben sem megyek to-

vább a' másik félfontnál, a' mit egésségem' kedvéért minden hónapnak első hétfőjén szoktam tselekedni. Mihelyt étel után a' szokott mértékem megvan, fel 's alá járok, míg belőlem tíz lat kigözőlög, 's ha karszékem velem észrevéteti, hogy ennyivel könnyebb lettem, akkor könyveimet veszem elő 's még 6 lat-tal könnyebbé olvasom magamat, a' font egyéb részeire nem vigyázok. Evésem' idejét nem óra, hanem karszékem szerint rendelem, 's ha ez azt mutatja, hogy eledelem' fontja elfogyott, azt következtetem, hogy éhesnek kell lennem 's azonnal az ételhez ülök.

Egy éjtszakát a' másikba számlálván, egy fertály fontnyi 's egynéhány gránnal több vagy kevesebb álmod engedel-meg magamnak; 's ha felköltömkor úgy találom, hogy ezen mértéknek hija van, a' híjánosságot karszékemben szunnyadva pótolom-ki. Felszámlálván mennyit vesztettem vagy nyertem légyen az utolsó esztendőben nehézségemre nézve, (a' melly felszámlálást egy esztendőn sem mulatok-el), úgy tapasztalom, hogy kétszáz font a' középszám, 's következőképen esztendőt által egy latot sem vesztetem-el egésségemből. 'S mind a' mellett-is, noha minden nap nagy gonddal fontra vetem magamat, 's testemet a' szokott mértékben tartom; még-is gyengélkedőnek 's betegesnek érzem magamat. Ábrázatom halavány, erem bádgyattan ver, 's testem vízi betegségre hajlik. Cselekedje azért kérem az Úr velem azt a' szivességet, tartson engem betegének 's adjon bizonyosabb regulákat magam tartására, mint azok voltak, mellyeket eddig követtem; igen lefogja kötelezni az Úr

alázatos Szolgáját.

Ezen levél egy olasz felülírást juttat eszembe, melly egy képzelt betegnek Sírkövére készítettett 's tétetett: „Stavo ben, ma per star

meglio, sto qui." Ennek értelme körül írva, ennyit tesz: „jó egészségem volt, de minthogy még jobbat kívántam, azért ide jutottam.” A' haláltól való félelem a' halandókat sokszor kísértetbe viszi 's olly eszközöket választat velek életek' megtartására, melyek által annak szükségesképen el-kell enyészni. Ezen jegyzést már némelly történet-írók tették, midőn úgy találták, hogy sokkal több ezer katonák ölettek-meg futás közben mint ütközetben. — Ezt lehet mondani a' képzelt betegek' teménytelen nagy számáról-is, kik egésségeket az orvoslás mestersége által elrontják, 's a' haláltól megmenekedésnek kívánsága miatt siettetik halálokat. Az illyen cselekedet nem csak ártalmas, hanem okos teremtményhez illetlen-is. Az élet' megtartását úgy nézni, mint annak egygyetlenegy célját, egésségünket foglalatosságunk' legfőbb tárgyává tenni; semmihez sem fogni, a' mit az Orvos-tudomány nem javall, 's a' mi az egésségre vigyázáshoz nem tartozik, ezek olly alávaló, olly nyomorult, 's az ember' méltóságához olly illetlen dolgok; hogy a' nemes lelkű ember készebb meghalni, mint illyenekre vetemedni. Ide járúl, hogy az élet' megtartásáról szüntelenül való aggodás, az élet örömeinek minden édességét elveszi, 's az egész természet' színét homállyal borítja-bé, mivel lehetetlen abban gyönyörüket találni, a' minek elvesztésétől szüntelenül félünk.

Azzal a' mit itt mondok, nem akarom azokat alázni, kik egésségekről illendőképen gondoskodnak; sőt inkább, minthogy az elme' vidámsága 's a' foglalatosságokhoz való kedv és erő a' jó egésségből származnak, ennek megtartásáról hiven gondot kell viselnünk. De ezen gondviselésnek, melyre bennünket nem csak a' természeti ösztön, hanem az okosság-is kötelez, nem kell szünet nélkül való félelem-mé, hús aggodalom-má és képzelt betegségek-ké válni,

a' mi mind azoknál történik, kik inkább azon törődnek, hogy élhessenek, mint azon miképpen kelljen élni. Egy szóval életünk' megtartását csak második, annak jól elrendelését pedig fő gondunká kell tennünk. Ha a' léleknek ilyen állapotjában vagyunk; úgy a' legjobb módot választjuk életünk' megtartására, a' nélkül, hogy a' dolog' kimeneteléről felettébb aggódnánk, 's akkor a' bődogságnak azon grádictsára jutunk, melyet Martialis a' legfőbbiknek tart, sem nem kívánjuk a' halált, sem nem félünk tőle.

Annak az Ūrnak pedig, ki egészségét latok és gránok szerént méri, 's az étel, ital, álom és munka eránt a' helyett, hogy a' természet' kívánságára halgatna karszékének rendszabásait követi, itt egy rövid mesét beszéllek-ek. Jupiter, úgy mond a' Mesélő egy bizonyos földművelőnek jámbor erkölceit megakarván jutalmazni, azt ígérte néki, hogy valamit kér, megadja néki. A' földművelő azt kérte, hogy adatnék hatalmába az időjárását úgy alkalmaztatni saját birtokán, a' mint maga akarná. Megnyerte kérését, 's azonnal felosztotta az esőt, havat és verőfényt szántóföldjeire, úgy a' mint gondolta, hogy a' föld természete kíváuná. Az esztendő végén midőn jobb termést várt, mint rendszerént nyerni szokott, sokkal soványabb aratása volt, mint szomszédjainak azért, mert a' szélről elfelejtkezett. Mire nézve (így beszél a' mese) kérte Jupitert, hogy venné ismét vissza az idő' kormányozását, különben ő végső romlásra fogna jutni.

VII.

*Az ész és szív nemes tulajdonai többet érnek
a szépségnél.*

Fervidus tecum puer et solutis
Gratiae zonis properentque Nymphae,
Et parum comis sine te Juventas
Mercuriusque.

Hor. L. 1. Od. XXX. 5. etc.

A' heves gyermek veled és övetlen
Grátziák 's Nimfák legyenek, 's Juventas,
A' kit édessé te teszesz; de hozd-el
Mercuriust-is.

Virág.

Egy barátomnak két leánya van, kiknek Laetitia és Daphne neveket adok, az első csaknem minden korunkbéli leányokat felyülhalad szépségével, az utolsónak személyén semmi különös ketsek sem tűnnek szembe. A' külső formának ezen egygyetlenegy környülményétől látszik mind a' kettőnek egész életbéli szerencséjek és szerencsétlenségek függeni. Laetitia első gyermekségétől fogva nem halla egyebet artzvonásainak, színének és termetének dítiséretén kívül; 's ugyan azért csak az marada, a' mivé a' természet formálta, egy igen szép külső tárgy. Ketseinek tudása szenvedhetetlenül hiúvá és kevélyté tévé őt mindenek eránt, kiknek vele dolgok volt. Daphne, ki közel húsz esztendő koráig legkissebb hízelkedést sem nyert, kéntelen vala némelly tökélyeket szerezni, hogy azon bájt kipótolhatná, mellyel testvérnén-

nye bíra. A' szegény Daphné csaknem mindenkor elveszté ügyét, ha együtt versengtek, beszélgetése semmivel se tudta magát mással mint józan észszel ajánlani, 's mindenkor kénytelen vala előre jól meggondolni, a' mit mondani akart. Laetitia ellenben részrehajló figyelemmel halgattaték, 's javallás mutatá magát azoknak, kikkel társalkodék artzvonásaikban, még minekelötte szájját a' szóllásra felnyitná. Ezen okok természeti következéseket szülnének, 's Laetitia izeveszett, Daphne pedig kellemes társalkodó leve. Laetitia mások kedvezésében elbízván magát, nem tanulá a' tetszés' mesterségét, Daphne senki hajlandóságát sem tapasztalván maga eránt, egyedül saját érdemére kényszerítették támaszkodni. Laetitia ábrázatja mindenkor valami komort, békételent 's kevélyet mutata, Daphne nyájasnak, nyíltszívűnek 's nyugottnak látszék lenni. A' múlt télen egy nemes ifjú meglátá a' Játékszinben Laetitiát 's megszereté. Gazdagsága olly karban álla, hogy hosszas bévezetés nélkül kinyilatkoztathatá érzelmét a' leány Atyja előtt. A' fiatal embernek a' legnagyobb szabadság engedteték bójárni a' házba, hol kényszerített magatartás, barátságtalan pillantatok 's hideg udvariságok valának Laetitia' részéről a' legnagyobb kedvezések, mellyeket az ifjú nyerhete, míg Daphne őt egy testvérnek minden nyájas barátságával 's ártatlanságával fogadá, úgy hogy a' szerető sokszor ezt mondá: Kedves Daphne! vajha te volnál olly szép mint Laetitia. — Ez, az illy beszédet azzal az eleven vídamsággal vevé, melly az aszszony személyeknek természetekben van, ha különös célra nem törekednek. Az ifjú soká haszontalanul sóhajtozék Laetitia körül, Daphne kellemes társaságában ellenben mindenkor bizonyos enyhülést és vídúlást lele. Utóbb Laetitia' kevély durtzaságát szívéből megúnván, 's Daphne vídám kedvűségének mind több és több bizonyosságai

által megbájtoltatván, egykor ezt mondá ennek, hogy valamit akarna néki felfedezni, a' mi talám kedvére fogna lenni. — „Igazán mondom Daphné, így folytatá tovább, szerelembe estem veled, 's testvér-nénédőtől elidegenedtem.” Ezen kinyilatkoztatásán elnevetvén magát Daphné. — „Úgy van, mondá az ifjú, gondoltam, hogy ki fogsz nevetni; de én az Atyádtól megfoglak kérni.” Megcselekvé ezt, az Atya ezen újságot nem kevesebb örömmel mint csudálkozással hallá 's nagyon megvala elégedve, hogy ettől fogva csak szebbik leányáról kellene gondoskodnia, kit mint reményle, könnyen eladhatna mindenkör. Régtől fogva nem emlékezem valamire, a' minek olly igen örültem volna, mint barátom Daphnéjának ezen győzödelmén. Minden esmerősei forró részvételt bizonyítának ezen váratlan szerentsén, 's neveték testvér-nénnyének maga által okozott veszteségét.

Valamint kicsin lélek tulajdona a' testi fogyatkozásokat úgy nézni, mint az érdem' csorbulását, szintúgy lealatonításunkra szolgál, ha testi tökéleinkben elbizzuk magunkat. Az aszszonyi Nemet e' részben csaknem lehetetlen a' tévelygésekből kigyógyítani, azért itt a' következő kivonást ajánlom egy levélből, mellyet egy jó barátom írt azoknak, kik magokat szépségekben elbízzák, 's kiket szintén olly nehéz eltűrni, mint az elmésségekért felfuvalkodott férfiakat.

Saint-Evremond egyik értekezését azzal az állítással fejezi-bé, hogy a' szép aszszony utólsó sóhajtásával nem annyira életének mint szépségének elvesztését bánja. Ez a' tréfa talám messze van vivé; de egy igen sokszor előforduló tapasztalásra van építve, arra t. i. hogy az aszszonyok a' szépséget legfőbb gondjok' tárgyává teszik, 's legszebb megkülömböztetések gyanánt nézik. Innét van, hogy minden mesterségek, mellyek annak emelésére tzeloznak, az

aszszonyok által mindenütt olly nagy készséggel fogadtatnak-el. Hogy az a' részbeli számtalan hamis fortélyokról 's rossz hírbe jött szépítő szerekéről semmit se szóljak; alig van egy valamire való házbéli leány Magyar-országban, ki a' májusi harmat szépítő erejéről semmit nem hallott volna, vagy ortzája színének és bőrének szépítésére szolgáló valamelly orvossággal nem bírna; 's egy tudós Doctort esmerek, ki 8 esztendőt töltött az Universitáson, 's azután Európának csaknem minden tartományait beúta; 's még-is nem másnak, hanem egy szépség adó mosdó-víz feltalálásának köszöni szerencsáját.

Ez alkalmat adott nekem arról gondolkodni, hogyan lehetne haszonra fordítani az aszszonyoknak ezen olly igen közös hajlandóságát, melly jó szándékból a' tetszeni kívánásból származik, 's azon nem egészen helytelen vélekedésen épül, hogy a' természet mesterséggel elősegíthetik. 'S úgy hiszem, hogy hasznos szolgálatot tenne az, ki őket a' kurusolók és himpellér orvosok' kezéből kivévén, 's önn családokozásokból kigyógyítván, nekik a' szépség' nevelésének igaz mesterségét megmutatná.

De minekelőtte a' dologról magáról szólnék, szükségesnek tartom egynéhány alapos rendszabásokat előre bocsátani, t. i.

1-ször. Hogy egy aszszonyszemély sem lehet csupán ábrázatja vonásainak hatalma által szép, valamint csupán beszéllése által elmés nem lehet.

2-szor. Hogy a' kevélység minden illést és kelemet elront, 's a' tettetés és cifrázás jobban elsfítja az ábrázatot mint a' himlő.

3-szor. Hogy egy aszszony sem lehet szép, ha nem irtózik minden hamisságtól.

4-szer. Hogy valami barátunkban nem tettik, mind az szeretőnkben-is rút.

Ezen kevés alap-igazságokból könnyen meg lehet bizonyítani, hogy a' szépség' elősegítésének igaz mestersége az egész személynek, tisztességes és nemes tulajdonok által való ékesítésében áll. Ez az egyetlen egy mód arra, hogy azok, kik a' természetnek legszebb remekei, vagy egy Költő' mondása szerint az emberi Nemzetnek portzellánból készült edényei meglelkesedjenek, 's betseik' kimutatására alkalmasok legyenek; sőt azok-is, kik általa gondolatlanul 's mintegy sietve öntettek formába, azt nagy mértékben tökéletesítsék, a' mit a' természet hijnosan hagyott.

Nékem úgy látszik, hogy ezen Nemről, melly az emberek' örömeinek nemesítésére 's a' gondoknak szíves részvétel által való enyhítésére teremtetett, igen rosszszúl és lealatsonyítva gondolkozunk, ha azt csak úgy nézzük, mint szemnek való tárgyat. Ez által megfosztjuk természeti hatalmának nagy részétől, 's a' festett képekkel egy sorba tesszük. Melly sokkal nemesebb a' rény által felemelt szépséget gondolni, melly midőn figyelmünket magára vonja, egyszerűsmind szeretetre és tiszteletre kényszerít. Melly igen lankadtak és lelketlenek egy katzér Szépnek ketsei, ha azokat összehasonlítjuk Zophroniának igazán szeretetre méltó tulajdonaival, ártatlanságával, Isteni féltelmével, vidámságával és hűségével, olly rényekkel; mellyek Nemének szelidségét nevelik 's még szépségét-is szépítik! Az a' kellemesség, mellynek különben a' szerény hajadonban nem sokára elkellett volna enyészni, most-is megvagyon a' forró szeretetű anyában, az okos barátnéban és a' hű feleségben.

A' vászonra művészi kézzel írt színek gyönyörködtethetik a' szemet, de a' szívet nem hathatják-meg; 's az az aszszony-személy, ki személyjének természeti kellemeihez valamelly jeles belső tulajdonokat kapcsolni nem ilyekezik, legfellyebb-is csak úgy mulat-

hatja a' nézőket, mint a' festett kép; de úgy nem győződelmeskedhetik, mint az igaz szépség.

Midőn Milton Ádámmal a' paraditsomban Évá leiratja, 's az Angyalnak elbeszéli, melly benyomásokat tett szívében, annak első látása nem egy görög Vénusnak ábrázatját vagy artzvonásait, hanem ezekből kitündöklő 's ezeknek bájoló erőt adó nemes lelkét festi: minden lépésében kellem, szemében ég, 's minden mozdulataiban méltóság és szeretet vala. A' leggőgösebb Szépnek sem kellene elfelejt-ni, hogy akármit mond-is néki tüköre; legtökéllyesebb arczvonásai-is erőtlének és élet nélkül valók, ha belőlök ezen belső erő nem sugárzik-ki.

Említést érdemel itt Johnson Benjaminnak következő Sirkő-verse, mellyre őt nem más, hanem csak olyan Szép lelkesíthette a' millyent most festék:

Underneath this stone doth lie
As much virtue as could die,
Which when alive did vigour give
To as much beauty as could live.

*Olly rényt temet ez a' sír,
Millyent a' föld ritkán bír;
'S olly aszszony bájolt általa,
Ki hasonlíthatlan vala.*

15.

Hazai Literatura.

A' régi híres Ménesekek egyyike' megszűnésének okairól, Báró Wesselényi Miklós. —

Pesten, 1829. nagy nyolczadrétben, 78 lapra.

A' Zsibói Istáló és Ménés (Közép-Szolnok Várm.) már régén is híres vala mind a' két Hazában mind a' külföldön, 's a' lovakat nevelő Erdély Zsibónak adá az elsőséget. Azt Báró Wesselényi Pál alkotta 1660 körül válogatott Erdélyi kanczákból. — István, Pál' fija, látá a' szerencsés kezdetet, 's ménesét török és tatár kanczákkal nemesítette. — Istvánnak Ferencz és István fiai megosztóznak a' lovakban - is, mert a' ló tartást famíliái dísznek és famíliái tisztnek tekintették; 's a' második István, hogy apróbb lovait szalasabbakká tehesse, Nápolyi méneket hozatott. Csak hamar látá hogy a' két faj nem illik egyyüvé, 's a' mi így elkorcsosúlt mind kihányta. Ellenben megveve Generális Brentánótól egy huszonnyolcz esztendő *Galánt* nevű mént kétszáz aranyon és tizennégy darab harmadfű csikón. A' ló atyját akkor hozák által a' Pyrenéeken, midőn VI. Károly, meghalván testvére I. József 1711. oda hagyá a' Spanyol-koronát, 's Bécsbe visszatért. 'S ez a' *Galánt* (másik nevével *Brentánó*) leve törzs-atyja minden Zsibón nevelt lónak vagy atyai vagy anyai agón.

Istvánnak özvegye, a' tudományos neveltetéséről - is híres Vargyasi Báró Dániel Polyxena, még nagyobb fénybe hozá a' Ménest. Öta nemtelen lovaktól, a' fajokat megkülömböztette, Jegyző-könyveit nagy hűséggel, nagy gondnal vitette, az ifjú lovakat költségesen neveltette, tanította. Elhíresedett Lovázmestereket fogada szolgálatjába, 's illyen vala az a' Gründel, ki Miklóst, a' ház' egyyetlen fiját, a' lovaglás', ló tartás' és ló tanítás' mesterségében oktatta.

Miklós, Kapitány a' Bethlen Ádám' huszárjai közt, egy *Monárch* és egy *Brillánt* nevű spanyol, és egy török mént hozá a' Lengyel Király' istálójából; de ezek nem felelének meg várákozásának, 's magokon és csikajikon ki kelle adni. Tovább 1776. a' Gróf Haller János Gorbói istálójából vevé meg ennek szürke *Ciceróját*, melly az I. Ferencz Római Császár' spanyol-ménű és spanyol-kanczájú lovai közzül erede. Ó szerzé meg 1783 az *Alexander* nevű angoly mént-is, 's 1790 a' spanyol *Andalúzót* Herczeg Kaunitz Domonkosnak istálójából, mellyet a' Herczeg' atyja, a' Miniszter, maga hozá - ki Spanyol - országból; végre pedig Gróf Mikótól egy nagy szépségű *Müzir* nevű originalis arab-szot. — Ezek szerint Zsibó az 1809. Octób. 25 - d. megholt Miklós és tisztelt özvegyének Méltós. Nagy-Ajtai Cserei Heléna

Asszonynak idejekben nevele spanyol, angol és arabsfajú lovakat. A' Zsibó Asszonya most az Istalót és méneseit általad életben maradt egyetlen gyermekének.

Miklós, a' II., 1822. Londonba utazott, hogy lóisméretit küljebbre terjeszsze, 's ne csak hallásból, olvasásból tudja a' mit nagy czéljai kívántak. Vissza-jóvén onnan, 's két mént hozván, eltökélé hogy kijövé a' módiból a' csak czifrára való 's tan czoló, iskolás spanyol lovak, istalója' 's ménese' minden lo vait eladja, 's ezután angol-fajnaknál egyebet nem nevel. Ezt minden gáncsolta, Anglomaniai szesznek nevezte, sőt épen hazafiságtalanságnak, 's ősei ellen elkövetett tiszteletlenség nek; de annyi sok gáncsolók közzül, kik a' spanyol faj' megszüntetését sajnálák, az 1828. Octób. elsőjére kihirdetett ko tyavetyére a' két Magyar Hazából csak négy öt jelene-meg ve vő szandékkal. W. ezen írásában adja okat szandékanak, nem hogy magát mentse, hanem hogy a' lóisméret és lótartás eránt jobb gondolatokat terjesszen-el. Eggy kevésbbé nemes lelkű ezt akkor tevé vala, midőn drága áron szabadúlt volna-meg el adni kívánt lovaitól.

Mint hogy az itt adott tanítások érdemlik hogy minél töb bek ismérétebe jussanak, közöljük a' kised Munka' kívonását:

I. Szakasz. A' lótenyésztés fontos ága a' mezei gazdaság nak. Termékei sokszorozva fizetik vissza magokat. Néhány véka zab 's néhány mázsa széna ezreket hozhat-be. Ez világos onnan hogy a' lovaknak ott van nagyobb becse a' hol a' termék drágább. Mi úgy sem adhatjuk-el jutalmasan mezeink' termé kit, és így jobb megéitetnünk, hogy nagy hasznót hajtsanak.

De a' lótenyésztés nagy befolyással van a' Nemzet' caracte rére 's erkölceire-is. A' hol jó lovak vannak, ott többen fog nak lovagolni, 's az a' Nemzet merészebben, mellynek vannak jó lovai. Ezért lovagol az Angoly és a' Keletiek; ezért nem a' Cseh, Morva, Stajer, Olasz és Hollandus. Pedig lovagolni kell, mert erősíti a' testet, férfiasít, bátorra tesz, nemes magunk elszánására szoktat.

A' lónevelés csak úgy állhat fenn, ha a' nevelőre hasz not hoz. A' haszonnak az Angoly két új nemét találta-fel: a' *lóversenyt*, és a' *ménbért*. Eggyikén 's másikán eggy ló ezreket hozhat be.

II. Szakasz. A' lovak' eredetét két ágra lehetne osztani, bár nem hisztoriai bizonyossággal: azok Keletiek, vagy Észa kiak. Melly külömbség a' könnyű, inas, pattanós Arabsz és a' hússal-terhelt lomha Frizlandi ló közt! A' külömbséget az özsze házasítás' vegyülete, az éghajlat', a' tartás', 's a' Nemzetek' chara cterének külömbözései hozhatak-elő. Ezt bizonyítja a' Spanyolok' és az Angolyok' példája. A' Spanyolnál is, az Angolnál-is ke leti faj volt rég olta már becsben; de a' pompát szerető Spa nyol azon apa- 's anyalovaktól igyekezett csikókat nevelni, mel lyek hattyúnyakat, 's atyjok 's anyjok után pompás járást ígértek: az Angolynak sebes, munkatűró, tartós ló kelle, 's ő lovai' özszeapárosításakor e' tulajdonságokra vigyazott. Így örökö sődének-meg a' nemzések által az egész nemzeti fajban az el-

érni óhajtott tökélyek. Az Angolyok így vigyáznak a' bikák és tehenek körül-is, 's azt nyerék, hogy náluk a' csak mészárszék-re nevelt marha egészen más, mint a' mit járom alá nevelnek. A' Nemzet' characterét látni a' Cseh', Morva', Stájer' lovai-ban is, az csendes, tüzetlen, de alkalmas elhordani a' rá rakott terhet. Nézzük a' német Furmányost, a' mint savanyú ábrázatjával csámpáson megyen babos lova' lecsapott fara mellett, mindég készen a' goromba felelettel; 's nézzük a' minden nyomorúságot könnyen tűró Kozák lovát, 's hozzá vethetünk Urai' lelkeikre.

Keleti eredetű volt a' Magyarok lova is. Hozzá szokván háborújik alatt a' lovagláshoz, a' béke' idején-is inkább nyeregben utaztak mint kocsikban, kivált hogy akkor a' rosszabb utak 's a' nem bátorságos idők azt tanácsolhaták. Szorosabb összeköttetésben lévén, vagy mint barátjai vagy mint ellenségei egymásnak, a' Törökkel, Erdélybe sok keleti fajú lovak jöttek-be. Európának egyéb részeibe bejövének a' lovagjátékok, 's ezek miatt a' czifra lovak kerestetének: nekünk arra sem időnk nem volt, sem kedvünk; mi a' győző 's tartós lovak mellett maradánk meg.

A' Lovag-kor elmúlt, de fenn maradt árnyéka, 's a' dárda-döfölés helyett a' caroussel és lóiskola. A' fényűzésnek ez a' neme harmadik Dynastiánk alatt hozzánk-is áltszívárga. Gazdagabbjaink VI. Károly alatt behozák a' spanyol-méneket, 's divatba jött az iskolás lovaglás, 's a' fennhágdosó, hattyunku, lebegő serényű lovak' szeretete. De mivel spanyol-mént nem bírhatta minden, örülénk az óriási növesű Dan és Napoly ménekek-is, 's elszaporodának a' szükelejű, gyengehatuljú, hosszusiklájú, vékonycsontú lovak. Erdélyben később talált kedvet a' lábemelés. Végre megkedvelék itt az angoly fajt is.

(Némelly Uraságok Magyar-országon-is szálasbb koresnémet méneket tartván, 's ilyenek küldetvén a' Vármegyékre) itt és Erdélyben, az Uraságoknál és a' falusi népnél igazán magyar régi fajú lovak nem találatnak. Olyakat csak a' siratag hegyes részekben lakóknál kell keresni. Mindnyájan tudjuk a' hol én lakom-is hogy a' Máramaros-szigeti vásároknál vett apró lovak mennyi terhet bírnak-el, és melly igen tartósak.

III. Szakasz. A' 43-dik lapig az vizsgálattik hogy a' lónevelés nálunk miért vala káros? hogy azt ezentúl hasznossá mint lehetne tenni, 's itt az a' vád czáfoltatik-meg, hogy az angoly ló sebes, győző, erős, tartós; de nem tud forgani, 's így katona alá nem alkalmas, és hogy kényes. Lap. 46. azt tanulom hogy az angliai postakocsis, nyargalva érvén stationjára, a' tajtékkal és veréjtékkel elborított lovat hirtelen hideg vízzel önti-le, vagy vizes pokróczot terít rá. A' gonosz manipuláziót a' muszka lóval sem lehetne zabálás, szélütés 's egyéb nyavalya nélkül megtenni. Ezt a' szoktatással érte el az Angoly. A' nagyon nevezetes tanításokat adó Szakaszt a' hely' szüke nem engedi egészen ki-írni.

IV. Szakasz. A' lovak' javítása attól függ, hogy jobb fajú ménekekkel parosítassanak kanczaink, és hogy kancza 's csikó jól tartassék. A' ménlóban nézzük a' hatalmas csontokat, elég testességet, aljas és vesés termetet, illendő nagyságot. Kan-

czáink illyektől ígérnek még most jó háta, 's nem felette nehez húzásra - is alkalmas lovakat; későbbre kell arról gondoskodnunk, hogy a' legnehezebb lovasok 's a' legnagyobb teherhúzásnak is megfelelőket tenyészthessünk.

Mint hogy minden nem tarthat angoly mént, éljen a' ménbérért hágonkal. W. volt első, ki illy móddal hágattata idegen kanczákat (1823) angoly ménjeivel, 's a' csikók megfelelően a' várasnak, Erdélyben azolta mások birtokában lévő három teljes vérű angoly mén állítatott-ki.

Nem szükséges a' derék csikók nevelésére a' pompás istálló és a' sok cseléd. Angliában a' híres és sok pénzt behozott *Rubenst* egy jó, de csak tapasztos faistállóban, egy épen nem czifra cseléd gondjai alatt találá az Író. Csak az szükség hogy az istálló jó levegőű legyen és világos, 's a' ló azokban jó és egészséges eledelt kapjon.

Megkevesítetik a' költség, ha az anyakanczák használtatnak. Jól bánva, ezekkel lehet dolgoztatni. Az illó mozgásban lévő ritkán maradnak meddön, egészségesebb csikókat szülnék, 's ezeket jobban nevelik. A' csikózas előtt hat héttel megszűnnek dolgozni, azután két hétig pihennek. Csikajok éjjel velek van, nappal egyszer, 's ha lehet, kétszer, hozzájuk bocsátatik; különben jó tágas istállóban, vagy a' mi sokkal jobb, kertben vannak a' csikók, 's ott darált vagy darálatlan zab, lisztes szecska, 's fiatal kaszált fű, 's ha lehet, lóhere vagy luczerna, 's víz áll mindég előttök. A' csikót már az első két hétben könnyen rá lehet ezen eledelre szoktatni. A' csikó öt hónapig szopván, elválasztatik anyjától; a' további szopás neki szükségtelen, az anyjának káros. Illy eledellel kell tartani három esztendeig; 's a' legelőn arra vigyázni hogy az mocsáros ne legyen. Télben istállóban vagynak, de annak nem szabad szűknek, setétnek, igen melegnek lenni. Ellehetnek akolban is, de ki ne légyenek téve a' szélnek, 's alattok bőven légyen száraz szalma. Az igen meleg istálló cselekszi hogy kehet kapnak, 's hirtelen lépven ki a' kemény hidegre, althűlnék. Az anya, dolgozó kanczák száraz eledelen-is lehetnek, de jobb ha zöldet esznek nyárban.

A' lovak olcsó és jó eledeléről lap 65—69 adatik tanítás; lap 70—75 pedig arról van szó, hogy a' már megjavított fajú 's jól táplált lovak eladhatása leginkább Egyesületek által történhetvén-meg, azt mint kellene elősegéleni. (V. Szakasz.)

A' VI. Szakaszban lap 76—78. előadatik a' Zsibói istálló és ménés' szándékba vett állapotja.

A' ménék: *Cátó* és *Dittó*, mellyeket W. maga hozak-ki *Hippodamia* kanczájával, a' híres Phantóni leányával, Angliából. Három más kanczáji *South Down*, a' már fellyebb említett Rúbens' leánya, és a' két testvér: *Alborak* és *Ibla*. Ezek fognak apalovakat nevelni. — Ezekentúl nyolcz félvérű. Ezeknek kancza-csikajik fajra neveltetnek; méncsikajik eladatnak. — Tovább Cátónak előbbi Zsibói anyáktól nemzett öt leányai. — Végre 29 darab 3, 2, 1 esztendő kanczacsikajik Cátónak és Dittónak többre az *Alexander* angoly, és az *Almanson* arab sz fajaiból. Most tehát harmincznyolcz kanczaló vagy kancza-csikó.

Az ángoly teljes és félvérűekhez járúl 12 most Csíkbán vett székely kancza.

Használtatni fog ezekhez a' Hippodamiától nevelt most Gróf Kendeffy Ádám birtokában való fíja-is, Sancho; és a' közel rokonság elkerülése végett a' pénzért hágók.

Referens a' kised munkát Lovásztekingtetein kívül-is nagy gyönyörűséggel olvasta; mindenütt kitetszik hogy itt egy felvilágosított hazafi 's nemes gondolkozású 's érzésű férfi szóll. Előadása velős, el-van telve erővel, sok némű tudománnyal, 's a' nyelv' barátjai Magyarság' viragit-is lelnek itt. — Ezeknek ha nem kedves, legalább hasznos lesz ezen intés, lap 35:

Hazafiság-e a' Nemváltoztatás?

„Illyennek látván Országunkban a' lovak' eddig való állapotját, úgy hiszem, nem lehet hazafiság' tárgya a' régi mellett való megmaradás' szándéka. Gyűlölöm én az idegen majmolást; nevetségesnek tartom akármi tárgyat is csak azért hogy külföldi, a' hazait megvetvén, annál előbb becsülni; buzgó tisztelője vagyok mindennek a' mi nemzeti - - - de azt-is hiszem és vallom, hogy igen káros valamit csak azért szeretni 's becsülni, akár jó akár rossz, mivel hazai 's régi; 's hogy nevetséges a' honit mindeneknél jobbnak tartani, abban ott-is, a' hol nincs, fényes tulajdonságokat látni. Idétlen szüleménye ez a' hazafiságnak; minden tökéletesedésnek, javulásnak elzárja útját, és sok haza-ellenségeinek nyilvános mesterkedésinél több kárt okoz.” —

És osztán azoknak, a' kik a' szokás tisztelőjével, 's a' Grammaticák' és Lexiconok' dolgozóival 's Isten tudja melly felsőbb hatalommal szeretnék az Irót a' maga szabadságától megfosztani, az 51-dik lapról:

„A' franczia Kereskedőség egykor az Ural-kodástól megkérdeztetvén, mit kellessék a' kereskedés' előmozdítására tennie? ezt felelte: *Laissez nous faire.* (Azt bízzák az Urak miránk!)”

16.

A' tanuló gyermekekkel való bánás-
módról.

*Nullum munus Reipublicae adferre maius, meliusque possu-
mus, quam si doceamus, et erudiamus Juventutem, iis
praesertim moribus, et temporibus, quibus ita prolapsa,
ut omnium opibus refroenanda, et coercenda sit.*

CICERO.

A' társasági élet boldogságának legerősbb fun-
damentoma a' Nevendékeknek, mint a' Haza
édes Reményjeinek helyes tanítása, melly nél-
kül egy Ország sem juthat kívánt virágzásra,
csinosulásra; mert, a' mint T. Udvardy János Úr
F. M. O. Minerva 1829-ik évi, 2-dik Kötetének
261 lapján helyesen mondja; „valamint az Em-
bernek egész életébéli boldog, vagy boldogta-
lan állapotja az egy neveltetésben határozódik:
szintúgy a' Status boldogságára-is legtöbbet tesz,
ha nevelt és pallérozott polgárokkal bővelke-
dik.” A' czélerányos nevelés fejti-ki, amint egy
jeles Tudósunk mondja Tud. Gyűjt. 1821. 82 lap.
Nevendékeinkben a' kegyességet, a' Religióbéli
érzéseket, gyarapítja az érzéki tehetséget, fel-
serkenti 's gyakorolja az értelmet, emlékezetet,
és a' gondolkodó erőt: ellenben meggátolja a'
gyermekben a' hatalmasan munkálkodó vak ösz-
tönt, szabados indulatot, és a' csapodár vágyó-

dást. Már hajdan Plutarchus - is de puerorum institutione azt mondá: a' jó tanítás gyökere, kutseje a' virtusnak és a' tisztességes életnek. *Nemo potest beate vivere ne tolerabiliter quidem sine sapientiae studio*, ugymond Seneca.

A' mi illeti a' Nevelésnek fontos Tudományját, arról már sok jeles Férjfiak vagy egész munkát írtak, vagy ugyan ezen tárgyról Folyó-írá-sinkban több derék értekezéseket közlöttek, 's így hát azok által a' Nevelésről szóló Tudomány sokkal tökéletesebben kivan merítve, mintsem hogy én ahoz valami újjat, vagy jobbat toldhatnék; e' tárgyban már több olly vezér-csillagú Férjfiakat szemlélek magam előtt, kiknek nyomdokjokba lépni erőtlenségemnek épen nem engedtetik; de mindazáltal, hogy e' tárgyról én - is, mint a' tanításban megőszült több jeles Férjfiak' társaságában a' Nevelés' munkájában egy kis ideig magam-is részt vett, valami hasznost, sőt talán némelly ujjoncز Tanítókra nézve szükségest-is mondhatok, megfogja engedni az, ki e' jelen értekezést őszinte lélekkel olvasándja. Hiszen hogy átallyában a' Nevelésről, különösen pedig a' Nevelést tárgya-zó dolgokról többször, és többféleképen írni épen nem felesleges dolog, azt minden ehez értő bölcsen által látja; mert ugyanis, ha a' Köztársaság' boldogsága a' jó Polgárokból, a' jó Polgárok pedig a' gyermekekből nevelkednek, akkor elkerülhetetlenül szükséges, hogy mint igaz Hazafiak a' gyermekek' helyes neveléséről buzgó szorgalommal gondoskodjunk; mert a' mennyivel felségesebb teremtmény az ember egyébb állatoknál, annál több igyekezetet szükség fordítani az ő nemesítésére:

*Chara sumus Patriae nos omnes pignora, justum
Est ergo, ut charum seduli agamus opus,*

Jó nevelés nélkül a' Polgárok előtt még a' legjobb törvények - is járatlan utakhoz hasonlók, azért már a' pogány régiségis úgy tekintette a' jó Nevelést, mint a' közjónak alapját, melly nélkül az fenn nem állhat. Esméretesek e' részben Minos a' Cretabelieknél, Solon Áthenében, Lycurgus a' Spártabelieknél, kik sokkal nagyobb szorgalommal és gondal oktatták Nevendékjeiket a' Haza-szeretetére, az emberiség méltóságára, a' nemes gondolkozás módra, mint ma sok Keresztyének. Vajha ne volna alkalmaztatható még mái napiglanis némellyekre nézve az, a' mit a' tanítói hivatalt bitangolókról a' Poeta elmondott: t. i.

*Sunt quibus oppletum pectus rubigine, mensque
Torpore ignavo debilitata stupet.
A quibus omnis abest venerandi sensus Honesti,
Utilia hos tantum, nudaque lucra juvant.
Privatum toto conatu quaeritur illis,
Communis nullum pondus, amorque boni est.
Nec virtute animos poliunt, nec Apollinis arte
Ingenium, cupidos spes nisi certa movet.
Nec Juvenum studiis informant pectora puris,
Sed tenero injiciunt semen inane solo.
Cum nec quid capiat, vel quantum fertile pectus;
Nec quid sit pueri mens bene culta sciunt,
Suppeditant steriles (obscurum vulgus) avenas,
Et pubi innocuae stagna bibenda ferunt.
Heu! damnum Patriae, repetas licet omnia, nullum
Grandius inferri, flebiliusque potest.*

Kit a' tanítói szép, de terhes hivatalban nem a' Tanítványok' tudományos előmente, hanem inkább az úgy nevezett pingue Minerval, a' kövér nyereség ösztönöz, az a' Tudományoknak több haszon gyümölcseit magais nehezen fogja szedegetni; de Tanítványival bizonyosan nem fogja éreztetni; hanem ezek szegénykéek míg az iskola küszöbét koptatják, addig rá-gódnak némelly már régen írásba tett száraz tanulmányokon, neveltetnek mint szajkók, nem pedig mint okos valók, kivergödvén pedig az iskolai porból *tandem custode remoto gaudent equis, canibusque, et aprici gramine campi*, 's a' drága időt vagy henyéléssel, vagy pedig azzal töltik a' mi még a' henyélésnél-is rosszabb, vagy legalább nem jobb.

A' gyermekek' nevelése eránt való szükséges gondoskodásban különösen kitűnt, *velut inter ignes luna minores* a' hajdani görög Városok között Lacedaemon, különös jeles Férfiakat választván az Ifjuság nevelésére, 's a' Nevendékek' erkölcsi viseletét többször-is vi'sgálatra vévén. A' Persák-is, minekelőtte a' bal szerencse törvényeiket felforgatta volna, a' jó Nevelés eránt való figyelmekeket azzal bizonyították úgymond Xenophon, hogy 12 fő Férfiakat választottak az Ifjuság nevelésére; 's ezt igen helyesen, mert valamint a' gyümölcs a' virágtól, az épület' tartóssága a' fundamentomtól függ; úgy hasonlóképen a' gyermeki korban vett jó vagy rossz nevelésnek foganatja - is által terjed a' későbbi korra, *plurimum enim intererit quibus artibus, et quibus hunc tu moribus instituas*. Juvenalis Satyr. 14.

Ennek az olly igen szükséges helyes Nevelésnek nehézségét figyelemre vévén Seneca illy

szavakra fakadott: *Nullum animal morosius est, nullum maiori arte tractandum quam homo, nam natura contumax est, animus humanus in contrarium, atque arduum nitens, sequiturque facilius quam ducitur.* Xenophon-is azt állítja: hogy *difficilius est rationi, quam belluis imperare*, de midón azután szemeit Cyrusra fordította, ki noha sok Országoknak, és Tartományoknak parancsolt, magát még-is nem-csak önnön népével, hanem még a' meggyőztetett Nemzetekkel-is megkedveltette, azt mondá: hogy a' megátalkodásnak oka nem azokban van, kik nem akarnak engedelmeskedni, hanem a' tudatlan Kormányozókban. Látjuk hát ezen két Bölcsnek állításiból a' Nevelésnek nehézségét, valamint azt-is, hogy a' Nevelésben elől fordulni szokott többféle nehézségek nem épen meggyőzhetetlenek.

Hogy hát a' Tanító gondviselésére bízott gyenge tanítványit kívánt foganattal nevelhesse, mindenek előtt iparkodjék Nevendékeinek szívében a' Tudományok' szeretetének tűzét gyullasztani, azoknak hasznát, gyümölcsét a' közönséges életből vett mindennapi példák által vélek megesmértetni, 's a' tudományos munkálkodást vélek korán megkedveltetni, legyen a' gyermeknek kedve a' tanuláshoz, hogy ne csak kötelességből, kényszerítésből, hanem a' Tudományok eránt viseltető valódi szeretetből tanuljon néha még azon órákon-is, mellyek pihenésre, vagy mulatságra vannak rendelve. Iparkodjék benne elfojtani ama sok rossz következtetésekkel együtt járó pajkosságot, mellyről így szól Seneca: *cohibeat Magister in pueris insolentiam, nimiam aestimationem, sui-que tumorem elatum supra caeteros, et amo-*

rem suarum rerum coecum, inprovidum, dicacitatem, et superbiam contumeliis gaudentem, desidiám, dissolutionemque segnis animi. L. de beat. vitae C. 10. A' gyermek' boldogságán szívből iparkodó, és a' tanítás' fontos kötelességét magára vállalt Nevelőnek mindenkor szeme előtt kell hordozni azon tagadhatatlan igazságot; hogy a' gyermeket az Oskolában nem-csak tanítani, hanem nevelni - is kell; ugyan-azért egy gondos, és önn-hasznát nem vadászó, hanem Tanítványinak boldogságát szívből óhajtó Tanítónak mindenigyekezettel azon kell lenni, hogy az ő gondviselésére bízott Ifjúság a' Tudományokban-is mennél nagyobb előmenetelt tegyen, de egyszer'smind a' jóban-is napról-napra szemlátomást nevelkedjék, erősödjék, és gyarapodjék. Szükség a' gyermekeket már gyengékorokban úgy nevelni, hogy maholnap a' közhivatalok' viselésében - is életüket okossággal, rendelkezéseiket vígyázással, a' törvények kiszolgáltatását igazsággal, 's beszédjeket nyíltszívűséggel folytathassák.

Hogy pedig a' czélerányos nevelést tárgyazó külömbféle tanulmányok' magvát szerencsés tenyésztésre Nevendékeinek szívébe hintesse, ki kell tanulnia természetjeket, hajlandóságjokat, hogy így kinek-kinek tehetségéhez mind magát, mind tanulmányját, a' mennyire lehetséges, alkalmaztathassa. A' mindennapi tapasztalás oszthatatlan tanúadása szerint külömbféle természetűek a' Nevendékek; némelyek, ha csak szorgalmatosan nem gyakoroltatnak, aluszékonyok, lusták; némelyek boszongodva tűrhetetlenkednek minden parancsra; vannak ismét, kiket a' fenyíték félelme tartóztat a' tanulói hivatal' körében; másokat ismét

ugyan ez elnyom, elgyengít; vannak ismét mások, kik önnön magoktól-is serkennek a' legszebb előmenetelre, némellyek vídámabbak, elevenebbek, mások ismét komorabbak, hajtószabbak; 's a' t. A' természetnek ennyi külömbféleségei között okos vigyázattal kell lenni a' Tanítónak, nehogy mind ezekben csak egy módot tartván, a' gyenge elméket inkább megerőltesse, mintsem oktassa. Arany középszerűséget kell választani az illy nehéz kormányozásban, és szorgos fontolással kikeresni, hogy hol kellessék zabolázni, hol pedig ösztönözni; hol az erkölcsöt javítani, az értelmet, akaratot mívelni, az ész' szikráit eleveníteni, úgy pedig a' megfélemedetteket bátorítani,

*Sic puer imbuitur, sic informatio prodest,
Qui non hanc sequitur, desipit ille, viam.*

Szükség tovább a' Tanító éles figyelmének kiterjedni azon erkölcstelenségekre-is, mellyek a' gyermekeknél igen közönségesek szoktak lenni, és a' mellyek vagy a' bűn által megromlott természetnek sarjadozási, vagy pedig a' hiányos nevelésnek, és a' rossz társaságnak veszedelmes mirigyjei, ezek könnyebben ki-írthatók, de annál nagyobb szorgalom, 's iparkodás kívántatik amazok' megjavítására, mennél mélyebb gyökeret vertek már a' gyermeknek gyenge szívében, ilyenek: a' tettetés, ámitás, hízelkedés, csalárdság, az egymás ellen való gyakor panaszok, vádolóadások, csufolóadások, és a' mi legnagyobb, és legveszedelmesebb, a' Tanító atyai intésének, sőt még a' törvényeknek is makacs megvetése; ezen gonosz hajlandóságokról azt kell tudni egy Tanítónak, hogy, ha-csak jó

idején czélerányos fenyítékkal ezeknek eleit nem veszi, utóbb alig fog találni megorvoslásokra való szert, *principiis obsta, sero medicina paratur*; minő bánás móddal kellessék pedig ezt végbe-vinni szépen leírja a' Poeta így szólván a' Tanítókhöz:

Vos alitis Patrum, et Patriae spem, tollite spinas,

Ac salebras veri semine, messe Boni.

Docta manus, rectum cor, et mens limpida praestat,

Ut tyro recto tramite currat iter.

Gratia sermonis, prudensque scientia rerum,

Mile labrum indoctos lumine suave regit.

Mensura officii, moderatio, recta voluntas,

Normaque tradendi blanda, movere solet.

Hanc puer arripiet cum fructu, fructus honorem,

Impensaeque operae praemia justa dabit.

Tovább, a' Nevelésnek fő alapja az, hogy a' Tanító mindenkor tekintetben legyen tanítványi előtt, mert ezt megnyervén, mint parancsai pontosabban tellyesítetnek, mint pedig az Oskolai fenyíték, és rendszabás sérthetetlenül maradnak, és így ritkább lesz' a' büntető eszközökkel való élés-is. Ez a' Tanítóknak megkívántató tekintet pedig olyan valami titkos erő, melly a' Tanítványok' kiszökéseit zaboláztatván őket minden láрма nélkül engedelmes-ségben tartja, 's magát vélek kedvelteti. De az erre szert tenni kívánó Tanítónak távol kell lenni az önnhaszon szeretettől, kíváltképen pedig kérülnie kell a' haragot, melly minden jó czélt érni akaró dolognak legveszedelmesebb akadállya; *Ira procul absit, cum qua nihil recte fieri, nihil considerate potest, ut difficile sit*

utrum magis detestabile vitium, aut deforme;
 úgymond Cicero. Mutasson inkább a' Tanító
 atyai szelídséget, melly azt viszi véghez, hogy
 az ember másokon tudjon könyörülni, az
 apróbb megbántásokat elnyögni, vagy legalább
 a' büntetésben mértéket tartani, *nunquam enim*
iratus qui accedit ad poenam, mediocritatem
illam tenebit, quae est inter nimium et parum.
 Cic. A' gyermekekkel való bánásban úgy visel-
 je magát a' Tanító, hogy felőle mindenkor le-
 hessen mondani:

Non durus Judex puerilia facta severas
Exigit ad poenas, suppliciiue genus.
Nec terret bucca inflata, clamore, minisque,
Nec furit in media bile tumente Schola,
Quo vigor ille ardens, visque ignea pubis, inert
Excutitur ritu, concipiturque stupor.
Informare Juventutem virtutis amore
Praestat, quam furioso ore ciere metum.
Quippe motus servum, virtus sapit inclita Civem
Magnanimum, justum, nobilitate parem.

Ezt a' Tanítóban szükségképen megkíván-
 tató tekintetet pedig nem kell némellyek' hi-
 bás vélekedése szerint állítani vagy a' sűrű bün-
 tetések' gyakorlásában,

Mancipium regitur poenis, sudibusque praeustis,
Virtutis pretio nobile pectus agit,

sem pedig az izmos, vállas, erős testfalkat-
 ban, avagy a' nyers, harsány beszédben, 'smód
 nélkül való kiáltozásban; mert ezek egyedül a'
 testnek tulajdoni lévén vélek a' tudatlan köz-
 nép is dicsekedhetik, következendőkép nem

elégsegések a' Nevendékek' oktatására, és a' Nevelésben olly igen megkívántató tekintetnek fenn-tartására; ellenben hogy ha az említett testi tulajdonok az egyenlő maga mérsékléssel párosodnak, annyira segítik ezen tekintet' fenntartását, a' mennyire hasznos és kellemes egy utazónak a' víg útitárs. Ezen tekintet' megszerzésének ideje pedig akkor van, midőn a' Tanító Tanítványi előtt legelőször megjelenik; mert ilyenkor a' gyermeki szemfüleskedés a' Tanítónak minden szavára, lépésre, és mozdúlatira figyelmezni szokott, 's tehetsége szerint a' Tanítónak ügyességét titkon megítéli, melly gyermeki ítélet gyökere, forrása szokott lenni azon utóbbi tekintetnek, melly a' gyermekek' sikeres nevelésére, és a' hasznos Tudományokban való oktatására elkerülhetetlenül megkívántatik. Ha ezt a' Tanító tanítványi eleibe való első béléptével magának megnem szerzi, utóbb mennél tovább halasztja, annál nehezebben éri azt el kivált némelly kis büszkéknél; sőt inkább azt a' szomorú változást fogja tapasztalni, hogy rajta pocskot tesznek, 's magán fogja bételyesedve látni Horácznak (ha jól emlékezem) eme szavait: *Animum (i. e. puerum) rege, qui nisi paret, imperat.*

Gondos szorgalmat fordítson a' Tanító arra-is, hogy tanítványi őt szeressék-is, féljék-is, vajmi bajos, és sok fáradsággal együtt járó nehéz munka az iskolai fenyítéknek olly mérsékletet adni, mellynek pontossága a' tanítványokat zabolában tartsa, engedékenysége pedig el-ne kényeztesse.

*Ne fueris lenis nimium, nimiumque severus,
Jungé oleum vino, sanat utrumque simul.*

Szükség hát, hogy *sit rigor sed non exasperans, sit amor sed non emolians* S. Greg. L. Mor. 19; mert, a' mint a' tapasztalás eléggé bizonyítja, ebben áll a' Tanító eránt való szeretetnek és félelemnek foglalatja. Hogy hát a' Tanító ebbenis szerencsés czélt érhessen, szükség Quintilianusból e' következőket megjegyezni: legyen a' Tanító a' Nevendékek eránt atyai indulattal, 's azokat úgy tekintse, mint tulajdon magzatit, mert halljátok - é Tanítók!:

In gremium vestrum maternis transit ab ulnis

Infans, Matrem igitur corde Magister agat.

More Patris parvam, quae illum veneratur, ametque

Gentem, tam studio, quam probitate colat.

Nec dubium, tali fiat moderamine semper,

Impleat ut Patriae fervida vota Puer.

Maga a' Tanító legyen minden hiba nélkül fedhetetlen tükör életű, sőt még a' gyermekekben se szenvedje a' hibát; tekintete ne legyen komor és kedvetlen, se pedig nyájassága felesleges, ne hogy amaz gyűlölséget, emez pedig megvetést okozzon; boszankodó épen ne legyen, de azokat se nézze-el, mellyek jobbítást kívánnak; a' szorgalmasabb tanítványok iparkodásának megdicsérésében se ne fösvenkedjék, se pazarló ne legyen; mert amaz munka unalmat, emez pedig könnyen büszke elbizakodást okozhatna; a' megjavítani valóokban inkább szelíd legyen, mint sanyarú, mert ezen bánás móddal sokkal hamarébb megnyeri azt, a' mit mások a' gyűlöletes verés és büntetés által megnyerni hiába törekedtek. Csak a' szelíd bánásmódnak lehet a' Nevendékekre nézve azon foganatja,

hogy kikelvén ma holnap az Oskolai pályából azt mondhassák magok felől Horáczal:

Quid verum, atque decens, curo, et rogo, et omnis in hoc sum.

Hát vallyon mit szólljak ama sok mai Orbiliusoktól, olly igen megkedveltt 's gyakoroltatni szokott veszszoztetésről, verettetésről? hogy a' verés, kivált ha mód nélkül gyakoroltatik, gyakran több, 's nagyobb rosszat vonz maga után, mintsem volt az, mellyet megorvosolnia kellett volna, az tagadhatatlan; ugyan is a' verésnek semmi egybefüggése nincs a' szelíd Tudományokkal, mivel ez inkább a' gyűlöletes rabszolgaságnak a' jele, innét már természeténél fogva a' hibák' megjavítására, és az illendőség' terjesztésére épen nem való. Mert ha egy okos Tanítónak, a' mint fellyebbis mondám, fő kötelessége abban áll; hogy tanulmányit Nevendékeivel megkedveltesse, szívöket a' Tudományra édesgesse, 's szelíd bánásmódjával őket magához lekötelezze: akkor szükség, hogy távol légyenek a' büntetések, mellyek magok után mindenkor nagyobb, vagy kisebb mértékben gyűlölséget hagynak, és a' Nevendék azon Tudományokat, mellyeket tanulnia kellett volna, felháboríttatván a' verés által elkezdi gyűlölni. Méltó e' dologról megolvasni Quintilianusnak eme szavait: *patiens sit Moderator in docendo, in emendando non acerbus, solers peccata praevertere potius, quam punire; longe alienus ab illa illiberali consuetudine caedendi pueros, quae plerumque et studiorum, et Magistri odium adfert, sicque existimans plus lenitate, et patientia, quam objurigatione, et plagis profici; egyéberántis a' rossz erkölcsű*

gyermeket a' verés voltaképen soha meg-nem javítja, hanem - csak bizonyos időre benne a' gonoszságot elfojtja, melly utóbb, midőn t. i. a' Nevendék szabad szárnyra kél, annál nagyobb erővel tör-ki belőle, és így még *erunt novissima pejora prioribus*. A' verés gyakran még a' tiszta elméket-is meghomályosítja, az éléseket megtompítja, 's végre, őket minden szeméremtől, ettől az Ifjuságnak igen díszes kincsétől, nyomorúltan megfosztja úgy, hogy utóbb még a' veréstől sem rettegnek; de bizonyos, hogy még a' Tudományokban sem tesznek semmi előmenetelt-is, mert, *si cui tam est mens illiberalis, ut objurgatione non corrigatur, is etiam ad plagas ut pessima quaeque mancipia perdurabit. Quint. L. 1. C. 3.*

Ha már hát a' verettetés a' Nevelésben illy gyűlöletes portéka, vallyon ahoz soha nem szabad-e a' Tanítónak nyúlni? igenis hogy szabad annak idejében; mert a' Bölcs-is azt mondja: *a' ki a' veszszőt kéméli, gyűlöli a' fiát, Példab. 13, 24; és ismét: bolondság köttetett a' gyermek szívéhez, és a' fenyítéknek veszszeje elkergeté azt, u. o. 22. 15,* melly szavakkal czélozni látszatik ugyan a' Bölcs átallyában a' Nevelés' fenyítékére, 's kiváltképen pedig érdekli az olyan Szülőket, kiket a' magzatjaik eránt való vak szeretet azok hibáinak megjavításában tunyákká, gondatlanokká tesz; de hogy ezen intés némü-néműképen a' Tanítókat-is illeti, abból kitetszik, mivel minden Tanító tulajdonképen a' Szülőknak képviselője. Hasznára fordíthatja hát a' Tanító a' büntetést-is, de csak a' Nevendékeknek vétkes kicsapongásiban; mert a' szabad elméknek olyan a' büntetés, mint a' betegeknek az orvosság, melly gyakran

a' legveszedelmesebb nyavalyát-is meggyógyítja ugyan, de egyszer'smind a' beteget-is elgyengíti, elerőtleníti, természetét mintegy egészen megváltoztatja, 's előbbeni vídámságától megfosztja; így a' szelíd elme-is, melly egyéberánt a' fenytéket békével túri, vídámságától megfosztatik, valahányszor veréssel büntettedik. Seneca a' minden csekélységért büntetni kész Tanítókat mérsékelni akarván így szól: *uter Praeceptor liberalibus studiis dignior? qui excarnificat, si lectio memoriam non constiterit, aut si parum agilis in legendo oculus haeserit? aut qui monitionibus, et verecundia emendare, et docere voluerit? numquid gravius, duriusque est imperare homini, quam imperare animalibus mutis? atqui equum non crebris exercet verberibus domandi peritus Magister, fiet enim formidolosus, et contumax, nisi eum actu blanditiei demulserit; de Clem. L. 1. C. 6.* Hogy a' Tanítónak néha akarhatja ellen-is a' kellemetlen büntetéshez kell nyúlai, azt egy szájjal vallják mind azok, kik a' nevelés' nehéz dolgában valaha fáradoztak; mert vannak ugyan sok jó szelíd indulatú gyermekek, kik az illyes büntető szerre soha nem szorulnak, de ellenben olyanok-is elegen vannak, kiket egyedül csak a' büntetés képes korlátozni; de mind e' mellett-is valamíg csak tanítással, intéssel, dorgálással, kéréssel, becsület-érzéssel, vagy dicsérettel lehet a' gyermeket kórmányozni: adig tartózkodni kell a' büntetéstől; — *Decet legum Praesidem (Moderatorem) ut cupiditatem aequi, et honesti conciliet, faciatque vitiorum odium, et pretium virtutum, transeat deinde ad tristiores orationem qua moneat, et exprobet, novissime ad poenas, et has ad-*

huc leves recurrat, ultima supplicia sceleribus ultimis ponat, ut nemo pereat, nisi quem perire etiam pereuntis intersit. Seneca L. 1. de ira. C. 5. Ha pedig egyszer már büntetésre kél a' dolog, legyen az érzékeny; mert máskép nevetséget, megvetést szül; az éhséggel, koplaltatással való büntetést sokkal károsabbnak, mint hasznosnak vélem, mert a' fortélyos gyermek a' büntetésnek ezen nemét vagy ravasz mesterkedésével kijátsza, vagy pedig éhségének időn kívül való lecsillapítására alkalmatosságot vesz a' lopogatásra. Arról sem kell a' büntetésre igen hamar hajlandó Tanítónak megfeledkezni, hogy a' büntetésnek néha mintegy szánakodó érzéssel való elengedése többet használ, mintsem ugyan annak ránczos szemöldökkel, és szikrázó szemekkel való végrehajtása.

Némelly gondatlan Tanítóknál az eleintén mindjárt becsuszszzanni szokott engedékenység, lágy bánás okozza gyakran, hogy utóbb veréssel kell megjavítani a' Nevendékeknek azon hibáit, mellyek mindjárt első csirázásban el nem fojtattak. Nem szóllok én itt azon Nevendékekről, kik vagy elmebéli gyengeségök, vagy ítélő tehetségök csorbasága, vagy pedig koroknak erőtlensége miatt az írásban, olvasásban, engedelmességben, tanulásban, 's a' t. gyakran akaratjuk ellen-is hibáznak, mert az illyes hibákat atyai intéssel, csendes lelkűséggel, szorgalmas oktatással kell megjavítani, nem pedig gondatlansággal elnézni, elhallgatni; egyedül a' nevendéknek a' roszban való megátalkodása az a' gonosz, melly keményebb, érzékenyebb büntetést érdemel azért, mivel ennek szerencsétlen gyökere a' ravaszság, és gonosz akarat szokott lenni, de néha ez-is nem annyira meg-

átalkodás, durczáskodás, feleskedés, makacsság, mint inkább természeti gyengeség, és a büntetések' félelme. Ha hát a' gyermek hazugságra vetemedik azért, mivel a' bőrét félti, őtet szelídebb intéssel kell igaz útra hozni; azon makaesságot pedig, mellynek kútfeje a' rossz akarat, keményebben kell ugyan megbüntetni, de még-is nem mindjárt ama' végső, és a' gyermekek előtt olly igen rettenetes és gyűlöletes szerrel, a' veszszővel, ezt csak a' többször minden siker nélkül ismételt intések és fenyegetések után kell elől venni, a' mint ezt Seneca-is javasollya igen helyesen mondván: *Num quis aliquis sanus filium ex prima offensa exhaeredat, nisi magnae, et multae injuriae patientiam evicerint? nisi plus est quod timet, quam quod damnat, non accedit ad decretorium stylum, sed multa arte tentat, quibus dubiam indolem ex pejore jam loco positam revocet. L. 1. de Clem. C. 14.*

Mikor kellessék pedig a' Tanítónak a' gyermekeket büntetni, megtanít az imént említett legjobb Tanító-mester Seneca így szólván: *ut corporum, ita animorum vitia molliter sunt eradicanda. L. 7. de benef. C. 10.* Máshol pedig azt mondja: *ad correctionem errantium irato castigatore non est opus. L. 1. de ira. C. 15.* Azért mondá Socrates-is: *caederem te nisi irascerer,* és valóban, minthogy a' harag már magában erkölcsi rossz, nem szükség a' rosszszat rosszszal akarni javítani: *prohibenda est maxime in puniendo ira, optandumque ut ii, qui praesunt aliis, legum similes sint, quae ad puniendum aequitate ducuntur non iracundia. Cic. L. 1. de Off. C. 21. — Moderatio animi mentes nostras impotentiae, et temeritatis incursu*

transversas ferri non patitur, quo evenit, ut reprehensionis morsu sit vacua, et laudis quae-stu sit opulentissima. Valer. Max. Mind ezek-ből elég valóságosan kitetszik, hogy a' bünte-tésre, ha már egyszer büntetni kell, legalkal-masabb azon időpont, mellyben, távol minden belső felháborodástól és haragtól, csendes lé-lekkel vagyunk; haragból többnyire azon bün-tetések' neméhez szöktünk nyúlni, mellyekről azt mondá egy a' tanítás' terhes hivatalát buz-gó serénységgel folytató férjfiú: *virgae, bacu-li, maledicta, percussiones capitis sunt prae-postera educationis adminicula, abjicite ergo amici haec humanitate et doctrinis indigna subsidia.* Ha észre veszi a' Tanító, hogy tanítványi őt nem értik, ezen ő haragra soha ne induljon, hanem inkább ennek okát nagy tudományjában, vagy pedig beszéd-jében 's előadásában keresse; ezerszer meg ezer-szer hibáznak ez elien a' Tanítók, kik azon vélekedésben lévén, hogy ők a' dolgot elég vi-lágosan, érthetőleg megmagyarázták, mihelyest valamellyik gyermek bővebb felvilágosítás vé-gett kérdezősködik, azonnal haragra lobban-nak, szikrázó szemekkel ide 's tova hányják, vetik magokat, a' szegény gyermeket po-fozzák, üstöközik, végre még a' könyvet-is (tapasztalásból szóllok) fejéhez sujtják. *Quam egregia docendi ratio!!!* Hogy az illyes bánás-móddal a' Tanító épen semmit nem nyer, az elég világos; mert ezáltal elveszti a' Szülőknek, és Tanítványinak bizodalmát, az illyes tettekkel nem hivatalbéli kötelességét tellyesíti, hanem haragos indulatját táplálja, neveli; az illy fo-nák Tanítók a' tanítás' valódi célja ellen a' gyermekben felserdülni kezdő tudni vágyás'

szikráját eloltják, elmellőzvé azoknak kérdezősködéseit azon ámitó hitegetéssel, hogy ez vagy amaz nekik úgysem használ, hogy abból semmit, vagy igen keveset értenek, így a' gyermekek utóbb elszoknak minden vi'sgálódástól, és nyomorúlt tunyaságba merülnek; a' valódi Tanító inkább maga serkenti a' gyermeket a' tanulmányokból nem elég világosan értett dolgok okainak kinyomozására, *loquere puer ut te noscam.*

Azt-is jól tudják a' nevelésben fáradozók, hogy a' hazugság legkedveltebb vétke szokott lenni a' Nevendékeknek, azért hát a' gondos Tanító annál szorgalmasabban iparkodik azt akadályoztatni, mennél inkább önnön tapasztalásából-is meggyőződik arról, hogy a' hazugság egyetlenegy menedéke a' gyermekeknek az ő gyalúságjuk' hibáinak elpalástolására. Hogy hát ezen gonosznak gyökerét egészen ki-írthassa, gyakrabban komor, haragos szavakkal szólljon a' gyermekek előtt a' hazugságról, vagy-is olyan szokkal, a' millyenekkel élni szoktunk a' hitvány alávaló dolgoknak becs-mérlésében, gyakran szót kell tenni a' gyermekek előtt a' hazugságnak azon szomorú következéséről, hogy a' hazug, mint valami csalárd, ravasz, és szemtelen ember mindenektől megvettetik, megútáltatik; hogy pedig az illyes intés annál foganatosabb legyen: szükség a' Tanítónak arra-is ügyelni, ne hogy az ajándék ígéreték, vagy büntetésbéli fenyegetődzések olyanok legyenek, mellyeknek bé-nem tellyesedhetését magok a' gyermekek-is könnyen által-lássák; mert az illyes csalogatásokkal nemhogy az igazság' szeretetére készíttetnének, hanem inkább a' Tanítónak pél-

dája után ilyenképen könnyen hazugságra vemednének; szükség őket arra - is szoktatni, hogy mákokat mindenkor szabadon, és nyílt-szívűséggel jelentsék-ki tanulmányaik felől; ne gyönyörködjék a' Nevelő a' sok parancsolgatásban, és tilalmazásban, hanem inkább a' fiúi szabad lélekben meg-kell vélek azt-is esmértetni, melly távol vannak egymástól az emberi érdemre nézve az igaz mondó és a' hazug, amaz t. i. nyíltszívűségével mindeneneknek kedvét, szeretetét megnyeri, 's magát méltóvá teszi, hogy néki még setétben-is higyenek; emez pedig gyűlölségben, útalatban lesz mindeneneknél, 's még akkor sem hisznek neki midőn igazat mond, *mendaci homini ne verum quidem dicenti credere solemus*. Cic. A' hazugság olly gyűlöletes volt minden időben, hogy már Homerus-is azt mondaná:

Pene mihi est orci portis invisior ipsis,

Cuius verba sonant aliud quam mente recondit.

Igaz mondásáért pedig a' gyermeket megdicsérni soha el-ne múlassa a' Tanító, mert örömmel viszi véghez a' gyermek azt, a' miért magát dicsérettel, és megelégedéssel jutalmaztatni látja. Végre mind ezeket iparkodjék a' Tanító bebizonyítani jeles embereknek p. o. Epaminondasnak példájával, kiről Cor. Nep. így szól: *erat Epaminondas modestus, prudens, veritatis adeo diligens, ut ne joco quidem mentiretur*. Hasonlót mond Plutarchus-is Aristides felől. Az illyes példáknak gyakrabbi felhozása bizonyosan megkedvelteti a' gyermekekkel az igazságot, 's megűtáltatja a' hazugságot,

Az eddig mondottakon kívül szükség még , ha a' Tanító kívánt foganattal akar Nevendékjei körül forgolódni, hogy iparkodjék vélek a' tanulmányokat - is megkedveltetni, a' serdülő kornak megszokott hibája az: hogy a' Tudományok' tanulmányit a' vélek egybeszótt nehézségek miatt ha lehetséges vagy egészen elkerülik, vagy alig kóstolván belejök, azonnal gyűlölni kezdik, szükség hát a' Tanítónak olly módot választani, melly a' tanulmányok' szeretetét az illy vad szívekben felélesztse, azért *id imprimis cavere oportebit, ne studia, qui amare nondum potest, oderit, et amaritudinem semel perceptam ultra etiam annos plures reformidet. Quint. L. 1. C. 5.* Úgy kell hát intézni a' tanulmányokat, hogy azokat a' Tanítvány mint egy játék gyanánt vegye, menél inkább megfelel az iskola ezen névnek: *Ludus*, mellyel azt a' Rómaiak nevezték; annál kedvesebbé lesz az a' gyermek előtt, és maga fogja azt magának keresni, mihelyst a' Tanító mintegy játszva, de még-is tekintetének legkissebb sérelme nélkül, bánik véle. Könnyű kérdésekkel kell benne a' tanulás' kívánságát felingerleni, dicsérettel kell őket a' Tudományokban való előmenetelre buzdítani, 's őket a' szorgalmas tanulásra úgy serkenteni, hogy előmenteken magok-is kezdjenek örülni, meg kell őket a' felől győzni, hogy csak egyedül a' Tudomány, és jó erkölcs az, a' mihez a' szerencse agyarkodása nem férhet,

- - - - - *Nihil non mortale tenemus*

Pectoris exceptis ingenüque bonis. Ovid.

ha pedig némellyek a' tanulásban csüggednének, fogyatkoznának, akkor másoknak szor-

galmát kell dícsérni épen abban, a' miben ők hátra maradtak; 's így majd versent vetekedés, majd ismét dícséret által kell jó idején elejét venni az ő tunyaságoknak, 's nekik megmondani: hogy a' hívalkodó azok' lajstromába fog írattni, kikről azt mondja Horatzius:

Nos numerus sumus fruges consummere nati.

Szükség, hogy mint hajdan Cató Caesar-nak, a' Tanító-is néha így szólljon lustulni kezdő tanítványjának: *ex vigilantia, industria tuae res prosperum eventum sortientur, sed si otio te dedideris, frustra Deum invocabis, nam juxta vulgare antiquorum sapientum proverbium: Dii omnia laboribus vendunt.* Leginkább pedig felbuzdulnak a' gyermekek a' szép Tudományok' tanulására, ha a' Tanító iparkodik vélek magát-is megkedveltetni, *Discipulos id unum moneo, ut Praeceptores suos non minus quam ipsa studia ament.* Quint. L. 2. C. 9. Csak a' Tanító eránt való szeretet viszi ezt végbe, hogy a' Nevendékek az ő intését, és tanítását mindenkor örömmel fogadják, barátságát vetekedve keresik, 's még csak legkisebb intését-is gyors készséggel tellyesítik; valahányszor a' Tanító, tudás vágyból a' gyermektől kérdezzetik, mind annyiszor szívesen, és kielégítőleg feleljen, ezen hasznos szemfülességet dicsérje, és iparkodjék másokban-is nevelni, a' feleletben pedig minden kétséges értelmű szavakat elkerüljön, ne hogy így vagy tekintetében csorbát szenvedjen Tanítványi előtt, vagy pedig hennek a' Tudományok eránt való dicséretes igyekezetnek szikráit el-ólcsa. Végre szeme előtt hordozza a' Tanító mindenkor a'

már annyiszor említett Quintilianusnak eme derék intését; *ad studium discendi voluntas cogi non potest, corpus et cogi potest, et sæpe importunis cogitur modis, at si animus discentium acerbis modis ad studia cogitur, fiet procul dubio, ut adolescentes praestantissimos libros, ingenuasque disciplinas execrentur, et grave, ac diuturnum erga tam inhumanos Praeceptores odium, et despectum contrahant; devincienda est itaque voluntas ad studia verborum officiis, humanitate, morumque civilitate, et liberalia studia liberalibus modis sunt instillanda.*

Mind ezeken kívül a' tanítói fontos kötelesség még azt-is megkívánja, hogy a' Tanító ne csak szóval, hanem önnön példájával-is oktasson, mert *longum iter per praecepta, breve et efficax per exempla, Seneca Epist. 6.* Igen szerencsés azon Ifjú, kit a' Gondviselés olly Tanítókkal áldott-meg, kiknek minden szavok, beszédjek nem egyéb mint csupa erkölcsi oktatás, kiknek életök nem egyéb, mint az igaz jámborságnak és helyes életnek eleven példája, kik hasznos mondásaikat önnön életökkel még hasznosabbakká teszik, kik tellyes iparkodással azon vannak, hogy *nulla ad aures puerorum vox impune feratur, in quolibet verbo suo Magister eorum utilitatem, commodum, atque institutionem proferat. Sit eis instar excubitoris vigilantissimi, prae eos sermones suo in contrario sermone studiose evertat, eosque bonis principiis ad solidam virtutem perducatur, et ad vitiorum detestationem. Quoties coram ipsis apparuerit, verbis et exemplis eos semper imbuat. Non enim licet ire recta via, trahunt in pravum*

Parentes, trahunt servi, sit ergo aliquis custos, et aurem subinde pervellat, abigatque rumores. Seneca. Ha a' szóval való tanításhoz hozzá járul még a' példa-adás-is, akkor remélhetni a' Nevelésnek óhajtott szerencsés czélját; tegye hát előbb maga a' Tanító a' mit javasol, 's kerülje a' mit kárhoztat. Tanítók! a' Haza' leg-drágább kincse nálatok van le-téve, azért hát:

Viribus in tuto meritorum tramite firmis

Pergite sacratum munus obire Scholis.

Gratia doctrinae est, meritumque, et maxima virtus

Accensa mentes ducere luce rudes.

Prompti, mansveti pueros formate tenellos,

Fulcra sibi ex illis Patria, Rexque leget.

SZARÓ NEFOMIUK.

17.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.*(Folytatás.)***Tizenkilenczedik Levél. Polyklet Rhodopéhoz.***Házasságok. — Vallásbéli Czeremoniák. — 's a' t.*

Vége, kedves Rhodopém sorsod elvan határozva: Barátomnak szerencsés nője vagy; ezen régtől-fogva ohajtott egyesülés által új jusokat nyernél szíves szeretetemre, ha ennek lehetséges volna nevedednie. Midőn ez a' hír értesemre esett, ugyan akkor azon háznál-is melyben lakom hasonló történet adta elő magát. Ez most elevenebb érzéseket gerjesztett szívemben, mint máskor gerjeszthetett volna, 's egyszer'smind, mint új látomány-is magára vonta figyelmemet. Elbeszéllem a' mit láttam: Azon innepi czeremoniával, melynek tárgya valál, még most-is eltelve érezvén lelkedet, magad megfogod ítélni, melyik nép tudott a' kettő közzül tisztesebb 's illendőbb billeget nyomni azon szövetkezésre, melytől minden időben függ az ember-nemzet' fenn-maradásának reményje. Még eddig ezen tárgyról sohasem elmélkedvén, csak azon érzéseim után tehetek össze-hasonlítást melyek bennem ekkor támadtak. De ha ezek meg-nem csálnak, a' házasság Rómában nagyobb fénnel és méltósággal

van körül véve mint nálunk. Görögországban nyájasabb és vidámabb, itt komolyabb és innepibb gondolatokat támaszt bennünk. Ollyan jel-képek, mellyek egyszerűségekkel szívre-hatók, mind a' két új házastársakat jövődöbéli kötelességeikre emlékeztetik; értésökre adják hogy a' fejeket ékesítő gyönyörű virágok, árnyék módjára eltűnnek szövetségek' szép gyümölcseit hagyván magok után, 's a' szerencsésen kigondolt példázat, mélyen bényomja szívökbe azon igazságokat, mellyeket a' hideg okosság alig tudna velek megértetni.

Egykor reggel a' Tiberis partján tett hoszszas sétálásom után, vissza-menvén a' Consulházához, nagy csudálkozásomra megtelve találtam azt ollyan emberek sokaságával, kiknek nagy része előttem ismeretlen volt. Közöttök Lucius igen elevenen beszélgetett egy bájos külső fiatal emberrel, kinek rangja már az újján lévő arany gyűrűből-is kitetszett volna, ha azt felsőbb sorsra mutató formája 's nemes és illendő alkalmaztatása még bővebben meg-nem esmertette volna-is.

Mihelyt Lucius észre-veve, „édes Polykletem! — így szólla, — az atyám egy újságot mondott, mellyet a' te barátságod-is bizonyosan rész-vétellel fog hallani. A' testvér húgom Octavia elvan jegyezve az ifju Dollabellának, kit ímé ezennel bémutatok. Ez barátom volt 's mostantól fogva testvérem lesz; ezen környülmény elég arra, hogy a' tied-is legyen. Kik itt özsze-gyűlve vannak, azok a' két familiának főbb tagjai, az Atyám épen most eggyez az öreg Dollabella Senátorral a' házassági kötés Czikkelyei felett, mellyet, ha elkészül, mindnyájan megfogunk pecsételni, hogy törvényes erővel birjon. Ezen előljáró cselekedet, mellyet kézfogásnak hívunk (sponsalia) egy bizonyos kölcsönös köteleztetés, 's csak bizonyos törvényes rendnek követése által semmisíthetik-meg.”

Azután félre-híván így szólla : „te szereted szokásainkat tanulni ; azokat ezen fontos alkalommal akadály nélkül vizsgálhatod. Rendszerént az illy titkos czeremoniák a' familiák' belső rejtekében vitetnek véghez , hová egy idegen sem bocsáttatik-be ; de te már régen megszűntél idegen lenni nálunk.”

Ezen szempillantatban belépe Cnéjus Octavius , karján vezetvén Leányát. Ennek látására sietve kiment Dollabella a' szobából, nem akarván jegyesét előbb látni mint a' szokás engedi. A' menyaszszony előjöve bizonytalan lépésekkel, 's jóllehet fátyola bátorításul szolgált szerénységének, még-is a' szemérmesség, ez a' rény magzatja minden mozdulatjaiban lefestette magát. A' mindenfelől ömlő szerencse kívánásokat elfogadá zavarodva, 's épen felelni akart rájuk akadó nyelve, midőn egy Dollabellától küldött rabszolga bejelentetett. Ez a' Menyaszzszonynak, az egész társaság jelenlétében egy drága kő nélkül való vas gyűrűt adott-által, mellyet az tüstént jobb kezének kis ujjára húzott. Ezen egyszerű ajándék úgy nézettetik, mint az ígért hűség' első záloga, 's mindenkor megelőzi a' házasságot.

Már egy nappal előbb elkezdődött estve jósolytatás az Istenek akaratjának megtudása végett; de a' jósolyok már régen megszűntek az Istenség nevében az emberek akaratjával ellenkezni; szerencséseknek tartván magokat hogy még megkérdeztetnek, 's csak kedvező jeleket látnak az egeken. A' menynek és a' földnek, kik első házaspárnak tartatnak, áldozatok vitettek, valamint Minervának a' szüzesség védőjének 's Junónak a' házások pártfogójának-is. Minekutánna mind ezen Czeremoniák véghezmentek, 's a' házassági kötés-is megerősítettett, elkezdődött a' kézfogáskori vendégség, mellyet mindenkor a' leány atya szokott adni. Alig ültek-le a' vendégek, hogy minden szemek reám néztek. Ennyi Római hosszú

tozába, 's nagy részént széles bársony préműbe öltözött férfiak között, az én egyszerű Görög öltözetem' különössége, engem egy szempillantatig az innep hőségé tevé. A' Consul tudtára adta a' Társaságnak Rómában tartózkodásom' okait, 's szokott nemes-szívűsége és nagy lelkűsége szerént nem úgy festett mint idegen földön tartóztatott foglyot, hanem mint Athenei követet, kit betsületnek tartaná házába fogadni. Még tisztességesebb módon megakarván esmértetni, arra kért a' vendégek nevében, hogy beszél-ném-el nékik millyen Czeremoniákkal szoktak nállunk a' házasságok véghez-menni. Minekutánna kívánságát tellyesítettem, maga megelőzte az enyimet, mellyet félttem volna kinyilatkoztatni. „Ezen szentszövetség-így szólla, mindenkor fontos tárgy volt a' Törvény-szerzők előtt, akár a' vallás tekintetéből nézték azt, akár csak annak a' Társasági rendbe való befolyását tartották szemeik előtt. Valóban, minthogy minden ház-nép, annak a' társaságnak mellyhez mint része tartozik képét viseli, szükség hogy az a' cselekedet-is melly fejeit össze-kapcsolja, olly innepiséggel történjék, mint valamelly népnek szövetsége; mert ha az tekintetben nem tartatik, múlhatatlanul következik a' Polgári-társaság hanyatlása, melly a' familiákban való vissza-vonás' első jelensége szokott lenni, 's ezen esetben a' már származásoktól fogva elbodult Nemzetségek, mint a' tenger habjai egymásra következ-nek 's halmozodnak a' nélkül, hogy lételőknek nyomát hagynák magok után, követni kötelesek a' szokást.

„A' házasság előttünk olly felséges tselekedet, 's az egygyesülés, mellyet jelent, olly tökéletes, hogy azt még a' halál-is alig tudja feloldozni. Az ollyan aszszony, ki másodszor meggy férjhez, nem sérti-meg ugyan a' törvényeket; de megsérti a' vélcke-dést, melly még a' törvényeknél-is erősebb. Veszedelemre mutató jelek az Istenek haragjával, látsza-

nak fenyegetni azokat, kik megvetve bánnak azzal, a' mi az emberek között legszentebb. Az ilyen jelek eltávoztatása végett, gondosan kitakarították a' menyaszszonyi szobából minden, valami az első férjnek szolgálatjára lehetett; még az ajtó - is eltseréltetik; sőt minden félre-vitetik, a' mi azt az embert juttathatná eszünkbe, kinek emlékezete méltatlansággal illetetik.

Az első Rómaiaknak egy erőszakos és igazságtalan cselekedet adott feleségeket; de épen ezen tévedés vezette őket az olyan házassági rényekhez, melyek annak emlékezetét eltörölhették; 's ha azokat, kiket holtig való társaikká akartak tenni egy szempillantatig megbántották-is, tartós tiszteletek által szeretetüket viszont megnyerték, 's állandóvá tették. Romulus ki különböző környülmények között-is mindenkor egyyetlen-egy plánt követett, valamint a' meghódoltatott népeket hűséges jobbágyokká; úgy ezen elragadó ott Aszszonyokat-is Rómainékká változtatta; 's a' nemes szívű Hersilia, ki újj hazájához maga egész feláldozásával ragaszkodott, osztozott azon oltárookban, mellyeket a' háládatosság, a' legelső hősnek emelt; őt tiszteljük még ma-is Ora név alatt áldozatainkban.

Numa mindenkor törekedvén az embert az Istenséghez közel vinni, a' házasok egygyesülését a' valás titkaival vette körül. Felségesebb jelentést adott néki, 's részerént titkos Czeremoniák által, mellyeket az idő megszentelt, részerént tiszteletre, méltó egyszerűségű példázatok által, mind a' két nemet a' felvállalt kötelességekre megtanította. Láttam fiatal koromban, hogy mind a' két házas-társnak nyakára egyig iga tétetett; de ezen Czeremoniát, melly a' házasságnak mint közös igába fogadtatásnak igen jelentő képe volt, a' fattyú kényesség már most eltörölte.

Ez a szó Conjugium (házassági iga) mellyet megtartottunk még ezen régi szokásra emlékeztet.

A' házasság nálunk három féle-képen megyen véghez:

1-ször: Confarreatio által, az-az azon egy kenyérrel való élés által. A' Férjfi és az Asszony tíz tanúkkal együtt megjelennek, a' Fő-Pap vagy Jupiter Flamenje előtt. Minekutánna egy juhot áldoztak, a' Pap megszentel egy liszt-lángból, sóból, és vízből készült süteményt, elébb maga azt megkóstolja, azután a' két házasok között elosztja, kik előtte esznek belőle, azt jelentvén ezen szent eledelnek közösvétele által, hogy ettől fogva mindenök közös fog lenni. Azután az Asszony a' tanúk jelenlétében a' férjnek által-adatik, 's a' Pap az áldás szavait reájok mondja. A' házasságnak ezen neme leginkább szokásban van a' Pontifexeknél és Papoknál, nem-csak azért mint-hogy azok semmitsem változtattak-el eleink szokásaiból, hanem azért-is, minthogy csak ilyenképen nyerhetnek Feleségeik just az ő cselekedeteikben és szent rendtartásaikban való részesülhetésre.

2-szor: Cohabitatio vagy egygyütt lakás által. Ha valamelly Asszony három Esztendeig a' nélkül hogy egymás után három napig eltávoznék valamelly férjfi-val együtt tartózkodik, tettel annak feleségévé lesz, 's az egygyütt élés minden elmúlasztott Czeremoniák' kipótolása gyanánt nézettetik. Az ősze- kelésnek ezen módja, mióta az erkölcsök megvesztegettetése után igen közönségesé lett kevesebb betsben van a' többieknel, sőt sokszor félházasságnak-is neveztetik. A' törvény melly azt megszenvedi úgy látszik mintha a' rendetlenségnek kedvezne, de csak nagyobb rendetlenségeknek akarja elejeket venni.

3-sor: Coemptio vagy költsönös vásárlás által. A' férjfi és az asszony költsönösen három réz-aszt adnak egymásnak, 's mind a' ketten a' törvény által paran-

csolt szállásokat elmondják. A' férj, t. i. ezt kérdi: Akarsz-e háznépemnek anyja lenni? Mellyre a' felelet az: Igen-is akarok. Az aszszony viszont hasonló kérdést intéz a' férjhez, ki szintén úgy felel; 's az házasság megvan kötve. Ezen szempillantattól fogva a' férj egy Atyának minden jussaival bír feleségén, 's ez-is minden jussokkal él, mellyeket a' törvények az anyjának adnak. Azon Czeremoniákat, mellyeknek tanúja fogsz lenni nem irom-le; csak azt említem, hogy *Confarreatio* vagy *Coemtio* által házasságra lépő Aszszonyok kirekesztőleg bírják a' ház-anyjának titulusát, melly nálunk olly igen tisztességes; csak ők lehetnek férjek' Jóságainak örökösei, még pedig vagy az egész Jóságnak, ha az gyermekeket nem hágy, vagy ha gyermekek vagynak akkora résznek a' mekkora eggy-egy gyermekre esik. Az ilyen gyermekek közül (kik patrimi és mátrimi nevet viselnek) választatnak azok, kiknek az oltárokhoz közelíteni, 's bizonyos papi méltóságokban résztvenni szabad. Felesleg való mondanom, hogy mivel a' házasságnak egyedül ezen módja törvényes, a' mi familiánk csak e' szerint kötik a' házasságot.

Ataljában minden házasság, még a' *Cohabitatio* által kötött-is, ha mind a' két házas társ atyjának engedelve nélkül megyen véghez, úgy nézettetik mint törvénytelen; hasonlóképen van a' dolog akkor is, ha a' tutor tutorsága alatt való leányt, 's valamelly Provinciának Igazgatója a' maga Provinciájából való személyt akar feleségül venni. A' Polgár soha-sem vehet rabszolgáló leányt, sem a' szabad ember leánya nem mehet rabszolgához; még azt sem engedjük-meg hogy valamelly Polgár, idegen nemzetbeli személyt vegyen - el; az ilyen szövetezések által a' Római név' méltóságát megmocsokoltatottnak tartanánk lenni.

Minekutánna ezen olly igen szent törvényeket, mellyeken a' familiák reményje épül, veled megemértettem, sajnálva jelentem óh fiatal Görög, hogy azok minden nap általhágattatnak. Számtalan Polgárok, a' sok költségeskedéstől mellyhez szoktak félvén, 's naponként nevedő 's szaporodó szükségek alatt nyögven, hogy a' ház-tartás terheit elkerülhessék titkos szövetségekben élnek, 's olly gyermekeknek adnak lételt, mellyeket a' Polgári-társaság megvetve eltaszit. Mindennap új nevek sértegetik, a' régiéhez szokott Rómainak füleit; nem sokára a' leg-híresebb Familiák elfognak enyészni, csak a' Történet-íróknál maradván fenn, és rabszolgáink maradékai fogják igazgatni a' világot mellyet mi meghódoltattunk.

Ezen szóknál elhalgatott, 's több vendégek zavarodása a' Consul jegyzéseit világossan igazolta. Hogy a' beszéd más tárgyra kerüljön, Octávia' és Dollabella' egészségökért ittak, 's minekutánna a' boldogság Istennéje (Felicitas) számára itali áldozatok tétettek, a' Társaság eloszlott.

Magunk maradván Octavius, a' fia, és én; ezen társaság mondá a' Consul, melly most itt volt, csak előljárója egy pompásabb Czeremoniának mellynek holnap kellett volna véghez mennie, de ma az Idu-sok napja van, 's a' Kalendák, Nónák, és Idusok napjain, valamint az utánnok következőkön és az innepeken-is gondosan kerültetik a' házasság kötés.

Az Özvegyek mindazáltal kik újra férjhez mennek, innepet szoktak özsze-kelesökre választani mikor a' nép a' Templomokban van, hogy elkerülhessék ennek csufolódásait, mellyekkel őket halmozni szereti.

Másnap Lucius utólszor élvén testvéri jussával, bévezetett engem húga szobájába, mellyben még előbb soha-sem voltam. Arcz fődő nélkül találtuk őt körül-

véve legkedvesebb rabszolgáitól, kik versent iparkodtak őt minden ékességekkel felruházni, melyek szépségét győzedelmi napján nevelhették.

Ő mind ezen czifraságokat hidegen nézte; rajta minden azt a' nyugtalanságot festette, melyet reánk következő akármelly szerencsés nagy változásnak alkalmával akarunk ellen-is érzünk. Szíves részvétellel tudakozódott familiám felől. Midőn mondtam néki, hogy egy testvér hugom van, ki hasonlóképen most vette magára himen jármát, szerettetett-e attól így szólla, ki férje lett? Igen-is, felelék én régtől fogva szerették egymást. Oh felkiálta nagy tüsszel tehát nem egyedül magam vagyok boldog. Azután a' néki adott ajándékok közül kiválasztott egy mestersegesen készült arany lánczot, melyet néki kívánt általam küldetni, az akarván monda lenni a' hugomnak, a' mi Lucius lett a' testvér bátyjának. Ezen ajándékot háládatos szívvel elfogadtam, 's nem tartóztathattam-meg magamat a' mosolygástól annak meg-gondolására, hogy a' Római erkölcsök' keménysége sem állván ellent, magának a' rénynek trutzára-is szinté olly könnyen beférkezik a' szerelem egy Consulnak mintegy Archonnak házában.

Másnap reggel mind a' két rokonságok Junó Jaga (igakészítő) templomába mentek, kinek egy malaczot áldoztak; kivéven elébb abból az epét mint a' keserűségnek, a' boszszuságnak szerencsétlen jelét. Végre elérkezett az utolsó Czeremonia véghez vitélére rendelt szempillantat, de csak estve; az egész nap a' mennyaszszony' felczifrázására fordítván. Ennek öltözetében mindenütt titkos czélozás van a' környülményekre. Midőn feje ékesgetése van munkában, haja olyan dárdával választatik-el, melly előbb egy a' Játszó helyen megöletett gladiatornak vérében mártatott, azt jelentvén ezen kegyetlen példázat, hogy bátor szívű férjfiaknak kell tőle születettni. Továbbá

a' haja hat fonadékra osztatik-el, a' Vesztálisok módja szerint, úgymint a' kiknek fő tulajdonával még bír. Fejére maga által szedett téli zöldből készült koszorút tesznek, melly ismét egy láng színű Patyolat-tal (flameum) fedeztetik-bé. Ezen ékességet a' Pontifexek feleségei viselik fejökön, kik magokat szemérmes erkölcsök által különböztetik-meg, melly ékességet az ilyen fontos alkalommal szeretik választani mint szerencsés jelenséget. Lábbelit igen magassat vetettnek vele, hogy nemes termetét még méltóságosabbá tegye. Hoszsu ruhája olyan színű mint a' kép földje; egészen egyszerű, mint a' mellyet Tanaquil az első Tarquinius felesége, maga szőtt Szervius Tullius Király' számára, 's melly Fortuna templomában még most-is találtathatik. Ezen ruhát egy gyapjú-öv szorítja össze, melly az úgy nevezett Herculesi csomóval köttetik-meg, 's ezt csak a' férjének szabad megoldani. Innét jó ez a' szóllás: az övet megoldani, (zonam solvere) melly a' két Nem között való legszorosabb esmeretséget jelenti.

Mikor egyszer az egész lakodalmi sereg egygyütt volt, a' mennyaszszonyt annak legközelebbi rokonai karjaikkal felemelték, 's vele az első lépéseket kényszerítve tetették; mert úgy kell magát tettetnie, mint-ha az atyai házat kényszerítve hagyná-el 's nem örömet menne szüzességét elveszteni. Ezen költött erőszaktétel egyszer'smind a' Sabinusok leányainak elragadozására-is emlékezteti ezen embereket, kik mindent szeretnek, valami eredetökre czéloz. A' menetel öt fáklyák világánál kezdődött, mellyek olyan fenyőből (taeda) készítetnek, a' millyent, a' Rege szerint Céres az Aetna tűzénél gyújtott-meg, midőn leányát kereste. Ezek öt ifjak által vitetnek, kik mint-hogy illatos szerekkel megvannak kenve, tisztult ifjaknak neveztetnek (pueri lauti). Valamint minden a' Czeremoniában, úgy az öt szám-is példázatos, 's a'

házasságot védő öt Istenségekre, Jupiterre, Junóra, Venusra, Diánára, és az ékes-szóllás Istennéjére Svádára emlékeztet. Három ifjú legények, kiknek még anyjok és atyjok él, 's kik vőfényeknek (paranymphi) hívatattnak, a' mennyaszszonyinak különös vezetői. Egyik közülök előtte megyen; Hymennek galagonya fából készült fáklyáját tartván kezében; ketten pedig karjaikon vezetik, míg egy, az úgy nevezett Camillusok vagy oltárok körül szolgáló ifjak közül utánnok megyen, 's egy felnyitott iskátulyát visz, mellyben a' legválogatottabb drágaságok vannak, külömbféle gyermek játékokkal vegyítve. Végre a' sereget számos fiatal rabszolgáló leányok rekesztik-bé, kik közül egyik orsókat, másik rokkákat, 's egyéb e' féléket visz, mellyek az ifjú aszszonyt, jövendőbeli foglalatosságaikra emlékeztetik. Míg a' sereg lassú lépésekkel az új házások rangjához alkalmaztatott pompával, 's mindenkor a' kettős sip kellemes zengése között mendegél; a' rokonság, mennyaszszonyi éneket énekel, (Hymeneus) 's fenn-szóval segítségül hívja Thallassiust, ki egy volt ama Szabinai leányok ragadozói közül, 's kinek hosszas és szerencsés házassága jót jövendőlkö jel gyanánt emlegettetik.

Midőn a' Mennyaszszony férje házának mystus koszorúkkal 's virágokkal ékesített ajtajához ért, megállott ottan, arra farkas hájjal megkent pántlikákat kötözött, hogy az által a' boszorkányságok, mellyektől ezen külömben olly bátor szívű nép szüntelen fél, foganatlanokká tétetnének. E' meglévén, a' férj eleibe jött, úgy tettetvén magát mintha nem esmerete volna, nevét kérdezte. En Caja vagyok; hol vagy Cajus,? ez vala a' felelet. Caja nem egyéb hanem az a' Tranquil, ki szép tulajdonai által olly nagy hírt szerzet magának; az ifjú Aszszonyok magokra ruházzák nevét, mint jó magokviséletének zálogát. Ezen Czeremonia után a' férj tüzet és vizet ad nőjének mint

közös sorsoknak példázatját. Ekkor azok, kik a' Mennyaszszonyt Atyja házából kiemelték, ismét fel-emelik, 's úgy viszik-bé férje' házába hogy lábaival a' küszöböt megne illesse, a' mi ha történnék gyászos jelnek tartatnék. Minthogy az ajtó' küszöbei Vesztának vagynak szentelve, az a' ki a' szüzességről lemond szentség-törést követne-el, ha a' küszöböt megilletné, némellykor még nagyobb bátorság' okáért, a' házfala töretik-ki 's a' törésen mennek-bé. Mihelyt új lakhelyébe bévezettetik, a' háznak minden kulcsai egy karikában össze-foglalva által-adatnak néki; 's ezen szempillantattól fogva a' házban mindenek az ő rendelkezései szerént történnek. Egy csekély környülményt-is kell említmem, melly azt mutatja, melly fontosnak tartják a' Rómaiak a' házi-gazdaságot. Midőn a' mennyaszszony az Atriumba vagy tornáztba béli, egy sűrű gypjas juh-bőr teritetik-ki előtte a' földre, hogy még egyszer emlékeztessék foglalatosságinak minéműségére.

Azon szempillantatban, mellyben a' lakadalmi sereg megérkezett, Lucius, és némelly egyéb ifjak sietve kivették a' Mennyaszszonyi fáklyát, annak a' kezéből, ki azt vitte, 's gondosan elrejtették, attól félván, hogy valaki azzal olyan boszorkányságot ne kövessen-el, melly az új házasok életét megrövidítené.

Ekkor egy nagy szobába vezettek bennünket, hol sok asztalok voltak pompásan terítve. Számtalan gazdagon öltözött rableányok körül-vették az új aszszonyokat; 's ehez által ellenben, némelly bohószkodók tréfás képvonásokkal igyekeztek tekinteteit magok felé idézni, míg a' siposok gyönyörűen zengő muzsikával édesebb örömekre készítették.

Mennél tovább tartott a' vendégség, annál elevenebb lármássabb lett a' vendégek jó kedve. Némellyek fenn-szóval zengették a' lakadalmi éneket

(epithalamium) mások ebből a' versek' béfejezéseit tüzesen ismételték, 's némelly komoly és a' régi szokások megtartásában pontos emberek Tesceninus dalokat mondtak, mellyek zabolátlanságokkal a' tiszta füleket ha ezeknek érthetetlenek nem volnának, megbántanák. Nem sokára azután a' Pronubák az-az némelly olyan aszszonyok, kik tisztos magok-viseletökről esmereteseek, 's egyszerűen többször férhez nem mentek, a' mennyasszonyt a' vőlegényi szobába viszik, melly virágokkal van hintve, pompáson ékesítve. Ebben körös-körül állanak azon Isteneknek szobrai, mellyek a' házasság legtitkosabb cselekedeteire ügyelnek, melly képzelt Istenségeknek nevei igen-is világosan kifejezik tulajdonságaikat. Középen van a' házasság ágy (lectus genialis), melly a' férj geniusának van szentelve. Arany és bársony ragyog itt, mindenfelől, 's mesterségesen készült mystus koszorúk Venusz Királyi székvé látszanak azt tenni. A' tisztos Aszszonyságok levetkeztetik a' mennyasszonyt, magok fektetik az ágyba, 's ott hagyják; minekutánna némelly oktatásokat adnak néki, mellyeket tapasztalások a' környülményekhez alkalmaztatottaknak itél lenni.

Az alatt a' vendégek folytaták vígadozásokat; az itali áldozatok sűrűn válták-fel egymást; 's Bachus észrevétlenül több részt lopa-el belőlök, mint a' mennyi őt illetné. Midőn a' Consul az asztaltól felkelt, ki-ki sietet őt követni, 's mindenek a' vőlegényhez mentek, annak utólszor szerencsét kívánni. Ekkor annak jelentésére, hogy a' gyermeki, 's fiatal-kori játékokról lemond, egynehány marok diót szór el a' földre, mellyeket a' körülötte lévők sietnek felszedni; ő pedig az alatt az alkalmatlankodók közül ki-szökik, 's mennyasszonyjához megyen.

A' házasság 's össze-keelésnek ekkor vége van; de a' lakodalom még tovább tart. Másnap a' férj egy

nagy vendégséget ad, melly repotiának hívatattik; mint-hogy ekkor újra isznak az új-házások egészségért. Ezek most utólszor ülnek az asztalnál azon egy kanapén, az ifjú aszszony nyájason férjére támaszkodik, sőt úgy kell tennie, mintha azt a tartózkodást és szemérmességet, mellyel tegnap magát megkülömböztette, egészen elfelejtette volna. Innét van hogy a Rómaiak az olyan beszédet, mellyből az illendőség számkivetve van, ifjúaszszony beszédének hívják; nehéz megfogni hogyan vetkezhetik-le az ifjú Aszszonyok olly egyszerre azt a szerénységet és szemérmességet mellyben neveltettek, 's hogyan kiszthetnek magok másokat illetlen tréfálásra; de itt azt akarják, hogy Hymen Ámor színét vegye magára, Ámor pedig részeg szokott lenni.

A vendégség végződésével a rokonok és barátok a szokott ajándékokat adják által az újj házásoknak; 's ezen alkalmat ki-ki vagy pompás adakozásának, vagy szives indulatjának kinyilatkoztatására használja. Én egy pár igen fejér gerliczét adtam nékik, mellyek nálam elváltak rejtve. Ezen tsekély ajándékot kedvesen vették 's úgy látszott hogy szívökre hatott a példázat. A lakodalmi mulatságot méltóképen akarván végezni és boldogságokat állandóvá tenni, együtt mentek a házásokat védő Isteneknek áldozni, 's ezen utolsó Czeremónia után egyedül egymással foglalatoskodván, már most azon csendes örömöket élik, mellyekben az első napoktól elválhatatlan zajnak közepette nem részesülhettek.

18.

Többféle tárgyú levelek. *

(Folytatás.)

V.

Egy német Újság mellett járó híradásokban, hol a többek között a' kártyák' több nemeiről-is vala jelentés, ezt láttam: *Whist Pracht-Ausgabe, das Dutzend 8 fl. Conventions Münze.* — Boldog egek! — így sohajté; — már más Nemzeteknél, sőt magunknál Magyaroknál-is bátorzkodnak játszó-kártyákat pompás kiadásban közreboesátani; pedig a' legjobb magyar munkának, a' legolcsóbb ár mellett való kiadása-is veszélyt hoz a' bátorkodóra! Így tehát a' könyvek még sokkal hátrább állanak a' mai csinosodás' világában, mint a' játszó-kártyák. Nem kevésnek kerül az időlopó kártya-multság nagy költségbe, nagyobbba, mintha folyvást jó könyveket szerezne 's olvasna kedv-

*) Ezen leveleknek — melyekből már töredékben az idei t. i. 1829-dik esztendei Minerva' I-ső Negyedében négy darab közöltetett, — folytatását sajtó alá adadni tiltotta a' Szerző' tulajdon szerénysége, maga sem ismervén azokat *classicus* munkáknak. Minthogy azonban az említett töredéklevelek eránt több rendbéli megelégedést kinyilatkoztató jelentések jutottak a' Szerzőhöz, még most egyszer szabadságot adott, azokat folytatni.

töltés végett. Hanem az a' baj, édes Barátom, hogy kártyával mindenek akarnak nyerni, könyvvel csak igen kevesen; pedig a' nyereség *amabban* mindég bizonytalan, *ebben* mindég csálhatatlanúl bizonyos. De ha bár alkura léphetne-is valaki *Fortúna* aszszonnyal, a' végett, hogy a' kártyajátékban mindég fog nyerhetni; vajjon minő nyereség volna ez, ahoz hasonlítva, melyet a' jó könyvekben való gyönyörködésből nyerni képesek vagyunk? Hogy azonban igen sok Ifjú van, ki egész életével, az 1825-dik évi Hébében álló ezen Epiláphiumra teszi magát méltóvá: —

Ősfy hideg tetemít fedi e' föld; sírnak utána

A' ser- 's kávéház, ló, pipa, kártya, agár; —
erről, akár mint bölcselkedjünk-is; mit tehetünk?

VI.

A' minapi leveledben azt a' kívánságot jelentéd, hogy szeretnéd tudni véleményemet, ama' sok munkákra nézve, melyekben a' magyar Nemzet' régiségét, 's majd egy majd más Nemzettel való rokonságát kívánják bebizonyítani. Ezt bennem ollyantól kérded, a' ki az érintett tárggyal fejét, vagy még sohasem, vagy igen kevéssé törte. Megelégszem e' részben azzal, a' mit a' hitelesebb évkönyvek és utazási-leírások nyújtanak; következésképen magyar őseleinknek a' legrégibb időkre való felvételét, csupán a' képtelen sok analogizálás' útján, nem tekintem diplomatai igazságnak, hanem többnyire csak igen sok munkába kerülő elmefuttatásnak, melyben csak a' vaszorgalom és vasbékettűrés érdemel munkadíjul dícsőséget. Mert ha szójáték valamit e' tárgyban nyomhatna, minden Nemzettel atyafiságba lehetne keve-

rednünk az egész roppant világon. Nincs olly Nemzet, mellynek anyanyelvében csak egykét szó - is a' magyar nyelvhez nem hasonlítana. A' német *Schornsteinfeger*, *Essenkehrer*, *Rauchfangkehrer*, kéményseprő; az angolok ezen kéményseprőket így írják: *chimney sweepers*, milly nagy hasonlatosság ez-is! A' Mongoloknál a' sárga: *schára*; a' vezér: *heszér*; *kutak* (a'többes számban) nálok-is *chuduk*. Egy hegy van nálok, mellynek *Buda* a' neve; 's egy folyóvíz, melly *Iró* nevet visel, 's a't. — A' ki különféle tartományokról 's nemzetekről olvas, igen gyakran lel ilyenekre. Számtalan illy szó-hasonlításokat közlének már több nyelvekből, Újságaink és Folyóirásaink-is; azonban illy analogiai szövedék, nemzeti rokonságot és eredeti származást, nem csalhatatlanul, hanem csak igen hypothetice bizonyíthat. — Nemzetünk régisége nekünk egyébberránt sem adhat egyebet hiú dicsőségnél; de ha mi most élők magunk cselekedszük azt, hogy Nemzetünk sokáig fenn-maradjon, és magát megkülömböztetve maradjon-fenn; akkor — egyedül akkor leend miénk a' dicsőség, a' ragyogó dicsőség, a' méltó dicsőség!

VII.

Még nem-is mondám-el neked, édes Barátom, a' mit egykor Pozsonyban létem alatt, egy ottani Kávéházban tapasztaltam 's érzettem. Látom egyszer, hogy egy falusi legényke jő-be, három keresztet hozván, mellyek közül mindenik több száz kisebb, nagyobb, tisztán kifaragott fenyődarabocskákból vala mesterségesen összerakva. Hirtelen meglátták a' jelenlévők a' remekmunkát, ki-ki csudálva nézegeté,

's kész volt egyik a' másikat biztatgatni, hogy venne belőlök. Azonban egészen siker nélkül mutogatá szép műveit a' mintegy tizenhat évű ifjú; mivel senkisémet meg azokból egyet-is, azt mondván: Hah! Isten őrizz, hogy keresztet vásároljak; úgyis elég nagy a' mai világban minden emberen a' kereszt. — Másoknak-is mutogatá az ifjú azokat, de próbatétele haszontalan lett, nem találkozáván annyi közül egy vevője is. Én ezalatt újság-olvasással töltöttem az időt, 's engem a' bámúlás nem lepett annyira meg, mivel ugyan olly művet már az előtt is láttam. Elgondolám mégis magamban: szegény falusi ifjú! eltudom képzelni, milly sok téli napokat kelle szorgalommal töltened, míg e' műveidet úgy elkészíthetéd, hogy remek voltokat és szépségöket csudálni lehessen. Oh! tudom, miként biztatott téged a' remény, fáradozásidnak díjára nézve! Majd — ezt gondolád; — a' keresztet szép áron eladhatván, a' sokféle házi-szükség' keresztjeitől megfogod azáltal menthetni magadat, melly keresztet vállaidat, már él'ted' korányában-is olly igen nyomják. Ime, pedig talám ismét haza kell vinned keresztet, 's a' szükségnek házi keresztjeit ekképen magadról elháríthatni nem fogod! Látom külsődön, hogy szűkölködő, arczatodon, hogy bánatosszívű vagy. Így szenved gyakran a' ketős szorgalom jutalom nélkül! 'S nehéz — úgy-e? — illy kemény sors' terhét viselni? Igaz, hogy soha nincs a' jólelkű halandónak semmiben nagyobb része, mint a' tűrésben. Övé a' nemes lélek; az igaz szív, 's övé a' legszebb igyekezet mellett a' keresztviselés-is. Vajha most nagy kincsekkel bírnék, hogy ama' szegény ifjúnak tiszszerte megjutalmazhatnám fáradozásait! Megajándékoznám őt igenis, és megmondanám neki, tartaná-meg csinált keresztjeit, 's lennének azok mindenkor szemei előtt; így mikor őt a' szükség sújtolni fogná, keresztjeire pillantván, jutna eszébe,

hogy a' kereszt, a' világi bajok' értelmében közös a' buzgón fáradozóval, közös a' jólelkűvel-is. E' gondolat mellett soha nem fogná őt olly csapás érhetni, melly alatt — bár reménye tönkre lenne zúzva — a' legnagyobb elkedvetlenedés' vagy elcsüggedés' örvényjébe roskadna-le.

VIII.

Ha vannak életem' folyásában olly szempillantatok, édes Barátom, mellyekben az édes boldogság' érzetétől olvadoz lelkem, illy szempillantatok közzé tartozik az-is, mellyben valamelly nagy ember, valamelly lelkes hazafi foglalatoskodtatja gondolatimat. Végy — oh! végy részt, azon örömben, mellyre lángkebelű Barátod' szíve, e' perczenetben lobban, midőn a' most érkezett Újságból azt olvasom, hogy Méltóságos *Mező-Szegedi Szegedy Ferencz* Cs. Kir. Aranykulcsos Urat, Felséges Királyunk T. N. Szabolcs Vármegyének Adminisztrátorává nevezte-ki. Háladó szívvel áldom sorsunk' legbölcsebb Igazgatóját, áldom Királyomat-is, hogy SZEGEDYTől az érdemlett polgári pályadíjt nem tagadják-meg. Láttuk, mily örvendetes reménycsillag volt ő a' magyar égen. A' mi volt ő a' Zala' partján, hol első Vice-ispányi hivatalát a' T. N. Vármegye' költségeit megkínélve viselé, az volt ő Pozsonyban, midőn a' Haza' legszentebb ügye vala országos üléseink' tárgya. Mélyen belátó elme, csendes indulat, szelíd de fontos és lelkes előadás, — ezek bélyegezték a' nagyra termett hazafit, mellyért őt honunk nem hamar fogja elfelejteni. Húllatná-is most érette köny-záporait Zala, melly érzi, hogy megfizethetlen

hálával adós, bölcs törvényhozójának; de büszkén nyugtatja-meg magát azzal, hogy kebeléből nyerte Szabolcs vezető Urát. Húllatna-is most érette bús könnyeket Zala; hogy a' kit vesztett, abban jótévőjét nem veszté-el; tudja, mennyire hat-ki lelke, 's bízik, hogy kedves Tiszánál sem fogja felejtetni, ott is védni fogja SZEGEDY szeretett Zaláját. Él-is ő Zalában, míg áll az jeles Megye. Míg minden hegyeit síkra nem változtatja, míg minden köszírteit apró fövénnyé nem őrli a' vén idő, Zalában SZEGEDY nagy neve mindaddig feledésbe nem jut. — Így adja őt most áldással Zala Szabolcsnak, 's ez tapsol új Fő-ispányi Helytartójának érkezten, búzgón köszönvén Zalának, hogy ebből nyeré bölcs kormányzóját. — Éljen sokáig a' nagy Hazafi! Ez a' nevezet legyen öneki tovább-is a' legdrágább minden címjei között, 's tüzeljen példája még sok Magyart, a' Hon' közjavának búzgó előmozdítására! Én pedig örömmel gondolok arra, hogy őseim-is Zalában éltek.

N. A. KISS SÁMUEL.

19.

Pajáczó' Éneke.

Én Thalia'

Vándor fja,

Hegyen, völgyön, tüskén, bokron

Bolygok széllyel,

Élvén széllel,

De nem vagyok sehol otthon.

Doctor-kalap nem kell nekem,
 Sas-szárnyokon nem száll eszem.
 Bohózat az én Istenném,
 'S ha az csörgő-sapkájával
 Megtisztel, a' koronával
 Ki akar gondoljon, nem én.

Könnyen borúl-el víg kényem,
 Kivált ha lapos erszényem,
 'S kit akkor előkaphatok,
 Bár nincsen-is rá semmi ok,
 Leöntöm a' guzy' lúgjával,
 'S az ő, 's mások' boszszújával
 'S világgal semmitsem hajtok,
 Kaczagok jóízűn rajtok.

A' Magyar-köntöst útalom,
 Öltöznöm abba halálom;
 Czipóban csak, 's harisnyában
 És nem sarkantyus csizmában,
 Bukfencz - szökésimet teszem,
 'S labommal együtt lejt eszem.

Fütytől, mint pestistől félek,
 Szélen kívül tapsból élek,
 'S ha amazt elkerülhetem,
 Emezt pedig megnyerhetem;
 Örömemben mint a' mókus
 Szökdécelek, Hokus-pokus! *)

HONVÁRY.

*) Ezen Éneket csak mulatság végett közöljük az olvasó Publicummal nem pedig felbátorításul Drámaköltőinknek, hogy nyakszegő pajáczói bakszökésekre lebecsátkozzanak. Nem ajánlhatjuk ezeknek eléggé figyelmökbe, mit *Legrand*-ról a' francia literatura' történeteiben olvasunk: „*Legrand* mettait si peu de différence entre la farce et le haut comique qu' il mêle indistinctement des scènes de caractère avec les arlequinades les plus grossières. Il se permet souvent les libertés les plus condamnables, et s' inquiète d' ordinaire fort peu -- d' élégance *Legrand* ... aurait sans doute acquis plus de célébrité, s' il n' eût malheureusement véen au temps de la régence, ou son gout pour le burlesque fut trop encouragé. Lásd: Résumé de l' histoire de la littérature française depuis son origine jusqu' a nous jours. Bruxelles. 1826. Pag. 182—183.

20.

Elő - szó

THOMSON' TAVASZÁHOZ.

Thomson Jakab, ki 1700^{dik} Esztendőben született Skótzíában 's 1748^{ban} holt-meg, az Anglusok' első rangú Költőik közé tartozik. Mint dramaticus költő is nagy becsben tartatik. A' szabadságról írt költeményje remek a' maga nemében. Angliához intézett Odája, mellyben minden strophá' végén ez az ismételés van: *Rule Britannia* 's a' t. még most-is minden innepi alkalmakkal tüzes lelkesedéssel énekeltetik. De leginkább az *Évszakok*' azon munkája, mellynek klasszikus érdeme felett egész Angliában megegyező dicsérő szó van, mellyről minden korú, minden rendű 's minden sorsú kimivelt emberek lelköknek kedves eledelt találnak, 's mellynek festéseit a' természet' minden barátjai értik 's nagy gyönyörrel szemlélik. Eggyik legújabb kiadása a' múlt Század' végén jelent-meg Londonban nagy 4-gyed rétben 22 pompás réz-metszésekkel. Anglián kívül-is minden kimivelt Nemzetek elragadó gyönyörrel és csudálkozással fogadták, még az eredetiből sokat elvesztő fordításokban-is ezen munkát.

Itt a' Tavasz adattatik Magyar-nyelven, olyan vers-nemben, mellyben az eredeti vagyón írva.

Helyesen jegyzette-meg, Thomson Évszakainak egyik német fordítója Harries, hogy a' Jambus-írók sokszor hasonlítanak a' kegyetlen Procrusteshez, ki két vas-ágyat csináltatott: egy hosszabbat és egy rövidebbet, 's a' hosszabbikba a' kisebb termetű idegen látogatókat fektette, 's addig húzatta azoknak testét, míg az olly hosszú nem lett, mint az ágy; a' rövidebbikbe pedig a' hosszabb termetűeket, 's ezekről azt, a' mennyivel hosszabbak voltak a' lábaikból levágatta. Én a' mennyire lehetett azon igyekeztem, hogy Jambusaimban ezen kettős hibát elkerülném, és se azért, hogy a' vers kiteljék szót ne szaporítanék, se a' mondást a' vers' végén erőszakosan el-ne vágnám. Az utolsó tekintetben lehetetlen volt némellykor ki-vételeket nem tennem, de a' mit annál inkább is megengedhettem magamnak, minthogy ez a' jobb Költőknél-is gyakran történni szokott. Azt a' szokást, melly szerint Lessing' tanátsa után a' nagyobb külömbféseléség' kedvéért a' Jambus ötödik lábához egy aszszonyi nemű Syllaba felesleg ragasztatik, nem követtem; mert egyfelől a' külömbféseléségre nézve a' most említett kivételek által-is elégtételt, más felől az illy ragasztékok az eredeti munkában sem találtnak. Ellenben a' versek' kezdetén a' két első láboknak néha Choriambusokkal felcserélése szánt-szándékkal történt, minthogy azt Thomson maga-is az Ánglus munkában gyakran cselekedte.

S. K. J.

A' Tavasz.

Thomson' Évszakaiból.

- Jöjj, szép Tavasz, menny' édessége, jöjj,
 'S onnét, hol a' harmatfelhő ölel,
 Míg mindenütt mu'sika ébredez,
 Borítva ró'sákkal lebegj alá
- Te, ki igérsz akár mint ritka dísz 5
 Ragyogsz az Udvarnál, akár mezőn
 A' Bölcsesség 's Jámberság' karjain
 Sétálsz, nemes' Grófné, kedveld dalom'
 Melly most saját korodról zeng, midőn
 A' táj virít 's vidámit mint Magad. 10
- Im a' komor Tél elfut meszsze már
 Északra, 's hívja vele szélveszit;
 Engednek űk, 's elhagyják a' zugó
 Halmot, zuzott erdőt, 's pusztult síkot.
 Helyekbe szellő lép, gyengén lehel, 15
 'S az olvadó hó árvizzé enyész,
 'S zöld főt emel-fel a' hegy ég felé.
- De még az év erőtlen 's reszkető;
 A' tél sok estvén mérgesen fuvall,
 Sok halavány reggelt jéggel fedez, 20
 'S gyakran havazván olly kellemtelen
 Napokat ad, hogy még a' gém maga
 Sem érti ha kell-é már elmerült
 Orral zavarai a' hangzó motsárt,
 'S a' bébitz is kétes, ha zengjen-e 25
 Elhagyva partot, a' pusztult vidék'
 Füleinek serkentő durva dalt.
- Végtére a' kies nap kos helyett
 A' fényesebb bikával köt frigyet.
 Most már hidegnek görtsei miatt 30

Nem merevül a' lég; sőt életet
 Árasztva, a' felhőket fel-viszi
 Az ég' magas boltjára 's ott fejr
 'S vékony pehely gyanánt oszlatja-el.

35 Lang szellet omlik széllyel, 's mindenütt
 Lebeg, hat, oldja föld' bilincseit.

A' nyugtalan földműves már örül
 Az enyhülő természetnek, vígan
 Hajt jászla mellől a' felengedett
 40 Telken fekö ekéhez ökröket.

Ezek nyakokra jármot csendesesen
 Felvéve elkezdik munkájokat
 Paraszt-dalok 's patsirta-hang között.
 Utánnok a' munkás, elő-felé

45 Hajolva, szánt, göröngyöt ösztökél,
 Kormányoz és barázdákat csinál.

Nem messze onnan a' gyors' magvető
 Fejér kötényben lépdell gondosan
 'S bő-kezüséggel hinti a' magot
 50 Föld' hű keblébe, mellyet egy tseléd
 Beboronál 's nagy munkát béfejez.

Ég, légy kegyelmes, mert már megtevé
 Dolgát az ember. Áldást adjatok,
 Ti lágy szelek, fris harmat, langy eső,
 55 'S nap, te világtenyésztő, oh vegyítsd
 Tökélyessé az évet! Ti pedig
 Hiú gyönyör', gög', 's pompa' rabjai,
 Utálni a' kis tárgyat féljete;
 Azt hajdan egy Máró zengé falun
 60 Világbiró Rómának, a' görög
 Legfinomabb művészség' hangjain.

A' szent ekét régenten tisztelék
 Királyok és nemünk' fő diszei:
 'S akkor sokan, kikhez képest ti tsak
 65 Muló bogártsapatnak látszatok,
 Országokat latolván nagy hadak'
 Sorsát veték, azután győztesen
 A' disztelen lágyságot gyűlölők
 Ekét fogának, 's nagy függetlenek,
 70 A' rényduló bőséget megveték.

Nemes Británnép tiszteld hát ekéd'!	
Szép halmidon 's távolnyult völgyiden	
Ne szünjön ősz sok kincsét' gazdagon	
Napfényre hozni: 's mint a' tengerek'	
Zivataros kék tartományai	75
Hatalmadat vallják, 's ezer felől	
Hozzád világ' pompáját küldözik:	
Ugy ontsa gazdag földed menneibb	
Jósággal a' dicsőbb áldásokat,	
Mindenfelé osztván ételt 's ruhát,	80
Kifogyhatatlan nagy tárház gyanánt.	
Az enyhe légen e' víg változás	
Nem-csak magán ömöl-el; hévsugárt	
Lő növények' országába-is	
A' nap, 's eloszlát minden gőzerőt	85
Az ifjudó földön; hogy általa	
Játszék ezer szín, legkivált, te zöld	
Te a' mosolygó természet' szokott	
Ruhája, fény' és árny' édes gyönyört —	
'S erőtadó kedves' regyülete.	90
Nedves lapályból hervadt dombra fut	
Az eleven zöld a' szél' szárnyain,	
'S bájolt szemünk előtt dagad 's lapul.	
Fejérlik a' galagonyabokor,	
Tsalit haraszt nyíló bimbót mutat,	95
Immár egész erdő levelesen	
'S pompásan áll 's szelekkel enyeleg.	
Benn' itt vadak zörögnek, ott madár	
Rejtezve dalt mond. A' kert, titkosan	
Ekitve, természet, te általad,	100
Az ifju év' minden színeivel,	
Ragyog, 's körüle áraszt mint özönt	
Jó illatot; míg az ígért gyümölcs,	
Még embryo barsony-hüvely alatt	
Sejtetlenül nyugszik. — Gyakorta most	105
Álomba, füstbe, szagba temetett	
Város, belőled a' fris harmatu	
Mezőre járok, hol midőn utam	
Bokrok között viz, sok gyöngy-cseppeket	
Rázok-le rólok, másszor a' falun	110

- Majorkodás' kecsét kóstolgom ;
 Vagy bájvidéken fellépdelek
 Augusta *) egy halomra , 's bámulom
 A' meszsze terjedő tájt, e' dicső
 115 Nagy látományt, e' biborszín 's fejér
 Virág-vegyületet, hol a' szemek
 Igézve repdesnek gyönyörökön,
 'S előre kémlik kincsei között
 Rejtek-helyén a' szöke haju Őszt.
 120 Oh csak Oroszföld - szülte durva szél
 Ne jöjjön és nedveltölt szárnyain
 Ragyát ne hozzon 's toldalék-telet,
 Mellytől tavasz minden diszt 's kellemet
 Elveszt, 's kiholt pusztává változik.
 125 Mert gyakran, éjszak' gyászos' fajzata,
 Sok milliom - sereg apró bogár
 Nagy had gyanánt jó , 's bimbót és magot
 'S virágokat mohon rág. Gyenge nép,
 De sokszor a' boszú' szent eszköze,
 130 'S nyomán az éhség évet öldököl.
 Az illy csapást gátolni, kert körül
 A' gazda éget szalmát 's ágbogat,
 Mig fulva füsttől rejtekeiből
 Kihull az ellenség, vagy hinteget
 135 Virágira borsport, — nékik halált, —
 Vagy a' levél ha mérgektől konyul,
 Fészkekbe, őket fojtani, önt vizet;
 'S madarakat sem hajt-el durczosan,
 Mikor velek vendéglik gyomrokat.
 140 Ne zúgolódj, pásztor, nem hasztalan
 A' durva szélvész meszsze kergeti
 A' záporos felhőket, millyenek
 Atlás' kiterjedtt tengere felől
 Sűrűn jöven, eloltnák nyár' tűzét
 145 Tüstént, 's az évet vízbe fojtanak.
 Éjszak-kelet kiforrván már dühét
 Vas tömlöczében ül, 's meleg-özönt

*) Augusta alatt London értetik.

Áraszt körül a' <i>Dél</i> , 's az ég' színén Termékenyítő felhőket borít.	
Ezek elébb setét koszoruként	150
Csak gyenge foltal jegyzik az eget; De majd sűrűn-gyúlt gőz-sereg uszik 'S csendes homály az egész látkörön, Nem olly nehéz 's nem lelket elnyomó Mint téli köd; hanem lágy, kellemes,	155
Minden remény' 's öröm' bő kutfeje, Mit a' teremtés óhajt. — Lassudan A' fuvalom csend lessz, úgy hogy sehol Sem a' sűrű fás erdő nem suhog, Sem a' nyulánk nyárfák levelei	160
Nem lengnek: a' tükörré vált patak Folyást felejt. Várás és hallgatás Van mindenütt. Hervadt gallyat kiejt A' marha szájából, 's fohászi között Előre lát már zöldülő fűvet;	165
A' tollas állat, melly kicsinyt pihen Kenvén olajjal 's rázván szárnyait Jelt nyugtalan vár, hogy szebb hangokat Vegyítsen a' nagy kar' zengésivel. Erdő, hegy, és völgy, enyhülést reményl.	170
Az örülők között legfelségesebb Járdall az ember 's már most háladást Eszmél, 's szemében örömköny remeg. Végtére a' felhők nagy kincseket Oszttják, 's eléb egyes cseppek vizen	175
Kis karikákat festenek, utóbb Bőv ömledés frissíti a' mezőt. A' halk esőt jól észre sem veszik Kiket sűrű erdő' homálya rejt. De ki maradna fák' árnyékiban,	180
Midőn az ég' egész kegye leszáll A' földre, tékozolva osztani Füvek', virágok', gyümölcsök' sokát! Növéseket repül a' képzelet Előzni, 's míg téjnedvek folydogál,	185
Lát százezer színnel játszó mezőt.	

- Igy a' dagadt felhők áldásokat
 Napestig ontják, 's bő ázás után
 Termő erővel a' föld eltelik;
 190 Mig a' hanyatló nap viszont kinéz
 Ragyogva a' tenger felhők közül,
 Mellyek sietnek széllyel oszlani.
 A' gyors sugár legott szélt szerte fut,
 Hegyekre hat 's erdők' lugosiba,
 195 'S enyelgve játszik a' víz' habjain;
 'S csillogtat a' sík' arany-gőzi közt
 Sok milliom harmat gyémántokat,
 Vigan mosolyg a' nedves zöld mező,
 Újul az erdő 's indít mú'sikát
 200 Sok zengzetűt, mellyet patakzugás
 Elevenít 's bőgés a' halmokon,
 'S siket zaj a' völgyben, hol víg Zefir,
 Mind ezt hogy egyesítse, születik
 Most törve napkelet' felhőitől
 205 Föld-ölelőleg nő az égi ív,
 Roppant kerektség- 's minden színt kifejt
 Piroson elkezdvén addig, hol a'
 Violaszín léggé halványodik.
 Nagy Newton, itt a' naptól olvadó
 210 Felhő esőprizmát csinál 's tanít
 Avattakat, mint kell felbontani,
 Világsugárt, mellynek te legelébb,
 Fejtéd vegyültét. — A' gyermek nem úgy:
 A' csillogó bájta látja hajlani
 215 A' földre, fut megfogni, de szalad
 A' szép abroncs, 's végtére eltűnik
 Szeme elől. Béáll a' csendes éj
 'S szelíd homály. Reggelt ohajtva vár
 A' jóllakott föld, hogy láttassanak
 220 A' tegnapi áldást rejtő nedvei,
 A' száz ezer csón felsziváркоzóok. —
 Ekkor buján kél 's friss zöldet ruház
 Földünkre a' fű, mellynek sok nemét
 Kitudni nem képes fűvész soha,
 225 Akár magános völgyben csendesen
 Keresdegél, akár erdős sűrűn,
 Hol a' buták' szeme csak gazt talál,

Vi'sgálva jár, akár kőszírtra hág,
 Tüzelve bértz' intő zöldségitől.
 Termő magot természetnek keze 230
 Olly gazdagon hint-el, 's szelekre bíz
 'S vegyít kövér hantok, sebes folyók
 'S termékenyítő záporok közé!

De hol van ész e' titkot fejteni,
 'S plánták' világát érti, — ez erő- 235
 Épség- 's örömtart, - mellyből ember élt,
 Mig büntelen lévén számlálhatott
 Sok aranyévet, 's vért, nem szomjuzott,
 'S nem tudta feslettség', ragadozás',
 Csalás, ölés' vad mesterségeit, 240

A' föld' kegyes, nem vérszopó Ura!
 Akkor vidám 's kegyes embernemet
 Költött-fel a' nap' első sugára,
 'S pirulva nem látott alvó tunyát,
 Mert könnyen elrepült a' szunnyadás 245

'S mint a' nap olly vígán serkentenek
 Az emberek jó földet szántani,
 Vagy szép mezőn őrizni juhokat.
 Köröskörül dal zengett, tántz, mese,
 'S okos enyelgés töltetett időt, 250

Mig egy virágos völgyben gyermeki
 Szerелеm édesded fohászt lehelt,
 Nem gyötrelem-szülőt, de boldogot,
 Melly a' szívet hevíti 's emeli.

Akkor nem esmertek boszutevést 255
 'S csalást az ég' szerencsés gyermeki;
 Mert józan ész 's szeretet volt vezér,
 'S természet-is javokra egyesült.

A' tiszta ég alatt örök Zefir
 Fújt 's bal'samot lehelt, az ifju nap 260
 Legjobb sugárit lőtte, fellegek
 Áldást csorogtak; míg kövér gyepen

Nyájak vegyülve mulatoztanak.
 Adáz oroszán erdőből ha jött,
 Ezt látva lágyult, 's durva örömet 265
 Mutatta több vig állatok között.
 Mert mindenütt igézett mű'sika;

- A' síp' szelíd fohászt nyögő szavát
 Kísérte szívható dall, melyre szél,
 270 Erdő 's patak bájjengéssel felelt.
 Illyen tavaszt élt az első világ!
- Demár ezen szeplőtlen szép napok,
 Mikből *aranykort* költött a' Rege,
 E' vas koron, midőn csak seprejét
 275 Isszuk az életnek, nem fénylenek.
 Nints a' beteg lélekben az *erők'*
Szép eggyezése már, e' kutfeje
 A' boldog életnek, nincs *egyerány*
 Sehol; az *indulatok* a' gyeplőt
 280 Elszaggaták, a' holt eleven ész
 Tehetlenül vagy jóvá hagyva néz
 A' bűnhődésre. Az *Ádázj Harag*
 Most vad szilajsággal dühösködik,
 Majd sárgul és némán forral boszut.
- Ha más örül az Irigység aszik,
 285 'S minden nagyot gyűlöl, mit el-nem ér,
 Rut *Gyávaság*; ijesztve képzelet'
 Tündéritől, megfojtja az erőt;
Szerelem - is csupa szív-gyöttelelem,
 290 'S lelket-szuró mély gond 's keserűség,
 Vagy alattsony haszonlesés, nem olly
 Soha nem unt vágy és ohajtozás,
 Melly, elfelejtve önmagát, siet
 Csak lángja' tárgyát boldogítani;
 295 *Remény* szilaj vágyoktól bádjadoz,
 A' *Bu* vagy élni un 's megtébolyít,
 Vagy néma csendben sírja napjait:
 Ezek 's ezer más illy indulatok,
 Száz vélemény miatt száz félekép
 300 Változva, lelküpket hányják örök
 Szélvész gyanánt. Illy kutfőből ered
Magánakelés, melly, testvér eránt
 Megfagyva, nem gondol semmit vele,
 Komor *Gyűlölség*, álnok *praktika*,
 305 Gyáva *Tsalás*, 'sivány *Ragadozás*
 'S utóbb bucsút vévén szép érzetek,
 Végkép dühös *Vadság* foglalja-el

A' köszívet. A' sokszor bántatott Természet-is boszulva elbomol.	
A' vizözön hajdant így lett, midőn A' föld-alatti tengert befogó Nagy boltozat mélységbe lerogyott Zuhanva, 's a' bedült föld' bércein Felül csapott habjával a' vizár, Míg, kezdve föld' gyomrától fellegek' Honnjáig, egy partatlan tenger ért.	310 315
Azolta mostohák az évszakok A' bus világ eránt; tengerhavat Szór 's halmoz a' <i>Tél</i> , a' <i>Nyár</i> pestises Hévséget áraszt. Hajdan nagy <i>Tavas</i> Viríta évhosszat, gyümölcs 's virág Szép társaságban egy ágon növe; A' tiszta 's enyhült léget örökös Csend birta, csak Zefir nyájaskodott Kék ég alatt; szélvész még nem tudott Dühödni, Orkán nem sikoltani. Romlatlan állt a' víz; nem küldözött Büdösköves homály villámokat; Dögleletes gőz és mord őszi köd Sem ölte-el korán az életet.	 320 325 330
De most kemény elemek' bábjai, Hideg, meleg, vidám 's borult idő' Erőtemésztő változasi közt Enyésznek a' napok, 's úgy érik-el, Jól kezdetet sem véve, végeket. Még-is haszonvértlen hervad 's kihal A' növény, bár képzelet felett Ád éltető erőt 's táplálatot. Mert ember, elkezdvén vértontani, Földön dühös vadoroszlán leve, 'S még több. Az aklokból juhot lopó Farkas nem itta a' juhnak tejét, Sem nem viselte gyapját; Eggy ökör Nem dolgozott az őt marczangoló Tigrisnek. És ezek merészek-is, Éhség 's türés miatt dühösek-is, 'S borzas mejjök nem rejt szánó szívet,	 335 340 345

- De ember, óh! e' lágy agyagu mű,
 E' könnyen égő szív, kit csak magát
 350 Taníta sírni természet, kinek
 Olly számtalan jó fű's gyümölcs terem,
 A' hány sugár 's csepp főzi ezeket,
 Ez a' teremőnek mosolygani
 Tudó 's az égre néző képe, ó
 355 Vegyüljön-e vad-állatok közé,
 És vérszopó legyen-e? Ontani
 Fene-vadak' vérért méltó; de ti
 Mit tettetek, juhok' jó nyája, mit
 Halálra érdemest, ti, kik nekünk
 360 Étkül tejet, 's télen meleg ruhát
 Szereztetek? 'S az a' hű, egyszerű,
 'S csalástudatlan állat, az ökör
 Mit véte, mellynek mindég kész 's tüdő
 Szorgalma a' mezőt az aratás'
 365 Áldásival szépíté? Oh miért
 Muljon-ki kínosan annak keze
 Alatt, kit ő táplált, 's éppen talám
 Olly innepen vendégeljen husa,
 Mellyet saját munkája alkotott?
 370 Így érez a' lágy szív; de már elég,
 Hogy én merész, késő korunk előtt
 Sámosi Bölcs' hárfáját könnyűden
 Megilletém. Tiltt most illy büszke dalt
 Az ég, kinek bölcs fitku végzete
 375 Nem enged itt alattlátnunk tökélyt.
 'S ki tudja mint visz föbb élet felé
 Mindent fokonként a' lét' gráditisa!
 Most a' patak' kora esők miatt
 Zavart folyamja ha apad, 's leszáll
 380 Árkába a' víz, most van ideje
 Halászni pisztrángot. Tsaló kukatz
 Kihegyezett hajlós veszsző, vízen
 Gyengén uszó lószőr-sínór, 's egyéb
 Csekély halászszerszám készen legyen.
 385 De horgodon halalos kín között
 Ne hagyj nyomorgni férget, mert midőn
 Az azt mohón nyelő szegény rabod'

Vérző tüdőjéből kirántanád,
Irtóзва rázkódnék érző szived.

- Mikor az éltetadó napsugár 390
- Áltjár folyót, 's halat elevenít,
Gyorsan 's vígan kezd-el játékodat;
Kivált ha nyugoti szellő enyelg
'S hordozza - szélyt a' könnyű felleget.
Egyik nap a' pataknak kezdetén 395
- Erdő 's halom körül választ helyet,
Másszor kövessd csavarulásait;
'S hol torkolatjánál több hab között
Szeretnek kis Nymfái játszani,
Hol az kevergve tóval eggyesül 400
- Vagy kő körül habzik 's a' görbe part
Hajlásitól sebesen vissza zug:
Ott gondos észszel vessd-meg horgodat
'S míg azt tudós kerengéssel viszed
Köröskörül, prédádra jól vigyázz. 405
- Ha pajkosan a' víz'-szinére jó,
Vagy éhen ugrik az étek felé,
Iktassd belé szakálos horgodat;
'S némellyiket gyengén ki partra vessd
Nádos közé viszont húzz' másokat, 410
- Mérvén erődet nagyságok szerint.
Ha fiatal, könnyen megcsalt 's kitsiny
'Sákmány alatt vessződ gyengén hajol,
Megszánva ifjuságát, melly alig,
Kóstolta még az élet' örömit, 415
- Vigyázva vedd-ki 's szabadon botsássd.
De ha setét rejtekhelyeiből
A' partifák' gyökerihez család
Patak' királyát, akkor végy elő
Minden ravasz fortélyt 's mesterkedést. 420
- Soká kereng csaló étked körül;
Próbálja falni, de mind annyiszor
Mutatja félelmét sok buborék.
Utóbb, míg egy futó felhő alá
Elrejtezzék a' nap, nagyot rohan, 425
- 'S benyeli a' halált. Tüstént sebét
Érezve, hosszat mint ér a' sinór,

- Futamodik, védelmet, fű, mocsár,
 Elébbi háza 's part körül keres;
 430. Ismét felugrik 's ádáz a' vízen
 Mérgedve a' csalatásért. Kezed
 Sejdítse hollétét: de kis időt
 Dühének adj; kifujja ez magát,
 Ha a' sínort majd nyujtod majd vonod,
 435 Mig a' kimultt 'sákmány' nagy oldalán
 Terül, 's te azt, vígan kihuzhatod.
 A' híves órák így telhetuek-el;
 De, déli thronusán ha a' nap úz
 Felhőket és lő bádjasztó sugárt,
 440 Akkor keress olly partot, hol virít
 Szelencze, 's széllyel völgyi lilium
 Leheli bal'samát, hol kandalin
 Fejét lehajtja, 's gyenge viola,
 'S az árny' egyéb szép népe rejtezik.
 445 Vagy elterült nagy fak alatt nyugodj
 Egy hegynek oldalán, hol a' galamb
 Suhogva elrepül 's a' sólyomok
 Kőszikla' bértzén rakják fészkeket.
 Ott egy remek költő után csudáld
 450 A' szép mezőt, mint Mantua körül
 Virgil' dicső dalai festik azt,
 Vagy fogd magad fel a' gyönyörű tájt
 Mint hirtelen szemed életűnik,
 Vagy a' patak' 's erdő' zengésitől
 455 Andalgva bájoló ábrándozás
 'S elmélkedés között, mig a' magány
 Lelkedben olly szép képeket teremt,
 Álomba rengess minden vágyokat,
 Kivéve a' szelid érzéseket
 460 Kiktől szíved vígad 's nem háborog.
 Egy bájoló táj a' Mu'sát amott
 Remek-művért unszolja. De ki tud
 Természetet felérve festeni
 'S melly képzelet talál olly színeket
 465 'S mellyik vegyít 's olvaszt úgy 's ollyakat
 Egymás között, a' millyen látható
 Minden virágokon? 'S ha képzelet

Kifárad illy munkán. — Óh mit tegyen
 A' nyelv, 's hogyan leljen sok száz színű
 'S festékű szót! Melly lelkesültt erő 470
 Ad énekemnek bal'sam-illatot
 Mint a' vidék áraszt körös-körül!

De illy művet próbálni-is gyönyör!
 Jertek tehát Ifjak 's Szüzek, kiket
 Már boldogított tiszta szerelem; 475
 'S Amanda, oh! kiben dalom kevély,
 Te a' kegyek' remeke 's kegy magad.
 Jöjj szép szemed' szelíd, édes, szerény
 Tekéntetével, melly lélekre hat,
 'S mellyből vegyest sugárzik fényes ész 480
 Érző-szív és eleven képzelet;
 Jerünk, 's míg a' Tavasz' ró'sás hava
 Gyengén pirulva beköszönt, korán
 A' harmatos völgyben virágokat
 Szedjünk, hajad' fürtjére uj diszül 485
 'S kebeledre, melly fényt ad nekik viszont.

Nézzd tékozolva szórja kincseit
 A' harmatos völgy. Nézzd miképp iszik
 Liliom a' sédből, melly rejtezik
 Buján növő füvek között, 's odább 490
 A' partra gyengén ömlik. Ott legyünk
 Soká, hol a' szellő hozzánk fuvall
 Borsó-mező felől, Arábia
 Nem bir nagyobb betsü füszerszagot
 Mint millyen itt körüskörül igéz. 495
 Hogy rája lépj a' rét-is érdemes,
 Ez a' kies zöld szín' 's minden virág'
 Egyvelge, a' természet reggeli
 Paraszt palástja, mellyben majmoló
 Mesterkedéstől válva, a' szemet 500
 Határtalan bájon legelteti.
 Gyors méhek itt ezernyi ezresen
 Pö'sögve gyártják mesterművöket.
 Repdes ide 's tova a' fürge nép
 Szíván virág' 's bimbó' édes javát, 505
 'S gyakran merészebb szárnyakkal mereng

- A' hajdipás 's kakukfüves mezőn,
 És sárga prédával megtöltözik.
- Most egy dicső kert nyit lugosokat
 510 És meszsze terjedő nézéseket
 A' bámuló szem itt zöld pá'siton
 Legel, vagy olly magas sorfák között,
 Hová az árnyék napfényt nem botsát;
 Vagy kék eget néz, 's csatska patakot,
 515 'S szélnek fuvásán hullámozó tavat;
 Vagy távol erdőt 's sziklás bérceket
 S' tornyok csutsát 's a' nagy tenger' vizét.
 De mért megyek távol? holott közel
 E' harmatos 's virágos partokon
 520 Gyönyör-adó kezével a' Tavasz
 Minden kecsét kifejt 's elevenít?
 Im itt terem krokusszal vízi gyöngy
 Bárling rukertz, 's százszor szép sok színe,
 Sok barna foltu sárga viola,
 525 'S illattal olly gazdag levkoji-nem
 'S tavaszikával egygyütt szélvirág
 Odább igéz a' tulipán-sereg,
 Hol a' kecs űz csuda játékokat,
 'S mint a' szüléi por elpárosul
 530 Másítja faj szerént a' színeket:
 Mit a' tudós kertész látván, keze'
 'S esze csudájának büszkén örül.
 Minden virág mosolyog, a' tavasz
 Első szülött bimbóján kezdve-el
 535 A' nyár füszerszámzott cselédüg.
 Van szűz fejérségű 's belől pirult
 Játzint, van a' forrásra hajoló
 Nárcissz 's szelidvirányú mezei
 És kerti szegfű, 's mindenik bokor
 540 Ró'sák szagával 's színével kínál —
 Faj, kets, szín, illat — minden számtalan
 'S leírhatatlan, 's Természetnek itt
 Virágzik, itt lehel ifju kora.
 Légy idvez oh életkutfő, világ'
 545 Nagy lelke 's mindene. Színed előtt
 Leborulok, 's egész lelkem 's szívem

- Téged keres, ki által az Egész
 Mihelyt meg-illetéd, tökélyt nyere.
 Te általad szív életet, iszik
 Fris! harmatot füvek' fák' mennyei 550
 Kézze szövítt 's ruházott sok neme.
 Te általad lel földben mindenik
 Rokon helyet, 's szop onnétszámtalan
 Vékony csatornan bő táplálatot.
 Mihelyt te szólsz, ébreszti a' tavasz 555
 A' tunya nedvet, mellyet téli szél
 Lefutt gyökérhez, melly most forrva forr,
 És felfelé vigan folyván terem
 Ezer 's ezer szint-játszó látományt.
 Mint tárgyam a' növények közül 560
 Fellyebb visz, úgy félénk Muzsám te is
 Feljebb repülj: halld mint kiszt a' liget
 Rád venni legszebb öltözetedet.
 Add költsön oh dalod' filemile
 'S öntsd éneked' lélekkel töltt tüzét 565
 Dalomba most. Midőn kakuk' szaván
 Elkezdve zengtetek tavaszi kart
 'S új lanton a' hírtől még nem dicsért
 Erdei nép' szerelmét hirdetem.
 Ha a' szerelmi szellem szerte leng 570
 Az éltető légben 's szívekre hat;
 A' víg sereg kívánván tetszeni
 Elkezdí tsínosgatni szárnyait
 'S próbálni rég megnémult énekít
 Lassan csitserg elébb, de majd mihelyt 575
 A' lelkesítő tűz jobban hevít,
 Határtalan zengéssel áradoz.
 Hajnal hasad, 's a' reggelt hirdető
 Patsirta már felreppen 's hangitsál
 Felhők között, 's fészkeből hívja-ki 580
 Az énekes népet. Minden bokor,
 Minden fa bájos zengést tékozol.
 Pityer 's hurosmadár járják elől
 Versennyel a' szép hangok gráditsát
 Végestelen végig. A' filmile 585
 Halgatva illy örömet hágy nekik

- Jól tudva, hogy szép fényű napjokat
Majd meghomájosítja éjjele.
Bokorban a' rigó sipol, felel
590 Erdőben a' pinty. Zöld geneszteren
Kenderikék dalolnak. Számtalan
Nyelv és torok mézes melódiát
Bájolva hallat friss gallyak közül.
A' szarka, varjú, tsóka bár külön
595 Kellemtelen szavúak, emelik
A' mu'sikát; míg az egész felett
Bus nyögdelést lehel a' gerlitze.
A' szerelem szüli concertjeket,
Az zengedezteti, melly tetszeni
600 Madárt is oktat. Mindent elkövet
A' tarka nép a' mit neki sugall
Gerjelme, 's minden hang lelket lehel
A' bájló nőhez. Távoladon
Elébszemérmesen környékezik
605 Repdesve lángjok' szép tárgyát, 's ha ez
Csak legkevésb kedvellést is mutat,
Színek ragyog, vérek gyul, kétesek,
Most közelébb majd távolabb, 's viszont
Hozzája több tűzzel lövellenek.
610 Szárnyok szerelmesen 's gyorsan pereg,
És rajta minden toll vágyást jelent.
Ha párosulnak a' sűrűk közé
Sietnek a' hol bátorság, öröm
És élelem van, hogy véghez vigyék
615 A' mit kíván természet' szent szava,
'S haszontalan ne gynytsa melyjeket
Az édes érzés. Fészkeket gyeptün
Rakják ezek fagyal 's más bokrokon,
Azok erőtlenségek
620 Tövisre bizzák, másoknak fa ád
Odut lakul, bogárt eledelül
'S ágyul mohot. Mások rejtekjeket
Pusztákon és zöld völgyekben lelik.
Legtöbben erdei csendes homályt
625 'S magas mohos partot választanak,
Hol őket a' tsevegő friss patak

- Mulatja, míg kedves tisztjek szerént
 Fészkek körül maradnak. Ágbogat
 A gyaggal enyvezvén készitenek
 Parton növvő bokrokban lakhelyet. 630
 Illyenkor a' szárnyok szünetlenül
 Csattognak. A' gyors fetske tó körül
 Repdes lakát készíteni. Száz madár
 Vagy ökrök' és juhok' hátára száll
 'S orozva sok szál szőrt 's gyapjut kiránt 035
 Vagy lop tsűrökben szalma szalokat,
 'S csínos meleg fészket úgy csinál
 Tojásin a' nöstény míg vesztegel
 'S szerelme' gondjától nem vonja-el
 Sem éhezés sem akármelly gyönyör, 640
 Mellyet tavasz köröskörül lehel;
 Hü-himje, őt mulatni, untalan
 Körülte énekel, 's helyette ül
 Gyakran, míg ő csekély étket keres.
 Telvén kegyes dajkát' ideje, 645
 Szűk tömlőczőt tsak - nem tollatlanok
 Tserélnek-el napfénnel a' kikölt
 'S életre érlelt aprók: Gyenge nép,
 Melly enni kérve sír-ri szüntelen.
 Óh mint nem éreznek, mint agganak 650
 Az új szülék ekkor! Gyors szárnyakon
 Repül szerelmek nekik ételért;
 Magát felejtve, ha mit lel, viszi,
 'S elosztja hűn-'s viszont újat keres:
 Így élnek egy pár szűkült házasok. 655
 Bal sors, de szép 's nemes szív részesi
 Kiket igaz hűség, mit pór sereg
 Nem esmer, aggságok közt boldogít,
 'S erdőbe rejtezett kunyhó alatt
 Tsupán az Ég' kegyelme éltet-el: 660
 Kicsinyeik ha sírnak ételért,
 Végső falatjokat adják nekik,
 Akármiképp éheznek bár magok.
 Munkálkodás mellé, az a' ki küld
 Tavaszt 's gyulaszt szívemelő hevet, 665
 Erőt-is ad gyengének, 's furcsa ész

- Egyűgyűnek. 'Sivány ha közelít
 Fészkek felé, szomszéd bokor megé
 Titkon repülnek, 's ott rezzenne-fel
 670 Tsevegnek; úgy tsalják a' leskelőt.
 A' bébitz a' pásztor feje felett
 Tsattogva szárnyával kereng, 's utóbb
 Sebesen elrepül mező felé,
 Hogy fészke mellől eltérítse azt,
 675 Vad rétze posványon, fogoly síkon
 Repdes (kegyestzél!) hogy háborgató
 Ne lelje-meg szeretett magzatit.
 Muzám ne szégyeljen gyászolni itt
 Ligeti testvérin, kiket bezár
 680 Tömlöczbe a' kegyetlenség' keze,
 'S megfoszt szabad honjok térségitől
 Szegény szelíd rab búa elmerül,
 Elveszti borzadt tolla szép színét
 Oda van a' varázshang, melly radon
 685 Zengett 's vígan sűrű lombok között.
 Oh hát szerelmek' 's lelkes énekek'
 Barátja, e' csendes vígságú nyájt
 Ne bánts, ha ártatlanság szívedet
 Meghatni, füledet bájolni dal,
 690 'S lagyítani szánás tudja melyjedet.
 Kivált szerencsétlenné tenni kar
 A' filmilét; ah! ez a' gyenge szer
 Hogy türjön-el kemény kalitkazárt!
 Gyakran midőn éledelt hozva jó
 695 'S vad kézre szálltt fíjait nem leli
 Fészkében, a' nagy ijedés miatt
 Elejti a' hozottat. Szárnyai
 Leszegve bádjadnak, 's alig viszik
 Egy híves árnyu bikfalomb alá;
 700 Hol csüggedezve ül magányosan
 Hirdetni éj' hosszán keserveit;
 'S ha hangja lankadtan kihal, viszont
 Ujítja a' bú gyászos énekét,
 Míg az egész erdő köröskörül
 705 Fájdalmat és síralmat zengedez.
 De túl siet keskeny határjain

A' tollasult ifju nép, 's szárnyait Probálva kér légben szabad lakot. Utolszor itt segít, 's a' már tovább Szükségtelen szüléi szeretet	710
Tüstént kimul; mert égi bölcseség' Nem tékozol, nem tesz feleslegest. Egy kellemes nap' alkonya előtt Midőn hegy és völgy bal'samot lehel,	715
Arany sugárok közt a' serdülők Vi'sgálni jönnek az ég' tag körét, Szemlélik a' végetlen tért, utóbb Nagy honjokat 's öröm tanyájokat. Fel- és alá-tánczolnak ágokon, Hév vágyjokat gátolja félelem,	720
Kiterjedett szárnyok remeg magát A' légre bízni, míg nem a' szülék Elől repülve őket nyájosan Kérik, pirongatják, kikergetik. A' könnyű terht a' lég könnyen viszi,	725
'S ők nem tanult szárnyal büszkén szelik. A' lebegő elemet, és midőn Hanyatlanak, kettőztetett tűzők Magasbra hat, 's már félelem helyett Melyjekbe bátorság száll és öröm.	730
Feloldva tisztjektől rájok vígan Tekéntenek még egyszer a' szülék, 'S nem esmerik többé fijaikat. Magas helyen völgyet fenyegető 'S égig nyúló kőszikla-bértzeken —	735
(Borzadva millyent Kilda *) lát fokát Vad partjain, honnét költözteti Az Indusokhoz a' nyugvo napot, —) Nevel erős körmű's rokon tűzű Fijakat a' Királyi büszke sas,	740
'S mihelytt saját országot képesek Alkotni, váraból kikergeti, Hol sok nyomoktól fogva szabadon, Nem bántva senkitől uralkodik	

*) Kilda, Skotziának legtavolabbi szigete napnyugot felől.

- 745 'S kényyére prédál a' szigetekén.
 Ha látogatnék egy majort falun,
 Hol büszke bikfa 's tölgy édesgeti
 Magához a' szarkát, melly ágokon
 Fészket rak és szünet nélkül csacsog,
- 750 Legörömostebb szemlélné szemem
 A' házi szárnyas állat' rendszerét.
 Anyai gondal hívja fíjait
 Magához a' tyuk, mellyet a' kakas,
 Kevély vitéz' tüzével járva, véd
- 755 'S ellenfelet fenn-szóval hartzra hiv.
 A' tarka rétze serege előtt
 Gagyogva uszkál a' tó' tükörén.
 A' hattyú, a' pompásan evező,
 Játékul adván hósín tollait
- 760 Zefirnek és büszkén hajtván nyakát,
 Vizen lebeg, 's fíjai' szigetét
 'Stra'sálja. Mérgétől veresedik
 'S lármát üt a' kanpulyka; míg napon
 Színét ezer 's ezerkép' fejtí-ki
- 765 A' páva, 's széllyeláraszt fényözönt.
 E' házi bájoló tárgyak felett
 Párját vadászva repdes a' galamb'
 'S szeme tüzet szikráz 's csillog nyaka.
 Míg így az árnyok' szép tselédei
- 770 Tisztább szerelmet élnek, a' barom
 Szilaj gyönyört táplál 's dühös tüzet.
 Ádázva érez égni minden ért,
 Magában a' heves bika, felejt
 Legelni, 's a' legkedvesebb füvet
- 775 Sem sejtve, kóborol a' réteken,
 Másszor busan bolyong erdön, 's tsömörl
 Bimbót, levélt 's gallyt, melly kínálkozik.
 Gyakorta örültten féltő 's irigy, —
 Keres vivót 's tuskón és tör'sökön
- 780 Öklelni képzele ellenfelét.
 'S ha erre rá lel, lármás hartz gyulad.
 Szemek dühödtten ég, porfelleget
 Tsinálva készülnek vért ontani,
 'S ordítva elkezdik tsatájokat,

Míg egy üsző- szép 's bal'sam illatu — Közel van és tüzei dühöket.	785
A' ló- egész testében láng, remeg, Féket szakaszt, ostonra nem ügyel, Verést nem érez; felszegevn fejét 'S hatalmasan vonatván a' szokott Örömtanyához, elfut mérgesen, Nyargal hegyen, völgyön, kőszirtokon, 'S nyerítve issza légi bértzeken Az éltető szellőt, onnét alá A' völgyre omló ár felé rohan, Feredni ott, hol nyelni torka nyíl A' legzajosbb örvénynek. Illy erő Feszíti tellyes erét és inát. Még a' vizek' rémitő szörnyegit Sem hagyja a' tavasz gyönyörtelen; Azok- is ott hagyják sár-honjokat, 'S tobzódznak a' vad kedvben részegen. Borzasztanék, ha zengené dalom E' durva nem' kegyetlen kényeit 'S azt a' dühöt, mellyel seregesen Vizek' színén tsavagnak, 's bértzeket Iszonyu vissza-hangzással betölt Szerelmök' ordítása. De letilt Erről az a' nemes tárgy, melly hevit Bájosni Albionnak szépeit, 'S a' hegytetőre hív, hol pásiton Vérmes juhász hever, 's új életet Szív a' hanyatló nap' sugáriból. Körüle a' sok bégetésű nyáj Vígán legel, 's a' fris bárány-sereg Ugrálva pajkos kedvel enyeleg. Majd kezdetet vesz gyors versenyfutás; Jel adatik, 's rohannak; pályahely Gyanánt nekik' szolgál hegy' oldalán Egy régi sáncz' roma, melly bástya volt A' durva hajdan' vas hadaiban, Midőn Británna szünetlenül Vérzett örök villongások miatt Míg még belőle ez az értzmivű	790 795 800 805 810 815 820

- 825 Felbonthatatlan ország nem leve,
Hol most kereskedés 's kints felviszi
Aranyfejét édig, 's iparkodást
Törvény 's szabadság tzáfolhatatlanul
Védelmez — e' földtől bámult csuda.
- 830 Ki lehet e' mindenható erő,
Melly hathatós, érzett 's nem hallható
Nyelven tanítja ég' madarait,
'S melyjekbe olly tudós szerelmet önt?
Ki más csak Isten, a' jók' kútfeje,
835 A' végtelen lélek, ki ez egészt
Alkotja, tartja 's tzélra vezeti.
Ó az, ki munkál mindent szüntelen,
'S nem láttatik munkálni; olly tökély
Fénylik világ' roppant épületén.
- 840 Derejtve bár legyen, tisztább szemek
Látják az alkotót munkáiban,
Benned kivált kies tavasz híven
Lefestve él a' végetlen Dicső,
Holott víz és föld és lég hirdeti
845 Örök kegyét, melly oktalan mivét
Illy finom érzelemre felemel,
'S ekkép fereszti évenként szívét
Szerelem' és öröm' özöniben.
- Most lantomon legbájolóbb hurok
850 Pendüljenek, 's zengjék-el a' Tavasz
Mint járja által az ember szívét,
'S vetélkedőleg ég, föld mint siet,
Lelkét vidítani 's dicsőíteni.
Mikor egész természet víg 's nevet,
855 Miképp lehetne az ember komor
'S őtet mikép dulná vad indulat
Midőn hegy és völgy zeng harmóniát?
Távozzatok tavasz' virányitól
Földhöz ragadt fösvény 's kemény szívek
860 Érezni más baját ti nem tudók,
'S csak hastokért élők, távozzatok!
De jöjjetek, nemes lelkek, kiken
Az égi kegy minden művek között
Legszebb sugárt önt, 's nyílt homloktokon

'S szemeteken királyi fényben ül, 865

'S szerény szükölttet rejtekből kihív.

Jót tenni nyugtalan irgalmatok

Nem vár könyörgést sőt kunyhókat-is

Kikémlél a' tsendben munkálgodó

Isten gyanánt, 's gyakran szomorukat 870

Reménytelen vigasztal 's boldogít,

Ti érttetek leheli a' tavasz

Lélekzetét körül, ti érttetek

Húllatnak a' felhők áldásokat;

Nektek ragyog, nemünk' virágai 875

A' nap legenyhítőbb sugárokat.

E' zöld napokban sinlődés mulik,

Fris élet ujit lomha ereket,

Fiatall arczu egészség vidít

Egész teremtest, minden pá'siton 880

Elégedés jár 's osztoz örömet

Királyi kincsel nem cserélhetőt.

A' tiszta vídámság nagy gondolat'

'S szép érzelem termékeny anyja lessz.

Természet' új szerelme szül tsudát, 885

Gyorsan hevít, utóbb szent lángba hoz,

Istennek érezzük jelenetét,

'S azta' gyönyört, melyet boldog világ'

Látása egy jóltermett szívnek ad.

Ezek okosság által fényesültt 890

'S tisztúlt nemes szíved szent ösztöni

Oh *Lyttelton* te jó 's nagy! így tserél

Eszméletet szép lelked 's érzetet,

Ha szünnapon Föbus' hugainak

Hódolva járod nyári honnodat 895

Hagleyt, ez *Anglus Tempét*. Itt bolyongsz

Gyakorta a' völgyben, melyet körül

Erdő fedez, mohos sziklák alatt,

Honnét enyelgve sok forrás fakad,

'S sebes eséssel tajtékozva zug, 900

Vagy fák között távoly csillogva foly.

Másszor heversz szent tölgyfák' árnyiban

Mellyekkel a' víg természet keze

Égig nyuló hegyet koszoruzott

- 905 Itt számtalan mezei tárgy ígéz:
Nyáj, tsorda, szárnyas nép, szellő-fuvás,
Panaszkodó patak, melly fak' gyökén
Csörögve a' fülnek hizelkedik.
Innét viszont magadat elvonod,
- 910 'S Bölcek' világába mégy, hol szemed
Kegyes 's tudós vágytól vezérelve lát
Fényes tsudákat. Most a' régi kor'
Tágos korán késvén pártoskodást
Nem esmerő forró szívvel tsinálsz
- 915 Hazád javára plánokat, mikép
Kell rényt emelni bér' örvényiből
'S élesztni a' szebb mesterségeket;
Majd felderíti komoly artzodat
A' múzsa, tiszta izleted vígan
- 920 Szív lelkesítő 's bájoló erőt
Hajdankor' Énekeiből, 's utóbb
Velek nemes tüzzel vetélkedel.
Talám Lucindád-is, szép kedvesed,
Megeggyező lélekkel osztozik
- 925 Múlatozásodban. Most már tsupán
Rátok szerelmesekre mosolyog
Egész teremtés. Fut titóletek
A' nemtelen vágyoktól lázzadott
'S vétkekbe süllyedett világ zaja.
- 930 Meglelkesült békét zár nőd szíve
'S míg kintseit nyájas beszédiben
Kiönti minden tárgyat édesít,
Reá te gyakran nézsz, 's szemeiből,
Hol kegylakik 's kets, égi örömet,
- 935 'S olly mondhatatlan boldog érzeményt
Olly bájolót iszol, millyent tsupán
Szerelem és tsak kedventzeknek ad,
Végtére szép tetőre értek-el
Hol véghetetlen ellátás nyílik,
- 940 'S völgyek, hegyek, síkok, erdős helyek,
Ugarral egyvelges termő mezők,
Fákkal kieskép környékezett faluk
'S sok tüzhelyek' füst-oszlopairól
Esmérhető nagy városok felett

Jár szerteszélt legelve szemetek ; 945
 Elkezdve laktoknál, hol szüntelen
 Vendégeket szerető lélek él,
 Addig, hol apródonként a' vidék
 Feldomborúl, 's köszirtokat nevel,
 Mellyeken égprémző felhők gyanánt 950
 Kékelnek a' magas Cambrus hegyek.

Az ifju évtől bájoltatva most
 A' serdülő leány' ortzáira
 Frisebb virány 's szebb ró'saszín ömöl ;
 Ajakin a' fiatalság' ketse 955
 Több lángal ég, szemfénye ragyogobb
 'S kész fényözön, szilaj hullámokat
 Hány melyje, benne édes hartz zajog
 'S egész szívét eltölti szerelem.

Az Ifju ennyi égi báj előtt 960
 Hódolva fél a' lángszemek felé
 Tekéntni, 's bús epedések miatt
 Lankadva sinlódik. Ti óh Szüzek
 Könnyen tsalatkozó szíveteket
 Ójjátok ekkor. A' fohászok itt 965

Mérget lehelnek. A' szerény szemek
 Az ékesenszóllás remekei,
 De álnokok. Jó feltételteket,
 Vigyázzatok, síma beszédével
 Hizelkedés ne tántorítsa-el ; 970
 Kertekben-is, hol lúgos árnyat ad
 'S virágok ágyat vetnek, féljete
 Beszélni a' csábító férjével,
 Midőn az est von bársonykárpitot

A' nagyra termett Ifju-is korán 975
 Kerülje a' szerelem' bajait.
 Ezt tenni késő már, mikor gyönyör
 Lelkén eláradt. Akkor Bóltóság
 Földön hever, szép hír-név hervadoz
 'S füstként enyészik. Részegült szíve. 980
 Szédülve álmodtt boldogság miatt,
 Csak az ígésző szépet képzei,
 'S szeléd mosolygását 's bájos kegyét,
 'S az olly szerény pillantatu szemet,

- 985 Mellynek sugárja égi örömet
 Igér, de rejt mély fortélyt kint 's halált
 'S még-is hamar tsalatkozó fülét
 Az álnokul zengő Sireni dal
 Bájolja, 's őt bujaság tőríbe
- 990 Csábítja rút öröm' vidékein.
 Már akkor-is, mig disztelen mulat
 Szerelme karján dal, bor, illatok
 'S buja öröm között, felemeli
 Kigyó-fejét virágos pá'siton
- 995 A' durva bánat gyakran gyötirelem
 Emészti lelkét, mellyben néha még
 Becsületérzés és jó indulat
 A' vétek ellen kél 's lankadva viy.
 De messze bálványától mint dühöd
- 1000 Éledve tartós képzelésitől,
 Melyében a' kín 's bu, 's mint per'seli
 Az élet és szépség' virágait!
 Megnem takart értéke szárnyra kél,
 Elfut szerentse tőle hirtelen,
- 1005 Körülte éj van csak, sugárjait
 Elrejtí a' nap, a' ró'sás tavasz
 Bús képzelődésétől hervadoz,
 'S az égi fényesség szeme előtt
 Gyászszínű boltozattá változik.
- 1010 Kihal egész természet; egyedül
 Az egy, kit érez, lát, hall szüntelen,
 Foglalja-el lelkét, gyujtván erét.
 Buta barát minden könyv, 's rendszeres
 Ostobaság; figyelmetlen henyél
- 1015 Vig társaságban. Nyelve tördeli
 Mondásait; Szépéhez elrepül
 Elméje gondolatok szárnyain,
 'S helyette csak szerető forma ül
 Búsul, lesüjt szemet, 's tsüggeszt fejet.
- 1020 Édes repültéből viszont hamar
 Felrémül és setét erdőbe fut,
 Hol a' patakra árnyék bájosan
 Terül, 's szerelmet táplál a' homály.
 Itt elmerülve kínérzésében

Bokrok között szerelmesen bolyong,	1025
Vagy hervadó liliomok felett	
Ledülve a' parton könnyeivel	
Folyót, 's fobászival szelet nevel	
Igy tölti édes kinban a' napot,	
'S tsak most midőn kelet hajlékiból	1030
A' hold nevelkedő fénnel kilép,	
'S a' biztosabb órákat hozza-el,	
Bujik-ki, mély magányából bolyong	
Lágy szívvel a' bú fénysugárinal,	
'S az éj szelíd dalosát sürgeti	1035
Övével egyesíteni panaszszát.	
Vagy míg az álom a' bú gyermekét	
'S egész világot rengeti, az éj	
Iszonyú rémivel szövetkezik,	
Kinját levélbe önti, mellyre már	1040
A' posta vár, 's mellybe gyönyör 's öröm	
Lobog, 's bohóság újabb szint mutat	
Minden soron. Ha bódultan ledül	
Ágyába, vánkosától messzre fut	
Az álom; éjhosszat fetreng, de nints	1045
Akarmiképp hánykódik nyugalom.	
A' reggel önt bádjadtt sugárokat	
A' bádjadóbb betegre: Most talám,	
Testét kifárasztván, szunnyad kitsinyt;	
De kis pihentét szörnyű álmai	1050
Százkép zavarják, mellyek omlanak	
Beteg fejből, 's minden tárgyakat	
Gyásszal borítnak. Gyakran kedvesét	
Öleli, majd alkalmatlankodik	
Nagy társaság, ő tsendes helyt keres,	1055
Másszor, midőn magát magányosan	
Gondolja, 's kívántsik lesésitől	
Megválva véli, 's végetlen baját	
Forró szerelme' mély örvényébe	
Süllyesztni készül; akkor hirtelen	1060
A' néki gyujtott szép karok közül	
Nem tudja mint távol ragadtatik;	
'S erdőkön és pusztultt 's vad tájakon	
'S éj' 's égiháború homályi közt	

- 1065 Rémülve bujdosik, vagy tántorog
Köszikla bértzeken, vagy nagy folyót
Gázol setét völgyben, 's törekedik
Egész erővel a' más part felé,
Kegyese hol halállal küzködik;
- 1070 De jaj hijában vágy azt menteni,
Mérges haboktól visszavettetik,
'S most iszonyú hullam felett lebeg,
Örvénybe majd sodrodik 's elmerül.
Ezek az olly szerelem' hartzai,
- 1075 Melly a' kínokban is ilygyönyört talál.
De mikor a' féltékenység' dühe
A' szívbe tölti mérgét, megszünik
A' fájdalom bájolni, kész epe,
'S keserű kín már most 's olly féreg az,
- 1080 Melly rája a' lelket szünetlenül
'S Szerellem - Édenből poklót tsinál.
Most tőle már Tündéri paloták,
Gyönyör' vidéki 's öröm lugosi
Butsnzzatok végképpen, nyugalom'!
- 1085 Végső sugárjai elhunytatok.
Sárgára festő mérég' pestise
Foglalja-el már a' lélek szemét,
'S a' képzelésre éjhomályt borít.
Az ortza, melly szeretve lelkesült;
- 1090 'S vonásiban napként szórt fénysugárt,
'S a' lángoló szem, mellyben száz gyönyör
Tündökle, nints többé; ezek helyett
Vad tüzzel ég a' szem 's durván tekint,
Éjt képez a' homlok, boszut lobog
- 1095 Az artzulat, 's szerelmet eltaszit.
Ezer ijesztő álmoképzetek,
Ezer vetelkedők' rémvázai,
Bálványa' szépségétől olvadók,
Buval szívét emésztik untalan.
- 1100 Kis enyhülést tsak szempillantatig
Ád szemrehányás. Hasztalan ígér
Tsalárd kevélység 's állhatatlanul
Megújuló szándék erőt. Viszont
Szeme elé bájolja képzelet

Kedvelttje' kellemit 's előszöri 1105
 Tsókok között tett esküvéseit,
 'S uj törbe békeríti szerelem.

Tüstént megujul a' vad fergeteg,
 Vért felzavar, lobogtat minden ért;
 Kétség pokol' kinjával gyötri őt; 1110
 Mert a' mitől fél, annak létele
 Fájdalmihoz képest enyh volna-még.

Ekkép az Ifju, kit szerelme tsal
 Ró'sás uton szűrő tövisihez,
 Forró hideglelésben tölti-el 1115
 Vagy szertelen kinokban életét.
 Minden nemes vágy benn' elaluszik
 'S dértől hamar kimul virágkora.

De boldogok, 's félistenek azok,
 Kiket kegyes csillagzatok alatt 1120
 Szív, értelem 's természet egyesít.
 Nem emberek', gyakorta józan ész'
 Törvényeit tapodó kényei

Költik örök frigyeket, sőt maga
 Az égi Béke hajt szívhez szívet, 1125
 'S lelkes barátság él kettő között

'S olly tisztelet, melly szüntelen nővő
 Vágyot gyulaszt egymáshoz 's végtelen
 Bizalmat és versenyző kedvezést:
 Mert boldogítani szerelmet tsupán 1130
 Szerelem tud méltó jutalmival.

Ám a' buták, kik egyedül lesik
 Önhasznokat, 's fősvény szülék előtt
 Pénzen veszik-meg a' nőt, nyögjenek
 Kínos igát hordozván holtokig; 1135
 Ám durva népeket buja dühök

Emészszsen a' napként melly nálok ég,
 'S Sultánok a' világosság elől
 Zárják-el a' választott szépeket; —
 Ők a' tsupán lelketlen alakok' 1140

Alatsony érzésű hóhérai: —
 Az a' szerentsés pár, melly szent tűzű
 Szerelmet esküdött, nem tud gyanút,
 'S szabadon él mint természet maga

- 1145 Mi nékik a' világ' minden java,
Pompája, kintse 's tsalfa gyönyöre;
Mind azt magokban bőven fellelik,
Valami szépet alkot képzelet
'S a' szív kíván. Sokkal jobb kintseket
- 1150 Mint bár mi szép 's nyájas képű alak,
Ád nékik a' lélek 's a' lelkes artz:
Húséget, észt, jó hírt, 's sziveggyezést,
A' gazdag Ég' legfőbb áldásait.
Kedvökre majd egy szép tsemete nő,
- 1155 Mellyben közös szépségök eggyesül.
A' gyenge bimbó lassanként nyílik,
'S mindennapon rajt' ujjabb disz igéz:
Atyai tisztos fény 's anyai kets.
Gyorsan nevelkedik a' gyermek ész,
- 1160 'S ápolgatást 's hív dajkálást kíván.
Gyönyörű gond a' gyenge képzetet
Formálni, ideát segíteni
Fejlésre, a' lélekre oktatást,
Harmat gyanánt hullatni, szellemet
- 1165 Elmébe öntni 's erősíteni
Gyultt szívben a' nemes szándékokat.
Óh melly gyönyör nektek, nemes szívek,
Kiknek szemén gyakran reménytelen
Ragyog örömharmat, midőn egész
- 1170 Forrón ölelt természetben tsupán
Áldás követ választva titeket:
Szükségfelejtő tsinos vagyon,
Elégedés, falusi tsend 's magány,
Könyv, egy barát, munkára nyugalom
- 1175 Hová tovább növé nemesedés,
'S felettetek mosolygó Ég' szeme.
Szerelem' égi 's szebb neme így áld,
'S ekkép' repülnek szempillantati;
Az évszakok zajos világ körül
- 1180 Forogva, szüntelen őket lelik
Legboldogabbaknak, 's számokra füz
A' kikelet legszebb koszorukat;
Mig tiszta fényben végre jó az est
Mellyen vidám tavaszi nap után,

Százfélekép' próbáltatás között 1185

Még lángolóbbá válván szent tűzők

Halálba tsendesen szunnyadnak-el,

'S test' tömlöczétől megvált lelkeik

Sietnek olly örök haza felé,

Hol angyalibb szerelem boldogit. 1190

S. K. J.

Jegyzetek Thomson' Tavaszához.

V. 167. Kenvén olajjal. *A' madarak' tollai általjában egy bizonyos 'siros matériával vagynak megolajozva, melly által könnyebbekké lesznek, 's a' nedvességnek jobban ellene állhatnak. De azonkívül a' madarak' hátgeréntzek vége felé bizonyos kövér mirigyek - is vagynak, mellyeket valahányszor előre esőt érznek orrokkal tsipkednek 's azokból a' kövérséget szárnyaikra kenik.*

V. 209. Nagy Newton. *Egy a' legnagyobb Természetvís-gálók és Mathematicusok közül, ki Angliában élt a' 17-dik század' végén és a' 18-dik Század' elején. Leginkább híressé tette magát a' világosság', a' szín és a' nehézség' természetét tárgyzó feltalálásai által.*

V. 210. Esőprizmát. *Valamint a' napsugára, melly egy három síkoldalu hoszúkás faragott üvegre vagy prizmára esik, megtörik 's hét egyszerű színeire eloszlik, úgy akkor-is midőn az esőcseppeken keresztül hat 's azoktól megtöretik és visszavetetik, hasonló színes jelenményt okoz a' levegőben, melly jelenmény szivárvány név alatt esméretes.*

V. 394. Najasi. *A' Najások vagy Najadesek olyan Nymphák, mellyek a' Görög Mithologia szerint úgy képeztetnek, mintha a' források mellett ülnének 's azokból korsóikkal a' tiszta vizet merítenék 's kiöntvén patakokat és folyókat csinálnának.*

V. 445. Mantua. *Virgilius Andes nevű faluban született Mantua körül hol az Atyja gazdaságot gyakorlott.*

V. 533. Narcissus. *Egy szép Ifju, ki midőn egy forrásból inni akara, meglátá abban a' maga képét, mellyben egy szép*

pajtást vélvén szemlélni, hozzáhajóla megakará ölelni 's a' forrásba bele esett 's belefűlladt.

V. 731. Kilda Scotziának legtávolábbi szigete napnyugott felől.

V. 815. Sántz-roma vagy romja. *A' régi háborus időkben a' hegyek tsűtsaira kastélyok és várak építették, melyek menek helyül szolgáltak a' megtámadtatáskor.*

V. 887. Lyttelton *A' Királyi kincstár Cancellarius volt, 's mint Író is hírt-nevet szerzett magának.*

V. 891. Hagley. Lytteltonnak nyári mulató helye volt. — *Itt több emlékek között egy Ánglus kertnek sűrű erdőcskéjében egy Pavillon vagy mulató házatska van következő felyül-írással:*

Thomson Jakab'

ezen felséges költő' és jó ember'

halhatatlan Geniusának

azon tsendes szegletben, melyet az életében leginkább szeretett,

ezen hajlékotskát szenteli,

Lyttelton György.

V. 892. Siren-dal. *A' Sirenek Homerus' költeménye szerint egy szigetnek lakosnői voltak, melly mellett Ulysses hoszszas bujdosásában elhajókázott. A' zöldellő parton ültek 's szép énekeikkel az útasokat magokhoz bájolták. A' ki magát általak elhagyta tsábitani, elfelejtkezett szüleiéről gyermekeiről, hazájáról. Ulysses előre meglévén intve uti-társainak füleit bera-gasztotta viasszal; magát pedig az árbotzfához kötözte 's úgy menekedett-meg társaival egygyütt a' veszedelmes bájolástól.*

V. 1133. Zárják-el. *Ha valamelly leány urának Háremébe egyszer bement, urán vagy parancsolóján kívül semmi férjfiu ábrázatot sem szabad látnia. A' Háremben minden foglalatoságok vagy aszszonyi tselédek, vagy herélt és rut Négerék által vitetnek véghez. Az Aszszonyoknak épen semmi alkalmok nintsen megtudni, hogy urokon kívül más férjfi ember - is van a' világon. A' Háremek magok - is az épület' legbelsőbb 's legtitkosabb részében állanak. — A' szobák gyakran minden ablak nélkül vagynak, 's éjjel, nappal méts által világosíttatnak-meg. Ha'*

valamelly férjfi, hivatalos' foglalatosság nélkül itt megkapattatnék, okvetetlenül halálra büntettetnék.

V. 1134. Leletlen alakok. Minthogy a' napkeletiéknél a' leányok csak-nem gyermek-korokban mennek férjhez, lelki tehetségeikre nézve légkevesebbé sem műveltetnek-ki, minden kellemes' és hasznos munkára alkalmatlanok 's a' világgal 's az emberi élet' dolgaival egészen esmérletlenek; lehetetlen hogy férjeikben testi kívánságoknál egyebet gerjeszthetnének, magok eránt szeretetet, barátságot, és tiszteletet támaszthatnának, 's férjeiket az üres órákban mulathatnák, a' nyomorúságokban vigasztalhatnák 's a' fontos dolgokban tanútsal segíthetnék. A' napkeleti Aszszonyok általjában nem egyebek, mint a' miknek szeretőjüktől tartatnak: leletlen gyermekek 's félig okos teremtmények, kik csak testi örömekre 's szülésre vagynak rendeltetve.

Különös jegyzés a' 371-dik és 372-dik Versekhez.

Ezen két verset, mellyek Anglusul így vágynak:

Besides, who knows, how raised to higher life,
From stage to stage the vital Scale ascends.

Thomson a' maga által készített utolsó kiadásban kihagyta, 's kihagyták minden előttem esmeretes fordítói-is. De mind e' mellett sem tudtam meg-győződni, hogy az ezen versekben foglalt gondolat és érzés szép és itt helyén nem volna, 's azért ezen verseket - is lefordítottam.

S. K. J.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI

Nemzeti Folyó-Írás.

ÖTÖDIK ÉV.

1829.

NEGYEDIK KÖTET,

OCTOBER, NOVEMBER, DECEMBER.

A' Felséges Kir. Magyar Helytartó-Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ'
ÉS ÁROS' BETŰIVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

ELŐS MAGYAR-ORSZÁGI

CHARTERED

CHARTERED

Nemzeti Folyóirat

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

NYELVÉRTÉK

NYELVÉRTÉK

NYELVÉRTÉK

NYELVÉRTÉK

KASSAI

NYELVÉRTÉK

NYELVÉRTÉK

J e l e n t é s

a' F. M. O. Minervának 6-dik évre,

az az 1830-dik esztendőre leendő

folytatásáról.

Ha az Ánglus, Francz, és Német jelesb Európai Nemzetek, Nemzeti saját nyelvöket és Tudományjokat, buzgó Fiaiknak hathatós munkásságjoknál fogva lépcsónként felljebb és tökéletesebb állapotra nem juttatták volna; Nemzeti pallérozottságjokban igen csak ott állának, a' hol a' több, náluknál sokkal kevesebbet jelentő Nemzetek. De a' Nemzetiségnek lelket emelő buzgó érzelme ennek felgerjedvén, őket azon nemes célra törekedtette, mellyszerént minden egyes tagokat a' szép mesterségek', és hasznos tudományok' megismérésére bírhasanak, 's a' sok különböző gondolkodású 's értelmű lakosokból egy nagy Nemzetet formálhatván; köz erővel, köz munkássággal az egész népséget boldoggá, és a' pallérozottság' léptsőjére juttathassák. —

A' mi Magyar Nemzetünk-is felvett nemes törekedésében csak illy igyekezetnél és munkásságnál fogva érhetvén czélt, a' midőn már Horácz szava szerint: (dimidium facti, qui coepit, habet) elkezdett feltételének felét meg-is tette, 's nemes szívű Hazánkiai a' tövissekkkel sűrűn benőtt járatlan erdőségben keresztül utakat törtek; szép lelkű Tudósaink pedig a' setétségben bátran járhatásra világító szövétnekeket gyújtottak; tehát mi-is a' nemes célra törekedésben, minden mostoha viszontagságok mellett sem tsüggedvén-el, Minervánkat a' mostani nagy nyolczadrét formában, esztendőnként jeles Honfiak képeikkal és életök-rajzaival díszesített IV. Kötetekben, a' jövő 1830-dik esztendőben, és Isten' segedelmével ezentúl-is folytatni fogjuk, még pedig kettőztetett erőt igyekezünk arra fordítani; hogy ezen Nemzeti-Folyóírásunk minden tekintetben olly czélnek megfelelő legyen, mellynélfogva az, mind szép izlésű Nagyjaink' pártfogását, mind széplelkű Tudósaink jelesbb írományjai által lehető gyarapíttatását méltán megérdemelhesse.

Ugyan azért a' nagy érdemű 's tiszteletű olvasó Közönség alázatosan kértetik a' végett, hogy előfizetési tudósítását hozzánk jókorán beküldeni méltóztassék; hogy a' szerént és ahoz képest ajánlott szolgálatunkat annyival bizonyosabban és rendes idejére tellyesíthessük. A' következő 1830-dik Esztendőben kijövendő IV. Kötetek' előfizetési ára, szép fehér papirosra nyomtatva, csinos borítékba kötve szabad Posta küldéssel együtt 6 ezüst forint; velinre pedig 10 ezüst forint. Előfizetni lehet Kassán a' Kiadónál; távolabb helyeken pedig minden Cs. Kir. Postahivataloknál, és azon buzgó Hazafiaknál, kik az előfizetést eddig beszédni méltóztattak.

Eddig Minervánk, im ez itt következő Nagyok' képeivel kedveskede: *Esztei Károly Ambrus Ausztriai Fő-Herczeg és M. Országi Primás.* — *Sándor Leopold Ausztriai Fő-Herczeg M. Országi Nádor.* — *Galantai Eszterházy Pál, Nádor.* — *Futaki Gróf Hadik András, Fő-Vezér.* — *Pázmány Péter Cardinális, M. Országi Primás.* — *Ürményi Ürményi Jó'sef, Ország-Bírája.* — *Ghymeszi Gróf Forgách Zsigmond, M. Országi Nádor.* — *Gróf Illésházy István, a' Nádor.* — *Erdődi Gróf Pálffy Miklós, Nádor.* — *Bacsinszky András, Görög eggyesült Püspök.* — *Kis-Viczai Viczay Jó'sef, Kassa Város' Fő-Orvosa.* — *Hadadi Gróf Vesselényi Ferencz, Nádor.* — *Felső-Gagyi Bárány Vécsey Péter, Magyar-Lovas Generális.* — *Gróf Zrinyi Ilona.* — *I-ső Mária, Magyar Királyné.* — *Istvánffy Miklós, Al-Nádor's Történet-író.* — *Trakostyányi Gróf Draskovits, Cardinál és M. Országi Primás.* — *Bethlenfalvi Gróf Thurzó György, Nádor-Ispány.* — *Verbőczy István, a' Magyar hármass Törvény Szerzője.* — *Zápolya István, Szepesi Gróf és M. Országi Nádor.* —

Minden eddig megjelent Köteteket, a' mejj-képekkel együtt találhatni Kassán a' Kiadónál, 's a' távol helyeken-is az érdeemes Könyv-áros Urak által megszerezhetni. Árok öszvesen a' múlt esztendeieknek medián papíroson 25, velin papíroson 45 ezüst forint, sőt eggyenként-is lehet Köteteket szerezni 1 forint 's 30 krajtzárért ezüstbe.

Kik-is a' nagy érdemű 's tiszteletű Közönségnek kegyes indulatiba ajánlottak, alázatos tisztelettel vagyunk, Kassán December 25-dik napján, 1829-dik Esztendőben

A Redakció és a' Kiadó.

Ezen IV^{-dik} Kötet' foglalatja.

Tizedik Füzet. — Octóber.

Zápolya István, Szepesi Gróf és Magyar-Országi Nádor.		
1. Alscherid. Eredeti Román. (N. A. Kiss Sámuel.)	-	725
2. Válogatott Darabok az Ánglus Szemléből. Időnk- re 's Hazánkra alkalmaztatva egy Társaság által. (Folytatás.)	-	737
3. Gróf Teleki Jó'sef, Ugocsai Fő-Ispán, Korona-őr, Cs. Kir. Kamarás és belső Titkok' Tanácsossának Versei. (Közlő Kazinczy Ferentz.)	-	752
4. A' Szépség. — (Horváth János.)	-	780
5. Doctor Gall. (A. Balogh Pál.)	-	785
6. Az öreg rabszolga Pompéjus sírja fölött. (V.)	-	788

Tizeneggyedik Füzet. — November.

7. Á'siában, hajdani Tanais, most Don nevet viselő Folyónak tulsó partján lakozott, 's régen elhunyt dicső elődi Őseink által fő szentségül tartatott barátság-frigyének Rajzolatja. (Csemiczky Sándor.)	-	789
8. Polykletus útazása, vagy Római Levelek. XX-dik Levél. (S. K. J.)	-	810
9. Az Újságlevelekről. (A. Balogh Pál.)	-	822
10. Bacó' értekezései külömbféle tárgyakról. <i>Folytatás</i> (S. K. J.)	-	829
11. Többféle tárgyú Levelek. (N. A. Kiss Sámuel.)	-	845
12. Válogatott Darabok az Ánglus Szemléből. Időnk- re 's Hazánkra alkalmaztatva egy Társaság által. (Folytatás.)	-	852

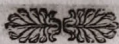
13. A' Munkátsi Klastrom bővebb esmértetésének folytatása. (<i>Balajthy Jó'sef.</i>)	-	-	869
14. Á'siában, hajdan Tanais, most Don nevet viselő Folyónak tulsó partján lakozott, 's régen elhúnyt ditsó elődi Óseink' Hősi tetteik' példás Rajzolatjának folytatása és bérekesztése. (<i>Cs. S.</i>)	-	-	904
15. A' Mammuth. (<i>Kubinyi Ágoston.</i>)	-	-	945
16. Régi nevezetességek. (<i>Közlő Staut Jó'sef, Cs. Kir. Fő - Hadnagy.</i>)	-	-	948
17. Hazai Literatura. (<i>K. A.</i>)	-	-	950

A' F. M. O. Minervára Titt. Titt. Előfizetők' Nevei.

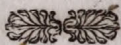
ZÁPOLYA ISTVÁN,

Magyar-Országi Nádor.

Zápolya István Szepesi Gróf, előbb Főkapitánya Magyar-orzágnak, és Koronaör, egy gazdag, nagylelkű Magyar, híres nagy eredetere nézve, de sokkal híresebb érdemeire, 's tetteire nézve. Hálátlan volna a' Történetek Kronikája, ha nevét nem halhatatlanítaná; mert Zápolya okos, és nagy bélátású vólt, gondolkozásának módja felséges, caractere álhatatos, 's fedhetetlen; Hazája' javát saját javának tartotta, az ellenség nem egyszer érzette győzedelmes karjának súlyát, 's gyakran öntötte vérét szerette Hazájáért!

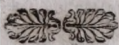

Mátyás, e' mély elméjű, 's vizsgálódó Király előtt, egy illy Férfiúnak tulajdonságai nem lehettek rejtekben, a' ki inkább Hazájáért, mint önnmagáért látszatott élni; szerette tehát a' Király a' derék Zápolyát, tisztelte őt, 's hajlandó maradt hozzá mindenkor; nem-is csalattatott-meg reménységében, melyet Zápolyában vetett. — A' Cseh háborúban úgy viaskodott Zápolya, mint egy második Agamemnon, 's vitézsége által nem keveset használt Királya' szerencsájének. A' Csehek-től a' Lengyelekhez fordult a' háborúnak lángja, és Zápolya mindenütt megjelent, valahol csak jelenlételet a' támadó veszedelem megkívánta. Ezen háborúban, melyre ő nagy summát adott, jeles erőt vezérlett az ellenség ellen, mellyel a' Siradi-tartományt, és Lengyel-országnak jó részét elöntötte; mindent rémülésbe hozott, és Kazimir kéntelen vólt sebes békességről gondolkozni, melly meg-is köttetett. E' békesség mind a' Királynak, mind a' mi bajnokunknak nagy hasznára fordult; mivel a' Király megjutalmazta Zápolya' vitézségét, 's munkás segedelmét, néki ajándékozván Trencsin várossát a' mellette fekvő

Uradalommal, 's egyéb helységekkel együtt; minden vám- 's adóbéli jövedelmeit; néki engedte, 's Slézia kormányzójává tette. 1479-ben Olmuczba küldetett a' békesség' dolgában egészen meghatalmaztatva, és noha a' Király maga-is kétséges volt a' dolog jó kimenetele felől, megkötetett csak ugyan szerencsésen az óhajtott békesség.

Mátyás Király, a' ki már most a' megkötött békesség után nagyobb erőt húzhatott össze, az Ausztriai Fridrik ellen tett készülleteket, hogy az adót rajta megvegye, melyen 1477-ben békességet vásárolt. Tüstént jelen termett Zápolya 1000 jól pánczélozott embereivel, és 500 könnyű lovagival, 's parancsolatot vett már néhány Steyer erősegeknek környülvételekre, hogy a' Töröknek véletlen berohanásáról futamodván-el a' hír, az ellen kellett indulnia. Zápolya szerencsés lépésekkel kergette a' Muzelmannokat; nem sok idő múlva Jajczának túlsó részén vert táborot, 's köröskörül pusztította a' tájékat; végre Verbóczet ostromlá, azt bevette, és a' Törököket szélyel verte; midőn azom-

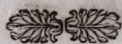
ban mint diadalmas szándékoznék vissza gazdag zsákmánnyal a' táborba, egy leshelyről véletlenül ütöttek rajta a' Törökök. A' viadal tehát megújított, 's hevesen verekedett mind a' két rész, 's most ennek szerentsétlen kimenetele lett volna, ha 300 Horvát lovasok, kik épen jókor' érkeztek, a' győzedelmet a' Törökök részéről kétséggé nem tették volna; és mivel ezek is azt vélték, hogy számosabb véd-sereg érkezett, hirtelen futásnak eredtek, és Zápolyának kezében hagyák a' már felfalt győzedelmet.

A' Császár azomban ismét felbontá a' fegyvernyugvást 1482-ben, 's az álhatatlan Fridrikkel új tsatára került a' dolog. Zápolya ismét kimutatta hadi gyakorlását; mind-egyre szerencsésen csatázott, béütött Styriába, és egész Regedéig pusztított. Most Hainburg ellen fordult a' Király, Zápolya is ott termett, 's Királyának foganatos szolgálatot tett; hogy azomban egy napon kevés katonáktól kísértetve Pruk' kémlelésére indulna, történt, hogy Zápolya a' városból kirohanó ellenség által csatázni kényszerítették, 's an-

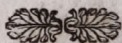
nak nagyobb számától meggyőzöttetvén elfogattatott; de midőn két fegyveres ember Pruk felé kísérné, bátor maga elszánása által magát szabadságba helyhezttette; minekutánna kirántván egyiknek kezéből a' fegyvert, azt mind ketteje ellen fordította, és őket lenyalkazta. — Azonnal hogy a' táborhoz érkezett vissza, munkálódásait tovább folytatta, 's Fürstenfeldet bevette; Bécs ellen küldetett azután, hogy ezen fő-várost, Dunán innen lévő részéről megtámadja; és itt Zápolyának bajnoki bátorsága legtöbbet tett, hogy e' város a' Király' kezére került. — Mátyás megismérte fáradozásának érdemét, hogy tehát mostani vitézségét valamennyire megjutalmazza, Eberfurt' uradalmát vele megosztotta, és őt Bécsi Igazgatóvá tette.

Mátyás' halála után a' Nagyok egészen Zápolyára hagyák a' Királyválasztást, melyre Corvin János' barátjai annyival inkább hajlottak, mennyivel isméretesebb volt Zápolyának a' Hunyadi Házhöz hűsége. Hanem Zápolya jól megfontolt választását Ulászlóra, a' Cseh Királyra fordította, minthogy az akkori

környülállások egygy olly Uralkodót kívántak, ki tulajdon hatalmával védelmezhetette mind magát, mind a' Hazát vetélkedő ellenségei ellen. Választását az egész Gyűlés helyben hagyta, 's Prágába egy fényes követség rendeltetett tüstént, hogy Ulászló az ő felmagasztaltatása felől tudósíttassék; ezen követtségnek egygyik tagja Zápolya volt.

1491-ben Albert János a' Királynak testvére, adott szava, és egygyezése ellen a' Magyar Koronának elnyerésére új készületeket tett, és hogy Kis-Szeben' 's Eperjes' városait, nem külömben a' Sárosi várat, bátyjával II. Ulászlóval 1490-ben tett egygyezése szerint bátorságára nézve másképen-is bírná, Kassa elejébe nyomúlt olly reménységgel, hogy ezen várost-is sajátává teszi szerentsés hódítás által, és így hadi fordulásai által tovább fog nyomúlni: de hirtelen ott termett a' vitéz Zápolya, a' Magyar Királyi seregnek részével, véletlenül rajta ütött, 's Lengyeleivel egygyütt szerencsésen megszalasztotta, magais alig menekedett-meg, hanyat homlok rohanván nehány lovaggal Eperjesre; hanem itt-is,

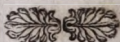
mivel Zápolya nyomban követte, becsukattott, 's a' Győzőnek akaratajára nagy hamar adattatott által a' Város 's ő maga-is.

Zápolyának vitézsége még az ellenség előtt-is tiszteletben tartatott; különösen pedig a' Lengyelek bámúlták azt; 's még inkább nevelte bámúlásokat az, hogy midőn Albert Országába visszatért, Zápolya őt Szepesi várában pompásan megvendéglette 's fényes ajándékokkal tetézte, e' mellett szép lovagival egész a' Lengyel-határokig kísérte. Így Zápolyánk kettős győzedelmet vett az ellenségen; fegyvere által tudniillik annak szerentséjét akadályoztatta, mutatott nagylelkűsége 's mérséklése által annak szívét hódította-meg.

Több foganatos szolgálatira nézve II. Ulászló, és a' háladó Nagyk Zápolyát 1492-ben Ország' Nádorispányává választották. Azomban a' másképen jó indulatú, de valamennyire megkevélykedő Zápolya, talán új méltóságának fénye által buzdíttatván, olly tetteket kezdett egyszerre elkövetni, mellyek által a' Király' kegyelmét méltán elvesztette.

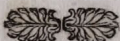
Így a' többi között a' Király tilalma ellen körülvette az úgy nevezett Szombor kastélyt, melly tulajdona volt Corvin Jánosnak, és Poki Péternek árulása által elfoglalta. Hogy ez után a' Király Albert testvérével Lintschnaunál özszejött, melly özszejövetelen több Magyar- Cseh- és Lengyel-Uraságok voltak jelen; Zápolya mérészelt kimaradni, míg személye' bátorságáról a' Királytól írásban nem vett bizonytságot. Eljött tehát Zápolya-is az említett Gyülekezetre, hol némelly rendelések az ő bölcs béléltása szerint tétettek. Zápolya szokása szerint nagy pompával jelent-meg; mivel számos, és kölcségén állított fényes lovasságán kívül, mellyet Lőcsére vezetett, maga-is különösen jeleskedett pompás öltözetében; mellyről a' történet ezen Anekdótát jegyzi fel: Egy Lengyel fő Úr, fényes készülete által a' Magyar Mágnásokat, kik itt jelen voltak, megakartá szégyeníteni, 's drága gyöngyekkel ékeskedve jelent-meg a' Gyülekezeten. Zápolyának kedve duzzant, hogy a' hiú Lengyelnek megmutassa, hogy Magyar-ország térsége-is elég kincset rejt gyomrában; mindjárt más nap látni volt Zápolyát a' legdrá-

gább fényes kövekkel kirakott Magyar-öltözetben, mellyet hasonló fényű köntössel váltott fel naponként. A' Lengyel, ki ezt nem tehette utánna, megszegyenűlvén drága ruháját letette ; 's benne soha többé meg nem jelent.

Zápolya ez alkalommal nagy gazdagságát még tisztességesebben is kimutatta, mert míg a' Gyülekezet tartott, két ízben vendégelt meg a' Királyt, a' Püspököket, és Rendekeket, előbb Sárosi-, utóbb Szepesi várában; Lőcsére pedig a' Király' és az özszegeyűlt Magyar Magnások' részökre külömbféle eleséget küldött.

Így iparkodott Zápolya még a' csekély környűállásokban is Királyához és Hazájához szeretetét kimutatni; egyéb idejét arra fordította, hogy bölcs rendelkezései, okos tanácsai, fáradhatatlan 's a' célra alkalmas szolgálati által a' Hazának javát tellyes erejéből munkálja, míg végre betegeskedése 's öregsége miatt ellankadván 1499-ben nevezetes életét bérekesztette a' halál. Szepesen hólt meg a' Magyarok' közönséges fájdalmára, kik benne Atyát tiszteltek. Hedvig Feleségével, Pre-

mislav Teschini Herczeg' leányával, három magzatot hagyott maga után: Györgyöt, Jánost, ki utóbb a' Magyar Királyságra kapott, és Borbálát, Zsigmond' Lengyel Királynak feleségét. Tetemei a' Krisztus' Teste' nevezetű Kápolnába temették-el, melyet maga épített, és a' szép márvány emlék-kőre ezen írás tétetett;

Jobb-oldalra:

Contegitur Stephanus Comes hac Scepusus urna,
 Qui Decus ob Patrium mille Trophaea tulit.
 Qui de stirpe fuit Regali Conjuge dignus,
 Dignus Regnicolis, et Palatinus erat.
 Una salus Regni fuerat, Tutela, Decusque:
 Virtutis cujus fama perennis erit.
 VIII. Calend. Januarii.

Bal-oldalra:

Qui duxit sine honore suos inglorius annos,
 Ille sibi mortem sentiat esse gravem;
 Ast ego, qui Fastos implevi ingentibus actis,
 Quive Palatineo culmine clarus eram;
 Laetus eo, quo fas animas, virtute superbas
 Scandere, magnanimos quo decet ire Viros:
 Nam licet hic Stephani jaceat sub marmore virtus,
 Attamen Hungarico clara sub axe viget.

MCCCCXCIX.

1.

ÁLSCHERID.

Eredeti Román.

Afrika széléin, a' szomszéd földközepi ten-
ger' éjszaki partjai felől fekszik *Bárbária*,
's ebben *Algir* városa, mellynek körülálló
szomszédi a' *Kaschine* 's a' *Maftifu* nevű he-
gyek. Mind a' kettőn szeltiben örök tavasz lát-
szik, hol az olaj, a' myrtusz, narancs, citrom
és több e'féle fák egyre virítanak és gyümöl-
csöznek. Illy paradicsomi szépségű környék-
ben élt Algirnak *Alscherid* nevű dús Fejedelme
hajdan. Sok kincsnek lévén ez ura, több száz
rabszolga szenvedé Bagnójában, könnyekkel
áztatva ama' kemény lánczokat, mellyeket
egyébberánt az emberi szabadságnak nem ár-
tatlanokra, hanem egyedül gonosztévőkre le-
hetne lakatolnia. Rettenetes dagály és büszke-
ség bírta *Alscherid* lelkét, 's durva kemény-
séggel szokta fejedelmi hatalmát mutogatni,
mint minden olyanok, kik nagy hatalommal
és kincsekkel bírnak ugyan, de nemes indú-
lattal és éreznitudó szívvel nem. *Alscheridnek*
azonban egy dicső tett mégis örök fényt ada,
melly megérdemli, hogy emlékül fenn-ma-
radjon.

Több lánczviselőji között egy franczia leány is vala, kit szép és fiatal léte mellett ritka szé-
lídség, nyájasság és csendes tűrnitűdás tettek
szeretetreméltóvá. Rabbilincsre jutván e' leány-
ka, nem sokára szemébe tűnt ő *Álscheridnek*,
's ez annak kellemes és alázatos magaviseletét
látván, eránta különös hajlandóságot, 's rövid
idő múlva kegyességet-is mutatott, annyira,
hogy lánczait-is leveretve magához vevé a'
palotába, hol neki szabadon a' szobák körül-
való gonddal kelle foglalatoskodnia. Leghí-
vebben, legpontosabban viselé itt most reábi-
zott hivatalát a' leány, 's dolgait olly eszesen
folytatá, hogy mindazon érdemiért őt a' Basa
több ízben-is gazdagon megajándékozá, szép
ruházatokkal, indiai gyöngyökkel, drágakövé-
gyűrűkkel, karpereczekkel, valamint más e'fé-
le hiú kincsekkel. A' leány naponként jobban
tetszett urának, úgy, hogy az eránt ebben, a'
könnyörűlnitűdó szent érzés utóljára csakugyan
szerelemre változva jelenté-ki magát.

Egykor *Álscherid* a' leánykát egy török-
ízléssel csinosított czifra szobába hívta, hol ezt
lágú és kegyes hangon így szólítá-meg: Azért
parancsoltalak-be hozzám, jó leányka, hogy
tőled egyetmást sorsodra nézve kitudakozzak.
Beszél-d-el azért pontosan nekem: hol van ha-
zád? hol születésed helye? kik valának szü-
léid? 's miként jutál ide? Mindezeket tudni
kívánom, azért válaszolj előadott kérdéseimre.

Szokott alázatossággal így felelt urának a'
lyány: Hazám, mellyből ezernyi könyhullatá-
sim között erőszakkal elragadva hozának-ki, —
Franczia-ország, születésem' helye pedig an-
nak fővárosa — *Párizs*. Ott nevelének drága
kedves szüleim annyira, hogy már tizenötször

nyílt nekem a' tavasz. Életemet szegény de jó szüléknek köszönöm, kik máigsem tudják ---- ah! ---

Ekkor az érzékenyszívű hús leány keservesen zokogván, beszédét a' fájdalom elvégezeni nem hagyá. Szívet olvasztó sírása még a' Basát-is megilletődésre bírta, ki egy kis várakozás után a' leánynak ezt mondá: Valóban sajnálkozásra 's részvételre méltó vagy e' szerint, jószívű leányka; de szavaidat még nem végezted, folytassd tovább! Mit nem tudnak szüléid máig-is? és hogyan tudtak téged elorozni Párizsból?

Azt nem tudják édes szüléim máiglan-is, — így folytatá viszont beszédét a' leány; — hogy hova lettem. Az atyám' kis gazdaságának egyik ága a' galambtenyésztés volt. Midőn egykor a' piacon galambfiakat árultam, tőlem épen a' legutolsó párt egy ismeretlen Úr olly feltétellel vásárlotta-meg, hogy vinném utánna házáig. Ezt én tellyesítém; 's mikor ő már szobájába-is bevezete, hirtelen bezárta az ajtót, jelentvén, hogy engem el-nem bocsát, és ha legkisebb lármát ütök, vagy ellene tartom magamat, legott életemmel fogok adózni. Hasztalanul könyörögtem a' gonoszlelkűnek térdreborúlva; nem volt szívében irgalom, 's minden esdeklésimre csak így felelt: Jó karvaly' körmei közzé jutál most galambpároddal együtt magad-is. Csak egy lépést lássalak tenni kifelé, vagy csak egyet szólj, ez a' hegyes kard legott keresztül lesz öltve szíveden, 's galambjaidat torodra készítettem-meg. — A' kegyetlennek illy fenyegető szavaira, félig meghalva szótlanul ültem a' szobában egy széken. Ez a' történet vendégfogadóban volt, melly *Hôtel à l'agneau*

d'or nevet viselt, délutáni időben. Elérkezvén az est, rablóm kezében tartva fegyverét, még egyszer eldörgé fenyegető szavait; 's minnekutánna kivezetett volna, egy készen állott utazó fedett kocsira engem maga mellé ültetett, a' kocsisnak pedig megparancsolta, hogy lovait erősen hajtsa.

Meszsze haladának a' fővárostól, mire a' komor éjt a' hajnalpirúlat elűzé, mivel a' tava-szi éjek még akkor nem voltak igen rövidek. Háromnap utazásunk után engem egy Anglusnak adott-által rablóm, pénzért-e, vagy miért? nem tudom. Ez az új kínzóm *Szylvia* álnevet adott nekem, 's velem olly embertelenül bánt, mint amaz. Szüntelen kocsin valék ezzel - is, és azt gondolám, hogy a' világból-is kiutazunk. Észrevevém azonban egyszer, hogy előttünk falukat, városokat, kies vidékeket 's más illy tárgyakat — mint ezelőtt — már most nem találunk szemeim, hanem egy új és váratlan jelenet állott előttem, melly nekem irtózatossá tetszék. Odajutánk ahoz, 's egy tenger' partján valék. Borzadva néztem ott körül, 's bánatom még inkább nevedvén, majdnem kétségbeestem, midőn úgy láttam az egész világot előtttem, mintha minden elemek ama' legelső zavarba tértek volna vissza. Láthatárt híjába kerestem, mivel a' tenger' vizei a' levegővel és komor égbóltozattal mintegy összeolvadva lenni látszottak. Itt megújult keservem forró könnyeket árasztá ki szemeimből. *Éljetek boldogul, édes drága Szüleim! Isten veletek, jó Barátnéim, örökre! Kedves Hazám! és születésem helye, Párizs, Isten hozzád! Én titeket soha nem látalak!* Így sohajtozám a' tengerparton visszatekintve, 's akkor egész való-

mat olly mértékben rázta-meg a' fájdalom, minőben azelőtt még soha nem. Ah! --- én boldogtalan teremtés! -----

Ekkor a' leány keservesen sírván, őt *Álscherid* ekképen vigasztalgatá: Ne sírj, jó leányka, ne sírj! A' szenvedéseket gyakran állandó boldog öröm koronázza-meg. Nem tudod, mit rejt a' jövődők' titkos fátyola még számodra-is. Beszélj tovább! Miként jutál ide?

Hajóra szállottunk a' tengerparton, — így folytatá beszédét a' leány; — szerettem volna tengeri utazásunk' célját és okát tudni, de nem lehetett. Mintegy harminczan voltunk a' hajón, 's nyelvemen egyiket sem hallám beszélni, hanem erősen azt hittem, hogy engem az Áglus elakar adni. Több ideig utazánk már a' hajón, 's egyszer ránk csapott egy tengeri rablósereg, mellynek azonnal birtokába esénk mindnyájan. Engem azolta kétszer adtak-el, 's így juték hozzád, így vagyok örökre rab.

Ekkor a' leány elérzékenyedvén, újra zokogva; *Álscherid* pedig nagy tűzzel így szóla hozzá: Mit? Nem vagy te már rab, miolta lánczaidat leverettem. Hazudnál, ha mondani mernéd, hogy itt nálam valamelly hijányod van.

Köszönöm minden kegyedet, Uram! — felelt a' leány; — de míg szabadságom nincs, mindaddig szerencsétlen nyomorúlt teremtés vagyok. Elég nagy láncz, rettenetes láncz nekem az, hogy édes atyámtól 's szerette kedves anyámtól távol estem 's örökre elszakadék. Most ők miattam mindennap zokognak, 's én itt ártatlan létemre, mint rableány töltöm éltémnek, ama' napjait, mellyeknél gyászosabbak, keserűbbek itt e' földön talám egy halandóra sin-

csenek mérve. Szabadnak és szerencsésnek tehát, Uram, engem ne tarts. Ollyan az én szabadságom, mint az éhező fürge kis kolibrié, melly a' balzsammedvű virágon csügg ugyan; de bekerítve hálójival ama' dühös póknak, melly önéki gyilkolója szokott lenni. Lehet ekkor a' kis ártatlan madár éhes létére bár a' fűszerillatu ananászon, felejtí magát szerencsésnek tartani, látván odalenni szabadságát 's veszélyben forogni életét. Tudja az illy sors' terheit a' Keresztyén, kinek nem vad, hanem éreznitudó 's a' jóerkölcs' szentségét ismerő jámbor szíve van. Én szabad nem vagyok, ha most vasbilincseid lábaimon nem zörögnek is.

Alscherid erre nyájos hangon így szólt a' leányhoz: Légy meg-nyugodva, kedves *Szylviam!* — vagy ha ez álnév, mellyik az a' neved, mellyet születésedkor adtak?

Keresztnevem *Jusztína*; — felelé a' leány.

Halljad tehát, *Jusztína*, — mondá *Alscherid*; — most neked egy titkomat nyilatkoztatom-ki, olly titkomat, melly rád nézve boldogság lesz. Tapasztalád, hogy miolta dicső tulajdonodat megismerém, hozzád különös kegyet mutatok. Téged a' rabbilincsektől megszabadítva, fejedelmi lakásomba vettelek, hol most első háziszemély vagy utánam. Megismer-ni tartozol, mennyi jót tettem már veled, még utóbb többet-is fogok tenni. Jól tudod, nekem ezer módom van ebben. A' titok az, hogy örö-möm, nyugalmam kezeidben van; mind ezt pedig úgy adhatod-meg nekem, ha szívedet bírásomba juttatod; én jót akarok tenni veled. Ha nekem adod hajlandóságodat, ez az egy nekem elég lesz. Ezen titkom' kijelentésénél adom neked most e' drága *Talismánt* és *Amu-*

lettet, ezekben varázserő van rejtve, 's általok boldog léssesz.

Uram! jótétidet ismerem mind, — válaszóla *Jusztina*; — 's azokért hálátlan soha nem fogok erántad lenni, sőt holtomig fennmarad nálam neved, holtomig áldlak. De ezenkívül ne kívánjad szívemet; Uram, ne kívánjad ezt! Inkább viszont vess-meg engem, mint a' többi rabjaidat; fűzessd rám a' szokott lánczokat, 's mint rableány öröмест fogok nálad örökre szolgálni, szintolly híven mint eddig.

Menydörgő szóval kiálta most *Álscherid*: Hát azt gondolod-e, gyáva teremtés! hogy kegyelem rám nézve szerelmed? Uradat így bátorkodol-e megvetni? No jól van! Még rabomnak sem kívánlak ezután, hanem ha makacs leszesz, azonnal eladlak a' legkegyetlenebb Skláv-kereskedőnek, vagy egyenesen porba hájítatom fejedet. Pénzen vettelek, még-is így bánysz velem? Fogsz ezért lakolni. Most határidőnek tizenegy napot engedek, akkor jelentsd-ki nekem szándékomat. Vagy nekem add szívedet, vagy darabokra lesz a' tested szelve. Hoszszas időt adok; egyiket addig választhatod, de vigyázz jól megfontolva határozz, mivel a' hirtelenkedő sokat vesz, 's későn bánja-meg hibájit, nem lévén képes gyakran egy egész század-is, vissza-fizetni azt, a' mit egy pillantatban oda-veszthetünk szerencsénkől, boldogságunkból.

Már elhaladott négy nap, ekkor *Álscherid* a' házabeliektől tudakozgatá: nem tudnák-e annak okát, hogy *Jusztina* szíve őtőle olly idegen, annyi jótét mellett-is. Végre bement hozzá egy meghitt szolgája, 's Ura előtt térdre rogyván, boszszúval telve mondá: Nem csuda,

Uram, hogy az a' leány megvete téged, mivel fejedelmi házadnál egy rabszolgának adta szerelmét, a' mint hallom. Rosz leány ő, Uram! mennyi jóval voltál mindedig hozzá, mégsem hódol; ezért méltó lesz lecsapni fejét. Ha én Fejedelem volnék, és - - - -

Menj csak, menj, — viszonzá *Álscherid*; — azt rád senki-sem bízta. Én gondom lesz az; nélküled - is kitudom és fogom még ma mutatni hatalmammat. Menj-ki!

A' szolga eliramlott; 's kimenvén *Álscherid* maga-is, a' vádolt rabszolgát tömlöczbe vette, 's dühétől lángolva, megparancsolá, hogy ezt a' történetet a' leánynak senki tudtára ne adja. — Bizonyos az, hogy Jusztína szerette a' rabszolgát; de ha így nem lett volna-is, ártatlan tiszta szíve nem engedheté, hogy ő magát a' Basa' kívánságára annyira elfelejtse.

Közelgetvén a' határnap, a' búnak eredt leányt nézegeté *Victorát*, hogy neki balsorsát utóljára kibeszélje; de kínos fájdalmára sehosem találta-fel az ohajtottat, ki a' tömlöcz' falai közt zokogott, epedett. *Jusztína* most még inkább elkeseredvén, magát egészen a' búnak adá. Nincs nekem, — úgymond; — nincs már itt balzsam sebeimre! *Victor* nincs! 's egy durva Török' ágyasa lennék? Nem, — nem, — nem; — soha nem! ha bár ezernyi kard-élre hányat is Uram. Egy Európai leány legyen öneki példa, hogy a' valódi tiszta szív és nemes erkölcs tud és akar-is ostromaival küszdeni 's diadalmaskodni. A' becsületörzés olcsó még, ha csak halál a' díja. *Victor* nincs! én se legyek többé! *Álscherid* engem áldozatjává tesz dühének, tudom, mert alacsony célját felforgatom. Elvesztvén már úgyis szabadságo-

mat, két kincsem van még: egyik az ártatlanságom, másik az életem. Valamellyiket elakarja tőlem a' Basa venni. Ám legyen! Hatalmamban áll még-is egyiket megtartani. Becsület és ártatlan tiszta szív nélkül nem kell nekem az élet; már ennek úgy-is keveset örülhetek, tehát ezt áldozom-fel; párolgó vérem, és testem elaprítandó darabjai legyenek e' durva Fejedelem és hasonló nép előtt — a' becsületörzés diadalmának örök tanúji, hirdetőji!

Jelen volt a' határnap. *Alscherid* örüle magában előre, hogy célját elérendi, behívatá tehát a' leányt, kit komoran így szólíta-meg: Itt az idő; mond-meg most, mire határoztad-el magadat? Te csak rableány vagy; és így mindened, — életed-is kezeimben van. Magadon függ most; mit akarsz? Szólj!

Jusztina mint valamelly Amazon, neki bátorodva férjfiasszánást mutatott szép arczatján, 's nemes tűzzel mondá: Jól tudom, tisztelt Uram! nem - csak az én életem, sok százalé van kezeidben. Tudsz öletni-is, jóllehet életet vissza-adni nem tudsz. A' kiket a' szent víz tett a' Teremtő' híveivé, hamar kész vagy lenyakazni, mivel örömet lelsz abban, ha keresztyén-vért látsz gőzölgenni, 's talám hízol, ha folyni látod az ártatlan vért. Itt vagyok neked nyilván kijelenteni, hogy ma-is az vagyok, a' ki valék azelőtt. Ma-is szentül vallom előtted, ágyasa senkinek, annyival-inkább egy hitemet gyűlölőnek soha nem leszek. Úgy vélted, majd a' pillongás' ingere könnyen meg-fog engem bódítani, szívemet azután hamar eladándom neked. Nem! — Rabszolgazsíron össze-halmozott hiu kincseknek te örülsz csak. Itt vagyok! öless!

Vezessétek-ki e' makacs ebet, — így szólt *Álscherid* a' jelenlévő szolgákhoz; — ezentúl meg-fogjátok további parancsomat hallani. — Kimenvén azok, a' Basa nem győzé bámúlni a' hős-leány' erős szívét; ugyanazért nagy változást érezvén indulatjában, leüle, magában pedig így beszélgete: Mit? tehát ez ártatlant megölessem? 'S miokért? Nagy vétke nincsen. Úgy, de goromba volt ma-is erántam, ez mégis sok volt; megsérté méltóságomat, ezért ő haljon-meg! Bukik előttem a' nép, 's ő így piszkol engem! szilaj leány ő, kész perbe szállni velem. Le, — lenyakasztatom őt! — (Egy kis szünet után.) 'S vétke csak az, hogy szóval sérté-meg engem? De vallyon méltó e' ő azért a' halálra? Csak a' becsületszeretés és nagy lélek indította őt arra; 's ez nem vétek, sőt igenis szép, nagyon ritka tulajdon emberben. Illy okból küszdeni az ostrom ellen olly dicsőség, melly a' legnagyobb jutalmat érdemli-meg. Hát még mit vétett? Hogy szerelmét nem adá nekem? Oh, ez sem vétek! Szerelem' dolgában nem győz soha semmi erőszak. A' szív' önkényes kútfejéből fakad a' szerelem ki; 's a' tiszta szívet csak a' rokonérzeten lehet megvásárlani. Nem! — én a' leánynak gyilkosa nem leszek! Egészen mást gondoltam.

Igy beszélgetvén magában *Álscherid*, megparancsolá legott egy szolgájának, hogy a' tömlöczben lévő rabszolgára adnának egészen új török ruhát; 's ez megtörténvén, *Jusztínával* ugyanazt tétette. Azután mindeniknek álképet adott arczatjára, 's Victornak megparancsolá, hogy egy szót se bátorkodjék szóllani, midőn az álорczázott személy előtt a' kardot kezébe fogja adni, hogy annak fejét csapná-le. Victor-

nak szelíd természete annyira megrendült, mikor a' Basától ama' kegyetlen parancsot vevé, hogy ennek semmi feleletet sem adhata. Tűnődék magában az ártatlan ifju, sohajtozván a' maga' szerencsétlen sorsán, melly ő reá olly nagy terhet mért yala. Csupán annak meggondolásával vígasztalá magát, hogy ő semminek oka nem lévén, lelkiismerete nem nyugtalan, 's a' szíve tiszta; többet ő rab létére tenni nem tud. E' szerént előhozatá a' Basa *Victort* és *Jusztínát*, 's az elsőhöz így szóla: Itt van egy halálos rabom; te fogod fejét e' pallossal lecsapni, mert különben magadét veszted-el. Reszketve nyúlt *Victor* a' fegyverhez, 's szorúlt szívvel mérvén azt az álarczos *Jusztína* nyakának, már a' vágásra emelé karját, mikor azt a' Basa megkapván, tőle elvevé, az álképet a' két ártatlanról levoná, 's hozzájok így szóla: Lássátok, édeseim, hogy Mahomet' követői sem ölnek ok nélkül! A' mi szent könyvünk-is tele van erkölcsi tudománnyal. Ben-nem-is van érzés, van könyörölni-tudás. Ti szeretitek egymást; gyakoroljátok ezt tovább is, legyetek egymáshoz hívek. A' te lelked, *Jusztína*, szent tüzet ada lelkembe az eránt, a' mi szép, nagy és nemes. Nagyobb jutalmat ezért nem adhatok, mint azt, hogy ohajtott szabadságodat *Victor*oddal együtt megnyered. Én titeket biztos hajón Európába foglak átszállítani, 's kettőtöknek hat ezer darab orosz-lányos-tallért adok. Páratlan példád által serkents Európában-is sokakat a' nemesszívűség-re 's a' becsületszeretésre. Itt nálunk-is fogom emlékedet örökíteni.

Most *Victor* háladó érzéssel és rebegő hangon így szólt *Álscherid*hez: Köszönjük,

Uram, ezen jótétedet, melly a' te nagy lelkűségnek csilhatatlan bizonyysága. Hidd-el, hogy neked e' tett nagyobb fényt ad, mint minden hatalmad, mellyet előtted remegő sok száz rabjaidon gyakorolsz; nagyobbbat, mint fejedelmi rangod, mellynél fogva téged alattvalóid félistenként imádnak. — A' barmok világszerte szerencsésebbek, mint azok, kiket itt rabszolgákká tesznek. Itt nem ember az ember. Az elefánt és a' teve békével hordják a' reájok tömött terhet, mivel gondolkozni nem tudván, magokban nem éreznek semmi méltóságot; de az ember, — az állatok Úrává teremtetett szabad és okos ember — érzi a' maga' méltóságát, tehát fáj, igen fáj neki, midőn baromként adják, veszik, nyomorgatják és bilincsezik őt.

E' szavakon *Alscherid* szíve magas érzésekre olvadván, *Victornak* így felele: Ti mind a' ketten nemes gondolkozású halandók vagytok. Mind cselekedet mind pedig lelkes szavak által értenem hagyjátok azt, a' mi előtt szemeim ekkorig behűnyva voltak, 's szívem is bevala zárva. Nemes erkölcsi magatokviselését az teszi még dicsőbbé, hogy nemcsak önboldogságtok' megszabadítására-is meg-lágyítátok szívemet. A' mennyi keresztyén rabom van, mind szabadon bocsátom, 's azon leszek, hogy illyenek nálunk többé soha ne adattassanak, 's ne raboltassanak. Ettől fogva nemhogy büszke volnék rangomban, de szégyenlek-is olly durva népnek feje lenni, melly azt sem tudja, miben áll az emberi méltóság.

Igy végezvén beszédét a' Basa, *Victor* és *Jusztina* jótévőjöknek lábaihoz omlottak, 's neki örömkönnyekkel hálálták a' szép ajánlást.

Megtartotta szavát *Álscherid*, 's a' két fiatalok is szerencsésen eljutván Európába, szüléjit *Jusztina* még életben találta, 's mindnyájoknak soha nem reménylett boldogság juta részül.

N. A. KISS SÁMUEL.

2.

Válogatott Darabok az Ánglus Szemlélőből. Időnkre 's Hazánkra alkalmaztatva egy Társaság által.

(Folytatás.)

VIII.

A' mesterkedő tziifrázás a' szépeket rútakká 's az értelmeseket nevetségessé teszi.

— — Cupias non placuisse nimis.

Azt kívánhatná az ember, hogy ne tessék felettébb.

Mart.

A' napokban olly társaságba kerülék, hol jó alkalmam vala észre venni, hogy az erőltetett cziifrázás által egy igen deli termetű asszony szépségének nagy része rútta, 's egy értelmes férjfiúnak elméssége nevetségessé tétetik. Az asszony szüntelen személlýének valamelly kellemét forgatá elméjében, 's azt min-

den tekintetében, szavában 's teste állásában kiakará mutatni. A' férjfi nem kevesebbé törekedik talentomait észrevéetni, egész képzelődését megerőlteti, hogy a' szép előtt valamelly szokatlannal és különössel ragyogtathatná elméjét, még más felől ez ezerfélekép változtatá képét 's forgatá testét, hogy amannak tetszhetnék. Mikor nevéte, ajakait kelleténél messzebb elvoná egymástól, fogait akarván megmutatni. Gyakran valamelly távol lévő tárgynak mutatására kinyújtá karjait, hogy ezeknek kerekdedsége meg-lássék, 's néha, mintha hibásan látta volna azt, a' mit mutata; félre fordúla, nevéte bohóságát 's annyira megvala zavarodva, hogy nyakkeszkenőjét igazítani 's mejjét megláttatni kelle, a' mi által ismét új kellemek tűntek szembe. Míg ő ezzel foglalatoskodék, addig a' nyalka férjfi valami szépet gondolhatta-ki néki hizelkedni, vagy valamelly más asszonyról teve azt kissebbítő, emezt pedig gyönyörködteő észrevételeket. A' czifrázásnak ezen szerencsétlen következései alkalmat adtak nekem gondolkodni a' léleknek ezen állapotjáról, melly olly számtalan emberek magokviséletét eltsúfitja.

A' tudós Burnet Tamás a' föld' theoriájáról írt munkájában azt jegyzi-meg, hogy minden gondolat a' gondolatnak képzésével és érzésével van egybeköttetve, 's a' lélek minden gondolatja után nyomban következik egy belső érzés és lelkiesméret, melly megmondja, hogy az a' mit gondolunk, illő-e vagy illetlen. A' léleknek ezen munkája helyes külső magga alkalmaztatás által mutatja-ki magát azoknál, kiknél azon érzés nem megy tovább, egyébb hogy a' jelen való gondolat' vagy tselekedet' igaz útját kiszabja, azoknál ellenben az utánna következő gondolokat megszaggatja, kikkel azon érzés a' magok képzeiteket felettébb megszeretteti, 's az érzésnek ezen ne-me szüli azt, a' mit czifrázó erőlködésnek nevezünk.

Minthogy a' ditsőség'-szeretés mint a' nemes tet-
tek' hathatós ösztöne szívünkbe van plántálva , igen
nehéz azt a' magokban bets nélkül való dolgok eránt-
is el-nyomnunk , ha ezekre nagy hajlandóságunk van.
Az olly asszonyok , kiknek szívöket egészen elfogja
az a' gyönyörködtető gondolat , hogy ők szerettetés
és tsudáltatás' tárgyai , minduntalan változtatják ábrá-
zatjokat , 's külömbfélekép alkalmaztatják testöket ,
hogy a' reájok nézők szemeit új szépség' mutatásával
bájolhassák magokra. A' férjfi nembéli nyalkák-is ,
valamint az asszonyi nembéli kisebb lelkek hasonló-
képen minduntalan nagyon aggódnak azon , hogy egy
tsinosan kötött nyakravalójok , helyesen tsinált kalap-
jok , szép metszésű köntösök , vagy más e'féle előt-
tők fontos külsejek szembe tűnjön 's javallással vé-
tessék észre.

Mindazáltal a' mindennapi lelkeknél nem igen
lehet csudálni az e'féle czifrázó erőlködést ; de mi-
kor az érdemes és jeles embereknel mutatja magát ,
lehetetlen sajnálkozás 's egy bizonyos boszonkodás
nélkül látni. — Béfurja pedig magát , fájdalom ! néha
a' böltsek' szívébe-is ; úgy hogy sok értelmes ember-
is néha felettébb kíván olyanoktól-is ditsértetni 's
tömjéneztetni , kiknek ítéletét egyébkor semmire sem
betsüli. A' legjobb mód a' ditséret szerfelett való
kívánásától megmenekedni abban áll , hogy tőlünk ki-
telhetőkép törekedjünk ezen kívánságot minden olly
dolgok eránt megfojtani , mellyek belső érdemmel
nem bírnak , 's tsak külsönket illetik. Illyenek a' sze-
mélyes szépség , a' ruházat , a' test' alkalmaztatása ,
mellyek rendszerént kellemesekké tesznek , ha velek
nem sokat gondolunk ; de azon mértékben elvesztik
erejeket , mellyben azokat fontosoknak igyekezünk
nézetni.

Ha belső érzésünket 's figyelmünket az élet' fő
czéljára függesztjük , 's lelkünk igazán fontos dolgok-

kal foglalatoskodik, sohasem eshetünk a' cifrázás' vétkébe, ellenben ha ditséretre vágyó kívánságunkat szabad kényére botsátjuk, akkor a' csekély jelességekben való gyönyörködés megfoszt bennünket azon ditsőségtől, melyet az igazán jeles tulajdonok és rények érdemelnek.

Ezen gondolatimat a' következő levéllel fejezem bé, melyet a' minap egy igen értelmes, de a' cifrázás' véktől nem ment embernek írtam.

Kedves Úr!

A' múlt héten egynehány napot tölték az Úrral, 's bátorkodom egy jó barát' szabadságával az Úr előtt kinyilatkoztatni, hogy minden beszédében és tselekedetében csaknem szenvedhetetlen cifrázást vetteni észre. Midőn erre az Urat figyelmesé tévém, azt kérdé tőlem, ha valyon érzéketlen lehet-e a' jó ember az eránt, mit ítélnék felőle jó barátjai. Bizonyosan nem lehet; de a' ditsértetésre sem kell néki mind untalan vágnia: a' ki dicsőséget akar nyerni, szükség az abban részesülést egy ideig elhalasztani, 's arra vagy élete' később szakasszáig, vagy halála utánig várakozni. Ha az Úr inkább kíván ditséretes lenni mint dicsértetni, viseltessék megvetéssel a' csekély jelességek eránt, 's ne engedje magát senkitől szemtől szembe dicsértetni. Hiúságának ugyan így kevesebb eledele lesz; de másfelől dicsőségre vágyása teljesebben ki fog elégítetni; az emberek tselekedeteikkel fogják az Urat dicsérni, 's a' hol most egy hízkelkedést nyer, akkor húsz kedvezéseket fog találni. E' nélkül nem kaphat az Úr egyebet, mint ezt a' közönséges köszöntést

az Úrnak

alázatos Szolgája.

IX.

A' festett képi asszonyokról és leányokról.

— — Tu non inventa reperta es.

Ovid. Metam. 1. 654.

Így találni rosszszabb mint elvesztetni.

A' következő levél' írója eránt való szánakozás egyedül maga nem birna engem arra, hogy a' szép Nemet meg-támadjam, ha magam-is úgy nem talál-nám, hogy az Asszonyok sokszor szebbek, mint len-niek kellene. Az e'féle tsalárdságokat nem lehet a' polgári társaságban elszenvedni, 's egy ember sze-rencsélenségét itten kihirdetem, hogy minden férj-fiak tanulják jól megvi'sgálni azt, a' mit csudálnak.

Kedves Úr !

Minthogy az Urat igen széles tudományúnak tar-tom, igen különös környülményeim között az Úrhoz folyamodom. Nekem nagy kedvem van feleségem-től elválni, 's reménylem az Úr-is, ha egyszer az esetet, mellyben vagyok megvi'sgálja, olyan véleke-déssel fog lenni, hogy igazságos ökaim vagynak az elválásra. Én Prokátornak ugyan nem esküdtem-fel, de még-is hallottam azt, hogy okot ad az elválásra az error personae, az az: ha a' férjfi feleséget vesz 's utóbb úgy találja, hogy nem azt a' személyt adták néki mellyet kért, hanem mást. Ha ez törvény, íté-letem szerént én épen ilyen esetben vagyok. Mert tudni kell az Úrnak, hogy vagynak olly fejeznépek, kik ábrázatjokat nem láttatják-meg előbb férjeikkel, hanem csak azután mikor már férjhez mentek.

Hogy az Urat soká függőben ne tartsam a' szép Nemnek azon részét értem, melly magát festeni szokta. Némellyek ezek közül olly ügyesen értenek ezen mesterséghez, hogy tsak egy pár tűrhető szemők legyen: mejjet, ajakokat, ortzákat, szemöldöket magok tudnak magoknak tsinálni. A' mi az én mátkámat illeti, nem lehet embernek valakibe inkább bele szeretni, mint én az ő szép homlokába, nyakába, karjaiba, 's hajába belé szereték vala. De most nagy bámulással látom, hogy mind ezek mesterség' munkái voltak. Ezen mesterség miatt bőre úgy össze van fonnyadva, hogy mikor reggel felébred, alig látszik olly fiatalnak, hogy annya lehetne annak, kit magammal az ágyba vittem. Mihez képest minden órán szándékozom tőle elválni, ha csak az Atyja az örökséget és osztály-részt a' leányának valóságos, nem pedig költsön vett ábrázatjához nem mérsékli. 'S ezen szándékomat kívántam az Úr által mind a' kettejeknek tudtokra adni. Vagyok

az Úrnak

alázatos Szolgája.

Nem tudom, mit fognak a' törvény és az aszszony' Szüléi ezen megbántatott férjfi eránt tselekedni, de meg kell vallani, hogy nagy oka van a' panaszra. Régen észre vettem én-is, hogy kétféle aszszony személyek vagynak, festettek és festetlenek, vagy olyanok, kik saját, és olyanok, kik költsönözött ábrázattal birnak, 's a' két rendbélieket nem nehéz egymástól megkülömböztetni. A' nem festetteknek eleven és lelkes tekintetők van; a' festettek, ha még olly szépek-is, mindenkor egyformáknak 's lelketleneknek látszanak lenni. A' saját ábrázatnak néha valamelly tsendes megindulás, vagy hirtelen csudalkozás miatt valamennyire kellemes zavarodás-

sal elpirulnak a' szerént mint a' tárgyak, vagy gondolt dolgok képzelődésükre hatnak. A' festettek ellenben mindent egyenlő színnel látnak, akár vidító akár szomorító legyen; minden alkalommal egyforma érzéketlenség látszik rajtuk. A' festett asszony-személyek ha még olly igen kívánják-is szeretőiket magokhoz bájolni, kéntelenek magokat ezektől egy bizonyos távolságban tartani, az epedő szeretőnek egy sóhajtsa, ha igen közel lehelne, az ábrázat' valamelly vonását eloszlathatná; 's egy vakmerőbbnek csókja, mátkája színét a' maga ortzájára ragaszthatná. Nehéz az illyen hamis Szépekről úgy szóllani, hogy valami kedvetlent ne mondjunk nekik, de kérem őket, gondolják-még, melly igen hasonlítanak az új festésű szobához, 's hitessék-el magokkal, hogy a' festett asszonynak hozzáuk közelítése még annál-is tsemerletesebb.

Egy barátomnak rendes története vala illyen festett képű Kisasszonnyal. Ezen személy ha akara, szép-is, elmés-is tudá lenni, foglalatossága nem egyéb vala, mint szíveket hódoltatni, csupán a' végre, hogy szeretőinek gyötrelmein nevetessen. 'S igen mesterségesen-is tudá a' férjfiakat hálójába keríteni; melly meglévén, tsekélységnek tarta rajtuk minden ok nélkül kiadni. Az ő rossz szívűsége és hiúsága barátomat eleintén érzéketlenné tévé eránta; de szépsége a' helyett, hogy a' hamisság és álhatatlanság által meggyengített volt, naponként nagyobb hatalmát mutatá rajta, 's mindennap újabb és újabb ketseket tündököltete. Midőn a' leány észrevevé, hogy barátom rabjává lett, úgy kezde vele bánni, mint rabjával, 's végre annyira mene kegyetlenségével, hogy egészen kiada rajta. A' szerencsétlen szerető haszon-talan próbálá alázatosan mászkáló levelek által ezen kárhóztató ítéletet visszavetetni, végre kéntelen vala az utolsó eszközhöz nyulni, 's a' szobaleányt szép

summa pénzzel megvesztegetni. A' megvesztegetett szobaleány egy reggel barátomat az asszonya' hálószobájába bevezeté 's a' kárpit megé állitá, hol ennek olly jó helye vala, hogy mindent, a' mi történnék, megláthatna a' nélkül, hogy maga láttatnék. A' Kisasszony elkezdi készíteni azon ábrázatot, mellyben az nap megjelenni szándékozik; 's barátom esküvéssel erősíté, hogy több telék bele fél óránál, mig azt az elébbi személynek elesmérheté. Mihelyt azon ábrázatnak, mellyért ő olly soká epedett, készülését sejdíté, jónak találá a' halgatást félbeszakasztani, magát megmutatni 's egy Anglus költőből ezen verseket elmondani:

Th' adorning thee vith so much art,
Is but a barbarous skill;
Tis like the pois'ning of a dart
Too apt before to kill.

*Ketsed' ravasz sokszorzása,
Szörnyű kegyetlenség;
Olly nyíl' méregbe mártása,
Mellytől úgy sins mentség.*

A' magát festő Kisasszony ekkor a' legnagyobb zavarodásba jöve, ábrázatjának elkészült részén a' legszebb festés, a' másikon hamu színű halaványság lévén. Barátom felkapá minden kenetes edényeit 's vizeit, 's egész keszkenővel vive-el magával mindenféle festékes pohárkát, fintsát, kefét, spanyol gyapjat 's a' t. Ettől fogva a' Kisasszony visszavoná magát falusi jószágára, szeretője pedig meggyógyula.

Bizonyos dolog az, hogy a' hitszegők eránt nem tartozunk ígéretünket teljesíteni, 's a' festett képi személyeknek tett esküvés nem bír hitelező erővel. Azt tanátslom tehát minden Magyar Asszonyoknak, hogy az ollyanokat zárják ki társaságjokból, kivévén az egy Lindamirá, ki érdemes közöttök megmarad-

ni; mert ennek saját ortalója olly igen finom bőrrű, hogy megkell engedni annak befestését, még pedig magának büntetésül azért, hogy inkább kíván a' mestersegnak legalább való míve, mint a' természetnek remeke lenni.

Én részemről a' szép Nemnek azt javaslom saját javára, hogy vegye magának például Statirát. Ennek arczvonásai szívének szeretetre méltósága által elevenítettnek, 's elméjének vidámsága lelket ad szemeinek. Ő kellemmel tellyes a' nélkül, hogy magát 's maga alkalmaztatását czifrázná, nem látszik senkivel semmit-is gondolni a' nélkül, hogy magára gondatlan volna. Minden mesterkedéstől távol lévén szép személye semminek sints hijjával.

Valamint egy festett képű személy semmit sem, úgy ez igen nagyon hasonlít ahoz a' rajzolathoz, melyet egy költő ad mátkájáról:

— — Her pure and eloquent blood
Spoke in her cheeks, and so distinctly vrought,
That one would almost say her body thought.

*Artza, mellynél szebbet festő nem irt,
Etragadó ékesszóllással birt;
Szeme a' menny' gyönyörivel kínált,
Azt vélted, hogy teste-is észzé vált.*

X.

A' más dolgába avatkozó tompa eszűekről.

Hae tibi erunt artes; pacisque imponere morem;
 Parcere subjectis et debellare superbos.

Virgil.

Ezek legyenek mesterségeid; a' békét elrendelni, az alázatosokat kímélni, 's a' kevélyeket meghódoltatni.

Sokan vagynak olyanok, kiknek szerencsétlenségek abban áll, hogy semmi kézi-mesterséget vagy kereskedést nem űznek; holott általán fogva szükséges volna szüntelen valamelly nyomos munkálkodás és foglalatosság által vezéreltetniük. Az ilyenek minthogy dolgok nintsen, minduntalan olyan dolgokba avatkoznak, mellyekhez nem értenek, még pedig nem annyira újság kívánsából, mint azért, minthogy gondolkodni nem tudnak, nem esmertethetem-meg őket jobban, minthogy ha egy e'féle Úrnak, ki a' telet egy nevezetes városban szokta tölteni, következő levelét ide iktatom:

Uram!

Úgy veszem észre, hogy az Úr nem sokat tart azon mulató társaságokról, mellyek közönséges helyeken különös tárgyakról beszélgetés végett özsze szoktak gyűlni. De én nyomos gondolkodás után azt hiszem, hogy azokban legjobban vitethetnek véghez, a' legfontosabb dolgokról való értekezések és tanátskozások. Azt ugyan megkell vallanom, hogy sok e'féle társaságoknak semmi hasznok nints a' közjóra nézve; de bizonyosan van annak, mellyet mi

egynéhányan magunk között formáltunk. Mi kik ahoz tartozunk, mindnyájan távol vagyunk minden gyerekeskedéstől, csak fontos dolgokkal foglalatoskodunk. Szent kötelességünknek tartjuk tőlünk kitelhetőképben a' közjóról gondoskodni, 's ezt a' jeles mondást, „ne quid detrimenti res capiat publica” szüntelen elménkben forgatni, azon állításokat, tselekedeteket és dolgokat, mellyekkel meg nem elég-szünk, 's az olly embereket, kik nekünk nem tetsze-nek szorosán megítélni, 's Hazánkon kívül a' hábo-rúkat úgy folytatni, a' mint legjobbnak tartjuk. Ha mások velünk egy értelemben nintsenek, arról nem tehetünk; de jobb volna, ha egy értelemben vol-nának. Azon kívül néha a' tudományos dolgok' kór-mányozására 's tudós munkák' megítélésére-is le-szoktunk botsátkozni.

Hogy nálunk a' Magistratus a' várost szépíteni szándékozik, magában az jó, de a' sétáló helyre egészen más fákat és más renddel kellett volna ül-tettetni.

Nem győzünk azon csudálkozni, hogy az Ud-varunk most az Oroszokkal együtt nem tart, mi-dőn a' pogány Törököket olly könnyű volna egé-szen kiirtani.

Don Pedrót és Don Miguelt már ugyan csak alkalmasint összehékkeltettük egymással; de Bolívar-al még sok vesződségünk van.

Még sokat kellene az Úrnak írnom, de két jó barátom éppen most lépe-bé hozzám, 's a' kávé már készen van. Azomban maradok

az Úrnak

engedelmes Szolgája
N. N.

Jóllehet a' tompa eszűeknek e'féle időtöltése ke-veset árthat, még-is kár hogy olly sok üres idejek

van, minthogy többnyire olyan dolgokba avatkoznak, mellyek ostobaságokat igen szembetűnővé teszik. Mert ha valamennyire pallérozottabb, többnyire vagy az országlást, vagy a' tudományokat teszik beszélgetéseik' tárgyává, az az olyan dolgokat, mellyekhez semmit sem értenek.

Igen dítéretes és követésre méltó szokás az némelly Nemzeteknél, hogy náluk minden embernek kell valamelly mesterséget tanulni. Nem sokkal jobb volna-e, ha nálunk-is sok olyan, a' kinek élete tsupa pipázásból áll, idejét pipatsinálásra, vagy dohány-nyal kereskedésre fordítaná?

XI.

Gondolatok a' Szerelemről és Házasságról.

Ταμος γαρ ανδρωποισιν ευκτατον κακον.

Fragm. vet. Poet.

A' házasság az emberek előtt ohajtásra méltónak látszó gonosz.

Az ember életének legkellemesebb része általjában véve az, mellyet a' jegyesével való társalkodásban tölt el; feltétvén jó, hogy jegyesét igaz szívből szereti, 's jegyese nyájas és szerény. Szerelem ohajtás, remény 's minden egyéb kellemes indulatok uralkodnak ilyenkor a' lélekben.

A' ravasz ember, ki szerelemben nintsen, könnyebben elhitetheti szeretőjével, hogy ez eránt hajlandósággal viseltetik, 's könnyebben boldogúlhat szándékában, mint az, a' ki igen forrón és hevesen

szeret. Az igaz szerelem ezer nyughatatlansággal, aggodalommal 's egyéb e'féle érzelmekkel jár, melyek az embert annál a' személynél, kinek hajlandóságát megakarja nyerni, épen nem mutatják szeretetre méltónak, 's azon kívül a' forró szerelem a' külső szépséget-is fogyasztja, félelmet támaszt; lelki szegénységet okoz, 's a' szerelmezt gyakran nevetőségessé teszi, midőn magát ajánlani véli.

Az olyan házasságokban rendszerint legálhatatosabb a' szerelem, mellyeket sokáig való jegyben létel 's jegyben létel alatt való hosszas társalkodás előzött-meg. A' hajlandóságnak szükség gyökeret verni 's megerősödni, minekelőtte a' házasság reá plántáltatnék. A' sokáig tartó remény és várakozás állandóvá teszi lelkünkben az Ideát, 's szokássá változtatja a' szeretett személy. eránt való forró hajlandóságot. Semmi sem olly fontos, mint az, hogy az a' személy, kivel egész életünkre össze akarunk köttetni, jó tulajdonokkal bírjon; ezek nem csak földi életünket kellemossé teszik, hanem gyakran örök boldogságunkat-is meghatározzák.

Ha a' ház-as-társ' választása a' rokonokra hagyatik, azok főképen a' gazdagságra tekintenek; ha az össze kelendők magok választanak, azok többnyire a' személyre függesztik szemeiket. Mind a' két rendbélieknek vagynak okaik. Az elsőbbek azoknak, kiket összeházasítanak, könnyű életet akarnak szerezni, 's egyszer'smind azt-is reménylik, hogy az összeházasulandók' gazdagsága által a' magok hasznát és tekintetét-is nevelik; az utólsók szakadatlan örömet szándékoznak magoknak készíteni.

A' jó indulatú személy nem elégszik-meg azzal, hogy csak gerjeszsen maga eránt szerelmet, hanem álhatatosan-is szeret, 's akkor-is szeretetre méltóvá teszi magát, mikor a' szerelem' első heve meghűlt. Az ilyen indulat a' ház-as társoknak mind az esmerő-

sök, mind az idegenek előtt tekintetet ad, 's rendszerént egészséges és szép gyermekekkel ékesíti a' familiát.

En részemről olyan leányt, kit én kellemesnek tartanék, 's a' világ sem tartana rútnak, örömetesebb vennék feleségül, mint valamelly híres szépséget. Ha rendkívül való szépségű feleséget veszünk, igen heves hajlandósággal kell azt szeretnünk, külömben nem érzünk ketseiből annyi gyönyört, mint éreznünk lehetne; 's ha igen hevesen szeretjük, csuda volna, ha szerelmünk féltékenység által meg nem keserítenék; kivált ha feleségedben jó természetű, 's egyerányos kedvű nyájas társalkodónéra, ha jó erkölcsű és józan eszű kellemes barátnéra, ha a' szerelemben álhatatos és erántad hív jó házastársra tettél szert. De míg egy aszszonyt találsz, ki mind ezen jeles tulajdonokkal bír, addig százra-is akadsz, kik mind ezek nélkül szükölködnek. Mindazáltal a' világ inkább néz a' pompára és szembetűnő különös tulajdonokra; inkább akarjuk a' sokaságot vakítani, mint javunkat előmozdítani; 's az emberi természetnek egyik legmagyarázhatatlanabb hajlandósága abban áll, hogy inkább törekedünk mások előtt boldogoknak látszani, mint igazán boldogok lenni.

Semmi külömbség sem okoz annyi és olly igen szerencsétlen házasságokat, mint az, ha a' házások kedvök' járására 's hajlandóságjokra nézve egymástól igen különböznek; 's még-is alig jut ez csak eszünkbe-is a' házasság kötéskor. Sokan, kik ezen tekintetben egyenetlenül párosodnak össze, 's ugyan azért egész életökben szerencsétlenek, egy ellenkező kedvjárású személlyel szerentsések és boldogok lettek volna; jóllehet külömben talán mind a' két személy jó erkölcsű és a' maga rendjében ditséretre méltó.

A' házasság' kötés előtt nem lehetünk eléggé éles-szeműek szeretőnk hibáinak vizsgálásában, 's a'

házasság kötés után nem eléggé homályos szeműek és elnézők. Akármelly tökéletesnek láttassék-is valamely személy távolról, még-is fogsz benne bővebb esmeretség után némelly hijánosságokat találni, melyeket előbb fel nem fedeztél, sőt nem-is gyanítottál. Itten tehát az okos vigyázásnak és a' jószívűségnek egész erőben ki kell magokat mutatni. Az első azt fogja tselekedni, hogy soká ne függeszszük gondolatinkat arra, a' mi házastársunkban nem tetszik, a' másik pedig olly szánakozásra és szeretetre bir bennünket; melly kitsinyenként a' hijánosságokat-is szépségekké változtatja. A' házasság mind bolondságunknak, mind nyomorúságainknak tágosabb kört ad. Ha szerelemből köttetik, gyönyörködteti; ha külső haszon' tekintetéből, könnyebbíti életünket, ha mind a' kettőből, boldogít bennünket. A' boldog házasság a' barátság' gyönyöreit, a' külső érzelmek' 's az okosság' örömeit, 's az életnek minden édességeit egyesítte magában; de bizonyos, hogy csak azoknál találhat helyet, kik az uralkodó erköltstelenséget 's istentelenséget megvetvén, egész életökben álhattatosan az igaz jámborság' útján járnak. Egyéb eránt semmi sem bizonyítja világosabban valamely időnek romlottságát 's erköltstelenségét, mint az, ha a' házasság közönségesen megvetés és kigúnyolás' tárgyává válik.

3.

**Gróf TELEKI JÓSEF Ugocsai Fő-Ispán,
Koronaőr, Csász. Kir. Kamarás és
Belső Titkok' Tanácsosának Versei.**

(Fija volt Lászlónak Ráday Esztertől, a' Pál' és Kajali Klára leányától; — unokája Sándornak, az Erdélyi Cancellár mint Gróf Bethlen Miklós' Júlia leányától; — kis-unokája Mihálynak, az Apafi' Generálisának, Körös-Tarcsai Vér Judittól; — Lászlónak, a' Septemvirnek és Somogy Vármegyei Administrátornak, 's Jó'sefnek az Erdélyi Kormánysház' Tanácsosának, 's Joannának, Bárány Prónay Sándornénak, atyja. — Szül. 1742. Aug. els.; mh. 1796. Sept. els.)

A' XVIII. Század hetedik tizede örök emléken fog maradni Nyelvünk' és Literatúránk' barátjainál. Bessenyei György 1772. az Eszterházi Vigasságokat adta-ki; — Báróczi Sándor 1775. a' Marmontelből szedett Erkölcsi Meséket; ez és az tagja a' Testörző Magyar Seregnek; — Baróti Szabó Dávid, Rhetor. Professor Kassán, 1777. Verskoszorúját, az-az, görög schémájú Verseit; — Révai Miklós, még akkor Piarista, 1778. hexameterait és pentameterait; — Gróf Teleki József 1779. testvérhúgának és atyjának halálát kesergő Versét, kétsorú rimes strophákban. — Hoszszú álmokórságából ez az öt hősiünk ébreszté-fel a' Nemzetet; ezek érdemlik örök hálánkat.

A' négy elsőbb új utat nyitott előttünk, 's Báróczi és Bessenyei a' francia izlés felé igyekezének

bennünket vezetni; Baróti és Révai a' régieké felé. Teleki, nagy kedvelője a' fennállónak, semmiben nem kapott az újon, és ha az ollyat világosan nem kárhoztatá-is, de átallotta követni. A' négy első nyelve sok helytt érthetetlen vala a' sokaságnak, 's így őket kevesen-is olvasák: de a' Teleki' nyelvét minden értette; és minthogy a' munka mind a' szivhez szóllott a' fájdalom' hangjain, mind a' Theologiából, Philosophiából, Politicából szedett oktatások által a' fejhez, 's a' közönséges olvasónál többecs két tudók hiuságának hízelkedett az, hogy ők a' Teleki Versezetében általok ismért helyekre találtak; Teleki olly kedvességgel, olly magasztalásokkal fogadtatott, a' hogy nem, még addig egy Magyar Író-is.

A' Versezet' Kolozsvári negyedréti kiadása nem vala elég annyi Olvasónak; 's az újra kiadatott Pesten nyolczadrétben, de ez a' második-is annyira elfogyott, hogy nem csudálhatjuk, ha Nyelvünk' 's Literatúránk' ifjabb barátjai nem ismerik. Én innen magyarázom, hogy Toldy, a' maga megbecsülhetetlen Kézi-könyvében, nem említi. Minthogy a' tetszetlen könyv mindég ki van téve az elveszés' veszedelmének, 's a' Versezet érdemli, hogy ismértessék; én itt adom harmadszor, Telekinek azon öt darab kisebb magyar és egy deák Verseivel, mellyeket a' Kassai Muzéum tarta fenn.

Maradékinál talán megtaláltatik azon franczia nyelven írt verse-is, mellyet II. Józsefhez a' Vallásbeli-türedelmet illető Rendelés kihirdetésekor íra; de a' mellyet én csak magyar fordításában ismerek. Académiai útja alatt, Párizsban, 1760. egy kisded Munkát írt, melly, *Sur la foiblesse des esprits-forts* czim alatt, Amsterdamban 1761. kisded nyolczadrétben 126 lapra, jelent-meg. A' Kiadó rövid Előbeszéde' utolsó soraiban ezt itéli róla: *Il est beau d'être theologien et mathématicien à son âge.* (T. akkor 18

esztendő ifju volt,) — és: *Vos argumens sont concluans, sublimes et spirituels.* — Teleki szépen 's tudósan írta deákul-is, 's az 1790-diki Dietán az ő beszédei tartattak legesínosbb deáksággal írottaknak.

De imhol a' Keserv, minden változtatás nélkül, a' Kolozsvári kiadásnak orthographiai sajátságaival. Annak hibásságát kora teljesen kimentí.

Atyafiúi Barátságának Oszlopa, melyet a' maga nemének és emberi nyomának díszére éltt, 's minden a' jót betsülni tudóknak szomorúságára 1778. Esztend. Pünkösöd hava 26dik napján kimúltt Nehai R. Sz. B. (*Római Szent Birodalombeli*) GRÓF Széki TELEKI ESZTER Aszszonynak, Mélt. GRÓF Toroczko-Szent-Györgyi TOROCZKAI 'SIGMOND Úr' kedves élete' párjának emlékezetére hízeltkedést nem esmerő szeretetből emelni kívánt, tölle elválásán holtig kesergő testvér-bátyja 's igaz barátja R. Sz. B. GRÓF Széki TELEKI JÓZSEF, Felsőges Királyné Aszszonyunk arany kolcsos híve, és az Erdélyi Királyi Törvénytevő-Szék' egyik tagja. — Kolo'sváratt, nyomt. a' Reform. Koll. betűivel 1779. Esztend.

*

Ah, te meae si partem animae rapit

Maturior vis, quid moror altera

Nec carus aequè, nec superstes

Integer — — —

*

Te! kihez köt vala, nem tsak atyafi vér,
 Hanem a' mi annál drágább lántz, 's tovább ér,
 Az igaz Barátság' állandó hűsége,
 Melly síromban kísér, 's ott sem lészen vége!
Te! a' Kinek hamvát, mig megöl bánatom,
 Szívemből ki-forró Könyvekkel áztatom!
Oh! Kedves ESZTERÁM! magam kedvesbb fele!
 Kivel vólt, van, 's lészen szívem még vér, tele!
Te meg-halál, 's hogy hogy lehet hogy én élek?
 El-szakadhat-é hát két egygyé vált Lélek?
 De élek e? vagy tsak, hogy élek, képzelem?
 'S valami mély álom hiteti-el velem?
Mert Élet-é, mellyhez képest a' Halál Kints,
 Melyben már tsak gyászt látsz, akár meddig tekints?
 Élet-é, a' napot, hogy még szemlélhetem,
 Vidító erejét ha nem érezhetem?
 Élet-é, Szívemet hogy még a' vér járja,
 Ha el-fojtva tartja, a' mély bánat árja?
 Élet-é, az éltet tartani teréhnek,
 'S a' természet ellen, örülni végének?
A' Halálra mint főbb orvosra vágyódni,
 Hogy késik, sőt, hogy nem siet-is, aggódni?
 Élet-é az ilyen, vagy tsak lassú Halál,
 Mellynél kinosabbat Falaris sem talál?
Bizony az Életről ha jól gondolkozom,
 Ezt az Igazságot méltábban ki-hozom:
 'Te élsz, én hóltam-meg; te örvendsz, én sírok,
 'S mint az igaz meg-holt, magammal sem bírok;
Mert néked a' halál élet ajtaja vólt,
 De bennem azólt a' élet is meghólt;
 'S a' melly sírban néked tsak Testedet tettem,
 Abban elevenen magam' el-temettem.

Músám! ámbár te is érzed e' bánatot,
 'S Szívemnek nagy sebe reád is elhatott:
 De még is ha szólhattz, mentsd meg fájdalmomat,
 'S Felettébb-valónak tettő siralmomat;
 Mond-meg, de ingyen sem tzikornyás versekkel,
 (A' hol a' Szív sebes, a' pipere nem kell)
 Mond-meg, hogy annyi gyászt szerzett ez esztendő,
 Hogy el-törlésére nem elégedendő,
 Akár melly jól 's hosszan folljon az életem,
 El-hagyván, Kikért azt leg-inkább szerettem.
 Mond-meg, 's e' példában győzd-meg e' Világot,
 Hogy hijjában keres itten bődögságot.

Az el-múltt Tavasznak midőn kezdetében
 Az egész Természet vólna örömében,
 Fa, 's Fű, öltözgetné amaz ártatlan színt,
 Mellyre a' szem vígan 's kára nélkül tekint;
 Midőn a' nap szinte meg-győzvén az éjjelt,
 A' szép Kikeletnek mintegy Zászlót emelt;
 'S azon a' sok madár nyájas versengéssel
 Örömet hirdetné kedves tsevegéssel;
 Bajoskodván én-is e' szomszéd Hazában,
 A' Magyar Themisnek lakó-várossában,
 Ki-sétálék egy szép Mezőre szellőzni,
 'S egyéb gondgyaimat egy kisség mellőzni.
 Nézem ott, 's tsudálom a' szép Természetet,
 'S még inkább Azt, a' Ki annak ad életet.
 Látom, hogy most minden, a' mit a' Tél meg-öltt,
 Meg-éledett, frissültt, 's újj erővel fel-költt.
 A' Fel-támadásnak nézem itt tsudáját,
 'S abban az enyimnek vidító példáját.
 Midőn így kényeimre töltött sétálásban,
 El-merülnék ilyen kedves andalgásban,

Jöve Erdély felől egy Nap-keleti Szél,
 De olly' komor, mintha rajta ülne a' Tél;
 Nem Tél volt, annál-is komorabb hír jöve
 Rajta, 's mellém dördült, mint az Ég' menyköve.
 Mond: most más Teremtés Társaid örülnek,
 'S a' Nagy Teremtőnek víg Innepet ülnek.
 De Téged' közzülök az ÚR ki-választa,
 'S Mély bánattal tellyes napokra virraszta.
 GRÓF TELEKI LÁSZLÓ, Édes Atyád meg-hólt,
 Ki maga Hazája' 's Háza' Oszlopa volt.
 Ezt mondván, mondott-é többet, nem tudhatom,
 Érzékenységimet el-fojtván bánatom.
 Mint, a' kit az ISTEN' nyila a' földhöz vér,
 El-hal, 's ereiben meg-alszik minden vér;
 Későn jő magához, 's szemét úgy emeli,
 'S tsudálja, hogy magát még életben leli;
 Így én-is magamhoz későn eszmélkedtem,
 Sebem' érzésére végre fel-ébredtem,
 Ekkor osztán szemem könyv-forrásává vált,
 Mellyet a' Szívemnek ki-nyílt sebe táplált;
 Sőt még ma is táplál 's állandóvá tészen,
 Vége forrásának tsak éltemmel lészen.
 Ugyan is siratom nem tsak jó Atyámot,
 Hanem, érdemével ha jól vetek számot,
 Az ő Személyében igazán mondhatom,
 A' Vallást, a' Királyt, 's a' Hazát siratom.
 Mert mindenikéhez hű volt 's nem tántorgott,
 Akármellyikének ügye mellett forgott.
 Tudta az ISTENét igazán 's jól félni,
 'S Ahozképest mindent tsak ganéjnak vélni.
 Tudta, hogy (tsátsogjon bár sok rühes elme)
Az igaz Böltsesség az ÚRnak félelme.
 Szolgáltá Királyát egyenes hűséggel,
 Nem mint sokan, magok hasznát néző véggel.

Tudta, hogy: jó Királyt szolgálni szabadság,
 'S Annak nem engedni, tsak áll-ortzás rabság. 1.)
 Egyszer'smind igazán szerette Hazáját,
 'S Annak óltalmára bé nem zárta száját. 2.)
 De ezt tselekedni miért is félt volna?
 Talám a' Királytól féltébe ne szólna?
 Bizony Királyinknak rövidséget téssen,
 A' ki illy' félelmet elméjére vészen.
 Meg-sérti a' Királyt, 's rólla roszsúl ítél,
 A' ki ő előtte igazat szólni fél.
 Mert a' Király 's Haza nem két különös Test,
 Hogy egynek Hasznával másnak vethessünk lest.
 Hiszem! minden Király a' Feje a' Népek;
 Ha egy romol, a' mást nem mondhattuk épnek.
 Vallyon mellyik okos 's jó Főnek tettzenék (,)
 Ha a' kezét lábát előtte mettzenék?
 Jó Udvari-ember azért soha sem vólt,
 A' kiben Hazája szeretete meghólt.
 Ellenben Hazáját soha se szerette,
 Királya' hűségét a' ki félre tette.
 ISTEN, a' Ki köti Királyt a' Hazához;
 Ember! ne merj nyúlni el-választásához.
 A' kit én siratok, tudta ezt, 's követte,
 'S által nem hágható törvényévé tette.
 Huszonkét esztendőt nem ült ez hijában
 Királynénk Erdélyi leg-főbb Tanácsában.

1.) Fallitur, egregio quisquis sub Principe credit
 Servitium, nusquam libertas gratior extat
 Quam sub Rege pio.

Claudian. laud. Stilic. 3.

2.) Vir bonus est quis?
 Qui consulta Patrum, qui Leges, Juraque servat.

Horat. Libr. 1. Ep. 16.

Mondja meg e' Tanáts, sőt az Ország mondja,
 Ha nem vólt-é annak java leg-főbb gondja?
 Meg-vólt még ő benne a' régi Magyar szív,
 A' melly nem tsapodár, hanem igazán hív.
 Meg-vólt jó Össeink tsendes bátorsága,
 Mellyet adhat tsupán tsak a' Szív' jósága. 3.)
 Örökös frigye volt Szívének szájával;
 Tsak azt meg-tarthassa, nem gondolt kárával.
 Láta ezt Aszszonyunk, 's a' mint érdemelte,
 Tiszte díszességét másként is emelte.
 Méltóztatta elébb az arany Kóltsára,
 Mint Hivataljai leg-első póltzára.
 Ada néki osztán Fő-Pohárnokságot,
 Végre Belső Tanáts Űri méltóságot.
 De ezeknél is vólt sokkal főbb jutalma,
 Ama' belső Bíró tsendes nyúgodalma.
 Mellynek jobban büszkit titkos bizonyysága
 Mint az egész Világ fényes Urasága. 4.)
 Minden szeretetet Hazánk' szeretete
 Bé-foglal magában, igaz ítélete
 Egy Böltsnek 5), 's azt itt is igaznak találom,
 Az Atyám' példáját ha jól meg-visgálom.
 Mert jobb Atyát, Urat, 's igazabb Barátot,
 Jobb Atyáfit nálla, vallyon ki 's hol látott?

3.) Stabilem quando optima facta
 Dant animum, majorque piis audacia coeptis.
Val. Fl. 2.

Qui non deliquit, decet
 Audacem esse. *Plaut. in Amph.*

4.) Nil opis externae cupiens, nil indiga laudis
 Divitiisque animosa suis.

Claud. con. Man. Th.

5.) Chari sunt liberi, propinqui, familiares; sed omnes omni-
 um charitates patria una complexa est.

Cicero I. Offic.

Több jót a' Szegénnyel vallyon kicsoda tett
 Ennél, ki annyit tett, a' mennyit tehetett.
 Sőt halálával is jó téte meg nem szűnt;
 Adakozik ma is, ámbátor már el-tűnt.
 Érzi ezt a' Köz-Jó, 's ha úgy fog tettzeni
 ISTENnek, mind végig fogja-is érzni.
 Érzi a' sok Özvegy, 's a' kit sóhajtása
 Meg-nem tarthat, porát követi áldása. 6.)
 Meg-fosztatnom ilyen jó Atyámtól kellett,
 'S még nem is leheték beteg-ágya mellett.
 Kötelességemet nem tellyesíthetém,
 'S utolsó áldását tölle nem vehetém.
 Keze a' tsókjaim alatt nem hülhete,
 'S nem rám volt függesztve végső tekintete.
 E' mély sebet ejtven rajtam e' gyászos hír,
 Mellyel az érzékeny szívem éppen nem bír.
 Gondolkodom sokat, hol kapjak tágulást,
 Nem reménylven soha tellyes meg-gyógyulást.
Vége, oh ESZTERÁM, tsak hozzád sietek,
 Bízván, hogy Te nállad enyhülést lelhetek.
 Tudom, a' Barátság hogy tsudát is tészen,
 'S két egybe tett bánat ollykor kissebb lészen.
 Bízta hát, ha kezünk' öszve kótsolhattuk,
 Talám bűnkát mi is könnyebben hordhattuk;
 'S ha Szívem Szíveddel sebet közölheti,
 Talám mindenikünk sebet enyhítheti.
 De oh! igen tsalárd emberi reménység!
 Melly által mi velünk mint-egy jádzik az Ég!
 Sebem enyhülését a' hol reménylettem,
 Az újabb 's halálos sebet ottan vettem.
 'S a' kihez sieték Barátság szárnyain,
 Látom hogy nem segít szívemnek kinyynain.

Sőt mihelyt ő velle öszve-ölelkeztem,
 Újabb gyászt jelentő félelmet éreztem.
 Meg-ijjedék rajtad, oh kedves ESZTERÁM!
 Hogy az ISTEN újabb poharát mérte rám.
 Leszegezve látlak az ágy fenekére,
 Méreg ez, nem olaj, a' Szívem sebére.
 Békességgel tűröd súlyos nyavalyádot,
 Szelíd bátorsággal várod az órádot.
 Sőt mondád-is, hogy vagy az halálra készen.
 E' szóra elhalék, 's erőm oda lészen.
 Kész vagy te édesem, de én e' Próbára
 Nem vagyok, sőt készebb magam halálára.
 Egy kis reménységgel egy hétig tápláltál,
 De akkor egyszer'smind halálodra váltál.
 Fel kiálték: URam! én velem így ne bännj,
 Teremtésed 's fiad vagyok, kínzani szánnj.
 Ha még szeretsz engem', el ne ronts, 's el ne hadgy;
 De bé vala zárva az Ég, 's Te oda vagy. —

HA igaz, hogy másnak kínosabb gyötrelmét;
 Látni, a' miénknek enyhíti sérelmét;
 Ha sűrűbb 's keservesb jajjai másoknak
 Tetzhetnek előttünk vigasztaló szónak;
 Szerentsétleneknekne' szomorú serege,
 Kit egy, vagy más gyásznak borított Fellege,
 Nézz e' szörnyű búban el merült Ház-népre,
 Mint a' legmélyebb gyászt elé adó Képre,
 Itt Férje gyötrődik némitó gondgyában,
 Hogy nints már a' díszét adó Kints Házában;
 Ottan pislén módra futkos két árvája, 7.)
 Kő-szívet is meghat keserves lármája,

7.) Theresia, és Pál.

'S jajjal kérvén vissza elvesztett Kintseket,
Vijják, de hijába, a' bezárt Egeket.
Amott *Klára* Öttse, jó Testvér-Nénnyében
Mit vesztett-el, érzi, 's fetreng gyötrelmében.
Utóljára kivált én hozzám jőjjetek,
'S az én sebeimből írat készíttetek.
Mert, ilyen fájdalom vallyon kit epesztett?
'S kevés idő alatt ennyit mellyik vesztett?
Ki sirat, egyszer'smind, illy' Atyát, 's illy' Testvért?
Illy' kettős, 's nagy bánat kinek szívébe fért?
Egész édes Hazánk bizonyyságot tégyen
Az én töllem el-vált Atyám ki lett légyen.
De hogy fájdalmomnak mértékét vegyétek,
Im' *ESZTERANNAK*-is Képét szemléljétek.
Nem hízelkedem én azért hogy Testvérem,
De az ember betségét ha igazán mérem,
Ha nem akarnám-is, azt mondom végtére,
Hogy született volt ez, Nemének díszére.
A' Természet ilyen munkát ritkán készít,
Mellynek el-végezné mint itt minden részit.
Mellyel *Zoilusnak*-is bé-dughatná száját,
Tudván, hogy hijába keresné hibáját.
A' Test, Ész, Erkölcök edgyező szépsége,
Egy Személynek ritka tökéletessége;
De ő benne méltán akárki tsudálta,
Hogy ezt mind a' hármat együtt fel-találta.
Igaz, hogy okozta sok terhes insége,
Hogy ideje előtt hervadott szépsége.
De ha tavaszszára nézek életének,
Ritkán találhatni párját szépségének.
Termetének vala kedves az állása,
Sem nem igen magas, sem törpe szabása.
Nem volt igen hitván, nem-is igen kövér;
A' ki szépségre vágy, ilyen termetet kér.

Kellemes vala egész ábrázattya,
 Rajta magát minden virtus mulatgattya;
 'S kivált ama' tiszta szép szemérmetesség,
 Mellyet talám töllünk vissza vett már az Ég;
 Kedves pirosságát ez adta színének,
 Nem mint ma, a' festék, sok ortzák bőrének.
 Szemei, míg ISTEN épségben tartotta,
 Kedves világától míg meg nem fosztotta,
 Ragyogtak hódító édes szelidséggel
 'S ártatlanúl ártó szép elevenséggel,
 Nyájassággal vala ajaki mozgása,
 'S Grátziákkal tellyes minden mosolygása.
 Dísz adott ezeknek, hogy nem volt bolondgya
 A' szépségnek, 's a' vólt a' leg-kisbebb gondgya.
 Bizony a' ki igen tettzik ő magának,
 Gyakran azért sem kap mást abban társának.
 A' helyett, hogy javval keveset gondolni,
 Mást, titkos erővel kényszerit hódolni.
 Illyen vala élte első virágjában,
 Míg ISTEN nem tevé Próbai Kohában.
 De mint gyenge virág a' kemény szelektől,
 Úgy a' szépség hamar hervadoz ezektől.
 Tündér 's múlandó kints a' testnek szépsége,
 Egy bú, egy nyavalya, 's azonnal van vége. 8.)
 Sőt bátor valakit bú 's nyavalya nem bánt,
 'S Ortzáján még nem várt barázdákat nem szánt,
 Még is a' szépségnek rövid az ideje,
 Alig van engedve egy két esztendeje.
 Azután a' szépből, tsak meglehetős lesz,
 'S ha szép akar lenni, más abból is elvesz;

8.) Forma bonum fragile est, quantumque accedit ad annos,
 Fit minor, et spatio carpitur ipsa suo.

'S a' minap irigylett szépségre vágyása
 Lesz már tsak az újjabb szépek katzagása.
 Véget vetek tehát teste szépségének,
 Kitsiny része még ez az ember Képének.
 Amaz időt győző szépségre sietek,
 Melly nélkül akármelly Vénust-is meg-vetek. 9.)
 Ez a' nyavalyáknak erejét boszszontya,
 Sőt még a' halál is neveli, nem rontja.
 Mit-is ér a' Lélek leg-szebb Palotája,
 Ha belső dízt adni nem tud a' Gazdája?
 'S hát még ha olly' buta Gazda lakna benne,
 Hogy perváta-széket abból maga tenne?
 Bezzeg! áldott ESZTER! róllad illy panasz nints;
 Szép vólt, szép a' Ház-is, de szebb a' belső Kints,
 Mellynek drága betsét, ha jól meg-ítélem
 Benne az Ész, 's Virtus remekjét szemlélem.
 Először-is, hogyha vizsgálom értelmét,
 Kérvén az Aszszonyi Nemnek engedelmet,
 Azt mondom, hogy közte illy' elmét találni,
 A' Fénixnél lehet méltábban tsudálni.
 Mert itt az elmesség, 's a' józan ítélet,
 Ritka szövetséggel, egy mértékűvé lett.
 Bámúlt mind a' kettőn valaki ismérte,
 Ha igaz mértékkel mind a' kettőt mérte.
 Mert akár tréfára nyílt vala meg szája,
 Ártatlan sóval volt *elegy* a' tréfája.
 Só vólt ott, nem méreg, tsípősség nem fúlánk,
 Mellyen, óh mennyiszer mindnyájan bámulánk.
 Akár a' legmélyebb dólgozat gázolta,
 Elmélkedni tudó esze meg-lábolta.

9.) Quis sapiens bono
 Confidat fragili?

Nem vólt olyan egybe fonott szövvénye,
Akármelly dolognak tekergős örvénye,
Hogy annak ne bírna által értésével,
'S fenekét ne érné búár elméjével;
'S ha úgy tanúlt vólna, azt mondom felőle,
Lehetett, 's lett vólna akárki belőle.
NEWTON, LOCK, 's illy' kettőt bátor öszve tégyen
A' búja természet, hogy egy LEIBNITZ legyen;
Még-is talám, ha ez velle tanúlt vólna,
A' Világ ma róllok meghasonlva szólna.
Sok eszekkel büszke Aszszonyok módjára,
Még sem néz meg-vetve a' Háza dolgára.
Sőt abban-is mutat meg-ért okosságot,
Hogy tudja folytatni a' Gazdaszszonyságot;
'S Hím-varrásra méltó remekjét eszének
Adja szép rendében a' Háza népének.
Mint a' leg-jobb óra, olyan az egész Ház,
Tsak nem tsudát lát itt, a' ki jól rá vigyáz.
'Sembjével, sok, Házát tsak nem fel-forgattya,
Még is a' jó rendet abban nem tarthattya.
De a' mire amaz nem jut haragjával,
Annál többre ér ez okos jóságával.
Pirongatásra-is ámbátor ritkán lép,
Szavát által hágni még-is fél a' Ház-nép.
Illyen Jónak többet ér szelid intése,
Mint a' dúlók fülök lármás büntetése.
Még a' kő szívet-is gyakorta meg-hattya,
Ha az, a' kit jónak esmér, pirongattya.
Tudgya kiki itten a' kötelességét,
'S tellyesítésében tartya nyereségét.
Akárki látta-is ezt a' tsendes rendet,
Ha tudta betsúlni, a' mit kell, örvendett.
A' ki látta Házát egy jó Méh-kast látott,
Dolga-hoz lát minden nints' ott szája tátott.

Nem látsz ott tékozlást, nem látsz fűsvénységet,
Bár kérd-meg a' Házát járt számos vendéget.
Üressen a' Szegény tölle el-nem mégyen,
De hogy a' Szegénynek miből adni légyen;
Takarékos-is vólt adakozó keze,
'S kitsiny dolgokra-is vigyázni érkeze.
Ezért bőven adott, még-is nőtt vagyonna;
Illyen a' Salamon eszes Gazdaszszonya.

Mit mondjak aranynál tisztább virtusáról,
A' jó Észnek ama' dísz adó társáról?
Mert a' leg-jobb Ész-is Virtus nélkül mit ér?
Átok a' leg-jobb Fő, ha hozzá rossz szív fér.
Átka az embernek nem tsak ő magának,
Hanem oh! mennyiszer egész Hazájának!
Tsak éles fegyver ez rossz Gyermek kezében,
Mellyet kever maga vagy másnak vérében.
Mit ér, mint Medea a' jót úgy szeretni,
Látni, helyben hagyni 's a' rosszszat követni?
Az én ESZTERAMNál az Ész, 's az akarat
Egymás hűségében, bezzeg, jól megmaradt.
A' jót a' hol látta, inkább nagy kintsétől
Vált volna meg, mint sem annak ösvényétől.
Nem-is válogatott ő a' virtusokban,
Mellyet tapasztalunk gyakorta másokban.
Sok ezt, 's ama' Virtust, tsak azért szereti,
Hogy az ellenkező vétket nem teheti.
De a' melly rosszra van módja 's indulatya.
A' jónak szerelme, meg nem tartóztatya.
Ez áldott Léleknek a' leg-főbb törvénye,
A' meg-látott Jó vólt, nem a' maga kénye.
Ember vólt, vétkezett, de tsak gyarlóságból,
Szentség ez, míg ki nem múlunk e' világból.

Nem ok nélkül volt hát a' nagy Teresának,
Ama' sok Nemzetek kedves Bálványának,
A' ki minden Virtust a' maga szívében
Tanúlt megesmérni, olly' nagy kegyelmében,
Hogy nagy, 's sok jó tétét nem tsak meg-ígérte,
Hanem azt gyakorta rá bőv kézzel mérte.
Sőt elmetzetvén-is fonala éltének,
Kegyelmét tetézve adja Ház-népének.
Mellyért ezt rebegi két gyenge árvája,
Légyen-övé, 's későn az Ég-koronája.
Nem szükség ESZTERnek mind elé számlálnom
Virtusit; fel-lehet egyben mind találnom;
'S úgy tartom e' szóban bé-foglalok mindent,
Ha ezt mondom rólla, hogy félte az ISTENT.
A' Kegyesség minden Virtus' Királynéja,
A' többi e' nélkül tsak a' vétek héjja.
Sőt ez minden Virtust bé-foglal magában,
E' nélkül azokkal kérkedünk hijában.
Mert mi hát a' Virtus, ha tsak nem szeretet?
Melly a' Kegyességnek leg-főbb törvénye lett.
Miólta azt mondta az Idvesség' szája,
Hogy ez minden egyéb Törvénynek summája.
E' nélkül az ember tsak pengő tzimbalom,
Mellynek kedves hangja múlik, mikor hallom.
Ez a' hegy-mozgató Hitnél-is többet ér,
Mert az el-hágy ottan, ez az Égben kísér.
Az lévően Hazája mindent oda viszen,
A' ki jól él, 's abban, a' kibén kell, hiszen.
Nem tsak Tudomány hát az igaz Kegyesség,
Jó a' Tudomány is, de több kell ahoz még;
'S nem lehetvén meddő ez az Ég magzattya,
A' kinél úgy marad, annak nem tarthattya,
Mert a' ki az ISTENT igazán 's jól féli,
Az, annak tettzeni leg-főbb jónak véli;

De hogy nem tétzhetik, azt-is jól tudhattya,
 Ha nem főbb törvénye az ő akarattya.
 És hogyha az Égnek magát nem szenteli,
 Kezeit az Égre hijában emeli. 10.)
 Bűnösé-is az Ég, de tsak úgy, ha meg-tér,
 Istent tsúfol a' ki e' nélkül ott részt kér.
 A' Kegyességet hát Annyának esmérí
 Minden Virtus, 's ötet tisztelve kíséri.
 Ha ki szavainnak kívánnya próbáját,
 Nézze ESZTERÁMnak eleven példáját;
 'S akármelly leg-ritkább Virtust nevezzen bár,
 Melly Kegyességével ennek edjütt nem jár.
 Nézzen életének egész folyására,
 'S a' Házának belső igazgatására.
 Nézze gyermekeit miképpen nevelte,
 'S mások kára nélkül Házát hogy emelte.
 Leskődjön bár Mómus titkos rejtekében,
 A' bujkáló bűnnek szokott műhelyében.
 Minden mozdulásit bár ottan kíméllye,
 'S mondja-meg, ha van é ott a' gántsna helyye.
 Oh! ISTEN! ámbátor most vered szolgádat,
 'S el-láttatol töllem rejteni ortzádat,
 De még is kezemet ha hozzád fel-mérem
 Emelni, ezt tölled le-borúlva kérem:
 Áldgy-meg engem', 's áld-meg ebben két árváját,
 Hogy követhessék ők az Annyok' példáját.
 Nem tzélom Virtusit rendre tsudáltatnom,
 A' mit minden jól tud el-lehet halgatnom.

10.) Még a' Pogány is ezt mondja:

Pone Deos: et quae tangendo sacra profanat,
 Non bene coelestes impia dextra colet.

Ovid.

Casta placent superis: pura cum veste venito.

Tib. 2. 2.

Szóllok én azoknak most tsak edgyikéről,
 Úgy-mint a' többinek jó próba kövéről.
 Ama' békességes tűrését tsudálom,
 Mellyben a' Keresztyént egészszen találom.
 A' jó kegyességnek a' hol mély gyökere
 Van ott, 's tsak ott vagyon, ez a' Hit' tζίmere.
 Te! Vallás-tsúfoló! ví'sgáld ezt a' tζίmert,
 'S nézd mire viheti a' Vallás az embert.
 Jövel! siess! azért hívlak ide téged,
 Hogy tanúld szállítani kérkedékenységed.
 Midőn a' jó ember a' rossz szerentsével
 Küszködik, 's ellent áll egész erejével.
 Seneca az ilyen bajvívást méltónak
 Tartya nézésére a' Mindenhatónak. 11)
 Hát ha győzedelmét néked mutathatom,
 Kis féreg! hogy ide nézz, méltán várhatom.
 Ezt a' gyenge Aszszonyt még ifju korában
 Szemléld a' Próbáknak kísértő kohában.
 Nézzed megfosztatva szeme világától,
 Attól az életünk' legkedvesbb javától.
 Nézd sok ehez tódúlt kinos nyavalyáját,
 Még-is az ÚR ellen meg nem nyitja száját.
 Sőt nem láttz egyebet nálla vídámságnál,
 Az ilyen vídámság több a' bátorságnál.
 Minden élet' terhét békével viseli,
 Mert a' veszsző végén Édes Attyát leli.
 Nézzed a' hab 's szélvész hajóját mint hánnya,
 Még is a' kezében marad a' kormányja.
 El nem tsügged 's nem is ingadoz, mert hiszi,
 Hogy a' szélvész tsendes rév-partyára viszi.

11.) Ecce spectaculum dignum ad quod respiciat intentus
 operi suo Deus: ecce par Deo dignum, Vir fortis cum
 mala fortuna compositus,

Ezért tekints kivált végső órájára,
 Az igaz bátorság leg-jobb próbájára.
 Mikor ama' néked irtóztató halál
 Közelít, azzal is szemben melly bátran száll.
 Ott a' félelemnek árnyékát sem látod,
 Mellyre tsúfolódó szádat méltán tátod.
 Meg-győzi a' Halált bátor szelidsége,
 'S valamint békével élt, úgy-is lőn vége.
 Nézd az illy' életet, 's az illyen kimúlást,
 'S katzagd-meg és tsúfold a' Keresztyén Vallást. 12.)
 Ama' szelid JÉSUSt, gyűlöld még ha lehet,
 Kinek Tudománnya illyen tsudát tehet. 13.)
 Légy még TOLAND, VOLTÉR, 's DAR'SÁN tanítványa,
 Ha ennyire vihet azok' tudománya.

Illyen volt ez az én testben járt Angyalom (.)
 De tsak vólt, és már nints, oh! szörnyű fájdalom.
 Mit mondék? - - nints? - - - gyilkos gondolat álj fére,
 Menny vissza honnyodba, pokol fenekére.
 Van; 's lészen örökké. A' ki egyebet mond,
 ISTENT hazuttoló 's magát rontó bolond.
 Vagy édes jó Húgom! 's töllem tsak el-tűntél,
 Tsak más életet élsz, élni meg nem szűntél.
 Vagy; sőt midőn sírok, nem téged siratlak,
 Kit én most bóldognak és tsak most tarthatlak.

12.) Magna quidem sacris quae dat praecepta libellis,
 Victrix fortunae sapientia.

Juv. 13.

13.) Deus ipse fuit, Deus, inclyte Memmi,
 Qui princeps vitae rationem invenit eam, quae
 Nunc appellatur SAPIENTIA, quique per artem,
 Fluctibus e tantis vitam tantisque tenebris,
 In tam tranquilla et tam clara luce locavit.

Lucr. 5.

Mert akár Lelkessel ki-múltodkor elment
Valami könnyű test, melly a' haláltól ment;
Akár pedig Lelked maradt csak magára,
Tudom hogy jutottál léted főbb tzéljára.
'S most érez a' Lelked olly' gyönyörűséget,
Mellynek már bú 's halál soha sem vet véget.
A' tudákos Bolond kérdgye bár, nem félek,
Ugyan hogy érezhet magára a' Lélek?
Azt felelem néki; *nem tudom*, de mit nyér?
Tudván véges elménk' határa meddig ér.
Minden nap ezt amazt igaznak találom,
Bátor azt *hogyan lehet?* hijában vizsgálom.
Sőt a' ki ezt kérdi, mondgya-meg elsőben,
Hogy érez a' Lélek a' Szívben 's a' Főben?
Vagy talám minthogy azt maga sem tudhattya,
Pyrhóval, hogy érez, azt-is tagadhattya.
De hogy ne érezne a' Lélek magára,
Holótt ha tekintek itt-is munkájára,
Azt találom, hogy csak ő érez egyedül,
'S az érzés ereje 's oka ő benne ül.
Hogy a' Szem lát 's Fül hall, csak szóllás formája,
De a' bizony tsupán a' Lélek' munkája.
A' Szem csak képet ír, de a' kép írása,
Koránt sem a' le-írt képnek a' látása.
Mert ha csak a' volna, azt mondhatnók tehát,
Hogy valamint a' szem úgy a' tükör-is lát.
Tsak a' Lélek érzi hogy le van rajzolva
A' Kép; 's ez a' látás igazábban szólva.
A' Fülnek a' dobja, a' hangtól reszketni
Tud, de még *hallásnak* ezt nem nevezhetni.
Tsak a' Lélek érzi, 's azt megválasztani
Más hangtól ő tudja, ő tud hát hallani.
Van hát a' Léleknek tulajdon érzése,
Sőt tsak ő az ISTEN' érző teremtese.

Kérdezd-meg NEWTON-tól , nemdenem minden test.
 Akármelly legkissebb megmozdúlásra rest.
 Tsak *mozdúlása* sints , ha tsak nem mozgattyuk ;
 Az *érzést* pediglen még többnek tarthattyuk.
 Nem múlta hát fellyúl az ISTEN' hatalmát,
 Meg-adni Lelkünknek külön-is jutalmát.
 Sőt azt meg-is adja , minthogy adni tudhat ,
 De meg-is ígérte , 's ingyen sem hazudhat. 14.)
 El-hiszem hát hogy tett maga jóságának
 Oh! kedves ESZTERÁM! örök Tanújának.
 El-hiszem jutalmát , mivel meg-ígérte ,
 Lelkednek mostani mivoltához mérte.
 Természete szerént a' Lélek tanulni
 Vágyik , 's kivált nehéz , 's mély dolgokhoz nyúlui.
 El-hiszem hát , ebben kedved tellyesedik ,
 Hogy a' tudományban Lelked nevededik ;
 Hogy a' Teremtője arra méltóztattya ,
 Hogy töllünk el-rejtett sok titkát mütattya.
 Itt a' Természetnek ki-nyílt országában
 Látod annak URát maga nagyságában.
 A' számot-tsúfoló Tsillagok sergének ,
 Tanulod törvényét állandó rendének.
 Hány nap van közöttök 's egynek hatalmában ,
 Hány más tsillag utaz hosszas karimában? 15.)

14.) Még a' Pogányok közzül-is a' józanabban gondolkozók ,
 elérkeztek ennek az igazságnak érzéséig , a' természet
 gyengébb világánál , ha mind tapogatózva-is.

Ovid. Met. 15. Morte carent animae. —

Manil. An dubium est, habitare Deum sub pectore nostro
 In coelumque redire animas, coeloque venire.

Sen. in Thyest. Mortem aliquid ultra est? Vita.

15.) A' Planéták a' nap körül nem tökéletes tzirkalomban ,
 hanem a' Geometráktól Ellipsisnek nevezett, hosszszúko
 karimában kerengenek.

Miért marad a' nap állandó erőben?

'S kerüli tsillaga azon egy időben?

Egy a' mást mitsoda erővel vonhattya?

'S hogy öszve ne fusson mi tartóztathattya?

Ezekben hányféle okos állatokat

Tett, 's hogy igazgattya az ISTEN azokat?

Az első Angyaltól az ember soráig

Hány sor van, 's hány alább az Urang fájáig? 16.)

Ezt 's más több természet titkát kémlelheted;

A' mi nálunk homály Te azt jól értheted.

Az Urak URának ezekből esmered

Ditsősségét, 's Őtet tisztelve ditséred.

De hogy úgy is tekints mint édes Atyára,

A' kegyelemnek-is nézel Országára.

'S jöllehet itt minden titkot nem vizsgálhatsz,

Még is elég, 's kedves tsudákra találhatsz.

Melly a' mi elménket most fellyül haladgya,

Míg az ISTEN ilyen fedél alatt hadgya.

Kivált amaz ISTEN' ártatlan Bárányát

Közelről imádod 's áldod tudományát,

A' ki a' bünt, halált 's poklot a' földhöz vert,

'S meghólt, hogy meg-tartsa az elpártolt embert.

A' kit sok keresztelt Pogány ma nem ismér,

Sőt még, óh el-fajúlt idők! tsúfolni mér.

De vakmerőség ez, így az Égbe mennem,

'S ott a' Bóldogságnak a' képét festenem.

16.) A' Napkeleti Indiáknak némelly részeiben, úgy-mint Jávában, Amboinában, 's más helyeken termő és legtöbb emberhez való hasonlatosságot mutató Majom neve. Hívatatik Ourang-Outánnak, Kakerlackónak 's más sok néven-is. Némellyek a' viszketegebb eszű tudósok közül az ember neméhez akarnak tenni, de ellent áll, az ilyen dolgokban törvény tevő Linnaeus.

Tudom hogy azt elmém itt meg nem foghattya,
De elég-is, ha ezt: *Bóldog vagy*, tudhattya.
Ezt pedig jól tudom mert ISTEN ígéri,
Hogy a' Kegyes örök bóldogságát éri.
Nem érted tsorog hát könyveim zápora,
Nem érted, keserves jajjom illy szapora.
Oh! édes Testvérem! magamat siratom,
Tölled el-válásom' terhét nem bírhatom.
Te boldog vagy, de én szüntelen vesződöm,
Hogy te nem élsz, 's hogy én még élek, gyötrődöm.
Minden vígasságtól már én bútsút vettem,
'S annak, a' mi vóltam, tsak árnyéka lettem.
Magamat bóldognak már tsak úgy tehetem,
Bóldogtalan voltom ha el-felejthetem.
'S a' míg illyen kedves feledékenysége
Tart elmémnek, addig vagyon könnyebbsége.
De mihelyt (mert igen rövid a' jó álom)
Fel-serkenek, magam meg-tsalva találom.
'S mihellyest a' veled töltött jó napjaim
Eszemben ötlődnek, újjúlnak jajjaim.
Hogy te hozzám vissza jöjj azt nem kívánom,
De hogy én utánnad nem mehetek bánom.
Gond 's baj nélkül eddig sem volt az életem,
Világ piatzára miolta tétettem,
De tudtam hogy éltünk, Virtus próba-hellye,
'S szükség hogy a' tereh a' Pálmát nevellye.
Azért bajaimat szenvedtem békével,
Valamíg azoknak bírtam a' terhével.
De most az erőmben egészen el-fogytam,
'S ez újjabb 's leg-súlyosbb terh alatt le-rogytam.
Oda van egyszer'smind két Szívem bálvánnya
'S oda véllek edgyütt a' Zéno 17.) kormánynya.

17.) A' Stoikus Filozofusok első mestere.

Sőt még a' Vallás-is látván e' nagy romlást,
 El-bámúl, 's késdegel adni vigasztalást.
 Oh! Gernyeszegi sír! háromszor látám már,
 Hogy a' ragadomány nálad kettősön jár. 18.)
 Miért nem tátád-fel jobban-is éh szádat,
 'S nem tévéd most véllem hármasként prédádat?
 Soha nem volt nállam kedvesebb a' Halál
 Vendég Gazdájához soha jobbkor nem szál.
 Mert miért élek én, ha nállam az élet
 A' halálnál sokkal kedvetlenebbé lett.
 Siess hát jó óra, végezd-el élt - - - - -
 - - - - -

Midőn eddig irnám életem jó Párja
 Rám néz, 's könyves szeme szívem által járja.
 Előmben állíttya a' négy gyermekemet,
 'S tilt, hogy ne folytassam vétkes kérésemet,
 A' kisded tsetsemőt hozza az ölében;
 'S kedvezzek magamnak, kér annak nevében.
 Azt-is mintha tudná, egész vidámsággal,
 Hozzám színli magát, bátor nyájassággal.
 Tsókolgat, könyvemtől törli az ortzámat
 'S hirtelen játszadva ki-kapja pennámat.

Jól tetted, vidd, rontsd-el, kellemetes alak!
 A' mivel most téged talám átkoztalak.
 Látom, elkapott vólt szörnyű nagy bánatom,
 Én por, hamú, féreg, hogy zúgolódhatom?

18.) Először egy Testvér Bátyám és egy ötsém, László és Gedeon, azután a' nagy Atyám, Gr. Teleki Sándor Úr és második Felesége P. Nagy Susánna Aszszony; most pedig az édes jó Atyám 's kedves Testvérem Gernyesze-gen együtt temették.

Illik-é perlenem a' Mindenhatóval,
A' ki ha sújtól is, biztat örök jóval?
Meg-némúlok azért, 's veszsződöt csókolom,
Hogy Édes Atyám vagy, ha jól meggondolom.
Tudom, hogy akármelly nehéz terhet hozol,
Azzal-is egyedül tsak jómra tzélozol.
Bár azért minden nap újjabb újjabb bút adj,
Tsak Örökségedből engem ki-ne tagadj.
Add; hogy jól mondjam-el, (mert tsak Te adhatod)
Légyen-meg mindenben a' Te akaratod.
Látogass, verj, botsáss, éltemre gyötrelmet,
Tsak adj békességes tűrésre kegyelmet.
El-tűröm valamit bölts végzésed rám hoz,
Tsak hogy juttass végre az én Eszterámhoz.
Te tudod, hogy hozzá olly nagy barátságom,
Hogy nem lehet nálla nélkül boldogságom.
Mert a' melly Barátság a' Virtusban talált.
Okot, mint a' Virtus, meg-győzi a' Halált
'S belé lévén mint-egy szöve a' Lélekbe,
Azzal együtt mégyen a' magass Egekbe.
Azért én is ötet örökké szeretem,
'S a' míg én, én lészek, el nem felejthetem.
'S majd midőn Meg-Váltóm porom feliben áll,
Ki előtt szégyennel el-bújik a' Halál.
'S poromat még érte könyvezve találja,
'S abból halhatatlan szívemet formálja.
Mihelyt ez az új Szív, érezni leszsز készen,
Annak-is ESZTERÁM a' közepin léssen.

ARANKA GYÖRGYHÖZ.

Te kértél, 's kedvedet tölteni fő gondom,
Azért verseidről mit tartok, megmondom:
Látok elmét, tüzet, 's ékes magyarságot,
De szeretnék látni több ártatlanságot.
Megbocsáss, barátom, az a' természetem,
Hogy a' rosszat azért hogy szép, nem szeretem.
A' legszebb gyümölcsben csömört-szerző féreg,
'S a' méz közt is gyakran lappang gyilkos méreg,
Az igaz kegyesség 's tiszta erkölcs nagy kincs,
Annak gyökerére lassu mérget ne hints.
Én nagy tisztelője vagyok a' szép Nemnek,
'S szépségét nevelni tartom nagy érdemnek,
'S a' mitől az arcát szépítő szemérem
Romolhat, egészen dicsérni nem mérem;
Sőt a' mit ártatlan fiam vagy leányom
Nem olvashat bátran, magam is elhányom.
Bezzeg a' melly szépen, ha olyan jól szólnál,
Akkor nem Aranka, hanem Arany volnál.

KI A' SZÉP ASSZONY?

Ha ember az asszony, főbb része a' lélek.
Ezt nem tagadhatod, Fillis, úgy ítélek.
Azért azt sem, hogy ha erkölcsi hibád nagy,
Felette rút asszony és csak szép bálvány vagy.

ÚJ MAGYAR NEVEZET.

A' mi franczúl *cocu*, Hahnrey a' németnél,
 Annak neve sincsen a' magyar Nemzetnél.
 Régi asszonyaink' tiszta erkölcséhez
 Nem fért illy szót kötni az urok' nevéhez;
 De ma az ilyen férj szokássá kezd válni,
 Szükség tehát neki nevet is találni:
 Szarvat-viselőnek mondani nem lehet,
 Mert nem szarv, a' mivel senki nem öklelhet,
 Mondjuk hát vaksinak, mert ez azt sem látja,
 A' mire minden más szemét száját tátja.

KI A' JÓ FÉRJ?

Az ma jó férj, Nagysád, ha tudni kívánja,
 A' ki olyan, mint a' pogányok' bálványa.
 Az az: szája, füle, szeme van mint annak,
 Még is néma, siket és, a' mi legfőbb, vak.

VÁSÁRHELYI KERTEMNEK KAPU-ZÁBEJÁRA,
 melly kertnek helyén előbb bornyu-mező volt.

Az egyik oszlopra.

Régen bornyu-mező valék, de már most kert;
 Akkor barmot, most már táplálom az embert.
 Bejöhetsz hát, de azt jól eszedbe végyed,
 Hogy bornyu-mezővé azt ismét ne tégyed.

A' másakra.

Campus ego vitulis patui pascentibus olim,
 Me tamen urbs homini maluit ut pateam.
 Quisquis es ingreditor, sed ne quis dicere possit:
 Nunc homini et vitulo me patuisse simul.

EGGY CSÁSZÁR NEVŰ UDVARI TRÉFÁS-EMBERHEZ.

Császár, szentségtörés olly nevet viselni,
Mellyre tisztelettel tartozunk eltelni.
Bécsben a' második Evangyelistánál
Kaptam én igazabb nevet neked annál.
A' második Betűn kezdem-el nevedet,
Eggy szép O folytatja a' jól kezdett rendet;
A' H-át még betűnek sem tartja a' görög;
Elhiszem, csak azért, hogy nagyon nem zörög.
De én magyar vagyok, azért elvehetem
'S nevedben harmadik betűnek tehetem.
Eggy szép Ó-val osztán nevedet végezem,
'S azt gyémánt szegekkel tereád szegezem.

IGAZ BARÁT' KÉPE.

Ha a' hasznon-kapzsi világ várhatja még,
Hogy adjon valaha mást is ollyat az ég,
A' kit a' barátság' szent tüze úgy éget,
Hogy nem ismer annál főbb gyönyörűséget;
Kivel az aranynál tisztább szereteti
Barátjáért maga hasznát megvetteti;
Kihez fősvénységnek még árnyéka sem fért,
Még is fősvénnyé tud lenni barátjáért.
A' maga vagyonát bőven osztogatja,
Barátjáért, mint a' fősvény, kuporgatja,
Kivált hakit ahhoz köthet illy szeretet,
A' kitől semmi jót se' nem vár, se' nem vett;
Elég dicséret lesz, ha tartja méltónak
Hogy hívja második Málnási Lászlónak.

Közli

KAZINCZY FERENCZ.

4.

A' Szépség.

Ha nem csalatkozom , a' deli termet , a' szép ábrázat , a' rózsás ajakak , a' szikrázó szemek , a' testnek szép tartása , a' beszédnek kellemetessége , az , a' mit az emberek az emberben közönségesen szépnek mondanak. És ki-is nem hódolna-meg az ilyen szépségeknek , ha tsak valamelly derék rajzolatban látja-is , vagy valamelly lelkes verselőnél vagy Román írónál olvassa-is , annyival-inkább , ha a' természetben , tulajdon maga szemlélője azoknak. Valóban , a' szépség az érzeni tudó szemlélőt sokszor ; az első tekintetre le-lánczolja ; 's ellene álhatatlanúl magánál tartja , mint Petrárkát Laurája. Nem lehet csudálni , ha Mahomed Alkoránja szerint , Potifárné szép Jussufja mindeneket zavarodásba hozott , és ama' dicső Socrates , vétekül tulajdonítá Critobulusnak , hogy Alcibiades' szép fiját megsókolta , — mindenkép azt tanácsolja a' testi szerelemre nézve tanítványinak : tartóztassák vissza magokat , valamint csak lehet , a' szépektől ; mert a' ki egyszer , azokhoz adja magát , nehéz annak okosságát megtartani. De az-is igaz , hogy a' külső ember , nem lehet a' tökéletesség egy bizonyos grádusáig szép , ha-csak egyszer-sinind

szép lélekkel-is nem bír. És ezen szép léleknek elmúlásával, elkell múlni a' testi szépségnek-is, valamint a' napvilágossága elmúlásával elmúlik a' nappal-is. Mert az elszállott lélek, maga után vonja a' meleg életet-is. Az alacsony indulatok' belső küzdése, azonnal megzavarja a' külső kép'-vonásai' harmóniáját; — valami hideg fény öntődik a' szép', nem ingerlő töredékei együtt létére, és a' szép hazugság, hirtelen a' szomorú igazság prédájává lesz. Semmisem könnyebb, mint az olyan úgy nevezett szép ábrázaton, a' belső semmirekellőseget olvasnival. Itt egészen láthatólag nyúl-ki a' lélekből, mint valamelly körmös újjakkal a' becstelenség, hogy az egyes vonásoknak minden harmóniáját össze-szaggassa.

Az Isteni-gondviselés, csak - nem, sohasem hagyja az Aszszonyi szépséget tökéletesen erőre kapni; mivel, jóllehet ezen szépség a' leg-hatalmasabb a' földön, még-is a' legveszedelmesebb és leg-elmúlandóbb. Minden aszszonyi Virtus és nagyság együtt-léte-is, kívántat mindég valamit, — a' tökéletesebb szépséget. Ez már magában, minden virtussal atyafiságos, legalább a' lelket mindenikre hajlandóvá teszi, és ekkor még magát a' virtust-is nagyobb méltóságú rangra emeli.

A' jónak, az emberiségen való, képzelhető legfőbb uralkodása végtére, egyedül a' szépség által lehetséges. És így, a' legnagyobb és legjobb Aszszony, akkor lenne egyszer'smind a' leghatalmassabb, ha az említett értelemben, a' legszebb, és igazán szép volna. Ez az Isteni, fentebb állana az egész emberiségnél. Hogy minden ellen-állást semmivé tegyen, csak mutatni kellene neki magát az őt elérhetőeknek. —

Sajnálni lehet, hogy a' Historia még ilyen példát nem adhatott.

A' Rómaiak sorsa és Aszszony uralkodása.

Sokszor nagy dolgok, kicsiny kút-főből veszik eredetöket. Sok újj Historikusok az illy kicsiny kutfőket észre se veszik, vagy megvetik. De jól mondá a' híres Schlözer, hogy sokszor nincs realis nexus a' Historiában. — Csak-nem minden nevezetes Revoluzziók a' Római Historiában, Aszszonyoktól eredtek. Különös, hogy még az ő mesés traditiójok-is erre mutat. Egy fejedelmi Szüznek kicsapongása, szüli a' legelső Római kettősseket. Egy pástornénak köszönhetik megmaradásokat. Csirájában elnyomatott volna az ujj köztársaság, — vagy az Amazon status hasonfele lett volna a' Szabinai Aszszonyok nélkül. — Egy Nympha adja a' kevély Népnak törvényjeit; egy Sybilla fedezi-fel jövőndő sorsát 's állapotját. — Tanaquill buzdítja férjét a' diadema után való törekedésre; és Tullia az övét, szinte Atyja holt testén keresztül a' tronusra. Egy aszszony' fegyvere szabadítja-meg Rómát a' Királyi uralkodástól; egy Leány oldja-fel a' Decemvirek hatalma alól. De egy Aszszony - is egyszer'smind, ki, Antoniust és Augustust össze-vesztvén, az egygyes uralkodásra az utat megnyítja. Cornelia nevelte a' Gracchusokat. Fulvia tette semmivé Catilína nagy plánumát. Egy édes Anya

szabadítá-meg Rómát, midőn bosszus fiját az ellenséghez vissza-küldé, 's a' veszedelembé dönté; és egy gyenge Aszszonyi - kar emelte az első Plebejust Consulságra. Livia adja a' Rómaiaknak Tiberiust. Agrippina ragadja-el tőlök Claudiust. — Csudálni lehet-e hát, hogy a' meg Istenített Rómaiak anyja' férje, feleséges folyónak (uxorius Amnisnek) mondatik?

Melly nagy vigasztalás sokakra nézve, kik bár nagy hívatatokon, — csillagba, purpurba, a' paputs alá szorúltak, 's az Aszszonyi kezeket bugdozva csókolgatják! Róma meghódította a' világot; — de Róma viszont meg-hódolt az Aszszonyoknak.

Különös Papi Examen.

(A' Morgenblattból.)

Lengyel-országban a' többek közt, egy Tanítótól üres jó Phárára nézve 3 Candidátusok jelentették magokat, kik jó ideig érdemes házaknál Nevelői hívatásban szolgáltak, és mind egygyikének igen jó bizonyság-levele volt. Igazságtalanság nélkül, egyiteknek sem adhatom, úgymond a' Püspök az elsőséget. Egyenlő jussotok vagyon mind a' hármótoknak; azért két hét múlva, magam megvi'sgállak, és akkor, a' mellyitek jobban kiállja a' próbát, azé lesz a' Phára. A' három ifju Papok, nagy szorgalommal használták az időt, készítették magokat, és a' kiszabott terminuson meg-jelentek. Reménylem, így szólítja a' Püspök őket deák nyelven; repetáltatok Theologiai cursustokat,

és illendőkép elkészültetek. Igen - is, felelnék mind a' hárman. Jól van, felel a' Püspök, hát tzelomat elértem. Azért Idvezítőnk példajaként csak egy hasonlatosságba szóllok hozzátok. Teszem úgymond, mély komolysággal az elsőhöz fordulván, egy nehezen megterhelt szamarat bízánk reád, mellyet terhével, bizonyos időre, bizonyos helyre kellene hajtani, és szamarad, közel a' célhoz, az úton elfáradna: mit csinálnál vele? A' mint csak lehet ütném, a' lett a' felelet, és kényszeríteném a' még hátra-lévő utat megtenni. Ha hadi-vezér volnál, úgymond a' Püspök, nem volnék épen megelégedetlen feleleteddel. — Hát te, a' másikhöz fordulván, mit cselekednél? Én úgymond, más vonyóst, vagy pedig fuvarost fogadnék, és a' terhet, helyére azáltal szállítanám. Hát a' számárból mi lenne? közbe szóll a' Püspök. Embert fogadnék, felel a' megkérdezett, ki ha, kipihenné magát utánna hajtáná. Ha kalmár volnál, úgymond a' Püspök és célod végre-hajtására mindég tölt erszényed volna, feleleted nem lenne rossz. — De hát te harmadik, mit mívelnél? A' mennyit csak lehet a' teréhből, felel ő, vállomra vennék, és a' megkönnyebbített állattal folytatnám útamat. — Te, kiált a' Püspök, ki nem nézsz, magad tulajdon gyönyörűségére, könnyebbségére, hanem arról, a' ki megvan terhelve, a' tereh egy részét magadra veszed, te bírhatod a' megürült Phárát.

Horváth János.

5.

Doctor Gall.

(Petit Courrier des Dames. Fevrier 1828. I. 52.)

Minden érzékeinknek tulajdon orgánjaik vagynak, mellyeknek segedelmökkel munkálkodnak; ezek azon műszerek, mellyekkel a' természet azokat felkészíté, 's mellyek arra valók, hogy azoknak lételöket kijelentsék, 's egyszer'smind a' gyakorlásra eszközül szolgáljanak. Kell az értelmi tehetségeknek 's erkölcsi minéműségeknek-is, tulajdon orgánjaiknak 's némiképp ülőhelyöknek lenni; külömben izolálva volnának azok az embertől; nem függenének tőle, 's minden való, és positiv munkásság nélkül szűkölködnének. Ha léteznek ezen organumok, valaminek ki kell azokat jelenteni, 's így azon gondolatra vezetünk, hogy a' léleknek-is vagynak műszerei, mellyeknek felfedezhetőknek kell lenni. —

Íme ez, néhány szavakban, a' Dr. Gall systemájának alapja. Elmés és mély systema ez, melly a' Morálnak 's Philosophiának legmagasbb kérdéseivel van összfűggsben, sok gúnyoknak tárgya, de a' mellyet szerzőjének széles tudományja, számlálhatatlan vi'sgálódásai, 's tiszta meggyőződése ajánl,

Doctor Gall, egy tisztetetes tekintetű öreg, széles, kopasz homloka, értelmének erejével összhasonlítva, egy erősségül szolgál azon systemának,

melly a' zsenit az ember agyvelejének előrészébe helyezeti. Németes beszédje, a' jó szívnek 's természetességnek nagy kecsével bir, hibás kitételeiben; öneki a' kitétel semmi, minden a' gondolat; de néha a' gondolat uralkodik a' kitételen, 's azon festő és naif szókat adja szájába, mellyeket csak a' még új idiomákban 's magas értelmekben találunk. Tud ő magáról beszélni, pedant hiúság, affectált szerénység nélkül; egyszerűséggel adja elő felfedezéseit, keserűség nélkül beszél a' tudománya, sőt sokszor caractere ellen tett megtámadásokról, 's halgatónak figyelmöket, vizsgálódásainak, észrevételeinek, 's fáradhatatlan munkáinak termékeny és sok oldalú képe által mindég feszülésben tudja tartani.

Ezen minden erőltetés nélkül való német természetiségen mindenkor az észrevételeknek nagy finomságát, az okoskodásoknak hatalmas energiáját, látja keresztül hatni az ember. A' tudós Doctort nagyon is sürgetik ideái, mintsem hogy ideje volna, azoknak kifejtésökre; csak kimondja azokat, valamelly erős okoskodásra építvén; megáll azután, halgatóit tudakozza, mosolyg néha azon meglegedésen, mellyet az ész ad, 's bizonyos lévén benne, hogy megértették, siet egy más kérdést tenni-fel. Noha előadása egyszerű, 's szóhangzatja keveset változtatott, látszik még-is, hogy theoriáinak hatalmok által egészen elvan foglalva; ritkán veszi észre, hogy eltölt az idő, sajnálva hallja, hogy az ő leczkéjére szentelt idő lefolyt; elfelejtkezik a' szokás szerint mellé tett czukros vízről, 's óhajtaná, a' mint néha mondja, hogy megengednék még néhány óráig folytatni, ő azt fáradtság 's unalom nélkül tenné, eggy apostolnak minden maga feladásával, ki valamelly kedvelt tudományt akar terjesztetni.

Illyen volt Doctor Gall az Atheneumban, hol a' múlt Decemberben felnyitá tanításait. Leczkéire min-

dég nagyszámú halgatók gyűlnek össze, kik várakozásokban soha sem csalatkoznak-meg.

A' sok fontos és komoly fejtegetések közt, melyeknek az ő systemája közönséges előadásának alkalmával elő kelle jönni, voltak némelly különös factumok. Azon üldöztetések, melyeket ő kiáll, alkalmat adának neki, több éles anekdotáknak elbeszélésökre. A' Császárság alatt, a' tanulók azt gondolák ki, hogy egy processiót csináljanak, hol az ő képét egy számarra ültessék, 's hátul vezessék Párisnak útszáin. Gróf Dubois, akkori Policzia' Praefectusa, őt magához hivatá, megmondá neki ezen tanácslatot, 's megígéré, hogy kivitelét megakadályoztatja. Dr. Gall minden tilalomnak ellene szegezé magát a' hatalom részéről, 's megbizonyítá, mennyivel feljebb hiszi ő magát minden illyes illetlen bánásmódoknál. A' Policzia' Chefje mindazáltal illendőnek találta, hogy eggy illy maskarádót megakadályoztasson, melly neki gyalázatosnak tetsze, 's képesnek arra, hogy egy Tartománynak dísztelenségére váljon, melly azt megszenvedte. Máskor Fouché, a' Miniszter, tanácsolá Doctor Gallnak, hogy tétessen-be parancsolattal a' Journálokba egy feleletet azon méltatlanságokra, melyeket azok ellene intéztek. A' Doctor nem álla reá: „Jobban szeretem, — így szól, — egy jólelkű Tudósnak önnbizottságával, — hogy tudományomat megtámadják, legalább mikor az majd lábra kap, nem tagadhatják-meg tőlem azon dicsőséget, hogy én fedeztem-fel.”

* Hasonlókép tellyes interessel, a' Német-oroszági tömlöczőkben tett észrevételeinek elbeszélése is. Nagyszámú újságkivánóknak jelenlétökben vizsgálja a' foglyokat, 's csaknem mindég pontosan kitalálja azon véteknek természetét, mellyért megítéltettek. Egy nap észrevesz egy embert, kinél a' tolvajságra való hajlandóságnak, és a' komédiásságra

való minéműségeknek orgánjai igen ki voltak fejtődze: „Hogy lothatott Kegyed? — így szól ehhez az emberhez, — hiszem mint Színjatszó szerencsét tehetett volna.” A' szerencsétlen elhalaványodva, bámulva tekintre reá 's nem tudá, miként magyarázza ki ezen beszédet. Ő valóba Komédiás volt; mind eddig eltitkolá azt, 's a' fogházban még senki se tudta.

A. BALOGH PÁL.

6.

Az öreg rabszolga Pompejus' sírja fölött.

Hányodál: tengerré lett a' sok baj alattad,
'S vésszé a' balsors, melly űz vala, fejedelem! 's most
Semmi nem olly csendes, mint sírlakod a' rideg éjben.
Tégedet a' hajnal még alva hagy, a' delelő nap
Alva talál, nyugodalmadból ragyogása nem ébreszt.
Még mellyen viharok megharczolnának időnként
Kő sincs hamvaidon. Pusztán és jeltelenül áll
Kis halmod, 's egyedül vagyok én mellette kesergőd,
Honntalan ősz, lét és nem lét között ingatag árnyék.
És mi az én könyüm? Olesó nedv tört szánek eréből,
Régi ütődéstől mindennapos árja szememnek.
'S oh egek! oh Isten! neked annyira kell vala jutnod,
Hogy siratód olly sok harczmunkáidnak utána
Én legyek, oh te, kiért országnak kellene sírni. —
Mellynek halma föld itt, ellenség' földé; nem ösmer,
Mellyben alá szállott híreddel előbbi szerencsénk,
Árva hazád, tiltott nevedet nem zengheti többé.
Vajha ne érezd ezt a' súlyos földnek alatta,
'S hogy fejedelmi porod nincs emlékezve, ne tudjad;
Ím élő emlék vagyok én: bú rajtam az írás
És ha rokon tán még e' gyászos földre vetődik,
Elmondom neki: itt nyugszik fejedelme hazádnak
Számkivetett onnan, mert nem vala benne szabadság.

7.

Á'siában, hajdan Tanais, most Don nevet viselő Folyónak túlsó partján lakozott, 's régen el-húnyt dicső elődi Őseink által fő szentségül tartatott barátság-frigyének példás Rajzolatja.

Lucianus Syriai Samosata Városbeli Görög Bölcs után.

Élt e' nevezetes Szerző a' II-ik Században. Legvirágzóbb állapotja a' két Antoninus, és Commodus Császárok idejére esik. Szegény sorsú Szüléktől származott, előbb Antiochiában ügyészkedett, végre magának nagy hírt, nevet szerezvén Marcus Antonínus alatt Egyiptom egyik részének Igazgatójává lett, széles tudományú, nagy eszű, játszi elmésséggel bíró, az írásban fáradhatatlan ember volt.

Toxaris, és Mnesippus.

Az első a' Tanais folyónak túlsó partján lakozott szegényebb sorsú Scitha Szüléktől származott, szép elmebéli tehetségű deli Ifjú; a' második Athenei Polgárfi, mindketten Athene Városában Bölcsességet tanulók. Egy kellemes tavaszi napon, Eleusis és Megara Városokba vezető úgy nevezett szent útnak bal oldalán lévő, Poecile hegy alyján Apolló' kápolnája körében sétálgatván, egy lombos terepély olajfának híves árnyékába leheveredvén, egymással imígy beszélgetének:

Toxaris. Most ötlék eszembe Mnesippe! hogy tegnap a' Thébai út kies mellékjén volt sétálásunk alkal-mával tőlem azt kérdezéd: Kik légyenek Isteneink? 's hogyan, 's mi képben imádjuk mi őket? és miféle tisztelettel viseltetünk erántok? Akkor az időből ki-szorúlván, kérdéseidre nem felelhettem, ha terhedre nem lések, im' kívánságodat most teljesíthetem.

Mnesippus. Jól vagyon Toxari! hogy-ha alkal-matlan nem vagyok, tegnapi kérdéseimet újítom, 's feleletednek kihalgatására tökéletes figyelmemet ígé-rem.

Toxaris. Halljad tehát, és értsed Mnesippe! Mi nálunk szegény egygyű Scitháknál, az egymás kö-zött egyszer megkötött barátságos frigynek fenn-tar-tása, a' legnagyobb Szentség, valamint ellenben an-nak feltörése, 's megszegése a' legútálatosabb undok bűn; mellyre való nézve, mi Orestest és Piladest, kik ezen barátság' szent frigyének legfényesebb pél-dájit hagyák Honnunkban magok után, mint na-gyobb lelkű hősöket úgy tiszteljük, 's nékiek Kápol-nákat építünk, Oltárokat emelünk, pompás Áldozato-kat teszünk.

Mnesippus. Mit mondasz Toxari? ezt már alig hihetem. Ti Scithák! őket Isteneknek lenni hiszitek? nékiek áldozatokat teszte? e' szerint honni törvé-nyetek parancsolja tinéktek a' jó, példás erkölcsű ha-landó vitéz Bajnokokat Istenek gyanánt imádni, 's tisztelni?

Toxaris. Ne olly csípős görög tűzzel Mnesippe! figyelmezz jobban beszédemre, 's azt értsd-meg! áldozunk, valóban áldozunk mi nékiek, az tagadhatat-lan, de a' nélkül, hogy őket Isteneknek lenni vélnénk, avagy hinnénk; hanem csak mint dicső, 's nagy lelkű bajnoki Férjfiaknak nagy tetteiket bámulva csudáljuk,

's ritka példájikat utánozni törekedünk, 's nékiek áldozatokat tévén őket tiszteljük, és magasztaljuk.

Mnesippus. 'S tölök mit reménylén? Minekutánna a' mostani nyílt eszű tudós Bölcssek véleményjek szerént ők-is szinte, mint más halandó emberek élni megszünvén, Lethe vizéből iván, az elmúltakról örökre elfelejtkeztenek, 's az Elísium tágas mezején rólatok nem emlékezhvén, a' nékiek tenni szokott tiszteleteket sem látván, többé immár senkinek-sem árthatnak, sem nem használhatnak.

Toxaris. Mihelyt arról bizonyossá tészel, hogy azon nyílt eszű Bölcsseknek ezen állítások csalhatatlan, azt azonnal helybe-hagyom; ámbátor a' nélkül-is úgy vélem, sőt hiszem, hogy mi azzal; hogy az ilyen nagy lelkű hősöket dicső tetteikért holtok után is tiszteljük, sem a' még életben lévőket, sem a' már boldogultakat legkisebbé sem sértjük. Azon esetre pedig; hogy ők lelkiképen halhatatlanok, és nekünk segedelmünkre lehetnek, hogy mi őket pártunkra bírni igyekezhünk, azzal úgy vélem, még kevesebbet vétünk. De légyen bár akármint, az, minékünk még-is minden esetre hasznunkra vagyon; mivel mi e' bizodalmas véleményben élünk: hogy ezen emlék-ülő-napokon, általunk végre vinni szokott pompás tiszteleteinkkel, mellyekkel nagy tetteiket hirdetjük 's magasztaljuk, a' még életben lévőknék nagyobb hasznot tészünk, mint a' már dicsőült hősöknék; mert mi azáltal azt reményljük, hogy a' mostani zsendülő Nevendékeink, 's későbbi Ivadékaink e' hősök' nemes virtusaiakat hirdetni, 's dalokkal dicsérni hallván, tetteiknek utánozására felterjesztetnek, 's buzdíttatnak.

Mnesippus. E' már helyes vélemény, 's dicséretre méltó igyekezet, hogy ha a' nem sikeretlen; de még-is Toxari! Orestest és Piladest mi tekintetből tisztelitek,

és magasztaljátok olly fenn, 's olly buzgóan? Azon Orestest és Piladest értem, kik a' helyett hogy ők vételek egy felekezetűek, avagy rokonok lettek volna, legnagyobb ellenségeitek valának; azok, kik mint tengereken kóborló, fel 's alá csavargó szerencse kergetők, az ellenkező szelek, 's tengeri habok által Honnotok' kikötő-helyére véletlenül vettettek, 's akkori Scitha Elődeid' buta, búbajos, babonás, egy szóval: balgatag szokásaik szerint a' Nemzetek', sőt a' természet' törvényje ellen, mint már külömben-is szerencsétlen szánakodásra méltó idegen vendégeket, nem-hogy emberi módon fogadták volna az embertelenek, hanem mint hajó-törést szenvedett, 's magokkal-is tehetetlen idegeneket minden igaz ok nélkül gyalázatosan megragadák, kezeiket 's lábaikat bilincsekbe rekeszték, 's Diana akkori Gyám Istennéjeknek áldozati ostjául ajánlák, a) 's akkoron, midőn már az Iphigenia Diana Isten-aszszony' Papnéja által búbajos, 's babonás szokásaik szerint szagos olajokkal befecskendezve, 's virágokkal felkoszorúzva az Oltár elejébe vezettettének, akkor bilincseiket kezeikről 's lábaikról lerázhván, az Ör-állókat uralkodó Fejedelmökkel együtt megöldösvén, a' helyett, hogy áldozati Ostják lettek volna, Diana Isten-aszszonyt szűz Papnéjával, 's minden templombeli gazdag eszközeivel hajójokba vivék, 's az őket üldöző Scithákkal szemközbe állván, hátaikat össze-vetvén, bajnoki módon viaskodának, 's ellenségeiket dicsőül vissza-verék, Öseid' boldogtalan, 's gyáva törvényjeiket, durva szokásaikat kinevetvén, gazdag zsákmányaikkal Honnjokba evezének. — Nem de

a) Hostias offerre Diis immortalibus. Így nevezék a' régi bálványozók Isteneiknek ajánlott áldozatjaikat.

nevetséges dolog-e ez? De még sokkal nevetségesebb az, hogy ti ez idegen jövevény halandó kobozóknak Isteni-tiszteletet tulajdonítotok. Én csekély ítéletem szerint titeket azért, hogy Isten-aszszonyotok' megfertéztetéséért boszszút nem állottatok, gyáva istenteleneknek lenni tartalak, és hogy azon idegen Férjfiaknak, kik erántatok szentség-törők 's áldozatra ítéltetett ostják valának, áldozatul ostjakkal kedveskedtek. — Már most vedd gondolóra Toxari! Hogy-ha ti balgatagok! az e'féle istentelen, 's nevetséget érdemlő tettekért az illetén tengeri haramijákat Égig magasztaljátok, azzal, könnyen azt nyerhetitek, hogy a' ti meg-gondolatlan cselekedetetek több ilyen idegeneket fog Honnotokba ámitani, kecsegtetni; hogy ott bátran rabolhassanak, 's holtok után áldozatokkal díszesíttetvén Aloe mirhával, 's tömjénel füstöltessenek. Megengedj Toxari! az e'félék előttem nevetséges gyermeki-játék bábok, 's haszontalan hiú képzeletek.

Toxaris. Hoszszan előmbe terjesztett ellenvetéseidre, 's észrevételeidre ezt felelem: Hogy Orestes és Pilades, mi nekünk Scitháknak sem felekezeteink, sem rokonaink nem valának, a' bizonyos; de mi azt nem vizsgáljuk, miféle Nemzet, avagy felekezet legyen bár akárki; hanem annak erkölceire, 's cselekedeteire ügyelünk, 's azzal megelégedvén hogy ők mint különös jó erkölcsű Férjfiak, egymáshoz példa nélkül való hív szeretettel viseltettek, 's azon felül nagy bajnoki hősök valának, és így magokat arra érdemesekké tévék, hogy őket rokonainknak fogadjuk, 's mijeink közzé számláljuk. Hogy pedig e' hősök felséges virtusokkal valának felékesítve, az tagadhatatlan.

Mert, bár valld-meg Mnesippe! Nem nagy dicső tettek e' már csak azok-is, mellyeket te most röviden előszámláltál? Kik csupán-csak ketten olly vakmerő

bátorságra mertek vetemedni, t. i. Hazájokból azon eszméretlen borzasztó tengereknek zajos duzzadó, csak-nem az égi kárpitokig felemelkedő, hol ismét csak-nem a' poklok' mélységes fenekéig dühösen leomló, 's rohanó hajjain csekély hajókkal olly' meszsze földre bártorkodtak evezni, melly része e' Világnak a' Görög Nemzet előtt mindakkoráig eszméretlen vala, kivévén azon Görög hősöket, kikről az regéltetik, hogy ők Argonauták nevezete, 's Jázon vezérlése alatt az aranygyapjú felkeresésére sok viszontagságok között, rettenthetetlen Seregeiket a' Cochidenig repíték, 's ők e' rémítő regétől sem irtóztván, mindaddig bátran hajókázának, valamíg véletlen esetek után Elődeink által, mint már mondád, el-nem fogattattanak, sőt még akkoron-is megmutaták, hogy eltökéltteltséggel valának elszánva, a' diadal kétes piaczn vagy dicsőül meghalni, avagy síralmas kelepcejékből szerencsésen kimenekedni, 's magokat előbbeni szabadságjokba helyezni. — Mit? talám nem csudára méltó több, mint emberi dicső tettek-é ezek? Szóllj bár! nem isteni-tiszteletre méltó férfiak-é ezek? De egyedül csak azok előtt; kik a' virtust maga valóságában esmérik, dicsérik és követni iparkodnak; nem pedig azok előtt, kik azt csak nevéről esmérik, szájjal magasztalják a' nélkül; hogy gyakorolnák. Mint p. o. ti-is, kik azt mondjátok: az ellenségben-is dicséretre méltó a' virtus; azonban e' példát nem követitek. Mi tehát, bár mit ítélisz-is felőlünk, Orestest és Piladest, több, mint emberi tetteikért tiszteljük, és a' nékiek rendelt napokon virtusaikat énekelvén dicsérjük, és magasztaljuk.

Mnesippus. Az a' ti dolgotok, lássátok! én nem bánom, ha ezentúl az oroszánoknak, tigris, 's párduczoknak, hiena, és más több e'féle bátor, 's vakmerő állatoknak áldoztok-is, őket szinte hősi bátorságjokért,

's vakmerőségjékért Isteneiteknek nézitek-is, ha balgagságtok orvosolhatatlan, azon többé nem segíthetek.

De mindezek után azt kérdem : vallyon tettek - é még valamit olyat e' két , általatok istenesítettett hősök, a' miért töletek e' fő érdemet nyerék? mert a' mi még a' Tengereken véghez - vitt hajókázásokat illeti, ha a' virtus abban áll; náloknál még érdemesebb embereket mutathatok, u. m. azokat, többedén Phoeniciaiakat, kik nem-csak a' fekete tengerig; Meotiden, avagy Bosphorusig eveznek, hanem még az Océán nagy tengeren-is bátorkodnak egész nyáron idébb 's tovább hajókázni, csupán-csak hideg őszön térnek vissza Honjokba, ámbátor közülök sokan Vendég - fogadósok, a'vagy sóval, 's más egyéb portékákkal, fűszerekkel kereskedést űző emberek, kik ha megszorúlnak, szinte hősi bátorsággal védelmezik tulajdon bőröket 's vagyonaikat. Ezek-is tehát a' ti ítéletek szerint mind isteni tiszteletet érdemelnek?

Toxaris. Nyisd-ki füleidet Mnesippe! ítélj jobban, és valld-meg! mennyivel helyesebben ítélünk mi bárdolatlan Scithák a' nagy lelkű hősökről? nem különben azoknak fényes tetteikről, virtusaikról, mint ti pallérozott, síma arczú, elpuhult hiúság' kedvenczei? A' midőn t. i. azon ön' magokat szerető, 's ön'hasznait hajhászó egygyű kereskedőket azon példa nélkül való hősökkel, kik egyedül a' virtust gyakorolták, egyenlő érdembe helyezitek. Azonfelül Argó, és Micene, e' két bajnoki hősöknek, mint Nemzetjeket díszesítő honnfijainak még csak emlék-oszlopot sem emeltek, sőt, mi nagyobb; Honjokban, még csak közönséges sír-halmokat sem érdemelhettenek. Nem-de nagy háládatlanság-é ez? Mi ellenben édes Honunkban, azt is elmellőzvé, hogy ők Elődeinknek ellenségeik valának, csekély tehetségünk szerint nékiek egygyű, de

takaros, kerekded Kápolnát építünk, oltárokat emelünk, 's bámúlásra méltó virtusaikat, mint Nemzetünk' tulajdonjait, a' helyett hogy irigylenénk; dicsérjük, 's utánozni vetélkedve törekedünk, 's azonfelül, ő benne leginkább csudáljuk 's bámúljuk azt, hogy ők az emberi társaságban, az egymás eránt való barátságos szeretetnek azon példáját mutatók, melyet a' halandók közzül még mind ekkoráig senki-sem, és ezen dicső példával az emberi Nemnek mintegy törvényt szabtak; hogyan, 's miképen illik és kelletik egy igaz barátnak, hasonló barátja eránt, mind a' jó, mind a' bal állapotú környülményekben magát viselni, 's azokban egyeránt részesülni. Melly példás tetteiket, a' mit t. i. egyike másikáért cselekedett, dicsőült Őseink a' nékiek szentelt Kápolnában réz oszlopokra metszeték, 's arról törvényt hoztak, hogy az azonlévő példányok, a' zsendülő Scitha csemetéknek az arra rendeltetett ülő napokon fel-olvastatván, magyaráztassanak, 's elméjékbe iktattatván, fíról-fíra örök emlékebe maradjanak, mellynek sikere a' leve; hogy a' mi nevendékeink elébb felejtik-el édes Szüléiknek neveiket, mintsem Orestes és Pilades hősök' tetteiket.

Nem külömben, a' Kápolnák belső köreiben lévő falakon, a' mik csak az említett réz-oszlopokon feljegyezve lenni látszatnak, azok mind szemmel képzelhető festett képekkel, azon elő-terjesztéssel, mellyel a' tettek végre-vitettének, vagynak le-ábrázolva, úgymint: A' midőn e' páros hősök a' zivataros tengeren az elnyeléssel fenyegető habokkal, csudára méltó bátorsággal küszködének; a' midőn a' szélvész rajtok diadalmaszkodván, Honunk tövises, bokros, és zátonyos szélén hajó-törést szenvedének, és a' mijeink által elfogattattának, 's a' midőn már pompásan felékesítettve, 's felkenettelve, mint áldozati ostják az Iphigenia, Diana

Isten-aszszony Fő-Papnéja által vezettetvén az Ör-állók által csendes vak-buzgó áhitatossággal kísértettenek. Nem külömben: Az ennek által-ellenében lévő falon ismét, a' mint bilincseikből kivetkeztetve vitézi bátorsággal az Ör-állókat, kezeikből fegyvereiket kiragadván, 's reájok rohanván, Fejedelmökkel együtt lekaszabolák, Diana Isten-aszszonyt Fő-Papnéjával, 's templombeli drága készülleteivel rablott zsákmányjaikat hőnaik alá szorítván, miyeink által jól megigazított tulajdon hajójokhoz vivék, 's a' midőn Elődeink elindulásokat akadályoztatnák, és már eveznének; a' hajókba rohanó ellenségeiket a' tengerbe miképen lökdösék. Ezen vakmerő bátorságjoktól a' miyeinknek nagyobb része elrémülvén, úszással keresé a' tenger partján menedék helyjét, 's onnét bámulá bátrabb bajtársainak veszedelmes állapotjokat, és ezen bátor hősöknek bajnoki vitézségüket, 's egyikének a' másika eránt mutatott barátság szent kötelességének teljesítését. Végtére, a' midőn egyike az ellenség által másikára kilövettetett nyilnak felfogására pais gyanánt tulajdon testét tartá, és barátja életének fenntartásáért őn magát feláldozni kész vala; ezen egymás eránt ki nyilatkoztatott jó-téteményeiket, a' szomorú mostoha esetekben egyenlő részvételeiket, igazságos, emberséges cselekedeteiket, és a' barátság' szeretetének állandóságát mind egybe-tévén, őket ha épen nem halhatatlanoknak-is, de még-is azon közönséges emberek-nél, valami nagyobb lelkű teremtményeknek lenni véljük, kik közönségesen egymásnak csak addig barátjai, a' mig kedvező szelek által szerencsésen hajókázhatnak, és semmi veszélytől nem tartván, minden kellemes állapotjokban egyeránt részesülhetnek. Ellenben, a' midőn őket valami veszedelem fenyegeti, a' barátságról elfelejtkezvén, 's annak szeretete és szent köte-

lessége, mint képzelt hiúságnak lepléje elenyészik, 's kiki maga bőrét oltalmazván biztos menedék helyről gondoskodik.

Továbbá tudjad azt-is! hogy mi Scithák, a' barátságnál sem jobbat, sem hasznosabbat nem tartunk, sem semmiben jobban nem gyönyörködünk, mint mikor a' szükségben barátinknak segedelmökre lehetünk, és szorúlt környülményeikben részesülhetünk. Valamint ellenben előttünk ocsmányabb, 's gyalázatosabb bűn sincsen (mint már feljebb érintém) a' barátság frigyének feltörésénél, 's barátjának elárulásánál, avagy veszedelemben való hagyásánál.

Mivel tehát a' már többször említett hősök ezen virtusoknak gyakorlásában példájukat eléggé kimutatták; mi előttünk emlékeztetjek nagy tiszteletben tartatik, és dicső tetteikért általunk, ők Kroáczáknak neveztetnek, melly nevezet Anya-nyelvünkön ezt jelenti: A' Barátságna elöl-ülő Istenei.

Azonfelül Mnesippe! e' már az illendőségen túl vagy, hogy te pallérozott Görög létedre engem illy illetlenül sértegetsz, és kik néked rokonaid, mi általunk tiszteltetnek, te azokat kikaczagva becsteleníted.

Nem-de elhallgattam - e én a' ti egekig felmagasztaltatott, 's általatok megistenesített erős, izmos, csontos, 's tagos Hercules Isteneteknek némelly nevetséges tetteit a' nélkül, hogy méltán kikaczaghattam volna? kit ti bölcs Görögök azért, hogy egy kártékony Oroszlánt, és valami fertelmes csúszó-mászó szörnyeteget megölt, 's határjaitokat tőlök megmentette, Isten gyanánt imádtok. Mert

Tudjad! hogy-ha mi az e'féle tettekért Hazánkban honfijainkat Istenséggel jutalmaznánk, akkoron valóban mondom, tulajdon Hazánk' fiai közzül ti néktek több illetén Istennel szolgálhatnánk, mivel-hogy

nálunk sok olly férjfiak találkoznak, kik nem-csak egy oroszánt, tigrist, parduczt, hienát, 's több e'féle kártekonny állatokat öltenek-meg, melly jeles és hasznos cselekedetek ámbátor nálunk-is dicsértetnek, de mégsem isteni, csak csupán emberi tetteknek lenni tartanak. Azonfelül:

Hogy baromi erejénél fogva azon századok oltá egybe-füll't 's pállott, tisztességgel légyen mondva, istállókat, 's árnyékszékeket, a' salakban nyakig állván, kitisztította, e' nem hősi tett, hanem ocsmány rab-szolgai gyalázatos kötelesség, melly dísztelen tettét azzal tetézté, hogy görcsös botját, 's moly ette kopott Oroszlán bőr kaczagánját félre-vetvén, az elpuhúlt aszszonyi nemnek nyájas társaságában hősi állapotjáról annyira megfelejtezett, hogy rokkát, az-az: guzsalyt ragadván, durva újjaival selyem-fonalat sodrott, 's nyújtogatott, 's végre, búja szerelmének díja a' leve, hogy ágyasnéja által készítettett, 's mérges kígyó-vérrel bépetyegtetett ingnek testére lett felvételével, fájdalmával tovább nem bírván, magát elevenen tűzbe-vetni', 's életének pályafutását idejének előtte illy ocsmány halállal végezni kénytelenítettett.

Továbbá, elhalgatom a' ti sok Isteneitek' fő Isténének, ama nevezetes állorczás Jupiternek itt e' földön végre-vitt sok gyalázatos, és fertelmes cselekedeteit. Nem külömben: Mársnak, Vénus Isten-aszszonnyal elkövetett házasság-törését, 's azzal az Olympusnak rút megfertéztetését. Szinte Mercuriusnak dévaj zsiványságát, 's több e'féle Isteneitek', és Istennéjiteknek undorodást érdemlő feslett erkölcstelenségeiket, mellyeket itt előszámlálni azon okból szükségtelennek lenni találok, mivelhogy te azokat Görög létedre nálamnál jobbari tudhatod.

Hogy tehát én mindezeket ekkoráig elhalgattam, abból könnyen által-láthatod, hogy én Scitha létemre, kit ti pallérozott Görögök Barbarusnak, az-az: bárdolatlan, torzon-borzos, bajszos, szakálos, buta, vad embernek neveztek, nálatoknál, mint pallérozott Görög ivadékoknál ember-társaim eránt több emberiséggel, 's felebaráti szeretettel viseltetek.

Megengedj Mnesippe! Imé mi szívemben, az a számban: Én az Athenei bölcs Tanítóknak nagy híröket hallván, tudományaiknak meghallgatására fegyvereimet alacsony hajlékom' egyik szegletébe helyezvén, azonnal hajóra ülék, 's ide evezék, és imé már a' harmadik esztendőt töltöm közöttetek a' nélkül; hogy az Isteni-tudományban bölcsebb volnék most, mint ide-jöve telem előtt valék, sőt a' ti mély bölcselkedések eszemet úgy annyira felzavará; hogy a' sok egymással ellenkező vélemények közzül, azt sem tudom, melyikét higgyem. Azonban én még-is ti erántatok olly türedelemmel viseltetek, hogy azon sokféle tétovázásokat szemeitekre mindekkoráig nem vettem, 's titeket azokért kisem nevettelek, mint te most minket a' mi Vallásunkról való, elődbe terjesztetett ítélet-tételeink miatt nevetségesekké tenni törekedel.

Mnesippus. Megengedj Toxári! Megvallom, hogy én ti erántatok bal vélekedéssel valék, mert azt még csak megsem álmodhattam, hogy egy Scitha olly ékesen tudjon rajzolni, a' miképen te most én előttem mindazokat, mellyek Orestes és Pilades Kápolnájokban leábrázolva lenni látszatnak, szemmel képzelhető módon lefestéd, azt pedig még csak képzelni sem tudtam, hogy ti Scithák a' barátságnak illy nagy tisztelőji, 's imádóji legyetek; mivel ti én előttem faragatlan, durva, haragos, irigy, kegyetlen, idébb 's tovább koborló, 's rabló, kártékony, vad embereknek valátok

lefestve. Sőt a' szoptató Nevelőnémtől még azt-is hallottam, hogy ti szüleiteket, atyátokfijait, 's magzatitokat holtok után felfaljátok, ne csudáld tehát jó ember! hogy ezen alávaló ügyetlen regék szívem' akkori zsenyéjébe plántáltatván, mind ekkoráig, a' míg t. i. általad onnan ki-írtattanak, megmaradának, melly kisebb 's nagyobb mértékben nemzeti köz nyavalya, 's noha ocsmány, de nevetséges rágalmazás. Kérlek azonban folytasd beszédedet.

Toxaris. Melly alacsony, balgatag, nevetséges meséket kelletik hallanom Mnesippe! mellyeket valóban csak illy' idegen téjjel tápláltatott, 's félénk vén banyák társaságában neveltetett, elpuhult hiúság bábjaitól lehet várni, a' millyenek itt nálatok közönségesen, 's nem kevés számmal taláztatnak; hogy mi a' Szülék eránt való szeretetben, 's tiszteletben titeket előzünk e'? azt nem feszegetem, elég az ahoz, annyit tudok mondani: hogy abban nálatoknál hátrább nem vagyunk; de hogy barátink eránt való hűségünk, tiéteket haladja, azt példákkal bizonyíthatom. Mert Mnesippe! kérlek ne neheztelj, ha szívem belsőjét előtted kinyilatkoztatom: ti a' barátságot Egekig magasztalni látszattok, 's annak hathatóságát pompás beszédekkel felékesítve előterjesztitek; de mi haszna? ha azt nem követitek, sőt midőn azt követnetek kellenék, tőle megszöktök. Láttam, fájdalom! aszszonyi köz-gyengeségeket; a' midőn t. i. a' Játék-színben, a' béres játszó-személyek, a' barátságna szent kötelességét maga valóságában például némán elő-adták, szemeitekből könnyek hullottak, 's az abban való megeggyezéseket, 's gyönyörködéseket véghetetlen tapsokkal jelentettétek, 's azonban, midőn annak útazására alkalmatosság adódik, nem hogy azon dicséretes példát követnétek, hanem össze-tett kezekkel váll-vonításokkal odébb sompolyogtok. Mi

ellenben , hidd meg! sem nem kérkedek , sem nem hazudok , melly gyalázatos erkölcstelenségek , Nemzetem előtt szinte útálatosok , hittel bélyegezem , hogy a' fennemlített barátságnak szóval való magasztaltatásában , nálatoknál noha hátrább , hanem annak kinyílatkoztatásában 's gyakorlásában sokkal előbb vagyunk , a' mint-hogy ha terhedre nem leszek , azt egynehány elődbe terjesztendő példákkal-is bébizonyíthatom.

Mnesippus. Engesztelődjél Toxari! Megvallom , hibáztam , de már ez Nemzeti gyengeségem , szavaimmal egy kevésbé sértegetni , folytasd kérlek tovább beszédedet! hidd-meg ezentúl halgatásommal még a' halakat is felül haladom; mert hízelkedés nélkül légyen mondván: Én a' te nyájas beszédében szerfelett gyönyörködök.

Toxaris. Légyen úgy , kívánságodat teljesítem ! Hanem azt előre mondom , tőlem azon czifra beszéd' módját ne várd , mellyel ti Görögök élni szoktatok , melly hasztalanság mi nálunk nincs szokásban , mivel az a'féle történeteket a' dolog maga inkább , mint-sem a' czifra beszéd teszi érdekessé. Azonfelül olly' történeteket sem várhatsz tőlem , mellyek ti előttek dicséretesek , p. o. Mint mikor valaki egy szegény , 's minden vagyon nélkül való rút leányt könyörületességből nagy lelkűséggel magának Nőül eljegyez. ; vagy ha valaki valamelly szegény leányt férjhez menetele' alkalmával Menyasszonyi adománnyal gazdagon megajándékoz ; a'vagy , hogy valaki valakiért magát önkényt börtönbe veti , jól tudván , hogy ő azon átlalatok nagy-nak képzelt tettéért , melly hamar még megdicsértetve ki-fog bocsáttatni , 's több e'félék , mellyek valóban haszontalan minden virtus nélkül való gyáva kérdéseknek hiú lepléjei. Hanem én te néked vérontásokat , harczokat , viadalokat , bajvívást , barátnak barátjáért

való élete feláldozását, 's több e'félét fogok előbeszélleni, mellyekhez képest a' ti Égig magasztaltatott tetteitek merő játékok; de nem csudálom, mivel, hogy tinéktek, mint csendes békességben élőknek az a'féle nagy tettekre alkalmatosság nem adattatik, annak megtudására pedig, kilégyen a' jó Vezér, és Bajnok? hartzok, viaskodások, 's diadalok szükségesek. Tudjad tehát: Hogy a' ti, és a' mi életünk módja között nagy a' különbség; mivel ti már régolta békességben élvén, a' hiúság' gyönyörködtető fényűzésével dőzsölitek-el életeteknek virágzó korát, a' még hátra lévő részeit pediglen a' nélkül; hogy emberi módon élnétek, aluvással, vendégeskedéssel, 's tobzódással pazéroljátok-el; ellenben, minékünk vad Scitháknak, a' Harcz és diadal csak-nem mindennapi foglalatosságunk, mivel hogy minket, hol egyik, hol másik szomszédunk gyakorta véletlenül szokott megtámadni, 's minékünk váraink, sánczaink nem lévén, szüleink, nőjink, magunk, 's magzatink, vagyunkáink', 's barmainknak bátorságba leendő fenntartások végett, éjjel 's nappal vi-
gyáznunk kelletik; hol ellenben — az tagadhatatlan — mi-is tulajdon élelmünk', 's barmaink' legeltető mezejének keresése végett szomszédinkat megtámadni kénytelenítettünk, melly esetekben magad könnyen által-láthatod, hogy egy, legfeljebb két olyan igaz, bátor, erős és hűséges barát, a' millyen mi nálunk paizs, sáncz, 's erős vár gyanánt szolgál, elkerülhetlenül szükséges.

Tudjad tehát azt-is; hogy mi az e'féle frigyes barátinkat hogyan, 's miképen szoktuk kiválasztani, korántsem úgy, mint ti, t. i. evés, ivás és dőzsölés; hanem hartz és diadal közben, minden Nemzet, sors.születés, vagyon különbsége nélkül, egyedül a' jó erkölcsöt, bátorságot, erősséget, gyorsaságot szemlél-

jük, 's vi'sgáljuk választandó frigyes barátinkban, 's azonfelül, valamint ti, a' Nő választásban; szinte úgy mi-is a' kiválasztandó barátnak tulajdonságait távúlról észrevehetetlenül szoktuk kikémlelni, 's azokat jóknak találván, barátságos frigykötésre megkérni; de még akkor is vígyázva, nehogy kérésünk megvetessen, melly eset mi nálunk gyalázatos. Így osztán, ha az egygyesség megesett; kardjainkat kirántván, azoknak hegyeit egymásra tévén arra, hogy egyike a' másikáért, ha a' szükség úgy hozándja magával, kész lészen meghalni, Orestes és Pilades hűségökre esküszünk. Ezután kardjával ki-ki újját megmetszván, kaczagányunkon függő bika-szarvból készítettett poharunkba véreinket csorgatván, jól össze-kevervén, közösen megisszuk, 's ezáltal egy testté 's lélekké válnia képzelte-tünk, melly közöttünk e'kép' végre-vitt frigyet, egyéb a' halálnál fel-nem bonthatja *b*). Az illetén szoros frigykötésre egynél, legfeljebb kettőnél több fel-nem vétethetik; mivel mi azon véleményben vagyunk, hogy ha az ember magát többnek kötelezi, köteleességét mindenik eránt illendőül nem tellyesítheti, 's ennél fogva az illetén magokat többeknek lekötelezett barátokat mi olyanoknak tartjuk, mint az itt ti nálatok lévő csapodár gyönyör leánykák, kik szívöket adományokért mindennek ajánlják, 's azonban azt egygyikének sem adják.

Mindezekután, minekelőtte az ígért tárgyhöz fog-nék, hogy azon eleven példák, mellyeket elődbe terjesztendek, nem ollyatén regék 's kiczifrázott mesék,

b) Incisis digitis. De ritu jungendi foederis Scytharum, cujus etiam Herodotus meminit in Melpomene. Cui conforme est jusjurandum Catilinae, de quo Salust. et Flor. cogn.

mint a' ti égis magasztaltatott Homerustok' bűbájos varázs költeményei, hanem, hogy azok valóságos történetek, ímé te előtted a' jóltévő levegőre, szelekre és kardom élére esküszök.

Mnesippus. Ámbátor énnékem a' te esküvésedre szükségem nintsen, mindazonáltal helyesen tselekedted, hogy nem Istenekre, hanem csupán a' levegőre, szelekre, és kardodnak élére esküdtél.

Toxaris. Mitsoda? hát te a' levegőt, szeleket és kardot nem tartod Istenségeknek? és még azt sem tudod, hogy az emberek előtt az életnél és halálnál fontosabb dolog nintsen? valóban ezekre esküszünk akkoron mindég, valamikor csak a' szelekre és kardunkra esküszünk, t. i. a' szelekre, úgymint a' melyek életünk' fenntartóji, nem különben kardunkra, melly szinte az élet' megmentője, vagy halál adója.

Mnesippus. E' már csak ugyan nevetséges Toxari! e' szerént tehát több illetén Isteneitek-is lehetnek, úgymint: lándzsa, nyil, buzogány, balta, csákány, 's t. e'f. mivel az illetén eszközök sokféleképen nyithatnak utat az Istenekhez való menetelre.

Toxaris. Lám, milly kötődő ember vagy te Mnesippe! én téged beszédedben soha sem háborgatlak, te pedig velem örökké kötödsz.

Mnesippus. Igazságod van Toxari! magam-is megvallom, hogy te nálamnál sokkal türeldemesebb vagy, azért megengedj, folytasd beszédedet, úgy foglak hallgatni, mintha jelen sem volnék.

Első Történet.

Toxaris. Alig múla-el negyed napja, hogy Dandamis és Amizoka, az örök barátság frigyének közös vérpoharát kiüríték, a' midón a' szomszéd Szarmata

Nemzet tízezer lovag, és három annyból álló gyalog seregekkel véletlenül táborunkra ütött, 's azt mi hamar felprédálván, nagyobb részét népünknek lekasza-
bolta, sokakat közzülünk elevenen elfogott, kivéven azokat, kik a' Tanais folyójának innetső partján lévő tartalék seregeinkhez úszva juthattak, mivelhogy akkoron, mi okból? nem tudom, Vezéreink úgy intézték a' dolgot, hogy seregeinknek egyik része a' Tanais túlsó, a' másika az innetső partján táborozzon. A' mint-is a' folyónak túlsó oldalán lévő honsorsosinknak táborát feldúlván talyigáikat, feleségeiket, csemetéiket barmaikkal együtt szemeink láttára elfoglalták, melly siralmas esetet könnyes szemekkel, a' nélkül; hogy azon segíthetlünk volna, keservesen néztük. Azon időközben Amizóka-is fogságba esett, a' ki, midőn őt a' győzedelmes ellenség hátra kötött kezekkel, (melly sors nálunk a' halálnál-is gyászosabb) a' Tanais túlsó partján lévő tulajdon táborába vezette volna, szünet nélkül Dandamis frígyes barátját kiabálta, őt esküjére, 's barátság frígyének szent kötelességére serkentgette. Dandamis, ki már akkor a' folyó közepe táján a' tartalék sereg felé úszott, frígyesének szavát meghallván, azonnal vissza fordult, 's minden gondolkodás nélkül, hideg vérrel, úszását egyenesen az ellenség' táborá felé intézé, ezt látván az ellenség, közzülök sokan felvont ijjakkal eleibe sietének, a' minthogy őt azonnal keresztül-is nyilazták volna, hogyha hevenyébe ezen szót Zirím nem kiáltotta volna, a' melly szót bár akárki kiáltja, meg nem ölik, hanem úgy nézik, mint váltó-pénzzel jövőt. Ezek által a' Fő-vezérhez vezetettet, 's tőle barátját, Amizokát kéré. Amaz ellenben érette nagy summa pénzt kívánt, 's arra Dandamis azt felelé: mindenemet, a' mim csak volt, elragadtátok, a' mi tőlem mezeitelentől telhetik; min-

denekre kész vagyok reá állani, azért velem parancsolj! Vagy ha úgy tetszik, helyette önn magamat ajánlom rabszolgául! E' szavaira a' Szarmata katzagva felele, mondván: nem szükség magadat érette általadnod, mert már úgy-is hatalmamban vagy! és különben innét sem te, sem barátod mindaddig el nem megyen, valamíg mind magadat, mind barátodat ki nem váltod, 's szabadulástokért a' még megmaradt vagyond' részét váltságul által nem adod. Dandamis kérdé: mit kívánna? amaz felelé: mind a' két szemedet úgymond, hadd kaczagjam-ki kérkedékenységednek gyalázatos sikerét! azzal Dandamis nagy bátran szemeit kimeresztvén, azokat kiszúratásokra ajánlá, azzal a' kegyetlen Szarmata megczáfoltatása miatt dühével nem bírván, szemeit kiszúratta. Így a' világtalanná lett hűséges Dandamis illy drága áron kiváltott Amizóka frigyes barátjához nagy örömmel ragaszkodott, Amizóka pedig komoly szomorúsággal őt karon fogá, 's véle együtt a' folyóba dűlt, és így kimondhatatlan nagy örömeinkre, szerencsésen mindketten hozzánk által úsztak, melly példa nélkül való cselekedetét Dandamisnak hogy megérténk, mivel mi a' szabadságnál sem drágább kintset, sem bódogabb állapotot, valamint ellenben a' rabszolgaságnál sem gyászosabb, sem ocsmányabb sorsot nem tartunk, magunkat meggyőztetteknek lenni többé nem tartánk. Ezen barátság dicső példájának a' gyalázatos Szarmata ellenség szemmel látó tanúja lévén, azt-is jól általlátta, millyen férjfiakkal légyen ügye, és hogy győzedelmét egyedül készületlenségünknek, nem pedig vitézségöknek tulajdoníthatja, megrémült, 's ne talántán magunkat rendbe szedvén, a' költsönt vissza adjuk, szedék 's vevék a' sátorfát, a' tőlünk elragadt zsákmányokból azokat, a' miket lehetett, magokkal elvivék, a' miket el-nem vi-

hetének, rakásra rakták 's megégették. De mondhatom, a' vala szerentséjek, hogy ellábalának; mert másnap viradóra válogatott számos seregeinkkel rajtok ütöttünk volna, hanem azért csakugyan nem sokára a' rajtunk elkövetett gonosz tettjeknek méltó árát ők-is kétszeresen megadák; mert mi-is véletlenül reájok üt-
vén, az akkori elfogadtatjaink' kiváltásokra közzülök elégnél többet elfogánk, 's az azok között találtatott tulajdon azon Fő-vezérjöknek, ki Dandamis szemeit kiszúratá, a' költsönt vissza adánk, t. i. szemeit kiszúratánk, 's honjába úgy bocsátánk. Dandamis és Amizókának, Orestes és Pilades kápolnájuk körébe csinos kalyibát csinálánk, hanem Amizóka, noha balgatagúl, de még-is nagy lelkűségből, Dandamis frigyesének érette történt világtalanságát tovább nem szívelhetvén, önn maga szemeit kiszúrta, 's onnan lett eljövetelemkor-is, a' néptől mint fél Istenek úgy tiszteltettek, 's megkívántató elegelekkel tápláltattanak, apró csemetéink naponként számosan társaságjokban vad 's fanyar gyümölcseinkkel nékiek kedveskedvén, a' nemmes nagy lelkű férjfiak példás cselekedeteikben szána-
kozva gyönyörködnek. Tudtok e ti illy dicső példával diszeskedni? úgy e bár, hogy nem? hanem azt-is tudom ám, hogy ha illy tettel dicsekedni tudnátok, bizonyára nem ilyen simán adnátok azt elő, mint én, hanem kiczifrázva, tzikornyázva, t. i. millyen jajgatással reménykedéssel jelene-meg Dandamis a' dühös Szarmata Vezér előtt; mint könyörgött Amizóka frigyeséért; 's mint vakított-meg 's azonközben mit beszélt, 's mint tért vala vissza Honjába, és mint fogadtatott földijeitől, és más e'féle czifraságokat, melyekkel ti nyájas 's mézes beszédű pallérozott hiúság kölöntzei élni szoktatok. Már most kérlek, szólj! e'

nemes cselekedet , nem de Orestes és Pilades dicső hősök' tettjeik' magasztaltatásának gyümöltse e?

Mnesippus. Vagy igen Toxari! az tagadhatatlan , de talám , ha nem neheztelnél , ez még-is egy kevés vad cselekedet , mellytől a' természet irtózik és borzad.

Toxaris. Úgy é? mellytől a' természet irtózik és borzad! úgy é? valóban igazad van , de miséle természet? a' mostani elpuhult görög természet. No de ne hagyjuk abba , azon már most hevenyében nem segíthetünk , úgy lehet , hogy még titeket-is , ellenségeitek-től bizgattatván , hajdani hőseitek lelkeiktől megihletetvén , azoknak dicső példájokra a' szükség felbuzdit. Hanem Mnesippe! a' sok beszéd közben észre sem vevém , hogy a' nap tüstént eltűnik.

Tekintsd bár annak arany ságárjait! mint biborozzák azok az ég' kékellő boltozatja alatt az ide's tova bújdosó , hol tenyésző , hol ismét elenyésző felleget. Nagy Isten! milly' bámúlásra méltó tündér tüne-mények! im' Mnesippe! midőn beszédemnek végét akarnám szakasztani , hogy mélyebb tárgyba ne ereszkedjek , ha úgy tetszik , emeljük-fel magunkat , 's bal-lagjunk haza felé , holnap ismét sétálás közben a' még hátra lévő Scitha barátoknak egymásért elkövetett négy példás tetteiket , ha érkezésünk leend , ígéretem szerént elődbe fogom terjeszteni ; reménylem , hogy azok között ez elsőnél , még dicsőbbet-is fogsz hallani.

Mnesippus. Ámbátor én a' te , noha természetes , azonban még-is nagyon kellemes beszédedet fél éjjig sem únnám-el halgatni ; mindazonáltal magam-is által látom , hogy az esthajnal közelget , im' itt az út , hol egymástól elválunk , holnap-is nap lészen , ígéretedre számot tartok. Isten hozzád! 's jó éjszakát.

(Folytatása következik.)

Csemiczei CSEMICZKY SÁNDOR,
Nyug. lépett Cs. 's Kír. Lov. Kapitány.

8.

Polykletus' útazása, vagy Római Levelek.*(Folytatás.)***Huszdik Levél. Polyklét Krántorhoz.**

Amphitheátrumok. — Gládiátorok. — Külömbféle hartzolatok. Ezen intézeteknek eredete. — Azoknak következei.

A' kies és nyájas rajzolatokra, mellyek utóbbi leveleimben foglaltatnak, most egészen külömböző tárgyak fognak következni; iszonyodva emlékezem ezekre 's kezem nem örömet írja-le őket; de kötelességem a' képet nem annyira kellemesen mint híven másolni, 's ha vannak benne igen homályos és setétes árnyékok, azokat a' tárgy maga teszi szükségessé.

Midőn épen kiakarnám a' Rómaiak megkülömböztető tulajdonaikról vélekedéseimet mondani, egy szívemre ható benyomás, melly azoktól, mellyeket eddig éreztem egészen külömbözik, egyszerre kényszerít ítéletemet felfüggeszteni. Ha hősöknek akarom őket tartani, a' következő szempillantat csak vad népet szemléltet velem benne. Történet írásaiknak legszebb leveleit vér motskolja-bé, vér foly még inepjeiken-is.

Ma reggel Syrussal a' Rómaiak szokásairól beszélgeték, az igazság' 's egyenesség' mértékével fon-

tolánk jó és rossz tulajdonaikat; a' font serpenyőjét már leakarták nyomni jó tulajdonaik, midőn Lucius hozzánk hirtelen belépven, jöjj hamar édes Polykléttem így szólla szokott tüzességével, jöjj sietve velem látni a' legszebb néző játékot a' millyen Rómában már régtől fogva nem volt. Nem akartalak előbb felőle tudósítani, hogy a' meglepettetés örömeiben részesíthetnélek; egy szempillantot se veszejtsünk-el, ha azt akarjuk hogy helyünk legyen. — Tsak menj Polyklét, monda Syrus mosolyogva; a' rab-szolgának nem szabad titeket az olyan helyre kísérni, hová csak a' polgároknak van bemenetelök; de ha egyszer ezen olly igen magasztalt mulatságot megismered, talám úgy fogsz gondolkozni, hogy nincs okom kirekesztésemet bánnom."

Lucius és én az Amphitheátrumba mentünk; az már teledes-tele volt, 's lehetetlen lett volna benne helyet kapnunk, ha kísérom az atyjának egy Cliensét észre-vévén azt el-nem küldötte volna az Aedilisekhez, kik ezen innepi mulatságot adták, nékik jelentetni, melly bajban vagyunk. Azonnal megjelent egy Liktör, ki a' sokaság között nagy tekintettel utat nyitván, minket a' lovagok üléséhez vezetett 's azok közé ültetett. A' játék még nem kezdődött-el, 's kedvemre gyönyörködtethettem magamat a' legpompásabb látványságnak nézésével.

Ez a' szó Amphitheátrum mellyet a' [Rómaiak a' Görögöktől költsönöztek, itt-is valamint nállunk kettős Theátrumot jelent, vagy hogy magamat világosabban kifejezzem; minthogy a' Theátrum egy fél kerekre mutat, az Amphitheátrum két fél-kerekből egyesült egész. A' középső rész vagy nézőhely Arenának nevezetik, minthogy vékony fővénnyel (Arena) vagyon beterítve. E' mellett körös-körül egy legalább tizenkét lábnyi magasságu kerek fal van felemelve, mellyen körös-körül a' Szenátoroknak és fő tisztyise-

lőknek rendelt székek' sora foglal helyet. Az-is itt ül egy magas helyen, ki a' játéki mulatságot adja; 's ahhoz közel vagynak a' Vesztálisok. Ezen kerek fal megett, melly Podiumnak hivattatik, vagynak rendel a' többi székek' vagy padok' sorai, mellyek egész az épület' padlásáig mindég fellyebb és fellyebb emelkednek. Valamint a' Theátrumban, úgy itt-is a' 14 első sor a' lovagok számára van rendelve. Itt alkalmas és kellemes ülő-helyemből igen pompás lát-kör nyílt szememnek, 80 ezer nézők, kik szép rendel voltak helyhez-tetve 's kik közül sokan méltóságok czimereit viselték; mások szép Togával ékeskedtek, a' Római népet legtekintetesebb ábrázatjában mutatták előttem.

Hijában kérdeztem kísérőmtől minémű innepi multság volna az, melly olly temérdek sokaságot oda gyűjtött? „nem sokára megfogod tudni, e' vala felele-te; most elégedjél-meg, ha azt mondom, hogy ennél keresettebb és kedvesebb, nincsen; erre Italiának legvégső széleiről-is ide tódúlnak az emberek. Ha városainkban 's nevezetesebb helységeinkben előre kihirdettetjük, mindenek róla beszélnek, 's még akkor-is gyönyörködve emlegettetik, mikor már elmúlt. Valakik a' nép előtt kedvességet 's gyűléseiben sok voksokat akarnak nyerni, mind azok legbizonyosabban elérhetik céljokat, ha néki e'féle játékokat adnak. Ha szintén a' Rómaiak általlátják-is hogy az ilyen játékadás hizelkedésből származik, mégis kedvesen veszik azt; indító okát megborsájtják, mint-hogy a' dolog számokra lett hódolásnak bizonyosága.” Ezen szók után hirtelen megnyílt egy széles kapu a' Podium alatt, 's az Arenára egy sereg nagy és szép termetű fiatal embereket láttunk kilépni. Mihelyt megjelentek, a' nézők' serege nagy öröm-kiáltásokat tett, 's elragadva harsogta többször egymás után azon Curilis aediliseknek nevét, kik a' játékot adták. Mihelyt a' kilépett emberek, kiket hadakozó tekintetök

után katonáknak lehetne tartani, az Arenát megkerülték, egy időssebb ember, ki a' játék vezetőjének látszott lenni, kettőnként össze-állította őket, a' szerint a' mint természetekre, erejökre vagy ügyességökre nézve egymáshoz illettek, azután fakardokkal még annyi kettős viadalt tartottak, melyekben mindnyájan csudálkozásra méltó hajlékonyságot mutattak. Elragadtatván ügyességök által, figyelemmel néztem őket, 's vissza-emlékezvén arra a' mit Cyrus mondott, igazságtalansággal vádoltam őt; de az a' mit én magának a' játéknak néztem csak annak előljáró készülete volt. Az egyik Aedilisnek jeladására hirtelen trombita-szó harsogott, a' harczolók félbe-hagyták tréfa játékokat; előljárók elvette tőlök azon könnyű fegyvereket, melyekkel addig enyelegtek, 's éles fegyvereket adott nekik. Ekkor egyszerre megváltozott magok tartása; fenyegetődző szemekkel néztek egymásra, 's irtózva láttam, hogy az a' mit csak háboru árnyékának tartottam lenni, valóságos háboru volt, melyben a' nézők' mulatságáért, emberek szállottak a' halállal szembe. Egy harczoló pár épen egyenesen előttünk volt, 's tanúja voltam azon rettenetes vágásoknak, melyeket egyik a' másik ellen tett. Majd előre szöktek, majd hátra ugrottak mestersegesen kikerülvén a' költsönös megtámadásokat, 's azután tettetett fordítások által igyekeztek halálos csapásokat adni egymásnak. Végre a' legügyesebb vagy legszerencsésebb félre ugorván, elmellőzte a' néki szánt halálos döfést, 's ellenfelét, míg az a' rohanásban volt hirtelen meglepte; 's előbb mint magát illendő állásba helyhezhetne volna, kardjával keresztül szúrta. A' nézők' serege egy értelemben 's egyesített szóval így kiálta-fel: megkapta! (habet)! A' nyomorult áldozat térdre esvén meggyőzöttetésének jeléül leeresztette kardját, 's kezeit az ég felé emelvén a' nézők' könyörületességéért látszott könyö-

rögni. Ezek mindnyájan azon szempillantatban fel-emelték kezeiket kinyújtott hüvelyekkel; siettem ugyan azt utánnok tenni, azt gondolván, hogy ezen jel a' szerencsétlennek megkegyelmezést ad, megcsaltam magamat, ez halálos ítélet volt reá - nézve. Mihelyt ezt észre-vette, maga nyújtotta nyakát a' győző eleibe, ki azt tüstént elvágta. Rabszolgák horgokkal félre húzták a' holt testet, 's egy kis kapun egy gödörbe vetették, a' hová az illy boldogtalanok' testét egymásra halmozni szokták.

Tüstént újj harczolók léptek-fel, 's ugyan azon kegyetlen játék ezer változó környülményekkel megújult. Ekkor a' győzelem kétségesebb volt. A' viaskodók egyeránt ügyesek és erősek lévén soká hijában próbáltak egymást meglepni; sebes vágásaik hasonló sebességgel kikerültettek. Költsönösen majd gyorsan egymásra rohanván, majd gyorsan hátra-vonulván minden szempillantatban halálos döfést látszotak egymásnak készíteni, 's a' nézők várakozása minduntalan megcsalatott; sokszori próbák után úgy látszott, mintha a' győzelem végképen bizonytalan maradna, midőn egyik közülök kardját két kezével megragadván bajnok társára dühös vágással reá-rohan, paizsát össze-töri és oldalát mélyen meg-sebesíti. A' megsebesített ha bár vére patak módra foly-is sokáig keményen ellent-áll; erejét enyészni érezvén egyik lábával a' földre térdepel; illyen helyzetben veri-el magától az új csapásokat, mellyeket ellensége neki adni akar, 's részéről ő-is próbálja azt vágni. Csak hamar azután tántorog, elerőtlenedett karja, alig bírja a' fegyvert, már leakar rogygni. Ekkor csudálkozás' kiáltása harsog mindenfelől; a' nézők egyszerre behajtott hüvelyekkel emelik-fel kezeiket, 's észre-vettem, hogy ez az életben-hagyás jele. Azon szempillantatban az, a' ki hóhéra akart lenni felsegítette azt emelni, 's azon helyre vezetvén a' honnét ki-

jöttek, általadta olyan embereknek, kiknek tisztök volt sebeit békötözni, 's hasonló módon elveszendő életét még most megtartani.

Elfogván az irtózás ezen vérengző játék' látására, így kiálték Görög nyelven Luciushoz: „hát ilyenek a' ti innepi mulatságtok? hogy-hogy! hát ezen tisztviselők kik másszor a' gyilkosságot megbüntetik, itt magok serkentenek arra; azon Vesztálisok, kik eggyetlen-egy tekintetökkel a' vesztő-helyre vitetett gonosztévőt a' haláltól megmentik, ezen tiszta életű és szerény szüzek, csendes szemmel nézik egy haldoklónak vonaglásait, mosolyognak halálos kínjára 's egy istentelen jellel vesztét kívánják? Melly csuda ellenkezés bírhat egy minden Nemzeteken győzedelmes népet egy ilyen rút győzedelmen való tapsolásra!”

Ezen szókra egy öreg, ki előttem ült felém fordúla 's keményen reám nézvén: Idegen! így szólla, ne oltsárolj olyan szokásokat, mellyeknek igaz céljokat nem esmered, mi ezeket atyáinktól vettük, 's már ez-is elég ok arra, hogy tiszteletben tartsuk. Vajha soha-se bántottuk volna semmiben-is az ő intézeteiket, én inkább szeretem, ha Asszonyaink az Amphitheátrumba jelennek-meg, mintsem ha ölkben egy puminak enni adnak, vagy kezökben egy papagájt visznek, melly többbe került mintegy rab-szolga. A' Gládiátor sorsa szánakozásra méltó, azt megvallom, de itt olyan hasznok pótolják - ki a' kárt, mellyeket te nem esmerhetsz. Az e'féle játékokhoz szokás megkeményíti ifjainkat. Nemesebb harczokra készíti 's arra tanítja őket, hogy vonakodás nélkül kiontsák véröket hazájokért. A' küzdés' mesterségének nálatok Görögöknél vallyon nem ugyan ezen célja van-e? Megjártam hazádat, láttam abban a' közös innepi mulatságokat, 's az a' környülmény, hogy Nemzetetek az azokban gyakoroltatott hartzolást véghetetlenül fontosnak tartja, eléggé meg-mutatja

melly czélból rendeltetett az. Azt hiszed-e hogy talám a' caestus kevesebbé gyilkoló szer mint a' kard? Láttam hogy Athletáitok tüstént a' harcz helyén kimúltak, vagy a' harczból inkább megcsonkítva 's eltsúfitva mentek - el, mintsem ha a' ragadozó állatok körmeiből szabadultak volna ki. De hát a' Pancrati-umról mit mondasz, ezen kegyetlen játékról, melly egy maga mindent egyesít magában, valami kegyetlenség a' küzdelek minden nemeiben találhatik. Mi Rómaiak kizártuk azt hartz játékainkból, 's Athéneiek melly igen gyönyörködnek benne! Jusson eszedbe, hogy egy Nemzetnek nincs jussa a' másíknak szokásait alázni, 's hogy azon emberek, kik a' néked nem tetsző intézeteket fundáltak, sokkal böltsebbek voltak azoknál kik őket gántsolni bátorzkodnak. Még tovább is akart beszélni, midőn figyelmét újj hartzolók vonták magokra. Elpirulva mondom; attól a' meggyőzhetetlen kívántsíságtól ösztönöztetvén, melly bennünket a' legútálatosabbnak nézésére-is késztet, én-is szemlélője voltam ezen iszonyú játéknak, 's az a' fájdalmas érzés, mellyet bennem gerjesztett; csak alig tudta velem szemeimet róla néha elfordíttatni.

Egy a' viaskodók közül, kit, minthogy sísakjára hal van festve, egy Görög szavunktól melly halat jelent Mirmillónak vagy Halasnak szokás hívni, a' Galusok módjára rövid köntöst viselt, 's paizzsal 's görbe karddal volt felfegyverkezve. Az a' ki vele harczolt, fejét semmivel-sem fedte-bé, 's egyik kezében egy éles három águ szigonyt, a' másikban pedig egy hálót tartott, mellytől retiarius (Hálóval harczoló) nevet kapott. A' háló arra-való, hogy ellenségének fejét belekerítse, 's e' képen őt hatalmába ejtse. A' harczot ellenségének kergetésével kezdette, ki könnyen futott előtte. Illyenképen több ízben megkerülték az Arenát, az egyik néha az ellenséget magához közel bocsátván 's annak minden mozdulásait figyelemmel

vi'sgálván 's a' másik amazt szüntelen követvén 's hálóját az alkalmas szempillantatban való reávetésre készítvén, időről-időre így kiálta ellenségének: állj-meg Gallus, állj; nem téged akarlak bántani, hanem haladat. Végre kedvező szempillantatot találván, reávetette hálóját; de a' Mirmilló sebes fordúlással 's nagy ügyességgel kikapta fejét belőle 's részéről ő is futott a' Retiarius után ki egész erejéből kezdett szaladni; de a' szaladás közben-is mindegyre igazgatta 's készítgette hálóját, hogy jobb foganattal vethesse ellenségére. Azon szempillantatban mellyben már szintén elvult érve hirtelen vissza-fordult merészen vetette hálóját, 's ugy belé kerítette abba a' szerencsétlen Mirmillót, hogy ez csudálkozásra méltó nagy erőlködéseivel sem tudta magát kifejtetni. A' Retiarius egy szempillantatig gyönyörködte a' nézőket ezen iszonyító képnek látásával, azután reá-rohant 's szigonyjával egyszerre agyon szúrta.

Még több viaskodások - is következtek; de nem számlálom végig ezen gyászos vitéz tetteket, melyek egymástól eggyül-eggyig különböznek. Ugy látszik hogy elmés vadságokban a' Rómaiak a' halált minden ábrázatjaikon szándékoztak látni, 's a' megölésnek minden módjait megakarták tanulni, röviden hogy egyetlen-egy vonással lefesse ezen olly igen magasztalt játékok' iszonyatosságát, szemeimmel láttam, hogy kezeiket a' győzők az ellenségek' sebjeibe bémártották, azután mint véres győzedelmi jeleket felemelték, 's ezen undok tselekedet által a' nézőktől tapsolást nyertek. Mit mondjak többet? hét ember veszett-el ezen napon, 's a' nézők meglegegedéssel tértek haza csendes vérrel beszélgetvén a' kóstolt kellemes multságokról. Alig mentünk-ki, midőn kísérrőnknek forró indulattal kinyilatkoztattam hogy megbántam vele jöveletemet, de a' szokás már illy fiatal-korában-is elnyomatta benne a' szánakozás indulat-

ját. Mért szánnád inkább, így felele, ezen boldog-
talanokat, mint magok magokat szánni szokták.
Tartsd - meg szíves könyörületességedet olyanok'
számára kik reá méltóbbak; az alávaló Gladiátorok
nem érdemlik azt meg.

Mi ezen szokást szomszédinktól az Etruscusok-
tól költsönöztük, folytatá szavait; 's már régen bé-
van véve nálunk. Azt hallottam hogy Junius Brutus
volt az első, ki 490 esztendőben atyja sírhalmát
Gládiátorok harczával tisztelte-meg; ettől fogva a' hi-
res férjfiak' sírhalma gyakran öntöztetett-meg ember
vérrel, 's a' nép olly nagy kedvét találta az e'féle néző
játékokban, hogy az annak kedveskedni akarók men-
nél több alkalmat kerestek megújításokra. De hogy
illő határok között maradnának, az rendeltetett: hogy
csak a' polgári fő tisztviselőknak légyen jussok e'féle
innepi mulatságokat adni. Egyedül ezek kórmányoz-
zák azokat, 's ezen szokás most a' mi intézeteinknek
eggyik főrésze. Eleinten az e'féle harczokra csak ha-
lálra kárhoztatott vétkesek, rabszolgák, vagy hadi-
foglyok fordítottak; de máinapon sok szabad embe-
rek-is önként üzik ezen rút mesterséget, részszerént
a' szegénység miatt, részszerént pedig útlatot érdem-
lő dicsőség kívánásból. Ezen utóbbi rendbéliek kü-
lönös előjárók, törvények és rendszabások alatt egy
bizonyos egyesületet formálnak, melly viszont több
bandákra vagy úgy nevezett familiákra osztatik - el.
Mindenik banda együtt lakik egy nagy házban, melly
ludusnak neveztetik, 's mellyben különös gondal
tápláltatnak vagy inkább hizlaltatnak, ugyan azért az
igen vastag és hizlaló élelmet Gládiatori eledelnek
(sagina gladiatoria) szokták nevezni. Az illyen intéze-
tek' előjárói Lanistáknak vagy harcz mestereknek hí-
vattatnak; ők tanítványaikat a' mesterségekhez szük-
séges dolgokra tanítják, minden rendszabásokat eleik-
be adnak, 's szüntelen gyakorolják őket képzelt har-

czokban. Még a' meghalás mesterségét-is regulák alá veszik 's tanítják hogyan kelljen illendőképen elesni 's bátran kimúlni. Az ilyen mesterekhez folyamodik az, a' ki páros bajvivókat (paria gladiator) akar fogadni, 's a' szerint alkuszik - meg kisebb vagy nagyobb summában, a' mint hihetőképen többen vagy kevesebben fognak elesni, halálokra olly igen számot tart a' közönség, hogy az Amphitheátrumnak azon kapuja, mellyen kihordatnak, a' temetés Istennéje nevé-ről neveztetik Porta Libitina.

Midőn illy néző játékok hirdettetnek, az a' ki azokat adja, 's Editornak vagy játék adónak nevezetik, írásban felszegezteti a' fellépő Gladiátorok számát, 's nem mulatja - el közülök a' leghíresebbet megnevezni. Az innepi mulatságnak ő az Elölülője. A' bajvivók köteleztetnek fegyvereiket néki bémutatni, hogy megtudhassa, ha a' rendszabásokhoz vagynak-e alkalmaztatva.

De igen megcsalnád magadat ha azt hinnéd, hogy azok, kik ezen mesterséget üzik, annak egész iszonyatos voltát érzik, a' gyilkosság 's vérontás gondolatjaival gyermekségöktől fogva megbarátkozván, mások életét semminek sem, a' magokét igen kevésnek tartják, 's minden gondjok az, hogy örömeivel élhessenek. Ezen mesterség nálunk gyalázatosnak tartatik; 's ezen vélekedésre leginkább azoknak romlott erkölcei adtak alkalmat, kik azt gyakorolják. Vakmerőségeket 's szilajságokat csak a' tisztviselők' legnagyobb keménysége zabolázhatja-meg; 's ritkán történik valamelly rendetlenség a' városban a' nélkül, hogy annak vagy kezdőji Gladiátorok ne volnának, vagy azok benne részt ne vennének. Legnagyobb részekre nézve az Arenát úgy lehet tekinteni, mint a' vesztőhelyet, hol vétkeikért lakolnak.

Illyenek azon emberek, kik szándékozásodat olly igen gerjesztik; némellyeknek közülök már régen

a' vesztő-helyen kellett volna kimúlni, mások pedig ugyan-azért, hogy ezen élet módot választották, nem érdemlik-meg hogy őket a' Társaság a' maga tagjai közzé számlálja.

Még ezen olly nyomorult és boldogtalan karbelieknek-is vagynak némelly meg-külömböztetések. Az önként válalkozott Gládiátorok fellyebb valóknak tartják magokat a' kényszerítve szolgálóknál, jóllehet mind a' két rendbeliek egyenlő veszedelemnek vagnak kitéve. Mindnyájan kaphatnak jutalmat, pénzt vagy tisztelő pálmát, 's néha azt a' fakardot-is, mellyel az árnyék harczokon élnek, innepi pompával megjutalmazás végett reájok övedzik. Ezen utolsó esetben megmenekednek minden bajvivói foglalatosságáiktól 's egészen szabadokká lesznek, a' nélkül mindazáltal hogy a' polgárok közé felvétetnének. Az ilyenek különös egyesületet formálnak, kik az említett fakard (rudis) szótól rudiariusoknak hívattatnak. Fegyvereket innepi pompával felfüggesztik Herkules templomába, 's attól fogva csak fényes innepek alkalmával harczolnak, de mindenkor csak úgy ha akarnak. A' legnagyobb tisztelet melly egy Gládiátornak tétethetik abban áll, hogy egy pántlikákkal körül-kerített virág koszorú adatik néki, melly Lemniscusnak nevezetik. Ezen jutalmak csak rendkívül való esetekben találhatnak helyet; de három esztendeig tartó szolgálat után törvény szerint mindenik szabadon bocsátatik. A' bajvivók a' harczolás módjához és fegyvereihez-képest különböző neveket viselnek.

A' Thraciusok karddal és paizszsal vivnak; ilyenek voltak azok, kiket legelőször láttál.

A' Retiariusokat és a' Mirmillókat-is már esmered.

A' Hoplomachusok egész testeken felvagnak fegyverkezve.

A' kettős fegyverűek (dimachaei) mindenik kezökben egy tört tartanak.

Az Essedariusok kocsikról harcolnak.

Az Andabaták lóháton vagynak, 's szemeik bekötöttnek.

Laqueariusoknak azok hívattnak, kiknek nincs más fegyverök, hanem csak fogó-török, mellyel ellenségeiket megfojtani igyekeznek.

A' Bestiariusok vadállatokkal hartzolnak.

Bustuariusoknak ezen szótól: bustum, máglya, azok hívattnak, kik a' halotti játékoknál harcolnak. Végre vagynak Samnites néven olyanok-is, kik a' vendégségekbe hívattnak, ügyességökkel a' vendégeket mulatni. Ezeknek nincsenek gyilkoló fegyvereik, 's ugyanazért a' többi Gládiátoroktól megvetettnek.

Lucius olly csendesesen beszélte-el mind ezeket, mintha valamelly színjáték személyeinek magyarázatjáról volt volna szó. En olly nagy sajnálkodással hallgattam beszédét, hogy fájdalmamat észrevette: „kedves Polykletem! így szólla mosolyogva, esmered szívemet, úgy hiszem hogy az nem kegyetlen. En jobban esmerem mint te azon embereket, kik magok-is bámulnának, ha tudnák melly részt vész sorsokban; hallottam több ízben beszélgetésöket, láttam semmi-revalóságjokat, 's nem mást csak megvetést tudok erántok érezni. Azomban akármik legyenek, legalább hadi-seregjeinkben a' hadakozás lelkit fenntartani segítik, mellyek minekelőtte valamelly táborozást kezdenének, mindenkor előbb Gládiatori játékot tartoznak nézni, hogy ifjaink egyszerre megismerkedjenek a' sebekkel, a' vérrel és a' halállal; 's egyetlenegy nap a' polgárokból katonákat csinál.

De, felelek én, nem lehet-e attól félni hogy ez a' nép, melly enyi gyilkosság szemlélésével tápláltatik, a' maga polgártársain tesz próbát, 's azokra al-

kalmaztatja a' gyilkolást, ha a' polgári zenebonák' esméretére jut? Azt hiszed-e hogy a' legvadabb katonák legvitézebbek és legbátrabbak? mi másképp gondolkozunk e' részben; a' mi bölcselkedőink úgy nézik az embert, mint természete szerint vért szomjuhozó állatot, mellynek meg-szelédítésén nem lehet eléggé igyekezni; 's melly minduntalan kész ismét kegyetlen lenni, 's csak szüntelen tartó törekedés által lehet benne az emberiség' érzéseit fenn - marasztani.

„Mit akarsz? így felele, mi a' történtek után szoktunk ítélni, a' mi katonáinkat az egész világ rettegi, következésképen azon szokásokat, mellyek őket formálták legjobbakknak kell tartanunk. Talám a' te hazád-is szabad volna még, ha Gladiátorjai voltak volna” — „Óh! felkiálték én, elébb mintsem Athéne azokat befogadhatná, lekellett volna rontanunk azon Öltárt, mellyet a' könyörületességnek emeltünk!” —

SUP. KISS JÁNOS.

9.

Az Újságlevelekről.

A' műveltségnek, 's ebből folyó közönséges boldogságnak egyik leghathatósabb eszközei az Újságlevelek, mellyek által nem csak egy Nemzetnek tagjaival közöltetnek az emberi elmének mindég meszszebb terjedő felfedezései 's találmányjai; hanem az ideáknak költsönös kiváltások által, az egész művelt

világnak külömbkülömbféle Nemzetei, szoros öszve-köttetésbe hozattatnak. A' napi történeteknek ingere, 's tudományos foglalatoskodások által felébresztett egyes Ideák, mellyek a' halogatás által ismét elrepülnének, 's mellyek egész munkáknak tárgyai nem lehetnek, itt a' közönség eleibe terjesztetnek, 's másokat azoknak megrostálásokra vagy jobban kidolgozásokra gerjesztenek, 's ez által a' tudományos esmereteknek sok oldalú kidolgozását 's végső meghatározását eszközlik. Neveli az Újságleveleknek becsöket, hogy ezekben az emberi esmereteknek minden tárgyai előfordulnak, 's leghamarább közöltetnek minden új felfedezések, azoknak széles mezejőkön, úgy hogy az Újságlevelekből, a' Nemzeteknek műveltségökre megálható bizonyossággal lehet következtést húzni. Ide járúl az-is, hogy a' műveltségnek felsőbb polczán álló Nemzeteknél, a' tudományos Újságokban sokszor az emberi elmének legszebb szüleményjeit találhatni, részszerint mivel a' tudományos újságoknak nagy száma, a' leghatalmasabb ösztön a' vetélkedésre, részszerint mivel a' Könyvárosok sokkal gazdagabban fizetik az egyes értekezések' Íróit, mint sokszor akármelly nagy munkának kidolgozása-is hozna-be. Innen van, hogy a' jobb intézetű Journálok, hasonlók egy virágos kerthez, mellynek jól elrendelt szakaszaiban, minden rendű Dilettant magának megfelelő mulatságot, gyönyörködtetést és tanúságot talál, annyival inkább, mivel minden új csomóban az emberi elmének új virágjai illatoznak elébe.

Az Újságlevelek közönségesen két külömböző fő tárgyoknak esmertetésére oszlnak, vagy tudniillik a' Nemzeteknek egymáshoz való politica relatióit, vagy pedig egyedül a' tudományokat illetik. Az első célra szolgáló levelek, közönségesen Újságoknak, Újságleveleknek; az emezt tárgyzók pedig majd Tu-

dományos-újságoknak, majd Journaloknak nevezetnek.

Az Újságoknak fő céljok, hogy az idő történetit, a' különböző Nemzeteknek jelenvaló állapotját, az egyes Nemzeteknél uralkodó Ideákat, 's ennél fogva a' felvilágosodás mibenlétét, más Nemzetekkel közöljék, 's így a' Nemzeteket egymással költsönös összeköttetésben tartsák, a' polgári foglaltasságok könnyebbitésére befolyanak, a' közönséges vélekedéseket igazgassák, 's e' képen a' közönséges felvilágosodást és műveltséget hatalmasan eszközöljék. Az Újságleveleknek nagy hasznokat avagy csak abból is elláthatni, hogy azokat még azok-is olvasván, kik különben könyvek' olvasására kevés időt fordítanak, ez által nem csak politikai, hanem sokszor tudományos esmeretek-is nagy számú emberekkel közöltetnek.

A' Cultúrának ezen hasznos segédszerét, a' régebbi időkben nem esmerték, nagy akadályul lévén ebben a' könyvnyomtatás' nem esmérése, és a' posták' nem léte. Az Újságlevelek Olasz országban eredtek. Alkalmatosságot adott rájuk azon háború, melyet a' Venécziái Köztársaság viselt II-dik Solimánnal Dalmáziában, egy különös helyen közöltetvén akkor Venéziában 1563-ban, az írott levelekbe oda érkezett hadi és kereskedői tudósítások. Az olvasásért, egy már folyásból kiment váltópénzrel, (Gazettával) kellett fizetni, a' honnan ez a' név által ment Olasz- és később Franciaországba-is az Újságlevelekre. Németországban, a' XVII-dik Század' kezdetén jelentek-meg hasonló Újságlevelek. Az Újságlevelek különösen Franciaországba és Angliába mentek a' tökéletességnek legnagyobb lépcsőjére, 's elláthatatlan befolyást nyertek. A' nevezetesebb Újságlevelek, mint Pári'sban a' Constitutionel, a' Journal des debats, a' Courrier français, a' Gazette de France; Angliá-

ban a' Morning Chronicle, a' Morning Herald, a' Times, a' Morning Journal, a' Morning Post, a' Statesman, a' Sun, 's még némellyek, mind roppant Intézetek, mellyek nagy számú embereket foglalatostkodtatnak. Így a' Constitutionel Pári'sban 8—10 sajtónak ad munkát, 's ezek éjjel nappal dolgoznak. A' fő-igazgatón, 's 6—8 egygyütt dolgozó tulajdonosokon kívül, 10—12 Redactorok közt vagynak a' külömbkülömbféle tárgyak elosztva, 's a' hónapi költségek valami 50000 frankra mennek; de lehet-is gondolni, mivel egy vagy másfél columnát elfoglaló czikkelyért 100, 120, sokszor 150 frank Honoráriumot-is fizetnek. Még nagyobb kiterjedésök van sok ángoly Újságlevél-intézeteknek, mellyek a' határtalan nyomtatásbeli szabadságnál fogva, sokkal nagyobb Publikummal bírnak. A' Morning Chronicle-t annak tulajdonosa, Perry Úr, 1819 be, százezer fontra becsülte; 's minden Újságlevelekben szörnyű nagy Capitálisok hevernek. Londonban minden héten 300,000 Újságlevelek, 's Angliának Grófságaiba 650,000 újságlevelek nyomtatattak. Magában Londonban a' múlt 1826-ba 170 periodikus írások, 's egész Angliában öszszeségesen 483 Újságok és periodikus levelek jelentek-meg, 23,400,000 lakosokra. Franczia-oroszának 490 periodikus írásai vagynak 32 milliön lakosokra.

A' tudományos Újságoknak, az újságszerető Franczia-orosz volt feltalálója, 's valamint a' közönséges Újságlevelekben, úgy amazokban-is nagyon fennt állt a' többi Nemzetek' sorában. Denis de Sallo parlamentomi tanácsos, adta-ki 1665-be, Januarius 5-dikétől fogva, több más tudósok' társaságába a' Journal des Savans-t, melly minden több más társait felül élte, mivel csak 1790-ben hagyódott félbe; de 1816-ba a' XVIII-dik Lajos parancsolatjára ismét elkezdődött, 's Octoberben jelent-meg az első füzet.

Redactorai közt Francia-országának első tudósai, mint Silvester de Sacy, Langlès, Raynouard, Raoul-Rochette 's mások lévén, most is eggy ez Francia-országának legbecsesbb Tudományos-újságai közül, — Elmellőzvéen most a' Francia és Angoly Journalisztikáknak közelebbi megesmertetését, ez úttal különösen a' Német Journalisztika méltatására térek.

Ha a' Németeket, Francziákat és Angolyokat, az emberi műveltségnek ezen három főrangú képviselőit egybe hasonlítjuk, a' pálmát minden habozás nélkül a' Németeknek kell adnunk. A' Német Literatura fényre és pompára nézve, amazoktól messze van, de belső értékre nézve sokkal felül múlja őket. A' Francia és Angoly Literatura, — kevés dícséretes kivétellel az újjabb időkben, — minden más Nemzetek' Literaturáját kizárja önnön köréből, mellyben mindent feltalálhatni képzeli a' mit az emberi elmének elérni lehetséges, innen sok már rég az előtt más Nemzeteknél tett felfedezéseket magáéinak lenni gondol. A' Francziákat csak nem régibe esmertették-meg *Villers* és *Mad. Stael* a' Német Literatura kincseivel; az Angolyok pedig épen semmit sem tudtak róla. A' Német Literatura az egész tudós Világra kiterjeszti munkás kezeit, 's hasonlíthatatlan szorgalommal gyűjti össze mint azt, a' mi szép és jeles, 's előítélet nélkül dolgozza-fel azokat a' tudománynak tökéletesítésére. — Innen semmi más Nemzetek' Literaturájában sem találhatni az eggyes ideáknak 's eggyes tudományoknak olly közönséges felfogásait, és sokoldalú kidolgozásait mint a' Németbe. Ide járúl azon mély belátás, éles elme 's eredetiség, vagy egy szóval szoliditás, melly a' Német Literatura' nemesbb szüleményjeit bényegezi, 's minden másoknál fellyebb emeli. Szép és figyelemre méltó, a' mit ezen tekintetben mond eggy *Re-censens* a' *Hermesbe*: „Deutschland ist schon tau-

sendmal das Herz Europa's genannt worden, von welchem das Leben gebende und erhaltende Blut in alle Glieder der grossen Jungfrau ausströmt, — wohin es nach vollendetem Kreislauf wieder zurückströmt. Und so erscheint der Deutsche in jener Beziehung, als der gutmüthige Vater, der während er selbst, in einfacher ernster Lebensweise nur erwirbt, und das Erbe möglichst zu verwahren sucht, seine Kinder, die nachbarlichen Völker, gern in einem bunten Josephs-Rock gekleidet sieht, ihre leichtfertigen Spiele mit älterlichem Wohlgefallen gewähren lässt, und am Ende, ihre einzelnen Kräfte doch immer zu benutzen weiss, um das Herz der Kunst und Wissenschaft, und alles reinmenschlichen Lebensgenusses höher zu bauen, und freundlicher auszuschnücken." (Hermes oder kritisches Jahrbuch der Literatur, 2-s St. für das J. 1823. Leipzig. Brockhaus S. 345.)

Ezen sokoldalúság, melly egyáltaljába a' Németek Literatúráját karakterizálja, tulajdona különösen Journalisztikájoknak-is. A' Német Journálok, az egész tudományos világ szüleményeinek tárházai, 's épen ez volna a' legfontosabb céljuk, minden Tudományos-újságoknak. A' magát izoláló, 's csak önn Literatúrájának kedvező, más Nemzetekéről pedig keveset tudni akaró Journál, nem felel-meg céljának, melly a' mint fellyebb-is mondódott, a' tudományos esméreteknak közlése, 's költsönös kiváltása. Ezen nemzeti előítéletből 's büszkeségből származó egyoldalúsággal bírnak csaknem minden Francia- és Angoly-Journálok, noha mind két részről mostanába hatalmas lépések tétetnek, annak kipótolásain a' mi eddig elmúlasztódott. Más dolog, az egyes Journáloknak, 's különösen a' kritikus intézeteknek tökéletesítése, a' mibe minden kétség kívül legfenntebb állanak az Angolyok, de a' kiket ebbe-is a' Brock-

hausnál Lipsiában megjelenő Hermes szerencsés előmenetellel igyekszik elérni. Azomban fájdalommal kelletik megvallani, hogy azon sokféleség, mellyel a Németeknek csaknem minden Journáljaik bírnak, 's melly megmaradhatna szintűgy az egyes fakkokba, neminémű tökéletlenségnek szülője. Igen kevés Journáljaik vagynak ugyan-is a Németeknek, mellyek kizárva, 's csupán egy tárgynak volnának szentelve, és azok-is, mellyek ezen tulajdonsággal bírnak, igen szélllyel szórva közlik az esmertetéseket, úgy hogy a ki újságkivánását egészen ki akarná elégíteni, minden fakkjain tartozó Journálokat kénytelen volna megvenni, a mi egyes embernek ritkán van tehetségébe.

Az első széles kiterjedésű Journáljok a Németeknek, az Acta Eruditorum volt (1682—1776) mellyeknek nagyhirű dolgozói, felette sokat tettek annak előmentére. Ezen Folyóírás az újjabb időkben, nem annyira kritizáló, mint csak tudósító volt, 's a Recensiók mellett értekezéseket-is közlött. Ezen időtől óta Német-országban, a tudományok minden szakaszába igen sok jeles Folyóírások jelennek meg. Egyéberánt most a Német Szövetségbe, (ide nem számlálván Ausztriát és Burkus-országot) megjelenő Journálok és periodikus írárok száma 305-re megy, 13,300,000 lakosokra. Burkus-országban 288 Journálok és periodikus írárok jönnek ki 12,416,000 lakosokra; Saxoniában 54 Újságok, 1,400,000 emberre; Bavariában 48 Újságok 3,960,000 lakosokra, —

A. BALOGH PÁL,

10.

Bacó' Értekezései külömbféle tárgyakról.

(Folytatás.)

A' babonáról.

Jobb az Istenben épen nem hinni, vagy léte-
léről kételkedni, mint felőle méltatlan és le-
alacsonyító képzzettel bírni; mert az első tsak
hitetlenség, a' másik pedig tiszteletlenség és
gyalázás. 'S valóban a' babona az Istenség el-
len elkövetett méltatlanság és illetlenség. Plu-
tarchus igen helyesen szól így: Jobban szeret-
ném, ha az emberek azt mondanák, hogy so-
ha sem volt a' világon az az ember, kit Plu-
tarchusnak hívnak, mint azt, hogy volt egy
Plutarchus, ki gyermekeit mihelyt születtek,
elszokta nyelni, mint a' költők Saturnusról
beszélnek.

Valamint a' babona azért hogy az Istent
gyalázza, nagy vétek, úgy az emberekre nézve
is veszedelmes. Az Istentagadás legalább a' jó-
zan ész reguláit, a' bölcselkedést, a' természeti
indulatokat, a' törvényeket, a' jó hír 's név
kívánását nem törli-el; melly dolgok még a'
vallás segítsége nélkül-is tudnának egy bizo-
nyos külső jó erkölcsöt fenntartani: de a' ba-
bona mind ezeket semmivé teszi, 's az embe-
rek lelken határtalan önnkényű hatalmat gya-

korol. Az Istentagadás ritkán támaszt lázadásokat 's pártütéseket; mert az embereket inkább vígyázókká 's bátorságokról gondoskodókká teszi. Sőt tudjuk, hogy az olyan idők is, melyekben (mint Augusztus' uralkodása alatt) mindenk Istentagadásra hajlottak, békeességben folytak-el. Ellenben a' babona már sokszor romlását 's enyészését okozta az országoknak; mert egy új eredeti erőt vagy első mozditót hoz-bé, melly minden testeket erőhatalommal maga után von 's magával elragad.

A' babonánál a' köznép a' tanítómester; ott a' böltsek engedelmeskednek az eszteleneknek, 's a' természeti rend' felforgatásával az okok semmi erővel sem bírnak, 's tsak a' bevett vélemények tesznek mindent.

A' babonára alkalmat adnak az érzékeknek kedvező és hizelkedő vallásbéli szokások, a' Pharizeusi képmutatások a' szenteskedésnek kitsapongásai; a' hagyományoknak felettébb való és az Egyházat terhelő sokféle nemei; a' fő Papságnak olyan fortélyai, melyekkel külső hasznok' és tekintetek' előmozdítására élnek; az úgy nevezett kegyes szándékoknak, melyek újjításokra 's kény szerint választott Isteni tiszteletekre utat nyitnak, pártolása 's elősegítése; az emberi dolgokról vett példáknak lelki és vallásbéli dolgokra helytelenül való alkalmaztatása, melly szükségesképen tévelygő képzelődéseket szül; 's végtére a' nyomorúságokkal tellyes zavaros és elvadulást okozó idők.

A' babona, ha igaz ábrázatjában 's mezítlően látszik, rút dolog; valamint a' majom az emberhez hasonlításaért, úgy a' babona is a' valláshoz hasonlításaért annyival rútabbnak látszik; 's általa a' különben hasznos vallás-

béli szokások nyomorult és haszontalan czere-
móniákká válnak, nem különben mint néha
az egészséges eledelek-is megnyűvesednek. De
néha a' babonától való félelem-is babonával jár
együtt; midőn azt hiszik az emberek, hogy
annál jobb és igazabb utat választanak, men-
nél meszszebb eltávoznak az elébbeni babonás
vélekedésektől. Azért a' vallás jobbításánál
vigyázni kell, (mint a' gyomor tisztításánál)
hogy a' megromlott részetskével együtt az e-
gészségesek-is ki ne sepretenessenek, a' mi rendsze-
rét történni szokott, mikor a' köznép viszi
véghez a' vélt jobbítást.

Az uralkodásról.

Tagadhatatlanul szomorú állapotja a' léleknek
az, ha kevés van a' mit kívánnia, 's ellenben
sok a' mitől félnie lehet; ez pedig a' Királyok-
nak csaknem tulajdonképen való sorsok. Mint-
hogy a' legfőbb tetőn állanak, nintsen semmi
magasság, mellyre törekedhessenek, 's ez lel-
keiket elbádjasztja. Más felől képzelődések
tele van mindenféle képzeltt veszedelmekkel,
's ez megfojtja minden vidámságokat és jó ked-
veket. Egyik következése ennek az, hogy a'
Királyok' szíve csaknem megmagyarázhatatlan;
mert a' bizodalmatlan 's mindenek eránt gya-
nakodó lelket, mellyben semmi kitűnő és ural-
kodó indulat sintsen, igen nehéz megismerni.
Egy másik következés pedig az, hogy a' Kirá-
lyok sokszor magok tsinálnak magoknak szük-
ségeket és mindenféle tsekelységekre vetemed-
nek, majd építéssel foglalatoskodnak, majd

megkülömböztető rendeket és társaságokat fundálnak, majd valamelly eggyes személy' felemelésével vesződnek, majd ismét valami kézimesterségben nagy ügyességre szert tenni igyekeznek. Így p. o. Nero a' tziterálásban, Domitianus a' nyilak' hegyezésében, Commodus a' hadazásban, Caracalla a' kotsiskodásban gyakorlotta magát. Ez hihetetlennek látszik azok előtt, kik azt a' tapasztalást nem tudják, hogy az emberi lélek nagyobb örömet és magával meglegedést érez, mikor a' tsekély dolgokban előre megyen, mint mikor a' nagy dolgokban megállapodni kényszerül.

A' történetek olyan Királyokat-is mutatnak, kik uralkodásoknak kezdetében győzelmek és sok tartományok' elfoglalása által soká igen szerentsések voltak, uralkodások' vége felé pedig minthogy csaknem lehetetlen szüntelen előre haladni, 's épen semmi szerentsétlenséget sem tapasztalni, egészen elkedvetlenedtek, 's a' babonának hódoltak. Így járt Nagy Sándor, Diocletianus, 's az újjabb időkben V-dik Károly és egyebek. A' ki minduntalan tovább tovább szokott menni, 's egyszerre olly akadályokat talál, mellyeket meggyőzni nem tud, az elveszti maga eránt való bizodalmát és szeretetét, 's egészen más emherré lesz, mint a' ki volt.

Szóljunk most az uralkodás' helyes mérsekléséről. Az szintén olly nehéz, mint ritka dolog. Mert az igaz és felesleg való mérték egymással ellenkező dolgokból állanak. De egészen más ezen ellenkező dolgokat egymással összekeverni, vagy egymásra következtetni. Nagy okosságból származott az a' felelet, melyet Vespasianusnak ezen kérdésére: Mi okozta

tulajdonkép Neró' megbukását? Apollonius adott: Neró, monda ő, igen jól értett a' tzi-teraveréséhez 's özszeeggyeztetéséhez; de az uralkodásban majd igen feltekerte, majd igen megeresztette a' húrokat. Bizonyos dolog-is, hogy semmisem rontja-meg olly igen a' tekén-tetet, mint a' hatalomnak idétlen, egyenetlen 's mintegy ugrándozó változtatása, melly majd igen keményen parantsol, majd igen lágyon enged.

Az ujabb időkben a' Fejedelmek' saját álla-potjokat illető politika nagy részént inkább ab-ban áll, hogyan kelljen a' már történt gonoszok és veszedelmek ellen orvoslást keresni, mint a' még nem történteknek okosan elejeket venni. De ez valósággal nem egyebet tesz, hanem a' halálos betegségben a' szerentsével még egy próbát tenni. Sohase mellőzze-el senki hidegen és gondatlanul az ollyan dolgokat, mellyek a' nyughatat-lankodásra 's háborgásra első alkalmat adnak; külömben azon szikrának, melly gyúladást okozhat, senkisé sem parancsolhat, sem a' helyet meg nem határozhatja, mellyből ki fog pattani.

A' Fejedelmek' dolgaiban számtalan nehézségek és akadályok adják elő magokat; de sok-szor saját indulatjaik és erkölcsaik okoznak legnagyobb akadályokat; mert nem ritkaság, hogy egészen ellenkező dolgokat kívánnak, mint Tacitus helyesen mondja: A' Királyok' kívánságai többnyire igen hevesek, 's gyakran magok között ellenkezők. De a' nagy hatalom-nak igen szokott hibája, azt hinni: hogy kénye szerint elérheti tzieljét a' nélkül, hogy azon eszközökről gondoskodnék, mellyek a' célhoz vezetnek.

Közök és dolgok a' Királyoknak van a' szomszéd Nemzetekkel saját feleségeikkel és gyermekeikkel, a' fő- és al-rendű Papsággal, az Ország' Nagyjaival, az al-rendű Nemességgel, a' kereskedő karral, a' köznéppel és a' katonasággal. Ezek közzül mindenik okozhat nekik veszedelmet, ha jól nem vigyáznak. A' szomszéd Nemzetekre nézve az előfordúlható esetek' külömbfélesége miatt lehetetlen bizonyos regulákat szabni egyetlen egyen kívül, melly mindenkor áll, ez pedig a' következő: a' Fejedelmek szünet nélkül vigyázzanak, hogy egyik szomszédjuk se öregbítse igen a' hatalmát, se új Tartományok' elfoglalásával, se kereskedésének gyarapításával, se határjaiknak az övékéhez való közelítésével, se egyéb móddal, a' mi által nekik könnyebben okozhatnának sérelmet és kárt. Míg ama három Fejedelmek: VIII-dik Henrik Anglus, I-ső Ferentz Frantzia, és V-dik Károly Spanyol Király uralkodtak, olly igen vigyáztak egymásra, hogy hármok közzül egyik sem tehetett csak egy arasnyi földet-is magáévá a' nélkül, hogy a' másik kettő azonnal az egyerányúságot helyreállíttatni ne igyekezett volna. Annak a' szövetségnek-is, mellyet Quicciardini úgy néz, mint Olasz-ország nyugalmanak és bátorságának kútfejét, melly Nápolyi Király Ferdinánd, Florentziai Herczeg Medicis Lórintz és Májlandi Herczeg Sforza Lajos között kötöttetett, hasonló következése volt.

Némelly Scholastikusoknak azon vélekedése, hogy egy háború sem igazságos, melly az ellenségtől előre való megtámadtatás nélkül kezdődik, nem érdemel figyelmet. Mikor a' következő veszedelemtől elegendő ok van fél-

ni, akkor igazságos és elegendő ok van a' háborúra, ha szintén erőszakos sértegetés nem előzte-is azt meg.

Mit okozhatnak a' feleségek a' Fejedelmeknek, arról vagynak némelly igen kegyetlen és rémítő példák. Livia esmeretes arról, hogy Augusztust méreggel ölte-meg. Roxoláne Szolimán' felesége, Mustafát, ezt az olly híres és vitéz Császári Herczeget férjével megölette, 's az által férjének egész házáat nagy zavarba hozta. II-dik Eduárd Ánglus Királyt leginkább a' felesége fosztotta-meg a' királyi széktől, 's az siettette megölettetését. E'féle veszedelemtől mindenkor lehet, kivált akkor félni, midőn a' Királynéknak elébbeni házasságból vagynak gyermekei, vagy házasság-törésben élnek.

A' Fejedelmek' gyermekei-is már sok szomorú játékokra adtak alkalmat; általában azt lehet mondani, hogy mikor az atyák a' fiaik ellen való gyanúnak igen által adták magokat, többnyire szerencsétlen véget értek. A' fellyebb említett Mustafának megölettetése Szolimán maradvékára nézve olly gyászos volt, hogy a' Szultánnak következési vagy örökségi jussa, soká kétségessé tétetett, mintha nem a' Császári vérből származtak volna, minthogy II-dik Szelim cseréltt Herczegnek tartatott. Priscusnak egy szép reményű Császári Herczegnek, az atyja által, Nagy Constantinus által történt megölettetése hasonlóképen gyászos következtetéseket szült a' Császári familiára nézve; mert Constantinus és Constáns, Nagy Constantinus' fiai, erőszakos halállal múltak-ki, 's a' harmadik még meglévő fia, Constantius ugyan a' beteg ágyon holt-meg, de Juliánus már az ellen-is fegyvert fogott volt. Így Demetriusnak II-dik Fülöp

Macedoniai Király fiának megölettetése-is az atyja' fejére tért vissza, úgymint a' ki bújában 's bánatjában holt-meg. E'féle példák igen nagy számmal vagynak, de olyan igen kevés van, vagy talám egy sins, hol azt lehetne mondani, hogy az atyákra nézve a' fiaik ellen való gyanakodásnak jó következtetései lettek volna, kivéven talám azt, midőn a' fiak indítottak háborút az atyjok ellen, mint Bajazet ellen a' fia I-ső Szelim, és II-dik Henrik, Angliai Király ellen, ennek három fiai.

A' Főpapság-is veszedelmes lehet, mikor hatalommal-is kevélységgel-is fel van fegyverkezve. Így volt a' dolog Anselmusnak és Bekett Tamásnak Canterbury Érsekeknek idejekben, kiknek pásztori botja a' Király fegyverével hartzra kelt, jóllehet büszke és heves természetű Királyokkal a' Veres Vilhelmmel 's az I-ső és II-dik Henrikkel volt dolgok. Mindazáltal a' Főpapok miatt nem igen lehet veszedelemtől félni, ha a' Papság valamelly külső hatalmasságnak tekintete és védelme alatt nintsen, vagy ha a' Papok nem a' nép, hanem a' Királyok' vagy Ekklezsiák' Patronusai által választatnak.

A' Fő-nemességet valamennyire ugyan zabolában 's a' királyi széktől illendő távolyságban kell tartani; de annak elnyomása a' Királyt tsak egy kevéssé határtalanabbá tenné, de egyszer'smind bátorságtalanabbá-is és tehetetlenebbé feltételeinek 's szándékainak végbehajtása eránt. VII-dik Henrik Királyról, ki szüntelen a' Nemesség' megalázásában dolgozott, megjegyeztem, ezt annak általam írt életében. Ez volt az oka, hogy uralkodása olly tellyes volt zűrzavarral és külömbféle akadályokkal.

A' nemesség ugyan nem kelt-fel ellene 's nem szegte-meg hűségét, de nem-is segítette elő elég buzgósággal dolgait; és így az egész tereh a' Király vállait nyomta.

Az alsóbb rendű nemességtől csak keveset lehet tartani, minthogy nem formál összefüggő testet. Néha ugyan ez-is beszélhet fellengző hangon, de keveset árthat. Az elnyomás helyett tehát inkább elő kell azt segíteni, hogy általa a' fő nemességnek hatalmát, mikor megszűnik akar terjedni, mérsékelni lehessen. Azon kívül ennek, minthogy a' köznépre közvetlen befolyása van, a' köznép lázzadásainak letsillapítására-is legtöbb hasznát lehet venni.

A' kereskedés az Országban olyan, milyen az életerő a' testben; ha az nem virágzik, az Orzágnak egyik vagy másik tagja ugyan jó erőben lehet, de az egész test vértelen és sovány lesz. A' vámoknak 's a' portékáktól járó adóknak felemelése ritkán szaporítja a' Királyok' jövedelmét. A' mit ezen az úton részenként nyerni lehet, az a' summából elvész, minthogy a' kereskedés fogy és alább száll.

A' köznép többnyire csak akkor veszedelmes, mikor hatalmas és közkedvességű vezetői vannak, vagy mikor a' vallásban 's régi szokásokban változtatások tételnek, vagy az adózás terhessége 's az élelem' megnehezítése eránt panaszkodhatnak.

Végre a' Fejedelmekre nézve igen veszedelmes lehet a' katonaság, ha a' hadi seregek 's várbéli őrizetek egy testté egyesíttetnek 's ajándékokra szoktattatnak. Világos példáit látjuk ennek a' hajdani Jantsárookban és a' Római Praetoriánusokban. De ha a' katonák illendőképen szedettetnek 's gyakoroltatnak a' fegy-

verben, 's ha ez különböző helyeken különböző vezérek alatt és ajándékozás nélkül történik, úgy soha sem veszedelmesek, sőt inkább igen hasznosok.

A' Fejedelmek az égi testekhez hasonlítanak, mellyeknek befolyása a' köznép vélekedése szerint szerencsés vagy szerencsétlen időket szül, 's mellyek nagy tekintettel bírnak 's nagy tiszteletben részesülnek, de nyugtok nincsen. Minden oktatást, melly a' Királyoknak adattathatik, ezen két regulába lehet szorítani: El ne felejtsd hogy ember vagy, és el ne felejtsd hogy Isten' helytartója vagy; az egyik a' hatalomnak illő határok közzé szorítására, a' másik az akarat bölts kormányozására serkentse őket.

A' Tanátsról.

Nagyobb bizodalmat nem bizonyíthat ember ember eránt, mint mikor tőle tanátsot kér. A' bizodalom' minden egyéb nemeinél, abból a' mi az életre szükséges, csak valamelly részt engedünk-által másoknak, p. o. földet, jószágot, gyermekeket, betsületünket 's egyéb egyes dolgainkat; de azokra, a' kiktől tanátsot kérünk, mindenünket reájok bízunk. Melly igen erősen köteleztetnek tehát a' tanátsadók a' legpontosabb egyenes szívúségre 's legnagyobb jólelkúségre!

A' fejedelmek, még közzülök a' legböltsebek se hitessék-el magokkal, hogy tekintetöknek kissebbítésére válik, ha érdemes férjfiak'

tanátsával élnek. — Salamon azt mondja: a megmaradás a tanátsosnak bölts értelmében van.

Az emberi dolgok egyik vagy másik meghányattatáson tartoznak általesni; ha tanátskozás által meg nem hányatnak, vettetnek, bizonyosan a sors által annál inkább megfognak hányattatni, álhatatlanok 's újj meg újj változások tárgyai, 's olly tántorgók fognak lenni, mint a' részeg emberek.

Valamint Salamon a' tanáts' szükséges voltát általlátta, 's az azzal élés' mesterségét tudta; úgy a' fia annak következéseit igen tapasztalta, mert az ő, az Istentől olly igen szerett országa egy rossz tanáts által elébb kettészakasztatott, azután meggyengítettett. Tanúságunkra két billeg van süttve ezen tanátsra, hogy a' rossz tanátsot mindenkor megemesmerhesük; eggyik az, hogy fiatal emberek' tanátsa volt, másik az, hogy erőszakvételt tanátsolt.

A' régi böltsök egy példázatban rajzolták le azt a' szoros és elválhatatlan egyyességet, mellyben a' Királyoknak a' jó tanátsal lenniök kell, valamint azt-is, mint kell a' jó tanátsot használniok. Az elsőt az által fejezték-ki, hogy Jupiterrel Metist (melly szó okos tanátsot jelent), feleségül elvétetik, azt akarván jelenteni, hogy a' Fejedelmeknek a' jó tanátsal olly szoros egyyességbe kell lenniök, mint feleségekkel. A' második dolog a' következő költemény által adattatik-elő: Metis hamar férjhezmenése után Jupitertől terhbe esett, de Jupiter nem várta-meg szülését, hanem őt elnyelte; melly meglévén, maga esett terhbe és a' felfegyverkezett Pallást szülte fejéből. Ezen csúfos mesében az a' titok van elrejtve a' feje-

delmekre nézve, hogyan kelljen magokat titkos tanácsosaik eránt alkalmaztatni. Elsőben t. i. a' dolgokat velek tanácskozássra kell venni, melly által azok mintegy terhbe esnek; de azután mikor benne a' tanács érni kezd, és a' születéshez közel van, nem kell megengedni, hogy a' tanácsosok' gyűlése adjon ki parantsolatot, mintha a' dolgok attól függenének, hanem magok tegyenek határozást, 's mutassák-meg az által a' világnak, hogy a' végzések és rendelkezések (mellyek minthogy böltsességgel és hatalommal fel vagynak ruházva, a' felfegyverkezett Palláshoz hasonlítanak) ő tőlök magoktól származnak, 's nem csak az ő tekentőknek, hanem az ő saját eszköznek-is születményjei.

Szölljunk most a' tanátsal járó alkalmatlanságokról-is, és azoknak orvoslásáról.

Háromféle alkalmatlanság jár a' tanácskérdéssel. Egyik az, hogy a' véghezviendő dolgok kevesebbé maradnak titokban; másik az, hogy a' Fejedelmeknek tekintete miatta szenved, mintha nem magoktól 's magok szerint cselekednének; harmadik pedig az, hogy könnyen lehet rossz tanácsost találni, ki inkább a' maga mint a' Fejedelem' hasznára néz. Ezen káros következtetések' elkerülése végett némelly Olaszok különös titkos tanácsosokat javasoltak, millyeneket utóbb egynéhány Francia Királyok Kabinét név alatt bé-is vettek. De ez az orvosság rosszszabb mint maga a' nyavalya. Azon dolgoknak, mellyek felett tanácskozás tartatik, eltitkolása úgy történhetik-meg, ha a' Fejedelmek nem közölnek minden dolgot minden tanácsosaikkal, hanem mind a' személyeket, mind a' közlendő dolgokat jól megválaszt-

ják. Az sem szükséges, hogy a' Fejedelem, mikor valami eránt tanátsot tart, kinyilatkoztassa, mi legyen szándéka. De őrizkedjenek a' Fejedelmek attól-is, hogy az eltitkolandó dolgok magok által ki ne tudódjanak. A' fellebb említett Kabinétekről azt lehet mondani: plenus rimarum sum, olyan vagyok mint a' megrepedezett fazék, mellyből a' víz kifoly, az az: semmit sem tudok eltitkolni. Eggyetlen egy tsatsogó, ki ditsőségének tartja, ha titkokat tud és mondhat, többet fog ártani, mint a' mennyit használhatnak sokan, kik kötelességöknek tartják az eltitkolást. Valóban fordulnak-elől gyakran olyan dolgok, mellyek mély eltitkolást kívánnak, 's az ilyeneket a' Királyon kívül legfellyebb csak egy vagy két embernek szükség tudni. Az ilyen kevesek között való tanátskozás rendszerint szerencsés kimenetelű-is: mert ott azon kívül, hogy könnyebb az eltitkolás, a' dolgok' menetele-is állandóbb, jobban egy lélektől vezéreltetik 's kevesebb tziyakodással történik. Igaz azomban, hogy ennek jó következése úgy tetszik-ki leginkább, ha a' Király maga jó észszel és saját erővel bír, 's ha élesen látó tanátsosai vannak, kik egyszer'smind urok' czélját szüntelen szemök előtt tartják. Így történt a' dolog VII-dik Henrik Ánglus Király' idejében, ki a' fontosabb országos dolgokat csak két tanátsosával Mortennal és Foxal közölte volt.

Hogyan kelljen a' Királyi tekintet' kisszebedését gátolni, arra megtanít a' fellyebb említett mese. Sőt inkább nevedezni fog a' Királyok' tekintete, ha a' tanátsban előlülőséget viselnek. Nem-is volt még eddig soha-is az az eset, hogy tanátsosaik miatt tekintetökből vesz-

tettek volna, ha csak egyes tanácsosok nagy hatalomra szert nem tettek, vagy többen egymással szorosan nem egyesültek. De ezen két hiba könnyen észre vétethetik és megorvosoltathatik.

A' mi az utolsó alkalmatlanságot illeti, hogy t. i. a' tanácsosok inkább a' magok, mint Fejedelmök' hasznára nézhetnének, vagynak mindenkor igaz-szívű, egyenes-lelkű, igazság-szerető és igaz-mondó emberek, kik mind a' ravaszságot mind a' magokba zárkózást kerülik. Mindeneknek előtte ilyeneket keressenek a' Fejedelmek magok mellé. Külömben-is ritkán egyesülnek a' tanácsosok olly szorosan egymással, hogy egyik a' másikra ne vigyázza, 's hamar fülébe ne menne a' Fejedeleme'nek, ha valamelyik ellenséges szándékkal volna, vagy magános czélra dolgoznék. A' legjobb orvosság e' részben az, ha a' Királyok az ő tanácsosaikat 's ezek az ő Urokat jól megesmerni igyekeznek:

Principis est virtus maxima nosse suos.

De másfelől az épen nem illik, ha a' tanácsosok a' Fejedeleme' személyes tulajdonságait felettebb fürkészik és vi'sgálják. A' jó tanácsosnak egyik legszükségesebb tulajdona az, hogy jobban ösmerje az Urának dolgait, mint hajlandóságait. Akkor hihetőképén a' tanácsadásban jobban igyekszik kötelességének mint Fejedelme' kényjének eleget tenni.

A' Fejedelmeknek az-is igen hasznos lehetne, ha a' vélekedéseket előbb fejenként minden tanácsostól 's azután közösen a' gyűlésben mindnyájoktól kívánnák megérteni. Mert az ollyan vélekedés, mellyet magánosan adunk,

többszökre nagyobb szabadsággal, az pedig, melyet mások előtt adunk, nagyobb meggondolással mondatik-ki. Mikor másoktól külön vagyunk válva, akkor saját hajlandóságunk, mások társaságában pedig jobban mások' tetszése szerént szeretjük magunkat alkalmaztatni. Azért tehát a' Fejedelmek a' kisebb rangúakat kérdezzék-meg magán, hogy szabadabb vélekedést hallhassanak, a' főbb rangúakat pedig társaságban, hogy annál nagyobb vigyázással magyarázzák-ki magokat.

Azt-is sokszor meg kell gondolni, hogy a' holt könyvek legjobb tanácsadók, minthogy az igazságot soha sem tagadják-meg; az élő tanácsosok ellenben könnyen vetemedhetnek hízelkedésre, igen hasznos tehát a' könyvekből sokszor olvasni, kivált az olyanokból, melyeknek írói az Ország' kormányján ültek.

A' tanácskozások máj világban csaknem semmik sem egyebek, mint barátságos özszejövetelek és nyájas beszélgetések, melyekben az özszejövők inkább mulatják magokat valamely tárgy felett, mintsem hogy a' mellette és az ellene hartzoló okokat fontolgatnák. Többszökre igen sietnek a' tanácskozással és a' végzésekkel. Jobb volna a' fontosabb dolgoknál egyik napon a' tanácskozás alá tartozó tárgyat előadni, és a' másikon róla tanácskozni. *In nocte consilium*, éjjel eljő a' tanács.

Hogy egyes emberek' kérelmeinek meghalgtására bizonyos napok határozottassanak, azt helyesnek tartom; mert úgy a' könyörgők tudják az időt, melyhez magokat alkalmaztatniok kell, 's az egyébb napi gyűlések akadály nélkül fordíttathatnak a' szükséges dolgoknak vizsgálására. Mikor különös választmány ren-

deltetik a' végre, hogy bizonyos dolgok a' gyűlés számára előre meghányattassanak 's elkészíttessenek, jobb ha olyan tagokból rendeltetik az, kik az igazságot szeretik 's még egyik résszel sem tartanak, mintsem ha az egyenlőség' eszközlése végett mindenik felekezetnek egynéhány buzgó pártfogói vétetnek-fel.

Azt-is helybe hagyom, ha nem csak rövid ideig, hanem a' környülményekhez képest mindenkor tartó választmányok-is rendeltetnek, mellyeknek kötelességek legyen p. o. a' kereskedésre, a' finantziára, a' háborúra, a' királyi kegyelmek' tárgyaira, a' közös panaszokra, az Ország' egyes tartományaira 's a' t. ügyelni.

Ha az az eset adja-elő magát, hogy valamely országos tanátskozó test, a' maga értelmesítése végett olyanoktól, kik valamely különös hivatalt viselnek, vagy különös mesterséget gyakorolnak, p. o. törvénytudóktól, bányászoktól, kereskedőktől, művészekről 's a' t. vélekedést kíván, ezt elébb egy választmány előtt kell beadatni, 's azután ha a' környülmények kívánják, az egész gyűlés előtt. De azt nem kell megengedni, hogy az olyanok oda seregesen 's czéhenként menjenek, mert úgy a' tanátsadó test nem annyira értelmesítenék, mint a' kiabálás által elkábíthatnék.

Mikor a' Király maga visel a' tanátsban előlülőséget, ójja magát szándékának hamar való kinyilatkoztatásától. Ha szándékát hamar kinyilatkoztatja, a' Tanátsosok a' szerint alkalmaztatják magokat, 's a' helyett, hogy szabad vélekedéseket nyilatkoztatnának-ki, fogják zengeni, én-is olyan értelemben vagyok.

11.

Többféle tárgyú levelek.

(Folytatás.)

IX.

Mit mondok két Írónk közt legújabbán történt literátori perre? Mit mondok a' házi-rostának azon oldalára, melyben egy munkámról szó van? Ezek olly kérdések, édes barátom, hogy nem örömet válaszolok reájok. Nem tudod e, milly nagy vétek, valamely nagyhírű Író 's kivált Kritikus ellen az igazat is kimondanunk? 'S ha körülöttünk egy darázs dong, belészúrjunk e az egész darázsfészekbe? — Tehát hogy felelek, csak azért teszem, mivel te kérdél, 's neked sem mondom-el mind, a' mit gondolok. Első kérdésedet a' mi illeti, csak azt válaszolom reá, hogy azon perlő Uraknak egyike úgy hibázott a' maga védelmében, mint a' másik a' visszatámadásban; mivel egyiknek sem volt szeme előtt a' *justum et decorum* megtartásának szent kötelessége. 'S azon ellenfeleknek egyikén, ki nekem az utóbbi Országgyűlés óta szeretett barátom, és karaktere a' legnemesebb, melyet valaha fiatal emberben ismerék, — kimondhatatlanul kell csudálkoznom, miként írhatott ezzel a' hévvel. De végre bámulásomat az a' gondolat csendesíté-le, hogy ha fel tud indulni a' megbántáson, ki nem ok nélkül bántatik-meg, mennyi-

vel inkább felindúlhat a' megbántásért az ártatlan, a' szelíd, a' nemeslelkű? Illy alkalommal könnyelműséget mutatni annyi lenne, mint a' becsületérzés' hijányát árulni-el. — Szóllok a' második kérdésedre is. Erre sem indulatosan, erre sem elkeseredéssel; mivel akár írok, akár munkám' bírálását olvasom, mindég előttem tartom egy jeles német Írónak e' mondását: *Hinge der Gemüthsfrieden des Schriftstellers, die Freudigkeit seines inneren Lebens, von den augenblicklichen Wirkungen ab, die seine Thätigkeit im Publicum hervorbringt; so würde das Gefühl des Glücks und des Unglücks nirgends ungleicher vertheilt sein, als in der literarischen Welt.* — Mikor a' házi-rostát az előtte álló 's vi'sgálat alá vett Jegyzetek után olvasám, legott az ötlék elmémbe, hogy ezen rostát legalkalmasabb lett volna azzal a' czímmel megtisztelni, mellyel Fáy András Úr az 1825-diki Minervában, a' „*Mire szántam a' fiamat?*” és az 1826-diki Hébében a' „*Két jó tanács*” nevű munkájit megajándékozá. Egyéberánt sem szeretem a' Kritikát rostának nevezni; mivel ez csak aszszonyok' kezébe való, mint a' pemet és a' sütő-lapát. Tisztítás végett inkább vegyen a' férjfi gyalút vagy simító-vasat kezébe. Kinek abban áll gyönyörűsége, hogy a' tisztítandóból semmi se maradjon-meg: valamint a' ritka rostából mind kieresztheti a' magot, úgy a' gyaluval-is kedve szerént addig tisztíthatja, faraghatja, simíthatja a' művet, míg egészen semmivé lesz. Továbbá, a' melly Kritikus rostával tisztít, könnyen úgy járhat, mint *Boccalini*' meséjében az a' Kritikus, kit fáradozásiért Apoll a' polyvával ajándékozta-meg. — Azon munkácskám, melly a' házi-rostának dolgot ada, kettésen van recenseálva, mint láthatod. *Elsőben* t. i. pantomimice, hol csak ??? és !!! (kérdő 's felkiáltó jelek) czáfolnak. E' neme a' Kritikának legkönnyebb; mivel így nem kell az

ellenállítást okokkal támogatva bebizonyítani. De hogy e' módja a' Kritikának Recensio e? reménylem, erre magaddal együtt más józanitéletű 's részrehajlatlan társaink-is tagadólag fognának felelni. *Másodszor* recenseáltatik az utánna következő *házi-rostában*, ugyan a' derék Meseíró Fáy András Úr által. Itt sem recensio' manierjában, hanem olly húmorral, mellyel bohózatait és meséjit írni szokta; erre mutat rostájának elején, *a' házi-eb'* és *a' gyanakodó varjú'* felhozása-is. — *Szok* szavam után áll mindjárt egy parenthesisbe zárt felkiáltó jel; mint gondolom, azért, hogy a' rostáló Úr nem ismeri a' tájszavakat. Nem azért lőn az ott általam úgy írva, mintha nem tudnám az ígehajtogatást: *szokom*, *szokol*, *szokik*; (sőt bosszankodom-is, midőn Íróink az *ikes* igékre nem vigyáznak, és Fáy András Úr példájára: *el ne ess*; *igyekezz*; *lefejlene*; *így se pénz*, *se posztó*; — *nyugodjon*; *ígyon*; 's t. e'f. hibás grammatikával élnek) — hanem azért, mivel a' *szok* szóval *solet* helyett élnek, megkülönböztetésül a' *szokik*, *assvescit*, *consvescit* igétől. Igaz ugyan, hogy ezen értelemben a' latin *assvescit*, *consvescit* igét rendszerént *megszokik* szóval tesszük-ki; de mondjuk: *megszokott e már?* Ekkor a' *szokik* is *assvescit*, *consvescit*; ugyanezen különbségért élnek a' *szok* igével *solet* helyett, kivált túl a' Dunán. Ezt tehát ha csak úgy tekintjük-is, mint csupa provincialismust, akkor-is nyelvünk' dicső sajátságáról és gazdag létéről téssen az bizonytságot; 's ha az aesthetikának semmi kifogása nints ellene, kell e azért untalan a' rostát vásítani, hogy a' nyelvben minden szót a' szoros regulához kötni nem lehet? Hogy pedig a' *szok* igére szükség van, ez okozá, hogy a' *szokik* helyett *solet* értelmében a' múlt időt használták, el kívánván kerülni e' kitételt: *szokik élni*, 's így ejtették: *szokott élni*. Mivel azonban a' jelenvaló időre-is szükség azon ki-

fejezést használunk; tehát a' *szokik élni*, *szokik esni*, *szökik lenni* 's a' t. helyett: *szok élni*, *szok esni*, *szok lenni* 's a' t. jöve gyakorlásba. Egyik jelesebb Írónk, Kisfaludy Károly is jónak tartá a' *szok* tájszóvalélést, *solet* értelemben, hol így ír:

A' kezdő mindent jónak tart, könnyen elégszik;

A' bölcs tudja, minő fáradozásba kerül

A' művészi tokély; gőg szemmel nem *szok* ítélni; —

Keskeny házagokat csak szoros elme vadász.

Vagy talám, a' rostáló Úr' igazatszerető bírálása szerént, — a' mi egy Írónál nem hiba; másnál az hiba lehet? Ez ugyan különös philologia lenne! — Ha munkámban némelly szó után: ! és? van ok nélkül oda illegetve Kritikus Uramtól; hát a' hol ő a' Költők' fej feletti gloriájokat ironiázva előszámálja, mint tőlem elhagyottakat és ismeretleneket: az *Íróknak egymás között zajlongó helyzeteiket*; ú. m. a' *literátori cézheskedést*, a' *villámterhes felkiáltásokat*, az *autodafés kacajokat*, *anathémás szájvonásokat és csattogásokat*, a' *kétértelmű pantomimeket*, a' *pythiai szavakat*, *jégtorlatú arcvonásokat*; — mind ezek hány ??? és !!! jeleket megérdemlenének magok után! Ezek ám ama *tarka harlequin-köntösök*, melyekről a' *házi-rosta* 4d. számában végen említés van! — Bizonyosan tudom, hogy *Göthe* a' Kritikát így osztá-fel: *Es gibt eine zerstörende und eine productive Kritik*; de a' *házi-rostának* 4d. száma — legalább az én rövid belátásom szerint, — ennek egyik osztályába sem tartozik; hacsak a' Kritikának valamelly transcendentális világkörébe nem való. — Mint szerencsétlen, a' kinek minden műv tetszik, úgy szerencsétlen, a' kinek egy műv sints tetszésére. — Nálunk már sok Író előadta mind a' mije volt; 's ez most mind Kritikákat ír. De vajha senki se is írna egyebet! Így a' *Recensensi* viszketeg utoljára nem

találna tárgyat, bírálható dühének gyakorlására; 's ebből talám az a' haszon lenne, hogy kiki önmagát fogná megbírálni, 's az önisméret' szép tudományában dicséretes előmentséget tenne. Csakhogy ez nem igen kapós tudomány! Inkább csupa Antikritikával fordulna-fel akkor ez a' világ, mint most ez az én unalmas levelem. — — Annyit még-is mondhatok, édes barátom, hogy a' házi-rostának az a' része, mellyről eddig szó vala, sincs tanúság nélkül. En azt tanulám belőle, hogy a' jó Meseíró nem mindég jó Kritikus-is. — — Lásd, millyen iskolai formája lőn e' levélnek! Visszatekintek soraimra, 's azt látom, hogy csaknem egy Antikritikus' szerepét játszottam. De a' nyelv olly drága kints, hogy eggyetlen egy szó-is megérdemli az idő- papiros- és tén-ta-vesztegetést. — Tulajdonítsd e' hosszú levelet magad' kérdéseinek, és annak, hogy neked akármelly barati kérdésedre sem akarnék válasszal egészen adós maradni. — Szeressd tovább-is barátodat!

X.

Nem régen Amáliának, annak a' jónak és szépnek látogatására mentem, hol a' szeretetre méltó lyánnal egy gyönyörű, andalgó, lassú magyar dalt emlegeténk, 's a' nem csupa külső, hanem lelki bájjal-is ragyogó Kisasszony legott ajánlotta nekem, hogy az említett komoly dalt Guitarr-vezetéssel el fogja zengeni; nem azért — úgymond, — mintha ő azzal dicsekedni kívánna, hanem mivel az énekekről folya beszélgetésünk, 's mivel mondtam, milly nagyon kedves nekem ama' szóban lévő dalocska. Mint-hogy pedig a' remek rajzolat, a' szép hangú ének,

's a' felséges járdallású muzsika, mindég forró láng-
ra gyúlasztják érzésimét, Amáliának ama' reám néz-
ve nagyon becses ígérete már eleve magamon kívül
ragadott. Kezébe vevé most Guitarrját a' gyönyörű
lyányka, 's hőszerű ujjacskái lassudan megpendít-
vén azt, a' legelső hang-is új szerelmet önte belém
a' magyar nóták eránt. Az éneket megnyitó hang-
adás után, kitűnő varázserővel szárnyalt Amália' ru-
bin-ajkairól a' mennyei harmónia, mellynek tiszta
ezüst accordja a' Guitarréval özszevegyűlvén, való-
mat sem tudva, csupa érzetté olvadék. A' rózsaévvű
Amáliának egy kitsiny lánytestvérét, a' ki semmi
kérlelésére nem hajolva, keservesen síra, behozá ölé-
ben azalatt a' dajkája, szinte ama' szobába, mellyben
mi voltunk; reménylette, hogy itt a' sírástól majd
meg fogna szűnni. A' sikoltva siránczó kised
lyányka szorgalommal és buzgón figyelmeze nénéje'
hangozására, legott elnémúlva hallgatá a' dicső hang-
művészetet, úgy, hogy a' Guitarr' és az ének' hang-
jai, még a' leglágyabbak-is, tisztán hallhatókká let-
tek, 's azokon az édes ártatlan lyányka édes álomba
szenderge. Oh! milly ellenkező hatással munkálko-
dott itt bennünk a' gyönyörű hangzat! A' kis lány-
nak megszüntette keservét, megadta nyugalmat; be-
lém pedig olly édes kínos epedést lövelle, 's olly
nyugtalan érzeményt ada, mellynek leírására minden
igyekezetem haszontalan lenne.

XI.

Jaj! édes barátom! kímélj-meg, kérlek, a' nyelvmívelő magyar Academia' felállításának még csak említésétől-is! Honnunkban a' legszebb igyekezet a' legörvendetesebb jövődöket ígéri. Már eleve szívlobogva képzeljük, előnkbe varázsoljuk Nemzetünk' arany-századát; 's mikor a' teljesedést legforóbban óhajtjuk, midőn azt véljük, hogy már igen kevés lépés van czélunkhoz; akkor látjuk, hogy örömünk csak a' képzelet' világában volt alapítva, 's minden következés nélkül suhant-el, mint a' szép álom; — akkor látjuk, hogy ama' lépések, mellyekkel a' köz-öröm' honához véltük magunkat közelíteni, sirunkhoz vittek közelebb, mint életünk' napjaiban minden lépteink. — Oh! ha ezeket elgondolom, nem kevésbbé fáj szívem, mint azon édes anyáé, ki özvegyi karjain apró gyermekeit a' temetőbe, elhúnyt jó atyjok' sírdombjához vezeti.

N. A. Kiss SÁMUEL.

12.

Válogatott Darabok az Ánglus Szemlélő-
ból. Időnkre 's Hazánkra alkalmaz-
tatva egy Társaság által.

(Folytatás.)

XII.

A' gazdagodás' mesterségéről.

Magister artis ingeniique largitor

Venter — — — — —

Persius.

Az elme' mestere, melly butákat-is sokra

Tanítani képes, a' gyomor — — —

Lucian kigunyolta az idejebéli bölcseket, kik egymás között egyet nem érthettek abban, valyon a' gazdagságot, a' valódi javakhoz kelljen e számlálniok, vagy sem. Azok, kik a' sanyarúbb felekezettel tartottak, azt az igaz boldogsághoz egy általján fogva szükségtelennek, egyebek ellenben szükségesnek vélték lenni.

Én igen hajlandó vagyok azt hinni, hogy mennél inkább megcsínosodott a' Világ, annál kevesebben eggyeznek a' sanyarú felekezet vélekedésével; 's alig hiszem, hogy a' mi időnkben olly kemény gondolkozású ember találtat-

nak, ki azt állítaná, hogy a' tisztességes jövedelemnek és jó értéknek nagy hasznai nem volnának. Az én gondolatom szerint a' legjobb és legbölcsebb férjfiak sem tagadhatják azt, habár sokat megvetnek-is abból a' mit a' világ gyönyörűségnek nevez: hogy mértékletes vagyonság által magok egy bizonyos tekintetet, tanácsadásaik és cselekedeteik pedig nagyobb fontosságot nyernek.

Úgy találjuk, hogy minden karban valamint általjában a' kereskedésben, leginkább ki-ki azon igyekszik, hogy a' gazdagabb polgárokat segítse-elő; 's ezt közönségesen az emberi természet azon romlottságának szokás tulajdonítani, melly szerint az emberek azoknak szolgálnak legörömeztobb, kiknek a' szolgálatra legkevesebbé van szükségök; de ez helytelen ítélet, mert ha az embereknek e'féle magokviselőket vi'ssgáljuk, megfogunk győztetni, hogy ez az okosságon épül; minthogy a' természeti okosság regulái szerint gondolkodva, hihetőbb, hogy elébb megcsalhatnak bennünket a' szegények, mint azok, kiket tehetőségek a' pénznek alacsony kísértésétől megmenteni látszik.

'S ugyan ez az oka annak, hogy a' köztársaság leggazdagabb polgárjait úgy tekinti, mint nyúgalmának és javának legbuzgóbb előmozdítóit, 's következésképen egyebeknél alkalmassabbaknak tartja a' legfőbb és legfontosabb hivatalok viselésére. Ellenben Catilina' ezen mondása, mellyet azon alávalókhöz, kik részére hajoltak, 's kikből utóbb hadiserege állott, intézett: hogy ők nem másból, csak a' polgári háborúból reménylhetnek valamit, sokkal igazabb volt, mintsem hogy követőinek szívökre nagy bényomást ne tett volna.

Úgy hiszem nints okom attól tartani, hogy az, a' mit itten a' pénznek dítséretére mondek, olvasóim' legnagyobb részinél elégséges ne lenne ezen levelemnek mentésére, melly a' *meggazdagodás' mesterségét*, vagy a' *szerencsésse' lehetőség' módját*, tárgyalja.

Első és legbizonyosabb eszköz ezen czélhoz jutásra a' *takarékosság*. Nem minden emberek egyeránt alkalmasok pénzt keresni; de ezen említett virtusnak gyakorlása, kinek kinek tehetségében áll. Úgy hiszem, kevés emberek találtnak, kik ha lefolyt életökre vissza emlékeznek, úgy ne találnák, hogy igen vagyonos emberek lehetnének, ha bizonyos kis sumákat megtakarítottak volna, mellyeket haszontalanul eltékozoltak.

A' takarékoság után legelső eszköz a' *szorgalom*; 's úgy találom, hogy ezen két tulajdonságok, a' következő három olasz példabeszédben igen helyesen ajánlatnak: a' mit magad megtehetsz, azt ne teted mászal; a' mit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra; és soha se tartsd figyelemre méltatlan csekélységnek a' kicsiny bévételeket és kiadásokat.

A' harmadik eszköz a' meggazdagodásra a' *munkálkodásban való jó rend és mód*, melly szinte úgy, mint a' két első, még a' legeggyűbbtől-is kitelik. A' híres de Wit, ki a' maga idejében egy volt a' legnagyobb Politikusok közül, egy barátjának ezen kérdésére: hogyan tudna olly temérdek sok foglalatosságokat egyedül maga megbírni? ezt felelte: hogy minden mestersége egyszerre csupán egy dolognak tevéseben állana. Ha valamelly dolgot szükséges tennem, monda, akkor semmiről sem gondolkodom másról, míg azt véghez nem vittem. Ha

házi dolgaim kívánják szorgalmamat; tellyes erőmet reájok fordítom, míg azokat rendbe nem hozom.

Rövideden gyakran látjuk, hogy sok ügyetlenebb és lassú eszű emberek nagy birtokra tesznek szert, mivel foglalatosságaikat rendszeren tudják elintézni; ellenben sok nagy talentumúak és eleven képzelődésűek, gazdaságokat a' helyett hogy jobb karba helyheztetnék, inkább zavarba hozzák.

A' mondottak szerint, reménylem alapigazság gyanánt állíthatom ezt: hogy minden józan és okos elméjű ember, csak akarjon környűllállásaihoz képest, gazdag lehet. Mert ha néha azt tapasztaljuk, hogy a' legügyesebb emberek sem gazdagodnak-meg, annak az az oka: mivel vagy valamelly más dolog miatt a' gazdagságot megvetik, vagy nem máskép akarnak gazdagságra szert tenni, hanem csak úgy; ha magok fejük szerint tehetnek, 's e' mellett az életnek minden örömeiben részt vehetnek.

De meg kell vallanunk, hogy a' gazdagság módjának ezen közönséges reguláin kívül, találatnak itt-is, mint minden egyébb környűlményeiben az életnek, még sok mellékes mesterségek.

'S jóllehet azon eszközök, mellyek által az emberek pénzre akartak szert tenni, már régtől fogva igen külömbfélék voltak; 's jóllehet az újabb időkben még tetemesebben megsaporodtak; még-is olly tágas mező marad e' részben hátra a' találmányokra, hogy minden ember könnyen csinálhat gyarapodására ollyan rajzolatokat, mellyek elébb senkinek elméjében sem fordultak-meg.

Naponként látunk e'féle új rajzolatokat, mellyek az éhes és elmés emberek által gondolatnak-ki, 's tanúbizonyságul szolgálnak arra, melly igen felette találós az emberi elme az e'féle dolgokban.

Scaramoucheról, ki egy volt a' leghíresebb Olasz Színjatszók közül, azt beszéllik: hogy midőn Párisban a' pénzből kifogyott, egy híres kalmár boltjának ajtajához állott, 's mindenektől, kik tobákat vettek, elmentékkor egy szippantatot kért. Minekutánna e'kép' külömbféle tobákból sokat öszsze gyűjtött, azt ugyan azon kereskedőnek olcsón eladta, ki midőn a' csint észrevette, ezen keveréket *száz levelű tobák* név alatt árulta. Azt mondják továbbá, hogy Scaramouche ilyen módon meglehetősen eléldegelt mind addig, míg a' gazdagodás' mohó kívánsága miatt, egy katona-tisztnek pixisébe olly mértékletlenül belecsipett, hogy ez vele özszeveszett, 's ő kénytelen volt elmés kereskedését félben hagyni.

Ezen alkalommal el nem mulathatom, hogy egy előttem esmeretes gyermeket meg ne dicsérjek, ki, noha még alig van tizenkét esztendő, még-is nagy szorgalommal és iparkodással annyira ment, hogy a' katona-marsot úgy tudja ajakával verni, mintha dobos verné. Hiteles kűtfőből tudom, hogy ő ezen mestersége által, nem csak magát és anyját táplálja, hanem még pénzt-is tesz félre, mellyen ha háború találna lenni, dobosságot vagy épen zászlótartóságot szándékozik venni.

Mindeneknek bérekesztéséül szolgáljon a' híres Rabelaisnak maga feltalálása, ki Párisba utazása közben, kifogyván a' pénzből, 's a' város még meszszebb lévén, mintsem hogy az odá-

ig való útiköltséget kifizethette volna, a' következendő ravasz fortélyt gondolta-ki: Téglaport vásárlott, azt külömbféle papirosokba tette, 's azok közül egyre ezt írta: Méreg a' Király' számára, a' másakra ezt: Méreg a' Korona-örökös' számára, és a' harmadikra ezt: Méreg a' Király' testvérjének számára. Midőn ezen a' királyi ház' számára való orvosságokat elkészítette, olyan helyre tette azokat, hol a' vendégfogadónak, ki igen hű alattvaló volt, könnyen szemeibe tűnhettek. A' csin kívánsága szerint ütött-ki. A' vendégfogadós tüstént tudtára adatta egy Főudvari embernek a' dolog mibenlétét. Az udvartól nem sokára egy Tisztviselő küldetett, ki az árulót elfogná 's az udvarhoz vinné. Mihelyt a' Bévádoltatott a' törvény eleibe idéztetett, azonnal megtudták, hogy az az esmeretes Rabelais volt, 's porai megvizsgáltatván, ártatlanoknak találtattak, nevetés lett vége a' dolognak, de a' melly más kevesebb híres tréfálót könnyen gályára juttathattott volna.

Kétséget sem szenved, hogy az adást és vevést, még ezerféle újmódok szerint-is lehetne űzni. — Az én ítéletem szerint a' kereskedés nem csak a' közjóra nézve igen hasznos, hanem minden egyes ember boldogságának előmozdítására-is a' legtermészetesebb eszköz; mert miolta Szemlélő vagyok, sokszor tapasztaltam, hogy a' pénzváltó-asztal nagyobb kincsekre tétetett szert, mint akármelly fényes udvari és egyéb polgári hívatalok, 's úgy hiszem azt-is hozzá tehetem, hogy az elsőbb mód szerint való nyereség több megalégedéssel, 's nem rosszabb lelkiismerettel jár mint az utolsó mód szerint való.

Mindazáltal azon jegyzés nélkül nem rekeszthetem-bé ezen leveletem, hogy mind az a' mit itten mondtam, csak a' középsorsú emberekre alkalmaztatható, 's azokat épen nem illeti, kik semmiből a' legmagasabb pólczokra felemelkednek, 's igen híresekké lesznek. Az én reguláim épen nincsenek ilyen személyeknek számokra írva; mert közönségesen tudva vagyon, hogy a' takarékoság a' nagyravágyásnak czéljaival meg nem egyezhet, 's lehetetlen, hogy egy olly elme, melly igen magasra 's igen nagy dolgokra vágy, csekélységekkel foglalatoskodhassék.

Az ilyeneket tehát méltán az ollyan költőhöz hasonlíthatom, ki mint Longin mondja, a' legpompásabb képekkel lévén eltelve, mesterségének kisebb szépségeire nem mindenkor ügyelhet.

Mind e' mellett-is figyelmessé teszem Olvasóimat, vígyázzanak, hogy magokat rendkívül való, 's regulák nélkül ellehető elméknek tartván, meg ne csalatkozzanak; mert semmi sem könnyebb, mint e' részben megcsalatkozni.

XIII.

Octavia' levele férjének hitetlenségéről.

Ad humum moerore gravi deducit et angit.

Hor. Ars Poët. Vers. 110.

Kénszerít földig nyomó nehéz búra.

Midőn olyan történetet hallunk, mellynek igen különösek környülállásai, sokszor azt szoktuk mondani: Igen szép, csak igaz volna; de az itt következőre nézve jobb szeretnék bizonyos lenni a' felől, hogy költemény. Olly együgyűséggel van előadva, 's a' szerencsétlenségnek olly sok természeti jelei látszanak benne, hogy méltán tartok attól, hogy szívből eredett.

Kedves Úr!

Néhány esztendőkkal ez előtt történetből egy házban laktam egy derék nemes ifjúval, kinek jó tulajdonságai annyira megnyerték szívemet, hogy én-is azon iparkodtam, hogy vele minden jó tulajdonságaimat megismerthessem. Bizodalmas társalkodásunk a' közönséges nyájasságot tettetés nélkül való hajlandósággá tette mind a' két részről. Ő, mihelyt jó alkalmatossága volt, felfedezte szerelmét; én, mivel nem tarthattam számot olly nagy birtokú férjre a' millyen ő volt, előadását olly kifejezésekkel viszonzottam, mellyek noha semmi okot sem adtak neki arra, hogy engem az által megsértettnek gondoljon; még-is bizonyossá tették

a' felől, hogy nem fog könnyebben megnyerhetni, mint az illendőség engedi. Az Atyja egy igen érzéketlen, kemény, világfutó ember volt, 's épen nem lehetett reményleni, hogy egy könnyen a' felől meglehessen győzni, hogy egyik vagy másik leánynak külső vagy belső jó tulajdonsága valami ollyassal bírhat, a' mi a' gazdagságnak nem létét kipótolhatja. Azonban a' fia nem szűnt-meg erántam hajlandóságot mutatni, minden alkalmat használt, mellynél haszonkeresés nélkül való szeretetét megbizonyíthatta; és világosan 's egyenesen kinyilatkoztatta, hogy elvesz; de addig titokban tartja házasságunkat, míg Atyjának vagy helybenhagyását megnyeri, vagy jószágainak birtokához jut. Én forrón szerettem őt, 's elgondolhatja az Úr, hogy nem tagadtam-meg tőle azt, a' mire tulajdon hasznom-is bízott. Mindazáltal volt annyi eszem, hogy az előre-vígyázásról nem felejtkeztem-el, hanem vittem velem egy hűséges szolgálót, ki elébb már az Anyámnál-is szolgált, hogy az özszeadásnál jelen legyen, 's mikor ez elmúlt, adattam magamnak egy biztonságlevelet, mellyet a' Pap, a' férjem 's a' most említett leány nevek' aláírásával megerősítettek. Özszekeelésünk után egy házban lakván, igen meghitten 's bizodalmasan voltunk egymással, de sok akadályok gátolván társalkodásunkat, és lopva tartott beszélgetéseinken sokszor meglepettetvén, egymás eránt való magunkviselete inkább a' szerelmeseknél található nyughatatlan vágyásnak látszott lenni, mint annak a' természetes és kielégített hajlandóságnak, melly a' házastársaknál helyet lel. Férjem Atyja észrevette ezt, 's fiát igen féltvén, nagyon sürgette azt a' házasságot, mellyet fia-

val köttetni akart. Hogy férjemet ezen zaklatástól megmentsem, 's házasságunkat, mellyet a' mint előre látám a' városban nem soká tart-hatnék titokban fel-ne fedezzem; elhatároztam magamat egy meszsze lévő faluba rejtezni, 's onnét költött név alatt levelek által folytatni a' férjemmel való társalkodást. Ezt soká foly-tattuk-is, és én, aszszonyi munkámmal egyne-hány könyvekkel, 's férjem leveleinek gyakor elolvasásával töltöttem időmet, nyugodt szív-vel várakozván jobb napokra. Itt kénytelen va-gyok említeni az Úrnak, hogy férjemtől elme-nésem után négy hónappal egy leánykát szül-tem, melly kevés órák múlva születése után megholt. Ezen történet, 's az a' magánosság, mellyben életemet töltöttem, egy közel lakó szilaj falusi Urat vétkes reménységre gyújtott, 's ez okozta minden szerencsétlenségemet. Ezen bárdolatlan ember az olly paraszt indulatú gaz-dagok közzé tartozik, kik a' jó nevelés nem létét annak megvetése által vélik kipótolhat-ni, 's azt hiszik, hogy csak lármás jó kedvök, középszerű eszköz 's nagy értékök legyen, alkal-matlankodhatnak a' kin akarnak. Azok a' szegény tudatlan emberek, kiknek házában lak-tam, 's kik özvegy aszszonynak tartottak, csu-dáltak, hogy az ő kifejezésök szerint olly sze-mérmes és tartózkodó lehetek azon! Nagyságos Úr eránt, 's ajándékai által meglévén nyerve, mindég béeresztették azt, valahányszor kedve volt hozzám jönni. Egykor épen magam ül-tem egy kis szobában, 's férjemnek egyik leg-szerelemmel tellyesebb levelén, mellyben há-zasságunk' bizonyság-levelét-is tartani szoktam, legeltettem szemeimet, midőn ez a' vad ember a' szobába lépett, 's az illy faragatlan tuskók-

nak tsömörletes nyájaskodásával a' papirosokat kezemből kikapta. Engem tüstént olly aggodás lepett-meg, hogy előtte térdre estem, 's úgy kértem azokat vissza. Ő az elébbeni útálatos, zabolátlan bátorsággal 's vígkedvűséggel esküdött, hogy elfogja azokat olvasni. Én még nyughatatlanabbúl viszonoztam kérésemet, ő pedig annál inkább kívánta tudni a' levelek' foglalatját, míg végre eggy olly dühösségtől indítatva, mellyet benne egy általam nem elébb hanem csak most sejdített indulat okozott a' leveleket a' tűzbe vetette olly esküvéssel, hogy mivel ő néki nem szabad azokat általolvasni, írójoknak se legyen szerencséje azoknak általam többszer való olvastatását gondolhatni. — Szükségtelen említenem, mikép sírtam, 's melly szemrehányásokkal illettem az otromba 's örültt embert mind addig, míg megzavarodva 's magát szégyelve a' szobából kiment, 's nekem időt engedett ezen esetről nagyobb aggodalommal gondolkodni. Mindazáltal olly nagy volt akkor férjem eránt bizodalmam, hogy megírtam neki szerencsétlen esetemet, 's újj bizonyág-levelet kértem tőle. Ő második vagy harmadik postanapig elhalasztotta a' választ, 's végre azt felelte általjában, hogy nem küldheti-el tüstént a' mit kérek, de mihelyt jó alkalmatosság adja magát elől, bizonyosan bétellyesíti kérésemet. Ettől az időtől kezdve levelei napról napra hidegebbek kezdettek lenni, 's mennél kevesebbet gondolt ő velem, annál inkább nevededett bennem a' szerelem-féltés. Ettől indítatva, végre a' városba utaztam, 's ott csak hamar értesemre esett nem csak házasságom' mind a' két tanúinak halála, hanem az-is, hogy férjem nem régen temette-el fiatal feleségét, kit

három hónappal az előtt Atyjának unszolására elvett vala. Egy szóval ő engem most kerül 's nem akar esmerni. Mit cselekedjem? házához menjek é? az Atyja, ha bár elhiszi-is történetemet, eggyesülni fog vele ellenem, kibeszéljem e a' dolgot a' Világ előtt? mi jó ítéletet várhatok eggy olyan ügyben, mellynek bebizonyítása tehetségemben nintsen. A' mint veszem észre, férjem arra akar bírni, hogy olyan feltétel alatt, ha eltartásomról gondoskodik, kívánságomtól álljak-el; de készebb vagyok meghalni. Kérem az Urat, emlékeztesse őt arra, mit ígért 's hogyan gyönyörködött valaha abban, ki szívét előtte visszatartás nélkül kinyilatkoztatta; emlékeztesse az Úr arra, melly rosszúl tudtam elrejteni eránta való hajlandóságomat mikor emberek között voltunk, 's kérdje-meg az Úr tőle, ha kívánhatja-e tőlem hogy tőle örökre elváljak, én, ki szerelmemet eránta soha sem titkolhattam-el.

Óh kedves Úr! ha az érzékeny szívek a házassági szeretetnek még csak meglangyulásától-is irtóznak; elgondolhatja az Úr, melly kínos az én nyomorúságom! az Úrra bízom, hogy bajomat olly módon adja elől, melly szerint orvoslását leginkább lehet reményleni, 's csak arra kérem az Urat, siessen, ha a' gyalázatnak kitett ártatlanság eránt szánakozással viseltetik.

Octavia.

XIV.

Három levél külömbféle tárgyakról.

Inclusam Danaën turris ahenea,
 Robustaeque fores et vigilum canum
 Tristes excubiae munierant satis
 Nocturnis ab adulteris;

Si non —

Hor. Od. 16. Libr. 3. Ver. 1.

A' bészárt Danaét réz torony és erős

Ercz-ajtó, 's fülelő hív ebek őrizék,

Busongó ugatás és morogás között;

Védvén váltig az éjjeli

Nőszóktól; de —

Virág.

Kedves Úr!

Az Úr egyik levelezőjének a' szerencse vadászokról írt levele, 's az Úrnak arra következtetett jegyzései, arra bátorítottak engem, hogy én-is lerajzoljam az Úr előtt állapotomat, melyből ki fog tetszeni, hogy a' panaszlott tárgy nem csak a' városi lakosokra, hanem a' falusiakra-is alkalmaztatható.

Én falusi birtokos vagyok; jövedelmem mintegy 30—40 ezerre megy esztendőnként, szerencsétlenségemre egy igen szép vadaskertem 's egyetlen egy leányom vagyon, 's ez a' kettő annyi vesződésget okoz a' vad-tolvajokkal és nyalka bolendokkal, hogy már négy esztendőnk óta egy szempillantatig sints nyugtom. Úgy tekinthetem magamat, mintha hadi állapotban volnék, 's szintén úgy kénteleníttetem birtokomban szünet nélkül strá'sákat tartani, mintegy Vezérlő, a' kinek egy az ellenséggel határos

Vár van vígyázatja alatt. A' mi kertemet illeti, annak bátorságban lételéről igen jól gondoskodtam az által, hogy négy olyan őrzőket fogadtam, kiknek jobban kezökbe illik a' furkósbot, mint akármellyik legénynek a' faluban. A' házomra nézve pedig egy sereg fogadott aszszonyokon 's némelly hozzám rokon öreg leányokon kívül, kik szüntelen vígyáznak, mindig tartok töltött puskákat készen, 's a' kert felől rejtett helyeken róka fogó-vasakat vettek-meg, a' mit szomszédimnak intésképen tudtokra szoktam adni; de még-is minden gondoskodásom mellett-is mind úntalan kell látnom, majd egy, majd más hitvány legényt ablakom alatt ellovagolni, 's ottan az Úr kifejezése szerint szaguldozni; még pedig úgy felpiperézve, mintha Bálba mennének. Azt hallottam valaha, hogy a' leányokat lóháton megtámadni közös szokás Spanyol-országban, 's annakokaért volt gondom arra, hogy leányomnak az útszára szolgáló lakása helyett, mást a' kert felé lévő adjak. De hogy rövideden elmondjam, mit lehet már tennem? a' múlt választáskor, el nem fogadhattam Ország-követnek való kineveztetésemet; mert féltem, hogy rossz következései lesznek jelen nem létemnek. A' mire tehát az Urat kérni akarom, az: ajánlja az Úr leveleiben azt a' javallatot, melyet kigondoltam, 's melly felől némelly barátimnak-is írtam, hogy tudniillik valamint vadaink, úgy leányaink-is ennekutánna a' törvények' pártfogása alá vétessenek, talám utóbb ennek következésében az Ország Rendjei törvényt alkotnak az eránt, hogy miképen kelljen aszszonyi vadainkat bátorságba helyheztetni.

Az Úrnak

alázatos Szolgája.

Kedves Úr!

Alkonyodás után minden napon egy fiatal ember útza-ajtóm előtt sétál-el. Felnéz ablakomra, és mikor én oda megyek 's lenézek, úgy elfordul más felé, mintha megijjedne annak a' mit keres megtalálásától. A' levegő igen hideg; adja az Úr tudtára, hogyha kotzogatni fog az ajtón, fűtött szobába fog vezettetni, hol velem össze jön, 's alkalmatosságot kap arra, hogy magát kinyilatkoztassa, —

az Úrnak

alázatos Szolgája.

Kedves Úr!

Kérem az Urat, nyomtattassa-ki e' levelet haladék nélkül, 's mihelyt lehet, tudósítson a' viselős aszszonyok' kívántsíságának természeti okai felől, vagy szabadítson-meg attól a' félelemtől, hogy feleségem olly csuda-állatot szül, a' millyent még a' föld nem látott. Mert azt mondják, hogy a' gyermeknek hasonlósága van azzal a' dologgal, mellyet az Anyja megkívánt. Hat esztendeje hogy házas vagyok; négy gyermekem van, 's feleségem most az ötödikkel várandós; az a' költség, melly viselő-ségebéli kívántsíságának kielégítésére kívánta-tott, nem csak a' mindenkori gyermek-ágy' szükségeire, hanem a' gyermekek' felnevelésé-re-is elégséges lett volna; mert a' szülés után következő első vágy más fél esztendőben képezelete olly kitsapongó, hogy nem szorítja magát csupán ételekre 's italokra, az illyes álla-

potban való kívánásnak szokott tárgyaira; hanem lovak 's hintók, és egész új házi készületek 's más illy rendkívül való dolgok után jár. Hogy a' sok közül csak egynéhányat említsek; mikor Tamással a' legidősebb fiammal terhben volt, egykor csaknem elájulva jött haza, 's azt mondotta, hogy egyik esmerősnéjénél látogatásban lévén, igen szép hintót 's lovakat látott, mellyekkel annak férje kedveskedett, 's hogy egy hétig sem tud élni, ha hasonló kotsija nem lesz, 's abban nem mehet saját lovain friss levegőre. Hogy örökösömtől megnefosztatnám, örömetst tellyesítettem kívánságát. Hamar azután a' legszebbik szobájában megkellett változtatni minden ékességeket; mert külföldben az előbbeni szőnyegeken találtatott valamellyik régi kép bizonyosan jellel billyegezte volna-meg a' gyermek' ábrázatját. Elhívattam a' rajzoló 's megmenekedtem e' veszélytől-is. Midőn Máriával terhben volt, ezüst készületet egyszer'smind annyi porcellánszert kívánt-meg, a' mennyivel egy Indiai bóltot-is meglehetne tölteni. Erre-is reállottam, félvén, hogy egy Indiai Pagódnak talállok Atyjává lenni. Eddig azt tapasztaltam, hogy kérései valahányszor nekik engedtem, mindég magasabban lágtak, 's ha ez mindég így menne, nem sokára koldus-sá kell vala lennem. De jó szerencsémre a' harmadik gyermeknél magasan repülő képzelődése egy pástétom' kívánására szállott-le, sőt egyszer csupán azért könyörgött, hogy egy a' nyárson lévő malatznak füleit leharaphassa. Természet szerént örömetsebb tellyesítettem torkosságának mint hiúságának kívánságait, ha bár sok foglyokat, vízi-tyúkokat 's fátzánokat 's a' t. igen drága áron kellett-is fizetnem: még azt

sem vettem rossz néven, ha Aprilisben zöld borsóval, Májusban pedig cseresnyével kellett őt tartanom. De mióta a' mostani gyermekkel van terhben, egészen gyermekké lett maga-is, 's nem csak meszet eszik, azért a' mint mondja, hogy gyermekének bőre fehér legyen, hanem erővel-is azt akarja: hogy én ne legyek vele; mert a' gyermekre barna színem reá találna ragadni, de ez egyben csak ugyan nem engedtem neki. Csak tegnap-is mi történt! midőn a' Városba jöttünk, egy-két varjút olly kíváncsisággal látott egy darab döglött lóhúson vendégeskedni, hogy (véghetetlen bámúlásomra) a' kotsissal egy darabot lemetszetett abból magának, mellyet háza érkezésünk után nem annyira megevett mint felfalt. Mi lessz legközelebb való fantáziája nem tudom, azonban kérem az Urat, ha van valami mód a' képzelő tehetségnek illy vad és megfoghatatlan kicsapongásait okosság és rábírás által gátolni, ne sajnálja az Úr azt minél előbb tudtomra adni. Ez fontosabb tárgy, mint a' tő-pénzt illető panaszkodás, az én vélekedésem szerint, minden házasság-kötésben tartoznék az Atyja megígérni, hogy leányának kíváncsiságára maga fog költeni. De nyughatatlanul várom az Úrnak tulajdon gondolatjait e' tárgyra nézve, 's maradok

az Úrnak

legkötelesebb

és legalázatosabb Szolgája.

13.

A' Munkátsi Klastrom bővebb esmertetésének folytatása.

Munkátsi lakozásom' későbbi éveiben, hivatalomtól üres óráimat, ezen mind régiségére, mind nagy befolyású történeteire, mind nevezetességeire nézve figyelmet érdemlő nevezetes magyar Városnak, topographica, geographica, historica és statistica Monographiájának leírására fordítván; több esztendei szorgos fáradozásaim után, a' 30 ívekre telő, 's most már sajtót váró, hat főbb részekre osztott munkát, (mellynek 1-ső részében synchronistico-chronologice a' Munkáts birtokos Urai, a' 2-ikban Világi Történetei, a' 3-ikban Egyházi Történetei, a' 4-ikben Privilegiumai, az 5-ikben nevezetességei, a' 6-ikban mostani állapotja adódik-elő) bévégeztem. — Az 5-ik részbe foglalt nevezetességeiről szolló Szakaszban, ezek a' főbb tárgyak: 1.) A' Vár. 2.) A' Klastrom. 3.) A' Püspöki Residentia benn a' városban. 4.) A' híd. 5.) A' Grófi kastély. 6.) A' Cs. K. Só-kamara. 7.) A' Cs. K. Posta-hivatal. 8.) A' Timsó-fábrica. 9.) A' Vas-hámor. 10.) A' hamu'sir. 11.) A' Posztó-fábrica. 12.) A' Kék-keményítő. (Berliner-Blau.) 13.) A' Serház. 14.) A' Papirosmalom. 15.) Az Üveghuta.

Munkáts' ezen említett Nevezetességei közül a' Várról és Klastromról szolló értekezéseket külön külön beküldöttem a' F. M. O. Minervába, és a'

Várról való értekezés kijött az 1827-ki Minerva 3-ik Negyedjének 1357—1362., a' Klastromról szóló pedig, ugyan tsak az említett 1828-ki Minerva 2-dik Negyedjének, 1695—1699 lapjain. — A' Klastromot tárgyazó értekezésnek, historiai kútfőből 's tapasztalásból merített némelly előadásaiiban 's kifejezéseiben a' Csernekhegyi Szent Miklós Püspök és Confessor tiszteletére épült Klastrom volt Proto-Hegumenje, T. P. Strometzky Úr megbotráncozván, tollat foga és a' F. M. O. Minerva' 1829-ik Eszt. 1-ső Negyedjében a' 76—92 lapokon beiktatott értekezésébe szelid érzést tettető 's kalóz boszszút lappaugtató ömledezéssel azt mondja, hogy: *én a' Klastromról írok, vagy hibás kútfőből merítve tudományomat, észre nem vévén a' hijjányt, vagy ki nem merített 's kétes esméretet adok a' közönségnek a' való helyett, csak úgy, mint a' külföldi mérészebb Írók, mikor Magyarország Statisticáját írják, azomba mindent összeírnak.* Tollat foga tehát, hogy azokkal, kiknek kedvek volna, legalább írásból tudni valamit ezen elég híres Klastrom felől, valódibb fogások szerint és kiemerítőleg esmertesse azt, ne hogy rossz kalaúz után indulván, balvélekedésbe essenek eránta, 's azt igéri, még pedig szentül, hogy ő lessz a' mennyből alá szállott *ὁδογῆς*, a' csalhatalatlan kalaúz, *rajtam-is itt ott igazítani kívánván, a' hol hibázok.*

A' hibázót 's eltántorodottat nyájasan 's szeliden a' jó útra visszatéríteni 's tévelygéseiből kivenni, a' keresztyéni, atyafiúi 's felebaráti szeretetnek nyilván való bizonyossága. Megörültem tehát 's azzal az édes reménységgel, hogy magamnál jobb kalaúzra találok, nagy figyelemmel olvasám, az olvasót a' balvélekedésbe eséstől megóvni kívánó tisztelt Író' sorait. De mennyire nevededett bámúlásom, midőn a' szentül fogadott ígéret tellyesedésének, — a' jobb kalaúzo-

lásnak, csak az árnyéka sem tűnhetett szemeim eleibe.

Távol vala az én tőlem, hogy ki nem merített 's kétes isméretet akartam volna a' nevezett Klastromról adni a' közönségnek a' való helyett, 's tudományomat hibás kútfőből merítve, a' külföldi mérészebb Magyar-ország' Statisticáját írók' példájok szerint, mindent össze-viszsa írva, mint rosz kalaúz a' két Magyar Haza N. T. olvasó Közönségét, a' Klastrom eránt bal vélekedésbe ejteni kívánó szándékból írtam volna; annyival inkább távol vala tőlem, hogy az ezen Klastrom' tiszteletet érdemlő Szerzeteseit megbántani, megsérteni és kigúnyolni, tsak hunyorítás-képen-is igyekeztem volna. Nem — hanemha valaki annak, a' mi való, a' maga kitárt valódi vóltában lévő, nem hímezett 's a' sértegetésnek bélyegét homlokán nem hordható előadását bántásnak 's gúnynak nevezi; mert különben az, valamint az igaz felebaráti szeretet' lelkével, úgy papi karakteremmel-is össze nem illő 's annál fogva méltán kárhoztatható cselekedet-is lett volna. Mellyre való nézve felszóllítatván, kötelességemnek esmerem, az egész' felvilágosítását, ne hogy a' titt. olvasó Közönség, a' méltatlanul reám mázolt rosz kalaúzolás' vélekedésében maradjon, 's általlássa, hogy a' mit eddig ezen tárgyban írtam 's most írok, nem hibás kútfőből merítve írtam és írom, 's nem kétes isméretet adék és adok most-is a' Közönségnek a' való helyett, egy szóval hogy megítélhesse, hogy a' Klastromot, mellyikünk esmértette-meg valódibb fogások szerint 's kimerítőleg, S. Úr e', vagy én?

Azt állítám, hogy a' Csernekhegyi Klastromnak kellemes fekvése 's elragadó kilátása, szívet fel-emelő érzésekre andalítja a' figyelmes szemlélőt, 's két felemelkedett tornya méltóságos tekintetet ad a' csinos ízléssel készült egésznek, — azt állítám,

hogy annak még méltóságosabb tekintete volt addig, míg a' régi Templom' Római Kúpja-is a' Klastrom' épületei között felemelte tiszteletre ösztönöző fejét. — Ezt a' Templomot a' Zeikán Joannicius Munkátsi XI-ik Püspök' eszközlésére, a' Havas Alföldi Vajda Multyanszki Koszta építtette 1661-ik eszt. és minnekutánna 165 esztendeig állott volna-fel, 1826-dik esztendőben az, a' T. P. Strometzky Ur' intézetéből földig lerontatott. Boszszankodó megilletődéssel nézte és vette valamint a' Közönség, úgy maga a' T. Szerzetes Rend-is, ezen régi maradványnak ledöntését, annak lebontására *bizonyos és elegendő okot* nem látván; mert annak fennmaradását, avagy csak azon okból-is kívánta volna, hogy a' fundáló Koriatovits Tódor Herczegnek 's több ezen Klastromban lakott Püspököknek hamvaik, ebben valának a' sok ideig tartó nyugalomra eltakarítva; sőt úgy hiszem, hogy abban megegyez velem minden, a' ki a' halhatatlan emlékezetű II-ik Jó'sef Császár becses emlékezetét tiszteletben tartja, hogy csak azért se kellett volna lerontani a' régi Templomot, hogy ez a' Nagy Monarcha 1770-dik eszt. Junius 3-ik napján, melly akkor Pünköst első napja volt, ebben áhitatoskodott, 's a' Királyok' Királya eránt tartozott kötelességét itt tellyesítette, és azt a' széket, a' mellyben az ájtatoskodás alatt ült, mint valamelly Sz. Erekljét, úgy mutogatták a' Klastromot meglátogatott utazóknak, a' Fels. Ausztriai Házból származott nagy vendégeknek szintűgy, mint minden más idegeneknek, 's utóljára, avagy csak azért-s megkellett volna annak kegyelmezni, hogy az utó Világ ezen a' vidéken-is láthatta volna, millyenek voltak a' régi Görög Templomok. — Az új Templomnak építésére-is, nem a' régiek avultsága adott okot, hanem az, a' mint ezt a' néhai P. Bazilovits Joanniciusnak, az új Templomnak a' régi mellett lett építésének okáról

való kérdezősködésekre tett feleletéből tudom ,
 hogy a' Római Pápától nyert Indulgentiánál fog-
 va, a' minden esztendőben Augusztus 15-ik nap-
 ján tartatni szokott búcsúra járó sokaság , ájtatosko-
 dás végett, a' körülbelől fekvő vidékről, nagy szá-
 mal gyűlvén ide, a' régi Templom (a' melly nem-
 is volt olly roskadó félbe, hogy annak csekély hijjá-
 nosságait kevés költséggel helyre ne lehetett volna
 hozni) a' buzgólkodókat bé nem foghatta, 's ezen
 állításnál fogva ez adott alkalmatosságot, az újjnak
 építésére, és így lett *Egyháznak két Egyháza*, és
 még midőn a' két Egyház fennállott, sokkal nagyob-
 bat mutatott a' Klastromnak mind külső mind belső
 tekintete, elhallgatván itt most a' régi Templom le-
 rontására indító 's a' köznép szájában-is forgott okot,
 ne hogy S. Urat 's segédjét, ennek előadásával-is
 sérteni láttassam.

Minden kétségen kívül való lévén az, hogy a'
 Klastrom' alkotását, Koriatovits Tódor Herczegnek
 köszöni; felesleg való lenne annak hosszas mutoga-
 tása, valamint azon S. Úrtól felhozott környüállások
 mesés előadásának újjolag való megemlítése-is hogy:
miért épen Sz. Miklósnak és nem más Széntnek aján-
lotta légyen-fel Koriatovits Herczeg a' Klastromot és
a' Templomöt? és miért nem más, hanem Sz. Basilius
Rend' Szerzeteseit iktatta-bé Klastromába? Egyszer's-
 mind rövidségnek okáért önként elmellőzvé a' Pod-
 heringi hegyen hajdan fennállott Sz. Basilius Ren-
 dén lévő Apátza Klastrom történeteinek bővebb elő-
 adását, a' következőkre nézve azt jegyzem-meg,
 hogy midőn én Munkátsot leirván, annak nevezete-
 ségei közt, a' Klastromról is szükségesképen emlé-
 kezetet tettem, 's annak történeteit 's statistikáját rö-
 videden lerajzoltam, épen nem vala célom, hogy a'
 hajdan abban lakott Püspökök' lajstromát előadjam,
 elégségesnek tartván a' nevezetesebb Püspököknek 's

azoknak jeles viselt dolgaiknak megemlítését. Nevezetesen Taraszovits Basilius Püspökről előadtam, hogy általa I-ső Rákóti György Fejedelem megsértetvén, fegyveres kézzel miképen hurczoltatta-el az Óltár mellől, 's a' Munkátsi Várban miképen tömlöztöztette 3 évig, és hogy csak a' III-dik Ferdinánd Király' maga közbenvetésére botsátá-ki onnan. Oka tehát ezen történetnek e' vala, hogy a' nevezett Püspök az említett Fejedelmet megsértette. De hogyan sértette-meg? azt kérdi S. Úr. A' Munkátsi nevezetességeiről 's azok között a' Klastromról szóló értekezésben a' lehető rövidség lévén czélom, elégnek tartottam ennyit megemliteni: hogy az I-ső Rákóti György Fejedelem' Taraszovits Basilius Püspökkel való kémélletlen bánásának oka a' megsértés volt. — Jól tudtam én azt, hogy T. P. Bazilovits, ezen tettnek egészen más okát adja, épen azt, a' mit S. Úr felhoz az Író tulajdon szavaival e'képen: „Tur-
 „bulento aevi istius tempore, quo introductum Cal-
 „vini Dogma in Hungaria altius radices figere ac di-
 „latare coepit, praenominatus Praesul Basilius Tara-
 „szovits, Catholicae fidei eotum acerrimus defensor
 „exstitit. — — Quapropter Princeps Georgius Rá-
 „kótyz summo in eum ferebatur odio, utque cum
 „Clero et populo a sacra recederet unione, miris al-
 „tum modis, per suum Arcis Capitaneum Joannem
 „Ballingh in tantum urserat, ut pro disunito a Ro-
 „mana Ecclesia semet declaraverit; interea paulo
 „post poenitentia tactus, quia Catholicam publice
 „professus est fidem, ab Ara in sacro episcopali ve-
 „stitu a tremendo Missae Sacrificio Anno 1640. ra-
 „ptatus, in squallore carceris diutissimj macerabatur.”
 — De a' ki ezen sorokat figyelmetesen megolvassa, azonnal általlátja, hogy ez az állítás ingadozó alapra van építve, — Hitelre méltóbb az, a' mit ezen tárgyban egy 1645-ik eszt. és így a' Taraszovits Püspök'

fogságból lett kiszabadulása után 3 esztendővel költ kéz-iratból olvastam, mellyben az ő elfogattatásának 's tömlöztöztetésének okául a' tevődik, hogy ő a' Rákóti hadi készületeit 's intézeteit III-ik Ferdinánd Királynak titkon tudtára adta. Mellyet Rákóti megértvén, annyira felgerjede haragja, hogy ezt az ennelőtte udvarában forgott 's általa püspöki méltóságába megerősített Püspököt a' Klastrom' Temploma' oltára mellől fegyveres kézzel elhurtzoltatná, és szinte 3 évekig tartaná fogva a' Munkátsi Várban, hogy így több és újabb Delatiókat tenni ne lehessen alkalmatossága. És hogy e' lehetett, sőt a' fellyebb előadott történet okának ennek kellett lenni, nyilván megtetszik onnan, hogy I-ső Rákóti György Fejedelemtől, egyetlen egy Történet-író sem jegyzi azt-meg, hogy ő vallás üldöző lett volna; a' vallásra tartozó dolgokban véle nem egyformán értők eránt ellenséges indulattal viseltetett, 's azokon legkisebb törvényteleniséget vagy igazságtalanságot-is elkövetett volna, és az egész Világ előtt tudva van, hogy ő, a' midőn vallása mellett felkölt-is, mindég védelmezőleg és nem megtámadólag fogott fegyvert. Ugyan-is:

I-ső Rákóti György, 1630-ik eszt. az Erdélyi Fejedelemséget általvévén és 1631-ik eszt. abban a' Török Császár által megerősítettvén, minekutánna az őt Erdélyi Fejedelemtnek elesmérni nem akart III-dik Ferdinánd Királynak, a' Bornemisza János és Battyányi Adám vezérlésök alatt Rakamaz mellett táborozó seregét, Zólyomi Dávid és az ifjú Bethlen vezérlések alá bízott fegyveres seregével széjjel szóratta, 's ugyan azon 1631-ik eszt. Április 3-ik napján Kassán, Eszterházy Miklós Palatinussal, a' valóságos békességnak előleges reménysége alatt fegyvernyugvást kötött volna; csendesén viselte magát és a' Gusztavus Adolphus Svéd Király' Strausburg Pál

nevű Követe' ösztönözéseire sem fogott fegyvert Ferdinánd ellen, és sem a' Lipsiai 1631-ben Septemb. 7-kén történt fényes győzelem, sem 1631-ben és 1632-ben Cseh- és Morva-országból lett Evangelicusoknak kiűzetetésök, nem indíthatták a' fegyverfogásra, megelégedvén azzal, hogy az ezen szerencsétlenek' vigasztalásokra a' Vittembergai Academiától kiadott értekezést, a' maga Udvari-papja által, Tólnai István által Magyarra fordíttatta és 1632-ben kinyomtatattatta. Sőt midőn a' Gusztavus Adolphus nevedő hadi szerentséjének hallására az ifjú Bethlen halála után, Zólyomi Dávid, a' maga fejétől sereget gyűjtven, azt, a' Svédek' segítségökre akarta volna küldeni, őt Rákótzii elfogatta 's jószágaitól megfosztotta; melly cselekedetéért, még Pázmán Péter Cardinális-is rákással halmozta reá a' ditséretet, és -őt *igaz Magyar*nak nevezte, hogy a' Magyar Nemzetet fellázítani nem engedte. — 1633-ik eszt. pedig, Februarius elején Eperjesen a' Ferdinánd és Rákótzii Biztosi között a' békességes alkudozások elkezdvén és Szeptember 25-ik napján az ő Követei által, úgymint: Kovatsótzii István, Kapi András, Horváth György és Balásházi által aláíratván, ha szinte szomorúan hallotta-is, hogy a' Jéhus Társaságabeli Atyáktól a' Catholica Vallásra térített Földes Urak, az ő Evangelicus jobbágyaiknak Templomaikat bézáratták, Papjaikat kikergették 's helyekbe Római szertartású Papokat ültettek-bé; mindazáltal ő csendesen maradt és az ő fiának, az 1642-ik eszt. a' fényes Porta meggyezésével Erdélyi Fejedelemmé választott II-dik Rákótzii Györgynek 1643-ik eszt. Febr. 3-ik napján Báthori 'Sóliával tartott menyegzőjére megjelent Jakusit György Püspöknek, csak szóval terjesztette azt eleibe, hogy a' Császár, a' maga türedelmelessnesse által fosztja-meg magát azon segítségtől, mellyet a' Svédek ellen Magyar-országból nyerhetue; hogy

a' Császár, ha a' vallásbeli panaszokat megorvosolná, és kivált az 1608-ik eszt. elvett minden Templomokat visszaadná, úgy a' Magyar Rendek egyenlő akarattal azon lennének, hogy a' Svédok ellen egy szembetűnő fegyveres sereg állittassék-ki. Mellyre Jakusit György Püspök azt felelte: hogy *azt tselekedni nem volna a' Császár hatalmába, mivel az által a' Catholicus Papság jussait megsértené* (Katonai XIII. pag. 232.) Sőt midőn az ő hitves társára Lorándfi Su'sánnára készített gúnyírás (pasquillus) miatt, (melly a' Lorándfi név első tagjából vévén alkalmatosságot, a' Fejedelem-aszszonyt, *Kantzának* nevezte,) 's más fejedelmi házát érdeklött motskolódások miatt indulatba jött-is 's értésére esett-is, hogy ezen gúnyírás' szerzője, nem más lett légyen, hanem a' Jéhus Társaságából való Raiki Gáspár; még-is rajta boszszút nem állott, hanem őt szerzetes társaival political okoknál fogva Erdélybe megszenvedte és midőn Torstensohnnak és a' Francia Udvarnak ösztönözésekre III-dik Ferdinánd ellen fegyvert fogott-is, had-hirdető Manifestumába úgy nyilatkoztatta-ki magát, hogy ő csupán csak az Evangelicusok' vallásbeli szabadságokat akarja helyreállítani, 's távol van tőle, hogy a' más vallás' sorsosit csak legkevésbé-is bántsa avagy sértse. Ugyan ezt ígérte XIV-dik Lajos Francia Királynak-is a' véle kötött szövetségbe, szentül fogadván, hogy a' Római Catholica vallásnak jussait és szabadságait fenn fogja tartani a' Protestánsok' vallása' szabad gyakorlásának sérelme nélkül.

Illy sok jeleit adván tehát Rákótzai a' maga türelemmességének, látni való, hogy ő nem vallást tárgyázó, hanem political okból bánt olly kéméltetlenül Taraszovits Basilus Püspökkel. — Mitsoda iszonyatos vérengzésekkel, üldözésekkel 's csak nem minden emberiséget levetkezett kegyetlenségekkel folyta-

tódott minden vallásbeli háború, melly a' Reformatio elsőbb századjaiba Európát lángba borította, 's mindenütt a' hol az kiütött, a' földet az ártatlan lakosok vérével kövérítette, elmellőzvé 's elhallgatván a' Nantesi Edictum visszahúzásából következett Francia-országi iszonyatosságokat, a' Sicziliai estvéket, a' 30 esztendő's vallásbeli háború által okozott vérengző pusztításokat 's a' legszebb Tartományoknak rengetegekké lett változtatásokat 's édes Magyar Hazánkknak e' miatt gyászos és siralmas állapotra lett jutását 's a' t. a' tárgy úgy hozván magával, csak a' Római Anyaszentegyházzal nem eggyesült Tót, Horvát, Dalmát és Magyar-országba lakó görögsertartású vallás sorsosinak szomorú példájokat hozom itt-fel annak megmutatására, hogy a' Taraszovits Basilus Püspökkel való kémélletlen bánásmód nem vallásbeli, hanem political okból vette eredetét, mint-hogy a' vallásbeli üldözésnek nem egy két személyek, hanem ezerenként lettek gyászos áldozati. Ugyan-is:

Első Lajos Király 1355-ik eszt. azt kérte VI-dik Intze Pápától, hogy az egész Keresztyénség' Főkapitányjának nevezhesse magát, és engedelmet kért arra, hogy a' görögsertartású Szerblusoknak fegyverrel hirdethesse az Evangyeliomot, mintha azok nem lettek volna Keresztények. — A' Pápa levele a' következő esztendőben érkezett-meg, a' mellyben a' Szerblusok ellen való keresztes háború helybeahagyódott. Egyébb eránt ekkor, a' Szerblusokra nézve I-ső Lajos Király az ő Főkapitányi hatalmának nem vette hasznát, hanem tíz esztendővel ezután 1366-dik eszt. a' Krassói Fő-Ispánynak azt parancsolta, hogy az ott lakó Ó-hitű Slávok' Papjait, feleségeikkel 's gyermekeikkel fogassa-el, 's azoknak helyekbe Dalmát-országból Glagoliticus Papokat küldött, a' kik az ő nyelveket értvén, őket a' R. Catholica vallásra térítsék. — Később:

A' Marchai, Gábor Patriarchától épített Klastromba lakó Püspökök között a' 8-ik Zorcsics Pál, az Agrámi Cath. Püspöknek azt ígervén, hogyha őt a' Püspökség' elnyerésére segíti, nem csak az, hogy maga egyesül a' R. Anyaszentegyházzal, hanem az ő pásztori gondviselése alatt leendőkkel-is az egyesülést vagy uniót befogja vétetni; czélját érven, ez a' történet alkalmatosságot adott azon vallásbeli üldözésre, melly idővel sok kedvetlen következtetést vont maga után. Ennek következtetése lett az, hogy 1727-ik eszt. Markovits Ráfael, magát egyesültnek kiadott Püspök' idejébe, a' nem egyesülteken iszonyú kegyetlenségek követődtek-el. — Lásd: Beitrag zur Völker- und Länderkunde, theils aus eigener Ansicht und Erfahrung (1809—1812.) theils auch aus späteren zuverlässigen Mittheilungen der Insassen, von Johann v. Csaplovits II. Theil. S. 23, 24.

Csak ezen kevés vonásokból-is láthatni, hogy a' vallásbeli üldözés' telhetetlen vérszomja nem elégszimeg egy áldozattal, hanem ezereket tész szerencsétlenekké, ölvén, vágván 's Honnokból kikergetvén azokat. Már ha a' Basilovits Joannicius fellyebb felhozott állítása igaz volna, hogy t. i. I. Rákóti György Fejedelem azért hurczoltatta-el fegyveres kézzel az Oltár mellől Taraszovits Basilus Püspököt, mivel az általa elhagyott unióra ismét visszatért; úgy nem elégedett volna-meg azzal, hogy csak magát hurczoltassa-el a' nevezett Püspököt, hanem az unióra visszavitt fő-pásztori gondviselése alatt lévő néppel és Papsággal-is éreztette volna ezen tekintetből véres ostorát, 's nevezetesen a' Klastrom' Szerzetesait nem hagyta volna nyaggattatlan. Ugy de sehol sem olvassuk, hogy Rákóti csak egyetlen egy Szerzetes-is legkevésbé-is nyugodalmába megháborított volna, vagy valami kegyetlenséget 's méltatlanságot csak egyen-is elkövetett volna; csak egyetlen egy Papot.

is Parochiájából kikergetett volna, 's helyébe más, nevezetesen maga vallása Papját iktatta volna-be; nem olvassuk, hogy nagy kiterjedésű birtokába csak egyetlen egy Templomot-is elvett volna, vagy bezáratott volna, és hogy csak egyetlen egy jobbágyát-is kényszerítette volna ősi vallása elhagyására, a' mi pedig a' 'históriák' bizonyítása szerént, minden válásbeli üldözésnek rend szerént való következése, mint cselekedett az ő menye Báthori Sósia Fejedelemsasszony-is, a' ki férjének II-ik Rákóti Györgynek szerencsétlen halála után nyilván a' Catholica válásra menvén vissza, uradalmába mind a' két rendű Evangelicusok templomaikat fegyveres kézzel elszedte, bezáratta, Papjaikat 's Tanítóikat kikergette, a' mint mind ezeket Debreczeni Ember Pál után az Ultrajectumi Akademiába Ekklesiái historiát tanító Professor Lampe Fridrich Adolf Theologia Doctora (in Hist. Eccl. Ref. in Hung. et Transylv. L. II. pag. 443.) adja-elő.

Mind ezekből látni való, hogy a' nékai P. Bazilovits említett előadása, vagy hibás külfölből van merítve, vagy csak a' gyanakodás ingadozó alapjára van építve, nyilván való lévén, hogy a' Rákóti ideje előtt a' reformált vallás, már jóval erős gyökeret vert Munkátson, és nem akkor kezdett mélyeb gyökeret verni; bizonyos lévén az-is, a' mint alább mindjárt megfogjuk látni, hogy Taraszovits Püspök alatt a' görögszertartású Papság és nép a' R. Catholica Ekklesiával nem volt egyesülve, következésképen a' Rákóti, Balling János által kényszerítő sürgetésére nem állhatott-el az uniótól, sem arra mint még nem uniált vissza nem térhetett, és így kijő innen az-is, hogy az I-ső Rákóti György Fejedelelem Taraszovits Basilius Püspökkel való kémélletlen bánása, nem vallásbeli, hanem politcái okból vette eredetét. —

A' Taraszovits Basilius Püspök' 1648-ik eszt. Kállóba történt halála után, Ratossinszky Parthenius Péter lett a' Munkátsi X-ik Püspök. Ennek idejébe 1649-be Aprilis 24-ik napján, Ungváron a' római- és görögszertartású Ekklesiák közt az egyesülés vagy unio, ezen három feltételek alatt lett-meg, 1-ször: hogy szabad legyen nékik a' görögszertartást megtartani. 2-or: hogy magoktól választatott és az Apostoli Sz. széktől megerősített Püspökjök legyen, és 3-or: hogy Ekklesiái szabadságaikkal 's jussaikkal megszorítás nélkül szabadon élhessenek. Ezen három feltételek alatt mondom, az egész nagy kiterjedésű Püspöki Megyébe; még ekkor nem több, hanem csak 63 nem egyesült Papok vallották Szent Mise alatt, fenn szóval közönségesen öt Esperestjeikkel Jakusith György Egri Püspök előtt a' R. Catholica Hit' ágazatjait; mellyből világosan kijő, hogy a' Munkátsi Megyebeli görögszertartású Papok és Ekklesiák, a' Parthenius Püspök ideje előtt, nem voltak *egyesültek*. Mert ha *egyesültek* lettek volna, mire való lett volna, a' fellyebb előadott feltételek alatt való egyesülés vagy unio? ha pedig eddig egyesültek nem voltak, lehet é azt feltenni, hogy az említett Megyebeli Ekklesiák Cathedralis Ekklesiájok, hol azoknak Püspökjeik-is laktak, a' R. Catholica Ekklesiával egyesült lett volna, és hogy magok-is a' Csernekhegyi Klastromnak Sz. Basilius Renden lévő Szerzetesei és az azokból vált Püspökök-is, a' Koriatovits Fundációjának kezdetétől fogva, a' R. Anyaszentegyházzal egyesültek lettek volna; valamint maga a' fundáló Koriatovits Herczeg-is, a' mint S. Ur, P. Bazilovits után állítja. Mert ugyan-is:

1-ször, azokból, a' mellyeket S. Ur Koriatovits Herczegről felhord, hogy t. i. alkotását *önéki köszöni a' Klastrom, valamint a' Vár-is*; hogy ő egykor

vadászatra kimenvén 's egy nagy csörgő-kígyótól (a' mi a' természet-vi'sgálókknak és bűváriának egyező állítások 's bizonyságok szerint Európába nints, mivel az, csak a' legmelegebb éghajlatt alatt az egyenlítő (Aequator) alatt tenyészhetik Afrikába és Amerikába) Lovátska hegy tavánál támadtatván-meg, Sz. Miklósnak segítségül való hívására, a' fene vadon, lándsájával azt át-szegezvén, szerencsésen győzedelmeskedett, és hálaadásul ezen Szentnek tiszteletére szentelte-fel a' Klastromot, — — melyet a' Sz. Basilus Rendén lévő Szerzetesekkel töltött-meg; hogy a' Basilissa Apátság' számára, Dominica felesége' kívánságára, a' Podheringi hegyen egy Klastromot építtetett; és végre, hogy a' R. Cath. hívek' részére Beregszászba betegek' házát építtetett; — még ezekből mondom, ki nem jó, hogy Koriatovits Herczeg a' R. Anyaszentegyházzal egyesült volna. Mert a' Luccai most uralkodó Herczeget, Lajost, ki mondja azért Ő hitűnek, hogy e' f. 1829-ik eszt. a' maga udvarába a' görögszertartás szerint való Isteni tiszteletet felállítván, ennek állandó végbevitelére a' Munkátsi Püspöki Megyéből küldődött kérésére egy Presbyter, egy Diakonus és két Cantor Luccába. Vagy lehet é I. Leopold Császárt a' görögszertartású valás sorsosának mondani azért, hogy a' Csernovits Arsenius Patriarchával 1690-ik eszt. békjött, 's a' Szeremségen, Tót- és Magyar-országba, Budán és Szent-Endrén 's ennek vidékein megtelepedett 36000 főből álló nem egyesült hiten lévő Szerblusoknak, Albánusoknak és Clementinusoknak szabad vallásbeli gyakorlást, Ekklésiai és polgári különös jussokat, és szabadságokat engedett, egy Érsekséget és hét Püspökséget állítván-fel közöttök? (1691 — 1695) vagy I-ső Jó'sef Császárt (1706) vagy VI-ik Károly Császárt (1713) vagy a' Magyarok' nagy Anyját, Mária Therésiát (1743) azért, hogy az I. Leopold

Császár ezen tárgyba költ Privilegiumát megerősíteték. Nem külömben II. Leopold Császárt és Királyt és az 1790/1 Ország-gyűlése, minden Tagjait, mondhatja é valaki nem egyesült Ó-hitűeknek azért, hogy a' nevezett esztendőbe, az említett Hit-sorsosi részekre a' XXVII-ik Czikkelybe az itt következő Törvényt alkotta:

De Graeci Ritus non unitis.

Articulus XXVII.

„Sua Regia Apostolica Majestas Sacratissima
„clementer annuere dignatur, ut Graeci Ritus non
„uniti regni Incolae in regno hoc jure civitatis do-
„nati, sublatis in contrarium sancitis legibus, in
„quantum hae ad Graeci ritus non unitos se refe-
„runt, ad instar aliorum Regnicolarum acquirendo-
„rum et possidendorum bonorum ac gerendorum
„omnium officiorum capaces, in Regno Hungariae,
„partibusque adnexis sint. — Juribus caeteroquin
„Majestatis circa negotia Cleri, Ecclesiae, Religio-
„nis, cujus exercitium plene ipsis liberum erit, fun-
„dationum Studiorum ac juventutis educationis, non
„minus privilegiorum ipsorum, quae fundamentali
„Regni constitutioni non adversantur, prout Maje-
„stas Sacratissima a gloriosae memoriae Majoribus
„suis accepit, ita eidem altefatae regiae Majestati
„porro quoque in salvo relictis.” Végre, most di-
tsősségesen uralkodó Fejedelmünk I. Ferencz Ő Fel-
sége, mondódhatik-é azért a' nem egyesült görög-
szertartású Ekklé'siához tartozni, hogy ennek sorso-
sainak törvényesen megalapított vallásbeli szabadsá-
gokat sérthetetlenül fenn tartattja, 's azoknak vala-
mint Papi, úgy világi rendjeit-is, magokat megkü-
lömböztetett hűségekért 's érdemeikért, Cs. kir. ke-
gyelmével érdekelni mind e' mái napig-is meg-nem

szűnik? így Koriatovits Herczeg-is, keresztyéni 's felebaráti szeretetet 's jó akaratot mutathatott a' Beregszászi R. Catholicusokhoz, számokra Kór-házat építtetvén a' nélkül, hogy a' R. Anyaszentegyházzal egyesült lett volna, vagy az egyesülésre csak legkisebb hajlandósága-is lett volna.

2-or. Hogy a' Csernekhegyi Klastrom Sz. Basilus Rendén lévő Szerzetesekből vált Püspökök-is a' Parthenius Püspök idejéig, és így, 1649-ig egyesült hitűek lettek volna, azt a' S. Úr állításából kihozni nem lehet. Mert arról ugyan senki sem kétkelkedhetik, hogy Parthenius és az utánna követhetett Püspökök *egyesültek* voltak; hogy Zeikan Joannicius, Ardan Porphirius és Rakovetzky Methodius Püspököket kivévén, (minthogy ezeknek a' R. Sz. Széktől lett megerősítetésekről sehol sem tétetik emlékezet) mindnyájan a' Római Pápáktól erősítették-meg Püspökségeikbe; hanem, hogy az ő előtte élt Munkátsi Püspökök-is azok lettek volna, azt állítani nem lehet, mert különben azok-is a' Római Pápáknál keresték volna Püspökségeikbe való megerősítetéseiket. Azomban, nyilván vagyon, hogy az Unio előtt élt Püspökök, mindnyájan, vagy az Erdélyi Fejedelmektől vagy a' Magyar Királyoktól erősítették-meg, a' kik, erről szóló ok-leveleikbe sehol sem írják őket *egyesültteknek*. — I. Leopold Császár nevezi leg-először Partheniust *egyesültnek* így írván őt Püspökségibe megerősítő ok-levelébe: „Nos auctoritate nostra regia — — praedictum Episcopatum Munkatsiensem Reverendo Petro Parthenio Catholico Unito a Sede Apostolica confirmato et legitime consecrato, Ritus Graeci Episcopo, Ordinis Sancti Basilii Religioso benigne contulimus;” fellyebb pedig, „Ex Ordine Basilianorum Catholicae Romanae Ecclesiae Unitorum.” Ekkor tehát már, ezt méltán írhatta Leopold Császár, mert

már ekkor megtörtént az Unio; de abból azt következtetni, hogy az ez előtti időkben-is eggyesültek lettek volna mind a' Csernekhegyi Sz. Basilius Rendén lévő Szerzetesek, mind az azokból vált Püspökök, eggyátaljába nem lehet.

Hogy pedig a' tisztelt Szerzetes Rend sem lehetett eggyesült hitű a' Koriatovits Herczeg idejétől fogva 1649-ig, sőt átaljába véve 1690-ig, ki-jő onnan; hogy

a) 1493-ik eszt. a' Munkátsi R. Cath. Plebanus, *Dienes*, a' Lovátska hegyéről való bor-dézmát és a' Munkátsi 's Oroszvégi lakosoktól eddig a' Klastromnak járt búza, gabona és malatzbeli tizedet, a' maga számára elfoglalván, midőn János Püspök ezeknek visszaadattatásokat, Hunyadi Jánostól, a' Tót- és Horvát-országi Bántól, Oppoli és Liptói Herczegtől esedező levele által kérné, 's Hunyadi ezen ügy elintézését, a' maga Munkátsra lejendő jövetelére halasztván, minekutánna ide megérkezett volna, *Dienes* Plebánus-is előtte megjelent 's azon az okon kívánta magának adatni az emlitett tizedbeli jövedelmeket, hogy: „indignum et Sanctorum Patrum sanctis contrarium foret, ut Christiani, suas decimas „Schismaticis dare deberent;” 's azt írja maga Hunyadi, az ezen tárgyról kiadott ok-levelébe: „Advenientes praeterea coram nobis populi et Jobbagionum nostri Christiani, qui hujusmodi decimis obligantur, enixius nos exorando, quatenus dignaremur annuere, decimas eorum non Schismaticis, sed Plebanis ipsorum, prout Illustris Domina Elisabetha „Avia nostra et Genitor noster Rex charissimi jam prius statuissent,” és alább, „utque in dicta Oroszvég, Christiani et Schismatici mixtim morantur.” Itt hát nyilván Schismaticusoknak mondódnak, valámint a' Klastromba lakó Szerzetesek, úgy az Oroszvégbe lakó görögszertartású lakosok-is, és János Püs-

pöktől, Hunyadi a' Lovátskai bor-dézmát és a' Munkátsi 's Oroszvégi R. Cath. lakosoktól járó élet és malatzbeli tizedet elvette és Dienes Plebánusnak 's Successorinak ítélte, az Oroszoktól járó mind két rendbeli tizedet János Püspöknél meghagyván; a' minthogy ezen időtől fogva, a' Klastrom sem a' Lovátskai bor-dézmába, sem a' Munkátsi R. Catholikuskoktól járó búza és gabonabeli tizedbe nem részesült mind e' mai napig, holott, ha a' R. Anyaszentegyházzal egyesült lett volna, az említett jövedelem, tőle mint egyesülttől el nem vétetett volna, legalább a' Lovátskai bor-dézmának most-is birtokába lenne.
De

b.) Tudva van nyilván mindenek előtt, hogy a' R. Cath. Titt. Papság eleitől fogva ki vólt véve minden adók, szolgálatok és terhek alól és jussaiba 's szabadságaiba sérthetetlenül megtartatott. Ezek a' jussok és privilegiumok kiterjesztettek a' görögsertartású Papokra-is, 's azokkal megháborítás nélkül éltek, mihelyt a' R. Anyaszentegyházzal egyesültek. Azomban a' Klastrom' Szerzetesei (1558. táján) mindenféle adókkal és szolgálatokkal terheltetvén, semmit sem különbözött sorsok, az adózó nép' sorsától, és ha azoknak tellyesítéseket elmúlatták, vagy magokat vonogatták, keményebb eszközök által is kényszeritődtek azoknak tellyesítésekre, 's mind a' mellett-is, hogy Isabella a' János Király' özvegye, a' Hilarius Püspök' folyamodására, a' nevezett Klastrom' Szerzeteseit, minden terhek 's akármi névvel nevezendő szolgálatok alól felszabadította; (ddto Albae Juliae 3. Julii 1558.) az ezután következett időkben is megkívánták a' Munkátsi Vár' Tisztjei a' Klastromtól, a' lovakból, róka-, nyest- 's nyuszt-bőrökből álló adót, minden más fizetésekkel és szolgálatokkal egyetembe, és ezeknek nem tellyesítések esetébe, annak lakosait tömlöttzel, veréssel, 's más nemű büntetés-

sel-is fenytették, egész az 1690-ik esztendeig, a' mint mindjárt meglátjuk (lásd II. Makszimilián Király' ezen tárgyba költ őltalmazó ok-levelét ddto Posonii 13. Oct. 1569.) Már ha a' nevezett Klastrom' Szerzetesei egyesült hitűek lettek volna, lehet-é azt feltenni, hogy velek a' Munkátsi Vár' Tisztjei illy kémélletlenül bátorkodtak volna bánni, 's őket jussaikba 's szabadságaikba csak legkevésbbé-is megháborítani mérészlették volna? Nem külömben

c.) A' görögszertartású Munkátsi Megyebeli Papságról azt írja P. Bazilovits (P. II. C. XII. pag. 97.) hogy az, a de Camellis Jó'sef Püspökségének kezdetében, „adeo indigne atque injuriose, per Dominos „Terrestres tractatus fuerat, ut non modo ad quotidianos serviles labores ad instar colonorum compelleretur, verum etiam captivaretur, imo etiam verberibus afficeretur, aliaque quam plurima aperte „et directe Ecclesiasticae immunitati prorsus repugnantia pati cogeretur; denique filii Parochorum ad „servitutem adacti, ut mancipia vendebantur.” — Hogy mind ezek, a' nem egyesült Papokon történhettek, minthogy az egyesültek, mihelyt az Uniót bévették, azonnal emancipáltattak és a' R. Cath. Papsággal egyenlő jussokkal ajándékoztattak-meg 's egyenlő rangba helyheztetődtek, — megtettszik a' P. Bazilovitstól felhozott I. Leopold Császár' Diplomája ezen szavaiból: „Ex auctoritate nostrae Regiae plenitudi- „ne, per praesentes benigne declarare volumus, „quatenus Graeci Ritus S. Romanae Ecclesiae Unitorum, tum Ecclesiae ipsae, tum Ecclesiasticae personae, tum earum res, in Apostolico hocce Regno „nostro eadem prorsus immunitate Ecclesiastica gaudere debeant, qua Ecclesiae personaeque Ecclesiasticae, et res fidelium sanctae Romanae Ecclesiae „Latini Ritus, ex Sacrorum Canonum praescripto „et terrenorum Principum consensu, indultis et pri-

„vilegiis effective perfrui, gaudereque dignoscuntur.”

Hogy pedig a' de Camellis Jó'sef Püspökségének kezdetébe számosan voltak még a' nem eggyesült hitű Papok; nyilván kijő a' következőkből:

α.) 1649-ik eszt. Parthenius Püspök alatt Ungváron csak 60 Papok vették-bé, öt Esperestjeikkel az Uniót, az Egri Püspök előtt Sz. Mise alatt fenn szóval valván a' Catholica Hit ágazatait,

β.) Cardinalis Kolonits Leopold, de Camellis Jó'sefet, Rómából magával az Országba béhozván, elsőben mint Missionarius úgy kezdett az Országban lakó görögszertartású Orosz Nemzetnek a' R. A. Szentegyházzal való eggyesítésébe munkálódni, melly nagy munkát 1689-be Püspökké neveztetődván, 's ezen hivatalába 1690-be a' szokott szertartással béiktattatván, nagyobb foganattal vett munkába, 's buzgó igyekezete kívánt előmenetellel koronáztatott-meg, mint megtettszik az ő P. Bazilovitstól (P. II. cap. XI. pag. 88.) felhozott eredeti napló-könyvének itt következő jegyzéseiből:

„24-a Aprilis 1690. feci Synodum in Residentia mea Munkáts, advenerant Vicarii 7, Presbyteri supra 60. et emiserunt professionem fidei Catholicae” etc. italice scriptum.

„Die 1-ma Maji feci Synodum, — — in qua congregati sunt 60 circiter Presbyteri, Unionem confirmarunt, et Decreta ipsis publicavi.”

„Die 25-a Septembris 1690. styl. vet. habui Synodum Szboroviae, in palatio Rakotziano, in qua interfuerunt nonaginta circiter Sacerdotes, et professionem fidei Catholicae fecerunt, Unionem cum S. Romana Ecclesia amplectendo.”

„Die 8-a Novembris 1690. habui Synodum Sztancsae, ubi Unionem susceperunt Sacerdotes Nro 40 circiter.”

„Die 17-a Nov. habui Synodum Sztropkoviae,
„acceperunt Unionem in Nro 17.”

„Die 14-a Decembris habui Synodum Homon-
„nae, in qua Unionem acceperunt Sacerdotes in Nro
„40 circiter.”

„Die 18. ejusd. habui Synodum Ternaviae, in
„qua Unionem acceperunt in Nro 4.”

„Die 30-a dicti, habui Synodum Munkatsini,
„in qua Unionem professi sunt Sacerdotes in Nro
„40 circiter.”

„Die 12-a Januarii habui pariter Munkatsini
„aliam Synodum, in qua multi Unionem amplexi.”

És így a' nevezett Püspök 358 Orosz Papnál
többet egyesített a' R. Anyaszentegyházzal. — És
hogy a' Csernekhegyi Klastrom' Szerzetesei-is, de
Camellis Jó'sef Püspökig mindnyájan bé nem vették
az Uniót, hanem az ő munkálkodása 's buzgó igye-
kezete által egyesült még maga a' Klastrom' Hegu-
menje-is, megtettszik a' nevezett Püspök naplóköny-
véből P. Bazilovitstól (P. I. c. XX. p. 103.) kivett
ím itt következő jegyzéséből: „Vigesima Aprilis se-
„cundum Calendarium novum, die autem 10-a se-
„cundum vetus, Anno 1690, vigore mandati Regii
„fui installatus pro Episcopo Munkatsiensi in Eccle-
„sia, ab Illustrissimo Domino Episcopo M. Varadi-
„ensi et a Magnifico Domino Francisco Klobusitzky,
„Administratore Supremo Bonorum Rakotzianorum,
„ibique in manibus meis fecerunt publice juratam
„fidei professionem Catholicam in idiomate Sclavóni-
„co: Reverendissimus Dominus Methodius Rakovetz-
„ky, Hegumenus Monasterii Sancti Nicolai Munka-
„tsiensis. R. Tarasius Kolovszky Monachus. R. Ge-
„lasius Szivetzky Monachus. R. Sebastianus Popiel
„Monachus.” Ezen jegyzésekből tehát kitettszik, hogy
a' Klastrom' Szerzetesei 1690-be Aprilis 20-ik nap-
ján esküdtek a' R. Catholicea Hit' ágazatjaira, melly-

ből kijő, hogy az előtt nem vóltak a' R. Anyaszent-egyházzal egyesültek. És mihelyt az Unio e'képen lassan lassan megtörtént, valamint az Orosz Papsággal, úgy nevezetesen az említett Klastrom Szerzeteseivel-is, mint már egyesültekkel, a' fellyebb említett kíméletlenül való bánásmód egészen megszűnt, 's ekkor szabadítottak-fel minden terhek, adózások és szolgálatok alól, a' mint ezt maga de Camellis Püspök emlékezetbe hagyta említett napló-könyvébe így írván: Anno 1691. quando veni Munkatsinum, Perillustris Dominus Franciscus Klobusitzky, Administrator, liberavit omnes Sacerdotes a laboribus Dominal. Domus Rakotzyanae. Ezen időtől fogva, szabadságok 's jussok mind e' mai napiglan meg nem háborítottatott, midőn, a' mint mondják, Erdélybe a' nem egyesült Oláh Papok, 's azoknak familiájok, a' fellyebb említett mostoha 's papi characterrel özsze nem illő sorsnak, még ma-is alá vagynak vetetve.

3-or. A' mi S. Úrnak a' 2-ik pontba feljegyzett állítását illeti, már fellyebb megmutattam, hogy a' Taraszovits Bazilius Püspök' elfogattatása 's tömlöztöztetése, nem vallásbeli, hanem political okból vette eredetét. Mert mi ok-is indíthatta volna I. Rákóczy György Fejedelmet arra, hogy a' nevezett Püspököt a' Schismatismusra kényszerítse? ha azt akarta volna Rákóczy, tehát őt arra Püspöksége megerősítése előtt kényszerítette volna, 's őt mint akaratjára nem hajlót, 's kívánsága nem tellyesítőjét, Püspöki hivataljába meg sem-is erősítette volna. Nem a' tett hát Rákóczyba bényomást, hogy Taraszovits Unitus lett, ha ugyan a' lett, az előtt nem a' lévén; hanem titkainak általa Ferdinánd Király előtt lett felfedezése. — Egri Kanonok és Hevesi Fő-Esperest T. Varró István és Fő-Esperest Marinitz János, a' nevezett Püspök személyébe tett protestatiójokba azt

írják, hogy nem tudják, mi ok indította Rákótyt a' Taraszovits Püspök' elfogattatására. Már pedig, ha az Unióra lett visszatérésért bánt volna vele így Rákóty, minden bizonnyal ezek azt el nem hallgatták volna; ámbár a' Ferdinánd Király' leveleibe e' tevődik okúl, minthogy ama másik oknak felfedezése által, különben-is terhes állapota még terhesebbé tétetődhetett volna. Ezt tehát elhallgatván, minthogy ennél fogva bánt vele olly kémélletlenül Rákóty, Ferdinánd Király, érette, mint a' Fels. Ausztriai Ház eránt megkülömböztetett hűséggel viseltetett Fő-Pásztorért, annál buzgóbban vetette magát közbe, írván mind Rákóty György Fejedelemnek, mind Ballingk Jánosnak, a' Munkátsi Vár' akkori Fő-Kapitányának, mind kiszabadítása' kieszközlése végett Eörsy Sigmund Sopron Vármegyei Vice-Ispánt, az említett Fejedelemhez küldvén, a' ki, három esztendei fogsága után szabadon bocsátotta ugyan őt, de minthogy a' fellyebb említett oknál fogva uradalmába való további megmaradását meg nem engedte, Ferdinánd Király őt, esztendőnként a' Kassai Kamarától húzott 200 forint fizetéssel Kállóba tette által, és ott királyi őltalmának szárnyaival mind halálig takargatta.

4-szer. A' S. Ur' 3-ik pontjára azt jegyzem-meg, hogy még azért, hogy az Egri Káptalan a' maga 1641-dik eszt. Sz. Háromság' Vasárnapján költ Káptalanbeli kinyilatkoztatásában így fejezi-ki magát: „Reverendissimo Domino Basilio Taraszovits, Episcopo Ecclesiae Graeco-Catholicae Munkatsiensis”, még ebből mondom, nem lehet azt következtetni, hogy a' Munkátsi görögszertartású Anyaszentegyház, mellynek feje, az S. Ur' állítása szerint, a' Csernek-hegyi Klostrombeli vala, *világszerte Catholikának esmertetett*, mert tudjuk, hogy a' Munkátsi nagy kiterjedésű Püspöki Megyébe még 1761-be sok görög-szertartású Ekklé'siák voltak a' R. Anyaszentegyházzal

nem egyesülve, nevezetesen Szathmár Vármegyébe, a' mint ezt nyilván bizonyítja P. Bazilovits, így írván Olsavszky Mihály Manuel Püspökről (P. III. c. V. p. 47.) „Denique per Sarabaitam quemdam Sophronium nominatum, populum (Cottus Szathmariensis) ad Schisma concitatum relapsumque Anno „1761. ad reassumendam Sacram Unionem cum optato successu exhortatus est” etc. — Sőt, hogy a' H. Dorogi lakosokkal nem elébb, hanem 1770 eszt. táján a' b. e. Batsinszky András fáradhatatlan igyekezete 's buzgósága vétette-bé az Uniót, nyilván megtettszik abból, hogy a' tisztelve említett Püspöknek a' Cs. K. Felségtől kiadott Diplomába, fő érdemei között valónak íratik az, hogy az Uniót a' Dorogi lakosokkal bévétette. — De azomba azt-is tudjuk a' Históriaból, hogy még azért, hogy némelly görög-szertartású Püspökök, mint p. o. Zorcsics Pál, Jugovits György és Markovits Rafaél, magokat 's Püspöki Megyéjékbeli Ekklesiáikat egyesültteknek nyilatkoztatták-ki, még azért mondom, azok az Ekklesiák, valamint azoknak Papjaik-is nem voltak *egyesültek*. Nevezetesen Markovits Rafaél XII-ik Marchai Püspökről ezt olvassuk: „Raphaël Markovits, „1727. in demselben Kloster Marcha zum Bischof „erwählt, und erklärte öffentlich, gleich nach seiner, „in demselben Jahre, durch den General Grafen Königsegg vollzogenen Installation, sich und seine „Nation für unirt, und schickte sich an, die Geistlichkeit auch mit Gewalt zur Union zu zwingen. „Nun brach die einstweilen gedämpfte Unzufriedenheit des Volkes offenbar los. Der Hofkriegsrath „lies durch den General Galler, eine Conscription „der Unirten vornehmen, wobei es sich dann zeigte, dass in dem ganzen Generalate kein einziger „Unirter vorhanden sey.” (Slavonien und zum Theil Croatien. T. II. pag. 23.)

Alább pedig (pag. 50.) a' N. Váradi Püspöki
Megyében lévő nem eggyesült görögszertartású Hit
sorsosiról lévén szó, ezt olvassuk: „Im Jahre 1737.
„beauftragte der damalige Bischof, zugleich Oberge-
„span des Biharer Comitats eine eigene Commission,
„welche die nicht unirten Gemeinden durch Ab-
„geordnete zu erscheinen vorlud. Da wurde
„den alle Überredungskunst aufgeboten, gedroht,
„Geld gegeben, bis sich die Abgeordneten,
„ohne von dem Unterschied der Religionen,
„oder von dem Wesen der Union recht belehrt
„worden zu sein, zur Union bekannten, oder
„aber zugaben, dass zu dessen Bekräftigung,
„das Siegel beigedruckt wurde. Hinterdrein hiess
„es, das nunmehr in der ganzen Diöcese, kein
„Schismatiker mehr zu finden sey. — — — Um
„der Unordnung zu steuern, und die Wahrheit zu
„erforschen, ward eine Hof-Commission, bestehend
„aus dem Kolotscher Erzbischof Klobusitzky, den
„Generalen Marquis de Ville und Haddik, im Jahre
„1754. nach Groswardein beordert, und von Seiten
„des Carlowitzer Erzbischofs, der damahlige Archi-
„mandrit (nachheriger Erzbischof) Moyses Putnik,
„ad audiendum et informandum abgeschickt. Da sich
„der Kolotscher Erzbischof, Unpässlichkeit halber im
„folgenden Jahr entfernen musste, so ward statt sei-
„ner, Graf Emerich Batthányi zum Praeses ernannt,
„und die Commission fortgesetzt. Es sind 170 Ort-
„schaften vernommen worden. Aus dem grossen
„Protocoll ergab sich, dass sich die Sachen anders
„verkielten, als sie allerhöchsten Orts einberichtet
„wurden. Das Resultat nemlich war, dass in der
„ganzen Grosswardeiner Diöcese von 8667 Hausvä-
„tern und 14,420 Kindern, nur 255 Hausväter und
„431 Kinder dem Nahmen nach unirt waren.”

Már minthogy 1641-ig a' Királyok és Fejedelmek megerősítő leveleikbe nem neveződnek, sem az ez előtti Püspökök egyesült Catholicusoknak, sem a' Püspöki Megyéjékbe lévő Ekklesiák egyesült Catholicáknak, hanem legelőször az említett Egri Káptalan' kinyilatkoztatásába, az 1649-ben történt egyesülés után pedig, valamint minden ezután következett Püspökök Unitusoknak, úgy Püspöki Megyéjék-is a potiori, szakadatlanul egyesült Catholicának nevezetik; látni való, hogy ennél a' most legelőször előfordult nevezetnél fogva, a' Munkátsi Püspöki Ekklesia, melly az S. Ur' előadása szerint, a' Csernekhegyi Klostrombeli vala, *világszerte nem esmertetett egyesült Catholicának*, annnyival inkább, hogy az, a' Rakovetzky Methodius Hegumenatussága alatt vette-bé az Uniót, de Camellis Jó'sef Püspök kezébe tévé-le Tót nyelven a' R. Catholica Hit mellett való esküvést, a' mint fellyebb láttuk. — Sőt úgy tartom, hogy az említett Titt. Szerzetesekből vált Püspökök között, csak egy sem lévén Megyés Püspök, *világszerte csak egy sem esmertetett széles értelemben egyesült Catholicus Püspöknek*, mert ha annak esmertetett, mi az oka, hogy közöttök 1790-ig csak egy sem hívatott királyi levéllel az Ország gyűlésére, ott helyet nem foglalt és a' Haza' köz ügyéről való tanácskozásba részt nem vett? holott mind ezekkel, még a' nem Megyés, hanem csak Titularis R. Cath. Püspökök is megtiszteltettek, a' mint látni lehet azon lajstromokból, mellyekbe a' Diaetákon megjelent egyházi és világi főrendű Személyeknek neveik feljegyeztettek. Csak Batsinszky András Püspök esmertetett tehát *világszerte egyesült Catholicus Püspöknek*, mint első Megyés Püspök, a' ki királyi levéllel hívatott az Ország-gyűlésére, *mint a' ki alatt* (jeles Tudósunknak, T. T. Dohovits Bazilius Munkátsi Orosz Parochus Urnak, a' F. M. O. Miner-

va 1827-ki 2-ik Negyedjének 1148-ik lapján olvasható kifejezéseivel élven) a' Munkátsi Püspökség 's Káptalan, a' Rómaisziertartásuakkal egyenlő méltóságra 's jussokkal bírásra emeltetett, bár kisebb jövedelemmel de elegendővel, és mint a' ki felszabadulván az Egri Püspöknek hódolástól, megnyerte azt-is, hogy annak, ki Püspökségre menendő ne kellessen szükségképen Bazilius Rendéből való Szerzetesnek lenni. És e' lehet annak az oka, hogy tisztelt Tudósunk, a' sok érdemű Püspököt, Batsinszky Andrást, P. Bazilovitstsal nem XXI-ik, hanem görögeggyesült szertartású Munkátsi legelső Püspöknek nevezi. —

5-ör. Végre, S. Ur a' 4-ik pontba ezen szavaimból; hogy: *Felséges Koronás Királyaink mindenkor kész segedelmet nyújtottak a' Klastrom Szerzeteseinek, 's kegyesen óltalmazták azokat jussaiknak minden háborítói ellen*, ezt a' következést húzza-ki, hogy a' koronás Fejedelmek' pártfogások, *characteristica* jele a' Catholicismusnak. Hogy a' Catholicus Fejedelmeknél, a' Catholicusok' pártfogása egy *characteristica* jele a' Catholicismusnak, kétségbe hozni nem lehet; de Botskay István, Bethlen Gábor és I. Rákóczy György Fejedelmek Catholicismusának lehet é a' *characteristica* jele, hogy a' Munkátsi Klastrom' Szerzeteseit pártfogások szárnyaival fedezgették, jussok és szabadságok' háborgatói ellen. A' nem eggyesült görögszertartású hit sorsosit-is koronás Fejedelmek eleitől fogva óltalmazták jussaik és szabadságaik megháborítói ellen, és ezt a' pártfogást, ki fogja a' nem eggyesült görögszertartású hiten való lételek *characteristicájának* nevezni? A' most uralkodó Burkus Király Ő Felsége, szembetűnő jussokkal 's privilegiumokkal ajándékozta meg Országába a' Titt. Cath. Papságot, Érsekséget és Püspökséget állítván-fel, és azoknak bővebb jövedelmet rendelvén, mint a' maga vallásabeli Érseknek

's Püspököknek ; és ezen ő királyi bőkezűségét, ki fogja az ő Catholicismusa característica jelének állítani? hirtelenkedet tehát S. Úr, midőn a' Klastrom kezdetétől fogva és utánna szakadatlanúl történt fejedelmi pártfogásokból ezt a' következést húzza-ki: *Tehát a' Munkátsi Klastrom, mint Ekklésia, mindenkor Catholica egyesült hitű volt.* — *Baculus in angulo; ergo pluit.*

Ezek e'képen lévén, felesleg valónak tartom a' S. Úr annak mutogatásába való erőltetett buzgólkodását, hogy a' Csernekhegyi Klastromnak Sz. Basilius Rendén lévő Szerzetesei, és az azokból vált Püspökök soha sem voltak nem egyesült hitűek, hanem Koriatovits fundatiójának kezdetétől fogva a' R. Cath. Anyaszentegyházzal valónak egyesülve. Mert valamint minékünk a' Pogány-vallásból a' Keresztyén-vallásra tért Déd-őseink ivadékinak semmi gyalázatunkra nem szolgál az, hogy azok Pogány-vallásúak voltak, 's mint olyanoktól vettük eredetünket; bizony S. Úron-is 's Csernekhegyi Klastromba lakó Szerzetes társain, semmi motskot nem ejt az, hogy hajdani Szerzetes eleik az Unio előtt Schismaticusok voltak (ezt a' szót nem vévén gúny-szónak) a' midőn most már nem azok, hanem a' R. Anyaszentegyházzal egyesültek.

Azt írja továbbba S. Úr, hogy *szörnyű sokat* mondok, midőn a' Munkátsi Klastrom újj Templomáról azt mondom, hogy azt Bacsinszky András Püspök, a' maga költségével építette-fel. — Mi szörnyű van ezen mondásban? én ezt néhai T. P. Bazilovits Joannicius után mondtam, a' ki szóval életébe előttem azt állította: hogy annak talp-kövét a' tisztelt Püspök Úr maga tévén-le, azt a' maga költségén fel-is építette. Ha tehát ebben az előadásban hibáztam, az, a' P. Bazilovits hibás állításából eredt, és ebbe se szörnyű nints, sem belőle olly nagy hibázás nem tet-

tszik-ki, a' mint S. Úr állítja, ha szinte a' Klastrom' tulajdon költségével 's igyekezetével esett-is meg mindenestől fogna a' Templom' felépítése.

Hogy pedig az említett Templom' menyezetén a' pokol kiábrázolását előterjesztő festésbe, az elkárhoztak, az őket kízó ördögökkel a' szemérmes szemet megbotránkoztató helyheztetésbe 's állásba adattassanak-elő, tagadhatatlan; mert nézze-meg bár akárki figyelmetesen 's részre nem hajolva, megfog győződni állításom' igazsága felől, valamint a' felől-is, hogy S. Úr, nem Epaminondási lélekkel írta azt: hogy ezen ábrázolásban, *eggy a' nézőt egy kis borzadással eltöltő kárhozat torkolatját előtűntető tátott szájon kívül, semmi más test-állás, melly vagy a' szemet sértené vagy a' képzelődésbe béhatna (ha csak az magának sérthető situatiókat nem terem) tellyesség-gel nints.* Egyébb aránt ezen sérteni nem kívánó 's a' dolgot a' maga valóságában előadó egyes előadásból, felesleg való volt azt következtetni, mintha én az által a' napkeleti Anyaszentegyház szokását bíraltam volna kárhoztatólag. Távol vala az én tőlem, tudván azt, a' mit Sz. Pál Apostol Róm. 14: 4. mond; hanem a' Klastromról írván 's egyszer'smind annak újj izléssel épült Templomáról szólván, mellesleg említettem-meg, hogy kár, hogy annak menyezetén, más finomabb tárgyat ábrázoló festés nem tétetett. Itt tehát, valamint az egész értekezésbe-is, a' N. k. Anyaszentegyház szokásáról nints szó 's ennek bírálására, minthogy körömré nem tartozott, valamint akkor kiereszkedni nem akartam, úgy, most sem akarok, noha megmutathatnám az S. Úrnak, hogy a' napkeleti Anyaszentegyház ezen szokása előtem nem esmeretlen, ha annak előterjesztésébe ereszkedni, és így *ebbe a' nagyba bele vágni* (de akkor-is mindenkor a' tisztelt Anyaszentegyház' sértése nélkül) kedvem telne, 's időm volna. Továbbá:

A' tárgy' ismeretlenségét mondatom tudatni a' közönséggel, midőn a' Klastrom' könyv-tárát pókháló leptének írom. Itt-is bétellyesedett az a' régi közmondás: *szólj igazat, bétörík a' fejedet.* — Tizenkilentz évnél több ötödfél századnál, mióta a' Csernekhegyén, Munkáts mellett a' Sz. Miklós Püspök és Confessor' tiszteletére szentelt Klastrom fenn-áll, és ha több a' Klastromról szóló értekezésbe előadott mostoha történeteken ment-is által, mindazáltal a' Munkáts Monographiája írásához kezdvén, olly reménységgel valék, hogy ennek a' régi Klastromnak könyvtárjába czélomhoz képest, gazdag ezen tárgyat illető kútfőre fogok találni. Megkérém tehát T. P. Bazilovits Joanniciust, mint a' Klastrom' akkori Protohegumenjét, hogy a' Klastrom' könyvtárát nyitná-fel előttem; a' ki-is azt tellyes készséggel megtselkedvén, elálmélkodék, midőn egy sötét szobába vezetelve 's előleges képzeletembe megcsalattatva, abba egynéhány Ekklesiái Atya munkáin 's egy magyar Biblián kívül, semmi figyelemre méltót nem leheté szerencsém szemlélni. Azomba egy rakás nyomtatott példányt, egy halomba rakva a' szoba' egy szegletébe észrevévén, kérdém, mi lehet az? ez, úgymond a' tisztos Provincialis, az én ezen Klastromról irt munkám, és ezzel egy példányt a' rakásból kivévén, nyájasan általnyújta, hozzátévén, hogy semmi czélomra tartozó Documentummal nem szolgálhat, hanem abba több olyan dolgokra fogok találni, mellyek czélomhoz képeest használhatók lehetnek, ámbár kevés a' Várost magát illetők legyenek, belé foglaltatva. Szíves köszönettel fogadám-el a' becses ajándékot, 's több ízbe megkeresvén a' tudós Író, jelentém néki, hogy derék munkájának csak első kötetjével szerencsételtetett, 's óhajtanék annak második kötetjének-is birtokába jutni. Azonnal megkéré néhai T. P. Szakmári Urat, egy jelenlévő tisz-

tes Szerzetest, általadván néki a' könyvtár' külsát, hogy haza-térésemmel munkájának 2-ik kötetjét-is adná által. Ekkor tehát másodszor valék a' tisztelt Szerzetessel a' könyvtárba, 's ekkor-is elébbeni állapotjába szemlélvén azt; ezen kérdésemre: talán ezen könyveknek soha sem veszik hasznokat? mit felelt Szakmári Ur, önként elhallgatom, ne hogy az ő mondasának felhozásával a' titt. Szerzetes Rendet sérteni láttassam. — Idő haladva többször-is vala alkalmatosságom a' könyvtárba lenni, a' midőn egykor a' már többször tisztelve említett tudós Írónak, Imago vitae Monasticae című munkájával ajándékoztattam meg ugyan csak P. Szakmári Ur által. — És így physikai értelemben a' Klastrom esméréséhez elegendő physikai tapasztalás híjjával nem leheték, több ízbe lévén módom és alkalmatosságom abba lenni 's annál fogva a' könyvtárt, könyvek' számát és minéműségét-is megesmérni. Egyébbaránt T. P. S. Úrnak ditséretére el-nem hallgathatom, hogy látván az ebbeli híjjányt, az említett könyvtárt Hegumenatussága alatt más szobába tévén által, buzgó szorgalommal rendbeszedte, szaporította, 's ebben a' tekintetben-is ügyes voltának jeles emlékét hagyta. — A' mi pedig a' Klastrom' könyvtárát illető előadásom' morális értelmét illeti, S. Ur szélesebben kiterjeszti azt, mint kellene, 's értekezése kezdetén szentül fogadott csendes indulatjának, itteni heves kifejezéseibe, legkisebb jelét sem láttatja; — mert igaz ugyan, hogy arra, hogy pókháló ne lepje a' könyveket, szükséges azoknak kézbe-forgások, de a' könyvtárba lévő könyveken kívül-is olvashat, ideje elég lévén minden Szerzetes céljához, 's tudományos kimivelődéséhez képest olyan könyveket, mellyek őt a' vallás' tudománya és bölcselkedés pályáján előbb vezethetik, 's tudni vágyó lelkét, a' tőle kiválasztott 's különösbben kedvelt tudományba a' tökéletesedés céljához

közelébb vihetik, a' minthogy én-is esmerek néhány felvilágosodott értelmű 's a' tudományokban jártas Szerzeteseket, kik Rendjeknek mindenkor díszei lesznek; úgy hogy, kivált a' Munkátsi Püspöki Megyének canonizációjától fogva, szembetűnőképen nevedik a' lélekbe kimívelt Szerzetesek' száma-is annyira, hogy a' mái időbe csak igen kevésről lehet azt elmondani, a' mit Csaployits Ur. (Slavonien und zum Theil Croatien T. II. pag. 177.) a' Tót, Horvát 's a' t. Országi nem egyesült görögszertartású Szerzetesekről az úgy nevezett Kalugyerekről ír: „Dass sie „nicht sonderlich sich die Köpfe mit philosophischen „oder politischen Speculationen zerbrechen, sondern „das Geschäft der Verdauung gehörig vor sich gehen „und die ganze Welt, Welt sein lassen.” — Valamint tehát a' 469. esztendőktől fogva fenn-álló, — Bobovistye és Lauka falukkal 's egyéb jövedelembeli csatornákkal bíró Csernekhegyi Klastrom' Szerzeteseit, nem kigúnyolni, hanem csak figyelmetesekké akartam tenni könyvtárakra; úgy annak említésével-is, hogy már most húst esznek, a' midőn ennek-előtte nem ettek, nem sérteni; sőt inkább vendégszerető készségüket kívántam dicsérni, az által esmeretes hospitalításoknak nagyobb mértékbe lehető kimutatására tágasbb mezőt nyitván magoknak. Végezetre

Azt írja S. Ur, hogy a' F. M. O. Minerva 1828-dik esztendei 2-ik Negyedjébe, a' Klastromról közönségessé tett statistikai leírásomba jobbára csak a' Klastromot szennyvedőleg illető vagy bal oldalról esmeretető tárgyakat hordok-elő, érdemeit azomba, mellyek által nevezetessé lett, kényem szerint elhallgatván, Statisticámnak velősebb részét oda hagytam, 's megvallja, hogy ez adott néki alkalmat arra, hogy a' nevezett Klastromot tárgyzó rövid foglalatba összeszedett, híven oklevelekből 's más hiteles kütfőkből meritett statistikai észrevételeit előadja 's ezen Kla-

*stromot érdem oldaláról-is a' Publicummal megismer-
tesse.* Mellyre való nézve értekezése kezdetén azt
fogadja szentül, hogy ezen ő állítása szerint Statisti-
cám' oda hagyott velősebb részét ki fogja pótolni,
*hogy úgymond azokkal, kiknek kedvek volna legalább
írásból tudni valamit ezen elég híres Klastrom felől,
valódi fogások szerint és kimerítőleg esmertesse
azt-meg, ne hogy rossz kalaúz után indulván, balvé-
lekedésbe essenek eránta 's rajtam-is igazittson itt ott
a' hol hibázok.* — Mennyibe felelt-meg a' tisztelt
Ur ezen szentül fogadott ígéleténck, 's mit fedezett-
fel az említett Klastrom' Statisticájára tartozót olyat,
a' mi értekezésembe meg ne lett volna, a' figyelme-
tes olvasó, a' ki mind a' két értekezést egybehaso-
nítja, könnyen megítélheti. — Ki számlálja ugyan-
is a' Munkátsi Klastrom' valódi Statisticájához tarto-
zónak lenni azt, hogy: „Koriatovits Herczeg egykor
vadászatra kimenvén 's egy nagy csörgő kigyótól *)
Lovátska hegy tavánál támadtatván-meg, Sz. Miklós-
nak segítségül való hívására, a' fene vadon, azt lán-
dsájával át-szegezvén, szerencsésen győzedelmeske-
dett, és hálaadásúl ezen Szentnek tiszteletére szen-
telle-fel a' Klastromot;” hogy: „Koriatovits Herczeg
az építendő Várhely' szemlélésére a' dombra, mellyen
későbbben fel-is építettett az, felmenvén, ott két Re-

*) A' régi Egyiptomiaknak, Kaldeaiaknak, 'Sídóknak, Per-
sáknak, Görögöknek és Rómaiaknak mesés előadásaik 's
költeményeik, idővel nevetség' tárgyai lettek. — Az *Oan-
nes* nevű hal, mindennap kijött a' vízből és prédikált az
Eufrates partján az őt imádó Kaldeaiaknak. A' Dárius
és Nagy Sándor idejébe ennek-is vége lett. — Kadmus Gö-
rög-országba sárkány-fogakat vet; Numa Királyt Rómába
Egeria Nympha tanítja. Juvenalis idejébe, kikatzagja Ró-
ma és Athéne a' költött Isteneket, Fél-isteneket, Nym-
phákat, Faunusokat, a' Styxet és az Olympust 's a' t.

metére talált, kik-is Bazilitáknak valván magokat, számokra más helyen Klastromot építtetni ígért, mit utóbb tellyesített-is;” hogy: „a’ Podheringl elpusztult Apátza Klastromból, eggy Akilina nevű Apátza a’ Csernekhegyi Klastromnál, mint majoros Gazdasszony holtig szolgált ’s a’ t. hogy: „Zeikán Joannicius Püspök Misztitzén, a’ hol jószága volt és mint Püspök lakott többnyire, Residentziáját és jószágát Sz. Bazilius Rendnek eltestálván, a’ Misztitzei Klastromnak eredetet adott;” hogy: „a’ Bikszádi Klastrom szerzőjének és Apátjának de Camellis Isaaknak martyromságát, sirja felett növvő veres fű bizonyítja maig-is;” hogy: „Bizántzy György Genadius Püspök a’ Krasznobrodi Klastromot (Zemplén Vármegyébe, a’ hol a’ boldogságos Szűz’ csudálatos képe tiszteltetik) 1612-ki zürzavaros időben left elpusztulása után, 1729-be megújíta és keríté vissza a’ Sz. Bazilius Rend Szerzeteseinek.” Úgy nem külömben Mária Pócson Szabolcs Vármegyében, azon nagy Templomnak, mellyben csak ugyan a’ boldogságos Szűz’ csudálatos képe tiszteltetik, fundamentomát vété, és maga költségével jó magasra emelvén, magát örök emlékezetre méltóvá tévé;” hogy: „Olsavszky Mihály Manuel Püspök, a’ Pócsi roppant Templomot, külső ’s belső ékességeivel tökéletességre vitte; az ő eszközlésére Gróf Károlyi Ferencz a’ Pócsi Klastromra fundációt tett;” hogy: „Rátz Deme-
ternek köszöni alkotását a’ Pócsi Klastromnak fele, és a’ N. Károlyi Oroszok’ Parochialis Temploma” ’s a’ t. Hát ezek azok a’ Munkátsi Klastromot való-
dibb fogások szerint ’s kimerítőleg megesmertető vonások? bizony ezek a’ nevezett Klastrom Statist-
cájának nem a’ legvelősebb részei, sem ezekbe a’ tö-
lem elhalgatni, mondatott érdemei fel nem fedeztet-
nek; ’s kiki láthatja, hogy S. Ur’ értekezésébe in-
kább a’ Munkátsi Püspökök’ Lajstromát ’s viselt dol-

gaikat adja-elő, mint a' Csernekhegyi Klastrom' Statisticáját, és hogy erről csak akkor tesz emlékezetet; midőn értekezése végén ellenvetésnek nevezett előadásomat czáfolni akarja, semmi a' Klastrom' Statisticájára tartozó 's érdemeit tárgyzó újjat nem hozván 's fedezvén-fel. — Nékem, a' mint fellyebb-is említém, a' Klastrom' Statisticáját akarván rövideden előadni, a' Munkátsi Püspökök' Lajstromjoknak előadása nem vala czélom, ámbár a' nevezetesebbeknek jelesebb viselt dolgaikat 's érdemeiket, a' mennyire a' célhoz képest kiterjeszkedni lehetett, bőven előadtam, el nem hallgatván semmi megjegyzésre méltót, a' mi a' Klastromot, magát egyenesebben illeti, a' nélkül, hogy a' S. Úr' állítása szerint, ezen Szerzetes házról alatsonyan 's megvetőleg írtam volna, 's arra csak legkisebb szennyet-is akartam volna kenni, akár az egész, akár annak egyes tagjait vegyük. Mellyre való nézve, a' részrehajlástól ment figyelmetes olvasó, a' ki a' megtörtént dolgoknak históriai datumokból, 's a' tapasztalásból merített igaz előadásokat, rágalmazásnak 's gúnynak nem nézi, nyilván megítélheti, hogy távol vala az én tőlem, hogy ezen Szerzet-házra szennyet akartam volna kenni, vagy annak Titl. Szerzetéseit kigúnyolni 's megsérteni csak legkevesbbé-is szándékoztam volna; hanem hogy a' mit arról írtam, azt históriai kútfőből 's a' tapasztalásból merítve írtam a' nélkül, hogy valakinek ellenvetéseket tenni, 's azok által azt a' védőképen alkalmaztatott feleletre felszóllítani, legkevesbbé-is czélom és szándékom lett volna.

Balajthy József.

14.

Á'siában, hajdan Tanais, most Don nevet viselő Folyónak túlsó partján lakozott 's régen elhunyt dicső elődi Őseink' hősi tetteik' példás Rajzolatjának

folytatása és bérekesztése.

Toxaris és Mnesippus.

A' tegnapi megegyezés szerint délest közt a' Város kies vidékén összehatalálkozván, Mnesippus Toxarist a' még hátra maradt négy példás történetnek előterjesztésére emlékezteté.

Második Történet.

Toxaris. Az előbbeni történetben esméretes Amizoka' Atyja hűgának fíja, Bellita, köz-vért ivott barátjával, Basthennel, a' sivatag zordon vadonba vadászat végett kilovagolván, a' midőn barátját Basthent a' dühös oroszlán paripájáról lerántotta 's általölelte volna, 's körmeivel már már széjjeltépni látszaték, paripájáról azonnal leugrott, 's a' dühös vadat hátúlról általölelé, 's barátjáról magára rántván, véle küszködő 's fertelmes fogai között kezét torkába dugá, 's mint tőle telhete, fél holt barátját, Basthent, az oroszlánvaló

további birkozástól megmenteni igyekezett; de fájdalom! a' hatalmas elkeseredett oroszán, első ellenségét, Basthent, félen holt állapotjában hagyván, a' bajvívásra unszoló Bellitát általölelé 's agyon szorítá. Hanem a' küszködés közben Bellita haldokló pillanatjában övébe rejtett hegyes törét, az őt gyilkoló oroszán' szügyébe dőfé, 's azzal az-is mi hamar lélekzetét kifújta. E' rettenetes 's ritka példájú hármass bajvívást az akkor ott közel barmaikat legeltető pásztoroktól megértvén, mi az ő, mint egymásért holtokig hiven, de szerencsétlenül viaskodott dicső bajnokok' hideg tetemeiket egy sírba, az oroszánét pedig ezen sírhalom' által ellenébe földbe temeténk.

A' harmadik Történet.

A' két elsőnél a' mennyivel hosszabb, annyival nevezetesebb, mellynek némineműképen ez előtt 8. évvel magam-is szemmel látó tanúja, 's az abból származott háborúnak részvevője valék. Honnombeli egyik törzsökös gyarapnak jeles ivadékja, ama' nem rég dicsőül vitézlett nagy hírű nevű, köz siralmunk 's fájdalomunkra, immár elhunyt Marianta fő-vezérünk' utolsó csemetéje, bajnok Arzakoma, akkoron a' Bosporosi Király' udvarában, Nemzetünk' részéről a' hátra maradt adónak megvétele végett, mint biztos Követ, a' Király pénzbeli fogyatkozása miatt két holdnapig mulatozni kéntelenítették, 's azon idő közben, az említett Királynak idősbb leányát, ama ritka szépségű deli Mazcát szerencséje leve gyakor látni, melly alkalom mind két részről olthatatlan szerelmet szült; de a' 25. esztendő nőtelen, mint az e'féle gerjedező érzeménnyel még esméretlen, magán segíteni nem tudott, óriási fanyar türedelemmel szenyvedte szívbeli gyötrelmeit.

Hasonlóúl az ifjú hősnek Márs Isteni termete, ékes arcza vonásai, bajnoki büszke magaviselete, 's több e'félei Mazeát csaknem halálíg kínták: sírt, nevetett, örült, szomorkodott, jött ment, és még sem érhette óhajtott célját, egy szóval: egy valami idegen érzelem fogta-el reszkető tagjait. Az erősebb természetű bajnok Arzakóma-is eléggé érzé Cupido által szívébe lövetett nyílnak fájdalmát, egyedül csak a' tevő tűrhetőbbé, hogy semeit naponként ebéd 's vacsora között e' kedves tárgyon legelgethette, melly sebjének gyógyulására ír gyanánt szolgált. Egykor a' királyi kertnek külkörnyékébe sétálgatván, a' kertnek egyik vas rostélyos kapuján által megsejdité a' komoly bajnok, boldog vagy boldogtalanságának egyetlen egy tárgyát; szerelmének özönébe merülve, magán segíteni szándékoza, 's feltevé magában: hogyha a' szívét martzongló tündér a' kapu felé közelítene, hősi bátorsággal megszóllítja; de mi hamar nemes szemérmességének lángja artzájit elborítván, feltett vakmerőségéről lemondott; azonban a' királyi Kisasszonyt egyenesen a' rostély felé lépdegélni látván, örömet elillantott volna; de azt már most az illendőség nem engedé, hanem mint Márs Isten lelketlen képsobra, az örök boldog vagy boldogtalanság' elfogadására e' kétes pályán áthatatosan megmaradt, és mint a' saskeselyű a' bálkány havasa' egyik fokáról a' napnak széllyel szóró tűzözönét nézi, szintúgy bámulá ő-is Mazea égszínű csillogó semeit.

Midőn már óhajtott tárgyához egy lépésnyire volna, egyedül a' kapu rostélya akadályoztatá-meg azon vakmerőségtől, hogy e' szerelmes Szűznek nyakába nem rogyott. E' földi bájoló angyal, szóllamlamag elébb. — „Vitéz Arzakóma! mint látom, unalom, „ vagy talám boszszúság, vagy más valami fonyasztja,

„s halaványítja külömben színes artzáidat, avagy talám a' végett aggódol, hogy Atyám az adója lefizetésével késik? megengedj vitéz Hős! annak nem a' nem akarás az oka, hanem a' pénznek szüke, mivel Atyám szerénysége nem engedi hív jobbágysáit erejök felett sartzolni; sőt készebb engem' eggy' olly tehelős s hatalmas férfinak nőül feláldozni, ki e'féle állapotján fog segíteni, e' napokban várja a' kéroket. Imé lásd: milly szerencsétlenek a' bíborba burkozottak! vajmi örömmel felcserélném én ezen bút s bánatot palástoló arannyal kihimezett család lepelt, bár akármelly nyomorútt kunyhóban lakozó szabad pór-hajadonnal.

Ah sors! sors! ki fog veled perelni? valóban senki, még a' legvitézebb s erősebb bajnok sem; mert te győzhetetlen vagy! veled bajt vívni senki sem képes! veled minden halandónak megkell elégedni, s rajtad a' türedelemnél egyéb nem győzedelmeskedhetik. Óh türedelem, türedelem! te mennyei malaszt! hol vagy? jöszte kérlek, s száll-meg agyag hajlékomat, enyhítsd szívem' kínjait! Arzakóma magát rendbe szedvén, így szólla: — „Dicső Mazea, Bosphorus-ország' legfényesebb csillagja! szabad é előtted szívemet kinyilatkoztatnom? nem szóllsz gyöngy alak? sorsomnak jobbra vagy balra fordúltni kell, ha törik szakad. Tudjad tehát Mazea! én szeretek! még pedig kit? én vakmerő! szólljak? vagy ne? szóllj, kérlek! reszkető ajakkal, felele a' szép Mazea! Mazeát, a' deli, a' szelid, a' bájoló, a' varázsló, a' szív hódító, a' szerény, a' szeretetre méltó Mazeát, Bosphorus-ország felének örökösét, nem vagyónát, távol légyek e' görög szokástól! csupán csak deli személyjét! légyen bár, a' mint azt a' sors magával hozandja; már mind egy: szívem' tiuka, melly régolta

„gyötrött, melyemből kicsuszsztant, 's lélekzetem
„könnyebbedett, érted élni, halni kész vagyok. Egy
„halandó sem tudja, hol vagyon elrejtve a' nékie ren-
„deltetett szerentse, kiki tartozik azt keresni, én-is ke-
„resem, feltaláltam? jó, nem? fájdalom! még most
„sem szóllsz? óh Isteni bálvány! vakmerőségemet ne
„csudáld; mert ugyan mire nem mer vetemedni egy
„szerelmes, még pedig olly szerelmes, ki szerelmének
„súlyjával nem bír? kinek szíve az e'féle ostromokat
„még nem esmérte; most kezdém irigy szemekkel
„tekinteni az Uralkodók' fejökön a' koronákat, mel-
„lyeket ez előtt megvetve néztem, most látom, hogy
„annak híjánosságával szegény vagyok. Még most
„sem szóllsz? szólljál deli szűz! mond-ki végső ítéle-
„tedet! im itt áll rabszolgád, mennyország, vagy po-
„kol kétes küszöbei között; mivel egyedül tőled függ
„jövendőbeli, boldog- vagy boldogtalanságom; kezed-
„ben vagyon éltem' fonala, nem szükség annak elmet-
„zésére Párkáktól ollót költsönözni, mi könnyen el-
„szakaszthatják azt gyenge újjotskájid! mellyek fájdal-
„mimnak egyszerre véget vetnek, 's Istenné tésznek.
„Szánj-meg tündér! ne vesd-meg könnyörgésem', 's
„add-meg kérésemet! ne tagad-meg tőlem szívedet.
„Azért hogy fejem koronával nem díszesíttetik, rab-
„szolga nem vagyok. Honni Isteneim, honni törvé-
„nyeim, egyedül csak azok, kiknek, és a' miknek fő-
„hajtással engedelmeskedni tartozom. Honnomon túl,
„a' mit kardommal meghódíthatok, azt, mint ősi jus-
„samat úgy nézem. Ítéző Biróim, otthon a' Haza tör-
„vényjei, külföldön a' kardom, szívem, lelkem, tisz-
„ta minden szenttől; ámbátor olly fényes asztalhoz,
„mint Atyádé nem ültethetlek, 's olly válogatott ét-
„kekkel, millyekkel eddig éltél, nem táplálhatlak,
„táplálalak tejjel, vajjal, túróval, sajttal, nyúl, őz,

„szarvas és vad sertés, fürj, fogoly, berki-tyúk, si-
 „ket faj 's más e'félékkal, mellyek sokkal táplálóbb
 „eledelek, mint ama' sok egybekevert zavarékok, mil-
 „lyekkel ti éltek. Ha lehet, meg ne vesd buzgó ké-
 „résemet.”

Ez utolsó szavait a' tündér szűz földre szegezett
 szemekkel szelid szerénységgel mosolygó ajakkal lát-
 szaték elfogadni, 's a' mennyire az illendőség megen-
 gedé, kedveltje szívének kinyilatkoztatását ím' így visz-
 szonozá. — „Nemes hős, dicső bajnok! mi illeti ke-
 „zemet, azzal nem magam, hanem édes nemzöm, a'
 „hatalmas Leucanor, Bosphoroszi Király parancsol: el-
 „lenben szívem saját tulajdonom vala nem rég', de
 „már a' sem enyím, mivel te azt első pillantattiddal
 „melyem' rejtek-rekeszéből akaratom ellen sok ellent-
 „állásaim mellett-is kiragadád, 's tulajdonoddá tevéd;
 „e' szerint mint szívemnek tökéletes birtokosa, fo-
 „lyamodjál Atyámhoz, a' kegyes Leucánorhoz, 's kér-
 „jed tőle kezemet, kitől mihelyt azt megnyerted, a-
 „zonnal kész vagyok a' bársony biborból örökre ki-
 „vetkezni, arannyal 's ezüsttel gazdagon kihímezett
 „palotáimtól vég bútsúmat venni, 's tégedet Nemzeted'
 „ősi szokása szerint, alatsony kunyhódba tökéletes
 „megelégedéssel követni, 's ott boldog 's boldogtalan
 „sorsodat véled felosztani, 's abban részesülni, avagy,
 „hogya a' szükség úgy hozandja magával, tégedet szé-
 „les e' Világon, kellettől nyugottig, déltől északig áll-
 „hatatosan követni, 's végre érted élni 's halni maga-
 „mat ajánlom 's lekötelezem.”

Akkor, a' különben komoly hős Arzakóma, most
 a' legnyájasabb ábrázattal, szelid maga megalázásával
 Mazeának hó fehérségű 's harmat gyengeségű jobb ke-
 zét a' rostély' egyik hézagján által megfogván, szívé-
 hez szorítá, 's nagy fenn-szóval 's kinyílt szívűséggel

felkiálta: — „Ég, pokol! 's azoknak halhatatlan Iste-
 „nei! halljátok! esküszöm tenéked Szűz: — vagy te,
 „vagy soha senki más hites-társam nem leszen, 's ad-
 „dig Atyád' udvarát el sem is hagyom, valamíg tőle
 „(szívednek már birtokában lévén) kezedet-is megnem
 „nyerendem. Azon esetre pedig; hogyha Scitha léte-
 „met megveti, 's téged másnak ad; légyen ez akárki,
 „maga bár azon pokolbéli Isten, ki hajdan Proserpi-
 „nát elragadá, addig megnem nyugszom, míg fel nem
 „kereslek, 's éltem' feláldozásával-is igaz birtokomba
 „nem helyheztetlek.”

Ezen utolsó szavaira a' deli Mazea nagyot sóhaj-
 tott, 's Arzakóma' kéz-szorítását gyengédeden viszon-
 tagoló.

Néhány napok múlva a' Király Leucanor, bajnok
 Arzakómát kezénél fogva palotájába vezeté; a' hátra
 maradt adót általadván, nyájasan így szóllítá: — „Vi-
 „téz Bajnok! minekelőtte udvaromat elhagynád, kér-
 „lek szomszédi barátsággal, ne sajnáld a' holnapi na-
 „pot kedves leányomnak Mazeának díszére felszentel-
 „ni: holnap özszegyülekezendenek több Király és Her-
 „ceg Úrfiak leányomnak megkérésére, díszesítsd kér-
 „lek e' dicső fényes társaságot jelenléteddel.”

Arzakóma szívét Leucanor Királynak szavai meny-
 kő tsapás gyanánt érdeklék, de magát mihamar egy-
 beszedé; mély maga meghajtásával a' Király udvarisá-
 gát, 's csekély személyje eránt mutatott szíveességét il-
 lendőül megköszönvén, azt mint különös tiszteletet,
 úgy fogadta, 's a' Király' kívánságát parantsolatul vé-
 vén, annak bételyesítésére magát ajánlotta.

A' deli bajnok nap estig azzal foglalatatoskodott,
 miképen nyerhessen egy szempillantatnyi időt a' király-
 kisaszszonnyal leendő értekezésre; de fájdalom! ha-
 szontalan leve minden igyekezete, végre magát hara-

gosan éjjeli nyugvó pamlagjára vetvén, esztét ide 's to-
va hányván, olykor olykor szíve szinte megrepedé-
seig elszoríttatván, a' százszor szép király-kisaszszony-
nyal Mazeával ébren álmodozott.

Mindezekután, midőn Auróra palástjának rózsa
színű biborát az égi boltozatokra árnyékozná, Phoebus
pedig üstökének arany hajszálait már már a' Cau-
casusi legmagasabb havas bértzei megül feljebb feljebb
tologálá, felébred; 's ugyan azon szempillantásban lo-
vagja Zádor bétoppa 's mondá: Vitéz Hős! a' Ki-
rály Leucanor már harmadszor tudakozódott felőled,
a' királyi udvar tele van király és uralkodó herczeg
fijakkal; ma léssen a' tündér szépségű Mazea király
kisaszszonynak kézfogása, és te illy állapotban? ho-
lott — mint hallám egyik meghitt szolgálójától, —
ő tégedet választott Mátkájának. Siess kérlek Arzakó-
ma! ne talántán porba essen petsenyéd.

E' szavaira Zádornak, az elbádjadt ifjú bajnok
talpra ugrik, sebes lépésekkel más szobába indul, —
kövess Zádor! siess, hozd elő bajnoki köntösömet, 's
azután láss a' nyergeléshez; nyereg alatt álljanak fel-
fékelt paripáim, 's első intésemre oda toppanj, a' ho-
vá parantsolom.

Azzal a' hűséges szolga Urának ülnapi köntösét
elejébe tévé, 's azzal parantsolatjának tellyesítésére
siete.

Arzakóma hevenyében magára vevé egyűgyű, de
takaros deli természetéhez szabott honni köntösét, par-
dutz katzagányját felvállra vetvén, kardját felköté 's
övedzőjével magát átövedzvé, költsok tollas kalpag-
ját fejére nyomván, most szökő pörge bajsát felpödö-
ritvén, lassú lépésekkel mene a' királyi vendég-palo-
tájába; az ott talált királyi 's herczegi vendégeknek
Scitha módon fejét kevésbé meghajtá, 's a' palotának

eggyik szegletébe magát bévonván, komolyan ott várá Leucanor Király' megérkezését. Az idegen királyi 's herczegi vendégek egymásra tekintvén, Más Istent tulajdon magát e' deli hősnek személyjében megjelentnek lenni vélték.

Kevés idő múlva Leucánor Király, mint házi vendéglő megjelent Mazea, 's Bartzéta kedves deli magzatitól kísértetve fényes vendégit rendre köszönté, megjelenésökért háladatosságát keze' szorításával bizonyítá; azután egyről másról nyájasan beszélgetvén, mindnyájan egy oldal szobába vezettettek, a' hol az asztal reggeli falatokkal 's italokkal vala megrakva, kiki kényje szerint evett és ivott; azután a' palota kies kertjébe sétálgatának, 's onnat bámulák a' nap sugárai által a' tengert arany fénybe tsillogni; innét az udvari pompás templomba menének, a' hol a' Király honni nagy Isteneinek gazdag áldozatot adott, mellynek végbevitele után a' vendégek a' díszmester által ismét a' palotába kísértettek. A' Király kedves magzattal ott marada, 's Hymen oltárához járúlván, annak mécsfáklyáját a' deli szűz Mazea meggyújtá, 's jövődő női életének boldog állapotjáért könyhúllatási között áhitatosan könyörgött, 's innét az Isteni szolgák által körülvétetve fényes vendégeikhez visszatérének, 's kevés ideig tartott beszélgetések után az asztalnok jelenté az edeleeknek asztalon való létét. Így a' Király a' fényes társaságot ebédlő-szobájába vezeté, 's díszmestere által kiki rangja 's érdeme szerint elhelyeztetett. Történetből e, vagy szántsándékkal; a' deli Mazea Arzakómával szemközt üle, nyájas beszélgetések között az egész gyülekezet — az egymást szemekkel ostromló szerelmes párt, melly a' jövődő boldog, vagy boldogtalan sorsával foglalatoskodott, kivén, — jó ízűen eve és iva.

Minekutánna az ebéd már már vége felé volna,
az öröm atya Leucánor üldő-helyjéből felállta, 's ím'
így szónokoskodék:

Fényes gyülekezet, hatalmas Hertzegek,

Asztalomnál ülő egybegyűlt vendégek!

Öröm könnyeimet hullani látjátok,

'S atyai remegő szavaim halljátok; *1849. 402*

Ámbátor engemet a' Honni Istenek

Férjfi magzatokkal meg nem szerettenek?

Megvígasztalanak szerény Mazeámmal,

'S utánna nevendék szelíd Bartzetámmal.

Nem kétlem, tudva van tőzélom előttetek,

Köszönöm hogy ti azt meg nem vetettétek.

Mazea leányom' szerintse varandó,

Tizenhat esztendő's, 's férjhez adatandó,

Ámbátor a' keze az én tulajdonom,

Önn tulajdonja-e szíve, azt nem tudom?

Én ugyan reményelem, 's ha úgy van kezével,

Ajánlom személyjét sok szép kintseivel.

De még azoknál-is drágább erköltsivel, azáltal

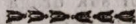
Holtom után pedig birtokom' felével.

Poharából a' bort az ég fele önté, a)

Isteninek felét, 's felét felhőrpenté.

Fő hajtása után leült a' helyére,

Vendégitől várván választ beszédjére.

A' Király beszédjét a' mint elvégezte,

Tigrapates Herczeg magát felemelte,

Tele poharat kért, 's azt kezébe vette,

A' felét megitta, 's felét elöntötte.

Honni Isteninek tévé áldozatját,

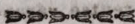
Hogy óhajtasának érje foganatját;

Fenn szóval kiálta: — Felséges Vendégek,

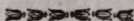
Egybe gyülekezett királyi Herczegek!

*.) Libare Diis immortalibus.

Leucánor Király! kérem leányodat,
Ama' szép Mazeát, kedves magzatodat,
Esméred Nemzetem' ős tetteik nagyok,
Hercules fél Isten ivadékja vagyok:
Országom, a' Lázok' tágas szép vidékje,
Elég esméretes annak hő termékje.
Zöldellő mezeit tarkítják ménesim,
Pa'sitos bértzeit juhaim sertésim!
Sok ezüst csészéim, arany poharaim,
Kilentz ezer lovak, s annyi gyalogjaim.
Vagynak azon felül sok hámos lovaim,
Négy kerekű ernyős ékes kotsijaim.
Ezeket ajánlom deli Mazeának,
Bosphorus-Országá' fényes csillagának.

Ezután Adirmák kevés idő múlva,
Tele poharával az asztalnál állva,
Mint az első, ez-is emelé poharát,
Ősi Isteninek feláldozván borát.
Maeotiden földem, Machlin a' Nemzetem,
Gondolom, tudva van olóttetek nevem.
Adirmák fő-herczeg bajnokim körében,
Nem vagyok utólsó szerentse ölében:
Bírok sok majorral, gulyával, tsordával,
Hadakozni merek az Avar' Csagánnyal;
Aranyból, 's ezüsből sok drága csészéim,
Négy nagy ezüst sajt-tar, 's arany medentzéjim:
Vagnak szép hintóim kilentz számból állók,
'S kitanúlt lovaim, mind befogni valók.
És így Leucánor kérem leányodat,
Ama szép Mazeát, kedves magzatodat:
Ajánlván magamat magas kegyelmébe,
És jövőendőbeli női szerelmébe.
Mély fő-hajtásával leült a' helyére,
Szemeit függesztvén Mazea képére.

Arzakóma feláll, tele poharat kér, senki nem jön.

Mazeáját féltvén, bőrébe alig fér:

Nálunk az asztalra bort Isteneinknek

Nem szabad önteni; tartatik vétéknek;

Azért Leucánor Istened éltesse!

Egy jó bajnok vővel megszerentséltessen!

Add nékem leányod hölgyül szép Mazeát,

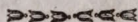
Hagyd vihessem haza, mint eljegyzett mátkát;

Halkan poharából borát hörpögeté,

Szemeit Mazeán némán legelgeté.

Én gazdagabb vagyok ama két Herczegnél,

Mivel drágább kintse! bírók mind kettőnél.

Leucánor Király bámúlja a' Scithát,

Miből áll vagyionod? kértek mond-el tehát!

Az egész Társaság egy szemmé 's füllé vált,

'S a' Scitha Követnek feleletére várt.

Ámbátor Országgal nem díszeskedhettek,

Arannyal 's ezüsttel sem ditsekedhetek:

Van elég kenyérem, húzó vonó barmom,

Vágni való marhám, tejem, vajam, sajtom ;

Vagyon nyári ernyőm, 's útbíró sátorom,

Téli kunyhóm-is van; 's a'béli bútorom.

Mindezeken felül van két drága kintsem,

Mellynél e' Világon drágább sehol sintsen;

Két bajnok barátim: egyike Lonkátá,

A' másika ama' jeles hős Matzénta,

Kik érettem készek véröket ontani,

Veszélyben ha szükség, értem meg-is halni.

Mosolyogva nézé az egész Uraság,

Mivelhogy ittasanak vélte a' Társaság.

Kérem beszédemet végig kihallgatni,

A' Scitha nem hagyja magát katzagtatni;

Vagyon mind e' mellett ép testem és tagom,

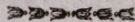
Fegyvert fogható elég erős karom.

Kinek tetszik tehát vélem viaskodni,

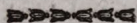
Mazea matkámért élni, vagy meghalni,

Alljon-ki a' gyepre kétes bajvívásra,

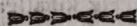
Avagy fegyvertelen gyalog birkozásra!

A' szelíd Mazea sem holt, sem eleven,
 Bizonytalan lévén a' kimenetelben,
 Haloványodának artzáján rózsái,
 Kék színbe öltöztek vér szín ajakai.
 Leucánor Király végtére megszóllal,
 Ha úgy tetszik! 's ő-is a' többivel feláll,
 Köszönöm Barátim tiszteltetésemet,
 Holnapra halasztom választételemet.
 Ezzel a' vendégek viszon köszönettel,
 Arzakómán kívül fő hajtvá mentek-el.

Szóllítja Mazeát Leucánor Király,
 Ne siess magzatom, egy kevéssé megállj!
 Megfogván a' karját más szobába mentek,
 Egy bársony pamlogra egymás mellé ültek.
 Mit hallék leányom ama nyers Scithútól?
 Ha szabad kérdezni kedves Mazeámtól?
 Nemde azt mondotta: mint eljegyzett mátkám?
 Úgy vagyon felséges 's kegyes édes Atyám!
 Minap a' szívemet én már néki adám,
 Kezemet te tőled kérje-meg, azt mondam.
 Azzal, (ha vétettem), én oka nem vagyok,
 Hogy a' fájdalmai szívemnek olly nagyok;
 Én a' mint megláttam deli test állását,
 Bajnoki lépésit 's minden mozdulását,
 Megbájoalta szívem egész dobogásig,
 Igen kitsinyben múlt, tsak nem ájulásig.
 Ha szeretsz engemet, mellyet sokszor mondtál,
 Legkegyesebb Király hölgyül néki adjál.

Mit kívánsz Mazea! én annak adjalak;
 Kit méltán gyűlölök, 's annak áldozzalak?
 Kinek a' fegyvere, 's karja a' vagyonja,
 Egész birodalma két hitvány barátja;
 Palotája helyet lakhelyje sátora,
 Terméketlen vadon szigorú Hazája?

Egyik, avagy másik hogyha megszalasztja,
 Hová tesz tégedet? nyereg' kapájára?
 Jól tudod e' Nemzet örök ellenségem,
 Adózója vagyok, nehezen szenvedem.
 Nekem szükségem van egy hatalmas vőre,
 Valamint neked-is bátor nemes nőre.
 Magam öreg vagyok, fíjam mivel nintsen,
 Az uralkodáshoz semmi kedvem sintsen.
 Adirmák lessz férjed, tudd-meg édes lyányom!
 Maeotini Herczeg, ez a' kívánságom.
 Ezt hallván Mazea, kóbálvánnyá vállott,
 Atyja e' szavára csak egy szót sem szóllott.

'S azzal szomorúan Atyja' kezét megcsókolván,
 szobaleányja által szobájába vezettetett, 's ott magát
 puha pamlagjára vetvén, szívének fájdalmait könnyei-
 nek özönével enyhíté.

A' ki azon pajkos szárnyas vak poronty' nyílainak
 döféseit érzette, könnyen képzelheti; milly' nyughatat-
 lansággal küszködött a' szelid Mazea; nyugtát nem ta-
 lálván, szíve' enyhítése végett a' kertbe sétála. —
 Térjünk vissza Arzakómához.

A' mint tudjuk a' királyi polotából az egész tár-
 saság egyenként szét oszlott. Arzakóma-is komoly
 pillantatokkal szállására ballagott.

Ellehet gondolni, mint dühödött ezen most egé-
 szen elvadúlt, külömben-is szilaj bajnok, t. i. mint a'
 megsebesített vad-kan, dúlt 's fűjt, mindent ki előle
 hirtelen ki nem tért, felgázolt.

Hűséges szolgálja Zádor reszkető ajakkal jelenté,
 hogy parancsolatját telyesíté, további parancsolatja mi
 legyen? kérdé.

Mord pillantatokkal reá tekinté, 's mondá: nyer-
 geld-le a' lovakat, láss dolgozhoz, fogait össze tsika-
 ritá, Zádor majd hanyat esett.

Fel 's alá sétálgatván szobájában, hányja veti az eszét, mi tévő légyen, végre a' pamlagon végig nyújtózván, elszunnyad. Esthajnalkor a' palota virágos kertjének rostélyos ajtaja előtt hasztalanul áll a' őrt, a' Tündér meg nem jelene. Végre felkiálta: Boldog Isten! valljon melyik tigris körmei közzé veté a' kegyetlen e' szelíd bárányt? no de semmi — most hallgass! időnek előtte el-ne árúld magadat, szerencsétlen Mariant a' fija! eljön az idő, 's véle a' tanáts! eszedre térítelek én téged büszke felfülvalkodott gyáva adófizető rabszolgánk! torkodra forr meggyaláztatásom! csak te légy hozzám hív 's állhata-tos kedves Mazeám, én szentül megtartom eskümet.

Alig hogy ez utolsó szavát szájából kiejté, ím' megpillantá árgusi szemeivel szeretett mátkáját, a' de-li Mazeát, a' tudva lévő kert kapu rostélyja felé lefűg-gő fővel, lassú lépésekkel lézengni. A' szerelmes hős kettőztetett lépésekkel eleibe sieté. Nagy Istenek! mit szemléle? a' szép Mazeának vérbe lábadt szemeiből keserves gyöngy könnyek pergének, szállni akara, de szívének súlyos keservei, más külömben rózsaszínű, most halavány ajakit örökre bézárni látszatának; egye-dül bal kezét szívére tévén, annak fanyar keservei ál-tal okoztatott némaságát jelenté, 's jobb kezével Ar-zakóma' jobbját illetvén, megrázá, zokogva nagy erőltetéssel e' szavakat nyögdétselé: — „Isten hozzád vi-„téz bajnok! légy boldogabb, szerentsésebb a' te bol-„dogtalan és szerentsétlen Mazeádnál! Atyám 's Ud-„varnokjainak büszkeségök miatt mi egymásé soha se „lehetünk, holnap másnak kényszeríttetem kezemet „nyújtani, de szívemnek birtokába rajtad kívül soha „senki se jut, esküszöm az egekre. Isten hozzád.” Azzal, mint a' kopók által ártatlanul üldöztetett félénk őz, villám módjára szemei elől eltűnt.

A' külömben rettenhetetlen bajnok reszkető inainak miatta lábain alig állhatván, utánna ordított: — Mazeám! eggyetlen egy Mazeám! tekintsd sirba rogyó állapotomat! könyörülj a' tégedet Istenaszszony gyanánt imádó rabszolgádon; csak egy szóra kérlek, kinszeritlek, könyörgök, reménykedek, esedezek, ah kegyetlen! reám sem hallgatsz. Böldog Istenek! mi ez? miféle érzemény ez az én szívemben? ah gyilkoló férreg! hogyan férkezhetél ez ártatlan szívhez? a' ki tégedet örökké került. Marjad, marjad! rágd-ki azt minél előbb gyökerestől; mert im' már tovább nem viselhetem e' pokolbeli kínt! 's özsze rogyik. Ismét lassú hangon: — Egek! én vagyok é ez alatsony férreg? vitéz Marianta elfajúlt puha fíja, Arzakóma? valljon én vagyok é? vagy talám csak álmodozok; ah Atyám' 's több ditső Öseim' árnyékjai! húnyjátok-bé szemeiteket gyalázatos unokátoknak aszszonyi gyávasága 's kitsiny lelküsege előtt, 's mint a' kölykétől megfosztatott oroszlán úgy ordított, mondván: Orestes és Pilades hűségökre esküszöm, a' ki ezen gyalázatos kínomnak rúgo tolla, légyen az bár maga kedves hív szeretett Mazeám' Atyja, a' gögös Leucánor, addig megnem nyugszom, míglen megsértetésemért méltó bosszúmat nem állom. — Hogy mondá, hogy? Isten hozzád vitéz bajnok! légy boldogabb, szerentsésebb a' te boldogtalan és szerentsétlen Mazeádnál! Atyám' 's Udvarnokjainak büszkeségök miatt, mi egymásé soha se lehetünk! holnap másnak kénszerittetem kezemet nyújtani, de szívemnek birtokába rajtad kívül soha senki se jut, esküszöm az egekre, Isten hozzád! ezek valának utolsó szavai. — Óh Mazea! e' szent ígék vér tollal íratattak 's hegyes törrel metszettek szívembe! nem esméred még te Marianta fíját, a' bosszúállást szomjuzó Arzakomát, a' ki szeretett Mazea kedves mát-

kája nélkül boldog és szerentsés nem lehet. Nem volnék én akkor Mariantának méltó fija, ha én olly tehetetlen gyáva elfajúlt Scitha ivadék lennék, hogy egyetlen egy Mazeámért, e' Világ gömbölyegjét sarkából kiforgatni, nyakam töréseig megpróbálni nem bátorzkodnám. — Ég, pokol! felforgatlak.

Tsendesedj Arzakóma! ne felejtkezzél-el arról, hogy te kicsiny botlásod után-is, még mindég dicsőült nagy lelkű bajnok, Marianta utolsó ivadékja vagy. A' legközelebbi Szaumomata hartzban dicsőül elesett két testvér bátyáidnak lelkök lebegnek körülte! hallod azoknak füleidbe való ezen sugdosásokat: — Arzakóma, Arzakóma! ditső Mariantának érdemetlen utolsó tsemetéje! hová ragadtattál a' hiúság forgó szele által? nem szégyenled egy hasztalan anyaszült mezítelen buja, szárnyas világtalan különtznek nyilától magadat ójni nem tudni? gyáva vén bánya! hohó, e' már több, mint sok! ah e' már kiálhatatlan szemrehányás. Hol vagytok Fúriák? költsönözzétek kérlek düheiteket kevés időre! valóban szükségem leszen reájok, csak mára, csak addig, míg mátkámat, 's magamat közös veszedelmünkből kiragadván, kevély irigyeimen méltó boszszúmat álíhatom, azonnal köszönettel visszaadom azokat, akár élek, akár halok, 's a' diadal kétes piatván feltaláljátok; könyörüljeteK kérlek kétséggel küszködő állapotomon, ha hogy még könyörületesség férkezhet dühös szívötekhez, könyörüljeteK rajtam, inn' kérésemet ismételem, külömben-is eltökéllettem magamban, vagy ellenségemet, avagy önn' magamat néktek feláldozni.

Azon közben Zádor Ura' parantsolatjának vételére megjelené.

Megétetéd 's itatád a' paripákat? igen-is vitéz Arzakóma! tüstént nyergelj, engem' készen várj 's taksarodj.

Azomban a' város útszáin alá 's fel harsoga a' trombita, 's a' hírmondó Mazea kir. kisasszony' Adirmák Maeotideni Herczeggel való kézfogását útszáról útszára hirdeté, mellyre a' népnek ezen szavát: Éljen Mazea, éljen Adirmák! kétszerezék a' viszhangok.

Arzakóma magában: Várj, várj gögös Leucánor, 's gonosz Tanátsnokok! Isten hozzád kedves Mazeám! légy állhatatos! esküszöm az egekre, hitemet megtartom, 's ígéretemet hétélyesítem. Isten hozzád kis hajlék, öröimim 's fájdalmimnak titoknokja! 's azzal sebes lépésekkel az istállóba sieté, Zádor a' paripákat fék száránál fogva intésére kivezeté, a' kapu félfájától vég bútsúját vevé, 's gyors fakójára magát felhajítá, a' nélkül hogy vissza nézett volna, sebes vágatva útját Honja felé intézé; 's hűséges lovagja paripájának nyomdokit gyorsan követé.

Keserveinek dühe lassan lassan engesztelődván, Zádorral Leucánor Király udvarában történt dolgokról erőszakolt nyájassággal beszélgete.

Negyed napra délest Lonkátá frígyes barátjának tanyájára érkezvén — barátjának otthon való lételet, és Matzenta frígyes barátjával kertjében való mulatását megértvén, lováról leszöke, 's kedves frígyeseinek ölelésőkre sieté, 's azokat változtatva nyájasan ölelgetve melyéhez szorongatá.

Melly nyájas barátságának kinyilatkoztatását ők-is hasonlóul viszszozták, mondván: „Hozott a' jó szerente, 's vezéreltek az Istenek kedves Arzakóma szeretett barátunk.”

„Valóban azok vezéreltek, légyen hála nékiek; „hogy szívem' dühös fájdalmait hív kebeleitekbe minél előbb kiönthessem, mellyekkel im' már alig bírok,” 's azzal a' gyeplegre rogyik, nem különben frígyesci-is mellé heveredének 's mondák: „Arzakó-

„ma, Arzakóma! szólljál kérünk, mi bajod? ki sértett? ki vala azon vakmerő szerencsétlen, a' ki tégedet bátorkodott megbántani?” Azomban Lonkátá, mint házigazda mondá: legyetek kevés várakozással kedves frígyesim! azonnal itt toppanok.

Előszóllitván főzőjét, jó vatsorát parancsola, 's azzal ismét vissza térvén kedves vendégeihez, így szólt: — „Arzakóma, Arzakóma! kedves barátom! ne titkold előttünk tovább bajodat, szólljál! mi halaványítja artzáidat? ha tehetségünkben áll, szolgálatunkat ajánljuk, ellenkező esetre, sajnálva sajnálunk; azért csak bátran ki vele, légyen az bár akármilyen.”

„Közvért ivott poharunkra emlékeztettek titeket, hallgassátok panaszomat: — Két dühös áspis víjja 's martzongolja szívem' belsőjét: — egyike a' szerelem, másika a' boszszuállás kívánás, ártatlanul lett megkisébbítettésemért, sőt meggyaláztatásomért. Mi csoda? mit kell hallanunk, egyszerre felkiáltanak mindketten: ártatlanul lett meggyaláztatásodért? e' sok! e' már nagyon-is sok! Ki légyen azon szerencsétlen halandó? szóllj kérünk, ne zavarj tovább felforrott vérünket!”

„Én Leucánor Király' udvarában két hóldnapi mulatásom között, a' Király leányával, a' dicső, a' szerény, a' gyöngy, a' szerelemre méltó Mazeával ismeretségbe léptem; én ő bele, ő viszont én belém, és így mindketten egymásba szerelmesek levénk.”

„Ezen földi angyal szerelmével szívét nékem ajánlá, de a' kegyetlen atya, a' nyomorúlt gőgös rab, szolga Leucánor, gonosz Udvarnokjai kárhozas tanácsokra (Scitha létemet megvetvén) leányának kezét tőlem megtagadta, 's azonfelül Tigrapates Láza uralkodója 's Adirmák, Maeotiden tartománynak

„birtokosa, 's több fő fő-hercegi hősök' jelenlétök-
 „ben csúffá tétettem 's kinevettettem egyedül azért,
 „hogy a' ti erántam való hűségtekkel találtam kérked-
 „ni, melyet minden birtokjok 's kintseiknél többre
 „betsültem, mátkámat pedig a' szerelmes Mazeát,
 „ki nélkül ezentúl élni sem kívánok, a' vendégség
 „után más nap reggel, épen elindulásomkor Maeoti-
 „deni Adirmák Herczegnek adá nőül, 's azt királyi fő-
 „várossában trombita harsogása közt, közhírré tette.
 „Azzal lefüggesztett fővel nagyot sóhajtván elhalgatott.”

„Boldogtalan Leucánor! sajnálom őszifejedet, fel-
 „szóllal Lonkát; újjítom eskümet: addig megnem
 „nyugszom, míg álnok fejét sértődnek, a' büszkének
 „lábaid eleibe nem vetem, itt jobbom, szolgáljon bi-
 „zonyosság örök bélyegéül.” A' szelidebb hős Matzenta,
 „még mind ekkoráig csak figyelmes halgató vala, meg-
 „szóllamlék: „Én pedig részemről újjítom eskümet, ad-
 „dig megnem nyugszom, míg elragadtatott mátkádat,
 „a' deli Mazeát igazságos birtokodba 's öledbe nem
 „helyheztetem, itt a' jobbom, szolgáljon bizonyság'
 „örök bélyegéül.”

Ezekután mind hárman felállván, Arzakóma ked-
 ves frígyeseit áltölelvén magához szorítja 's mondá:
 „Kenyeres pajtásim, közvért ivott frígyesim! köszö-
 „nöm nagylelkűségteket. Én-is újjítom eskümet Ores-
 „tes és Pilades hűségökre, ha a' szükség kívánja, él-
 „tem' feláldozásával-is kész leszek mindenkor ez aján-
 „lott barátságotokat viszszoneozni.”

Azzal Lonkát mint házigazda mindkettőjüket ka-
 ron kapá, alacsony, de csinos hajlékjába vezeté, az
 elszomorodott, külömben víg kedvű Arzakomát igye-
 kezének felvidámítani; evének 's ivának, nyájasan
 mulatozának csak nem fél éjjig, azzal lenyugovának,
 de Arzakomát a' Bosphoroszban szívéhez férkezet féreg
 szünet nélkül gyötrötte világos virattig.

Hajnal hasadtával Arzakóma vala legelső, ki talpra ugrik, ezt a' más kettő csendes nyugodalmok után követé. Minekelőtte a' reggeli falatozáshoz fogtak volna, így kezdé beszédjét Lonkát: „Ímé most „azt mondom, mihelyt pajtádra jutándasz, azonnal „heveredj a' bika-bőrre, *) ott gyászolj, 's gyűjtsd „a' seregeket, én a' rendelést itthon, valamint Matzenta-is otthon megteendjük, hogy lobogónk aljai „fegyverbe öltözzenek, azután a' többi a' te dolgod; „a' Leucánor' fejét ígérem, még bika-bőrön hevertedbe, lábaidhoz vetni. Matzenta pedig mátkádat karjaid közzé vezeti, 's öledbe helyezheti.”

Reggeli falatozásjok után egymást közbarátsággal megölelék, Arzakóma jobbra, Matzenta pedig balra fordíták lovaiknak fejöket, 's igitve ellovagolának.

Arzakóma haza érkezésével udvari tselédjeitől ilendőül megköszöntetvén, Udvarnokjával egyről másról értekezvén, tselédjeinek szív fájdalmira a' gyászos bika-bőrt, udvarán álló terepély berekenye-fa alá terítetté, 's maga búsongva reá heverede. Mi hamar híre futamodék az egész vidéken a' közönségesen kedvelt hős Arzakóma' Marianta fijának gyászos állapota; tsoportonként oda csődüle a' népnek nagyja 's apraja, szomorú hangon kérdék okát gyászos állapotjának, annak valódi okát megértvén, kiki a' bika-bőrt sarkával háromszor megrúgta 's hármat köpött, 's tehetsége szerint, ki tíz, ki húsz, ki több fegyveres katonát maga költségén felállítani, 's míg a' háború tart, a' Honba köntössel, fegyverrel, lóval tartani magát ajánlotta, a' Hon határán túl, kiki maga tartozott magáról gondoskodni. Az alatt

*) Szókás vala az a' hajdani Scitháknál, hogyha valamellyike megkissebbítetett, mind addig, míg frigyese azt boszszúllásával le nem törölte, hátra tett kezekkel, + rabszolgaságát jelentvén — bika-bőrön gyászolt.

Lonkátá még Atyjáról reá hárámlott őszbe egyveledett Bonta nevű hív szolgáját maga eleibe intézé, mondván: Hallod é te vén tsősz! tudod é a' Bosporoszba vezető utat? Hogyne tudnám vitéz Lonkátá, ott valék fogságba, mint boldogúlt Atyádnak akkori lovagja, lovamat alattam agyon nyilazák, 's úgy esék fogságba. Jól van hív öreg! mindég hallám boldogúlt Atyámtól hűséges szolgálatodat ditsérni, ugyan épen azért téged' választálak kísíró szolgámnak. Szerencsémnek tartom vitéz Hős, parancsolj szolgáladdal, felele az öreg.

Lonkátá más nap virradóra lóra ült, lovagja útásítása szerént lovát Bosporosz felé lépteté; negyed napra már megpillantá az öreg lovag a' királyi palota tornyozatjait 's mutatá a' hősnek, farkas igetve lovaglának a' város felé, szerentsésen béérének, lováról leszállván Lonkátá, lovását az alatt a' szállásán hagyá azon parantsolattal, hogy a' lovak nyereg alatt maradjanak, azomban étesse 's itassa-meg azokat, őt talpon várja minden szempillantatban; maga pedig egyenesen a' királyi palota felé lépdegélt, magát a' kapu őrnél jelenté, hogy Scitha Követ lenne, óhajtja a' Királynál való bémentetését, a' mint-is mi hamar a' Király eleibe vezettetett. A' Király a' deli ifjú hőst alakos szívességgel fogadá, 's követségének tárgyát tőle kérdé. — Lonkátá arra kéré a' Királyt, hogy távoztatná-el kevés ideig körülötte lévőit, mivel követségének tárgya fontos lenne, 's néminemüképen titkos. — A' Király a' Scithát karon fogva egy rekesz szobába vezeté mondván: Szólljál vitéz szomszéd, légyen bár jó, vagy bal követségednek tárgya.

Lonkátá im' így kezdé beszédjét: — Az én követségem két ügyet foglal magába, — egyike Nemzetemet, másika téged és engem tárgyz. Légyen bár akármí, kész vagyok kihalgatására, felele a' Király.

Nemzetem' Nagyjai üzenik általam, hogy azon kobokat, kik Honnodnak szélein kobozva raboltak, kívánságod szerént kézhez nem adathatnak; mivel Nemzetünk' törvényje a' Honnon túl elkövetett cselekedetekért senkit sem büntet; hanem ha kárba taláztatnak, 's általatok elcsípetnek, bánj velök, mint tetszik, hatalmadban áll. Másodszor, üzenik jó szomszédság' fejébe: tiltsd-el pásztoridat határ-széleinkről, tartasson-meg szenttúl béke-kötés szerént a' Drákó folyója határúl; rossz következését önn' magadnak tulajdonítsd. 'S mily hatalmasan, e' már sok! valóban a' nyakamba vetett jármot tovább nem szenyvedhetem! mondá a' Király. — Megengedj hős Király! a' Scitha nem tud csúszni mászni, mi szíven, a' száján.

Az legfőbb bajotok, hogy kevélyek vagytok, felele a' Király.

Lonkátá. A' nemes kevélység soha sem volt vétek. — Elég az ahoz Király! mi illeti a' második ügyet, a' sokkal fontosabb.

A' Király. Légyen bár akármí, úgy sem várhatok töletek soha kellemetes hírt szigorú nyers tartományotokból; mondjad! bár mi légyen-is az, hozzá vagyok szokva.

Tudjad hát jó Király! Arzakóma földim, ki nem rég itt vala követségül, ellened nagy erővel készül, maga még most-is bika-bőrön ül, a' midőn eljövék, 10. ezer gyalogja, 's két annyi lovagja állott már táborban, 's arról bizonyossá-is teszek, hogy addig meg nem nyugszik, míg leányodat Mazeát birtokába nem keríti, 's rajtad halálos boszszúját nem tölti betstelenítettéséért. — A' Király elrémült, sem holt, sem eleven, csak össze nem rogyott, 's végre magát egybeszedé, 's im' így felele: — Távól légyen, hogy én őt betstelenítettem légyen, arra nem emlékezem;

hallám biz azt, hogy seregeket gyűjt, de hogy ellem fegyverkezzen, azt nem-is álmodtam. — Közbe szólla Lonkátá: — kérlek, fogadd-el tanácsomat; — Arzakóma nagy bajnok, — kérdés, vitéz tetteivel Atyját Mariantát felül nem haladja é, ő egy büszke, vad, dühös, vakmerő, engesztelhetetlen felfúvzkodott hős, nékem fő ellenségem; azért Leucánor Király, ha nékem leányodat, ama szép Bartzétát nőül adod, rövid nap alatt az ő büszke fejét lábaidhoz tészem, akkor nem lessz kitől félnünk. Leucánor kapott a' prédán, mindeneket ígére színből; de belől máskép gondolkozott, tudniillik; ha amannak nyaka szakad, ezt könnyű lesz utánna küldeni, sőt többet-is ígért, t. i. Bartzétával együtt fele Királyságát-is azonnal általadni magát ajánlá. Lonkátá tovább tőle azt kíváná, hogy ezen alattomban egybe szőtt fontt kötés állandóságára való nézve, szükség lenne magokat egymásnak hittel is lekötelezni. A' Király arra-is ráállott; hanem Lonkátá mondván: e' nem tréfa, Király! ezt mi rajtunk, 's azon Isteneken kívül, kik előtt egymásnak esküdünk, egy halandó se tudja; külömben az én fejem elébb eshetik-le, mint az Arzakomáé.

Légyen bár mint kívánod, csak mentül elébb teljesítsük feltett szándékunkat, mondá a' Király.

Lonkátá ismét azt javalja; hogy a' Király egyedül lovagolna-ki ama kies erdőtskében lévő kerek Kápolnába, ő egy más úton szinte egyedül megjeleneni magát ígérte, — az álnok Király, ki kettős gyilkosságot főzött gonosz szívében, az őt nyomba követő halálról nem-is álmodozott, Lonkátával kezét fogott, 's őt előre küldé. Lonkátá sem vala rest, hogy a' hálójába került madarat minél elébb megfoghassa, lovagjához sieté 's lóra kapott, utánnam öreg! kiálta Bontának; de mihelyt az erdőbe értek, megparantsolá szolgáljá-

nak viszszejöveleteig ott való maradását, 's onnat egy tapottat se mozdulni, maga meg az álnok, sarkantyúk közzé csipé nem rég Czirkaszoktól zsákmányzott paripáját, mi hamar ott termett, 's a' kápolna körébe várá a' madarat. Ím' kevés szempillantat múlva, topp, ott terme az öreg pinty; leszálván kiki lováról, a' lovakat egy fához köték, — a' Király a' kultsot kezébe adá gyilkosának, 's az kinyitá 's bemenének mindketten, ne talámtán valaki itt leljen bennünket, mondá Lonkát; belőlről bekútsolá az ajtót. Azzal mindketten az Oltárhoz közelitének; a' Király kérdé, ki kezdje esküjét? akkor Lonkát tűz szikrázó szemekkel felkiált, mondván: én kezdem gőgös felfuvalkodott adófizető! tudjad ki áll előtted: én vagyok Lonkát, az általad gyűlöltetett 's kinevettetett Scitha Nemzet legnevezetesebb seregek vezérjének, Arzakómának közvért ivott frigyese, torkodra forratom gőgösködésedet, személyemben tekintsd magát Arzakómát, ki betstelenítését bika-bőrön gyászolja; kezemben életed, ránts kardot! 's mindketten kardot rántának. — Lonkát folytatja beszédjét mondván: — Idegen Istenek! ti elöttek esküszöm, innet mindketten életben ki nem menünk, egyyike vagy a' másika itt festi-meg Oltáraitokat vérével, adjátok a' győzedelmet annak, kinek igazsága vagyon, azért vitéz Király! szedd össze hátra maradt erődet, védelmezd magadat, hallám boldogúlt Nemzömtől több hősi tetteidet, tiéd az elsőség, láss kötelességedhez, külömben mint gyáva félénk bányával úgy bánok! — A' Király bámúlja a' Scithát, 's mondá: hát ez a' parola? úgy vagyon, ez ám! — Én parolámra fogadám Arzakóma frigyeseznek az általad rajta elkövetett rút betstelenséget, életem veszedelmével, 's tulajdon véremmel, avagy a' tiédvel lemosni. — Láss dolgodhoz. — A' Király látván a' ve-

szedelmet, 's reményjét egyedül csak karjában 's fegyverében kereshetni; kardját felemelé, 's Lonkátát dühösen megtámadá, szolgálá-is nékie a' szerentse; mert Lonkátá' bal karján tetemes sebet ejte, de azzal a' dühös oroszlánt még jobban felingerlé, Leucánor' fején halálos sebet ejtven, földre teríté 's fejét vevé, azt katzagánja alá szorítván, a' jelenlévő Isteneknek győzedelméért térdet fejet hajtott 's kiillantott, magát nyughatatlan paripájára fellöké, 's öreg lovagjához nyargalt, a' zsákmányt általvetőjébe téven, karját, mint lehete, az öreggel békötette, 's azzal Honjába sietett. — Elmenetele után 9-ed napra gyászoló Arzakóma' nyakába borúla, hűséges barátsága' zálogául a' gőgös Leucánor fejét lábaihoz veté. — Arzakóma megundorodni látszaték, egyet sóhajt, — fanyar sors! szerencsétlen fő! lennél bár kié másé, csak ne a' Mazea Atyjáié, már megvan. Ah Cupidó, Cupidó! te pokolbeli kegyetlen áspis kölyök, mikor szűnsz már meg szíveket nyilazni 's vért szomjuzni. Azzal hűséges frigyesét megölelé, 's érette végbevitt áldozatját viszon ígéretével köszöné. — Parantsolá tovább hív cselédinek ezen áldozatot Orestes és Pilades templomába vinni, balzsammal békenve egy edénybe tenni, 's Honni Isteninek ostjával feláldozni. — Mind ezek után kérdezősködék: nem hallotta e' még Matzenta feltételének szerencsés, vagy bal kimenetelét? hanem Lonkátá a' szorgalmatos kérdőnek kérdésére feleletével adós marada, hozzá téven 's biztatván Arzakómát, annak-is rövid idő múlva szerencsés végbe menetelével. Azután az elkerülhetetlen véres háborúról értekezének egymással. — Mi illeti Matzentát, ő még az nap, mellyben Lonkátá Bosphoroszbá indúlt, Zentével az e' féle ügyekben legalkalmasabb lovagjával Maeotiden Tartományába vette útját.

Szükség tudnod Mnésippe! hogy a' Leucánor nője, t. i. Mazea' rég elhunyt Anyja, az Alán tartománya' mostani Fejedelmének testvér-húga vala; ezt Matzenta jól tudván, hasznára fordítá, t. i. ő lovagjával együtt, mint Alánok' szomszédja, az ő nyelvöket, mint született Alán úgy beszélvén, hajokat Alán módra megnyírák, köntösjöket-is szint a' szerént szabatták, 's illy alakosan mi hamar Maeotiden tartományába jutának. — Matzenta Adirmák Herczeg udvarában magát, mint Mazea' Anyja testvérjének fija, Alán Herczeg Zápor úgy jelenteté; egy úttal izenvén: hogy Alániából, Atyjától ide küldtetették egy sürgető ügynek 's bal esetenek hírül adására. — Adirmák, mint kedves nőjének rokonját, Mazea pedig mint bátyját nyílt karokkal fogadák. Matzenta még útjában hallván Leucánor Király' bal esetét, azon szomorú hírnek ő leve legelső postája, jelenté tehát először annak véletlen 's erőszakos halálát; másodszor: hogy a' Leucánor Atyjától törvénytelen ágyból származott Eubó, ki mind ekkoráig a' Szaurmata szomszéd Nemzetnél mint Hadivezér 's nevezetes bajnok lappanga, Leucánor halálát meghallván, 30. ezer lovag sereggel Bosphorosz-országát erőszakosan meglepte, 's magát Királynak kikiáltatta; de a' földnépnek számosabb része Királynéjának Mazeát kívánja, azért mondá tovább: Atyja azt üzené, hogy Adirmák azonnal Bosphorosz-országba siessen, az Alánok rövid idő alatt őt nyomba fogják követni, ő pedig addig-is, míg a' Nemzeti sereg ide érkezend, mint kedves Sógorának szolgálatját ajánlja. — Adirmák ezen álnokul kikoholt hazugságokat elhívén, nőjét, kedves Mazeáját, Zápor alakos név alatt lappangó Matzentának, mint vélt rokonjának általadá, azon atyafiságos kérelmével: hogy — e' legdrágább kintsét biztosabb örre nem bízhatván, — arra, mint tulajdon két szemé fényjére úgy vigyázzon.

Mnesippus. Szegény gyáva! matskára bíz a' tejet, megengedj Toxari! hogy beszédedben hátráltatlak.

Toxaris. Ez álnok alakos hív szolgálatját ajánlá, a' minthogy azt tellyesíté-is, csak azon külömbséggel, hogy nem az ő számára.

Azonközben Adirmák a' Bosphoroszi koronának fényje által elvakíttatván, elő-seregeivel éjjel nappal előre nyomúlt. Matzenta pedig a' kezébe adatott drága zsákmányjával, a' deli Mazeával a' tartalék-sereggel a' had derekát halkán mind addig követé, valamíg a' Honjába vezető útra nem kapott, 's akkor magát 's feltett szándékát Mazeának titkon kinyilatkoztatá, és így, mint hajdan Páris Helenát hajóra, e' pedig Mazeát paripára ülteté, 's hív lovagjával közbe vevén, éjjel útjokat, balról a' közép tenger felé, a' Mitriai magas hegyeket jobb kézre hagyván, szerentsésen elillantának; egész éjjel éhel, szomjal, más nap estig hol léptetve, hol nyargalva Scithia felé sietének, 's harmad nap viradóra Mazea a' szokatlan nyughatatlanság által elcsüggve alig pihege, egyedül azon reménység ébresztgeté még benne a' már már kirepülő, lelket, hogy szerelmetes Arzakóma ölébe jutand. Immár a' Balvány száz bértzét megpillantván Matzenta, mondá Mazeának: lásd deli Mazea! ama felhőkbe burkozott Havasnak aljába hever Arzakóma a' gyászos bika-bőrön, ma délest közt gyászából kivetkeztetjük. Örvedetes szívvel felele Mazea: ah adnák a' jó Istenek, csak még egyszer láthassam, 's azután örömmel halok meg. — Könnybe lábbadt szemekkel tudakozódott Atyja' haláláról, ha való volna e, avagy csak alakos hír? mi tűrés, tagadás szép Mazea! mondá Matzenta, a' már megvagyon! azon segíteni nem lehet, elébb utóbb minden halandónak ez a' vége; hanem szorgalommal elhalgatta Atyja halálának körülállásos vol-

tát 's megölőjének nevét, úgy az Arzakóma' abban lett megegygyezését-is. — Ha véleményemben nem csalatkozom, Eubó a' gonosz, vala gyilkosa édes Atyámanak. — Matzenta felele: — a' gyanú nem egyéb, mint kétség, a' kétség nem valóság, azért a' gyanú, egy nem nyugtató, hanem nyughatatlanító valóságtalan szívet gyötrő mótely, annak nem kell helyt adni a' szívbén, mert az a' helyett, hogy a' fájdalmaikat engesztelne, öregbíti; a' jövőendő idő mindent felfedez maga idejében, egyedül a' türelem azon mennyei balsam, melly azt enyhitheti. — Egy magzathoz illő buzgó sóhajtás légyen elég emlékezetül, holtak holtakkal, élők élőkkel. — Most a' deli Mazeára új örömek derülnek, 's azért örülnie 's nem szomorkodnia lehetik.

Azomban, hogy Mazeát az öröm véletlenül lepjemeg, kedvesének közellétet mind addig palástolá, valamíg Mazea maga mátkáját Arzakómát az udvarán álló terepély Berekenye-fa árnyékában bika-bőrrön hátra nyújtott karokkal heverni meg nem pillantá, 's akkor Mazea felkiálta: Arzakó — a' lóról leszédülve elájult. Arzakóma mint mikor a' mennykő a' mély gondolkozásba merült mellett leüt, felugrik a' szőnyeg gyanánt szolgált bika-bőrről, Mazeáját ölbe kapja, friss vízzel lotsolja, 's végre tsókjainak hevével új életre hozza, azzal a' bika-bőrt háromszor felrugja, ugyan annyiszor leköpi; vigyék-e! szemeim elől, hogy soha rá ne szorúljak! kissebbítettésem 's gyaláztatásom eléggé megvan boszszúlva. Azzal jobb karjával Mazeát, ballal frígyesét Matzentát ölelven, bévezeté takaros hajlékjába, 's addig, míg Mazea egy medve-bőrrre pihenni leheverede 's elszunyada, Lonkáta-is megérkeze, 's a' vatsora elkészült. Hagyjuk most őket barátságosan falatozni, 's osztán lenyugodni, mert nagy útról jöttek.

Most már halljad Mnesippe! az alatt mi történt Bosphoroszbá. Eubó, a' kakuk-madár, csakugyan elfoglalá a' Szauiromata segedelmével Leucánor Király Birodalmát, Bartzetát, noha rokont, — azzal nem gondolván, — magának nőül eljegyzé, és így Adirmák oda érkezésével már birtokába vala. — Adirmák meghallván kedves nője' elragadtatását, 's Arzakóma birtokába jutását, dühével nem bírt, sírt, tépte haját, szakálát; végre sógorához Eubóhoz folyamodott, a' mint véle örökös frigyét-is kötött, 's a' Bosphoroszi korona' jussáról végképen lemondott. — Eubó ellenben Arzakóma ellen 30. ezer válogatott vitézekkel hadba szállni magát ajánlotta, nem külömben az Alán rokon, a' valóságos Herczeg Zápor szinte 30. ezerrel, a' görög segedelem 10. ezerre, az Adirmáké magáé 20. ezerre, és így mind össze az ellenség' száma 90. ezerre mene, mellynek egy harmada gyalog Ijász, a' más két harmad része egyvelges, ú. m. dárdás, kopias, dzsidás lovas seregekből állott. Az ellenség jobb szárnyát Alán Herczeg Zápor, közepét Eubó a' hős bajnok, bal szárnyát a' dühös Adirmák, és így közelítének a' Tanais inetső partján lefele a' róna határszéleinkre, a' mi őrállóinknak az adaték parantsolatúl, hogy velek megne ütközzenek, hanem csendesen, mintegy hátokon hozzák 's tsalogassák a' Caucasus völgyek' torkolatjáig, a' végett; hogyha első ütközzettel meggyőzöttetnénk, magunkat az ellenség előtt esméretlen völgyekbe vonhassuk.

Mi ellenben mind össze csak 70. ezer, ú. m. 20. ezer gyalog, 50. ezer lovas, született Honfiakból álló sereggel állottunk szemközt az ellenséggel. Jobb szárnyát vezette vitéz Arzakóma, közepét a' szemes Lonkátá, bal szárnyát a' szelíd Matzenta. Én akkoron mint 16. esztendőös ifjantz a' tartalék seregnél valék,

de végre nekem-is jutott a' bosporos levesből , mert úgy nyakszirt sújtott csákányjával egy Bosphoroszi pimasz , hogy orromon , számon megindult a' vér , lova-mon-is alig bírván ülni , még akkor élő Anyám barlangja szájáig megsem álltam , sőt vissza se mertem többé tekinteni.

Mnesippus. Derék Vitéz voltál Toxari !

Toxaris. Voltál már ütközetben Mnesippe ?

Mnesippus. Nem én , nem-is kívánok.

Toxaris. No hát elég , — többet nem szükség szólnom.

Mnesippus. Ne haragudj , kérlek ; csak tréfáltam.

Toxaris. Nints okom miért haragudjam ; mivel olyan mondja , ki még tám verebet se ölt.

Mnesippus. Bizony nem én , minek hazudnék , nem-is illeti az a' Böltselkedőt.

Toxaris. Tagadom azt az eggyet. Hát Biás , Pittacus , Solon , Socrates , 's több számtalan Böltsek nem valának Hősök-is ? — Óh elpuhult Nemzet ! hová lettek a' hajdani Menelausok , Agamemnonok , Achilesek , Ulissesek 's több e'félék , kik Tróját fenekkel felforgatták. Csak igaz példa beszéd az : Eggyik idő a' másiknak ellensége , minden az örök változtatás alá van vetve. — Tudják a' jó Istenek , még belőlünk-is szegény Scithákból mi lehet idővel , úgy-is lehet még , hogyha nagyon elszaporodunk , egy része törzsökünknek olly távol földre kényszerítették lakhelyt keresni , hogy idő jártával , nyelvünket , köntösünket a' távollét miatt annyira elzikornyázza , hogyha azon kivándorolt gyarmat az alap ivadékkal összehatalálkozik , egymást nem fogja érteni 's megesmérni ; és ha éppen már a' törzsök-rokon a' sarnyazat rokont némiképpen rokonnak fogadná-is , csak mint képzelt ivadékot úgy nézendi.

Mnesippus. Majd annyira merűlsz a' mély böltsekedésbe, hogy itt lep az est, — ne hagyd már kérlek, tsonkán e' különös de egy kevésbé hoszszas hősi Regédet.

Toxaris. Mitsoda? Regémet? annak köszönd, hogy nem otthon vagyok, nints oldalomon a' törvény-test; mert különben, — no de: — hiszed, nem hiszed, már csak elvégzem.

Mnesippus. Ne boszszonkodj, kérlek! inkább már elhiszem, mintsem oda menjek tanúbizonyságot keresni.

Toxaris. E' már ismét sértegető szó, no de: egy olly lágy szívű bajnokkal, ki a' verebet-is sajnálja megfojtani, nem illik vetélkedni. Hasztalan szó szaporítás. Tudjad tehát Mnesippe! a' mint a' hajnal még csak szürkülni kezdé, az ellenség megtámadá táborunk egész homlokát, oroszláni dühösséggel hartzola mindenki, 's mint mikor az égi boltozat alatt ama' jéggel terhelt kóborló fellegek egybe csoportoznak, 's az ellenkező szelek által egymásba ütődnek, az egész földi gömbölyeget tenkre tenni látszatnak; olly rettenetes robajjal ütköze össze egymással a' két tábori sereg.

Mnesippus. Nem vagy utolsó Szónok, hamar megtanulád a' hasonlatosságokat 's tzelőző ábrázolásokat, ha merem kérdezni, mi leve vége az egész történetnek?

Toxaris. A' mint egybe ütközének, a' mi bal szárnyunk csak hamar kezdé hanyatlani, ezt meglátván a' szemes Lonkáta, seregei közzül Matzenta frigyésének segítségül annyi népet küldé, hogy maga magát meggyengítvén, ő-is hátra nyomattaték, azomban az oda küldött segedelem-is már késő jövén, elébb Matzenta, később Lonkáta súlyos sebbe esvén, mind a' közepe, mind a' bal szárnya nem csak hátra nyomúlt, hanem

szaladt, mint szaladhatott, egyedül a' jobb szárnya állá-ki a' sarat, de csudálatos dolog!

Mnesippus. No már ismét böltsekedel.

Toxaris. Megengedj, mit tehetek róla, ha elragadtatom. Mondhatom, hogy csudálatos; mert ugyan épen e' szülé minékünk a' fényes győzedelmet; mert már kiki azt kiabálá, csak a' Balkány üregjeibe, — én már akkor régen az Anyám-aszszony ölébe szundikálék, de a' tartalék-test' lármája felébresztett, azonban gondold-meg Mnesippe! — Arzakóma látván, hogy a' már már nyertesnek lenni látszatott ellenség nyakra főre kergeti a' mieinket, akkoron oroszlán dühösséggel, mint az eszébe megháborodott, bátor vitézeivel a' mieinket űző ellenségnek hátára kanyarodott, ezt meglátván a' futó Scitha, vissza fordúlt, 's a' vakmerő kába ellenséget körbe fogván, rettenetesen megverte, 's össze potsékolá, úgy annyira; hogy a' lovak csaknem vérbe úsztak.

Setét estig tartott a' hartz, a' szánakodásra méltó Adirmák látván végső veszedelmét, mint az űrült, fel-'s alá nyargalódzott, Arzakómát kétes bajvívásra kiabálva kereste. Ezt meghallván Arzakóma, azonnal oda rúgtatott, egy két fordulás, 's kard tsattogtatás után kardját Adirmák' melyébe markolatig nyomá. — Haldokló pillanatjai között-is arra kéré a' győztes bajnokot, hogy azon deli Nőnek, kinek ő birtokába meg nem maradhatott, mondja-meg, hogy ő utánna csak Arzakóma lehet érdemes birtokára.

Másnap viradóra a' Bosporoszi Király Eubó, nem különben a' halálos sebbe esett Zápor, Alánok' Vezére, béke-kötés végett hozzánk fényes követséget küldének, a' minthogy a' békesség mi hamar megleve; t. i. Eubó, Bosporoszi új Király a' régi adót kétszerre fizetni magát lekötölte, az Alánok magokat,

bár melly ellenségünk ellen, ha sorsunk kívánja, 20. ezer fegyveres hadi sereggel segíteni ajánlották. Mi illeti a' Görögöket, azokkal szóba sem állottunk, mivel mi őket, mint a' mi adófizetőknek, a' Bosphorosi Királynak rabszolgáit úgy néztük. — Melly frigy ez máj napig-is szenttül tartatik; 's mint hallám, minap egy földimítől, Arzakóma 's kedves Mazeája, már a' nyúlakat kergető 7. esztendő's fiatskájával, Lonkátá Matzenta kedves frigyeseivel frissen vagynak, 's szerényül kormányozzák vitéz seregeinket.

Mnesippus. Köszönöm Toxari szívességedet, mondhatom, hogy a' Játékszinben sem múlattam volna magamat jobban, hanem úgy vélem, mára elég-is lesz; a' még előmbbe terjesztendő két történetet holnapra hagyjuk.

Toxaris. Légyen bár, mint akarod.

Másnap ismét szokás szerént kísétála Toxaris Mnesipussal, 's az első im' így kezdé folytatni beszédjét:

A' negyedik Történet, szinte mint az előbbiek-is nem költemény, hanem valóság; melly részszerént tulajdon csekély személyemet tárgyazza.

Halljad tehát Mnesippe! mit követe-el érettem, 's reám való nézve az én kedves vélem közvért ivott frigyos barátom Sisinnes. A' midőn t. i. ez előtt három évvel Honnomból ide Athenébe bñltsséget tanulni jönni szándékozáék, 's engem' ez útamban említett Sisinnes barátom önnkényt követne, Amastrin Városa mellett lévő tengeröblébe szerentsésen meg-

érkezénk 's hajónkat kiköténk, melly Város Carambétól nem meszsze azon helyen fekszik, melly a' Scithiából Görög-országba utazóknak útjokban esik. A' kikötő-helyhez közel, egy kibérelt házba bútorainkat lerakván, magunk időtöltés végett részszerént a' tenger partján sétáló népet, részszerént ismét a' hajókból kirakott portékákat szemlélgetvén, ott andalgánk, 's a' midőn kibérelt szállásunkra visszatérnénk, Istenek! mit látánk? a' míg mi itt 's ott ántsorgánk, addig fogadott szállásunkon ládátskáinknak zárjai feltörtetvén, minden vagyonunktól annyira megfosztattunk; hogy még azon napra sem marada annyi, a' mennyi élelmünkre elegendő lett volna. E' bal eset után báratommal egymást bámúlván fejünket azon törénk, hogy ez idegen földön, mint idegen esméretlen, még pedig megvettetett Scithák mi tévők leendjünk? én részemről gyengeségemet megvallani nem szégyenlem, a' kétségbe-eséssel küszködék; minekutánna négy száz Dáriusi pénzbeli költségünktől 's minden hátra hagyott testi ruháinktól megfosztattunk. Én tehát, a' ki külföldben-is beteges állapotban valék, azon kitsiny lelkűségre vetemedtem, hogy később lettem volna kardomat oldalamba döfni, mintsem éhhez, vagy más gyalázatos rabszolgai alacsonyysággal életemet tovább folytatni; hanem a' nálamnál nagyobb lelkű frigyese Sisinnes könyörge, hogy azt ne tegyem, arról bizonyossá tévén, hogy ő egy módot talált legyen-fel, melly által életünket mind addig fenn tarthatjuk, a' míg magunkon másképp segíthetünk. A' mint-is még az nap erős vállain a' hajókból teher hordásáért annyi pénzt érdemle, hogy az testi táplálásul mindkettőnknek azon napesteig elégséges vala. Más nap reggel a' Város piatzán fel 's alá sétálván Sisinnes, — mint mondá — gyönyörű köntösökbe öltözött több nemes

ifjabból álló tsoportra bukott, kiknek Hírmondójok, (Praeco) tárogató síppal előttök lovagolván, ezt hirdeté: „Tudtára adatik mindenkinek, valakit csak e' tárgy „illetthet; hólnap után a' Nemzeti bajvívó 's vetélkedő „korlát körében egy nevezetes bajnoki diadal fog tar- „tatni, melly alkalmatossággal a' győzedelmes bajnok- „nak a' győzedelmi koszorú mellett bizonyos pénzbeli „jutalom-is fog adattatni.” Sisinnes barátom ezt hall- „ván, azon diadalnak miképen leendő végbevitelét ki- „fűrkészvén, nagy örömmel hozzám sieté, nyakon ra- „gada 's mondá: — Ne búsúlj immár Toxari! 's ma- „gadat többé szegénynek ne mond; minekutánna én té- „ged' holnap után dúzs gazdaggá tészlek. Én e' sza- „vaira Sisinnesnek fanyar mosolygással vállat voníték. Azon időközben-is, míg a' bajvívásnak ideje elérke- „rett, mind ketténk' számára a' mindennapi eledelt erős kezeivel 's izmos karjaival, noha szűken, de még-is kikereste.

Felvirada tehát Sisinnesnek örömére azon nyug- „hataitanúl várt 's óhajtott nap. Engemet nap felkel- „tével mint bádgyadt 's ellankadt beteget, bal karom- „nál fogva a' Városban lévő azon nézőhelyre, melly már akkor mind két nemen lévő kíváncsi nézőkkel csaknem tömve vala, inkább vitt, mintsem vezetett. Mi-is a' korlátokkal körül kerített körben a' viasko- „dandó bajnoki karba számunkra helyt kérénk és azt meg-is nyerénk. Így a' Hírmondó tsendességet pa- „rantsolván, minekelőtte a' bajnoki diadal elkezdődött volna, néhány oktalán állatok, úgy mint: 2. oroszlán, 2. tigris, 1. hiene, és 2. pardutz a' reájok botsátta- „tott kutyákkal küszködének, 's azután az azok által dühösségökig elvadított állatokra néhány — mint a' je- „lenlévőktől érténk, — gonosztévő férjfiak eresztettek bajvívásra, 's azoknak széllyeltéptetetésök után már

dühökkel nem bíró vad-állatok, az arra magokat ajánlott ifjak által agyon nyilaztattanak.

Mindezekután a' viadali korlát az elhúllott emberek' és állatok' testöktől kitisztíttatván, a' Hirmondó háromszor tárogató sípjába fújt, 's a' viaskodandó bajnokok felé fordulván, egy egészszen vasba borított óriási nagyságú ifjú bajnokot bal karjánál fogva a' bajvívó hely' közepére helyheze, 's reá mutatván, felkiálta, mondván: — „Ím' a' ki ezen vetélkedő-társat „óhajtó vitéz bajnokkal kétes diadalra kiállani bátor-
„kodik, álljon-ki a' homokra! a' győzendőnek a' győ-
„zedelmi koszorú mellett tízezer drachmából álló pénz
„ajánltatik jutalomúl.”

Alig végzé-el a' Hirmondó utolsó szavát, Sisinnes mellőlem hirtelen az Óriás eleibe áll 's fegyvert kér. Azomban addig, a' míg kívánsága tellyesítettnek, hozzá fordulván, azt mondá: — „Toxari, frigyes bá-
„rátom! hogyha Honni Hős-Isteneink ezen diadalban,
„— mint reménylem, — segéllenek, akkoron felvett
„útunkat lészen mivel folytatnunk, ellenkező esetre:
„Honni dicsőült Öseink' szokásaik szerint, hideg te-
„meimnek tisztességes eltemettetésére emlékeztetlek,
„'s azután térj vissza szeretett Honnunkba, 's ott ked-
„ves rokonimnak 's húgodnak, az én kedves eljegyzett
„mátkámnak, a' kellemetes Deliának add tudtokra,
„hogy én őket az Elisium' tágas mezején kinyílt ka-
„rokkal várom; — hív mátkámnak azonfelül azt üze-
„nem, hogy én őt nékem tett ígérétéltől feloldozom;
„azért kezét 's nemes szívét egy őt megérdemlő Ha-
„zaflnak adja.” Ezzel egymást általölelvén, gyermeki
módon zokogtunk. Azon közben megérkezének a' fegyverek a' bajnoki pántzélokkal egyetemben, Sisinnes az elejébe terjesztett készületek között egy zamán-
tzos pántzélt vetvén felső testére, a' sisakot félre ta-

szítván, hajadon fővel álla szembe az egészen vasba burkozott Óriással. Mindezekután a' Hírmondó újra sípjába fűjt, 's jelt adott a' diadalra.

Az óriási bajnok nagy kevélyen az előtte álló 's bátran szemei közzé néző Sisinnes barátomra dühösen rohanván, kardvágását egyenesen fejének intézé, melyre Sisinnes mint egy szélfaivalom félre szökött, 's még az Óriás kieresztett kardját maga védelmére viszsza ránthata, Sisinnes kardjával agyvelőjére sújtott, ámbátor azt sisakja védte, de még-is karjának súlyját nem kevesé érezvén, eltántorodott; azomban magában morogván a' Góliát, másodszeri hozzá való tsapásával Sisinnesnek térdhajlását érte, 's rajta tetemes sebet ejte: noha ugyan ezen sebzet után Sisinnes barátom bádgyadozni kezdé, 's vére a' diadal helyét pirostra festé, melly szomorú eset engem csaknem ájúlásig legyaláza; de koránt sem vérének folyása, melytől mi nem szoktunk undorodni, hanem barátomhoz vonzó buzgó érzékenységem, kivel gyermeki koromtól ólta, mint édes Nemzóm tzimborájának fijával egy kenyeret 's egy sőt ettem. Azomban a' többször említett vasas bajnok magát már diadalmasnak lenni képzelvén, vetélkedő társát annál dühösebben kezdé pergetni, de Sisinnes sem tsügge még el egészen, magát rendbe szedvén, a' mint az Óriás ismét feje lágyját keresné, 's kardjával hozzá sújtana; akkoron Sisinnes szint a' szerént, mint először félre szökvén elgyengülése miatt térdeire esett, de azon perczben talpra ugorván, a' mint dühös bajvivó társa fejének ketté hasítására karját felemelé, a' hónalja alatt lenni szokott hézagot megsejdtívén, hirtelen kardját izmos testébe markolatig nyomá 's földre dönté, 's maga pediglen szinte félholtan a' holtnak elnyúlt testére rogyott; 's kevésben múla, hogy ő-is lelkét azonnal ki

nem fújta. Így a' Hirmondó Sisinnest karjánál fogva segedelmem által földről felemelvén, győzedelmét sípjának harsogásai után fennszóval kihirdeté. Én végre e' dicső bajnokot, mint hűséges frigyes barátomat, több jó lelkű emberek' segedelmökkal, a' győzedelmi koszorút fejére nyomván, 's a' pénzbeli jutalmat általvén, szállásunkra vezettem, 's ott őt szorgalmatosan gyógyíttattam. Ámbátor, minden igyekezetemet arra fordítottam legyen-is, hogy egyetlenemet előbbeni állapotjába helyheztessem; de mivel a' térdjének hajlásában lévő inak valának tetemesen megsértve tökéletesen lábra nem állíthattam; azon felül magam-is gyenge egésséggel bírván, köz akarattal édes Honnunkba szerentsésen mindketten visszaevezénk, és így a' vitéz Sisinnes frigyesem, most már nem csak barátom hanem Sógorom-is leve; mivel testvér-húgomat, Deliát, mint már eljegyzett mátkáját alacson füstös kunyhójába vezeté; én pedig előbbeni egésségemet visszanyervén, néhány holdnapok múlva a' tudománybéli kíváncsisággal tovább nem bírván, minden rokonimat, kivén Sisinnest, ki még sánta vala, a' legjobb állapotban hagyván, ide Athenébe szerencsésen eljuték. Ezen diadal nem Machlin', sem nem Alania' Tartományában történt, a' honnét szemmel látó tanúkat nem hozhattam, az előbbeni elődbe terjesztett Arzakóma, Lonkátá és Matzenta hősök által elkövetett dicső tetteknek bém bizonyítására; hanem Görög földön, a' tenger partján fekvő Amastrin Városában, a' hol számtalanok a' szemmel látó tanúk, kik ezen kétes bajviváson tulajdon képben jelen valának.

Mnesippus. Vajmi ditső, vajmi ritka példája a' nagy lelkűségnek? ám, mondom, előttem hallatlan példa.

Végre, hogyha még unalmadra nem vagyok, im' ez ötödik és utolsó Történettel fejezem-bé hosszas beszédemet.

Abauchas földim, mintegy 6. évvel ez előtt kedves 's véghetetlenül szeretett nőjével, öt esztendő leánykájával, és karon ülő csecsemlős *) fiú magzatjával 's azon felül közvért ivott frigyesével, Gindanes-sel, bizonyos Honni ügybe Boristhenes fő-városába utazván, számosabb útonálló zshiványok által megtámadtatott, 's midőn e' bátor férfiak magokat 's kedveltjeiket vitézül oltalmaznák; Gindames czombja-tővén tetemes sebet kapott, melly miatt maga erejével egy lépést sem tehetett. Azon nap éjszakára egy vendégfogadóba szállának, a' hol a' midőn első álomban valának, egyszerre az egész épület tűz-lángba borított. Abauchas vala legelső, ki a' veszedelmet megpillantá, azonnal legelőbb-is frigyesét, a' sánta Gindanest ragadá-ki a' dühös tűz-láng közzül 's bátorságba helyhezé, a' férjét követő nő csecsemlős magzatotskáját ölébe vévén, leánykáját karjánál fogva vezetve, a' lángoktól minden felőlről csapdostatván, fiatskáját öléből kiejté, maga pedig leánykájával egygyütt öszszeper'selve csak élet halál közt szaladhatott-ki a' veszedelemből, 's egyedül a' veszedelmet 's félelmet nem esmerő nő, vitéz Abauchas önn élete feláldozásával ragadhata-ki a' lángok közzül kedves ártatlan fiatskáját.

E' szomorú eset után, midőn Abauchasnak ezen cselekedete szemeire hányatott, t. i. hogy nőjét 's tulajdon csemetéjét veszedelemben hagyván, legelőbb-is frigyesét Gindanest ragadá-ki a' rémitő tűzből, azt felelé: — „Nőre 's magzatokra, úgymond; kiknek jó „erkölcsjük 's hűségjük még bizonytalan, könnyű lenne

*) Csecsemlős, ez nem tollhiba, sőt így vagon jól, nem csecsemős.

„szert tennie, de az illetén frigyos barátira mint Gindanes, ki őt tenn' élete megvetésével több ízben a' veszedelemből kirántotta, lehet é valaha szert tenni, bizonytalan.”

Ímé ígéretemnek megfelelőén, az elődbe terjesztett történeteket jól megrostálván, minden kímélés nélkül kereken mond-meg, mit ítélsz mi rólunk, szegény Scithákról?

Mnesippus. Hogy igazán megvalljam erántatok való véleményemet, minekutánna veled megesmérkedtem volna, sőt azután-is kevés ideig magamat egészen néked által nem adtam, melly a' görög előítéletnek szüleményje vala; most már mondhatom, hogy szerentsémnek tartom veled való megesmérkedésemet, én te tőled, főkép a' szent barátság' frigyének valódi érdemét betsülni tudni megtanúltam, a' többek között azt-is: hogy ezentúl az emberi társaságban nem azt fogom vizsgálni, ki miféle, minémű 's tulajdonságú Isteneket imád, hanem ki miképen 's milly buzgóan imádja Isteneit. Arra se fogok többé ügyelni: ki miféle nemzet avagy születésű légyen; egyedül csek arra, kinek millyen erköltsi tulajdonsága vagyon, és miképen viseltetik felebarátja eránt. Végre: azt-is megvallom, hogy a' ti vallás szertartás és erköltsbeli szokásaitok, noha együgyűebbek, de fontossabbak, mint a' mi otsmány erköltsű, buja, dévaj, számtalan Isten és Istennéink eránt való bűbájos botránkoztató nevetséges képmutató szokásaink. — Mind ezekre való nézve Toxarim! a' nélkül, hogy köz vér poharat ürítsünk, im' itt a' jobbom, fogjunk kezet, szolgáljon az köz vér áldomás gyanánt e' frigy kötésünknek örök zálogául.

Toxaris. Orestes és Piladesre esküszöm, mint mondad, részemről-is úgy légyen, ám mondom.

Csemiczei CSEMICZKY SÁNDOR,
Cs. kir. nyug. lép. száz. Lovas-kapitány.

15.

A' Mammuth.

Az 1828-dik esztendei F. M. O. Minerva I-ső Negyedjének 1594-dik lapján, a' még 1810. e. Neográd Vármegyében fekvő Sásomháza Helysége' határában találtatott Mammuth tsont-vázak' utóbbi vi'sgállására, Bústeleký Úr által felbuzdítottván, a' tisztelt Úr várakozásának, és kívánságának megfelelni illendőnek; kedves Hazámnak pedig e' részben-is használni kötelességemnek tartottam.

Ennél fogva e' folyó 1829. e. Martziusz hónapjában Sásomházára (Sámsonházára) utazván, a' helybeli Ev. Tiszteletes Vladár Sámuel Esperestségi Dékán Úrhoz szállottam, 's a' tisztelt szelíd lelkű, 's a' köz-jót örömet elősegítő Urat; úgy szinte némelly helységbelieket, kik az 1810. e. talált Mammuth tsont-váz' felszedésénél jelenvóltak, kikérdezvén, — eze-
ket tapasztaltam:

1810. e. nyarán, a' Sámsonházi Várhegy', vagy is Fejérkövár, Heves Vármegye felé lévő oldalában, egy akkor' krumplit kapáló ember, a' mellette lévő mély víz mosásban valami különöst fehérteni látott, a' mit haza menvén elhíresztelt, 's többekkel a' hely' színére kimenvén, könnyű erővel egy nagy állat' fej tetemét ásott-ki, mellynek a' két szarva, egymásfelé

behajolva, tsaknem egyg ölnyi hossza vólt, mindazáltal e' ritkaságon, minekelőtte nállok értelmesebb ember látta, 's azt megmenthette vólna, ezen buta emberek, vandalusi tettet követtek-el; a' tsonttól valami kellemes kongást várván, fejszéjekkel több darabokra törték.

Ezután a' találók az akkori Predikátorjok Tiszt. Haan János Úrnak bėjelentyén, általa ez eránt hathatós rendelések tétettek. Mellyeket Hazánk' tudós Mineralogja Zipszer András Úr, a' *Versuch eines topographisch — mineralogischen Handbuches von Ungarn* czímű, igen hasznos munkájában a' 328-dik lapon e' képen ír-le: —

„Sásomháza, (ung. Sámsonháza) ein Dorf im Neográder Komitate, an der äussersten Grenze des Hevescher Komitats. Man hat hier, ausser einer beträchtlichen Menge petrifizirten Holzes, im Sommer des Jahrs 1810. nach einer Überschwemmung, fossile Knochen, Hau- und Backenzähne, ja mehrere Theile eines Skelets von ungeheurer Grösse entdeckt und ausgegraben. Man hält sie für Überreste des Mamuths (*Ohio incognitum*). Die zwey Hauer, welche man am Fundorte für Hörner hielt, massen, jeder nach seiner äussern Biegung, ungefähr 9 Fuss in der Länge und 13 Zoll im Umfange. Von den 5 Backenzähnen wog der geringste 9, der schwerste, mit einem Theile der Kinnlade, worin er noch fest sass, 12 1/2 lb. Die untere Kinnlade, mit 3 Zähnen, ist, so wie die in Wachs abgeformten Hörner dieses Thieres bey Herrn Andreas von Kubinyi in Videfalu zu sehen. *

* Mind ezek mostan az én mineralogiai gyűjteményemben találtatnak.

Durch die Güte des dortigen Herrn Pfarrers, habe ich folgende Bemerkungen über diese Entdeckung erhalten: „Das zoologische Phänomen, das ich im vorigen Jahre in einer 4 Klafter tiefen Grube entdeckt habe, verdient bemerkt zu werden. Es sind zwey Hörner, davon ein Ast 8 Fuss lang und 1 1/2 Fuss im Umkreise, nebst einem Kopfe. Dieser enthielt etliche Zähne (dentes molares) 9 bis 12 π . schwer, die ich auf Befehl Sr. kaiserl. Hoheit des Erzherzogs Palatin, in das ungrische Museum nach Pest geschickt habe. Es war keines von denen uns bekannten Thierarten; die Grösse und Form der, zu einander gebogenen Hörner, weicht von allen weit ab. Meiner Muthmassung nach, ist es das Ohio incognitum. In Rücksicht der Zähne (s. Blumenbachs Abbildungen 2. Heft. Taf. 19.) war es kein fleischfressendes Thier. Ein anderes, was ich entdeckte, war kleiner ohne Hörner, mit 2 Zoll breiten Zähnen. Dies alles deutet eine, vor mehreren Jahrtausenden vorgefallene Revolution der Natur an, denn es ist zu bemerken, dass ausser den Zähnen, alle Knochen so mürbe sind, dass man sie mit der grössten Sorgfalt nicht ausgraben konnte, ohne sie ganz zu zerstückeln. Gleiches Schicksal haben auch die Hörner gehabt.“

Az említett hegy-öldalt magam-is megvi'sgálván, ez alkalommal Mammuth csontokra nem találtam; azomban a' Tiszteletes Urat megkértem, hogy engemet, ha ne-talántán ezután valami nagyobb csontokra akadnának, tüstént tudósítson. —

Az ólta leltek ottan elefánt, 's más állatok' csontjaikat, valamint szint' egy nagyobb

nemű szarvas', kővé vált szarvát, mellyekkel e' napokban a' tisztelt Lelki-Pásztor Úr', és mások szívességökből, Gyűjteményem szaporodott.

Ennyit ez úttal próbául, idővel ha tapasztalom, hogy kedves Minervánk' Olvasó - közönsége igyekezetemet tsak fél figyelembe-is méltóztatik venni; mennyire csekély erőm, 's tudományom engedi, többel-is kész leszek szolgálni.

KURINYI ÁGOSTON.

Videfalván.

16.

Régi Nevezetességek.

Midőn IV-dik Károly Császár 's Cseh-ország' Királya egykor Norinbergában Németország-Gyűlést tartana, Hitvese a' Császárné ugyan ott a' Korona-örökösével lebetegedék. A' Császár elragadtatásában ezen örvendetes tudósítással azonnal sebes-követet küldött Prágába, ki az Ország-Rendjeinek a' jövőendő örököse születését tudokra adná. Azon nyitott levél' szóllás módja, mellyben ezen történet jelentődött, egészen az Ó Testamentombéli öröm-énekek' tonusa szerént van elkészítve. Magyarúl így szóll:

„Minden hív jobbágyink' szívei örüljetek! örvendezzék a' mi szeretett Népünk, 's az egész Ország öröm-ünnepeket üljön. Az egész Cseh-ország és minden tartományok az ő öröm-

kiáltásaikat hallassák. Ti gazdagok és szegények, ifjak és öregek ujjongassatok igen hangosan, és szökdössetek örömtökbbe, kiabáljatok nagy vígan: a' Királyi törzsök egy sarjadzást bocsájtott! A' mi forró kívánságunk meghallgatták végtére az Egek, és a' Királyné a' mi hitvesünk Istentől kikért Korona-örököszt szült nekünk! Fiunk van híveink! vígadozzatok! Ő megment titeket a' Királyi törzsökünk magva szakadásától való félelemtől, melly által az Ország megrázkódhatott volna. Ő felderíti az én homlokomat, mellyet ez előtt a' búsulás és szomorúság lepte volt meg. Van már fejedelmi Fijunk! Az ő születése napja minékünk dicsősséges napunk volt. Ujjongassanak és vígadozzanak minden Rendek! énekeljetekek dicsérő dallokat, és az örömnnek és vídamságnak adjátok magatokat.“

Ezen IV-dik Károly Császár építette Prága új-várossát, mellynek talpkövéát a' Visehrádi-vár mellett nagy pompák között 1348-dik esztendőbeli Bőjt-más-hava' 30-dik napján reggeli 9. óra, 15. percz, és 23. másod perczkor saját kezével tette - le.

Más nevezetesség.

Ugyan ezen Fejedelem' országlása alatt mint-egy 1350-dik esztendő tájban, az általa Új-prágában felállított Benedictinus Monostorban, egy pergamen tekercset mint különös ritkaságot mutogattak, mellyen Nagy-Sándornak azon levele volt írva, mellyet ő a' Tót-nemzetnek eránta viseltető nagyra-betsüléséből küldött, mivel annak némelly ágai, mint szövetséges Népek az ő hadakozásaiba segítségére lettek. A' levél magyarázva e'képen hangzik:

Sándor, Macedonia' Királyja, Jupiter' fia, a' napkeleti Császárság' helyre-állítója, Brachmannok' előjárója, a' nap' s hold' fő Papja, Persák' és Médusok' meggyőzője, napkelettől nap-nyugotig való Királyságoknak Ura, etc. etc. a' híres Szláv-nemzetnek, és a' jövődőknek, kik a' Világ' kormányjába valaha következni fognak, Béke-köszöntést!

„Mivel a' Szlávok a' mi sok rendbéli táborozásainkban jelen voltak, 's azokban igen jeles szolgálatokat tettek, következésképen magokat vitéz hadi-embereknek lenni bém bizonyították, tehát ezen úgy hív, mint vitézül tett szolgálatjuk' jutalmául, nekik minden tartományok, mellyek északtól kezdve egész Itália határáig fekszenek (melly délfelé esik,) örökös időkre sajátul által engedtetnek, úgy hogy ezen Megyét senki más lakni nem mérésszelje. Egyedül a' Szlávoknak van jussok ezen tartományokban letelepedni; és azokat, kik birtokjokat elfoglalni bátorzkodnának, fegyver erejével vissza-vernü. Ha azomhan a' Tótok önn' szabad-akaratjokból engednének Idegeneknek lak-helyeket, akkor hatalmukba fog állani, az illy jövevényeket rab-szolgákká tenni. Alá iratott Alexandriában a' Nilus kifolyásánál, az Olymposzi Istenek' engedelmevel, egyedül való uralkodásunk' 12-dik esztendejében.”

Vallyon ezen Sándor levelének mondatott Pergamen-tekercs hová lehetett? szép lenne valami széles levelezéssel bíró Tudósnak kinyomozni.

Közli STAUT JÓ'SEF,
Cs. Kir. Főhadnagy.

Egy Lyánykához!

Szép szemid miként kigyúlnak!
'S szende változásba mégy.
Arczaid miért pirúlnak,
Lyányka, most előttem így?

Évek óta festegettem
Néked a' szerelmi bájta;
Még-is eddig árva lettem,
'S szívem értted égve, fájt.

Mondtam: a' szerelmi érzet
Melly dicsó, melly isteni!
Ah! de kebled úgy sem érzett,
Nem kívánt elérteni!

Most, hogy itt lelélek kezdedben
Selymen ezt a' hímzetet,
Mellyre bájjal és szelíden
Látok öntve életet;
Szép szemid ragyogva gyúlnak;
'S szende változásba mégy.
Arczaid miért pirúlnak,
Lyányka, most előttem így?

Rejtenéd, de kandi szemmel
Nézem a' remekművet:
Ámor ott feszült ideggel
Czélba vészen egy szívet;
Itt galambok édelegnek
Párosan, szerelmesen,
'S csókban élők a' jelennek
Batlsamát szemérmesen.

Boldog én! 's viszont nem boldog!
 Részem itt öröm 's halál!
 Kedvre hívnak a' galambok, --
 'S a' nyíl engemet talál!

Szép szemid ragyogva gyúlnak,
 'S szende változásba mégy!
 Arczaid miért pirúlnak,
 Lyányka, most elöttem így?

N. A. KISS SÁMUEL.

Hazai Literatura.

A' Kis-Honti Ágostai Vallású Esperestség Könyvtárának 1828-diki Ünnepi Munkáját, (Solennia XX. Memoriae anniversariae Bibliothecae Kis-Hontanae Pestini 1829.) valamint ennek előtte, úgy most-is nagy figyelemmel, 's örömmel olvastam; tapasztalván az olyanból, hogy szomszéd Esperestségünk' Evangelicus Lelki-pásztorai, nem tsak azt végzik; a' mi szoros kötelességek, de ezen kívül a' tudományokat kedvellvén, azokat előmozdítják, 's hasznos intézetjek által, tudományos tűzőket gerjesztik: sőt kedves Magyar Hazám lakosiban-is, buzdítván azokat, élesztik. Lelkekben tartván Vitkovicsunknak az 1828 diki Aurorában lévő ditső tanítását:

„A' tudomány szent tűz, melly nagyra nemesre az embert
 Felviszi; fényével meszsziire űzi az éjt.

A' ki ezen tüzet őrizvén elhagyja alunni,
 Mint aluvó Vesztát, tűzbe taszítani kell.”

Istenben bódlogúlt Jó'sef Császár' ideje ólta, millyt
 meszsze mentünk a' tudományokban, világosan bizo-

nyitják Hazánkban kijött sok igen hasznos, 's külömbb féle tárgyú könyvek, úgy szinte az Időszaki-írások, a' millyenek az Erdélyi Múzeum, Tudományos Gyűjtemény, F. M. O. Minerva; — Auróra, Hébe, és Uránia, Zseb Könyveink, (Almanach) 's több kisebb folyóírások.

Meszsziire mentünk mondám a' tudományokban, — de még meszszebb mentük volna, ha Nemzetünknel divatban lévő sok idegen, 's némelly kihalt nyelvek', gyakran czél nélkül való tanulásával olly sok időt nem vesztenénk. Innen az következik, hogy ugyan azon Országban lakunk, még-is sokszor egymást nem értjük. A' pallérozott, 's tudományos Angoly és Franczia legfellyebb két nyelvet tud, 's az idő mostohasága által sokáig elnyomatott, századdal hátra vólt, de óriási lépésekkel előre haladó Magyartól négyet, sőt sok helyen ötöt-is kívánnak, holott pedig, „non omnia possumus omnes“ lehetetlen, hogy valamennyinek megfeleljünk!

Vallyon nem jobb volna-é? kedves Hazánkban-is, Karolina Augusztia Felséges Császárnénk' Erdélyben tett Nemzeti nyelvünket becsülő illy világos kinyilatkoztatása szerint: „Idegen nyelvet tanulni nem kötelesség, a' hazai nyelvet nem tudni szégyen!“ ha magyarul jól tudnánk, 's e' mellett egy vagy más tudós nyelvet tanulnánk. — Azt tartom kedves Olvasóim, hogy így a' tudományokban tovább haladnánk.

Tisztelem én a' Kis-Honti Solenniák kiadóinak igyekezetöket, tisztelem kiterjedett olvasásokat, 's eszem munkájok' hasznát-is; de vajmi kívánatos lenne, hogy ha ezen munkácska inkább egy, vagy legfellyebb két nyelven íratatnék, mint fájdalom négyen. A' bent foglalt tárgyak' bővebb megrostálását most elhallgatom ugyan; azt mindazonáltal igen óhajtanám, hogy:

1. Mivel az Evang. Ágostai-vallású Intézet, a' Magyar-Országi Evangélicusokról, esztendőnként némelly Statisticai datumokat közlene a' Hazával.

2. Ha Ambrózy Sámuel volt híres Radványi Prédikátor „Ecclesiastico - Scholastici Annales Evangelicorum, Semniczii 1793. “ etc. czímű igen hasznos Folyóírás Kiadójának rendszerént (systema) követnék; az Olvasó-közönséget czélerányosabb tárgyakkal-is mulattatnák.

3. Fogadnának-el tudós Hazánkíjjai a' Kis-Honti Es-perestségen kívül másutt írott, 's kivált Magyar munkákat-is, olykor egy kis Poesist, hogy az egész annál kedveltetőbb, 's mulatságosabb lehessen, e' mondás szerént: „varietas delectat.“

Nem elég tudományos munkákat írni, hanem szükség azokat, hogy az olvasók' többsége, de kivált azok, a' kik talán egy vagy más tárgyban nem annyira járatossak, örömmel olvassák, 's ez által a' munka, valamint most élő 's virágzó Minervánk, 's Tudományos Gyűjteményünk, a' Közönség' nagyobb része' kedvezését megnyerhesse, Aestheticai formába öltöztetni.

Ha mind ezeket tudós szomszédink elfogadják, úgy nem tsak 6 ívnyi mint eddig, de négy annyi munkájokat-is előfizetésre eresztvén; még szívesebben, 's nagyobb haszonnal fogják olvasni hazánkíjjai.

KURINYI ÁGOSTON,
Videfalván.

A' Tittl. Előfizetők' Nevei.

A' Cs. Királyi Fő-Herczegek közzül:

Felséges Császári, — Magyar - Cseh - és több Országi Királyi örökös és Ausztriai Fő-Herczeg JÓ'SEF; az Arany-gyapjas, és Sz. István Apost. Magyar Király jeles Rendeinek Nagy-Keresztes Vitéze; Magyar-ország' Nádor-Ispányja és Kir. Helytartója; valamint ugyan azon Ország' Fő-Kapitányja, a' Jászok' és Kúnok' Ispányja 's Birája, Cs. Kir. Fő-Hadivezér, két Magyar Lovas Ezredék' Tulajdonosa 's Ezredese; Pest, Pilis és 'Sólt törvényesen egygyesült Vármegyék' Fő- és örökös Ispányja, a' Nagy Mélt. Magyar Kir. Helytartó Tanács', 's a' Nagy Mélt. Hétszemélyes Fő-Törvényszék' Elöl-ülője. *Budán.*

Egyházi Méltóságok:

Rudnai és Divék-Újfalusi RUDNAY SÁNDOR, a' Római Szentegyház' Kardinálisa Eő Eminentziája, Nemes Magyar-ország' Herczegi Primással, Fő- és titkos Cancelláriusa, Esztergomi Fő-Egyházi Megye Érsekje, az Ap. Sz. Szék' született Követje, a' Sz. István Ap. Király Vitéz Rendének Nagy-Keresztése és Prélátusa, Cs. Kir. val. B. T. Státus Tanácsos, a' Nagy Mélt. Kir. Helytartó Magyar Tan. Tanácsosa, az Egyházi Biztosság' Elöl-ülője, TT. Ns. Esztergom Vármegye' örökös Fő-Ispányja, és a' N. Mélt. Hét-személyes Fő-Törvény-szék' Köz-birája.

Alagovics Sándor, Zágrábi Megyés Püspök, Cs. Kir.
val. b. titk. Udv. Tanácsos, Aurániai Perjel, a' Hor-
váth-országai Bán' Helytartója.

Cseh István, Kassai Megyés Püspök.

Lajcsák Ferencz, N. Váradi Megyés Püspök, Cs. Kir.
Udv. Tanácsos.

Báró Szepessy (Négyesi) Ignác, Pécsi Megyés Püspök,
és valóságos Cs. kir. belső titkos Tanácsos.

Vurum Jó'sef, Nyitrai Püspök, és val. Cs. kir. b. t. Tanács.

Villax Ferdinánd, a' Cisterczi Szerzet Zirczei Püspöki és
Pásztói Prélátusa. — Győr mellett.

Egyházi Fő-Tisztelendők:

Argauer F. T. T. Máté, Esztergomi Plébános, Ts. Esztergom
és Bars Vrgyék' Tablabír. és az Érseki Sz. Szék Fiscalisa.
Sz. Benedek Szerzete' Nagy Tisztel. Conventje *Pannonhalmán.*
Sz. Benedek Szerzete' Nagy Tisztel. Conventje N. Győrött.
Dto. dto. dto. *Posonyban.*

Csurgovics János, a' Munkácsi Székes-Egyház Kis-Prép. és Ka-
nonokja, és a' Kir. Ungvári Gymnasium Igazgatója.

Durcsák (Szlatinai) János, B. S. Egervári Prép. Egri Kan. az
Egri Érseki Lyceum' Pro-Direct. Bölcs. Dokt. és az Érseki
Sz. Széknél a' Házasság' és Hitbeli Ügyek' védője.

Gyöngyösi Pál, Sz. Mihály Ark. Csornai, Horpátsi és Türjei
B. Szűz és Jánoshidi Prép. és Prélátusa.

Joób (Fancsal) Mátyás, a' B. Szűz Zér-Monostori Apátja, a'
Kassai Székes Anya-Szentegyház' Kantora és Kanonokja,
's az Ursula Apácák' Curátora.

Kiss F. T. T. János, túl a' Dunai Evang. Superintendens és
Sopronyi Német Prédikátor.

Korondy Jó'sef, Pozsonyi Kanonok (Tit.)

Külley János, Veszprémi Prép. és Kanonok, és az egész
Megyében Püspöki Képviselő.

Ócskay (Ócskai) Antal, Nagy-Váradi Kanonok, Udv. Káplány,
's a' Bécsi Fő-egyházi Intézet' egygyik Igazgatója.

A' Praemonstratumi Szerzetes Fő-Tiszt. Kanonok Urak' Gyüle-
kezete *Keszthelyen.*

A' Praemonstratumi Szerzetes Fő-Tiszt. Kanonok Urak' Gyü-
lekezete *Szombathelyen.*

Szmodics János, Veszprémi Fő Káptalan' Kanonokja, Seminá-
rium' Praefectusa, Zala és Somogy Vrgyék' Tábla-bírája.

Tagen János, N. Váradi Székes Egyház' Kanonokja, az ifjú
Nevéndék és a' nyugalmazott Papság' Igazgatója, 's Közép-
Szolnok és Bihar Vármegyék' Tábla-bírája.

Turcsanyi (Turcsanyi és Kr'sztyanfalvai) Ferencz, a' Kassai
Székes Anya-Szentegyház' Custosa és Kanonokja.

Vajky György, Maria Magdolna F. Orsi Prép. és több Vár-
megyék' Tábla-bírája.

Világi Méltóságok:

- Gróf Amade (Várkonyi) Taddaeus, Cs. Kir. Kamarás.
 Gróf Andrassy (Sz. Királyi és Kraszna-Horkai) György, Cs. Kir. Kamarás.
 Gróf Andrassy (Sz. Királyi és Kraszna-Horkai) Ferencz.
 Gróf Apponyi (Apponyi) Antal, Sz. Istv. Kir. Rend. Nagy-Ker. Vitéze, Leopold Rend. Commendátora, a' Tosk. Sz. Jó'sef's a' Parmai Sz. György Nagy-Keresztese, Cs. Kir. belső tit. Tan. Kam. és Követa' Kir. Franczia-Udvarnál *Pári'sban*.
 Idősb Gróf Barkóczy (Szalai) János, Cs. Kir. Kamarás.
 Ifjabb Gr. Barkóczy (Szalai) János.
 Gróf Bánffy (Losonczy) Jó'sef, Cs. Kir. Kam. és a' Fels. Erdélyi Királyi Gubernium' Tanácsosa.
 Hercz. Battyányi Battyán Fülep, Németh-Ujvár' örökös Ura, Strattmani Gróf, a' Leop. Cs. Vitéz Rendje közép Keresztese, Cs. Kir. Kam. és Vass Várm. örökös Fő-Ispányja.
 Gróf Battyányi Jó'sefné, született Gr. Lázár Anna Aszszony, Csillag Keresztes Dáma.
 Báró Bedekovich (Komori) Lajos, a' Sz. István Ap. Kit. Vitéz Rend' közép Keresztese, arany sarkantyús Vitéz, Cs. Kir. Status es Conferent. Tanácsos, Körös Vármegye Fő-Ispányja, 's a' M. Törv. Kir. Tábla-Bárója.
 Gróf Bertold 'Sigmond, Cs. Kir. Kamarás *Bécsben*.
 Báró Berzeviczy (Berzeviczei és Daróczi) Vincze, több Vármegyék' Tábla-bírája.
 Herczeg Brezenheim (Regéczi) Ferdinánd (Tit.)
 Gr. Csáky (Keresztszeghi) István, a' Fels. Kir. Helyt. Tan. Tanácsosa, Szepes Földe' örökös Ura 's valós. Fő-Ispányja. †
 Gr. Csáky (Keresztszeghi) Antal Brúnó, Cs. Kir. Kamarás.
 Gr. Csáky () Sándor, Cs. Kir. Kamarás.
 Gr. Cziraky (Cziraki és Diéniesfalvi) Antal, Sz. István Ap. Kir. Rendje' közép Keresztese, arany sarkantyús Vitéz, Cs. Kir. Kam. Cs. kir. val. B. T. és Magyar Kir. Helyt. Tan. Ország-bírája, a' Hét-szem. Törvény-szék' Köz-bír. és Fejér V. Fő-Isp.
 Gr. Dessewffy (Cserneki és Tárkői) Jó'sef.
 Eötvös (V. Naményi) ifj. Báró Ignátz, Cs. kir. Aranykúltos, a' Magyar kir. Ud. Cancell. Tan. és Ref. T. Saáros Vrgye Fő-isp.
 Gr. Dietrichstein Ferentz, Cs. Kir. Kamarás.
 Hercz. Eszterházy (Galanthai) Miklós' (Tit.) Könyv-tárja *Bécsb*.
 Gr. Eszterházy (Galanthai) Jó'sef, Cs. Kir. Kamarás, Udvari és val. B. T. Status Tanácsos, a' Sz. István Apostoli Rend Commendátora, Kir. Fő-Ajtón-állók' Mestere, és Ns. Zemplén Vármegye' Fő-Ispányja, 2 *Ex*.
 Gr. Eszterházy (Galanthai) Nepomuk János, Cs. Kir. Kamar. val. B. T. Tanácsos és Veszprém Várm. Fő-Ispányja.
 Gr. Eszterházy (Galanthai) Mihály, Cs. kir. Kamarás.
 Gr. Eszterházy (Galanthai) Miklós, Cs. kir. Kamarás. *Tatán*.
 Gr. Festetics (Tolnai) László, Cs. Kir. Kamarás. 3 *Ex*.
 Gr. Festetics (Tolnai) Imre, Cs. Kir. Kamarás.
 Gr. Gynlay (Nádaskai) Lajos, a' Fels. Kir. Erdélyi Cancellariánál Concipista.
 Gr. Győri (Radványi) Ferencz, Cs. Kir. Kam. és Tan. Bács és Bodrog Vármegye' Fő-Ispányja.

Gr. Haddik (Futaki) Gusztáv, Cs. Kir. Kamarás és Kapitány.
 Ifj. Bárá Jeszenák (Majorházi) János, Cs. kir. Kamarás.
 Gróf Károlyi (N. Károlyi) György, Cs. kir. Kamarás.
 Gróf Károlyi (N. Károlyi) Lajos, Cs. kir. Kamarás.
 Gróf Keglevics (Buzini) Gábor, Cs. kir. Kamarás, a' N. Mélt.
 Magyar Helytartói Tan. Tanácsos, Nógrád Vrgye Fő-Isp.
 Bárá Kemény Simonné, szül. Gróf Teleky (Széki) Anna Assz.
 Bárá Kemény (Magyar Gyerő-Monostori) László. (Tit.)
 Nagy Mélt. Kerekes Generálisné, szül. Ürményi Jó'sefné, Ó
 Eksz. Nagy-Enyeden Erdélyben.
 Lánya (Kis-Szantói) Imre, Cs. kir. Kamarás, s a' Debreczeni
 Distr. Tabla Présese, Ttts Verőcze Vármegye Fő-Ispányja.
 Mélt. Láng Fülöp, Cs. kir. Ezeredes a' III-dik Friderik Wilh.
 Burkus Kir. 10-dik számú Magyar-lovas Ezeredében.
 Herczeg Liechtenstein Károly, Cs. kir. 7-dik számú Magyar
 Lovas Ezer. 100-os Kapitány Vukovárat.
 Bárá Lutzsenszky (Regliczei) Pál, Cs. kir. Fő-hadnagy.
 Nagy Mélt. Majláth (Székhelyi) György, a' Mélt. Kir. Tabla'
 Elöl-ülője, s a' Törvényes Hazai dolgokban Ó Felsége'
 Képviselője, Sz. István Apost. Kir. jeles Rendének Keresz-
 tése's Tek. Honth. Vármegye' Fő-Ispányja.
 Nagy Mélt. Generális Özevy B. Mecséry Dánielné, szül. Szir-
 mai Szirmay Thérésia Asszony Ó Eksz.
 Bárá Mednyánszky (Medgyesi) Alajos, Cs. kir. Kamarás.
 Herczeg Odescalchi Augusztus. (Tit.)
 Bárá Orczy László, Cs. kir. Kamarás és Kapitány.
 Bárá Orczy Lőrincz, Cs. kir. Kamarás és Ttts Csongrád
 Vármegyei Adminisztrátor.
 Idősb Gróf Pálffy (Erdődi) Ferencz, Cs. kir. Kamarás.
 Bárá Podmaniczky (Aszódi) Elek (Tit.)
 Bárá Perényi (Perényi) 'Sigmund, Beregh Vrgye' első Al-Isp.
 Bárá Prónay (Tóth-Prónai) Elek, Cs. kir. Kamarás és Tan.
 Gróf Ráday (Rádai) Gedeon, (Tit.)
 Fő-Mélt. Gróf Reviczky (Revisnyei) Ádám, Sz. István Apost.
 kir. jeles Rend. közép Ker. és Cancelláriusa, Leopold Cs.
 Rend. s a' Sardiniai Kir. Mórítz és Lázár Rend. Vitéze,
 Cs. kir. val. b. t. Tan.'s Kam. Kir. Udv. Magy. Fő-Cancel-
 larius és Udvari-Mester, Tek. Borsod Vrgye Fő-Ispányja.
 Gróf Széchényi (Sárvári 's Felső-Vidéki) Pál, Cs. kir. Kamar.
 Gróf Széchényi (Sárvári) 's Felső-Vidéki István, Cs. kir. Ka-
 marás és több Vitézi Rendek' Keresztése.
 Gr. Szécsén (Temerini) Miklós, a' F. kir. Magyar Kamara V.
 Presidense és Posonyi Fő-Ispány.
 Nagy Mélt. Székely (Kilényi) Mihály, Cs. kir. Kamarás, Ud-
 vari Tan. Arany-kulcsos Vitéz, és az Erdélyi Mélt. Tör-
 vényes kir. Tabla' Elöl-ülője.
 Nagy Mélt. Szilassy (Szilasi és Pilisi) Jó'sef, Cs. kir. Udvari
 Tanácsos, T. N. Torna Vgye Fő-Ispányja, és a' N. Mélt.
 Hét-személyes Fő Törvényszék' Köz-bírája, a' Dunán túl
 lévő Hely. Vallást tartó Superint. Curátora.
 Gróf Sztáray (N. Mihályi és Sztarai) Ödön Urfi.
 Gróf Teleky (Széki) Jó'sef, Cs. kir. Kamar. a' M. Tötv. kir.
 Tabla' Bárája, a' Tisza mellyéki Ref. Super. Fő Curátora,
 és Csquad Vármegye' Fő-Ispányja.

Gr. Teleki (Széki) Ferenoz, Cs. kir. Kamarás, a' Fels. kir. egygyesült Kamara valós. Tanácsos.
 Gróf Teleki (Széki) Imre, Cs. kir. Kamarás. *Hosszúfalván.*
 Nagy Mélt. Özevy Ürményi (Ürményi) szül. Komjáthy Anna Aszszony, Csillag Keresztes Dáma, Ó Eksz.
 Nagy Mélt. Ürményi (Ürményi) Ferencz, Cs. kis. Kamarás és Fiumei Gubernátor.
 Gróf Waldstein (Wartenbergi) Jó'sef, Cs. kir. Kamarás.
 Báró Vécsey (Hajnácskői és Vécsei) Miklós, Cs. kir. Kam. val. B. T. Tan. Szathmar Vrgye Fő-Ispányja, 's a' N. Mélt. Hét-személyes Tabla' Köz-bírája. †
 Báró Vécsey (Hajnácskői és Vécsei) Pál, több T. Vgyék' Táblabír.
 Báró Vesselényi (Hadadi) Miklós, Cs. kir. Kamarás.

*A többi Nagyságos, Nagy Tiszteletű,
 Tekintetes, Nemzetes 's a' t. Előfizető Urak'
 nevei betű-rend szerint :*

A.

Alsó-Lendvai Fő-Tiszt. Plébános Urak a' Szombathelyi Egyházi Megyében.
 Aranyosi (Forbászi) János, Ns. Kir. Kassa Várossa Kapitányja és több Ns. Vármegyék' Tabla-bírája.

B.

Bajza György, Hazai Ügyvéd és több Ns. Megyék' Táblabírája.
 Barány (Debreczeni) Ágoston, több Méltóságos Familiák' Fiskálissa *Torontál Vármegyében.*
 Balajthy Ferencz, Cs. kir. Kapitány, *Egerben.*
 Balajthy T. T. Jó'sef, Munkácsi Reform. Prédikátor.
 Balogh (Fertős-Almási) Pál, Orvos Doctor *Pesten.*
 Bánhidv Antal, Arad Vármegyei V. Ispány. *Simándon.*
 Baricz János, N. Enyedi Professor és Orvos-Doctor.
 Bartakovics N. T. T. Adalbert, Magyar-ország' Herczegi Primása Ó Eminentziának Udvari Káplánja.
 Barthal (Beleházi) György, a' Mélt. kir. Táblánál Ítélmester.
 Bay (Ludányi) György, Beregh Vármegye' Szolga-Bírája.
 Bene Jó'sef, Csongrád Vármegye' Fő-jegyzője.
 Bene Ferencz, Cs. kir. Ó Felsége Consiliáriusa, Orvos-Doctor és Professor a' kir. Pesthi Egyetemnél.
 Bene Gergely, a' Londoni kir. Kertmívelés és a' Szászi kir. Szőlő-mívelésre ügyellő Társaságok' Tagja.
 Berkó Sándor, N. Mélt. Herczeg Eszterhazy Miklós Szádvári Uradalmi Tisztírása.
 Bezerédy (Bezerédi) István, Tolna Vrgye Fő-Jegyzője.
 Bittnitz N. T. T. Lajos, Professor Szombathelyt.
 Bodroghy István, Hazai Ügyvéd és Mező-Berényi hites Jegyzője.
 Bohus János Úr *Pesten.*
 Bornemisza (Ilosvai) János, Beregh Vármegye' Szolga-bírája.
 Boronkay (Boronkai) Miklós, Máramaros Vrgye' Al-Ispányja.
 Budai Cs. kir. Fő Posta-hivatal' 2-dik Osztálya.
 Butykay Ns. Jó'sef. *Miskolczon.*
 Burján Pál, Kolo'svári és Budai Könyváros 4 *Ex.*

C.

Capdebó Baraczházi János. Tttes. Ns. Vrgye M. Adószedője.
 Casino' (Titt.) Tagjai Pesten.
 Cházár Mihály, Torna Vrgye Fő-Fiskálisa és Táblabírája.
 Csapó Dániel, több Vármegyek' Tábla-bírája.
 Csáthy Özvegy Györgyné Debreczeni Könyvárosné 2 *Péld.*
 Cserey (Nagy-Ajtai) Farkas, Cs. kir. Kamarás és Fő-Strázsa-
 mester. *Bécsben.*
 Csernyus András, több Vármegyek' Tábla-bírája.
 Czuczor Gergely, Sz. Benedek' Szerzetén lévő Áldozó Pap, a'
 Győri Gimnáziumban az Ekesen-szóllás' Tanítója.
 Csemiczky (Csemiczei) Sándor, Cs. kir. nyug. lépett Kap. *Tokayban.*
 Csérszky Antal, Orvos Doktor *Munkátson.*

D.

Dankó János, Arad Vrgye' Levél-Tárnokja és hites Jegyzője.
 Daróczy (Király-Daróczi) T. T. 'Sigmond, Babarci Kaplán.
 Deák Antal, Szala Vármegye' első Al-Ispányja.
 Deák Jó'sef, a' Tatai és Gesztesi Uradalmak' Számtartói Segédje.
 Debreczeni Reform. Nemes Collégium' Könyv-tárja.
 Idősb Dercsényi (Derczéni) János, Cs. kir. Tanácsos és több
 Ns. Megyek' Tábla-bírája.
 Ifj. Dercsényi (Derczéni) Pál, Cs. kir. Tanácsos és Tábla-bíró.
 Doboss Nagy-Tiszteletű T. János.
 Dobos T. T. István Esperest, Ó Budai Reform, Prédikátor.
 Döbrentei Gábor, Tartománybeli Biztos és Táblabíró.
 Dohovics Bazilius, Munkácsi Parochus és V. Esperest, Tettes
 Beregh Vármegye Tábla-bírája.
 Dobay T. T. Jó'sef, Áldozó Pap, és a' Székely Udvarhelyi kir.
 Gymn. Ekesen-szóllás' Tanítója.
 Dókus (Csabai) László, Zemplén Vármegye Fő-Jegyzője, és
 több Vármegyek' Tábla-bírája.
 Idősb Draskóczy (Draskóczi és Jordánföldi) Gábor, több Vár-
 megyek' Tábla-bírája.
 Ifj. Draskóczy (Draskóczi és Jordánföldi) Sámuel, Gömör és
 Kis-Honth Vármegyek' Fő Szolga-bírája.
 Draskóczy (Draskóczi és Jordánföldi) Sámuel, hites Ügyvéd,
 és Borsod Vármegyei Tábla-bíró.
 Draskovits János. *H. M. Vásárhelyt.*
 Dunay T. T. Imre, Miskolczi Evangelikus Oskolák' Professora.

E.

Enyedi Reform. Ns. Collégium' Könyv-tárja.
 Ebergery (Telekesi) Benedek, Tábla-bíró.
 Eggenberger Jó'sef Könyváros Pesten, 10 *Példányra.*
 Eperiesi Evangel. Collégium' T. és Ns. Tagjai.

F.

Farkas N. T. T. Jó'sef; az Egyházi Törv. 's Tört. Tanít. *Pécsen.*
 Farkas (Bölöni) Sándor, Gubernialis Cancellista *Kolo'sváratt.*
 Fischer Károly, Sz. kir. Kassa Városa Fő-bírája, 's több Vár-
 megyek' Tábla-bírája.
 Fórizs Jó'sef, Bihar Vármegyei Tábla-bíró.
 Földváry (Bernáthfalvai) Miklós, több T. Ns. Megyek' Tábla-bír.

G.

- Gergye (Nagy Kajdi) Gábor, Cs. kir. Kamarás és H. Liechtenstein 7-dik számú M. Lovas Ezered. 100-os Kapitánya.
 Ghyczy (Assa és Ablancz-Kürthi és Ghyczi) Ignacz, Bábólnai kir. Intéz. Fiskalisa 's több Vármegyék' Tábla-bírája.
 Görög Demeter, a' Sz. István Vitéz Rendje' Közép-Keresztese, Cs. kir. Kam. és Udvari Tanácsos.
 Gyulay Sándor, Gróf Andrássy Károly Ügyvédje.
 Gyuresányi (Moysfalvai) Gabor, Nógrád Vgye másod. Al-Isp.
 Glácz János, Arad Vrgyei Földmérője és Csanád Vrgye Táblabír.
 Gedő (H. Sz. Mártoni) Jó'sef. *Abrudbányan.*
 Gööz András, Tiszt. T. Borsovai Ref. Prédikátor.
 Gubiczer N. Tiszt. T. Ferentz, kegyes Szerzetbeli Áld. Pap, Szegedi kir. Gymnasium' Igazgatója.

H.

- Hanzely János, a' Marienfeldi Urad. Fiskalisa. *Bánát-Komlóson.*
 Horvath T. T. Czirill, Kegyes Szerz. Áld. Pap és Prof. *Vácson.*
 Horvath T. T. János, Vadosfai Evang. Prédikátor.
 Horvath Istvan, Károly Ó Fő-Herczég. Bélyei Urad. Számtartója.
 Hrabovszky (Hrabovai) János, a' Kőszegi kir. Kerületi-Tábla' hites Ügyvédje.
 Huzly N. T. Károly, a' N. Váradi Megye' Sz. Szék' Jegyzője.

I.

- Ilosvay (Ilosvai) Dániel, Beregh Vrgye Fő-Szolgabírája.
 Illés (Edvi) Mihályné, született Szakonyi Katalin Aszszony.
 Illés (Edvi) T. T. Pál, Evang. Pred. Vanyolan *Pápa mellett.*
 Ivánszky Antal, a' Görög 's Magyar Nyelv' és Literatura' Tanítója *Egerben.*
 Imre Nagy Tiszt. T. János, a' Kir. Pesti Egyetemen a' Bölts. Tud. Tanítója és Heves Varm. Táblabírája.
 Jedrák N. T. T. Remigius, Sz. Ferencz Szerz. Gvardiánja *Szegeden.*
 Juhász Mihály, Földmérő *Nyíregyházán.*

K.

- Kállay (Kállai) Leó, Cs. kir. Oberstlieutenant, és több Vármegyék' Tábla-bírája.
 Kapolnay Antal, több Tettss Ns. Vármegyék' Tábla-bírája.
 Kapotsfy N. N. Fiskális Úr és Táblabíró.
 Karatsonyi N. N. kir. Postamester Úr. *Sopronban.*
 Karner N. T. T. Antal, a' Győri Püspökség' Titoknokja, és Győr Vármegye' Tábla-bírája.
 Kassai Cs. kir. Fő Posta-Hivatal.
 Kazinczy (Kazinczi és Széphalmi) Ferencz, több Vgyék' Táblabír.
 Kémes János, Mélt. B. Bánffy Ádám Úr Kéméri Udvar-bírája.
 Kiss (Nagy-Apáthi) T. T. Sámuel, *Szél-Sárkányon.*
 Kiss Károly, B. Márjassy Cs. kir. M. Gyalog Ezer. Fő-hadnagy.
 Kiss N. T. T. Venczel, Sopronyi Professor.
 Kiss (Baczka-Madarasi) Jó'sef, Alsó Fejér Vármegye Vice-Isp. panyja *Erdélyben.*
 Komlóssy (Komlósi) László, Beregh Vrgye második Al-Isp.
 Kondé (Póka-Teleki) Jó'sef Benedek, Cs. kir. Magyar Udvarnok, és több Vármegyék' Tábla-bírája.

U.

Ugróczy N. T. T. Ferencz, Kegyes Szerzetbeli Áldozó Pap,
Lévai Gymnas. Directora 's Bars Vrgye Tábla-bírája.

V.

Varga T. T. István, Theol. Doct. és Szikszói Reform. Prédik.
Vasdinyei N. T. T. Mihály, Szebeni Káplán.
Vitéz (Nyitra-Ivánkai) János, Tttes Abaúj Vrgye V. Ispányja.

W.

Walther László, Mélt. Gr. Károlyi Nemzetség' Levél-tárnok-
ja. Tttes Csongrád és Esztergom Vármegyék' Tábla-bírája.
Wigand Otto, Pesti Könyváros.

Z.

Zvornik János, Cs. kir. 100-os Kapitány a' Fő-Herczeg János
1-ső számú Dragonyos Ezeredében.

Zaizon Mihály, Cs. kir. Hadnagy, és Ns. Cs. kir. 2-ik számú
Székely, 15 számú Ezeredében, a' Nemzeti Intézet' Kormá-
nyozója, *Kezdi-Vásárhelyen*.

Zápolya István Nádor' képe a' kömettsző Intézetnél elkészvén ;
a' távolabb helyekre az ez idei Minerva 1-ső kötettel el-
indittatik.